

ئینسکلوپیدیا

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

پارێزگه‌ها دوهۆک

بۆدابه زاندى جۆرهها كتيب: سهردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

براي دائلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى , عربى , فارسى)

رئقەبەرىيا گشتىيا رەوشەنبىرئە و
ھۆنەرئە - دھۆك

ئىنسكلۆپىدىيا
پارىزگەھا دھۆكئە
بەرگە (۱) ئە

ئىنسكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكە

سەرنقىسەر و سەرىپەرشتە گشتە

موسەدەق تۆقە

ھارىكارە سەرنقىسەرە
خالد سالىح

بەرگى ئىكى

جوگرافىيا پارىزگەھا دھۆكە

۱۴۳۹ مش

۲۷۱۷ كى

۲۰۱۷ ز

ناقەرۆك

- بەراھى ۹
- بەيضا رىئەبەرىيا گىشتىيا رەوشەنبىرى و ھۈنەرى پارىزگەھا دەۋكى .. ئەيۈب رەمەزان ۹
- چما و چاوان من ئەف كارە ب ستۈيىن خۇفە گرت ..... موسەدەق تۇقى ۱۱
- كورتە مېژوويا ئىنسىكلۇپىدىيىن ..... د. فازل عومەر ۲۵
- جوگرافىيا پارىزگەھا دەۋكى** ۳۱
- وھارا كارگىرى يا جھى و رووبەرى ..... پ.د. نەشۋان ھوروى ۳۳
- پىكھانەيا جىولوجى يا پارىزگەھا دەۋكى ..... پ.ھ. ئىبراھىم خىشمان ھسام ۴۵
- نۇپۇگرافىيا پارىزگەھا دەۋكى ..... پ.د. ئەحمەد عەلى ھەسەن بەبەۋاتى ۶۶
- ئاف و ھەۋال پارىزگەھا دەۋكى ..... پ.ھ.د. فاتن خالد عەبدولباقى ۱۰۵
- ئاخ ..... پ.د. ئەحمەد عەلى ھەسەن بەبەۋاتى ۱۴۵
- روۋەكى سىرۋىشتى ..... پ.د. ئەحمەد عەلى ھەسەن بەبەۋاتى ۱۷۵
- زىدەرىن ئافى ل پارىزگەھا دەۋكى ..... پ.ھ.د. فاتن خالد عەبدولباقى ۱۹۱
- ئاكنجىيىن پارىزگەھا دەۋكى ..... د. نەشۋان شوكرى ھوروى ۲۰۵
- سىكرىن پارىزگەھا دەۋكى ..... پ.د. ئەحمەد عەلى ھەسەن بەبەۋاتى ۲۹۸

- ۳۳۴ ..... جوداھىيا جۇرى و جھى يا بەروبۇمىن چاندنى ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... پ.ھ ئىبراھىم خىشمان ھىسام
- ۳۸۶ ..... سامانىن نەرش و كەوالى ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... پ.ھ ئىبراھىم خىشمان ھىسام
- ۴۰۰ ..... جۇرتن گيانەوهران ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... سلىمان تەمەر
- ۴۴۵ ..... بالندە و پەرنده ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... ئىسماعىل تاھا شاھىن
- ۴۷۰ ..... شىرۇقەكرنا سىتراكچەرى (ھىكل) پىشەسازى ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... پ.ھ ئىبراھىم خىشمان ھىسام
- ۴۹۲ ..... بەرھەمئىنان و بەلاقكرنا ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... پ.ھ ئىبراھىم خىشمان ھىسام
- ۵۱۲ ..... پىشكەفتنا تۇرا رىكىن ھاتنوچوونا ترۇمبىلان ل پارىزگەھا دەۋكى .....
 ..... نامادەكرن: م.ھ ئەكرەم محەمەد تاھر
 ..... پ.ھ ئىبراھىم خىشمان ھىسام
- ۵۳۸ ..... بنەمايىن گەشتىارىيا خۇرىستى ل پارىزگەھا دەۋك .....
 ..... د. نىشان سورىن موسىس

په‌یقا رېښه‌بېریا گشتیا ره‌وشه‌نبیری و هونهری پارېزگه‌ها - دهوکى

نهیوب ره‌مه‌زان

داهېنانى ل دهف وان زنده دکهت و ئەف کهرنه‌فاله
بوویه ئالافهک کو ههر تاکهکى پارېزگه‌هى خو تېدا
دېنیت و حه‌زا به‌شدارى ل دهف په‌یدادکته.

بیافى شانویى ژى ژوان بیافىن ههرى گرنهگه ل دهف
مه سهره‌رای نه‌بوونا ژرخانا پېدقى بۆ وه‌رارا بیافى
شانویى ل پارېزگه‌ها دهوکى لى ئەفه نه‌بوویه نه‌گهر
کو ئەف بیافه پاشېکه‌فیت به‌لکى سالانه روژانین
شانویى ل دهوکى هاتینه نه‌نجام دان و شانوکارىت
خودان شیان و ئاست بلند ئەفرۆکه دېنیت دناف
شانوکارىت دهوک دا و ئالوگورین هونهرى دنافه‌را
ههرتم و وه‌لاتین جیهانى دا به‌رده‌وامه و دېسان
نهرشيف کرنا شانویى ژلاى به‌ریز (رفعت رجب) فه
گرنگیا هونهرى شانویى ل دهوکى دسه‌لمېنیت.

هونهرى مللى ب خوشحالى فه ل سهر ئاستى
ههرتم کوردستانى تپا دهوک یا هونهرى مللى
دېسان تپا شاريا و نهیل ئەفرۆکه پېشه‌نگن
و خودان چهندين تابلویى نأقدارن و بوینه ئىک ژ
سىمايىن دهوکى.

رېشه‌بېریا گشتیا ره‌وشه‌نبیری و هونهرى
زندهارى قان بیافىن هاتینه به‌حسکرن پوینه بیافى
گرافیک دایه ههنهرى گرافیک یا دهوک ل سهر
ئاستى ههرتم بى رکابه‌ره و رولهکى کارابه و رولى
کاک (عونى) ئەساسى به ل سهر ئاستى جیهانى

ههر گه‌لهک ژ گه‌لین جیهانى کولتورى خو یى
تابه‌ت هه‌به، و ئىک ژ وان ئالافىن سهره‌کى به بین
گه‌لین جیهانى ژىک جودادکته، کولتور ب ههمى
پنکه‌هانا خو ئەو خودیکه یا ههر کۆمه‌لگه‌ههک خو
تېدا دېنیت و پېناسه‌دکته.

ل کوردستانى کولتور بوویه جهن پوینه پېدانى چ
ژلاى سازین حکومه‌تى فه یان رىکخراوین جفاکى
سقىل. ل پارېزگه‌ها دهوکى رېشه‌بېریا گشتى یا
ره‌وشه‌نبیری و هونهرى ژ روژا دامه‌زراندنا خو ئەو بزاف
کریه کولتورى پارېزگه‌ها دهوکى ب رىکین جیاواز
نیشابه‌ت و پارىزیت، دبیافىن هونهرى و ره‌وشه‌نبیری
دا ل سهر ئاستى پارېزگه‌هى رېشه‌بېریا گشتیا
ره‌وشه‌نبیری و هونهرى ب ههمى سازین خۇفه
شیا به‌خزمه‌تى بکه‌ت و به‌ک ژ روبدانین ههرى گرنهگ
یىن هونهرى ل پارېزگه‌هى فلمه فېستېفالا دهوک
یا نېفده‌وله‌تى به‌کوب رىکافى فېستېفالى دهوک
شیا به‌هه‌رى گه‌لهک کهسانین بیانى ژ فلم ساز و
به‌ره‌مه‌نهرنت سینه‌مايى بېنېته دهوکى دېسان
تا راده‌به‌کى بیافى به‌ره‌م ئینانا فلمین سینه‌مايى
ل دهوکى گه‌شه‌کریه و پېشکه‌فتن ب خۇفه
دېتینه، سالانه ساخکرنا روژا پارېزگه‌ه‌بوونا دهوکى
ب شېوى کهرنه‌فالى جه‌ماوه‌رى ئەف کهرنه‌فاله‌ژى
بوویه ده‌رگه‌ههک بۆ داهېنه‌رین دهوکى کوحه‌زا

د بياقن كۆلتورى يىن پارىزگەھا دھۆكى لى يا خۇيايە ل دەسپىنكا ساللا ۲۰۱۳ و سەرھلانا قەيرانا دارابى ل ھەرىما كوردستانىن بوونە ئەگەر كو گەلەك ژ پروژىن مە ۋەكو پىدقى نەھىنە ئەنجامدان و پلانا مە نەھاتە جىبەجىكىن ۋەكو مە دخواست مىنا چاپكرنا ئەدەبىن كلاسېك و ئەرشىفكرنا ھەمى بياقن كۆلتورى مىنا شانو و موزىك و ھۆنەرى مىلى و سىنەما و ئەدەب.....ھتد.

ئىنسكلوپېدىيا پارىزگەھا دھۆكى ئىك ژوان ئارمانجىن ھەرى گرنگ يىن سازىيامە بوو كو د پروژەكى ۴ سالى دا ھاتبوو پلانكرن و مە دخواست مېژوپا پارىزگەھا دھۆكى د گىشت بياقان دا خرفەكەپن و دقى ئىنسكلوپېدىياىن دا پىنشىكىنشىكەپن بۇ بزاڧا كاروانى كۆلتورى يىن پارىزگەھا دھۆكى، ئەفرۆكە ئەف پروژە ب دوماھىك ھات و دى بىتە ژ وان بەرھەمىن ھەرى گرنگ و مفادار بۇ پارىزگەھا دھۆكى. ھەلبەت ژ بەر گرنگى و نازكىيا قى پروژەى چونكى ماندىبوون و شارەزايەكا زور دقىت داكو بىن كىم و كاسى ئەف پروژە ب دووماھىك بەھىت ئەف پروژە ژ پىنشىيازىن بەرىز (موسەدەق تۇقى) بوويە و ژبەر گرنگىيا پروژەى و خەمخۇرىيا بەرىز (موسەدەق) مە رازىبوون دەرىرى. چونكە ئەم پىشت راست بووين ئاقىرى ھەزا وى و خەمخۇرىيا وى دى پروژەى گەھىنە ئەنجام، دىسان ۋەكو ۋەزارەتا رەوشەنبىرى و لاوان ئىكەم جارە كو ئىنسكلوپېدىيا باژىرەكى ب ستوپىن خۇڧە بگرىتن و ل(ھەڧلىز و سلىمانىن) ھندەك لايەنن دىتر پىن رابوونە.پروژەى گرنگىيا خۇ ھەيە ژ بو قەكولەرا و خەلكى بىانى ژى كو پتر دىڧچوون و سەرھلبوونا ھەمى بياقن پارىزگەھى بىن.

ب ئومىدىن پىشتى چاپا كوردى كو ژ (۹) بەگان پىك دەيتن و پتر ژ (۴۵۰۰) لاپەران بگەھىتە قوناغا چاپى و ل پاشەرۇژى بەھتە قەگواستن بو زمانىن (ئىنگلىزى و ەرەبى) و گەلەك زمانىن دى.

ئەم ب ئاقى رىقەبەرىيا رەوشەنبىرى و ھۆنەرى دەسئوخۇشىن ل وان دكەين پىشت راستىن د نھا و پاشەرۇژى پارىزگەھا دھۆكى دا دى مفايەكى زۇر رقى ئىنسكلوپېدىياىن ھىتە ۋەرگرتن و دى بىتە ۋەك رىبەر و رى نىشاندەر د ھەمى بياقان دا.

ژى و بياقن شىئوۋەكارى شىبايە چەندىن شىئوۋەكارىن خۇدان شىيان لىك خرفەكەت و سالانە ب رىكا خۇلىن گەلەرى بەرھەم و ئابلوپىن وان پىشانى خەلكى بەدەت

دبىاقى موزىكى ژى دا دامەزراندنا تىپا (رىاد و دھۆك و بەھدىنان) و گەلەك تىپىن دى يىن موزىكى كو ژ كۆمەكا گەنجىن موزىك ژەنن دھۆكى پىكھاتىنە و ئەف تىپە نھا بوويە ئىك ژ جھىن سەرلىندىن ل پارىزگەھا دھۆكى. و زۇرەيا ھەرى زۇرا ھەلكەفت و ئاھەنگىن فەرمى ژ لايى قان تىپان قە دەپنە جىبجىكىن، و ب دەھان بەرھەم ھاتىنە چىكىن ژ ئالىن (رىقەبەرىيا موزىكى)فە.

گرنگى دانا مە ب چالاكىن وىژەبى بەشەكىن دى بىن وى گرنگى بى ئەوا دەپنە دان ب قى بياقن كۆلتورى چ بىرنا كونسىرتىن ھەلبەسەتخۇاندن بۇ ھەلبەستقانىن دىرتىن پارىزگەھا دھۆكى و ئەرشىفكرنا وان و بەلاڧكرن ۋەك بەرھەم ل سەر كەنالىن ئەلەڧزىونى يانژى دىدارىن ھەلبەستى مىنا دىدارا نەورۇز يا ھەلبەستى كو ھەلبەستقانىن بىانى ژى بەشدارى دكر دىسان فىستىڧالا ئەدەبى بەرخۇدانى و ئەنجامدانا پىشېنركىيان دبىاقى شەر و چىرۆك و دەڧەپن ئەدەبى و رۇمانى دا.

زىدەبارى قى چەندى مە گرنگى دايە ئەرشىفكرنا بياقن جودا يىن كۆلتورى و دىكومىنتكرنا وان چ ب شىئوئ نڧىسىن يان ئوماركىن ب شىئوئ قىدبو كول پاشەرۇژى مفايەكى باش دى ژ قى ئەرشىڧى ھىتە ۋەرگرتن، و ب تايەتى سترانىن گەلەرى كو پتر ژ (۱۰۰۰) دەمژمىرتن دەنگ و رەنگ د پاراستىنە.

ئەڧە و چەندىن بياقن دى يىن جھىن گرنگى يىن ل دەڧ مە ۋەك گىرانا فىستىڧالىن كۆلتورى و رەوشەنبىرى و ئەدەبى زارۇكان و ساخكرنا رۇژىن جىھانى يىن سەما و لىبورىن و موزىك و شانو و لاوان و زمانى دايك.....ھتد و ساخكرنا ھەلكەڧتىن نەتەوى و نىشتىمانى يىن كوردستانى، و كۆر و سىمىنارىن ل دور ئاقاكرنا كۆمەلگەكى ساخلەم دور ژ توندو تىزىن و ھاندان و پاراستنا مروفايەتىن ب رەنگەكى بەردەوام.

ھەلبەت د پلانن مەدابو ژ ئەڧا مە گوتى زىدەتر پىشكىنشىكەپن و ئەنجام بەدىن و خزمەتى بگەپن

چما و چاوان من ئەف كارە ب ستۇيى خۇفە گرت

مۇسەدەق تۇقى

سەرئىشەر و سەرپەرشتى گىتى

تۇقى كو مامۇستا بوو ل وئىرى قەھەويابىن، چوونا مه د دھۆكى را و قەمانا مه يا دو سى رۇزى ل دھۆكى هند دەئىتەبىرا من دھۆكەكا بچويك و جادەك و چەند ترومبىلەك بوو، ل دھۆكى ئەم مىفانين مالا رەحمەتى غەلى جەجى ئادەم مامۇستايى دىرىن بووين، ئەو مال دكەفتە د ئافاھىن نھا دكەفتە ب رەخ پەرتووكخانا دھۆك بەرامبەرى ئامادەبىيا كاوه يا نھا، ب ئافاھىن (طەلوى) دھاتەنافكرن، د وان دو سى رۇزاندان من تىشتەك ژ دھۆكا وى سەردەمى دىت يان نە...؟ تى ئەو مالە و جادا بەردەرى وئى دەئىتە بىرا من، دا چىرۇك درىژ نەبىت ئەم گەھشتىنە سىلېمانىي، ل وى باژىرى بنەجھىبووين، هەتا داوييا سالىن حەفتىيان ژانان من مال ل وى باژىرى، ژانەكا نوى، خەلكەكى نوى، شىئووزارەكى نوى، باژىرەكى ب چاف دھۆكا وى سەردەمىفە گەلەك گەلەك مەزنتىر، باژىرەكى ب ھەررەنگەكى پەسنا وى بكام نكارم دەرەقى بەژنا وى دەرەكفم، لى تى ھندە دىيژم باژىرى رەوشەنبىر و كوردبەرورەران، ھەرەكەسەكى د وى سەردەمىدا بەرى وى كەتبا وى باژىرى و بۇ دەمەكى لى قەمابا، بى گومان دا ئاستى وى بى رەوشەنبىرى و ھەستا وى با نەتەوھىي و وەلاتپارىزى چەند جاركى مەزنتىر

ئەف ئىنسىكلۇپىدىيا نھال بەردەستىن خواندەفانان نە كارەك ب ساناھى بوو، نە زى كارى كەسەكى يان دووان بوو، نە زى كارەك بوو ب وان شىيانىن درافى و كارگىرى و تەكنىكى يىن ل بەردەستىن مە ب رىقەبجىت و ھوسان ب قى رەنگى بكەفتە بەردەستىن ھەوھىيىن بەرىز.

ھەموو ئەف سەروبەرە د ئەف پىنشەكېدا دى ھىنە رۇھنكرن، لى بەرى ئەف رۇھنكرنى دى بەرسقا قى پىرسىارى دەم، چما و چاوان من ئەف كارە ب ستۇيى خۇفە گرت؟ د بەرسقا چمادا دى يىژم غەشقا من بۇ دھۆكى دھۆكا باژىر دھۆكا پارىزگەھ، غەشقا من بۇ رەوشەنبىرى و ھەركارەكى رەوشەنبىرى د وى دەرگەھى را خزمەتەكا دھۆكى بكام ئەز پالدام ھەموو شىيانىن خۇ بۇ قى كارى بىمەزىخىنم ھەتا ب قى رەنگى و ب قى قەبارەى بكەفتە بەردەستىن ھەوھ، غەشقا من بۇ دھۆكى د زقىرتەفە بۇ دەسپىنكا سالىن شىستان ئانكو سالىن بەراھىي يىن شۇرشا ئەيلوولى، دوورنابىنم سالا ۱۹۱۲بىت دەمى ژىرەكاودانىن سەخت و دژوارىن بامەرنى و نەخوشىيا بابى من ب ناچارى ئەم ژبامەرنى چووينە سىلېمانىي و ل بەر سىبەرا براىن منى مەزى ئەنۇەر

خۇ بەلاڧ نەكەم و ناقەكى دى بۇ خۇ ھەلبىزىم، ئەرئى چ ناف بۇ خۇ ھەلبىزىم ھەزىزىكرنا من بۇ دھۆكى و د وان سالاندا دھۆك ببوو پارىزگەھ ئەز پالدام ناقى دھۆكى ھەلبىزىم و يەكەم بەرھەمى خۇ د رۇژناما ھاوكارى دا ب ناقى سەردار عەبدولرەحمان دھۆكى من بەلاڧكر^(۱) ، پىشتى وى ژى چەند بەرھەمىن دى ھەرب وى ناقى من د ھەمان رۇژنامەيىدا بەلاڧكر^(۱) ، ھەتا من دەست ب نقىسىنى ب ناقى خۇبىي دروست مصادق تۇقى كرى.

ل نىقا دووى ژ سالىن شىنستانقە سالانە جارەكى دووان ل دھۆكى دبوومە مىقان، د ھەر سەردانەكىدا دھۆك پىتر ل نك من عەزىز دبوو و من ھىز ل وى چەندى دكر تىشتەكى بۇ دھۆكى بكەم، بەلى د وى تەمەنىدا ب چ رەنگان من چ شىيان نەبوون تىشتەكى بۇ دھۆكى بكەم شويون تىلن من پىتقەدىار بن، ھوسان ژ دەسپىكا سالىن ھەفتىيان بەرەف ژوور دھۆك د ھىز و ئاشوپا مندا گەلەك مەزىنتر بوو، ژ قەبارى خۇ كو ھىز بازىركەكى بچويك بوو، من بەھىستىب ل ھەرچەھەكى ھەربەرەھەكى تىشتەك، نقىسىنەك، زانىيارىبەك دەربارە دھۆكى چ بازىر يان پارىزگەھ ھەبە ب بەز ئەز بەرەف وى جەھى دچووم ل وى بەرەرى دگەرىام، د ھەمان دەمدال ھەر ژىدەرەكى دەقەك تىكستەك ب كرمانجى (يا ژوورى) ھەبا يان ھاتبا بەلاڧكرن بلەز من دەست خۇ د ئىخىست و چاقىن خۇ پىن رۇھندىكرن، ل پىرا منە دەمى من پەرتووكا (الاکراد فى بەھدىنان)^(۲) چاپا ئىكى د چەكەمەچەيىن پەرتووكخانەيا گىشتىيا سلىمانىي دا دىتى من باوۋەرنەكر فەرمانبەرى بەرپىس ژ دانا پەرتووكان دى وى پەرتووكى نىشتا من دەت، ھەر ل وى پەرتووكخانەيى بۇ يەكەمىن جار من كۇڧارا (رۇناھى) يا حافىز قازى دىت ئوھۇ ئەم خودان كۇڧارىن، بلەز ۋەرگەرە و بخويىنە و چاقىن خۇ ب نقىسىنىن كرمانجى رۇھنىكە. ب فى رەنگى ئەز و نقىسىن ب كرمانجىيا ژوورى و دھۆكا بازىر و پارىزگەھ بوويىنە يەككىيان.

ساللا ۱۹۷۱-۱۹۷۳ بۇ خواندنا قونغا نامادەبى ژ سلىمانىي ھاتمە زاخۇ، ژ نوو ب بەرەرفەھى دگەل

و بەرەرفەھتر بىت، زىدەبارى فى چەندى ژى بازىركەكى مىقان پەروەرەبوو و رىزەكا نايبەت بۇ مىقانان دگرت ب رەنگەكى ھەمبىزىدكرن خۇ ل وى بازىرى غەرىب نەبىن، ئەف مىقانپەرەرىيا خەلكى وى بازىرى بۇ خەلكى دەقەرا بەھدىنان- بادىنان كو وى دەمى ھەموو بەھدىنانى ب بارزانى نافدكرن ھىز مەزىنتر بوو، ئەمىن بامەرنى ب مائە بارزانىيەكە نافدكرىن، رىزەكا نايبەت ل مە دگرت، مىقانپەرەرىيا خەلكى سلىمانىي و رىز و عەشقا وى خەلكى بۇ بارزانى و بارزانىيان سەردارى كاودانى سەختى وى سەردەمى يىن بازىرى و سەردەرىيا توند و دژوارا حكومەتا عىراقى و لەشكەرى وى دگەل خەلكى بازىرى ئىكا ۋەسان كرىو ئەمىن بامەرنى زوو ل سلىمانىي ھەست ب تەناھى و ئارامىي بكەين و سلىمانىي ب وارئ خۇ بزىنن.

پەسنەكا دى يا خەلكى سلىمانىي ئو بوو زۇر زۇر ھەز ژ بازىرى خۇ دكەن و ئەف ھەزىزىكرنەژى ھىندەك جارار ژ ناسنى پىندى دەرباز دبوو، لى فى ھەزىزىكرنا وان بۇ بازىرى وان، ھاندانا خەلكەكى دى دكر ئەو ژى مىنا وان ھەزىزى بازىرى خۇ بكەن... گەلو ئەگەر ئەز ھەز ژ بازىركەكى بكەم... ھەز ژ كىز بازىرى بكەم...؟ بامەرنى ھىدى من دىتى گوند بوو نە بازىر، ب نايبەت د وان سالاندا ئانكو سالىن شىنستان گوند ژى نەمابوو و ھاتبوو بەردان، تاكە بازىرى ھەبى و من ب بىن خۇ دزانى دھۆك بوو، ھەرچەندە د وى قونغايدا دھۆك ب خۇ بازىركەك بچويك و پاشقەماي بوو و من ب خۇ ژى تىشتەك ژ دھۆكى نە دزانى.

ھەرەك ل پىشتىن من ئامازەپىكرى ھەركەسەكى د وى سەردەمىدا ل سلىمانىي ژابا دا بەرەف خۇ رەۋشەنبىركرىن چىت و ھەستا وى يا نەتەۋەبى و ۋەلاتپارىزى دەۋلەمەندىر لى ھىت و د ھەمان دەمدا دا ھەزەكا نايبەت ژى بەرامبەرى بازىرى خۇ ھەبىت، ب بۇرىنا دەمى و ل دەسپىكا سالىن ھەفتىيان ھەزا كاركرنى د مەيدانا رەۋشەنبىرى و ئەدەبىياتىدا ل جەم من خۇرت بوو، من دەست ب نقىسىنا ھىندەك ھەلبەستان كر، لى ۋەك دەسپىك من قىا ب ناقى

دقيا ھىژ پتر بوو، و دەسپىكا دروستا ئەوا من دقيا بىكەم و پىشكەشكىم ل كۇقارا دھۆك بوو.

ل سالا ۱۹۹۷ئى بوو دەمى سەرۋكى بائىرقانىيا دھۆكى يىن ۋى سەردەمى ئەندازىار بونس عەبدولعەزىزى پىشنىياز بەلاڧكرنا كۇقارەكى ئالىين بائىرقانىي قە بۇ من بەرچاڧكرى، ۋەك پاشتر من زانى د بنىاتا ئەو پىشنىيازە ئالىين د. عەبدولفەتاح عەلى بۇتانى قە ھاتبوو بەرچاڧكرن بۇ سەرۋكى بائىرقانىين. خەونەك بوو و من باۋەرنەكر دى بجه ھىت، ھەرزوو مە دەسپىكر و ھۇمارا ئىكى يا كۇقارن ل ئەبلوولا ۱۹۹۷ئى مە بەلاڧكر^(۵)، ھەتا ھۇمار ۷ د. عەبدولفەتاح عەلى بۇتانى ۋەك سەرنقىسەر و ئەز ۋەك سكرتېرىئى نقىسنى ۋ ھۇمار ۸ قە ئەز ۋەك سەرنقىسكار^(۱).

كۇقارا دھۆك دەرگەھەك مەزن ل بەر من و ئەز دىبىزم ل بەر گەلەكىن دى قەكر، ئەوا من دقيا و من ھىقى دكر رۇژەكى ئ رۇزا بۇ دھۆكى ۋەك بائىر و پارىزگەھ بىكەم بجهيىنم، من دەستىن خۇ ھەلكرن، ۋەك نقىسكار و سكرتېرىئى نقىسنى و سەرنقىسەر ب ھارىكارىيا بەكەمىن سەرنقىسكارى و سەرۋكىن بائىرقانىي و ھەموو ئەو بەرىزىن پىشكدارى د بەرپەرىن كۇقارىندا كرى، خىزمەتەك بەرچاڧ بۇ مىژوو و جوگرافى و كەلتۇر و رەوشەنبىرىيا تەبابى پارىزگەھا دھۆكى بىكەم، بۇ بەكەمىن جار چەند لاپەنىن مىژووا قى پارىزگەھى ل سەر بەرپەرىن قى كۇقارن ھاتنەبەلاڧكرن، چەندىن وىنە و دىكىۋمىنت و زانىبارىن دىرۋكى يىن پەبۋەندىدار ب پارىزگەھىتە ل سەر بەرپەرىن ۋى كۇقارن بەلاڧكرن، كورت و كرمانجى ئەوا ل سەر بەرپەرىن كۇقارا دھۆك بۇ دھۆكى ھاتىبەكرن ھەتا ۋى سەردەمى كەسى نەكرىوو و گەلەك ئى ب ھىزا كەسەكىدا نەھاتبوو، مە ل كۇقارا دھۆك ب بەرفرەھى دەرگەھى قەكولىنان ل سەر پارىزگەھا دھۆكى قەكر، ئەو دەرگەھە رۇژ ل دووڧ رۇژى بەرفرەھتر لى دھات ھەتا كەتتەبە د مەيدانا ئەكادىمىدا و ھەتا نھا چەند نامەبىن ئەكادىمى ل سەر مزارىن جودابىن پەبۋەندى ب پارىزگەھا دھۆكى قە ھى ھاتىنەنقىسبىن و كۇقارا دھۆك ئى ژىدەرىن

خەلكى سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى ناشنابووم، ل ھەر دەقەرەكى ل ھەر قەزايەكى من ھەندەك نىاسبىن، ھىدى ھىدى دگەل كىتا كىما نقىسەران و مامۇستايىن زىمانى كوردى ل زاخۇ و دھۆكى ناشنابووم و بەردەوام ئى چاڧى من ل ۋى رۇژى بوو ئەز ئى تىشتەكى بۇ پارىزگەھا خۇ بىكەم، ئ دەسپىكا ھەفتىيان ھەتا دەسپىكا سالىن ھەشتىيان ب بەلاڧكرنا چەند دەق و نقىسبىن و قەكولىنەكا ل نك دلى خۇ من تىشتەك بۇ دھۆكا خۇ و خەلكى ۋى دكر، بەلى نە سەردەمى ھارىكارىوو و نەزى شىانين من د ھارىكارىوو، ئەوا من دقيا بۇ پارىزگەھا دھۆكى بىكەم تىشتەكى كىم ئى بىكەم.

ل داۋىيا سالا ۱۹۷۸ئى ب يەكجارى زقىمەفە دھۆكى و ۋەك فەرمانىبەر ھاتمەدامەزىراندن، يا من ھەردەم خەون پىقە دىت بجهھات بوومە دھۆكى، بەكەم پىنگاڧا من ل دھۆكى ھاقىتى بوومە ئەندام د ئىكەتتيا نقىسەرىن كورد- ئابى دھۆكى كو سەرزىوو د وان رۇزاندا ھاتبوو دامەزىراندن، دىت دەسپىكا ۱۹۷۹ئى بىت بوومە ئەندامى دەستەكا كارگىرىيا ئابى دھۆكى يى ئىكەتتيا نقىسەرىن كورد، د ناڧەرا ۱۹۷۹- داۋىيا ۱۹۸۱ئىدا ل دووڧ شىان و پىچىبوونا خۇ من رۇلى خۇ د چالاكىن ئىكەتتيا نقىسەراندا كىزا، ب تاپەت د بەلاڧكرنا ھۇمارا ئىكانەيا كۇقارا (پەيڧ)دا ئەوا ل سالا ۱۹۸۰ئى ھاتىبەبەلاڧكرن^(۱)، لى ئ سالا ۱۹۸۱ئى بەرەف ژورور كاۋدانەك سەخت و دژوار ب سەر دەقەرەتدا ھات، ب ناچارى ئەز و گەلەكىن دى ئ چالاكىن رەوشەنبىرى دووركەتىن.

سەرھلانا ۱۹۹۱ئى ب سەردا ھات و دەلىقەيىن ھارىكار ھاتنەپىش، قوناغا پىشنى سەرھلانى دگۇت، ئەفرۇ رۇزا كارىيە، كەسى دەستى مىرا نەگرتىيە، بى بىت بلا بىتە مەيدانى، گەلەك ئ نقىسكار و رەوشەنبىرىن دەقەرئى ھەرىكى د مەيدانەكىدا دەسپىكر، ھىدى پەبۋەندى ب منقە ھى، من ۋەك نقىسكار د كۇقارا مەتىن دا و ۋەك دەستەكا نقىسەران د رۇژنامەيا پەيمان دا دەسپىكر، پىشكەك ئى ئەوا من دقيا بىكەم من ئەنجامدا، بەلى ئەوا من

دھۆكى يىن وى سەردەمى ژ من و براينى نڧىسكار ئىسماعىل بادى خواستى كار بۇ بەرھەڧكرنا رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى بىكەين. دەملدەست مە دەسپىنكر. د ناڧبەرا ۲۰۰۹-۲۰۱۰ ئىدا مە رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى ئامادەكر. ل داوييا ۲۰۱۰ ئى رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى د ۲۰۴ بەرپەراندا كەتە بەردەستىن خواندەڧانان. پىشتى چاپوونا (رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى)^(۸) ب پىر ژ سالەكىن ل رۇژا ۲۰۱۲/۴/۴ پارىزگارى دھۆكى بۇ دەرىنا سوپاسىيا بۇ كارى مە د ئامادەكرنا (رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى) دا ئىم مېڧانكرىنە دىوانا خۇ، پىشتى دانوستاندنەكىن دەرىارەى (رىبەرى پارىزگەھا دھۆكى) پىنشىياز پىرۇژى بەرھەڧكرنا ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى من بۇ بەرىزى پارىزگار بەرچاڧكر. دجەدا ھىژاى ھىزىر وەرگىرت و داخواز كر پىرۇژەى د راپۇرتەكىدا دگەل ڧەدىننەكىن ب پىنڧىياتى و خەرجىين پىرۇژەى بەرھەڧبىكەين و بۇ نڧىسىنگەھا وى بلندكەين. پىشتى ب داويھاتنا وى روونىشتىن من پىرۇژە بەرھەڧكر و نىشا ھەڧكارى خۇ ئىسماعىل بادى دا وى زى پەسەند كر و ل رۇژا ۲۰۱۲/۴/۱ پىرۇژە مە بۇ نڧىسىنگەھا ھىژاينى پارىزگار بلندكر. ژ بەر ھەر ئەگەرەكى بىت، چ بەرسڧ ل سەر پىرۇژەى نەھاتن، بەلى وەك ل ڧى داويين بەرىز دكتور ڧازل عومەرى بۇ من دىاركرى و وى قوناغىدا رەوشا دارايى ل پارىزگەھى تىكچۇ بوو پارەيەكىن ھەزى پىرۇژەيەكىن ھۇسا مەزىن بەردەست نەبوو.

ل داوييا ۲۰۱۲ ئى بەرىز ئەيوب رەمەزان وەك رىڧەبەرى گىشتى رەوشەنبىرى و ھۇنەرى ل پارىزگەھا دھۆكى دەست ب كار بوو، د سەرەدانەكا مەدا ب مەرەما پىروزباھىن بۇ رىڧەبەرىيا گىشتى ھىژاى داخوازكر ھەرگەسەكى پىنشىيازەك بان پىرۇژەك بۇ پىنشىڧەبرنا سەرۇبەرى رەوشەنبىرى و ھۇنەرى ھەى ئەز ھەز دكەم ھارىكارىيا مە بىكەت و مە پى ناگاداركەت. د وى رۇژىدا من بىرادا پىرۇژى خۇين پىنشىتر ئامادەكرى بۇ ھىژاى بلندكەم، پىشتى من راوئىژ دگەل بەرىز ئىسماعىل بادى كرى و وى زى ئەڧ ھىزە پەززاندى ل دەسپىنكا ۲۰۱۳ ئى بوو د سەرەدانەكىدا بۇ رىڧەبەرىيا

سەركى يىن وان نامەيانە. د دەمى دەھسالاندا ب ۳۴ ھىژمارىن كۇڧارا دھۆك ب ھەردو زمانىن كوردى و عەرەبى مە بەردەوامى ب خىزمەتا پارىزگەھا خۇ دا و ب شانازىڧە دىبىژم گەلەك ژ وى ئەوا من دڧىا بۇ دھۆكى بىكەم ل سەر بەرىپەرىن كۇڧارا دھۆك د دەھ سالاندا ئەنجامدا.

بەلى وەك دىار ھەموو جاران سەرۇبەرىل دووڧ ڧىانا مىرۇڧى نابىت د قوناغا بەرھەڧىدا بووم بۇ بەلاڧكرنا ھىژمارا ۳۴ ژ كۇڧارى، ب چەند دەستەكىن رەش پىلانەك دىژى كۇڧارى ھاتەگىران. كۇڧار ھاتەگىرتن، ئەو كۇڧارا دەھ سالان و د ۳۴ ھىژماراندا مەزىنترىن خىزمەت بۇ رەوشەنبىرىيا كوردى ب گىشتى و بۇ دەڧەرا بەھدىنان ب تاپەنى پىنشىكەشكرىن كىرنە قورىانى و ب يەكجارى دەرگەھى وى گىرتن، بىنى كو دلن كەسەكى ب كۇڧارا دھۆك ڧە بىت و ئەوا كۇڧارى بۇ سەرەانسەرى پارىزگەھا دھۆكى كرى بەرچاڧ وەرگىرت، كۇڧارا دھۆكى ل سىدارى دا، ئارمانجى سەرەكى ژ پىلانن ئەز بووم. ھەرچەندە بىرارا راوەستاندا كۇڧارا دھۆك خەونەكا من بىناخكر، لى ھەرەك د بەكەمىن رۇژا من قەلەم گىرتىبەدەست من بىراداى ل دووڧ شىيان و پىنچىبوونا د خىزمەتا گەلىن خۇدابەم، ل ھەرچەھەكىن دەرگەھ ل من بىتەگىرتن، ئەز د دەرگەھەكىن دىرا بچمە ژوور بەردەوامى ب رىنكا خۇ بىدەم، د رۇژىن بەراھىن يىن دائىخىستنا دەرگەھى كۇڧارا دھۆك، من ھىز ل چەند پىرۇژەكىن دى بۇ خىزمەتا دھۆكى كر، ب وەرگىران پەرتووكا وەلاتى ھەكارى^(۷) يا د. دەروىش يوسف ھىرورى ژ عەرەبى بۇ كوردى دەسپىنكر، وى پەرتووكا پەيوەندىيەكا راستەوخۇ ب قوناغەكا دىار ژ دىرۇكا دەڧەرا بەھدىنانڧە ھەيە، ب ھىزرا من وەرگىران وى پەرتووكى بەردەوامىدان بوو ب وى پەيامى يا د بەكەمىن ھىژمارا كۇڧارا دھۆك مە داىە خواندەڧانىن دەڧەرى.

ھەر د وى ھەيامىدا دەرگەھەكىن دى ژ بۇ خىزمەتا دھۆكى ل بەر من ڧەبوو، دەمى بەرىز دكتور ڧازل عومەر (وى دەمى سەرۇكىن جڧاتا پارىزگەھا دھۆكى بوو) ل دووڧ داخوازا بەرىز تەمەر كۇچەر پارىزگارى

كارتى خۇ بىرئىشەببەين، بەلى بەكەمىن ئاستەنگا كەتپە د رىكا كارىدا لىژنە ب خۇ بوون، پىرىيا ئەو ھەقلىن د كۆمبۇونا رۇزا ۲۰۱۳/۲/۱۴ ئىدا پىشنىياز دانانا لىژنەيان كرى، ئامادەنبوون پىشكدارى د لىژناندا بىكەن، ھىدەك ز ئەوئىن ھانىنە بەكەمىن كۆمبۇونا لىژنان ھەر د وئ كۆمبۇونىدا خۇ ژىرە كارى ھاقىت، ئەوئىن ماين زى تىن بەكەم كۆمبۇون بوو ئىدى مە نەدىتتەفە و نە كەسىن دووچوونا بىرارىن كۆمبۇونىن خۇ و كۆنقىسىن كۆمبۇونان كر (ژىلى ئەندامىن لىژنا جوگرافىيان)، ب كورتى ئەم ز كارى لىژنەيان بى ھىقى بووون.

دوومىن ئاستەنگا بەرسىنگىن من گرى دەستبەردانا بەرىز ئىسماعىل بادى بوو ز كارى، ز نىشكەكىفە و ھىز ئەم د دو سىن ھەبىئىن بەراھىيە يىن كارىدا بووون د قوناغا بەرھەقى و پەيوەندى و دابىنكرنا پىندقىيان و كۆمبۇونىن لىژناندا بووون ھەقكارى من دەستبەردانا خۇ ز كارى پىشكەشكر، د ئەجامدا ئەز مامە ب تىن و من دىت پىشتى ھەر پىشتى بىن، ھەك چاوا ئەز خودانى ھىزى و پىشنىياز بەرھەقكرنا قى ئىنسىكلۇپىدىيان بووم، من بىرارىدا دەست ز ھىزا خۇ بەرنەدەم ب ھەر رەنگەكى ھەبىت بەردەوامى پى بەم، ئەو بوو من پەيوەندى ب نقىسكار خالد سالىح قە كر كو بىتە دگەل من بۇ ئەجامدانا كارى، ھىزى ل بەراھىيە بەرھەقىيا خۇ دىاركر و دگەل من دەست بكار بوو و ھەتا رۇژىن داوون بىن كارى سەررەراى مژوولبوونا وى ھەك مامۇسنا و ھارىكارى رىشەبەرى خواندنگەھەكا بىرەرتى و ھىدەك كاودانىن سەختىن ل سالا داوون با كارىدا ب سەرى ھاتىن ھەك ھەقكار و ھەقالمەكى دلسۇز بۇ كارى و كارى خۇ ئەجامدا.

دەستبەردانا ھەقكارەكى ز كارى من ب ھەقكارەكى دى من پىر كەرقە، بەلى دەستبەردانا نە راگەھاندىيا لىژنان (ژىلى لىژنا جوگرافى) ز كارى دى چاوان پىركەمەفە...؟ ئەو بوو من بىرارىدا ب پەيوەندىن خۇبىن كەسابەتى دگەل مامۇسناين ئەكادىمى و نقىسكار و ھۆنەرمەند و رەوشەنبىرىن پارىزگەھى و دەرھەقى پارىزگەھى كارى خۇ ئەجام بەم، بۇ قى

گىشتى من پىرۇزە دا دەست بەرىز ئەيووب رەمەزانى، وى زى ب دىلرەھى ز من ۋەرگىرت و ژفان دا زوو بخوونىت و بۇچوونا خۇ ل سەر دىاركەت، چەند رۇزەكىن كىم ب سەرھە نەچوون، ھىزى د رىكا ھىزا ھەلگورد قەھارى رىشەبەرى چالاكىين وىزەبى ل رىشەبەرىيا گىشتى ئەز ئاگاداركرم كو بەرھەقىيان بۇ كارى و دابىنكرنا پىندقىين پىرۇزە ز جەھى و ناقمالى و كارمەندان بىكەين.

بەرى ھەرتىشەكى دو سىن ژوورىن ناقامىن ئەمنا بەرى (سەر ب زانكۇيا دھۆكى)قە بوو مە ھەك نقىسكىنگەھا ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى دابىنكرن، ل رۇزا ۲۰۱۳/۲/۱۴ ب ھەقكارى دگەل رىشەبەرىيا گىشتى مە كۆمبۇونەك بەرھەھ دگەل دەھان ز مامۇسناين زانكۇي و رەوشەنبىر و نقىسكار و ھۆنەرمەندىن پارىزگەھى ل ئونىلا ژيان يا دھۆكى ئەجامدا و د وئ كۆمبۇونىدا من و ئىسماعىل بادى پىرۇزە بۇ ئامادەبوونان بەرچاكر و وان زى ب بەرھەھى بۇچوون و تىبىنىن خۇ ل سەر پىرۇزە و چەندىن پىشنىياز بۇ دەولەمەندكرنا پىرۇزە بەرچاكرن و د ئەجامدا ھەموو ل سەر وئ چەندى د پىكھاتىبوون كو پىندقىيە پىرۇزى ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى بىتەئەجامدان و بۇ ئەجامدانا وى زى چەند لىژنە ز كەسانىن تايبەتمەند بىنەدانان، پىشتى چەند رۇزەكان مە چەند لىژنەك دانان و مە ھىلا لىژنە ب خۇ بىرارى ل سەر چاوانىيا ئەجامدانا كارى بەدەن و ئەز و ئىسماعىل بادى ھەك ھەقكار ب ئەركى تەنسىقى دناقبەرا واندا رابىن يا پىندقى بۇ سەرگەتنا كارى بىكەين.

ئاستەنگىن بەراھىيە:

ل دەسپىنكا كارى ئەز و ھەقكارى خۇ ئىسماعىل بادى پىكھاتىن چەند ھەقالمەكىن دى بىنىنە دگەل خۇ و پىكھە كارىكەين و مە ل بەرىو پىر ز ناقەندىن زانكۇيى بن، مە دگەل چەند ھەقالمە ناخفت لى ژىرە ھەر ئەگەرەكى ھەبىت كەسەكى خۇ د بەررا نەب، د ئەجامدا مە بىرارىدا ب ھارىكارىيا لىژنەيان

ۋە دەست بىكارى كىرىش پاشتر دو سىن ھەيف بىرن ھەتا نىقبەرگەك بۇ مە دىزاینكىرى، پىشتى ئىناى و مە زى ھەلسەنگاندی و ئىبىنىن خۇ بۇ دىاركرىن، پىشتى دەمەكى وى زى خۇ ژىەر كارى فەكېشا و چىرۇكا مە دگەل قى براى زى كو پىنج ھەيفەكان فەكېشاى ب داویھات، ب قى رەنگى ۷-۸ ھەيفىن سالا ۱۱۰۱۱ ئى ژىەر دىزاینەران ژ مەچوون و كارى مە گىروو بوو. قى جارى مە برىار دا ئەم ب خۇ ل دىزاینەران بگەرىن، مە دەسپىنكر، كەتېنە بازارى و دانوستاندان، دىارە بەردەستەنگىيا مە زى ھۆكارى سەرەكى بوو زوو ب زوو دىزاینەران دگەل مە كار نە دكر، د ئەنجامدا ل مەھا چرىا دووى ۱۱۰۱۱ ئى ئەم دگەل قان سىن دىزاینەران بىن نافیقن وان ھاتىن پىكھاتىن، لى وان زى ئارىشىن خۇ ھەبوون، يا سەرەكى زى نە د تەرخانكرى بوون تىن بۇ دىزایننا ئىنسكلۇپىدىياىن، ھەرنىكى پىنگىرى دگەل سازى يان فەرمانگەھەكا دى ھەبوو، دىارە ۋەك كارمەندى وان دى پتر دەمى خۇ بۇ وان تەرخانكەت و قى زى كارىگەرىيا خۇ ھەبوول سەر گىروو بوونا دىزایننا ئىنسكلۇپىدىياى، لى د ئەنجامدا كار ب دوپھات، ئەز دكارم بىژم سەرەراى دەستەنگىيا مە و سەرۋەرى ئامازەپىنكرى وان ھەر سىيان ب دلسۆزى كارى خۇ ئەنجامدا و د ھەفكاربوون دگەل مە د ئەنجامدانا كارى و چەندىن فەكولېن نە تىن دوچاركى بەلكى چەند جاركى ل دووفا داخووزا مە ب سەرۋەركرىنەفە و سەرژنوو راستكرىنەفە و ئەو دىزاینە ھەلوەشاندىبە و سەرژنوو دىزاینكرىنەفە، دى بىژم و بىژمە فە ھەرسى ل وى ئاستىنە بىژم ھەژىنە بىنە نموونە بۇ كەسپىن دلسۆز د كارىدا، ھەر ل قىرئ پىدقىبە ئامازە ب رەنجا خانم نازدار جزىرى بگەم كو د بەكەمدە كارى دىزاینى دكر و سەرۋەرشىتبا دىزایننا خۇ و ھەفالىن دى بىن دىزاینەر دكر.

چاوا ھارىكارى دگەل مە ھاتەكرن..؟

ناھىتە فەشارتن ئەف نەھ بەرگىن ئىنسكلۇپىدىياى كول بەردەستىن ھەۋەنە بەرھەمى رەنج و ماندىبوونا مە يە د كاۋدانەكى سەخت و دژواردا

چەندى زى ھەدەك مامۇستايىن ھىژا ۋەك راۋىژكار و پىشتەقان گەلەك ھارىكارىيا مە كر كو پاشتر دى ئامازە ب رۇلى وان كەين، ب دەھان داخووزانامەيىن فەرمى بۇ چەندىن مامۇستايىن زانكۇيان و نقىسكار و رەۋشەنبىرىن دى ھەرنىكى ل دووفا تايبەتمەندىيا وى ھنارتن و مە چەندىن سەرەدان بۇ وان ئەنجامدان و د ھەمان دەمدا داکو ژ سنوورىن باژىرى دەرگەفېن مە سەرەدانا رىفەبەرىن رەۋشەنبىرى ل ھەرىكە ژ ئامىدى، زاخۇ، شىخان و ئاكرى كر، ب ھارىكارىيا وان رىفەبەرىيان دگەل ھژمارەكا زۇرا رەۋشەنبىرىن وى دەفەرى كۆمبووین و مە بىرۇكا ئىنسكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكە بۇ وان بەرچاكر و وان زى ب بەرھەمى دانوستاندان ل سەر پىرۇژەى كر، قان پەيوەندى و سەرەدان و كۆمبووین مە ھەتا مەھا خىزىران و تىرمەھا سالا ۱۱۰۱۱ ئى فەكېشا.

ھەر ل قىرئ پىوېستە ئامازە ب ئارىشىن مە د قوناغا دىزاینىدا بگەين، ھەرۋەك ل بەراھىن مە دىاركرى، سناقى مەين كارى تىن ئەز و ھەفالى خۇ خالد سالىح بووین، ئەف بەرھەمى نھا ل بەردەستىن ھەۋە ئەنجامدانا ھەمى كار و پىدقىياتىن وى تىن خەما مەبوون، لى ھەر ژ بەراھىيا كارى ئەم دگەل رىفەبەرىيا گىشتى پىكھاتىبوون كو ئەم تىن بەرپىسېن ژ نقىسكارى بى و بەرھەفكرىن ھەتا دگەھىتە قوناغا دىزاینى، رىفەبەرىيا گىشتى داىنكرنا دىزاینەرى و پىدقىياتىن وى دى ب خۇفەگىرت و ئەم دى سەرۋەرشىتى لى كەين. ل دەسپىنكا ۱۱۰۱۱ مە كارى نقىسكارى بى گەھانده وى قوناغى كو داخووزا بەرھەفكرنا دىزاینەرى يان دىزاینەران ژ رىفەبەرىيا گىشتى بگەين، ئەو زى ل دووفا داخووزا مە ھاتن دىزاینەرەك دەسنىشانكر و مە زى ئەو دىزاینەر بەژراند، دانوستاندان د ناقبەرا دىزاینەرى و رىفەبەرىيا گىشتى دەسپىنكر، پىشتى پتر ژ دو ھەيفىن ئىنان و بىرن و ئەفرۇ نە سۆبەھى دىزاینەرى ل دووفا دلى خۇ خۇ فەكېشا. رىفەبەرىيا گىشتى كەسەك دى دەسنىشانكر وى زى پتر ژ دو ھەيفان دەم بۇراند ھەتا دگەل رىفەبەرىيا گىشتى ل سەر ھەفەست و ماڧىن خۇ پىكھاتى

ب رەنگى كۆمبۇونىن مە ل قەزا ھىدەك فەكولەر و نقىسكاران ژى ھەمان سەرەدەرى دگەل مە كر، ھىدەكان ھەر ل بەراھىن ب شىۋازەكىن جوان داخووا لىبۇورنىن كر و ھەرئىكى ب رەنگەكىن دياركر كو ئەو نەشەت ھارىكارىن بگەت و ئەف سەرەدەرىيا وان جەن رىزگرتنى يە، ھىدەكىن دى ھەر ل بەراھىن ب رەنگەكىن نە ل ئاستى وان و ھەك ژخۇ نەگرتن و خۇ ب مەزتر زانىننى راگەھاند كو ئەو د بەرھەف نىنن بۇ پىرۇزەكىن ھەك بىن مە بنقىسىن، لى ھەرزوو و دەمى دىتىن ئەم درزىن ل سەر كارى و پىرۇزەكىن ئىنسكلۇپىدىيائى بى دىتە راستى و بىنى وان ژى دى ھىتەئەنجامدان ھىدەك ژ وان ھىزايان ل خۇ زقىرنەفە و پشكدارى د بەرپەرىن ئىنسكلۇپىدىيائىدا كر و پشكدارىيا وان جەن رىزگرتنا مەيە.

ھىدەكىن دى ھەر ل بەراھىن بازار دگەل مە كر و خۇ و قەلمەن خۇ نە ل ئاستى وى پاداشتى دىت بىن ل بەراھىن مە بۇ ھەر فەكولېنەكىن تەرخانكرى، لى با پتر ئەم ئىشاندىن سەرەدەرىيا پىنج مامۇستايىن زانكۇيا دھۆكىن بوو (چوارھەلگرتن باوھەرناما دكتورائى و ماجستىرەك)، د دەسپىنكا قوناغا كارىدا بوو بەك ژ وان مامۇستايىن دكتور كو پىنشتەر ھەك ھەقال و ھەفكار و پىنكفەكاركرنى پتر ژ بىن دى مە ھەقدو دىياسى، سەرەدانا مە كر و ب نقىسىن ژ پىش مامۇستايىن ھەقالىن خۇ داخووا كر كو ئەو نامادەنە بادەكەكىن د چەند فەكولېنەكاندا ل سەر جىولوجى و ئاخ و رووھك و سەفابى پارىزگەھا دھۆكىن بۇ ئىنسكلۇپىدىيائى نامادەكەن و مە ژى ب نقىسىن و زاردەف بەرسفا وان دا و پىنشوازىيا پىشنىياز و وان كر، ئەم مابنە ل ھىقىن و بەردەوام مە پەيوەندى دگەلدا دكر بۇ كارى، پىشتى چەند ھەبفەكان ئەو مامۇستايىن ھەقال ئەم ئاگاداركرىن كو فەكولېن ب داوبىھاتىنە و وى ب خۇ ژ پىش ھەقالىن خۇفە سەرەدانا مە كر و د وى روونشنىندا ئەم ل سەر پاداشتى پىنج فەكولېنان (كو ئەو ب خۇ چوار فەكولېن بوو، ئىنكا ھەفپىشك بوو د ناقبەرا دو فەكولەراند) و پاداشتى ھەرگىرئى و پاداشتى تاپىكرنى پىنكھاتىن، ھەنا قىرى

و ب شىانېن كىم، لى د ھەمان دەمدا ژى بەرھەمى ھارىكارى و پىشتەقانىيا بەرىز ئەبۇب رەمەزانى رىئەبەرى گىشتىن رەوشەنبىرى و ھۆنەرى يە، كو گەلەك جارن ھارىكارىيا مەعنەوى يا ھىزاي و رىزگرتنا وى بۇ مە و كارى مە پتر ھاندانا مە كرىيە بۇ كارى و جەن نەبوونا پىشتەقانىيا (مادى) د سەرەمى قەيرانىدا گرتىيە، بەلى بەرى قى ھەمووى ئەف بەرھەمە ب قى قەبارەى بەرھەمى ھەموو وان مامۇستا و ئەكادىمى و نقىسكار و ھەرگىر و ھۆنەرمەندانە بىن ھەرىكى ل دووفا تاپبەتمەندىيا خۇ پشكدارى د بەرپەرىن وى دا كرى، ھەر پەيئەكا ھەرىك ژ وان بۇ مە نقىسى جەن شانازى و رىز و سوپاسىيا مە يە و كورت و كرمانجى دىبىز؛ ئەگەر ھارىكارىيا وان ھىزايان نەبوويە چەند جاركى قى رەنج و ماندىبوونا مە ئەف بەرھەمە ب دەستفە نە دەت.

بەلىن چاوان ئەز نامازە ب ھارىكارىيا ھەركەسەكى دكەم بىن ھارىكارىيا مە كرى، دقنىت نامازە ب نەھارىكارىكرنى و ھىدەك جارن ژى دزايەتىكرنى بگەم، بەرى ھەر تىشتەكى د سەرەدانىن خۇ دا بۇ رىئەبەرىن رەوشەنبىرى ل قەزايان و كۆمبۇونىن مە ل وىرى دگەل كەسانىن پەيوەندىدار مە چ ب دەستفە نەئىنا، گەلەكان د وان كۆمبۇوناندا پىشنىياز دا ئانا لىزئەيان بۇ كارى ل وان جەھان كر، بەلى كەسى نامادە نەبوو پشكدارىن د لىزئەياندا بگەت، گەلەكان ژقان دانە مە بەلى كەسى ژقان خۇ بچەنەئىنا، گەلەكان ژى پاشتر پەيوەندىن خۇ دگەل مە برىن و بەرسفا پەيوەندىن مەژى نە دا، گەلەكان (ئەقرونە سوبەھى) ب مە كر و ب باشە و سەرچاقان ئەم مژوولكرىن و ھەنا قوناغا داوبىن يا ئىنسكلۇپىدىيائى ئەم گىروكرىن و چ نەكر، ھىدەك ھەقالىن قەزا ئاكرى پتر ژ بىن دى ئەفە دگەل مە كر، و ژ ئەنجامى قى سەرەدەرىيا وان بادەكا قەزا ئاكرى گەلەك درەنگ ھانەبەرھەفكرىن و بەرھەفكرىن وى ژى نە ل دووفا قىانا مەيە، نەخاسمە ئاكرى رۇلەكىن بەرچاف د مىزۇويا دەقەرى و پارىزگەھىدا ھەبوو و ھەيە.

ئاسايى بوو و ل دەسپىنكا كارى ب پىنكھاتىن دگەل رىفەبەرىيا گىشتى مە برىرادابوو ھەرقەكولەرەكى، نىقسەرەك يان ۋەرگىزەكن بەرامبەرى كارى ۋى پاداشتەكى بەدەينى، ھەرمەزاختەك زى دقنىت ب پىسولە و ئىمزاكرىن بىت. رۇزا پاشتر دو ژ وان مامۇستايان ھاتن و فەكولېنىن خۇ دانە دەست مە، مە زى ب خوشحاليفە زى ۋەرگرتىن و پىنشوازى ل وان و فەكولېنىن وان كر، لى دەمى مە پىسولېن پاداشتى بەرھەفكرىن و زى خواستى پاداشتى خۇ ۋەرگرتىن، رەنگە ئالوووزوون و نەرازابوونەك ب ھەردو مامۇستايانفە دياربوو و پاداشتىن خۇ ۋەرگرتىن گۆتن ھەتا دگەل ھەفالىن خۇ د ئاخفىن و چوون، رۇزا پاشتر داتى سېپىدى بوو ئەو مامۇستايى ھەفالى تەلەفونكر و بەرى ھەرتىشتەكى گۆتە من: ھەفالى دېئىن تە ھەستا مە برىنداركرىيە...!! بەرىزان بۇچى من ھەستا ھەو بەرىنداركرىيە...؟؟ ئاخفىن ب تەلەفونى بىن ئەنجام بوو، ئەم پىنكھاتىن رۇزا پاشتر ئەو ھەرىپىنچ مامۇستا و ئەز و ھەفالى خۇ پىنكفە روونىن و ل دور بابەتى بئاخفىن و ئەم پىنكھاتىن ئەز بچمە جەم وان، پاشتر ئەو مامۇستايى ھەفالى تەلەفون كر و گۆت ئىقارى ئەم دى ھېنە جەھى ھەو، باشە ھوین بخىرىپىن، ئىقارى ھەرىپىنچ مامۇستا ھاتن و پىشتى بخىرھاتىنى مە دەست ب ئاخفىنى كر، ھەرەك د ئاقبەرا خۇدا پىنكھاتىن پىر مامۇستايەكن ب تەمەن ژ بىن دى مەزىنتر و ئەو مامۇستايى ھەفالى ژ پىش وانفە د ئاخفىن، دانوستاندى دەمەك درىژ فەكىشا و وان ھىزايان پىر زى مامۇستايى ب تەمەنى ژ بىن دى مەزىنتر زىدە ژ پىندى ل دوور فەكولېنىن خۇ و ئاستى فەكولېنان، فەكولېن ل ئاستى چەندى نە و چەندى دىنن و پىدقېيە چەند بۇ بىتەخەرچكرن و ھىندەك جارن ژ بابەتى دەردكەفتن و دچوونە بابەتى خەرچكرنى ل جەھىن دى و ل جەم كەسىن دى، پىشتى بگروفەكىشەكا درىژ ئەو مامۇستايى ھەفالى داخاوازا مەبلەغەكى خەيالى كر بۇ وان ھەرچوار فەكولېنان و ئاخفىن فەبرى و گۆت: ئەگەر ھىندى نەدەى دى فەكولېنىن خۇ فەكىشىن و ھەتا سوبەھى دەم دا

من و خاترا خۇ خواست، رۇزا پاشتر ل دوور بابەتى و ۋى مەبلەغى خواستى من پىرسىيارا رىفەبەرى گىشتى كر، بەرسقا ۋى زى ئەو بوو، توبىن ئازادى و دەستەلات بۇ تە ئەگەر تە بىقىت بەدى... لى ژ ئەنجامى ئاخفىنىن وان مامۇستايان بىن رۇزا پىشتى، ئەز گەھىشتە ۋى باۋەرىن بىژمى: ھوین بخىر و ئەم سلامت، فەكولېنىن خۇ فەكىشىن و ئىنسكلۇپىدىيا نە تىن ب ھىقىيا ھەو فەبە و ئەم زى تىرا خۇ ھەبىنە.. گەلەك جارن، رەفتارا ھىندەك كەسان دىتە ھاندەر كو مروف كارىن ژ شىيانىن خۇ مەزىنتر بگەت، ب كرپار زى مە سەلماند ھەمان مژارىن وان بۇ مە نىقسىن ژ ئالىن ھىندەك فەكولەرەن دىتر ھاتنەنىقسىن.

ژ ئارىشەبىن دىترىن ئەم ئىشاندىن ھىندەك ھىزايان دىتر بوون بىن ھىندەك فەكولېن ب خۇفە گرتىن و گەلەك ژ دەمى مە كوشتى و چەندىن جارن ئەفرو نە سوبەھى و قىن حەفتىن نە حەفتىيا بھىت ب مە كرى و د ئەنجامدا چ نەكرى كو ب راستى زى ئەز دىژم ئەفە ترانەكرنا وان كەسان بوو خۇ بخۇ و نىشاننا ۋى چەندى بە كو نە ل ئاستى ۋى باۋەرنامى نە يا وان ۋەرگرتى.

ھەر ژ ئارىشەبىن بەرسنگى مەگرتى دروست زى ئەم ئىشاندىن ھىندەك ژ وان ھىزايان كو ھەفالىن نىزىكن فەكولېنىن بەرگەتى بۇ مە نىقسىن و ئەم شانازىن پى دكەين و پاداشتى خۇ زى ب دلى خۇ ۋەرگرت، بەلى ب مخابنىفە ھىز ئىنسكلۇپىدىيا ب داۋىنەھاتى و نەھاتىبەچاپكرن وان ئەو فەكولېنە د جەھىن دىتردا بەلاقرن يان دگەل بەررەھكرنى ۋەك پەرتووك چاپكرن، ب ھەر ھەلسەنگاندنكى بىت ئەز قىن چەندى ب كرپارەكا نەباش دىنم و يا دى بلا بۇ خويىندەفانان بىت.

ژ ئارىشەبىن دىترىن بوۋىنە ئەگەرى كىروبوونا كارى مە، بى سەرىبەرىيا ھىندەك فەكولېنان (انا بىژم لاۋازىيا وان) بوو، خودانان فەكولېنىن خۇ دىنان، لى ژبەر ھەرنەگەرەكى بىت، ھىند د بى سەروبەرىبوون كو بۇ بەلاقرنى دەست نەدەن، ژبەر گرنگىيا وان فەكولېنان بۇ ئىنسكلۇپىدىيائى و دەولەمەندىيا

ناھەرۆكى وان ئەم نە دكارىن دەست ژى بەردەين، ناچار بووين ئەم ب خۇ (ئەز و ھەفكارى خۇ خالد سالج) دەمەكى دىرژ ب سەرۋىر كىرنا وانفە مژوول بىن، ھندەك جاران ژى ب ھەفكارى و روونشتن دگەل قەكولەرى ب خۇ قى چەندى ئەنجامبەين.

وەرگىران ناستەنگا ھەر سەركى بوو د كارى مەدا، پىرانييا قەكولىن و بابەتېن بۇ مە ھاتىن ب عەرەبى بوون، ئەم ناچار بووين بگەينە كوردى، د قى وارىدا پىشكەكا مەزنا وەرگىرانى من و ھەفكارى خۇ ئەنجامدا، بەلى ھىنشتا ئەم پىدقى ب ھارىكارىيا ھندەك وەرگىران دى بووين، مە پەيوەندى ب گەلەكانفە كر، ھندەكان خۇ د بەررا نەبر، ھندەكان خۇ د بەررا بر، بەلى دەمى وەرگىرانىن خۇ ئىناين، گەلەك د لاواز و بى سەرۋىر و دوور ژ رامانا بابەتى بوون، ب ھەر رەنگەكى بىت مە رىز ل وان ھىزايان كرت، ھندەكان ب رىزگرتنقە مە وەرگىرانىن وان وەرنەگرتن، ھندەكان مە پاداشتى ماندىبوونا وان دايى و ب پىكھاتن دگەل وان، من ب خۇ پىداچوونا وەرگىرانىن وان كر و سەرژنوو ب بەراورد دگەل دەقى عەرەبى من دارشتنقە و وەرگىرانەكا نوو ژى چىكر و ب رەزامەندىيا وان ب خۇ ھەر ب ناقتىن وانفە بەلاقتىن، ھەر د مژارا وەرگىرانىدا پىدقىيە ئامازە ب ھەردو ھىزايان سالج يوسف سوقى و دىان جەمىل بگەم كو ب راستى خوەدى شىيان د وەرگىرانىدا و رۆلەكى بەرچاڧ د ھارىكارىيا مە دا گىرايە و ب چەندىن وەرگىرانان ئەف پىرۆزىيە دەولەمەندكرىە و دقېت وى ژى بىژم د دو سالىن داوون و د قوناغا دەستكورتىيا ئىنسىكلۇپىدىيايىدا ھەردو ھىزايان بى بەرامبەر وەرگىران بۇ ئىنسىكلۇپىدىيايى كرىە.

رەوشەنبىرى و ھۆنەرى و ھندەك ھەقالان مە برىاردا بگەينە پىشكەك ژ ئىنسىكلۇپىدىيايى و ئەز باوهرم پىشكەكا گرنگا ئىنسىكلۇپىدىيايى ژى دروستبوو و دى بىتە ژىدەرەك باش بۇ پاشەرۋىژى، بەلى دقېت بىژم پىر ژ ھەموو پىشكىن دى بىن ئىنسىكلۇپىدىيايى ئەز ماندى كرىمە و دەمى مە كوشتىيە و ھندەك جاران ئەز ناچار كرىمە بىژم خوزى مە خۇ ب ڧ كارىفە نەكرىا، ھوون دىشېن رەوشا مە بزائن و بىننە بەرچاڧىن خۇ د دوا قوناغا دىزانىدا ل مەھا نىسانا ۰۱۷ آيدا بادەكا سنوورى ناحىەكى گەھشتىيە مە، ئەو پىر ژ سى سالان بوو مە ھىزايەك بۇ ئەنجامدانا وى بادەكى راسپاردى، د قوناغا داوونى يا دىزانىدا ل مەھا حىزانانا ۰۱۷ آيدا مە دىت گەلەك كىماسى د بادەكا ناحىەكىدا ھەنە، ناچار بووين بلەز ل دۇر مژارى مە پەيوەندى ب رىقەبەرى ناحىى كر، وى ژى ھەر بلەز د دو سى رۆژاندا ب ھارىكارىيا ھندەك فەرمانبەرىن كارگىرىيا ناحىى زانبارىن پىويست ل دۇر ناحىى كۆمكرن و بۇ مە ھنارتن و مە ژى سەرژنوو بادەكا ناحىى دارشتنقە و بادەكەكا نوو ژى بەرھەڧكر.

ئەگەر پىرسىيار بىتەكرن بۆچى...؟ د بەرسقىندا دىژم نەبوونا كادركى پىسپور ل سنوورى پىرىيا قەزا و ناحيان و نە ھارىكارىيا خەلكەكى دگەل مە ئەگەرتن سەرەكى بوون، وەك مە ئامازە پىداى مە پەنابره بەر رىقەبەرىن رەوشەنبىرى ل سنوورى قەزايان (ژىلى قەزا سىمىنلى و بەردەرەش) و ئەم دگەل ھژمارەك ژ رەوشەنبىر و نقىسكار و رۆژنامەقانىن وان روونشتىن، لى كەسى نە بۇ بادەكا قەزا و ناحيان و نە بوو قەكولىنېن دىتر ھارىكارىيا مە نەكر، مە داخووازا ھارىكارىن ژ ھندەكىن دىتر، وانژى خۇدبەررا بر و ھندەكان خۇ پىقە وەستاند، ھەرچەندە مە پلان بۇ ئەنجامدانا بادەكا ھەرقەزايەكى، ناحىەكى و گوندەكى دانابوو و مە دابوو دەست وان ھەقالان، بەلى ھندەك ژ وان ژىەر ھەر ئەگەرەكى بىت نەشيان پىنگىرىن ب بەرنامەى بگەن و د ئەنجامدا پىدقى بوو سەرژنوو كارى وان دارژىنقە و سەرۋىرەيكەين و پىنگىرىن ب بىنەمايىن زانستى و قەكولىنېن د

پىرۆژى بادەكا باژىر و گوندان

د بەكەمىن پىرۆژى مە بۇ ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى بەرھەڧكرى بادەكا باژىر و گوندان، قەزا و ناحيان د بەرنامى مە دا نەبوو، بەلى د قوناغا خۇ بەرھەڧكرىن بۇ ئەنجامدانا كارى ئەف ھىزە ل جەم مە دروستبوو، ب راوونژ دگەل رىقەبەرىيا گىشتىيا

ئافىرىقا ئىنسىكلۇپىدىيىسى ۋە سىنورىيىسى

بەرى ھەرتىشەنكى ھىزىل ئافىرىقىسى ۋە سىنورىيىسى ۋە ھاتەكەرنى، بەلى پىرىيا بۇچوونان ل سەر ۋە چەندى پىكھاتى بوون ئىنسىكلۇپىدىيا سىنورىيىسى كارگىرىنى پارىزگەھدا دەۋكەڭ بىن ھەگىرىت ۋە ب ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھدا دەۋكەڭ بىتەئافىرىقا، زىرەكو ئەم د ۋە باۋەرىندانە د چەند قەكولىناندا زى ئەم چەند ھاتىبەسەلماندان سىنورىيىسى ھەمىرگەھدا بادىيانان-دەۋكەڭ ھەمىرگەھدا بىن د دوستى سەدسالىيىن داۋىنى بىن زى مىرگەھى دا، ئانكو ئەگەر مە ب ئىنسىكلۇپىدىيا بەھدىنان زى ئافىرىقا دا (كىم زىدە) ھەمىرگەھدا سىنورىيىسى جوگرافىيە ھەگىرىت، زىدەبارى قى چەندى چەند ئىنسىكلۇپىدىيا بەك ل بەر دەستى مە ھەبوون كو ب سىنورىيىسى جوگرافىيە ھاتىبوونە ئافىرىقا.

پىندىقىيە ئامازە ب مزارەكا دى بەكەم ئەۋزى بەيھا (بەھدىيانان- بادىيانان) كو ب ھەردو گۆننان ل قىزى ھاتىبەبىكارىيانان، (قەكولىنەك زى د قى ئىنسىكلۇپىدىيىسى ھاتىبەبەلاڧىرىقا پىر ئامازە ب قى بابەتى دكەت) ب كورتى ئەز د ۋە باۋەرىندا ھەردو بەيھا د بىياتادا بەك بەيھا، ل دوۋف جەھ ۋە دەقەر ۋە بەۋزىن د دو پىناندا ھاتىبەبىكارىيانان ۋە ھەردەقەرەك ب ئاۋابەكى بلىن دكەت، ئەگەر ئىسسىنەك بىن پەرتوۋكەكا مە ب خۇ با دا بەيھا بەھدىيانان بىكارىيانان، بەلى ئەز ۋە مافى نادەمە خۇ رابا خۇ ل سەر خەلكەكى دى ب سەپىنەم ۋە ب مخابنىقە ل ئافەندىن مە بىن رەۋشەنىيىرى زى پىكھاتەنەك ل سەر قى بەيھا نىنە، لەوما مە ھىلا ھەركەس ئازاد بىت د ئىسسىنە قى بەيھا ۋە چاۋان ئىسسىنە ۋە قەكولىن گەھشىنە مە، مە بادىيانان- بەھدىيانان ۋەك خۇ ھىلان.

مزارەكا دى يا ھەزى ئامازە پىكىرىنى رىئىسىسارا ئىنسىكلۇپىدىيا پارىزگەھدا دەۋكەڭ، قەشارتى نىنە ۋە ب مخابنىقە ئەز دىن مە ل بەھدىيانان د ئىسسىنە كرىمانجىيا ژوورىدا ھەتا ھەتا رىئىسىسەك بەكەرتى نىنە، چەند جىقىن ۋە روۋىشەن ل دور قى مزارى ھاتەكەرنى، نە ل سەر تىشەكى پىكھاتەن ۋە نە كار بۇ

ئىسسىنەن واندا بەكەن، مزارىن زىدە لادەين ۋە بىن كىم پىكەينەقە، ل ھەندەك ئافىرىقا پىشنى گىروبوۋونەكا دىرژ كەسىن خۇ د بەررا نەبىر، بىن ئەۋىن خۇ د بەررابىرى د خۇرا نە دىت ۋە دەست زى بەردان ۋە ھەندەكان زى زى ئەنجامىن ھەندەك پىسگىرىكىن كەسەبەتى دەست زى بەردا، ئەم زى ئاچار بوۋىن ھەۋارا خۇ بەيھە بەرھەندەك رىقەبەرىن ئافىرىقا ئەم بۇ مە كەسەكى خۇدان شىيان ب تاپەت د ۋارى لىگەرىيان ۋە دوۋفچوۋنىدا بۇ مە دەسنىشەنكەت دا ب قى ئەركى رابىت، ھارىكارىيا ھەندەك رىقەبەرىن ئافىرىقا د قى ۋارىدا جەھ رىزگىرىن بە، ۋ زى ئەنجامىن ھارىكارىيا ۋان ھەندەك كەسان ھارىكارىيا مە كر ۋ دەست ب كارى كر، ھەرچەندە كەسىن زى ۋان چ ئەزموون د ۋارى ئىسسىنە ۋە قان رەنگە كاران نەبوون، بەلى زى دىلسۇزىيا ۋان بۇ دەقەر ۋان ئەركى خۇ ئەنجامدا، ھەندەكان زانىبارىن باش ۋە دەۋلەمەند بەرھەڧىرىن ۋە ئەم ب ئەركى دارىشەنەقە ۋە سەرىرەكرىنا ۋان رابوۋىن، ھەندەكان زى ھەرچەندە خۇ مەندىكىرىو، بەلى كارى ۋانى نىقەرۇ ۋە كىم زانىبارى بوو دگەل دارىشەنەقە ۋە سەرىرەكرىن زانىبارىن ۋان پىندىقى دەۋلەمەندىكىرىن ۋە بەيھەكرىن ۋە بارگىرەنىيەكا دىر ل سەر مە زىدەكر، ھەندى پەيوەندى ب قان بادەكانقە ھەمى مزارا ۋىنەيانە، كەكە بەرھەڧىكارىن ۋان تىرا بادەكى ۋە پىر زى ۋىنەدگەلدا ئامادەكرىوون، بەلى پىرىيا ۋان د بى ۋىنەبوون ۋە ئەم ئاچاركرىن ب دەھان پەيوەندىيان دگەل ۋان ب خۇ ۋە خەلكەكى دىر بەكەن ھەتا ھەندەك ۋىنەيان بۇ بادەكىن ۋان دابىن بەكەن، ب ھەر رەنگەكى ھەبىت بادەكا قەزا ۋە ئافىرىقا پىشكەك مەزىن زى دەمى مە بر ۋ پىر زى ئەگەرى گىروبوۋونا ئىنسىكلۇپىدىيىسى بوو ۋ پىر زى ئەم مەندىكىرىن، بەلى ئەم شانازى پىقەدكەين كو بەكەمىن چارە ھوسان ب بەرھەڧەھى زانىبارى ل سەر بازىر ۋە بازىر ۋە گۆندىن بەھدىيانان دەھىنەكۆمكىرىن ۋە دەستخوشىن ل ھەركەسەكى دكەين بى بەرھەڧەھى پىشكەكارى تىدا كرى.

رەنجى دگەل فى پرۆژەى بەدەن دا كۆ فى خزمەتى بۇ پارىزگەھا خۇ پىنشكەش بىكەين. د سالا بەراھىيى يا كارىدا ب وئ پىنشىنەيا بۇ دەمن سالاھىيى بۇ مە ھاتىبە مەزاختن، ژ ئالىيى دراڧى فە كار ب باشى ب رىڧە چوو، د سالا دووندا ژى خراب نەبوو و مە خۇ ب بەرمايىكىن سالا پىنشتىر برىڧەبر، لى دسالىن پاشتر و ھەنا ئەڧرۇ كو خويندەڧان فى ئىنسكلۇپىدىيايى چاپكىرى ل بەردەستىن خۇ دبىنن قەپرانەكا پىر دژوار بەرۇكا مە گرت، لى ھەر د سالا بەراھىيىدا مە رەنگە ئابووورىكرنەك و دەست پىڧەگرتنەك د وى دراڧىدا كر بى وەك پىنشىنە بۇ سالاھىيى بۇ مە ھاتىبەخەرچىكرن، د ئەنجامدا گۆزمەيەك ما ل بەردەستىن مە، ب رەنگەكى خۇبەخش و ئابووورىكرن د ھەرتىشتەكىدا و دەستبەردان ژ گەلەك نىشتان كو پىڧى خەرچى بوون و ب ھارىكارىيەكا زۇر كىما رىڧەبەرىيا گىشتى ئەم شىابىن كارى خۇ بگەھىيىنە فوناغا داويى.

ب كورتى ئەو كارى د شىابىن دەزگەھەكى يان سازىيەكىدا مەن ب ھارىكارىيا ھەڧكارى خۇ ئەنجامدا، ب ئەركى سەرنڧىسكارىيى و سەرىرەشتىيا گىشتىيا پرۆژى ئىنسكلۇپىدىيايى رابووم، مەن نڧىسىن دكر، ب چەند فەكولىن و ھەرگىرپرانەكان مەن پىشكدارى تىدا كرىيە، پىرىيا فەكولىن و بابەتىن د ئىنسكلۇپىدىيايىدا ھاتىن بەرھەمى تىكەلى و پەيوەندىيىن كەسى يىن مەن دگەل خودانان، چەند جاركى مەن پەيوەندى ب چەند فەكولەر و نڧىسكاران كرىيە، ھەنا ئامادەبوويىن پىشكدارىن د پرۆژەيى مەدا بگەن، ھەندەكان تەلەفونىن خۇ ل مە گرتىنە و بەرسڧا پەيوەندىيىن مە نەداينە، بەلى مە سەردانا وان كرىيە و تىنىخستىنە ھارىكارىيى بگەن بەلى د ئەنجامدا فەكولىنەكا باش بەرھەڧكرىيە، ھەر نڧىسىن و فەكولىنەكا ھاتى چەند جاركى مەن خواندىيە و پىداچووومەڧە و رىڧىسارا وئ راستڧەكرىيە و راويژ دگەل خودانى كرىيە، ھەر ھەرگىرپرانەكا بۇ مە ھاتىبەكرن، مەن پەيوەندى ب ھەرگىرپىڧە كرىيە و پاشتر دووڧچوونا وى كرىيە ھەنا گەھىشتىيەدەست و پاشتر دگەل دەڧى عەرەبى بەراورد كرىيە و ئەگەر پىڧى

رەنگە پىكەھاتەكى ل سەر رىڧىسەكا بەكگرتى ھاتەكرن، گەلو پا ئەم چ بگەين...؟ ھەرئىكى ب رىڧىسەكى بۇ مە نڧىسىيە، ئەم ناچار بوويىن رىڧىسارا ئىنسكلۇپىدىيايى ھەنا ئاستەكى يا بەكگرتى بىت، دبىت ب دلى ھەندەكان نەبىت، ھەندەك ژى دگەل مە بن، لى مە فىا رىڧىسارا مە ھەنا ئاستەكى يا بەكگرتى بىت، دگەل ھەندى ژى مە رىز ل رىڧىسارا ھەندەك ھەڧالان گرت يىن شارهزابى د وى وايدا ھەى و خەم ژى خواری و مە ھەند خۇ ل رىڧىسارا وان نىزىك نەكر، بەلكى مە با خۇ و ھەندەكىن دى ژى نىزىكى يا وان كر، كتەكا ھەڧالان ژى داكوكى ل سەر وئ چەندى كر كو دڧىت ب ھىچ رەنگەكى دەست ل نڧىسىنا وان نەھىتەدان و ھەسان بىت وەك وان نڧىسى، ھەنا ئاستەكى مە رىز ل بۇچوونا وان ژى گرت.

ل داويى بۇ دىرۇكى پىڧىيە ب كورتى ژى بىت نامازەكى ب كارى خۇ د فى ئىنسكلۇپىدىيايىدا بگەم و دبىت ھەندەك كەس ژ نىزىكە ئاگادار بن ژى، بەرى ھەرتىشتەكى دى بىژم ئەڧ رەنگە پرۆژەيە كارىن تەبايى نە، كۆمەكا كەسان د دەزگەھەكى يان سازىيەكىدا و ب شىابىن دراڧى و تەكنىكى يىن مەزى پى رادىن و ھەرئىك يان ھەرچەند كەسەك پىشكەكا كارى ۋەردگىن، بەلى مخابىن ئەڧ ھەموو سازى و دەزگەھىن مە ل پارىزگەھا دھۆكى ھەين د سەردەمى بەرڧرەھىيىدا ئانكو بەرى قەيرانى ھىز ل فى چەندى نەكر، نە تى خۇ ل كارەكى پىڧىيىن وەك ئىنسكلۇپىدىيايى نەكرە خودان بەلكى د بىياتدا كەسى ژى ئەو ھىزە نەكرىيە، ئەوما بەكەمىن ھىزلىكرن يا مە بوو و بەكەمىن پىنشنىياز و پرۆژە بۇ بەرھەڧكرنا ئىنسكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى يا مە بوو، وەك ل پىشىن مەن نامازە پىكرى ژ بلى نڧىسكار (خالد سالىح) كەسى خۇ د بەررا نەبر وەك كارمەندەكى بەردەوام رۇزانە ھارىكارىيا مەن بگەت، لەوما پىشتى يى مەزىن كەتە سەر ملين مەن، دەمى رىڧەبەرى گىشتىي رەوشەنبىرى ژ ئالىيى ھارىكارىيى فە خۇ ل پىنشنىياز مە كرىيە خودان، مە ژى برىاردا ئەوا د شىابىن مەدا بىت

پىكىرى ئىزى ئىز دەل ھارىكارىيا مە كرى و ھەتا داۋىن ئىزى دە ھارىكارىيىدا بەردەوام بوۋىپ، ھەر ۋى ھىزىي بەرنامى بەدەكا دىرۇكا ھەقچەرخ بۇ مە دانىيە و ب راۋىز دگەل ۋى مە فەكولەرىن ۋى بەدەك دەسنىشانكىرنە.

ھەر دە ۋارى ھارىكارىيىدا دقنىت ئامازە ب ھارىكارىيا سەرۇكاتىيا زانكۇيا دھۆكى و خۇدئ سەرۇكى زانكۇيا بىكەم كو پىشكەك ئى ئاقاھىي خۇ ل گرى باسنى داىيە ئى مە و ئەم ئى ئارىشا خانى و كرىيا خانى رىزگاركرىن، دە ھەمان دەمدا ھارىكارىيا سەنتەرى فەكولەرىن كوردى و پاراستنا بەلگەنامەيان (سەنتەرى بىشكچى بىن ئىھا) بى سەر ب زانكۇيا دھۆكى فە ناھىتە ئىرىكرىن چ دەمى ئەم ل ئاقاھىي گرى باسى و چ پىشتى فەگۇھاستىنە ئاف ھەرەمى زانكۇيا دھۆكى، ۋى سەنتەرى دە سەردەمى ھەر سىن بەرپىسىن خۇ (پ.د. عەبدولفەتخا عەلى بۇتانى، پ.د. مەمەد بەكر و پ.د. نەشۋان شوكرى) و ب ھەموو كارمەندىن خۇفە دە چەندىن ۋاراندا گەلەك ھارىكارىيا مە كرىپ. دە ھەمان دەمدا ھارىكارىيا رىئەبەرىيا ئامارا پارىزگەھا دھۆكى ب تايبەت رىئەبەرى ۋى بەرىز چىفاقان عەبدولرەزاق و بەرىزان سابىر ياسىن سالىح ئاكىرىيى شارەزايى ئامارى و ئەندازىار زىاد ئەحمەد ناھىتە ئىرىكرىن كو دە ۋارى بەرھەفكرىنا نەخشە و ئامار و زانىبارىياندا ھارىكارىيەكا ھەزى دگەل مە كرىيە و گەلەك ئى ۋى ئالاھىيا مە نەخشە و ئامار و زانىبارىياندا ھەي بۇ مە پىركرىيەفە.

ھەر ل قىرى پىندقىيە و ب ئەرك دزانم سۇپاسىيا ھەقزىنا خۇ گەلاۋىز ئەحمەد عاسىم بىكەم كو دە قان چۋار پىنج سالاندا مە ھەمى دەمىن خۇ بۇ ئەنجامدانا قى كارى تەرخانكرىن ۋى ھارىكارى و پىشتەقانىيا مە كرى و رىك ل بەر مەن خوشكرى ھەتا بىكارم قى پىرۇزەي بگەھىنمە قى قوناغى كو ئىھا خواندەقان دىبىن، كو دە راستىدا ھەرگەسەكى ئەگەر سەقايەكى ئارام و ھارىكار و پىشتەقان دە ئاف مالا خۇدا نەبىت نكارىت خۇ ب كارىن مەزئە بىكەت مېنا قى كارى.

دبىت ھەندەك بىزئ ئەف پىشەكىيە ب خۇ

بوو مە بۇ ۋەرگىرى زىئەندىيەفە و تىبىنى داىن و ل بەر رۇناھىيا ۋان تىبىنىيان سەرزىنو پىنداچۋوبەفە و دوچار مە داىيە دەست فەكولەرى يان نقىسكارى و ۋى ب خۇ ئى دگەل دەقنى خۇبى عەرەبى بەراۋرد كرىپە و ئەگەر تىبىنىيەك ھەبىت مە پىگىرى ب تىبىنىيا ۋى كرىپە.

بۇ بەدەكا بازىر و گوندان ئى ھەر ب ۋى رەنگى مە پەيوەندى ب خەلگەكىفە كرىيە و سەردەانا قانىمەقام و رىئەبەرىن ناھىان كرىيە، گەلەك چاران ئى مە زىدەر و پەرتووكىن پەرتووكخانا خۇ دانىيە بەردەستىن ۋان ھەتا بەدەكىن خۇ بەرھەفكرىن، ئى ئالىي كارگىرى و پىبىستىن كارگىرى ئى ھەر ئەز ب خۇ پى رابوۋىمە و ئەۋا پىندقى مە ئەنجامدەپ. ب كورتى دە قان چۋار پىنج سالاندا ب تايبەت دە قوناغا قەيرانىدا ئەگەر ھەر فەرمەنەرىكى سىن يان چۋار رۇزان دەوام كرىپت، مە شەش رۇزان دە ھەفتىدا دەوام كرىپە و پىرانىيا ۋان رۇزان ئى مەن دو دانان سىندە و ئىقارى دەوام كرىپە، و دانى سىن ئى مەن ل مال بەرداۋامى پىندەپ، دقنىت ۋى ئى بىزئ بىلى ھەردو چەزىن رەمەزان و قورىان و چەزنا نەۋرۇزى ل ھەموو رۇزىن پىشوو و پىنقىدان ئى مە دەوام كرىپە ھەتا ئەف بەرھەمى ب قى رەنگى كەتە بەردەستىن ھەۋە.

ئەگەر ئەفە مە كرىپت دقنىت ئامازە ب ھەندەك ھىزىيىن دىتەر بىكەن بىن پىشتەقانىيا مە كرى و ھاندەرىن سەركى بوۋنە بۇ ئەنجامدانا كارى، بەرى ھەموۋىان ئى بەرىز ئەيۋب رەمەزان رىئەبەرى گىشتى كو ھاندان و پىشتەقانىيا ۋى يا مەعنەۋى پىر ئى پىشتەقانىيا مادى ھارىكارىۋوبە بۇ مە كو دەل و ب گىئەكى خۇ بەخش كارى خۇ ئەنجام بەدەپ، دە ھەمان دەمدا ھىزىيىن دەستەكا راۋىزكار بىن ئاقىن ۋان ھاتىن ھەر ئىكى ب رەنگەكى و دەرگەھەكى را ھارىكارىيا مە كرىپە و رىك ل بەر مە خوشكرىپە بۇ ئەنجامدانا كارى، ل بەراھىيا ۋان ئى دى ئامازە ب. پ. دە عەبدولفەتخا عەلى بۇتانى كەم بى ھەر دە قوناغا بەراھىندا و ھىز پىرۇزە دە ھىزرا مەن دا بەرھەقىيا خۇ بۇ ھەر ھارىكارىيەكى دىاركرى و دەمى مە دەست

كارى ئەنجامبەدىن، ب كورتى نە ئىنسكلۇپىدىيائى سنوورەك دياركرى ھەيە و نە ژى ب داوى دەيت، ئەقا مە ئەنجامداى ئەو بوو يا ل دووف شيان و زائىن و بۇچوون و دەمى ل بەردەستىن مە مە كرى، ئەقە بەكەمىن ئىنسكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى و بەكەمىن پرۇژى رەوشەنئىرىبە ب قى قەبارەى ب كوردى ل سەر پارىزگەھا دھۆكى دەيتەكەن، ب وئى ھىقىى د پاشەرۇژىدا پرۇژىن مەزىنتر د قى وارىدا بىننەئەنجامدان و دھۆك ژى ھەژى كارىن گەلەك مەزىنترە.

ل داوئى ئەقە مە كارى خۇ ئەنجامدا و ئەو پرۇژى مە بخۇ ھزر لىكرى و پىشنىيازكرى مە ب شيانئىن خۇ و ھارىكارىيا وان ھىزايان بىن ناقتىن وان د نەھ بەرگىن ئىنسكلۇپىدىيائىدا ھاتىن ب داوى ئىنا و كەتە بەردەستىن خويندەقائان. من باوھرى ھەيە ھەرنقىسەنەك ھند مولكى مرۇقى بە ھندى ل جەم مرۇقى و ھىز ئەكەتتە سەر كاغەزا چاپكرى، دەمى دكەفەتە سەر كاغەزا چاپكرى دىت مولكى ھەركەسەكى، ئەف ئىنسكلۇپىدىيە ژى ئىنسكلۇپىدىيا پارىزگەھا دھۆكى بە ئانكو ھەموو خەلكى پارىزگەھا دھۆكى ماف ھەيە ھەروەك ئەو ب باش دزانن ھەلسەنەكىنن و برىرائى ل سەر بەدن، بەلى وەك خانى دىبىزىت:

مەئمول ئەو ۋ ئەھلى رازان

ئەو ئى نە كرىن ب من تىزان

ئەز پىلەھەرم نە گەھەرىمە

خود رستەمە، ئەز نە پەروەرىمە

كەرمانجەم و كوهى و كىلارى

قۇن چەند خەبەرئىد كورەھوارى

ئېمضا بگرن ب حوسنى ئەلطف

ئىمضا بگن ئەو ب سەمەن ئىنصاف

ئەصحابى غەرىض كو گوھ بدىرن

عەببا ب كەرەم ل مە قەشپىن

گۈننە يا زىندە بوو، لى ئەز ب مافى خۇ دزانم بىژم ئەف كارى خەلكەك ب دەزگەھان و شيانئىن مەزىن ئەنجامدەت، مە دو كەسان ب كىمىن شىانئىن ل بەردەستى مە مە ئەنجامدا و پىشكەشى گەلى خۇ كرى، مە ئەو چەندە سەلماند كو ئەگەر مرۇف بى كاركرى بىت و باوھرى ب خۇ ھەبىت دى كارىن مەزىن ب ھىزمارەكا كىما كەسان و شيانئىن مادىن كىم ھىننەئەنجامدان.

دىت پىرسىيارەك بىتەكەن: ئەرى قى ئىنسكلۇپىدىيائى ھەموو مژارن پەيوەندى ب پارىزگەھا دھۆكى قە ھەى ب خۇقە گرىنە. د بەرسقىندا دىبىژم: نەخىر ... ژەركو ھەركەسەكى ھىزرا خۇ ل كارەك ب قى رەنگى بگەت، دىت ھندەك نشت ب ھىزرا وى دا بەئىن بىن ب ھىزرا مە بان مامۇستائىن مە دەستەكا راوئىكاردا نەھاتىن... د ھەمان دەمدا ھندەك ھىزىن دى مە ھەبوون، ژ ئەنجامى نەبوونا ھارىكارىي و كىمىيا دەمى ئەم نەشپائىن ئەنجامبەدىن، بۇ نەموونە مە پىندقى دىت چەند قەكولىنەكىن دى ل سەر مېژووا دھۆكى پىشتى سەرھەلدان مە ھەبن، مە داخواز ژ گەلەك مامۇستا و ئابىەتمەند و ئەكادىمىيان كرى بەلى كەسى خۇ د بەررا نەب، مە بخۇژى ھند دەم نەبوو ب وى كارى رابىن، وەك نەموونە، مە پىندقى دىت مە قەكولىنەك دەرىارەى دىرۇك و رۇل و چالاكىن رىكخراو و كۆمەلەبان ل سنوورى پارىزگەھا دھۆكى ھەبىت مە پەيوەندى ب چەند كەسەكانقە كرى، لى كەسى ھارىكارى نەكرى، مە ھەزىدكر چەند قەكولىن د وارى ساىكولوژى ھەبن ھندەكان بەرھەقىيا خۇ دياركرى بەلى د ئەنجامدا ئەم كىرووكرىن و چ نەكەن، ب دىرئىيا سالىن كارى مە ئەم ل ھىقىا ھندەك ھەقائان بووین نقىسپىنەكى ل سەر دىرۇكا سىنەماپى ل دھۆكى بەرھەققەن، گۈت بەلى و چ نەكەن، مە ل بەرىو بەرگەكى بان پتر بۇ كەسەبەتتەن دەفەرى تەرخانكەبن، بەلى ژ ئەنجامى كىمىيا دەمى و مژوولبوونا مە بكارى و نەبوونا شيانئىن دىتر و نە ھارىكارىيا خەلكەكى مە ب خۇ دەست ژى بەردا، ب وى ھىقىى د دەلىقەكا دى ئەم بكارىن وى

ژى ديارىيە پىنشمەرگەيىن كوردستانى و شەھىدىن كوردستانى ئەگەر بەرخۇدان و قورىانىيا وان نەبايە ئەو ئارامىيە دەست مە نەدكەت ل ژىر سىھوانا وئ ب كارىن قى كارى ئەنجام بدەين و سوپاسى بۇ خوداين دلوقان و مېھرەبان ئەو تەمەن دايە مە ئەم قى كارى تىدا ئەنجام بدەين... بەرەف دھۆكەكا ئاقەدان و پىنشمەنى و كوردستانەكا سەرەخۇ و ئازاد.

۲۰۱۷/۱/۱۰

ئاقا رويىن شاعىرى نە رىژن
گەر مومكەنە ئىكە قەنج بېيژن

سەھو و غەلەپان نەكەن تەعەججوب
تەئويل بكن ژ بۇ تەعەصصوب^(۹)

ل داوييا داويىن ژى ئەفە بەرھەمى مە ئىنسىكلۇپىدىيا
يىزگەھا دھۆكى مە كىرە ديارى بۇ پارىژگەھا دھۆكى
ب تەبايى خەلكىن كوردستانى لى بەرى ھەموويان

يەھر و پەراويز:

۱. رۇژناما ھاوکارى بەغدا ھىژمار ۴ سالا ۱۹۷۰ئى
۲. مستەفا نەرىمان، بېبلوگرافيا چوار سالامى رۇژنامى ھاوکارى، بەغدا - ۱۹۸۵، بپ ۲۱۶
۳. انور المايى، الاكراد فى بھدىنان، بحث تاريخى اجتماعى عن منشأ الاكراد و عقائدهم، و عاداتهم طبائعهم و ادابهم، مطبعة الحصان، الموصل- ۱۹۶۰.
۴. كۇفارا پەيغ، ۱۹۸۰ئى
۵. بۇ پتر زانباريان ل سەر كۇفارا دھۆك و چاوانىيا بەلاڧوونا وئ بىنرە، ئىندېكسىس كۇفارا دھۆك سالين ۱۹۹۷-۲۰۰۳ ژمارين (۱- ۲)، بپ ۴-۵، دھۆك- ۲۰۰۴.
۶. وى دەمى د. غەبىدولفەتەتەح غەلى راگرىن كولىژا ئاداب يا زانكۇيا دھۆكى و سكرىتېرىن كۇفارا زانكۇيىن بوو، د ھەمان دەمدال ل كۇفارا دھۆك و مەتىن كار دكر، ئەگەرىن دەستبەردانا وى ژ كۇفارا دھۆك ئەو بوو كو سەرۇكىن زانكۇيىن بى وى دەمى دگۇتىن مادئ چەند كاران كەى و مەرەما وى كاركرن بوو ل كۇفارا دھۆك و مەتىن، ھەرۋەكى ئەو ب خۇ دىيىژت بۇ رازىكرنا سەرۇكىن زانكۇيىن دەست ژ كۇفارا دھۆك بەردا. بۇ پتر زانباريان بىنرە، كۇفارا دھۆك، ھىژمار ۸- كانوونا ئىكىن ۱۹۹۹، بپ ۵۱.
۷. د. دەرۋىش يوسف جەسەن ھەرىرى، وەلاتىن ھەكارى ۹۴۵- ۱۳۳۶، ز. ۋەرگىزان موسەدەق تۇقى، دھۆك- ۲۰۱۰.
۸. موسەدەق تۇقى ئىسماغىل بادى (بەرھەڧكرن)، رىبەرىن پارىژگەھا دھۆكى، (دھۆك- ۲۰۱۰).
۹. ئەحمەدى خانى، مەم و زىن، ئامادەكرن و پەراويز نووسىنى: ھەژار، (پارىس- ۱۹۸۹)، بپ ۳۲- ۳۳.

كورتە مېژوويا ئىنسىكلۇپىدىيى

د. فازل عومەر

پېناسە

ئىنسىكلۇپىدىيا ۋەكو پتېرىيا فەرھەنگىن ئىنگلىزى پېناسە دكەن، دېئىژنە ئەۋى بەرھەمى يان پرتوۋكى يان ھەمى بياقىن ژيانى ب خوەقە بگرت يان ب بەرھەمى لدۆر مژارەكى پېزانىنان بەدەت ۋ ئەۋ پېزانىنە، يان ب ئاۋايى پەشقان ۋ ب ئەلىفبىتتىكى ھاتىنە رىزكرن، يان ژى كۆمەلەكا گوتارانن^(۱).

ئەفجا، دو جۇرئىن ئىنسىكلۇپىدىيا ۋ دو جۇرئىن رىزكرن پېزانىنان ھەنە، ئىنسىكلۇپىدىيا گىشتى كوزاقتى دكەت ھەمى زانست ۋ پېزانىن تىدا بن ۋ ئىنسىكلۇپىدىيا بابەتەكى كو لدۆر ئىك بياقتى يان زانستى مەزىنە ئەندە پېزانىنان دەت، ئو ئاۋايى رىكرن ئەۋان پېزانىنان ژى ب دو جۇرانە، يان ۋەكو فەرھەنگەكا بەرھەمە، پەيىف ب ئەلىفبىتتىكى ھاتىنە رىزكرن ۋ شىرۇقەكرن يان كۆمەكا بەرھەمە گوتارانە چ لدۆر ھەمى بياقتى ۋ زانستان يان زانستەكى^(۲).

ھەرۋەسا، پەيىفا ئىنسىكلۇپىدىيا Encyclopedia بۇ گەلەك تىگەھىن ژى ھاتىيە گۆتن، ئىك ژ ئەۋان؛ فەرھەنگەكا دەۋلەمەندە، ھەر فەرھەنگەكا پەشقان ۋ ئاقان ۋەلات ۋ مللەت ۋ باژىر ۋ مژارئىن زانستى ۋ مېژوويا ۋ جوگرافى...ھتد، ب بەرھەمى شىرۇقە بكت، پەيىفا ئىنسىكلۇپىدىيا بۇ دەيتە گۆتن.

ئەتىمولوژى

پەيىفا ئىنسىكلۇپىدىيا پەيىمەكا نوۋبە د زمانى كوردى دا، ژىنى قىن پەيىقى د فەرھەنگىن كوردى دا ژ دو يان سى دەھسالىيان دەرياز نابت، د بىياتدا ئىنسىكلۇپىدىيا Encyclopedia ژ دو پەيىقىن گرىكى پىكھاتىيە ۋ ب خەلەتى ب رىكا زمانى لاتىنى دەريازى زمانىن جىھانى بوۋبە، ب گرىكى گۆتىنە ἔγκυκλιος παιδεία (ئىنكويكلىۋس پىدايا، چەرخى فىركرن) ئانكو فىركرن يان پەرۋەردەيا گىشتى، ئەقە د بىنەكۆك دا، پىكھاتىيە ژ ئىنكويكلىۋس ئانكو گىرۇقە، ۋەرچەرخان، گىشتى يان سەرانسەرى (خىر) ۋ پىدايا ئانكو فىركرن، پەرۋەراندىن، رەۋشەبىركرن^(۳). ئەق ھەردو پەيىقە ۋەختى دەريازى زمانى لاتىنى بوۋىن، نقىسەرىن ۋى ۋەختى، پىكقە نقىسىنە يان ۋەكو ئىك پەيىف سەرەدەرى دگەل كرىنە ۋ ھەردو پەيىف بوۋىنە ئىك پەيىف Encyclopaedia. پاشى ژ زمانى يونانى دەريازى زمانىن ئەۋرۇپى بوۋبە، ئو ژ وان بۇ پىرانىيا زمانىن جىھانى بەلاقە بوۋبە^(۴).

د زمانى غەرەبى دا، ب (موسوعە ۋ دائرە المعارف) ھاتىيە ۋەرگىزان، ئىك ژ بەرھەمى يى (موسوعە-وسع) ۋ يا دى ۋەرگىزانەكا نىزىكى پەيىفا گرىكى بە ἔγκυκλιος (دائىرە) ۋ παιδεία (تربىيە، معرفە)

پرتووكا پىر ئىسىدۇرى سىفىلى (ئەشپىلى) Saint Isidore of Seville بى نائى Etymologiae (بىنەكۆك) ل كىنار سالا ۶۳۰ ز. نىئىسى يە. ئەقە پىنكەتتە ۲۰ پرتووكا ۴۴۸ دەركەھىن جودا جودا لدۇر زانستىن وى سەردەمى و يىن دىرىن^(۱۰) ل رۇژھەلاتا نائىن د سەردەمىن ئىسلامىدا ئەم دكارىن نامازە ب چەند كارەكەن ب قى رەنگى بىكەن. وەكو:

- پەرتووكا (عيون الاخيار) يا ئەبو محەمد عبدوللا بن موسلم ناقدار ب (ابن قتية الدينورى) يەكەمىن پەرتووكا ئەدەبى يە دىئىن پەسنا ئىنسىكلۇپىدىيائى بەدەننى، ئەو د بىئاتا پەرتووكا نووچە و چىرۆك و سەرھاتى و قەگىرپان و دەقىن بزارەيە، نقىسەرى وى ب مەرەما فىركىرىن و رەوشەنپىركىرىن سەرگەتپانە ئەو مزار كۆمكىرىنە و پۇلنىكىرىنە، نقىسكارى ئەق پەرتووكا قەبارە مەزىن ل سەر دە پەرتووكا دابەشكەرى، ھەرىپەرتووكەك ژ وانا چەند مزارىن لاوەكى ھەمبىزەكەت، (دار الكتب المصرية) د ناھەرا ۱۹۲۴ - ۱۹۳۰ ىدا د چوار بەرگاندا چاپكەرى.

- ھەروەسان پەرتووكا (رسائل اخوان الصفاء وخلان الوفاء) يەكەمىن كارى بەرفرەھە ب رەنگى ئىنسىكلۇپىدىيائى ژ ئالىي چەند نقىسكارەكانقە كو ناف و كەسابەتپىن وان نەھاتىنەزانىن ھاتىيەبەرھەفكرن، ئەق كارە ژ پىنجى و دو نامەيان پىنكەتتە، زانستىن بىركارى، سەروشى، فەلسەفى، شەرىعەت و ئايىنان ب خوقە دگىرت، يەكەم جار ل سالا ۱۳۰۵مىش/ ل بۇمباي ھاتىيەچاپكەرىن و جارا دووى ل سالا ۱۳۴۷مىش/ ۱۹۲۸ ز ل قاھىرە ھاتىيەچاپكەرىن^(۱۱).

- ھەروەسان پرتووكا رازى (الحولى) ئىكەمىن ئىنسىكلۇپىدىيائى نۇشدارىە. ل ھندىستانى، كەفتىرىن بەرھەمى ئىنسىكلۇپىدىيائى فەدگەرتە سەدسالىيا شەشى زابىنى، قەراھەمەھىرا Varahamihira ب نائى

و پىنكە دىنە (دائرة المعرفة)، وەكى يەيما ئىنسىكلۇپىدىيا Encyclopedia ب قى رەنگى د ەمرەبىدا ھاتىنە وەرگىرپان و د فەرھەنگىن كوردىدا ل شوونا پەيما (دائرة) يا ەمرەبى خەلەك يان بازنە و چەرخ و گەز و كەمەر و دۇرماندۇر ھەنە و ل شوونا پەيما (المعرفة) يا ەمرەبى زانن ھەبە، ب قى رەنگى رامانا فەرھەنگىيا (دائرة المعارف) د كوردىدا دى بىنە خەلەكا زاننىن يان بازنەيا زانبارىيان، ئەگەر ب رامانەكا بەرفرەھتر بىيژىن؛ دى بىنە كۇما زانبارىيان يان كۇمبەندا زانبارىيان و پەيما ئىنسىكلۇپىدىيا Encyclopedia ب كوردى دى ب ھەمان رامان ھىنە شەرفەكەرىن. ب گۇتەكا دى، ھەكەر مە بىئىت وەكو ئەرەبان، ئەقى پەيما بىكوردىن، پىنقىيە ئەم ژى ھەمان رىكى بگىرىن يان رىكەكا كوردانەتر بگىرىن و ب (زانبارستان، چەرخا زاننىن، كۇمبەندا زانبارىيان، ... وەرگىرىن.

ھۇسا، تىگەھىن بىنەرتى بىن ئىنسىكلۇپىدىيائى، كەر يان چەرخا فىركىرىن و بەرورەدەكەرىن يە.

مىژوو

مىژوويا ئىنسىكلۇپىدىيا نقىسىن، ب دروستى ناھىتە زانن، لى ئىكەمىن ئىنسىكلۇپىدىيا ھىشتا ماى، پرتووكا Naturalis Historia يا پلىنى بى مەزەن، ئەقە ل ئىكەمىن سەدسالىيا زابىنى ھاتىيە نقىسىن، و بەرى وى، يان ل ھەمان وەخت، ماركۇس تىرىنتىۇس قارۇى Varto پەرتووكەك ب نائى (نەھ پرتووكىن پىشكىن زانستى) نقىسى بوو، و تىدا ب بەرفرەھى، نەھ زانستىن وى سەردەمى رىزكەرىون، ئەق بەرھەمە دەيتە ناسىن؛ ئىكەمىن ئىنسىكلۇپىدىيا يان مەستەرە بۇ ھەمى بەرھەمىن پائىشى ھىنگى.

پائىشى مارتىيانۇس كاپىلا ل سەدسالىيا ۴ و ۵، پەرتووكەك ئىنسىكلۇپىدىيائى ب نائى De nuptiis Mercurii et Philologiae نقىسى و تىدا ھەر ھەفت زانستىن ناقدار ل وەختى خوە باسكىرىنە. ئىك ژ كەفەنەپرتووكىن ئىنسىكلۇپىدىيائى ل نۇرۇپا

Brihat-Samhita نەقىسىيە.

ل چىنى، دەستېنكا ئىنسىكلۇپىدىيانەقىسىيەنى فەدگەرته Sòng sì dà shū (ھەرچارمەزەپرتووكىن سۆنگى) ئەفە چار بەرھەمىن ئىنسىكلۇپىدىيەنە و بەرھەمى سەردەمەكى دىرژ و گەلەك نەقىسەرەن. ل سەدسالىيا ۱۰ ئى لى فانكى (۹۲۵-۹۹۱ ز.) دەستېنكىرىيە و ل سەدسالىيا ۱۱ ئى خلاسبوويە و پاشى ئەف نەقىسە لى ھاتىيە كىرن^(۷).

بەيما Encyclopedia ل سەدسالىيا ۱۵ ز خراب خواندنا ἐγκύκλιος παιδεία ئەوا پلۇتارخى بكارئىناى، ھاتە دارىشتەن و ب ئەفى تىگەھى نەھۇ بەلافە بوو^(۸).

ل سەدسالىيە يىن ۱۸ و ۱۹ ل ئۇرۇيا، ھونەرى ئىنسىكلۇپىدىيا نەقىسىيەنى پىنكەفتەنەكا مەزەن ب خوە فە دىت و بوونە دەستېنكا نەقىسىيەنە و چاپكرنا ئىنسىكلۇپىدىيەنە نەقىسىيەنە نەقىسىيەنە ب زەمانى فرەنسى و ئىنگلىزى، ھەر بۇ نەقىسىيەنە Encyclopédie methodique par ordre des matières ل سالىن ۱۷۸۲ تاكو ۱۸۳۲ ئى ھاتە بەرھەفكرنە و چاپكرنە و بەرگىنە چاپىنە وئى گەھشتەنە ۲۱۱ بەرگان.

ئىنسىكلۇپىدىيا برىتانىكا Encyclopædia Britannica ئەفە ل سالىن ۱۷۱۸ تاكو ۱۷۷۱ ئى ھاتىيە نەقىسىيەنە و د سى بەرگان دا بەلافە بوويە. ئىرۇ و نووترىن چاپا ۲۰۱۰ ز ۳۲ بەرگان پىنكەھىت. و ئەفە د ۲۲،۱۶۰ بەرگەن دا چاپبوويە. ستافى كارى ز ۱۰۰ كەسىن كارمەندە و ۴،۰۰۰ پىشكداران پىنكە دەھىت. ۱۱۰ ھەلكرىن خەلاتى نۇبلى بۇ نەقىسىيە يە^(۹).

ئىنسىكلۇپىدىيا ئىسلامى كو چاپا وئى يا عەرەبى ب "دائرة المعارف الاسلامية" ھاتىيەنەفكرنە، ل جەم مە پتر ھاتىيەنەقىسىيەنە و بوويە ژندەر بۇ چەندىن فەكۆلەرەن، ھەتا نەھا ب دو چاپان د نەقىسەرە سالىن ۱۹۱۳-۱۹۳۸ و ۱۹۵۴-۲۰۰۵ ئى ژ ئالىن كۆمپانىا برىل يا ھولەندى فە ھاتىيەنەفكرنە، ئەو ب خۇب زەمانىن ئىنگلىزى و فرەنسى و ئەلمانى ھاتىيەنەفكرنە فەكرىنە و ل سالا ۱۹۳۳ دەستە ب ھەرگىرانا وئى بۇ زەمانى عەرەبى و د ۱۵ بەرگاندا ھاتىيەنەفكرنە.

ئىنسىكلۇپىدىيا ئىرانى (IRANICA) ب ھەردو زەمانىن فارسى و ئىنگلىزى د چەندىن بەرگاندا ھاتىيەنەفكرنە.

ھەرھەسەن سەرى چەند سالاھەكانە ل ئىرانى كار د بەرھەفكرنا ئىنسىكلۇپىدىيا ئىسلامىيا مەزەن (دائەرە معارف بزرگ اسلامى- دائەرە المعارف الاسلامىيە الكبرى) ب زەمانىن فارسى و عەرەبى و ئىنگلىزى دەھىتەكرنە و ھەتا نەھا چاپا فارسى پتر ژ ۴۰ بەرگان ژى ھاتىيەنەفكرنە.

ب فى رەنگى ژى ل تركىيا كار د بەرھەفكرنا ئىنسىكلۇپىدىياھەكا ئىسلامىيا مەزەن مينا يا ئىرانى دەھىتە كىرن.

ل ھەلاتى سۆرىن ژى ئىنسىكلۇپىدىياھەك مەزەن د ۱۸ بەرگاندا د نەقىسەرە سالىن ۱۹۹۸-۲۰۰۷ ب نەقىسە (الموسوعة العربية) ژ ئالىن (ھىئە الموسوعة العربية) يا سەر ب سەرۇكاتىيا كۆمارى سۆرىن ھاتىيەنەفكرنە و چاپكرنە^(۱۰).

ويكىپىدىيا Wikipedia

ل سەردەمى كۆمپىيۇتەرى و ئىنتەرنەتنى، جۆرەكى دى بىن ئىنسىكلۇپىدىيانە پەيدا بوو ئەو ژى ئىنسىكلۇپىدىيا بىن ئەلكترونىيە، ب دەھان پىرۇژە ل سەرانسەرى دنياى ھەنە و رۇژانە پىرۇژەبىن نووتر پەيدا دىن، دىت، نووترىن و بەرھەفكرنە ئىنسىكلۇپىدىيا ئەلكترونى، ويكىپىدىيا Wikipedia بىت. ويكىپىدىيا ھەكو ھىز و ھەكو پىرۇژە، د دو قۇناغان را بۇرى يە:

۱ قۇناغا ۱۹۹۴-۲۰۰۱: ل دەستېنكىنە مالىپەرەك ب نەقىسە WikiWikiWeb كەفتە بەردەستى كارىەرەن و ھەكو مالىپەرەكى گىشتىن زانىارىان بوو ب زەمانى ئىنگلىزى. ئەف مالىپەرە رۇژ بۇ رۇژى زەنگىن بوو و جەھەك بۇ خوە پەيدا كىرن... لى ل سالىن ۱۹۹۸-۲۰۰۰ ئارىشەبىن نەقىسەھىيە بوونە باگوردانى بەفكرى و زىندە و گران بوون، لاوازى ئىختىستىنە و كۆمەكا خەلكنە دى بزاقا چىكرنا ئىنسىكلۇپىدىيانە دى دا. لى ھەمى؛ ئەوئىن مابىن و ئەوئىن بھوئىن، بوونە ھىفئىنە ويكىيا پاشى ھاتى.

۱ قۇناغا ۱۰۰۱ تاكو نھۇ؛ ل ئەقى قۇناغا،
 ويكىپىدىيا ۋەكو ئىنسىكلۇپىدىيا ھەركەسى، رۇژ
 بۇ رۇژى ۋەراركر. ويكىپىدىيا ۋەكو ئىنسىكلۇپىدىيا ھەركەسى،
 جىھانى، ب دو ئاراستەيان، بەردەوام خوە زەنگىن
 دكەت: ۱ نافەرۇك يان قەبارەيى بەرھەمى كەفتىيە
 تىدا. ۲ زمانىن پىشكدارىيى تىدا دكەن.
 ھەر بۇ نمونە؛ ويكىپىدىيا و خوشكەمالپەرىن وي
 ب پىترۇ ۲۵۰ زمانان دەننە ۋەشاندىن و پىشكا ئىنگلىزى
 ۵،۴۵۴،۱۰۴ گوتار تىدانە و رۇژانە كىنار ۷۵۰ گوتارىن
 نوو دەننە تىكرن^(۱).
 پىشكا كوردى، دگەل لاوازيى لى رۇژ بۇ رۇژى زەنگىن
 دىت و چونكى كارەكى كۆمبەندە، دى بتە ئىكەمىن
 و بەرفرەھترىن ئىنسىكلۇپىدىيا كوردى.

كورد و ئىنسىكلۇپىدىيا

ئەف پەيغە ھندەك جاران بەرى نھا د زمانى كوردى
 دا بۇ ھندەك فەرھەنگ يان پرۇژەيىن رەۋشەنپىرىن
 بەرفرەھ ھاتىيە بكارىنان، ھەر جارى يان ھەرچەند
 جارەكان ب رەنگەكى ئەف پەيغە ھاتىيە بلىفكرن
 ۋەك:

- فەرھەنگى زانبارى (قاموس الاعلام)
 ئەنسىكلۇپىدىيا كورد، عەبدولقادىر بەرزنجى،
 سلىمانى- ۱۹۷۱.

- كورد لە ئىنسىكلۇپىدىيا ئىسلامىدا، ھەممە
 كەرىم عارف، ھەولنر- ۱۹۹۷.

- كەشە دىننن ئىرانى و كوردى د ئىنسىكلۇپىدىيا
 پىرتانىكا دا، ۋەرگىزان فازل عەمەر، دەۋك-
 ۲۰۰۴.

- كورد و كوردستان لە بەكەم ئەنسىكلۇپىدىيا
 توركى لە مېژوودا، ۋەرگىزان ژ زمانى توركى
 ئەحمەد ئاقانە، ھەولنر- ۲۰۰۸.

- ئىنسىكلۇپىدىيا مېژوونامە، بەرگى بەكەم،
 ھەولنر- ۲۰۰۹، بەرگى دووم، ھەولنر- ۲۰۰۹،
 بەرگى سىننەم، ھەولنر- ۲۰۰۹، بەرگى چوارەم،
 ھەولنر- ۲۰۰۹.

- كورد لە ئىنسىكلۇپىدىيا ئىسلامىدا، ئىسماعىل
 فەتاح قازى، ۋەرگىزان ژ فارسى ھەممە كەرىم
 عارف، سلىمانى- ۲۰۰۹^(۱).

- ئىنسىكلۇپىدىيا ھەولنر، دەھ بەرگ، لوبنان-
 ۲۰۰۹.

- ئىنسىكلۇپىدىيا ئابوورى، فەيسەل دەباغ، ھەولنر
 ۲۰۰۱.

- ئىنسىكلۇپىدىيا گىشتى، ياسىن سابىر سالح،
 ۲۰۰۵.

- ئىنسىكلۇپىدىيا ئەلقاعىدە، زىنار تەھا ۲۰۰۱،
 مە ژى ھەمان پەيغە ئىنسىكلۇپىدىيا بۇ قى پرۇژەيىن
 ئايبەت ب پارىزگەھا دەۋكە قە ھەلبىزارت.

ھندى پەيوەندى ب زمانى كوردى قە ھەي، مە نامازە
 پىكر كو ئىنسىكلۇپىدىيا ب ئاقى ئىنسىكلۇپىدىيا
 مېژوونامە ل سالا ۲۰۰۹ ل ھەولنر ھاتىيە چاپكرن،
 ھەرۋەسان ئىنسىكلۇپىدىيا ھەولنر ل ھەولنر
 ھاتىيە بەرھەفكرن و ل سالا ۲۰۰۹ ل لىنانى
 ھاتىيە چاپكرن، ھەرۋەسان ل سلىمانى ژى كار د
 بەرھەفكرنا ئىنسىكلۇپىدىيا سلىمانى دا دەيتەكرن،
 چاوا بت، ب گىشتى، پەيغە ئىنسىكلۇپىدىيا بۇ دو
 جۇرىن بەرھەمان ھاتىيە گۇتن؛ يان ئەو بەرھەمىن
 گىشتى و سەرئىسەرى، ئانكو ئەوئىن بزاڧ كرىن ھەمى
 زانىارىين بەردەست د پەرتووكەكى دا كۆم بكەن چ
 شىۋەيىن گوتار يان پەيغە ۋەكو ئىنسىكلۇپىدىيا
 پىرتانىكا، يان ژى گۇتىنە ئەو پرتووكا ھەمى پىزانىن
 ل بىياڧەكى يان زانستەكى كۆمكرىن... ۋەكو
 ئىنسىكلۇپىدىيا نۆشدارى يان يا فىلۇسۇفى يىن.

ئەف پىنگاڧە، بەرھەفكرنا ئىنسىكلۇپىدىيا
 پارىزگەھا دەۋكە، ئىكەمىن پىنگاڧە ل ئەقى دەڧەرى
 دەيتە ھافىژتن، بەرھەمى ھزر و پىشنىياز و پرۇژەيىن
 موسەدەق تۇقى و بەرھەمى رەنجا دو بەرھەفكارانە
 (موسەدەق تۇقى و خالد سالحى)، ھەلبەت ب
 ھارىكارى و پىشكدارىيا وان رىزدارىن قەكۆلەر و نىقىسەر
 و ۋەرگىزىن ئاقىن وان د بەرپەرىن ئىنسىكلۇپىدىيا
 ھاتىن.

ئەف بەرھەمە، ۋەكو گاڧا ئىكى لسەر رىيەكا

ھىفئىيە، زانكۇيا دھۆكى يان پارىزگەھ ب رىز
رىشەبەرىيا گىشتىيا رەوشەنبىرى و ھونەرى، خ
ل ئەقى پىرۇزەي بىكەنە خودان و ستافەكى بەردە
بۇ دانت؛ ھەم بۇ نووژەنكىن ھەم بۇ زىندەكىن،
دى باش بت، پىرۇزەيەكى ئەلكتىرۇنىن خوشك زى
بەيتتە دان كو ھەر كەسەك بشىت زىندەھىيان
بىكەت و زەنگىن بىكەت.

درىژ، بى كىماسى نابت، لى ھەمى شۇلىن مەزىن
ب ھىزەكى دەست پىندكەن و ھەكو باگوردانى بەفرى
ھىندى بىجت، مەزىنلى دەھىت، ئىنسىكلوپىدىيا دھۆكى
زى ژ ھىزەكى و ھارىكارىەكى، باگوردانەكى بەفرى
چىبوو و نھۆ ھانە گىرۇلكىن... راستە دى گەلەك
تاشنان ب خوەفە گىرت، لى بەفر دى ژ ھەمىيان پىرتىت
و ھەوجەي دوبارەكەنەكا سالانە بت.

زىدەر و پەراويز:

1. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/encyclopedia>
2. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/encyclopedia>
3. <http://skil.stanford.edu/module/encyclopedias.html>
4. رەگى ئەفان ھەردو پەشقان د كوردى دا ھەكو خىخال κύκλιος و پىز يان پس παιδ - ھىشتا ماينە... ئانكو گەرا دەرسىن
فىزىكنا زارۇكان.
5. بىنپە: <https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclopedia>
6. بىنپە: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias
7. ياسىن صلاواتى. الموسوعة العربية الميسرة و الموسعة. المجلد الاول. (بىروت- 2001). ص 15
8. بىنپە: https://en.wikipedia.org/wiki/Four_Great_Books_of_Song
9. بىنپە: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias
10. بىنپە: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias
11. بىنپە: https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A6dia_Britannica
12. زانىارى دەرىزەي وان ژ چاپىن وان ب خۇ ھائىنە ھەرگىرت.
13. بىنپە: <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistics>
14. بوار نۆرەدىن. بىلوگرافىيا پەرتووكى كوردى. (سلىمانى- 2011).

جۇگرافىيە پارىزگەھ ۋە دھۆكە

وهرارا كارگىرى يا جھى و رووبهرى

پ.د. نەشوان هرورى

زانكۇيا دھوك - كوليزا زانستين مروقايتى

وهرگىران: ديان جھمىل

دەركەفتى، ئەوژى ژبەر وان كاودان و پىشكەفتىن سىياسى و ئابوورى و جفاكى يىن پارىزگەھى ھەر ز رۇزا دامەزراندنا وئ ھەتا سەردەمى ئەفرۇكە ب خۇقە دىتىن، دھۆك بەرى بىتە پارىزگەھ ب ھەرسى قەزابىن، خۇقە (دھۆك، زاخۇ، نامىدى) سەر ب مووسل قەبوو، پاشى ل دووف فەرمانەكا كۇمارى يى ژمارە (۱۰۶۶) ل سالا (۱۹۶۹) ئ و ل دووف بىرارا بەرى ھىنگى، دھۆك بۇ پارىزگەھ پىشتى ھىنگى ناحيا مزوورى ھانە سەر ب پارىزگەھا دھۆكى قە كو بەرى ھىنگى سەر ب قەزا شىخان قەبوو، ھەردىسان قەزا ئاكرى ژى ژ مووسل ھاتەقەكرن و ھانە سەر ب پارىزگەھا دھۆكى قە لى ئەف چەندە نەچوو د بوارى پراكتىكى دا^(۱).

ب شىتوہەكى گىشتى پارىزگەھا دھۆكى ھەر ژ دامەزراندنا وئ ژ قان قەزايان پىك دھات "دھۆك، زاخۇ، نامىدى و ئاكرى" ئەوژى ب وان سنوورين كارگىرى يىن وى سەردەمى ژبۇ قان قەزايان ھاتىنە كىشان.

د ماوہىن پىنچ دەھسالكىن (عقود) بوورى دا، پارىزگەھا دھۆكى ھندەك گوھورىنن بەرچاف د ھۇمارا يەكەيىن كارگىرى يىن سەر ب پارىزگەھىقە بخۇقە گرتىنە ھەروەكى د خىشتەيىن ژمارە (۱)

قەكۇلىنن ل دۇر ھەر جھەكى دەپنەكرن پىشكا شىرى ژ قەكۇلىنن جوگرافى^(۱) پىكدئىن ژبەركو جھى باندۇرا خۇ ل سەر ديارترين ساخلەتىن سرۇشتى و مروقى يىن دياردا جوگرافى ھەبە، ژبەركو دەستىشانكرنا جھى ھەر خالەكى يان دەقەرەكى ل سەر روويىن ەردى دناف دەقەرەكا جوگرافى دا گەلەك پىزانىن ل دۇر تايبەتمەندىيا جوگرافىيا وان ھەرنمان دياركەت و ديارترين تايبەتمەندىن سرۇشتى و مروقى يىن وان دەستىشانكەت.

سەرەراى جوداھىيا نىشانىن جھى د قەكۇلىنن جوگرافى دا، لى تىگەھى وئ يى سەرەكى ھىمايىن دكەتە سەر پەيوەندىن ھەرنمايەتى ژبۇ دياردەيا جوگرافى دناف چارچۇقى جھى دگەل دياردەيىن دى^(۱). پىرىيا جارن ژى د قەكۇلىنن جوگرافىيىن ھەرنمايەتدا جوداھى دناقبەرا جھى جوگرافى و جھى فەلەكى دا دەپنەكرن.

• وهرارا كارگىرى

پارىزگەھا دھۆكى ژلايىن كارگىرىقە پىشكەفتەكا بەرچاف ب خۇقە دىتتە ھەر ز رۇزا دامەزراندنا وئ ئەوا ل دووف بىرارا ژمارە (۱۱) پىكەفتى (۲۷ گولانا ۱۹۶۹) ئ

بوويه قەزا، ھەردىسان ژمارا ناھىيىن وئىزى زىدەبوو ب رەنگەكى كۆل سالا (۱۹۹۶) ئى بىنى (۲۰) ناھىيە بوون لى ل سالا (۲۰۱۴) ئى بوويىنە (۲۸) ناھىيە.

خىشتمىن (۱)

زىدەبوونا ھژمارا قەزا و ناھىيىن پارىزگەھا دھۆكى

سال	قەزا	ناھىيە
۱۹۶۹	۴	۱۷
۱۹۷۷	۴	۱۳
۱۹۸۷	۴	۱۲
۱۹۹۶	۶	۲۰
۲۰۰۶	۷	۲۸
۲۰۱۴	۷	۲۸

ژىدەرن پەشت بەستىن ل سەر ھاتىپەكىن،

- ۱- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزى للإحصاء، نتائج التعداد العام للسكان لسنة ۱۹۶۵، بغداد، ۱۹۷۳.
- ۲- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزى للإحصاء، نتائج التعداد العام للسكان (محافظة دهوك) لسنة ۱۹۷۷، بغداد، ۱۹۷۸.
- ۳- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزى للإحصاء، نتائج التعداد العام للسكان (محافظة دهوك) لسنة ۱۹۸۷، بغداد، ۱۹۸۸.
- ۴- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزى للإحصاء، المجموعه الاحصائية السنوية ۱۹۹۰، بغداد.
- ۵- اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، هيئة احصاء الاقليم، نتائج تحديث وحصر المبانى و الاسر لسنة ۲۰۰۹ محافظة دهوك، بيانات غير منشورة.
- ۶- الخارطة الادارية لمحافظة دهوك بمقياس (۱:۱۹۰۹۲۹۴۳)، (۱).

• جھى فەلەكى

دەقەرا فەلەكى يانزى ھىندەك جاران دىبىزنى دەقەرا وەرزشى، مەرەم ژى ئەو دەقەرە ياكو دووڧ تۆرەكا ھىلىن دىزئاهى و ھىلىن فرەھىي دەيتەدىياركىن ژبەرکو ئەف ھىلە بەرىرسىيارن ژ دەستىنشانكرنا دەقەرىن جوداجودا ل سەر پوويى عەردى. ھەرچەندە قان ھىلان

و نەخشەبىن ژمارە (۱) و (۲) دا ھاتىنە دىياركىن. ھەنا دەستىپىكا سالىن ھەفتىيان ژ چەرخى بوورى پارىزگەھا دھۆكى بىنى ژ چوار قەزاىان پىكدەھا، ھەنا سالا (۱۹۷۷) ئى^(۱)، ژنوى سىمىل بوو قەزا و ھاتە سەر ب پارىزگەھى قە، ھەردىسان ل وى سەردەمى قەزا ئاكرى سەر ب پارىزگەھا دھۆكى قەنەبوو بەلكو ژ لايى پراكتىكى قە سەر ب پارىزگەھا نەپنەوا قەبوو. ھەرچەندە ل دووڧ فەرمانا كۆمارى يى ژمارە (۱۰۶۶) بى سالا (۱۹۶۹) ئى يى تايبەت ب دامەزراندنا پارىزگەھا دھۆكى كۆ ئاكرى ژى ئىك ژ قەزاىين پارىزگەھا دھۆكى بوو. لى بەندىن قى برىارى نەچوونە د بوارى پراكتىكى دا و ئەف چەندە پىشكەك بوو ژ سىياسەتا تەعربىكرنى ل ھەرنما كوردستانا عىراقى، لى پىشتى سەرھەلدانا سالا (۱۹۹۱) ئى ژنوى گەلەك بەشىن قەزاىين شىخان و ئاكرى ژ لايى كارگىرىفە ھاتنە سەر ب پارىزگەھا دھۆكى قە.

ھەردىسان دناقەرا قى ماوى دا گوھۆرىنن بەرچاڧ د ھژمارا ناھىيىن سەر ب پارىزگەھى قە ھاتنەكىن ب رەنگەكى ھژمارا وان ژ (۱۷) ناھىيان ل سالا (۱۹۶۹) ئى ھاتنە كىمىكرن بو (۱۲) ناھىيان ل سالا (۱۹۸۷) ئى، (ھەقەركىن دناقەرا خىشتمىن ژمارە (۱) دگەل نەخشەبىن ژمارە (۱) بگە). نەھىلانا ھىندەك ناھىيان و لادانا ھىندەك ناھىيىن دى يىن سەر پارىزگەھى قە د قى ماوى دا بەشەك بوون ژ سىياسەتا تەعربىكرنى كۆ بەرى ھىنگى بەرنامە ژ لايى ھكۆمەتا عىراقى يا ھىنگى بو ھاتىبوو دانان ژىخەمەت گوھۆرىنا ژىوارى نىشتىمانى و دىموگرافى ل پارىزگەھى.

پىشتى سەرھەلدانا بەھارا (۱۹۹۱) ئى، ئىدى پارىزگەھا دھۆكى گەلەك گوھۆرىن و پىشكەفتىنن ئابوورى يىن مەزىن ب خوقەدبىن ب رەنگەكى پەيكەرى كارگىرى يى پارىزگەھى دوبارە ھاتەدانان و ھژمارا بەكەبىن وى يىن كارگىرى زىدەبوون (قەزا و ناھىيە)، ھژمارا قەزاىين وى ل سالا (۱۹۹۷) ئى بوونە (۶) قەزا و ل سالا (۲۰۰۶) و (۲۰۱۴) ئى بوونە (۷) قەزا ئەوژى پىشتى كۆل دەستىپىكا سالا (۲۰۰۶) ئى^(۱۰) بەردەرەش

بېشكەفتنا كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۹۶-۱۹۶۹) لەخشەپى (۱)

گوندى "بېشبايرى" ل سەر رووبارى دىجلەي دەستىشان دكەت.

لى ھىلا دووى دەقەرىن د رۇزھەلاتى پارىزگەھى را دبۇرىت ھەتا رۇزھەلاتى گوندى "چەمى بىكى" و پاشى خوارىبىت ھەتا رووبارى "زى مەزىن" و بەرھەف ئاراستەھى پارىزگەھا ھەولئىرى دچىت، ب قى رەنگى سنوورەكى دناقبەرا پارىزگەھىن دھۆك و ھەولئىرى دا دەستىشانىدكەت و ئەف چەندە مەزىنئىرى بەرفرەھبوونا پارىزگەھى د قان پارچەيان دا دياردكەت، بەرفرەھبوونا ھىلا فرەھىن پانىي" يا ەردىن پارىزگەھى ل سەر قان ھىلان ناقبەركا دەمى دروست دكەت ب تىگەھى سىستەمى پلەيان كو دبىتە نىزىكى (۱) پلە و (۵۸) خۆلەك و (۲) چركە، لى ناقبەرا دەمى ب تىگەھى فەلەكى دبىتە نىزىكى (۷) خۆلەك و (۵۲)

گرىنگىبەكا مەزىن ژ لاين جەھى - جوگرافى نىنە. لى گرىنگىيا وان بۇ ھندى دزقېرىت كو كارتىكرنەكا راستەوخۆ ل سەر دياركرنا تايبەتمەندىن سەقاي (كەشۋەھوای) ژبو ھەرىمىن جوداجودا يىن ل سەر رووىن ەردى ھەبە ئەوژى ژبەر جوداھىيا درىژاھىيا شەف و رۇزان دناقبەرا ۋەرزىن ھاقىن و زقىستانى دا، زىدەبارى گرىنگىيا قان ھىلان ژبو دەستىشانىكرنا دەمى (ۋەختى) ھەر دەقەركى ل سەر نەخشەپى دەمى يىن ەردى.

ژلاين فەلەكىفە، پارىزگەھا دھۆكى دكەفیتە دناقبەراھىلىن درىژاھىن (۳۶، ۲۰، ۲۲) و (۲۸، ۱۸، ۲۷) ل رۇزھەلاتا ھىلا گرىنج، ھىلا ئىككى دناف دەقەرىن رۇزئاقاي يىن پارىزگەھى را دبۇرىت و پىترىن درىژبوونا خو بەرھەف ئاراستەھى رۇزئاقاي ل دەقەرىن رۇزئاقاي

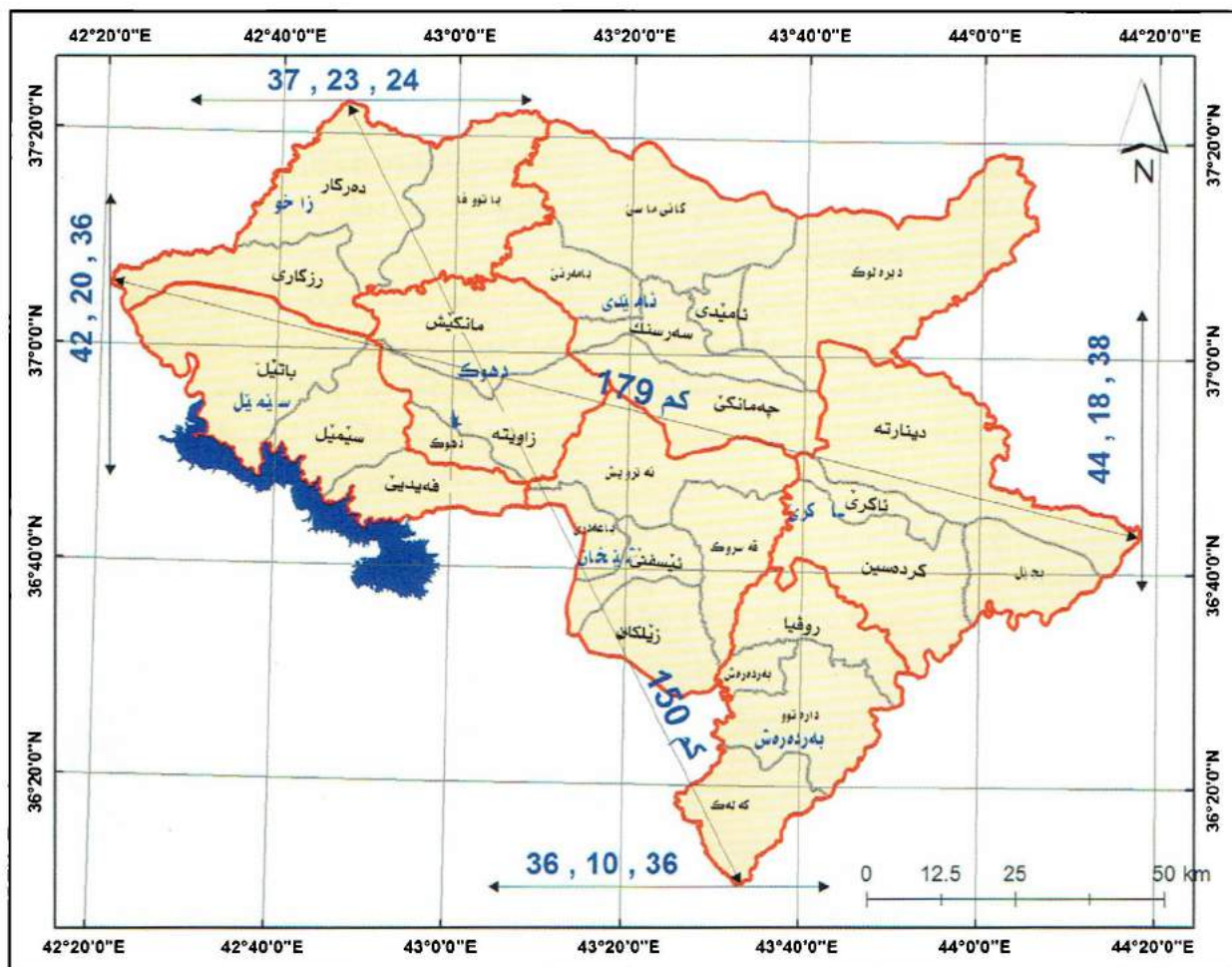
نەخشمىن (۲)
پىنكھاتنا كارگىرى ل پارىزگەھا دەھۆكى (۲۰۰۶-۲۰۱۴)

لى بازىنەيا دووى مەزىنەن بىرەرەھى يا عەردىن پارىزگەھى ب خۇفە دىبىنەت بەرەف باكوورى قە و نىزىكى (۲ كىم) د پارچەيىن باكوورى را دىورىت ل گوندى (سنانى) كو گوندىكە سەرب ناحيا دەركارى قەيه ل قەزا زاخۇ، ب قى چەندى نافیرب تىگەھى سىستەمى پەيان دناقبەرا مەزىنەن بەرەرەھى يا عەردىن قەزايى دناقبەرا باكوورى و باشوورى دا دىبىتە (۱) پە و (۱۳) خۆلەك، و ئەگەر ئەف نافیربە ھاتە گوھۆرىن بۇ ئىك ژ يەكەيىن دوورى دى گەھىتە نىزىكى (۱۵۰ كىم) (تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۳) بکە) و ئەفە نە مەودايەكى مەزەنە كو دىبىتە فاكتەرەكى گىرنگ د چىكرنا جوداھىيىن سەقايى و

چىرکە. ل سەرب وى چەندى كو رۇژ "خۇر" ھەر پەلەيەكى د چوار خۆلەكان دا دىبىت، و ئەگەر ئەف نافیربە ھاتە گوھۆرىن بۇ ئىك ژ يەكەيىن دوورىن "مەودايى" دى گەھىتە نىزىكى (۱۷۹ كىم). پارىزگەھ ژى دناقبەرا ھەردوبازىنەن فرەھىيى (۳۶، ۱۰، ۳۶) و (۲۷، ۲۳، ۲۴) دا ل باكوورى ھىلا كەمەرەيى بەرەرەھ دىبىت، بازىنەيا ئىكى د پارچەيىن باشوورى يىن پارىزگەھى را دىورىت و ل پارچەيىن باشوورى مەزىنەن بەرەرەھى ب خۇفە دىبىنەت بەرەف باشوورى گوندى (كولە بۇر) سەرب ناحيا كەلەك قە ل سەرب كنارى رۇژناقايى يى رووبارى زى يى مەزىنە تاكو باشوورى باژىركى كەلەك نىزىكى (۱،۵ كىم).

نەخشەمىن (۳)
جەنن فەلەكىس بىن پارىزگەھا دەھۆكى

• جەنن جوگرافىيە

پارىزگەھا دەھۆكى ھۆمارەكا پارچەمىن عەردى ل نىقا باكوورى رۆژھەلاتى تەپا عەردى بخۇفەدگىرىت، ئەوژى دىناق بەشىن باشوورى ل دەقەرا ناغىجى يا باكوورى ل بەشىن باشوورى رۆژناقايىن كىنشوهرى ئاسىيا، ھەردىسان رۆژ پىشكا ناغىن ل دەقەرا رۆژھەلاتا ناغىن. ژىر قى چەندى ئەف پارىزگەھا ھۆمارەكا پارچەمىن عەردى بىن فەگۈھىزەر ئەقەن دكەفە دىناقبەرا چىبايىن ئىرانى و چىبايىن ئەنادۆل ل بەشىن باكوورى و باكوورى رۆژھەلاتى بىن خودان سرۇشتەكى چىبايى بى ئالوز، ھەردىسان دىناقبەرا دەقەرا نىفگىزىرتا عەربى

بايۇلۇژى دىناقبەرا پارچەمىن پارىزگەھا دا، بەلىن پا فاكتەرى بلندەھىن ب ئاوايەكى ب ھىز دىبەتە ئەگەرى دروستكرنا ھىندەك جوداھىيان د ساخلىتەن ناغھاتى دا. ب قى جەنن پارىزگەھا پارچەمىن رۆژ عەردى داگىردكەت كو دكەفەتە دىناقبەرا پىشكا باشوورى رۆژ دەقەرا مام ناغىجى يا باكوورى و باكوورى ھىلا كەمەرىدى دا ئانكو د چوارچۇقى بازىنەمىن بەرفرەھىن دا بىن خودان سەقايىن گەرم ب شىنەھەكى رۆژىبى ژىركو ئەف بازىنە رۆژ بازىنەمىن بەرفرەھىن بىن مام ناغىجى پىر د نىزىكى ھىلا كەمەرىدى نە بەرەف ئاراستەمىن جەمسەرى باكوورى.

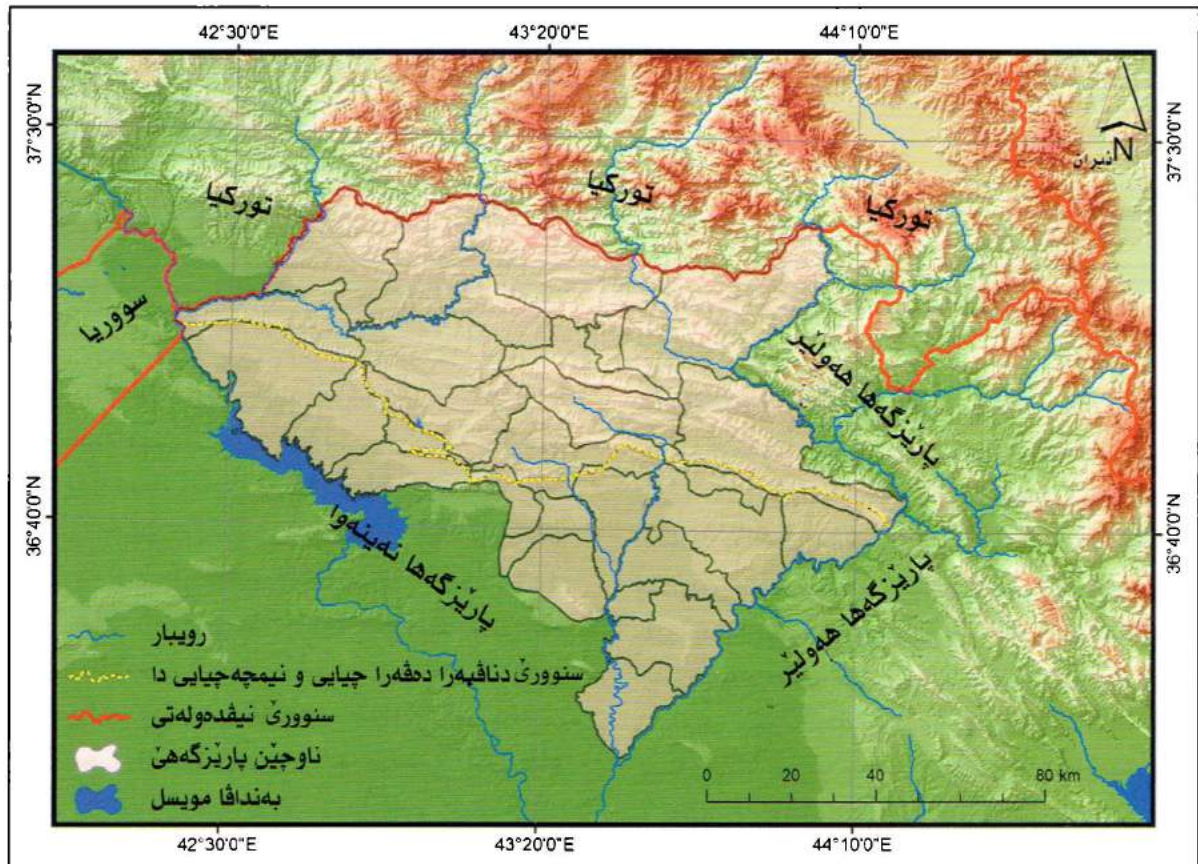
باشوور و باشوورى رۇژئاقايى پارىزگەھى دكەفنه دەقەرىن بانى (هضاب) و گرگان كو دهينه نياسين ب دەقەرىن نىمچە چيائى (تەماشەى نەخشەيىن ژمارە (۴) بكه).

دەريارەى رووبەرىن ئاقى ژى، دەريا رەش دكەفئتە باكوورى پارىزگەھى ب دووراتىيا (۴۱۰كم) و دەرياچا (گۇلا) وانى ب دووراتىيا (۱۱۰كم)، ل باكوور و باكوورى رۇژھەلاتى پارىزگەھى ژى دەريا (قەزوين- خەزەر) ب دووراتىيا (۴۴۵كم) و دەرياچا ئورمىن (۱۱۵كم) ھەبە، ھەردىسان پارىزگەھا دھۆكى ژ ئاراستەيى باشوورىقە نىزىكى (۸۰۰كم) ژ كەنداقى عەرەبى يا دوورە و ژ لاين رۇژئاقايى قە نىزىكى (۱۰۰كم) ژ دەريا سىپى يا دوورە (تەماشەى نەخشەيىن ژمارە (۵) بكه).

(شبه الجزيرة العربية) و دەشتىن دناقبەرا ھەردو رووباراندا ل بەشتىن باشوور و باشوورى رۇژئاقايى كو د سرۇشتىن خۇ دا قان دەقەران ساخلەتىن كەمەرىى و پىلان ھەنە، ئەقى جھى وە ل پارىزگەھا دھۆكى و پارىزگەھىن ھەولير و سلیمانين كرىبە ھندەك ساخلەتىن چيائى يىن جۇراوجۇر دناقبەرا دەشتىن بەقرەھ و چيا و گرگ و چيائىن گەلەك بلند و ئاسى ھەبن.

دەريارەى ھەرىمىن فيزىوگرافى يىن سەرەكى ل عىراقى، پشكا ھەرە مەزىن ژ رووبەرى پارىزگەھى (۱۶۰۱.۵ كم) ب رىژەيا (۵۹.۳%) ئى دكەفئتە دناق دەقەرىن چيائى يىن ئاسى دا. پشكا ماىى كو رووبەرى وى دگەھىتە (۴۴۰۲.۵ كم) ب رىژەيا (۴۰.۷%) ئى ژ

نەخشەيىن (۴)
جھىن جوگرافى يىن پارىزگەھا دھۆكى ژ لاين دەقەرىن دەرووبەر قە

و باشوورى رۇزئاقايى يا ھەقسىنوورە دگەل پارىزگەھا نەبنەوا، لى ل لايى رۇزھەلات و باشوورى رۇزھەلاتى ژى يا ھەقسىنوورە دگەل پارىزگەھا ھەولپىرى (تەماشەى نەخشەىن ژمارە ۱) بگە).

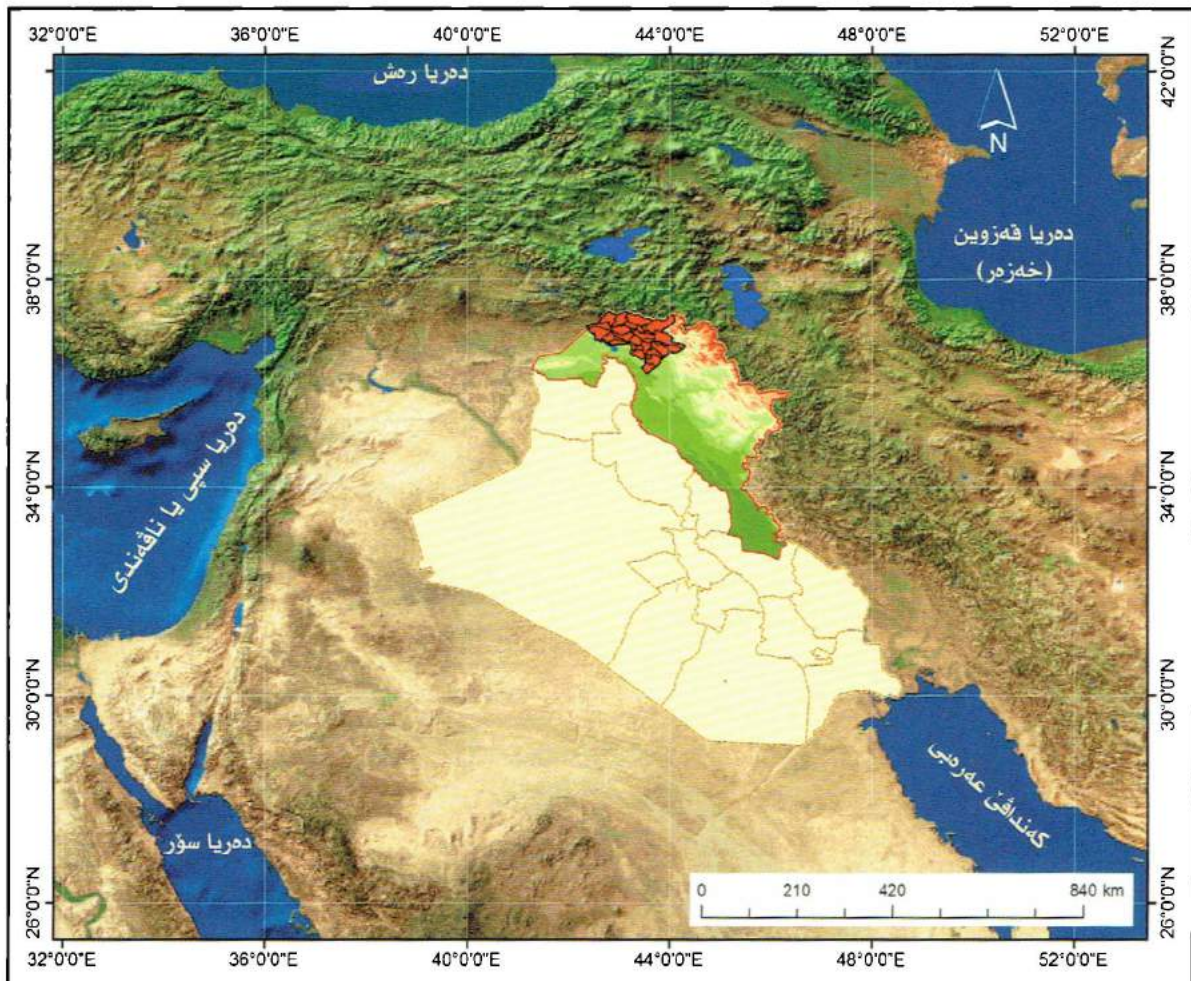
ساخلەتىن جھى پارىزگەھا دەھۆكى وەلىكىرىنە ھژمارەكا دياردەىن جوگرافى يىن جۇراوجۇر لى ھەبن و قى چەندى ژى كەسايەتىبەكا جوگرافى يا تايبەت يا داىن. دىزاهىيا سنوورى وى يى باكوورى دگەل باكوورى كوردستانى (تركىيا) دگەھىتە (۲۱۷.۸ كم) ئانكو ب رىزەيا (۲۸.۷٪) ئى ژ سەرجمەى دىزىترىن سنوورى پارىزگەھا ژ چىايىن ئاسى و دۆل و نھالىن

ئەف ساخلەتىن جھى جوگرافى يى پارىزگەھا ژ لايى ھىكاتى و رووبەرىن ئاقىفە بووینە ئەگەر پارىزگەھا كەشۇھەوايەكى ئافىجى ھەبىت كو وەكى كەشۇھەوايى دەريا سىپى يا ئافەراستە.

دەريارەى جھى ئافخۇبى يى پارىزگەھا، دەھۆك بەشىن باكوورى عىراقى و بەشىن باكوورى رۇزئاقايى ھەرىما كوردستانى پىكدئىنىت، ئەف چەندە ژى بووینە ئەگەر پىشكەكى ژ سنوورى عىراقى و ھەرىما كوردستانى ل باكوورى دگەل كۇمارا تركىيا پىكىبىنىت. لى ژ لايى رۇزئاقايى فە يا ھەقسىنوورە دگەل پىشكەكا عەردى وەلاتى سۇرىن و ل باشوورى

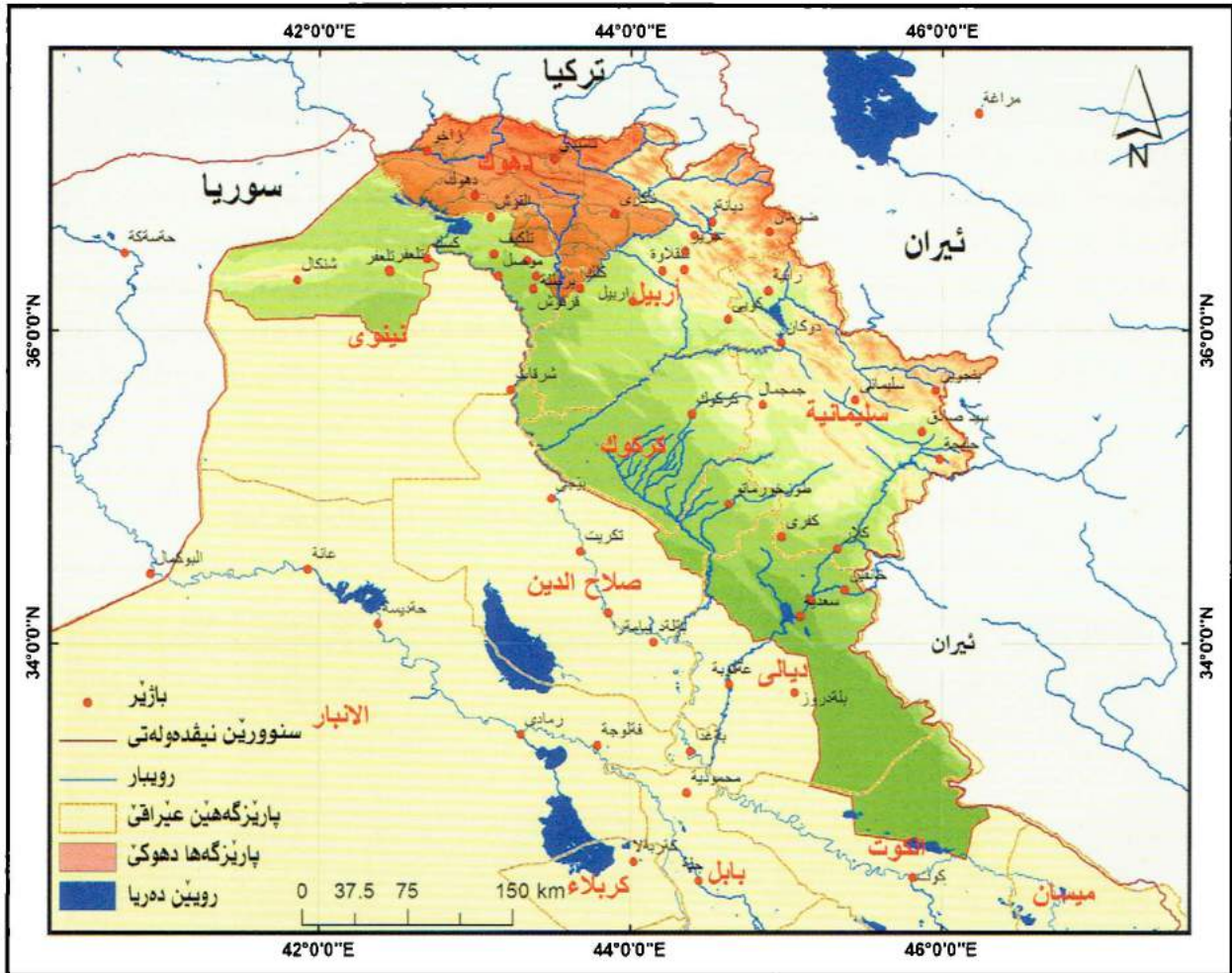
نەخشەىن (۵)

جھى جوگرافى يى پارىزگەھا دەھۆكى ژ لايى ھىكاتى و رووبەرىن ئاقى فە

نەخشەمىن (۱)
جەنن جوگرافىيىن پارىزگەھا دەھۆكى ل ھەرىما كوردستانىن

پارىزگەھا نەينەوا جودا دكەت، لى ژلايى باشوور و باشوورى رۇژئاقايى فە ب درىژاھىيا (۴۴.۹ كىم) سنوورى خۇ دگەل پارىزگەھا نەينەوا دپارىزىت ھەتا خالا داويىن يا پارىزگەھا دەھۆكى ل گوندى كولەبۇر و بۇ باشوورى سەنتەرى ناھيا كەلەك ب درىژاھىيا (۴ كىم). ب قى رەنگى سەرجمى گىشتى يىن درىژاھىيا سنوورى پارىزگەھا دەھۆكى دگەل پارىزگەھا نەينەوا دگەھىتە (۲۷۸.۹ كىم) كو مەزىنەرىن رىژەيىن پىكەدئىنىت ب رىژەيا (۳۶.۷٪) ، تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۴) و خىشتەيى ژمارە (۲) بكە.

كوور كور رەنگە ب ھزارەھا مەتران ژ ئاستى گوپىتكا چىايان نەزىمەرىن. رووبارى "ھىزل" كو ئىكە ژ لىقەن رووبارى خابوورى پىشكەكا سنوورى رۇژئاقايىن پارىزگەھىن ب درىژاھىيا (۴۴.۵ كىم)، پىكەدئىنىت، ھەردىسان رووبارى ژى يى مەزىنە و لىقەن يى سەرەكى روويى شىن سنوورەكى سەرۇشتى ژبۇ پارىزگەھا دەھۆكى دگەل پارىزگەھا ھەولەرىن دروست دكەت ب درىژاھىيا (۲۱۳.۲ كىم) ئانكو ب رىژەيا ژ سەرجمەنى درىزىنەرىن سنوورى وى. ژلايى رۇژئاقايى فە، رووبارى دىجلە و دەرياچا سكرى مووسل ب درىژاھىيا (۱۳۴ كىم) پارىزگەھا دەھۆكى ژ

ئىك گىرنگىرىن وەلاتىن پىتىشكەفتى د بوارى ئابوورى دا كو ئەوزى وەلاتى تىركىيە، ھەردىسان جەنن وى ل سەر درىزھىيا رىكا نافىمولىتى يا ژمارە (۴) و د ھەمان دەمدا دەپتە ھىمارتن دەرگەھى سەرەكى يىن عىراقى و ھەرىما كوردستانى دگەل جىھانا دەرەكى ب رىكا دەرگەھى خابوورى يىن سنوورى.

• رووبەر

رووبەر ئىكە ژ بنەماين ھەرە سەرەكى يىن ھەر رەھەندەكا جەھى يا ھەر ھەرىمەكا جوگرافى ب رەنگەكى كو مەزنى و بچوكتىيا فى رووبەرى كارتىكرنەكا راستەوخۇ دكەنە سەر كەسايەتىيا جوگرافى يا وى ھەرىمى ژ لايى سىرۇشت و مرقۇفى قە. ئەو گوھورىنىن كارگىرى و كاودانىن ئابوورى و جفاكى يىن مەزىن يىن سەر ب پارىزگەھا دھۆكى دا ھاتىن ھەر ژ رۇژا دامەزاندنا وى و ھەتا نوکە كارىگەرىيەكا بەرچاف ل سەر جوداھىيا رووبەرى فى پارىزگەھى ژ ماوہىەكى بۇ ئىكى دى ھەبووہ، ھەردىسان ل سەر جوداھىيا پىنكھاتنا رىزھىيا يا ھەر قەزايەكى ژ سەرجمى رووبەرى گىشتى يىن پارىزگەھى ئەوزى ل دووف زىدەبوون و كىمبوونا فى رووبەرى دناقبەرا ماوہىەكى بۇ ئىكى دى دا.

ل دووف وان داتاپىن د خىشتەينىن ژمارە (۳-۵) دا ھاتىن كو دەرپىنى ژ بەلاقبوونا رىزھىيا يا رووبەرىن يەكەينىن كارگىرى يىن پارىزگەھا دھۆكى دكەت، ئىف دەرئىنجامە بۇمە خۇياين-

۱. دناقبەرا سالىن ۱۹۶۹ و ۲۰۱۴ ئى رووبەرى پارىزگەھا دھۆكى رووبەرەكى نە بنەجھ بوو دناقبەرا (۱۰۰۰-۱۰۰۰۰ كم۲) دا . ھندەك زىدەبوون يان كىمبوون د رووبەرى پارىزگەھى دا پەيدا بووہ ب تايبەت ل سالىن ۱۹۷۷ و ۱۹۸۷ ئەوزى ژ ئەنجامى كاودانىن سىياسى و ئەمنى و سىياسەتىن تەرىبكرىن ئەوين ب سەر فى پارىزگەھى دا ھاتىن.
۲. بتنى زىدەھىيەكا سادە ل سەر رىزھىيا رووبەرى

خىشتەينى (۲)

درىزھى و رىزھىيا سنوورى پارىزگەھا دھۆكى دگەل دىمەزىن رووبەر

دەقەر	درىزھىيا سنوورى (كم)	%
كوردستانا تىركىيا	۲۱۷,۸	۲۸,۷
پارىزگەھا نەينما	۲۷۸,۹	۳۶,۷
پارىزگەھا ھەولنىرى	۲۶۳,۲	۳۴,۶
سەرجمە	۷۵۹,۹	۱۰۰

ئىدەر، داتاپىن جوگرافى يىن پارىزگەھا دھۆكى دناف پروگرامى (ArcGIS ۱۰.۱)

خىشتەينى (۳)

پىتىشكەفتنا رووبەرى پارىزگەھا دھۆكى ب ھەقبەركىن دگەل رووبەرى عىراقى (۱۹۶۹-۲۰۱۴)

سال	رووبەر كم۲	% ژ رووبەرى عىراقى
۱۹۶۹	۹۱۱۳	۲,۱
۱۹۷۷	۶۰۳۹	۱,۴
۱۹۸۷	۶۰۳۹	۱,۴
۱۹۹۶	۸۸۱۳	۲,۰
۲۰۱۴	۱۰۸۰۹	۲,۵

سىرۇشتىن جوگرافى يىن جەنن پارىزگەھا دھۆكى كەسايەتىيەكا جوگرافى يا تايبەت يا دايە فىن پارىزگەھى چ ژ لايى سىرۇشتى يان مرقۇفى ئەوزى ژبەر وان دىاردەينىن جوگرافى يىن جوراوجور دناقبەرا چىا و بان و دول و نھال و گرکان و د ھەمان چەندىن رووبارىن مەزىن دناف خۇدا ھەمبىز دكەت وەك رووبارى زى مەزىن و خابوور و ھىزل و بووى شىن، زىدەبارى سنوورى وى دگەل سكرى مووسىل، ژ لايى مرقۇفى ژى قە پارىزگەھا دھۆكى دكەفىتە دناف ھەرىمەكا جوگرافى قەگوھازتى (انتقالى) دناقبەرا ئابوورى يىن دەشت و چىابان پىنكەھ، زىدەبارى سنوورى وى دگەل

پىشكەفتا رويەرى (كم) بەكمىن كارگىرى (ناھىيە) ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۹۱-۱۹۶۹) خىشمىن (۳)

قەزا	ناھىيە	۱۹۶۹	٪	۱۹۷۷	٪	۱۹۸۷	٪	۱۹۹۱	٪
دھۆك	دھۆك	۱۰۷	۵,۷	۱۰۷	۱۰,۹	۱۰۷	۱۰,۹	۱۰۷	۱۰,۹
	مانگىشك	۴۵۴	۲۴,۳	۴۵۴	۴۶,۳	۴۵۴	۴۶,۳	۴۵۴	۴۶,۳
	زاۋىتە	۴۲۰	۲۲,۵	۴۲۰	۴۲,۸	۴۲۰	۴۲,۸	۴۲۰	۴۲,۸
	سىمىل	۵۸۷	۳۱,۴	-	-	-	-	-	-
	ئەترىش	۳۰۰	۱۶,۱	-	-	-	-	-	-
		۱۸۶۸		۹۸۱		۹۸۱		۹۸۱	
زاخۇ	زاخۇ	۲۹۵	۱۶,۰	۲۹۵	۲۸,۵	۲۹۵	۲۸,۵	۲۹۵	۲۸,۵
	باتىلىق	۸۱۱	۴۴,۰	-	-	-	-	-	-
	دەركارى	۵۳۱	۲۸,۸	۵۳۱	۵۱,۴	۵۳۱	۵۱,۴	۵۳۱	۵۱,۴
	باتىفا	۲۰۸	۱۱,۳	۲۰۸	۲۰,۱	۲۰۸	۲۰,۱	۲۰۸	۲۰,۱
		۱۸۴۵		۱۰۳۴		۱۰۳۴		۱۰۳۴	
ئامىدى	ئامىدى	۹۳	۳,۵	۹۳	۳,۵	۷۰۱	۲۶,۷	۹۳	۳,۵
	كانى ماسى	۶۰۸	۲۳,۲	۶۰۸	۲۳,۲	-	-	۶۰۸	۲۳,۲
	دېرەلۈك	۱۰۰۷	۳۸,۳	۱۰۰۷	۳۸,۳	۱۰۰۷	۳۸,۳	۱۰۰۷	۳۸,۳
	سەرسىك	۹۱۸	۳۵	۹۱۸	۳۵	۹۱۸	۳۵,۰	۹۱۸	۳۵
		۲۶۲۶		۲۶۲۶		۲۶۲۶		۲۶۲۶	
ئاكرى	ئاكرى	۷۳۴	۲۶,۵	-	-	-	-	۱۴۵	۵,۲
	يىنل	۲۹۸	۱۰,۷	-	-	-	-	۲۹۸	۱۰,۷
	دىنارنە	۹۷۶	۳۵,۲	-	-	-	-	۹۷۶	۳۵,۲
	گىردەسىن	-	-	-	-	-	-	۵۸۹	۲۱,۲
	بەردەرەش	۷۶۶	۲۷,۶	-	-	-	-	۷۶۶	۲۷,۶
		۲۷۷۴		-		-		۲۷۷۴	
سىمىل	سىمىل	-	-	۳۰۶	۲۱,۹	۳۰۶	۲۱,۹	۳۰۶	۲۱,۹
	باتىلىق	-	-	۸۱۱	۵۸,۰	۸۱۱	۵۸,۰	۸۱۱	۵۸,۰
	فەيدىن	-	-	۲۸۱	۲۰,۱	۲۸۱	۲۰,۱	۲۸۱	۲۰,۱
	-	-	-	۱۳۹۸	۲۳,۱	۱۳۹۸	۲۳,۱	۱۳۹۸	۱۵,۹
سەرجم		۹۱۱۳		۶۰۳۹		۶۰۳۹		۸۸۱۳	

ئىدىم: سەزمىن ئاكنىچان ل سالىن ۱۹۶۷، ۱۹۵۷، ۱۹۶۵، ۱۹۷۷، ۱۹۸۷ و تەخمىنكارنا ئاكنىچان ل سالا ۱۹۹۱.

د رووبەرىن قەزايىن پارىزگەھى دا ھەبوو. قەزا ئامبىدىن مەزىنەرتىن رىزەيا رووبەرى پارىزگەھى پىنكدىئىنىت بىتنى ل سالىن (۱۹۱۹ و ۱۹۹۱) ئى نەبىت كو وى دەھى پىنشەنگى ژىو قەزا ئاكىرى بوو ژىو پىنكىننا رىزەيا مەزىنە رۇ رووبەرى پارىزگەھى.

۱. رووبەرى قەزا ئامبىدىن پىتر ژ چارىكا سەرجمى گىشتى يى رووبەرى پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۴) ئى پىنكدىئىنىت، رووبەرى قى قەزايى دگەل يى قەزا ئاكىرى پىتر ژ (۴۰٪) ئى ژ رووبەرى پارىزگەھى پىنكدىئىنىت، لى د ھەمان دەھدا رووبەرى قەزا دھۆكى تىن نىزىكى (۹۰٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى رووبەرىن قەزايىن پارىزگەھى بە.

۷. بچوكتىن ناحىين پارىزگەھا دھۆكى ژ لايى رووبەرى قە ل سالا (۲۰۱۴) ئى ھەردو ناحىين (ئاكىرى و ئامبىدى) بوون ب رووبەرى (۸۱ك۴) و (۹۴،۳ك۴) ب رىزەيىن (۷،۱٪) ئى و (۳،۴٪) ئى ل دووڧ ئىك ژ سەرجمى رووبەرى قەزايىن وان، لى مەزىنەرتىن ناحىين پارىزگەھى ژ لايى رووبەرى قە ل سالا (۲۰۱۴) ئى ناحيا دىرەلووك بوو ب رووبەرى (۹۸۸،۵ك۴) كو دبىتە رىزەيا (۳۵،۹٪) ئى ژ سەرجمى رووبەرى قەزايىن ب رىزەيا (۹،۱٪) ئى ژ سەرجمى رووبەرى گىشتى يى پارىزگەھى.

پارىزگەھا دھۆكى ب ھەفبەركىن دگەل سەرجمى گىشتى يى رووبەرى عىراقى دا ھەر دەستپىنكا دامەرزاندنا وى ل سالا (۱۹۱۹) ئى و ھەتا نوکە پەيدابوويە، لى مەزىنەرتىن رىزەيا زىدەبوويى ل سالا (۲۰۱۴) ئى پەيدابوويە ئەوژى نىزىكى (۱۰۷۷۷-۱ك۴) بوو ئانكو ب رىزەيا (۵،۴٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى رووبەرى عىراقى.

۲. چ گوھورىين مەزىنە ل سەر رووبەرىن بەكەيىن كارگىرى (ناحبە) يىن پارىزگەھا دھۆكى دا د ماوھىيى نابقەرا (۱۹۱۹-۲۰۱۴) ئى پەيدانبوويىنە بىتنى ناحىين دىرەلووك، سەرسىنك، كانى ماسى، ئاكىرى و بەردەرەش نەين و ئەگەرى قى چەندى ژى بو دامەرزاندنا بەكەيىن كارگىرى يىن نوى دىزىرت.

۴. گوھورىينەكا مەزىنە د رووبەرى ھندەك بەكەيىن كارگىرى (قەزا) يىن پارىزگەھى دا د ماوھىيى قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان پەيدابوويىنە ب تايىبەت ل قەزا زاخۇ و ئاكىرى، ئەوژى ژىر پىشاننا رووبەرى وان ب شىوھىيەكى شاش، لى ل قەزا ئاكىرى پەيدابوونا قان گوھورىينان ژىر دامەرزاندنا قەزا بەردەرەش چىبوون كو بوو ئەگەر رووبەرەكى مەزىنە يىن عەردى ژ عەردى قى قەزايىن بىتە قەكرن.

۵. ل سالا (۱۹۱۹) ئى ھەفسەنگىيەكا بەرچاڧ

خىشتەين (۴)

پىنشەفتنا رووبەرى (ك۴) بەكەيىن كارگىرى (قەزا) ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۱۹-۲۰۱۴)

قەزا	۱۹۱۹	%	۱۹۷۷	%	۱۹۸۷	%	۱۹۹۱	%	۲۰۱۴	%
دھۆك	۱۸۱۸	۲۰،۵	۹۸۱	۱۶،۲	۹۸۱	۱۶،۲	۹۸۱	۱۶،۲	۱۰۰۵،۱	۹،۳
زاخۇ	۱۸۴۵	۲۰،۲	۱۰۳۴	۱۷،۱	۱۰۳۴	۱۷،۱	۱۰۳۴	۱۷،۱	۱۴۴۲،۴	۱۳،۴
ئامبىدى	۲۶۲۶	۲۸،۸	۲۶۲۶	۴۳،۵	۲۶۲۶	۴۳،۵	۲۶۲۶	۴۳،۵	۲۷۵۵،۴	۲۵،۳
ئاكىرى	۲۷۷۴	۳۰،۵	-	-	-	-	۲۷۷۴	۳۱،۵	۱۸۱۳،۶	۱۶،۸
سىنمىل	-	-	۱۳۹۸	۲۳،۱	۱۳۹۸	۲۳،۱	۱۳۹۸	۲۳،۱	۱۲۶۳،۸	۱۱،۷
شىنخان	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۹۵،۶	۱۲،۹
بەردەرەش	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۱۳۳	۱۰،۵
سەرجمە	۹۱۱۳	۱۰۰	۶۰۳۹	۱۰۰	۶۰۳۹	۱۰۰	۸۸۱۳	۱۰۰	۱۰۸۰۹	۱۰۰

خىستەين (۵)
پىشكەفتنا روپەرى (كم۲) بەكەين كارگىرى (ناحيە) ل پارىزگەھا دەھۆكى ۲۰۱۴

زاخۇ			ئامبىدى			دەھۆك		
۰,۸	۱۲,۳	زاخۇ	۳,۴	۹۴,۳	ئامبىدى	۱۰,۳	۱۰۳,۱	دەھۆك
۳۸,۲	۵۵۰,۴	دركار	۲۷,۳	۷۵۲,۶	كانى ماسىن	۴۸,۳	۴۸۵,۶	ماتگىنىشك
۳۶,۰	۵۱۸,۶	باتىفا	۳۵,۹	۹۸۸,۵	دىرلوك	۴۱,۴	۴۱۶,۵	زاويتە
۲۵,۰	۳۶۱,۱	رزگارى	۹	۲۴۸,۶	سەرسىنك			
-	-	-	۸,۷	۲۳۸,۹	بامەرنى			
-	-	-	۱۵,۷	۴۳۲,۵	چەمانكىن			
	۱۴۴۲,۴			۲۷۵۵,۴			۱۰۰۵,۱	
شىخىن			سىمىل			ئاكرى		
۳۳,۷	۴۷۰,۱	ئەترىش	۲۶,۹	۳۴۰,۰	سىمىل	۶,۸	۱۲۲,۶	ئاكرى
۸,۷	۱۲۲,۱	باعەردى	۵۲,۱	۱۵۷,۹	باتىلىن	۱۵,۶	۲۸۲,۹	بجىل
۱۲,۷	۱۷۱,۸	ئىسغىن	۲۱,۰	۲۶۵,۹	قەبىدىن	۴۶,۱	۸۳۶,۶	دىنارنە
۲۲,۵	۳۱۳,۸	قەسروك				۳۱,۵	۵۷۰,۴	گەردەسىن
۲۲,۴	۳۱۲,۸	زىلكان						
	۱۳۹۵,۶			۱۲۶۳,۸			۱۸۱۳,۶	
بەردەرمىش								
						۷,۶	۸۶,۰	بەردەرمىش
						۲۷,۴	۳۱۰,۰	رۇقىيا
						۳۷,۰	۴۱۸,۹	دارەتوو
						۲۸	۳۱۸,۱	كەلەك
							۱۱۳۳,۰	

ئىبىنى: ئەف روپەرى ب رىكا پروگرامى ھاتىنە دەرىخىستىن لەورا دىيت ئەف ژمارە پىچەكىن ژ خىستەين بەرى نوکە د جوداين.

زىدەر و پەراويز:

۱. جمال حمدان، جغرافىة المدن . القاهرة، ۱۹۷۲، ص ۴۲۷.
۲. عبد الله عطوي، جغرافىة المدن، دار النهضة العربية، ج۱، بيروت، ۲۰۰۱، ص ۳۷-۴۰. جمال حمدان، المصدر السابق، ص ۴۲۷-۴۳۴.
۳. محافظة دهوك، دهوك بعد الحادى عشر من اذار، مطبعة دهوك، دهوك، ۱۹۷۳، ص ۳-۱.
۴. محافظة دهوك، دليل محافظة دهوك، مطبعة الاديب، بغداد، ۱۹۸۵، ص ۱۵.
۵. مصدق نوڧى، ئىسماعىل بادى، رىبەرى پارىزگەھا دەھۆك، چاپخانا ھاوار، دەھۆك، ۲۰۱۰، بپ ۱۵۱.

پىكھاتەيا جىولوجى يا پارىزگەھا دەھۆكى*

پ.ھ. ئىبراھىم خىمان شام
زانكۇيا دەھۆك- كولىزا زانستىن مۇئاھىتى
وەرگىران، كۆتان نىھان ياسىن

وئ ھەتا دگەھنە دەقەرا دەرىھەندىخان و ھەلەبچە و ھەتا توخىبىن ئىرانى ل باشوورى رۇزھەلاتى. ستوورىيا فى چارچۇقى (۲۵كم)، بەلى ل ھندەك جھا دگەھىتە (۵۰كم) نەخاسمە ل جھى ژ ھەمىا پەختىر. ئەف دەقەرە ھاتىبە كارتىكىن ب پارستىن پەحن (الكتل المستعرضة)، ژەركو ئەف دەقەرە كەفتىبە بەر كىرارىن بىرن و بلند بوونى، نەخاسمە ل چەرخى گىرتاسى و بالىوجىنى، دىسان كەفتنە بەر كىرارىن ئىكدانەكا ب ھىز ل داوييا دەمى تەرشى. ئەف چارچۇقە پشكەكە ژ گۇما (حوض) مولاسا بالىوجىنى^(۱). دەقەرا پىكھاتەيا فى يەكا جىولوجى (كەمەرا پەسار و كەلشتەبوونى) دناف پارىزگەھا دەھۆكى دا درىژ دىت ژ توخىبىن تركىا دەسپىدكەت نەخاسمە دەقەرا دناقەرا رووبارى دىجلە و زىيى مەزن دا. ژ سەخلەتىن فى كەرتى گەلەك چەماندىن جىولوجىن دزوار ئىدا ھەنە، زىدەبارى ھەرفىنا پشك و رووبەرىن مەزن ژ كەقرا، نەخاسمە كو ئىك ب سەرىن دى دكەقىت، ژەر ھىزا لىنا تەكتونى ئەقا دەھىتە پالدىن ژ رەخى باكوورى رۇزھەلاتى قە، ھەتا كو گەلەك پەسار ئىخستىنە سەرى ئىكدا^(۲).

بىرىيا ئەردى ھەرىما كوردستانا عراقى، دەھىتە چارچۇقەكىن دناف كەمەرا پەسار و كەلشتەبىن (فوالق) ئەردى دا، ئەقىن ب پەسارىن گونجايى دەھىتە راقەكىن، توخىبىن باشوور و باشوورى رۇزئاقايى دەسپىدكەن ژ رەخى پەسارىن خوار، ب درىژاھىيا زنجىرا چىابىن دىتر ژ رۇزئاقا بەرەف رۇزھەلات (چىابى سى و دەھۆك و ئىسفىنى و ئاكرى و پىرمام) قە دچن. ئەف زنجىرا چىان دەھىنەناسكىن وەك ئاستى ھەرنەزمى فى كەمەرى كو ژ باكوورقە دەست ب بلندبوونى دكەت تا دگەھتە پتر ژ (۳۰۰م) ل سەرى ئاستى دەريايى، توخىبىن وى بىن باكوورى پشكەكا مەزن ژ باكوورى پارىزگەھا دەھۆكى قەدگىن، نەخاسمە توخىبىن وئ دگەل وەلاتى توركىا^(۳).

قەكۆلىنىن پىكھاتەيا فسىوگرافىيا (سروشتى) رووى ئەردى عراقى دگەل دەقەرا چىبوونا كەلشتەبىن خىشايى (الفوالق الزاحفة) پۆلىندكەن، ل دووف سەخلەتىن تەكتونى بىن تايەت، زىدەبارى دىرۇكا جىولوجىيا ئەردى، ئەقە دىنە خۇدىكا دەستودارى چىبوون و سىتراكچەر و نىشتەبى ل دەقەرى^(۴)، ئەقەزى د كەمەرا پەسارىن بلند دايە دناقەرا دەقەرا زاخۇ و توخىبىن تركىا ل پشكا باكوورى رۇزئاقايى، بەرەفچوونا

دو چەرخىن درىژ، ئەو ئى پىنكدهىن ئى پىنچ چەرخىن (دھور) كورتر. ھەر ئىك ئى وان ۋەكى مە بەھس كرى پىشكەبىن سەر چەند چەرخەكا، چەرخىن درىژى ئىكى ژەمىيا كەفنترە، كو دبىژنى چەرخىن ژانا قەشارتى (Cryptozoic Eon)، پىرىيا جارا ئى كەفرىن ئاگرى و گوھۇرى پىنكدهىن. ئەف كەفرە ل پارىزگەھا دەۋكى ھاتىنە دبىن، دناف كەرتى پالدان و كەلشەپىن خىشپاى دا، ب رەنگەكى گىشتى نافەگەرنە سەر چەرخى ژانا بەرزە. بەلى بۇ چەرخى ژانا ئاشكرا قەدگەرن، ژەركوچ بەرمايىن ژانى تىدا نىن، پىرىيا جارا دبىژنى چەرخى بەرى كامبىرى (Precambrian). چەرخى درىژى دوۋى دبىژنى چەرخى ژانا ئاشكرا يان بەرچاڧ (Phanerozoic Eon)، پىنكدهىن ئى ھەمى كەفر و نىشتە ئەفپىن كەفتىنە بەر ب بەرىۋونى (تجرا)، زىدەبارى بەرمايىن ھەپىن زىدى^(۸).

ئىك: چەرخى درىژى ژانا

بەرزە چەرخى بەرى كامبىرى

(Cryptozoic Eo Precambrian)

ئەف چەرخە ئى ھەمى ئىپىن ئەردى كەفنترە، ل دەرىۋەرتىن (۴۵۰۰) مىليون سالا دەستىپىكرىيە، د فى چەرخىدا ئەردى دەستىپىكا دروستىبوننا دەريا و سەقاپى و دەركەفتنا ژانا سادە ۋەكى چىبوننا ھىندەك بۇنەۋەرتىن بچوك و پاشى ۋەرارىۋون ب خۇڧە دبىت^(۹). د رىكا فەكۆلىپىن جىۋولجى دا ديار دبىت، كو ئەو كەفرىن ئاگرى و گوھۇرى ئەفپىن ھاتىنە دبىن ل دەمى پالدان و كەلشەپىن خىشپاى، ل دەفەرا كىستە، نا قەگەرن بۇ فى چەرخى، بەلكو بۇ چەرخىن نوپىر قەدگەرن. ئەگەر ئەم نىرىنەكى ل نەخشەپىن جىۋولجىيا ھىزمارە (۱) بگەبن، دى بىنن ئەف پىنكەھانە بتنى ل جەھكى بچوك ديار دبىت، ئەو ئى ل باكوورى رۇژھەلاتى ناھيا دىرەلوكى و باكوورى رۇژئافىن ناھيا كانى ماسى و باكوورى ناھيا سىدى ل پارىزگەھا دەۋكى.

رېزكرا جىۋولجى

يا پارىزگەھا دەۋكى

پىنكەھاتەپىن سەرفە و ئى نادا يا ئەردى، زاناپىن جىۋولجى بخۇڧە مژوول كرىنە، ھىزىن وان ل سەر پىشكەفتن و قۇناغىن دەستىپىكا چىبوننا ئەردى و ھەتا نوكة دىژىن (مىليون سالىن داۋىن) تىدا بوورى. پىرىيا فەكۆلىپىن جىۋولجى پىن وان دەمبىر بوون ل سەر كەفرىن نىشتەمى (رسوبى) دناف دەرىچە و رووباران دا، كو تىپىنى دەپتەكرن تەخىن نىشتەپىن نوى مىنا تەخان ئىك ل سەر يا دى يە، تەخىن سەرى كەفنتىن ئىپىن خوارى، ئەفنى چەندى كىلكا زاناپا تەخىن ئەردى پىن جىۋولجى ديار و روھىكرن، ژەركو گەلەك ب بەرىۋونى (المتحجرات) دناف تەخىن كەفرى دا ھەنە، ھارىكارىيا زانا كر كو دەمى ئىپى رىژەپى پى كەفرى بزىن^(۱۰)، پاشى زاناپىن جىۋولجى ئەف چەرخە پىشكەكرنە سەر چەرخ و چەرخا (دھور و عصوران، پاشى ھەر ئىك ئى وان پىشكەكرە سەر دەمىن كىمتر، پاشى پىشكەكرە سەر چەند دەۋرەكا، نافى وان چەرخ و چەرخان ئى نافى گىانەۋەرا ھاتە ۋەرگرتن ئەفپىن دناف قان تەخا دا ژاپىن، ھوسا شىپان جوداھىپەكى بىخەنە دناف تەخىن ئەردى دا^(۱۱).

دىرۇكا پىنكەھاتەپا جىۋولجىيا پارىزگەھا دەۋكى، يا گرىداپە دگەل ۋەھارا جىۋولجىيا ھەرنما كوردستانى ب رەنگەكى تاپبەت، و ۋەھارا تەكتون و لىپنا پلىتا (صفىحە) ئەرەبى و ئىرانى ب رەنگەكى گىشتى، بۇ جارا ئىكى ئەف دەفەرە چىۋونى فەدگەرىتە چەرخى (پالىوزوكى Paleozoic) بەرى پىر ئى (۲۰۰۰) مىليون سالا، ل ۋى چەرخى ئەف دەفەرە ل ئىر دەريا (تېشىس) بوو، ل قىرە كەفرىن شەنگىستا پلىتا ئەرەبى و ئىرانى دەست ب چىۋونى كر، ژەر گەرماتىپىن مەكماتى ئەفپىن ب سەر دەرىپى كەفتىن، كو بەرى ۋى چەرخى ھەردو پلىت ئىك تىپە (كتلە) بوون نەخاسمە ل چەرخى كامبىرى^(۱۲).

دىرۇكا جىۋولجىيا چىبوننا ئەردى پىشكە دبىتە سەر

دو: چەرخى درىزى ژيانا

ئاشكرا (Phanerozoic Eon)

۱- چەرخى ژيانا كەمىن (پاليوزويك Paleozoic).

پىنكھاتەبا پاليوزويك ئەقىن ھاتىنە دىنن ل پارىزگەھن (دەفەرا كەلشتەيىن خشىباي) ستوورىيا وان نىزىكى (۱۰۰۰م)، ب رەنگەكى گىشتى سەخلەتەن ژىنگەھا دەريايى روھن دكەن، نىشتەيىن نوې بىن پرت پرت و جىرى تىدا ھەنە، پىنكھاتەبا بەرەسپىكى نەخاسمە پىشكا ستوونىيا تەخىن خوارى، دىنە نىشتەيىن كىشورەرى بىن نوې و ئىكانە، پىنكھاتەبا چەلكى ژى پىنكھاتەبا ئىكانەبە كو كەفرىن شووشەيى (بلورى -كەفرىن روھن) تىدا دېرەلەف.

پارچا نىشتەبا پاليوزوي ل سى خۆلەن جودا ديار دىت، دىت ئەو گۆمىن نىشتەي بىن جودا جودا بن، ھاتىنە ژىنگەھەرن ب رىكا رىزەبەكا دابرىنەن مەزىن، لىقنا ئەردى و پەيدابوونا چىبايان دسەلمىنىت، ئەو ژى لىقنا كالىدونى و ھىرسىنىيە، ئەو خۆلە ژى ئەقەنە:

أ- خۆلا كامبىرى ئوردەفېشى- سىليورى

ب- خۆلا دىفونى (دىفونىا گىروبووى) ھەتا كارىونىن خوارى.

ت- خۆلا كارىونى سەرى و ھەتا پىرمى^(۱۱).

أ- خۆلا كامبىرى ئوردەفېشى- سىليورى،

پىنكھاتەبا خابوورى يا تەقنى و كوارتسى، پىنكھاتەبىن ئىكانەبە ل ئەقى خۆلى ھەي، پىنكھاتەبا بەرەسپىكى و چەلكى، دىتە پىنكھاتەبا خابوورى يا كوارتسى، ھندەك د دانە دناف قى خۆلى دا، فەدگەرىنە چەرخى دىفونى^(۱۱)، كەسى ئىكى بىن ئەف پىنكھاتە زانى وىتزل بوو ل سالا (۱۹۵۰) يى، پىنكەھىت ژ كەفرىن خوپىزى و كوارتسى، كەفرىن وى دناف تەخا دا دجەگۆرن، ستوورىيا قى پىنكھاتەبىن دگەھىتە (۸۰۰م) نەخاسمە ل پارچەبا نمونەيى يا چەماندنا پەسارا^(۱۲).

گەلەك شوپنوارىن گىانەوهرىن سى پىشك ھەنە، ژ رەنگى سەرۋە رەق و ژنافا نەرم (مفصلیات)،

دېئىزى (كروزيانا)، بەرى كوارتس ژ ناقى وى ھاتىيە، بان دېئىزى كوارتسىن كروزيانا، دەستودارى تىدا نىشتەيىن خابوورى چىبووين، دەستودارى دەريابەكا نە يا كوور بوون، ھوسا نىشتە ھىدى ھىدى چىبوون، ھەتا داويىيا قى چەرخى كو تىدا فولكانەك ھاتىيە قەبدىكرى، ژ بەرمىيىن وى تىكھەلەيا سۆر يا سۆتتا فولكانى، نەقا ل سەر پىنكھاتەبا خابوورى دا گرتى، دېئىزى (بەرسپىك و چالگى)، ئەو پىنكھاتەبا خابوورى دىنخىن ب تەخەكى وەكى ئىك^(۱۳)، پىنكھاتەبا بەرسپىك ئەم ل گوندى ئۆرە دىيىن، دىتزل پىشك دكەتە سەر چوار رەنگىن كەفرى^(۱۴)؛

۱- پىشكا سەرى، ستوورىيا وى (۳۳م)، پىنكەھىت ژ كەفرىن خوپىزى و ئاخەكا سۆر و كەفرىن ئاخى (سلىتە)، دەمى دەھنە شكاندن وەكى مەحارى ناقى لى دەھن.

۲- پىشكا دكەھىتە بن پىشكا سەرى، ستوورىيا وى (۴م)، ئەف نەخە ب رەنگەكى گىشتى ژ كەفرىن كوارتسى پىنكەھىت، دياردىن كو نەخىن ژىك فەبووينە، بەلى بوويى وانا ژ دەرفە بى كونە، ئەم چەند بەرەف خوارى قە بچىن، دى بىنىن پىنكھاتە ژ كەفرىن كوارتسى بو كەفرىن خوپىزى سۆر دەھتە گوھۆرىن، ھندەك ژى رەنگى وان مۆرە لى دەھت يان وەكى تەقنى دەھتە گوھۆرىن.

۳- پىشكا نافرەست، ژىنكھاتەقە ستوورىيا قى پىشكى (۱۱م)، ژ كەفرىن خوپىزى پىنكەھىت، كو ب رەنگەكى رىكخستى دەردكەقن، رەنگى وان بىن قەھوائى زەرە، و ھندەك رەھىن كەفزەكا سۆرا ژەنگى ب سەردا گرتىيە.

۴- پىشكا شەنگستەي ژ پىنكھاتەبىن، ستوورىيا وى (۱۰م)، پىنكەھىت ژ كەفرىن سلىت، وەكى مەحارەكا شكەستى دەردكەقن، رەنگى وى بىن قەھوائى يە، پىشكەك ژى ل ژىر باندىورا سەقاي رەنگەكى رىصاصى يان كەسك ب خۆفەگرتىيە.

بەلى پىنكھاتەبا چەلكى ژ كەفرىن تەقنى و سلىتى

نەخشەمىن (۲)

پىنكەتەمبا جىئولوگىيە قەزا نامىدىن ل دوول رىزكەنا دەمى و جەيىن بەلاڧ بوونى.

چەرخىن درىژ	زىن وان ب مليون ساللا	چەرخ و دەم و جەشمەنكىن وان	گرىنگرىن پىنكەتە	جەيىن بەلاڧ بوونى
CENOZOIC زىن نوو تەرتىرى	۴۵	PC بلايوسىن	- بەخنىارى	پىنكەتەمبا وى ل دەشنا سىندىيا ل قەزا زاخو- دىار دىن . زىدەبارى دەشنا ئاكرى ل پىترىيا پىشكىن باشدوورى يان ئەقا دىيىزىن ئافكور و ھىدەك پىشكىن كەلەكى
		مايوسىن MCUF	- فارسى سەرى	- ل دەقەرىن پەسارىن جەماندى و پىترىيا دەقەرىن دەشت ل پارىزگەھى ھەبە زىدەبارى گۆمىن رووبارا بىنرە خەرىتا جىئولوگى
	۲۵	مايوسىن MCLF	- فارسى خوارى	- ل بەراھىيا زىجىرا جىايا ھەبە زىدەبارى لىڧىن رووبارا ل ھەمى پارىزگەھى
	۱۰	نەيوسىن Ec	- ئەلجى + شىنكارا + خورمال + كولوش	- پىترىيا پىشكىن تاجىين (باھەرىن و سەرسىنكى و كانى ماسى و جەمانكى) فەدگىت زىدەبارى رووبەرىن كىمىتر ژ ناحيا دىرەلوگى و ناحيا ئافەندا نامىدىن و زىجىرا جىايىن گارەي و مەتىنى و زىجىرا جىايىن ناحيا گولى و سىندى و زىجىرا جىايىن بىخىرى و زىجىرە جىايىن دەۋكىن و جىايىن زاوا و ئەترووش و شىرمان و زىجىرا جىايىن ئاكرى و باكرمان.
زىن ئاھەرىتى MESOZOIC	۷۰	بالىوسىن EP	جدالە + آفانە + پىلاسى + جركىس	- ل ناحىين گولى و سىندى ل قەزا زاخو و ناحيا مانگىشكىن ل قەزا دەۋكىن و ناحيا باتىل و سىمىلىن ل قەزا سىمىلى و ناحيا ئەترووش ل قەزا شىنخان. دىسمان ل ناحىين بىچىل و گىرەسىن و ئاكرى ل قەزا ئاكرى زىدەبارى ناحىين قەزا بەردەرەش.
	۱۳۵	كرىتاسى CR	- لايىستوونى ئاكرى عقرە (بەرى جىرى + كلس) - شەرانتش. بەرى جىرى + كلس - ھىدەنە . بەرى جىرى + كلس - بىخەمە . بەرى جىرى + كلس - مېزكى . جىرى جىرى + كلس - گومىتان . بەرى جىرى + كلس - Qamchuqa - اېرى جىرى + كلس) - پالىمپو - Sarmord - Garaqu-	- گەلى زەننە . بىخەمە . دزە . زىبار . چەلكى . ئامىدى و ھىدەنە - مەتىن و گارە و چەلكى و ھىدەنە - مەتىن و گارە و شىرانتش و پىرس - دىئافىرا ھىدەنە وئورە - كەمەرا پەسارىن بلند مەتىن و گارە - كەمەرا پەسارىن بلند مەتىن و گارە - كەمەرا پەسارىن بلند مەتىن و گارە - كەمەرا پەسارىن بلند مەتىن و گارە - پىترىيا دەقەرىن پىنكەتەمبا كرىتاسى. - دەقەرا زىكان - پىترىيا دەقەرىن كرىتاسى.

	1۸۰	جوراسسى JU	- چىباين گاره (پشكا سمىرى ژ بىكھانەبا گرىتاسسى) - Barsarin - Naokelekan Sargelu – - دولومابت Sehkanian - ساركىن	- زفروكا چىماندىا چىباين گارهى. - چىباين پىرس ل ناحيا دىنارنە - چىماندىيا چىباين گاره و دەقەرنىن بانى و چىلكن - چىماندىا چىباين گارهى - دەقەرا بناقى ل چىماندىا نۇره و چىماندىا كىنستە ل دەقەرا چىلكن و هرۇرى - دەقەرا بناقى ل چىماندىا نۇره و چىماندىا كىنستە ل دەقەرا چىلكن و هرۇرى. - زفروكا چىماندى يا و پشكا سمىرى ژ پىسارىن كىنستە - دەقەرا كەلشنتەيىن خىشپايى د كەمەرا پىسارىن بلند
	۲۲۵	ئىراسسى TR	Baluti Shale - Baluti Shale – Kurra chine – - گلى خانە - بىندوھى . كەقەرنىن ناخى - مىزكا مىر بەرى - جىرى مارل + كەقەز	- دەقەرا چىبانزىرە و دەقەرا چىاگاره - پشكا باكوورى پىسارا نۇره و نىزىر و نىچىرا هرۇر و كەلىسارىكى - باكوورى گوندى نۇره - گوندى بىندوھى باكوورى چارچوقىن كەلشنتەيىن خىشپايى - زفروكا نۇره يا چىماندى.
	۲۷۰	پىرمى PM	- چىبانزىرى (سەرزىرى) بەرى جىرى + كىلس	زىچىرا چىباين دەست پى دكەن ژ گوندى بىندوھى و نۇره ھەنا گوندى كىنستە و بۇ گوندى قوھرىن نەخاسمە ل رەخى باشوورى و ز رەخى باكوورى بۇ گوندىن (ئەدىنى ، تىقىش ، سەررەو). و ل داوپىا باكوورى ناحيا دىرەلۇكى و رۇزھەلاتا ناحيا سىندىيا نەخاسمە ل دەوروبەرنىن پىكھاتەبا جىئولوگىيا بەرى وى.
	۳۵۰	كاربونى Cb	- هرۇر . بەرى جىرى + كىلس - نۇره . بەرى جىرى + كىلس	- گوندى هرۇر - زفروكا نۇره يا چىماندى ئەوا دكەقىتە دەقەرا باكوورى كەلشنتەيىن خىشپايى.
	۴۰۰	بەراھىيا يفونى CD	- كىنستە	- گوندى كىنستە ل پشكا باكوورى دەقەرا كەلشنتەيىن خىشپايى.
	۵۰۰	بەراھىيا ئوردوفىشى	- بەرسپىكى Pirispiki Red Beds	- ناحيا كاتى ماسى ل باكوورى رۇزئاقايى گوندى كىنستە
	۶۰۰	كامبرى CD	- پىكھاتەبا چىلكنى يا قۇلكانى - خابوور . بەرى ناخى و كوارتز	- باكوورى گوندى نۇره . باكوورى رۇزھەلاتى دىرەلۇكى و باكوور و رۇزئاقايى كاتى ماسى و باكوورى ناحيا سىندى.
بەرى كامبرى Pre-Cambrian	۱۶۰۰	بەرى كامبرى PC	- كەقەرنىن ناگرى و كوھۇرى	باكوورى گوندى نۇره

PALEOZOIC
زىن كەش

ژىدەر ، ژ بەرھەفكرنا ئەكۇلەرئانە ، پىشت بەستىن ل سەر نەخشە و ژىدەرئىن جىئولوگى يىن خواندىنى.

۱- پىنكھاتەبا كېستە: بۇ جارا ئىككى ئەف پىنكھاتە ژ لايى (ويتزل و مورتنى) ل سالا (۱۹۵۲) ئى ھاتىيە زانين، ل گوندى كېستە پىشكا باكوورئ دەفرا كەلشتەيىن خشىيى ل سەر رووبارئ خابوورى، نەخاسمە ل سەر لىئا رۇژھەلاتئ باكوورئ پارىزگەھا دھۆكى، ئەف پىنكھاتە پىشكەرىيە سەر دو پىشكان:

أ- پىشكا خوارئ كو ستوورپيا وئ دگەھىتە نىزىكى (۳۵م)، ژ كەفرىن سلتىن ئورجوانى پىكدهين، پىشكا مەزن ژ فان كەفرا ژ رەنگى كەسكن، زىندەبارى دەرگەفتنا سلتى ھىشك دگەل تىقەرىزەكا كوارتىزى. ب رەنگەكى گىشتى تەخىن زىك دابرايى دناف دا ھەنە.

ب- پىشكا سەرى ستوورپيا وئ نىزىكى (۳۰م)، ژ سەخلەتتىن قى پىشكى دەرگەفتنا پرتىن بەرى جىرى يى ھىشك ئەوئىن رەنگىن ژىكجوداكەر ھەين، ژ قەرئزا سەدەمىن سەقايى چىبووئىنە، قەبارەيىن جەپكىت وئ ھەكى پەبىسكا دەرگەفەن (ژ يىن بچويك بۇ مەزن يان بەرۇقاژى) و بەرەف خوارئ قە دچن، ھەكەھەقىيەكا دناقبەرا تەخىن سلتى ھىشك و كەفرىن خويزى دا ھەى، ھىندەك چاڭكىن نەنك يىن كەفرىن خويزى د بەرى جىرى دا ھەنە.

ھەبوونا كەفرىن رەدائىسى (المملىكە) د شەنگستەيىن پىنكھاتەيىن دا، دەرگەفتنا بەرى جىرى ھەرچەندە نەيى قەپرە، قى چەندى ژنى قى پىنكھاتەيى نىزىكى دوماھىيا دىقونى ھەنا دەستپىكا كاربونى ديار كرىيە.

۲- پىنكھاتەبا نىسەكا ئۇرە ura (كەفرىن ھىشك)

بۇ جارا ئىككى ئەف پىنكھاتە ژ لايى (ويتزلى) ل سالا (۱۹۵۲) ئى ھاتىيە زانين، د چەپىن ئۇرەدا ئەقېن دكەفە پىشكا باكوورئ دەفرا كەلشتەيىن خشىيى، نىزىكى گوندى ئۇرە ل ناحيا كانى ماسى و نىزىكى توخىيىن تركيا ل پىشكا باكوورئ پارىزگەھا دھۆكى ھاتىيە دىتن، ئەف پىنكھاتە ژ بەرىن ھىشكىن جىرى يىن رەقېن رەش پىكدهيت، كو كەفرىن سەرەكىنە د ئەفى توخمى دا، زىندەبارى دەرگەفتنا كەفرىن سلتى

ژ نەخشەيىن جىئولوگىيا ھىزارە (۱) ديار دىت، كو پىنكھاتەبا قى خۇلا دەمىانە گەلەك يا بچويكە و ل دەفەرىن بچويك ديار دىت، ھەكى مە ئاقرى دابىن پىشكا باكوورئ رۇژئاقايى ناحيا دىرەلۇكى و باكوور و باكوورئ رۇژھەلاتا ناحيا كانى ماسى، دىسان ل باكوورئ رۇژھەلاتى ناحيا سىندىيا دەرگەفەت.

ب- خۇلا دوماھىيا دىقونى- دەستپىكا كاربونى

قى ھەيامى بەرى (۴۰۵) مىليون سالا دەستپىكىرىيە، كو (۱۰) مىليون سالا قەكىشايە، د قى چەرخى دا ماسى بەلاقبوون و زىندەبوون نەخاسمە د ئافا دەريا دا، بەلى چەرخى كاربونى بەرى (۳۱۵) مىليون سالا دەستپىكىرىيە و بۇ چەرخى (۱۵) مىليون سالا قەكىشايە، د قى چەرخى دا -گوم (مستىنقات) و دەريايىن شىلى دەرگەفتن^(۱۷).

ھىندەك دىيىن كو پىنكھاتەبا (بەرسپىكى، چالكى) ل چەرخى دىقونى نىشتەبووئىنە، ژىرەكو رەنگى بەرىن خويزى يىن سۇر ل ھەمى دىيائى ھەكى ئىكن، نەخاسمە ھەكە ئەم ھەقەرىكەين دگەل تەخىن چىبوونا (بەرسپىك و چەلكى)^(۱۸) جىئولوگى دىيىن كو ئەردى عىراقى يىن بىند بووئى، ژ قەرئزا كۆمەكا چيا و دەشتا چىبووئىيە، نەخاسمە ل بەراھىيا چەرخى سلبورى ھەنا داوييا چەرخى دىقونى (۹۵- ۱۰۰) مىليون سالا، ژىرە قى چەندى ئەو فان ھەردو پىنكھاتەبا قەدگەرىنە سەر نىشتەبوونا پىنكھاتەيىن چەرخى ئوردەفېشى^(۱۹)، بەلى چەرخى كاربونى ئەم ژ پىنكھاتەيىن (كېستە و ئۇرە و ھرۇرى) دىيىن، ئەف پىنكھاتە ل سەر تەخىن چەرخى ئوردەفېشى دا دگىن، دناقبەرا وان دا رووبەكى تە رىكخستى ھەپە^(۲۰)، دىتە چەرخەك سەر ب چەرخى سلبورى و دىقونى قە، ژ سەخلەتتىن كەفرىن قى چەرخى پىرىيا جارا ژ كەرەستەيىن جىرى و كەفرى پىكدهين، زىندەبارى ھەبوونا ھىزارەكا مەزنا كەلشتەيىن زىندە بچويك (مىجھرى) كو ھارىكار بووئى بۇ دەرئىخستنا ژى وان نەخا^(۲۱)، ژ گىرگىرىن پىنكھاتەيىن ديارىن قى چەرخى:

ئەرد بلند بوو قى چەندى تىكەھەلا نىشتەبا نەھىلا، پاشى ئەرد ھىدى ھىدى نزم بوو، ھەتا كەفتىيە دىن ئاڧا دەريايىن دا، جاره كادى ب رەنگەكى رىكخستى و ل داوييا قى چەرخى، كىرارا نىشتەبوونى ل عبراقى دەستپىنگر^(۱۲۱)، ھندەك پىكھاتەيىن دەركەفتى ل باكوورى رۇئافايىن ناحيا كانى ماسى- قەزا نامىدىن دياربوون، نەخاسمە زنجىرا چىيىن ھەفتوخىب دگەل توركيا، دەستپىنگا گوندى بىدوھى و نۇرە ھەتا گوندى كىستە، پاشى بۇ رەخى باشوورى بەرەف گوندى قومرىن، پىكھەين ژ چىيىن ھىداقى گوندىن (ئەدىن) و تىشتىشى و سەررۇ، ديسان ل باكوورى رۇئافايىن ناحيا دىرەلۇكى و رۇژھەلاتى ناحيا سىدى، نەخاسمە ل دووف پىكھاتەيا جىولوچى ئەفا بەرى وئ ھى (نەخشەين ھژمارە ۱).

دېئزە قى پىكھاتەين پىكھاتەيا چيا ژىرى، ستوورىيا وئ ل ھندەك جھا پىرى (۸۰۰م)، زىدەبارى پىكھاتەيا زىرى، ئەفا بەرىوونا فىوسلندى ئىدا، تەخەكا ئىدا ستوورىيا وئ ژ بەرىن جىرى دىتە (۱۶۵م)، كو پىشكا خوارى بە ژ پىكھاتەيا چيا ژىرى^(۱۲۲)، پىكھاتەيا چيا ژىرى بۇ جارا ئىكى ژ لايى (ويتزل و مورتنى) ل سالا (۱۹۵۱) ئى ھاتىبەزانىن، ل پىشكا باكوورى چەمىانا نۇرە، ئەف پىكھاتە پىشكەرە سەر سى پىشكىن سەرەكى:

۱- پىشكا سەرى، ستوورىيا وئ (۳۲۸م)، سەخلەتىن سەرەكى يىن كەفرىن وئ پىرتىن كەفرىن جىرى ب رەنگى شىنەكى تارى، ب رەنگەكى گىشتى كەفرىن ئەندامى دگەل كۆمەكا كەفرىن جىرى يىن رەق، تەپلكەكا رەق پىكھەين، ئەفەين ل دەفەرىن چىيىي يىن بلند ھەين، ل قى پىشكىن بەرى ئاگرى و گرانتىنى (الصوان) ھەبە، ستوورىيا قى پىشكى ژ بەرى خويىزى وئ (۲۵م).

۲- پىشكا ئافەندە، ئەوا دىئزىن (ئەندامى ساتىناين ھەلمبووى)، ب رەنگەكى سەرەكى ژ دولومائىنى پىك دەنت، زىدەبارى بەرى بىشباي يى بەستىرى و تەپلكىن مارلى يىن بەستىرى، دگەل تىفەرەزىن بەرىن جىرى، ئەفەين دناڧ شەنگستىن قى پىشكى دا ھەين.

و مارلى و ھەبوونا كەفرىن ئەندامى نەخاسمە ژ رەگەزى جىرى، ديسان كەفرىن خويىزى يىن ژحەپكىن ھويىر چىبووين دياردەين^(۱۲۳).

۳- پىكھاتەيا ھرۇر يا جىرى يا Hirur

بۇ جارا ئىكى ئەف پىكھاتە ژ لايى (ويتزل و مورتنى) ل سالا (۱۹۵۱) ئى ھاتىبە زانين^(۱۲۴)، ئەف پىكھاتە يا ل ناحيا كانى ماسى گوندى ھرۇرى ھى، پەسنا (وھسفا) قى پىكھاتەيى ھاتىبە كىرن، كو ژ كەفرىن نوى يىن جىرى و ئەندامى پىكھەين، رەنگى وان يى رەشە، وەكى تەخىن بەرۇفازى نەدگەل كەفرىن ھىشكىن رەق، ل پىشكىن سەرى و خوارى، ستوورىيا قى پىكھاتەيا جودايە ژ جەھكى بۇ ئىكى دى، ل دەفەرىن نەموونەيى دگەھىنە (۱۲م)، بەلى ل ھندەك دەفەرىن دى ل عبراقى دگەھىنە (۱۰۰م)، كاودانى نىشتەبوونا وان دزفرت بۇ نىشتەبوونى ل ژىنگەھەين كىنارن دەرياي كو ئەو ژى گەلىيان چىدكەت و ھندەك ژ وان گەلىين دەركەتىنە، و يا ھەفدەمە دگەل نەخىن خوارى ژ پىكھاتەيا نۇرە^(۱۲۵).

ئەف پىكھاتە ل وان گوندان بەلاڧدەين يىن ب ئافەين وان ھاتىبەناڧكىرن ل پارىزگەھا دھۆكى، بۇ ميناك پىكھاتەيا كىستە ل گوندى كىستە ھەبە، ئەفا دگەھىتە باكوورى رۇئافايىن ناحيا كانى ماسى ل سەر لىڧا خابوورى يا ھەفتوخىب دگەل قەزا زاخۇ، پىكھاتەيا نۇرە ژى ل باكوورى گوندى نۇرە ھەبە، ئەفا دگەھىتە نىزىك توخىبىن توكيا ل باكوورى رۇئافايىن قەزا نامىدىن، ديسان پىكھاتەيا ھرۇر يا جىرى ئەفا دگەھىتە گوندى ھرۇرى، ھەمى پىكھە دگەھىتە ناحيا كانى ماسى.

ت- خۇلا كاربونى سەرى- دوماھىيا پىرمى،

ئەف خۇلە ژ داوييا چەرخى كاربونى دەستپىدكەت ھەتا دگەھنە داوييا چەرخى پىرمى، چەرخى پىرمى بەرى (۲۸۰) مىليون سالا دەستپىنگرىيە، بۇ دەمى (۵۰) مىليون سالا قەكىشايە، دقى چەرخى دا ھندەك گيا و كىز دەركەفتن زىدەبارى مار و ماسى و دەينەصورا^(۱۲۶) ل داوييا چەرخى كاربونى و بەراھىيا چەرخى پىرمى،

(نېرۋە و رىكان) ل داوبيا پىشكىن باكوورئ رۆژمەلاتئ توخپىن ھەرىمئ، زىدەبارى دەرگەفتنا وئ ل ئاقەندىن زنجيرا چىايئ مەتىنى ل ناحيا دېرەلۆكى، دىسان دەست بەدەرگەفتنى دكەت، ل (ئاقەندەكا) چىايئ گارەى باشوورئ ناحيا سەرسىكى، دىسان دىبىتە پىشكەك ژ جىولوجىيا ناحيا كانى ماسى، نەخاسمە ل دھەرىن توخپى، دەستپىك ژ باكوورئ گوندئ ئۆرە ھەنا دگەھىتە باكوورئ گوندئ كىستە، دىسان زنجيرا چىايئ زىنارى ژى فەدگىرئ.

بەرچاقتىن كەفرىن فەدگەرنە فى چەرخى، پىكھاتەيا (مىرگامىرە)، پىكھاتەيا وى ب رەنگەكى گىشتى بەرى جىرىن مارلى دگەل كەفز و بەرى جىرىن بى ئوتولىتى، سەخلەتىن وئ وەكى پىكھاتەيا بىدوھى يە، ئەفئ دكەفیتە بن دا، بىتنئ دىناقبەرا وان دا رىژا بەرى جىرى يان كەرەستەيىن ئاخى جودانە^(۱۳۱).
ژ بەرچاقتىن پىكھاتەيىن فى كەفرى و ل دووڤ رىزكرنا دەمى:

۱- پىكھاتەيا مىرگامىر (Mirga Mir)

بۇ جارا ئىكى وىتلى ل سالا (۱۹۵۰) ئ ئەف پىكھاتەيا زانى. ئەفا دكەفیتە دھەرا ئۆرە باكوورئ كەمەرا كەلشەيىن خشىاي، ستوورىيا وئ ل كىمترىن تلى وئ (۲۰۰م)، پىكھاتەكا كەفرى يە ژ بەرى جىرى و ب رەنگىن رىصاصى و زەر^(۱۳۲).
كەفرى مارلى ژ رەنگى ھىك و رەق و بىرشايا و تەخىن خشىايى يە. پىشتى ھەلشكافتنا بەرىوونا وئ ھاتىبەكرن، ئەف پىكھاتە فەدگەرىتە چەرخى نرىاسى خوارئ. كاودانىن نىشتەبوونا وئ مىنا پەسىن كاودانىن دەريايى يە^(۱۳۳).

۲- پىكھاتەيا بىدوھى (Beduh) (كەفرىن رەق).

بۇ جارا ئىكى وىتلى ل سالا (۱۹۵۰) ئ ئەف پىكھاتە دىت. ل نىزىكى گوندئ بىدوھى باكوورئ چارچوڤنى كەلشەيىن خشىاي^(۱۳۴). ستوورىيا فى تەخىن دىناقبەرا (۶۰-۷۰م)^(۱۳۵). ستوورىيا وئ چەند ئەم بەرەف لايئ رۆژئاقىبە بچىن زىدە دىبىت، ل (دەرارى) دگەھنە (۱۰۰م). ئەف پىكھاتە گەلەك يا بەرچاڤە

۳- پىشكا خوارئ، ستوورىيا وئ (۱۳۱م)، پىكدەھىت ژ ئەندامىن بەرى جىرى بى نوى، رەنگى وى شىنەكى تارى يە، ژ ھەپكىن ھویرىن نىسەك دگەل كۆمەكا بەرىن جىرى بىن سلتىن رەق، كو لىڤىن تىژىن چىاي چىدكەن، دگەل دەرگەفتنا تەخەكا كەفرىن مەرجانى ل ئاقەراستا فى پىشكى، ل فېرە ھندەك تەخىن بەرىن ھىك و رەق دەپنە دىناقدا، نەخاسمە ل شەنگىستىن فى پىشكى كو ستوورىيا وان (۲۵م). ستوورىيا نىمۆنەبى يا پىكھاتەى (۸۱۱م)، بەلئ ل چەمپانا كىستە دىبىتە (۵۰۰م)، ئەف گوھورىنا د ستوورىيا فى پىشكى دا دەرگەفیت، دىبىت بۇ كەلشەكا ئاسووى (افقى) فەگەرىت بەلئ ب رەنگەكى ئاشكرا يا ديار نىنە^(۱۳۸).

۲- چەرخى ژاننا ئافەراست مىزوزوىك (Mesozoic)

پىكھاتەيا فى چەرخى دھەرىن بەرەفەرە ژ باكوور و باكوورئ رۆژمەلاتئ عىراقئ (ھەرىما كوردستانئ) فەدگرتن. نەخاسمە دھەرىن كەمەرا پەسارىن بلند و دھەرىن كەلشەيىن خشىاي^(۱۳۹). ئەف چەرخە دەپتە پىشكرن بۇ فان دەمىن ل خوارئ:

۱- دەمى تریاسى،

ئەف دەمە بەرى (۲۳۰) مىليون سالا بوو، نىزىكى (۱۹) مىليون سالا فەكىشايە. ژسەخلەتىن وئ چىبوونا دەرياي و دەريچا، بەلئ كووراتىيا وان يا كىم بوو. ژاننا گيا و گىلانەوھرا تىدا وھارەكا مەزن كرىبە^(۱۴۰). كەفەر و سەخلەتىن فى دەمى ل گەلەك جھا ل پارىزگەھا دھۆكى ب رەنگەكى تايىبەت ھاتىنە دىتن، ل عىراقئ ژى ب رەنگەكى گىشتى، دياردەكا (ظاہرە) بەرىلەفە ل گەلەك جھىن پارىزگەھى. پىكھاتەيا فى دەمى جىولوجى، جوداھىبەكا مەزنا د پىشكرنا جوگرافى دا ھەبە. بىنرە نەخشەيىن جىولوجىي ھژمارە (۱). ديار دىبىت، بەرەفەرەھترىن دھەرىن وئ دكەفەنە دھەرىن

ئاسوويى. ئەو ژى كەقۇرۇن جىرى يىن رەشەن و سەر ب رەنگى قەھوائىيى تارىشە دچن، وەكى تەخىن بەھن و ستوورن دچنە دناقۇنۇكرا دگەل كەقۇرۇن دولومائىتى يىن ستوور، بېھنا وان گەلەكا نەخۇشە. ھەردىسان كەقۇرۇن نىسەك و خوار ئەقۇن دكەقۇنە باكوورۇ زقۇرۇكا كىستە يا نزمبووي، پشكا باشوورۇ رۇژھەلاتى نەپلكن دولومائىتى رەق پىكدەھىن، بەلى پشكا سەرى كەقۇرۇن جىرى و ھشك پىكدەھىن. پشكا رۇژئاقۇن چەماندنا كىستە يا نزمبووي، ھندەك تەخ تىدا ديارەكەن، وەكى ل خوارۇ:

لايىن باكورۇ ژ پشكا خوارۇ، پىكھاتەيا وئ بەرىن جىرى يە، دولومائىتى وئ دحەلپىت و چەند شكەفت چىكرىنە كو نە ب شىوھىي تەخانە. پشكا سەرى ژ دولومائىت و بەرى جىرى پىكدەھىت، بەلى ل قۇرە تەخىن وان گەلەك دپەھن و ستوورن، رەنگى رصاصى بۇ رەشى د سەردا گرتىيە.

پىكھاتەيا كوژىن باشوورۇ، ژدولومائىتى سىپى و رصاصى پىكدەھىت، زىدەبارى كو تەخىن كەقۇرى گەلەك دپەھن، ستوورىيا پىكھاتەيا ژ جەھكى بۇ ئىككى دى يا جودابە، ل جەھىن نمونەي دگەھىتە (۸۳۴م)، ل ھندەك جەھا ژى دگەھتە (۴۰۰م)، ل ھندەك جەھا، نەخاسمە جەھىن نافەراست دگەھىتە (۱۲۰۰م)، گەلەك ژ دەقۇرا كەلشەھىن خىشايى دگرت^(۴۰).

۵- پىكھاتەيا بەلپىتى (Baluti)

بۇ جارا ئىككى وىتۇلى ل سالا (۱۹۵۰) ئ ئەف جەھ ديار كرا، پاشى مورتى ل سالا (۱۹۵۱) ئ بەھسى وئ كرىيە، ئەوا دكەقۇنە دەقۇرا چىيىن گارەي^(۴۱). پشكى پىكھاتەيا بەرى خۇ ل ستوونا جىولوجى دەھىت، ژ سەخلەتۇن وئ دەرکەفتنا كەقۇرۇن تەقۇن، بەلى ئەو تەخىن دكەقۇنە بەر كاودانۇن سەقاي ل چىا ژىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆڭ، رەنگى وان بى زەينوبىنى و كەسكە زىدەبارى دەرکەفتنا رەنگى زەر، ھندەك تەخىن تەنكىن بەرى جىرى و دولومائىتى يىن ھەين دچنە دناقۇرا، ستوورىيا وان تەخا ژ (۱۰سم) نابوورىت، زىدەبارى ھەبوونا تەخىن تەنك ژ كەقۇرى بىرىشا بەلۇرى،

ژ بەر وان رەنگىن تىدا ھەين، وەكى قەھوائى و سۇر و بەھقىشى، پىكدەھىت ژ بەرىن جىرى يىن ھشك و بىرىشى، دىسان بەرى جىرى بى بەلۇرى ژى دگەل دابە، رەنگى وى بى رصاصى بە، ژى قى پىكھاتەيا ل دووفا قەكۇلپنا بۇ تىراسى خوارۇ قەدگەرىت، كاودانۇن نىشتەبوونا وئ سەخلەتۇن دەريابى بە^(۴۲).

۳- پىكھاتەيا گەلى خانە (Geli Khana)

ژى قى پىكھاتەيا ل عىراقى ب رەنگەك گىشى، قەدگەرىتە سەر تىراسى نافەراست، بۇ جارا ئىككى وىتۇلى ل سالا (۱۹۵۰) ئ ديار كرىيە، ل باكوورۇ گوندۇ ئۇرە، باكوورۇ دەقۇرا كەلشەھىن خىشايى^(۴۳). ئەف پىكھاتەيا بۇ دو ئەنداما ھاتىبە پشككرن:

أ- ئەندامى سەرى، تىكھەلەكە ژ كەقۇرۇن جىرى دولومائىتى و كەقۇرۇن جىرى يىن نەرم و ستوور، پىكھاتەيا لىقۇن چىيىن وان دىتۇن، زىدەبارى بەرى جىرى مارلى و گرانىتى.

ب- ئەندامى خوارۇ، دەھتە پشككرن بۇ سى پشكا.

پشكا خوارۇ، ژ كەقۇرۇن جىرى يىن نىسەك ب رەنگى زەر و رصاصى پىكدەھىت، زىدەبارى بەرى جىرى بى بەلۇرى برەنگى قەھوائى، دىسان كەقۇرۇن ھشك دگەل كەقۇرۇن خويىزى.

پشكا نافەراستى، ژ بەرى جىرى پىكدەھىت، رەنگى وى بى رصاصى بە بەرەف زەرى قە دچىت، كىم جار ژ كەقۇرى دولومائىتى يان سلتى تىدا ديار دىت.

پشكا سەرى، ژ بەرى نىسەك سلتى پىكدەھىت، كىم جار بەرى ماپكايى يە، رەنگى وى بى رەشە و ھندەك جار رصاصى بەرەف كەسكى قە.

۴- پىكھاتەيا كۇرا چىنە (Kurra chine)

وىتۇلى ل سالا (۱۹۵۰) ئ ئەف پىكھاتەيا ل باكوورۇ زقۇرۇكا ئۇرە يا چەماندى دىتپىيە^(۴۴). قەرىژا قى پىكھاتەيا ل داوييا چەرخى سىن دەستپىكرىيە، ھندەك پشكىن وئ دەرچاقۇن، وەكى پەسارا باكوورۇ ئۇرە و نۇزۇرۇ و زنجىرا چىيىن ھرۇر و گەلى ساركى^(۴۵). پىكھاتەيا كەقۇرۇن وئ بەردەوام دكەقۇنە بەر گوھۇرىنا، نەخاسمە ب لىقۇن ستوونى و

چىيىن گارەى ژى دەردكەھىت، نەخاسمە ل ھەردو ناحىيىن سەرسىك و چەمانكى، دىسان پىشكەكە ژ جىبولوجىيا دەھەرا كانى ماسىن، ژ باكوورى رىكا دەچىتە ناف ناحىيى دا، زىدەبارى كو دەركەفتنا وئ ل زىنجىرا چىيىن پىرسى ل ناحيا دىنارتە، بەرچاقتىن پىنكەھەيىن قى چەرخى ل دووڧ رىزىكرنا دەمى ئەھيىن ل خوارى نە:

۱- پىنكەھانەيا ساركى (Sarki)

ل سالا (۱۹۵۲)ئى بۇ جارا ئىكى بەھسى قى نەخى ھاتىبەكەن، ب رەنگەكى بەرفرەھ ل دەھەرىن كەلشەيىن خىشايى دەردكەھىت، نەخاسمە ل پەسارىن بلند^(۴۳) پىشك دىنە سەر دو پىشكا نەخاسمە ژ لايىن پىنكەھانەيا وئەھ:

۱- پىشكا خوارى، ژ پىرتىن كەھرىن جىرى يىن دولومايتى پىنكەھەين، تىكەھەل دىن دگەل كەھرىن نىسەك ستوورىيا وان (۱۲۱م).

۲- پىشكا سەرى، پىنكەھەيت ژ بەرى جىرى و كەتتە بەر گوھورىنى ژ لايىن كىماوئەھ و بووئە شكەفت، دىسان پىك دەھت ژ بەرى جىرى يىن دولومايتى، ستوورىيا وى ل جەھىن نمونەيى (۱۸م)، ھەكە ئەم بەرەھ رۇزئاقابى قە بچىن دىتە (۲۰م)^(۴۷).

۲- پىنكەھانەيا سىنكەئىيان (Sehkanian)

بۇ جارا ئىكى ئەھ پىنكەھانە ژ لايىن (واتزل و مورتنى) ل سالا (۱۹۵۰)ئى ھاتىبە دىتن، ل دەھەرا پەسارىن نزم ل سۇرداشى ل چىيىن چەماندى^(۴۸)، پىشكا سەرى و خوارى ژ بەرىن دولومايت و دولومايتى جىرى پىنكەھەين، زىدەبارى بەرى بىرشىيا، بەلى پىشكا نەھەراستىن چەند كەلشەيىن كەھرىن جىرى يىن ئەندامى تىدا ھەنە، پىشكا داوييا بەلىت تىدا ھەبە، رەنگى وى دناھەرا شىنى بۇ رىصاصىبەكى تارىبە، د پىشكا خوارى يا چەماندا ئۆرە يا نزمدا ھەبە، زىدەبارى چەماندا كىستە يا تىك ئاليابى، چەند ئەم بۇ لايىن رۇزئاقابى بچىن ستوورىيا وى پىر لى دەھت، دگەھىتە (۹۰م) ل گوندى بنافىيى، ل نەھەراستا دەھەرا چەلكى دگەھىتە (۴۰م)^(۴۹).

گروھەكە بۇ ھەبوونا نەخا ئنھادارىت ژ كەھند^(۴۲)، ستوورىيا قى نەخى جوداھىبەكا ھەى ژ جەھكى بۇ ئىكى دى، دگەھىتە دناھەرا (۵۰×۴۳م) ژ كەرتىن ژ سەرفە، بەلى كەرتىن ژناھدا دناھەرا (۸۰×۲۵م)^(۴۳).

ب- دەمى جۇراسى

ئەھ دەمە قەدگەرىتە بەرى (۱۸۰) مىليون سالا، بۇ دەمى (۴۵) مىليون سالا قەكىشايە، جوداھىبەك دناھەرا رەنگ و قەبارەيى زىانا گىبانەھەرا و پىنكەھانەيا جىبولوجى دا ھەبووئە^(۴۴)، ئەھ دەمە خۇلا سىنى بە ژ رىزىانا تىكەھەلا دەريا تىشس، ئەھ دەمە ھاتىبە پىشكەكىن بۇ چەند قۇناغەكا، ئەوژى جوارسىنى زوى، پىنكەھەيت ژ كۆمەكا بەرىن جىرى و كەھرى، قىكرا دەھىن، داکو پىشكا خوارى ژ قى دەمى دروست بگەن، بەرچاقتىن پىنكەھانەيىن وئ، پىنكەھانەيا (ساركى- Sarki و سىنكەئىيان Sehkanian). ژ سەخلەتتىن جوراسى نەھەراست، دەركەفتنا كەھرىن جىرى و دگەل قىر و دولومايت و كەھرى، بەرچاقتىن پىنكەھانەيا وئ (پىنكەھانەيا سەرگەلو Sargelu) بە، جوراسى سەرى ژ دو تەخىن بەرەھەلاڧ ل ژىر ئەردى ديار دىن، يا ئىكى ژ كەھرىن جىرى و خويىزى پىنكەھەيت، يا دووئ ژ كەھرىن جىرى و دولومايتى كەھرى، بەرچاقتىن پىنكەھانەيا وئ (پىنكەھانەيا ناوكلىكان Naokelekan) و باسارىن (Basarin) و چىيىن گارە^(۴۵) (Chia Gara)، پىرىيا قان پىنكەھانەيان ب نەھەرا خۇ گرىدەپنە دگەل دەھەرىن دگەھە پارىزگەھا دەھۆكى.

پىشكەكەن جوگرافىيا قان پىنكەھانەيا ل قى چەرخى جىبولوجى جوداھىبەكا مەزىن يا ھەى (بىئىرە نەخشەيى ھژمارە ۱)، دەھەرا نىرەھ و رىكان بەرفرەھەرىن دەھەرىن بەھەبوونا وئ نە، نەخاسمە ل پىشكا باكوورى رۇزەھەلاتى ئەھقا ھەھتوخىب دگەل توركىيا، دچارچۇقى ناحيا دىرەلوكى دا، دىسان ل گەھەك دەھەرىن زىنجىرا چىيىن بىشىشى و سەرى نامىدىن ھەتا گەلىن رەشافا دەھىنە دىتن، ل رۇزەھەلاتى و ل ھنداقى بامەرىن ژى دەھتە دىتن، دىسان ل زىنجىرا

۳- پىنكھاتەيا سەرگەلو (Sargelu)

ئەف پىنكھانە ل چەرخی جوراسى يا نافرەست رۇبايە، ژ سەخلەتەن وى ھەفسەنگىبەك د پىنكھاتەيا كەفرى دا ھەبە. ژ ھندەك پرتىن رەشىن بەرى لايمستوننى ئەندامى و پرتىن شىلى (بۇياغەكا كەسكە ژ چىكىن سفرى ترش چىدبىت_ وەرگىر) پىنكھەيت، زىدەبارى ھىلىن نەرم ژ جىرى رەش، نەخاسمە ل پىشكا سەرى^(۵۰). ستورپيا وى ل دەقەرە بناقىن دناقەرا (۶۰-۱۰۰م). بەلى ل دەقەرەن نمونەي ستورپيا وى پتر لى دەيت ھەتا دگەھىتە (۱۱۰م). ل تەخا خوارى ژ بەرى جىرى پىنكھەيت، ل دەقەرا بناقىن و پەسارا ئۆرە، زىدەبارى تىنكئالييا كىستە، ل بنى دولومايتى تارى ھەبە ئەفا ل دەقەرا چەلكى و ھورۇرى بەرەلافا.

۴- پىنكھاتەيا ناوكلىكان (Naokelekan)

ل جەن نمونەي تىنكئاليانا چىيىن گارەي دەردكەفەيت، ئەف پىنكھاتە ژ سى پىشكا پىنكھەيت،
 أ- پرتىن بەرى جىرى بىن ھىشك، تىكھەل دىت دگەل كەفرى ھىشكى قىرى و كەفرى جىرى بىن ھوبىر.
 ب- بەرى جىرى بىن دولومايتى، ژ بەرىن ھوبىر كو گەلەك كەلشە تىدا ھەنە پىنكھەيت، دىژنە قى پىشكى نەخ.

ت- دولومايت و بەرى جىرى كو ژ نافدا گەلەك قىر ھەبە، تىكھەل دىت دگەل ناخەكا رەش، پترپيا جارا دىژن (تەخا رەژىن). ل دەقەرەن نمونەي ستورپيا وى دگەھىتە (۲۰م)، نەخاسمە ل دەقەرەن تىكھەلى و كەلشەيىن خىشپايى، دىت نىشتەبووینە ژىنگەھەكا ژەركرى^(۵۱).

۵- پىنكھاتەيا بەرسىرىن (Barsarin)

جىولوجىناس دىبن كونىشتەبوونا قى پىنكھاتەيى، د بنىاتا دووچوونا تەخىن جىرى كىمابى و دولومايتى دگەل تەخىن ئىھادارت. بەلى نىشتەبوونا خوي بۇ ئەگەرا شكەستنا قان بەرى جىرى ئەقەن ديار، نەخاسمە پىشتى كو خوي خەلبايى^(۵۲). ستورپيا قى پىنكھاتەيى (۲۰م)، پىشكا خوارى ژ قى پىنكھاتەيى دىت مە بەتە سەر تەخىن ھوبىركىن ئاسنى^(۵۳). ئەف پىنكھانە ل پارىزگەھا دھۆكى ل ھەردو دەقەرەن بانكا

و چەلكى يا ھەي^(۵۴).

۱- پىنكھاتەيا چىيىن گارەي (Chia Gara)

ئەف پىنكھانە بىتنى پىشكا سەرى يا چەرخی جوراسى نىنە، بەلكى دچىنە دناف بەراھىيا چەرخی گرىتاسى ژىدا، كەفرىن وى ژ رەنگى كەفرى و كلسى نە، نەخاسمە كو بەرىوون ب سەر دا ھاتىيە^(۵۵). بۇ جارا ئىكى پەسنا قى پىنكھاتەيى ل قەچەمىانا چىيىن گارەي ھاتىيە دىتن، نەخاسمە ل دەقەرەن بلندىن تىك ئالييايى، پىشك دىتە،

أ- پرتىن بەرىن جىرى بىن ب تەخىن كىم دگەل كلسى كو نافرۇكا وان كۆمبونا قەلبىچكىن دەريايى نە.

ب- بەرى جىرى بىن سۆتى و تىكھەلبوونا سۆتىن دگەل بەرىن ھىشك، تەخىن سەرى ھندەك جارا ژ بەرىن ھىشكىن خويى پىنكھەيت، ستورپيا پىنكھاتەيى دگەھىتە (۲۳۰م)^(۵۶). ئەفا ل خوارى ستورپيا تەخىن جىولوجى بە ل تىك ژ دەقەرەن پارىزگەھا دھۆكى (خىشتەيى ھژمارە ۳).

ت- دەمى گرىتاسى

دىژنە قى چەرخی (نەباشىرى) ژەر ھەبوونا رىژەكا بلند ژ نىشتەيىن كلسى تىدا، نەخاسمە ئەوى دىژن نەباشىرى ل گەلەك دەقەرەن دىيائى، ئەف دەمە بەرى (۱۳۵) مليون سالا دەستىپىكرىيە، بۇ چەرخی (۷۰) مليون سالا قەكىشايە، ژ سەخلەتەن قى دەمى سەرداگرنا دەريا ل سەر ھىشكاتىيى، ژەر قى چەندى گەلەك نىشتەيىن دەريايى بەلاقىبون، زىدەبارى تىكھەلەين كىشورەرا، بەرى ب داوى ھاتنا قى دەمى، گەلەك لىقەن ئەردى چىبوون، بۇ ئەگەرى بلندبوونا تىكھەلەين دەريايى و شىيان گۆمىن دەريايى تۇرى بگەن، ژەر قى چەندى چيا چىبوون^(۵۸). ئەم ئافرى دكەين ژ نەخشەيى جىولوجى يا ھژمارە (۱)، پىنكھاتەيا قى چەرخی پترپيا دەقەرەن ناحيا دىرەلۇكى قەدگىرت، نەخاسمە دەقەرا نىرۈە و رىكان، ئەم ب روھنى ل زنجىرا چىيىن مەتىنى ل ناحيا بامەرنى دىبنىن، زىدەبارى ھەردو رەخىن چىيىن گارەي

خىشتمىن ھۇمارە (۳)

ستوونىن تەخىن بەرى ل دەھەرا بانكا (ناھيا بامەرنى) قەزا ئامىدىن ل پارىزگەھا دەۋكۆ (۱۹۷۱)

چەتئەللىك تەخىن (اللىقى)	چەتئەللىك تەخىن (اللىقى)	نەم (اللىقى)	ئىنگىلىز تەخىن (اللىقى)	پەھىلى (اللىقى)	پەسنا كەھرى (الوصف الصخرى)
MESOZOIC	Cretaceous	Valangian	Garagu	۲۵	رەنگى ۋى ۋەكى HCL پىنگدەھىت ز خرقىبوونا سىلىكا و تىكھەل ناھىن دگەل ناخەكافەكرىپە
				تەخىن پەھىن ز لايمستوونى ئەھى رىزەكا بلند ز مەتالى لىمونايتى تىدا و پىنگدەھىت ز كووراتىن جىرى و بەرەنگى زەر پىرئەقالى	
				تەخىن پەھىن ز ساندستوونى ئاسنى و ب رەنگى سۈرى قىبوۋى	
		Berasian	Chia Gara	۱۲۲,۵	ز بەرى جىرى پىن كەلەك رەق پىنگدەھىت كو چەند مەتال دناقدانە رەنگى ۋى پىن قەھۋاىي بە بەرەف رىصاصى ز بەر ھىبوونا كەرسىتەيىن خوزى تىدا.
				دولومائىت پىنگدەھىت ز كۆمەكا كەرسىتەيىن ئەندامى ب رەنگى رىصاصى.	
	Jurassic	Tithonian	Basarin	مارالى رىصاصى ب بەرەۋىيى دناقدابە ھەنە و دۇۋار دگەل HCL تىكەل دىت ئەۋز سەنگا ئىلپىن بلندە	
				بەرى جىرى پىن رەنگ قەھۋاىي كو قىن دناقدابە زىدەبارى بەرەۋىيى و كەرسىتەيىن ناخى و تەخەكا چىكىن سەلى و كەھرى جىرى پىن رىصاصى كو كەلەك تىكەھلى قىرى بوۋىپە	
				مارالەكى رەنگ رىصاصى ز ب بەرەۋىيى پىنگدەھىت.	
		Oxfordian	Nackelekan	تەخىن بەرى جىرى ب رەنگى رىصاصى كەرتى و تەخىن كەرسىتەيىن ئەندامى و شىل	
				بەرى جىرى پىن رەش و تىكھەل دگەل كەرسىتەيىن ئەندامى پىن رەق و ئىككەرتى و دگەل تەخىن شىلى و كەرسىتەيىن ئەندامى پىن رەنگى رەش.	
Balthian	Sargelu	۱۳	دولومائىتى رىصاصى پىن كەرتى و ز ئىلپىن بلند .		
Balthian	Sargelu	۱۹	بەرى جىرى پىن رىصاصى كەرتى و بوچەك ز كەرسىتەيىن قىرى و خودان دىمەكى زقەرە و نىف رەقە و پىك دەھىت ز كەرسىتەيىن ئەندامى		
		بەرى جىرى پىن دولومائىتى كو تىكەھلە دگەل ھەنەك كەرسىتەيىن ناخى و دولومائىتى تىكھەل دىت دگەل HCL و رەنگى ۋى پىن رىصاصى بە			
Balthian	Sargelu	۱۰	بەرى جىرى پىن رەش دگەل رەشنى و ب دۇۋارى تىكھەل دىت دگەل HCL		
Balthian	Sargelu	۱۰	دولومائىتى رىصاصى پىن كەرتى و تىكھەل ناھىت دگەل HCL بان ز ھەنەك تەخىن جىرى پىن دەھىت و مەتالى بارايت تىدا ھىپە		

۴- پىنگھاتەيا قەمچوقە Qamchuqa

پىشكەكا مەزىن ژ ئەردى عىراقى و ھەرىما كوردستانى قەدگىرىت، بەرچاقىترىن دياردەيا (ظاھىرە) ئەردى يە و پىنگھاتەيا كەفرىن وى قەلپىچكى (قىشەرە) پىتريا چىيائىن گىرنگ پىنگدئىنىت، ژى وى بۇ ئافەراستا چەرخى گىرتاسى قەدگەرىت^(۱۳۲). ژ پەسارنن دژوارنن كەفرىن دولومائىتى پىنگ دەھىت، كەفرىن وى د رەق و پەحنن، ل پىتريا دەفەرىن بەلاقبوونا وى لىقئىن پەسارنن زنجىرا چىيايا پىنگدئىنن، نەخاسمە وان زنجىرا چىيايا ئەقئىن بۇ قى چەرخى قەدگەرىن^(۱۳۳).

۵- پىنگھاتەيا كومىتان Kometan

بەرفەرەھترىن پىنگھاتەيا تىورونىانە ل ھەرىما كوردستانا عىراقى بەرەبەلافا. بۇ جارا ئىككى ژ لايى (دومىنكنونى) ل سالا (۱۹۵۳) ئى ھاتىيە بەھس كىرن. پىنگھاتەيا وى ژ تەخىن جىرى و كىسلى چىنبوويە، ئەف پىنگھاتە يا ھاتىيە چارچۇقەكەرن ل نىزىك گوندى كومىتان، نەخاسمە ل داوبىيا چارچۇقن پەسارنن بىلد دەستىنىشانكىرن^(۱۳۴).

۱- پىنگھاتەيا مېرگى Mergi

ئەف پىنگھاتە بۇ ژى تىورونىانى قەدگەرىت. ژ بەرى جىرى و كىسلى پىنگدەھىت، دگەل پىنگھاتەيا بىنخەمە و شەرانش تىكھەل دىت نەخاسمە ل ھندەك دەفەرىن كەمەرا پەسارنن بىلد ل ھەرىما كوردستانا عىراقى^(۱۳۵).

۷- پىنگھاتەيا بېخەمە Bekhma

ئەف پىنگھاتە ژ تەخىن ستورىن جىرى و پاشى كەفرى مارلى و مارلى بىن لایمستوونى پىنگدەھىت، دگەل ھەبوونا كقان و تىقەرئىزەكى ژ جىرى. ئەفا ل پىشكا خوارى دەھىتە دىتن، ژ لایمستوونى بەرھەف بۇ رەقبوونى پىنگدەھىت، تەخىن تەنك ستورىيا وان يا ئافەراستە، باندۇرا كىرارىن پەسارنن بچوىك ل سەر ديارە، ستورىيا قن پىنگھاتەين نىزىكى (۱۰م) ^(۱۳۶). ئەف پىنگھاتە ل ئافەندا پەسارنن چەمىياي ژ زنجىرا چىياي گارەي و مەتىنى ھەبە. ژ سەخلەتىن كەفرىن وى گەلەك د رەقن زىدەبارى رەنگى وان بى رىصاصى

قەدگىرىت، دەفەرىن باشوورى ناھىيا چەمانكىن، ل سەر رووبەرىن بچوىكتر ل دەفەرىن ئافەراست و باكوورى رۇژھەلاتا ناھىيا كانى ماسى. زىدەبارى قن چەندى دەھىتە دىتن ل ناھىين سەندى و گولى ل قەزا زاخۇ، ل زنجىرا چىياي شەرانش و زنجىرىن نىزىكى وى دەھىتە دىتن، دىسان ئەف چەرخە ل زنجىرا چىياي پىرسى و ئاكرى و باكىرمان و زاويە ژى دەردكەقىت، بەرچاقىترىن پىنگھاتەين قى چەرخى:

۱- پىنگھاتەيا گەرەگو Garagu

بۇ جارا ئىكى پەسنا قن پىنگھاتەين ژ لايى (ويتىزلى) ل سالا (۱۹۵۰) ئى ھاتىيەكەرن، كو دكەقىتە كەمەرا پەسارنن بىلد ل ھەرىما كوردستانا عىراقى، نەخاسمە ل پەسارنن چەماندىن چىياي گارەي^(۱۳۷). ژ بەرى جىرى بىن زفر دگەل مارلى پىنگدەھىت، كەفرى مارلى و خويزى ژ سەرھە، دگەل بەرى جىرى بىن نوى و ئەندامى ل ئافەراستى، ستورىيا قن پىنگھاتەين دىئاقبەرا (۲۰۰-۲۳۰م).

۲- پىنگھاتەيا سارمورد Sarmord

پىنگھاتەيا وى وان كەقرا قەدگىرىت، ئەقئىن ژ ژىنگەھەكا سەرھە بۇ ژىنگەھەكا ئاقىن كوور چىنبووى، ل چەرخى دىئاقبەرا بىياسى ھەتا ئەبىتىيانى، (بوادى ديارە ئەو كەسە بىن ئەف پىنگھاتە قەكوئى) پىشنىياركىيە كو بىتتە سارموردى سەرى و خوارى، ئەو ژ ناخەكا شىن يا سەر ب رەنگى قەھوایی قە دچىت، دگەل ھاتە ناقا كەفرى جىرى بىن نرتى^(۱۳۸).

۳- پىنگھاتەيا بالامبو Balambo

ئاقى وى ژ چىياي بالامبو ئەقن ل دەقەرا قەزا ھەلەبچە ھاتىيە، ژ كەفرىن ستورىن كىسلى پىنگدەھىن، زىدەبارى تەخىن ناخى و كەفرى و چەندىن ب بەرىووويان ژوانا قورامنىفرا و رادىولارىا^(۱۳۹). ھاتىيە پىشكىرن بۇ دوپىشكا، پىشكەك پىنگ دەھىت ژ كەفرىن جىرى و مارلى رەنگى شىن گىرتى و شىلى، پىشكا سەرى ژ كەفرىن جىرى پىنگ دەھىت، پىنگھاتەيا وى ل دەقەرا رىكانىيا دەھىتە دىتن^(۱۴۰).

پەسارنن چەماندىنن زنجىرا چىيىن (گاره و مەتىن)ى، ژكەفرىن جىرى يىن رىكخستى پىكدهىت، ستوورىيا وان گەلەكە بەرەف تىلپەبوونى قە دچن. ژسەخلەتىن كەفرىن وى گەلەك درەفن و رەنگى وان يى رصاصى يە بەرەف رصاصىيەكى فەبووى دچىت، چەماندنا وى دگەھىتە (۸۰نمرا) ل باھرا پتر ژ پەسارا. حەپكىن پىكھاتەيا وى دنەرمەن، ستوورىيا وى ل دەفەرىن نموونەي دگەھىتە (۲۱۵م) (۷۳). ئەف پىكھاتە ل گەلەك دەفەرا يا بەلافە ژ وان گەلى زەننە و بىخەمە و دزە و زىبارى و زىدەبارى چەلكى و نامىدىن و ھىدەنە (۷۴).

۱۱- پىكھاتەيا ئىنجانە يا كەفن

ئەف پىكھاتەيا نوى، قۇناغا فەگوھاستىنن يە ژ ژىنگەھا توخىبىكرىا دەريايى بۇ ژىنگەھا كىشەھرى. ژ پىكھاتەيىن كەفرى يىن زىك جودا پىكدهىت، پترىيا وان كەفرىن ئاخى يىن رەنگى سۇرن بان رەنگى خەلوزى يى ئاخى، بان كەفرىن ئەقنى بان كەفرىن رەملى يىن سۇر، ستوورىيا قى پىكھاتەيى يا ژىك جودابە، ل ھىدەك دەفەرىن پىكھاتەيىن قى قۇناغى ل پارىزگەھى دگەھىتە (۸۰۰م) (۷۵).

۱۲- چەرخى درىژى ژيانا نوى CENOZOIC

ئەف چەرخە پىك دەپتە سەر دو پىككىن سەرەكى، يى ئىككى تەرشىرى يە (Tertiary) و يى دووئى چوارى يە (۷۶) (Quaternary). چەرخى تەرشىرى ژى ب خۇ ژ چەند دەمەكا پىكدهىت، ژ وان بالىوسىنى كو بۇ دەمى (۵) مليون سالا فەكىشايە، چەرخى ئايوسىنى كو بۇ دەمى (۲۱) مليون سالا فەكىشاي، چەرخى ئولىگوسىن كو بۇ دەمى (۱۱) مليون سالا فەكىشاي، چەرخى مابوسىنى ئەفنى نىزىكى (۱۲) مليون سالا فەكىشاي، چەرخى بلوسىنى ئەفنى نىزىكى (۱۳) مليون سالا فەكىشاي و دىبىژنى دەمى سىن، بەلى يى چوارى دەمى بەستى (جلىدى) يى پلاستىوسىنى و دەمى نوى يى ھىلوسىنى پىكدەئىنىت. قى چەرخى بەرى نىزىكى مليون سالا دەست پى كرىيە (۷۷). ژ نەخشەيى جىولوجىن ھژمارە (۱) ديار دىت، كو پىكھاتەيى قان ھەردو چەرخا ل گەلەك

بان رصاصىيە فەبووى (۷۸). دىسان ژ سەخلەتىن وى دەركەفتنا ب بەرىوويىن (متحجرات) فورامنفىرىن مەزىن يىن ب بلافتوزيا ھاتىنە نەفكرن كو چەندىن كەرەستەيىن قىرى تىدا ھەنە، نەخاسمە ل تەخىن سەرى، بەرى جىرى يى قى پىكھاتەيى وەكى تىلپە پىكدهىت، دىسان شەكەفت ژى تىدا ھەنە، ژبەر قى چەندى ژ لايى ھىدروچىنى قە دىبىژنى (Kardtic Formation).

۸- پىكھاتەيا ھىدەنە Hadiena

پىكھاتەيا وى بۇ چەرخى گرىتاسى سەرى فەدگەرىت، ژ بەرىن گرۇفرىن جىرى و ھىماتانى پىكدهىن. ل دەفەرىن نەفەراستا گوندى ھىدەنە و ئۆرە ل قەزا نامىدىن بەرچاڧ دكەفەت، ئەف پىكھاتە دەپتە گوھۇرىن چەند ئەم بەرەف پىكھاتەيا چەلكى و بانكا قە بچىن كو دىبەتە پىكھاتەيا شەرانىش (۷۹).

۹- پىكھاتەيا شەرانىش Shiranish

ئەف پىكھاتە بەرىەلاقتىن پىكھاتەيا خۇلا كامبانىي سەرى ماسترخى يە ل عىراقى. ستوورىيا وى دنەفەرا (۵۰-۱۰۰م)، ژ دو پىككىن سەرەكى پىكدهىت، پىشكا خوارى ژ تەخىن ستوورىن تەنك و نەفەراست يىن بەرى جىرى و مارلى پىك دەپت، رەنگى وان يى سىي يە بەرەف رصاصىيەكى فەبووى، كرىارىن رەيان و سەفای ب سەردا دەپن، ژ سەخلەتىن وى تەخىن وى گەلەك د رىكخستى نە زىدەبارى دەركەفتنا چەند جەھا ئەقنى دى كەفەنە بەر شەكەستىن و ھەبوونا كىفانىن ئاسنى. بەلى پىشكا سەرى ژ تەخىن ھىككىن مارلى لایمستوونى و مارلى رەنگ شىن پىكدهىن، رەنگى وان رصاصىيەكى گرىتە، پترىيا جارا ھىدەك تەخىن تەنك ژ كەفرى ھىككىن تىدا ھەبە (۷۱). دەپتە دىتن ل دەفەرىن پەسارنن بلند ل زنجىرا چىيىن (گاره و مەتىن)ى، دىسان ل زنجىرا چىيىن شەرانىش و پىرسى بەرچاڧ دكەفەت (۷۲).

۱۰- پىكھاتەيا ئاكرى Aqra

ئەف پىكھاتە بۇ ماسترخىنى نەفەراست ماسترخىنى سەرى فەدگەرىت، دەپتە دىتن ل

چەند كەقۇرۇن جىرى ل سەرئى قى پىنكەھاتەين. د قى پىنكەھاتەين دا چەند دياردەك يان پىنكەھاتەين تىكەھلەين نىشتەينى بەرجاڧ دكەقۇن، نەخاسمە ل ھندەك تەخىن وئ وەكى تەپكىن خويىزى و پىنكەھاتەين درىز ديار دىن^(۷۹).

۲- پىنكەھاتەيا خۇرمالە Khurmala

ئەڧ پىنكەھاتە قەدگەرئە بەرمەين داوبيا چەرئى گرىتاسى، ژ تىكەھلەين لىقۇن دەريايا چىبووينە^(۸۰). ئەڧ پىنكەھاتە ل ھندەك دەقۇرۇن پەسارا دەيتە دىتن. ژ سەخلەتەين وئ ستورىيا وئ يا ژىكجودايە، ژەر لىقۇن لايەكى، ژ بەرئى جىرى ل دەقۇرۇن ستورىيا وانا كىم پىكەھت، بەلى ل دەقۇرا ستورىيا وان پتر وەكى تەپكى دەدكەقۇت ژ حەپكىن بەرى و بەرئى گروڧر^(۸۱).

۳- پىنكەھاتەيا شىنگارى Singar

بۇ جارا ئىكى (كلراى ل سالا (۱۹۴۱) ئى بەھسنى قى پىنكەھاتەين كرىيە، نەخاسمە ل چىيىن شىنگارى كو گەلەكا بەرەلاڧە، ژەرئى جىرى پىكەھت، ژ سەخلەتەين كەقۇرۇن وئ دىمى كەقۇزى و دىمى ئىغونى بىن لولەبى ل ھندەك پىشكىن وئ ديار دىت، باشى بووينە كەقۇرۇن گروڧر، ستورىيا وئ دناڧەرا (۱۰۰) _ ۲۰۰م)، بەرىوونىن رەنگى فورانڧىرا بىن مەزىن لى ديار دىن، زىدەبارى كەقۇزى و پترىيا جارا ل سەر پىنكەھاتەيا شەرانش ل دەقۇرۇن چىيى دەدكەقۇت.

۴- پىنكەھاتەيا ئەلىجى Aaliji

ئەڧ پىنكەھاتەيا كۇما كەقۇرى ژ ھەمى پىنكەھاتەين خۇلا بالىوسىنى و ئايوسنى بەرەلاڧترە ل عىراقى. پىك دەيت ژ ئاخەكا رەنگ خولىكى(رەمادى) كو رەنگى وئ قەھوايەكى قەبوويە دگەل بەرئى جىرى بىن ئاخا ھىك^(۸۲). ئەو ب رەنگەكى نەرىكخستى دكەقۇتە سەر پىنكەھاتەيا شەرانش، بەلى پىنكەھاتەيا وئ ژ تىكەھلەين نىشتەينى دوبرى لىقۇن دەريا بالىوسىنى و بەراھىيا ئەبوسىنى بە، بەرىوونىن رەنگى فورانڧىرا تىدا ھەنە، زىدەبارى تىكەھلەبوونا قى پىنكەھاتەين و پىنكەھاتەيا شىنگارى^(۸۳).

دەقۇرۇن پارىزگەھا دھۆكى ديار دىن، نەخاسمە پىشكىن مەزىن ژ ناحىين (بامەرنى و سەرسىكى و كانى ماسى و چەمانكى) پىكەھت، زىدەبارى رووبەرىن كىمتر ل ناحيا دىرەلۇكى و ناحيا نەقەندا ئامىدىي و زىجىرا چىيىن مەتىنى و گارەى، دىسان ل زىجىرا چىيىن دكەقۇنە ناحيا گولى و سىدىيا بەرجاڧ دكەقۇن، دىسان ل زىجىرا چىيىن بىخىز و سىي و زىجىرا چىيىن قەزا دھۆكى و چىيىن زاوا و چىيىن ئەترىش و شىرمان و زىجىرا چىيىن ئاكرى و باكرمانى. ژ بەرجاڧترىن قان پىنكەھاتەيا ئەقۇن ل خوارى نە:

۱- دەمى بالىوسىنى

دگەل دەستپىكرنا قى دەمى، ئاڧا دەريايى ب سەر ھىكەتەين كەفت و نەرد بىن ئاڧ كر، ژەر نەزىبوونا دژوارا ھندەك پىشكىن ھەرىما كوردستانا عىراقى، ژ ئەگەرئى لىقۇن ستورىنى ئەقۇن ژ قەلىچكى نەردى دا چىبووين، لىقۇن تەخىن تىكەھلا بەرڧ نىشتەبوونى قە چوون بۇ دەقۇرۇن ئاڧى گرتىن^(۷۸). ل دووڧ نەخسەين جىولوچىيى ھىمارە (۱) پىنكەھاتەيا قى دەمى ل ناحىين (گولى و سىدى و زاخۇ) ل قەزا زاخۇ دەدكەقۇن، زىدەبارى ناحيا مانگىشكى ل قەزا دھۆكى و ناحيا باتىل و سىمىلى ل قەزا سىمىلىن بەرجاڧ دكەقۇن، دىسان ل ناحيا ئەترووشى ل قەزا شىخان زى ديار دىت، دىسان ل ناحىين بىجىل و گىرەسىن و ئاكرى ل قەزا ئاكرى دەدكەقۇت، ھەر دىسان ل ناحىين قەزا بەردەرەش زى ديار دىت. ژ بەرجاڧترىن پىنكەھاتەين وئ:

۱- پىنكەھاتەيا كولوش Kolosh

وەكى تىقەرىزەكى ل باكوورى رۇزئافاى بەرەڧ باشوورى رۇزەلاتى دەدكەقۇت، ل دووڧ تىقەرىزا كەمەرا زىجىرا چىيى دىت، ل گەلەك جەا دەيتە دىتن ژ ھەميا بەرجاڧتر دەقۇرا بانكا بە، ستورىيا قى پىنكەھاتەين (۴۵۰م). ب رەنگەكى گىشتى ژ تەخىن رەشىن دووڧ ئىكدا پىكەھت، نەخاسمە ژ كەقۇرۇن سىلت و خويىزى و ھىك، زىدەبارى دەدكەقۇت

ب- دەمى ئايوسىنى

پىنكھاتەيا فى دەمى دەفەرىن بەرفرەھ ژ دھۆكىن فەدگىن (بىنرە نەخشەنى جىولوجى)، نەخاسمە پىشكىن مەزىن ژ ناحىيىن (بامەرنى و سەرسىكى و كانى ماسى و چەمانكى)، رووبەرىن كىمىتر ژ ناحىيا دېرەلۆكى و ناحىيا ئافەندە ئامىدىن، زىدەبارى زىجىرا چىيىن گارە و مەتىنى و زىجىرا چىيىن ناحىيا گولى و سىدىيا، دىسان زىجىرا چىيىن بىخىرى و سى و زىجىرا چىيىن قەزا دھۆك و زاوا و چىيىن ئەترىش و شىرمان و چىيىن ئاكىرى و باكرمان. بەرچاقتىن پىنكھاتەيىن وئ:

۱- پىنكھاتەيا پىلاسىپى Pilaspi

ژ سەخلەتىن فى پىنكھاتەيىن، گەلەك گەلىيىن بىلىد لىن ھەنە كو كۆمىتىن چىيا چىدكەن، ژىرەر دژوارىيا رەقانىيا كەفەرىن وئ، پىنكھەيت ژ كەفەرى جىرى يىن رەق زىدەبارى كەفەرى جىرى يىن تەباشىرى و دولومابىتى، سىتورىيا فى پىنكھاتەيىن (۰-۴م) ^(۸۴). دھىتە دىتن ل چىيىن شىخان و چىيىن ھىدافى دھۆكى، زىدەبارى چىيىن بىخىر ^(۸۵).

۲- پىنكھاتەيى چىركسى Gercus

ژىرەلشينا ئايوسىنى ئەف پىنكھاتە دكەفەتە گۇما نىشتەي ل باكوورى عىراقى، ل پارىزگەھا دھۆكى ژى يا ھەي كو دىبىژنى (نەخىن سۇرىن دھۆكى). پىنكھەيت ژ كەفەرىن ھىشكىن سۇر و كەفەرىن ئىرجوانى و زىدەبارى كەفەرىن ئاخىن يىن خويىزى و دگەل ھەصو و خويىزى و كەفەرىن گىرۇفر و چافكىن بچويكىن گىچىن، سىتورىيا فى پىنكھاتەيىن ل دەفەرىن نىمۇنەيى (۰-۵م) ^(۸۱). دگەل ھەبوونا تەخىن كونكولومراپتى و تەخىن گىچىن، ھەكى ئەزمانا دىاردىن و بقان تەخا دھىتە جوداكىن دگەل پىنكھاتەيا پىلاسىپى ^(۸۷).

۳- پىنكھاتەيا ئافانە Avana

ھەكى برگەكا نىمۇنەيى ژ كەفەرىن جىرى پىنكھەيت و پىرىيا جارا د زقىن يان د گىرۇفرىن، تىكھەل دىن دگەل كەفەرىن سۇرىن جىرى، د ئەزمانىن فى پىنكھاتەيى دىنە پىنكھاتەيا پىلاسىپى ^(۸۸). ئەف پىنكھاتە ل ھىدەك

دەفەرىن پارىزگەھى ھەيە، ژ كەفەرىن جىرى يىن نىف رەق پىنكھەيت، رەنگى وئ رەمادىيەكى قەكرىيە و گەلەك د رىكخسىنە ^(۸۹).

۴- پىنكھاتەيا جدالە Jadalah

كەفەرىن فى پىنكھاتەيىن ل دەفەرىن نىمۇنەيى ژ كەفەرىن جىرى و تەباشىرى و مارلى دگەل ئاخى پىنكھەيت، ھىدەك جارا تەخىن تەكىن جىرى دچنە ژئافدا (دەنن ئافانە)، ھىدەك جارا تەخىن تەكىن بەرى گرانىتى دچنە دىئافدا، كو گەلەك بەرىوون ئىدا ھەنە، ژىن وئ قەدگەرىنە ئايوسىنى خوارى ^(۹۰).

ت - دەمى ماپوسىنى

ل بەراھىيا فى دەمى جارىكادى دەريابىن ب سەر نەردى دا گىرت، نەخاسمە جەئ ھەمان دەفەرى گىرتەفە دەمى ئولىگوسىن پەيدابووى، ھەكى ئەم دىبىنن كو تىفەرىن ژا فى دەريابىن ژ لايى باكوورى رۇئافايى بۇ باشوورى رۇزھەلاتى دچىت ^(۹۱). ئەم ژ نەخشەيىن جىولوجىيا ھىزمارە (۱) دىبىنن، كو پىرىيا پىنكھاتەيا فى دەمى (فارسى خوارى و سەرى) دھىنە دىتن ل دەفەرىن پەسارىن چەماندى يىن كوور ل پارىزگەھا دھۆكى، نەخاسمە ل دەفەرىن دەشت، تايەت ل دەفەرىن گۇمىن رووبارى و سەر لىقىن رووبارا، ھەك (زىيى مەزىن و سىنى رۇزھەلاتى و رۇئافايى، بەدەدىنى و خابوورى و نەنھكى و خازر و گوملى). بەرچاقتىن پىنكھاتەيىن فى دەمى:

۱- پىنكھاتەيا فارسى خوارى Lower Faris

ئەف پىنكھاتە ب رەنگەكى بەرتەنگ ل دەرووبەرىن پىنكھاتەيا فارسا سەرى دەردكەفەيت، نەخاسمە ل پەسارىن چەماندى يىن كوور ژ گۇمىن رووبارا دگەل تىفەرىن زىجىرىن چىيىن پارىزگەھا دھۆكى. دەسپىدكەتن ژ دەفەرا گەلىن دىھىن "دەن" (گوندەكە دكەفەيتە رۇئافايى ناحىيا بامەرنى ۋەرگىن) ھەنا رووبارى روىن شىن ل سەر توخىيىن رۇزھەلاتا قەزا ئامىدىن، دىسان ھەكى تىفەرىنەكى ل سەر لىقىن گۇمىن رووبارىن (زىيى مەزىن و سىنى رۇزھەلات و رۇئافايى) دىار دىن، زىدەبارى لىقىن رووبارى نەنھكى

تىدا كەرەستەيىن نىشتەيىن ھوپىن و ھاتىنە رۇيان بۇ ئاف ئاڧا دەريايى و ل داويى پىنكھاتەيا فارسى يا سەرى پەيدا بويى (۹۳). زى فى پىنكھاتەين قەدگەرەنتە دەمى مابوسىنى سەرى، ژ گەلەك رەنگىن كەڧرىن ھوپىر و پرت پرت پىنكھەيت، ۋەكى كەڧرىن خويىزى و ئاخى و تىكھەل، كەڧرىن خويىزى ب رەنگى خۇ يى رەمادى ل پىشكا سەرى و ئافەراستى دەردكەڧن، بەلى رەنگى سۇر ب سەر پىشكا خوارى دا گرتىيە، توخىيىن دناڧەرا فارسى خوارى و سەرى ل سەر نىشتەيىن تىكھەلمى و زىنگەھا نىشتەيا ۋى ژىنگەھەكا فەگۋەستىيە (۹۴) كو ئەۋزى نىشتەيىن كىشۋەرى و نىمچە كىشۋەرى نە كو ژ بەرىن مارل و سلت و خويىزى پىنكھەيت، ھندەك كىم جاران بەرى جىرى ئەڧى دناڧ ئاڧىن بى خويى دا چىبويى ديار دىن (۹۵).

بىئە نەخشەيىن جىئولۇجى

۳_ پىنكھاتەيا بەختىارى

نوبىرىن پىنكھاتەيا دەڧەرى بە كو قەدگەرەنتە دەمى پلايوسىنى، توخىيىن دناڧەرا فى نەخى و نەخا فارسى يا سەرى، تەخىن بەرى خويىزى نە كو گەلەك جارا ھەسو دناڧدايە، ل ھندەك جارا بتنى ھەسو دەردكەڧىت. فى پىنكھاتەين نەم ل دەشتا سىندىيا ل زاخو دىيىن، زىدەبارى دەشتا ئاكرى كو نەم پىر ل پىشكىن باشۋورى دىيىن، نەخاسمە ئەو جەن دىيىن نىڧاكورى، ھندەك پىشكا ژ ناھيا كەلەكى ل فەزايا بەردەرەشى، پىنكھەيت ژ تەخىن خويىزى و خويىزى زڧر و ھەسوى، ل پىشكا سەرى كەڧرىن گروڧرىن ستوور دەردكەڧن (۹۶). بىئە نەخشەيىن جىئولۇجى.

ل ناھيا كانى ماسى، دىسان ل ھندەك دەڧەرىن بچويك ل دەڧەرا نىرۋە و رىكان ل ناھيا دىرەلۋكى دەيتە دىتن، دىسان ل پىشكا باكوورى زىجىرا چىيىن بىخىر و ئەترىش و ئاكرى زى دەردكەڧىت، لىڧىن باشۋورى ژ زىجىرا چىيىن پىرس و ئاكرى و باكرمان و زاۋە و شىخان زى دياردەيت. ل دەڧەرىن دەشت و چەپوچىر زى دياردەيت نەخاسمە ل ناھىيىن فايدە و سىمىلى ھەتا دگەھتە سەر لىڧىن رووبارى دىجەلە، بىئە نەخشەيىن جىئولۇجى.

ئەڧ پىنكھاتە ل پىرىن پىشكىن ۋى ژ نىشتەيىن پرت پرت پىنكھەيت، دگەل ھەبوونا تەخىن تەنك ژ كەڧرى جىرى يى ئەندامى، ب رەنگەكى ستوونى دەيتە گوھورىن بۇ بەرى جىرى يى ھەكى، ل داويى زى دىتە كەڧرى تەڧنى و مارل، ژ سەخلەتىن فى پىنكھاتەين دەردكەڧنا كەڧرىن مارلى و سلتى و تەڧنا سۇر و ستوورائىيا فى پىنكھاتەين ژ جەن بۇ ئىكى دى يا جودايە (۹۷).

۱_ پىنكھاتەيا فارسى يا سەرى Upper Faris

ئەڧ پىنكھاتە ل دەڧەرىن پەسارن چەماندىين كوور دەردكەڧىت، زىدەبارى دەڧەرىن دەشت و گومىن رووبارا، ۋەكى تىڧەرىزەكى ل زىجىرا چىيىن دھۆكى زى ديار دىت، دەيتە دىتن ل دەڧەرىن رۇڧەلاتى توخىيىن قەزا زاخو بۇ رۇڧەلاتى قەزا سىمىلى و ل سەر زىيى مەزىن ب داوى دەيت، داكو ھەمى قەزا و ناھىيىن پارىزگەھى فەگرت، بىئە نەخشەيىن جىئولۇجى. ژەر بلندىيا ب ھىزا چىايا ل پىشكا باكوورى رۇڧەلاتى عىراقى، ئەوا كەڧتىيە بەر لىڧىنا ئەلبى كو

ژىدەر و پەراۋىز:

* ژ پەرتووكا ئامىدىن يا سالا ۲۰۱۲ ھاتىيە ۋەرگرتن (ھندەك زىدەكەرن ل سەر ھاتىيەكەرن)

1. Saad Z.Jassim and Jeremy C.Golf –Geology of Iraq Published by Dolin ,Prague and Moravan Museum – Bmo – 2006 –P75.

۲. عبدالله السياب وأخرون، جيولوجيا العراق، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ۱۹۸۱، ص ۱۸

3. Saad Z.Jassim and Jeremy C,Golf –Geology of Iraq,OP, cit, p75.
٤. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، جيولوجية شمال العراق، مطبعة جامعة الموصل، ١٩٧٧، ص ٢٠.
٥. عادل حاتم جوزي، الجيولوجيا للجميع، دار الرشيد للطباعة والنشر، العراق، بغداد، ١٩٨٠، ص ١٤.
٦. طه الهاشمي، مفصل جغرافية العراق، مطبعة دار السلام، بغداد، ط١، ١٩٣٠، ص ٨.
٧. التكوين الجيولوجي لأقليم كوردستان، <http://the best geo.hooxs.com>.
٨. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٢-١٥.
٩. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ١٧.
١٠. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٥٤.
11. Saad Z.Jassim and Jeremy C,Golf –Geology of Iraq,OP, cit,p96.
١٢. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٥٥.
١٣. سهل السنوي، وآخرون، الجيولوجيا العامة الطبيعية والتاريخية، مطبعة كلية العلوم، جامعة بغداد، ط١، ١٩٧٩، ص ٥٧٧.
١٤. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٥٧.
١٥. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٨٤.
١٦. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٦٩ - ٧١.
١٧. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ١٨-١٩.
١٨. سهل السنوي، وآخرون، المصدر السابق، ص ٥٧٨.
١٩. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٦٩.
٢٠. سهل السنوي، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٥٧٨.
٢١. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٧٠.
٢٢. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٦٠-٦١.
23. Saad Z.Jassim and Jeremy C,Golf –Geology of Iraq,OP, cit,p100.
٢٤. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٦٢-٦٣.
٢٥. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ٢٠.
٢٦. سهل السنوي، وآخرون، المصدر السابق، ص ٥٧٩.
٢٧. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٧١-٧٢.
٢٨. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٦٣-٦٤.
29. Tibor Buday,The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy &paleogeography ,Baghdad, 1980 ,p49.
٣٠. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ٢١.
٣١. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٧٥.
32. Saad Z.Jassim and Jeremy C,Golf –Geology of Ira,OP, cit,p107
٣٢. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٦٦-٦٧.
34. Saad Z.Jassim and Jeremy C,Golf –Geology of Iraq,OP, cit,107.
35. Tibor Buday,The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy &paleogeography, OP, cit ,p53.
٣٦. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٦٧-٦٨.
37. Tibor Buday,The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy &paleogeography , OP, cit p54.
٣٨. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٧١.

٣٩. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٧٨.
٤٠. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٧١-٧٢.
41. Tibor Buday, The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy & paleogeography , OP, cit p65.
٤٢. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٧٩.
٤٣. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٧٣.
٤٤. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ٢١.
٤٥. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر نفسه، ص ٨٠-٨٤.
46. Tibor Buday, The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy & paleogeography , OP, cit p81.
٤٧. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٧٤.
48. Saad Z. Jassim and Jeremy C, Golf –Geology of Iraq, OP, cit, p 116.
٤٩. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٧٧-٧٨.
٥٠. هفال عبدالحافظ، وآخرون، تقرير حول المسح الجيولوجي لمعدن الباريت في قرية بانكي، دون ذكر السنة، ص ٩.
٥١. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٧٩-٨٤.
٥٢. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٨٤.
٥٣. هفال عبدالحافظ، وآخرون، المصدر السابق، ص ١٠.
٥٤. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر نفسه، ص ٨٥.
٥٥. سهل السنوي، وآخرون، المصدر السابق، ص ٥٨٢.
٥٦. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر نفسه، ص ٨٥-٨٦.
٥٧. هفال عبدالحافظ، وآخرون، المصدر السابق، ص ١٠.
٥٨. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ٢٢.
59. Tibor Buday, The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy
٦٠. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ٩١-٩٢.
٦١. سهل السنوي، وآخرون، المصدر السابق، ص ٥٨٢.
62. Tibor Buday, The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy & paleogeography, OP, cit , pp123-125.
٦٢. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ٩١.
٦٤. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، تقرير حول التحري عن الفحم في شمال زاخو، ص ١١.
65. Tibor Buday, The Regional Geology Of Iraq Stratigraphy & paleogeography , p173-174.
٦٦. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر نفسه، ص ١٠٥.
٦٧. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، المسح الجيولوجي لشرق طبة بيخير، سنة ٢٠٠٦، ص ٦.
٦٨. إقليم كردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك ، ص ١٠.
٦٩. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، تقرير عن دراسة صخور شرنانش وصلاحياتها لصناعة الاسمنت في منطقة بهرناش، سنة ٢٠٠٤ ، ص ١٢.
٧٠. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٠٦.
٧١. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، المسح الجيولوجي لشرق طبة بيخير، المصدر السابق، ص ٦.
٧٢. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، تقرير عن دراسة صخور شرنانش وصلاحياتها لصناعة الاسمنت في منطقة بهرناش، المصدر السابق، ص ١٢.
٧٣. إقليم كردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك ، المصدر السابق، ص ١٠.

٧٤. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر نفسه، ص ١٠٨.
٧٥. أقليم كوردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ١١.
٧٦. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١١٧.
٧٧. عادل حاتم جوزي، المصدر السابق، ص ٢٤.
٧٨. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١١٧.
٧٩. أقليم كوردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ١٠.
٨٠. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١١٨.
٨١. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، المسح الجيولوجي لشرق طية بيخير، المصدر السابق، ص ٧.
٨٢. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ١١٨-١١٩.
٨٣. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٢٠-١٢٢.
٨٤. أقليم كوردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ١١.
٨٥. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر نفسه، ص ١٢٦.
٨٦. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ١٢٥.
٨٧. أقليم كوردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ١٠.
٨٨. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ١٢٢.
٨٩. أقليم كوردستان العراق، وزارة الثروات الطبيعية، تقرير عن أستطلاع الصخور الكلسية والطينية الصالحة لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ١١.
٩٠. عبدالله السياب، وآخرون، المصدر السابق، ص ١٢٣-١٢٤.
٩١. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٣٤.
٩٢. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، المسح الجيولوجي لشرق طية بيخير، المصدر السابق، ص ٩.
٩٣. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٣٨.
٩٤. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، التقرير النهائي للمسح الجيولوجي والتحرري عن المواد الأولية المستخدمة في صناعة الاسمنت في منطقة خيراغا، ٢٠٠٥، ص ١٠.
٩٥. فاروق صنع الله العمري، علي صادق، المصدر السابق، ص ١٤٤.
٩٦. مديرية المسح الجيولوجي في دهوك، تقرير عن دراسة صخور شرائش وصلاحياتها لصناعة الاسمنت في منطقة بمرناش، المصدر السابق، ص ١٣.

تۆپۆگرافىيا پارىزگەھا دھۆكى

پ.د. ئەھمەد ئەلى ھەسەن بەبەواتى
زانكۇيا دھوك - كولىزا زانستىن مرقۇئاپەتى
وهرگىران: ديان جەمىل

پېشەكى

گومان تېدا نېنە كو خۇرستىيا رووینى عەردى رۇلەكى سەرەكى يىن دەستىنىشانكرنا كەسايەتتيا جەھى دا ھەي، تۆپۆگرافىيا ھەر دەفەرەكى زى رەنگەھانا پىنكھاتنا جىولوجى يا وئ دەفەرەكى دكەت زىدەبارى وان لىقنىن تووشى وئ دەفەرەكى بووین و فاكتەرەن بەرپرس ژدروستىبوننا وئ ب تايەت فاكتەرەن ناخۇيى يىن پەيوەندى ب سرۇشتى كەفرى قە ھەي بان زى پىنكھاتنا وئ يا جىولوجى. زىدەبارى فاكتەرەن دەرەكى يىن كارتىنكرنى دكەنە سەر دىمەنى وئ يىن گشتى.

خۇرستىيا رووینى عەردى رۇلەكى كارىگەر يىن ھەي ل سەر كەشئوھەوايى و توخمىن پەيوەندى پىنقە ھەي وەك پلا گەرماتى و شىدارىن. بۇ نموونە بلنداھى كارتىنكرنى ل سەر نزمكرنا پلەيىن گەرماتىن و زىدەبوونا بارىنا بارانى و بەفرى دكەت. زىدەبارى كارتىنكرنا چىايان يا كارىگەر ل سەر ناراستەيىن باي و تىشكا رۇزى.

خۇرستىيا رووینى عەردى دھىتە ھۇمارتن ئىك ژ

گرنگىرىن فاكتەرەن سرۇشتى يىن دېنە ئەگەرە دەستىنىشانكرنا گەلەگ دياردەيىن جوگرافى، ب رەنگەكى كو رۇلن وئ ب شىئوھەكى سەرەكى رەنگەھانى ل سەر باژىران دكەت و رووبەرەن عەردى يىن گونجايى ژىو چاندنى دەستىنىشان دكەت، ھەردىسان كارتىنكرنى ل سەر تۇرىن رىكان و پەيوەندى و قەگوھاستىنى دكەت، ژىەر قى گرنگىن ل قىرى دى بزاقتى كەين قەكۆلىن ل سەر كەتوارى خۇرستىيا رووینى عەردى دەفەرەكى كەين بىنى كو ئەم بچىنە دناق ھوپىركارىاندا.

ل دووف دابەشبوونا فېزىوگرافى يا رووینى عىراقى، رووینى پارىزگەھا دھۆكى دكەقتە دناق دەفەرەكا چىايى يا وەرگەريايى يا سادە و دەفەرەكا چىايى يا وەرگەريايى يا ئالۇز دا ب رەنگەكى كو بلنداھىيا رووینى وئ دناقبەرا (۲۵۰-۲۵۰۰) مەتر ل سەر ئاستى رووینى دەريايى دابە. ئەق جوداھىيا دىلنداھىيا وئ دا ھەي كارتىنكرنى دكەتە سەر توندىا كىرارىن دروسنبوونا بلنداھىيىن چىايى يىن نوى دروستبووین و يىن سەر ب بزاقتا ئەلبى قە.

رووینى پارىزگەھا دھۆكى دھىتە نىاسىن ب رووینى دناقبەرا خۇرستىيەكا تونود ل بەشئىن

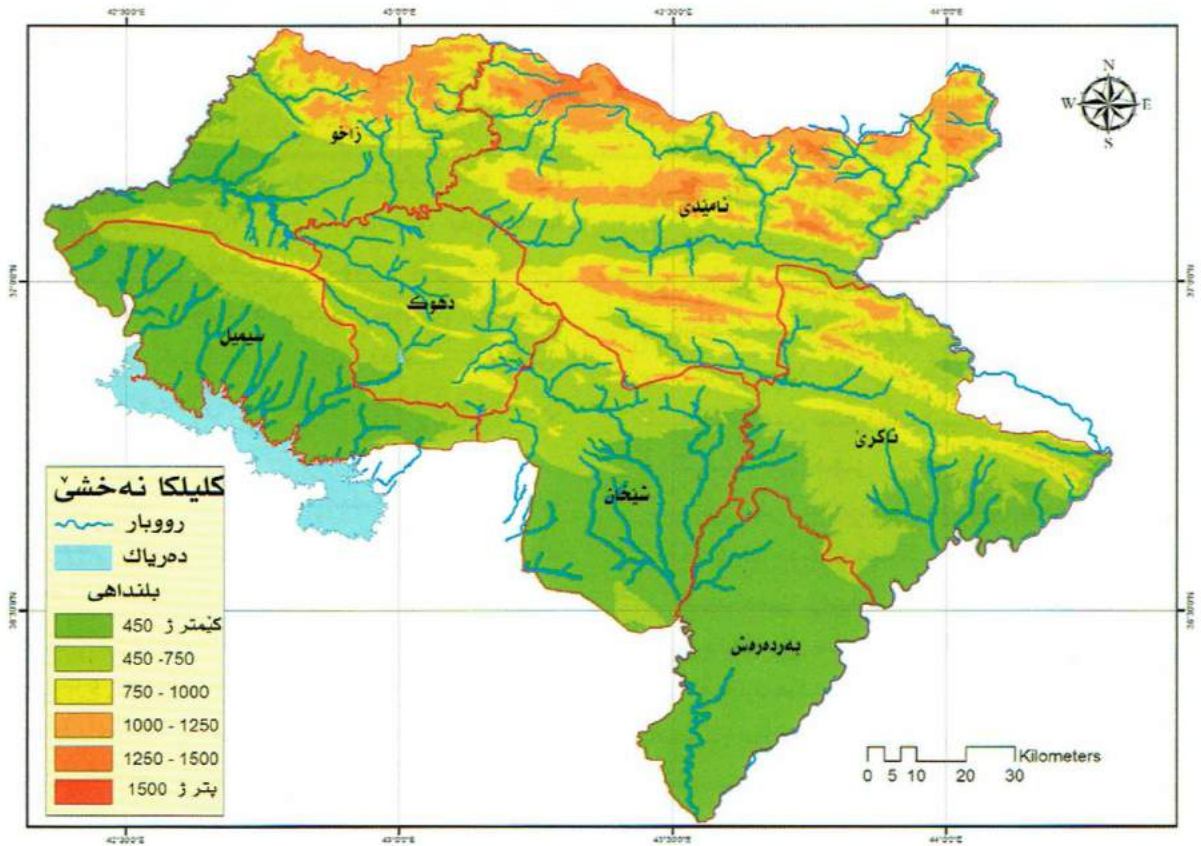

وئى ياكو چىيىن عىراقى بەرەف ئاراستەين رۇزھەلات- رۇزئاقا پىكىنئىل ل دووماھىيا سەردەمى جىولوجى يى دووى و دەستىنكا سەردەمى جىولوجى يى سىيى لى ئەف قىكەفتنا پىشتى ھىنگى دناقبەرا پلىتا عىراقى و توركى بوويە ئەگەر ئاراستەين چىيان خوار بىت ژ باكوورى رۇزئاقايى-باشوورى رۇزھەلاتى، ئەف چەندە دى بۇ مە خۇبايىت ل دەمى ئەم قەكۆلىنى ل سەر چىيىن دەقەرى دكەين. نەخشەين ژمارە (۱) و خىشتەين ژمارە (۱) سرۇشتى روويى پارىزگەھا دھۆكى پتر رۇھن دكەن و ئەف دەرئەنجامە ژى بۇمە ديار دبن:

۱. زالبوونا عەردىن دەشتى يىن بلنداھىيا وان كىمتر ژ (۴۵۰م) ل سەر ئاستى روويى دەريايى كو رىزھا وان دگەھىتە (۴۲،۵٪) ئى ژ رووبەرى پارىزگەھا

باكوورى و خۇرستىيەكا پىلدار (المتموج) ل دەقەرىن ئاقەراست و خۇرستىيەكا راست و رىك ل دەقەرىن باشوورى و سەرنشىقىيەكا تەمام ھەر ژ باكوورى ھەتا باشوورى ل سەر زال دبىت، ئانكو روويى پارىزگەھا دھۆكى ھەرچەند بەرەف باكوور و باكوورى رۇزھەلاتى و باكوورى رۇزئاقايى قە بچىت ھىدى ھىدى بلند دبىت، ئانكو بەرەف ئاراستەين سنوورى دناقبەرا عىراق و تركيا دا، ئەف بلنداھىيە رەنگفەدانى ل سەر سرۇشتى جىولوجى يى ئالوز دكەت ئەوژى ژبەر نىزىكبوونا وئى ژ دەقەرا قىكەفتنى (پىشتىنەيا تورۇس) يا دناقبەرا پلىتا عەرەبى (پىشتىيا وئى ل عىراقى) و يا توركى، ئەف ھىزا قىكەفتنى بوويە ئەگەرى خواربوونا روويى تەخىن وئى و لىكبادانا

نەخشەين (۱)
پلەبەندىيا خۇرستىيا روويى عەردى پارىزگەھا دھۆكى

پىشتىكەرم ب DEM يى پارىزگەھى و نەجامىن Arc GIS

پتر، رىزەيا وان دگەھىتە (۱۲٪) ژ فنى پىزى ژى نىزىكى (۱۱,۷٪) ئى ژوان عەردان بخۇفە دگىرت بىن بلنداھىيا وان دناقېھرا (۱۰۰۰-۱۵۰۰م) ل سەر ئاستى رووېن دەريايى و پىرىيا چىيىن دەفەرى بخۇفە دگىرت وەك چىيىن بىخىر، پىرس، سىپى، ئاكرى، دھۆك، مانگىشك، شەرانش و دەفەرىن بەرفرەھ ژ زنجىرا چىيىن گارە و مەتىنى (ژىلى ھىدەك گويىتىكىن بلند كو بلنداھىيا وان ژ ۱۵۰۰ (مەتران پىرە)، لى دەفەرىن بلنداھىيا وان ژ (۱۵۰۰م) پىر رىزەيا وان ژ (۰,۲٪) ئابوورىت كو ئەوژى ھىدەك گويىتىكىن بلند بىن چىيىن گارە و مەتىنى ب خۇفە دگىرت زىدەبارى ھىدەك چىيىن بەشىن باكوور و باكوورى رۇژئافاي ل نىزىكى سنوورى دناقېھرا عىراق و تركيا دا .

تايبەتمەندىن سەرنىشىيا

رووېن پارىزگەھا دھۆكى

يا ديارە كو تايبەتمەندىن سەرنىشىيا عەردى ھەر دەفەرەكى د گىردايىنە ب فاكتەرىن دەستىشاشانكەر بىن سىرۇشتى ل وى دەفەرى زىدەبارى تايبەتمەندىن پىنكھاتن و خۇرستىيا رووېن عەردى وى دەفەرى، سەرنىشىيا رووېن عەردى ژ پىشەرىن سەرەكى دەھىنەھۇمارتن د پىرىيا پىرۇزەبىن پلاندانانى و د پىرىيا بواران دا، ژىەر فى چەندى دەستىشاشانكەرنا تايبەتمەندىن سەرنىشىيا عەردى نەك تىن پىدقى فەكۇلىنا وى جەھى بە ل سەر بىياتى ئاراستەبىن گىشتى بىن سەرەكى بەلكو پىدقى ب كىشانا ئامادەكرنا نەخشەبەكى تايبەت ھەبە، ھەرەكى د خىشتەبىن ژمارە (۲) دا ھاتىبە وىنەكرن كو پىشەبەستىن ل سەر قافارتنا زىكى (Zink) ھاتىبەكرن كو قافارتنەكا ھەرەمى يا زنجىرەدارە و ژ پىنج ئاستىن قافارتنى پىكدھىت دگەل زىدەكرنا بۇندىن ل ئاستىن بلند، ئەف قافارتنە دەھىتە ب كارىنان بۇ دەستىشاشانكەرنا خۇرستىيا شىوېن عەردى ل سەر ئاستىن سەرنىشىيا عەردى، خىشتەبىن ژمارە (۲)، ل

دھۆكى، ئەوژى بەشىن باشوورى پارىزگەھى ب خۇفە دگىرت كو پىكدھىن ژ دەشتا سىلىقناھى (سىمىل) و شىخان و بەردەرىش و بەشەك ژ دەشتا سىدىان ل دەفەرا زاخۇ.

خىشتەبىن (۱)

تەخىن خۇرستىيا رووېن عەردى پارىزگەھا دھۆكى

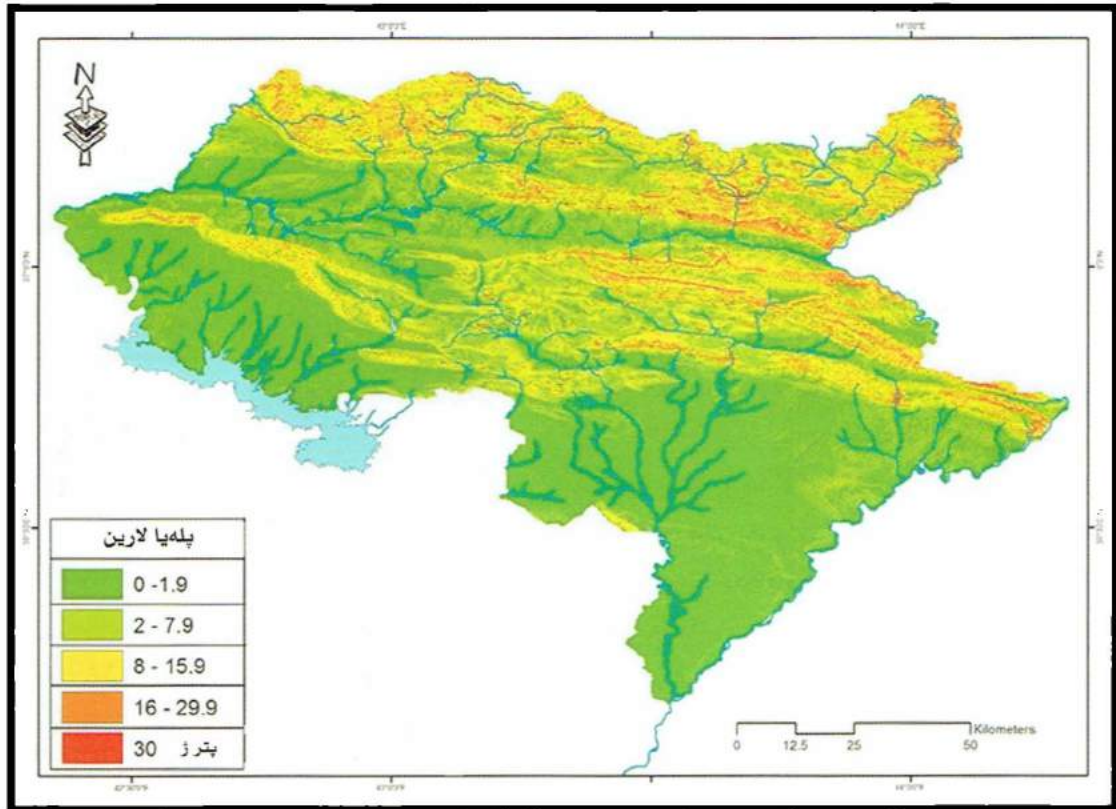
بلنداھى	رووبەر / كم	%
كىمىتر ژ ۴۵۰	۴۴۶۵,۵	۴۱,۵۴
- ۴۵۰	۳۱۰۳,۳	۲۸,۶۴
- ۷۵۰	۱۹۱۷	۱۷,۸۵
- ۱۰۰۰	۹۸۲,۴	۹,۱۵
- ۱۲۵۰	۲۷۵	۲,۶۲
پىر ژ ۱۵۰۰	۱۷,۵	۰,۲۰
سەرجم	۱۰۷۱۰,۷	۱۰۰,۰۰

پىشكەرم ب DEM بىن پارىزگەھى و ئەجمان Arc GIS

۱. زالبوونا عەردىن بلنداھىيا وان دناقېھرا (۴۵۰-۷۵۰م) ل سەر ئاستى رووېن دەريايى كو رىزەيا وان دگەھىتە (۲۸,۶٪) ژ رووبەرى پارىزگەھا دھۆكى، ئەوژى بەشىن باكوورى بىن دەشتىن باشوورى ب خۇفە دگىرت، زىدەبارى دەشتىن ناقەراستا پارىزگەھى وەك دەشتا مەمانى، سىپەبىن رۇژەلاتى، سىپەبىن رۇژئافايى و بەشىن رۇژەلاتى دەشتا سىدى.
۲. عەردىن بلنداھىيا وان دناقېھرا (۷۵۰-۱۰۰۰م) ل سەر ئاستى رووېن دەريايى كو رىزەيا وان دگەھىتە (۱۷,۸٪) ژ رووبەرى پارىزگەھا دھۆكى، ئەوژى پىرىيا دەفەرىن بەر سىنگى چىيىن بخۇفە دگىرت و ھىدەك دەفەرىن نىز و بلندن، ئەوژى ژىەر كىرارا رامالىنا ئاخى يا چالاك، ئەف عەردە بەھرا پىر يا ھەردو ئالىين چىيىن پارىزگەھى بخۇفە دگىرت.
۳. ئەو عەردى، بلنداھىيا وان دناقېھرا (۱۰۰۰م) يان

نەخشەمىن (۲)

پلەين سەرنشېفېن بىن رووېن پارىزگەھا دھۆكى ب پىشت بەستىن ل سەر فافارتنا زىنكى

پىشتگەرم ب DEM بىن پارىزگەھى و ئەنجامىن Arc GIS

پارىزگەھى ھەنە ب تايبەت ئەو دەقەرىن دەشت لى ھەين.

۲. بىياڧىن عەردىن پلەدارىمكا سادە ھەي،

ئەف عەردە وان جھان بخۇقەدگىرىت بىن تىكرائى سەرنشېفېيا وان دناقبەرا (۷،۹-۲) پلەياندا و دەشتىن ئافرابووى ل سەر رووېن رووبارىن خابوور و دىجلە و زى مەزن بخۇقە دگىرىت زىندبارى دەقەرىن بەر سىنگى چىبايان، رىزەيا وى دگەھىتە (۲۵٪) ب رووبەرى (۲۷۲۴) كم^۲ ژ سەرجمىن گىشتى بىن رووبەرى پارىزگەھى.

۳. بىياڧىن عەردىن سەرنشېف،

ئەف بىياڧە گرکىن نزم بخۇقە دگىرىت بىن پلا سەرنشېفېيا وان دناقبەرا (۸-۱۵،۹) پلەياندا كو

دەمى بجهئىنانا فى فافارتنى ل سەر رووېن پارىزگەھا دھۆكى بىن قەكۆلىن ل سەر ھاتىيە ئەنجامدان دياروو كو ئەف سىستەمىن خۇرىستى ھەنە:

۱. بىياڧىن عەردىن راست،

ئەف عەردە دەينە نىاسىن ب دووركەفتنا ھىلىن كەنتورى ئەوژى ژبەر تايبەتمەندىيا راست يا عەردى و نەبوون يان كىمبوونا سەرنشېفېن و عەردىن سەرنشېفېيا وان كىم بخۇقە دگىرىت كو پلا وى دناقبەرا (۱،۹ -۰) پلەياندايە، بەھرا پتر دەشتىن ئافرابووى و دەقەرىن دناقبەرا گەلى يا دا بخۇقەدگىرىت، رىزەيا وى دگەھىتە (۵۲٪) ب رووبەرى (۵۷۳۴،۸) كم^۲. ئەف چەندە ب شىئوہەكى بەرفرەھ ل دەقەرىن باشوورى و باشوورى رۇئاقايى و رۇئاقايى

**يەكەيىن توپوگرافىيىن سەردىكى
يىن روويىن سەردى ل پارىزگەھا
دھۆكى**

يەكەم: يەكەيا بلنداھىيان:

يەكەيا بلنداھىيا ناكىرنەكا گىشى بە دەنتە دانان ل سەر چىا و بانى و گران، ژ داتايىن نەخشەيىن ژمارە (۳) و خىشتەيىن ويىنەيىن (۱) بۇ مە دياردبىت كو جوداھىيەكا خۇرستى يا مەزىن دناقبەرا پارچەيىن ويندا ھەيە ب تايبەت دناقبەرا بەشىن وي يىن باكوور و باكوورى رۇژھەلات و باكوورى رۇژئاقايى، ب رەنگەكى كو ھندەك بلنداھى تا (۲۰۰م) ھانىنە نووماركرىن كو پىرىيا دەقەرىن سنوورى دگەل وەلاتىن تىركىيا ب خۇفە دگىرىت، لى ژ لايەكى دىقە بلنداھىيا بەشىن باشوورى ژ روويىن پارىزگەھى ژ (۴۰م) بلندىر نايىت ب تايبەت بەشىن دكەقنە سەر سكرى مووسل و بەشىن بەرفرەھ ژ سەردى قەزا بەردەرەش.

ئەم دىشىن بىزىن كو ئەف جوداھىيا ھەي د خۇرستىيا سەردى دا رەنگەھەدانا فاكىنەرىن بەرىرسىبارە ژ دروستىبوننا وي دكەن، ل دەستىپىنكا وان ژى لىقىنەن دروستىبوننا روويىن سەردى عىراقى و روويى ھەرىما كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى، ھەژى گونىن يە لىقىرى كو حالەتن لىكدانى ئەوا دناقبەرا پلىتا سەردى ل عىراقى و پلىتا توركى پەيدا بووى بووينە ئەگەرى لىكبادانەك د تەخىن روويىن سەردى ب شىنويەكى مەزىن دا پەيدا بىت و بووينە ئەگەرى پەيدا بوونا چىايىن ھەرىما كوردستانا عىراقى ب تايبەت چىايىن پارىزگەھا دھۆكى، ئەف چەندە ژى ل داويا چەرخى جىولوچى يىن دووى و دەستىپىنكىن چەرخى جىولوچى يىن سىن رويدا يە كو ب قى چەندى ژى ھندەك چىا ل ناراستەيىن رۇژھەلات- رۇژئاقا دروستىبووينە لى حالەتن فىكەفتنا ل دووفا دگەل پلىتا ئىرانى بووينە ئەگەرى لادانا ناراستەيىن چىايىن ھەرىما كوردستانى بەرەف ناراستەيىن باكوورى رۇژئاقايى- باشوورى رۇژھەلاتى،

خىشتەيىن (۲)

رووبەر و پىژەيىن سەدى يىن روويىن پارىزگەھا دھۆكى ل دووف شافاتنا زىنكى

Slope degree	area km ²	%
0-1.9	5734.8	52
2-7.9	2724	25
8-15.9	1680.1	15
16-29.9	765.8	7
30 <	83	1

- ب پشت بەستىن ل سەر نەخشەيىن ژمارە (۲).

دەنتە نىاسىن ب دەقەرىن سەرنىشىقىيەكا سادە ھەي و نىزىكى (۱، ۱۶۸۰) كم آ كو دىبە رىژەيا (۱۵٪) ژ سەرچەمى گىشى يىن رووبەرى پارىزگەھى و دەقەرىن بەر سىنگى چىايان بخۇفە دگىرىت.

۴. بىاقى سەردىن پارچەگىرى:

ئەف بىاقە گىركىن بلند بخۇفە دگىرىت كو ژىەر ئەگەرى رامالىنا ئاقى ژىكفەبووينە و بووينە تۇرىن پارچە پارچە ژ گەلى و نھالان و پلا سەرنىشىقىيا وان دناقبەر (۱۶۱-۲۹،۹) پلەياندا يە كو رووبەرى وان دگەھىتە (۷۱۵،۸) كم آ و رىژەيا (۷٪) پىكدىن و گىركىن بەرىەلا ف ل پارىزگەھى بخۇفە دگىرىت و سەردى قى دەقەرى بۇ مەرمەين چەراندىن دەنتە ب كارئىنان.

۵. بىاقى سەردىن پارچەبووى ب پلەيەكا بلند:

ئەف بىاقە وان دەقەران بخۇفە دگىرىت يىن پلا سەرنىشىقىيا وان پىر ژ (۳۰) پلەيان و رووبەرى وان دگەھىتە (۸۳) كم آ كو دىبە رىژەيا (۱٪) ژ سەرچەمى گىشى يىن رووبەرى پارىزگەھى، ئەف بىاقە دەقەرىن كەقىرى يىن گەلەك تىژ بخۇفە دگىرىت.

كو ئەوژى ئاراستەكى زال يى پىرىيا چىيىن بىلەن دەفەرى يى ل ھەرىمى ژىلى ھىندەك چىيىن باشوورى دەفەرى كو ئاراستەيى رۇژھەلات- رۇژئاقا يى ل سەر زالە ب تايەت چىيىن زاوا و ئەلفۇش، ئەف چەندەژى يا گىردايە ب فاكتەرى دووراتيا دەفەرى ژ دەفەرا قىكەفتىن (پىشتىنەيا زاگروس تورۇس) دىناقبەرا پىلتىن بەرى نھا مە بەھس كرى، ھەردىسان ژ ئەگەرى قى چەندى ژى كىم بىلندايىيا چىيىن نافەراست و باشوورى پارىزگەھى و ھەبوونا دەفەرىن دەشتى بىن بەرفرەھ ھەردىسان ئەم دىشەن رۇلى ھەردو كىرارىن رامالىنا ئاخى و سەرىك خەقبوونا ئاخى د وى ماوھى دا ھەنا سەردەمى نھا ل سەر زىدە بگەين كو بووینە ئەگەرى پەيدابوونا نوپىرەن گۆھۇرىنەن بەرەتى د كەتوارى خۇرستىيا رووین ھەردى پارىزگەھى دا د بوارى برىنا زنجىرەيىن چىيى دا، ھەردىسان گەلى و پىكىن ئاسى دىناقبەرا چىيىندا ژ ئەجمامى سەرىك خەقبوونا ئاخى ل دەفەرىن دىناقبەرا زنجىرەيىن چىيىندا دروست بووینە.

ئامازە كىر ب ئەفا بەرى نھا و ل دووف جوڭداھىيا خۇرستىيا ھەردى، ئەم دىشەن رووین پارىزگەھا دھۆكى ل سەر دو ھەرىمەن خۇرستى دا بەش بگەين ئەوژى ل دووف وان جەين ھەردو جوگرافىيەسىن عىراقى (جاسم محمد خەلف و شاكىر خەسەك) چووينى، ھەردىسان ل دووف وان جەين جوگرافىيەسى (كورن ھىست ل سالا ۱۹۴۸) ئى چووينى كو بەھسەن وئ د پەرتووكا خۇدا يا بىناقى (بىنەمايىن سەرىشتى جوگرافىيا عىراقى) كىرىيە، ئەوژى ھەرىما چىيى و ھەرىما نىمچە چىيى (دەفەرا بان و گران) كو ل دەف ھىندەك قەكۆلەران ب دەفەرا پىلدار (المنطقة المنموجة) دەھتە نىاسىن، بەرى ئەم ب دىرئاهى ل سەر قان ھەردو دەفەران راوھستىن دى ئامازەيى دەينە ھىندەك تايەتمەندىن گىشتى بىن خۇرستىيا رووین ھەردى پارىزگەھا دھۆكى و چىيىن وئ، ژ گىرنگىرەن وان تايەتمەندىيان:

۱. نەبوونا لىككونجانى (التجانس) تايەتمەندىيا ھەره بەرچاقە د رووین ھەردى دەفەرى دا سەپەراي

ھىندى كو دەفەرىن دەشتى پىر ژ نىفا رووبەرى پارىزگەھى پىكەندىن.

۲. تىكرائى بىلندايىيا دەفەرىن باشوور و باشوورى رۇژئاقا و باشوورى رۇژھەلاتى ل پارىزگەھى دىناقبەرا (۳۱۰-۴۰۰م) دايە ل سەر ئاستى رووین دەريايى، و ھەر چەند پىر بەرەف دەفەرىن باكوور و باكوورى رۇژئاقايى قە بچىن ئەف بىلندايىيا زىدەتر لى دەھت ب رەنگەكى بىلندايىيا وان ل ھىندەك جەھان دگەھىتە پىر ژ (۲۵۰۰م) ل سەر ئاستى رووین دەريايى.

۳. ل سەر رووین پارىزگەھا دھۆكى چەند بەرەف ئاراستەيى باشوورىقە بچىن سەرنىشىقىيەكا گىشتى زال دىت كو يا ھەقتەرىبە دگەل پىرىيا جۇ و جۇبارىن ئاقى زىدەبارى دو سەرنىشىقىن دى بەرەف لايى رۇژئاقايى و يا دى بەرەف لايى باشوورى رۇژھەلاتى.

ھەردىسان ئەم دىشەن تىبىنە قان تايەتمەندىيان ژى ل سەر چىيىن پارىزگەھى بگەين:

۱. ئاراستەيى باشوورى رۇژھەلاتى- باكوورى رۇژئاقايى يى زالە ل سەر پىرىيا زنجىرا چىيىن سەرهكى ل دەفەرى.

۲. چەند ئەم پىر ژ ئاراستەيى باشوور و باشوورى رۇژھەلاتىقە بەرەف ئاراستەيى باكوور و باكوورى رۇژئاقايى و باكوور و باكوورى رۇژھەلاتىقە بچىن زنجىرا چىيىن بىلندەتر لى دەھت.

۳. زنجىرەيىن چىيى بىن بەرەف باشوورىقە دچن دىرئەتر و پىكەختى ترن لى چەند بەرەف باكوورىقە بچىن ئەف زنجىرە دى كورتتر و نەرىكەختى تر و بىلندەتر لى ھىن.

۱. دەفەرىن چىيى

ھەرىما چىيى دگەھىتە دەفەرىن باكوور و باكوورى رۇژھەلات و باكوورى رۇژئاقايى پارىزگەھا دھۆكى. ئەف ھەرىمە يا بەرنىياسە ب چىيىن بىلەند و زۇرىيا كۆپىتكىن چىيى بىن ئاسى و سەرنىشىقىن دژوار.

۱. ھەرىما باكوورى،

ئەف ھەرىمە دكەفئە دەقەرا سنوورى عىراقى و تركيا ل لايى رۇئاقايى (رووبار ھىزل) و باكوورى، لى ژ لايى وئ يى باشوورقە دگەھىتە چىايىن كىرا و دىرا، زنجىرا چىايى مەتىن و ئامبىدى، ھەردىسان ژ لايى رۇزھەلاتىقە دگەھىتە رووبار رووىن شىن، رووبەرى قى ھەرىمى دگەھىتە نىزىكى (۳۰۰۰) كم كو رىزەبا (۲۸٪) ئى ژ رووىن پارىزگەھا دەھۆكى پىكدىنىت، تەماشى خىشتەيىن ژمارە (۳) و (۴) و نەخشەيىن ژمارە (۲) و (۳) بكە.

ل قى دەقەرى خۇرستىيەكا عەردى يا توند دەھىتە دىتن ئەوژى ژىر توندىيا لىكبادانا تەخىن وئ كو ژ ئەنجامى نىزىكبوونا وئ ل دەقەرا قىكەفتنا (پىشتىنەبا زاگرووس تورۇس) كو دئەنجامدا ھندەك چىايىن گەلەك بلند پەيدا بوونە ب رەنگەكى بلنداھىيا وان دناقەرا (۱۷۰۰-۲۵۰۰م) ل سەر ئاستى رووىن دەريايى لى دگەل ھندى ژى چىايىن وئ چ ئاراستەيىن دەستىنشانكىرى نىنن و پىرىيا جاران ژى گەلەك د دىژ نىنن. ژىر كو ئەف چىايە گەلەك نىزىكى ئىكەن لەورا ھندەك دەشت و گەلى يىن تەنگ دناقەرا واندا دروستبوونە كو فرەھىيا وان ژ (۱۰۰۰م) نابووريت ھەرەكى دەشتا نھالا ئىستىلان و رووبار نىنك. گىرنگىر چىايىن قى دەقەرى مە دابەشكىرنە ل سەر سى بەشان:

أ. چىايىن بەشى رۇئاقايى (دناقەرا رووبارى ھىزل و رووبارى خابوورى دا).

ئاراستەيىن قان چىايان ژ باكوورى بەرەف باشوورى دىژ دىبىت و بلنداھىيا وان دناقەرا (۱۷۰۰-۲۰۰۰م) و ئاقدارترىن چىايىن وان ژى، چىايىن دەرشىش (۱۶۸۲م)، چىايىن قاھىرە (۱۰۰م) و چىايىن خەمىر (۱۶۸۸م).

ب. چىايىن بەشى ئاقراسىت (دناقەرا رووبارىن خابوور و ئى مەزن دا).

ب چىايىن دەقەرا بەروارى بالا دەھىنەنافكىر زنجىرە چىايىن كورتو و ژ لايى تۇبۇگرافىيايىقە ئالۇن و ھندەك دىژبوونىن نەرىكخىستى يىن ھەين كو

ھەردىسان ھندەك نھالىن گەلەك تەنگ وان ژىكە دەكەن. بلنداھىيا عەردى قى ھەرىمى دناقەرا ۱۵م ل سەر ئاستى رووىن دەريايى دەستىدكەت ب ئايەت ل دەقەرىن رۇئاقايى دەشتا سىدى بۇ پىر ژ ۲۵۰۰م ل چىايى سىتونىا^(۱). ھندەك زنجىرەيىن چىايى ل قى ھەرىمى ژ ھەرىما نىمچە چىايى جودا دەكەن كو بەرەف ئاراستەيىن باكوورى رۇئاقا- باشوورى رۇزھەلاتىقە دىژ دىن و چىايىن بىخىر، سى و ئاكرى بخۇقە دگىر.

ب بەرچاف وەرگرتنا جوداھىيا دروستبوونا جوگرافى و بلنداھىيا چىايان ل قى دەقەرى، ئەم دىتىن دابەشكەينە دو بەشان:

۱. چىايىن لىكبادايى يىن ئالۇز
۲. چىايىن لىكبادايى يىن سادە

۱. چىايىن لىكبادايى يىن ئالۇز:

ئەف دەقەرە دكەفئە باكوور و باكوورى رۇزھەلاتى يىن دەقەرا چىايى دناقەرا سنوورى ھەرىمى (دەھۆك) دگەل وەلاتى تركيا كو دەستىدكەت ژ رووبارى ھىزل بۇ رووبارى زى مەزن (رووبارى رووىن شىن) كو ل سەر شىوھى كىفانەكى بە و سەننەرى وى بەرەف لىكبادانا سەرەكى ل چىايى زاگرووس دچىت كو دەھىتە نىاسىن ب لىكبادانا خۇ يا ئالۇز و نەبوونا چ سىستەمىن ئايەت ب لىكبادانى قە^(۱).

ئەف دەقەرە ژ لايى پىكھاننى قە دەقەرەكا ئالۇزە، ئەوژى ژىر توندىيا كىرانىن دروستبوونى كو ئووشى وئ بوونە ژىر نىزىكبوونا وئ يا رىزەيى ل دەقەرا قىكەفتنا پلىنا عەرەبى دگەل تركى ل باكوورى و ئىرانى ل رۇزھەلاتى. نىكرائى بلنداھىيا چىايىن قان دەقەرا دناقەرا ۱۷۰۰- ۲۰۰۰ مەتراندابە ل سەر ئاستى رووىن دەريايى و ئەف بلنداھىيە كارتىكرى دكەنە سەر كەشۇھەوايى بالادەست ل دەقەرى ب رەنگەكى بارىنا بارانى ل قان جھان ژ ھەمى دەقەرىن دى يىن ھەرىمى پىرە. ژ ئەنجامى جوداھىيا خۇرستىيا رووىن عەردى يا مەزن دناقەرا بەشىن وئ دا، ئەم دىتىن بکەينە دو ھەرىم:

خىشمىن (۳)

رووبەر و رىژىيا يەكەين خۇرىستىيا رووين عەردى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووف ھەزىمان

رووبەرى كىشى		دەفەرا نىمچە چىيى		دەفەرا چىيى			يەكەمىيا	
%	رووبەر	%	ھەزىما باشوورى	%	ھەزىما نائفجى	%	ھەزىما باكوورى	خۇرىستىيا عەردى
۴۶,۸	۵۳۱۰	۲۹,۶	۱۱۰۰	۴۶,۵	۱۸۶۰	۷۶,۶	۲۳۵۰	چىيى
۵۳,۲	۵۴۰۵	۷۰,۴	۲۶۱۵	۵۳,۵	۲۱۴۰	۲۳,۴	۶۵۰	دەشىتى
۱۰۰,۰	۱۰۷۱۵	۳۴,۷	۳۷۱۵	۳۷,۳	۴۰۰۰	۲۸	۳۰۰۰	كىشى

خىشمىن (۴)

رىژىيىن رووبەرىن چىيى و دەشىتى ل دووف ھەزىمان خۇرىستىيا رووين عەردى ل پارىزگەھا دھۆكى

دەفەر	چىيى	%	دەشىتى	%	كىشى	%
باكوورى	۲۳۵۰	۴۴,۲۱	۶۵۰	۱۲,۰۲	۳۰۰۰	۲۸,۰۰
ناقفراست	۱۸۶۰	۳۵,۰۸	۲۱۴۰	۳۹,۶۰	۴۰۰۰	۳۷,۳۳
باشوورى	۱۱۰۰	۲۰,۷۱	۲۶۱۵	۴۸,۳۸	۳۷۱۵	۳۴,۶۷
كىشى	۵۳۱۰	۱۰۰,۰۰	۵۴۰۵	۱۰۰,۰۰	۱۰۷۱۵	۱۰۰,۰۰

ج- چىيىن بەشى رۇژىيى لى (رۇژىيى رۇوبەرى زى مەزىن)^(۱۵)

ئەف چىيە دكەفنى بەشىن باكوورى رۇژىيى لى پارىزگەھا دھۆكى ھەتا باكوورى ل دەف زنجىرا چىيىن لىنك و رۇژىيى رۇوبەرى زى مەزىن، ئەم دىشىن فان چىيىن دابەش بىكەين بۇ سەر دو گروپان:

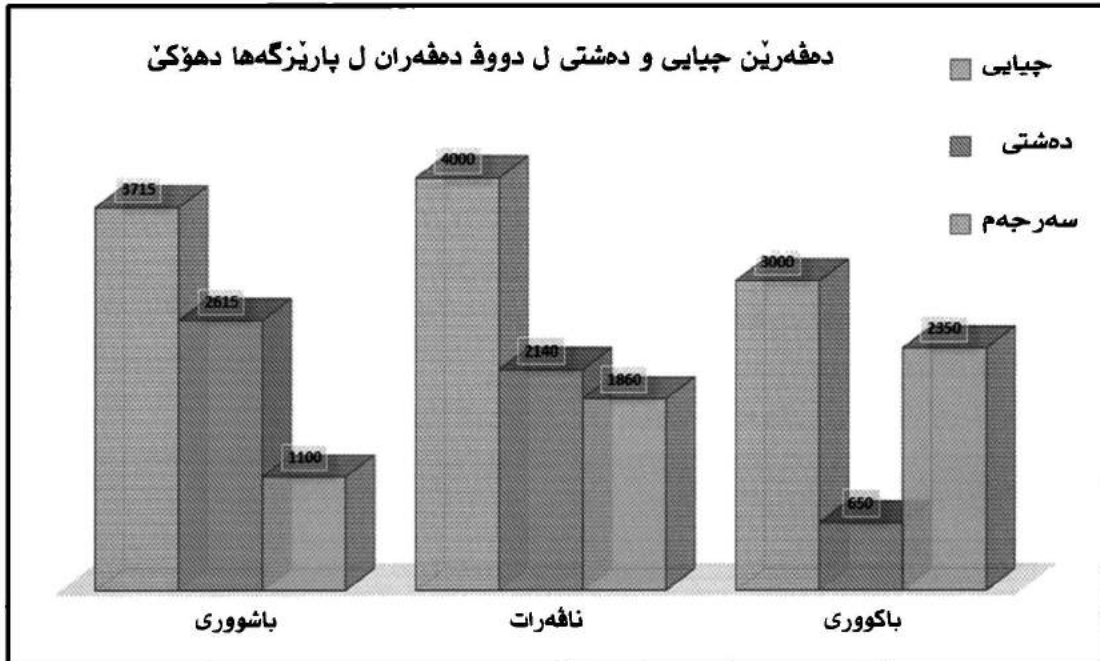
1. چىيىن رۇژىيى لى كو دكەفنى دناقبەرا رووبەرى رووى شىن و سنوورى پارىزگەھا ھەولپىرى ژ لايەكى و سنوورى ھەزىمى دگەل تركيا ژ لايەكى دىقە. ژ گرىگىرىن چىيىن وئ، چىيىن (دىنىك ب دىزىيىيا ۱۲,۵ كم) و چىيىن (سپى ب دىزىيىيا ۴,۵ كم) و بلنداھىيا بلندىرىن گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۹۹۳) مەتران، ھەردىسان چىيىن (ھەمبىيا ب دىزىيىيا ۸,۵ كم). گرىگىرىن و بلندىرىن گوپىتكا چىيىن، گوپىتكا چىيىن سەرى بەرۇژى يە كو بلنداھىيا وى دگەھىتە (۲۱۱۵) مەتران.

ھىدەك جاران دچنە دناقىكرا و بەرەف ئاراستەھىن ژىكجودا دچن، ئەف چىيە دگەل سنوورى تركيا ب دىزىيىيا ۳۵ كىلومەتران دناقبەرا رووبەرى خابوورى و زى مەزىن دا دىزى دىبىت، بەرنىاستىرىن چىيىن فى دەفەرى چىيىن (كىلا سپى كو دىزىيىيا وى ۲۳۹۶ م) و چىيىن (گلىقلىندەر) كو ل سەر شىتوھىن زنجىرەكا چىيىن ب دىزىيىيا (۱۷) كىلومەتران دگەل سنوورى تركيا دىزىدبىت و دكەفنىتە باشوورى چىيىن كىلا سپى، لى چىيىن (ستوينا كو دىزىيىيا وى ۲۵۵۹ م) سنوورەكى سىياسى دناقبەرا ھەزىما كوردستانا عىراقى و تركيا ب دىزىيىيا ۲۰ كىلومەتران دروست دكەت و گوپىتكا چىيىن ستوينا دھىتە ھەزىمانن بلندىرىن گوپىتكا چىيىن ل پارىزگەھا دھۆكى، ھەردىسان ھەردو چىيىن (گرى زىرى ب دىزىيىيا ۹,۵ كىلومەتران) و (چىيىن سەفوكى ب دىزىيىيا ۹ كىلومەتران) دكەفنى فى دەفەرى^(۱۶).

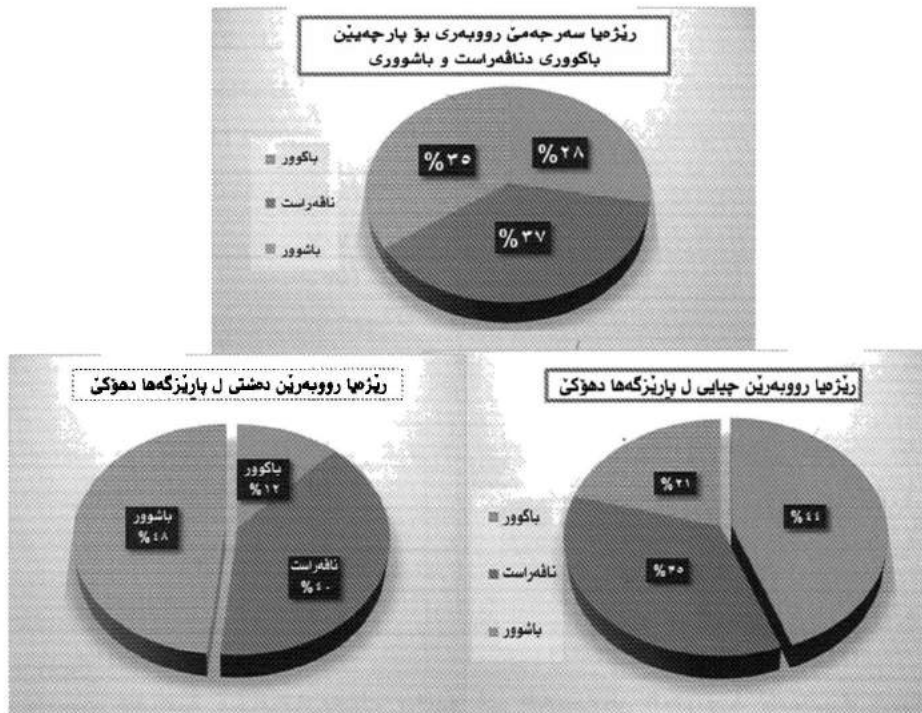
ۋىنەيىن (۲)

رووبەر و پىزەيىن بەكەيىن خۇرستىيا روويىن عمدى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل دووف ھەرنەمان

ۋىنەيىن (۳)

پىزەيىن رووبەر چىيى و دەشتى ل دووف ھەرنەمان خۇرستىيا روويىن عمدى ل پارىزگەھا دەھۆكى

۱. جىيايىن رۇژئاقايى كو زنجىرا جىيايىن دۇرماندورى گوندى (بىيو) ل ناھيا نىرۈھ و رىكان يا بەرئى بخۇفە دگريت و تا رادەيەكئى ۋەكى جىيايىن رۇژھەلاتىيە ژلايىن نەرىكخستنا زنجىرەيىن ۋى لى ۋەك زنجىرەيىن جىيايى بىن روھن و ديار خۇيادكەن. ديارترىن و دىژترىن زنجىرا جىيايى، زنجىرا باشوورى يە، زنجىرا ھۇرئى كو دىژاھىيا ۋى نىزىكى ۱۵،۵ كم و گرنگترىن گوپىنگا جىيايى زى گوپىنگا جىيايى رەشكئى يە كو بلنداھىيا ۋى نىزىكى ۲۱۶۱ مەترانە و گوپىنگا جىيايى سەرى ھۇرئى

كو بلنداھىيا ۋىزى نىزىكى ۱۹۸۳ مەترانە. زنجىرا جىيايى كوگە دىژاھىيا ۋىزى ۷،۸ كم و ديارترىن گوپىنگا ۋىزى بلنداھىيا ۋى ۲۲۴۸ مەترن. بەرى ئەم داۋىيى ب فى ھەرىمى بىيىن دئى ئامازئى دەينە دەھان گوپىنگا جىيايى بىن ديار د خستتەيىن ژمارە (۵) دا. لى گرنگترىن زنجىرەيىن جىيايىن ھەرنما باكوورى بىن دەفەرا جىيايى بىن بلندا، وان زنجىرەيىن جىيايى بخۇفە دگريت بىن دكەفەنە باشوورى ۋى كو ژ رۇژھەلات بۇ رۇژئاقايى دىژى دىن و د خستتەيى ژمارە (۶) دا ھاتىنە دياركرن، ئەو زنجىرەيىن جىيايىن ۋى ئەفەنە،

خستتەيى (۵)

ھندەك گوپىنگا جىيايىن ل پارىزگەھا دەھوكى

بلنداھى	گوپىنگا	بلنداھى	گوپىنگا
۲۳۳۵	رىسفوگئى	۲۴۰۲	سەرى ئورە
۲۲۴۹	لىنك	۲۳۰۰	زىك
۲۱۳۰	شكىرا	۲۰۱۷	رەشك
۱۶۸۲	دىرشىش	۲۱۴۲	باجزافا
۱۶۰۰	قامىرە	۲۰۴۵	مەرايى
۱۴۳۴	ماتكىش	۲۱۶۹	بىرمان
۱۳۸۰	بىخىز	۱۹۴۵	سەرى ئامىدى
۱۴۱۰	ئىدېرا	۲۱۴۹	ياسار
۱۳۶۶	شېتانى	۲۰۱۰	ھشكئى
۱۳۶۵	سەرى دىرى	۱۹۹۸	شەرانىش ئىسلام
۱۳۶۲	كالكھىر	۲۰۴۰	ساركى جىسئىن ئاغا
۱۳۴۹	تامىاف	۱۸۸۱	كوكا رەش
۱۳۰۰	مام سىن	۱۷۰۷	كامەر
۱۲۴۷	جىيانكى	۱۷۳۰	مىركشش
۱۲۴۴	كىماكە	۱۶۸۸	خەمتىر
۱۵۴۸	سەرى ئاكورئى	۲۳۹۶	كىلا سىيى
۲۱۳۰	برويسىن	۲۳۳۵	سەرى سفوگئى
۲۱۱۱	دەرىكا	۲۱۹۰	گرئى مەھندۇ
۲۰۰۶	كىزئى مەرانى	۱۹۲۷	باشخوركا
۱۸۸۷	دەرىن ئافوگئى	۲۰۷۳	دووبراك
۲۱۳۰	شكىرا ئاسنكەرا	۲۰۳۴	جارچە
۱۸۲۸	چلەرەش	۱۷۰۵	بالوك

Google earth 2015

- نىشوان شىكرى، ۋاخىرىن، جىغرافىيە مەھالە دەھوك، دىراسە فى الخىصائىن الطىبىيە و البىشرىة، السلسلە الاولى قىضاء ئامىدى، ۲۰۱۳.

دېنژىرەن زىنجىرا چىيى ل قەزا نامىدىن و پارىزگەھا دھۆكى، تەماشىمى وىنەين ژمارە (۱) بىكە، فىن زىنجىرەن ناراستەيەكى گىشىنى يىن باكوورى رۇزەھەلاتى- باشوورى رۇزئاقايى يىن ھەي كو دېنژاھىيا وي دگەھىتە (۷۱ كىلومەترەن دىناقبەرا رووبارى رۇين شىن ژ لايىن رۇزەھەلاتى ھەتا رووبار خابوورى ژ لايىن رۇزئاقايى، ئەف زىنجىرە ژ چوار چىيىن سەرەكى يىنكەھىت^{۱۵}؛

ا. گرېنا چىيىن (ھەسارا ھاجىنسا ۱۹۳۰م) و دگەھىتە باكوورى رۇزئاقايى سەنتەرى قەزا نامىدىن ب نىزىكى ۱،۵ كم و ژسنى زىنجىرەن چىيى يىنكەھىت ئەۋزى زىنجىرا (ئىسفا) كو ب دېنژاھىيا ۱۹،۵ كم دېنژىرە ھەتا رووبارى خابوورى.

ب. زىنجىرا دوئ دەھىتە نىقكىن ب زىنجىرا (بىشىش) كو ب دېنژاھىيا ۴۰ كم بەرەف رۇزئاقايى ھەتا رووبارى زى مەزىن دېنژىرە ھەتا جەن تىراپوورىنا وي د كەلىن پەشاقا و پاشى بەرەف باكوورى دچىت نا دەفەرا دېرەلوكى.

ت. زىنجىرا سىنى دەھىتە نىقكىن ب چىيى (زەرك) كو ب دېنژاھىيا ۲۱كم بەرەف باكوورى رۇزەھەلاتى دېنژىرە تا دگەھىتە لايىن رۇزئاقايى رووبارى زى مەزىن و بىلندەھىيا دىبارتىن گوپىتكا چىيى زەرك دگەھىتە ۲۳۰۰ مەترەن كو بىلندىن گوپىتكا چىيى يا زىنجىرا چىيىن مەتىنى يە.

۱. زىنجىرا چىيى كىرە،

زىنجىرەكا چىيى يە ژ لايىن رۇزئاقايى قە ز رووبارى ھىزل دېنژىرە تا دگەھىتە لايىن رۇزەھەلاتى بۇ رىنكا شەرانىش ب دېنژاھىيا ۱۶،۵ كىلومەترەن. ل رۇزئاقايى ژ رووبارى ھىزل دەستېدىكەت و ل گەلىن شەرانىش ژ ئالىن رۇزەھەلاتى ب داۋى دەھىت، بىلندىن گوپىتكا وي دگەھىتە ۱۱۶م ل سەر ناسنى رووبى دەريايى لىن گوپىنكا وي ل لايىن رۇزئاقايى ل سەر رووبارى ھىزلى ژ ۷۱۳م نابوورىت، تىكرائىن بىلندەھىن چىيى دىناقبەرا (۱۰۵۰-۱۱۰۰م) و نھالا باشوورى يا ئىستىبلان رادىيىت ب ھەركاندنا ئاقا بىنارى باكوورى يىن چىيى كىرەي.

۲. زىنجىرا چىيى دېرە،

ئەف زىنجىرە زى دەريىنى ژ دېنژىرەكا سىرۋىشى يا زىنجىرا چىيى بەرى نھا دكەت كو ژ گەلىن شەرانىش دەستېدىكەت و بەرەف رۇزەھەلاتى دېنژىرە ھەتا گەلىن زىزە، لى ئەف زىنجىرە كورتە ژ زىنجىرا دى و دېنژاھىيا وي بىتنى ۱۱ كىلومەترەن و تىكرائىن بىلندەھىن وي دىناقبەرا (۱۲۵۰-۱۳۵۰م) لى بىلندىن گوپىتكا وي دگەھىتە ۱۴۱۰ مەترەن ل سەر ناسنى رووبى دەريايى.

۳. زىنجىرا چىيى مەتىن،

زىنجىرا چىيى مەتىن دەھىتە ھژمارتن گرنگىرەن و

خىشەين (۶)

زىنجىرەين چىيى يىن سەرەكى (ھەرىما باكوورى) ل پارىزگەھا دھۆكى

جھ	بىلندىن خالا بىلندەھىن/م	تىكرائىن بىلندەھىن/مەتر	تىكرائىن قەھىن/كم	دېنژاھىيا كم	زىنجىرەين چىيى
ز رووبار ھىزل - بۇ رىنكا شەرانىش	۱۱۶۲	۱۰۰۰ - ۱۱۰۰	۲	۱۶،۵	چىيى كىرە
ز رىنكا شەرانىش بۇ گەلىن زىزە	۱۴۰۵	۱۲۵۰ - ۱۳۵۰	۱،۷	۱۱	چىيى دېرە
دىناقبەرا رووبارىن خابور و زى	۲۲۵۵	۱۷۰۰ - ۲۱۰۰	۶	۷۱	مەتىن
ناقەراستا ھەوزا نىنك	۱۵۹۰	۱۳۰۰ - ۱۴۰۰	۴	۱۶	كومارك
باكوورى ھەوزا نىنك	۱۸۶۲	۱۶۰۰ - ۱۷۰۰	۱،۵	۹،۵	كانى سارك

۱) ۋىئەين

بنارى باشوورى يىن چيائى مەتىن كو ھاتىبەگرتن ل دەفەرا دېرەلوكى

- فەكۇلىنەكا مەيدانى ل رۇزا ۲۰۱۲/۳/۱۰

۹,۵ كم و تىكرائى بلنداھىيا ويژى دگەھىتە (۱۶۰۰م-۱۷۰۰م) و بلندترين گوپىتكا وى دگەھىتە ۱۸۱۲ مەتران.

۲. چيائىن لىكبادايى يىن سادە:

ئەف چىايە ب ھندى دەئى دەئىنە نىاسىن كو ئەو ژ چىايىن لىكبادايى يىن ئالوز نزمترن، و كىمتر كەفتىنە بن كارتىكرنا لىقنىن عەردى، تىكرائى بلنداھىيا وان دناقبەرا ۱۰۰۰- ۲۰۰۰ مەتران ل سەر ئاستى روويى دەريايى يە و ھندەك ئاراستەيىن ديار ھەنە ژ باكوورى رۇژناقايى بەرەف باشوورى رۇژھەلاتى و ئەف دەفەرە ژ دو زنجيرىن چىايىن ھەفتەربى پىكدەھىت كو گەلەكى تەنگ وان ژىكشە دكەت. رووبەرى قى دەفەرى نىزىكى ۱۸۱۰كم^۲ كو دىتە پىژھيا ۳۵% ژ سەرجمى رووبەرى چىايىن پارىزگەھا دھۆكى. تەماشەى خىشەين ژمارە (۴) بگە.

پ. گرنا چىايى (لىنك) كو ژ زنجيرەكا چىايى يا سەرەكى پىكدەھىت و دەستپىندكەت ژ گەلىن رەشاقا ژ لايى رۇژناقايى و باشى بەرەف رۇژھەلاتى دچىت ھەتا رووبارى روويى شىن ب دىژاھىيا ۱۶,۵كم، قى زنجيرى ھندەك گوپىتكىن چىايان ھەنە ۱۶كم گوپىتكا چىايى لىنك (۲۲۴۹م) كو دووم بلندترين گوپىتكا زنجيرا چىايى مەتىنى يە.

۴. چىايى كومارك:

ئەف چىايە دكەفتە ناقەراستا ھەوزا نىنك ھەتا باكوورى دگەھىتە چىايى مەتىن و دىژاھىيا وى ۱۶كم. تىكرائى بلنداھىيا وى دگەھىتە (۱۳۰۰- ۱۴۰۰م) و بلندترين گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۵۹۰م).

۵. چىايى كانى سارك:

ئەف چىايە دكەفتە بەشى باكوورى ھەوزا نىنك ھەتا باكوورى چىايى مەتىن و دىژاھىيا وى دگەھىتە

ژ گەرويا بەخمە ل لايىن رۇژھەلاتى و بەرەف رووبارى خازر ل لايىن رۇژئاقايى ب دىنژاھىيا ۲۵كەم و فرەھىيا ۷كەم دىنژدبىت، تىنكرائى بلنداھىيا وى دناقبەرا ۱۴۰۰- ۱۵۰۰ مەتران داھە لىن بلنداھىيا بلندترىن كوپىتكا وى دگەھىتە ۱۷۲۴ مەتران.

۲. چىايىن پىرس،

ئەف زنجىرا چىايى ژ چىايىن شىرىن ل لايىن رۇژھەلاتى دەستپىندكەت و بەرەف چىايىن كارۇك بۇ لايىن رۇژئاقايى ب دىنژاھىيا ۲۷كەم و فرەھىيا ۱كەم دىنژدبىت، تىنكرائى بلنداھىيا وى دناقبەرا ۱۳۰۰- ۱۵۰۰ مەترانداھە لىن بلنداھىيا بلندترىن كوپىتكا وى دگەھىتە ۱۷۴۸ مەتران.

۳. زنجىرا چىايىن گارە،

زنجىرا چىايىن گارە دھىتە ھژمارتن دووھم گىرنگىرىن و دىنژترىن زنجىرا چىايى پىشتى زنجىرا

ئەف دەقەرە دگەھىتە دو ھىلىن زنجىرىن چىايى ئەوژى ھىلا باشوورى ژ دەقەرا چىايىن بلند (چىايىن كىرە و دىرە و مەتىن)، لى ھىلا باشوورى چىايىن بىخىر، چىايىن سىپى، چىايىن باكرمان و چىايىن ئاكىرى^(۱) بخۇفە دگرىت، تەماشى نەخشەين ژمارە (۳) و خىشتەين ژمارە (۷) بگە.

ل قى دەقەرە دو ھىلىن زنجىرىن چىايى ھەنە ئەوژى ئەقەنە:

بەكەم، ھىلا باكوورى،

ئەف ھىلە پىنكەھىت ژ چىايىن (شىرىن، گارە، پىرس و مانكىشك) و بلنداھىيا وان دناقبەرا ۱۴۰۰- ۲۱۰۰ مەتران داھە، ديارترىن چىا ژى ئەقەنە:

۱. چىايىن شىرىن،

ئىكەم زنجىرەھە ل ھىلا باكوورى ژ دەقەرا چىايى يا ھەرىما ناقەراست، ئەف زنجىرا چىايى دەستپىندكەت

۲) وىنەين

لايەكى بنارى باكوورى يىن چىايىن گارە

شەكۈلپنەكا مەيدانى ل رىكەفتى ۲۰۱۳/ ۴/ ۲۰

خىستەھىن (۷)
چىبايىن دەقەرا ناقەراست ل پارىزگەھا دھۆكى

جھ	بلندترین بلنداھى/ متر	تىكرايى بلنداھى/ متر	تىكرايى قرەھىن/ كم	دېزئاھى/ كم	زنجىرا چىبايى	
دناقبەرا رووبارى خازر و زى مەزن	۱۷۲۴	۱۴۰۰ - ۱۵۰۰	۷	۲۵	شەرىن	ھىلا باكوورى
دناقبەرا چىبايىن كاروك و شەرىن	۱۷۴۸	۱۳۰۰ - ۱۵۰۰	۶	۲۷	پىرس	
ز سوارەنىكا ھەتا رووبارى خازر	۲۱۷۷	۱۵۰۰ - ۱۸۰۰	۴	۴۰	گارە ژىرى	
ز ناشەوا ھەتا زى	۱۸۳۵	۱۴۰۰ - ۱۶۰۰	۵	۵۵	گارە ژورى	
دناقبەرا گەلىن زەنتە و بەخمە	۱۵۹۳	۱۳۰۰ - ۱۴۰۰	۴	۲۵	قەندىل	ھىلا باشوورى
دناقبەرا رىبارىن خازر و گەلى زەنتە	۱۵۴۸	۱۱۰۰ - ۱۳۰۰	۵,۵	۳۰	ناكرى	
ز رىكا باگىرا ھەتا گەلىن مانگىشكى	۱۴۱۲	۱۰۰۰ - ۱۲۰۰	۱,۴	۱۳,۵	مانگىشك	
ز كانىكىن رۇزئاقايى بىن ھەوزا گەلىن دھۆكى ھەتا رۇزھەلانى زاويتە	۱۳۶۰	۱۰۰۰ - ۱۱۵۰	۲	۳۵	كەمەكا	
ناقبەرا سكرى دھۆكى ل رۇزئافا و گوندى بەرىھارى	۱۱۰۰	۱۰۰۰ - ۱۱۰۰	۴	۶	سپىرىز	
ز كانىكىن رۇزئاقايى بىن ھەوزا گەلىن دھۆكى ھەتا گەلىن بىسىرى	۱۱۸۰	۸۰۰ - ۹۰۰	۴	۲۸	سپى	
ز فېشخابوور ھەتا ھەوزا گەلىن دھۆكى	۱۳۸۰	۹۵۰ - ۱۰۵۰	۴	۴۰	بىخىر	

Google earth ۲۰۱۵ _

ل ناشەوا و بەرەف لايى رۇزھەلانى ھەتا رووبارى زى مەزن دېزئەبىت. تىكرايى بلنداھى بىن دناقبەرا ۱۴۰۰ - ۱۱۰۰ مەترانداھە و ھۇمارەكا گوپىتكىن بلند ھەنە ۱۱۰۰ مەترانداھە چىبايى (زۇما كرى ۱۸۳۵م) بىن دكەفېتە گەلىن شىرانەھى ل لايى رۇزھەلانى. بەشى باشوورى بىن قى زنجىرا چىبايى دھىنە نىاسىن ب چىبايى گارەى ژىرى و دېزئاھىيا وى نىزىكى ۴۰كم و دەستېندكەت ز لايى رۇزئاقايى ل ناشەوا و ھەتا لايى رۇزھەلانى ل رووبار خازر دېزئەبىت. ئەف بەشە پتر بىن نالوز و

چىبايى مەتىنى ل قەزا نامىدىن و پارىزگەھا دھۆكى (تەماشەى وېنەىن ژمارە ۲ بكە). لى ئەگەر ھەقەم بەكەين دگەل زنجىرا چىبايىن دەقەرا بەروارى بالا و مەتىن و نىرەھ و رىكان دى بىنىن كو كىمتر بى نالوزە و نە ھند بى لىكدىدادىھە د تەخ و سرۇشنى سەرنشىقىيا خۇدا.

ئەف زنجىرە ز لايى دېزئاھىن قە دھىتە دابەشكرن بۇ دو بەشان. ئەوزى بەشى و دېزئاھىيا وى دگەھىتە ۵۵كم و قرەھىيا ۵كم و دەستېندكەت ز لايى رۇزئاقايى

۱. چيائى قەندىل،

ئەف زنجىرا چيائى دەسپىدكەت ژ گەرويا بىخىمى ژ لايى رۇژھەلاتى ھەتا گەلىن زەنتە ل لايى رۇژئاقايى ب دىرژاھىيا ۲۵كەم و فرەھىيا ۴كەم و تىكرائىن بلنداھىيا وى دناقبەرا (۱۳۰۰-۲۴۰۰) مەتراندایە لى بلنداھىيا بلندترین گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۵۹۳) مەتران ل سەر ئاستى رووىن دەريايى.

۲. زنجىرا چيائى ئاكرى،

زنجىرەكا چيائىە ژ رووبار زى مەزن دەستپىدكەت و دناف باژىرى ئاكرى را دەرياز دىبىت و پاشى بۇ رۇژئاقايى رووبارى خازر دچىت و دەھىتە دابەشكرن بۇ چەند چيائان ئەوژى ئەفەنە:

أ. چيائى ئاكرى: ئەف چيائە ژ گەلىن زەنتە ل رۇژھەلاتى دىرژدبىت ھەتا رووبارى خازر ل رۇژئاقايى و دىرژاھىيا وى دگەھىتە ۳۰كەم و فرەھىيا وى ۵كەم و بلندترین خالا گوپىتكا وى دگەھىتە

بلندە. بلنداھىيا بلندترین گوپىتكا وى دگەھىتە ۲۱۷۷مەتران. ئەف زنجىرا چيائى دەھىتە پارچەكرن ب ھژمارەكا گەلى و نھالین تەنگ و كوور وەك ئاشەوا و گەرەگو و ھەفەندكا^(۷) و زنوہ (تەماشەى وىنەين ژمارە ۳ بكە) و دىرەش ل بنارى باكوورى و چەمانكى ل بنارى باشوورى.

ھەردىسان ھندەك چيائىن دى د ھەمان دىرژوونا چيائى گارەى دا ھەنە وەك چيائى سەرتاشىك (۱۳۰۵) م ل نىزىكى ئاشەوا و چيائى سەر ھەسەن (۱۳۰۸) م و چيائى سوارەتىكا (۱۴۳۱) م .

دووم: ھىلا باشوورى

ئەف ھىلە چيائىن (قەندىل، ئاكرى، باكرمان، سىپى و بىخىراى بخۇفە دگرىت و ژ لايى رۇژھەلاتى بەرەف رۇژئاقايى دىرژدبىت. تىكرائىن بلنداھىيا وان دناقبەرا ۱۰۰۰-۲۰۰۰ مەتراندایە و دەھىتە نىاسىن ب ھىلا باكوورى يا دەفەرا نىمچە چيائى و كرنكترین چيائىن وى ئەفەنە:

وینەين (۳)

گەلىن زنوہ (سى پرکا) چيائى گارەى

- فەكۆلېنەكا مەيدانى ل پىكەفتى ۱/۸ / ۲۰۱۵

۱۵۴۸) مەتران ل ھىنداف باژىرئى ئاكرئى و ژ چەند جىباين دى پىكدهيت ئەوژى ئەقەنە:

ب. چىباين سەرئى ئاكرئى: ئەف چىبايە دگەھىتە سەر باژىرئى ئاكرئى و بلنداھىيا بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۵۴۸) مەتران، ئاراستەھىن وى ژ باكوورئى رۇژئاقايى بەرھەف باشوورئى رۇژھەلاتى درئىدبىت و ژ ھىندەك بەرئىن كلسى پىكدهيت و بنارئى وى سەرنشېقىھەكا دژوار يا ھەى لەورا دياردا كەفتنا كەفران لىن رويدەت.

ت. چىباين گەلى: دگەھىتە باكوور و باكوورئى باژىرئى ئاكرئى و ئەف چىبايە درئىزھىيا چىباين بەرى نھايە لىن بلنداھىيا وى دگەھىتە (۱۰۱۰) مەتران.

پ. چىباين سەرئى سادا: دگەھىتە رۇژھەلاتى باژىرئى ئاكرئى و درئىزھىيا وى دگەھىتە (۱۲۴۵) مەتران.

ج. چىباين باكرمان: ئەف نەفە دھىتە گۆتن بۇ بەشئى رۇژئاقايى يىن چىباين ئاكرئى ھەنا رووبارئى خازر و بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۰۴۴) مەتران.

۳. چىباين سىپى:

ئەف چىبايە بەشەكى ژ زنجىرا چىباين بىخىرى پىكدهيتىت و دەستپىدكەت ژ دەقەرا دابەشكرنا زنجىرا چىباين بىخىر بۇ ھەردو بەشئىن باكوورئى كو دىژئىن چىباين سىپى و درئىزھىيا وى دگەھىتە ۲۸كم و فرەھىيا وى ۴كم و بلنداھىيا وى دناقەرا ۸۰۰-) ۹۰۰ مەتران دابە و بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىت (۱۱۸۰) مەتران.

۴. چىباين كەمەكا:

ئەف چىبايە سنوورئى باشوورئى يىن ھەوزا رۇگەرم و سنوورئى باكوورئى يىن ھەوزا گەلىن دھۆكىن بىخۆفە دگىرت و درئىزھىيا وى دگەھىتە ۲۵كم و فرەھىيا ۲كم ھەنا دگەھىتە دەقەرا زاويتە، تىكرائىن بلنداھىيا وى دگەھىتە ۱۰۰۰-۱۱۰۰ مەتران و بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە ۱۳۶۰ مەتران (كانىكىن رۇژئاقايى يىن ھەوزا گەلىن دھۆكىن).

۵. چىباين سىپىرئى:

زنجىرەكا چىبايا كورته، دگەھىتە نەقەرا چىباين كەمەكا ل باكوورئى و چىباين بەرئىشكىن ل باشوورئى، ب درئىزھىيا ۱كم و پانىيا ۱كم، تىكرائىن بلندىيا وى د نەقەرا ۱۰۰۰-۱۱۰۰ مەتراندايە.

۱. چىباين بىخىر:

دھىتە ھىمارتن گىرنگىرتىن و بلندترىن چىبا ل پارىزگەھا دھۆكىن، ئەف چىبايە ژ لايىن رۇژئاقايى ل گوندئى دىرەبوونى ل سەر شىپوھىن زنجىرەيەكا درئىز دەستپىدكەت و بەرھەف ئاراستەھىن باشوورئى رۇژھەلاتىفە دچىت ھەنا دگەھىتە سنوورئى باژىرئى دھۆكىن و درئىزھىيا وى دگەھىتە ۴۰كم، ھەر دىسان لايىن باكوورئى يىن ھەوزا دەشتا سىلئانەھىان بىخۆفە دگىرت كو تىكرائىن بلنداھىيا وى دگەھىتە ۱۰۰۰-۱۲۰۰ مەتران لىن بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە ۱۳۵۸ مەتران ل نىزىكى گوندئى كىئىلا. بنارئى وى يىن باشوورئى كىمتر يىن سەرنشېقىھە ژ بنارئى وى يىن باكوورئى كو تىكرائىن وى ژ ۲۵ پلەھىان پتر لىن نەھىت لەورا ئەف چەندە بوويە ئەگەرى پەيدابوونا رووبەرىن بەرھەف يىن ھەردى و دەرەكەفتنا چەندىن كانىكىن ئافى ب تايبەت ل گوندئى ھاجبا.

۳. چىباين ھەرىما باشوورئى:

ئەف ھەرىمە ل لايىن باكوورئى دگەھىتە چىباين بىخىر، سىپى، ئاكرئى و فەندىل و دھىتە نىاسىن ب ھىلا باكوورئى يا دەقەرا نىمچە چىباين، ھەردىسان ل لايىن رۇژئاقا و باشوورئى رۇژئاقايى دگەھىتە رووبارئى دىجلەى، و ل لايىن باشوورئى دگەھىتە بلنداھىين باشىكىن و مەقلوب و ل لايىن رۇژھەلاتى ژى دگەھىتە رووبارئى ژى مەزن، رووبەرىن قى ھەرىمى دگەھىتە ۳۷۱۵كم^۲ كو دىبىتە رىژھىيا ۲۴،۱% ژ سەرچەمى چىباين پارىزگەھا دھۆكىن كو رووبەرىن وى يىن چىباين دگەھىتە ۱۱۰۰كم^۲ ب رىژھىيا ۲۰،۷% ژ سەرچەمى چىباين پارىزگەھىن، تەماشەى خىشتەيىن (۳) و (۴) و وىنەيىن (۱) و (۲) بگە. ل قى ھەرىمى ئەم دىشئىن تىبىنىيا ھەردىن راست ل گەلەك دەقەرىن وى بگەين

۹,۳ كم ژ لايى رۇئاقايى ل فەيدىن دەستىدكەت ھەتا رووبارى بىداوھ ل رۇزھەلاتى و بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە (۵۲۲) مەتران.

ت. ئەلقۇش:

بلنداھىكە دىنژاھىيا وى دگەھىتە ۱۹ كم و ژ رووبارى بىداوھ دەستىدكەت ل رۇئاقايى ھەتا دگەھىتە گەلىن باعدەرى ل رۇزھەلاتى و ھندەك جاران دەھتە ئاڧكرن ب چىايى ئەلقۇش، ھەرچەندە بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە ۹۴۵ مەتران لى تىكرائى بلنداھىيا وى دناقبەرا ۵۰۰-۸۰۰ مەتران دابە.

پ. بلنداھىيىن شىخان:

دىنژاھىيا قان بلنداھىيان دگەھىتە ۹ كم و ل لايى رۇئاقايى ل گەلىن باعدەرى دەستىدكەت ھەتا دگەھىتە گەلىن لالاش و باژىركى باعدەرى دگەھىتە سەر بنارى وى يى باشوورى رۇئاقايى و شىخان دگەھىتە سەر لايى وى يى باشوورى رۇزھەلاتى و تىكرائى بلنداھىيا وى دناقبەرا ۴۵۰-۵۰۰ مەتراندابە لى بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە ۵۲۲ مەتران.

۳. بانى و گر:

ل سەر روويى پارىزگەھا دھۆكى ھژمارەكا گر و بانىيان ھەنە كو دگەھنە بەر بنارى چىايىن دەقەرى

ئەوژى ژبەر بالادەستيا عەردى دەشتى ب تايبەت دەشتا سلىقنەھيا و دەشتا ئاكرى.

سەرەراى ھەبوونا رووبەرىن بەرفرەھ بىن دەشتى، لى تىكرائى بلنداھىيا وى دگەھىتە (۵۰۰-۱۰۰۰) مەتران، (تەماشەى خىشتەيى ژمارە ۸ بکە)، ديارترىن چىايىن وى ئەقەنە:

أ. چىايى زاوا:

ئەف زنجيرا چىايى دگەھىتە باشوورى باژىرى دھۆكى و دىنژاھىيا وى دگەھىتە ۱۹ كم كو ھەر ژ زالگەھا ئالۇكا دەستىدكەت ھەتا دگەھىتە لايى رۇزھەلاتى ل نھالا گەلى كورتكى، تىكرائى بلنداھىيا وى دناقبەرا (۷۵۰-۸۵۰) مەتراندابە لى بلندترىن گوپىتكا وى دگەھىتە (۱۰۲۰) مەتران^(۸). جوداھىيا ھەى دناقبەرا خۇرستيا عەردى يا بنارى وى يى باكوورى و بنارى وى يى باشوورى و ئەف چەندە رەنگەدانى ل سەر پلا سەرنشىقىيا روويى دەقەرى دكەت ب تايبەت ل دەقەرا دناقبەرا دومىز- فەيدىن- شاريا. ل بنارى وى يى باشوورى كانىكىن نھالا شاريا پىكدىنىت و بنارى وى يى باكوورى دگەھىتە بەرامبەر باژىرى دھۆكى.

ب. داكا:

ھندەك بلنداھىيىن نە گەلەك بلندن كو دناقبەرا ۴۵۰ (۵۰۰-) مەتران دانە و دىنژاھىيا وان دگەھىتە

خىشتەيى (۸)

چيا و بلنداھىيىن دەقەرا پىلدار (باشوورى پارىزگەھى)

جھ	بلندترىن بلنداھى/متر	تىكرائى بلنداھىيىن/متر	تىكرائى قرەھيىن/كم	دىنژاھى/كم	زنجيرا چىايى
زاوا	۱۰۲۰	۷۵۰ - ۸۵۰	۳	۱۹	
داكا	۵۲۳	۴۵۰ - ۵۰۰	۱,۵	۹,۳	
ئەلقۇش	۹۴۵	۵۰۰ - ۸۰۰	۳,۵	۱۹	
شىخان	۵۲۲	۴۵۰ - ۵۰۰	۲,۵	۹	

گەلەك ئاسى و تىژ ھەنە كو يا ب زەحمەنە مرۇف بىشيت سەرگەفیت، ھەردىسان ب دىژاھىيا ۋەرزىن زىستانى و بەھارى بەفر لى دىبارت^(۱).

ب. بانىيا سەرسىنگى،

ئەف بانى يە پىشكا نەفراست دناقبەرا چىيان مەتىنى ل باكوورى و چىيان گارە ل باشوورى داگىردكەت كو رووبەرەكنى ھەردى يە ژ ھەردى دەوروبەرى خۇ بلندتر لى دەيت. بلندترىن رووى وى دگەل رىكا (سەرسىنگ، ئىنىشكى و قەدشنى) ئىككىگىرت و بلنداھىيا وى دگەھىتە ۹۰۰-۱۰۰۰ مەتران ل سەر رووى وى دو سەرنشېقى يىن سەرەكى ھەنە ئىك ژوان دگەھىتە لايى رۇژھەلاتى كو كانىكىن گەلىن سېنەيى رۇژھەلاتى لى ھەنە و يى دى دگەھىتە لايى رۇژناقبى كو كانىكىن گەلىن سېنەيى رۇژناقبى لى ھەنە، ئەف ھەردو گەلى بە بوويىنە ئەگەرى پارچەكرنا رووى قى بانىي ئەۋزى ب ھارىكارىيا چالاكىن رامالىنى ل سەر رووى وى كو د بەنرەندا ژ كەفرىن خىزى پىككەھىت.

تىكرانى فرەھىيا وى ل نەفراستا بانىي دگەھىتە ۱ كم دگەل ھەبوونا ھەندەك زىدەگافىن فرەھىي يىن نەنگ دگەل بنارى باكوورى يىن چىيان گارە و بنارى باشوورى يىن چىيان مەتىنى (دەقەرا بەرلىقىن چىيان)، ئەف دىژبوونە بوويىنە ئەگەرى پەيدا بوونا سەنترىن شارسىنانى يىن پىشكەفتى ۋەكى قەدش و بامەرنى. ھەزى گوتنى بە كو گەلىن فرەھ يىن سەرنشېف ل بنارى باكوورى يىن چىيان گارە (گەرەگو ھەفەندكا و دىرەش...) و بنارى باشوورى يىن چىيان مەتىنى (گەلىن سىلاقى، نەردنا، ئىنىشكى، داودىي، گەلىن دىھى ...) بوويىنە ئەگەرى پارچەبوونا رووى قى بانىي كو ببىتە دەقەرەكا خۇرسىتيا رامالىنا توند.

ت. بانىيا بەروارى بالا^(۱)

ئەف بانى يە بەشنى نەفراست يىن دەقەرا بەروارى بالا داگىردكەت، ژ لايى باكوورىقە سنوورى وى دەھىتە دەستىشانكرن ژ لايى زنجىرەكا سادە يا چىيانىن

و پىرىيا جاران ژ ئەنجامى كىرارا رامالىنا ئافى ل گەلىيان ل بنى چىيان پەيدا بوويىنە و ئەف چەندە دبىتە ئەگەرى پارچەبوونا وان بو گىرك و بانىيان كو بلنداھىيا وان دناقبەرا (۷۵۰-۷۵۰) مەتران داىە ل سەر ئاستى رووى دەريانى ل دەقەرىن لىكبادانا وان يا سادە لى ل دەقەرىن چىيانىن بلند و لىكبادانا ئالوز بلنداھىيا وان دگەھىتە پىتر ژ (۱۰۰۰) مەتران.

ل سەر فان گران ئەم دىشنى تىبىنبا ھەبوونا ھەندەك دىژبوونان بگەين دگەل زنجىرەيىن چىيانى كو ھەمان سىفەتىن زنجىرەيىن چىيانى ھەنە لى بلنداھى و سەرنشېقىيا وان كىمترە، ئەف گرە دگەل دروستبوونا زنجىرەيىن چىيان پەيدا بوويىنە لەورا دبىزنى گرىن جىولوجى زىدەبارى ھەبوونا ھەندەك كىركىن دى دبىزنى گرىن شىنواران كو گەلەك د بلند نىن و دەھىنە لىكبادان ھەروەكى گرى مالتانى ل باژىرى دھوكى كو قەدگەرىتە چاخىن بەرى دىرۇكن و شىنەيى وى يى گروفر نىشانى دكەنە سەر ھەندى كو ژ ئەنجامى بەرمايكن جفاكىن مرۇقايەتى يىن كەفن پەيدا بوويە.

۱. بانى:

بانى ژ دەشتان بلندتر و پىلدارتر لى ئافىن ھەركى و رووبار و نەھالىن كوور ئەو پارچە پارچە كىرنە و دبىت بانى ل ھەمان سەردەمى جىولوجى دوست بىن يىن كو چىيانىن پارىزگەھى لى دروستبوويىن. بانى ل ھەندەك جەھىن دەستىشانكرى يىن رووى پارىزگەھا دھۆكى ھەنە كو بلنداھىيا وان دناقبەرا (۵۵۰-۹۰۰) مەتراندايە لى بلنداھىيا ھەندەكىن دى دناقبەرا (۹۰۰-۱۸۰۰) مەتران داىە ب تايبەت ل دەقەرىن چىيانى يىن بلند، دىارتىن بانىن پارىزگەھى ئەقەنە:

۱. بانىيا كوالدە،

دگەھىتە باكوورى قەزا ئامىدىي و بلنداھىيا وى د ناقبەرا (۲۱۰۰-۲۴۰۰) مەتران و دەھىتە ھژمارتن گىرنگىرىن بانى ژ لايى سىرۇشتى ل دەقەرى و ژ پىكھاتەكا كەفرى پىككەھىت و ھەندەك بنارىن

ل قىيرى مە چەند گر ھەنە دى ئامازى پىن دەين^(۱۱)

- گرى ئاكرى، دكەفىتە نىزىك چىيىن سەرى گارەى و بلنداھىيا وان دكەھىت ۷۳۶ مەتران.

- گرى سەرى ئاكرى، ئەف گرە دكەفىتە رۇژھەلاتى باژىرى ئاكرى و بلنداھىيا وى دكەھىتە ۱۸۰ مەتران.

- گرى تۇپا، گرەكى مەزىنە دكەفىتە لايى رۇژھەلاتى يى باژىرى و بلنداھىيا وى دكەھىتە ۸۲۹ مەتران.

- گرى باشقال، ئەف گرە دكەفىتە لايى باشوورى رۇژھەلاتى باژىرى و بلنداھىيا وى دكەھىتە ۶۰۵ مەتران.

ب. گرېن تاك:

ھندەك گرېن ل سەرى شىۋەيى بەكەيىن ژىكفەبوۋىيى خۇيا دكەن يانزى دناف ھندەك كۆمىن بچويك دا ل قىيرى و وىراھە دناقبەرا زىنجىرە و گوپىتكىن چىيان يانزى دناف بانى و دەشتىن دەقەرى دا، ھندەك ژوان ھاتىنە دروستكىن و ھندەك ژوان زى د مىژوۋىيىنە كو فەدگەرنە چاخىن دىرۇكى يىن كەقن و شىۋەيى وان يى بازنەيى ھىمايى دكەتە سەرى ھىدى كو ئەو ژىرەمايىكىن شارستانىن كەقن پەيداۋونە، ھندەك زى ئەگەرى دياردا رامالىنا ئافى ل نھال و گەلىن دناقبەرا چىياندا پەيداۋونە، ب شىۋەيەكى گىشى بلنداھىيا وان دناقبەرا ۴۰۰-۴۵۰ مەتراندابە، ديارترىن گرل دەقەرى گرى (نىسكا) بە ل ل باشوورى سەنتەرى قەزا سىمىلى و گرى (بەلەك) ل سەنتەرى ناھيا باتىلى كو بلنداھىيا وى دناقبەرا ۴۸۰-۵۰۰ مەتراندابە و گرى (دارى) كو بلنداھىيا وى دناقبەرا (۵۰۰-۵۲۰) مەتران دابە^(۱۲).

ھەردىسان گرى ناتۇرا (۱۲۳۵م) و گرى رۇمارايا (۱۱۰۸م) ل نىزىكى گوندى ئەرەدنا و گرى كەچەل (۱۰۵۱م) ل نىقا رىكا دناقبەرا باژىرىن سەرسىنك و قەدشى دا، ژ گرېن دى ل بەشىن رۇژئاقايى ژ بانى گرى ھاجيا (۹۱۷م) ل نىزىكى گوندى سەپداقا و

دەقەرا بەروارى بالا ل نىزىك گوندىن (ئورمەداۋدا) و (دەرگەلكا سەيدا) دگەل زىنجىرا چىيىن بارۇخى و كوزنا و زىنجىرا چىيىن (گەلىكى)، لى سنوورىن وى يىن باشوورى دگەل بنارى باكوورى يى چىيىن مەتىن دىزىدبىت بتايەت دگەل زىنجىرا چىيىن (سەرى دۇلا) ھەتا دكەھىتە رووبارى خابوورى و ژ لايى رۇژھەلاتىفە دكەھىتە زىنجىرا چىيىن (كابىنرىك).

ديارتىن سىفەتىن بانىيا بەروارى بالا ئەو ھەنە گەلەك يى ئالۇزە و ژ لايى تۇپۇگرافىيالىق فە يى سادەيە، ب تايەت ھەكە دگەل بانىيا سەرسىنكى ھەقەرى بەكىن، ھەردىسان ھژمارەكا دەشتىن بەرفرەھ لى ھەنە ھەك دەشتا چەقەلا و گرى سۇر و بنافىكى، دىزىھىيا وى دكەھىتە ۲۶كم و فرەھىيا وى ۱كم و بلنداھىيا وى دكەھىتە ۱۰۵۰م و رووبەرى وى دكەھىتە ۱۱كم.

۲. گر:

ل سەرى ھەردى روۋىيى پارىزگەھا دەھۆكى ھژمارەكا مەزىنە يا گران ھەنە كو ھەمى زى دكەقنە بەر سىنگى چىيىن دەقەرى كو ئەۋزى ژ ئەنجامى رامالىنا ئاقىن گەلىن كوو ئەقن دكەقنە بنارىن چىيان دروستبوۋىنە و ئەف رامالىنە بوۋىيە ئەگەرى ھىدى بنارى چىيان بىنە گر كو بلنداھىيا وان دناقبەرا ۵۵۰-۷۵۰ مەتران دابە، لقىرى مە دو جۇرىن گران يىن ھەين.

۱. گرېن بنارىن چىيان:

زىنجىرەكا دىزى يا گرېن پارچە پارچە بوۋىيە كو ژىرە گەلىن سەرنشىف يىن بنارىن چىيىن دەقەرى پەيداۋونە و پىرىيا جاران ب چىيانقە دەپنە گرىدان و بلنداھىيا وان دناقبەرا (۶۵۰-۷۰۰) مەترانە ل دەقەرىن نىمچە چىيى و دەقەرىن چىيىن نە گەلەك بلند. ئەف گرە پىرىيا جاران بوۋىيە ئەگەرى پەيداۋونە گوندان و دەقەرىن شارستانى يىن پىشكەفتى ھەك باژىرى دەھۆك و زاخۇ و ئاكرى ئەۋزى ژىرە زەنگىنيا وان ب ژىدەرىن ئاقا ژىرەمەرد و نىزىكىيا وان ژ دەشتىن كو ناخەكا ب زاخ بۇ چاندنى ھەين.

۱. دەشتىن ئافرابوونان:

دەشتىن ئافرابوونان ئەو عەردىن راستن يىن دكەفنه لايەك يان ھەردو ئالىين رووباران و تۆزى بووينە ژ بەرمايكان كو پىكدهين ژ كەرەستەيىن خىزى و ھەرىن و تەقنى و دبىت جوداھىيا فرەھىيا فان دەقەرەن پىشت بەستىن بکەتە سەر وى قۇناغا رووبار يان گەلى تىرا دبووريت، ب رەنگەكى رووبار ل دەستپىكا قۇناغا دناقەرە كەفرىن ئالۆز دا دەيتە دۆرپىچكرن ب رەنگەكى كو دەشتىن ئافرابوونان دناقەرە ھەركىنا ئاقى و لىقىن گەلياندا دروست دبىت و دەمى ئەف رووبارە دگەھىتە قۇناغىن دپۆتر ئاقخۇيا نھالا وئۆزى فرەھ دبىت ئەو ژى ژ ئەنجامى تاشىنا ئالىين وى و خواربوونا ئاراستىن وى كو دبىتە ئەگەرى پالدانا لىقىن رووبارى يىن دوور ژ ھەركىنا ئاقى و ب قى چەندى دى ھندەك روويىن كەفرى يىن راست دروست بوون و دى د ئامادەبن بۇ ھندى بەرمايك ل دەمى ئافرابوونان ل سەر خرقەبن^(۱۴) ئەف چەندە چىندبىت ب رىكا رابوونا ئاقا رووبارى ل سەر ھەردو ئالىين وى و دەمى ئاقا رووبارى ژ سنوورين خۇ يىن ھەركىنى دەدكەفیت لەزاتيا وئۆزى كىمتر لى دەيت و ھوسا تەخەكا وان بەرمايكىن ئاقا رووبارى نەشيت ھەلگريت دى ل سەر ھەردو ئالىين رووبارى كەفنه سەرئىك وەكى كەرەستەيىن ھەلگرتى و ژ ئەنجامى دووبارەبوونا قى كىرارى دەشتىن ئافرابووى پەيدادىن، ب شىوہەكى گىشتى دىنامىكا دروستبوونا دەشتىن ئافرابووى د سى قۇناغان را پەيدادبىت ئەوژى ل ئەنجامىن^(۱۵) (Bunnett 1۹۱۵):

۱. قۇناغا فرەھبوونا گەلى ب رىكا تاشىنا ئالىين وى.
۲. سەرئىك خرقەبوونا كەرەستەيان ل ھەردو ئالىين رووبارى كو ھارىكارىيا دروستبوونا شرىتى، خال (Point bar) دكەت و پىشتى ھىنگى دبىتە بەشەك ژ دەشتىن ئافرابووى.
۳. قۇناغا سەرئىك خرقەبوونا خىزى و ھەرى و تەقنى ل سەر عەردى گەلى.

كرى غلبىش (۹۰۸م) و كرى عەجوا (۸۱۲م) دناقەرە گوندىن تەخلافا و ھەمزدا، ھەردىسان ل باشوورى دىرەلوكى ھندەك گر ھەنە وەكى كرى قايدا (۷۱۴م) و كرى پاسى (۸۵۷م)^(۱۳).

دووم: دەشت

دەشت ئەو دەقەرە راستە يا ژ ئەنجامى كىرارىن سەرئىك خرقەبوونا ئاخى پەيدابووين دگەل ھەبوونا جوداھىيا فاكتەرىن بووينە ئەگەرىن دروستبوونا وان قىنجا چ دەشتىن ئاقى بن وەكى ئەقىن ل بنارىن چىپايان يانژى دەشتىن دناقەبىنى دا (دەشتىن دناقەبىنا چىپاياندا) بن، دەشتىن ئافرابوونان ئەوین ل بەر لىقىن رووباران پەيدابوون، دەشتىن ژ ئەنجامى رابوونا باى پەيدابووين وەكى دەشتىن بىپانى يانژى دەشتىن كىنارى يىن ژ ئەنجامى پىلین دەريايى پەيدابووين.

گرنگىيا دەشتان د ژيانا مرۇقاندا بۇ ھندى دزقرىت كو ئاخەكا ب پىت و نوى و راست لى ھەبە لەورا دەيتە نىاسىن باشترىن دەقەرەن چاندنى و ھەبوونا ژىدەرىن ئاقى يىن بەردەوام ب تاپەت ئەو ئاقىن بەردەوام د ەك رووباران ھەركن. لەورا ئىكەم ئاكنجىبونىن مرۇقان و گەشەكرنا وان ل جەين دەشت پەيدابووينە و قى چەندى رەنگەمدان كرىبە سەر دروستبوونا باژىران ل وان جەھان.

ل دەقەرە ئەف فەكۆلىنە ژىدگريت دپارووبە كو پەكەيا عەردىن دەشتى رووبەرىن بەرفرەھ يىن رووين پارىزگەھى بخوقەگرتىنە و مەزىنرىن رووبەر ژى دكەفیتە بەشىن وى يىن باشوورى لى چەند بەرەف باكوور و باكوورى رۇژھەلاتىقە بچىن رووبەرى فان دەشتان كىمتر لى دەيت، ھەژى گوتنى پە كو پىرىيا دەشتىن دەقەرە ژ ئەنجامى كىرارىن سەرئىك خرقەبوونا وان بەرمايكان پەيدابووينە يىن ژ ژووردانىين چىپايان ھاتىنە خوارى و ل بنارى چىپايى سەرئىك خرقەبووين يانژى ئەو بەرمايكىن ئاقىن رووبارىن دگەل خۇ ئىناين و ل ھندەك جەھان سەرئىك خرقەبووين و دەشت پەيداكىرىن، ئەم دىشىن دەشتىن پارىزگەھى ل سەر فان جۇران دابەش بکەين:

تا دگەھىتە (۷) پلەيان. ب شىئوھىكەنى گىشتى ئەف دەشتە بۇ چاندنا بەرھوبومىن دانودكاكى دەھىتە بكارئىمان زىدەبارى چاندنا داروبارئىن فىقى.

ت. رووبارئى زى مەزىن:

باشترىن دەفەرئىن دەشتى ھىنگى پەيدادىن دەمى رووبار دناف دەفەرەكا چىيىي يا ئالۆز دا دەركەقىت، ئەو دەشتى دەست ب فرەھبوونى دكەت دەمى نىزىكى بازىركى دىرەلوكنى دىت كو فرەھىيا وى دگەھىت (۶۰-۱۵۰) مەتران، پىرىيا عەردى وى دەھىتە چاندن بۇ دارىن فىقى زىدەبارى بۇ مەرەمىن وەبەرھىنانى ل دەفەرئىن باشوورئى دىرەلوكنى يىن دكەقنە سەر فى دەشتى و بووونە جەھىن گوزارى.

پ. دەشتا رووبارئى خابوورى:

دەمى رووبارئى خابوورى دەھىتە دناف سنوورئى عىراقى دا و باشى دگەھىتە پارىزگەھى ل دەفەرەكا خورسىتيا ئالۆز، شىيانىن رووبارى بۇ فرەھكرنا دەشتا ئاقرابووى يا ل رەخىن وى پىر لى دەھىت، ل دەفەرا بىنگوفا فرەھىيا فى دەشتى دگەھىتە ۱۵۰ مەتران و تا دگەھىتە دەفەرا پاسى ئەف فرەھىيە دگەھىتە ۳۵۰ مەتران، ئەف دەشتە ب دىرئەھىيا خۇ ژ لاپى وان گوندىن دكەقنە سەر رووبارى بۇ مەرەمىن چاندنا دارىن فىقى دەھىتە ب كارئىمان لى ديارترىن فرەھىيا وى ل وى دەمى پەيدادىت دەمى دگەھىتە رووبار دىجلە ل دەفەرا سىنگوشىيا عىراقى كو نىزىكى ۵۰۰ مەتران فرەھ دىت^(۱). بازىرئى زاخو دەھىتە ھىمارتن گىرنگىرئىن بازىرئى دكەقنە سەر فى رووبارى و پىرىيا ئالىين فى رووبارى بۇ مەرەمىن گوزارى ھاتىبە ب كارئىمان وەك دروستبوونا باخچە و گازىنو و خارنگەھا زىدەبارى چاندن.

ج. دەشتا رووبارئى دىجلە:

ژ دەمى ئەف رووبارە دگەھىتە سنوورئى عىراقى دەفەرئىن دەشتى ل سەر ئالىين وى دروست دىن ھەنا دگەھىتە دەرىياچا سكرئى مووسل، لى فرەھىيا وى ژ

پىرىيا چاران فرەھبوونا دەشتىن ئاقرابووى پىشت بەستىن دكەتە سەر قۇناغا جىومورفۇلۆزى يا رووبارى، ھەرچەند رووبار د قۇناغا جىومورفۇلۆجىدا دەرىازىت (ئانكو بەرەف ئاراستەھىن پىراتىن) دى فرەھىيا وى زىدەتر لى ھىت، ئەف دەشتە ب ھىدى دەھىتە نىاسىن كو ھىدەك ئاستىن نىمىن كو تا رادەھىكى نىزىكى ئاستى بىكى رامالىنى يە و دىت پلەيا وى ژ (۳) نەبوورئى، ل پارىزگەھى بەلاقبوونا دەشتىن ئاقرابووى پەيوەندى ب وان رووبارانفە ھەھە يىن بەردەوام ئافا وان د ھەرکىت زىدەبارى گەلىن ئافا وان ب شىئوھىكەنى وەرزى د ھەرکىت (وەك رووباران) لى ب شىئوھىكەنى كىمىتر، ديارترىن وان زى ئەقەنە.

أ. رووبارئى دەھۆكى:

ئەف رووبارە ل ھىدەك رووبەرئىن عەردى يىن بچوېك ديار دىت كو رەنگە فرەھىيا وان ژ ۵۰ مەتران نەبوورئى لى ل دەفەرئىن ئالۆزبوون و لىكبادانئىن رووبارى فرەھتر لى دەھىت و رىژەيا كەرەستەھىن سەرئىك خرقەبووى زى ل لايەكى وى پىر لى دەھىت و ھوسا دەشتەكا ئاقرابووى دروست دىت، ب شىئوھىكەنى گىشتى ئەف دەشتە بۇ مەرەمىن چاندن دەھىتە بكارئىمان و ھىدەك جەھان زى بۇ مەرەمىن گەشتوگوزارى و دروستكرنا گازىنووان دناف سنوورئى بازىرئى دەھۆكى دا ھاتىبە بكارئىمان ب تايبەت دەفەرئىن دناقبەرا رىفەبەرىيا تاپوون ل دەھۆكى و چارىانا كورەك، ئەف چەندەزى بووې ئەگەرئى كىمبوونا گىرنگىيا دەشتا ئاقرابووى يا پەيوەندى ب رووبارى ھىكەروى قە ھى و كىمىتر دەھىتە بكارئىمان.

بە دەشتا خارزى:

ئەف دەشتە دكەقنە سەر لىقىن رووبارئى خارزى و دەوربەرئىن وى، ب رەنگەكى ئەف دەشتە دىرئوونەكە بۇ دەشتا ئاكرئى يا دكەقنە رۇژەلاتى وى، تىكرابىن فرەھىيا وى دناقبەرا ۵۰-۱۰۰ مەتراندایە و تىكرابىن سەرئىقىيا عەردى وى دناقبەرا (۱-۳) پلەياندا لى ئەف سەرئىقىيە ل جەھىن باكوورى پىر لى دەھىت

و فرەھىيا وان يا كىنەمە و درىزاهىيا وان يا درىزە ئەف چەندە زى قەدگەرىت بۇ سرۇشتى خۇرستى يى ئالۆزى وى دەقەرى، لەورا ل قېرى دى بەھسى دو دەشتىن قى ھەرىمى كەين:

۱. دەشتا ھەوزا ئىستىبلان،

دەشتا ئىستىبلان دكەقەتە دووماھىيا باكوورى رۇزئاقابى قەزا زاخۇ و دگەھىتە چىايىن كېرە و دېرە ل لايى باشوورى دگەھىتە گەلىي دەشتتاخ و ل لايى رۇزئاقابى دگەھىتە رووبارى ھىزل و ل لايى باكوورى دگەھىتە چىايىن شەرانىش ئەف ھەوزە بەشەكى ئالۆزى دەقەرى پىكدىنىت.

ئەف دەشتە يا تەنك و درىزە ئاراستەين وى ژ رۇزھەلاتى بۇ رۇزئاقابى ب درىزاهىيا ۱۹كم و فرەھىيا دناقەبرا ۳۰۰م ھەتا كىلومەترەكى فرەھە دىت، ئەف دەشتە رادىت ب ھەركاندنا ئاڧا گەلىي ئىستىبلان دا بىرئىتتە رووبارى ھىزلى ل لايى رۇزئاقابى ب بلنداھىيا ۵۱۰م، فرەھىتەن خالا قى دەشتى دكەقەتە نىزىكى گوندى قەسرۇكى ب فرەھىيا ۱كم و پاشى بەرەف رۇزھەلاتى تەنگ دىت ھەتا دىتە ۳۰۰م، ھەرچەندە رووبەرى قى دەشتى يى بچويكە لى ئاھا وى يا زەنگىنە ب كەرەستەين كىمىيى و ب شىنوبەكە بەررەھە بۇ مەرەمىن چاندنا دارىن فىقى^(۱۸) دەيتە بكارئىنان، (تەماشەى وىنەين ژمارە ۴) بگە.

۲. دەشتا نىنك^(۱۹)

دەشتەكا تەنگ و خودان رووبەرەكى بچويكە و سرۇشتەكى خۇرستى يى پارچە پارچە بى ھەى، ئەف دەشتە ل لايى باكوورى دگەھىتە چىايى مەتىنى (لايى رۇزئاقابى چىايى) و لايى باكوور و باكوورى رۇزئاقابى دگەھىتە چىايى كوماك (۱۵۹۰م) و قى دەشتى سەرنشېقىيەكا گىشى ژ لايى رۇزھەلاتى بۇ رۇزئاقابى بى ھەى و رادىت ب ھەركاندنا ئاڧا رووبارى نىنك ب درىزاهىيا ۲۸كم و ھىدى ھىدى فرەھىيا ل بەشىن رۇزھەلاتى زىدەدىت تا دگەھىتە ۳كم ل بلنداھىيا ۱۲۰۰ مەتران، لى ل لايى رۇزئاقابى فرەھىيا

جەھكى بۇ جەھكى دى يا جودايە كو دناقەبرا (۱۰۰-۳۵۰) مەتراندايە و ئەف چەندە قۇناغا گەشەكرنا رووبارى دىجەلى دىاردكەت ب تايەت ل دەقەرا فىشخابوور و ل دووڧا فرەھىيا قى دەشتى ل نىزىكى گوندى بەغلوچە پتر لى دەيت تا دگەھىتە ۵۰۰ مەتران^(۱۷) و پترىيا رووبەرىن وى ل دەقەرا فىشخابوور بۇ مەرەمىن چاندنى دەيتە بكارئىنان ئەوزى ژەر راستىا عەردى وى و باشى و پىتيا ئاخى و ھەبوونا ئاڧى.

۲. دەشتىن خرقەبووى:

ئەف دەشتە ژ ئەنجامى سەرىك خرقەبوونا وان كەرەستەيان پەيدابووينە يىن ژ ژھەلىيىن چىايان دەيتە خواری و ل بنارى چىايى كۆم بووين ئەوزى ل دووڧ سەرنشېقىيا رووبى وى عەردى، لىڧى شىبانىن ئاڧى بۇ ھەلگرتنا كەرەستەين خۇ كىمتر لى دەيت لەورا دندكىن ھوبىر ۋەكى يىن خىزى و تەقنى دى ل قان دەقەران سەرىك خرقەبىن و پشنى چەند ھزار سالان دى دەشتىن خرقەبووى ل بنارى چىايان دروستىن كو ئاخەكا نەرم ھەپە و دەيتە ھژمارتن باشترىن جوړى ئاخى بۇ كىرارىن چاندنى، ھندەك جاران بەشتىن وى يىن سەرى ب ھندەك بەرمايكىن زفر و ھندەك جاران ژى ب كەڧرىن نەرم دەيتە نخافتن كو ئەف چەندە ژى ستوپراتى و نەرماتىا وى زىدەدكەت، ئەم دىتىن قان دەشتان ل سەر قان جوړان دابەش كەين:

أ. دەشتىن ھەرىما باكوورى (ئىستىبلان، نىنك)

ب. دەشتىن ھەرىما ئاڧىجى (زى، ئامىدى، بامەرنى، سىندى، زىبار، نەھلە، مەمانى)

ت. دەشتىن ھەرىما باشوورى (ئاكرى، باعەدرى، سلىڧانەينى)

أ. دەشتىن ھەرىما باكوورى

(ئىستىبلان، نىنك)

دەشتىن قى دەقەرى ب ھندى دەيتە نىاسىن كو ئاھا وى يا زەنگىنە ب كەرەستەين ئەندامى (مواد عضوية)، ژىمەركو دكەڧنە دناقەبرا دو چىاياندا (ئاڧ گەلىاندا)، ھەرىسان ژىمەركو رووبەرى وان يى بچويكە

دەشتە ب ھندى يا بەرنىاسە كو يا زەنگىنە ب ژىدەرتىن ئاڧا سەر عەرد و ئاڧا ژىر عەرد و ئاڧا وئ ژى يا باش و ب پىتە و پىكىن ھاتن وچوونى ل سەر ھەنە لەورا بووہ ئەگەر گەلەك جۆرىن چاندنى لى بىنە چاندن، زىدەبارى گىرنگىيا ئاكنجىبوونى ژەركو گەلەك كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى ل سەر قى دەشتى پەيدا بووینە ۋەك كۆمەلگەھا سىرىنى و شىنلادزى و دېرەلوكنى^(۱۰)، ئەڧ دەشتە ب درىژاھىيا (۱۷) كم و تىكرائى پانىيا وى (۲،۵) كم و رووہرى ب (۴۱) كم^۲ دەپتە تەخمىنكرن، قى دەشتى سەرنشېقىبەكى گىشتى يا ھەى ژ ئاراستەينى باكوور بەرەڧ باكوورى رۇژئاقابى و ژ ئاراستەينى باشوور بەرەڧ باشوورى رۇژھەلاتى، ئاڧا قى دەشتى رەنگەكەكى قەھوايى يى تارى يى ھەى و يا زەنگىنە ب كەرەستەينى ئەندامى ئەۋزى ژ نەنجامى چىريا شىنكاتى و كەشۋەھەۋابەكى باش ل وئ دەڧەرى.

ۋى كىم دىت بۇ ۵۰۰ مەتران دەمى دگەھىتە رووبارى خابوورى ب بلنداھىيا ۵۷۱ مەتران. ل سەر رووئى قى دەشتى گەلەك گوند ھاتىنە ئاڧاكرن ۋەك گوندىن (سەرگەلى، كانى سارك، چەم سەيدا، خشخاشا و بازى).

ب. دەشتىن ھەرىما ناڧەراست:

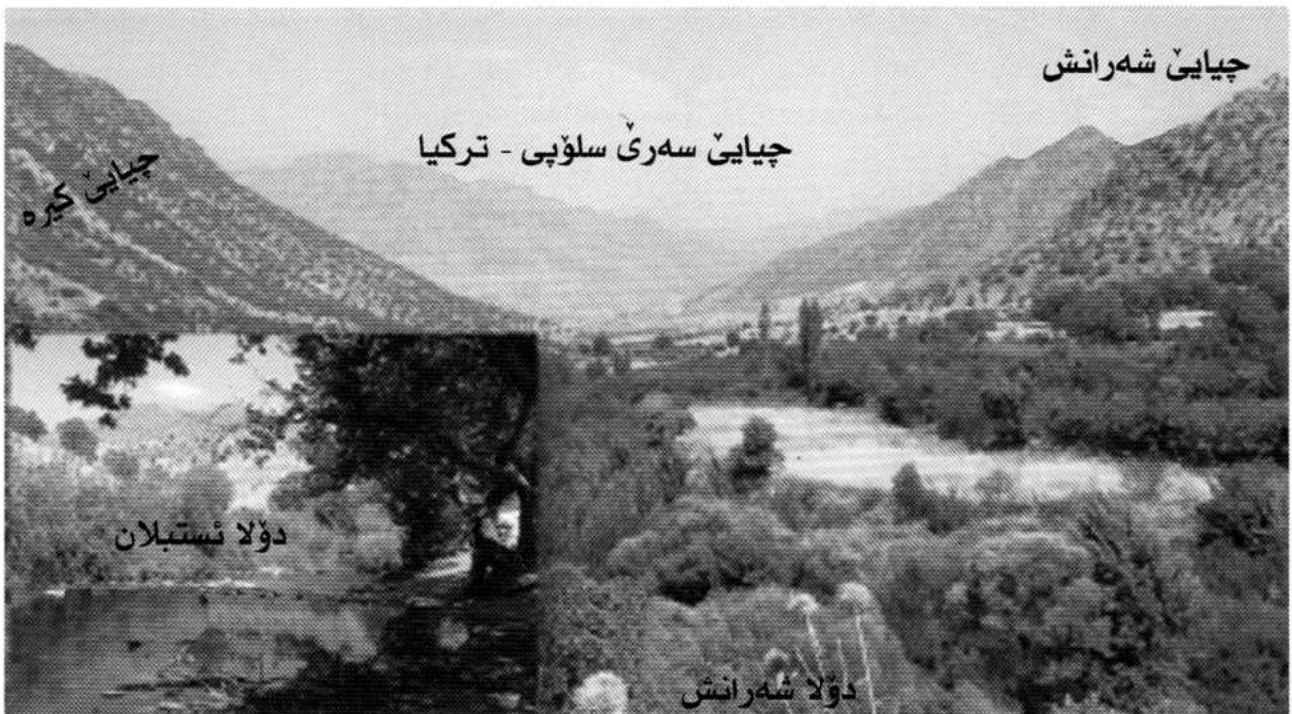
ئەڧ دەشتە ب ھندى دەپتە نىاسىن كو كىمتر د سەرنشېقىن و فرەھترن ژ دەشتىن ھەرىما باكوورى ل پارىزگەھا دەھۆكى (تەماشەى نەخشەى ژمارە ۳ بگە)، ديارترىن دەشتىن قى ھەرىمى:

۱. دەشتا زى مەزن (دەشتا زى):

ئەڧ دەشتە دگەڧىتە دناڧبەرا رووبارى رووئى شىن و زى مەزن ل لايى رۇژھەلاتى و رووبارى سېنەين رۇژھەلاتى ل لايى رۇژئاقابى، ھەردىسان دناڧبەرا چىايى لىنك ل باكوورى و چىايى پىرس ل باشوورى. ئەڧ

ۋىنەين (۴)

دەشتا ئىستىبلان ل رۇژئاقابى زاخۇ

- ۋىنە ژئالىنى ڧەكۆلەرىڧە ل ۲۰۱۳/۲۰ - ھاتىبەگرتن.

۲. دەشتا ئامىدىي،

ئەف دەشتە دكەڧىتە عەردى دناقبەرا چىيىن گارە ل باشوورى و چىيىن مەتىنى ل باكوورى و بازىرى دىرەلوكن ل رۇژئاقايى و رىكا سەرسنك- ئىنىشكىن ل رۇژھەلاتى، و ئاقى ژ گەلىن سىنەيىن رۇژھەلاتى وەردگىت، ئەف دەشتە ل ھندەك بەشىن وى يىن باكوورى ھندەك بلندى و نزماتى ل دەف دياردين ب رەنگەكى بلنداھىيا وى دگەھىتە ۱۰۰۰م ل سەر ئاستى روويى دەريايى و ب قى رەنگى پلا سەرنشيقىيا وى بەرەف ئاراستەيىن دىرەلوكن كىم دىبىت تا دگەھىتە ۱۵۰ مەتران.

دېژاھىيا قى دەشتىن دگەھىتە ۲۵كم و فرەھىيا وى دگەھىتە ۴كم و رووبەرى وى كىمترە ژ ۱۰۰كم آ و عەردى وى گەلەك بلندى و نزمى لى ھەنە لى ل ھندەك دەقەرا عەردى وى راست دىبىت ب تايەت ئەو جەھى دكەڧىتە سەر لايىن گەلىن سىنەيى كو ئاخەكا رەنگ تارى لى ھەيە. ل سەر قى دەشتىن گەلەك جەھىن ئاكنجىبوونى يىن گىرنگ پەيدا بوونە وەك ئامىدىي و دىرەلوک و قەدشنى، ھەردىسان گەلەك

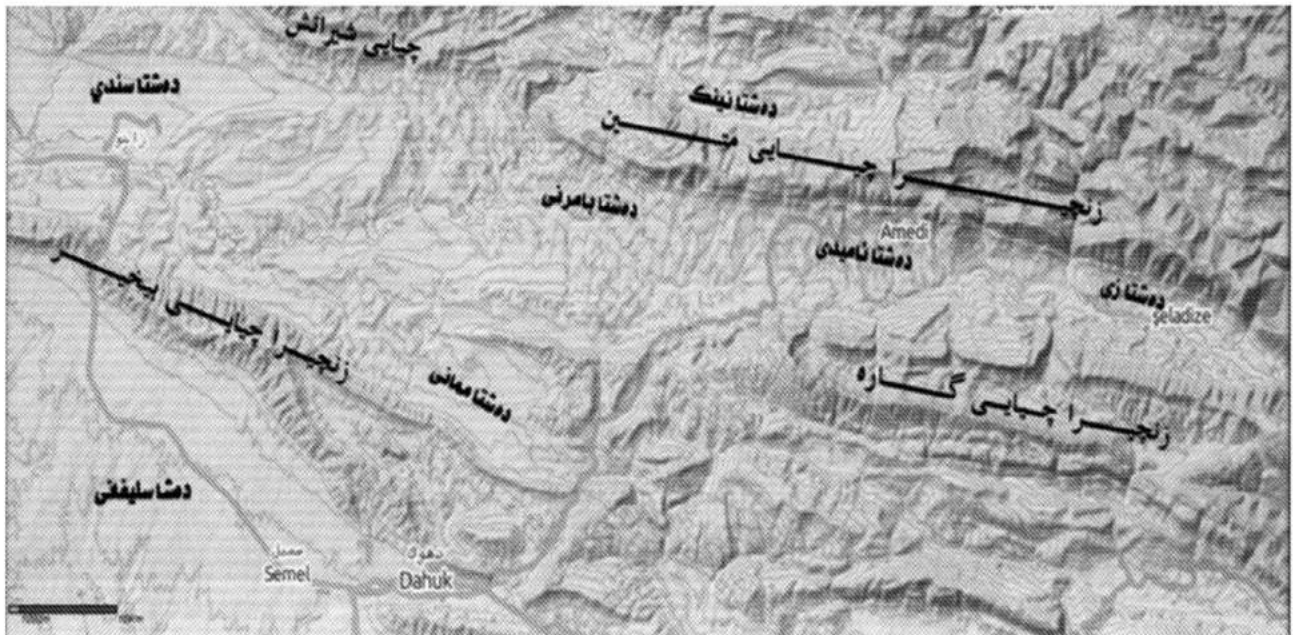
سەيرانگەھىن دلشەكەر ژى ل سەر ھاتىنە دروستكرن وەك سەيرانگەھا سەرسنكى و ئاشەوا ل لايى وى يىن باشوورى و سەيرانگەھىن ئىنشك و سويلاف و كەلا ئامىدىي ل لايى وى يىن باكوورى، ھەردىسان ھژمارەكا سكران ژى ل سەر ھاتىنە دروستكرن وەك سكرى تاخى ئازادى و سكرى بەھارى.

۳. دەشتا بامەرنى (دەشتا سىنەيى رۇژئاقا)،

ئەف دەشتە ب قى ئاقى ھاتىيە ناكىرن چوونكى دكەڧىتە ناحيا بامەرنى و راستى دا ئەف دەشتە تەمامكەرا دەشتا ئامىدىي يە لى سرۇشتىن خۇرستىيا عەردى وى كىمترە و پتر يا بەرفرەھە، ئەف دەشتە بەرەف رۇژئاقايى ب دېژاھىيا ۳۳كم و فرەھىيا ۴كم دېژدبىت و رووبەرى وى دگەھىتە ۱۳۲كم آ. ئەف دەشتە ژ رىكا دناقبەرا (سەرسنك- ئامىدى) دەستپىدكەت، بەرەف رۇژئاقايى دېژدبىت ھەتا دگەھىتە دەشتا ئاقرا بووى يا رووبارىن خابوورى نىزىكى گوندى دوكەرى، لى كانىكىن بلند يىن گەلىن سەرنشيقى يىن چىيىن گارە و مەتىنى بوونە ئەگەر عەردى وى تووشى بلندى و نزماتىيان بىت، لى

لەخشمىن (۳)

دەشتىن ھەرمە ناھىراست ل پارىزگەھا دھۆكى

بلنداھىيىن زاخۇب تىكرائىن بلنداھىيى دناقبەرا (۷۰۰-۷۵۰) مەتران، قى دەشتى شىئوھىيەكى سىنگوشەيى يىن ھەي ب رەنگەكى بىنكى وى بەرەف ئاراستەيى رووبارنى ھىزل و سەرئ وى بەرەف گوندئ ئاڭكەيىن يە. دىزھىيا قى دەشتى دگەھىتە ۲۹كم و فرەھىيا وى ۱ كم و رووبەرى وى ئى نىزىكى ۴۰كم^(۲۱).

ل سەر روويى قى دەشتى سەرنشيشقەكا گىشتى يا ھەي كو ئاراستەيى باكوورى بەرەف باشوور و باشوورئ روژئاقايى دىزىدبىت، زىدەبارى سەرنشيشقىيا وى ئ روژھەلاتى بەرەف روژئاقايى ئەوا ھەقتەرىب دگەل ئاقا گەلىن سىدى ھەتا دىزىتە رووبار خابوورى. ئەف دەشتە ھىتە ھژمارتن ئىك ئ گىرنگىر دەشتىن پارىزگەھا دھۆكى ئەوزى زىر راستىا عەردئ وى و ئاخا وى يا رەنگ قەھوايى تارى بەرەف رەنگى رەش. ل سەر قى دەشتى گەلەك گوند و كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى پەيدا بووينە ھەك بازىرى زاخۇ و دەركار و ھىزاوا.

رووبەرىن وى يىن دەشتى ھىدى ھىدى بەرفرەھتر لى دەھىن دەمى نىزىكى سەروكانىيىن گەلىن سىنەي و رووبارنى خابوورى دىن (تەماشەي وىنەيىن ژمارە ۵ بگە). زىر باشىا عەردئ وى ئەف دەشتە ھىتە ھژمارتن ئىك ئ دەقەرىن چاندنى يىن گىرنگ ل قەزا ئامىدىي و ل سەر روويى وى ھژمارەكا سىكران ھاتىنە دروستىكرن ھەك سىكرىن (شىيخ مەما، گولى، شىرتى، ئاشەوا، و سىنە۲)، بامەرنى و شىرتى دىارتىن ئاكنجىگەھىن خەلكى ل قى دەشتى^(۲۱).

۴. دەشتا سىدى،

دەشتا سىدى دگەقىتە نىزىك زىجىرا چىيىن شەرانش (تەماشەي وىنەيىن ژمارە ۶ بگە) و ئەف چىايە دىنە سىنوورئ وى يىن باكوورى و ب تىكرائىن بلنداھىيى دناقبەرا (۱۱۰۰-۱۲۰۰)م داىە، چىيىن بىخىرى ئى دىبىتە سىنوورئ وى يىن باشوورى ب تىكرائىن بلنداھىيى دناقبەرا (۱۰۰۰-۱۱۰۰) مەتران، زىدەبارى

۵) وىنەيى

دەشتا ئافرا بوويى با گەلىن سىنەيى روژئاقايى بەرى بگەھىتە رووبارنى خابوورى ب ۳ كىلومەتران

- وىنە ئىلابىن فەكۆلەرىفە ل ۱۷ / ۲ / ۲۰۱۰ ھاتىيەگىرتن.

ۋىنەينى (۱)

دېمەنەكنى ل ئەسمانى بۇ حەوزا دەشتا سىندى ل قەزا زاخۇ ھاتىبەگرتن

— احمد على حسن، التعرية المائية في حوض سهل السندى - زاخو، مجلة جامعة بهوك، المجلد (۱۲)، العدد (۲)، لسنة ۲۰۰۹، ص ۳۲۷.

۵. دەشتا زىبار

ئەف دەشتە ب فى نافی ھاتىبە نافكرن چونكى گوندين زىبارى دكەفنه سەر فى دەشتى و دەيتە ھژمارتن ئىك ژ دەشتىن تەنگ چونكى فرەھىيا وئى دناقبەرا ۵۰۰م - ۳كم داپە. ئەف دەشتە دكەفیتە دناقبەرا چىباين شىرىن ل باكوورى و قەندىل ل باشوورى و باشى ژ لایى رۇژئاقایى ل رۇژھەلاتى گەلىن زەنتە دىژدبىت بەرەف لایى رۇژھەلاتى تا دگەھیتە گەلىن بەخمە ب دىژاھىيا ۱۸كم، فى دەشتى سەرنشېقىھەكا گشتى ژ رۇژئاقایى ب بلنداھىيا ۹۴۰ ھەتا رۇژھەلاتى ب بلنداھىيا ۵۵۰ مەتران يا ھەى تا دگەھیتە دەشتا ئاقرايووى يا رووبارى زى مەزن. ئەف دەشتە ب ھندى يا ئاقدارە كو گەلەك داروبار و دارستان ل سەر ھەنە و كەشووھەواپەكى باش ھەپە

(تەماشەى ۋىنەينى ژمارە ۷ بکە).

۱. دەشتا ئاكرى يا باكوورى (دەشتا نەھلى)

ئەف دەشتە دكەفیتە دناقبەرا چىباين پىرس و زنجىرا چىباين ئاكرى ل نىزىكى سنوورى ناحيا دىنارتى و ەردى وئى دەيتە ب كارئىنان بۇ چاندنا برنجى و دارىن فىقى يىن جۇراوجۇر، ھەردىسان ئىكە ژ دەشتىن تەنگ چونكى فرەھىيا وئى دناقبەرا ۲،۵- ۳كم بىتنى داپە و دىژاھىيا وئى دگەھیتە ۳۶كم و ئىكە ژ دەشتىن زەنگىن بۇ چاندنى ب تايەت چاندنا فىقى و كەسكاتى زىدەبارى زەنگىنيا وئى ب كانىك و ژدەرنى ئاقى كو بوویە ئەگەر خەلك ل سەر ئاكنجى بيت ب تايەت ل ناحيا دىنارتى و نەھلە و گوندين بەرناز و زانە.

ۋىنەين (۷)
دەشتا زىبارى ل نىزىك گوندى بەخمە

- ۋىنە ز لايىن فەكۆلەرىفە ل ۲۰۱۵/۴/۲۵ ھاتىبەگرتن.

۷. دەشتا مەمانى؛

ئەف دەشتە ب قى ناقى ھاتىبە نافكرن چونكى گوندى مەمانى دكەفیتە سەر قى دەشتى، ز لايى جوگرافى قە ئەف دەشتە دكەفیتە دناقبەرا چىايى مانگىشكى ل باكوورى و سپىرىزى ل باشوورى و سنوورى وى يى رۇزھەلاتى ز گوندى كورنيت گافانا دەستىندكەت و درىزدىت بەرەف رۇزئاقايى ھەتا دكەھىتە گەلىن مانگىشكى و گەلىن رۇگەرم بەرى بگەھىتە رووبارى خابوورى، درىزھىيا قى دەشتى ۱۶كم و فرەھىيا وى ۵كم و رووبەرى وى زى دكەھىتە ۸۰كم. ل سەر رووى وى سەرنشقىەكا سادە يا ھى لى بلنداھىيا پترىيا عەردى وى دكەھىتە ۸۰۰م ل سەر ئاستى رووى دەريايى و ل ھندەك ئالىين رۇزئاقايى دكەھىتە ۷۰۰ مەتران^(۲۳). ھەردىسان ئىكە ز دەشتىن بەرنىاس بۇ چاندنى ب تايبەت چاندنا دانودكاكى ژەرەكو عەردى وى يى گونجاىە بۇ چاندنا گەلەك بەرھەمىن چاندنى.

۸. دەشتا مانگىشكى؛

تايبەتمەندىين قى دەشتى زى ۋەكى يىن دەشتا مەمانى نە ب تايبەت راستيا عەردى وى و ئاراستەيى وى بەرەف رۇزئاقايى، سنوورن وى دكەقنە دناقبەرا چىايى بەروشكى ل باكوورى و چىايى مانگىشكى ل باشوورى لى دەشتەكا تەنگە كو فرەھىيا وى ز ۱كم نابوورىت و درىزھىيا وىزى دكەھىتە ۱۳كم و رووبەرى وى دكەھىتە ۱۶كم. بلنداھىيا پترىيا عەردى وى دناقبەرا ۹۰۰-۹۵۰ م ل سەر ئاستى رووى دەريايى.

ت. دەشتىن ھەرىما باشوورى؛

ئەف دەشتە دەيتە ھژمارتن ز گرنگىرتن دەشتىن پارىزگەھا دھۆكى (تەماشەى وىنى ژمارە ۴ بگە) ئەۋزى ژەر رووبەرى وان يى بەررەھ و راستيا عەردى وان لەورا زى گرنگىرتن ناقەندىن چاندنا بەروبوومىن دانودكاكى ب تايبەت گەنم و جەھى ھەنە، ئەف

ھەرىمە بەشىن باشوورى پارىزگەھى و ھىندەك بەشىن باكوورى يىنى دەقەرا نىمچە چىيى ب خۇفە دگىرت و گىرنگىرتىن دەشتىن وئ ئەقەنە:

۱. دەشتا ئاكرى

ئەف دەشتە پىرىيا ھەردى باشوورى قەزا ئاكرى و باكوورى قەزا بەردەپەش پىكىدئىنىت و ژ لايى جوگرافىفە ل لايى باكوورى دگەل زنجىرا چىيىن ئاكرى و چىيىن باكرمان و ل لايى رۇزھەلاتى دگەل رووبارى زى مەزن و ل لايى باشوورى دگەل بلنداھىيىن بەردەپەش و چىيىن مەقلوب و ل لايى رۇزئاقايى دگەل بلنداھىيىن شىخان ئىككىدگىرت. شىئوھىيى قى دەشتى زى ھەكى سىگوشەكى بە كو بىكى وئ دكەفئە باكوورى ب دىزئاهىيا ۱۵كەم و سەرى وئ بەرەف ئاراستەھى قەزا بەردەپەش دىزئىبىت ب دىزئاهىيا ۱۹كەم. سەرنشىفيا قى دەشتى ژ باكوورى بەرەف باشوورى ب دىزئاهىيا ۲۵كەم دىزئىبىت و رووبەرى وئ دگەھىتە نىزىكى ۱۶۴۵كەم^۲. بلنداھىيا بەشىن وئ يىن باكوورى دگەھىتە ۱۰۰-۱۵۰ مەتران لى بەشىن وئ يىن باشوورى دگەھەنە ۳۰۰ مەتران^(۱۴).

ئەف دەشتە رادىبىت ب ھەركاندنا ئافا ھۇمارەكا گەلىيان بەرەف ئاراستەھى رووبارىن زى و رووبارى زەنتە و رووبارى خازىر، رووبى قى دەشتى ب ھىندەك سەرىك خرقەبويىن ئەقنى و خىزى و ھەرىن دەھىتە نىخافتىن زىدەبارى بەرىن بچوك. ئەف دەشتە ب شىئوھەكى باش بۇ مەرەمپىن چاندنى ب تايبەت چاندنا دانودكاكى ھاتىنە بكارئىنان ئەوژى ژەمر ھەردى وئ يى ب زاخە. ھەردىسان ئەف دەشتە د زەنگىن ب ژىدەرىن ئافا ژىرەرد چونكى ھۇمارەكا كىرارىن جىئولوجى ل قى دەقەرى بوويىنە ئەگەرى پەيدابوونا ھەمبارىن ژىرەرد يىن باش بۇ ھەلگرتنا ئاقى لەورا ژى ھۇمارەكا باش يا ئاقتىن بەفر و باران لى دەھىنە ھەمباركىن زىدەبارى ئافا رووبارىن زى مەزن و خازىر^(۱۵). ژ ئالىيەكى دىقە ھىندەك رووبارىن ھەرزى ل سەر رووبى وئ د ھەركىن كو ھىندەك ھەموزىن بچوك يىن ئاقى دروست دگەن و دىنە ژىدەرەكى باش بۇ ئافا ژىرەرد.

۲. دەشتا باھەردى

ئەف دەشتە دەھىتە ھۇمارتن نەمامكەرا دەشتا ئاكرى و د گەلەك تايبەتمەندىن بەرھەم ئىنان و سەرىشتى بەروبوومىن چاندنى و جۇرى ئاخى دا د ھەكەھەن زىدەبارى پلا راستىا ھەردى و ئاراستەھى سەرنشىفيا وئ ئەف دەشتە دكەفئە رۇزئاقايى دەشتا ئاكرى و ژ لايى رۇزھەلاتىفە دگەھىتە قەزا شىخان (۴۰۰-۴۳۰م) و ل باكوورى دگەھىتە بلنداھىيىن شىخان يىن باكوورى (۵۰۰-۷۱۴م) و چىيىن ئەلقۇش (۴۸۰-۹۵۰م).

۳. دەشتا سلىفانەھى

دەشتا سلىفانەھى دكەفئە قەزا دھۆكى و سىمىلى و ئاراستەھى وئ ژ باكوورى رۇزئاقا بەرەف باشوورى رۇزھەلاتە. ژ لايى جوگرافىفە ل لايى باكوورى دگەھىتە زنجىرا چىيىن بىخىر و سىپى و ل لايى رۇزئاقا و باشوورى رۇزئاقايى دگەھىتە رووبارى دىجلە و ل لايى باشوورى دگەھىتە سكرى مووسل و ل لايى رۇزھەلاتى دگەھىتە گوندى (ئاخى) ئىنتى ل بازىرى دھۆكى و ل لايى باشوور و باشوورى رۇزھەلاتى دگەھىتە چىيىن داكا و ئەلقۇش (نەماشەھى وىنەھى ژمارە ۵ بگە).

ل سەر رووبى قى دەشتى گەلەك گەلى و نھال ھەنە كو ئاراستەھى ھەمبارن ژ باكوور و باكوورى رۇزھەلاتى بەرەف باشوور و باشوورى رۇزئاقايىنە و گىرنگىرتىن وان ئەف گەلىبەنە ژ رۇزھەلاتى بۇ رۇزئاقايى (شارىا، دھۆك، مام شقان، تل زىر، نەقب، ئاگەھان، كىشكان و كىركل)^(۱۶).

دىزئىرتىن دىزئاهىيا قى دەشتى دگەھىتە ۸۰كەم و تىكرىيىن فرەھىيا وئ زى دگەھىتە ۲۰كەم. ل بەشىن وئ يىن ئاھەراست ھىندەك سەرنشىفيا سىك ھەنە لى ئەف سەرنشىفيا چەند بەرەف چىيىن بىخىرى ل باكوورى و رووبار دىجلە ل رۇزئاقا و باشوورىفە بچن ئالوزتر لى دەھىن. ئەف دەشتە يا بەرنىاسە ب چاندنا بەروبوومىن دانودكاكى و ژ گىرنگىرتىن بازىرىن دكەھەنە سەر قى دەشتى بازىرى دھۆكى بە ل بەشى باشوورى

نەخشىمىن (۴)
دەشتىن باشوورئ پارىزگەھا دھۆكى

ھەبە د دروستبونا وان دا و پەنگەدانئ ل سەر كەتوارئ سەرنشېقىيا ەردئ پارىزگەھئ دكەت. ل دووڧ تېبىنىن نەخشەئ ژمارە (۱) ئەم دشتئ كەتوارئ تۇرا ئافئ ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر دو جوران دابەش كەبئ ئەوژئ ئەو رووبارئ بەردەوام ئاڧا وان دچىت و ئەو رووبارئ ئاڧا وان د ەندەك وەرزئئ سال دا دچىت.

۱. رووبارئ بەردەوام ئاڧا وان دچىت:
ئەو رووبارئ يئن ب درىزھىيا سالى ئاڧا وان د ەركىت و گرنكىت ئەو رووبار ئى ژ رۇژھەلاتئ بەرھەڧ رۇژئاقايى دچن ئەڧەنە:

أ. رووبارئ ەبزل،

ەبزل ئىكە ژ گرنكىتئ لقىن سەرەكى يئن رووبارئ خابوورى و كانىكىن وى دكەڧنە دناڧ ئاخا وەلاتئ تركيا دا و پاشى دەئنە دناڧ سنوورئئ عىراقئ دا نىزىكى گوندئ دەشتاخ دناڧ ەندەك رنكىن چىيى يئن تەنگ دا كو ەندەك گەلى و نەالىن كوور دروست دكەن و دەئتە ەژمارتن سنوورئ سروسئتى يئ دناڧبەرا عىراق و تركيا دا ەتا درىزئتە دناڧ رووبارئ خابوورى دا ل دەڧەرا ئىبراھىم خەلىل ل باشوورئ

رۇژھەلاتئ و بازئرى سىمىلى و باتىلى ل ناڧەراستا دەشتئ و دويمىز و ەبىدىن ل بەشئىن وئ يئن باشوورى، زىدەبارئ ەژمارەكا كوۋمەلگەھىن ئاكنجىبوونئ يئن مەزن وەكى خانكى و شاريا. ل ڧىرئ يا گرنكە ئەم ئاماژئ بدەئنە جەن بازئرى دھۆكى ل گوڧشەيا باكوورئ رۇژھەلاتئ دەشتا سلىڧانەيان دناڧبەرا چىيى زاول باشوورى و چىيى سىپى ل باكوورى. ەژئ گوتنى يە كو ئەڧ دەشتە ژ ئەنجامئ رامالىنا و ەاتنە خوارئ يا بەرمايكن ژ چىيائ ەاتىنەخوارئ دروستبووئە و ئەڧ دەشتە ب دەشتئ خرقەببوى دەئنە ناڧكرن ئەوژئ زەر پرىبونا بنئ گەلىن دكەڧنە بنارئ چىيائ ب بەرمايكن ژ چىيائ دەئنە خوارئ.

**سىيەم: گوئىن ئاڧئ
(الاحواض المائية)**

ئەڧ يەكە دناڧ ەردو يەكەيئ بەرى نەھا دا مە بەحسكىن د بەرەلاڧن ئەوژئ ەردو يەكەيئ بلىنداھى و دەشتان، پىكدەئت ژ تۇرەكا ەرپكىنا ئاڧن يئن ژ ئەنجامئ فاكنەرئئ دروستبوون و كەشۋەھوايى پەيدابوويىن و سىڧەتا سەرنشېقىئ رۇلەكى مەزن

دروستكرنا هندك سكرىن بچويك و نافنجى ژ لايى
تركياقه بوويه نهگەر برا ئاڧا وى كىنم بيت ب تايهت
دوماهيك سكرى ل سەر هاتيهه چىكرن بهرى بيته
دناڧ سنوورئ عيراقى دا ب دووراتيا كيلومهترهكى ل
رؤژئاڧايى گوندى دهشتاخ يى عيراقى.

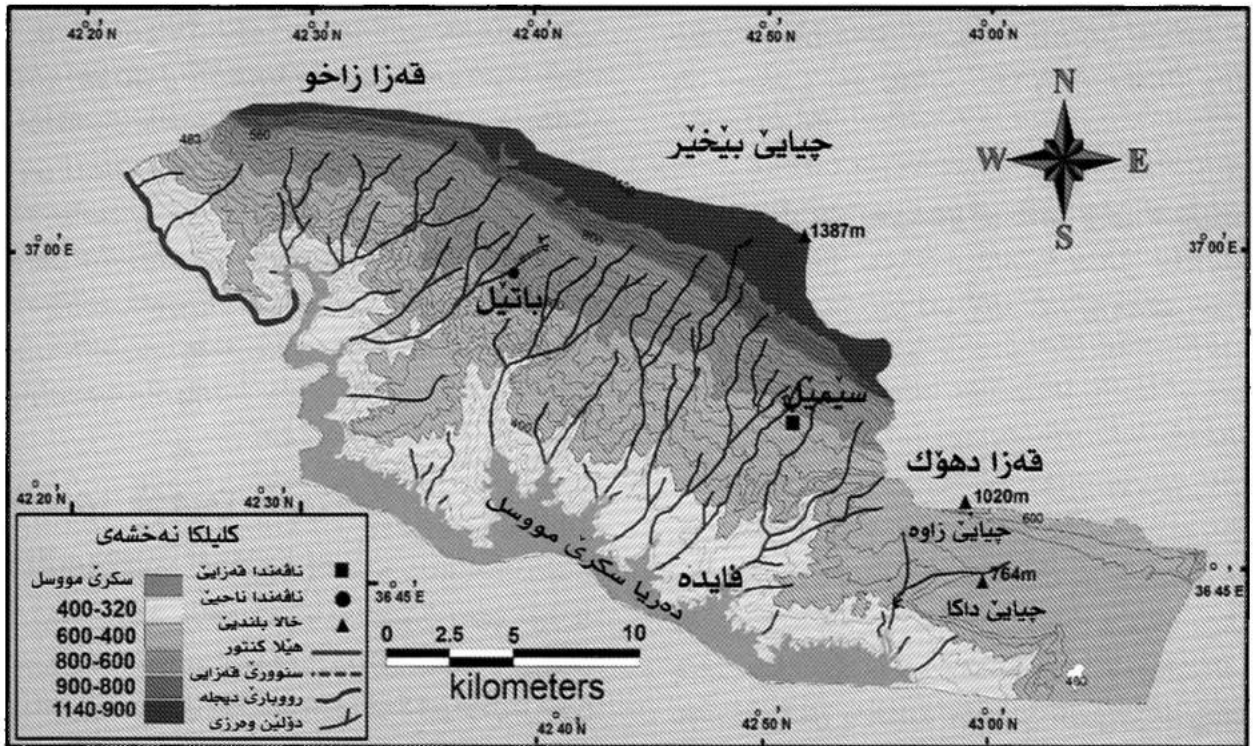
ب. رووبارى خابوورى،

رووبارى خابوورى ژ بلنداھيىن شەرىفان محمدان و
دەريا نواغ ل باشوورئ رۇژھەلاتى تركيا ب بلنداھيىن
(۳۰۰۰ - ۳۲۵۰ م)^(۱۸) دزىت و هندك ئاماژى ب ھندئ
دەن كو كانىكىن وى ژ بنارى چيايىن ھەرەگول و
جۇدى^(۱۹) دزىن و ئىكەم رووبارە دزىتە رووبارى دىجلەى
پشتى دھيتە دناڧ سنوورئىن ھەرئما كوردستانا
عيراقى دا، ئەڧ چيايە ژى زنجيرەكا چيايىن ئالۆزن و
تىكرابى بلنداھييا وان دگەھيتە ۳۳۰۰ م سەر ئاستىن

بازىرى زاخۇ ب دووراتيا ۱۰ كىم.
ھىزل ئىكە ژوان رووبارىن ئاڧا وى بەردەوام د
ھەرکيت، ئاڧا وى ژ كانىيىن بنارى باشوورئ رۇژئاڧايى
چيايىن (ملى مامەند) يىن دناڧ ئاڧا تركيا و چيايىن
شەرانىش و چيايىن كامتيرا (۱۶۸۸ م) و چيايىن دىرە
(۱۶۱۰ م) و چيايىن مىرگەشىش (۱۶۹۷ م) و چيايىن
دزىشىش (۱۹۹۰ م) و خانئور^(۲۷) دزىت، زىدەبارى گەلەك
چيايىن دى. دزىتھييا رووبارى ھىزل ل دەمى ھاتنا وى
بۇ ناڧ ئاڧا عيراقى ھەتا دزىتە دناڧ رووبارى خابوورى
دا دگەھيتە ۳۹ كىم و رووبەرئ وى دگەھيتە ۴۹۰ كىم. ۲.
ژ گرنگترىن وان گەلەيىن ئەڧ رووبارە تىرا دچيت دناڧ
عەردئ عيراقى گەلەيىن (گەلەيى سەنات، ئىستىبلان،
ھاوپز، كەندەلىس و كوركيف). ھەرچەندە ئەڧ
رووبارە بەردەوام دھەرکيت لى برا ھەرکينا ئاڧا
وى ژ ھەرەكى بۇ ئىكى دى يا جودايە، ھەردىسان

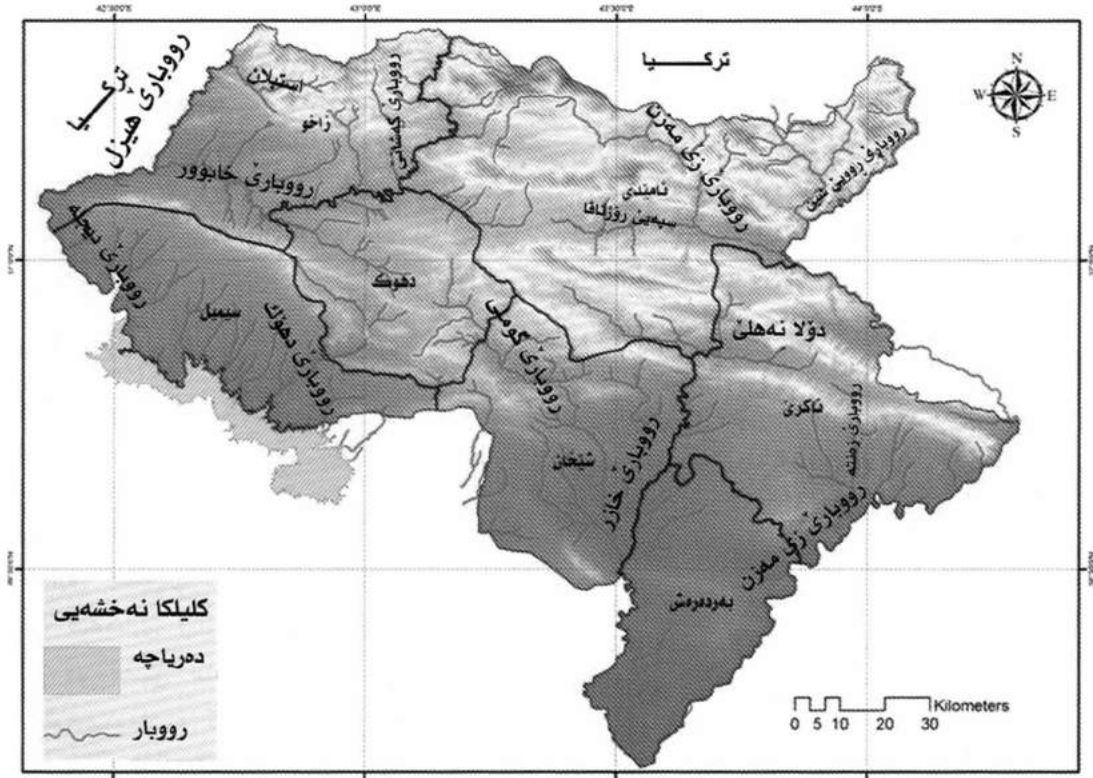
نەخشەيى (۵)

پلەبەندىيا خۇرستىيا رووبى عەردئ دەشتا سلىڧانەى ل قەزا سىمىلىنى يا پارىزگەھا دھۆكى

- احمد على حسن، السدود الصغيرة فى قضاء سميل، دراسة فى تقانة حصاد المياه، المؤتمر العلمى السادس والدولى الثانى، كلية التربية الأساسية، مجلة أبحاث التربية الأساسية، جامعة الموصل، ۲۰۱۴.

نەخشەين (1)
رووبارن سەرەكى ل پارىزگەھا دەھۆكى

رووبەرى ھەوزا ۋى دكەفیتە دناڧ سنوورى كوردستانا تركيادا و يا ماى ژى ۲۲۹۴,۵ كو دبیتە رىژەيا ۴۰,۳٪ دكەفیتە دناڧ سنوورىن ھەرىما كوردستانى دا.

ت. رووبارنى زى مەزن:

كانبىن ۋى بىن سەرەكى دكەفنه دناڧبەرا دەرياكى وانن ل تركيا و دەرياكى ئورمىن ل ئىراننى^(۳۲). ئەڧ رووبارە ل رۇژئاقابى كوندى چال ئەۋى دكەفیتە رۇژھەلاتنى قەزا ئامىدىن سنوورى ناڧبەرا تركيا و عىراقنى دبىت و دەپتە دناڧ ھەرىمى دا. پىشكا ھەرە مەزن يا ھەوزا ۋى دكەفیتە دناڧ عىراقنى دا كو رووبەرى ۋى بىن گىشتى دكەھیتە ۲۱۶۷۳ كم^۲ كو نىزىكى ۱۱۱۰۰ كم^۲ ب رىژەيا ۶۴٪ دناڧ عىراقنى دا و ۹۲۱۰ كم^۲ ب رىژەيا ۳۶٪ دناڧ تركيا دا. دىژاھىيا ۋى دكەھیتە ۳۹۲ كم^۲ و تىكرابى ھەركىنا ئاڧا ۋى يا سالانە دكەھیتە ۱۳,۲۱ مىليار مەترىن سىجا

رووبىن دەريابى. رووبارنى خابوورى ل نىزىك كوندى جالىك دەپتە دناڧ ھەرىما كوردستانى دا. ل لايى رۇژھەلاتىقە ئاڧا گەلىين سىرار و ل باكوورى چىابى مەتىن دىژتە سەر و ل لايى باشوورى ئاڧا گەلىن سىپنەين رۇژئاقابى دىژتە سەر، پاشى دناڧ گەلەكى لىكباداى را دەرياز دبىت و دكەھیتە باژىرى زاخو و پاشى بەرەڧ رۇژئاقابى دچىت ھەتا دكەھیتە رووبارنى ھىزل ل رۇژئاقابى باژىرى ب دووراتىيا ۹,۵ كم^۲ و پىشتى ھىنگى ھەركىنا ۋى فرەھ و بلەز دبىت ھەتا ل باكوورى كوندى فىنشخابوورى^(۳۰) دىژتە سەر رووبارنى دىجلەى. دىژاھىيا رووبارنى خابوورى دناڧ ھەرىما كوردستانا دا نىزىكى ۱۱۰ كم^۲ و رووبەرى ھەوزا ۋى ۱۶۶۸ كم^۲ و ئاڧا ۋى نىزىكى ۲,۲۱٪ ژ سەرجمىن ئاڧا رووبارنى دىجلەى پىكدىنىت. ب رەنگەكى كو سەرجمىن گىشتى بىن ھەوزا ۋى دكەھیتە ۵۷۰۰ كم^۲ و ژ فى چەندى ژى نىزىكى ۳۴۰۵,۰ كم^۲ ب رىژەيا ۵۹,۷٪ ژ

ج. رووبارى بەدرەدىن (چەمانكى) (۳۱).

كانىكىن سەرەكى بىن زانا فى رووبارى دكەفنه بنارى باشوورى رۇژئاقايى بىن چىايىن گارەى و ئەف رووبارە ئاراستەكى گىشتى ژ باكوورى رۇژئاقايى بەرەف باشوورى رۇژھەلاتى ب درىژاھىيا ۳۰كم دېرىت. رووبەرى حەوزا وى دگەھىتە ۷۲۰،۹كم ۰۲ ئەف رووبارە بەشەكى ژ كانىين بلند بىن رووبار خازرى پىنكدئىنىت كو ئىكە ژ لقىن سەرەكى بىن رووبارى زى مەزن و تىكرابىن بلنداھىيا حەوزا وى دگەھىت ۴۸۰-۱۸۰۰م ل سەر ئاستى رووبى دەريايى.

ح. رووبارى خازر

خازر ئىكە ژ لقىن رووبارى زى مەزن و كانىكىن وى ژ بنارى بلنداھىين ئامىدىن دزىن، ئەف رووبارە دناف ھندەك گەلى و نھالىن كوور و ئالۇز را دبۇرىت كو ھندەك بلنداھىين چىايى دكەفنه ھەردو رەخىن وى و بلنداھىيا وان دگەھىتە ۱۰۰۰-۲۰۰۰ مەتران (چىايىن ئاكرى ۱۵۴۸م و چىايىن باكرمان ۱۰۴۴م). ئاقا فى رووبارى ژ دو ژندەران دەھىت، ژندەرى ئىكى ژ دو لقان پىنكدەھىت كو ئىك ژوان ژ گوندى كانيا ل ناحيا دىنارنە (قەزا ئاكرى) دەستپىنكەت و دبىژنى گەلىن بارەشاور، لقى دووى (رووبارى بەدرەدىن) ل ناحيا چەمانكى يا سەر ب قەزا ئامىدىن قە دزىت و ئەف ھەردو لقە ل نىزىكى گوندى باكرمان دگەھنە ئىك و رووبارى خازرى پىنكدئىنن و پاننى ئەف رووبارە بەرەف باشوورى دچىت و دناف كۇمەلگەھا قەسروكى را دبۇرىت و ھەتا دگەھىتە رووبارى ئەتروش وھەتا فىرى درىژاھىيا وى دگەھىتە نىزىكى ۴۵كم و باشى درىژنە دناف رووبارى زى مەزن دا ل باشوورى رۇژئاقايى كەلەكى ب دووراتىيا ۲۰كم (۳۷).

خ. رووبارى زەنتە

ئەف رووبارە نىزىكى ۱كم ژ باژىرى ئاكرى بىن دوورە و كانىكىن وى ل بنارى باكوورى بىن چىايىن ئاكرى دزىن و پىنكدەھىن ژ گەھىشتنا ئاقا گەلىن مېرك و كويسكە كو ھەردوژى ژ چىايىن (سەرى سادا) دزىن

بىن ئاقى كو نىزىكى ۲۱،۷٪ ژ ئاقا رووبار دىجلەى پىنكدئىنىت، لى تىكرابىن ھەركىنا وى ل ئىزگەھى كەلەك دگەھىتە ۴۱مەتر/چركە، و بلندترىن تىكرابىن وى ل سالا ۱۹۶۹ ھانبوو نووماركىن ئەوژى ۹۷۱۰مەتر/چركە بوو. دناف عىراقى دا ھژمارەكا لقىن (۳۳) دى درىژنە سەر ۋەك:

- لقىن سىپنەين رۇژھەلاتى
- لقىن شەمدىنان
- لقىن رۇكوچك
- لقى رەواندۇز
- لقىن پاستورە جاي

پ. رووبارى رووبى شىن

كانىكىن سەرەكى بىن رووبارى رووبى شىن دكەفنه بنارى چىايىن (باياز و ئىكياىلى و يۇرۇل) ل دەقەرا ھەكارى ل باكوورى كوردستانى و د بنەرەتا ژ دو لقىن سەرەكى پىنكدەھىت ئەوژى رووبارى (شەمدىنان) ھ كو كانىكىن وى دكەفنه بەشىن باشوورى رۇژھەلاتى تركيا ل نىزىك دەقەرا سىگوشەبى يا سنوورى دناقبەرا تركيا و عىراق و ئىرانى دا و درىژاھىيا وى دگەھىتە ۱۰كم. لقى وى بىن دووى رووبارى (ئاقا ماركى) يە، ئەف رووبارە پىشتى ژ گەلىن بالندا دەرياز دىت ب دووراتىيا كىمەتر ژ ۱،۵ كم دگەھىتە رووبار زى مەزن (۳۴).

درىژاھىيا رووبارى رووبى شىن دگەھىتە ۱۰۲،۴كم و نىزىكى ۴۳،۷كم ب رىژەيا ۴۱،۷٪ دكەفنىتە دناف سنوورن باكوورى كوردستانى دا و بەشى مايى كو دىپتە ۵۸،۷كم ب رىژەيا ۵۷،۳٪ دكەفنىتە دناف سنوورن ھەرىما كوردستانا عىراقى دا، ئەف رووبارە بەشەكى ژ سنوورى كارگىرى بىن دناقبەرا پارىزگەھا دەۋك و ھەولتېرى دا پىنكدئىنىت. رووبەرى حەوزا وى دگەھىتە ۲۷۷۲،۳كم ۲ و ژ فى رووبەرى نىزىكى ۱۹۸۹كم ۲ ب رىژەيا ۷۱،۱٪ دكەفنىتە دناف سنوورن ھەرىما كوردستانا تركيا دا (۳۵).

كوردستانى دا، دېرژاھىيا وى دگەھىتە ۴۷ كم كو ۱۸ كم دگەھىتە باكوورئ كوردستانى و ۲۹ كم دگەھىتە دناڧ باشوورئ كوردستانى دا ل پارىزگەھا دھۆكى، رووبەرى حەوزا وى دگەھىتە ۴۷۰،۷ كم ۲ كو ۴۱،۵ كم ۲ ب رىژەيا ۵۲،۴٪ دگەھىتە دناڧ سنوورئ پارىزگەھا دھۆكى دا^(۳۸).

كو دگەھىتە باكوور و رۆژھەلاتى وى و چىيائى (سەرى كىسكى) ل باكوور و باكوورئ رۆژئاقايى، پاشى بەرھەڧ رۆژھەلاتى دچىت ھەتا دگەھىتە گەلىن زەنتە و پاشى بەرھەڧ باشوورى دچىت و ل دووڧدا باشوورئ رۆژھەلاتى ھەتا دېرژتە دناڧ رووبارى زى مەزن دا و دېرژاھىيا وى دگەھىتە ۳۰ كم.

ژ رووبارى نىنگى:

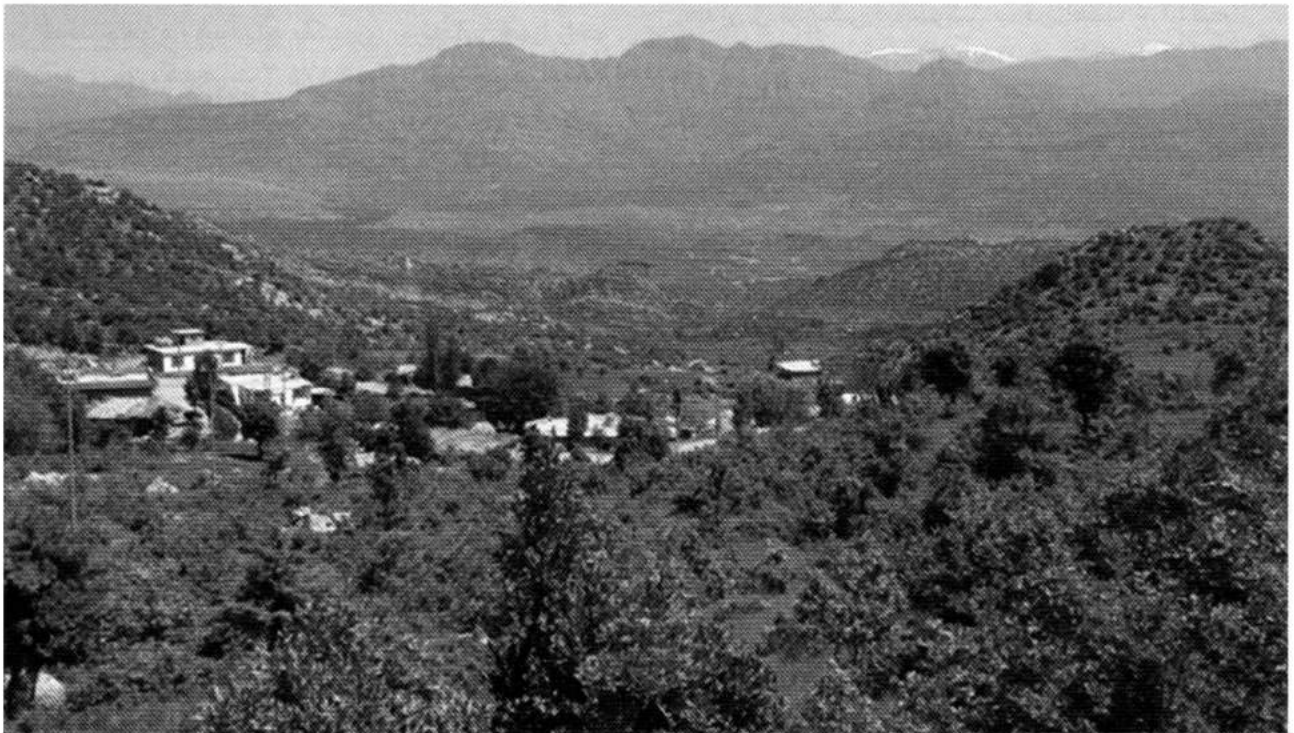
ئىكە ژ رووبارىن بەردەوام ئاڧا وى دھەركىت ئەڧ رووبارە رادىبىت ب ھەركاندنا ئاڧا بەشىن باشوور و ئاڧەراستى دەڧەرا بەروارى بالا، بلنداھىيا حەوزا وى دگەھىتە ۱۰۰م ل بەشىن باكوورى و پاشى ئەڧ بلنداھىيە نزم دبىت تا دگەھىتە ۷۱۵م ل دەمى دېرژتە دناڧ رووبارى خابوورى دا و رووبەرى وى دگەھىتە ۲۷۲،۱ كم ۲ و دېرژاھىيا وى دگەھىتە ۳۸،۷ كم (تەماشەي وىنەيى ژمارە ۷ بکە).

د رووبارى رىنگان:

كانىكىن سەرەكى يىن رووبارى رىنگان دگەھىتە دناڧ چىيائىن باشوورى يىن دەڧەرا ھەكارى ل باكوورئ كوردستانى، بلنداھىيا ئەو دەڧەرىن ئەڧ رووبارە لى دزىت دگەھىتە (۲۰۰۰-۳۵۰۰)م ل سەر ئاستى رووبى دەريايى و ژ دو لقىن سەرەكى پىنگدەھىت، لقى رۆژئاقايى دبىژنى (مازى) و لقى رۆژھەلاتى دبىژنى رووبارى رىنگان و ئەڧ رووبارە ل نىزىكى گوندئ (تەتەم) دەھىتە دناڧ سنوورين ھەرىما

وینەيى (۷)

حەوزا رووبار نىنگ (بنارى باكوورى يى چىيائى مەتىن)

- وینە ژ لایى فەكۆلەرېڧە ل ۲۰۱۵/ ۵ /۱۸ ھاتىبەگرتن.

۱. رووبارنى كەشائى:

ئىكە ژ رووبارنى بەردەوام ئاڧا وى د ھەركىت و دېرژاھىيا وى دگەھىتە ۳۶,۶ كم و رووبەرىن ھەوزا وى دگەھىتە ۱۳۶ كم^۲. پىكدەھىت ژ گەلىنن (ھەستىن و مېشخونى)، كانىكىن وى يىنن باكوورى بەشەكى ژ سىنوورى دىناڧەرا عىراق و تركىيا دا پىكدەھىنن و ئەڧ كانىكە چ چىيىن ساركى و ھەسەن ئاڧا و كىرى دىزن.

۲. رووبارنى ھەزى:

ئەڧ جۆرە وان رووباران ب خۆڧە دگىت يىن ئاڧا وان د ھندەك ھەزىن سالىن دا د ھەركىت ب تايىت ل ھەزىن زىستان و بەھارنى لى ل ھندەك ھەزىن دى ھىك دىن ب تايىت ل ھافىنن و پائىزى، ئاڧا بەفر و بارانى ژىدەرى سەرەكى يىن ڧان رووبارايە، گىرنگىر رووبارنى دىناڧ پارىزگەھى دا ئەڧەنە:

بەكەم: ھەزىن باكوورى:

أ. ھەوزا ئىستىلان:

ئەڧ ھەوزە دگەھىتە باكوورى رۇڧاڧاڧىن قەزا زاخۇ و رووبەرىن وى دگەھىتە ۱۷۴,۳ كم^۲. ژ لايىن جوگرافىڧە ل لايىن باشوورى دگەھىتە چىيىن شەرانش و ل لايىن رۇڧاڧاڧىي دگەھىتە ھەوزا دەشتاخ و رووبارنى ھىزل و ل لايىن باكوورى دگەھىتە سىنوورى دىناڧەرا عىراق و تركىيا و ل لايىن رۇڧەلاتى دگەھىتە ھەوزا رووبارنى خابوورى. ئەڧ ھەوزە بەشەكى ژ دەڧەرا پىكھاتەبا وى يا ئالۇز (دەڧەرا چىيىن بىلد) پىكدەھىنن و رووبى وى خۇرسىتىيەكا توند يا ھەى ئەوژى ژىەر بىلدەھىيا وى كو دگەھىتە ۲۰۰ م ل سەر ئاستىن رووبى دەريايى. گەلىن ئىستىلان ب دېرژاھىيا خۇ كو دىتە ۲۸ كم پىكدەھىت ژ گەلىن شەرانش و مرسىس و كوژى و مېرگەشېش. پاشى ئەڧ گەلىە بەرەڧ رۇڧاڧاڧىي دېرژىدبىت ھەتا دگەھىتە رووبارنى ھىزل (سىنوورى دىناڧەرا عىراق و تركىيا دا).

ب. ھەوزا روى سۇرك^(۳۸):

ئاڧا وى ژ ئاڧا بەشىن باكوور و باكوورى رۇڧەلاتى

دەڧەرا بەروارى بالا يە و پاشى بەرەڧ ئاراستەھى دىناڧەرا باكوورى رۇڧاڧا و باشوورى رۇڧەلات دىرژىدبىت دىناڧ دەڧەركا چىيىن يا ئالۇز را دەريازىدبىت كو بىلدەھىيا دەڧەرىن دگەھىتە دۇرماندورى كانىكىن وى يىنن باكوورى دگەھىتە (۱۰۰۰ - ۱۲۰۰) م ل سەر ئاستىن رووبى دەريايى لى ھىدى ھىدى كىم دىت ھەتا دگەھىتە (۱۰۰۰ - ۷۵۰) م. دېرژاھىيا ڧى رووبارى دگەھىتە ۱۴,۵ كم و رووبەرىن ھەوزا وى دگەھىتە ۱۹۲,۳ كم^۲.

دووم: ھەوزىن دەڧەرا ئاڧەراست:

أ. ھەوزا سېنەھىن رۇڧەلاتى:

ئىكە ژ گەلىنن ئاڧا وى ب شىنەھىن ھەزى دەھركىت، دگەھىتە دىناڧەرا چىيىن گارەى ل باشوورى و مەتىنى ل باكوورى (تەماشەى وىنەھىن ژمارە ۸ بگە) و ل لايىن رۇڧاڧاڧىي دگەھىتە بىلدەھىيىن دىناڧەرا سەرستىك و ئىنىشكىن دا و ل لايىن رۇڧەلاتى دگەھىتە باژىرى دېرەلوكن، رووبەرىن وى دگەھىتە ۳۷۱ كم^۲. ئەڧ ھەوزە ژ رۇڧەلاتى دېرژىدبىت نا دگەھىتە رووبارنى زى مەزىن ل نىزىكى دېرەلوكن ب دېرژاھىيا ۴۱,۵ كم^(۴۰).

ب. گەلىن سېنەھىن رۇڧاڧاڧىي:

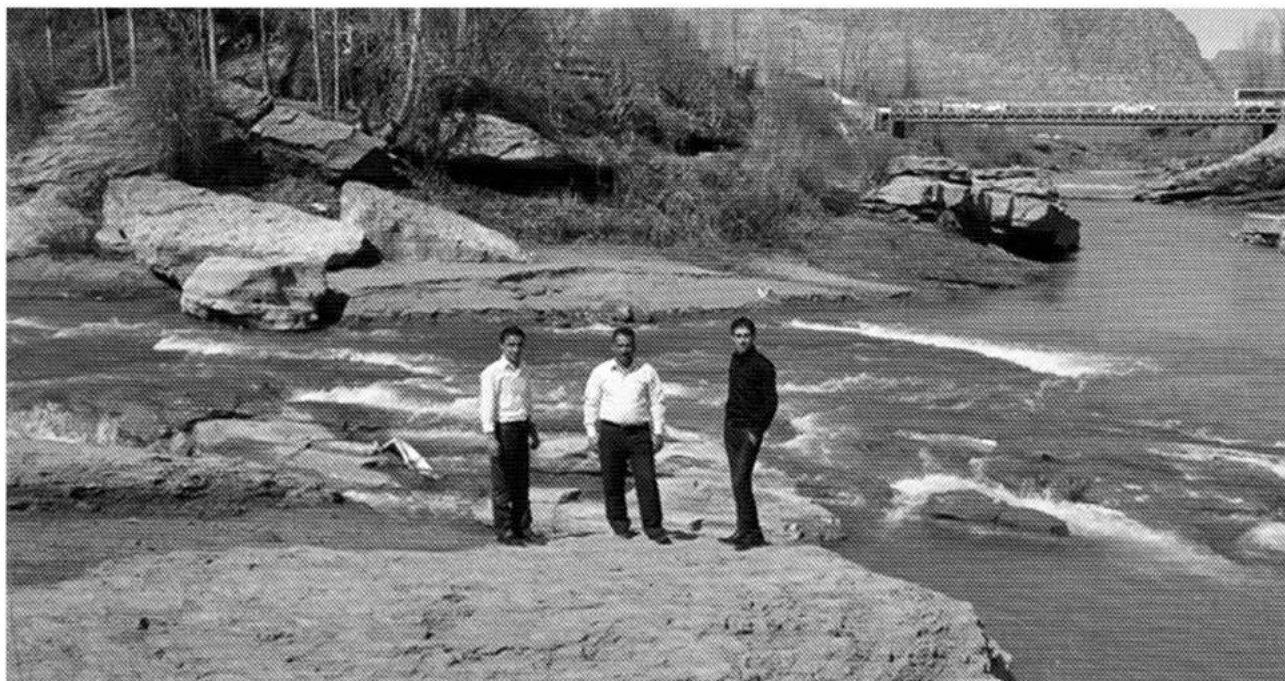
ئەڧ گەلىيە دگەھىتە دىناڧەرا زىجىرا چىيىن مەتىنى ل باكوورى و زىجىرا چىيىن گارەى و مانگىشكىن ل باشوورى و سەپرانگەھا سەرستىك و ئىنىشكىن ل رۇڧەلاتى و رووبارنى خابوورى ل رۇڧاڧاڧىي و دېرژاھىيا وى دگەھىتە ۴۳,۵ كم ھەتا دېرژە رووبارنى خابوورى ل نىزىكى گوندى دوگەرى و رووبەرىن ھەوزا وى دگەھىتە ۳۱۵ كم^۲.

ت. ھەوزا گەلىن رۇگەرمى^(۴۱):

ئەڧ ھەوزە دگەھىتە ناھىيىن زاويتە و مانگىشكىن (باكوورى رۇڧاڧاڧىي قەزا دھۆكى)، ژ لايىن جوگرافىڧە ل لايىن باكوورى دگەھىتە چىيىن مانگىشكىن و ل لايىن رۇڧاڧاڧىي دگەھىتە رووبارنى خابوورى و ل لايىن رۇڧەلاتى دگەھىتە گەلىن زاويتە و ل لايىن باشوورى دگەھىتە چىيىن سېپىرنى، ڧى ھەوزى شىنەھىيەكى

ۋىنەين (۸)

فېنگەھشتنا گەلىن سېنەين رۇژھەلاتى رووبارى زى مەزن

- فەكۆلىنەكا مەيدانى ل رېكەفتى ۲۰۱۲/۳/۱۰

ۋ پاشى ئەف رووبارە بەرەف باشوورى دەھىت ھەت دېرژتە رووبارى خابوورى ل رۇژئاقايىن باژىرئى زاخۇ ب دووراتيا كېلومەترەكن.

۳. **گەلىن در جەلالى، كانكىن** ۋى ژ بنارن باشوورى رۇژئاقايىن چىيى شەرانش ب بلنداھىيا ۱۱۰۰م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوورى ب دېرژاھىيا ۱۶كم دەھىت ۋ باژىرئى زاخۇ دېرىت ۋ ل دووقدا دېرژتە دناف رووبارى خابوورى دا، رووبەرى حەوزا ۋى دگەھىتە ۳۹كم.۲

۴. **گەلىن سىندى، دەھىتە ھژمارتن ژ گرنكىرئىن گەلىيان ل دەقەرى ۋ پىكدەھىت ژ ھژمارەكا گەلىين بچويك ۋەك گەلىن مىركى ۋ بېرسىقى ۋ دەركار، كانىين ۋى ژ بنارى باشوورى يىن چىيى شەرانش ل بلنداھىيا دناقبەرا ۱۱۰۰-۱۳۵۰م دزىن، فى گەلى سەرنشېقىيەكا توند يا ھەي ژ رۇژھەلاتى ھەتا رۇژئاقا ۋ باشوورى رۇژئاقايى دېرژدېيت ۋ دېرژاھىيا ۋى دگەھىتە ۲۸كم ۋ**

لاكىشەي يى ھەي ۋ روويى ۋى خۇرستىيەكا توند يا ھەي كو بلنداھىيا ۋى دگەھىتە ۱۵۰۰م ل سەر ئاستى روويى دەرپايى، ئەف حەوزە ژ فېنگەھشتنا ھەردو گەلىين مانگىشك ۋ شاورىكى پىكدەھىت ۋ پاشى ھەردو پىكفە بەرەف رۇژئاقايى دچن ل كىمترىن خالا حەوزى ب بلنداھىيا ۵۹۸م دېرژتە رووبارى خابوورى، دېرژاھىيا گەلىن دگەھىتە ۴۲كم ۋ رووبەرى ۋى دگەھىتە ۳۴۰كم.

پ.گەلىين حەوزا دەشتا سىندى (زاخۇ)^(۴)

۱. **گەلىن (جەلالى) شازى، ئەف گەلىيە رادېيت** ب ھەركاندنا كوژىن باكوورى رۇژئاقايىن گەلى ل دەقەرى ۋ دېرژاھىيا ۋى دگەھىتە ۱۰،۲كم ۋ رووبەرى حەوزا ۋى دگەھىتە ۳۰كم.۲

۲. **گەلىن (جەلالى) بەرزۇر، دېرژاھىيا ۋى دگەھىتە** ۱۵كم ۋ رووبەرى حەوزا ۋى دگەھىتە ۲۳كم.۲ ۋ بلنداھىيا كانىكىن ۋى يىن بلند دگەھىتە ۸۸۰م

رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۱۸كۈم.

۵. گەلىنى چەسەن ئافا، دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۹كۈم ۋ ژ بنارىيى باكوورىيى چىيائىيى بىخىر دزىت ل بلنداھىيىن دىناقبەرا ۹۰۰-۱۰۰۰م ۋ پاشى ل نىزىكى باژىرىيى زاخۇ دېزىتە دىناق رووبارىيى خابوورى دا ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۸كۈم.

بىيەم: ھەوزىن باشوورى:

۱. گەلىنى بارەشۇر:

بىكدەھىت ژ ھىزارەكا جۇكېن ئافى ئەۋىن ژ بنارىيى باكوورىيى رۇزئافايىيى چىيائىيى ھەمە بەكر دزىن پاشى دگەل ئىك ھەقدىگرن ۋ گەلىنى بارەشۇر بىكدئىن ۋ پاشى بەرەف ئاراستەيىيى زى ب دېزىھىيا ۵۴۸م دەھىت ھەتا دگەھىتە رووبارىيى گوملى ۋ رووبارىيى خازرى بىكدئىن، دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۷كۈم.

ب. گەلىنى شىخ عەبدولعەزىز:

كانىيىن ۋى دگەھىتە باكوورىيى رۇزەلاتىن باژىرىيى ئاكرىيى بى كەفن ۋ پاشى دىناق باژىرىيى ئاكرىيى بى نوى را دېۋىت ۋ بەرەف ئاراستەيىيى باشوورىيى رۇزەلاتى دچىت ھەتا دگەھىتە رووبارىيى زەنتە ۋ دېزىھىيا ۋى ژ دەستىپىكا زانا ۋى ھەتا پىزىتتا ۋى بۇ ناف رووبار زەنتە دگەھىتە ۱۱كۈم.

پ. چەوزا شارىيا:

ژ بلنداھىيا ۹۵۰م ژ ئالىن ژىرىيى چىيائىيى زاۋا دزىن ۋ بەرەف باشوور ۋ باشوورىيى رۇزئافايى د ھىنەخوار ھەتا دىزىيىنە سەر سكرىيى مووسلىن. ب دىزىيا ۱۱كۈم ۋ رووبەرىيى ۸۲،۵كۈم.

ت. چەوزا دھۆكى:

كانىيىن ۋى بىن سەرەكىيى ژ چىيائىيى زاۋا دزىت ب بلنداھىيا ۱۰۰۰م ۋ پاشى بەرەف باكوور ۋ باكوورىيى رۇزئافايىيى دچىت ۋ پىشتى دىناق سىنوورىن باژىرىيى دەردكەھىت بەرەف باشوورىيى رۇزئافايىيى دچىت ھەتا دېزىتە دىناق سكرىيى مووسل دا ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۱۵،۵كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۲،۵كۈم.

ت. چەوزا مام شىقان:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىر ل بلنداھىيا ۹۰۰م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوورىيى دەھىت ھەتا دېزىتە سكرىيى مووسل ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۲۵كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۹۷،۵كۈم.

ب. چەوزا تل زىر:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىر ل بلنداھىيا ۱۳۰۰م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوورىيى دەھىت ھەتا دېزىتە سكرىيى مووسل ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۱۷،۸كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۴۲،۵كۈم.

ج. چەوزا نەقىب:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىر ل بلنداھىيا ۱۱۴۰م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوورىيى دەھىت ھەتا دېزىتە سكرىيى مووسل ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۳۰،۱كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۴۰كۈم.

ج. ئەفكەھان:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىر ل بلنداھىيا ۱۰۴۰م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوورىيى دەھىت ھەتا دېزىتە سكرىيى مووسل ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۲۶،۸كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۰۲،۵كۈم.

خ. كەشكان:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىرى ل بلنداھىيا ۱۰۱۱م دزىت ۋ پاشى بەرەف باشوور ۋ باشوورىيى رۇزئافايىيى دىزىدبىت ھەتا دېزىتە رووبارىيى دىجلەيى ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۲۰،۱كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۱۲،۵كۈم.

د. كىركل:

ژ بنارىيى باشوورىيى بى چىيائىيى بىخىر ھەتا رۇزئافايىيى گەلىنى زاخۇ ل بلنداھىيا ۸۲۰م دزىت ۋ پاشى دېزىتە رووبارىيى دىجلەيى ۋ دېزىھىيا ۋى دگەھىتە ۲۰كۈم ۋ رووبەرىيى چەوزا ۋى دگەھىتە ۱۲،۵كۈم.

زیدەر و پهراویز:

1. Google Earth .2015

٢. نشوان شكري عبدالله، وأخران، جغرافية محافظة دهوك، دراسة في الخصائص الطبيعية والبشرية، السلسلة الأولى قضاء ناميدي، ٢٠١٣.
٣. المصدر نفسه، ص ٦٧.
٤. المصدر نفسه، ص.
٥. المصدر نفسه، ص ٧٠.
٦. شاكر خصباك، العراق الشمالي، دراسة في نواحيه الطبيعية والبشرية، بغداد، ١٩٧٣، ص ٢٧
٧. الدراسة الميدانية، بتاريخ ٢٠١٥ / ٨ / ١

8. Google Earth .2015

٩. شاكر خصباك، العراق الشمالي، دراسة الطبيعية والبشرية، مطبعة شفيق، بغداد، ١٩٧٣، ص ٢٩-٣٠.
١٠. نشوان شكري عبدالله، مصدر سابق، ص ٨٢.
١١. بيداء محمود الكوران، اشكال السفوح في جبل ناكري، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠١٣، ص ٤٤.
١٢. الدراسة الميدانية ٢٠١٤/٤/٤.
١٣. نشوان شكري عبدالله، مصدر سابق، ص ٨٦.
١٤. صلاح الدين البحيري، اشكال الأرض، دار الفكر، دمشق، ط ١، ١٩٧٩، ص ١٥٦.
١٥. احمد علي حسن، حوض وادي العجيج في العراق، أطروحة دكتوراه (غير منشورة) جامعة بغداد، ١٩٩٥، ص ١٢٥.

16. Google Earth .2015

١٧. الدراسة الميدانية بتاريخ ٢٠١٣/٣/٢

١٨. الدراسة الميدانية بتاريخ ٢٠١٣/٨/٢٠

19. Google Earth .2015

٢٠. عبد الكريم فندي وآخرون، دليل محافظة دهوك، مطبعة كلية الشريعة، دهوك، ١٩٩٥، ص ٢٠.

٢١. الدراسة الميدانية، بتاريخ ٢٠١٠/٣/١٧

22. Google Earth .2015

23. Google Earth .2015

24. Google Earth .2015

٢٥. زيرهك عزيزخان احمد عقراوي، بارودخي ناو له هيريمي كوردستاني عيرافدا به تايبه تيش پاريزگاي دهوك ، گوڤاري سهنتهري برايهني ، زماره ي تايبهت (١٨) به كونفرانسي زانستي ناو له (١٤-١٥) شوبات ، هولير ، ٢٠٠١ ، ل ١٥١ .
٢٦. احمد علي حسن، السحود الصغيرة في قضاء سميل، دراسة في نفاذ حصاد المياه، المؤتمر العلمي السادس والدولي الثاني، كلية التربية الأساسية، مجلة أبحاث التربية الأساسية، جامعة الموصل، ٢٠١٤.
٢٧. احمد علي حسن، حوض وادي استبلان، بحث مقبول للنشر بمجلة جامعة دهوك، من وقائع المؤتمر الجغرافي الدولي الأول، فاكولتي العلوم الإنسانية، جامعة دهوك، المنعقد للفترة من (٢٠١٤/٥/٧-٦).
٢٨. قصي عبد الوهاب السهيل، احتمالية تردد الفيضانات والجفاف لنهر الخابور في زاخو، رسالة ماجستير (غير منشورة) كلية العلوم، جامعة بغداد، ١٩٩٠، ص ١.
٢٩. كومهليك ماموستاي زانكوييا صلاح الدين، جيوجرافيا هيريمي كوردستاني عيرافي، چاپخانه پهروهدهي هيريمي كوردستاني عيرافي، ١٩٩٨، ل ١٢٣.

30. Google Earth .2015

۳۱. قىسى عبد الوهاب السهيل، مصدر سابق، ص ۲.
 ۳۲. جلال امين بهك، جوگرافياى كوردستان، چاپكردن ئوفيسى روون ومهلبندى سوران، ۱۹۹۸، ل ۱۱۳.
 ۳۳. خصباك، شاكر، العراق الشمالى، دراسة لنواحيه الطبيعة والبشرية، مطبعة شفيق، ۱۹۷۲، ص ۱۳.
 ۳۴. عبدالله غفور، جوگرافيا كوردستان، چاپخانهى وزارهتى پهروهرد، ج ۲، ههولير، ۲۰۰۰، ل ۸۹.
 ۳۵. نشوان شكري عبدالله، مصدر سابق، ۱۲۹.
 ۳۶. المصدر نفسه، ۱۲۵.

37. Google Earth .2015

۳۸. نشوان شكري عبدالله، مصدر سابق، ص ۱۳۶.
 ۳۹. نفسه، ص ۱۴۵.
 ۴۰. خارطة عمادية الطبوغرافية، مقياس ۱:۱۰۰,۰۰۰، بغداد، ۱۹۸۹.
 ۴۱. احمد علي حسن - انشاء اطلس جغرافى لحوض وادى روكرم، بحث مقبول للنشر بمجلة جامعة دهوك، من وفائع المؤتمر الجغرافى الدولى الاول، فاكتلى العلوم الانسانىة، جامعة دهوك، المنعقد للفترة من (۱-۷/۵/۲۰۱۴).
 ۴۲. احمد علي حسن، التعرية المائية في حوض سهل السندي - زاخو، مجلة جامعة دهوك، المجلد (۱۲)، العدد (۲)، لسنة ۲۰۰۹، ص ۳۲۸.

ئاف و ھەوا ل پارىزگەھا دھۆكى

پ.ھ.د. فاتن خانە عەبدولباسى
وەرگىران: ئىسماعىل تاھا شاھىن

دكەن، ئەوئىن ئەم تىدا دژىن.

ئارمانج ژ فنى قەكۆلىن ئەوھ، وئىنەبەكى گىشتكىر
بۇ سالۇخەتەن پەگەز و ھۆكارىن وى ئاف و ھەوايى
بىتە بەرچاقكىن، ئەوئىن دەستەكى درىژ ھەبە، د
پىكىئىنانا ئاف و ھەوايى پارىزگەھا دھۆكىدا، ب پىكا
دوكىۋمىنتكرنا پىزانىن و تووماركرىن تىبىنىكرىن
ئىستىگەھىن ئاف و ھەوايى بۇ تىزك و تىرەكا تاقى،
پلەبا گەرمىن، پەستا ھەوايى، ھورەبايان، ھەلمبەوئى
(تېخرا)، شەھا پىژەبى و دابارىننى (التساقط)، ل جەئىن
ئىستىگەھىن ئاف و ھەوايى و چاندنى، ل وان ھەمى
ناوچە و قەزايىن سەر ب پارىزگەھا دھۆكىفە.

ئەف قەكۆلىنە، ل سەر ئاستى پارىزگەھى، يا
ئىككىيە د قى وارىدا كو شىبايى ھىندەك شىنواژىن
سەرژمىرى (أساليب إحصائية) و پىرۇگرام و
سىستەمىن پىزانىننىن جوگرافى ھەكى (GIS) ب
كارىننىت ژ بۇ پىكىئىنان و بەردەستكرنا نەخشە
و وئىنەبىن ژ شىرۇفەكرنا تايەتمەندىيان ھاتىنە
وەرگرتىن، ئەوئىن گىردايى ب پەگەزىن ئاف و ھەوايىفە،
ل پارىزگەھا دھۆكى.

جەئى كەفتىنا پارىزگەھا دھۆكى د ئافبەرا فان
بازنەبىن پانىبىدا (٢٤، ١٩، ٣٦) و (٢٧، ٢٢، ٥٥) ژئالىبىن

پىنگۆتىن:

ئاف و ھەوا ژ وان ھۆكارىن سرۇشتىبە، ئەوئىن
ب جەئى خولگەبى (الموقع الفلكى) فە گىردايى،
كو كار ل وەرارا پىكۆل و بزاڤ و پىشكەفتىنا مرۇقى
دكەت، ژ بەر كو كارلىكرنا خۇل سەر ستوونەماكىن
(مقومات) دى يىن سرۇشتى و مرۇقى ھەبە^(١).

ھەر وەسا ئاف و ھەوا ئەگەرئى سەرەككىبە ل
پىشت گۆھۇرىنا دەقەرىن ئاف و ھەوايى (التغيرات
الموضعية المناخية) ئەوئىن د چارچۇقى گىشتىبىن
بەرگى گازىدە (الغلاف الغازى) چى دىن. ھەر وەسا
كارلىكرنا خۇل سەر ژيانا وان ھەمى زىندەوهرىن د
بەرگى ژىوارىدا (الغلاف الحيوى) ول سەر پوويى ئەردى
دژىن ھەبە. دىسا كارلىكرنەكا مەزىن و ئىكسەرد دژىن
و ژيارا مە يا رۇژانەدا، ژ ھەمى ئالىيانقە ھەبە. كار ل
ئافى و بايى و خوارىن و وزە و گەھاندن و راگەھاندن
و ساخلىمىيىن دكەت، كو پەگەزىن سەرەككىيىن
ژيانىنە. ژ بەر ھىدى گەشەكرىننى (تطورات) نابوورى
يىن پاشەرۇژى، ل ھەر جەھەكى جىھاننى، پىشتا خۇ
ب وان گەشەكرىن و گۆھۇرىنان گىردىن، ئەوئىن د ئاف
و ھەوايىدا چى دىن، و كار ل پاشەرۇژا وان جفاكان

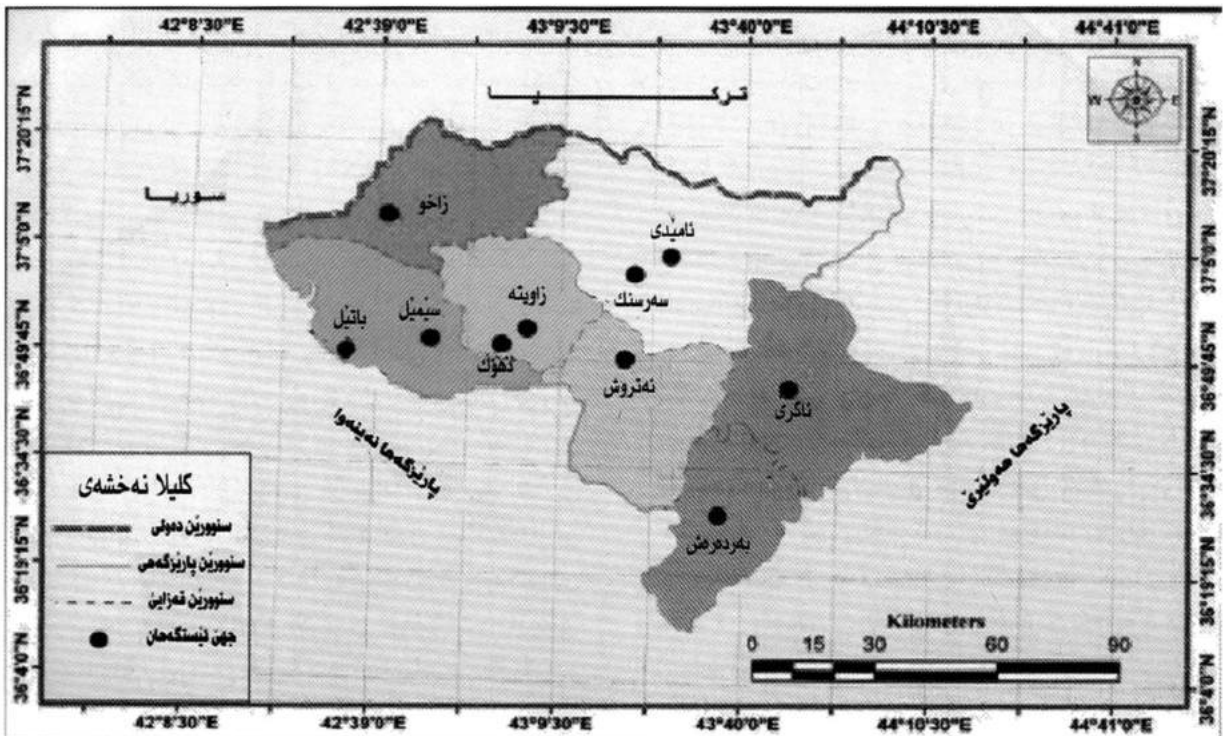
و پۇژھەلات ژى پارىزگەھا ھەولنىيە، و د بندە ژى ل ئاليىن باشوورى، پارىزگەھا مووسلە، دھۆك ب قى جھن خۇ ئىك ژ پارىزگەھىن سەر سنوورىيە. سنوورين وى د گەل وەلات و پارىزگەھىن جيران، بارا پتر، سنوورين سرۇشتىنە، وەكى چيا و روباران، ھەر ژ بەر ھندى بلندايبيا دەقەرىن ژوورين پارىزگەھى ژ (۳۵۰۰ - ۳۰۰۰ م) د سەر ئاستى دەريابىرايە، ھەر چەند ھندەك دەقەرىن دى ژى ھەنە، بلندايبيا وان ژ ئاستى دەريابى ژ (۴۰۰ م) نابوورت.

ب ئاوايەكى گىشتى، ئەردى پارىزگەھى، ھندى ئەقرازترە، نەمازە ل ئاليىن باكوورى و پۇژھەلاتى باكوورى بلندترە و ھندى بەرژىترە دادكەقت و نزمتر لى دئىت، ئىستگەھا (ئامىدى) يى يا ئاف و ھەوايى، كول ئاليىن باكوورە، بلندايبيا وى دگەھتە (۱۲۰۲ م)، و ئىستگەھا (بەردەرەش) كول ژىرىن پارىزگەھىيە، بلندايبيا وى ژ (۳۷۹ م) دەرياز نابت.

باكوورىفە، و د نافبەرا ھەردو ھىلن درىزىيەدا (۲۰،۵۵،۰۵) و (۱۸،۱۵،۰۵) ژ ئاليىن پۇژھەلاتىفە، ژ ھۆكارين كارلىكەرە د پىكىئىنانا ئاف و ھەوايى پارىزگەھىدا، ژ بەر كو ئەو چەنداتىيا تىزك و تىرەكا ئافى ئەوا دگەھتە ھەر ئىستگەھەكى كۆنترۇل دكەت. دىسا كارلىكرنا خۇ ھەيە، ل سەر گۇشەيا ھاتنەخوار و كەقتنا تىرۇژكا چاقى پۇژى و درىزىيا پۇژى، ب ھندى كارل وى گەرمى دكەت، ئەوا ل قەزايىن پارىزگەھى پەيدا دبت، دىسا جھن خولگەيى، ھۇمار و جوونين وان بارستەيىن ھەوايى قەدبىرت، ئەوين ب سەر پارىزگەھىدا دئىن، د گەل جوونين ھورەبايان و كۇمپەستانين (المنظومات الضغطية) قەست دكەنى.

پارىزگەھا دھۆك ژ ئاليىن جوگرافىفە، دكەقتە باكوورى پۇژىئاڧايا ھەرىتا كوردستانى، ژوورىن وى وەلاتى تركىبايە و پۇژىئاڧايى وى وەلاتى سوورىبايە

نەخشەيىن ھۇمار (۱)
جھين ئىستگەھىن ئاف و ھەوايى ل پارىزگەھا دھۆكى

ژۇمەر: ھەرىتا كوربىستانا عىراقى، وھارەتا نەخشەكىنشان و سەرژمىزىيىن، پارىزگەھا دھۆكى.

جەيىن وان، ب ئاوايەكى باش، رەنگفەدانا جودايى و نەوۋكەھفەقىيا ئايىمەندىيا ئاف و ھەوايى وان جەھانە ئەوۋىن ئىنسىنگەھ لى كو ئەفەنە: زاخۇ، باتىل، سىمىل، دەھۆك، زاويتە، سەرسىنگ، ئامىدى، ئاكرى، ئەترىش ل شىخان، بەردەپەش.

۱- ئىنسىنگەھا زاخۇ:

ئەف ئىنسىنگەھە ل دەفەرەكا دەشتە و دكەفتە پۇژئافايى پارىزگەھا دەھۆكى. ئىك ز كەفتىن ئىنسىنگەھىن ئاف و ھەوايىيە ل دەفەرە. سالا (۱۹۷۲) ئى ھاتىيەدامەرزاندن. ھەمى ئالافىن پىفانا رەگەزىن ئاف و ھەوايى لى ھەنە. جەئى وئ، دكەفتە د ئاقبەرا قى ھىلا درىزىيىدا (۴۱: ۴۲) بۇ مىلى پۇژھەلاتى، و قى بازىيە پانىيىدا (۳۷: ۳۸) بۇ مىلى باكوورى. ئىنسىنگەھا ژىگۆتى دكەفتە ژىرىي دەشتەكا راست و د ئاقبەرا دو زنجىرە چىايىن درىزىيە، زنجىرا ژوورى دىزىنى (جۆدى). ئەف ئىنسىنگەھە (۴۳، ۸) م) ز ئاستى دەريايى بلندە.

۲- ئىنسىنگەھا باتىلى:

دكەفتە پۇژئافايا پارىزگەھى، كو جەھكى دەشت و پان و بەرەف نشىقىيە ھىدى بەر ب ئالىيى ژىرىفە بچىن. سالا (۲۰۰۰) ئى ژ بەرى پىكخراوا فاو يا چاندنىفە ھاتىيەدانان و ئىنسىنگەھ ب خۇژى سەرب پىفەبەرىيا دەھۆكى يا چاندنىفەيە. دكەفتە د ئاقبەرا قى ھىلا درىزىيىدا (۱۰۰: ۱۰۱) و قى بازىيە پانىيىدا (۳۶: ۳۷)، و (۵۱۹) م) د سەر ئاستى دەريايىرە، و دىت قى بلندايى شۆبەكا ئاشكەرا ھەبىت ل سەر پەيدابوونا جودايى و نەوۋكەھفەقىيان د وارى دياردەيىن ئاف و ھەوايىدا، دىسا ھۆكارى راستگەھىيا جەئى وئ، ئىك ژ ھۆكارىن ھارىكارە بۇ بزاقا ھاتن و چوونا بايان، بى كو ئاستەنگ بگەفەنە د پىكا خوەشچوونا واندا، ھەر ھەسا دەفەر ھىلايىە فەكرى د پوويى كارلىكەرىن بزاقتىدا (المؤثرات الحركية)، نەمازە پەستائىن نزم (المنخفضات الجوية)، ئەوۋىن دەشتا باتىلى و دەشتا سىمىلى كرىيە پىبارەكا ب سانەھى بۇ وان پەستائىن نزم كو بەر ب دەفەرەن دىفە بچىن.

ئايىمەندىيىن جەئى

پارىزگەھا دەھۆكى:

ئاوا و فۇرمىن يانكرى (التسطح) ژروالەتىن ژىوارى يىن سرۆشتىيە، كو ئاف و ھەوايى ل سەر پوويى ئاھا ھەرىمى پىكدىنىت، و بلندەھى ژ ئاستى پوويى دەريايى ژ ھۆكارىن سەرەكەيە ل پىشت ھەمەرەنگىيا ئاف و ھەوايى. ئاف و ھەوايى دەشتان جودايە ژ ئاف و ھەوايى چىايىن بلند ئەوۋىن بەرەنگارى ھورەبايان دىن، دىسا جودايە ژ ئاف و ھەوايى پىاك و بەرىنىيىن بەرەبا و بەرۇز و نە ھەكى ئاف و ھەوايى پىاك و بەرىنىيىن نزار و پىشتەبايا.

دەمى ئەم بەرى خۇ دەينە پىشكرنا جوگرافىيا جەئى ئىنسىنگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى، ئەم دىيىن كو ئىنسىنگەھىن ژىگۆتى، دكەفە ھىدەك جەھ و ژىوارىن بلند و نزمىن جوداجودا، كو ئەفە ئىك ز سالىۇخەتىن سەرەكەيىن قافارتىيە د ئاقبەرا واندا، ئىنسىنگەھا ئامىدىيى (۱۲۰۲ م) د سەر ئاستى دەريايىرە، لى ئىنسىنگەھا بەردەپەش ل دەشتەكەيە (۳۷۹ م) د سەر ئاستى دەريايىرە.

ئاوا و فۇرمىن پوويى ئەردى ئىنسىنگەھىن قەزايىن پارىزگەھا دەھۆكى نەوۋكەھفە و جودانە، و بلندەھىيا وان ژى ھەك ھەف نىنە، لەو بار و دۇخىن ئاف و ھەوايى قان ئىنسىنگەھان، رەنگفەدانا جودايى و نەوۋكەھفەقىيا وانە، كۆمەكا زنجىرە چىايان ل سەر سنوورى تىركيا و سۇريا ھەنە، ھەر ژ ژوورىيى پۇژئافا ھەنا ژىرىي پۇژھەلات، و دەشت ژى د ئاقدە ھەنە، و ئىنسىنگەھىن تىيىنىكرىن (محطات الرصد) ل قان ھەمى ژىواران بەلاقن.

جەيىن ئىنسىنگەھىن تىيىنىكرنا ئاف

و ھەوايى ل پارىزگەھا دەھۆكى:

ژ بۇ زانىنا ئاف و ھەوايى پارىزگەھا دەھۆكى، پىشت ب چەند ئىنسىنگەھەكىن ئاف و ھەوايى ل جەيىن جودا جودا ل پارىزگەھى ھاتە گرىندان كو ئايىمەندىيىن

۳- ئىستگەھا سىمىلى:

ئەف ئىستگەھە ل پەرەكى بازارى دھۆكىيە، د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۳۴؛ ۴۲°) بۇ مىلى رۇژھەلاتى و بازىيى پانىيى (۴۵؛ ۳۶°) بۇ مىلى ژوورىدايە. (۴۷۳ م) د سەر ئاستى دەريايىزايە. سالا (۱۹۹۹) ئ ھاتىبەدانان. ئەف ئىستگەھە سەر پىتھەبەريا چاندنپىتھە ل باژىرى دھۆكى و دكەفتە رۇژئاقايا سەنتەرى باژىرى. ئىستگەھ د نىقا ئەرەكى دەشتى قەكرىدايە، كىم ئاقاھى ل دۇرانىن ويى، ژ بلى كۆلجا چاندن كو ئىستگەھ ب خۇ تىدايە. ئىستگەھ (۱۶ كم) ژ باژىرى دھۆكى دوورە، دكەفتە سەر جادەيا دەولەتى ئەوا د ناقبەرا دھۆك و زاخۇدا، ژ بەر كو ئەرد و ئاقارى قەزايى (مەبەست سىمىلە) دەشتە، سنوورى ئىستگەھى ژ ئالىيى ژوورقە چىايە و ب ھندى دبتە ناقىر د ناقبەرا ئىستگەھى و دەقەرا چىايى.

۴- ئىستگەھا دھۆكى:

ئەف ئىستگەھە دكەفتە د نىقەكا باژىرىدا و ژ ئىستگەھىن كەفتە. سالا (۱۹۷۴) ئ ھاتىبە دانان. ل سەر گرەكى بلند و قەكرىيە، بەرانبەرى نەخوەشخانەيا ئازادى ژ ئالىيى رۇژھەلاتىقە. (۵۱۹ م) د سەر ئاستى دەريايىزايە. قى بلندھىيىن جوڭدايى د ناقبەرا وئ و ئىستگەھىن دىدا پەيدا كرىيە ژ ئىكا پىقانا پلەيىن گەرمى و دابارىن و دياردەيىن ئاف و ھەوايىيىن دىدا. ئەف ئىستگەھە دكەفتە د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۴۳؛ ۰۰°) بۇ مىلى رۇژھەلاتى و بازىيى پانىيى (۵۰؛ ۳۶°) بۇ مىلى ژوورىدايە. ھەمى رەگەزىن ئاف و ھەوايى د قى ئىستگەھىدا دئىنە تىبىنىكرن و چاقدىرىكرن. پووناقەك (مسطح مائى) كو (سكرى دھۆكى)بە دكەفتە ژوورى ئىستگەھى، و (سكرى مووسل) ژى دكەفتە ژىرىن وئ، لى د گەل ھندى ژى، كارلىكرنا وان ل سەر نە گەلەكە. ژ ئالىيى رۇژئاقافە ژى پووبارى دەشتەكا چاندن يا بەرفرەھ دبت كو (دەشتا سىمىلى)يە.

۵- ئىستگەھا زاويتەيى:

ئەف ئىستگەھە دكەفتە ژوورى رۇژھەلاتى بازارى دھۆكى، و (۱۶ كم) ژ سەنتەرى باژىرى دوورە. د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۰۹؛ ۴۳°) بۇ مىلى رۇژھەلاتى و بازىيى پانىيى (۵۴؛ ۳۶°) بۇ مىلى ژوورىدايە. (۹۸۰ م) د سەر ئاستى دەريايىزايە. ئەف بلندھىيە كار ل رەگەزىن ئاف و ھەوايى دكەت كو ژ يىن ئىستگەھىن دى جوڭدايىن. نەمازە د پلەيىن گەرمى و دابارىنىدا. سالا (۱۹۷۹) ئ ھاتىبەدانان، و ھندەك ئالاف تىدا ھەنە بۇ پىقانا باران و پلەيىن گەرمى و تىرۇژكا رۇژى و شەھا رىزەيى (الرطوبة النسبية) و ھەلمبوونى (التبخار). ئىستگەھ ل سەنتەرى زاويتە ب خويە ل سەر رىكا د ناقبەرا سەنتەرى پارىزگەھا دھۆكى و نامىدىيى دا.

۶- ئىستگەھا سەرىنگى:

(۳۰ كم) ژ باژىرى دھۆكى دوورە. دكەفتە سەرى چىايى گارە، ب بلندىيا (۱۰۴۶ م) د سەر ئاستى دەريايىزايە. د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۲۱؛ ۴۳°) و بازىيى پانىيى (۰۳؛ ۳۷°) بۇ مىلى ژوورىدايە. سالا (۱۹۷۰) ئ ل دەقەرەكا چىايى كو سەر ب فەرمانگەھا چاندنا سەرسىنگىقەيە، ھاتىبە چىكرن. ھەمى ئالافىن پىقانا باران و پلەيىن گەرمى و تىرۇژكا رۇژى تىدا ھەنە.

۷- ئىستگەھا نامىدىيى:

ل سەر كەلايەكا سرۇشتىيە كو (۲۰۲ م) د سەر ئاستى دەريايىزايە. (۷۰ كم) د سەر باژىرى دھۆكىزايە. د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۲۹؛ ۴۳°) بۇ مىلى رۇژھەلاتى و بازىيى پانىيى (۰۵؛ ۳۷°) بۇ مىلى ژوورىدايە. سالا (۱۹۷۱) ئ ژ ئالىيى رىكخراوا (فاوقە ھاتىبەدانان. ھندەك ئالافىن چاقدىرىكرن و تىبىنىكرن و پىقانا رەگەزىن ئاف و ھەوايى تىدا ھەنە.

۸- ئىستگەھا ناكرى:

ئەف ئىستگەھە دكەفتە ژىرىن رۇژھەلاتى بازارى دھۆكى، د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۵۱؛ ۴۳°)

داكەقتىنا تىرۈۈزكا چاقى پۇژى و درىزىيا پۇژى و پىژىيا ساھىياتى و عەورىونا ئەسمانى و سەمتا چىيان و پەيسكا نشىفى و ژووردانىيا وان، ئەقە ھەمى كارلىكەرن ل سەر وئ تىرۈۈزكا دگەھنە پوويى ئەردى، دىسا دەمى ھەتاقدانا تىۋرى (السطوع النظرى)، كو دەمى د ناقبەرا پۇژەھلاتن و پۇژئاقابوونىدايە، جودايە ژ ھەتاقدانا كرىارى (السطوع الفعلى) كو وى ھەمى دەمى دگرت، ئەوئ چاقى پۇژى تىدا ب ئاشكەرايى دىئتە دىتن.

باراپتر دەمى ھەتاقدانا كرىارى ژ دەمى ھەتاقدانا تىۋرى كىمترە، ژ بەر گرتنا بەرى پۇژى ب عەوران يان ب تۇزى و دەمى دنيا ساھى بت، ھەردو تەمەت ئىكن. دەمى تىبىنىكرنا قى چەندى ل پارىزىگەھا دھۆكى، ديار دىت كو دەقەرەن ژىرى پارىزىگەھى ژ بىن ژوورى پۇنترن، و ھەلم لى پترە، و پۇژىن ب عەور ژى پترن، لى ب ئاوايەكى گىشتى، ھەژمارا دەمژمىرن ھەتاقدانا پۇژى يا كرىارى، ل دەقەرەن ژىرى پارىزىگەھى پترن ژ بىن دەقەرەن ژوورى پارىزىگەھى، ئەقە ژى دىبارى بۇ ھندى قەدگەرت كو دەقەرەن ژوورى پتر ب عەورن و پۇژ لى كورتترن.

گەلەك ئاسايى و سىرۇشتىيە كو تىرۈۈك و ھەتاق ل پارىزىگەھى، ژ دەقەرەكى بۇ ئىكا دىتر جودابت، و ئەقە ژى د خىشتەيى ھژمار (۱) بى خوارىدا ديار دىت، كو تىكرابى گىشتىيى دەمژمىرن ھەتاقدانا كرىارى ل ئىستىگەھا زاخۇ (۷،۰۱) دەمژمىرن و ل ئىستىگەھا باتىلى (۷،۴۳) دەمژمىرن، و ل ئىستىگەھا دھۆكى (۷،۵۱) دەمژمىرن، و ل ئىستىگەھا ئاكرى (۷،۸۰) دەمژمىرن، كو د مەھا كانوونا دووى كىمىرن تىكرابىن مەھانە بۇ دەمژمىرن ھەتاقدانا پۇژى يا كرىارى ھاتىنە تووماركرن، ل ئىستىگەھا زاخۇ (۳،۰۹) دەمژمىرن و ل ئىستىگەھا باتىلى (۴،۴۰) دەمژمىرن و ل ئىستىگەھا دھۆكى (۴،۴۱) دەمژمىرن و ل ئىستىگەھا ئاكرى (۴،۳۳) دەمژمىرن. لى د مەھا تىرمەھىدا كو گەرمترىن مەھە د سالىدا، بلندترىن تىكرابىن مەھانە بۇ دەمژمىرن ھەتاقدانا پۇژى يا كرىارى ھاتىنە تووماركرن، ل ئىستىگەھا زاخۇ (۱۱،۲)

بۇ مىلى پۇژەھلاتى و بازىھى پانىيى (۴۳، ۳۶) بۇ مىلى ژوورىدايە، (۱۳۶ م) د سەر ئاستى دەريابىزايە. ئەف ئىستىگەھە چافدىرىيا رەگەزىن ئاف و ھەوايى دكەت و بەردەوام (بۇ دەمى ۲۴ دەمژمىرن) تىبىنىيا وان گوھۇرىنان دكەت ئەوئىن د رەگەزىن ھەوايىدا چى دىن، وەكى پلەبىن گەرمى، پەستانا ھەوايى، شەھا پىژىيى، بايىن پوونەرد (الرياح السطحية)، تىرۈۈزكا پۇژى، باران و ھەلمبوونى.

۹- ئىستىگەھا ئەترىش ل شىخان:

ئەف ئىستىگەھە ل ناوچەبا ئەترىشە كو دكەفتە ژىرىن باژارى دھۆكى، بۇ جارا ئىكى سالا (۲۰۰۰) ئى ھاتىيەقەكرن. قى ئىستىگەھى ھندەك تايەتمەندىيىن جوگرافى بىن تايەت ھەنە، (۸۷۰ م) د سەر ئاستى دەريابىزايە، د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۲۰ : ۴۳) بۇ مىلى پۇژەھلاتى و بازىھى پانىيى (۵۰ : ۳۶) دىيە، (۳۳ كم) دوورى سەننەرى باژىرى دھۆكىيە، سىرۇشتى ئەردى ئەترىش چىايىيە و گەلەك دارستان لى ھەنە و ھندەك ئەردىن دەشت لى ھەنە.

۱۰- ئىستىگەھا بەردەرەش:

ئەف ئىستىگەھە دكەفتە ژىرىن پارىزىگەھى، د ناقبەرا ھىلا درىزىيى (۳۵ : ۴۳) بۇ مىلى پۇژەھلاتى و بازىھى پانىيى (۳۰ : ۳۶) دىيە، دەقەرە لى پووبەرن بەرفرەھ و زەقىيىن چاندنى بىن تىزراخ لى ھەنە، و ئەردى وئ بۇ مىلى ژىرى و پۇژئاقا سەرنشىف دىت، (۳۷۹ م) د سەر ئاستى دەريابىزايە، سالا (۲۰۰۲) ئى ھاتىيەدانان و سەر ب پىقەبەرىيا دھۆكى يا چاندنىقەيە، ئىستىگەھ ل سەر جادەيا سەرەكىيە ئەوا د ناقبەرا كەلەك و باژىرى دھۆكىدا.

تىرۈۈزكا تاقى:

مەبەست ژ تىرۈۈزكا تاقى ئەو ھىزا تاقىيە ئەوا ژ پۇژى بەرەف ھەمى جەين دى ئاراستەدىن و ھەمى ھەسارەيىن سەر ب پۇژئاقە گەرما پوو و سەقايى خۇ ژى وەردگىرن^(۱)، و جەئى فەلەكى و گوۋشەيا

خىلتىمىن ھژمار (۱)
تىكرا و ھەژمارا دەمژمىزىن ھەتافدانان رۇزى بىن كىرارى (دەمژمىز/رۇز)

مەم ئىستىگەھ	ئالدا	سۇپات	ئامار	تېمپل	كولان	خىزىن	تېمپەھ	تەبىخ	تېلۇن	۱ ۱	۲ ۱	۳ ۱	سالاھە	تىكرايىن
زاخۇ	۳،۰۹	۳،۹۹	۵،۱۱	۵،۵۱	۸،۷۷	۱۰،۴۸	۱۱،۰۲	۱۰،۵۷	۹،۲۱	۶،۷۳	۵،۳۲	۴،۳۳	۷،۰۱	
باتىل	۴،۴۰	۴،۷۸	۵،۹۹	۶،۳۱	۸،۵۸	۱۰،۶۴	۱۱،۸۰	۱۰،۸۶	۹،۱۴	۶،۷۸	۵،۳۷	۴،۵۶	۷،۴۳	
دھۆك	۴،۴۲	۴،۲۶	۵،۹۰	۵،۹۹	۸،۹۹	۱۱،۲۴	۱۱،۶۸	۱۰،۹۲	۱۰،۲۲	۶،۸۲	۵،۸۸	۴،۴۶	۷،۵۶	
ئاكىرى	۴،۳۳	۳،۸۹	۶،۱۶	۵،۰۴	۱۱،۰۶	۱۱،۹۵	۱۱،۹۵	۱۱،۷۴	۱۰،۰۵	۶،۹	۵،۸۲	۴،۲۴	۷،۸۰	
تىكرايىن كىشى	۴،۰۶	۴،۲۳	۵،۷۹	۵،۷۱	۹،۳۵	۱۱،۰۷	۱۱،۶۱	۱۱،۰۲	۹،۷۶	۶،۸۰	۵،۵۹	۴،۴۲	۷،۴۵	

زىدەر: پىئەبەرىيا كەشنىسى ل پارىزگەھا دھۆكى، پىشكا ئاف و ھەمىي، پىزانىن بەلاڧنەكىرى.

ژوورى و ژوورى رۇزئاقا.

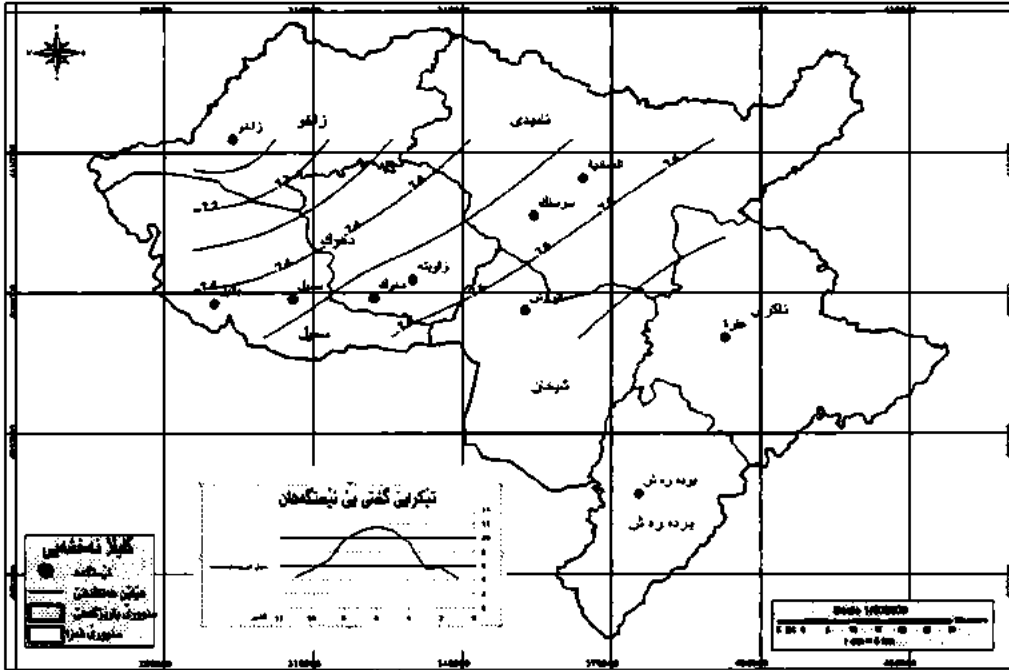
و ھندى گۇشەيا داكەفتنا تىرۇزكا رۇزئەھ، نەخشەيىن ھژمار (۲) تىكرايىن ھەيۋانە و سالانە يىن گۇشەيا داكەفتنى ل سەر ھندەك ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ديار دكەت، و ديار دكەت كو ئىستىگەھىن پوويى وان ل كەمەربازنەيى (دائىرە الاستواء)، گۇشەيا داكەفتنا تىرۇزكا رۇزى لى پترە ژ وان ئىستىگەھىن پوويى وان دوورتر ژ كەمەربازنەيى ۋەكى ئىستىگەھا زاخۇ و سەرسنگى و ئامىدىيى ل سەر بازنەيى پانىيى (۳۷°) كو (۵۳:۳۳) و (۴۱:۱۹) و (۴۱:۱۱) لى ھاتىنە تووماركرن، ھەقبەرى ئىستىگەھىن باتىل و دھۆك و ئاكىرى ئەويىن دكەفنه سەر بازنەيى پانىيى (۳۶°)، كو تىكرايىن گۇشەيا داكەفتنا تىرۇزكا رۇزى لى (۵۳:۹۱) و (۵۳:۹۱) و (۵۳:۹۸) يىھ.

و تىكرايىن سالانە يىن گۇشەيا داكەفتنا تىرۇزكا رۇزى دەمى ۋەرگرتنى يىن ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى گەھشئە (۵۳:۷۸)°، دىسا ئىستىگەھا زاخۇ تىكرايەكى سالانە بۇ گۇشەيا داكەفتنا تىرۇزكا رۇزى تووماركر گەھشئە (۵۵:۳۳)° و ل ئىستىگەھا باتىل (۵۳:۹۵)° و ل ئىستىگەھا ئامىدىيى (۴۱:۱۱)° و ل ئىستىگەھا ئاكىرى (۵۳:۹۸)° ھاتنە تووماركرن.

دەمژمىز و ل ئىستىگەھا باتىلى (۱۱،۸۰) دەمژمىز، و ل ئىستىگەھا دھۆكى (۱۱،۶۸) دەمژمىز، و ل ئىستىگەھا ئاكىرى (۱۱،۹۵) دەمژمىز ھاتىنە تووماركرن.

جودايى د ھەژمارا دەمژمىزىن ھەتافداناندا د ئاقبەرا ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكىدا، گرنىگىيا جوداھىيا بلندى و نزمىيان ديار دكەت، كو دەورەكى مەزىن د جوداھىيا چەنداتىيا ۋى تىرۇزكا رۇزندا ھەبە ئەوا دگەھتە قى دەفەرى يان ئەوا ھەي، ئاراستەيا بەرىنىيىن چىايان و ژ نشىقىيا وان، كار ل تىكرايى ۋى تىرۇزكا رۇزى دكەت، ئەوا دگەھتە وان جەھ و دەفەرىن مامانقنجى ئەويىن تىرۇزكەكا خوار دگەھتى كو دوورن ژ تىرۇزكا رۇزى يا ئىكسەر، كو تىن تىرۇزكا بەلاڧ و شكەستى ژ پوويىن بەرانبەر دگەھتى، ژ بلى وان چىايىن بلند و بەرىنىيىن گەلەك ژووردانى و نشىقى ئەويىن گۇشەيا داكەفتنا (سقوط) تىرۇزكا رۇزى ل سەر وان راست و چك كو تىرۇزكا دگەھتى ژ دەفەرىن نزمىر پتر لى دكەت، و ئەفە ل سەر ئىستىگەھا ئاكىرى دئىتە دانان كو مەزىنترىن چەنداتىيا تىرۇزكا رۇزى ۋەردگرت، گاقا دئىتە ھەقبەركىن ب ئىستىگەھىن دىتر، ب ھندى جەھ و دەفەرىن جوگرافى و دەرىن پووبارى تىرۇزكا رۇزى چ جەھكى بلندىت، چ ژى نزمى بت، ئەو پتر تىرۇزكى ۋەردگرت ژ پىشك و پارچەيىن

نەخشەيىن ھىزار (۲)
ئىكرا و ھىزارا دەھمىزىن ھەتافا دورىست (دەھمىزىن/ پۇن)

ئىنسانلۇپىدىيا پارىزگەھە دەھۆكى بىلەن بىرلىكتە ئىكرا و ھىزارا دەھمىزىن ھەتافا دورىست (دەھمىزىن/ پۇن) نەخشەيىن ھىزار (۱) دا.

دەھمىزىن ھەتافا ۋەزى ھاتنە تووماركرن، كو (۷،۴۲) دەھمىزىن بوون، و ئەقە ھەمى ژ بەر جوداھىيا جھى، كو ئىستگەھا زاخۇ دكەقنە سەر بازنەيى (۳۷،۰۸) يى پانېيى، و ئاكرى ل سەر بازنەيى (۳۶،۴۳) ھە، كو ھىزارىن تىپۇژكا پۇژى زىدە دىن، ژ بلى تىكراپا ھىزارا دەھمىزىن ھەتافى ئەويىن ھاتىنە تووماركرن، ھىدى مروف بەر ب نىشېقتىر بچت.

ل ۋەزى پايىزى، زاخۇ (۷،۰۸) دەھمىزىن و باتىلى (۷،۰۹) دەھمىزىن و دەھۆكى (۷،۶۴) دەھمىزىن تووماركرن، لى بەلى ل دەقەرىن راست و دەشتى، تىكراپىن تىپۇژكا پۇژى نىزىكى ھەقن، ژ بەر كو كاودانىن ئاف و ھەوايى ل وان جھان ۋەكەھقن و ب ھىدى ھىزارا دەھمىزىن ھەتافانا دورىست (فەلى) بەھاران كېم دىن و پايىزان زىدە دىن، ئەگەرى ل پىشت زى، زىدەبىيا ھىزارا پۇژىن ھور و بارانىيە.

ل ۋەزى ھافىنى كو ھىزارا تىكراپىن ھەيفانە يىن دەھمىزىن ھەتافانى (ساعات السطوع) دگەھنە بلندترىن ھىزار و ب تايەتى ل مەھا خىزىرانى ژ بەر زىدەبوونا درىزيا پۇژى و كېمىيا ھەوران، ھەقەبەرى ۋەزىن دى، كو كار ل زىدەبىيا چەنداتىيا ۋى تىپۇژكى دكەت ئەوا دگەھتە پووئى ئەردى، زاخۇ د ۋەزى ھافىنىدا (۱۰۶۹) دەھمىزىن و باتىلى (۱۱۰۱) دەھمىزىن و دەھۆكى (۱۱۰۲۸) دەھمىزىن تووماركرن و ئاكرى كو بلندترىن تىكراپىن ۋەزى ل ھافىنى تووماركر گەھىشتە (۱۱۰۸۸) دەھمىزىن، ئەقە ھەمى ژ بەر كېمىيا ھەوران و ھىكاتىيا ھەوايى و داكەقتىن تىكراپىن پەوايى.

ل ۋەزى بەھارى كو گۆشەبا داكەقتىن تىپۇژكا پۇژى ئاسۋىي پان مامانقنچىيە (معتدلة)، ئىستگەھا زاخۇ تىكراپىن ۋى يى ۋەزى گەھىشتە (۶،۴۱) دەھمىزىن و يى باتىلى (۶،۹۱) دەھمىزىن و يى دەھۆكى (۶،۹۱) دەھمىزىن و ل ئىستگەھا ئاكرى بلندترىن تىكراپىن

دگەھتە نزمترین سنوور د ھەمى مەھىن زڧستانىدا، مەھا كانوونا ئىكى نزمترین بەھا (۹:۳۰:۴۴) دەمژمىر، بېرنە خىشتەين ھژمار (۲) د گەل تىبىنىكرنا ھندى كو ھەژمارا وان ھەيڧىن كو درىزيا پۇژى يا تيورى ژ تىكرائى سالانە زتە دگەت، ھەتا شەش مەھان (۱۲،۰۱) دەمژمىرن.

و ب ئاوابەكى گىشتى، پىشك و پارچەيىن ژوورى ژ دەڧەرا ڧەكۇلېن ژى دگىت تەنگىرە (أقل شفافية) ژ پىشك و پارچەيىن ژىرى كو نافەپۇكا بەرگى كازى (محتوى الغلاف الغازى) لى ژ ھەلما ئافى زىدەتر دىت، دىسا پۇژىن عەور ژى زىدەترن، ھەر وەسا دەمژمىرن ھەتاقدانى ژى ل دەڧەرن ژىرى زىدەترن ژ يىن دەڧەرن ژوورى. ھەژمارا دورست يا وان دەمژمىران د نافەرا (۲۳۰۰ - ۴۴۰۰) دەمژمىرانە د سالىدا.

جودايى د گۆشەيا داكەڧتە تىرپۇژكىدا د نافەبر ھافىن و زڧستانىدا ل جەين جوداجودايىن پارىزگەھا دھۆكى دىتە ئەگەرى چەندجاركرنا (مضاعفة) مەودايى سالانەين تىرپۇژكى، و جودايىيا درىزيا شەڧ و پۇژان كارلىكرنا خۇل سەر نەوگەھڧىيا چەنداتىيا تىرپۇژكا دگەت ھەيە، دىسا د بەرھەمەينانا گەرما (الانتاج الحرارى) ھەر دەڧەرەكىدا. ل پارىزگەھا دھۆكى زىدەبوونا پچىچەيا تىكرائى درىزيا پۇژى ل مەھا ئادارى ب (۱۱،۴۵) دەمژمىران دەست پى دگەت، و ئەڧ ھژمار دگەتە گوپىتكا بلندبوونى دەمى تىرپۇژك ل (۲۲ خىزانى) ژۇردا دادكەڧت، ھنگى تىكرائى درىزيا پۇژان ل ئىستگەھان (ل مەھىن خىزان و تىرمەھ و تەباخى) پچىچە بەرژىر دىت، ھەر ژ مەھا ئىلۇنى، چىريا پىشى و چىريا پاشى، پاشى

خىشتەين ھژمار (۲)

تىكرائى درىزيا پۇژان ب دەمژمىر و دەڧىقە و چىركەيان ل ھندەك ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى

ئىستگەھ مەھ	زاخۇ	باتىل	دھۆك	سەرسىنك	ئامىدى	ئاكرى	تىكرا
ك ۲	۹:۴۵:۳۷	۹:۴۸:۲۹	۹:۴۸:۲۹	۱۰:۰۳:۱۳	۱۰:۰۳:۲۲	۹:۱۳:۰۸	۹:۴۷:۰۳
شوبات	۱۰:۳۶:۴۶	۱۰:۳۸:۲۳	۱۰:۳۸:۲۳	۱۰:۴۸:۳۶	۱۰:۴۸:۴۱	۱۰:۱۷:۱۰	۱۰:۳۸:۰۰
ئادار	۱۱:۴۵:۰۲	۱۱:۴۵:۲۷	۱۱:۴۵:۲۷	۱۱:۴۷:۳۲	۱۱:۴۷:۳۳	۱۱:۴۱:۲۴	۱۱:۴۵:۲۴
نېسان	۱۲:۵۸:۰۰	۱۲:۵۶:۳۴	۱۲:۵۶:۳۴	۱۲:۵۰:۱۰	۱۲:۵۰:۰۶	۱۳:۱۱:۰۶	۱۲:۵۷:۰۵
گولان	۱۳:۵۹:۲۷	۱۳:۵۶:۳۴	۱۳:۵۶:۳۴	۱۳:۴۳:۵۲	۱۳:۴۳:۴۴	۱۴:۴۸:۲۹	۱۴:۰۲:۲۵
خىزان	۱۴:۳۰:۳۱	۱۴:۲۷:۱۷	۱۴:۲۷:۱۷	۱۴:۱۱:۳۲	۱۴:۱۱:۲۱	۱۵:۰۶:۰۴	۱۴:۲۹:۰۰
تىرمەھ	۱۴:۱۶:۲۲	۱۴:۱۳:۰۷	۱۴:۱۳:۰۷	۱۳:۵۸:۲۵	۱۳:۵۸:۱۵	۱۴:۴۸:۲۹	۱۴:۱۴:۳۸
تەباخ	۱۳:۲۳:۲۰	۱۳:۲۱:۱۲	۱۳:۲۱:۱۲	۱۳:۱۱:۱۷	۱۳:۱۱:۱۱	۱۳:۴۲:۲۵	۱۳:۲۱:۴۶
ئىلۇن	۱۲:۱۲:۵۰	۱۲:۱۲:۰۷	۱۲:۱۲:۰۷	۱۲:۱۰:۲۳	۱۲:۱۰:۲۲	۱۲:۱۵:۰۹	۱۲:۱۲:۱۰
چ ۱	۱۱:۰۰:۳۷	۱۲:۰۱:۰۰	۱۲:۰۱:۰۰	۱۱:۰۷:۵۲	۱۱:۰۷:۵۶	۱۰:۴۶:۲۷	۱۱:۲۰:۴۹
چ ۲	۹:۵۹:۰۲	۱۰:۰۱:۰۱	۱۰:۰۱:۰۱	۱۰:۱۴:۳۷	۱۰:۱۴:۴۵	۹:۳۰:۱۸	۱۰:۰۰:۰۷
ك ۱	۹:۲۹:۲۴	۹:۳۲:۱۹	۹:۳۲:۱۹	۹:۴۸:۲۰	۹:۴۸:۳۱	۸:۵۳:۳۱	۹:۳۰:۴۴
تىكرا	۱۱:۵۹:۴۵	۱۲:۰۴:۲۷	۱۲:۰۴:۲۷	۱۱:۵۹:۳۹	۱۱:۵۹:۳۹	۱۲:۰۱:۰۸	۱۲:۰۱:۳۶

ژندەر، پىڧەبەرىيا ئاف و ھەمى ل پارىزگەھا دھۆكى، پىشكا ئاف و ھەمى، پىزانىن بەلاڧنەكرى.

قەبىرىن ۋەكى: بازىنەيىن پانىيىن يىن جەھى و ناۋايىن پوۋيىن ئەردى و جەھى ئىستىگەھى و دووراتىيا ۋى ژ پوونافان (المسطحات المائية)، و جودايى د ھىزا كارنىنانا فان ھۆكارانده دىتە ئەگەرىن نەۋەكەھىفيا پلەيىن گەرمىن ژ دەقەرەكى بۇ ئىكا دى و ھەر ژ بەر ھىندى، ھافىنا پارىزگەھا دھۆكى گەرمە و زىفستانا ۋى سارە، و مەودايى سالانە و ۋەرزىيىن پلەيىن گەرمىن ل جەھىن نزم مەزىنە، و ئەف مەودايە، ل دووڧ زىدەبوونا پلەيىن پانائىيىن زىدەنر لى دىنىت.

ژ بەر ھىندى گەلەك ئاسايى و سرۆشتىيە جودايى ھەبىت د ناقتەرا تىكرايىن سالانەيىن تووماركرى يىن پلەيىن گەرمىن ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى، ئەقە ژ بەر جودايىيا سالۆخەتىن وان يىن سرۆشتى، ئەقە ديارە دەمى ئەم ل دووڧ خىشتەيى (۳) دچن، و وان جودايىيان د تىكرايىن سالانەيىن پلەيىن گەرمىن، ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكىدا دىيىن، كو ب ناۋايەكى گىشتى ھوونكن، و تىكرايىن سالانەيىن گىشتى يىن پلەيىن گەرمىن ل ئىستىگەھىن دھۆكى (۱۸،۵۸ م°). لى ئىستىگەھىن تىكرايىن وان بلندتر ژ تىكرايىن گىشتى لى ھاتىنە تووماركرن ئەقەنە: باتىل (۲۱،۱۸ م°)، زاخۇ (۲۰،۵۱ م°)، دھۆك (۲۰،۳۵ م°)، بەردەرش (۱۹،۲۷ م°)، ئاكرى (۱۹،۱۲ م°)، ئەترىش (۱۹،۰۸ م°) و سىمىل (۱۸،۹۱ م°).

و ھىندەك ئىستىگەھ ھەنە، ھىندەك تىكرايى لى ھاتىنە تووماركرن كىمترن ژ تىكرايىن گىشتىيىن پلەيىن گەرمىن، ئەو ژى ئەقەنە: ئىستىگەھا زاۋىتە (۱۵،۷۹ م°)، سەرسىنگ (۱۶،۳۵ م°) و ئامىدىيىن يا (۱۵،۱۵ م°)، و ئەف جودايىيە ئەنجامى چەند ھۆكارەكانە ھىندەك ژى خۆجھىيىنە، ۋەك بلندى و نزمى ژ ئاستى دەريايىن و ھورەبايىن خۆجھى (الرياح المحلية) كىمترن ناقتىيىن سالانە (المتوسطات السنوية) يىن پلەيىن گەرمىن ل ئىستىگەھا ئامىدىيىن ھاتىنە تووماركرن (۱۵،۱۵ م°) يە، و ئەقە ژى بۇ ھۆكارى بلندىيىن ژ ئاستى دەريايىن قەدگەرت، چوونكو ئىستىگەھا ئامىدىيىن دكەقىنە بلندى (۱۲،۰۲ م) د سەر ئاستى دەريايىرە، و ل ئالىيەكى دى، ناقتىيىن

دەمژمىرتىن ھەتاقدانى ل ئىستىگەھا زاخۇ (۲۱،۱۸ م°) دەمژمىرتىن د سالانە و ل يا باتىلى (۲۰،۹۲) دەمژمىرتىن د سالانە و ل دھۆكى دەمژمىرتىن ژ ھەمىيان كىمتر ھاتىنە تووماركرن كو (۲۱،۱۷) دەمژمىرتىن د سالانە، لى ھەژمارا دەمژمىرتىن ھەتاقدان ژ ھەمىيان پتر ل ئاكرى ھاتە تووماركرن كو (۲۳،۸۴) دەمژمىرتىن د سالانە، ژ بەر كو پىشك و پارچەيىن ژىرى و جەھىن پۆژھەلاتى ئەقىن ب پۆژ ۋە لى دكن كو پتر ناقتى ۋەرىگىن، ژ بلى ھىندى كو پارىزگەھا دھۆكى ب خۇ كىم ھورترە و پۆژا ۋى ل پىشك و پارچەيىن ۋى يىن ژىرى درىزترە ژ يا پىشك و پارچەيىن ۋى يىن ژوورى.

پلەيىن گەرمى:

پلەيىن گەرمى كار ل توخمىن دى يىن ئاف و ھەۋايى دكەن ۋەك پەستانا ھەۋايى (الضغط الجوي)، ھورەيا، ھەلم، رەما و چىرى ب ھەمى ناۋايانقە، ھەر ۋەسا كار ل چەندائىيا وان بارانان ژى دكەت ئەۋىن دبارن^(۳).

و سەرۋىرەيى گىشتىيىن يا گەرمى ئەنجاما قىككەفتنا كۆمەكە ئەگەر ۋە ھۆكاران ئاف و ھەۋايىنە (اضوابط مناخية) ژ وان جەھى فەلەكى ئەۋىن كارلىكەر ل سەر دەستىشانكرنا كۆشەيا داكەفتنا تىرۆژكا پۆژى ئەۋا كارلىكەر ل سەر چەندائىيا گەرما دگەھتە پوۋيىن ئەردى كو دىتە ئەگەرىن ژ دەستدان و ۋەرگرتنا گەرمىن ل دووڧ درىزاھىيا دەمژمىرتىن شەف و پۆژان كو جەھى فرىتنى (الموقع الاحداثى) قەدبەرت. و ل سەر قى بىياتى، ئاف و ھەۋايى ھەر دەقەرەكى ئەنجاما كۆمەكا كىرارىن پىنكگوارتن و قەگوارتن گەرمىنە، ئەو ئەنباركرنا گەرميا ۋى دەقەرەيى قەدبەرت^(۴)، و ئەف ھەمى گەھۋىرەنە ب رىكا بەلاڧكرنا پۆژانە و سالانەيا پلەيىن گەرمىن دىتە جەھىنان، و ئەف ھەمى گەھۋىرەنە ژى سالى ھەمىيىن ژىك جودانە د بن كارلىكەرنا لىنا بەرچاڧا پۆژى نە د ھەر چار ۋەرزاند^(۵).

و سالۆخەتىن كەتۋارى گەرمى (الواقع الحرارى) يى ھەر دەقەرەكى ب كارى ھىندەك ھۆكاران دىتە

خىستىھىي (۳)

تىكىراپىن ھەبشانە و سالانەين پلەينىن گەرمىن ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى بۇ (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱).

تارىخىي دەھۆكى	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷
زاخۇ	۲۰،۵۱	۹،۷	۱۴،۶	۲۲،۶	۲۸،۹	۳۲،۷	۳۴،۲	۳۰،۴	۲۳،۸	۱۷،۰	۱۳،۹	۹،۳	۸،۰۵
باتىل	۲۱،۱۸	۱۱،۰۷	۱۶،۱	۲۳،۴	۲۹،۰۵	۳۲،۶	۳۳،۱	۳۰،۱	۲۴،۸	۱۸،۸	۱۴،۸	۱۰،۸	۹،۶
سىمىل	۱۸،۹۶	۸،۱	۱۳،۱	۲۱،۷	۲۶،۶	۳۱،۵	۳۱،۵	۲۸،۱	۲۲،۶	۱۶،۶	۱۱،۸	۹،۱	۶،۹
دەھۆك	۲۰،۳۵	۹،۷	۱۴،۶	۲۲،۸	۲۸،۵	۳۲،۲	۳۴	۳۰،۲	۲۳،۷	۱۷،۶	۱۳،۵	۹،۲	۷،۳
زاۋىتە	۱۵،۷۹	۵،۲	۹،۳	۱۸،۲	۲۳،۸	۲۸،۷	۲۸،۳	۲۵،۰۵	۱۹،۲	۱۳،۳	۹،۲	۵،۰۷	۴،۲
سەرسىگ	۱۶،۳۵	۴،۶	۹،۶	۲۰،۲	۲۵،۶	۳۰،۷	۳۰،۷	۲۶،۳	۱۹،۸	۱۳،۰	۹	۴،۵	۲،۳
ئەمىدى	۱۵،۱۵	۳،۸	۹،۲	۱۸،۶	۲۴،۸	۲۹،۷	۲۹،۳	۲۵،۴	۱۸،۱	۱۱،۹	۶،۷	۴،۵	۱،۸
ئاكىرى	۱۹،۱۲	۸،۰۷	۱۲،۸	۲۱،۷	۲۸،۲	۳۲،۱	۳۲،۷	۲۹،۴	۲۳،۵	۱۶،۲	۱۲،۴	۶،۷	۵،۷
ئەترەش	۱۹،۰۸	۸،۸	۱۲،۳	۲۰،۹	۲۷،۳	۳۲،۸	۳۳،۵	۲۹،۳	۲۲،۰	۱۶،۰	۱۲،۳	۷،۷	۶،۶
بەردەش	۱۹،۲۷	۷،۹	۱۲،۲	۲۲،۹	۳۰،۴	۳۴،۸	۳۳،۶	۳۰،۵	۲۲،۹	۱۴،۲	۱۱،۰۵	۶،۳	۴،۶
تىكىراپىن گىشى	۱۸،۵۸	۷،۱۹	۱۲،۳۸	۲۱،۳	۲۷،۳۱	۳۲،۰۷	۳۲،۰۴	۲۸،۴۷	۲۲،۰۴	۱۵،۴۶	۱۱،۴۶	۷،۱۱	۵،۷۰

ئىدەر، پىشەبەرىيا كەشنىسى و بىقەلمەزان، ل پارىزگەھا دەھۆكى، پىزانىن بەلاقەكىرى

رىكا خوەشكرن و ھوونكرنا گەرما ھافىنىدا كو دىتە ئەگەرئى بلىندىبونا بەھابىن (قىم) تىكىراپىن سالانە ين پلەيا گەرمىن، ئەوئى دگەھتە (۱۹،۲۷م^۰)، سەرىارى ھۆكارىن گۆھۆرىن ئاڧ و ھەوایى (العوامل المناخية المتغيرة)، جودابىيا رىژەيا دوبارەبونا بارستىن ھەوایى بين خولگەبى و جەمسەرى (الكتل الهوائية المدارية والقطبية) د ناڧبەرا ئىستىگەھىن ژوورى و ژىرىدا، ل جودابىيا تىكىراپىن سالانەين پلەينىن گەرمىن د ناڧبەرا ئىستىگەھىن ژوورى و ژىرىدا دىاردىت، ھەنا وئى رادەينى كو تىكىراپىن سالانەين ئىستىگەھا نامىدىين بوو (۱۵،۱۵م^۰) و ين ئىستىگەھا بەردەش بوو (۱۹،۲۷م^۰)، ھەر وەسا كارلىكرنا ھۆكارى بلىندىين ژ ئاستى دەريايى و رووبەرى شىنكاتىين ين ئىستىگەھىن سەرسىگ و نامىدىين ئەوئىن دگەھتە دەھەرىن ژوورى و نىڧەكى د وەرگرتنا كىمترىن تىكىراپىن گەرمىندا

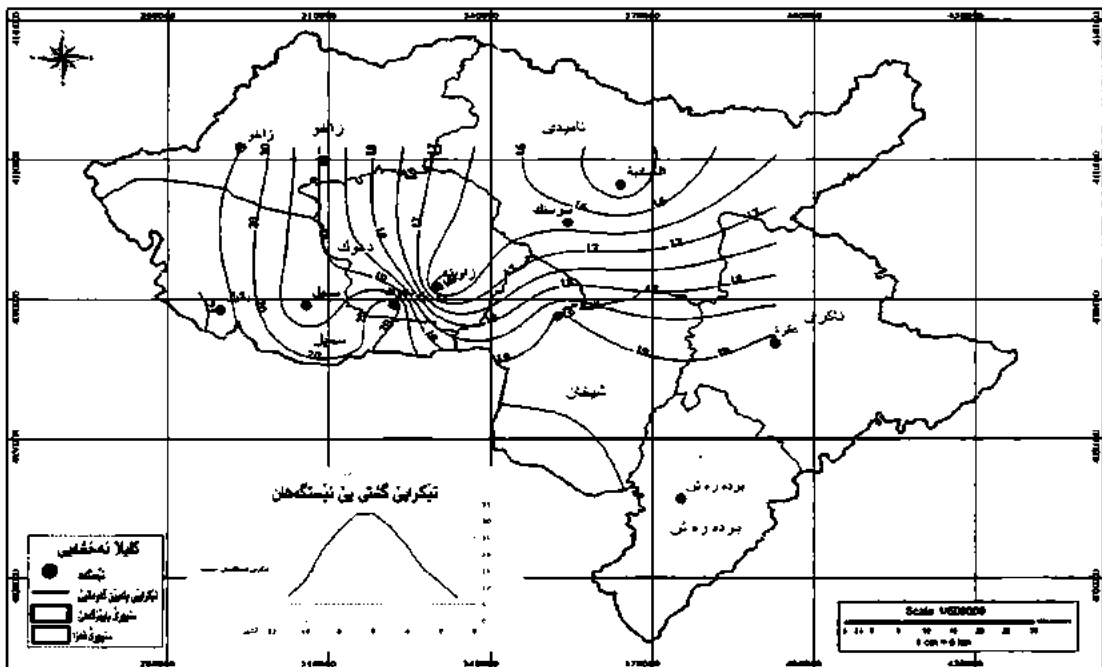
سالانەين پلەيا گەرمىن ل ئىستىگەھا باتىل بوو (۱۸،۱۸م^۰) ژ بەر كارلىكرىن جەن فرىتى (الموقع الاحداثى)، ھندى ئەم بەر ب پىشك و پارچەينىن ژوورى بچن، پلەينىن گەرمىن دادكەڧن، و ئەگەرئى ڧن چەندى ژى ھۆكارى بلىندى و نزمىيا ئەردىبە، كارلىكرنا دووراتى ژ دەريايى و بلىنداھى ژ ئاستى وئى و دىرژىبونا بلىندى و نزمىيان (التضاريس) و پلەينىن پاناتىين ل بەلاقەكرنا تىكىراپىن سالانە ين پلەينىن گەرمىن دىاردىت، زىدەبارى زىدەبونا تىكىراپىن پلەينىن گەرمىن ل وەرزى ھافىن ھندى ئەم ژ ژوورى داکەڧنە ژىرى بان نشىڧ، ھەر وەسا تىكىراپىن پلەينىن گەرمىن ين سالانە ل ئىستىگەھا بەردەش ئەوا دگەڧتە ژىرىن پارىزگەھى بلىند دىت، و ئەڧە ژى بۇ پلەيا پاناتىين يا دەڧەرا بەردەش ڧەدگەرت، كو پۆلەكى گىرىگ ھەبە د كىمكرنا كارلىكرنا دەرياي ناڧەراستە، ب

تىكرايىن ھەيقانەيىن پلەيىن گەرمى:

زەخشەيىن (۳) يىن تىكرايىن ھەيقانەيىن پلەيىن گەرمى ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ديار دىت كو مەھا كانوونا دووي ژ ھەمى مەھىن سالى سارتە، تىكرايىن گەرمى ب ناوابەكى مەزىن د فى مەھىدا دادكەفن كو دگەھنە فى تىكرايىن گىشتى (۵۷,۷۰°) و ئەفە فەدگەرتە كارلىكرنا بارستىن ھەوايى يىن جەمسەرى ئەويىن د فى مەھىدا گەلەك دوبارە دىن، و بلىندىيا ئەردى ژى رۆلەكى ئاشكەرا د داكەفتنا تىكرايىن گەرما فى مەھىدا ھەيە، و ل ھەمى ئىستىگەھان ناگەھنە پلەيا قەرسىنى، ژ بلى ئەويىن دكەفنه دەفەرىن چىايى كو پلەيا گەرما

دىاردىت. ھەر وەسا ئىستىگەھا دھۆكى تىكرايەكى سالانەيىن پلەيا گەرمى نووماركر گەھىشتە (۲۰,۳۵°) و ئەفە ژى بۇ ھندى فەدگەرت، كو سەنتەرى باژىرى ژ كۆمەكا مەزنا ئافاھىيىن ب شىۋە و قەبارەيىن جوداجودا و ب گەلەك فۆرم و رەنگان پىكھاتىبە، كۆنكرىت و بلۆك و كەرىپچ و جادەيىن قىركرى ئىدا ھاتىنە كارئىنان، ژ بلى سۆتتا داردوويى ژ بۇ گەرمىكرن و ھوونكرنى دئىتە كارئىنان و زىدەبارى كىمىيا رووبەرى شىنكاتى (الغطاء النباتى)، و ئەفە ھەمى كەرەستەيىن خوەشۋەرگىن بۇ گەرمى، د دەمەكىدا كو ئىستىگەھىن دۆرماندۇرا باژىرى دھۆكى، زەقىيىن قەكرى و ئەردىن چاندنى و ھورەبايىن خوەش لى ھەنە، كو ھەمى پلەيا گەرمى ل ئىستىگەھىن دۆرماندۇر نزم دكەن و دئىننە خوارى.

نەخشەيىن ھۇمار (۴) تىكرايىن سالانەيىن گەرمى يىن ئىستىگەھىن دھۆكى

ژىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرىيە پشتىگرىدانى ب پىزانىيىن نەخشەيىن ھۇمار (۴) يىن پىفەرىيا كەشنىسى و پىفەلەرزان پارىزگەھا دھۆكى، پىزانىيىن بەلافتەكرى.

جەيىن وان ئىستىگەھىن ل جەيىن بلند كو دكەفنه د بن كارلىكرنا كۆپىن چىبانده ھەر ھەكى ئىستىگەھا ئامىدىيى.

پارىزگەھ د مەھىن بەھاردا بەرھنگارى كارلىكرنا نشىفى ۋەرزىيى ھندستانى (منخفض الھند الموسمى) و ئەقرازى ناسىيى (المرتفع الاسيوى) دىت و ئەف تىكچوونىن ھەوايى ل ھەمى بەرۆكىن نەوھكەھف. ھندەك جاران د مەھىن ژىگۆنىدا ل پلەيىن گەرمى دىار دىن^(۱).

ۋ تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن ھەمى ئىستىگەھان ژ سەرى مەھا ئادارى پچىچە بلند دىن و دگەھنە (۱۱،۴۱م^۰) و د مەھا نىسانىدا خوەشتر لى دىن دگەھنە (۱۵،۴۱م^۰). ھىگى ھەوا ھوونك دىت و پۇژ بىژە ھەمى دەمان دەرەكەفنىيە ۋ ھەر ژ بەر ھندى پلەيا گەرمى ل داوييا مەھا گولانى نىزىكى يا ھافىنى دىت و دگەھتە (۲۲،۰۴م^۰) ۋ ئەگەرى قى چەندى بزاڤ و لىقنا پۇژى يا پىشچاقە كو د مەھا ئادارىدا بەر ب ھىلا بەكسانىقە دچت، قىنجا بەر بەر پۇژ دىت دىن ۋ شەف كورت دىن و گەرم بلند دىت ھەر ھەكى ژ تىكرابىن پلەيىن گەرمى دىار ل ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى.

ۋ دىار دىت كو بلندىن تىكرابىن گەرمى ل دەقەرا باتىلى كۆم دىن، ۋ ئەگەرى قى چەندى ژى ئەوھ كو دەقەرا ژىگۆتى دەشتە ۋ چىا لى ۋەھراتىنە، ۋى ژ كارلىكرنا بارستىن ھەوايى يىن سار، ئەوئىن بەھاران قەستا دەقەرىن دەشتى دكن دپارزىن، دىسا كارلىكرنا ھۆكارى بلندىيا ئەردى (عامل الارتفاع التضارسى) ل پىشت تووماركرنا كىمىن تىكرابىن گەرمىيە ل ۋى دەقەرا بلند ئەوا ئىستىگەھا ئامىدىيى لى. ھەر ۋەسا د مەھىن پايىزىدە لىقن و بزاڤا پۇژى بەردەوام بەر ب خولگەيىن كاركىقە (مدار الجدى) دچت، قىنجا تىكرابىن پلەيىن گەرمى بەر بەر دادكەفن و نزم دىن ھەر ژ مەھا تەباخى ۋ ئەف نزمبوونە د مەھىن پايىزىدە گەلەك ئاشكەرايە، تىكرابىن داكەفتن و نزمبوونى ل ھەمى ئىستىگەھان د ناڤبەرا مەھا ئىلۋن ۋ چرىيا دووئىدا (۱۴،۹۳م^۰) بە، ۋ ئەگەرى داكەفتنا پلەيىن گەرمى د قان مەھانده، بچووكاتىيا گۆشەبا

ۋان دادكەفتە پلەيا قەرسىنى ل پىرانييا پۇژىن مەھا كانوونا دووى ۋ سوپانى، چوونكو پارىزگەھا دھۆكى د مەھىن زۇستانىدا بەرھنگارى ھندەك بارستىن كىشۋەرى يىن گەلەك سار دىت كو ژ نىقەكا ناسىيا يان ئەورۇپا دىن.

ل ھەمى ئىستىگەھان، بلندىن پلەيىن گەرمى د نىفا گەرمدا ژ سالى دىننە تووماركرن، كو تىكرابىن ۋان دىنە (۲۴،۰۴م^۰) ۋ نىزىكاتىيەك د ناڤبەرا پلەيىن گەرمى ل ژوورى ۋ ژىرى پارىزگەھى دىار دىت ل مەھا تىرمەھى، ۋ ئەفە ژى بۇ ھندى دزفرت كو گەلەك جوداھىيىن مەزن د ناڤبەرا دەمى دىزىھىيا پۇژى ل ژوورى ۋ ژىرى پارىزگەھى نىن، ئەفە يا بچووكاتىيا پووبەرى دەقەرىيە، ئانكو دەمى ۋەرگىرنا (اكتساب) گەرمى ل ژوورى گەلەك نىزىكى دەمى ۋەرگىرنا گەرمىيە ل ژىرى، لى كارلىكرنا ھۆكارى بلندىيى ژ ئاستى دەريايى جوداھىيان د ناڤبەرا ئىستىگەھىن پارىزگەھىدا بەيدا دكەت، ئىستىگەھا زاخۇ د مەھا تىرمەھىدا بلندىن تىكرابىن ھەيفانەيىن گەرمى تووماركرن كو گەھشتە (۳۴،۲م^۰)، لى ئىستىگەھا زاويىنە كىمىن تىكرا تووماركر كو گەھشتە (۲۸،۳م^۰) ۋ ئەفە ب پلەيەكا مەزن بۇ جوداھىيا ھەمىزى ۋ چرىيا پووبەرى شىناھىيى قەدگەرت، چوونكو پىكھانىن پووى ئەردى كارلىكرنەكا ئاشكەرا ھەيە ل سەر بەرھەمىنانا گەرمى (إنتاج الحرارة) ھەر ۋەكى ل ئىستىگەھا زاويىنە بەلى ۋ دىار، كو كراسەكى شىناھىيى يى ھەمىز ۋ تىكرا لى بەلاڤە دىتە ئەگەرى خوەشكرنا ھەوايى ۋ نزمكرنا پلەيىن گەرمى، لى ئەگەرى بلندبوونا تىكرابىن گەرمى بۇ كارلىكرنا ۋان زنجىرەچىبايان ئەوئىن د ناڤبەرا پۇژاڤا ۋ پۇژمەلاتى پارىزگەھىدا، ۋەكى چىيىن دىرا (۱۵۳۰م) ۋ شەرانش (۲۰۵۲م) ۋ كىرا (۱۱۹۵م) ۋ رەشۋنى (۲۰۲۳م) ۋ مەھرانار (۲۱۳۳م). ئەف چىايە دىنە ئاستەنگ د رىكا بزاڤا بارستىن ھەوايىدا ۋ ناھىلن بگەھنە دەشتىن بىندار ئەوئىن دكەفنه ژىرى ۋان، سەرىارى ھندى كو چىيىن ژىگۆتى دكەفنه د بن كارلىكرنا سىستەمى گەرم دەشتى ۋ جەيىن داكەفتى ۋ نشىف بەرەقازى

گەلەك بلند دىن، و تىكرابىن ھەيفانە و ھەرزىين پلەيا گەرمى يا مەزن د مەھىن ھافىنىدا بلندە و نىزىكى ئىكە ل ھەمى ئىستگەھىن پارىزگەھى، و جودايە ز ھەرزى زفستانى، چونكو ھند جودايى د تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزندا نىنە د ناقبەرا ئىستگەھىن پارىزگەھىدا.

ئەف ھەرزە ژ مەھا خىزانى دەست پى دكەت و دوماھىيا مەھا تەباخى كونا دىت، و دىت ھندەك جازان ئەف ھەرزە درىژ بىت، گاڤا ھەتا دوماھىيا مەھا چرىيا ئىكى تووماركرنا پلەيىن گەرمى يىن مەزن بەردەوام دىن، بلندترىن تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن ل ھەرزى ھافىنى ل پشك و پارچەيىن ژوورىي رۇژئاقايا پارىزگەھى دئىنە تووماركرن كو ئىستگەھىن زاخو، باتىل، سىمبىل دگرت، ئەويىن ئەف پلەبە لى ھاتىنە تووماركرن: (۲۴، ۴۰، ۹۱، ۴۲، ۴۰، ۴۰، ۴۰ م°). و پلەيىن گەرمى يىن مەزن د ھەرزى ھافىنىدا بەرىەر بلند دىن، تىكرابىن وان يىن رۇژانە ل ئىستگەھا نامىدىيى و د مەھا خىزانىدا ژ (۳۰ م°) كىمتر نىن، و دگەھنە ئاستەكى گەلەك بلند (۴۴، ۳ م°) د مەھا تىرمەھىدا ل ئىستگەھا باتىلى. بلندترىن تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن د مەھا تىرمەھىدا ل ھەمى ئىستگەھان دئىنە تووماركرن، ز بلى ئىستگەھا زاويىنە و نامىدىيى و ئەترىش، كو بلندترىن تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن د مەھا تەباخىدا ھاتىنە تووماركرن. نىزىترىن تىكرابىن ھەرزىيىن پلەيىن گەرمى يىن مەزىن ھەرزى ھافىنى، ل ئىستگەھا نامىدىيى (۳۲، ۳۱ م°) ھاتىيە تووماركرن، چونكو بلندترىن ئىستگەھە د سەر ئاستى دەريابىرە.

ھەرزى بەھارى:

ھەرزى بەھارى مېنا پىرەكىيە د ناقبەرا سەرمايا زفستانى و گەرما ھافىنىدا، و ئىك ژ سالۇخەتىن بەھارى ئەوھە كو پلەيىن گەرمى تىدا ئانغىيە و گەرم د ناقبەرا داكەفتن و بلندبوونىدايە د ھەردو ھەرزىن زفستان و ھافىنىدا ژ بەر كىشئەكىشا (صراع) مەلبەندىن پەستانى يىن جودا (مراکز الضغط

گەھشتنا تىرۇژكا رۇژى و كورنىيا دەمى رۇژى (اقصر طول النهار) ب خوەبە، زىدەبارى كارلىكرنا زىدەبوونا ھەژمارا رۇژىن ھەور ژ بەر چالاكىيا نشىفنى ھەوايى (المنخفضات الجوية)، و بلندترىن تىكرابىن پلەيىن گەرمى ل ئىستگەھا باتىلى د مەھا چرىيا دووندا دگەھتە (۱۱، ۱۱ م°)، لى ئىستگەھا نامىدىيى، تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن كىمتر توومار دكەت، كو دگەھتە (۹، ۱۲ م°) و ئەفە ژى كارلىكرنا بلندھىيىن ئەردىيە و رۇلى وانە د سىككرنا كارلىكرنا پلەيىن گەرمىدا.

ھەرزى زىستانى:

ئىك ژ سالۇخەتىن ئاف و ھەوايى پارىزگەھا دھۆكى ئەوھە كو ھەرچار ھەرز تىدا بەرچاقن، بەلى درىزھىيا وان ژ دەفەرەكى بۇ ئىكا دى جودايە، زفستان و ھافىن تىدا درىژن بەرانبەرى ھەرزىن بەھار و پايىزى ئەويىن ھندى ئەم بەر ب دەفەرىن ژوورىي پارىزگەھى دچن ئاشكەرتر دىن و ئەف سالۇخەتە بۇ جھى فرىتى (الموقع الإحداثى) و جوداھىيا بلندىيا دەفەرى ژ ئاستى دەريابى قەدگەرت. د فى ھەرزىدا پلەيىن گەرمى دگەھنە نىزىترىن ئاست ژ بەر قارىبوونا نىگەتىفا تىرۇژكى ھەك ئەنجام بۇ بىراف و لىمىنا رۇژى بەر ب خولگەھى كاركىفە (مدار الجدى)، و تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن د ھەرزى زفستانىدا مەھ بۇ مەھ جودانە، و تىكرابىن ھەرزىيىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن دگەھتە (۱۷، ۱۰ م°) و ئەف تىكرابى د ناقبەرا (۱۵، ۹ م°) ل ئىستگەھا باتىلى و (۵، ۰۹ م°) دەيە ل ئىستگەھا نامىدىيى.

ھەرزى ھافىنى:

د ھەر سى مەھىن ھافىنىدا و ژ بەر خوەجھىيا ھەوايى و كەفتنا ئاف و ھەوايى پارىزگەھى د بن بارى كارلىكەرىن ھەوايى خولگەھىيى گەرم و درىزھىيا رۇژى سەرىارى داكەفتنا تىرۇژكا رۇژى يا ستوونى و نەبوونا ھەوران و ھىككاتىيا ھەوايى و ئاخى تىكرابىن پلەيىن گەرمى يىن مەزن ل ھەمى ئىستگەھان

بىن پلەيا گەرمىن يا مەزن، ئىستىگەھا باتىلى تووماركر (۲۷،۱۸م°)، بەلىن كىمترىن تىكرا ژى ل ئىستىگەھا ئامىدىيىن ھاتىبە تووماركرن (۱۶،۰۱م°).

وهرزى پايىزى:

د وهرزى پايىزىدە ديار دىت كو تىكرايىن پلەيا گەرمىن يا مەزن بلندترە ژ تىكرايىن گەرمىن بىن مەزن ل وهرزى بهارى ژ بلى ئىستىگەھا باتىلى، ئاشكەرابوو كو تىكرايىن گىشتى بىن پلەيا گەرمىن يا مەزن د وهرزى پايىزىدە (۲۱،۱۳م°) ھەك تىكرايەكى گىشتى بۇ ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى. ھەر ھەسا ئىستىگەھا باتىلى بلندترىن تىكرايىن پلەيا گەرمىن يا مەزن د وهرزى پايىزىدە د مەھا ئىلۇنىدا تووماركر (۳۹،۳م°). ھەر ھەسا ئىستىگەھا ئامىدىيىن كىمترىن تىكرايىن پلەيا گەرمىن يا مەزن د ھەر سى مەھىن وهرزى پايىزىدە تووماركر (۲۹،۸م°) و (۹،۲۲م°) و

المختلفة) ل سەر ھەرىمى و ژ وان ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى، و ب سەردەھاتنا بەردەواما زالبوونا پىلىن ھەوايى و بەرۈكىن گەرم و سار(۷).

و د گەل ھاتنا مەھا نادارى، تىكرايىن پلەيىن گەرمىن بىن مەزن بەررەر بلند دىن، و د مەھا نىسان و گولانىدا و ل ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھىن بەردەوام دىن د بلندبوونىدا، ژ خىشتەيى (۴) ديار دىت كو پلەيىن گەرمىن بىن مەزن د وهرزى بهارىدا، ل ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ب ئاشكەرابى زىدە دىن و د گەل پەيدا بوونا ھندەك جوداھىيان د تىكرايىن وانە. تىكرايىن زىدە بوونا پلەيىن گەرمىن بىن مەزن بىن ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى د ناقبەرا مەھا نادارى و گولانىدا گەھىشتە (۱۲،۳۷م°).

ھەر ھەسا ئەم دىبىن نكو تىكرايىن گىشتى بىن پلەيىن گەرمىن بىن مەزن ل ئىستىگەھىن پارىزگەھىن د وهرزى بهارىدا (۲۱،۸۷م°) و بلندترىن تىكرايىن وهرزى

خىشتەيى (۴)

تىكرايىن ھەيفانە و وهرزى و سالانىمىن پلەيىن گەرمىن بىن مەزن ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ژ (۲۰۱۱-۲۰۰۱) ئى

ئىستىگەھا	۱۱	۱۲	سوپات	تىكرايىن وهرزى ۋاقىتلىق	ئادار	نىسان	كولان	تىكرايىن وهرزى بهارى	خىزان	تېرمەم	تەبىخ	تىكرايىن وهرزى ھاقىيىتى	بىلىن	۱۴	۱۵	تىكرايىن وهرزى پايىزى	تىكرايىن سالانىمىن
زاخۇ	۱۴،۶	۱۲،۶	۱۳،۹	۱۳،۷	۱۹،۴	۲۰،۶	۳۰،۷	۲۳،۵	۳۸،۰	۴۱،۶	۴۱،۱	۴۰،۲۴	۳۶،۳	۲۸،۹	۲۰،۵	۲۸،۵۶	۲۶،۵
بىلىل	۱۷،۱	۱۴،۳	۱۶،۳	۱۵،۹	۲۲،۰	۲۶،۶	۳۴،۴	۲۷،۶	۴۱،۳	۴۴،۳	۴۳،۳	۴۲،۹۶	۳۹،۳	۳۲،۹	۲۴،۴	۳۲،۲	۲۹،۶
سىمىل	۱۰،۷	۱۱،۳	۱۳،۶	۱۱،۸	۱۸،۳	۲۴،۲	۳۱،۳	۲۴،۶	۳۸،۱	۴۱،۶	۴۱،۵	۴۰،۴	۳۶،۵	۲۹،۹	۱۹،۶	۲۸،۶۶	۲۶،۳
دھۆك	۱۴،۲	۱۱،۵	۱۳،۶	۱۳،۱	۱۸،۵	۲۲،۶	۳۰،۱	۲۳،۷	۳۷،۴	۴۱،۵	۴۰،۳	۳۹،۷۳	۳۵،۳	۲۸،۹	۱۹،۶	۲۷،۹۳	۲۶،۱
زاويىنە	۱۰،۳	۸،۰	۹،۱	۹،۱۳	۱۴،۱	۱۸،۶	۲۶،۱	۱۹،۶	۳۳،۸	۳۷،۳	۳۸،۱	۳۶،۴	۳۲،۹	۲۵،۵	۱۵،۲	۲۴،۵۳	۲۲،۴
سەرسىنگ	۷،۷	۵،۳	۷،۱	۶،۷	۱۳،۲	۱۷،۶	۲۵،۵	۱۸،۷	۳۲،۸	۳۷،۵	۳۷،۴	۳۵،۹	۳۱،۲	۲۵،۳	۱۳،۵	۲۳،۳۳	۲۱،۱
ئەمى	۶،۰۸	۳،۹	۵،۳	۵،۰۹	۹،۹	۱۵،۶	۲۲،۷	۱۶،۰	۳۰،۳	۳۴،۵	۳۵،۳	۳۳،۳۶	۲۹،۸	۲۲،۹	۱۲،۷	۲۱،۸	۱۹،۰
ئاكىرى	۱۰،۶	۹،۴	۱۰،۸	۱۰،۲	۱۷،۴	۲۱،۰	۲۹،۹	۲۲،۷	۳۶،۱	۴۰،۳	۳۹،۷	۳۸،۷	۳۵،۱	۲۷،۲	۱۷،۵	۲۶،۶	۲۴،۵
ئەمروش	۱۱،۳	۷،۳	۹،۰	۹،۲۱	۱۲،۴	۱۷،۱	۲۷،۵	۱۹	۳۵،۳	۳۸،۶	۴۰،۱	۳۸،۰۲	۳۵،۳	۲۷،۱	۱۵،۷	۲۶،۰۵	۲۳،۰
بەردەمىش	۱۲،۷	۱۰،۳	۱۲،۴	۱۱،۸	۱۷،۸	۲۲،۶	۲۸،۵	۲۲،۱	۳۶،۳	۴۰،۸	۴۰،۰	۳۹،۰۴	۳۴،۳	۲۷،۷	۱۸،۱	۲۶،۷	۲۵،۱
تىكرا	۱۱،۵	۹،۳۹	۱۱،۱	۱۰،۶	۱۶،۳	۲۰،۶	۲۸،۶	۲۱،۸	۳۵،۹	۳۹،۸	۳۹،۶	۳۸،۴۷	۳۴،۶	۲۷،۶	۱۷،۶	۲۶،۶۳	۲۴،۴

ژىدەر: رىئەبەرىيا كەشناسى و بىفەلەرزىن. ل پارىزگەھا دھۆكى. بىزانىن بەلافنەكرى

دېن، نەمازە د مەھا كانوونا دووئدا.
 ھەر چەندە ئىستىگەھا ئامېدىن گەلەك ژ يا
 زاوئىنە بلندترە، لى د گەل ھىدى ژى، ئىستىگەھا
 زاوئىنە نزمترین تىكرايىن پلەيا گەرمى يا بچووك ب
 خوەفە دىبىت و ئەفە ژى بۇ ھىندەك ھۆكارىن خۇجھى
 فەدگەرت كو دىنە ئەگەر تىكرايىن بلندىن پلەيىن
 گەرمى يىن نزم لى نەئىنە تووماركرن وەكى رووبەرى
 شىنكەتى ئەوئ ل بەر قى دەفەرى كو وئ وەكى
 نشىفەكى لى دكەن، ھىندەك زنجىرە چىايىن بلندىن
 بەفرگرتى ژ چەند جەھەكان لى وەرھاتىنە^(۸).

وهرزى بهارى:

تيرۇژكا رۇژى ل دەستىنكا نىفا دووئ ژ مەھا نادارى
 (۳/۲۱) دىنە ستونكى ل سەر ھىلا يەكسانىيى
 (خط الاستواء) تىكرايىن گەرمى يىن بچووك
 ب ئاوايەكى گىشتى بەرىبەر بلند دىن، ل ھەمى
 ئىستىگەھان جودايى دكەفتە تىكرايىن پلەيا گەرمى
 يا بچووك و ب ئاوايەكى سفك، د نافبەرا (۸،۲۵م^۰) ل
 ئىستىگەھا زاوئىتە كو ژ دەفەرىن چىايى دئىتە ھۇمارتن
 و (۱۲،۸۱م^۰) ل ئىستىگەھا سەنتەرى باژىرى دھۆكى،
 ديار دىت كو جودايى د نافبەرا تىكرايىن پلەيىن گەرمى
 يىن بچووك ل ھەمى مەھىن بەھار ل دەفەرىن چىايى
 پىچەكە، ئەگەر ب دەفەرىن ئىستىگەھىن دى يىنە
 ھەمبەركىن، پىدقى گۆنئىيە كو تىكرايىن گەرمى
 يىن بچووك د مەھىن بەھاردا ژ نىشكەكىفە بلند
 دىن، د مەھا ئادارىدا (۳،۳۱م^۰) زىدەتر ژ مەھا سوباتى
 بلند دىت، ھەر وەسا زىدەيى ب ھىندەك تىكرايىن
 مەزنترە د مەھىن نىسان و گولانىدا.

وهرزى ھافىنى:

نزمترین تىكرايىن گەرمى يىن بچووك د وهرزى
 ھافىنىدا ل دەفەرىن چىايى ھاتنە تووماركرن
 و گەھىشتە (۱۸،۲۳م^۰) ل ئىستىگەھا زاوئىتە و
 (۲۴،۱۱م^۰) ل ئىستىگەھا ئاكرى، تىكرا ژ ژىرى
 ئىستىگەھىن پارىزگەھى كىمتر لى دئىت ھىدى
 ئەم بەر ب ژوورى وان بچن، ئىستىگەھا بەردەپەش
 بلندترین تىكرايىن وهرزى تووماركر چوونكو دكەفتە
 ژىرىن پارىزگەھى كو گەھىشتە (۲۸م^۰) و ئەفە ژ بەر
 كارلىكەرىن جەھى جوگرافى و ھۆكارىن خومالى و
 بلندبوونا پلەيا گەرما بارستا ھەوايى ئەوا ژ چىايىن

وهرزى زىستانى:

جەھى جوگرافىيىن پارىزگەھى ل پىشك و پارچەيا
 ژوورى رۇژاقايا ھەرىما كوردستانى كارەكى مەزن ل
 داكەفتن و نزمبوونا تىكرايىن پلەيا گەرمى يا بچووك
 د وهرزى زىستانىدا دكەت، ھەتا وئ رادەيى كو تىكرايىن
 پلەيا گەرمى يا بچووك ل ھەمى ئىستىگەھان دگەھتە
 (۲،۷۵م^۰) ئەفە ژى ژ بەر كارلىكنا بارستى جەمسەرى
 كىشوشەرىن سارنەوئ دىنە ئەگەرى داكەفتنا تىكرايىن
 پلەيىن گەرمى، سەربارى كارلىكەرىن پوويى ئەردى
 ئەوئ كار ل نزمبوونا تىكرايىن پلەيىن گەرمى يىن
 بچووك ل پارىزگەھى دكەت، ئىستىگەھا سەرسىنگ
 نزمترین پلەيىن گەرمى يىن بچووك د قى وهرزىدا
 تووماركرن كو گەھىشتە (۳۵،۳۰م^۰) ل دەفەرىن چىايى
 يىن بلند، لى ئىستىگەھا زاخۇ بلندترین تىكرايىن
 پلەيىن گەرمى يىن بچووك تووماركرن كو گەھىشتە
 (۴،۳۳م^۰) و ئەفە ژ بەر بلندىيا وئ ژ ئاستى دەريايى،
 لى ھەر وەك تىكرايىن وهرزى ل قان ئىستىگەھان د
 سەر پلەيا (سفر) رانە ژ سەدى، لى د گەل ھىدى ژى د
 قى وهرزىدا، نەمازە د مەھىن كانوونا دووئ و سوباتىدا،
 ل ئىستىگەھىن سەرسىنگ و ئامىدىيىن، دادكەفتە د
 بن (سفر) ئىدا ژى، بىرنە خىشتەيى (۵).

و ئەگەرى قى داكەفتن و نزمبوونا پلەيا گەرمى
 يا بچووك ل قان ئىستىگەھان، بچووكاتىيا گۆشەيا
 داكەفتنا تيرۇژكا پۇژنىيە (سقوط الأشعاع الشمسى) و
 كورتىيا دەمژمىرىن رۇژى و زىدەبوونا ھەزمارا پۇژنى عەور.

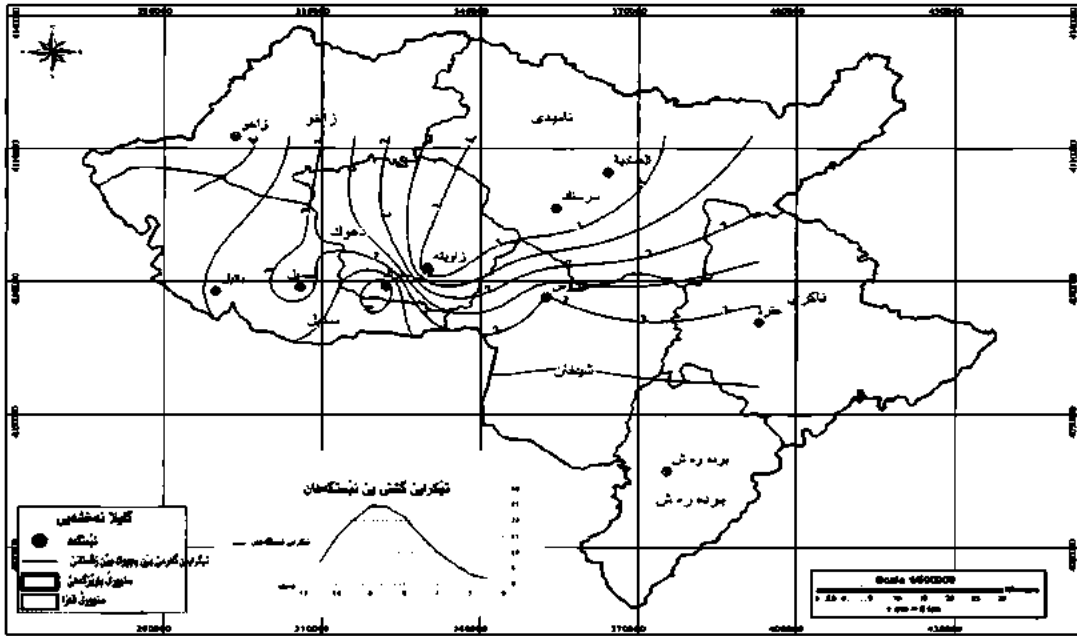

خىشمىنى (۵)
ئىكراپىن ھەپقانە و ۋەرزى و سالانەيىن پلەيىن كەرمىن يىن بچووك ل ئىنسىكەمىن
پارىزگىمھا دەۋكۆكى (۲۰۰۱-۲۰۱۱) نى

ئىنسىكەم مەم	زاخۇ	باتىل	سىمىل	دەۋك	زاۋىتە	سەرسىگ	ئەلئىدى	ئىككىن	ئەترووش	بەردەمەش	ئىكراپىن
مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم	مەم
ك ۱	۴,۸	۳,۴	۲,۱	۵,۲	۰,۱۹	۱,۶	۱,۵	۴,۳	۳,۲	۶,۳	۳,۲۵
ك ۲	۳,۴	۲,۹	۲,۵	۳,۲	۰,۳	۰,۶	۰,۳	۱,۹	۲,۹	۱,۹	۱,۸۱
سەپات	۴,۸	۴,۴	۳,۶	۴,۹	۱,۰۴	۰,۶	۰,۲۳	۳,۴	۳,۰۲	۳,۵	۳,۱۹
ئىكراپىن ۋەرزى ۋەستەنى	۴,۳۳	۲,۵۱	۲,۷۳	۴,۴۳	۰,۵۱	۰,۳۵	۰,۶	۳,۲	۳,۰۴	۳,۹	۲,۷۵
ئادار	۸,۵	۷,۵	۵,۸	۸,۵	۴,۳	۴,۶	۳,۵	۷,۵	۶,۸	۸,۰	۶,۵
ئىسپان	۱۲,۵	۱۱,۰۷	۹,۰۲	۱۲,۷	۸,۰۶	۸,۳	۸,۲	۱۱,۵	۹,۴	۱۱,۳	۱۰,۲۰
كولان	۱۷,۰۵	۱۵,۲	۱۳,۹	۱۷,۴	۱۲,۴	۱۴,۲	۱۳,۵	۱۷,۲	۱۵,۳	۱۸,۳	۱۵,۴۴
ئىكراپىن ۋەرزى بەھارى	۱۲,۶۸	۱۱,۲۵	۹,۵۷	۱۲,۸۶	۸,۲۵	۹,۰۳	۸,۴	۱۲,۰۶	۱۰,۵	۱۲,۵۳	۱۰,۷۱
خىزىران	۲۲,۹	۱۸,۹	۱۸,۲	۳۳,۰۹	۱۶,۳	۱۹,۹	۲۰,۵	۲۲,۸	۲۲,۴	۲۵,۸	۲۱,۰۷
ئىرمەھ	۲۶,۸	۲۱,۹	۲۱,۴	۳۶,۵	۱۹,۳	۲۴,۰۹	۲۴,۲	۲۵,۱	۲۵,۳	۲۸,۶	۲۴,۳۱
تەبىخ	۲۶,۴	۲۲,۰۳	۲۱,۶	۲۶,۲	۱۹,۴	۲۴,۱	۲۴,۲	۲۴,۶	۲۵,۱	۲۹,۶	۲۴,۳۷
ئىكراپىن ۋەرزى ھاقىنى	۲۵,۳۱	۲۰,۹۴	۲۰,۴	۲۵,۲۶	۱۸,۳۳	۲۲,۶۹	۲۲,۹۶	۲۴,۱۶	۲۴,۴۳	۲۸,۰	۲۳,۲۵
ئىلۋىن	۲۱,۶	۱۸,۸	۱۶,۸	۲۱,۷	۱۴,۸	۲۰,۰۶	۱۹,۸	۲۱,۳	۲۰,۴	۲۵,۶	۲۰,۰۸
چ ۱	۱۶,۴	۱۴,۰۵	۱۳,۵	۱۶,۷	۱۰,۹	۱۵,۲	۱۴,۳	۱۶,۳	۱۴,۱	۱۸,۷	۱۵,۰۶
چ ۲	۸,۸	۷,۹	۶,۶	۹,۶	۳,۵	۵,۸	۵,۸	۸,۱	۶,۶	۸,۷	۷,۱۴
ئىكراپىن ۋەرزى بايىزى	۱۵,۶	۱۳,۵۸	۱۲,۳	۱۶	۹,۷۳	۱۳,۶۷	۱۳,۳	۱۵,۲۳	۱۳,۷	۱۷,۶۶	۱۴,۰۷
ئىكراپىن سالانە	۱۴,۴۹	۱۲,۳۳	۱۱,۲۵	۱۴,۶۴	۹,۲۰	۱۱,۴۳	۱۲,۲۹	۱۳,۶۶	۱۲,۹۱	۱۵,۵۲	۱۲,۷۷

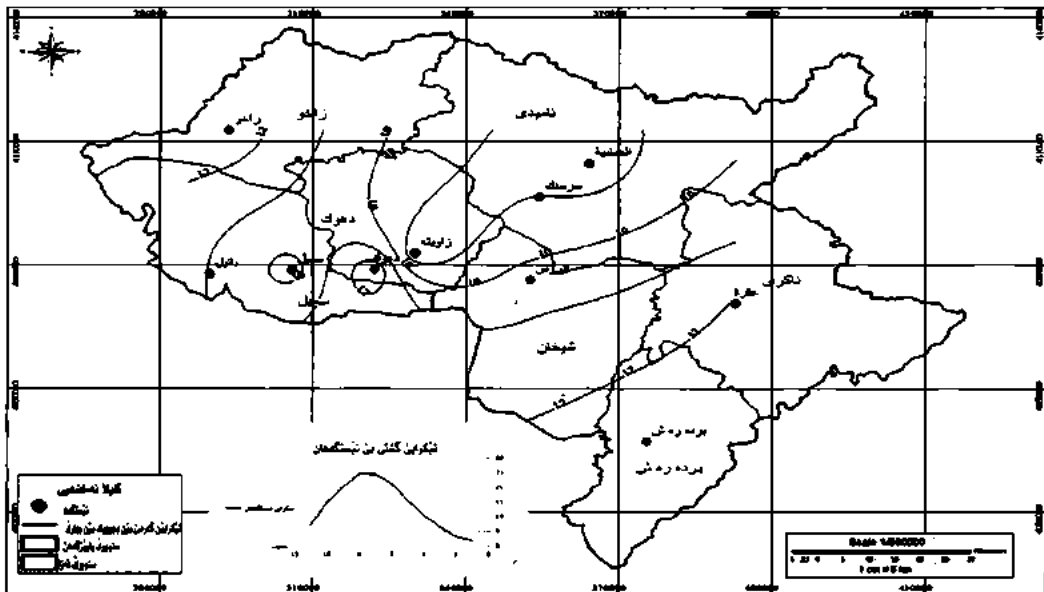
ئىسپان، ئىرمەھ، تەبىخ، ئىكراپىن، ۋەرزى بەھارى، خىزىران، ئىكراپىن، ۋەرزى ھاقىنى، ئىلۋىن، چ ۱، چ ۲، ئىكراپىن، ۋەرزى بايىزى، ئىكراپىن سالانە دەۋكۆكى، پىزانىن بەلاشمەكرى

نەخشەمىن ھۇمار (۵)
 تىكرائىن گەرمى يىن بچووك يىن ۋەرزى زىستانى ل ئىستگەمىن پارىزگەھدا دھۆكى

ۋىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرىيە ب پشتكرىدانا پىزالىنىن خىشتەمىن ھۇمار (۵)

نەخشەمىن ھۇمار (۶)
 ھىلىن يەكسانىيىن يىن تىكرائىن گەرمى يىن بچووك ل ئىستگەمىن پارىزگەھدا دھۆكى د ۋەرزى بهارىدا.

ۋىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرىيە ب پشتكرىدانا پىزالىنىن خىشتەمىن ھۇمار (۵)

رۇژئاقا ئىستىگەھا زاخۇ (۱۵,۱م°) تووماركر. و ل دەقەرئىن ژ ئاقدا ژى ئىستىگەھا زاويتە (۹,۷۳م°) و ئىستىگەھا سەنتەرىي باژئىرى دەھۆك (۱۱م°) تووماركر.

و ئەف فېكنەكەقتنا د تېكرابىن پلەيىن گەرمى يىن بچووكدا بەرچاف ل وەرزى پايىزى ژ ئىرى بۇ ژوورى و ژ رۇژئاقا بۇ رۇژھەلات ژ بەر وان كارلىكەرىن بلىدى و نزمىيا ئەردىنە ئەويىن پىشتر ھائىنە رۇنكرن.

پەستانا ھەوايى:

پەستانا ھەوايى ئىك ژ توخمىن ئاف و ھەوايى يىن گرنگ و كارلىكەرى، نەمازە د لىقن و بزاف و سەمت و لەزا ھور و باياندا و ب رۇلى رىكويىكەرى زەبكرنا لىقنا (الضوابط الحركية) ئاف و ھەوايى پارىزگەھا دەھۆكى رادىت، ھەر وەسا رەوشا ئاف و ھەوايى ددەتە ھەر جھەكى دى ل جىھانى^(۹).

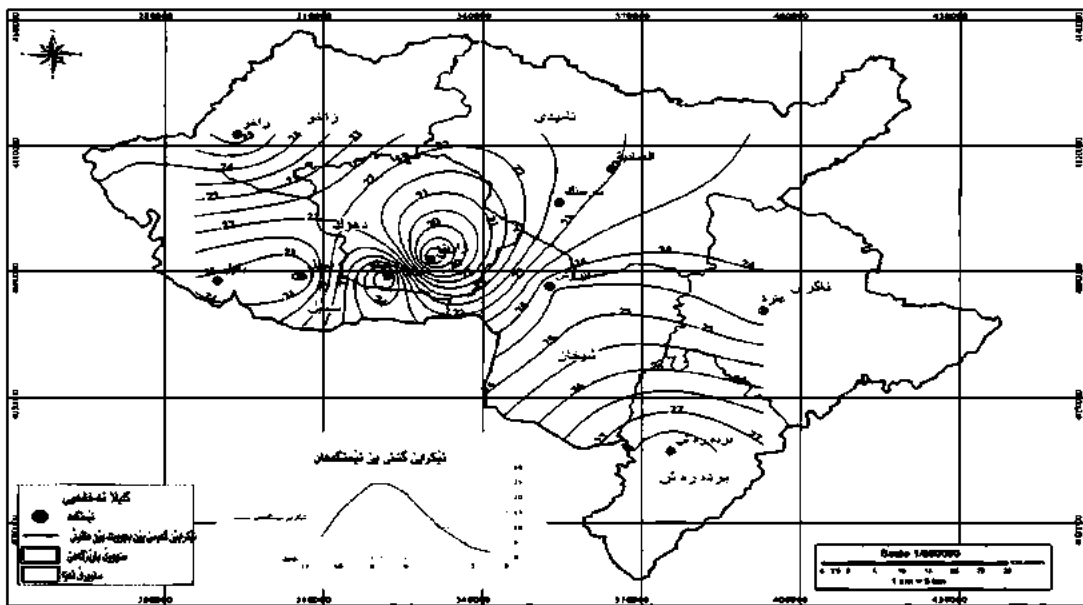
دۇرماندۇر دادكەفت، كو كارل بلىدكرنا تىكرابىن پلەيا گەرمى يىن بچووك دكەت ھەتا دگەھتە نزمىن پلە ل ئىستىگەھا زاويتە، ئەو ژى ژ بەر كارلىكەرىن بلىدى و نزمىيا ئەردىيە، و بلىدترىن تىكرابىن پلەيا گەرمى يىن بچووك ل وەرزى ھافىنى و ل مەھا تەباخى توومار دكەت كو دگەھتە (۲۴,۳۷م°) و ل پىرانىيا ئىستىگەھىن پارىزگەھى.

وەرزى پايىزى:

وەرزى پايىزى تىكرابىن گەرمى ل دەقەرئىن بلىد نزم دىن، ئىستىگەھا زاويتە (۹,۷۳م°) تووماركر و ئىستىگەھا ئاكرى (۱۵,۲۳م°) تووماركر و ھۆكارى بلىدى و نزمىيا ئەردى ل پىشت قىن چەندىيە. بلىدترىن تىكرابىن پلەيا گەرمى يا بچووك ل وەرزى پايىزى ل ئىستىگەھا بەردەرەش ل ژئىرى پارىزگەھى ھاتە تووماركرن (۱۷,۱۱م°)، ھىدى دەقەرئىن رۇژھەلاتىنە، ئىستىگەھا ئاكرى (۱۵,۲۳م°) تووماركر و ل دەقەرئىن

نەخشەيىن ھۇمار (۷)

ھىلئىن پەكسانىيى يىن تىكرابىن گەرمى يىن بچووك ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى ل وەرزى ھافىنى.

ژدەر: ژ چىكرنا فەكۇلەرى ب پىشكرئىدانا پىزانىيىن خىشتمىن ھۇمار (۵)

كىمىترىن ژ يىن ئىستگەھ زاخۇ يا دەشتى، ئەفە ژ بەر كىماتىيا (تناقص) ستوونى ھەوايى ل دەۋكى ل بەر يى ئىستگەھ زاخۇ.

ھەر وەسا ل وەرزى زۇستانى ئەم دىيىن كو تىكرائى وەرزى يى بەھايىن پەستانا ھەوايى ل ئىستگەھ دەۋكى ژ تىكرائى وەرزىيى ئىستگەھ زاخۇ (۵، ۰، مىلى بار) كىمىتر دىت، ئىستگەھ زاخۇ (۱۰۱۹ مىلى بار) تووماركرن، لى ئىستگەھ دەۋكى (۱۰۱۸ مىلى

ل ئىستگەھ دەۋك ھاتىيە تووماركرن (۱۰۰۹ مىلى بار)، و ب ھندى نزمىن و كىمىترىن بەھايىن پەستانا ھەوايى كو سالانە ھاتىنە تووماركرن، و ئەگەرئ قى چەندى ژى ھۇكارى بلنداھىيىيە ژ ئاستى دەريايى، كو پەستان ب زىدەبوونا وى بلنداھىيىن كىم دىت، ئەفە سەربارى ھندى كو سىرۇشتى ئىستگەھ دەۋكى يى بەردايى و قەكرى ل دەقەرەكا بلند، كار ل تووماركرنا ھندەك بەھايىن گەرمىن كرىيە و بوويە ئەگەر كو

خىستەيى (۶)

كرايىن ھەيشانە و وەرزانە يىن بەھايىن پەستانا ھەوايى (مىلى بار) يىن ئىستگەھ زاخۇ و دەۋك ل پارىزگەھ دەۋكى ژ (۲۰۱۱-۲۰۰۱)

ئىستگەھ ھەيىف	دەمىن تووماركرنى	زاخۇ	دەۋك	تىكرا
كانوونا پاشى	۲۰۰۱-۲۰۱۱	۱۰۱۹،۵	۱۰۲۰،۲	۱۰۱۹،۸
سويات	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۱۷،۱	۱۰۱۶،۶	۱۰۱۶،۸
ئادار	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۱۴،۶	۱۰۱۳،۳	۱۰۱۳،۹
نيسان	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۱۱،۳	۱۰۰۹،۶	۱۰۰۹،۶
گولان	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۰۸،۱	۱۰۰۵،۷	۱۰۰۶،۹
خىزىران	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۰۲،۳	۹۹۹،۹	۱۰۰۱،۱
تىرمەھ	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۹۹۷،۷	۹۹۵،۹	۹۹۶،۸
تەباخ	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۹۹۹،۸	۹۹۷،۵	۹۹۸،۶
ئىلۇن	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۰۵،۹	۱۰۰۳،۶	۱۰۰۴،۷
چىرىيا پىشى	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۱۲،۸	۱۰۱۰،۷	۱۰۱۱،۷
چىرىيا پاشى	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۱۷،۹	۱۰۱۶،۱	۱۰۱۷
كانوونا پىشى	۲۰۱۱-۲۰۰۱	۱۰۲۰،۶	۱۰۱۸،۹	۱۰۱۹،۸
تىكرائى سالانە	-	۱۰۱۰،۶	۱۰۰۹،۰	۱۰۰۹،۸
تىكرائى وەرزى زۇستانى	-	۱۰۱۹،۰	۱۰۱۸،۵	۱۰۱۸،۷
تىكرائى وەرزى بەھارى	-	۱۰۱۱،۳	۱۰۰۹،۵	۱۰۱۰،۴
تىكرائى وەرزى ھاقىنى	-	۹۹۹،۹	۹۹۷،۷	۹۹۸،۸
تىكرائى وەرزى پايىزى	-	۱۰۱۲،۲	۱۰۱۰،۱	۱۰۱۱،۱

ژندە، پىشەبەرىيا گىشتىيا كەشناسى و پىشەلەرزىن ل پارىزگەھ دەۋكى، پىشكا پىزانىيىن ئاڧ و ھەوايى، پىزانىيىن بەلاڧنەكرى.

ل ئىستىگەھا بازىرې دەۋكە ئىنكرايىن وەرزى يىن ئىستىگەھا زاخۇ ب (۲,۱ مىلى بار)ان كىمتر دىت، ئىنكرايىن وەرزى يىن پەستانا ھەوايى ل ئىستىگەھا دەۋكە (۱,۱۰۱ مىلى بار)ە و ل ئىستىگەھا زاخۇ (۲,۱۰۱ مىلى بار)ە.

بھايىن پەستانا ھەوايى ل وەرزى بھارى و پايىزى ل ئىستىگەھىن زاخۇ و دەۋكە نزم و داكەقتىنە ل بەر يىن وەرزى زۇستانى و بلندن ل بەر يىن وەرزى ھافىنى، و ئەف جوداھىيە بۇ ھندى دزقېن كو داكەتۇكىن ھەوايى ئەويىن وەرزى بھارى و پايىزى دگەھن كىمن ل بەر ئەويىن زۇستانا دگەھن و ھافىنان ئىكجار نىن، زىدەبارى داكەقتن و نزمىيا پىزەبىيا پلەيىن گەرمى ل فان ھەردو وەرزىن فەگۈھىزۇك (الانتقالى) ل بەر وەرزى ھافىنى و بلندىيا وان يا پىزەبىيا ل بەر يىن وەرزى زۇستانى، و كىماتىيا پەوايىن د ناف ھەوايىدا^(۱). ئەفە ھەمى ئەگەرن فان جوداھىيانە، دىسا جوداھىيا جھى جوگرافى د ناقبەرا ئىستىگەھا زاخۇدا ئەوا دكەقتە سەرى زورويى رۇزئافا و جھى ئىستىگەھا دەۋكە ئەوا دكەقتە دەشتا سىمىلى، كارلىكرنا خۇ يا ئاشكەرا ھەبە ل سەر جوداھىيا بھايىن پەستانا ھەوايى د ھەمى وەرزاندە.

ھور و با (الرياح):

ھور و با بزاڧا ئاسۇبىيا ھەوايىيە بەرەندى روويى نەردى، كو ب كارى جوداھىيا ئاسۇبى د چىپا ھەوايى و پەستانا ھەوايىدا پەيدا دىت، و ب ھندى ھور و با ئاسۇبى و ل ھنداقى روويى نەردى ز دەقەرنىن پەستانا بلند بەر ب دەقەرنىن پەستانا نزم دچن. لەزچوونا بايى و سەمتا وي ب كارى گەلەك ھۇكاران دئىتە گوھۇرىن، ل سەرى ھەمىيان نشىقى پەستانى (منحدر الضغط) و ھىزا فېكەقتىن د گەل دياردەيىن روويى نەردى، ز گرنا لەزچوونا بايى ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دەۋكە دياروو كو ئىنكرايىن سالانەيىن لەزچوونا بايى (۱,۳۱ م/چركە) ب ئاوابەكى گىشتى ھاتىيە نووماركرن، ئىستىگەھا زاخۇ ئىنكرايەكى سالانە بۇ لەزچوونا بايى نووماركر

بار) نووماركرن، و ئەف داكەقتن و كىمبوونە د بھايىن پەستانا ھەوايىدا بۇ بلندبوونا پلەيىن گەرمى و بلندبوونا پەوايا پىزەبىيا ل دەۋكە دزقېت، كو دەرياچەيا مووسل ز زاخۇ پتر كار لى دكەت.

ل وەرزى ھافىنى پارىزگەھا دەۋكە دكەقتە د بن كارلىكرنا دەقەرا پەستانا گرانا نىف خولگەيىدە (شبه المدارى)، ئىنكرايىن وەرزى يىن بھايىن پەستانا ھەوايى ل ئىستىگەھا سەنتەرى بازىرې دەۋكە ئىنكرايىن وەرزى يىن ئىستىگەھا زاخۇ ب (۲,۲ مىلى بار) كىمترە. ئىنكرايىن وەرزى ل ئىستىگەھا زاخۇ ل ھەمى وەرزى ھافىنى (۹۹۹,۵ مىلى بار)ە و يىن ئىستىگەھا دەۋكە (۹۹۷,۷ مىلى بار)ە، و ئەگەرى داكەقتن بھايىن پەستانا ھەوايى د فى وەرزىدا ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دەۋكە ل بەر وەرزىن دى، (كو كىمترىن بھايىن وەرزى) نوومار دكەت، بۇ بلندبوونا پلەيىن گەرمى د وەرزى ھافىنىدا فەدگەرت، كو بلندترىن ئىنكرايىن وەرزى نوومار دكەت، دىسا ھورەبا و داكەتۇكىن ناف و ھەوايى ھافىنان نامىن، ھەر وەسا ز بەر جوداھىيا بلندى و نزمىيان (التضاريس) و بھايىن ھەلمبوونى (التبخرا).

وەرزى بھارى:

ز بەر بەرەر بلندبوونا پلەيىن گەرمى د وەرزى بھارىدا ئىنكرايىن پەستانا ھەوايى دادكەقتن، ئەفە زى ل دووف بزاڧ و لىنا چاقى رۇزى يىن بەرچاڧ بەر ب ھىلا بەكسانىيى و بەر ب نىفا زورويى نەردى، و ئىنكرايىن وەرزىيىن بھايىن پەستانا ھەوايى ل سەنتەرى بازىرې دەۋكە ئىنكرايىن وەرزى يىن ئىستىگەھا زاخۇ ب (۱,۸ مىلى بار) كىمتر دىت، ئىستىگەھا زاخۇ (۳,۱۰۱ مىلى بار)ان نوومار دكەت، لى ئىستىگەھا دەۋكە (۵,۱۰۰۹ مىلى بار)ان وەك ئىنكرايەكى وەرزى نوومار دكەت.

وەرزى پايىزى:

ئىنكرايىن پەستانا ھەوايى بەرەر بلند دىن، ھەر ز مەھا ئىلۇنى، ز بەر ھندى بلندن ل بەر ھەبىقىن ھافىنى، ئىنكرايىن وەرزىيىن بھايىن پەستانا ھەوايى

(كانون الثانی) كىمىترىن لەزچوون د وەرزى زىستانىدا تىدا دئىنە تووماركىن، (۱،۱۸ م/چركە) ھاتىنە تووماركىن و ئەفە زى بۇ بزاڤا داكەتۈكىن ھەوايى زىدەبارى درىژبوونا زنجىرە چىبايىن ھاۋىردۇرى دەفەرىن ئىستىگەھان ئەۋىن كارل لەزچوونا بايان دكەن، دىسا بۇ درىژبوونا كەمەرىن پەستانا بلندا ل ھىداقى بانىيا ئەنەدۆلى ئىۋورى، كو ب ناۋايەكى ئاشكەرا كار ل داكەفتنا لەزچوونا بايى دكەت د وەرزى زىستانىدا. تىكرايىن وەرزىن لەزچوونا بايى د قى وەرزىدا يىن ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى گەھىشتە (۱،۱۹ م/چركە).

ۋەرزى بەارى:

د وەرزى بەارىدا، تىكرايىن وەرزىن لەزچوونا بايى ل ئىستىگەھا زاخۇ (۱،۳۴ م /چركە) و ل ئىستىگەھا باتىلى (۱،۱۳ م/چركە) و ل سىمىلىن (۱،۲۱ م/چركە) و ل ئىستىگەھا دھۆكى (۱،۱۰ م/چركە)، و ل ئىستىگەھا ئاكرى بلندىن تىكرا ھاتنە تووماركىن د قى وەرزىدا كو (۱،۱۵ م/چركە) بوو، كو ئىشارەتى ددە

گەھىشتە (۱،۱۱ م/چركە) و ل باتىلى (۱،۱۳ م/چركە) و ل سىمىلىن (۱،۱۱ م/چركە) و ل دھۆكى (۱،۰۴ م/چركە) و ل ئاكرى (۱،۱۴ م/چركە). ھۇسا ديارە كو ئىستىگەھا ئاكرى ژ بەر ھۆكارى بلنداھيىن، بلندىن تىكرايىن سالانە تووماركيىە، چونكو لەزچوونا بايى ب بلنداھيىن زىدە دىت، و ب ھىدى دوورى بلندى و نزمىيىن پوۋىن ئەردى دىت و ئاستەنگ ناكەفئە د رىكا چوونا وىدا، گاڤا ھىزا فىكەفتنى (قوة الاحتكاك) كىم دىت، بزاڤا ھور و بايان پتر لى دئىت. تىكرايىن وەرزى يىن لەزچوونا ھور و بايان ل ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى نەۋەكى ئىك و ئىك جودانە، ھەر ۋەكى ژ خىشتەيىن ھۇمار (۷) بۇ مە ديار دىت:

ۋەرزى زىستانى:

ژ ئىكا لەزچوونا بايىقە، كىمىترىن وەرزى سالابىيە ژ بەر بلندىيا بەايىن پەستانا ھەوايى ئەۋىن د مەھىن كانوونا پىشى و پاشىدە دگەھنە بلندىن ئاست ژ بەر زالبوونا بلندىيىن ھەوايى و مەھا كانوونا پاشى

خىشتەيىن ھۇمار (۷)

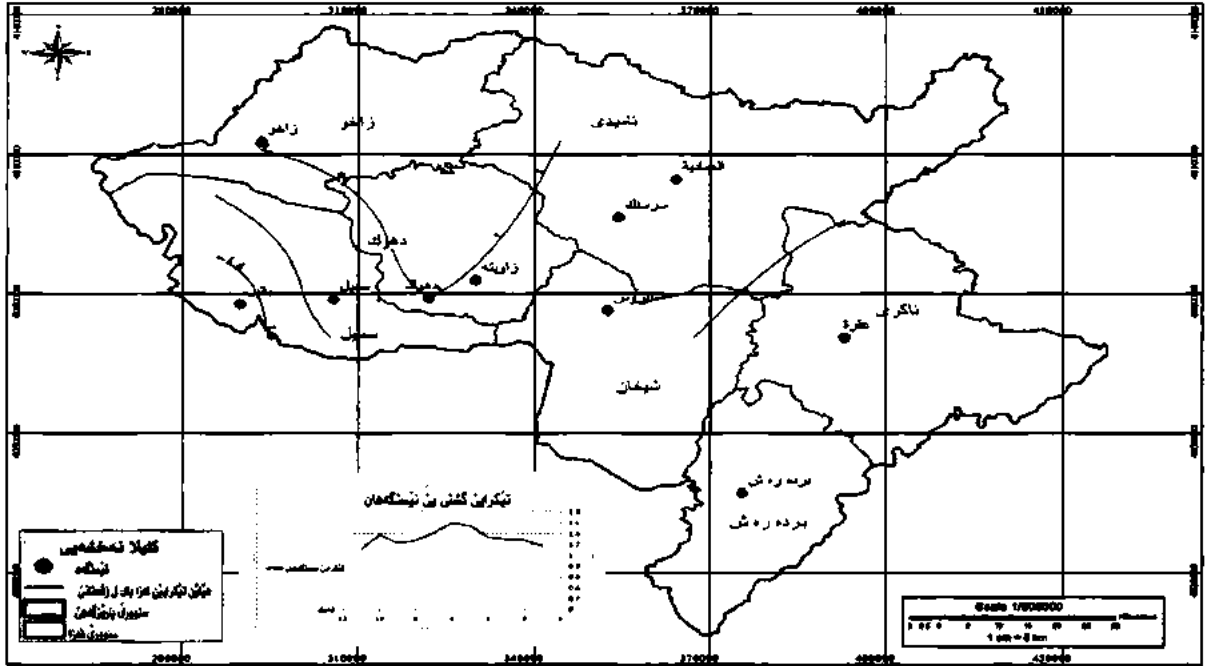
تىكرايىن وەرزى يىن لەزچوونا ھور و بايان ل وىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ژ (۲۰۰۱-۲۰۱۱) ئى

ۋەرزى	زىستان				بەار				ھافىن				پايىز				تىكرايىن سالانە	
	۱	۲	۳	۴	۱	۲	۳	۴	۱	۲	۳	۴	۱	۲	۳	۴		
زاخۇ	۰،۸۷	۰،۹۷	۱،۱۱	۰،۹۸	۱،۱۶	۱،۲۴	۱،۱۲	۱،۳۴	۱،۱۲	۱،۲۲	۱،۲۳	۱،۰۹	۱،۳۱	۰،۹۸	۰،۹۶	۰،۸۷	۰،۹۳	۱،۱۴
باتىل	۱،۱۰	۱،۵۳	۱،۷۱	۱،۶۱	۱،۷۵	۱،۵۶	۱،۶۳	۱،۵۹	۱،۵۴	۱،۴۹	۱،۵۳	۱،۵۲	۱،۵۲	۱،۵۳	۲،۰۳	۱،۶۹	۱،۷۵	۱،۱۲
سىمىلىن	۰،۹۷	۱،۰۷	۱،۲۱	۱،۰۸	۱،۲۹	۱،۲۵	۱،۲۶	۱،۲۶	۱،۲۸	۱،۱۵	۱،۰۴	۱،۱۹	۱،۱۳	۱،۲۲	۱،۰۰	۱،۱۱	۱،۱۶	۱،۱۶
دھۆكى	۰،۹۱	۱،۰۰	۱،۱۱	۱،۰۰	۱،۰۷	۱،۰	۱،۱۰	۱،۱۰	۱،۰۹	۱،۰۶	۱،۰۳	۱،۰۶	۱،۰۶	۰،۹۶	۰،۹۸	۰،۸۷	۰،۹۳	۱،۰۲
ئاكرى	۱،۳۱	۱،۳۵	۱،۲۷	۱،۳۱	۱،۲۵	۱،۵۷	۲،۱۵	۱،۶۵	۲،۳۷	۲،۲	۱،۷۵	۲،۱۰	۱،۵۹	۱،۷۲	۱،۴۱	۱،۵۰	۱،۱۴	۱،۱۴
تىكرا	۱،۱۳	۱،۱۸	۱،۲۸	۱،۱۹	۱،۳۰	۱،۳۴	۱،۳۹	۱،۵۵	۱،۶	۱،۴۲	۱،۲۸	۱،۴۳	۱،۲۳	۱،۳۸	۱،۱۲	۱،۲۴	۱،۲۴	۱،۲۴

ژىدەر: پىشەپىرىيا كىلىپىيا كرىتا ئاڭ و ھەوايى و بىقەلەرزىن ل پارىزگەھا دھۆكى، پىشكا ئاڭ و ھەوايى، سەرزىمىيىن ھەمقائە و سالانە ژ (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱)، پىزالىيىن بەلاڭمەكرى.

نەخشەين ھۇمار (۹)
 تىكرايىن ۋەرزىين لەزچوونا بايى م/چركە يىن زىستانى ل ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى

ژىدەر، ژ چىكرنا قەكۆلەرى ب پشتىگرىدانا پىزىنئىن خىشتەين ھۇمار (۷)

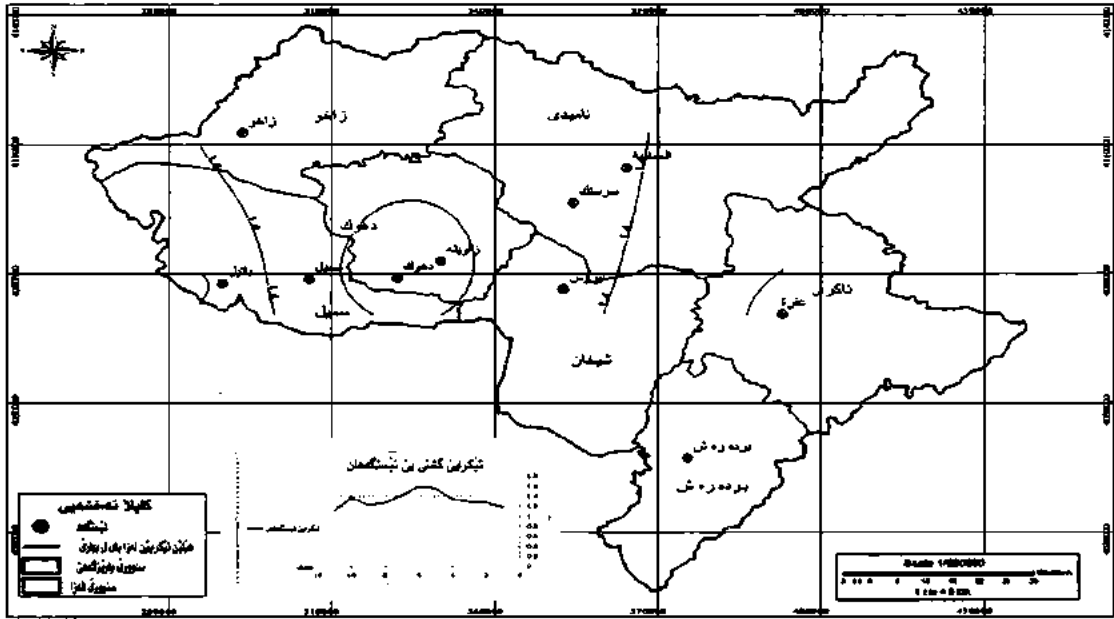
ب ھىز، ھىگىن نەبىت دەمى ئىستگەھين پارىزگەھىن بەرھىنگارى بۇرىنا داكەتۆكىن ھەوايى دىن. لى تىكرايىن ۋەرزىين لەزچوونا بايى د ۋەرزى بەھارىدا، ل ئىستگەھين پارىزگەھىن (۱،۳۹ م/چركە) نووماركر.

ۋەرزى ھاقىنى:

ھىدى ۋەرزى ھاقىنىيە، تىكرايىن ۋەرزىين لەزچوونىن ھوروبايىن ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى د فى ۋەرزىدە (۱،۴۳ م/چركە) نووماركر، و بلندىرىن لەزچوونىن بايان د ۋەرزى ھاقىنىدا ئىستگەھا ئاكرى نووماركر، و بلندىرىن لەزچوونىن بايان د ۋەرزى ھاقىنىدا ئىستگەھا ئاكرى نووماركر، گەھىشنىە (۱،۱ م/چركە) ژ بەر دژوارىيا نىشىقى پەستانى. مەھا خىزىرانى ل پەيسكا ئىكىن دئىت ل نائف ھەمى مەھىن سالىندا و ل ھەمى ئىستگەھان د لەزچوونىن باياندە، ئىستگەھا زاخۇ (۱،۱۲ م/چركە) و ئىستگەھا باتىلىن

ھىدى كو تىكرايىن ۋەرزى ل ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى د ۋەرزى بەھارىدا، ژ بايى ئىستگەھا ئاكرى، كىمىن. كىمبوونا لەزچوونىن ھور و بايان ب ئاۋابەكى كىشى ل ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى بۇ ھىدى قەدگەرت كو تالۋقى (بەرھىنگارى) بلنداھىيا چىبايان دىت و چىا بۇ دىنە ئاستەنگ، لى د كەل ھىدى ژى لەزچوونا ژىگۆتى ئەگەر بىتە ھەقبەركىن ب ۋەرزى زىستانى زىدە دىت، ئەو ژى ژ بەر زىدەبوونا داكەتۆكىن ھەوايى ھەر چەندە بەھايىن پەستانا ھەوايى نە گەلەك ئاشكەرانە ژى، نىشىقى پەستانى (الانحدار الضغطى) كىمە، لى مەھا گولانن بلندىرىن لەزچوونا ھەوايى د ۋەرزى بەھارىدا ئىدا دئىتە نووماركرىن، لى بەلى ب جوداھىيەكا كىم، ھەر چەندە ئەف ۋەرزە ۋەرزەكى قەگوھىزۆكە ژ بەر تەمامنەبوونا پەستانىن كارلىكەر، و نىشىقى پەستانا ھەوايى ھىدى ھىدىيە بەر ب سەنتەران و نابتە ھارىكار بۇ ھاتنا ھور و بايىن

لەخىشمىن ھۆمار (۱۰) تىكراپىن ۋەرزىيى لەزچوونا بايان (م/چركە) د بهارندا و ل ھەمى ئىنساكۆپىن پارىزگەھا دھۆكۆ

ئۇندە، ژ چىكرنا فەكۆلمەرى ب پشتىگرندانا پىزانىن خىشمىن ھۆمار (۷)

تىكراپىن لەزچوونىن ھور و بايان د قى ۋەرزىدا ل بەر پىن مەھىن ھاقىنى كىمن. ۋ ئەفە ژى ژ بەر ھىندىيە چوونكو سەنتەرتىن پەستانى ئەوئىن كار ل ھەرنمى دكن و ب تايەتى ل ئىنساكۆپىن پارىزگەھى نە تەمامن و دىنە ئەگەرتىن نەخوۋەجھىيەكى كو ئەو ژى دىتە ئەگەرى ھاتنا ھور و بايان ژ ھەمى ئالىيان، ۋ لەزچوونا بايان د قى ۋەرزىدا و ل بەر ۋەرزى زۇستانى بلند دىت، چوونكو تىكراپىن لەزچوونا ھور و بايان د زۇستانىدا نزمە، ئەفە ژى دىبارى بۇ زىدە دىبارەبوونا داكەتۇكىن ھەوايى فەدگەرت، ئەوئىن ھور و با پىرە راۋەستايى د نىفەكا داكەتۇكىن ھەوايىدا، ۋ گوھۇرىنا سەمتا ھور و بايان لى دىبارە دىت ۋ ئەفە ژى دىتە ئەگەرى كىمكرنا لەزچوونا بايى د قى ۋەرزىدە، ژ بلى وئ كىمبوونى د پلەپىن گەرمىدا ئەوئىن دىنە ئەگەرتىن زالبوونا پەستانەكا بلند و زىدەكرنا رەوشا راۋەستايى كو لەزچوونا ھور و بايان د قى ۋەرزىدە كىم دكن.

(۱،۵۴ م/چركە) ۋ يا سىمىلى (۱،۳۸ م/چركە) ۋ يا دھۆك (۱،۰۹ م/چركە) ۋ يا ئاكرى (۲،۳۷ م/چركە) تووماركر.

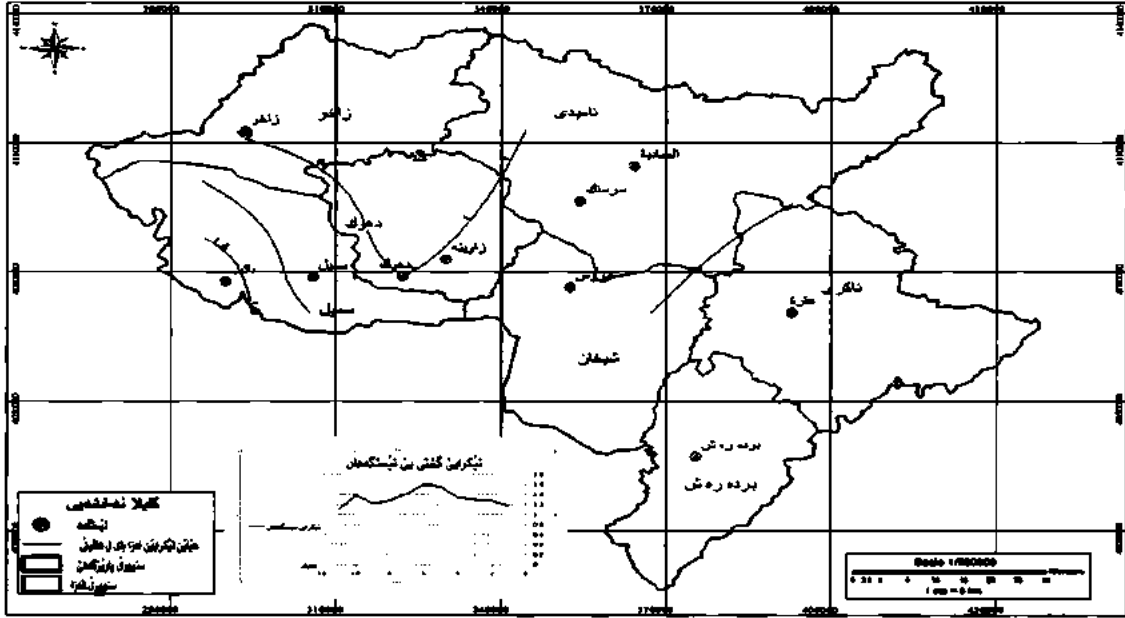
ھىزايى گۇنتىيە كو توومارنەكرنا لەزچوونەكا ھور و بايان يا بلند ژ بەرى ئىنساكۆپىن پارىزگەھىتە، بۇ ۋى سرۇشتى تۇبۇگرافىيى دەفەرى دزفرت، ئەوئ ھىزا فىككەفتنى زىدە دكەت ۋ لەزچوونا بايان كىم دكەت.

ۋەرزى پايىزى:

د ۋەرزى پايىزىدە تىكراپىن ۋەرزىيى لەزچوونىن ھور و بايان ئەوئ ل ئىنساكۆپىن پارىزگەھى ھاتىيە تووماركرىن گەھىشتە (۱،۲۴ م/چركە)يان، ۋ بلندترىن لەزچوونا ھور و بايان ئىنساكۆپىن باتىلى تووماركرىيە ۋ گەھىشتىيە (۱،۷۵ م/چركە)، لى ئىنساكۆپىن دھۆك ۋ زاخۇ (۰،۹۳ م/چركە) تووماركرىيە، كو نزمترىن تىكراپىن لەزچوونىن بايانە د قى ۋەرزىدا.

نەخشەين ھۇمار (۱۱)

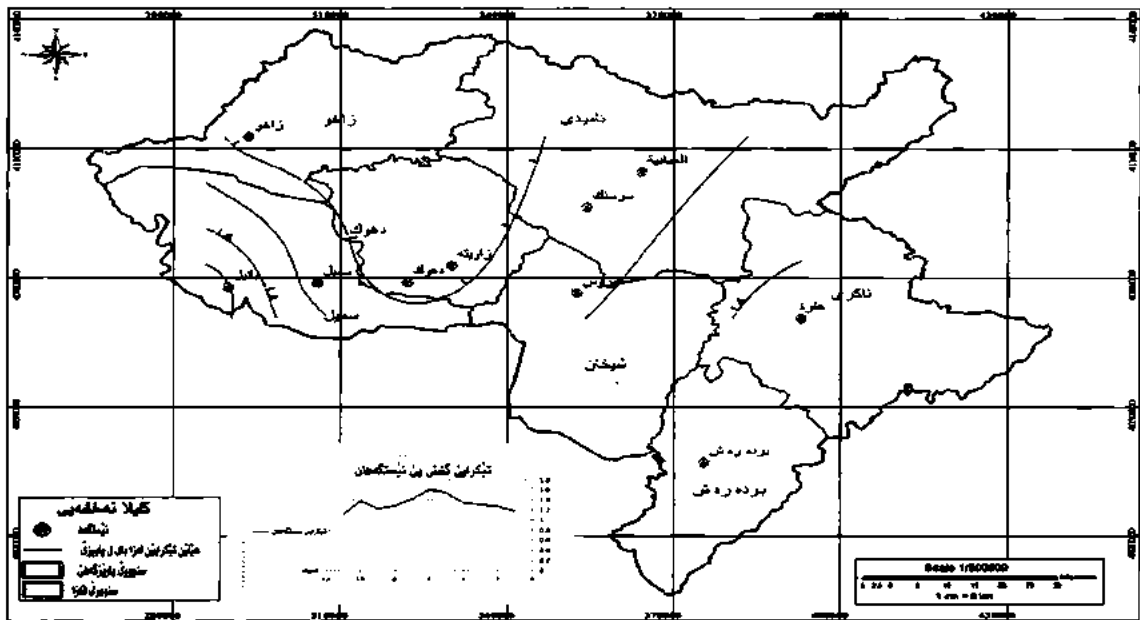
ئىنكراين وەرزىين لەزچوونين ھور و بايان (م/چركە) ل ھافىنن و ل ھەمى ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى

ژىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرى ب پشتگردانا پىزانىنن خىستەين ھۇمار (۷)

نەخشەين ھۇمار (۱۲)

ھىلنن يەكسانىيىن يىن لەزچوونا ھور و بايان د ۋەرزىن پايىزىدە و ل ھەمى ئىستگەھين پارىزگەھا دھۆكى

ژىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرى ب پشتگردانا پىزانىنن خىستەين ھۇمار (۷)

سەمتا ھور و بايان (تجاھات الرياح):

سەمتا ھور و بايان و لەزچوونا وان ل پارىزگەھا دھۆكى، ئىستىسكەھ بۇ ئىستىسكەھ ئىك جودانە، ئەفە ژ بەر جودايبيا سالۆخەتېن نزمى و بلندييان ل پارىزگەھى، ھەر وەسا داكەتۆكىن ھەوايى. ئەوئىن ژ پۇژئاقا بۇ پۇژھەلات، ب سەر پارىزگەھىدا دئىن، كارلىنكرنا خۇل سەر ھاتن و سەمتا ھور و بايان ھەبە و دىنە ژىدەر بۇ ھور و بايىن ئىرى و ئىرى پۇژھەلات و يىن پۇژھەلات ب خۇ ژى، لى پەستانا بلندا نىف خولگەيى (شبه المدارى) د وەرزى زۇستانىدا ئەوا ل دو قى ئەقرايىن ھەوايى (المرتفع الهوائى) دئىت، داكەتۆكىن ھەوايى يىن لىفۇك ژ پۇژئاقا بۇ پۇژھەلاتن كو دىنە ژىدەر بۇ ھور و بايىن پۇژئاقا و ئىرى پۇژئاقا و دىنە ئەگەر بۇ ژىدەبوونا پەوشىن نەخوھجەيى يىن سەمتا ھور و بايان ل ئىستىسكەھىن پارىزگەھا دھۆكى، و د وەرزى زۇستانىدا ژىدەر دىن ژ بەر رىنكرنا زنجيرەجىيان، و ژ بەر بۇرنا داكەتۆكىن دەريابا ناقيىن، قىنجا ھور و با بەر ب سەمتەكا دەستىشئانكرىفە و بۇ دەمەكى دىرئ بەردەوام دىن، و ھۇسا د قى وەرزىدا، سەمتا ھور و بايان د ناقبەرا ئىستىسكەھىن پارىزگەھا دھۆكىدا نەوھكەھف دئىن و دەفەر بەرھنكارى ھاتنا گەلەك ھور و بايان دىن و ژ گەلەك جەھان، لى پووكارى گىشتى ئەوھ كو ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلات سەردەست و زالن، و پۇژھەلا دوپارەبوونا وان (۲۱٪) ئى يە، ژ بەر كو د داكەتۆكىن ھەوايىدا ھلەكەفن، ئەفە ژ بلى دىرئىيا نزمى و بلندييان ئەوا كار ل ھندى دكەت كو ھور و با پتر سەمتىن ئىرى پۇژھەلات بگرن ژ سەمتىن ئىرى. و د وەرزىن ھافىنىدا، پۇژھەلا دوپارەبوونا ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلات ل كىمى ددەن و پۇژھەلا وان دىتە (۱۶،۱٪) ئى و ئەفە ژى بۇ كارلىنكرنا بلنداھىيا چىيان قەدگەرت كو كار ل گوھارتنا سەمتا ھور و بايان دكەت، زىدەبارى دىرئىبوونا داكەتۆكى ھندىستانى يى وەرزى (منخفض هند الفصلى) و كارلىنكرنا وى ل سەر داكەقتنا پۇژھەلا دوپارەبوونا فان ھور و بايان، سەمت و پووكارىن ئىرى پۇژئاقا ھور و بايان ل

ئىستىسكەھىن پارىزگەھى د وەرزى ھافىنىدا زال دىن، و پۇژھەلا دوپارەبوونا وان دكەھتە (۲۳،۳۳٪) ئى و پۇژھەلا زالبوونا سەمت و پووكارىن ھور و بايان ل ئىستىسكەھىن پارىزگەھى ئىك جودا دىن، ل دەفەرا زاخۇ ھور و بايىن پۇژئاقا ب پۇژھەلا (۲۰،۱۱٪) ئى ل دەفەرا زاخۇ قەدگرن و ھور و بايىن ئىرى ب رىزا (۳۶،۱۱٪) ئى ل ئىستىسكەھا باتىلى زال دىن، و ھور و بايىن ئىرى پۇژئاقا ب پۇژھەلا (۲۸٪) ئى زال دىن، و ل ئىستىسكەھا دھۆكى ھور و بايىن پۇژئاقا ب پۇژھەلا (۳۶،۱۱٪) ئى زال دىن و ل ئاكرى ھور و بايىن ئىرى پۇژئاقا ب پۇژھەلا (۳۵،۱۱٪) ئى زال دىن، و دىارە كو ئىستىسكەھا دھۆك بلندىر پۇژھەلا دوپارەبوونا ھور و بايىن ئىرى پۇژئاقا تووماركرىنە و ئەفە ژى بۇ كارلىكەرىن جەھ جوگرافى و كارلىنكرنا پىشكبوونا داكەتۆكى ھندىستانى يى وەرزى قەدگەرت كو ئەنجامى دىرئىبوونا ئىك ژ داكەتۆكىن ھەوايىبە، زىدەبارى پابۇرنا سەنتەرىن داكەتۆكىن بەرۇكى (مراكز المنخفضات الجوية) د چارچۇقى بازىنى پانپىندا.

ھندى كو ھەردو وەرزىن قەگوھىزۆكىن بەھار و بايىزەنە، ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلات تىدا زال و بەلاقن، سەمتا بەلاق د وەرزى بەھارىدا، ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلاتن ل ھەمى ئىستىسكەھىن پارىزگەھا دھۆكى كو ل پلە و پەيسكا ئىك دئىت د ناقبەرا سەمتا ھور و بايان، و بلندىر پۇژھەلا دوپارەبوونا (۲۵،۳۳٪) ئى تووماركرىبە.

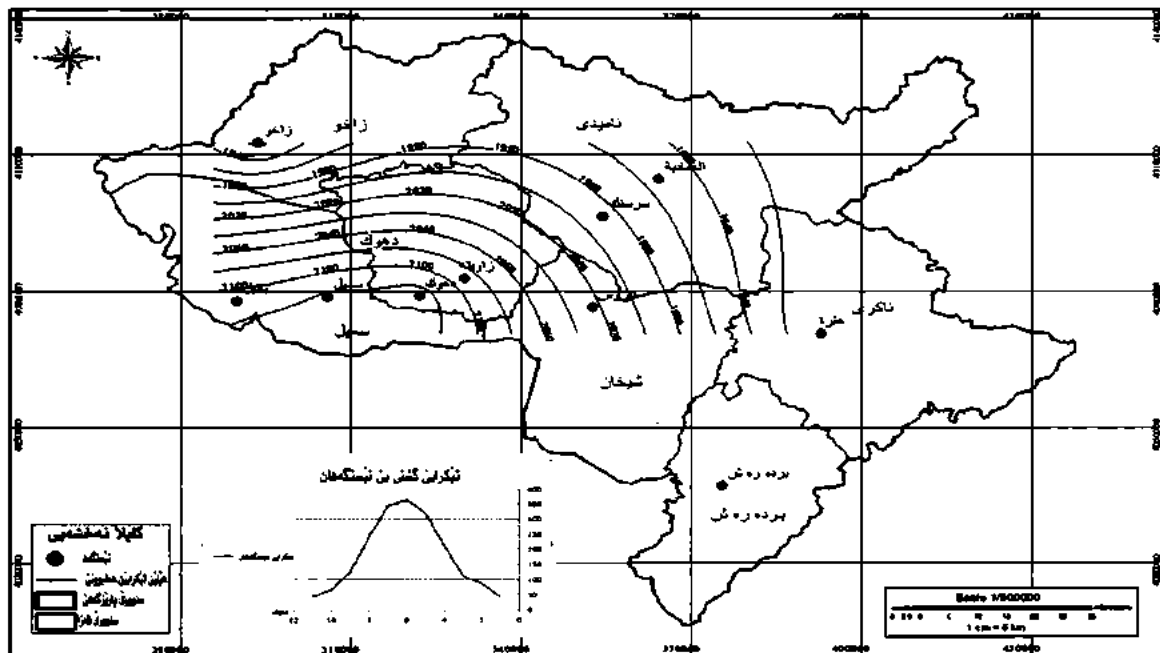
دەمى كىمبوونا دوپارەبوونا داكەتۆكىن دەريابا ناقيىن د وەرزى بەھارىدا، دەلىقەيى قەدكەت كو ئەقرايىن سىبىرى بەھەرت، و ئەفە دىتە ئەگەرى نەخوھجەيى لەزچوونىن ھور و بايان و سەمتا وان، و ب ھندى سەمتا وان ژ ژوورى پۇژئاقا بۇ ئىرى پۇژھەلات دئىتە قەگوھازتن و ھەر ژ بەر ھندى دوپارەبوونا ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلات ل وەرزى بەھارى و ل ئىستىسكەھىن پارىزگەھا دھۆك دئىتە گوھورىن، ل زاخۇ (۲۲٪) ئى و ل باتىلى (۲۱،۱۱٪) ئى و ل سىمىلى (۳۵٪) ئى و ل دھۆكى (۲۱،۱۱٪) ئى و ل ئاكرى (۵،۳۳٪) ئى ھاتىنە تووماركرىن، ھەر وەسا دوپارەبوونىن ھور و بايىن ئىرى پۇژھەلات يىن وەرزى و بەرەف نشىف، زىدەبارى داكەتۆكىن دەريابا

ھەلمبوون (التېغىر):

ھەلمبوون ئەوھ ئاف ز رھوشا رۇناتىيىن (شل) بىتھ گاز، و ھەوا تەزى ھەلم بىت^(۱۱)، ھەر چەندە پلەيا گەرمى ھۆكارەكى سەرەكى و گىرگە د ھەلمبوونىدا، لى د گەل ھندى زى ھندەك ھۆكارىن دى زى ھەنە، كارل ھەلمبوونى دكن، وەكى چەنداتىيا تىرۇژكا رۇزى، لەزچوونا بايى، رەوايا د ئاف ھەوايىدا، رۈويى شىنكاتى و ھندەك ھۆكارىن دى، ئەفە ھەمى ب ھەفبەندىيىن راستانى (گرىدى) و ھەفبەندىيىن بەرھەزىقە گىردايىنە د گەل تىقافا ھەلمبوونا ھەر دەفەرەكئفە، و ز گىرتا (رصد) تىكراپىن مەھانە و سالانەيىن ھەلمبوونى ئەم دىن كو تىكراپىن سالانەيىن ھەلمبوونى ل ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى دگەھنە (۲۰۳۱،۱۷ ملەم). ئەف بەياھە جھ بۇ جھ و ژ بەر تىكلييا د ئافبەرا كۇمەكا توخمىن

ئافىن ئەويىن سەمتا ژوورىن رۇزھەلات دگىر، دىنە ئەگەرى زىدە دۇبارەبوونا شان ھور و بايان، ھندى وەرزى پايىزىيە، ھور و بايىن ژىرىن رۇزھەلات بلندترىن رىزەيا دۇبارەبوويى توومارگىرنە كو گەھشتىيە (۱۱، ۱۰٪) ئى و ب ھندى د قى وەرزىدە ل پەيسكا ئىكى دئىت د ئاف ھەمى سەمتاندا، لى ھور و بايىن ژىرى و ژىرىن رۇزئافا ل پلە و پەيسكا دووى دئىن (۱۱، ۱۷٪) ئى توومارگىرنە و ھور و بايىن رۇزئافا ل پلە و پەيسكا سىيى دئىن، لى ھور و بايىن ژوورى (۱۱، ۱٪) ئى توومارگىرنە و ل پلە و پەيسكا دووماھىيىن دئىن. ئىستگەھىن فەكۇلىن زى دگىر د وارىن دۇبارەبوونا رىزەيا ھور و بايىن ژىرىن رۇزھەلاتدا د وەرزى پايىزىندا ژىك جودانە، ئىستگەھا زاخۇ (۱۱، ۲۳٪) ئى و ئىستگەھا باتىلى (۲۳، ۲۰٪) ئى و ئىستگەھا سىمىلى (۳۳، ۳۱٪) ئى و ئىستگەھا دھۆكى (۱٪) ئى و يا ئاكىرى (۱٪) ئى وەك تىكراپىن وەرزى د پايىزىدە توومارگىرنە.

نەخشەيىن ھۇمار (۱۳) تىكراپىن سالانەيىن ھەلمبوونى (ملەم) ل ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى

ژىدەر، چىكرنا فەكۇلىرى ب پىشتىگرىدانا داتايىن رىفبەرىيا كەشنىسى و بىفەلەرزىن، ل پارىزگەھا دھۆكى، پىشكا ئاف و ھەوايى، دانا و پىزائىيىن تىكراپىن مەھانە و سالانەيىن ھەلمبوونى ز (۲۰۰۰ - ۲۰۱۱)، پىزائىيىن بەلافەكەرى.

ملم) بوون و ل ئىستگەھا دەھۆكى (۱۳۸,۱۹ ملم)بوون و ل يا ئاكىرى (۹۹,۴۶ ملم)بوون و ئەفە د گەل داكەفتنا پلەيىن گەرمى و بلندبوونا رەوايا رىزەيى (الرطوبة النسبية) د ھەوايىدا كو كارلىكرنا خۇ ھەيە د قەبرىنا وئ تاقا ئاڧىدا ئەوا دىتە ھەلم دەمى پلەيا گەرمى خوەجھە دىمىت.

وهرزى بهارى:

ئىستگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى ھندەك تىكرائىن وهرزى د بهارىدا تووماركرن. ل ئىستگەھا زاخۇ بوو (۴۰۱,۵۷ ملم) و ل ئىستگەھا باتىلىن (۴۰۴,۳۹ ملم) و ل ئىستگەھا سىمىلىن (۴۵۳,۲۳ ملم) و ل دەھۆكى بوو (۴۷۵,۷۳ ملم) و ل ئاكىرى (۳۳۷,۰۵ ملم). و سرۇشتىيە كو ھەلمبوون بلندترىن سەرجمە د وهرزى بهارىدا و ل ئىستگەھا دەھۆكى توومار بكت. و كىمترىن سەرجمە يىن ھەلمبوونى ل ئىستگەھا ئاكىرى توومار بكت. و ئەفە ژى بۇ ھندى قەدگەرت كو چەنداتىيا ھەلمبوونى (كمية التبخر) - ب ئاوابەكى بەرەفاژى - ھەقىزە د گەل رەوايا رىزەيى و ئەگەرى قى ژى دزفرتە كارلىكرنا دەرياچەيا سكرى دەھۆكى و دەرياچەيا سكرى مووسل.

سرۇشتىدا و ل سەرى ھەمىيان ئاڧ و ھەوا دىننە گوھۆرىن, ژ بەر كو پلەيا گەرمى و ھور و بايان د گەل بلندى و نزمىيان كارلىكرنا خۇ يا ئىكسەر و پۇلى خۇ د كىرارا ھەلمبوونىدا ھەيە.

ئىستگەھىن زاخۇ, باتىل, سىمىل, دەھۆك و ئاكىرى ھندەك تىكرائىن سالانەيىن ھەلمبوونى تووماركرنە گەھشتە (۲۰۳۶,۱۷ ملم), تىكرائىن سالانەيىن ھەلمبوونا ئىستگەھا زاخۇ يىن تووماركرى گەھشتە (۱۹۱۴,۸ ملم), و ئىستگەھا باتىلىن (۲۱۱۰ ملم), و يا سىمىلىن (۲۱۲۴,۵ ملم) و يا دەھۆكى (۲۱۳۰,۴ ملم) و يا ئاكىرى (۱۹۰۱,۲ ملم) تووماركرن. ھەر وەكى ل سەر نەخشەيى ھاتىنە تووماركرن. و ژ گرنا بەھايىن (قىم) ھەلمبوونا وهرزىيا ئىستگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى د خىشتەيى (۸)دە ئەم دىين:

وهرزى زفستانى:

ئىستگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى د وهرزى زفستانى يىن ساردا د ئاڧەرا (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱) ئى سەرجمەن وهرزى ھەلمبوونى ب قى رەنگى تووماركرى: ل ئىستگەھا زاخۇ گەھشتە (۱۴۰,۵۲ ملم) و ل يا باتىلىن (۱۱۲,۸۱ ملم)بوون و ل سىمىلىن (۱۰۸,۴۷

خىشتەيى ھۇمار (۸)

تىكرائىن پىشپىنكىرى يىن وهرزى يىن ھەلمبوونى (ملم) يىن ئىستگەھىن پارىزگەھا دەھۆكى ژ (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱)

ئىستگەھ وهرزى	زاخۇ	باتىل	سىمىل	دەھۆك	ئاكىرى	تىكرائىن سالانە
وهرزى زفستانى	۱۴۰,۵۲	۱۱۲,۸۱	۱۰۸,۴۷	۱۳۸,۱۹	۹۹,۴۶	۱۲۵,۹۹
وهرزى بهارى	۴۰۱,۵۷	۴۰۴,۳۹	۴۵۳,۲۳	۴۷۵,۷۳	۳۳۷,۰۵	۴۱۴,۳۹
وهرزى ھافىنى	۹۵۵,۵۱	۱۰۳۳,۸۸	۱۰۹۳,۳۹	۱۰۴۰,۸۴	۱۰۲۳,۵۲	۱۰۲۹,۴۲
وهرزى پايىزى	۴۳۷,۱۸	۵۰۸,۸۷	۴۶۹,۴۵	۴۷۵,۰۹	۴۴۱,۲	۴۶۶,۳۵

ژندەر, پۇقەبەرىيا كەشىناسى و بىفەلەرزىن, ل پارىزگەھا دەھۆك, پىشكا ئاڧ و ھەوايى, پىزانىن بەلاڧنەكرى.

وهرزى ھافىنىي:

و د وهرزى ھافىنىدا ژ بەر پلەين گەرمى يىن بلند و نەبوونا عموران و نەبوونا بارانان، زىدەبارى داكەفتنا رەوايا پىژەيى و ھىكاتىيا ھەوايى، ئىكرايى ھەلمبوونى دگەھتە گوپىتكى، بلندترىن ئىكرايى وهرزى ل ئىستگەھا دھۆك ھاتە تووماركرن و گەھشتە (۱۰۴،۸۴ ملىم)، و كىمترىن سەرجهمى ھەلمبوونى ل ئىستگەھا زاخۇ ھاتە تووماركرن و گەھشتە (۹۵۵، ۵۱ ملىم).

وهرزى پايىزى:

بھايىن ھەلمبوونى د قى وهرزىدا بلند دىن، بلندترىن بھا ئىستگەھا باتىلى (۵۰۸،۸۷ ملىم) و نزمترىن بھا ئىستگەھا زاخۇ (۵۰۸،۸۷ ملىم) تووماركرىيە و ئەفە ژى ژ بەر بلندبوونا پلەين گەرمى ئەوين پىژەيا ھەلمبوونى زىدە دكەن.

رەوايا (شىيا) پىژەيى (الرطوبة النسبية):

رەوايا پىژەيى ل ھەر جھ- و دھفەرەكى ب چەنداتىيا پلەيا گەرمى و ھەلما ئاقىفە (ئەوا د ناف ھەوايى وى دھفەرىدا) دىتتە گرىدان. رەوايا پىژەيى ب تەزىبوون و سارىوونى زىدە دىت، ئانكو ب كىمبوون و نزمبوونا پلەيا گەرمى چونكو ئەفە پلەيا تىرىوونا ھەوايى ب ھەلما ئاقى كىم دكەت، دىسا زىدەبوونا ھەلما ئاقى د ناف ھەوايىدا ب پىكا ھەلمبوونى، رەوايا پىژەيى زىدە دكەت، ژ خىشتەيى ھژمار (۹) ئەم گەلەك جوداھىيىن مەزىن د ناف پىژەيىن ئىكرايىن سالانەيىن رەوايا پىژەيىدا دىيىن، ئەفە ھەمى ژ بەر كارلىكەرىن جھى جوگرافى، چونكو ئىستگەھىن دكەفەنە ئالىيىن ژوروى پۇژئافا، ئىكرايەكى سالانە (يى رەوايا پىژەيى) تووماركرىيە ل زاخۇ (۳۹،۱) ئى يە و ل باتىلى (۵۱،۴) ئى يە و ل سىمىلىنى (۴۲،۴) ئى و ل دھۆكى (۴۵،۹) ئى يە.

وهرزى زىستانى:

د وهرزى زىستانىدا، ئىستگەھىن دكەفەنە دھفەرىن چىايىن پۇژەھلاتى بلندترىن ئىكرايىن رەوايا پىژەيى توومار دكەن. ئىكرايىن وهرزى يىن ل ئىستگەھا ئاكرى ھاتىنە تووماركرن گەھشتە (۷،۸) ئى، ئەفە ژ بەر پلەين گەرمى يىن نزم كو ھارىكارىيا گەھشتە نىشقىن ھەوايى دكەن و ھور و بايان د وهرزى زىستانىدا بەرھەقازى دكەن و رەوايا پىژەيى زىدە دكەن، لى ئىستگەھا بەردەپەش كىمترىن ئىكرايىن رەوايا پىژەيى تووماركرن كو گەھشتە (۵۰،۴) ئى. ھەر ھەسا مەھا سوباتى بلندترىن ئىكرايىن مەھانەيىن رەوايا پىژەيى د سالىندا توومار دكەت كو دگەھنە (۱،۱) ئى و ئەفە ژى بۇ ھندى دىقەرت، ھەر كاقەكا پلەيا گەرمى نزم دىت، رەوايا پىژەيى زىدە دىت، چونكو د قان رەوشاندا، شىانا ھەوايى بۇ فەگرتنا ھەلما ئاقى كىم دىت^(۱۳).

وهرزى بەارى:

د وهرزى بەارىدا، ئىكرايىن رەوايا پىژەيى ل ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى بلند دىن و ئەگەر ژى بۇ ھندى قەدگەرت كو نىشقى و بارپۇفە و بارستەيىن شىدار ب سەر دھفەرىدا دىيىن و رادىوون و كار ل سالۇخەتىن رەوايى دكەن، لى ب پىژەيەكا كىمتر ژ وهرزى زىستانى، ئىستگەھىن پارىزگەھى ئىكرايەكى وهرزىيى گىشى تووماركرن گەھشتە (۴۷،۸) ئى و ئەفە بۇ رەوايا پىژەيى ل پەيسكا دووى پىشى وهرزى زىستانى دىت.

وهرزى ھافىنىي:

ھندى د وهرزى ھافىنىدا، ئىستگەھىن پارىزگەھى نزمترىن بھايىن رەوايا پىژەيىيا وهرزى توومار دكەن و ئەفە ژ بەر نزمبوون و داكەفتنا رەوايا پىژەيى و ژ بەر نەبوونا بارانان و بلندبوونا پلەين گەرمى كو پىكفە ھەوايى ھىك دكەن و دىنە ئەگەرى داكەفتن و نزمبوونا رەوايا پىژەيى كو نزمترىن ئىكرايىن وهرزى (۲۷،۵۳) ئى د قى وهرزىدا تووماركرىنە.

خىشتەين ھژمار (۹)

تىكىراين مەھانە و سالانە و ھەرزەنەين پەوايا پىژەيى ژ (% ئ ل پارىزگەھا دھۆكى ژ (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱) ئ

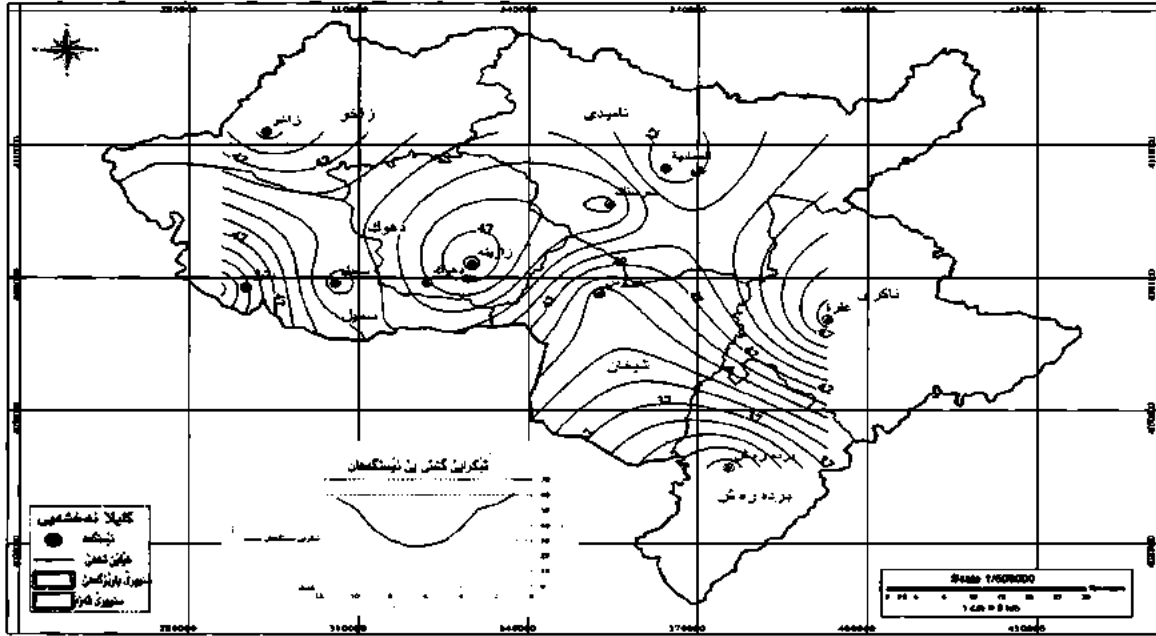
مەھە	ك ۲	سوبات	ئادار	نيسان	گولان	خىزان	تىرمەھ	تەباخ	ئىلون	چ ۱	چ ۲	ك ۱	تىكىراين سالانە
ئىستگەھ													
زاخۇ	۵۴,۸	۵۶,۰	۴۸,۴	۴۸,۱	۳۵,۹	۲۳,۱	۲۰,۹	۲۱,۶	۲۵,۷	۳۸,۷	۴۷,۷	۵۴,۹	۳۹,۶
باتىل	۶۷,۰	۶۵,۳	۶۱,۲	۵۹,۸	۴۸,۴	۳۹,۴	۳۹,۶	۳۶,۹	۳۹,۳	۴۶,۰	۵۳,۱	۶۱,۹	۵۱,۴
سىمىل	۶۱,۸	۶۲,۱	۵۱,۶	۵۲,۱	۳۷,۰	۲۶,۰	۲۳,۵	۲۵,۷	۲۸,۲	۳۵,۱	۴۹,۸	۵۶,۹	۴۲,۴
دھۆك	۶۵,۲	۶۴,۲	۵۵,۸	۵۳,۸	۳۹,۷	۲۹,۷	۲۶,۰	۲۸,۱	۳۲,۱	۴۰,۰	۵۵,۶	۶۱,۲	۴۵,۹
زاويتە	۶۱,۷	۶۱,۴	۵۲,۹	۵۵,۷	۴۷,۷	۳۸,۵	۳۴,۹	۳۲,۹	۳۸,۰	۴۳,۱	۵۵,۹	۵۸,۵	۴۸,۴
سەرسىنگ	۶۰,۸	۶۰,۳	۵۵,۶	۵۳,۰	۴۴,۰	۳۴,۶	۲۸,۰	۲۹,۶	۳۳,۶	۴۱,۳	۵۵,۵	۶۱,۲	۴۶,۴
ئامىدى	۵۳,۴	۵۸,۳	۵۲,۵	۵۰,۳	۳۸,۴	۲۵,۷	۲۴,۴	۲۳,۹	۲۶,۳	۳۸,۵	۵۴,۵	۵۴,۸	۴۱,۷
ئاكرى	۷۶,۶	۷۲,۸	۶۳,۸	۵۴,۲	۳۹,۴	۳۱,۶	۲۶,۶	۲۶,۳	۳۲,۲	۳۹,۹	۵۵,۹	۶۶,۰	۴۸,۷
ئەترۇش	۵۳,۶	۵۴,۸	۴۹,۰	۴۶,۵	۳۳,۸	۲۵,۰	۲۲,۰	۲۱,۸	۳۳,۹	۳۴,۶	۴۵,۰	۵۲,۸	۳۹,۴
بەردەھش	۵۰,۵	۵۱,۲	۵۰,۲	۳۶,۰	۲۰,۳	۲۰,۶	۲۲,۲	۱۸,۱	۱۱,۴	۱۹,۰	۳۹,۵	۴۹,۵	۳۲,۳
تىكىراين گىشتى	۶۰,۵	۶۰,۶	۵۴,۱	۵۰,۹	۳۸,۴	۲۹,۴	۲۶,۸	۲۶,۴	۳۰,۰	۳۷,۶	۵۱,۲	۵۷,۷	۴۳,۶

ئىستگەھ	زاخۇ	باتىل	سىمىل	دھۆك	زاويتە	سەرسىنگ	ئامىدى	ئاكرى	ئەترۇش	بەردەھش	تىكىراين ئىستگەھان
ھەرز											
تىكىراين ھەرزى زىفستانى	۵۵,۲۳	۶۴,۷۳	۶۰,۲۶	۶۳,۵۳	۶۰,۵۳	۶۰,۷۶	۵۵,۵	۷۱,۸	۵۳,۷۳	۵۰,۴	۵۹,۶
تىكىراين ھەرزى بەھارى	۴۴,۱۳	۵۶,۴۶	۴۶,۹	۴۹,۷۶	۵۲,۱	۵۰,۸۶	۴۷,۰۶	۵۲,۴۶	۴۳,۱	۳۵,۵	۴۷,۸
تىكىراين ھەرزى ھافىنى	۲۱,۸۶	۳۸,۶۳	۲۵,۰۶	۲۷,۹۳	۳۵,۴۳	۳۰,۷۳	۲۴,۶۶	۲۸,۱۶	۲۲,۹۳	۲۰,۳	۲۷,۵۳
تىكىراين ھەرزى پايىزى	۳۷,۳۶	۴۶,۱۳	۳۷,۷	۴۲,۵۶	۴۵,۶۶	۴۳,۴۶	۳۹,۷۶	۴۲,۶۶	۳۷,۸۳	۲۳,۳	۳۹,۶

ژىدەر: رىقەبەرىيا كەشنىسى و بىغەلەرزىن ل پارىزگەھا دھۆك, پىشكا ئاف و ھەوايى, پىزانىن و داتايىن بەلاڧنەكرى

نەخشىمىن ھۇمار (۱۴)
مېلىن تىكرائىن سالانەمېن پەوايا رېزەمى ژ (% ل پارىزگەھا دھۆكى

ژىمەر، چىكرنا فەكۇلەرى ب پىشتىكرندانا داتا و پىزانىن خىشتەمىن ھۇمار (۹)

دابارىن (التساقط):

ئاف و ھەوايى پارىزگەھا دھۆكى سالۇخەنى وەرزى زۇستانى لىيە، و ل دەمىن دابارىنى، د بىن كۇنرۇلا سىبىستەمى بارانىن دەريايا ئاقىنقىبە، و دابارىن ل پارىزگەھى ژ سەرى چىرىيا پىشى دەست پىن دكەت و د قى مەھىدا داكەتۇكىن ھەوايى و بارۇقە و بارستىن ھەوايى دژوار دىن و چەنداتىيا بارانى ژ دەقەرەكى بۇ دەقەرەكى دىنتە گوھۇرىن.

وەرزى زۇستانى گوپىتكا لىكرن و دابارىنىبە ل پارىزگەھى. د قى وەرزىدا و ب پلە و پەيسكا ئىكى، و ژ بەر نىشىقىن ھەوايى ئەمىن ب سەر پارىزگەھىدا دىن، بارانىن نىزمى و بلنداھىيان (الامطار التضارىسىة) و بارانىن بارۇقە پەيدا دىن. داكەتۇكىن دەريايا ئاقىن كار ل پارىزگەھى دكەن و بارانان دادىرتىن. ئەو داكەتۇك ل دووڧ ھەژمارا داكەتۇكىن ھەوايى و وان بارۇقەبىن ب

وەرزى پايىزى:

د وەرزى پايىزىدا، پەوايا رېزەمى، ژ بەر نىزمىونا پلەيىن كەرمى، بەررەر دەست ب زىدەبوونى دكەت، زىدەبارى دەستپىكرنا گەھىشتا نىشىقىن ھەوايى ب ھەژمارىن كىم و ئەقە زى گونجايىبە د گەل لىنا رۇزى ئەوا بەرچاق بەرەف خولگەيىن كاركىقە (مدار الجدى) و ب ھىدى، چەنداتىيا ھەلما ئاقى ئەوا د ئاف ھەوايىدا، كىم دىت، و پەيوەندى د ئاقبەرا تىكرائىن پەوايا رەھا و سەررەدايى (الرطوبة المطلقة) و شىيانا ھەوايىدا بۇ قەگرتنا چەنداتىبەكا زىدە ژ ھەلما ئاقى، كو ئەف پەيوەندىبە ب زىدەبوونا تىكرائىن پەوايا رېزەمى د ئاف ھەوايىدا دىار دىت^(۱۴)، كو تىكرائىن ھەمى ئىستگەھان د قى وەرزىدا دگەھنە (۳۹,۱%) ئى.

بارانبارىنىدا، ل پلەيا دووى دئىت بۇ دابارىنى، ئەقە ھەمى ژ بەر بزاق و چالاكىيا داكەتۆكىن ھەوايى ل ھىداق پارىزگەھى، ژ بلى بلندىيا پلەيا گەرمى يا رىزەيى د قى مەھىدا و ب تايبەتى ل دووماھىيا وئ، كو باراپتر نەخوھجەھىيەكا ھەوايى د گەلە و دبتە ئەگەرى پەيداكرنا بارۆقەيىن بارانى.

وهرزى بهارى:

بۇ بارانان، وهرزى بهارى د دووف وهرزى زفستانىدا دئىت. (۳۲٪) ئى ژ سەرجمى بارانىن سالانە يىن بهارىنە و (۵۵٪) ئى يىن وهرزى زفستانىنە و (۱۳٪) ئى يىن وهرزى پايىزىنە، و وهرزى ھاقىنى ل ھەمى ئىستگەھان، ژ ئىكا بارانبارىنقە ھىكە.

وهرزى ھاقىنى:

وهرزى ھاقىنى ل ھەمى ئىستگەھىن پارىزگەھى ھىكە و تىن جارنا ھىدەك رەشىشەيىن بىخىر لى دبارن، و چو رىزە د دابارىنا سالانەدا ب بەر قى وهرزى ناكەفت.

وهرزى پايىزى:

چەنداتىيا بارانىن د مەھىن پايىزىدا (ئىلۇن، چرىيا پىشى، چرىيا پاشى) دبارن، تفاق تفاقن و مەھ بۇ مەھ ژىك جودانە، ژ مەھا ئىلۇنى ب تفاقەكا كىم دبارن، چونكو ئىلۇن دەستىنكا دابارىنىيە، و قى دەمى داكەتۆكىن ھەوايى كىمىن، نىشا دووى ژ مەھا چرىيا پىشى ژ نوو دگەھن، و ھەر ژ بەر ھىدى كىم بارانە، پاشنى بەرىەر باران زىدە دىن و ب تايبەتى د مەھا چرىيا پاشىدا، ئەو ژى ژ بەر بزاق و چالاكىيا داكەتۆكان كو د قى مەھىدا (چرىيا پاشى) ژ ھەمى مەھان پتر داكەتۆكىن دەريابا ناقىن لى دوبارە دىن. د وهرزى پايىزىدا دگەھتە (۵،۳) ئى ژ داكەتۆكان، ل پارىزگەھا دھۆكى، مەھا چرىيا پاشى تىكراپەكى بارانى تووماركرىيە گەھشتىيە (۵،۸۱) ملىم، ئى و مەھا پىشىتر (چرىيا پىشى) تىكراپى وئ (۲۴،۹۱) ملىم، ن.

سەر پارىزگەھىدا دئىن، د دابارىنا خۇ يا سالانەدا و د مان و دوبارەبوونا خوەدا ژى ژىك جودانە، جوداھىيا جوونى داكەتۆكان بەرىرسىيارە ژ فان جوداھىيىن سالانە، دىسا چەنداتىيا بارانىن داكەفتىن، چەند ئەم ژ نشىف بەر ب ئەقرازقە بچن (د سنوورتن پارىزگەھىدا) زىدە دىن و ئەقە ھەمى ژ بەر كارلىكرنا ھۆكارى نزمى و بلندىيان^(۱۵).

و ژ ئالىيىن سالۆخەتىن دابارىنا بارانىن سالانە و وهرزىقە ل ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى، ژ خىشتەيى ھژمار (۱۰) ئاشكەرا دىت كو سەرجمى سالانەيىن دابارىنى ل ھەمى ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى (۵۹۳،۱۰) ملىم، ۵، و ئىستگەھا سەرسنگى د وارى دابارىنا بارانا سالانەدا، ل بەر ھەمى ئىستگەھىن دى سەرىشكە، ئىستگەھا ژىگوتى (۸۴۲،۲۱) ملىم تووماركرىنە، و يا سىمىلى كىمترىن سەرجمى سالانە تووماركرىيە كو گەھشتىيە (۴۰۹،۳) ملىم، ان.

ھەر وەسا جەھى و بلندىيا وى د سەر ئاستىن دەرياپىزا، كارلىكرنا خۇ ل سەر ھور و بايىن ب رەوا ھەيە ئەويىن بەرھىنگارى دەقەرى دىن، ھۆكارى نزمى و بلندىيان (عامل التضاريس) ب بلندى و سەمتىن خوەقە، ژ ژوورى رۇژئاقا بۇ ژوورى رۇژھەلات، وە لى دكەت كو پتر بەرھىنگارى ھور و بايىن ب رەوا بىت، و ب ھىدى نشىف و پەياكىن چىپان ئەويىن پووبارى (مقابلى) ھور و بايان باران پتر لى دبارن.

وهرزى زفستانى:

د وهرزى زفستانىدا و ل ھەمى ئىستگەھىن پارىزگەھى، مەھا كانوونا پاشى ژ ھەمى مەھىن سالنى تىربارانترە، د قى مەھىدا (۱۲۳،۱۳) ملىم، يىن بارانى ھاتىنە تووماركرىن، ئەقە ديار دكەت كو ھۆكارى جەھى و تۆبۇگرافىيا ئەردى و سەمتا سەرىن چىپان ئەويىن ب بەر ھور و بايىن ب رەوا دكەقن، رۇلەكى مەزى ھەيە ل سەر زىدەبوونا بارانىن دابارىن، و جوداھىيا وان ژ ئىستگەھەكى بۇ ئىكا دى د وهرزى زفستانىدا، ھىدى مەھا سوبانىيە، ل پارىزگەھى و د دەمسالا

خىشمىن ھىمار (۱۰)

تىكرايىن ھەيفانە و سەرجمىن وەرزى و سالانەيىن دابارنىن ب (ملم) ل پارىزگەھا دھۆكى.
د دەمىن بارانبارىنىدا ژ (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱) ئى.

ئىستىگەم مەھ	راڭجۇ	بايىل	سەمبىل	دھۆك	زاۋىتە	سەرسىنگ	ئامبىجى	ئاكىزى	نەقروش	بەرزەرش	چەنغانىيا بارانان	تىكرايىن ئىستىگەمەن
ئىلۋىن	۲،۰	۳،۰	۰	۰،۹	۲،۶۵	۴،۵	۶،۷	۲،۸	۰	۳،۶	۲۶،۱۵	۲،۶۱
چ ۱	۲۸،۳	۲۲،۴	۱۱،۱	۲۱،۸	۲۴،۲	۳۶،۹	۴۳،۷	۲۸،۵	۹،۵	۲۳،۲	۲۴۹،۶	۲۴،۹۶
چ ۲	۵۳،۵	۴۲،۱	۴۷،۲	۴۶،۵	۵۶،۷	۸۲،۹	۷۵،۳	۵۷،۷۴	۱۷،۶	۳۸،۶	۵۱۸،۱۴	۵۱،۸۱
سەرجمىن وەرزى ياپىزى	۸۳،۸	۶۷،۵	۵۸،۳	۶۹،۲	۸۳،۵	۱۲۴،۳	۱۲۵،۷	۸۹،۰	۲۷،۱	۶۵،۴	۷۹۳،۸۴	
ك ۱	۷۴،۰	۸۱،۳	۶۵،۴	۸۵،۴	۹۸،۴	۱۳۶،۶	۱۰۷،۷	۱۰۳،۰	۱۰۵،۰	۷۳،۸	۹۳۰،۶۱	۹۳،۰۶
ك ۲	۹۶،۱	۹۹،۶	۸۷،۱	۱۰۵،۱	۱۷۵،۹	۱۶۳،۲	۱۲۰،۳	۱۲۴،۸	۱۶۷،۵	۹۱،۷	۱۲۳۱،۳	۱۲۳،۱۳
سۈبىت	۱۰۴،۵	۹۳،۱	۸۵،۲	۱۰۱،۴	۱۴۷،۸	۱۵۳،۲	۱۲۳،۵	۱۲۴،۳	۱۰۴،۰	۸۸،۳	۱۱۲۵،۳	۱۱۲،۵۳
سەرجمىن وەرزى زۇستانى	۲۷۴،۶	۲۷۴	۲۳۷،۷	۲۹۱،۹	۴۲۲،۱	۴۵۳،۰	۳۵۱،۵	۳۵۲،۱	۳۶۷،۵	۲۵۳،۸	۳۲۷۸،۲	
ئادار	۷۸،۹	۷۸،۹	۶۷،۷	۶۷،۴	۹۶،۱	۱۴۳،۰	۱۲۵،۶	۸۵،۷	۱۱۴،۹	۴۸،۱	۹۰۶،۳	۸۸،۴
نېسان	۷۵،۳	۷۵،۳	۶۱،۸	۶۲،۰	۷۶،۳	۸۹،۹	۱۲۱،۳	۸۰،۳	۷۴،۱	۵۰،۸	۷۱۷،۱	۷۳،۲۷
گولان	۱۸،۱	۱۸،۱	۲۹،۹	۱۹،۶	۲۴،۳	۳۲،۰	۴۱،۹	۲۶،۲	۱۱،۳	۸،۱	۲۲۹،۵	۲۲،۷
سەرجمىن وەرزى بەھارى	۱۷۲،۳	۱۷۲،۳	۱۵۹،۴	۱۴۹،۰	۱۹۶،۷	۲۶۴،۹	۲۸۸،۸	۱۹۲،۲	۲۰۰،۳	۱۰۷،۰	۱۹۰۲،۹	
خىزىران	۰،۸	۰،۸	۱،۸	۰،۶	۰،۷۶	۰	۱،۰۴	۱،۰	۰	۰	۶،۸	۰،۶
تېرمەھ	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نەباخ	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سەرجمىن وەرزى ھافىنى	۰،۸	۰،۸	۰	۰،۶	۰،۷۶	۰	۱،۰۴	۱،۰	۰	۰	۵	
سەرجمىن سالانە	۵۳۱،۵	۵۰۲،۷	۴۰۹،۳	۵۱۰،۷	۷۰۳،۱۱	۸۴۲،۲۱	۷۱۷،۰۴	۶۳۴،۳۵	۶۰۳،۹	۴۲۶،۲		۵۹۳،۱۰

ژۇنەر، رېشەمبىرىيا كەشنىسى و بېشەلمەزان، پىشكا ئاف و ھەۋايى، دانا و پىزالبىنن بەلافنەكرى.

پشكرنا جوگرافىيا بارانان (التوزيع الجغرافى للأمطار) ل پارىزگەھەا دھۆكى:

پشكرنا بارانان د ناقبەرا دەقەرىن پارىزگەھەا دھۆكىدا وەكھەف نىنە. ھندەك دەقەران پىژەيا بارانبارىنى لى پىترە د ناقبەرا (۷۰۰ - ۸۵۰ ملم) اندايە، و پووبەرى قان دەقەران دگەھتە (۲۹٪) ئى ژ پووبەرى پارىزگەھەا، و (۲۱٪) ئى ژ پووبەرى پارىزگەھەا، تفاقەكا نافجى ژ بارانان ب بەر دكەفت كو د ناقبەرا (۶۰۰ - ۱۵۰ ملم) اندايە، ئەقە دكەفتە پۇژەلات و ژىرىن پۇژەلاتى پارىزگەھەا، لى پىژەيا (۲۱٪) ئى ژ پووبەرى پارىزگەھەا، تفاقەك ب بەر دكەفت پىترە ژ (۵۰۰ ملم) ان و ئەقە پشكىن نىقەك و ژوورى پۇژاقايە ژ پارىزگەھەا، لى پىژەيا (۱۴٪) ئى ژ پووبەرى پارىزگەھەا، بارانىن وى پىترن ژ (۴۰۰ ملم) ان كو ژىرىن

پارىزگەھەيا، و ل دووق خىشتەين ھژمار (۱۰) ىن بارانىن پارىزگەھەا ئەم دىنىن ب قى ئاوايى ل سەر چەند دەقەرەكان پشك بكن:
دەقەرا ئىكى:

ئەو ئىستگەھن كو ژوورى و ژوورى پۇژەلات ژ پارىزگەھەا دگرت، ئەو ژى ئەقەنە: (ئىستگەھەا سەرسنگى پىتر ژ ۸۰۰ ملم) انە و (ئىستگەھەا ئامىدىيى و زاويتەيى ژ ۷۰۰ - ۸۰۰ ملم) انە.

دەقەرا دووى:

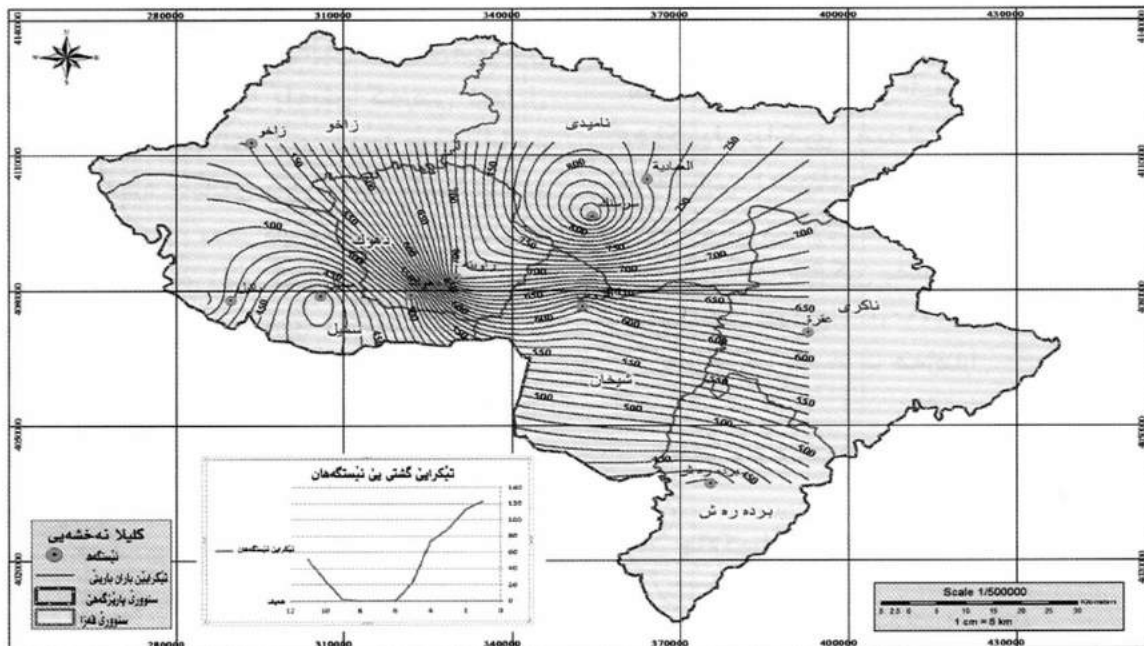
ئىستگەھەا ئاكرى دگرت كو دكەفتە ژىرىن پۇژەلاتى پارىزگەھەا و چەنداتىيا بارانان لى د ناقبەرا (۶۰۰ - ۷۰۰ ملم) اندايە.

دەقەرا سىيى:

ئىستگەھەين (دھۆك، باتىل، زاخۇ) دگرت كو دكەفتە ژوورى پۇژاقا و ژىرىن پۇژاقا ژ پارىزگەھەا و چەنداتىيا بارانان لى د ناقبەرا (۵۰۱ - ۶۰۰ ملم) اندايە.

نەخشەين ھژمار (۱۵)

ھىلىن تىكرائىن سالانەين بارانان ب (ملم) ل پارىزگەھەا دھۆكى

ژندەرا، چىكرنا قەكۆلەرى ب پشكرنادانا دانا و پىزانىن خىشتەين ھژمار (۱۰)

مەھرا چوارى:

ئىستىگەھا (بەردەپەش) (ئەترىش) دگرت كو دكەفنه ژىرىن پارىزگەھى و چەنداتىبا بارانىن لىن دبارن (۵۰۰ ملىم) و بنداترن.

دابارىن ل پارىزگەھى ل سەر وەرزنن پايىزى و زقىستانى و بهارى بەلاق دبت، هەر ژ سەرى مەھا چرىبا پىنشى هەتا مەھا گولانى و ب تىكرابىن د ناڧبەرا (۴۰۰ - ۸۵۰ ملىم) ان د وەرزى بارانىدا. هەر وەسا چەنداتىبا بارانان سال بۇ سالىن جودايە. سالىن تىررەوا ژ تىكرابىن خۇ زىدە دبت و د هسكەسالاندا كىم دبت. سالا (۲۰۰۱) ئىستىگەھا زاخۇ (۲، ۲۱۹ ملىم) وەرگرتن و سالا (۲۰۱۱) ئىستىگەھا گەھىشتە (۵۱۵ ملىم) ان، هەر وەسا ئىستىگەھا دھۆكى سالا (۲۰۰۱) ئى (۱۱ ملىم) تووماركرن، لى ئەف چەنداتىبە سالا (۲۰۰۶) ئى گەھىشتە (۷۹۵ ملىم) ان و سالا (۲۰۱۱) ئى ئەف چەنداتىبە داكەفت (هانە خوارى) و گەھىشتە (۲۳۷، ۹ ملىم) ان.

بەفر دابارىن:

بەفردابارىن ل پارىزگەھا دھۆكى ئەدگەرىتە دابورىنا بەرۆكىن سار و بارستەپىن جەمسەرى پىن سار د وان مەھاندا ئەوپىن پلەپىن گەرمىن تىدا ل پارىزگەھى دادكەفن و نزم دىن. فىنجا بەفر دابارىن ژ دەرقەبى زنجىرە چىپىن پارىزگەھى كىم دبت و مەزىنترىن چەنداتىبا بەفر دابارىن د مەھا كانوونا پاشىدا دادبارت، ئەو زى ژ بەر گەلەك نزمبوونا پلەپىن گەرمى، و زىدەتر دبارت هەندى بلنداھى ژ ناستى دەريابىن زىدەتر ببت و هور و باپىن جەمسەرى پىن تەزى و سار پىشتى د سەر داكەتۆكىن ناڧىنرە دەرياز دىن، بگەھنە پارىزگەھى.

بەفردابارىن د سالىدال سەرسى مەھان رادوھستت كو ژ سەرى كانوونا پىنشى هەتا سوباتىبە، ئەفە ئەو وەختە دەمى پارىزگەھە دكەفتە د بن كارلىكرنا داكەتۆكىن ناڧىندا. مەھا كانوونا پاشى بلندترىن تىكرابىن مەھانەپىن بەفردابارىن توومار دكەت كو

دگەھتە (۴، ۴۲ سم) ل ئىستىگەھا زاخۇ. ل ئىستىگەھا باتىلى (۲، ۵ سم) ان و ل ئىستىگەھا سىمىلى نىنە و ل دھۆكى (۰، ۷۷ سم) ان و ل ئىستىگەھا زاويتەپى (۹، ۴۵ سم) ان و ل سەرسىكى (۴۱، ۰۹ سم) ان و ل نامىدىپى (۴۶، ۳۶ سم) ان و ل ئاكرى (۲، ۰۳ سم) ان و ل ئىستىگەھا ئەترىش (۳، ۹۰ سم) ان و ل ئىستىگەھا بەردەپەش (۱، ۵ سم) ان. ئەگەرى كىم بەفر دابارىن ل باژىرى دھۆكى و نەبوونا وى ل سىمىلى ئەدگەرتە بلنداھىبا رىژەپا پلەپىن گەرمىن د وەرزى زقىستانىدا ل قان هەردو ئىستىگەھان، دەمى ل بەر ئىستىگەھىن دى دىننە هەقبەركرن. (خىشتەپىن ھژمار ۱۱).

جوونكرنا ئاف و ھەواپى (التصنيف المناخى):

ئاف و ھەواپى پارىزگەھا دھۆكى ل دووڧ جوونكرنا (پورنپوت) و (كۆپىن) ى ھاتىنە جوونكرن و ب فى ئاواپى:

پىشت ب فى (چالاكىبا گەرما سالانە) ھاتە گىردان = ۵، ۴ × ناڧنجىپى سالانەپىن پلەپا گەرمى (س ۵).

بناخەپا (پورنپوت) پىن چالاكىبا پلەپا گەرما سالانە د ناڧبەرا هەر شەش ھەرىمىن پارىزگەھا دھۆكىدا دباركرى ھىماپىن (B) و شىوازى ئاف و ھەواپى (ھوونك = معتدل) و بەپىن راستانى (حقىقى) پىن پلەپا گەرما سالانە كو د ناڧبەرا (۱۴ - ۱۲۷) ىداپە، پىڧكىن بەسبوونا (كفاپە) گەرمى ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۰۰، ۳۰) ە.

ھەر وەسا پىشت ب ھەژمارا

پەپىنى و خەستبوونا ھافىنى يا چالاكىبا گەرمى =

$$\frac{\text{چالاكىبا گەرماتىن ل مەھىن ھافىنى}}{100 \times \text{چالاكىبا گەرماتىبا سالانە}}$$

خىشمىن ھۇمار (11)

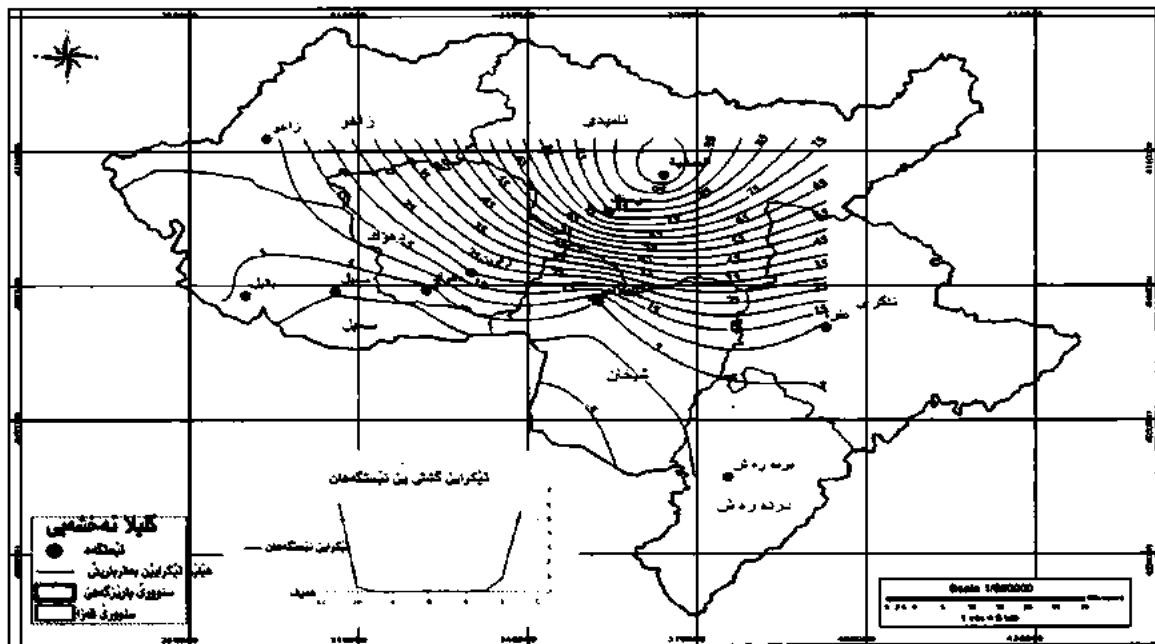
ئىنكراپىن مەھانە و سالانەيىن چەنداتىيا بەفردابارىنى ب (سىم) ل پارىزگەھا دھۆكى ز (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱) يى

مەھە ئىنستگەھ	ك	سويبات	ئادار	چ ۱	چ ۲	سەرخەمىن چەنداتىيا بەفردابارىنا سالانە/سىم
زاخو	۴،۴۴	۱،۷۲	۰،۱۳	۱،۳۶	۰	۷،۱۲
باتىل	۲،۵	۰	۳	۰	۰	۵،۵
سىمىل	۰	۰،۲۷	۰،۰۹	۰	۰	۰،۳۶
دھۆك	۰،۷۷	۰	۰	۱،۸۸	۰	۲،۶۵
زاويىتە	۹،۴۵	۴،۶۳	۱،۰۹	۴،۵۴	۰،۲۹	۱۹،۹۸
سەرسىگ	۴۱،۰۹	۱۲،۹۰	۱،۳۶	۲۸،۰۹	۰،۸۱	۸۴،۲۵
ئامىمى	۴۶،۳۶	۲۸،۸۶	۳،۴۵	۲۳،۵	۲،۲۷	۱۰۴،۴۴
ئاكىرى	۲،۰۳	۴،۹۰	۰	۱،۶۸	۰	۸،۶۱
ئەتروپ	۳،۹۰	۰،۶۳	۰	۰،۲۷	۰	۴،۸
بەردەرەش	۱،۵	۱،۰۹	۰	۰	۰	۲،۵۹
ئىنكراپىن ئىنستگەھان	۱۱،۲۰	۵،۵	۰،۹۱	۶،۱۳	۰،۳۳	۲۴،۰۸

ژىدەر، ووزارماتا چاندنى، پىقەبەرىيا خىزمەتىن چاندنى، پىشكا كەشناسى، داتا و پىزانىن بەلافنەكرى.

خىشمىن ھۇمار (11)

ھىلىن ئىنكراپىن سالانەيىن بەفردابارىنى ب (سىم) ل پارىزگەھا دھۆكى

ژىدەر، چىكرنا قەكۆلەرى ب پىشكرىدانا داتا و پىزانىن خىشمىن ھۇمار (11)

گەل ھىندەك جوداھىيان د نابقەرا ئىستىگەھاندا، كو ئىستىگەھا سەرسىنگى (۸۱، ۸۲ ملەم) ان نوومار دكەت و دكەفتە د چارچۇقى دەفەرىن رەوادارىن بەسبىوونەكا بارانىيا بلنددا، لى ئىستىگەھا سىمىلىن (۲۴، ۵ ملەم) ان توومار دكەت و كىمىترىن بەھايىن بەسبىوونە بارانى لى دئىنە تووماركرىن و ب ھىندى دكەفتە فەرۇزا ئاف و ھەوايى نىفەرەواداردە. (خىشتەيىن ھىزمار ۱۲).

جوونكرنا (كۆين):

كۆين جوداھىيىن شىنكاتىيىن سرۇشنى دكەتە رەنگمەدانا كاودانىن ئاف و ھەوايى يىن رەنگرەنگ، و سى ھەفكىشە ب كارئىنان بۇ جوداكرنا ئاف و ھەوايان و جوداكرنا وان ژ ئاف و ھەوايى ھىشك. ئەف ھەفكىشەيىن ھە، پىشتا خۇ ب بارانىن وەرزى گرندەن، و ژ بەركو بارانىن پارىزگەھا دھۆكى ژ بارانىن زۇستانىنە، ژ بەر ھىندى ھاتىنە ب كارئىنان بۇ جوداكرنا جوونىن ئاف و ھەوايى ل ھەمى دەفەرىن پارىزگەھى.

ئەف ھەفكىشە $R = 2(T)$ ھىكى دئىنە كارئىنان دەمى باران دو جاران تەمەت پەلەيا گەرمى بن، قىجا ئەگەر باران زۇستانى بن، د نىقا سالى يا زۇستانىدا، باران (۷۰٪) ىنە.

$$R = \text{چەنداتىيا بارانانە ب (ملەم)}$$

$$T = \text{تىكرىيىن گەرما سالانە (س۵)}$$

قىجا ئەگەر ئالىيىن راستىن يىن ھەفكىشەيىن دو جاران تەمەت ئالىيىن چەيىن بت، ئەو ھىندى دگەھىنت كو ئىستىگەھ رەواداردە.

مادەم ئالىيىن راستىن يىن ھەفكىشەيىن مەزىنرە ژ ئالىيىن چەيىن ل ھەمى ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى، ئەفە ھىندى دگەھىنت كو ئىستىگەھىن وئ رەوادارىن.

و ب رىكا كارئىنانا جوونكرنا (كۆين) دياروو كو پارىزگەھا دھۆكى ب تىكرىيىن خۇ يىن بارانى و گەرمى ھەفئاوايە د گەل جوونكرنا كۆين، دياروو كو پارىزگەھا دھۆكى دكەفتە د چارچۇقى ئاف و ھەوايى

كو بەيتى و خەستىبوونا ھافىنى يا پەلەيا گەرمى ل پارىزگەھا دھۆكى بوو (۵۱، ۵۱) ۵.

ل سەر بنىاتا ئەجمىن وئ ھەفكىشەيا (پورنپويت) ب كارئىنايى، ھىمايىن دەرر ژ بەيتىيا ھافىنىيا ھەرىمان، ئىشارەتى بۇ ھىمايىن (b) دكەت كو بەھايىن وى د نابقەرا (۲۵٪ - ۴۹٪) ىدايە، و ئەفە ئىشارەتى بۇ جوونى ئاف و ھەوايى ھوونك دتت.

و بەھايى راستانىيىن بارانا سالانە دئىنە ھىزمارتىن ب رىكا:

$$\text{چالاكىيا بارانا سالانە} =$$

$$1,16 \left(\frac{\text{چەنداتىيا بارانا سالانە}}{70} \right)$$

$$\text{نافىجىيىن پەلەيا گەرما سالانە} + 12,2$$

$$\text{چەنداتىيا بارانا سالانە} = \text{بارىنا سەرجمى مەھىت سالى (ملەم)}$$

$$\text{و نافىجىيىن پەلەيا گەرما سالانە} = \text{تىكرىيىن گەرما سالانە (س۵)}$$

و ل دووف ھەفكىشەيا بەسبىوونا بارانى (كارىگەرىيا بارانى) پىنچ دەفەرىن ئاف و ھەوايى د فان نابقەرانە ديار دىن:

- كىمتر ژ ۱۱ ملەم _____ ھىشك
- ۱۱ - ۳۱ ملەم _____ نىقھىشك
- ۳۲ - ۱۳ ملەم _____ نىقەرەوادار
- ۱۶ - ۱۲۷ ملەم _____ رەوادار
- ۱۲۸ ملەم ىداتر _____ گەلەك رەوادار

و ل سەر بنىاتا قى جوونكرنى، ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى دىنە (۵۱، ۸۱ ملەم) ئ و ئەفە ئىشارەتى بۇ ھىندى ددەن كو دكەفتە د چارچۇقى دەفەرىن بەسبىوونا بارانىدا (الكفاية المطرية) د

خىشمىن ھۇمار (۱۲)
چالاكىيا بارانى يا ھەيفانە ل ئىستگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ژ (۲۰۰۱-۲۰۱۱) ئى

مەھ- ئىستگەھ	۱۲	سوتات	ئادار	ئىسپان	كولان	خىزان	تېرەمەھ	تەپاخ	تېلپىن	۱۳	۲۳	۱۳	سەرجمىن سالانە	سال-خوتىن ئاڧ ۋ ھەۋايى
زاخۇ	۹,۲۸	۱۱,۷۴	۵,۶۲	۴,۷۰	۰,۷۶	۰,۰۱۹	۰	۰	۰,۰۵۶	۱,۳۱	۳,۵۴	۶,۳۵	۴۳,۳۷	نىشېرەۋادار
باتىل	۸,۸۹	۷,۷۷	۴,۵۶	۳,۵۴	۱,۲۸	۰,۰۴۸	۰	۰	۰,۰۸۸	۰,۹۷	۲,۵۴	۶,۶۰	۳۶,۲۸	نىشېرەۋادار
سىمىل	۷,۶۶	۷,۶۸	۴,۲۷	۲,۴۳	۰,۶۸	۰	۰	۰	۰	۰,۴۶	۳,۲۸	۶,۰۴	۳۲,۵	نىشېرەۋادار
دھۆك	۹,۸۵	۸,۶۶	۴,۸۰	۳,۸۰	۰,۹۸	۰,۰۲۵	۰	۰	۰,۰۴	۱,۱۳	۳,۱۶	۷,۱۲	۳۹,۵۶	نىشېرەۋادار
زاۋىتە	۱۹,۶۳	۱۵,۶۵	۸,۲۲	۵,۴۷	۱,۴۱	۰,۰۳۶	۰	۰	۰,۰۱۳	۱,۴۴	۴,۸۱	۱۰,۳۴	۶۷,۱۳	رەۋادار
سەرسىنگ	۲۰,۶۰	۱۶,۷۹	۱۲,۳۴	۶,۵۲	۱,۸۳	۰	۰	۰	۰,۰۲۰	۲,۰۶	۶,۹۵	۱۴,۸۹	۸۲,۱۸	رەۋادار
ئامىدى	۱۵,۷۳	۱۵,۳۸	۱۲,۱۶	۹,۲۱	۲,۵۲	۰,۰۳۶	۰	۰	۰,۰۳۲	۲,۵۸	۶,۴۲	۱۲,۳۲	۷۶,۶۷	رەۋادار
ئاكرى	۱۲,۷۶	۱۲,۰۳	۶,۳۷	۵,۱۶	۱,۳۳	۰,۰۳۶	۰	۰	۰,۱۰	۱,۵۳	۴,۲۱	۹,۳۰	۵۲,۸۲	نىشېرەۋادار
ئەترۇش	۱۶,۳۰	۹,۵۶	۸,۴۹	۴,۷۹	۰,۶۰	۰	۰	۰	۰	۰,۵۱	۱,۳۰	۹,۱۵	۵۰,۷	نىشېرەۋادار
بەردەش	۹,۹۸	۸,۷۳	۳,۷۷	۳,۵۱	۰,۴۲	۰	۰	۰	۰,۱۴	۱,۲۰	۲,۸۹	۶,۷۲	۳۷,۳۶	نىشېرەۋادار
تىكرا	۱۳,۰۶	۱۱,۳۹	۷,۰۶	۴,۹۱	۱,۱۸	۰,۰۲	۰	۰	۰,۱۰	۱,۳۱	۳,۹۱	۸,۸۸	۵۱,۸۶	نىشېرەۋادار

ژىمەر، شەكۈلەر ب پشتكىردانا داتا و پىزانىن رىفەبىرىيا كەشناسى و بىشەلمەزان، ل پارىزگەھا دھۆكى.

ۋ ھەۋايى دەريايا ئاڧىن (CSA) و ھافىنا ۋى گەرمە ژ بەر كو تىكرايى گەرمترىن مەھىن سالن كىمتر نىنە ژ (۲۲ س) ۋ تىكرايەكى گەرمى يى سالانە ھەبە پترە ژ (۱۸ س) ۋ ۋەختى ۋى يى ھىشكاتىيى ۋەرزى ھافىنىيە (S) ۋ ئەفە چونكو ئاڧ ۋ ھەۋايى پارىزگەھا دھۆكى، ھافىنەكا گەرم ھەبە ۋ بارانىن ۋى ھەمى د ۋەرزى زڧستانىدانه، ۋ دىسا تىكرايىن پلەبا گەرمى يا بلند ژى د مەھىن ھافىنىدابه.

ھوونكى رەۋادارە (C) ژ بەر كو تىكرايى گەرمترىن مەھىن سالن ژ (۱۰ س) كىمتر نىنە ۋ تىكرايى گەرما سارترىن مەھىن سالن كىمترە ژ (۱۸ س) ۋ كىمتر نىنە ژ (- ۳ س).

ۋ ژبو ڧاڧارتنا ئاڧ ۋ ھەۋايى ھىشك ژ ئاڧ ۋ ھەۋايى رەۋادار، ھەڧكىشەيا $R = 2(T) \dots^{(15)}$ ھاتە كارئىنان، ڧىنجا ديارىۋو كو ئاڧ ۋ ھەۋايى پارىزگەھا دھۆكى د چارچۇڧى ئاڧ ۋ ھەۋايى ھوونكى رەۋادارەبە (ئاڧ

ژىدەر:

1. شرف، عبد العزيز طريح، الجغرافية المناخية والنباتية، دار الجامعات المصرية الاسكندرية 1958، ص 44.
2. جودة حسين جودة، جغرافية المناخية والنباتية، دار المعرفة الجامعية الاسكندرية 1991، ص 95.
3. احمد سعيد حديد، فاضل الحسنى، علم المناخ، مطبعة جامعة بغداد، بغداد، 1984، ص 75.
4. دلير عزيز طه، مناخ محافظة دهوك رسالة ماجستير، جامعة صلاح الدين، 2013، ص 43.
5. علي موسى، الوجيز في المناخ التطبيقي، مطبعة دار الفكر، دمشق سوريا، 1972 ص 29.
6. فواز احمد موسى، الخصائص المناخية للحرارة والأمطار في منطقة شرقي البحر المتوسط جامعة حلب سوريا، 2002، ص 79.
7. احمد سعيد حديد وآخرون، المناخ المحلي، جامعة بغداد، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، 1981، ص 14.
8. مالك ناصر عبود، تحليل جغرافي للتباين المناخي بين محطات الحي والجف والنخب، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة القادسية، 2005، ص 27.
9. الشلش، علي حسين، مناخ العراق، ترجمة ماجد السيد وليوعبد الآله رزوقي كربل، جامعة البصرة كلية الآداب، 1988، ص 40.
10. إبراهيم إبراهيم شريف، ص 175.
11. السامرائي، قصي عبد المجيد وعبد مخور الريحاني، جغرافية الاراضي الجافة، مطبعة دار الحكمة، بغداد، 1990، ص 70.
12. شحاذة، نعمان، علم المناخ، دار الصفاء للنشر، عمان، الطبعة الاولى، 2009، ص 111.
13. حديد، أحمد سعيد وفاضل باقر الحسنى، علم المناخ، جامعة بغداد، 1984، ص 152.
14. اسماعيل، سليمان عبد الله، التحليل المكاني لخصائص الأمطار في اقليم كوردستان العراق، رسالة ماجستير، جامعة صلاح الدين، 1994، ص 28.
15. السامرائي، قصي عبد المجيد، المناخ والاقاليم المناخية، دار اليازوري للتوزيع والنشر، عمان، الاردن، 2008، ص 174.

ئاخ

پ.د. ئەحمەد ئەلى جەسەن بەبەواتى
زانكۆيا دەۋك - كولىژا زانستىن مروفايەتى
وەرگىران، دىان جەمىل

ئاخ Soil:

ئاخ دەھىتە ھۆمارتن ئىك ز داھاتىپىن سرۇشتى بۇ مروفا و گىيانەوەر و گىشت بونەوهرىن دى يىن زىندى ل سەر روويىن عەردى دناف ژىنگەھىن جوگرافى يىن جودا جودا دا، ژىركو ژىدەرى سەرەكى يىن توخم و كەرەستەيىن خۇراكى يىن گىرنگ و پىدقۇبە ژىو گەشەكرنا شىنكاتى و رووھكان و گىرنگىبەكا مەزىن د بواری چاندنى دا ھەبە. زىدەبارى ھۆمارەكا بوارین دى يىن گىرنگ كو تا رادەبەكى پىشت بەستىن دكەنە سەر ئاخى. بەرى ئەم بچىنە دناف بابەتنى گىرنگىيا ئاخى و ئەو فاكتەرىن دىنە ئەگەرى پەيدابوونا وى و جۇرىن جودا جودا يىن ئاخى ل دەقەرا مە، ل دەستىپىكى دى ئامازى ب چەند پىناسەيىن گىشتى يىن گىرندابى ب ئاخىقە دەين، ھەلبەت ئەف پىناسە ژى ز بوارەكى بۇ بوارەكى دى يىن زانستى دجودانە و ھەر بوارەك ل دووفا شىپووزى خۇ بى ئابىەت سەرەدەرىن دگەل ئاخى دكەت و ل دووفا تىگەھىن خۇ شىرۇقە دكەت. ل فۇرى ئەم دى ل سەر چەند پىناسەيىن گىرنگ پراوہستىن؛ ئاخ ھوسا دەھىتە پىناسەكرن كو وەكى

ئامانەكى يە، شىنكاتى گىشت كەرەستەيىن خۇ يىن خۇراكى ژى وەرەگىت، بانژى تەخەكا سىست و نەرمە و ژ دىك و ھوپىركىن باش پىكدەھىت ژىو پەيداكىرنا خۇراتى بۇ شىنكاتى. ئاخ روويىن ھىشكاتى ل سەر عەرى ھەمىي بانژى پىتربا وى د نىقىت ب سىتوورائىيا چەندىن سانىمەتران بۇ چەندىن مەتران^(۱). ئاخ دروست دىت پىشتى كو كەقەر و بەرىن مەزىن دىكىن و پىرت پىرت دىن ئەوژى پىشتى چەندىن كىرارىن كەشۇھەواى و ل دووفا كىرارىن فىزىيى و كىمىيى و بايولوژى ب سەردا دەين تاكو دگەھىتە وى ئاستى شىنكاتى بىشپىت دنافا گەشەبەكەت، ئەف كەرەستى ژ ئەنجامى قان كىراران پەيدادىت ل داويى دىپىژنى ئاخ^(۲).

ھەردو زانايىن ئەلمانى لىبىگ Liebi و پىمان Raman ل سالا ۱۹۱۷ ب قى شىپوھى ئاخ پىناسەكرىبە ئاخ ئەو كەقەرىن مەزىن يىن پىرت پىرت بوويىن و بوويىنە دىكىن گەلەك ھوپىر و بچوپىك، ل دووفا ب رەنگەكى ژ رەنگان پىكھاتنا كىمىيى يا قان دىكىن ھوپىر دگەل بەرمايىكىن شىنكاتى و گىيانەوهرىن دنافا ھاتىبە گوھورىن. ئاخ دەھىتە

ژى د ساخلەتەن وان يىن كىمىيىسى و فېزىيىسى دا دەينە تىيىنىكىن.

ل دووف جەن پەيدا بونا وئ، بسپۇرىن تايەتمەند دىوارى ئاخى دا، ئاخ ل سەر دو جۇرىن سەرەكى پارقە كىرە ئەوزى ب قى رەنگى خوارى:

۱- ئاخا بەرمايك Residual Soil: ئەف جۇرى ئاخى پەيدادىت ژ ئەنجامى پرت پرت بوون و ھوپرىونا كەفران ب ھارىكارىيا كارتىكرنا فاكترەن كەشۈھەۋى (باران، گەرماتى، با، شىندارى و بەستى) و ئەف چەندە بوۈنە ئەگەرى پەيدا بونا دندكىن ھوپركرى و ئەف دندكە بەردەوام ھەر ل وى جەن كەفر لى ھوپرىۋى كەفتىنە سەر ئىك:

۲- ئاخا فەگۈھاستى Transported Soil: ئەف جۇرى ئاخى ژى پەيدادىت ژ ئەنجامى پرت پرتىوون و ھوپرىونا كەفران ب ھارىكارىيا كارتىكرنا فاكترەن كەشۈھەۋى لى ئەف دندكىن ھوپر نامىنە ل وى جەن بەلكو دەينە فەگۈھاستى ژۇ جەھكى دى ب ھارىكارىيا ھندەك فاكترەن (ئاف، با، بەفر، تاۋدان يانزى ھىزا راكىشانانە عەردى) و پىكھاتنا قى جۇرى ئاخى ژى پىشت بەستى دكەتە سەر رىكا فەگۈھاستى وئ^(۵)، بۇ نەۋنە ئەو ئاخا ب رىكا پەنگىيا ئافى، لاقاۋ، ئافراپوون و كەفتنا بارانى پەيدادىت و ستووراتىيا وان يا ژىكجودايە و ئەف چەندەژى پىشت بەستى دكەتە سەر رىزەيا دندكىن كەفتىنە سەر ئىك و پلا تىزاتىيا روۋى عەردى ۋەك ئەو ئاخا دكەفتە بىن گەلىيان و ئاخا ل سەر كىنارىن رووباران و ئاخا دەشتىن ژ ئەنجامى ئافراپوونى و دەشتىن ژ ھەرىن چىبوۋىن، ئەف جۇرى ئاخى پترىيا ئاخا پارىزگەھا دھۆكى پىكدىنىت، لى ئەو ئاخا ژ ئەنجامى ھاتنا باي پەيدادىت ل جەن ھىك و نىمچە ھىك ھەبە لەۋرا ب زەحمەت ئەف جۇرە ل پارىزگەھا دھۆكى بىتە دىتن.

ھىمارتن تىكەلەكى پىكھاتى ژ پىكھاتەبىن ئەندامى و كانزى كوناخى دەردو حالەتەن شىل (ئاف) و گازى (ھەۋا) پىكدىنىت. دناف پىكھاتە و دندكىن ئاخى دا ھىمارەكا مەزن يا فالاهىبان ھەنە دىنژىن فالاهىبىن ئاخى، ئەف دندك و فالاهىبە پىكھە پەبىكەرى ئاخى پىكدىنىن. ئەف فالاهىبەژى ب كەرەستەبىن ئافى و شىل يانزى يىن گازى و ھەۋابى دەينە پركىن، چراتىيا پترىيا جۇرىن ئاخى دناقبەرا ۱-۲ گرام/ سانتىمەترىن دوۋجايە^(۳).

ھەردىسان ئاخ دەينە پىناسە كىرن ئەو تەخاسست و ھوپركرى يا روۋى عەردى دىنخىت، ئەف ئاخە ژ كەرەستەبىن بەرى يىن ھوپركرى پىكدەيت پىشتى كو چەندىن گۈھۇرىن ب سەردا ھاتىن ئەوزى پىشتى كەفتىنە بەر كارتىكرنا ھىمارەكا فاكترەن ژىنگەھى و بايولۇزى و كىمىيىسى، زىدەبارى فاكترەن كەشۈھەۋا و پىتىبوون و رامالىن و سەرنىك خرقەبوونى^(۴).

ب شىۋەبەكى گىشتى ئەم دىن بىزىن ئاخ ئەو تەخا سەر روۋى عەردىيە ياكو شىنكاتى رەين خۇ دنافا قائىم دكەن و ئافى و خوارنى ژى دىنژىن، ئەو تەخە ياكو ژ ھىمارەكا مەزن يا دندكىن ھوپر پىكدەيت و تايەتمەندىن وئ ھاتىنە گۈھۇرىن ئەوزى ژ ئەنجامى شىۋەبوون بەرمايكىن شىنكاتى و گىانەۋەران ئەف دنافا دىزان، گىنگىيا ئاخى يا د ھندى را ۋەكى داھاتىيەكىن سىرۇشتىبە ژىۋ مەۋقان ژەركو چالاكىپىن مەۋقايەتى يىن جۇراۋجۇر ل سەر دەينە ئەنجامدان زىدەبارى دىمەن وئ بى جىومورفولۇزى ئەوزى ژ ئەنجامى فاكترەن كەشۈھەۋا و پىتىبوون و رامالىن و سەرنىك خرقەبوونى پەيدادىت، ژەركو فاكترەن جوداجودا دىنە ئەگەرى پەيدا بونا ئاخى (جورى) كەفرى، بىلداھى و نىزماتى، كەشۈھەۋا، شىنكاتىپىن سىرۇشتى، دەم) لەۋرا ئەم دىن گەلەك جۇرىن ئاخى ژى ل سەر روۋى عەردى بىنىن، ھەردىسان جۇرى ئاخى و ستووراتىيا وئ ژ جەھكى ژىۋ جەھكى دى يا جودايە ئەوزى ژ ئەنجامى وان فاكترەن بوۈنە ئەگەرى پەيدا بونا و پىكھاتنا ئاخى، ئەف جوداھىيە

فاكتەرىن كارتىكرنى ل پەيدا بوونا

ئافى دكەن

دروستبوون بان پەيدا بوونا ئاخى ژ ئەنجامى كارتىكرنا ھۆمارەكا فاكترەن پەيدا بىت كو ژ لايى خۇفە ئەف فاكترە كارتىكرنى ل وى كەرەستى بنەرەت دكەن بى ئاخ ژى پەيدا بىت؛ ئەۋزى بىك دەپن ژ فاكترەن بابلوۋزى و كىمىيى و فېزىيى، ئەم دىن قان فاكترەن ھەمىان بىكفە كورت بكەن بى رەنگى؛ فاكترەن كارتىكرنى ل كەرەستى بنەرەت دكەن كو كەفرىن مەزىن (ماددە بى دەك) و كەشۋەھەۋا بى كارتىكەر و ئۇبۇگرافىيا دەفەرئ (بلىدى و نزماتى) و فاكترەن زىندى و دەم.

۱- كەرەستى بنەرەت

(كەرەستى دەك):

ئەو كەرەستى بنەرەت بى ئاخ ژى پەيدا بىت دەپتە ناكفرىن ب كەرەستى دەك. ئەف كەرەست تەخەكا كەفرى يا دەستىكى بخۇفە دگرت و تووشى چەندىن فاكترەن كەشۋەھەۋا بى و كەرەستە بىن نائىجى بووبە و ل دووقدا ب رىكا ھندەك فاكترەن فەگۋاھاستى ژ دەفەرەكى بۇ دەفەرەكا دى ھاتىبە فەگۋاھاستىن، بەرچاقتىن نمونە بىن فى جۇرئ ئاخى ھوپركىن كەفران و بەرمايكىن بىن رووباران (رووبارىن تەقنى) ئەقبن كەفتىنە سەر ئىك ل جەپن كوور، دىت ئەف بەرمايكە مابنە بىكفە يانزى تايبەتمەندىن وان ب رەنگەكى ژ رەنگان ھاتىبە گوھورىن، ل قىرئ بىن ھندەك جۇرئ كىم بىن ئاخى ھەنە كو ب شىۋەھەكى راستەخۇ ژ ھوپرىبوونا كەفرىن بنەرەت ل تەخىن نزم بىن ئاخى پەيدا بىن، پترىيا جاران دىژنە فى جۇرئ ئاخى "ئاخا بەرمايك" و ھەمان ئەو تايبەتمەندىن كەرەستە بىن كىمىيى ھەنە بىن وان كەفرىن بنەرەت و رەسەن ھەپن.

ب شىۋەھەكى گىشتى پترىيا جۇرئ ئاخى ژ وان كەرەستە بىن پەيدا بىن ب رىكا فاكترەن ژىنگەھى ژ جەھەكى بۇ جەھەكى دى دەپتە فەگۋاھاستىن ھەك باى

و ئافى و ھىزا راكىنشاننا ەردى، دىت ئەف كەرەستە بۇ جەپن گەلەك دوور بىنە فەگۋاھاستىن كو رەنگە بگەھىتە چەندىن مىلان يانزى دىت بۇ جەھەكى نىزىك بىنە فەگۋاھاستىن كو ژ چەند پىنگافەكان نەبۇرىت. ئەو كەرەستە بىن ژ ئەنجامى فەگۋاھاستىن باى پەيدا بىت دەپتە نىاسىن ب ئاخا سەرپىك خرفە بووى (يانزى ئاخا لويس Loess) و ئەف جۇرئ ئاخى ل دەفەرئ رۇژئافىي نافەرەست ل كىتسۋەرى ئەمرىكا باكوور و و نافەرەست و رۇژھەلاتى ناسىا دەپتە دىت ب تايبەت ل ۋەلاتى چىن و ھندەك دەفەرئ دى، ل پارىزگەھا دەۋكۈ كو خودانا ژىنگەھەكا جىولۇجى يا ئالۇزە، گەلەك جۇرئ ئاخا سەرپىك خرفە بووى بىن دووبارە بووى ھەنە ئەۋزى دناقەرە ئاخىن سەرپىك خرفە بووى بىن دەرىيى كو گەلەك جۇرئ ئاخا جىرى و كلىسى لى بەلاقبوونە، ھەتا دگەھىتە ئاخىن سەرپىك خرفە بووى بىن رووباران كو ھۆمارەكا جۇرئ خىزى لى بەلاقبوونە ب تايبەت بىن رووبارىن دىجلە و خابوور و زى مەزىن، زىدەبارى ب دەھان دول و نھالىن ھىك كو ل ۋەرزىن بارانان رووبار نىرا دبورىن، ئەف كاودانە بووبىنە ئەگەرئ پەيدا بوونا ئاخەكا چىن چىن (تەخ تەخ) و ئاخەكا فەگۋاھاستى، ل دووق وان پىزانىن ب دەست مەكەفتىن ئاخا فەگۋاھاستى پتر ل دەفەرئ يا بەرەلافە ئەۋزى ژبەر وى سرۇشتى بلىدى و نزماتى ل دەفەرئ و ئەف ئاخىنە پتر دى ھىتە سەلماندىن دەمى ئەم بەھسى جۇرئ ئاخى ل دەفەرئ دكەپن.

۲- بلىدى و نزماتى:

دىاردەپىن سەر رووبى ەردى ھەك نىزانى و ئەقرانى و نىبىقى و بلىدەھى و نزماتى كارتىكرنى ل سەر رىژەيا شىدارى و پلا گەرماىيا ئاخى دكەن زىدەبارى مەودا بى كارتىكرنا فاكترەن پىتېبوونى ل سەر كەرەستى بنەرەت بى ئاخى، ئەو رووبى ەردى بى گەلەك نىز پتر و زوپتر دكەفەتە ژىر كارتىكرنا فاكترەن پىتېبوون و داخشانى ژوان رۇبىن ەردى بىن بەھن و ژ ئەنجامى كەفتنا سەر ئىك پەيدا بووى، ل

و ئەف چالاكېيە بووينە ئەگەرئ فەگواستنا بەرمايكيئ ناخى يىن مەزىن و ل دەقەرىن نزم و گومىن ئاقىل سەر ئىك خرفەكرىنە و ناخەكا فەگواستى يا ستوور و كوور پىنكىئىنايە، ئەف چەندەزى چالاكېين كەشوهەوايى يىن فېزىيى و ميكانىكى زىدە دكەت، زىدەبارى زىدەبوونا چالاكېين كرىارىن هەلۆەشيان و شىرۇقەبوونا شىنكاتى دماوھىي نابقەرا سەردەمىن بەستى دا و ئەف چەندە ز لايى خوقە بوويە ئەگەرئ زىدەكرنا كەرەستەيىن ئەندامى بۇ ئاف بەرمايكيئ ناخى يىن خرفەبوويى يىن فەگواستى و هوسا ناخەكا زەنگىن ب كەرەستەيىن ئەندامى يىن زەنگىن و كانزايان پەيدا بوويە.

يا زانايە كو كەشوهەوايى نوکە يى پارىزگەھا دھۆكى چەندىن گوھورىيىن كەشوهەوايى بخوقە دىننە وەك بەشەك ز كەشوهەوايى جىھانى، ئەگەر ئەم ل كەشوهەوايى سالىن شىستان و حەفتىيان يى پارىزگەھا دھۆكى بزقرىن دى بىنن كەشوهەوايەكى گەلەك سارىوو و پلا گەرماتىي زى ل وەرزى زقىستانى دگەھشە دىن سقرى دا دگەل دووبارەبوونا دياردەيا بارىنا بەقرى و بارانى ب پىزەيىن مەزىن كو ھندەك جاران دگەھشە (۱۰۰۰) ملیمەتران د سالەكى ب تىكرائى پتر ز (۷۵۰) ملیمەتران، لى د سەردەمى ئەفروكەدا بەفر ب وئ پىزەيا بەرى نابارىت بىنى ل دەقەرىن گوپىنكا چىايان نەبىت و ب تىكرائى كىمتر ز (۵۰۰) ملیمەتران، گومان ئىدا نىنە كو فان گوھورىيىن كەشوهەوايى رۆلەكى ئەرىنى و نەرىنى ھەبوويە د پەيدا بوونا ناخى و وەراركرنا وئ ل دەقەرى.

۴- فاكتەرىن بايولوژى:

ھەر ئىك ز شىنكاتى و گىانەوەر و كەروو (كفارك) و بەكتريا و مروف كارتىكرنى ل سەر دروستبوونا ناخى دكەن، لى رۆلى بەلگىن شىنكاتى ز ھەمىيان كارىگەرترە زىو نەھىلانا كرىارا زناقچوونا ناخى يا دىزنى خوقوارنا ناخى بائزى رامالىنا دندكىن ناخى ب رىنكا بارىنا بارانى ل سەر رىن عەردى. ھەردىسان ئەف

دەمەكى كو جەين نزم پتر د گونجايە زىو خرفەبوونا ناخى ب تايەت نەو ناخا ز لايى ئاقى فە ز جەين بلند دەيتە فەگواستىن بۇ وان دەقەران و ئەف چەندە دىتە ئەگەرئ پەيدا بوونا ناخەكا رەنگ تارى و كوور، بەرامبەر فان كرىاران رۆلى دياردەيا بلندى و نزمىي چالاكتر لى دەيت د كونترۆلكرنا پىنكىئىنانا ناخى دا، زىرەقى چەندى ئەم دىنن تىبىنيا جوداھىي بکەين ز لايى ستورىاتى و جور و پەنگى ناخى ب جوداھيا پلا بلندى و نزماتىي، بۇ نموونە ل دەقەرىن گەلەك ئەقرازى و نشىفى ناخا وان نە ھند يا ستوورە يان زى دىت ھەر يا ستوور نەبىت ئەوژى ز ئەگەرئ زانا ئاقى ل وان دەقەران، لى د ھەمان دەمدال دەقەرىن دەستىپىكا چيا و دەشت و نھالان پلا ناخا وان گەلەك يا ستورىە. زىرە قى چەندى نشتەكى سرۆشنىيە ئەگەر ئەم قى جوداھىي دناقەرا ناخا پارىزگەھا دھۆكى دا بىنن زىرەكو پلا بلندى و نزمىي زى يا زىكجودايە (ل بەشنى توبۇگرافيا روويى پارىزگەھا دھۆكى بزقرە).

۲- كەشوهەوا:

پىنكھاتنا ناخى تا رادەيەكى مەزىن پىشت بەستىن دكەتە سەر كاوادىنن كەشوهەوايى يىن دەوروبەرى وئ، ئەف چەندە دياردىت دەمى ئەم تەمانشەي جوداھيا تايەتەندىن جورىن ناخى دكەين ب ھەفبەركرن دگەل جوداھىي دەقەرىن كەشوهەوايى يىن ل وان دەقەران، ز گرىنگرىن فاكتەرىن كارتىكرنى ل سەر دروستبوون و پىنكھانا ناخى دكەن پلا گەرماتىي و نشىدارى يە.

يا زانايە كو ئەف دەقەرە يا تووشى گەلەك گوھورىيىن كەشوهەوايى يىن دووبارەيى بوويە د ماوھىي چەرخى بلايستوسىنى بەرى نىزىكى مليون سالان ھەتا چەرخى ھۆلۇسىن كو زانايىن جىولوژى قى ماوھى ب ۱۱ ھزار سالان ز بەرى نوکە دەستىنشان دكەن. دقى وەختى دپىزدا چەندىن ماوھىيىن بارانبارىنى پەيدا بووينە كو بووينە ئەگەرئ زىدەبوونا چالاكېين پىتېبوونا ناخى ل دەقەرىن چىايى يىن بلند و ئالوز

دھۆكى يا كىمە و ھىدى ھىدى ئەف چىرە و جۇرتىن شىنكاتى زىندەتر لى دەھت دەمى بەرەف بەشىن باكورى بچىن ب ئاراستەين دەقەرتىن سەرسىك و نامىدى و كانى ماسى، زىدەبارى ئاراستەين باكوورى رۇنئاقابى پارىزگەھى ل دەقەرتىن شەپاناش و رووبارى ھىزل (بۇ پتر پىزانىنان تەماشەمى بەشىن شىنكاتىين سىرۇشتى بگە).

۵- وەخت:

يا زانايە كو كىرارا دروستىبوننا ئاخى كىراراكا ئالۇزە، ئەگەر ئەف فاكتەرتىن بەرى نوکە مە نامازە پىكرى ھەمى زى ھەبن لى ئاخ ھوسا ب سانەھى و ئىكسەر و زىدەقۇخۇ دروست نابىت بەلكو دھىت وەختەكى دىرت پىقە بچىت كو دبىت ئەف وەختە بگەھىت سەدەھا يان ھزارەھا سالان، ئەف وەختەزى پىشت بەستىنى دكەتە سەر چالاكىيا فاكتەرتىن بەرى نوکە يىن بەرپىسىار ژ دروستىبوننا ئاخى.

زەر فى چەندى وەخت دەھتە ھىمارتن ئىك ژ فاكتەرتىن گرنگ يىن دروستىبوننا ئاخى و ھەراركرنا وى. ئاخ بەردەوام يا د قۇناغا گوھورىن و گەشەكرنى دا، بۇ نمونە ئەو كەرەستەيىن بەرى ماوہىەكى كورت ژ ئەنجامى ئاقراپوونەكى كەفتىنە سەر ئىك نابەنە ئەگەرى ھەراركرنا ئاخى زىرەكو ماوہىەكى دىرت پىقە نەچووبە ھەتا ئاخ بشىت چالاكىين خۇ ئەنجام بەدەت لى دگەل بۇرىنا وەختى دى گەلەك كەرەستە ل سەر روويى ئاخى خرقەين و پاشى پىكفە دى دەست ب كىرارا دروستكرنا ئاخى كەن، ئەف چەندە ل سەر پەوشا ئاخا دەقەرا مە دگونجىت زىرەكو ھندەك ژ وان ئاخان باش يا ھەراركرى و ھندەك زى ژ نوى يىن چىبووين و ھندەك زى يىن د قۇناغا ھەراركرنى دا و ھندەكىن دىرتى يىن تووشى كىرارا پىتیبوونى بووين و چ زى نەمايە بتنى كەقەرتىن بەرەت نەبن (ئاخا دەقەرتىن چىياپى) ئەف چەندەزى ب ھارىكارىيا چالاكىيا كىرارا پىتیبووننا ئاخى يا پەيدابووى.

شىنكاتىە ئاخى ژ تىشكا رۇزى يا دزوار و ئىكسەر دپارىزن و ھوسا پلا گەرماىيا ئاخى و تەزاتىا وى دەھتە پاراستن و رىزەبا زىدەستدانا شىدارىا وى دەھتە كىمكرن.

يا زانايە كو ئەف چالاكىيا ئەفى رۇلى شىنكاتى پىن رادىن پىشت بەستىنى دكەتە سەر كەشۇھەواى و بلندەھى و نزماتىيا روويى عەردى و فاكتەرتىن بايولۇزى، زىدەبارى ئەو فاكتەرتىن پەيوەندى ب ئاخى بخۇقە ھەين وەك چىرى و ستوورانى و كووراتىيا ئاخى و پىكھاتنا وى يا كىمىياى و پلا تىشاتى و پلا گەرمانى و پلا شىدارىيا وى، زىدەبارى وان جۇرتىن شىنكاتى يىن ل سەر ھەر جۇرەكى ئاخا ھەبىت شىن دىن. شىنكاتىين مرى و بەلگ و چەقىن وان يىن شىكەستى دكەقنە سەر روويى ئاخى و پاشى گەنى دىن و دەھتە شىرۇقەكرن، پىشتى ھىنگى رۇلى ھندەك جۇرتىن زىندەوەرتىن ھویر دەھت ئەوین دناف فى ئاخى دا دزىن و خوارنى ژقان شىنكاتىين گەنىبووى ھەردگىن زىرەكو ئەو فان شىنكاتىيان شىرۇقەدكەن لەوا كەرەستەيىن ئەندامى دگەل تەخىن سەرۋە يىن ئاخى تىكەل دىن ھەتا ئەف پىكھاتەيىن ئەندامى دىنە بەشەك ژ كىرارا دروستىبوننا ئاخى و ل داويى رۇلەكى گرنگ دگىن ژىو دەستىشاكىرنا جۇرى وى ئاخى ب خۇ.

رۇلى فى دىاردى دىاردىت د دروستىبون و پەيدابوونا ئاخەكا باش و پىتاندى يا زەنگىن ب كەرەستەيىن ئەندامى د ئاخا پارىزگەھا دھۆكى دا ئەوژى ب ھارىكارىيا ھەبوونا رىزەبەكا باش و زىدە يا شىنكاتى كو ژ لايىن خۇقە رەنگفەدانا تاپبەتمەندىن كەشۇھەوايەكى باش دكەت (كەشۇھەوايى دەريا ئاقەرەست) ب رەنگەكى كو پىتارىيا بەشىن پارىزگەھى برەكا باش يا بارانى دناقبەر (۷۵۰-۵۰۰) ملیمەتران وەك تىكرپىن سالانە ب دەستخۇقەدئىن. زىرە فى چەندى ئەم دشىن تىبىنبا ھەبوونا چىرىن شىنكاتى يا جوداجودا ل پارىزگەھى بگەين ب رەنگەكى چىرىيا فان شىنكاتىيان ل بەشىن باشورى پارىزگەھا

سيفه تىن فيزييى و

كىمىيى يىن ناخى

يەكەم: سيفه تىن فيزييى

۱- رەنگى ناخى:

پىرىيا جاران رەنگى ناخى دەپتە ھۇمارتن تايىمەنەندىيا وئ يا سەرەكى ژىو دەستىنىشانكرنا جورى ناخى، رەنگى ناخى ب شىۋەبەكى گىشتى دكەفئە بن كارتىكرنا جورى وان كەرەستەيىن كانزايى يىن دناف ناخى دا ھەين و پىژەيا ھەر كەرەستەيەكى. ھەممەجورىا رەنگىن ناخى ژىو ھەممەجورى و جوداھيا جورىن كانزايىن ئاسنى يىن جوراوجور دناف ناخى دا دزفريت. دابە شىبوون يان رىكخستنا رەنگىن ناخى و جورىن وئ دناف تەخىن ناخى دا پىشت بەستنى دكەتە سەر چەندىن فاكتران ۋەك فاكترىن پىتتىبوونى يىن فيزييى و كارلىكىن ئوكساندن و داشكاندننى يىن كىمىيى، ھەردىسان د ھەمان دەمدا وان توخمان دەستىنىشان دكەت يىن دناف ناخى دا و رەنگىن وئ پىكئىنن، بۇ نموونە توخمى ئاسنى ھندەك كانزايىن دى يىن ئاقىجى يىن رەنگ زەر يان رەنگ سۆر بەرھەم دىنن كو رەنگفەدانا رەنگى ناخى دكەت، ھەردىسان كەرەستەيىن ئەندامى ئەوين شىرۇفەدەن دەپتە گوھورىن بۇ رەنگەكى قەھوايى بى تارى يان رەش، ل فىرى مەنگەنىز و كىرىت و نايىتروچىن بەشدارى د پىكئىنانا بەرمايىكىن كانزايى يىن رەنگ رەش دكەت^(۱).

ل دووف ئەفا بەرى نوکە مە دياركرى بۇمە خۇيادىبىت كو جوداھىيەك ھەبە د رەنگى ناخا دەفەرا مەدا، د ھەمان دەمدا دەپتە ھۇمارتن ئىك ژ پىفەرىن سەرەكى بۇ ئامازەپىكرنى ب شىيانىن وئ يىن بەرھەم ئىنانى، بۇ نموونە شىيانىن بەرھەم ئىنانى يىن ناخى دناف ناخىن رەنگ تارى دا (رەنگ سۆر و رەنگ رەش) زىدەترە ژ وان ناخىن رەنگ قەبى (رەنگ زەر و سەر سىپفە). ھەزى گوتنى يە كو رەنگى ناخى نە تنى ژ ئەجامى رەنگفەدانا وان كانزايانە يىن دناف ناخى دا

بەلكو ھندەك رەنگىن ناخى پەبوھندى ب ستوورائىيا ناخى و پلا كەرەستەيىن ئەندامى قە ھەبە.

ل فىرى ئەم دىنن نامازى ب ھەبوونا جوداھىيىن رەنگى دناف ناخا پارىزگەھا دھۆكى دا بگەين، ب رەنگەكى كو رەنگى قەھوايى قەبى بۇ قەھوايى تارى پىرىن بەرەلاقە دناف ناخا قى دەفەرى دا، ب تايىبەت ل ناخا دەشتا سلىقانىھان و ئاكرى، پلا تارپائىيا رەنگى ناخى بەرەف زىدەبوونى دچىت ل دەفەرا نەھلە (ئاكرى) و بامەرنى و دەشتا سىدىان، ئەوزى ژ ئەگەرى زىدەبوونا كەرەستەيىن ئەندامى كو دەپرىنى ژ رەنگفەدانا چىريا شىنكاتى دكەت، زىدەبارى ستوورائىيا ناخى و شىيانىن وئ ل سەر پاراستنا شىدارى.

۲- پىكھاتەيا ناخى:

ب شىۋەبەكى گىشتى پىكھاتەيا ناخى ھىمايى دكەتە سەر ھندى كا چەوا دىككىن ناخى يان گەردىن وئ ل سەر ئىك خىرقەبوونە، دىبىت پىكھاتەيا ناخى و دىككىن وئ د ژىكجودا بن ژ لايى شىۋە و قەبارە و پلەيىن ۋەراركرنى و ئەو دياردەيىن نوشبوونى^(۲). پىكھاتەيا ناخى دكەفئە بن كارىگەرىيا پلا ھەوايى و ئىنا ئاقى و مېژىنا وئ زىدەبارى بەرەفانیا ناخى بۇ فاكترىن پىتتىبوونى يىن دىنە ئەگەرى ژەرنىچوونا ناخى و ئاستى گەشەكرنا رەين شىنكاتى دناف ناخى دا، ل پىرىيا جاران پىكھاتەيا ناخى پىزانىنان ل سەر چەندىن تىشتان ديار دكەت ۋەك شانەيىن ناخى و شىيانىن وئ يىن بەرەفانىي و پىكھاتەيىن وئ ژ كەرەستەيىن ئەندامى و چالاككىن وئ يىن زىندى و دىرۇكا ۋەراركرنا ناخى و چەوانىيا ب كارئىنانا وئ ژ لايى مەروۇفانقە، زىدەبارى سىرۇشتى كانزايىن دناف ناخى دا و كاودانىن كىمىيى يىن بوونە ئەگەرى دروستبوونا ناخى.

۳- تەفنى رىكخستنا ناخى:

تەفنى رىكخستنا ناخى (تەفنى چىننا ناخى) دەپرىنى ژ قەبارەين پىژەيى يى دىككىن ناخى دكەت

ل قىزى ئەم ب دىزىھى ناچىنە دناڧ قان ھەرسى جۇرىن ئاخى دا لى ئەم دىشىن دىبارىكەين كو ھەر ئىك زقان جۇران ئەرىنى و نەرىنى بىن خۇ ھەنە ل سەر لايەنن چاندنن لى باشىرىن جۇر ئاخا ھەرىن بە ژەركو ساخلەتىن ھەردو جۇرىن دى بىن ئاخى دناڧدا ھەنە، ب شىئوھەكى گىشتى بۆمە خۇيادىبىت كو ئاخا خىزى ل وان دەڧەران ھەبە بىن بەرىن خىزى لى ھەبە و ئاخا تەڧنى زى ل وان دەڧەرىن دەشتى ھەبە بىن ئاڧرابوونىن مەزىن بىن رووباران لى پەيدابوونىن (ئاخا دەڧەرىن دەشتى بىن ئاڧرابوونان) و ئاخا ب رەخ رووبارانڧە، كو ئەڧ جورەژى دناڧ ئاخا پارىزگەھى دا ھەنە (تەماشى خىشتەين ژمارە ۱ بکە).

دوۋەم: سىڧەتىن كىمىيائى

۱- پلا تىرشاتى و تىڧى يا ئاخى pH:

مەرەم ژ تىرشاتىيا و تىڧىيا ئاخى ئەوہ كا چەند ئايونىن ھايدروجىن و ھايدروكسىدى دناڧدا ھەنە، پىنكھاتنا ئاخا تىرش يان تىڧت بەستىنن دكەتە سەر رىژەبا ئايونىن ھايدروجىنى دناڧ قى ئاخى دا كو پەبوەندى ب جۇرى وان كەڧران ھەبە بىن ئەڧ ئاخە ژى پەيدابووى، ئاخا تىرش وى دەمى پەيدادىبىت دەمى پلا pH وى دناڧبەرا (۱،۵-۱) دابىت. و ئاخا ھەڧسەنگ پلا pH يا دناڧبەرا (۱،۶-۷،۳) و ئاخا تىڧت (سوپر) ژى

كو ھىماين دكەتە سەر نەرمى يان زڧراتىيا ئاخى، ب شىئوھەكى رۇھنتر ئەم دىشىن بىزىن تەڧنى ئاخى دابەشبووونا رىژەبى يا خىزى و ھەرى و تەڧنى دەستىبىشان دكەت. تايبەتەمەدىين فىزىيائى و كىمىيائى بىن ئاخى بىن گىرنگ پىڧت بەستىنن دكەتە سەر تەڧنى رىنكخىستنا ئاخى ژەركو ئەڧ تەڧنە رووبەرى رووبى ئاخى دەستىبىشان دكەت ئەوئ كارلىك ل سەر دەپنە ئەنجامدان^(۱). گەردىن ئاخى دىزىكجودانە ز لايى قەبارەى قە ژەركو ھندەك وان وەكى گومىلن ئاخى يان پىرتىن بەرانە كو ژ ئەنجامى كىرارىن كەشۇھەواى بىن فىزىيائى ئەوئىن بىسەر كەڧرىن مەزىن دا ھاتىن بەرھەم ھاتىنە و ھندەكىن دى خۇدان دىك و گەردىن بچوبىك و نەرمىن كو ژ ئەنجامى شىرۇڧەكرىن كىمىيائى بىن كانزايان بەرھەم ھاتىنە^(۱).

ھەردىسان تەڧنى رىنكخىستنا ئاخى ھىماين دكەتە سەر وان كەرەستەبىن ئاخى پىنكەدىنن ژ خىز و ھەرى و تەڧنى، ھەرىنك ژ خىز و ھەرىن ژ ئەنجامى فاكتەرىن كەشۇھەواى بىن فىزىيائى بەرھەم دەپن، لى تەڧن ژ ئەنجامى فاكتەرىن كەشۇھەواى بىن كىمىيائى پىنكەدەپن. ھەزى گوتتى يە ب پىڧت بەستىن ل سەر سىنگۇشەبا تەڧنى رىنكخىستنا ئاخى سىن جۇرىن سەرەكى بىن ئاخى ھەنە ئەوژى ئاخا خىزى و ئاخا ھەرىن (ئاخا تىكەل) و ئاخا تەڧنى،

خىشتەين (۱)

ھندەك تايبەتەمەدىين ئاخا پارىزگەھما دھۆكى

ئاخ	%كەرەستەين ئەندامى			pH تىرشاتى و تىڧتى			تەڧنى رىنكخىستنا ئاخى
	بىلندىن	نۆمىرىن	تىكرا	بىلندىن	نۆمىرىن	تىكرا	
زاۋىتە	۵،۸۱	۲،۵	۴،۱۸	۸،۲	۷،۳	۷،۸	تەڧن - تەڧنا تىكەل
سىيارەتومىكا	۵،۵۴	۱،۷۸	۳،۱۲	۸،۲	۷،۱	۷،۹	تەڧن - تەڧنا ھەرى
دھۆك	۲،۴۵	۱،۴۵	۲،۹۵	۸،۲	۷،۷	۷،۹۵	تەڧن - ھەرى تىكەل
ئاكروئ	۳،۲	۲،۵	۲،۸۵	۷،۴	۷،۳	۷،۳۵	

- جنار محسن حسن، نمو وتوزىع السكان فى قضاء دھوك (۱۹۴۷-۲۰۱۰)، رسالە ماجىستىر غىر منشورە، فاكولتى العلوم الانسانىة، قسم الجغرافىة، جامعة دھوك، ۲۰۱۴، الملحق ۱۱، ص ۱۲۰.

- حكومتە افلىم كوردستان، وزارة الزراعة والرى، مديرية زراعة ناكرى، تقرير غىر منشور، ۲۰۰۹، ص ۵.

پلا pH يا دناقبەرا (۷،۴-۱۴) دا^(۱۱).

ناخ ساخلەتەن تېرىشەتەن ۋەردگىرىت دەمى رىزەيا ئايونىن ھايدروجىنى ژ ئايونىن ھايدوروكسىدى پتر لى دەپن، لى بەروفاژى ناخا تفت (ناخا سوپر) پەيدادىبىت دەمى رىزەيا ئايونىن ھايدوروكسىدى ژ ئايونىن ھايدوروجىنى پتر لى دەپن دناق ئاخى دا. تېرىشەتەن يان تفتاتىيا ئاخى گىرنگىيەكا مەزىن بۇ بەرھەم ئىنانا ئاخى يا ھەي، لى ناخا ھەقسەنگ دەپت ھژمارتن باشترىن جوړى ئاخى و ل دووفا ناخا تفت دەپت. لى يا زانابە كو ناخا ھەقسەنگ ئەوا pH دناقبەرا (۶،۱-۷،۳) ل جىھاننى ھەمىن گەلەك يا كېمە.

ژ داتايىن خىشتەينى ژمارە (۱) بۇمە خۇيادىبىت كو ناخا پارىزگەھا دەھۆكى پتر سەر ب ناخا تفت فە دچىت ئەوژى ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن وان ناخىن ژ دەفەرىن دەھۆك و زاويتە و سيارەتىكا و ئاكرى ھاتىنە ۋەرگىرن، ئەف جوړى ئاخى ژى ناخەكا باشە بۇ پىرىيا كىرارىن چاندنى.

۲- كەرەستەينى ئەندامى:

كەرەستەينى ئەندامى دەپنە ھژمارتن ژ كەرەستەينى گىرنگ بۇ پىتاندىنا ئاخى ژىمەركو كەرەستەينى خۇراكى يىن پىندى ژىو گەشەكرنا شىنكاتى دابىن دكەت ۋەك كالىسىوم و مەگنېسىوم و فۇسفات و نايترۆجىنى و گەلەكىن دى. ھەردىسان ئەو زىندەۋەرتىن ھویر يىن دناق ئاخى دا رادىن ب شۇرۇفەكرنا كەرەستەينى ئەندامى و ھندەك پىكھانەينى تېرىشى يىن ئالۇز بەرھەم دىنن كو ئەوژى توخمىن كانزايى شۇرۇفەدكەن بۇ گەردىلەينى بچوك كو دناق ئافى دا دھەلىين زىدەبارى رۇلى وان د ۋەراركرنا نەخۇشىين ئاخى دا^(۱۱).

ھەردىسان پىتىيا ئاخى دەپتە ھژمارتن ل دووفا رىزەيا كەرەستەينى ئەندامى يىن دناقدا، ئەو ناخا زەنگىن ب كەرەستەينى ئەندامى ناخەكا پىرى بەرھەم و باشە. ھەژى گوتنى يە كو رىزەيا كەرەستەينى ئەندامى دناق ئاخى دا دەرىينى ژ سىرۇشتى شىنكاتىين

سىرۇشتى و چىرىيا وان و جوړى كەشۋەھواین بالادەست و ستووراتىيا ئاخى دكەت. ژىمەر قى چەندى ئەم دىشەن تىبىنىيا جوداھىيان د رىزەينى كەرەستەينى ئەندامى يىن دناق ئاخا پارىزگەھا دەھۆكى دا بكەين كو ئەف رىزەيە دناقبەرا (۱،۴۵٪) ل ھندەك ئاخىن پارىزگەھى و (۵،۸٪) ل ناخا دەفەرا زاويتەدا.

ل دووفا پىزانىينىن خىشتەينى ژمارە (۱) ئەم دىشەن بىژىن كو ناخا پارىزگەھا دەھۆكى يا زەنگىنە ب كەرەستەينى ئەندامى و پىتىيەكا باش ھەبە و خودانا بەرھەم ئىنانەكا باشە بۇ پىرىيا بەروبوومىن چاندنى سەرەراى ھەبوونا ھندەك جوداھىينى بچوك يىن پەيوەندى ھەي ب ستووراتى و چىرىيا شىنكاتى و كەشۋەھواین بالادەست ل دەفەرى.

سىفەتەينى ناخا دەفەرىن

چىيى و پىلدار

بەرى ئەم بچىنە دناق بابەتنى سىفەتەينى گىشتى يىن ناخا دەفەرىن چىيى و دەفەرىن پىلدار ب تايبەت ژى ناخا پارىزگەھا دەھۆكى، پىندىيە ئەم نامازى ب ھندى بكەين كو بسپۇرى ھولەندى (بىورەنگ) و گىرۇپەكى بسپۇرىن تايبەتەند يىن عىراقى ئىكەم كەس بوون كو نەخشەيەكى پىرى پىزانىن دەرىارەى شىنواز و جوړىن ئاخى ل عىراقى كىنشاي^(۱۲) و ل دەماھىيا سالىن پىنجىيان ل چەرخى بوورى بەلافاكر، سەرەراى ناكىرنا قى نەخشەي ب نەخشەبەكى گىشتى لى ھەتا نوگەژى دەپتە ھژمارتن ژىندەركى سەرەكى بۇ گەلەك جوگرافىناسىن عىراقى. پىشتى ھىنگى كەسەكى دى ب ناقى (فلىح الطائى) ناخا ۋەلاتى عىراقى بۇ سەر ۱۰ جوړىن ئاخى دابەشكر^(۱۳) لى كەسەكى دى ب ناقى (شابمان) ھوسا ھىزىدكر كو سىفەتا سەرەكى يا ناخا دەفەرىن چىيى ژ جوړى ئاخىن نەپىگەھىشتى يە. لى سىفەتەينى ۋى يىن كىمىيى دكەفەنە دناقبەرا ناخەكا تفت يا سىك بۇ ناخەكا تفت يا بەپىز، لى ناخا تەفن ياكو فەدگەرىتە سەر ب جوړى تەخىن ئەيوسىيا سۇر و بەختىارى و

۳- ئاھا قەھوۋىي

أ- ئاھا قەھوۋىي يا ستووراتىيا وئى ئاھنجى (سۇر)

ب- ئاھا قەھوۋىي يا ستووراتىيا وئى كوور (ئەسمەرا)

۴- ئاھا بەرى يا ئەنك (لېزوسول)

۵- ئاھا ئەمرىيىن سەخت يىن دەرىي و بەرى

۶- ئاھا دەريا ئاھراست يا سۇر (تىرا رۇزا)

۷- ئاھا رەند زىنا (ئاھا چىيايى)

۸- ئاھا ئەمرىيىن دەشتى

أ- ئاھا دەشتى يا ئاھرابوونان

ب- ئاھا دەشتى يا پانكى (المروحية)

۱- ئاھا شەرنوزمى (ئاھا رەش):

مەرەم ژ بەيھا شەرنوزم Chernozem ئانكو ئاھا رەش و ب ئان سېفەتېن ل خوارى دەپتە نىاسىن^(۱)

۱- رەنگى وئى يى رەشە ژبەر ھەبوونا پىژەيەكا مەزىن يا كەرەستەيىن ئەندامى يىن شىرۇقەبووى دنافا.

۲- يا زەنكىنە ب كەرەستەيىن كانزايى و ئەندامى

۳- پىنكەستىن و پىنكەھان و تەفنى وئى يى باشە

۴- شىيانىن مەزىن بۇ ھەلگرتىن و عەمباركرنا ئاھى ھەنە.

ئەف جۇرى ئاھى دەپتە ھۇمارتن باشىرتىن جۇرى

ل جىھانى ژبەركو شىيانىن بەرھەم ئىنانى يىن مەزىن

ھەنە، ھەردىسان ل وەلاتى عىراقى ژى دەپتە ھۇمارتن

ژ ئاھىن ب مفا و گىرنگ ژ لايى كەرتى چاندنى قە،

لى رووبەرى وئى ل عىراقى و وەلاتىن دى يىن جىھانى

نە گەلەكى مەزىنە. رەنگى وئى وەكى رەنگى خۇلىن

يى تارپە ھەتا دگەھىتە رەنگى رەش، پىنكەھان وئى يا

پىتى و سىفكە و ژ دىكىن ھوپر و بچوبك پىنكەھىت

و ژ لايى كىمىيايى قە ئاھەكا تفتە، رەنگى قى ئاھى

چەند كوورتر لى بەھىت قەبىترە ھەتا دگەھىتە

رەنگەكى خۇلىن يى تەپسوك ل تەخىن ئاھى.

پىژەيا كەرەستەيىن ئەندامى دناف قى جۇرى ئاھى

دا دگەھىتە ۴-۸٪، و ئىكرانى سالانە يى بارانا

فارسى بەھىرتىن جۇرىن ئاھا تفتى بە. لى ئاھىن

تەقنى يىن ھەرىي ژ بەرىن جىرى يىن كىرتاسى ژ

جۇرى ئاھا تفت يا سىفكە، لەورا ئاھەكا تفتى يا

ئاھنجى پىنكەھىت دناقەھرا ئاھا بەرىن ئاگرى ل

دەھەرىن ئالۇز و خاروۋىچ و ئاھا تەقنى يا خىزى يا

پىنكەھىتى ژ بەرىن جىرى^(۱۱).

ئەم دىشىن سىفەتېن ئاھا دەھەرىن چىيايى و

پىنلار د چەند خالەكان دا كروت بىكەن، ئەوزى ب

قى رەنگى^(۱۵).

۱- كوالىتيا دەرخستى ژىو بىلداھىيا ەھرى و

نەبوونا دەھەرىن خوئى يان تفتى.

۲- تەفنى پىنكەھىت ئاھى (قەبارى گەردىن ئاھى)

خودان دىكىن مەزىن.

۳- ھەبوونا تەخىن ئاسوۋى يىن جودا جودا يىن بەران

كو دەپتە ھۇمارتن بەرى بىياتى يىن ئاھى و ب

سانەھى دەپتە نىاسىن، گىرنگىرتىن جۇرىن ئان

بەران بەرىن كىلسى و خىزى و ھەرىن.

۴- تەھا ئاسوۋى يا بەرىن كىلسى دگەھىتە سەر

كوپراتىەكا مەزىن دا و ئەف كىراتىە مەزىن لى

دەپت دگەل زىدەبوونا بارانى ژبەر قى چەندى

كرىارا بەلاقبوونا ماددىن شىيانىن ھەلىانى ھەين

دناف ئاھى دا كىم دىپت دگەل ئاھا سەر ەھرى

دا ھەتا دگەھىتە ئاھا ئاھ ەھرى.

۵- ھەبوونا ھەندەك كەرەستەيىن ئەندامى دناف

تەھا سەر رۇبى يا ەھرى ب پىژەيەكا سەدى يا

بىندىمى و بىرەكا ئاسنى دناف ئاھى دا.

ل دووۋ جوداھىيا فاكتەرىن بەرى نوگە مە ئاماژى

پىكرى، ئاھا پارىزگەھا دھۆكى ژ ھۇمارەكا جوداجودا

يا يا جۇرىن ئاھى پىنكەھىت، ل دووۋ نەخشەيى

(بىورەنگى) يى جۇرىن ئاھى ل عىراقى و ل دووۋ

قەكۆلىنىن مەيدانى ل دەھەرى بۇمە دىاردىپت كو ئەف

جۇرىن ئاھى ل دھۆكى ھەنە، تەماشەي نەخشەيى

ژمارە (۱) بىكە.

۱- ئاھا شەرنوزمى (ئاھا رەش)

۲- ئاھا كىستانى

أ- ئاھا كەستانى يا كوور

ب- ئاھا كەستانى يا ئەنك

ئافا رووباران دروستىدىن لەورا ئى گەلەك دەشتىن ئەف ئاخە ئى ھەي ل سەر ئىقىن رووباران بان نىزىكى رووباران دروست بووينە، ھندەك ژفان جھان بۇ مەرەمىن چاندنى ھاتىنە ب كارئىنان و ھندەكىن دىزى بووينە جھى ئاكنجىبوونا مروفان ۋەك دەفەرىن شىلازى و ئىنىشكىن. ل دووڧ كويراتيا قى ئاخى دو جۇرىن ئاخى ل پارىزگەھا دھۆكى ھەنە، تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۱) بكە.

۱- ئاخا كەستانى يا كوير:

رەنگى قى ئاخى رەنگەكى تارىبە ۋەكى رەنگى كەستانى و ژ لايى پىكھاتنا فىزىيى يا باش ھەيە ژبەركو رىزەيا كەرسىن ئىندامى دناڧدا دگەھىتە ۱-۴٪ ئى و نىكرائى باران بارىنا سالانە ئى دگەھىتە ۴۰۰-۸۰۰٪ ئى ملىمەترىن بارانى، رووبى وئ سەرڧە ب گىيىن دىزى و داروبارىن جۇراوجۇر و دارىن بچويك ۋەك بەريان دھىتە نخافتىن^(۱۱). ئەف جۇرى ئاخى دھىتە ھژمارىن باشترىن جۇرى ئاخى ژىو چاندنا گەنمى دىمى لەورا ژ لايى كارگىزى و ئابوورىڧە گرنكىبەكا مەزىن يا ھەي، زىدەبارى بكارئىنانا وئ بۇ بىستانان و چاندنا كەسكاتى^(۱۲). ئەف ئاخە ب شىئوھەكى بەرڧرەھ ل ناڧەرەستا دھىتا سىندى ھەتا رۇژھەلاتى و ل باكوورى باژىرى زاخۇ ھەتا رۇژئافايى بەرڧ رووبارى ھىزل ھەيە.

ب- ئاخا كەستانى يا تەنك:

ئەف جۇرى ب رەنگى خۇ بىن قەھوايى بىن قەبى دھىتە نىاسىن و پىرىيا رووبەرى قەزا زاخۇ دىخىڧىت و ب شىرپتەكى دەست پىدكەت و دىزى دىبىت ل بىن چىيىن كوورە و دوورە (ژلايى باشورى) و دناڧ ناحيا دەركارى را دبۇرىت ھەتا دگەھىتە سىنورى دھىتا سىندى ل رۇژھەلاتى و ژ لايى باشورىڧە دىزى دىبىت ھەتا دگەھىتە بلنداھىن زاخۇ، ھەردىسان ب رووبەرەكى كىمتر بەرڧ رۇژئافايى دىزى دىبىت ھەتا گوندى بەھنە بى سىندى تا دگەھىتە رووبارى ھىزل (سىنورىن عىراق و توركىيا).

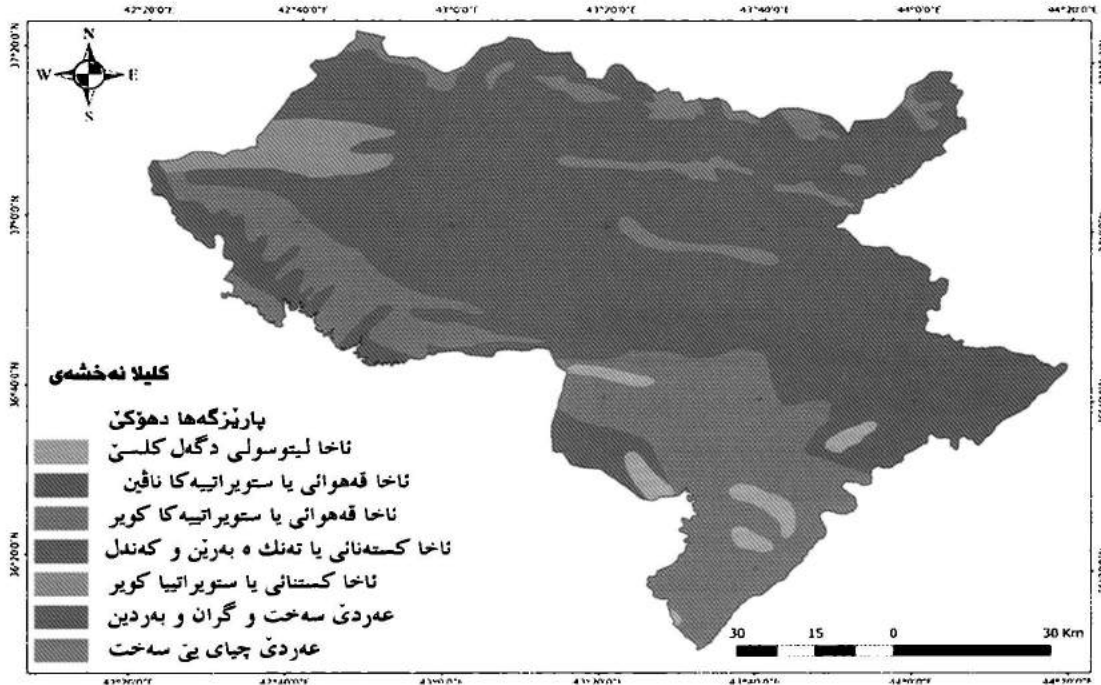
بارىن ئى دگەھىتە (۸۰۰) ملىمەتران ب تارىبەت ل ۋەزى ژڧىستانى، رووبى وئ ب شىنكائى و داروبارىن دھىتە نخافتىن كو ژ گىيىن دىزى و دارىن جۇراوجۇر پىدكەھىت^(۱۳). ئەف جۇرە ئاخە ب كىر چاندنا پىرىيا بەروبوومىن چاندنى دھىت ب تارىبەت ئى بەروبوومىن دانودكائى، ھەردىسان چاندنا بىستان و كەسكاتى، ئەف جۇرە ئاخە ل پىرىيا دەفەرىن دھىتى و دناڧبەرا چىيىن ل پارىزگەھا دھۆكى دھىتە دىن، زىدەبارى دناڧ دھىتا نەھلا ل قەزا ئاكرى و رووبەرەكى دھىتا سىندى ل قەزا زاخۇ زىدەبارى ھندەك رووبەرىن عەردى بىن بچويك ل نھالا ئىستىبلان (چىيىن شەرانش) و دەفەرا كائى ماسى و شىلازى ل قەزا نامىدىن.

۲- ئاخا كەستانى:

ئەو جۇرى ئاخى يا ژ دىكىن ئىز و ھوپركىن كىلىسى پىدكەھىت، ب ھندى دھىتە نىاسىن كو يا پىتى يە و رەنگى وئ قەھوايەكى تارىبە^(۱۴) و سىتوورائىيا وئ ژ دەفەرەكى بۇ ئىكا دى دھىت گوھورىن كو دناڧبەرا سىتوورائىيا كە تەنك بۇ سىتوورائىيا كور دايە. ئەف جۇرى ئاخى ل دەفەرا مە دھىتە ھژمارىن باشترىن و بەرھەمترىن جۇرى ئاخى ژىو كىرارىن چاندنى و پىرىيا رووبەرىن دەفەرى دىخىڧىت، ب شىئوھەكى گىشتى ل دەفەرىن دھىتى و ب تارىبەت ل دەفەرا سىندىن.

ئەف ئاخە ل دھىتىن دەفەرا چىيىن يا بەرەلەڧە ب رەنگەكى كول ل بەشىن سەرى ئاخەكا پىتى يە و رەنگى وئ بىن قەھوايى و تارىبە و رىزەيا كەرەستەيىن ئىندامى دناڧدا دگەھىتە ۱-۴٪ ئى و رىزەيا كەرەستەيىن كىلىسى دناڧدا دگەھىتە ۹٪، رەنگى وئ چەند كوورتر لى بھىت دھىتە گوھورىن ھەتا دگەھىتە بەرمايىكىن رەنگ خۇلى بىن قەبى^(۱۵). ئەو دەفەرىن ئەف ئاخە ئى ھەي، كەشۇھەوايى دەريا ناڧەرەستە بى لى بالادەستە كو سالانە نىزىكى (۴۰۰) ملىمەترىن بارانى لى دبارن و شىنكائىيىن سىرۇشتى لى شىن دىن ۋەك گىيىن دىزى و دھىتە ھژمارىن ئىك ژ باشترىن جۇرى ئاخى بۇ چاندنى^(۱۶). ئەف جۇرى ئاخى ژ ئىنجامى خىڧەبوونا بەرمايىكىن

لەخشمىن (۱)
جۇرئىن ئاخىن ل پارىزگەھا دھۆكۈ

Dr, p. Buringh, Soil And Soil Conditions in Iraq, Soil Survey and Classification Specialist , Baghdad, 1960 .

۲- ئاخەكا پىشكەفتى بە لىن ل سەرفە تەخەكا لاواز يا گىيىي ھەيە لەورا ئەگەر دگەل ئاخا شەرنوزمى ھەقەبەر بگەين دى بىننن ژ لاين ھەبوونا كەرەستەينن ئەندامى قە يا لاوازه.

۳- دەيتە ھژمارتن ئاخەكا قەگوھاستى دناقبەرا ئاخا كستەنانى بۇ باكوورى وئى و ئاخەكا بىبابانى ل باشورى وئى.

۴- ب شىۋەيەكى تايبەت دەيتە ب كارئىنان ژبۇ چاندنا دانودكاكى (گەنمى و جەھى)، ھەردىسان دەيتە ب كارئىنان بۇ شقانان پەزى خۇ لى ب چەرىنن ژبەركو بركا باش يا شىنكاتىن ئەف ئاخە ب شىۋەبەكى بەرچاڧ ل بەشئىن باشورى و باشورى رۇژئاقاين پارىزگەھا دھۆكۈ دەيتە دىتن و دو جۇرئىن ستورائىي ھەنە:

د بترىيا سىفەتاندا ئاخا كەستەنانى يا تەنك وەكى ئاخا كەستەنانى يا كوورە و كەرەستەينن وان بىنن كلسى و جبسى ژى تا رادەيەكى وەكى ئىكن و ھەردو ژى ب دارىن بچويك و گىيىي دەينە نخافتن^(۲۳).

۳- ناخا قەھوائى:

ئەو جۇرى ئاخىن يە ياكو تەخەكا گىچن ھەي پىكدەيت ژ دندكىن تىژ، ل دووڧدا تەخەكا بەرمايكىن كلسى دەيت، ئەف ئاخە يا بەرنىاسە ب رەنگى خۇ بىن قەھوائى و تەقنى رىكخستىن بى زڧر. ستورائىيا وئى ل دەقەرا دھۆكۈ دناقبەرا ئاخەكا ناقنجى و ئاخەكا كوور دايە و ب قان سىفەتان دەيتە نىاسىن^(۲۴)؛

۱- رەنگى وئى بىن كستەنانى يان قەھوائى بى قەبى يە تا دگەھىتە قەھوائى بى تارى.

ل وان دەقەران يا بەرىيەلاڧە ئەوا تىكرايىن باران بارىنا سالانە لى دگەھىتە پتر ژ (۴۰۰) ملېمەتران زىدەبارى ھەبوونا نەخىن شىنكاتى بىن چىر ل سەر روويى وئى كو دىبىتە ئەگەرئى زىدەبوونا كەرەستەيىن ئەندامى دناڧدا كو دگەھىتە (۲،۵-۳،۵٪) ئى ئەف ئاخە ب شىۋەبەكى بەرفەرھە ل دەقەرا دەشتا سىلىڧانەيان و باشوورئى قەزا شىخان ھەيە دگەل ھىندەك بەشىن دەشتا ئاكرئى بەرھەف قەزا بەردەرھەش.

۴- ناخا لىسوزول (ناخا بەرى يا تەنك):

ئەف ئاخە دگەھىتە دەقەرىن سەخت يىن بەرى و شەق شەق. ب ھىندئى دەھىتە نىاسىن كو ئاخەكا تەنك و ئەيا ستوورە و دەمەكى دىرئى نىنە دروستبووى. رەنگى وئى دناڧبەرا قەھوايەكى ئەسەمەر بەرھەف سۇرى يە و و ستووراتىيا وئى نە گەلەكا مەزىنە كو دگەھىتە چەند سانئىمەترەكان ل دەقەرىن تىز و ئاسئى و ھىندى ھىندى ئەف ستووراتىيە پتر لى دەھىت ل نىزىك بىن چىيايان^(۱۸) (تەماشەي وىنەبىن ژمارە ۱ بگە). دىبىت ئەف ئاخە ل سەر ھىندەك كەڧر و بەران دروست بىبىت كو پترىيا وان بەرىن كىلسى و خىزى بىن دەستېنكى يان گىچىن بىن.

ئەف ئاخە دگەھىتە بەر فاكتەرىن پىتېبوون و ژەپىنكچوونى لەورا ل سەر شىۋەبى شىرېتىن تەنگ دىار دىبىت، ھەردىسان ل وان دەقەران دەھىتە پىن ش چاڧ بىن جەھىن ئەڧرازى بىن ناڧنجى لى ھەين و ھژمارەكا مەزىن يا ھوپىركىن كەڧرىن كىلسى و گىچى دناڧدا ھەنە لەورا بەھايى وئى بى بەرھەم ئىنانى كىم دىبىت، ھەردىسان ئەف ئاخە ل بىلنداھىيىن خوار و لار ب تابىبەت ل سەر بىلنداھىيىن باشورى بىن چىيايى دىرە و كىرە و چىيايى بەرزور و باكوورئى بىلنداھىيىن زاخۇ و گرى بەھنون ھەنە. ئەف ئاخە بىن زىجىرا چىيايىن شەرانىش و بىخىر و ئاكرئى و گارە و مەتىن و پترىيا چىيايىن پارىزگەھا دھۆكى دىخىڧىت. شىيانىن بەرھەم ئىنانى بىن قى ئاخىن دىسئووردان ژەركو ستووراتىيا وئى يا بچوبىكە و كەرەستەيىن ئەندامى دناڧدا دكىمەن. ئەو رووبەرىن چاندنى بىن ئەف ئاخە لى ھەين نا رادەبەكى

۱- ناخا قەھوايى يا ناڧنجى (ناخا سۇر)،

ئەو جوړئى ئاخى يە باكو ستووراتىيەكا ناڧنجى ھەي و نووشى كاودانىن پىتېبوون و ژناڧچوونى بووى و رەنگى وئى دناڧبەرا قەھوايى و سۇرى داىە و دناڧ بەشىن وئى بىن ناڧخۇبى دا رەنگى وئى دىبىتە سۇر. ل سەر روويى قى ئاخى و ل ھىندەك جەھىن وئى بىن كوور ھىندەك بەرمايىكىن كىلسى يان گىچى ھەنە كو رەنگە ماىنە پىكڧە يان ژى دىسسىت بىن^(۱۵). ئەگەر تەماشەي نەخىن كوورتر بىن قى ئاخى بگەين دى بىن پىن رەنگى وئى بىن قەھوايى ھىندى بەرھەف رەنگى سۇر دچىت و تەڧنى وئى پىنكخستىن ژى ئالۆزىر لى دەھىت.

ئەو كەرەستەيىن بىنەرەت بىن ژى دروست بووى پتر ژ جوړئى كەرەستەيىن گىچى يان بىن تىكەلەن. ل سەر روويى وئى ژى ب تەخىن شىنكاتى بىن گىيايى و دارىن كوورت دەھىتە نىاڧتن و رىژەيا باران بارىنا سالانە لى دگەھىتە (۲۰۰-۴۰۰) ملېمەتران لى ب شىۋەبەكى نەبىن پىنكخستى دبارىت. كرىارىن كىمىيايى و بايولۇزى دناڧ قى ئاخى دا تا رادەبەكى دلاوازن^(۱۶) لى رىژەيا كەرەستەيىن ئەندامى دناڧدا دگەھىتە (۲،۵٪) و ل گەلەك دەقەرىن پارىزگەھا دھۆكى دەھىتە دىبىن ھەك دەقەرا فىشخاىور بەرھەف ئاراستەيىن رۇژناڧاي بەرھەف لىڧىن رووبارىن خابوورى ل سەر دىجەلەي زىدەبارى رووبەرىن بەرفەرھە بىن دەشتا سىلىڧانەي ھەتا دىرئىدبىت بو سكرئى مووسىل.

ب- ناخا قەھوايى يا كوور (ناخا رەش)،

ئەف ئاخە يا ستووراتىيا وئى گەلەك يا كوور و رەنگى وئى دناڧبەرا بىن قەھوايى تا دگەھىتە قەھوايەكى تارى و رەش دا، ئەف ئاخە بو پترىيا كرىارىن چاندنى يا باشە و ھارىكارىيا چارەسەكرنا ئاڧا پىس و زىدە ئەوا دناڧ بۇرىيىن سۇلېن و ئاڧى دا دەھىتە سەر دكەت^(۱۷). ھەردىسان ئەف ئاخە ژ جوړئى بەرى نوگە باشترە ژەركو ستووراتىيا وئى يا مەزىن ھارىكارىيا پاراستنا شىندارىن دناڧ تەخىن ئاخى دا دكەت، ھەردىسان

كو پترييا وان بهرين كلسى و خيزى و گنجى نه و پرتزهيكه كا كىم يا كهرهستهين ئىندامى دناقدأ هه^(۲۱). ههيوونا هويركى بهران دناف زى ئاخى دا ديبته ناستهنگ ل هه مبهرب كارئىنانا وى بو كرىارن چاندنى و شيانين وى بو هه لگرتنا ئافى كىمتر لى دهين ژهركو ستووراتىيا وى يا نه نكه و وهلى دكهت زويكا بكه قىته بهر فاكتهرين رامالينى ب تايبهت ل دهمنى بارينا بارانى، ئەف چهندهژى وهلى دكهت جوتيار بهرى خو ژى وهركين و بتنى شقان بو چهراندنا بهرى بكارىين^(۲۲)، ئەف جورى ئاخى ل پترييا دهفرين چيائى ل پارىزگهھا دھۆكى يا بهريه لافه.

۷- ئاخا رهندهزينا (ئاخا چيائى):

ئاخا رهندهزينا ل سهر جهين ئەفرازى بين ژكهفرين جبرى و تهابشيري پىكهاتى دروست ديبت، يانزى ژ ئاخا مارل Marl ل هه پىمين شىدار كو دارين گهلاريز لى شين دىن كو جورهكى دارانه بهلگين وان ل پايىزى دوهريين. ئەف ئاخه ژ جورى ئاخا كلسيه و پرتزهيكه باش يا كهرهستهين ئىندامى يا دناقدأ ههى نهوژى ژهر شرؤفهيوونا شىنكاتىيان دناقدأ، رهنكى وى بين رهشه و تهننى رىنكخستنا وى بين زفره و ئاف باش دناقدأ دچيته خوارى، پترييا جازان رووى وى سهرفه ب هندهك هويركىن بهران هاتىبه نخافتن. رهنكى فى ئاخى دناقهرا قه هوئى تارى بو رهشى به و دندكىن وى وهكى گومتلكانه و نه گهلهك يا ستووره لى شيانين وى بين بهرهم ئىنانى دسنووردان^(۲۳)، دندكىن فى ئاخى د زفرى و ستووراتىيا وى دناقهرا (۳۰-۱۰) سانتىمتراندانه و ل سهر كهفرين كلسى دروست ديبت. ديبته فى ئاخى رهندهزينا و ل پترييا ئاخىن چيائى بلند هه به لى ژ جههكى بو ئىكى دى يا جودايه نهوژى ب جوداھىيا فاكتهرين بلنداھى و نزماتى و ئەفرازىيان زندهبارى توشىيوونا وان ب فاكتهرين رامالين و ژهرىنكچوونى^(۲۴) لى يا باشه بو چاندنا داروبارن دهرىا سىسى يا نافهراست و هندهك جورين دانودكاكى لى روويهين گهلهك كىم پىكدىينيت.

د بچويكن ژهركو گهلهك كهفر و بهر و هويركىن وان ل سهر رووى وان د بهريه لافن لهورا پىدقى ب هندى دكهت ئەف بهره بينه راكرن بهرى كو كرىارا چاندنى ل سهر بيته نهجامدان.

۵- ئاخا تيرا رۇزا (ئاخا دهرىا نافهراست يا رهنك سور):

ئەف جورى ئاخا سور ل هه پىما كوشوهه وائى دهرىا نافهراست ژ كهفرين كلسى دروست ديبت، ئاخهكا كهفن و كووره و ستووراتىيا وى دكهته نيزكى مپترهكى و تهنهكى رىنكخستنى بين تهننى هه به لى ژ لايى كهرهستهين ئىندامى يا هه ژاره^(۲۵) و ل وان دهفران دروست ديبت بين ئىكرايا باران بارينا وان يا سالانه دكههته (۶۰۰-۴۰۰) مليمتران. ئەف ئاخه ل دهفرين دى بين جيهانى دهنته نياسين ب ئاخا دهرىا نافهراست يا رهنك سور و گهلهك جازان د سيفهت و جهى ههيوونا خو دا دناف ئاخا كهستانى دا تىكهل ديبت، مگرتيا ههيوونا فى ئاخى يا هه لى ب روويهين گهلهك كىم^(۲۶). ئەف ئاخه ل سهر هندهك روويهين عهردى بين بچويك ل باكوورى بائىركى بائىفا ل زاخو هه به زندهبارى ههردو لايىن رىنكا دناقهرا كهشان و بىگوقفا دا، ئەف ئاخه دكه قىته بهر ئارىشا رامالينا ئافى ب شىويهيكى بهرفرهھ ههرديسان توشى دياردهيا شه قىوونى ديبت ب تايبهت ل سهر تهنين رووى وى^(۲۷) (تەماشەى وىنى ژماره ۱ بكه).

۶- ئاخا دهفرين ئاسى و سخت و كه قى:

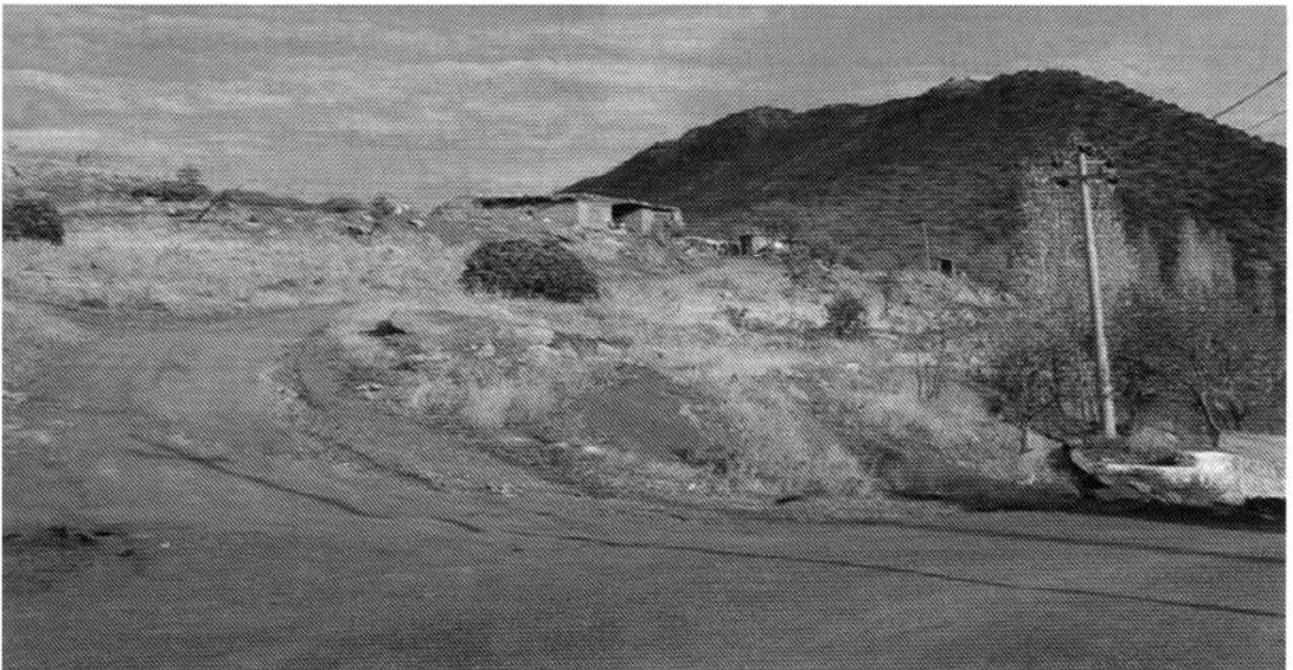
ئەف ئاخه ب هندى دهنته نياسين كو گهلهك يا ستوور نينه و ئاخهكا پىتى و سست و كه قىيه نهوژى ژهر فاكتهرين بلنداھى و ئەفرازىيان، زندهبارى كارى پىتبيوون و ژهرچوونا ئافى ل سهر ناستى پتر ژ (۹۰۰) مەتران لهورا ئەف چهنده كارتىكرن دكهته سهر ستووراتىيا وى و وهلى دكهت بيبته ئاخهكا گهلهك تهنك تا وى رادهى گهلهك جازان كهفرين مەزن ل سهر رووى وى بين ژدەرغه دهردهكهن

ۋىنەين (۱)
ئاخا بەرى يا تەنك- بلنداھيىن زاخۇ

فەكۋلىنەكا مەيدانى ل پىنكەفتى ۲۰۱۳/۳/۷

ۋىنەين (۲)
ئاخا دەريا ئاقەپاست يا رەنگ سۇر (تيرا رۇزا) ل دەفەرا كەشان-زاخۇ

ۋىنە ژاين فەكۋلەرىفە ل پىنكەفتى ۲۰۱۳/۱۱/۲۴ ھاتىيەگرتن

۸- ئاھا دەقەرئىن دەشتى:

ل- ئاھا دەشتىن ئاھرابووى،

ئاھا قان دەشتان ژ ئەگەرئى رابوونا ئاھا رووباران دروست بيت ب تايبەت ل رەخورويىن رووباران ئەوژى پىشتى كو ئەو ئاخ و كەرەستەيىن دناف ئاھى دا دەينە قەگواستىن بۇ رەخورويىن وئى ژەر قى چەندى دەيتە ھژمارتن ئاخەكا قەگواستى و خودان ستووراتىەكا مەزن و شىيانىن وئى يىن بەرھەم ئىنانى يىن باشن. ئەف ئاخە ب شىئوہەكى بەرفەرەھ ل رەخورويىن رووبارىن ھىزل و خابوورى ل زاخۇ (تەماشەى وينەيى ژمارە ۳ بکە) و رووبارى زى مەزن ل دھۆكى يا بەرەبەلاقە. رووبەرئى قى ئاخى ل نىزىكى بەرلىقىن رووباران بەرفەرەتر لى دەيت. تەقنى رىكخستنى يى ئاخى ژ جورەكى باشە و پترييا وئى ژ جورئى ئاھا تىكەل

يا ھەرىن يە و يا زەنگىنە ب كەرەستەيىن ئەندامى كو رىژەيا وان دگەھيتە (۳،۵٪) لى لەورا ژى دەيتە ب كارئىنان بۇ بىستانان و چاندنا دارىن خوڭ و ھژىر و گەلەك جورىن دى يىن بەروبومىن چاندنى. ژەر پەيتيا باش يا قى ئاخى بوويە ئەگەرئى ھندى جەين ئاقەدانكىن و ئاكنجىبوونا مروقان ل سەر يىنە دانان وەك باژئىرى زاخۇ ل سەر رووبارى خابوورى و ھژمارەكا مەزن يا گوندان ل دەقەرئى.

ب- ئاھا دەشتىن خرفەبووى،

ب شىئوہەكى گىشتى دو جورىن قى ئاخى ھەنە ئەوژى ب قى شىئوہى:

۱- ئاھا دەشتىن پانكى (بەرلىقىن چيا)،

ئەف ئاخە ل بەر لىقىن چيا دروست دبىت ژ

۱۱- ئاھا دەشتىن ئاھرابووى ل رووبارى خابوورى دناھەرا زاخۇ و باتىھا

۱۱- ئاھا دەشتىن ئاھرابووى ل رووبارى خابوورى دناھەرا زاخۇ و باتىھا

جۇرئىن جوداجودا يىن ئاخى دا و دەستىنىشانكرنا جەوانىيا ب كارئىنانا ھەر جۇرەكى ژىو ھندى بشىن باشترىن مفا ژى وھرىگرىن. ئەف چەندەژى بۇ رۇلى مەزىن بى زانايىن رۇسى دوکچوۋى Dokuchaev دزفېرىت كو ئىكەم گەس بوو سىستەمەكى زانستى ژىو ۋاۋارتنا جۇرئىن ئاخى ل سالا ۱۸۸۰ئى دانای. پىشتى ھىنگى ئەف سىستەمە چەندىن جاران ژ لايى زانا و ۋەكۆلەرىن ئەۋرۋىي و ئەمرىكى ھاتىيە پىشخستىن ھەتا گەھشنىيە وئ سىستەمى بەرىھەلاۋ ل سالىن شىنستان ل سەد سالىا بىستى. ھەتا نوکە ئەف سىستەمە ل چەندىن ۋەلاتان بى بالادەستە و دەپتە بكارئىنان ئەۋزى ژبەرگو ب شىۋەيەكى ب سانەھى ئاخى بۇ سەر چەندىن جۇران پارۋە دكەت كو پىشت بەستىن دكەتە سەر سرۇشتىن دروستبوونا ئاخى و رەنگى وئ. ئەف سىستەمە تا رادەيەكى ۋەكى ۋى سىستەمى يە بى ۋەكۆلەر بيورىنگى ئاخا عىراقى بى پارۋە كرى.

۱- ۋاۋارتىن ل دوۋف تەقنى رىكخستى:
مەرەم ژ تەقنى رىكخستىن قەبارەيى وان گەردانە بىن ئاخى پىكدئىن كو پىرىيا جاران دناۋبەرا خىزەكى زۋر و تەقنى (ھەرى) دابە. ل دوۋف تەقنى رىكخستىن ئاخ دەپتە پارۋەكىن ل سەر ۱۲ جۇران و سىگوشە دەپتە بكارئىنان بۇ نىاسىنا ھەر جۇرەكى (تەماشە شىۋەيى ژمارە ۱ بکە). دقنى سىگوشەيى دا ئاخ ل دوۋف پىكھاتەيىن وئ دەپتە پارۋەكىن بۇ سەر سى جۇران ئەۋزى (خىز و تەقن و ھەرى) و ھەر گوشەك ژ گوشەيىن قى سىگوشى دەرىپىن ژ پىكھاتەيەكا ئاخى دكەت. د قى سىگوشى دا جۇرئىن جوداجودا بىن ئاخى دياردېن ئەۋزى كو پىشتى ھەرسى جۇرئىن وئ دگەل ئىك دەپتە تىكەلكرن. ئەف كرىارە پىدقنى ب شىۋەكرنا نمونەيىن ئاخى ھەبە داکو ھەر جورەك بىتە نىاسىن و ناۋى وئ بىتە دانان كو ناۋى ھەر جۇرەكى ب ھندى دەستىپىدكەت كا رىژەيا كىژ كەرەستەي دناۋا كىمترە. بۇ نمونە ئەو نمونەيا ئاخى يا پىكھاتى ژ خىزى ب رىژەيا ۷۰% و تەقنى ب

ئەنجامى خىۋەبوونا بەرمابك و ھوبىركىن بەران ئەۋىن ل چىايى دەپتە خارى و ل سەرئىك كوم دىن. ئەف ئاخە ب دىرژاھىيا چىايى دىرژدبىت لى فرەھىيا ۋى ژ چىايەكى بۇ چىايەكى دى يا جودايە و پىرىيا جاران فرەھىيا وان دناۋبەرا (۵-۱۰) كىلومەتران دابە. ئەف ئاخە يا زەنگىنە ب ھەبوونا كەرەستەيىن ئەندامى و بارىنا بارانەكا زىدە لەۋرا دەۋرەكا باش دروستبوونا گوندان پەيداكەت لى ئاخا ۋى ھندەك ھوبىركىن بەر و كەفران دناۋا ھەنە لەۋرا پىدقنى ب پاۋزكرنى دكەت بەرى كو كرىارىن چاندنى ل سەر بىنە ئەنجامدان. ئەف ئاخە ل بەر لىقنىن گەلەك جۇرئىن چىايىن پارىزگەھا دەۋكى دەپتە دىتن.

۲- ئاخا دەپتەن ناۋبەرى دا (دناۋبەرا چىاياندا):
ئەف ناۋە ل سەر وان دەۋرەين دەپتە دىنان بىن دكەۋنە دناۋبەرا دو چىاياندا. لى دىنامىكىا چىبوونا وان ژ ئەنجامى خىۋەبوونا وان ھوبىركىن بەران بىن ژ چىايى ھايئە خوارى و ل دەۋرەين نزمتر كەفتىنە سەر ئىك و ب پىشتى بۇرىنا دەمەكى دىرژ بوۋىنە دەپتە. ئاخا ۋان دەپتەن يا پىرە ژ كەرەستەيىن ئەندامى و خودان ستورواتىيەكا مەزىنە و شىبانىن وئ بىن بەرھەم ئىناتى ژى گەلەك دباشن. ديارترىن دەپتەن ل پارىزگەھا دەۋكى بىن ژ قى جۇرى ۋەك دەپتە سىدىان و ئىستىبلان ل زاخو و دەپتە بامەرىن و شىلادزى ل قەزا نامپىدىن و دەپتە نەھلا ل قەزا ئاكرى و دەپتە مەمانى ل زاۋىتە زىدەبارى روۋبەرىن دىشەنى دناۋبەرا چىايى زاۋا و چىايى سىپى كو باۋزىرى دەۋكىن ل سەر ھاتىيە دروستكرن (دەپتە ھزمارتن پىشكەك ژ دەپتە سىلئمانەيان). ب شىۋەيەكى گىشتى ئاخا ۋان دەپتە دناۋبەرا ئاخا قەھۋايى و ئاخا كەستانى يە.

ۋاۋارتنا ئاخا پارىزگەھا دەۋكى
ل دوۋف سرۇشتى دروستبوونا ئاخى. ئەم دىشىن ئاخى بۇ سەر چەندىن جۇران پارۋە بىكەين ژ پىخەمەت تىكەھشتىن و دياركرنا پەبوەندىيا دناۋبەرا

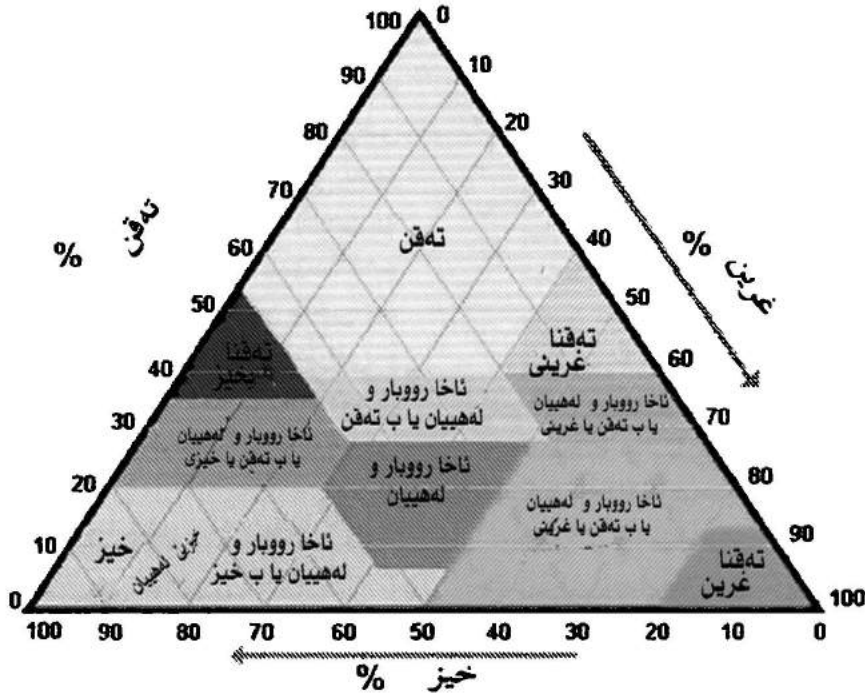
- 6- ئاھا تىكەلۆك يا خىزى: رىژەيا خىزى دناقدا كىمترە ژ ۵۰٪ و رىژەيا تەقنى ژى نىزىكى ۲۰٪ و ھەرى ژى نىزىكى ۳۰٪ بە.
- 7- ئاھا تىكەل يا تەقنى: پىكدهىت ژ ۳۰٪ ژ تەقنى و دناقبەرا ۲۰-۳۰٪ ژى خىز و يا ماى ژى ھەرى بە.
- 8- ئاھا تىكەلۆك يا تەقنى يا خىزى: نىزىكى ۴۵٪ خىزى دناقدا و دناقبەرا ۲۰-۳۵٪ ژى تەقن و يا ماى ژى ھەرى بە.
- 9- ئاھا تىكەلۆك يا ھەرى: پىكدهىت ژ ۷۰٪ ژ ھەرى و يا ماى ژى تەقن و خىزە.
- 10- ئاھا تىكەلۆك يا تەقنى يا ھەرى: پىكدهىت ژ ۱۰٪ ژ ھەرى و ۲۰٪ ژ تەقنى و ۲۰٪ ژى خىزى.
- 11- ئاھا تەقنى يا خىزى: پىكدهىت ژ ۴۵٪ ژ تەقنى و ۳۵٪ ژى خىزى و يا ماى ژى ھەرى بە.
- 12- ئاھا تەقنى يا ھەرى: پىكدهىت ژ ۶۰٪ ژ ھەرى و ۴۰٪ ژ تەقنى.

رىژەيا ۲۸٪ دى ھىتە ناكىرن ب ئاھا تەقنى يا خىزى (Sand clay).

جورىن ناھى ل دووڧ رىژەيا پىكھاتنا وان^(۳۱):

- 1- ئاھا خىزى: رىژەيا خىزى دناقدا پترە ژ ۸۵٪ و يا تەقنى ژى ۱۰٪ و ئەوا دىمىنىت ژى ھەرى بە.
- 2- ئاھا ھەرى: رىژەيا ھەرى دناقدا ۹۰٪ و خىزى ژى كىمترە ژ ۱۰٪ و يا ماى ژى تەقنە.
- 3- ئاھا تەقنى: رىژەيا تەقنى دناقدا پترە ژ ۴۰٪ و كىمترە ژ ۴۵٪ ژى خىزە و يا ماى ژى ھەرى بە.
- 4- ئاھا تىكەلۆك: پىكدهىت ژ ۴۰-۵۰٪ ژى خىزى و ۲۰-۳۰٪ تەقن و يا ماى ژى ھەرى بە.
- 5- ئاھا خىزى يا تىكەلۆك: رىژەيا خىزى تىدا پترە ژ ۵۰٪ يا تەقنى ژى نىزىكى ۱۰-۲۰٪ و يا ماى ژى ھەرى بە.

شىۋەين (۱) سىگۇشەيا تەقنى پىكخستنى يى ئاھى

دا دەپتە دېتن ئەوۋىن ھىزا پىنكشەنسىيانا وان يا لاواز وەك خىزى، ھىندەك ژوان دەپتە نىاسىن ب (A) كو ب شىۋوبەك ئىنكسەر كەفرىن بىيات دنخىقت. پىرىيا جاران ل بىنى ئەفرىزىن جىابى يا بەرەلاڧە.

۲- ئاھا فېرىتسىۋل: ئەف جۇرە ئاخەكا بەروڧاژى يە و دەمى شىندارىيا وئى بلند دبىت و ئاف دچىتە دناڧدا ئەف ئاخەزى قەدبىت و قەبارەين وئى مەزىنتر لى دەپت و ئىك دەپتە كىشان، لى دەمى دبىتە ھىشكانى قەبارەين وئى ژى بچوك دبىت و تىكدچىت، پىرىيا جاران ژى روۋىي وئى ژ سەرڧە دپەقىت و ھىندەك پەق تىدا چىدىن ھەتا وى رادەى روۋىي وئى ھەنا دناڧدا وان پەقاندا ژى بەردەوام دبىت، دناڧ قى جۇرى ئاخى دا رىزەيا تەقنى دناڧدا يا زىدەيە و پىر يا ل وان دەقەرمان بەرەلاڧە يىن بەردەوام دكەڧنە بەر ئاڧرابوونان و دكەڧنە بەر لىڧىن روۋباران.

۳- ئاھا ئىنسىبىتسىۋل: ئەف ئاخە ب ھىدى دەپتە نىاسىن كو نوپىرىن جۇرى ئاخى ژ ژ لايى دروستبوۋى قە، ھەردىسان نەخىن وئى يىن دروستبوۋى نىزىكى نەھا سەر روۋىي وئىنە لى بەردەوام دكەڧىتە بەر كىرارا شىبىشتا ئاخى ژ كەرەستەين خوي و نەبوونا شىانين وەرگرتنا كەرەستەين ژئەبوۋى.

۴- ئاھا ئەردىسۋل: ئەف ئاخە ژ جۇرى ئاخىن ھىشكە و ژ ئەنجامى كاودانىن كەشۋەھوابى ل دەقەرئىن بىابانى يىن ھىشك دروست دبىت، ئەف ئاخە نىزىكى ۲۰٪ ژ سەرڧەمى گىشت ئاھا سەر روۋىي ەردى پىكدىنىت لى ئەف جۇرە ئاخە ل پارىزگەھا دھۆكى ناھىتە دېتن.

۵- ئاھا مولىسۋل: ئەف ئاخە دكەڧىتە دەقەرئىن سىست و پىتى، بەھرا پىر ل دەقەرئىن گۈم و گەرئىن ئافى ھەين يا بەرەلاڧە لى ل پارىزگەھا دھۆكى ناھىتە دېتن.

۶- ئاھا سىبۇدسۋل: ئەف ئاخە ژ جۇرى ئاخىن نىشى بە كو ژ ئەنجامى كىرارا نەمانا پىنكھانەين نىتى دناڧدا دروست دبىت ھەتا وەلى دەپتە

ل قىرى ھەزى ئامازەپىكرنى بە كو پارىزگەھا دھۆكى چ قەكۋلىنىن تايەتمەند نەھاتىنە ئەنجامدان ژ پىنخەمەت ڧاڧارتنا ئاھا پارىزگەھى ل دوۋڧ پىڧەرى تەقنى پىنكسىتنى ژىلى ھىندەك روۋبەرىن بچوك يىن ەردى كو پىشت بەستىن كىرە سەر بوارى پىرۇمىن چاندن و بەرھەمىنانا چاندن بۇ ھىندەك جۇرىن بەروبوومان، ئەورا ئەم دىشىن بىزىن كو ل دوۋڧ ھىندەك دىمەنن زەڧىن دوۋبارەبوۋى يىن پىرىيا بەشىن ئاھا پارىزگەھى، ئاھا تىكەلۋك پىر ژ ھەمى جۇرىن دى يىن ئاخى روۋىي پارىزگەھا دھۆكى نىخافىتە كو ئەف ئاخەزى يا باشە بۇ چاندنا پىرىيا بەروبوۋمىن چاندن ب تايەت دناڧ ئاھا دەشتىن ئاڧرابوون يىن سەر روۋبارى زى مەزن و خابوور و ھىزل و دىجلەى كو ئاھا تەقنى يا ھەرىن ل بەر لىڧىن ڧان روۋباران يا بەرەلاڧە زىدەبارى دەشتىن پانكى، لى ئاھا خىزى بىنى ھىندەك روۋبەرىن كىم يىن ەردى نىخافىتە ب تايەت ل بەشىن رۇزھەلات و رۇزئاقابىن پارىزگەھى و ب رەخ رىنكا دورىانا دناڧبەرا زاخو و دىزەبىنى دا.

۲- ڧاڧارتىن ل دوۋڧ پىنكھانەين ئاخى (ڧاڧارتنا نەرىكى يا سەردەم بۇ ئاخى):

پىنكسىتن جۇرىن ئاخى دەپتە ھىزمارتن نوپىرىن شىۋاۋى ڧاڧارتنا ئاخى كو قەكۋلەر ل دوۋماھىيا چەخى بىستى بكارئىنن و دەپتە نىاسىن ب سىستەمى ڧاڧارتنا ئەمىرىكى بۇ ئاخى كو د قى سىستەمى دا ئاخ دەپتە پارڧەكرن بۇ سەر ۱۰ جۇران، دوۋماھىيا ئافى ھەر جۇرەكى ئاخى ب پاشكرى سۋل ب دوۋماھى دەپت و ئەف سىستەمە پىشت بەستىن دكەتە سەر پىنكھانەين ئاخى ژىۋ پارڧەكرنى، ھەتا نوكە چ قەكۋلىن ل عىراقى و ھىمى نەھاتىنە ئەنجامدان ژىۋ ڧاڧارتنا ئاھا وئى ل دوۋڧ قى سىستەمى، جۇرىن ئاخى ل دوۋڧ قى سىستەمى ئەڧنە^(۱۷):

۱- ئاھا ئىننىسۋل: ئەف جۇرە ئاخە ل دەمەكى ژمىزە نىنە دروستبوۋى و دەپتە ھىزمارتن ژ جۇرىن ئاخى يىن پىنكھەفتى ژ لايى پىتاندنىڧە، پىرىيا جاران دناڧ وان بەرماپكىن پىر پىرئىۋى

فەگھواستىن ۋەك لىقنا باي و ئاقى و بەستى و لىقنا گەردىن ئاخى ب ھارىكارىيا ھىزا راکىشانا عەردى، ئەف فاكتەرە ھەمى ل دەفەرەن چىيى ھەنە بتىن لىقنا ھەواي نەبىت كو ل دەفەرەن بىيان ھەبە لى ل ھندەك دەفەرەن دېزى ھەبە ب تايبەت ل وان دەفەرەن مەۋق ئاخى ب شىۋەبەكى نەدرۋست بىكارىنىت ۋەك نەھىلانا دارىستانان و بىرنا داروباران و زىدەچەراندىنا پەزى ل ھندەك جھان و بەرفەرەبىوونا باژىران ل سەر دەفەرەن چاندنى.

يا زانابە كو رامالىنا ئاخى ژ دەفەرەكى بۇ دەفەرەكا دى يا جودابە و پىشت بەستىن دكەتە سەر چەندىن فاكتەرەن ۋەك پلا تىزاتى يان ئەفرازىيا عەردى و ھەبىوونا شىنكاتىن سىرۋىشتى و بارىنا بارانىن بۇش پىن ژ نىشكەكىقە و كىلانەكا نەيا دورىست (تەماشى ۋىنەيى ژمارە ۴ بگە). بىرنا داروباران ل دەفەرە گەلەك يا بەرىلەف بوو ب تايبەت د وان سەردەمىن ئالۋز و ب زەحمەت پىن توۋشى دەفەرە بوۋىن ل دووماھىيا چەرخى بوۋرى ئەۋزى ژبەر نەبوونا كەرەستەپىن سونەمەنىي دماۋەيى قەيراناندا لەۋرا خەلك نەچارىبوو داران بىرىت و ب كارىنىت، لى پىشتى سالا ۲۰۰۰ پىشكەفتەنەكا باش دىۋارى قەزاندنا دارىستانان ل پارىزگەھى پەيدابوۋ ئەۋزى ژبەر وان ياساين ھاتىنە دانان ژبۇ نەھىلانا دياردا بىرنا داران و باشىبوونا كاۋدانىن ئىمناھى و ئابوۋرى ل ھەپىمى.

ھەردىسان چالاكىين مەۋقى گەلەك جاران دىنە ئەگەرى رامالىنا ئاخى ب تايبەت دەمى ماين خۇ د گوھۇرىنا سىستەمى زىنگەھا دەفەرە دا دەپتە كىن ۋەك قەكرنا رىكان و ئاقەدانكىرنى ل نەف زىنگەھىن چىيى ب تايبەت وان ئەفرازىين گەلەك تىز و خار كو ب قى رەنگى كىرارا رامالىنى زىدەتر لى دەپت. (تەماشى ۋىنەيى ژمارە ۵ بگە).

ھەردىسان پىرىن كارىگەرىين رامالىنا ئاخى ل ۋەزىن شىندارىي روىدەن ب تايبەت دەمى باران و بەفەرن بۇش دەپن، ئەم دىشەن قى رۇلى د قان خالان دا دىارىكەين:

۱- پىرىيا دەفەرەن پارىزگەھا دھۆكى تىكرايا باران بارىنا وان يا سالانە دگەھبە (۵۰۰ بۇ ۱۰۰)

دبىنە ئاخەكا تىشى و بتىن ل دەفەرەن دارىستانىن سىۋەرى (دارىستانىن كاژان) و دارىستانىن دارىن بەلگەۋەرىن ھەبە كو ل دەفەرەن سار دەپتە دىتن. ئەف ئاخە ل بەرىشەن باكوور و باكوورى رۇژتاقاين پارىزگەھا دھۆكى دەپتە دىتن.

۷- ئاخا ئەلفىسۇل: ئەف ئاخە يا زەنگىنە ب ھەردو توخمىن ئەلەمنىوم و ئاسنى و چەندىن تەخىن تەقنى پىن كەفتە سەر ئىك دنافا ھەنە، ئەف ئاخە ل وان دەفەرەن ھەبە پىن پلا شىندارىيا وان نەنجى و كەشۋەھۋابەكى گەرم ھەي كو ب كىمى بۇ ئەف كەشۋەھۋابە ژ سى ھەپقان كىمتر نەبىت داكوپى گونجايى بىت بۇ شىنىبوونا داروبار و شىنكاتى ل سەر. ژبەر سىرۋىشتى وئ، ئەف ئاخە ب پىزەبەكا كىم ل ھندەك دەفەرەن پارىزگەھا دھۆكى دەپتە دىتن.

۸- ئاخا ئەلتىسۇل: ئەف ئاخە گەلەك دكەفتە بەر كىرارا شىۋىشتىن داكو ژ كەرەستەپىن خوئ قورتال بىت، ھەردىسان ئەف ل پارىزگەھا دھۆكى ناھىتە دىتن.

۹- ئاخا ئوكسىسۇل: دناف قى ئاخى دا پىزەبەكا مەزىن يا ئوكسىدپىن كانزايى ھەنە.

۱۰- ئاخا ھىستوسۇل (ئاخا ئەندامى): ئەف ئاخە ب شىۋەبەكى بىنەرەتى ژ كەرەستەپىن ئەندامى پىكدەپت، دبىت دەرىنى ژ ئاخا شەرنوزمى ل پارىزگەھى بگەت ئەۋا رەنگى وئ ب سەر رەشى قە.

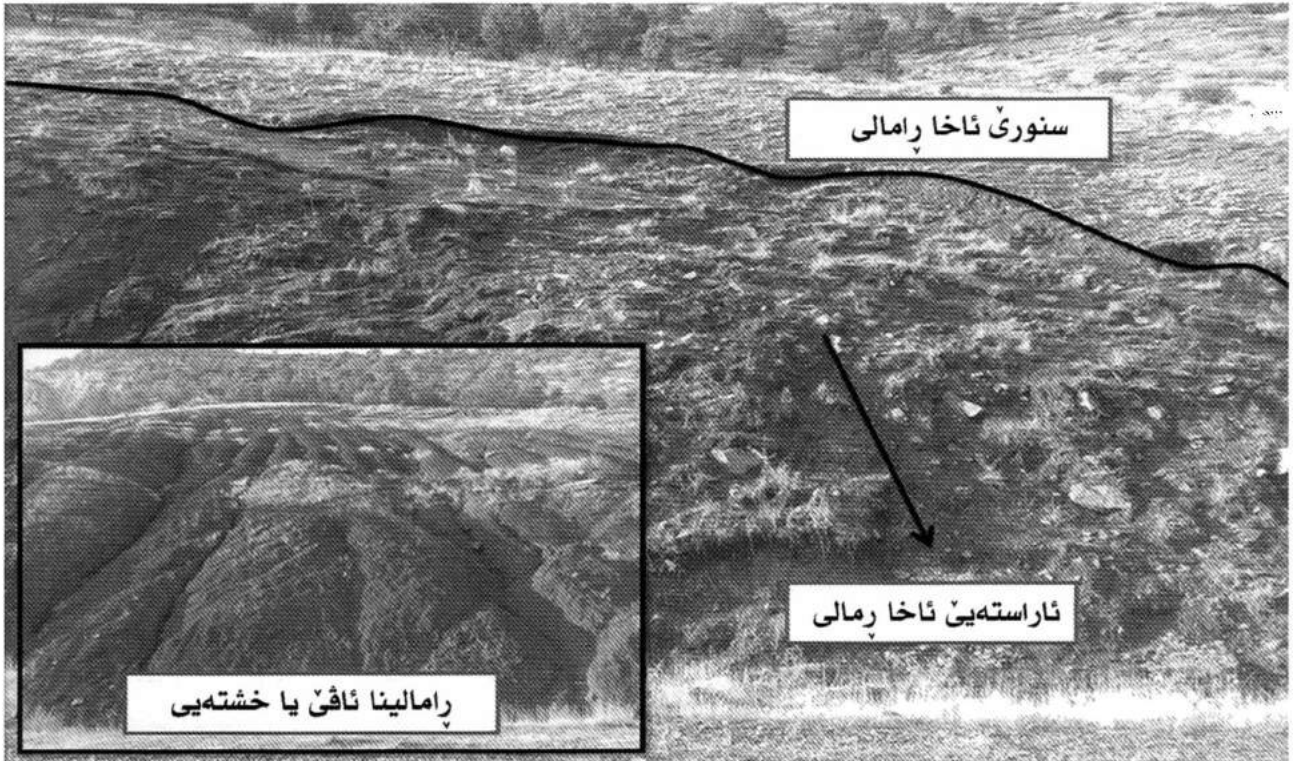
رامالىنا ئاخى:

كىرارا ژنافچوون يان خۇخۇرانا ئاخى پەيدادىبىت ژبەر فاكتەرەن سىرۋىشتى يانژى ژبەر چالاكىين مەۋقان، ئەف كىرارا شىبانىن عەردى كىم دكەت ب تايبەت شىبانىن وئ بۇ بەرھەم ئىنان و چاندنى، كىرارا رامالىنى دەپتە دىبارتىن كىرارا ژنافچوونا ئاخى كو كىراراكا سىرۋىشتى پە دبىتە ئەگەرى قەگھواستنا ئاخى ژ جھەكى بۇ جھەكى ب ھارىكارىيا فاكتەرەن

ۋىنەين (۵)

كارىگەريا رامالينا ئاقى يا ب ھىز- باكوورئ باتىفا-زاخۇ

ۋىنە ئلاينئ فەكۆلەرئفە ل پىكەفتى ۲۰۱۳/۳/۱۷ ھاتىبەگرتن

تا دگەھىتە چىيائىن گارە و ئاكرئ (سنورئ باشورئ رۇژھەلاتئ) و بەرھف باكوورئ تا سنورئ عىراق و توركىيا.

رولى مەزىن يى كو باران دگىرئيت د كرىارا رامالينا ئاقى دا قىنجا چ ب شىئوھەكى ئىكسەر بىت وھك رامالينا چىكىن بارانئ (رامالينا بارانئ)، يانئى ب شىئوھەكى نەئىكسەر ئەۋزى ژبەر بۇرنا ئاقى ل سەر ئاخى. ھەزى گوتنى يە كو دەمئ چىكىن بارانئ دكەفنه سەر رووئى ئاخى ئىكسەر دندكىن ئاخى ژىكشەدكەت يانى دبىت پىچەكى ژ جھئ وى بەت، ئەم دىئىن تىبىنيا ھندەك دەرئىن ئاخى بگەين ب تايبەت پىشتى بۇرنا ھندەك رەشەبايئىن بارانئ ل سەر رووئى تەقنا سىست. د قى بوارى دا (Cook and Doornkam ۱۹۷۳) ئاماژئ دكەتە رۇلى چىكىن بارانئ د رامالينئ دا كو نىزىكى ۹۰٪ ئى ژ دندكىن ئاخى

۴- ھەر د قى بوارى دا ئەم دىئىن ئاماژئ بگەينە وان توومارئىن بىنگەھئ زاخۇ كول پىكەفتى ۱۹۷۲/۲/۱ بىتنئ (۹۸،۵) ملىمەتر و ل شوانا (۳۸)۱۹۸ بىتنئ (۴۲) ملىمەتر ھاتىنە تووماركن. فەكۆلئىن دىاردكەن كو ھاتنا بارانئ ب رىژھيا (۳۰) ملىمەتر د دەمژمىرەكى دا شىانئىن مەزىن بىن ھەين بۇ رامالينا ئاخى.^(۳۸)

ھەردىسان ئەم دىئىن ئاماژئ ب دەينە وئ فەكۆلئىن ھاتىبە ئەنجامدان ژ لائى فەكۆلەر (المالكى ۲۰۰۶)^(۳۹) ل سەر دەفەرئىن چىيائى و نىمچە چىيائى، ئەو گەھىشتىە وى ئەنجامى كو يا رامالينەكا ب ھىز ل دەفەرئىن باشوور و ناقەراستا پارىزگەھا دھۆكى يا بالادەستە، ئەف رامالينە ل بەشئىن باكوورئ گەلەك ب ھىزترە ب تايبەت دەفەرئىن چىيائىن بلند ھەين ھەر ژ چىيائى كىرا و دىر (سنورئ باشوورئ رۇژئاقايى)

خىشتەينى (۲)

بلندترین و نزمترین پېژەين باران بارىن ب ھندەك بنگەھين پارىزگەھا دەھۆكى

بنگەھ	بلندترین	سال	نزمترین	سال	تىكرار	سال
راۋىتە	۱۵۸۸	۱۹۹۱/۱۹۹۲	۴۶۶	۲۰۰۷/۲۰۰۸	۷۸۷,۸	۲۰۱۰-۱۹۹۱
مەككىشەك	۱۰۲۰	۱۹۹۱/۱۹۹۲	۳۱۰	۲۰۰۷/۲۰۰۸	۶۴۶	۲۰۱۰-۱۹۹۱
بەشەك	۸۹۱	۱۹۹۲/۱۹۹۳	۲۱۶	۲۰۰۷/۲۰۰۸	۵۷۴	۲۰۱۰-۱۹۹۱
زاخۇ	۷۹۴	۲۰۱۲/۲۰۱۳	۳۵۸	۲۰۰۷/۲۰۰۸	۶۵۲	۲۰۱۳-۲۰۰۰
سەرەشەك	۱۲۳۲	۱۹۹۱/۱۹۹۲	۱۵۸	۱۹۹۹/۲۰۰۰	۶۹۱	۲۰۰۹-۱۹۸۰
ئاكىرى	۱۳۷۸	۱۹۵۷/۱۹۵۸	۳۳۸	۲۰۰۷/۲۰۰۸	۶۳۳	۲۰۰۹-۲۰۰۰

- ھۆكۈمەت ھەزمى كورستان، ھەزارەتا گەيلىنن و ئەگۈھاستىنى، رۇشەبەرىيا كەشنىسىيا دەھۆكى، داتايىن ئەبەللاھىرى (سالين ئۆكجودا)
- ھۆكۈمەت اقلیم كورستان، وزارتە النقل والمواصلات، مەيرىة الاتوام الجومھ، دائرە الاتوام دەھۆك، بىانات غىر منشورە (سنوات متفرقة).

بارانا چالاک يا سورنسىويس ل دووڤ فى
ھاوگىشەين دەھتە دەرتىخستىن :

$$P=1.65(R / T+12.2)10/9$$

ب رەنگەكى كو:

$$P = \text{بارانا چالاک/ملم}$$

$$R = \text{بارينا سالانە /ملم}$$

$$T = \text{تىكرابىن گەرمانىيا سالانە /م}$$

دكەفنه بەر فى كارتىكرنى كو قەبارەين وان دنافبەرا
(۱،۰-۰،۵) ملیمەتران دا، ئەوژى ژەمر نەرمى يا فان
كەرەستەيان و ب سانەھى قەگۈھاستىنا وان^(۱۰)، لى
گەلەك يا ب زەھمەتە ئەم تىبىنا فى كارتىكرنى
ب شىوہەكى مەيدانى بگەين، لى ئەم دىشەين فى
چەندى ب ھندەك ھاوگىشەين بىركارىن بىن تايبەت
دىار بگەين كو ھاتىنە دانان بۇ دياركرنا رۇل و كارى
بارانىن ل سەر ئاخى، ديارترىن ئەف ھاوگىشە كو ل
سەر داتايىن بنگەھى كەشنىسى بىن زاخۇ ھاتىنە
بجەھىنان ئەوژى ب فى رەنگى:

ھاوگىشا دوگلاسى^(۱۱):

$$S = \frac{1.65(0.03937 P)^{2.3}}{1 + 0.0007(0.03937 P)^{3.3}}$$

ب رەنگەكى كو:

$$S = \text{قەبارەين رامالىنىن م}^2/\text{ك}م^2/\text{سال}$$

$$P = \text{بارانا چالاک يا سورنسىويس}$$

ژىو ب دەستەقەئىنانا قەبارەين رامالىنا ئاخى يا
سالانە م^۳/ك^۲/سال، ئەم دى ئەنجامى ھاوگىشە
دوگلاسى ل سەر ژمارە (۱۰۰۰) دابەش كەين و پاشى
دى ئەنجامى وى لىكدانى (۳۶۵) رۇژان كەين.
و ژىو پىقان قەبارەين رامالىنىن ل دووڤ ھاوگىشە
بەرى نوگە ل دەشنا سىدى، دقنىت ل دەستپىكىن
بارينا چالاک دەرىخىن ل دووڤ ھاوگىشە بەرى نوگە
مە دياركرى دگەل سەرجمەن بارانىن بارى و تىكرابىن
گەرمانىيا سالانە. ل دووڤ داتايىن خىشتەين ژمارە
(۳) بارينا چالاک يا دەقەرى گەھىشتە (۱۲، ۵۰)، ل
دووڤ فان پىزانىنان ئەنجامى ھاوگىشە دوگلاسى ل
دەشنا سىدى دىبەتە (۱، ۹۲) م^۳/ك^۲/سال.

۲- ھاوكىشا لانكباس و سوم^(۴۳)
:(Langbein and Schumm ۱۹۵۸)

$$E = \frac{1.631(0.03937 P)^{2.9}}{1 + 0.0007(0.03938 P)^{3.9}}$$

ب رەنگەكى كو:

E = بەرھەمى خرقەبوويى م ۳/ك۴/سنه

P = بارىنا چالاک يا سورنسويس

ژماره دەربرىنى ژ فاكتەرى بەرھەفانبا شىنكەنى

دكەن

۲- ھاوكىشا فورنىه^(۴۴) (Four nier ۱۹۶۰):

$$R = F \left(\frac{P^2}{P} \right)$$

ب رەنگەكى كو:

R = شىيانىن رامالىنى يىن بارىنا بارانى

P = برا بارىنا ھەبھانە

p = برا بارىنا سالانە / ملەم .

زانا فورنى (Fournier ۱۹۱۰) شىيانىن رامالىنى

يىن باران بارىنى ل دووڤ پلا بەيز بارىنى ل دووڤ فى

شىئوھى رۇھن دكەت:

بىرلەشمە	بىرلەشمە
لاواز	كىمتر ژ ۵۰
ناقنچى	۵۰ — ۵۰۰
بلند	۵۰۰ — ۱۰۰۰
كەلەك بلند	پتر ژ ۱۰۰۰

پشتى بجهئىنانا فى ھاوكىشىن ل سەر داتايىن

بارانى ل بنگەھى زاخۇ (تەماشەى داتايىن خىشتەيى

ژماره ۳ بکە) دياردييت كو دەفەرا زاخۇ ژبەر رامالىنەكا

ناقنچى دناليت ب رەنگەكى كو پلا ھىزبا باران بارىنى

لى دكەھىتە (۱۰۰،۵). و ئەگەر ئەم فى ئەنجامى

دكەل ئەنجامىن ھاوكىشىن بەرى نوکە ھەفبەر

بکەين دى بينىن كو چ مەترسىيا رامالىنا بارانى ل

دەفەرى نىنە و ئەف چەندەزى دەربرىنى ژ سرۇشتى

جيولوزى يىن بالادەست ل پترىبا دەفەرىن پارىزگەھى

دكەت.

ل دووڤ بارىنا چالاک يا د ھاوكىشا بەرى نوکە مە

ئامازى پىكرى، ئەنجامى ھاوكىشا لانكباس و سومى

گەھىتە (۲،۸۸) م ۳/ك۴/سال، ئەف ئەنجامە ھەر

نيزىكى ئەنجامى ھاوكىشا دوگلاسى يە، ئەنجامىن

قان ھەردو ھاوكىشان دياردكەن كو رامالىنا ئاخى

ل دەفەرى د ئاستەكى مەترسىدار دا نىنە، ژماره

ئەف ھاوكىشە سەرەدەرى دكەل تىكرایان دكەت و

فاكتەرىن دى ل بەر چاف ناوەرگريت وەك گوھۆرىنىن

بلندى و نزمىي و جورى ئاخى و چرىيا شىنكەتايان

ل سەر ئاخى، لى ئەم دورھىلى راسنەقىنە وەكى

ئەنجامى ھاوكىشى نىنە، ھەردىسان ئەنجامى

ھاوكىشا (فورنىه) زى چ جوداھى دناقبەرا ئەنجامىن

ھاوكىشىن بەرى نوکە نىنە ژبەرگو ئەوژى پىشت

بەستىن دكەتە سەر گوھۆرىنىن بارانى بتنى بىنى

ل بەرچاف وەرگرتنا بارىنا بارانىن بەيز يان قەبارەيى

بارىنا وى.

خىشمەينى (۳)

ھىزا رامالينى (الحتية) يا بارينى ل بنگەھنى زاخو دماوھينى ئاقبەرا (۱۹۷۷-۲۰۰۵)

ھەيڧ	كانينا دوئ	شوات	ئادار	نيسان	كولان	خىزان	تيرمەھ
تىكراين بارينى	۱۲۱,۴	۱۰۷,۵	۱۱۶,۷	۹۲	۳۴,۱	۱,۶	—
P ²	۱۴۷۳۷,۹	۱۱۵۵۶,۲	۱۳۶۱۸,۹	۸۴۶۴	۱۱۶۲,۸	۲,۵۶	—
$\frac{P^2}{p}$	۲۱	۱۶,۴۷	۱۹,۴۱	۱۲,۰۶	۱,۶۵	—	—
ھەيڧ	تەباخ	نيلون	جىريا ئىكىن	جىريا دووي	كانينا ئىكىن	p	
تىكراين بارينى	۰,۲	۰,۲۱	۳۰	۸۴,۴	۱۱۳,۵	۷۰۱,۶۴	
P ²	۰,۰۴	۰,۰۴۴	۹۰۰	۷۱۲۳,۳	۱۲۸۸,۲	R	
$\frac{P^2}{p}$	—	—	۱,۲۸	۱۰,۱۵	۱۸,۳۶	۱۰۰,۵۸	

دكەت كو ژ ئەنجامى وئ ھندەك دەر زىان شەق دروست دىن و ب بۇرنا وەختى كوو راتى و فرەھبىيا قان دەرزان مەزنتىر لى دەيت و د ئەنجامدا تەخا روويى ئاخى دەيتە راكرن. ئەف دياردە ل دەفەرىن گەلەك تىز پەيدادىت وەك ئەقرازىين چىايان. پترييا روويى ئاخا پارىزگەھا دھۆكۆي ژىمەر فى دياردى دناليت (تەماشەي وپنەينى ژمارە ۶ بگە). ھەزى ئامازەپىكرنى بە كو ئەنجامين ھندەك فەكۆلىنان ل دۆر سرۆشتىن پەيوەندىيا دناقبەرا رامالينا ستووراتىيا ئاخى و شىيانين بەرھەم ئىنانا ئاخى ديار دكەن كو پەيوەندىيەكا بەروفازى يا ھەي دناقبەرا ستووراتىيا ئاخى و شىيانين بەرھەم ئىنانا بەروبوومين دانودكاكى. نىك ژ فەكۆلىنان دياردكەت كو رامالينا ب برا (۷,۵) ملىمەتران ژ ستووراتىيا روويى ئاخى راکەت ژ ئەگەرى رامالينا ئاقى دىيتە ئەگەرى كىمكرنا بەرھەمئىنانى بەروبوومى گەنمى و جەھى ب رىژەيا (۲۱٪) ئى. ھەردىسان ئەف بەروبوومە ب رىژەيا (۵۸٪) ئى كىم دىيت ئەگەر رامالين گەھىشتە نىزىكى (۱۵) سانتىمەتران ژ ستووراتىيا روويى ئاخى. ھەردىسان فەكۆلىنەكا دى دياردكەت كو ئەف ھەردو بەروبوومە ب رىژەيا (۲۷,۳٪) ئى كىم دىن دەمى تووشى رامالينەكا ئاقتىجى دىن و ب رىژەيا (۶۵,۴٪) ئى كىم دىن دەمى تووشى رامالينەكا ب ھىزىن^(۱۴۵).

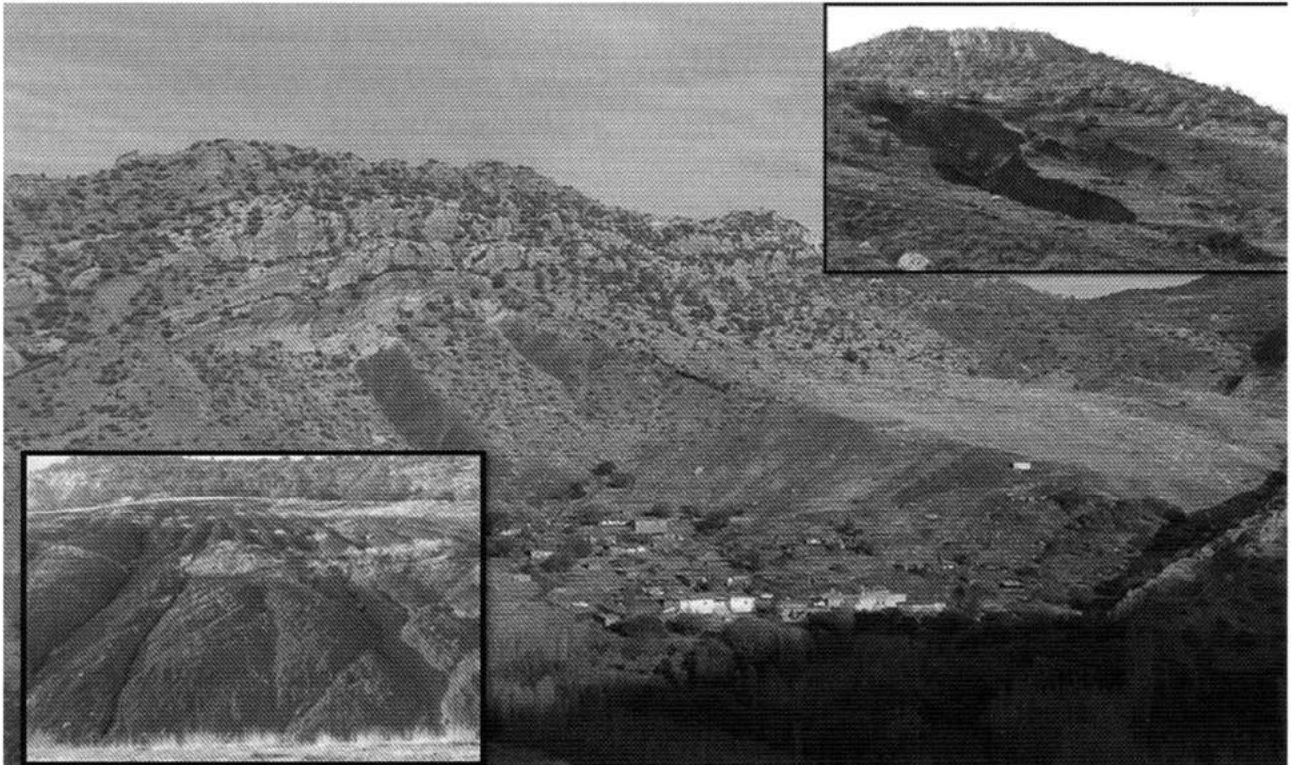
ل دووڧ ئەف چەندا بەرى نوکە ئەم دىشەن نامازى ب مەترسىيا رامالينا ئاقى ل سەر ئاخا پارىزگەھا دھۆكۆي بگەين. ئەم دىشەن كارىگەريا وى دقان خالان دا كورت بگەين:

۱- رامالينا رۇيى: دەيتە ھىزمارتن ئىكەم قۇناغا رامالين تىدا دىبۇرىت كو تەخەكا تەنك ل سەر روويى ەمدى دناڧ رووبەرەكى بەرفرەھ بىن ەمدى دا رادكەت. ئەف دياردەبە ل وان جەھان پەيدادىت بىن پلا تىزاتىيا وان يان ئەقرازىيا وان يا كىم وەك دەفەرىن دەشتا سىندى و ئاكرى و سلىقمانەي. زىدەبارى دەفەرىن دەشتى بىن پانكى و دەشتىن ئاقراپوونان بىن گرىداي ب رووبارى خابوور و دىجلە و زى بى مەزىن فە.

۲- رامالينا خىشمەينى: ئەف رامالينە ھىنگى پەدادىت دەمى ھىزا رامالينا رۇيى ب ھەفبەرکن دگەل يا بەرى نوکە مەزنتىر بىت. ژ ئەنجامى وئ ھندەك جۆك و گەرىن ئاقى دروست دىن. ئەف چەندە ل دەفەرىن تىزاتىيا وان ئاقتىجى دروست دىيت ب تايبەت ل دەفەرىن ھىلین دابەشكرنا ئاقى.

۳- رامالينا دەرزاندىن (شەقبونى): دەيتە ھىزمارتن مەترسىدارترىن قۇناغا رامالينى ژىمەرکو باران ھىزا خۇ ھەمىن ل سەر دەفەرەكا دەستىشانكرى

ۋىنەين (۱)
رامالينا ئاڧى يا دەرزان- باتىفا (زاخۇ)

ۋىنە ژلاينى فەكۆلەرىفە ل پىنكەفتى ۲۰۱۳/۳/۱۷ ھاتىبەگىرنى

- ۲- ب كارئىنانا سىستەمى چاندنى بىن كەنتورى.
- ۳- پاراستنا ئاستىن جىگىر بىن توخمىن خۇراكى و كەرەستەيىن ئەندانى بىن دناق ئاخى دا.
- ۴- ب كارئىنانا سىستەمەكى چەرىنى بىن رىنكخستى كو شىفانين پارىزگەھى پەزى خۇ ل سەر بەرمايكىن گىابى دچەرىنن ئەۋزى ژ پىخەمەت كىمكرنا دياردا رامالينى.
- ۵- كونترولكرن ل سەر لىقنا بارانى و ئاڧاكرنا رىگىرن پەحن ل ھەمبەر ئاڧى كو دىنە ئەگەرى كىمكرنا ھىزا لەزاتىيا بۇرىنا ئاڧى.
- ۶- زىدەركرنا چاندنا شىنكاتى و داروباران و جۇرىن دى بىن شىنكاتى كو دىنە ئەگەرى زىدەبوونا پىنكشەمانا ئاخى و نەھىلانا رامالينى.

ئەف چەندا بەرى نوکە مەترسىيا رامالينى و رۇلى وى د وىرانكرنى دى دياركەت، ژبەر ھندى پىندىقىيە ھندەك پىرابوونىن گىرنى بىنە ئەنجامدان، ھەردىسان يا دىڧىت دىمەنى عەردى بالادەست ل دەفەرى ل بەرچاڧ بىتە ۋەرگىرن ژبۇ پاراستنا ئاخا وى ژدىاردا رامالينى. ھەردىسان دىڧىت رىتقەبەرىنن ڧان جھان دەست ب ھندەك رىنك و شىۋازان بکەن ژبۇ كىمكرنا ڧى دياردى ژبەرکو بەشەكى مەزن ژ پارىزگەھەا دھۆكى ژبەر دياردا رامالينا ئاڧى دنالن، ب تايبەت دەفەرىن تىزاتىيا وان مەزن. ژبۇ كىمكرنا كارىگەرىا ڧى دياردى پىندىقىيە ئەف خالە ل بەرچاڧ بىنە ۋەرگىرن:

۱- ب كارئىنانا سىستەمى مالكان ل دەفەرىن پلا تىزاتىيا وان يا مەزن (تەماشەى ۋىنەينى ژمارە ۷ بکە).

۱- چاندنا كەنتورى:

مەرەم ئى كىلانا عەردى يە دگەل ھىلېن كەنتورى، ئەف چەندە پتر يا گونجايە بۇ عەردان بىن ئەفرازىيان وان يا كىم ژبەركو ئەف رىكە دىت ئەگەرئ كىمكرنا رامالينا ئاخى ئەوژى ب رىكا گرتنا چوونا ئافى ل سەر ئەفرازىيان و زىدەكرنا دەلىقا پالافتا ئافى دناقتا، كىلانا عەردى دگەل ئاراستەبى ئەفرازىيان بان نشىقىيان شاشىبەكا مەزىنە ژبەركو دىتە ئەگەرئ پەنگىنا ئافى ل سەر وئ تىزاتىي و پاشى شىيانىن وئ بۇ رامالينا ئاخى زىدە دكەت. ئەم دىشىن تىبىنيا ھەبوونا قى جۇرى كىلانى بگەين ل ھىدەك دەفەرىن پارىزگەھى ئەوژى ژ ئەنجامى ئەزمونىن وان بىن كەفن.

۲- چاندنا شەرىتى:

ئەف جۇرە دەيتە ھژمارتن باشتىرىن رىك بۇ كىلانا عەردى و پىكدەھىت ژ ھژمارەكا شىرىت بان

خىچىن لىكگوھۆر ژبۇ ھژمارەكا جۇرىن جوداجودا بىن بەروبوومىن چاندنى كو ل سەر ھىلېن كەنتورى دەيتە چاندن كو ژ لايى خۇفە ناھىلىت ئاخ ل جھىن ئەفرازى ب راماليت. د قى رىكى دا زەفيا عەردى دەيتە دابەشكرن بۇ سەر چەندىن پارچىن دىژ بان بىن لاكىشەى بىن تا رادەبەكى مەزىن، ژ لايى فرەھىي ژى قە پەيوەندى يا ھەى ب فاكتەرىن (ئاخ، برا بارىنا بارانى، ئەفرازى و نشىقى)، ب قى رىكى ئەم دىشىن رامالينا ئاخى كىم بگەين و خو ژ چىبوونا گۇمىن ئافى قۇرتال كەين.

گرنگىيا قى ئىكى يا د ھىدى را كو دىتە ئەگەرئ كىمكرنا تىكرائىن رامالينا ئاخى ژبەركو شىرىت ئىكى برەكا مەزىن يا رامالينى دگرىت ل دەمەكى شىرىت تژى پىشكا دى دگرىتن، لەورا ئەف رىكە گەلەك يا چالاكە ژبەركو دىتە ئەگەرئ كىمكرنا مەترسىيا رامالينى ل سەرى ئافرازىيان، ئەف رىكە دەيتە بكارئىنان ل دەمى چاندنا بەروبوومىن ژىكدویر ل سەر وان زەفىين

۷) ۋىنەين

رىگرىن بەرى ژبۇ كىمكرنا پلا تىزاتىيا ئاخى - گەرەگو - سەرسىك

ۋىنە ژ لايى فەكۆلەرىفە ل رىكەفتى ۲۰۱۴/۹/۱۰ ھاتىبەگرتن.

دگەل ئەقرازىن دھىتە دانان و مەرەم ژ دانانا مەشاران ب كارئىنانا عەردى ئەقرازانە ژىو چاندنى ب شىۋەبەكى باشتر و چالاكتىر، ئەف چەندەژى ژ ئەنجامى كىمكرنا ئەقرازىيا دھىت ئەوین كو ئاف ل سەرا دبۇرىت و ئەف ئافە دھىتە ھەلگرتن بەرى كو ب ل سەرى وى عەردى بچىت و ھوسا ئاستى راملینا راملین و دامالینا ئاخى بۇ كىمترین ئاست دھىتە كىمكرن، ھەردىسان ئەف چەندە ژ لاین خۇفە دبىتە ئەگەرى باشترلىكرنا سىستەمى شىدارىن ین ئاخى ل سەرلىقین ئەقرازىيان كو دەلىقا ۋەبەرھىنانى بۇ بواری چاندنى دھىتە دان^(۴۷). ئەم دىن تىبىنىيا ھەبوونا ھژمارەكا قان مەشاران بگەین ل دەقەرى ۋەك ئاشەوا و گەرەگو و دەشتا سىپنە و بلنداھىن زاخۇ و كەشان، زىدەبارى چەندىن دەقەرىن دى (تەماشەى وىنەىن ژمارە ۸ بگە).

عەردى بىن دەلىقا راملینى لى ھەى كو دىشان دا نەبىت ب رىكا چاندنا كەنتورى بتنى بىتە پاراستن، ئەف رىكە ل وان ئەقرازىيان دھىتە بكارئىنان بىن پلا وان دناقبەرا (۶-۱۵٪) ى يانژى پتر ئانكو (۳،۴-۸،۵) و پتر، ھەردىسان ل وان دەقەران بىن بارانەكا بووش لى دبارىت^(۴۶).

۳- مەشارىن كەنتورى:

ئىكە ژ رىكىن چالاك ل سەرى رووین ئەقرازىيان بۇ كىمكرنا راملینا ئافى يا رووى كو ژ لاین خۇفە دبىتە ئەگەرى كىمكرنا راملینا ئاخى ئەوژى ب رىكا كرتنا ئافىن بارانا كو دەلىقى دەتى دناف تەخىن ئافى دا بىتە پالافتن. مەشار پىكدەھىت ژ دانانا شوستەكى ژ بەران يان عەردى كو ب شىۋەبەكى پارچە پارچە

۸) وىنەىن

رىكا مەشاران ل مەشارىن ۋەلاتى چىنى

۴- سكرىن بچويك*

سكرىن بچويك دەررىنى زىندەك دىوارىن كەفران دكەن ئوۋى ب دانانا بەران ل سەر ئىك و ب ھارىكارىيا ھندەك كەرەستەيىن پىنكشەمانى ۋەك تەقنى يان چىمەنتويى پىنكشە دا دەينە نساندن و دىرئاهىيا وان دگەھىتە چەند مەترەكان و ب فرەھىيەكا گونجايى، ژبەر قى چەندى سكران چەندىن مفا ھەنە ۋەك عەمباركرنا ئاقىن روبران داکو ب ھەروە نەچىت ل دووقدا ئەف ئاقە دەيتە پالافتن و دناق ھندەك عەمبارگەھان دەيتە ھەلكرتن، ھەردىسان كررارا رامالينا ئاقى كىم دكەن، ل پارىزگەھا دھۆكى ب دەھان سكران ھەنە ۋەك سكرى ئاشەوا، سىنە، گەلى (مام شىقان تەماشەى وىنەين ژمارە ۹ بكە) و كەشكان و گەلەكىن دى. ھەردىسان ئەو ئاقا ل پىشت قان سكران دەيتە خرشەكرن بۇ مەرەمىن چاندنى و ب ئاقدانا گىانەوھەران دەيتە بكارئىنان.

ھەردىسان ژ مفايىن مشاران ئەو كىمكرنا چالاكىيا رامالينى ل جھىن چاندنى ب ھەقبەكرن ل جھىن مشار لى نەھاتىنە ل كارئىنان، ئەف چەندەژى دبىتە ئەگەر ئەو عەرد ب چرەكا بلند بىتە بكارئىنان، ھەردىسان مشار دبىنە ئەگەرئى كىمبوونا چوونا ئاقى ل سەر ئەقرزىيان و ئەف چەندە ماوہىيەكى زىدەتر دەتە شىنكاتى دناق ئاخى دا گەشە بكتە، ھەروەسا ئاقا زىدە دناقبەرا كەنالاندا دەيتە فەگوھاستن و ل سەر ھەمى زەقىان بەرەلاف نابىت و ھوسا مشار دبىنە ئەگەرئى پاراستنا شىدارىيەكا نافتجى يا باش دناق ئاخى دا^(۹). پىرىيا ئەقرزىين پارىزگەھا دھۆكى ژبەر ئارىشا رامالينى دنالن ژبەرکو ئەف سىستەمى چاندنى لى نەھاتىيە بكارئىنان ژىلى ھندەك رووبەرىن سنوردارنەبن كو ھاتىنە بكارئىنان بۇ چاندنا بىستانان ب تايبەت زى دارىن ترى ل سەر لىقنىن ھندەك نھالان ل دەفەرا مانكىشك.

۹- وىنەين
سكرى مام شىقان

۹- وىنە ژلاين فەكۆلەرىفە ل پىنكەفتى ۲۰۱۳ / ۳ / ۵ ھاتىيەكرتن

په‌راویز:

1. صلاح حمید الجنابی، سعدي علي غالب، جغرافية العراق الإقليمية، كلية التربية، دار الكتب للطباعة والنشر، الموصل، 1992، ص 107-108.
2. سهل السنوي، يحيى الراوي، أحمد المنجد، محمد سوادى عطية، الجيولوجيا العامة الطبيعية والتاريخية، ط1، مطبعة كلية العلوم، جامعة بغداد، 1979، ص 135
3. <http://geology-soil-1.blogspot.com>
4. <http://geology-soil-1.blogspot.com>
5. المؤسسة العامة للتعليم الفني والتدريب المهني، تقنية مدنيـف خواص واختبارات التربة - 2004، ص 4-5.
6. G. J., Retallack, (1990), Soils of the past : an introduction to paleopedology. Boston: Unwin Hyman. p 32
7. Ames, S.W. (1990), Soil genesis and classification, Iowa State Univ. Press . p36
8. هــد. فوئ، ل. م. ثورك ، أساسيات علم التربة، الطبعة الخامسة، ترجمة صالح محمود دميرجي وعبد الله نجم العاني، مطبعة جامعة بغداد، 1978، ص 31.
9. آزاد محمد أمين، تغلب جرجيس داود، جغرافية الموارد المائية، مطابع دار الحكمة، 1990، ص 13.
10. حسن ابو سمور، مصدر سابق، ص 270.
11. نفسه، 281.
12. Dr, p. Buringh, Soil And Soil Conditions in Iraq, Soil Survey and Classification(2 Specialist, Baghdad, 1960
13. صلاح حمید الجنابی، سعدي علي غالب، جغرافية العراق الاقليمية، المصدر السابق، ص 109.
14. شاكر خصباك، العراق الشمالي دراسة لنواحيه الطبيعية والبشرية، المصدر السابق، ص 113.
15. <http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture>
16. حسن ابو سمور، مصدر سابق، ص 283.
17. فليح الطائي، <http://www.alkutnet.com/vb/showthread>
18. المصدر نفسه، ص 109.
19. جاسم محمد الخلف، مصدر سابق، ص 141.
20. صلاح حمید الجنابی، سعدي علي غالب، جغرافية العراق الاقليمية، المصدر السابق، ص 111.
21. شاد محمد بالته، صيانة التربة والمياه في العراق، ط 2 ، بغداد، 1995، ص 41.
22. فليح الطائي، <http://www.alkutnet.com/vb/showthread>
23. المصدر نفسه.
24. حسن ابو سمور، الجغرافية الحيوية والتربة، دار المسيرة للنشر والتوزيع، ط1، عمان، الاردن، 2005، ص 284.
25. جاسم محمد خلف، مصدر نفسه، ص 143.
26. فليح الطائي، <http://www.alkutnet.com/vb/showthread>
27. صلاح حمید الجنابی، مصدر سابق، ص 112.
28. أحمد علي حسن البواتي، حوض وادي العجيج في العراق واستخدامات أشكاله الأرضية، اطروحة دكتوراه، مصدر سابق، ص 51.
29. حسن ابو سمور، مصدر سابق، ص 289.
30. فليح الطائي، <http://www.alkutnet.com/vb/showthread>
31. الدراسة الميدانية، بتاريخ 24 / 11 / 2013.

٣٢. اسماعيل اسعد اسماعيل، المصدر السابق، ص ٤٣.
٣٣. حكمت عبدالعزيز حمد الحسيني، جيومورفولوجية جبل بيرمام واحواضه النهرية، المصدر السابق، ص ١١٨.
٣٤. حسن ابو سمور، مصدر، سابق، ص ٢٨٨-٢٨٩.
٣٥. جاسم محمد خلف، مصدر سابق، ص ١٤٤.
٣٦. حسن ابو سمور، مصدر سابق، ص ٢٥٧-٢٥٨.
٣٧. <http://ar.wikipedia.org/wiki>
٣٨. الشيخ محمد اسماعيل، مشكلة الحث وانجراف التربة في جبال سوريا الساحلية - محافظة طرطوس، مجلة الجمعية الجغرافية الكويتية، العدد ٩٨، الكويت، ١٩٨٧، ص ١٧٥.
٣٩. عبد الله سالم المالكي، مصدر سابق، ص ١١٠.
٤٠. Cook. R. U ., Doornkam .P .J. C. "Geomorphology in Environmental Monagment . Oxford 1973. P 27
٤١. حسن رمضان سلامة، اصول الجيومورفولوجيا، ط ١، دار المسيرة، عمان، الاردن، ٢٠٠٤، ص ٤٢٣.
٤٢. يوسف صالح اسماعيل، التقييم الجيومورفولوجي لسهل ديبكة، اطروحة دكتوراه (غير منشورة)، جامعة الموصل، ٢٠٠٨، ص ٨٨.
٤٣. حسن رمضان سلامة، مصدر سابق، ص ٨٨.
٤٤. محمد اسماعيل الشيخ، حول مشكلة الحث وانجراف التربة في جبال سوريا الساحلية، نشرة الجمعية الجغرافية الكويتية، العدد ٩٨، ١٩٨٧، ص ٣٢.
٤٥. Fre ,W.W.& OTHERS, Soil erosion effects on properties and productivity of two soil ,J. Soil Sci- society of A America , Vol.46, NO.5, California, 1982.p.1052
٤٦. ناهده جمال الطالباي، خالد طيب محمد البرزنجي، صيانة التربة والمياه، بحث غير منشور، قسم علوم التربة، كلية الزراعة، جامعة السليمانية، مطبعة سكرتارية جمعية طلبة كردستان، ١٩٩٨، ص ٥٧.
٤٧. ابراهيم شفيق، أمين احمد الراوي، استصلاح وتحسين التربة، مصدر سابق، ص ٢٩٦.
٤٨. اسماعيل محمد، حول مشكلة الحث وانجراف التربة في جبال سوريا الساحلية (محافظة طرطوس، نشرة الجمعية الجغرافية الكويتية)، العدد (٩٨)، الكويت، ١٩٨٧، ص ٢٤-٢٥.

پرووہکی سرؤشتی

پ.د. ئەھمەد عەلی ھەسەن بەبەواتی
زانکویا دەھوک - کولیزا زانستین مروفاپەتی
وەرگیران: خالد صالح

ئافا سەر عەرد خۆش دچیت و کیم دچیتە دناف
عەردی دا. ھەر وەسان گرنکیبا وی یا د چوونا ئافنی و
رنکخستنا وی ژى دا ھەى، زىدەبارى باندىورا وی ل سەر
پلەبىن گەرمى و ھەلمبوونى، دىسان دەیتە ھژمارتن
داھاتەکی نابوورى دناف بزاقىن جودا بىن خەلکى
دەفەرى دا، ژىلى رۆلى وی د چاککرنا ئاخى دا، چونکى
ئەو ھۆکارى ئىکى بە بۇ بلند بوون و نزم بوونا ناستى
کەرەستەبىن ئەندامى (عضوى).

پرووہکی سرؤشتى رۆل بى د راکىشانا گەشتىاران
ژى دا ھەى، مروّف ب سرؤشتى خۆ ھەز ژ دەفەرىن
کەسک دکەت و ئەگەر تۆ ھەلبىزرتان بەدەپە وی
ئەو دى وان دەفەران ھەلبىزرت بىن دیمەن بىن جوان
لن ھەبىن و دى خۆ ژ دەفەرىن بىابانى کو د ھەزّارن
ب پرووہکی دوور ئىخىت^(۱). ئەفە ژىلى کو ئەگەرەکی
گرنکە بۇ سستکرنا گەرما دژوارا ھافىنى و سەرما
دژوارا زقستانى و سەفایەکی مام ناوھندى دلقەکەر
و ساخلم بۇ خەلکى پەیدا دکەت و ھىزا لەزاتىبا
باى ژى کىم دکەت^(۲).

ھەر چەند ئاماژە ب گەلەك باشى و ئەرنىبىن
پرووہکی سرؤشتى ھاتنە دان، لن ل بەرامبەر رۆلین

مەبەست ژ پرووہکی سرؤشتى ئەو پرووہکە کو
بخۆ شىن دبىت بى دەستى مروّفى بچیتە دناف
شىنبوونا وی دا، پرووہکی سرؤشتى بۇ ھەر دەفەرەکی
رەنگفەدانەکا سرؤشتىبا چەند ھۆکارىن سرؤشتى
بە کو ل وی دەفەرى د بەرلاّف، ب تايبەت ھۆکارىن
سەفایى و ئاخى و توبوگرافىن.

گرنکیبا پرووہکی سرؤشتى د فەکوالبىن
جوگرافىباى دا یا دبارە دەمى نەھىلبىت ئاخ ب
ئەگەرن ئافنى و باى بىتە رامالین، ئەو چەند دبنە
ھارىکار کو ئاخ پتر پىنگفە ب نوپسىبىت و نەھىلبىت
پرت پرت بىت و بىتە رامالین، دىسان لەزاتىبا چىکىن
بارانى دەمى ف عەردى دکەفن سست دکەت و ئەو
چەند ژى دبىتە ناستەنگ کو ئاخ نەھىتە رامالین و
پەھىان چى نەبىن، ژىلى قى چەندى دبنە ناستەنگ
بۇ ئافا سەر عەرد کو خۆش نەچىت و چوونا ئافنى
ب رىژەيا (۳۵- ۵۰٪) دى سست کەت، ئەفە ژى
دبىتە ئەگەرى وی چەندى کو ئاف پتر بچیتە دناف
ئاخى دا و ئافا ژىر عەرد دەولەمەند دکەت^(۱). ھەقدژى
وی چەندى ئەگەر داپووشىنا پرووہکی با کىم بىت،

نەرتىنى ئىھەنە، ب تايبەت ل ئاڧ ژىنگەھىن چىيى
دا و نەمازە بەتەنن چىا ژىھە؛

۱- بەق و ئاڧىر ل دەڧەرن كەڧرىنن نىشتەمى پتر
لى دەھن.

۲- ئاخى تىر ئاڧ دكەت و دېنە ئەگەر كو ئاخ بىتە
شويشتن و بىتە خوارى، ب تايبەت ل بەتەنن
چىا.

۳- ژىھە بارگىرانييا دكەڧىتە سەر وان بەتەنان،
بىنەجھبونا وان كىم دكەت.

ھۆكارىن كارىگەرىن ل

شىنبوونا رووھكى دكەن:

كاودانىن ژىنگەھى رەنگەڧەدانى ل سەر بەلاڧبونا
جوگرافىيى يا رووھكى ل وان جھىن لى شىن دېن
دكەت، ئەو ئەنجامى داويى بى وان ھۆكارانە كو
كارىنگىرنى ل شىنبوونا وى دكەن، ئەو ھۆكار ژى
توبوگرافى و سەڧا و ژىدەرن ئاڧى و ئاخە^(۱). باران
و گەرما دو كەرەستەيىن سەڧابى بىن بىنەرەتى نە
كو كارىنگىرنى ل شىنبوونا و چىيا رووھكى دكەن،
چەند رىژىيا باران بارىنى پتر لى دەھت، چىيا رووھكى
ژى ل بەرامبەر پتر لى دەھت. پلەيىن گەرمايى ژى
ژىدەرن تىھنى يە بۇ رووھكى و كارىنگىرنى ل كىرارىن
ڧىزىولوژى كو پى رادىيەت دكەن. ھەر جۇرە رووھكەكى
دەڧەرن پىدڧى ب پلەكا تايبەتا گەرمايى ھەيە دا
زڧرۇكا شىنبوونا خۇ تەمام كەت، لى توبوگرافى
كارىنگىرنى ل جۇرى رووھكى سىرۇشتى دكەت، ئەو ژى
ب رىژىيا ڧەرىژىا عەردى و سەمت و بلنداھىيا وى و
ئەو چەند كارىنگىرنى ل داڧووشىنا رووھكى دكەت^(۲).
گەلەك ھۆكارىن دىار كارىنگىرنى ل ئىنكل و قەبارە
و چىرى و رەنگ و لەزاتىيا شىنبوونا رووھكى دكەت، ژ
گىرنگىرنى وان ھۆكاران:

۱- باران:

رۆلەكى مەزن د دەستىنشانكرنا جۇر و چەندىيا
رووھكى ل ھەرتىمى ھەيە، چەند ئاڧا بارانى ل دەڧەرەكى
پتر ھەبىت، ژىانا رووھكى دى لى يا دەولەمەند بىت،
ل دەڧەرن كەمەرى كو باران مىشە لى د بارن، چىيا
رووھكى ژى لى يا زۆرە، لى ل دەڧەرن بىبابانى كو
رىژىيا بارانى يا كىمە، ل دووڧ وى چەندى رووھكى ژى
بى لى كىمە يان ھەر ئىكجار نىنە، ئەڧە وى چەندى
دگەھىنىت كو دەڧەرن پىر باران ھەر ئەو دەڧەرن بىن
دەولەمەند ب ژىانا رووھكى. يا دىار ئەو كو جوداھى
دناڧبەرا رىژىيەن بارانى ل جھىن جودايىن پارىزگەھا
دھۆكى ھەنە، رىژىيا بارانا ھاتىيە نووماركن، سالانە
دناڧبەرا (۴۵۰ - ۸۰۰) ملم داىە، ئەڧە ژى رەنگەڧەدانى
ل سەر جوداھىيا چەندى و چەوانىيا رووھكى دكەت،
دناڧبەرا سالۇخەتىن رووھكى بىبابانى ل لايىن باشوورى
ژ پارىزگەھى و سالۇخەتىن رووھكىن سەڧابى
شەھىرتى ل لايىن باكوورى پارىزگەھى.

ب- گەرما:

ئەڧە ژى ژ رەگەزىن پىدڧى يە بۇ رووھكى و بى
ئەو شىنبوونا رووھكى ھەر ئىكجار نىنە، دىسان ھەر
رووھكەكى پلەكا تايبەتا گەرمايى ب شىنبوونا خۇ
ھەيە، ئەگەر زىدە بىت يان كىم بىت ئەو رووھكى دى
ژ ئاڧچىت. ب گىشتى پلەيىن گەرما دەڧەرنى مام
ناوھىدىنە و پىدڧىن رووھكى داىىن دكەت، رىژىيا وى
دناڧبەرا (۱۹ - ۳۵٪) پلەيىن سەدى يە، ئەڧى چەندى
ژى جىاوازييا خۇ دناڧبەرا ھەيڧ و رۇزان دا يا ھەي و
ل زڧىستانان دگەھىتە ژىر پلەيىن سىڧى و ل ھاقىنان
دگەھىتە پتر ژ (۴۵) پلەيىن سەدى.

ج- رۇناھى:

رۇناھىيا رۇزى ژ رەگەزىن سەرەكى يە بۇ پىدڧىيانىن
شىنبوونا رووھكى و ڧەكۆلىنىن تايبەتەند دىارگىرنە
كو رووھكى چەند بەر رۇناھى بگەڧىت، شىنبوونا وى
پتر لى دەھت و قەبارەيى وى ژى مەزىنر لى دەھت،

۱- سەڧا:

ڧاكتەرنى سەڧاى سى رەگەزىن پىدڧى بۇ ژىانا
رووھكى ب خۇڧە دگىرت، ئەو ژى، باران و گەرما و
رۇناھى.

دكەت، ژىەر قىن چەندى چىپيا پووهكى سىرۇشتى دناف دۆلاند پترە ئەگەر تۆ ھەقەبەر بىكەى دگەل بەتەنن چىبايان، مىنا دۆلن ئستىلان و زىزە و باكوفا و كانى ماسى و دۆلا نەھلە ھەكى نەمۇنە نە پتر.

دەقەرئىن سەرھەكى يىن پووهكى:

جوگرافىناسان پووهكىن سىرۇشتى دابەشى چەند پشكان كرىنە و ھەر ئىك ب ھەرنما پووهكى دەيتە نىاسىن، كو ئىك يا جودابە ژ يا دى و ب قى رەنگى:

۱- ھەرنما پووهكىن گەرم.

۲- ھەرنما پووهكىن مام ناوھندى يىن گەرم.

۳- ھەرنما پووهكىن مام ناوھندى يىن سار.

۴- ھەرنما پووهكىن جەمسەرى.

۵- ھەرنما پووهكىن چىبايى.

ئارمانجا مە دقترەدا قەكۆلن ل سەر وان ھەرنمان و پىزانن و سالۇخەتئىن وان نىنە، بەلكى قەكۆلنە ل سەر وان كۆمەلە پووهكان كو پىكھاتىبە ژ دارستان و كۆزوكىبايان، دا پتر ل سەر وان سالۇخەتان ل سەر جەئ قەكۆلنن بزانن ل سەر نەخشەين (۱) دى ب قى شىئوھى دىباركەين:

ئىك- دارستان:

دەيتە نىاسىن ب كۆمەلە دارن ل نىزىكى ئىك شىن دىن، سەرىن وان ل ھندە چاران دگەھنە ئىك^(۱)، ژ سالۇخەتئىن وان ب چىرى يىن ل ھندە دەقەرئىن دەستنىشانكرى ھەين، چ دارستانن بەلگۈھرىن بن يان يىن ھەردەم كەسك يان ژى يىن تىكھەل دگەل ئىك، دىبارتئىن وان:

۱- دارستانن بەلگۈھرىن:

ئەقە ژى ھاتىنە ب ناكفن ژىەر كو د دەمەكى يان د ھەرزەكى سالى دا بەلگىن خۇ دۈھرىن، ئەقە ژى ژىەر نەمبۇونا پلەيىن گەرمىن بۆ ژىر سىفرى ل زقستانن، يان ژى ژىەر كىمىيا ئاقىن بارانان ل ھافىنن، ب تايبەت كو ژيانا ھندەك جۇرە داران يا گرىنداي ئاقا بارانانە^(۲)، ژ وان

كىمبۇونا رۇناھىن ژى كارتىكرنى ل شىنبۇونا پووهكى دكەت و د دەمى تارىن دا رادوھستىنن يان ناھىلىت، ئەقە ژى وى چەندى دگەھىنن كو ل دەمى رۆژ درىژ دىن، دەمى شىنبۇونا پووهكى و ژيانا وان ژى درىژتر لى دەيت ژ جەھىن دى، ل دووڧ پىزانىنن سەقاي ل ئىستىگەھا دھۆكى رىژەيا دەمژمىرىن تىرۇژكا رۆژى رۆزانە دناقبەرا (۴-۸) دەمژمىرانە، ئەف رىژەيە ژى وى چەندى دگەھىننن كو رۇناھىبەكا باش ھەيە و پشكدارىن د ھەبۇونا ژيانەكا جۇرا و جۇرا پووهكى دا دكەت.

۲- توبوگرافى:

يا زانا ئەوھ كو توبوگرافىن ژى كار ل سەر گوھۇرىن و راستقەكرنا كەرەستەيىن سەقاي دا ھەيە، دەقەرئىن چىبايى يىن بلند (جەھىن بلند) سارترن ژ جەھىن نزم، ژىەر قىن چەندى ئەو پووهكىن ل جەھىن جودا يىن چىباي ژىنارا وى بۆ گوپىتكا وى شىن دىن د ئىك جودانە ل دووڧ وى گەرم و سەرمايا دكەقەتە بەر. ھەر وەسان توبوگرافىن كارتىكرنىن ل سەر لەزاتى و سەمتا باي و چەندىيا تىرۇژكا رۆژى ھەي، سەبارەت چىبايىن پارىزگەھا دھۆكى دى بىنن جوداھى دناقبەرا وان جەھىن ل بەر رۆژى دگەل ئەقەن باران لى دەيت يا ھەي، ئەگەر تۆ بەتەنن باكوورى يىن چىبا ھەقەبەر بىكەى دگەل بەتەنن باشوورى دى بىنن كو چىپيا پووهكى ل باكوورى پترە، مىنا چىبايىن گارە و مەتىن و بىخىر و شەرانىش و بلنداھىيىن دى يىن چىبايان.

دىسان توبوگرافىن رۇل بن د پىكھاتا ناخى و ستووراتىيا وى دا ھەي، ئەو ژى ل دووڧ قەرىژيا وان بەتەنن، يا دىبار ئەوھ كو پەيوھندىيەكا ھەقدژ يا دناقبەرا ستووراتىيا ناخى و پلا قەرىژى دا ھەي، ل بەتەنن گەلەك قەرىژ ستووراتىيا ناخى ژى يا كىمە، ژىەر كرىارىن رامالىنا ناخى، ئەقە ژى دىبىتە ئەگەر كو زاخا ەردى كىم بىت، چونكى كەرەستەيىن خوارنن و كانزايى و ئەندامى (عضوى) نامىن، لى ل جەھىن راست و د ناف دۆلاندان باشترە، چونكى ستووراتىيا ناخى يا مەزەنە و ئىنگەھەكا خۇش بۆ پووهكى پەيدا

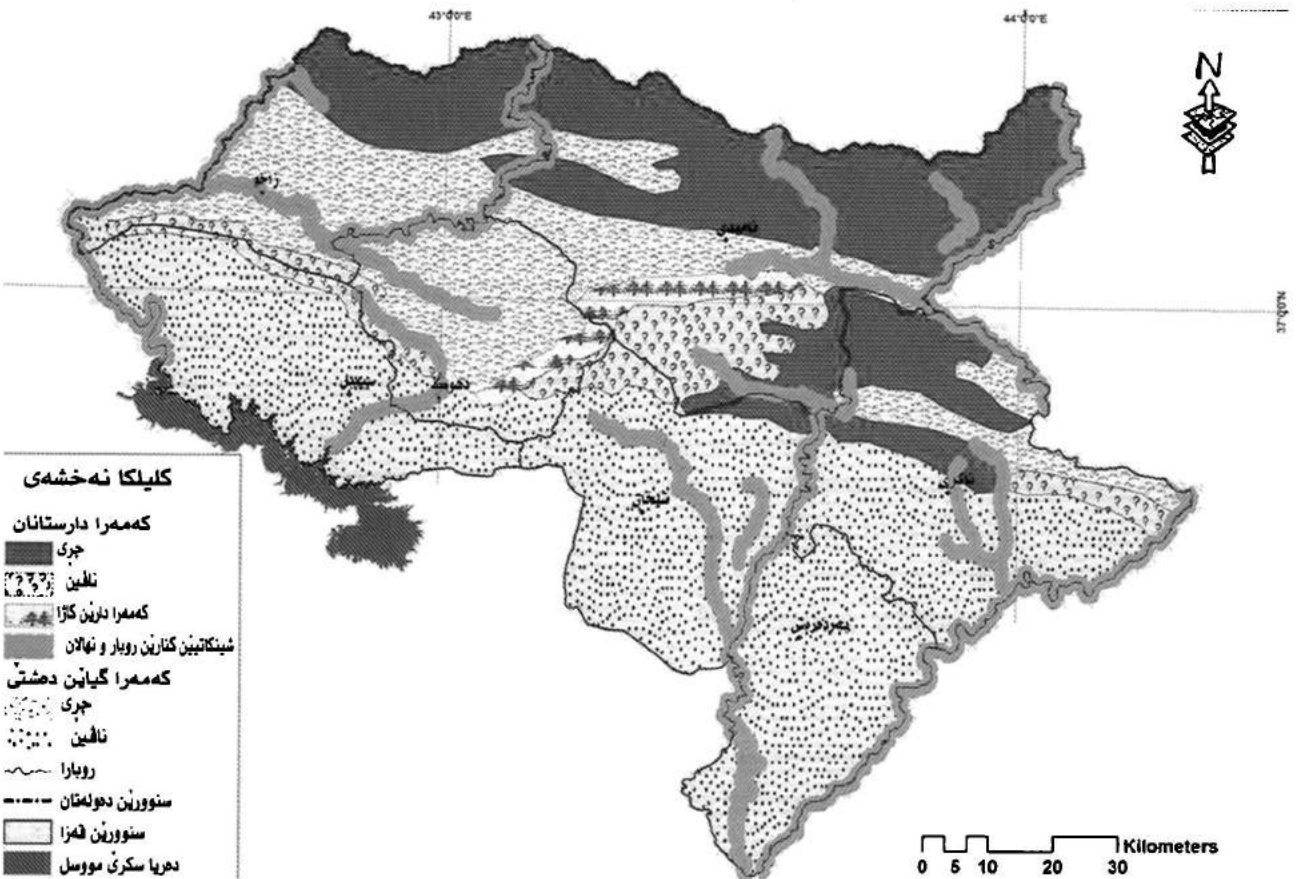
ب بەرھەمەن و داھاتەكى ئابوورىن گىرنگ ژى دەھىت^(۸). ئەف جۇرە پوۋەكەكە مېنا دارىستانىن سىرۋىشتى دېرەھەلاقن، ب تايبەت ل وان جھېن بىلنداھىيا وان دىناقبەرا (۵۰۰-۸۰۰) م دىناق دۆلاند و بىلنداھىيا (۱۲۰۰) م ل دەھەرىن چىيى، وىنە (۳).

سەبارەت قەبارە و چىپىا داروباران ئەو ژى دەمىنەتە ل سەر گەلەك ئەگەرەن، ژوانان كا چەند ل بەر تىرۇژكا رۇژى و بايى شەھەرتى نە، چىپىا وان ل بەتەنن باكوور و باكوور رۇژھەلات پترە ژ بەتەنن باشوور و باشوور رۇژئاقايى دەھەرى، وىنە (۴)، ھەر وەسان ئاڧا سەرەرد و ئاڧا كانىيان باندۇرا ل سەر شىنپوون و چى و بەلاقبۇونا داروبارى يا ھەى و ل سەر دىرژاھىيا جۇك و كانى و رووباران داروبار پترى ھەى و دىرژترە.

دارىن ل دەھەرى شىن دېن (بەروى و الزان و البتولا)، ھەرىما سەرەكىيا دارىستانىن بەلكوهرىن رەخىن رۇژئاقايى يە ژ كىشۇەرەن ژ دەھەرا مام ناوھەندى، ئەف دەھەرە دكەڧنە دىناقبەرا ھەردو ھىلن پانىن (۴۰-۶۰) باكوور و باشوور، و ل وان دەھەرىن ئەف سالۇخەتىن سەقاي ل ئاڧ قان ھىلن پانىن (العروض) ھەين، مېنا پىشكىن باكوور ژ ەردى پارىزگەھا دەھۆكى دىناقبەرا رووبارى ھىزل ل رۇژئاقايى و رووبارى خابوورى ل رۇژھەلاتى وىنە (۱).

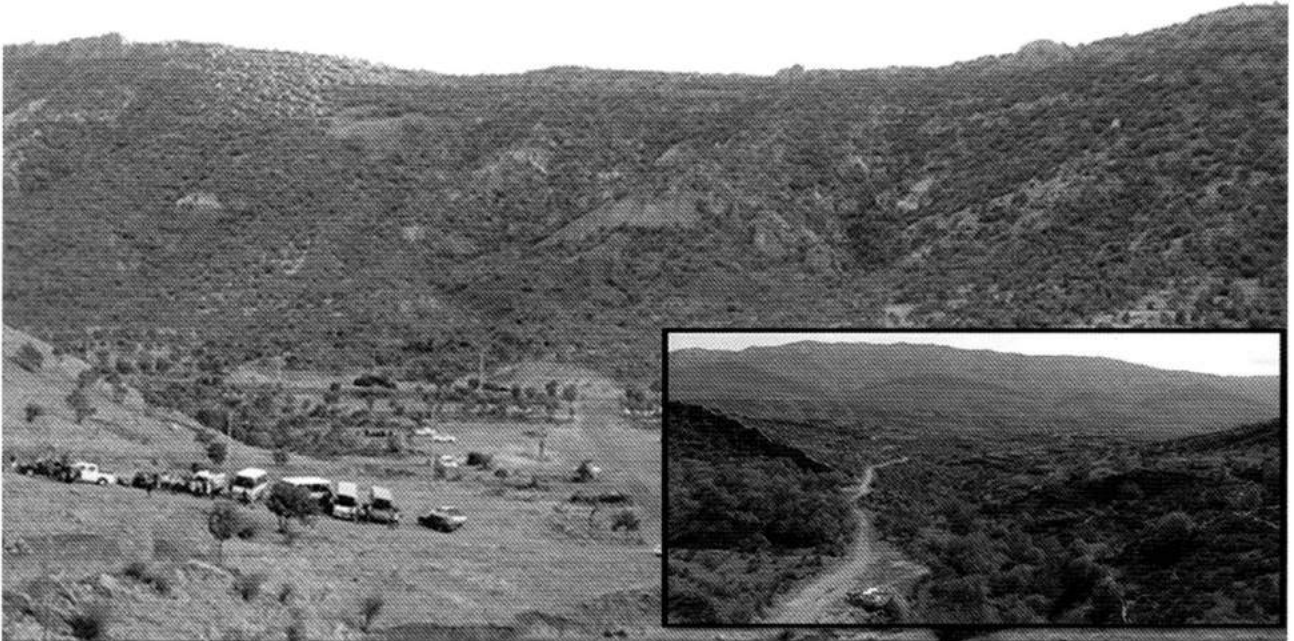
ژ گىرنگىرىن جۇرىن بەرەلاڧ ل جھى قەكۆلىنى، دارىن گويزا و فستەقا ھەندى و كھىشك و كەزان و سىماق و توى و باھىڧ و سىپىندار، وىنە (۲)، ژىلى بەروى ب ھەمى جۇرىن خۇڧە. ئەف ھەمى جۇرە دارە

نەخشەمىن (۱)
كەمەرىن دارىستانان ل پارىزگەھا دەھۆكى

ۋىنە (۱)

دارستانىن بەلگەۋەرىن ل چىيىن شەرانش - زاخۇ

ۋىنە ژاينى فەكۆلەرى فە ل ۲۰ / ۱۳ / ۲۰۱۳ ھاتىبە كىنشان

ۋىنە (۲)

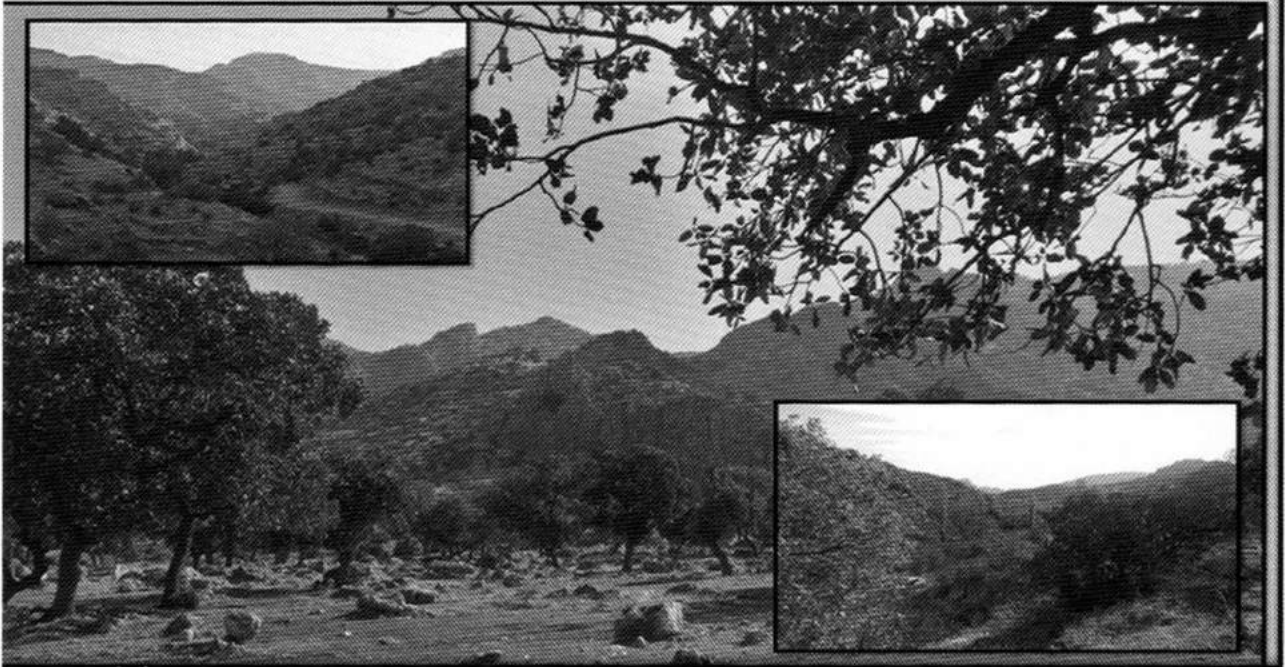
دارىن سېپىندارىن بەلگەۋەرىن (دۇلا سېنە يا رۇژەلاتى)

ۋىنە ژاينى فەكۆلەرى فە ل ۲۳ / ۳ / ۲۰۱۲ ھاتىبە كىنشان

ۋىنە (۳)

پوۋەكىن بەتەنن چىايان (دەفەرا چىايىن بلند)

ۋىنە ژاينى فەكۈلەرى فە ل رۇزا ۲۰۱۳/۱۰/۳۱ ھاتىبە كىنشان

ۋىنە (۴)

فەدېتتا دارستانىن چىپن بەلكۈەرىن ل ئەسمانى ل دۇلا زىزە و چىايىن دەردۇرىن وئ

- Google Earth.2014

۲- دارستانىن ھەردەم كەسكە

ئەف دارستانە ھەر ل ھەمان ھېلىن پانىيى يىن بەرئ (۱۰-۱۰۰) باكوور و باشوور دېرەھەلاقن. ئەو جھىن ۋەكى ۋى ل باكوور و باشوورئ قان ھەردو پلان، سەھايى دەھەرا دارستانىن ھەردەم كەسك يى بەرنىاسە ب سەرمابىن ل زفستانى و ب ھوبىنكاتىن ل ھافىنى. بەلگىن دار و بارئ قى دەھەرى د سەر تېژن مىنا دارىن كاژا و كاژا بىلادى (سەرو) و شىرىن و شكىلى وان يى قۇجەبى يە، ئەف چەندە ژى ھارىكارىيا دارئ دكەت خۇ ژ پىشكەكا زۇرا ئەو بەھرا كەتپە سەر قورتالكەت، ژىلى كو باندۇرا بايى سارى د زفستانى دا دەھت ل سەر سىستدكەت، ژ سالۇخەتېن قان داروباران ئەو كو قورمىن راست و بەلگ ستوور و يىن رەنگ سترى يىن ھەين، ئەفە ژى ھارىكارىي دەھت كو پتر ئافى دناف خۇدا پارىزىت و ھەلمبوونى كىم بكەت^(۱). دارىن وان دەھنە ھىمارتن ژندەرەكى گىرنگى دارىن نەرم، ئەف جۇرە دارە ل پارىزگەھ دەھۆكى ھەر يىن ل وان جھان ھەين كو دارستانىن بەلگەھرىن لى ھەين و تىكھەلن دگەل ئىك.

ئەف دارستانە يىن ل تېھەرسكەكا تەنگ ھەر ژ دەھۆك و زاخۇ بەرەف رۇژھەلاتى ل لايى ئەترىش و بۇ لايى سەرسىنگى ل باكوورى يىن ھەين، ئەف جۇرە دارستانىن ھەردەم كەسك ل پىرىيا ھەردىن پارىزگەھ دەھۆكى دەھنە دىتن، ب تايبەت دناف دۆل و بەتھنېن چىبايان دا، ژىلى چاندنا وان داران ل پىشكىن باشوورى ژ ھەردى پارىزگەھى ب رەنگەكى كو نابنە رووبەرەكى دارستانى، ھەزى نامازە پىكرىن يە كو رووبەرىن بەررەھ ژ ھەردىن قەرىزىن دەھەرى ب دارىن كاژان ھاتىنە چاندن دا ئاخ نەھىتە رامالېن، ب تايبەت پىشنى چىرىيا وان دارستانان ل دەھەرى ژبەر پىرنا بەردەواما داران ژ ئەنجامى شەر و تەنگاقىيان كو ب سەر دەھەرى دا ھاتىن يىن بى سەروبەرىوونى. بۇ نەمۇنە و ژ بۇ ئارمانجا باشكۇرنا ژىنگەھى ل قەزا ئاكرى، گەلەك جۇرىن داران كو زوى شىن دىن مىنا يوكالېبتوس و كىنا و كازولېنا و كاژ و كاژا بىلادى ... ھتد چاندى نە، و گرى گوبا نەمۇنەكە

ژ دارستانىن چىكرى ل پارىزگەھ دەھۆكى، دارىن وان پىكھاتىنە ژ كاژا و كاژا بىلادى^(۱) و ژ لايى ھەرمەنگەھ چاندنى قە ھاتىنە چاندن. ئەف چەندە پتر ل قەزا زاخۇ بەرچاقدىت، ھەروەكى د خىشتەيى (۱)ى رووبەر و جۇرى وان دارىن ھەردەم كەسك ژ ئالىن ھەرمەنگەھ چاندنى قە ھاتىنەچاندن دىاركرى.

خىشتەيى (۱)

دارستانىن دەستكە ل دەھەرا زاخۇ

جھ	رووبەر / دۇنەم	جۇرىن دارى
دەرگار عەجەم	۱۴	كاژا زاويىنە، زەيتون، كاژا بەرھەمدار، سىماق
دار ھۇزان	۳۰۸	كاژا زاويىنە، زەيتون، بەنوگ، فستەق، گىزىك، بەروى، باھىف
تلكىبەر	۴۱	كاژا زاويىنە، زەيتون
كانى سارك	۳	كاژا زاويىتە
مامىسا	۸	كاژا زاويىنە، زەيتون، سىماق
ئاقىرما	۶	كاژا زاويىتە

- حكومەتا ھەرىما كوردستانى، وزارتتا چاندنى، رىئەبەرىيا چاندنا زاخۇ ھۇبا دارستانان، توومارىن نە بەلاڧكرى.

جۇرىن رووكان:

جۇرىن رووكان ل دەھەرى ل دووڧ ھۆكارىن بەرپىس ژ ھەبوونا وان دژىك جودانە و دىارتىن ئەو جۇر ئەقەنە:

۱- دار:

داروبارىن دەھەرى دژىك جودانە دناقبەرا دارىن بەلگەھرىن و يىن ھەردەم كەسك، گىرنگىرىنېن وان:

۱- بەروى:

جۇرىن سەرهكىيىن داران كو ل دەھەرى شىن دىن

۲- تراشۇك:

ئەو ژ وان جۇرە پووهكانە كو بەژنا وان يا كورنە و باراپتر بىن ل وان جهان هەين كو دكەفنه دناقبەرا جەين دارستانان و ئەو جەين گزۇگيا لى هەين و گەلەك جاران ھەر دچنە دناف وان جھاندا بخۇ ژى دا، چ ل بەتەنن چىبايان بن يان ژى دناف دۇل و گەلباندا، ژىلى دەفەرن دەشتى. ل فان جەين مە فەكۆلين لى كرىن باراپتر ھندە تراشۇكىن كورت لى شىن دىن، بەلگىن ھندەك ژ وان ددركدارن وەكى دىيا و رىلا و ھندەك ژى د بەلگ پانن (بەلگورەينن) نە ددركدارن، مينا ھزىرن چۆلى و سماق و كف مريم.

ئەف جۇرە تراشۇكە يان دىلەقن يان ژى دگەل داروبارى دى يى سىرۇشتى و يى چاندى دىكەھەلن و ھندەك ژى ل دۇرىن ئاڧا بىن ھەين، مينا (الطرفة) و رىل، يان ژى ھندە جاران دوور ژ وان مينا تراشۇكىن دى شىن دىن، ب رەنگەكى گىشتى ھندى ئاڧ پتر ھەبىت ئەف تراشۇكە پتر وەرارى دكەت و چىپيا وان پتر لى دەيت و دىرژىر ژى لى دەين و پتر دچنە دناڧىكرا، ب شىپوھەكى كو خەلكىن دەفەرى وەكى پەرزان بۇ باغىن خۇ ب كاردەينن و ل ھندە جاران ژىنگەھەكا باشە بۇ چەروانى، ئەف چەندە ژى ل نىزىكى چىباين بىخىرى و دەفەرن باتاس و ئىستىلان و ھەردو سىنن رۇژاڧا و رۇژمەلات و ل دەفەرا نەھلە (ئاكرى) و بلنداھىين باتىڧا بەرچاڧ دكەفن.

۳- گزۇگيا:

ئەف گزۇگيايە بىن ل ھەمى ژىنگەھىن جوگرافى و ھەمى دەفەران ھەين، ل ناڧ جەين داروبار و تراشۇك ژى شىن دىن، باراپتر گيا ھەز ژ وان جهان دكەن كو بكىر شىنوبونا داروبارى نەھىت^(۱۲)، ژ گرتگىرن جۇرىن وان گيايىن سڧانا (كو ل دەفەرن مەدارى بەرچاڧ دكەفن) و گيايىن ھىلبن پانىن بىن ناڧىن (العروض الوسطى)، بىن ژ ھەمىيان پتر بەرچاڧ دكەفن گيايىن بەرارى، ئەو ژى ل جەين باكوور ژ دەفەرى دىرەلەقن مينا گيايىن، شىلم و جەھداسى (شوفانى چۆلى)

بەروپيا ھىشك و يا نۇرمالە كول بنارىن چيا شىن دىن و بەروى مازك (كو مازوى پىڧە دەين) ل ناڧەراستا چىبايان و دىندار كول جەين بلندىن چيا شىن دىن، دناڧ وان دارستانىن بەروياندا كۆمەلەكا مەزنا گيايىن ژىدار (معمرة) ژ ھەمىيان پتر ھەنە و چىرتن ژ پووهكىن بىبايانى و زوبىركان، ھەر وەسان دارىن (بىلم) و كەزان و گەيشك و سماق و گرسك و باھىڧ و ھەڧرست ژى ھەنە^(۱۱)، ھەر وەسان دارىن ھەز ژ ناڧى ژى دكەن مينا بىھۆك و چنار و گويز و رىل كو دناڧ دۇل و شىڧكىن چىادا شىن دىن^(۱۲)، دارا بەروپى دارەكا ئابوورى يە، مفا ژ قورمىن وئ دەيتە وەرگرتن بۇ چىكرنا كومران و دەيتە بكارەينان بۇ گەرمكرنى، ھەر وەسان بۇ ئاڧاكرنا خانىيان ژى مفاى ژى وەردگرن كو تايىن وان دكەنە شەقلە و نىرى بۇ بانان و كەل و پەلان ژى ژى دروست دكەن، بەلگىن وان ژى دكەنە ئالف بۇ گيانداران و ئەف دارە يا ل پترىيا جەئ مە فەكۆلين لى كرى بىن ھەين، ب تايبەت ل چىبايىن ئاكرى، و نەمازە ل بەتەنا باكوورى، و چىباين گارە و چىباين مەتىنا و چىبايىن بەروارى ژووريا و شەرانش، ژىلى بەتەنن چىبايىن دى ل پارىزگەھا دھۆكى، ھەر وەسان مەشە بىن ل وان جهان ھەين كو ئاڧ لى ھەي و دناڧ نھالاندا، مينا گەلىن كانى ماسى و، ئىستىلان، نەھلە، زىزە (وینەين بەرى ۴).

ب- كاز:

ژ دارىن ھەردەم كەسكە، بەلگىن وئ د تىژن و رەنگ قۇچەيى يە، ژ ئەنجامن ھەبوونا سەڧابەكى گونجاي و ناخەكا گونجاي ب رەنگەكى بەرڧرەھ ل پارىزگەھا دھۆكى ھەنە و ل پلا دووى پىشتى دار بەروپى ل دھۆك، زاوینە، سەرسىنك، ئەترووش، ژىلى دەفەرن دى دەيت.

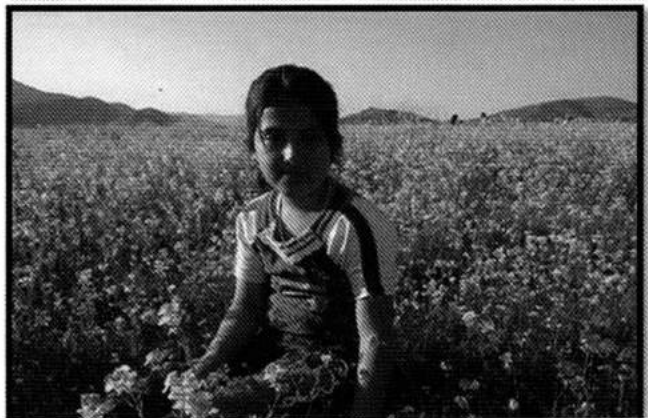
ھەزى ناماژى يە كو مەشە ل بەتەنن چيا و ل نىزىكى رىكىن سەرەكى دەيتە چاندن دا ناخ نەھىتە رامالىن، مينا بەتەنن ئىنشكى و قەدش و نامىدىن، ھەر وەسان ب رەنگەكى بەرڧرەھ دناڧ باغىن گىشتى ل باژىران و ل ناڧەراستا و ھەردو رەخىن جادىن باژىران مەشە دەيتە چاندن و ژوانان باژىرى دھۆكى بخۇ.

ھىندەكىن دى دىشىن خۇل بەر گەرمى و ھىشكاتىن راگرن و دەمى شىنبوونا وان پىتر لى دەھىت مىنا پووهكىن دىركدار^(۱۵)، ۋەكى جۇرىن سىترىيا (الثموك والعاقول)، ژىلى ھەبوونا ھىندەك گىايىن دى كو د ژەھراوى نە، يان ھىندەك بۇ كارىن پىزىشكى مىنا (عرق السوس و بەبىنكا) دەھىنە بكارھىنان. دىسان ھىندەك ژى ۋەكى خوارن دەھىنە بكارھىنان و ئەف جۇرە گىايە ل ۋەرزى بەھارى دناف بازارى دھۆكى دەھىنە دىتن، ۋەكى (كەنگر و كشارك و خەردەل) و گەلەكىن دى. سەرەراى ئەفا ھاتىبە دىار كىرن دەھەر ب كولىلكىن چۆلى ژى يا دەولەمەندە، بۇ نموونە بنەفش، شىوى، جلارىوسا چۆلى، خىشخاش، سىسەن، ياسمىن، زمىق، ھەر ۋەسان نىرگىز و ئادارۇك و نىسانۇك مئشە ل وان جەھىن ئاف لى خرفە دبىت ل ۋەرزى بەھاران پىشتى ھەلىانا بەفرى بىن ھەمىن^(۱۸).

ۋ جەھى چۆلى و گەنمى چۆلى و نەفەل، لى گىايىن ئىستىبسى بى ل دەھەرىن دەشتى و جەھىن باشوورى ژ پارىزگەھى ھەمىن دگەل ب نافتاچوونەكا رىژەبى بۇ دەھەرا پىنشىتر ناماژە بى ھاتىبەدان. گىايىن ئىستىبسى ئەو گىايىن ۋەرزىن كورتىن، دگەل ۋەرزىن باران بارىنان ل ۋەرزى پايىز و زقىستان و بەھاران شىن دىن و ژيانا وان دگەل ب دوماھى ھاتنا ۋەرزى بەھارى ب داوى دەھىت^(۱۶). دا ئەو گىا تۇقىن خۇ ب ۋەرىنن و ل سالا دووقدا ژنوى شىن بىنەفە، ژ گرگىرىن وان جۇران: (القلغانه والصفار، دەقىشىر، نىسرىن الجت البرى، شلىر، نىرگىز، ھىرو، بنەفش، شەبوى، جلادىوس البرى، اقحوان، ئادارۇك، نىسانۇك، خىشخاش، سىسەن، ياسمىن و بىن ماى) ۋىنە^(۱۷). گزۇگىا ژىنگەھەكا چەروانىيا باش بۇ گىاندارىن دەھەرى پەيدا دگەت، لى ھىندە گىا بىن ھەمىن پىتر ژ

ۋىنە (۵)

ھىندەك پووهكىن ۋەرزى كو ل دەھەرى شىن دىن.

۴- پووهكىن پەرائىن رووباران و دناق دۆل و گەلياندا:

ناقەكە بۇ وان پووهكىن حمز ژ ئاقى دكەن و ل سەر وان ئاقىن د گەليىن ئاقى و شىفكاندا دەينە خوار دژىن. وىنە (۱)، ھەر وەسان ل سەر كانىين ئاقى. و ژەر ھەبوونا گەلەك رووبار و شىقىن ئاقى و كانىين ئاقىن بەردەوام، ئەف جۇرە پووهكە ب بەرفرەھى ل پارىزگەھا دھۆكى دەينە دىتن. مينا دەردۆرىن زىيى مەزىن ب درىژەياھىيا سنوورىن رۇژھەلاتى يىن پارىزگەھى و رووبارى خابوورى دناقبەرا ھەردو قەزابىن نامىدىن و زاخۇ دا و رووبارى ھىزلى كو سنوورىن رۇژئاقايى پارىزگەھى يە و رووبارى دىجلە سنوورىن باشوورى كو دەست پى دكەت ژ سىنگۇشا سنووريا عىراق و سوريا و تركيا ھەتا رووبار دگەھىتە دناق ئاخا پارىزگەھا دھۆكى دا و رووبارى خازر.

وینە (۷)، ژىلى دۆلىن ئىستىلان و سېنە و چەمانكى و كانى ماسى و نەھلە و گەليى زەنتە. ب درىژەياھىيا پەراقىن قان دۆل و رووباران جۇرىن پووهكىن سەر ب توخمى لەقەنان شىن دىن، ژ وانان قەرەم، ژىلى پووهكى الحلفا، ھندە جارارن خەلكى گوندان مفاى ژ وان جۇرە پووهكان وەردگىن، چ وەكى ئالف بۇ تەرش و كەوالى و چ ژى بانىن خانىيان پى چى دكەن دىسان ژندەرەكى باشە بۇ سۆتنى و چەند ئاف مشەتر بىت، چىپيا قان لەقەنان ژى پىتر و درىژتر لى دەين، كو مرۇف نەشىت جۇكان تىرا بىنت يان ب ساناهى تىرا دەرياز بىت و درىژاھىيا وان ھندە جارارن دگەھىتە پىتر ژ (۳) م، ھەر وەسان ھندە جارارن ئەف پووهكە تىكھەل دىن دگەل ھندە دارىن دى مينا بىھۆك و سېندار و رىل و درى و كاژ و دار چناران، يان دگەل ھندە گىايان كو ل پەراقىن دوورتر شىن دىن، وىنە (۸).

وینە (۱)

وینەكى ئەسمانى يە، تىدا چرى و جۇرىن پووهكىن ل بەر لىقىن رووبارى خابوورى ديار دكەن.

رووبارى خابوورى - گوندى بارھۆلى

- Google Earth.2014

ۋىنە (۷)

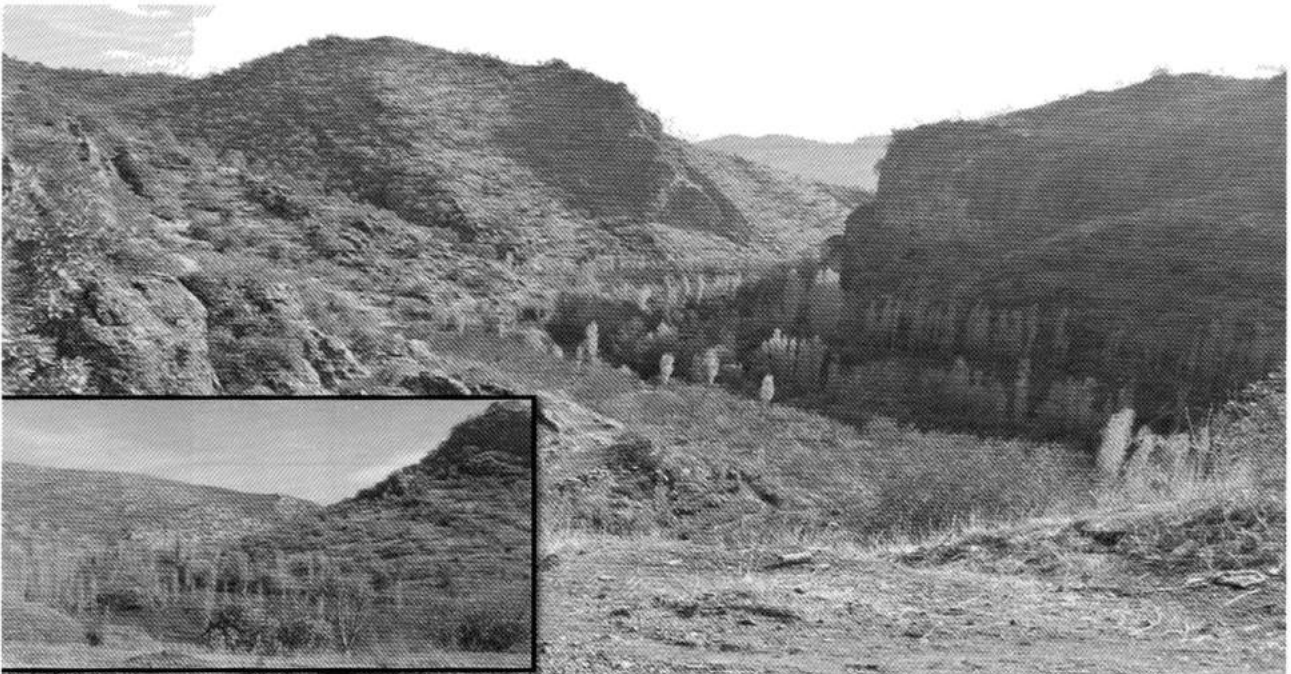
بوۋەكىن لېقىن جۇكىن ئاڧا (رووبارئ خازر).

ۋىنە ژلاين فەكۆلەرى فە ل ۲۰۱۰/۷/۷ ھاتىبە كىنشان

ۋىنە (۸)

بوۋەكىن دناڧ دۆلۇن چىپاندا (دەڧەرا كەشالئ).

ۋىنە ژلاين فەكۆلەرى فە ل ۲۰۱۳/۱۰/۳۱ ھاتىبە كىنشان

قائارتنا رووهكان ل دووف ژىنگەھى:

(ئامېدىن) و شكەفتا شەرانىش- (زاخۇ)، وئىنە (۹). و ئەف گىياھە بۇ ھىنانا گەشتىار د جوانن.

۲- رووهكېن ژىنگەھىن ھەك و نىچە ھەك:

ئەو رووهكەن كو خۇ دگەل كاودانىن سەقايىن ھەك كونجاندىن و دگەل بارىنا بارانان شىن دىن، پترىيا وان د وەرزى و بەلكوهرىنن، يان بەلك تىژن دا پتر بشىن ئافى دناق خۇدا پارىزن، دىارتىرنىن وان ئەو رووهكەن ئەوين ل خىشتەيى (۲). ئەفە ژى ل لايىن باشوورى ژ پارىزگەھا دھۆكۈن ل دەشتىن سىمىل و فەيدىن و

۱- رووهكېن ژىنگەھا شەھەرتى:

ئەو رووهكەن كو خۇ دگەل كاودانىن سەقايىن شەھەرتى، كو كىم تىرۇژكا رۇژى دگەھىتى كونجاندىن و ئەفە ژى دىكەھاتىنە ژ وان رووكىن دناق شكەفتىن شەھەرتىدا دژىن، مىنا وان رووهكەن ل ناخۇ دىژنى (گيا لاوك) ل شكەفتا جفتىكى

خىشتە (۲)

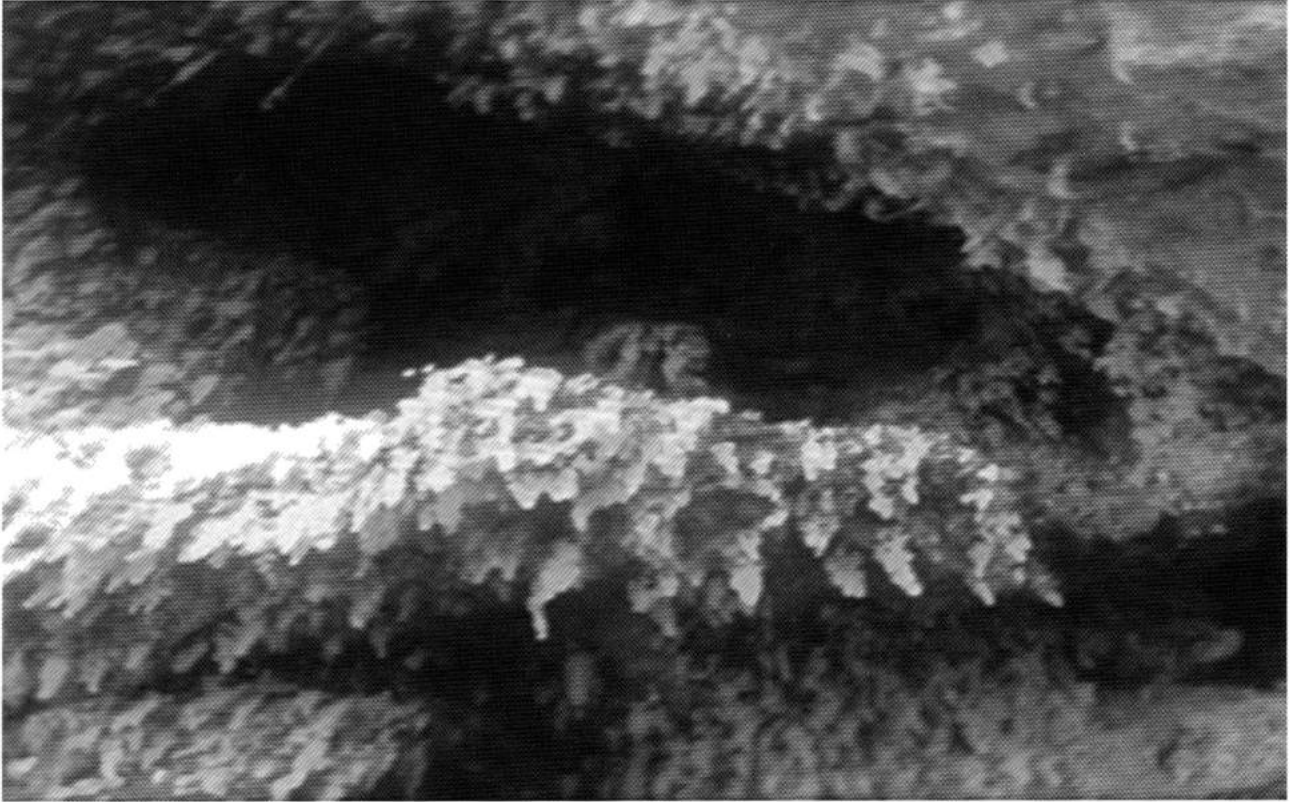
گرنكترىن جۇرىن رووهكېن سرۇشتى ل پشكىن ژىرى ىن پارىزگەھا دھۆكۈن

ت	نافى كوردى	نافى عەرەبى
۱	كەنگر	كعوب
۲	زىوان	زىوان
۳	قىشار	كلفان
۴	گياوهرىنۇك	عصا الراعى
۵	براگىابىرۇفك	زهره الحواش
۶	كاوير؛ خورنىفك	خرنوب
۷	(ب عەرەبى دىژنە كىراتى ژى خرنوب)	خرنوب ا سود
۸	جەھداسى	الشوفان
۹	جەھى سىپى	الشعير العربى
۱۰	جەھداسى	هرطمان علف برى
۱۱	كولىلكزەر	زهر اللبن
۱۲	تۇلك	خباز
۱۳	ددانكوسك	زند العروس
۱۴	خەندەلك	خردل برى

- دىدارەك دگەل سېحى قامر مەسعود ل رۇژا ۲۴ / ۲ / ۲۰۱۳

ۋىنە (۹)

شكەفتا شەرانىش زاخۇ

ۋىنە ل ۲۰۱۲/۱۰/۳۱ ۋىلايىتى فەكۇلەرى فەھاتىبە كىشىلىك

شىخان و بەردەرەش د بەرىھەلاڧن و ژىدەرەكى باشە بۇ ئالىق گىيانداران ل وەرژى ھىك ل دەقەرئ پىك دەين.

ئارىشەيىن دكەفە درىكا

پوۋەكى سىرۇشتى ل دەقەرئ:

يا ديار ئەۋە كو پوۋەكى سىرۇشتى ل دەقەرئ وەررئ ناكەت ھەتا رىژەبەكا شەھا گونجاي بۇ پەيدا نەبىت، ب رەنگەكى گىشى عەرد پىشى دو ھەيقان ژ بارىنا بارانان كو ل ھەيقا چىپيا دوۋى و تا ھەيقا گولانى ديارىت ب گىابان دەپتە داپوۋىشىن، ئەقە ژى وئ چەندئ دگەھىنت كو عەرد ل قۇناغا بەراھىيى يا بارىنا بارانان يىن رويته و دبىتە رى خۇشكەرەكا باش بۇ رامالينا ئاخى ژ دەمىن دى. پىشى وەرژى بارىنا بارانان

دراۋەستىت^(۱۷)، گىا پىچ پىچە ھىك دىن دا ب ئىكجارى بەرزەبىنە قە، ژبەر باى و گەرمى و چەراندىن كو پىش و پەلەخى دىن و رۇلى باى بۇ رامالينا ئاخى د وەرژى ھىك دا پتر لى دەپت، ھەر وەسان چەراندىن گىاندارن پىنگەھنىسانا ئاخى ژى سىست دكەت^(۱۸) . ئەقە ھەمى ھۆكارن كو ئارىشەيىن رامالينا ئاخى زىدە دكەن و ب نەرنى ل سەر پوۋەكى دىقەرت كو كەرەستەيىن كانزايى و خوارنى بۇ دابىن ناكەت و ئەقە ژى ئارىشەيىن پوۋەكىن سىرۇشتى پتر لى دكەت، دىسان گەلەك ئارىشەيىن دى توۋشى پوۋەكى سىرۇشتى ل دەقەرئ فەكۇلىنى دىن، ديارترىنىن وان:

۱- بىنا داران و چەراندىن نە رىكخىستى: بىنا داران ژ لايى مۇقان قە ھەر بەر ب زىدەبوون قەچو، دا مفاى بۇ چىكرنا رەژوئى و سۇتنى و چىكرنا كەل

ۋىنە (۱۰)
چەراندا نە رىكخستى (يا دژوار)

ۋىنە ژلايىن فەكۆلەرى فە ل ۲۰۱۲/۱۰/۳۱ ھاتىپە كىنشان

شاشىيىن مرۇفان، يان ژى ژ ئەنجامى شەران روى ددەن، ژ وانان شەرى عىراق و ئىران دناقبەرا سالىن (۱۹۸۰-۱۹۸۸ز) ئى و جەنگا كەنداقى ل سالا (۱۹۹۱ز) ئى، بوونە ئەگەر بۇ ژ نافچوونا رووبەرىن بەرفرەھ ژ دەقەرىن دارستانى، چ ژبەر كىرارىن لەشكەرى يان فەكرنا رىكان، يان ژى ژبەر بكارئىنانا راستەوخۇ يا داران بۇ گەرم كرنى ل رۇژىن زفستانىن سار، ئەقە ژىلى كو خەلكى كوندىن چىيىي ژى داران ژىو ھەمان مەبەست خرقە دكەن.

دقى بوارىدا بەرىرسى ژىنگەھا دھۆكى نامازە كرىبە وئ چەندى كو ژ ئەگەرى خەمسارىيا گەشتىاران نىزىكى (۵۰۰۰) دۈنەمىن دارستانىن

و پەلىن ئاقاھىيان مفاى ژى بىيىن، يان دا عەردىن وان رووھكان بکەنە عەردىن چاندنى، ل ھندە دەقەران ب رىژەيىن مەزن يىن ھاتىنە بىرىن كو دارىن نوى نەشىن جەيىن دارىن كەقن بکرن، ئەقە ژى رىخۇشكەرن كو ل وان جەيىن قەرىژ ئاخ پتر يىتە رامالىن، يا پتر ئارىشى خورت دكەت، ئاقدانانا زىدەيە ل دەقەرى كو رووھكى بخۇ گرفتارىيىن شىنبوونى ل وى جەھى ھەنە.

۲- ئەق ئىشىن تووشى داران دىن، ب تايبەت پويكېرىن (حفار) قورمان و كرمىن بەلكخۇر، كو دىنە ئەگەر بۇ كىروبوونا شىنبوونا داران^(۱۹).

۳- سۈتتىن ژ ئەگەرىن سرۇشتى، يان ژى ژ ئەگەرىن

دقى بواری دا و ل دووف ئهوا مه ل سهرى ئاماژى پى دای، ئەم دشتین هندەك پىنگاڤان ب ھاڤىژىن دا پىگىرى ل وان گىرفتارىيان بگىرىن و سنوورەكى بۇ ب دانىن، ژوانان:

أ- دەستىشائىنكرنا دەزگەھىن زانستىن چاندنى، يان يىن دارستانى يىن تايبەتمەند كو سەرپەرشتىن ل سەر دارستانان بگەن و دىڭچوونىن بەردەوام و دەم بۇ دەمى ل سەر بگەن و رابىن ب چاككرنا وان.

ب- دەركرنا ھندە ياسايان دا سنوورەك بۇپىشنىلكارىين ل سەر دارستانان دەيتنە كرن يىنە دانان.

پ- رابوون ب چارەسەركرنا وان دەرد و بەلايىن تووشى دارستانان دىن، ب پەيداكرنا كادرى تايبەتمەند و دەرمانان.

ت- پەيداكرن و بەرھەڤكرنا رىكىن كو دشتىن سنوورەكى بۇ ئاگران دابىن، ب پەيداكرنا ناڤەندىن ئاگر ڤەمراندانان و پەيداكرنا فرۇكەيان كو بشتىن زىرەڤانىا وان جھان بگەن.

ج- دەركرنا پۇستەران كو خەلكى ل سەر ھشيارى و گىرىكى پاراستنا ڤى سامانى سىروشتى ئاگەھدار بگەن.

سىروشتى دەھىڤىن خىزىران و تىرمەھى دا تووشى سۇتنى بووينە ل وەرژى ھاڤىنى، ھەر وەسان ئاماژە كرىيە كو نىزىكى (۲۰۰۰) دۇنەمىن دارستانان ل سالا (۲۰۰۷) ئى سۇتىنە، ژبەر ڤى چەندى ڤەرمانگەھا دارستانان ل سالا (۲۰۰۸) ئى رابوويە ب ھەوەكا دار چاندنى و (۴۰۰۰) نەمامىن جۇراوچۇر چاندىنە^(۱).

۴- سىستەمى بۇر بۇ چاندنى، ئەڤە سىستەمەكە خەلكى دەڤەرتن چىايى پى رادىن، ئەو ژى يى پىكھاتىيە ژ بەرھەڤكرنا رووبەرەكى عەردى يى گونجاي بۇ چاندنا ھندە دەرامەتان پىشتى بىرنا دارىن وى جھى، ب تايبەت ل بنارىن چىا و دناڤ گەلياندا، كو وان تراشۇكان رادكەن و گىزۇگىيائىن وى دىسۇژن دا عەردى دارستانى بگەنە عەردەك بۇ چاندنا دەرامەتەكى مينا گەنم و جەھ و دەرامەتىن بىستانان.

۵- پىشتىگۆھ ئىخستنا دارستانان و نەبوونا چ رىڤەبەرىين گونجاي كو پويىتەى بدەنە دارستانان ب شىوئىن زانستى، ھەر وەسان نەبوونا پالەيىن شەھەرزا كو ھەز ژ كارى چاندنى و دارستانان بگەن.

پەراوئىز:

۱. مەھدى الصخاف، التصريف النهري والعوامل التي تؤثر فيه، مجلة الجمعية الجغرافية العراقية، المجلد ۱۱، مطبعة اسعد، بغداد، ۱۹۷۰، ص ۱۱.
۲. عبدالرزاق عباس، الجغرافية السياحية، مكتب اطلس للطباعة، بغداد، ۱۹۷۱، ص ۱۲.
۳. قيس رؤوف عبدالله، مصدر سابق، ص ۱۹۴ - ۲۰۰.
۴. ازاد جلال شريف، احمد علي حسن، حكمت عبد العزيز، التقييم الجيومورفولوجي لحوض دريوند كومسبان، مصدر سابق، ص ۳۷۵.
۵. جميل نجيب عبدالله، الغابات الطبيعية في شمال العراق، مجلة كلية الآداب جامعة البصرة، العدد ۵، السنة الرابعة، دارالطباعة الحديثة، بصره ۱۹۷۱، ص ۲۰۴.

٦. علي حسين شلش وعبد علي الخفاف، الجغرافية الحياتية، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، جامعة البصرة، مطبعة جامعة البصرة، ١٩٨٢، ص ١٠٨.
٧. شاكر خصباك، العراق الشمالي دراسة النواحي الطبيعية والبشرية، مطبعة شفيق، بغداد، ١٩٧٣، ص ٨٠.
٨. إقليم كردستان العراق، وزارة الزراعة والري، محافظة السليمانية، المديرية العامة للغابات، تقرير زراعي لعام ١٩٩٨، ص ١.
٩. محمد خميس الزوكة، البيئة ومحاورها وأثارها على صحة الإنسان، دار المعرفة الجامعية، مصر، ٢٠٠٠، ص ١٠١.
١٠. مديرية زراعة ناكري، قسم الغابات، تقرير غير منشور، ٢٠١٠، ص ٢٨.
١١. جاسم محمد خلف، جغرافية العراق الطبيعية والبشرية والاقتصادية، ط ٣، القاهرة، ١٩٦٥، ص ١٣٠.
١٢. آزاد محمد أمين و آخرون، مقدمة في الجغرافيا السياحية، بغداد، ١٩٨٠، ص ١٠٦.
١٣. علي حسين شلش، مصدر سابق، ص ١١٨.
١٤. شاكر خصباك، العراق الشمالي دراسة النواحي الطبيعية والبشرية، مصدر سابق، ص ٨٢.
١٥. غازي محمود عبد الله وحسين احمد التكريتي، المراعي وأدائها في العراق، مجلة الزراعة العراقية، وزارة الزراعة، الجزء (٢٠١)، المجلد ٢٤، ١٩٧٠، ص ٦٥.
١٦. جاسم محمد خلف، مصدر نفسه، ص ١٣٢.
١٧. غازي محمود عبد الله وحسين احمد التكريتي، المراعي وأدائها في العراق، مصدر سابق، ص ٦٦.
١٨. بسام عبد الشريف عبد الصاحب الأيوب، جيومورفولوجية مرتفعات كاني دوملان، مصدر سابق، ص ٦٠.
١٩. إقليم كردستان العراق، وزارة الزراعة والري، مصدر سابق، ص ١.
٢٠. وكالة انباء برانا في ١٠/١٠/٢٠٠٨.

ژىدەرىن ئاقى ل پارىزگەھا دھۆكى

پ.ھ.د. فاتن خالد عابدولباتى
وەرگىران: ديان جەمىل

بەفر و باران

پارىزگەھا دھۆكى دكەفېتە دەفەرەكا زەنگىن ب بارىنا بارانى، رىژەيا باران بارىنى ل پارىزگەھا دھۆكى ز دەفەرەكى بۇ دەفەرەكا دى يا جودايە ئەو زى پىشتبەستىنى دكەتە سەر جوداھىيا بلندى و نزماتىيا عەردى پارىزگەھى، پلا پەيوەندىيا وى دگەل گوھۆرىنىن كەشۇھەوايى يىن نزم، برا شىندارىنى دناق ھەوايى دا و ئاراستەيىن باي.

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱) بۆمە ديار دىبىت كو سەرجمەن باران بارىنا سالانە ل ئىستىگەھىن پارىزگەھا دھۆكى ب فى رەنگى خوارى بوو:

- ل وەرزى (۲۰۰۰-۲۰۰۱) ئى بلندىن رىژەيا باران بارىنى ل ئىستىگەھى سەرسىنكى ھاتىبوو نووماركرن كو برا وى گەھىشتىبوو (۹، ۹۱۶ ملىم) ان، لى كىمىتىن رىژە ل ئىستىگەھى بەردەرەش ھاتىبوو نووماركرن كو برا وى گەھىشتىبوو (۳، ۳۱۱ ملىم) ان.

- ل وەرزى (۲۰۰۱-۲۰۰۲) ئى بلندىن رىژەيا باران بارىنى ل ئىستىگەھى بامەرنى ھاتىبوو نووماركرن كو برا

مەرەم ژىدەرىن ئاقى ل پارىزگەھا دھۆكى، ھەمى ئەو ژىدەرىن ئاقى نە يىن دكەفئە دناق سنوورى پارىزگەھى دا، ب رەنگەكى كو پارىزگەھا دھۆكى دھىتە ھژمارتن ئىك ژ پارىزگەھىن ھەرە دەولەمەند ب سامانىن ئاقى، ئاق نھىنيا پەيدا بوونا ژيانى بە ل سەر پووى عەردى و بىياتى ھەمى كىرارىن چاندنى و بىرا پىشتى بە ژىو ئابوورەكى سەرەخۆ و بىياتى ئىمناھىيا خۇراكى^(۱).

ژىدەرىن ئاقى دھىتە ھژمارتن ئىك ژ كارىگەرتىن فاكتەرىن چالاك يىن كارتىكرن ل سەر بەرقەرار بوونا ژيانا مرقۇقى دكەت، ئەو ژى رەر گىرنگىيا ئاقى د ژيانا مرقۇقان دا و رۆلى وى بى بەرچاڧ د چالاكىيىن وان دا كو بىياتى ھەبوونا مرقۇقەنە د ژيانى دا.

داھاتى ئاقى ل پارىزگەھا دھۆكى ژ دو ژىدەرەنە، ئەو ژى ژىدەرىن دەرەكى ۋەك ئاقا بەفر و بارانان. ژىدەرىن ناخۇيى ۋەك ئاقا كانى و بىر و كارىزان.

كىمبوون و زىدەبوونى دا پەيدابىت، ب شىئوھەكى ئەرئىنى يان نەرئىنى كارتىكىرىنى دكەتە سەر ئاستىن ئاقا رووبار و لقىن وان و ئاقا غەمباركىرى يا ژىرغەرد، ئەف ئاقە ل سالىن (رەوادار) شىندار زىدە دىبىت و ل سالىن ھىشك و كىم باران كىم دىبىت كو ب پەنگەكى ئاقا سەر غەرد و ژىر غەرد ھەردو پىكەھ كىم دىن.

ئاقا سەر غەرد:

تايبەتمەندىن بارانى و وەرزى بارىنا وى دەيتە ھىمارتن ژ فاكترىن سەرھەكى كو قەبارەين ئاقا سەر غەرد دەستىنىشان دكەن، پارىزگەھا دھۆكى دەيتە ھىمارتن دەقەرھەكا زەنگىن ب ئاقى چوونكى ئاقا وى يا سەرغەرد ب شىئوھەكى گىشى پىكەھىت ژ ئاقا رووبارىن دىجلە و خابوور و زى مەزىن و ئاقا دەرىچەيان، ئاقا سەر غەرد ھەمى وان چوونى ئاقى بخۇفە دگرىت پىن ل سەر روويى غەردى د لىن (مىاھ جارى)، ئاقا سەرغەرد رووبارىن بەردەوام و رووبارىن وەرزى بخۇفە دگرىت، زىدەبارى ئاقا نھالىن ھىشك ئەوون ل وەرزى زىستانى ژ بنى چىا دزىن و ئاقا باران و بەفرى ل سەر ئىك كۆم دكەت و بەرھە نھالىن رووبارىن بەردەوام يان وەرزى دچىت.

سرۇشتى جىومورفۇلۇزى يى پارىزگەھا دھۆكى وەلىكىرىيە شىانين و بەرھىنانا ئاقا وى يا سەرغەرد د كىمترىن سنوورىن خو دا بىت، و قى چەندى كارتىكىرىن ل سەر تايبەتمەندىن جوگرافى و ھایدورلۇزى پىن رووباران كىرىيە. ھەبوونا جوداھىيەكا مەزىن د بلنداھىيا بنى رووباران دا ب تايبەت دناقبەرا جھى زانا ئاقى بوويە ئەگەر پەنگىنا پىلىن ئاقى دناق پىرەوئ رووباران دا ژ رادى پىندقى بلەتر لىن بەھىت لەورا ئەف ئاقە نەچار دىبىت دناق نھالىن كوور پىن دناق چىايان را ب بۆرىت، پاشى ئەف ئاقە ئاراستەينى خۇ دگوهۇرىت ئەووزى ژەر سرۇشتى چىيىي كو پىشى ھىنگى ل ھىدەك دەقەرھەن چەندىن لىقىن چىيىي دكەقنە سەر

وئ گەھشتىبوو (۴۹۲،۴ ملىم) ان، لى كىمترىن پىژە ل ئىستگەھى زاخۇ ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۲۵۷،۹ ملىم) ان.

- ل وەرزى (۲۰۰۸-۲۰۰۹) ئى بلندترىن پىژەيا باران بارىنى ل ئىستگەھى دىنارتە ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۱۲۷،۹ ملىم) ان، لى كىمترىن پىژە ل ئىستگەھى بەردەرھەش ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۲۳۱،۸ ملىم) ان.

- ل وەرزى (۲۰۰۹-۲۰۱۰) ئى بلندترىن پىژەيا باران بارىنى ل ئىستگەھى دىنارتە ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۱۱۱،۰ ملىم) ان، لى كىمترىن پىژە ل ئىستگەھى بەردەرھەش ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۴۳۷،۳ ملىم) ان.

- ل وەرزى (۲۰۱۰-۲۰۱۱) ئى بلندترىن پىژەيا باران بارىنى ل ئىستگەھى دىنارتە ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۱۰۰۹ ملىم) ان، لى كىمترىن پىژە ل ئىستگەھى بەردەرھەش ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۳۸۱ ملىم) ان.

- ل وەرزى (۲۰۱۱-۲۰۱۲) ئى بلندترىن پىژەيا باران بارىنى ل ئىستگەھى سەرسىكى ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۸۱۹،۵ ملىم) ان، لى كىمترىن پىژە ل ئىستگەھى باتىلى ھاتىبوو تووماركىن كو برا وئ گەھشتىبوو (۲۷۱،۵ ملىم) ان.

- ب قى چەندى بۆمە دىاردىبىت كو بىنگەھىن پارىزگەھا دھۆكى بارىنا بارانى ب پىژەين، جودا جودا ھاتىبە تووماركىن، ئەم دىشىن سەرچەمىن بارىنا بەفرى زى ل پارىزگەھا دھۆكى د ماوھىن دناقبەرا (۲۰۱۰-۲۰۱۳) ئى ب ھارىكارىيا داتايىن قى خىشتەي دىارىكەين:

ب شىئوھەكى گىشى، بارىنا بەفرى بارانى ل دووڧ پىژەين بارىنى و سرۇشتى دابەشبوونا وان يا جھى و دەمى ل پارىزگەھا دھۆكى، دەيتە ھىمارتن ژىدەرىن سەرھەكى ژىو زىدەبوونا ئاقا رووبار و لقىن وان، زىدەبارى تەخەكا بەرغەھ يا ئاقا غەمباركىرى يا ژىرغەرد. ژىر قى چەندى ھەر جوداھىيەك د پىژەيا بارىنى دا دناقبەرا

سىنگى وئ لەورا ئاستى بلنداھىيا قى ئاقى ژ ئاستى جھى زانا وئ بلندتر لى دەھىت ب رەنگەكى ل ھندەك جھان ئەف ئاستە ژ (۱۰۰۰) مەتران ژى دېۋىت، ئەف ئاستى بلند يى ئاقى دەھىتە ئەگەر ب كارئىنانا وئ ل دەقەرەن چىيى بۇ مەرەمىن چاندنى گەلەك يا ب زەحمەت بىت، بەلكو ئەف چەندە بوويە ئەگەر كو كرىارا چاندنى ب تنى ل وان دەقەرەن بىتە ئەنجامدان

يىن بىن رووبارن سەرەكى و لقىن رووباران لى بلند دەھىت و ھوسا چاندن ل سەر شىۋەيى مائكان لى دەھىتە ئەنجامدان، زىدەبارى قى چەندى سرۇشتىن جىومورفۇلۇژى يا چوونا رووباران بوويە ئەگەر ھندەك دەقەر بىنە ئەگەرئى وەبەرھىنانا ب دەستقەئىنانا تىھنا وزە ھایدروئاقى ب رىكا دروستكرنا سكر و عەمبارن ئاقى.

خىشمىن (۱)

سەرجمىن بارىنا بەفرى ل پارىزگەھا دھۆكى (سم) دماوئىن دناقبەرا (۲۰۱۰-۲۰۱۳).

سەرجمىن سالانە	ئادار	شوات	كانوونا دووى	كانوونا ئىكىن	چرىا دووى	بىنگەھ
۱۰۹.۵	۳۹.۵	۱۶	۵۴	/	/	زاۋىتە
۱۵۰	۷۱	۲۴	۵۵	/	/	مانگىشك
۳۸۷	۸۰	۷۷	۲۰۹	۲۱	/	ئامىدى
۳۶۱	۷۹	۷۱	۲۰۱	۱۰	/	سەرسنك
۳۵۷	۸۷	۸۰	۱۸۵	۴	۱	يامەرنى
۸۳	۱۳.۵	۱۰.۵	۵۹	/	/	دېرەلوك
۶۸۵.۵	۱۰.۵	۱۳۷	۳۶۱.۵	۷۷	۵	كانى ماسىن
۲۰۱	۴۰	۴۷	۱۱۲	۱	۱	سىپارەتوبىكا
۴۰.۶	۸۱	۹۲	۲۲۳	۱۰	/	جەمانكى
۱۱۱	۴۵	۲۵	۴۱	/	/	باتىفا
۱۱۳	۶۳	۹	۴۱	/	/	دېنارتە
۳۱.۵	۱.۵	۶	۲۴	/	/	دھۆك
۲۷.۵	۴	/	۲۳.۲	/	/	سكرى دھۆكى
۹.۵	۰.۵	۶.۵	۲.۵	/	/	زاخۇ (كەشۋەھوا)
۶	۱	۴	۱	/	/	زاخۇ
۲۸	۳	۹	۱۶	/	/	دەركار
۲۵.۵	۶	/	۱۹.۵	/	/	باعەدرى
۴	۲	/	۲	/	/	جەسەنىن
۳.۵	۲	/	۱.۵	/	/	قەسرۇك
۳	۱.۵	/	۱.۵	/	/	بەردەرەش
۹	۲	/	۷	/	/	شىنخان
۵۸	۳۴	۳	۲۱	/	/	ئاكرى
۱۳	۵	/	۸	/	/	گىردەسىن
۲۷	/	/	۲۷	/	/	سىمىنل

زىمىر، حكومەتا ھەزىما كورستانى، وزارتتا كەلدىن و ئەگەھاستن، زىمىرەپىا كەشناسى و بىفەرزان ل پارىزگەھا دھۆكى، دانئىن ئەبەلاڧكرى.

رووبار:

۱. رووبارى دىجلە:

رووبارى دىجلە ژ ھۆمارەكا كانىيىن زنجىرەيىن چىيان ل باشوورئ رۇژھەلاتئى تركيا دىزىت يىن كو بلنداھىيا وان دىناقبەرا (۱۰۰۰-۲۰۰۰م) ل سەر ئاستى پوويى دەرياسى^(۱). ئەف رووبارە دىناف ەمەردئ وەلاتئى تركيا پا دەيت تا دگەھىتە سنوورئ ھەرىما كوردستانئى ل گوندئى بىنشابىرى و پاشى دىناف چەندىن دەفەرتىن ئاستى و پىتلدار دا دىبۇرىت كو ل لاين وى يىن رۇژئاقايى مفا ژئ دەيتە ەمەردىن بۇ مەرمەين ئاقدانا ل دەشتا سىكىن. رووبارى دىجلە پىشكەكن ژ سنوورئ رۇژئاقايى يىن پارىزگەھا دھۆكۆ پىنكدئىنىت. سەرەراى ھەبوونا دەفەرتىن چىياى يىن بلند ل رۇژھەلات و باكوورئ رۇژھەلاتئى دىجلەى. لئى ھەمى ئەو رووبارىن دەيتە سەر رووبارى دىجلەى ژ لاين چەپئى قە دەيتە سەر. ھندەك ژ وان رووبارىن بەردەوام يىن دىرتتە سەر دىجلەى ئەفەنە: رووبارى خابوور (۱۵۰ كم). زئ مەزن (۲۹۲ كم) كو نىزىكى (۴۲ كم) سنوورئ رۇژئاقايى پارىزگەھا دھۆكۆ پىنكدئىنىت. دىناف سنوورئ پارىزگەھا دھۆكۆ دا ئافا چەندىن رووباران دىرتتە دىناف رووبارى دىجلەى دا ب تايبەت ھەردو رووبارىن خابوور و زئ مەزن.

۲. رووبارى خابوور:

رووبارى خابوور بچوكتىرىن و ئىكەم رووبارە دىناف سنوورئ پارىزگەھا دھۆكۆ دا يىن كو ئافا وى دىرتتە دىناف رووبارى دىجلەى دا. دىرتتەھىيا وى ژ سەرۇكانىيا وى ھەتا گەھشتا وى بۇ دىناف رووبارى دىجلەى ل دەفەرا بىنشابىرى دگەھىتە (۱۶۰) كىلومەتران. ئەف رووبارە ل دەفەرا بلنداھىيىن دگەفەنە دىناقبەرا سنوورئ باكوورئ يىن دىناقبەرا وەلاتئى تركيا و ھەرىما كوردستانئى دىزىت ب رەنگەكى بەرەف ئاراستەيىن باشوورئ رۇژئاقايى قە دىچىت ھەتا دگەھىتە رووبارى دىجلەى ل دەفەرا بىنشابىرى و رووبەرى ھەوزا وى دگەھىتە (۱۶۱۸ كم)^(۲). كانى يىن سەرەكى يىن زانا رووبارى خابوور دگەفەنە باكوورئ كوردستانئى

دىناف چىيايىن ھەمەكول و جۇدى، ئەف رووبارە ئافا خۇ ژ ئافا دو رووبارىن دى ەمەردىگىت ئەوژئى رووبارى خابوورئى ل بەشىن رۇژھەلاتئى و رووبارى ھىزل. زىدەبارئى لىقن چەندىن رووبارىن دى كو دىناف قەزايىن زاخۇ و دھۆكۆ دا دگەھنە سەر رووبارى خابوورئى. پىشتى ئەف رووبارە دگەھىتە دىناف سنوورئىن ھەرىمئى دا دىناف نەھالەكا كوور و ئاستى دا دىبۇرىت ھەتا دگەھىتە كۆمەنگەھا (بىگوفى) و پاشى گوندئى (بابىرى) كو ل وىرى ئەف رووبارە ئاراستەيىن خۇ ل چەندىن دەفەران دگەھۇرىت دىناقبەرا رۇژھەلات و رۇژئاقا و باكوور و باشوورئى دا ب تايبەت دىناقبەرا گوندئىن (رۇسى) ل قەزا زاخۇ و (گەرمەكن) ل قەزا ئامىدىن ل نىزىكى گوندئى بابىرى ئەف رووبارە بەرەف لاين رۇژئاقايى دىچىت تا دگەھىتە زنجىرا چىيايى مەتىنى، ل فى جەھن رووبارى ژ لاين رۇژھەلاتئى قەزا ئامىدىن قە كۆمەكا رووبارىن دى دەيتە سەر ب تايبەت رووبارىن (دوبىفاف و شىف كوورئ و پوويى ھورئى و نەھىك).

پاشى ئەف رووبارە ئاراستەيىن خۇ بەرەف باكوورئى رۇژھەلات و باشوورئى رۇژئاقايى دگەھۇرىت دىناقبەرا گوندئىن (بابىرى و بارھولئى) بەرى كو جارەكا دى ئاراستەيىن خۇ بەرەف باكوور و باشوورئى ب گەھۇرىت ھەتا دگەھىتە گوندئى (دوكەرى) ل ھندەك دەفەران كو ل وىرى ژئ ئىك ژ لىقن وى يىن سەرەكى دگەھىتى ئەوژئى رووبارى (سبەنە) يىن رۇژئاقايە، تىكرابى سالانە يىن بوورىنا ئافا رووبارى خابوورئى ل گوندئى دوکەرى دگەھىتە (۳۲۲/چركە).

۳. رووبارى زئ مەزن:

رووبارى زئ مەزن دەيتە ھۆمارتن ئىك ژ مەزىنترىن و گىرنگىرىن وان رووبارىن ئافا وان دىرتتە سەر رووبارى دىجلەى كو ژ دەفەرتىن چىيايى يىن دگەفەنە دىناقبەرا (وان) ل باكوورئى كوردستانئى و دەرىچا (ئورمىن) ل رۇژھەلاتئى كوردستانئى دىزىت و بلنداھىيا وان دگەھىتە پىتر ژ (۳۰۰۰ م) ل سەر ئاستى پوويى دەرياسى. ئەف رووبارە ل سنوورئى دىناقبەرا توركيا- عىراقئى دىبىرت ل لاين رۇژئاقايى گوندئى (شال) ل باكوورئى قەزا

دگههينى ئەو ژى رووبارى (ئافا ماركى) بە و پشتى
 ژ گهلىن بالندا دبۇرىت دگههينە رووبارى زى مەزن
 ب دووراتىيا كىنمتر ژ (۱,۵ كم). ژ لايىن رۇژئاقابى ڤه
 دناقبەرا گوندى (مىز) ھەتا رووبارى (ئافا ماركى) ئافا
 ھژمارەكا نھالىن سەرەكى دىرتزە دناق رووبارى پووبى
 شىن دا كو ژ گرنكترىن نھالان نھالا (دووشاخى)
 ىن كو ژ لايىن باكوورى ھەتا باشوورى ب دىرتزاھىيا
 (۵,۳ كم) دىرتزىت، ھەردىسان رووبارى (بىرمكى) ب
 دىرتزاھىيا (۵,۵ كم) و رووبارى (بافى) ب دىرتزاھىيا (۵
 كم) و رووبارى (باوا) ب دىرتزاھىيا (۲,۵ كم) دىرتزە
 سەر. ب ڤى رەنگى دىرتزاھىيا رووبارى پووبى شىن
 دگههينە (۱۰۲,۴ كم) و تىكرائىن سالانە ىن بۇرىنا
 ئافىن ل نىزىك كۆمەلگەھا (سىرىن) ئىندا دگههينە
 (۱۵۰ م ۳/چركە)، رووبارى شەمدىنان ل دھەرقەكا
 چىيىي يا گەلەك ئاسى دىرتت كو دناق چەندىن
 نھالىن كوور دا دبۇرىت و ل ھەردو لايىن وى لىنقىن
 چىيىي ىن بلند تىز ھەنە كو دىنە ئەگەر ھىزا بۇرىنا
 ئافىن ئىندا بلەزتر لى بەھت.

ئاراستەھىن گىشتى ىن رووبارى ژ باكوورى ھەتا
 باشوورى دبىتە ئەگەرئ پىنكىئىنانا سنوورەكى
 سىرۇشتى و كارگىرى دناقبەرا پارىزگەھا دھۆكى و
 ھەولتېرى، رووبەرى ھەوزا شەمدىنان دگههينە (۱۶۰۰
 كم) و پاشى رووبارى شەمدىنان دىرتزە دناق رووبارى
 زى مەزن دا پشتى كو ژ گهلىن بالندا دەرەكەڤىت ب
 ماوہەكى كىم^(۱).

• خازر- كۆمەل:

رووبارى خازر ئىكە ژ وان رووباران ىن دناق سنوورى
 پارىزگەھا دھۆكى دا دىرتت كو كانى ىن وى سەرەكى
 دگهھنە گوپىتكا چىيىي گارەى ل نىزىكى دھەرقە
 (كافىيا)^(۱۷). ژ لايىن راستى ژ رووبارى خابوورى رووبارى
 زى مەزن ىن باشوورى (ئەسكى كەلەك) دىرتزە سەر
 ب دووراتىيا (۱۴ كم). رووبەرى گىشتى ھەوزا رووبارى
 خازرى ھەتا سكرى (باكرمان) دگههينە (۷۲۴ كم) و
 قەبارەھىن دەشتا دگهھىتە پشت سكرى باكرمان
 دگههينە (۱۵۱۰ كم) ئافا ڤى رووبارى زىدەدبىت ل

ئامىدىن را دگههينە ناف ناخا ھەرىما كوردستانى و
 پاشى دناق كۆمەلگەھا دىزەلوكى را دبۇرىت و بەرەڤ
 ئاراستەھىن باشوورى رۇژھەلاتى ل وىزى رووبارى (رووبى
 شىن)^(۱۸) دھىتە سەر و دناقبەرا چىيىن (شىرىن و
 پىرس) و د دھەرقە (باززان) را دچىت كو سنوورى د
 ناقبەرا پارىزگەھا دھۆكى و پارىزگەھا ھەولتېرى
 پىنكىدىت.

ھەردىسان ھندەك رووبارىن دى ىن بچوك و
 نھالىن وەرزى ھەنە كو ئافا وان دىرتزە سەر رووبارى زى
 مەزن. لى ئەو رووبارىن كو ل پارىزگەھا دھۆكى دىرتن و
 پىشكەكىن ژ سنوورى وى دىاردكەن ئەڤىن خوارى نە:

• رووبى شىن (شەمدىنان):

كانىن سەرەكى ىن زانا ڤى رووبارى دگهھنە دناق
 چىيىن (باياز و ئىكىيالى و پورول) ل دھەرقە ھەكارى
 ل باكوورى كوردستانى كو د بىنرەندا ئەڤ رووبارە
 ژ دو لقان پىنكىدىت ئىك ژ وان ژ لايىن رۇژھەلاتى
 و ىن دى ژ لايىن رۇژئاقابى دھىت و سنوورى ھەرىما
 كوردستانى ل نىزىك قەزا ئامىدىن ب دووراتىيا (۱
 كم) ل گوندى (چەم توى) دگهھنە ئىك و پاشى
 ئەڤ رووبارە ئاراستەكى دى وەردگىرت دناقبەرا باكوور
 و باشوورى دا دناقبەرا بەشىن باكوورى ىن گوندى
 (شىمىنى) ھەتا بەشىن رۇژھەلاتى ىن گوندى
 (مىزا)، ل ڤى دھەرقە ژ لايىن رۇژھەلاتىڤ مەزىن
 و گرنكترىن لىنى وى دھىتە سەر و ئەو ژى رووبارى
 (شەمدىنان) ھە كو كانى ىن زانا وى دگهھنە بەشىن
 باشوورى رۇژھەلاتى تىركىيا ل نىزىك سىڭكوشەيا
 سنوورى دناقبەرا تىركىيا و عىراق و ئىرانى و دىرتزاھىيا
 وى دگهھىنە نىزىكى (۱۰ كم)^(۱۹).

پشتى رووبارى رووبى شىن دگەل رووبارى
 شەمدىنان ئىكدىگىن، ئاراستەھىن خو دگوهۇرىت
 و بەرەڤ بەشىن باشوورى رۇژئاقابى ڤه دچىت و
 دگهھنە د نھالەكا كوور و ناسىدا و گەلەك تىزاتى و
 پىنكىن خوار دگهھنە بەر سىنگى وى ھەتا دگهھىتە
 خالا (گەلىن بالندا)، بەرى بگەھىتە ڤى گەلى ب
 دووراتىيا (۱ كم) ژ لايىن رۇژئاقابى ڤه رووبارەكى دى

يان ئاقچى يىن رووبارن بەردەوامن ژەر ھىندى درىژبوونا وان (ھەركىنا وان و ئەو دەقەرىن چاندنى يىن پى دەينە ئاقدان) ز لايىن جوگرافىقە ژ سنوورى پارىزگەھا دھۆكىن ئادەركەفن.

• سېنەيى رۇژھەلاتى:

دەينە ھژمارتن مەزىنن و گىرگىتىن رووبارن وەزى ل قەزا ئامىدىي و درىژاھىيا وي دگەھىتە (۳،۲ كم) و ژ ئەنجامى خىرقەبوونا ئافا وان نھالان دروست دىيت يىن ژ بلنداھىين باشوورى يىن زنجىرا چىايى مەتىن و بلنداھىين باكوورى يىن چىايى گارەي پەيدادىيت. ئافا وي بو ئاقدانا پىشكا رۇژھەلاتى يا عەردى چاندنى يىن قەزا ئامىدىي دەينە ب كارىنان. پىنكا دناقبەرا باژىرى سەرسىكى و گوندى ئىنىشكى دەيتە ھژمارتن سنوورى ژىكفەكرىن دناقبەرا قى رووبارى و عەردى چاندنى يى رووبارى سېنەيى رۇژئافىي.

ژلايى باكوورىقە ئافا ھژمارەكا نھالان درىژتە سەر قى رووبارى كو ھىندەك ژوان د وەزىنە و ھىندەك ژى يىن بەردەوامن ب تايىبەت ئافا نھالا بەرى كەپ (۶،۷ كم) و نھالا بۇتيا (۳،۷ كم) و ئافا رووبارى ئامىدىي (۱،۱ كم).

لى ئەو دەقەرا دگەھىتە دناقبەرا رۇژھەلاتى سەنتەرى قەزا ئامىدىي و رووبارى زى مەزىن، ھىندەك نھالىن ھەين ئاف ب شىئوھىكە وەزى تىرا دىورىت و درىژىتە دناف رووبارى سېنەيى رۇژھەلاتى دا، ژ وان نھالا مېرىكا (۸،۴ كم) كو ژ لايىن رۇژئافىي ھەتا رۇژھەلاتى درىژدىيت، نھالا كانى (۱،۳ كم)، نھالا مېرىكا (۴،۴ كم)، نھالا سەرگەلى (۵،۵ كم)، نھالا كەلىكا گەرماقى (۳،۵ كام) و نھالا سەرسوبارى (۳،۴ كم).

رووبارى (سېنە) كو رووبارەكى بچوئىكە د بىنەرەتدا ژ وئ ئافا ژ چىايىن (گارە و مەتىنى) دزىت و د ماوھىي بۇرىنا خۇ دا ژ لايىن باشوورىقە ل بەر باژىرى ئامىدىي را دىورىت و بەردەوام دىيت ھەتا درىژتە رووبارى زى مەزىن ل باشوورى دەقەرا دىرەلوكى^(۹) و رووبەرى گىشى يىن وي عەردى چاندنى يىن ب ئافا رووبارى سېنەيى

خالا گەھىشتا وي ئەوا دگەھىتە باكوورى پرا (مەندان) و رووبەرى ھەوزا وي دناقبەرا رووبارن خازر - گومەل دگەھىتە (۳،۵ كم). درىژاھىيا رووبارى خازرى ژ خالا زانا وي ھەتا دگەھىتە زى مەزىن نىزىكى (۹۰ كم) و ب قى چەندى تىكرائىن سالانە يىن بۇرىنا ئافى تىدا دگەھىتە (۴،۷ م/۳ چركە) و نىزىكى (۷،۱۰٪) ئى ژ ھەركىنا گىشى يا رووبارى زى مەزىن پىكىدئىيت.

• كانى باس:

كانى يىن دەقەرا (بىدوھ و بنافيا) دەينە ھژمارتن سەروكانىين سەرەكىين قى رووبارى، خەلكى قان دەقەران زى مفاي ژ ئافا قى رووبارى بو مەرەمىن چاندن و ئاقدانى وەردگىن. پىشتى كو ئەف رووبارە د ھىندەك دەقەرىن جوداجودا و خودان سىرۇشتەكى پرى بلنداھى و نىزماتى را دىورىت ل داويىن درىژتە سەر رووبارى زى مەزىن ل رەخ پرا ئاقدار ب پرا (بىلبل)^(۸). ھەردىسان ب دەھان رووباركىن بچوئىك ھەنە كو ئافا وان ژ بلنداھىين زنجىرا چىايىن (گارە، مەتىن، و بەروارى بالا، شەپانئى، ئاكرى و پىرس) دزىن وەك رووبارن (دھۆك، شەپانئى، نىك، مارسىس و پرىشو زەنتە).

• ھىزل:

رووبارى ھىزل ل چىايىن (ھەراكول داغ) ل باكوورى كوردستانى دزىت و پاشى بەرەف ئاراستەيى باشوورى دچىت و ل نىزىك گوندى (دەشتە تەختى) دەيتە دناف سنوورى عىراقى دا و پاشى درىژتە دناف رووبارى خابوورى ل لايىن رۇژئافىي باژىرى زاخۇ ب دووراتىيا (۸ كم).

رووبارن وەزى:

ئەف رووبارە ب ھىندى دەينە نىاسىن كو ب تىن ل ھىندەك ھەيىقىن سالى ئاف تىدا دىورىت ب تايىبەت ل وەزىن (ژىستان و بەھارى) و ل ھىندەك وەزىن دى ھىشك دىيت ب تايىبەت ل (ھاقىن و پايىزى) و بەفر و باران ژىدەرى سەرەكى يىن پەيدابوونا قان رەنگە رووبارانە. ئەف رووبارە ب تىن ھىندەك لىقىن سەرەكى

رۇزھەلاتى دەپتە ئافدان دگەھىتە (۱، ۴۵۲ كم).

• **سپنەين رۇزئافاي:**

ئەف رووبارە ئافا پىشكا رۇزئافايى يا دەفەرا نامىدىن پىنگدەھىنت و درىژاھىيا وى دگەھىتە (۲۸ كم). ئەف رووبارە ژ ئەنجامى ئىنگىرتنا ئافا ھژمارەكا نھالان پەيدادىت يىن ئافا وان ژ نىزماتىن رۇزئافايى يىن چىيىن مەتىن و نىزماتىن باكوورى رۇزئافايى يىن چىيىن گارەى ژ باژىرى سەرسىنكى ھەتا سىيارەتويكا دىزىت، لى ژ لايىن رۇزئافايى فە ھەتا ھەوزا رووبارى خابوورى درىژدەيت.

رووبارى سپنەين رۇزئافايى ژ ئىنگىرتنا ئافا نھالا سەرسىنكى (۵ كم) ژ لايىن باشوورى و ئافا نھالا خارى كىندورە (۸،۲ كم) ژ لايىن باكوورى كو كانىين وى سەركەكى دگەفنه وىرى و پاشى ئەف رووبارە بەرەف ئاراستەھىن باشوورى دچىت بەرەف لايىن رووبارى خابوورى دناف دەفەرەكا چىيىن نىزم و گركىن ئاسى، ژ لايىن باكوورىفە ئافا ھژمارەكا نھالين دى درىژت سەر كو پىرىيا وان د وەرزىنە ب تايبەت ئەوین ژ رۇزھەلاتى بەرەف رۇزئافاي درىژ دىن وەك نھالا شىفا كانىكا (۴، ۴ كم)، نھالا ئەرەدنا (۴، ۱ كم) و ئافا بامەرنى (۵، ۱ كم) و گەلەكىن دى.

لى ژ لايىن باشوورىفە ئافا سى نھالين سەركەكى درىژتە سەر كو ئەوژى ئافا نھالا سەرسىنك (۹، ۴ كم). ئافا ئاشەوا (۸ كم) و ئافا پىتكارى (۵، ۴ كم). رووبەرى گىشتى يىن ھەوزا رووبارى سپنەيا رۇزئافايى دگەھىتە (۱، ۳۱۹ كم).

• **پوى پۇرك:**

ئەف رووبارە فەرىژا ئافا بەشىن باكوورى و باكوورى رۇزھەلاتى دەفەرا بەروارى بالا يە و ب شىئوہەكى گىشتى بەرەف باكوورى رۇزئافايى و باشوورى رۇزھەلاتى دچىت دناف دەفەرەكا چىيىن يا ئاسىن پا دىزىت كو بلنداھىيا وى دەفەرا دۇرماندورى كانىين وى يىن باكوورى رۇزئافايى دناقبەرا (۲۰۰۰-۲۳۰۰ م) ل سەر ئاستىن پويىن دەريايى يە ب تايبەت ل دەفەرا

نىزىكى گوندى (ئۆرە)، لى ل دەفەرىن دەوروبەرى گوندى (چەمى، دىركى، ھەلو، سەردەشتىن) ئاستىن وى بەرەف نىزمبوونى دچىت دناقبەرا (۱۷۰۰- ۷۵۰ م) ل سەر ئاستىن پويىن دەريايى، ئەف رووبارە دناف سەنتەرى ناھيا كانى ماسىن پا دىزىت و پاشى ب دووراتىيا (۱۳، ۵ كم) دچىت بەرى كو پىرژتە سەر رووبارى زى مەزىن و ب قى رەنگى سەرجەمى درىژاھىيا وى دگەھىتە (۵، ۲۴ كم).

كانىين سەركەكى يىن قى رووبارى ل دەفەرا باكوورى گوندى ئۆرە دىزىن و پاشى ل لايىن باشوورى ئافا نھالا چەمانكى (۱، ۸ كم) و شارانى (۵، ۵ كم) ل نىزىكى گوندى بىدوھى درىژتە سەر، ل دووفا ب درىژاھىيا (۴ كم) دچىت ھەتا دگەھىتە سەنتەرى ناھيا كانى ماسىن و پىشتى ھىنگى ب درىژاھىيا (۵، ۱۳ كم) دچىت ھەتا دگەھىتە رووبارى زى مەزىن و ل داويى درىژاھىيا وى دگەھىتە (۵، ۲۴ كم) و رووبەرى ھەوزا وى دگەھىتە (۱۹۲، ۳ كم).

دەرياچە:

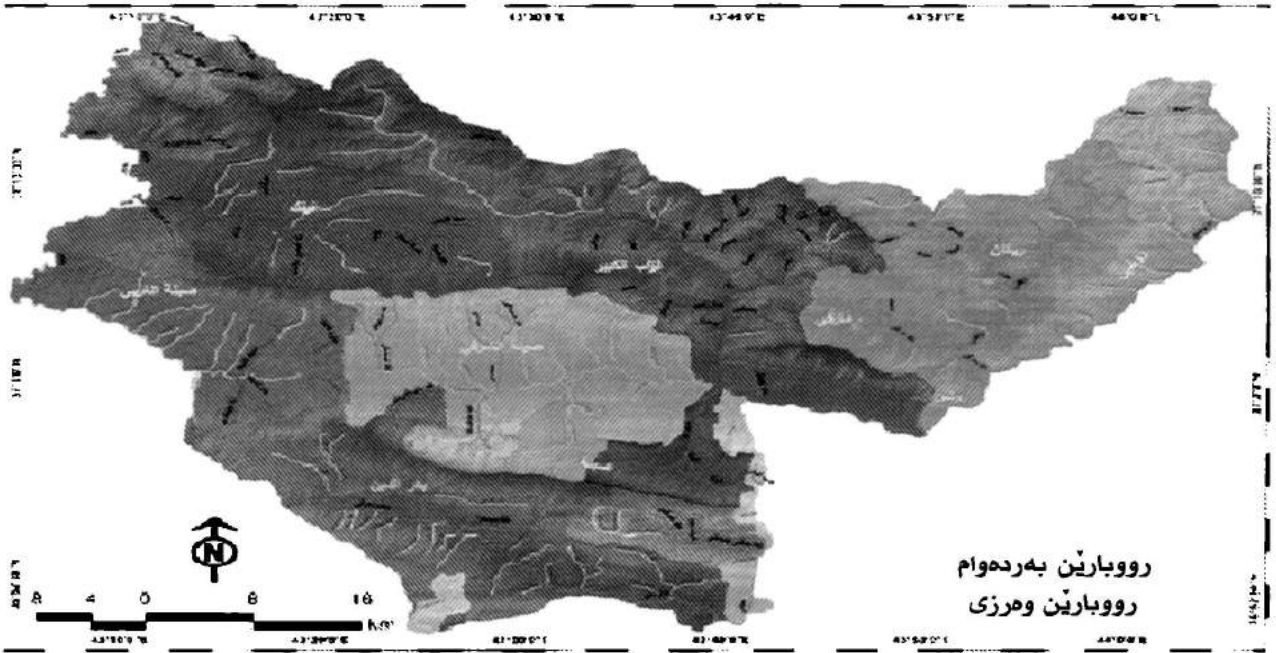
دەرياچەيىن دەستىكرد و يىن سرۇشتى ل پارىزگەھا دھۆكى دەپتە ھژمارتن ژ زىدەرىن ئافى يىن سەركەكى و گرنگ ژىو ئافدانا ەردىن چاندنى يىن دگەفنه دەوروبەرى فان دەرياچان، تىبىنى دەپتەكەرن كو بەھرا پىر دەرياچەيىن دەستىكرد ل ھەرنما كوردستانى ل دەفەرىن چىيىن و نىمچە چىيىن ھاتىنە دروستىكەرن ئەو ژى ب پىنكا دانانا سىكران ل وان دەفەران ب تايبەت وەك سىكرىن ھاتىنە دانان ل سەر رووبارى دىچلە و ب قى رەنگى ھندەك دەرياچەيىن دەستىكرد دناف رىرەوین چىيىن سرۇشتى دا دروستبووينە وەك دەرياچا دھۆكى و مووسىل كو دەپتە ھژمارتن گرنگىن دەرياچە (سىكر و ەمبارىن ھەلگرتنا ئافى) ل پارىزگەھى.

• **دەرياچا دھۆكى:**

دەرياچا دھۆكى دگەھىتە باكوورى باژىرى ل

ھەموزىن رووباران ل بەشى باكوورئ پارىزگەھا دھۆكى

د ھەوزا سكرى دا. ئاڧا دھۆكى ب ھندئ دەھتە نياسين كو رىژەبەكا بلند يا خوبين گۆگردى دناڧدا ھەبە^(۱).

• دەرياچا مووسل:

دەرياچا مووسل ئاڧەكا سەر عەرەدە ژ ئەنجامى دروستكرنا سكرئ ل بەر سينگى وى ل سەر ئىك خرقەبووبە و دكەڧتە باكوورئ باژىرئ مووسل و روژئاڧا و باشوورئ روژئاڧاين باژىرئ دھۆكى. درىزاھىيا ڧئ دەرياچئ نىزىكى (۳۶۰۰ م) و بلنداھىيا وئ (۱۳۱ م) لئ ئاستى بلنداھىيا ئاڧا وئ دگەھىتە (۳۳۶ م) ل سەر ئاستى روويئ دەريايى، ب كىمى ڧئ دەرياچئ شىيانئ ھەلگرتنا نىزىكى (۱۲،۵ مىليار م^۳) بىن ئاڧئ ھەنە، لئ نىزىكى (۱۱،۴۳ مىليار م^۳) بىن ئاڧئ تىدا ھەنە و ھىزا ھەركىنا ئاڧئ تىدا دگەھىتە (۵۶۰۰ م^۳/چركە)^(۱).

مەرەم ژ دروستكرنا ڧئ دەرياچئ ئەوبوو داکو ئاڧا رووبارئ دىجلەى بىتە كونترولكرن و مەترسىيا لەھىيان كىم بکەت، زىدەبارئ ئاڧدانا رووبەرىن

دەڧ دەرگەھئ (گەلئ دھۆكى) و ب دوورائىيا (۲ كم) ژ سەنتەرى باژىرى يا دوورە و ئەڧ دەرياچە ژ ئەنجامئ ئىكگرتنا ھەردو رووبارئ سىندۆر و گەرماڧا دروستبووبە، زىدەبارئ ھەبوونا چەندىن ژىدەرىن دى بىن ئاڧئ وەك كانىين گۆگردى (كبرىتى) ئەڧىن ب درىزاھىيا سالى ئاڧ ژئ دزىت، دروستكرنا ڧئ سكرى و گىشت بەشىن وى ل سالا (۱۹۹۰)ئ ھاتىنە تەمامكرن، درىزاھىيا وئ دگەھىتە (۱۱۲ م) و بلنداھىيا وئ نىزىكى (۶۴ م) لئ ئاستى بلنداھىيا لىڧا سەرى دگەھىتە (۶۴۰ م) ل سەر ئاستى روويئ دەريايى و شىيانئ ھەلگرتنا (۵۲ مىليون م^۳) بىن ئاڧئ ھەنە.

مەرەم ژ دروستكرنا سكرئ دھۆكى عەمباركرن و ھەلگرتنا ئاڧا بەفر و باراناھە ل وەرزىن زڧىستان و بەھارى داکول وەرزئ ھاڧىنى ب شىوہەكى رىكخستى نىزىكى (۱۱) ھزار دۆنەمىن عەردئ چاندنى ل دەشتا (مالتا و سىمىلئ) ل بەر بىتە شىنكرن، زىدەبارئ دابىنكرنا ئاڧا ڧەخوارئ بو ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى، ھەردىسان ژبو مەرەما ب خودانكرنا ماسىيان

ۋىنە (۱)
جەنۇب دەرياچا بازىرى دھۆكى

ژ ئالىي گىرنگىيا سەرەكىشە ژبۇ بەردەواميا ژيانى ل سەر روويى عەردى، ئاقا ژىرەرد پىشتى ئاقا سەرەرد دەيت، ئەف ئاقە كارتىكرنى ل سەر ھندەك ژىدەرتىن دى دكەت ۋەك پەيتيا ئاخى و جۇرى وان شىنكاتىيىن ئاخى دنخىش و ژىدەبوونا سامانىن گىانەۋەرى، ھەردىسان كارتىكرنى ل سەر سەرەكەفتنا چالاكىيىن چاندنى و ئاكنجىبوونا مروقان و قەبارەيى ئاكنجىبوونا وان دكەت، د ھەمان دەمدا رۇلەكى گىرنگ د گەشەكرنا چالاكىيىن ئابوورى و جىكاكى دا ھەيە^(۱۳).

ئاقا ژىرەرد ئەو ئاقە يا دكەفتە بن روويى عەردى قىنجا چ يا راۋەستىيى بىت يانزى بچىت، و ئەف ئاقە ل سەر روويى ب شىۋەيەكى گىشتى ل سەر رەنگى كانى و بركان دزىت يانزى ب شىۋەيەكى دەستكرد ژ لايى مروقان قە دەيتە دەرتىخستىن ل سەر شىۋەيى بىر و كارىزان.

لقىنا ئاقا ژىرەرد ل دەقەرى دكەفتە ژىر كونترۇلا سىستەمى دەقەرتىن ئاسى و دەستىيىكىن چىيى كو كارتىكرنى ل سەر لقىنىن وئ ژ باكوورى رۇژھەلاتى بەرەف باشوورى رۇژئاقايى دكەن ئەو ژى ژىرە بلندبوونا

بەرفرەھ بىن عەردىن چاندنى و پەيداكرنا تىھنا كارەبى، ھەردىسان بۇ مەرەمىن گەشتوگوزارى و ژىدەكرنا سامانى ماسىيان.

ئاقا ژىرەرد:

ئاقا ژىرەرد دەيتە ھژمارتن ئىك ژ ژىدەرتىن ئاقى بىن سرۇشتى و گىرنگ ژىرەكو عەمبارەكا ئاقى يا گىرنگە كو مفا ژى دەيتە ۋەگرتن بىي ھەبوونا مەتپسىان يان ژ زىنان ئەووين ژ ئەنجامى ھەلمبوون يان پىسبوونا ئاقى پەيدادىن، ھەردىسان دەرتىخستىن قى ئاقى پىندقى ب پارەيەكى مەزن ناكەت^(۱۴). گەلەك فاكتەر ھەنە كارتىكرنى ل سەر دروستبوون يان دەستىشانكرن و دابەشبوونا ئاقا ژىرەرد دكەن ۋەك كەشۋەھا و توپۇگرافيا عەردى و سرۇشتى كەقران و پلا كونداريا وان، ھەردىسان پلا گەرماتىيى و ھىزا باي و رىژەيا بەفر و باران بارىنى و رىژەيا (رەوا) شىدارىي ھەمى پىنكە بەشدارىي د دەستىشانكرنا برا ئاقا ژىرەردا دكەن.

ب دەستقەئىنانا ئاڧا ژىرعدەد. ھەردىسان ژىندەرەكى سەرەكىنە بۇ ئاڧا قەخوارنى و ئاڧانا گىبانەھەران و جەئىن چاندئ بىن ھاقىنى^(۱۴).

كۆلانا بىرىن ئاڧى ل پارىزگەھا دھۆكى ئىك ژ رىكىن ھەرە كەڧنە ژبۇ ب دەستقەئىنانا ئاڧى بۇ مەرەمىن ئاڧمالى و چاندنى و گەلەكىن دى، دو جۇرىن بىران ھەنە ئەو ژى بىرىن سادە ئەوین ب رىكىن كلاسىكى ژلايى كەسىن ئابىتەتمەندقە دقى بواریدا دەپنە كۆلان و كووراتىيا وان دنافبەرا (۴-۳۵ م)، لى جۇرى دووی بىرىن ئىرتىوازی نە كو ئاڧا وان ب رىكا فشارا ھایدرولىكى دەپتە سەر رووین عەردى و بۇ كۆلانا وان چەندىن كەرەستە و ئامىرىن تەكنولوژی بىن پىنكشەفتى دەپنە ب كارئىنان و ب شىئوہىكەنى گشتى كووراتىيا وان دنافبەرا (۵۰-۲۵۰ م) يان پتر داپە.

توپۇگرافى يا پارىزگەھى كو دىپتە ئەگەرئ پەيدابوونا فشارەكا ھایدرولىكى يا بلند بۇ چىايان، ژىر قنى چەندئ بەلاقبوونا وان ل پارىزگەھى دەپتە سەر ئابىتەتمەندىن توپۇگرافى و جىولوجى (ژىندەرى ۵، ۱۳۷).

پارىزگەھا دھۆكى پىژمەكا باش يا ئاڧا ژىرعدەد يا عەمباركىرى ھەپە كو وەك بەدەگ ل وەرزىن پىندقى و ھىنك دەپتە ب كارئىنان ب ئابىتە ل دەڧەرىن (دەشتا ئاكرى، ئافكورى، دەشتا سىندىيا و دەشتا سلىڧانەيا) كو ھندەك دەڧەرىن چىايى نە و خودان سرۇشتەكى جىولوجى و ھایدروولوجى بىن گونجايەنە بۇ عەمباركىرنا ئاڧا ژىرعدەد. ل پارىزگەھا دھۆكى چەندىن ژىندەرىن ئاڧا ژىرعدەد ھەنە وەك بىر و كانى و برك و كارىزان، ژ گرىنگىرىن شىئوہىپىن ئاڧا ژىرعدەد ئەڧەنە:

• بىر

بىر كۆرگەكا مەزىنە دناڧ كووراتىيەكا عەردى دا دەپتە كۆلان ھەتا دگەھىتە ئاستىن ئاڧىن ژ ئاڧا ژىرعدەد يان عەمباركىرنا وان بۇ مەرەمىن وەبەرھىنانى، بىر دەپنە ھژمارتن بەرىەلاڧتىرىن رىكىن

• كانى

ئەڧ جۇرىن ئاڧا ژىرعدەد ب شىئوہىكەنى سرۇشتى ژ عەمبارتن خۇ بىن بىن عەردى دگەھنە سەر رووین عەردى، يانژى دناڧ ھندەك تەخىن كەڧران دا دەپنە دەر و سەر رووین عەردى دياردبن، يانژى دياردەيا دەرگەفتنا

خىشتمىن (۲)

بىر ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووڧ قەزايان.

قەزا	ژمارا بىرىن بەرھەممەپنەر	ژمارا بىرىن نەبەرھەممەپنەر	ئىكرابىن بەرھەم ئىنانى كالىن/خۆلەك	بەرھەم ئىنانا گشتى م/۳ سال
دھۆك	۱۲۵	۱۴	۹۵.۱	۲۳۶۱۷۷.۴۶
سىمىل	۲۰۵	۱۵	۹۳.۲	۳۷۹۵۹۱۸۹.۴
بەردەرەش	۹۳	۱	۱۷۷.۹	۳۲۸۷.۴۸۰.۵
ئامپىدى	۷۳	۱۱	۷۲.۲	۱۰۴۷۱۴۵۹.۴
شىنخان	۱۰۲	۶	۱۱۷.۸	۲۳۸۷۲۲.۹.۵
ئاكرى	۹۴	۱۳	۱۲۲.۹	۲۲۹۵۲۳۵.۹
زاخۇ	۱۱۶	۱۱	۱۰۸.۳۲	۲۴۹۶۳۹۷۸.۳

ژىمەر، حكۇمەتا ھەزىما كورستانى، وەزارەتا چاندن و ژىمەرىن ئالى، رىقەبەرىيا ئاڧا ژىرعدەد، دھۆكە ھۇبا دەستوربان، داتاپىن نەبەلاڧكىرى، ۲۰۱۳.

خىشتمىن (۳)
كانى ل قەزايىن پارىزگەھا دھۆكۆ.

قەزا	ھۆمارا گىشتى يا ژىندەران	ناھىيە	ھۆمارا گىشتى	كانىيىن بەرھەم ھىننەر	ھەركىنا ئاقى تىدا لتر/چركە	كانىيىن ھىشك
زاخۇ	۴۸۵	باتىفا	۲۲۲	۱۷۹	۱۴۷۸.۶	۴۳
		دەركار	۱۳۳	۹۶	۱۱۱۰.۸	۳۷
		رىزكارى	۱۳۰	۹۹	۷۵۰.۴۸	۳۱
دھۆك	۵۸۵	زاويتە	۳۱۷	۲۲۵	۲۲۷.۵۹	۹۲
		سەنتەرى دھۆكۆ	۱۰	۵	۱۵.۳۲۵	۵
		مانگىشك	۲۵۸	۱۶۹	۳۷۱.۳۲	۸۹
سىمىل	۱۵۷	باتىل	۸۸	۶۶	۱۵.۲۹۸	۲۲
		سەنتەرى سىمىلى	۶۴	۴۶	۱۴.۸۴۷	۱۸
		فەيدىي	۵	۴	۳۷.۵	۱
ئاكرى	۷۲۴	بجىل	۲۱۲	۱۶۳	۳۳.۸۹۲	۴۹
		سەنتەرى ئاكرى	۱۱۰	۱۰۸	۱۰۰.۸۵	۲
		گىردەسىن	۴۰۲	۲۳۶	۱۰۰	۱۶۶
ئامىدى	۶۱۵	دېرەلوك	۹۹	۹۹	۱۶۵۶.۹	-
		سەرسىك	۲۲۳	۱۸۰	۵۲۱.۷	۴۳
		سەنتەرى ئامىدىي	۱۰۲	۹۶	۱۱۹.۳۳	۶
		يامەرنى	۱۶۷	۱۲۱	۲۰۶.۶۶	۴۶
		كانى ماسىن	۲۴	۲۴	۱۱۹.۱۷	-
شىخان	۴۸۵	باعەدرى	۳۳	۳۳	۱۵.۶	-
		ئەترووش	۲۷۰	۲۲۳	۱۵۲.۵۹	۴۷
		سەنتەرى شىخان	۳۰	۱۲	۴.۷۵	۱۸
		قەسروك	۸۴	۴۷	۱۷.۵۴۲	۳۷
		زىلكا	۶۸	۴۰	۶.۴۳۷	۲۸
سەرجەمى گىشتى	۳۰۵۱		۳۰۵۱	۲۲۷۱	۷۰۷۷.۲	۷۸۰

ژۇدەر: حۆكۇمەتا ھەزىما كوربىستانى، ھۆمارتا چاندن و ژۇدەرن ئاقى، رىفەبەرىيا گىشتى يا ژۇدەرن ئاقى، دھۆك، ھوبيا المدلولات الماتىبە ، داناپىن نەبەلاڧكرى، ۲۰۱۲.

ژىدەرىن ئاقى و ھەبوونا جۇرىن باش يىن ئاقى ل بىن جىپان دەھتە فەگوھاستن بۇ دەقەرىن دەشتى يىن ھىشك و كىم ئاق داکو مفا بۇ چەندىن چالاكىيىن جوداجودا ژى بىتە ۋەرگرتن، درىزاھىيا كارىزان ژ دەقەرەكى بۇ ئىكا دى د جودانە ئو ژى ل دووڤ سىرۇشتى روويى عەردى و جۇرى كەقران و كووراتىيا ئاقا ژىر عەرد ل دەقەرىن ئاق لى ھەمى دەمىنەت، پىرىيا جارار ئەف كەنالە دەھتە نخافتن ژىو پىنگرتىن ل كەفتنا بانى وان يان پىسبوونا ئاقا وان، دەرىن بىرىن وان دەھتە دائىخستىن و بىن ل دەمى سەخىبىرىكىرىن و پاقزىكىرىن دەھتە فەكرن.

بلندترىن ھەركىنا ئاقى د كارىزان دا ل ۋەرىن زىستان و بەھارى يە (ژىدەرى ۱۱ب، ۷۵)، پىزىيەكا كەلەك كىم يا كارىزان ل پارىزگەھا دھۆكى ھەنە كو ل سالا (۲۰۰۲) ئى بىن (۳۴) كارىز ھەبوون، لى پىشتى ھىنگى ھىمارا وان ژىر ھىشكبوونى كىم بوويە و ئىدى ب كىر كارىنانى نەھاتن، ھەردىسان كۇلانا كارىزان پارەيەكى كەلەك مەزىنتر ژ كۇلانا بىران د مەزىنخىت و پىدقى ب چاقىدىرى و سەخىبىرەكا پىترە.

ئاقا ژىرەردە ب شىۋەيى جۇكان ژ تەخىن بىن عەردى يىن ئاق تىدا ھەتا دگەھنە سەر روويى عەردى. كانى پەيدادىن دەمى ناستى ئاقا بىن عەردى دگەھتە سەر روويى عەردى ژىر ھەبوونا ھىندەك دەرز و شىكەستىن د روويى عەردا دا، ئاقا ژىرەرد ب شىۋەيەكى ھىدى و ب پىزىيىن كىم دەردكەقت كو بىنى ۋەكى ھىندەك جۇكىن ئاقى يىن بچوك ل سەر روويى عەردى دىاردىن و ل قىرى دىزىنى (النزىر) و ئەف جۇرە پىشتەستىن سەر برا بارىنا بەفر و باران^(۱۵) ل وان دەقەرىن ئەف كانى لى ھەمىن دكەن، ئەف كانى ھىنگى بۇش دىن دەمى برا بارىنا بەفر و باران ژى ل ھەوزىن وان زىدە دىت، ئاقا قان كانىيان ل ۋەرىن ھىشك و كىم باران كىم دىتەن و دەمى ئاقا وان يا ژىرەرد كىم دىت ئەف كانىيە ژى ھىشك دىت و ناگەھنە سەر روويى عەردى (ژىدەرى ۱۰، ۵۹).

پارىزگەھا دھۆكى ب كانى و بركىن خۇ يىن ئاقى يا نافدارە، كانىين (بامەرنى، شەرمەن، بازىلان، سىيارەتويكا، كانى مالك، سەرسىنك، قەدش، سۇلاڤ شەرانىش، زەرك، دىرەبوون و كانى ماسى) ژ گىرنگىرىن كانىين ئاقى نە ل پارىزگەھى ((ژىدەرى ۷، ۱۲۹)).
ژمارا كانى و بىرىن بەرھەمەھىنەر د خىشتەيى ژمارە (۱۰) دا ھاتىنە دىاركىن.

خىشتەيى (۴)

كارىزىن پارىزگەھا دھۆكى

• كارىز

كەھرىز پەيغەكا فارسى يە و ب رامانا جۇك (كەنال) يان ھىمارەكا كەنالىن ئاقى ل بىن عەردى يىن دەھتە ب كارىنانان ژىو مەرەما ھەركىنا ئاقى تىدا ب ئاراستەيىن جوداجودا^(۱۱). كۇلانا كارىزان دەھتە ھىمارتن ئىك ژ پىكىن كەقن و بەرەلاڤ ل پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانى بۇ مەرەمىن ب دەستقەئىنانا ئاقى ژىو قەخوارنى و ئافدانى ل وان دەقەرىن ژىدەرىن وان يىن ئاقى د كىم ب رەنگەكى خۇ خەلكى قان دەقەران ژىو نەھىلانا ئارىشا كىم ئاقىيى پىشت كىرىيە سەر قى ژىدەرى.

ھىزارا دروستكرنا قان كارىزان ل سەر بىنەمايىن ھىندى د راۋەستىت كو ئاق ژ وان دەقەرىن زەنگىن ب

بەرھەمەئىنانا بەرھەمەئىنانى گىشتى م/۳ سال	تېكرابى بەرھەمەئىنانى لتر/چركە	درىزاھى	ئاقى كارىزى
۱۵۷۶۸	۰,۵	۱۲۵	زىمىمۇك
۷۸۸۴۰۰	۲۸	۲۱۰۰	گىلان
۱۵۷۶۸۰	۵	۱۰۰۰	جىمرش
۹۶۱۸۴۸			سەرچەم

ژىدەر، حكۇمەتا ھىزما كوردستانى، ۋەزارەتا چانەن و ژىدەرىن ئاقى، رىقەبەرىيا گىشتى يا ژىدەرىن ئاقى، دھۆك، ھىيا المدلولات المائىة ، داتابىن نەبەلاڤكىرى، ۲۰۱۳.

پەراۋىز:

۱. الخلف، محمد احمد محمود، تباين زراعة اشجار الفاكهة في الأردن، اطروحة دكتوراه، كلية التربية، الجامعة المستنصرية، ۲۰۰۰، ص ۹۶.
۲. خصباك، شاكر، العراق الشمالي (دراسة للتواحي الطبيعية والبشرية)، مطبعة الشفيق، بغداد، ۱۹۷۳، ص ۹۸.
۳. مياه كردستان وفاق المستقبل، منشورات مكتب الدراسات والبحوث المركزية، الحزب الديمقراطي الكوردستاني، المكتب السياسي ط ۱، ۱۹۹۶، ص ۸.
۴. اسماعيل، اسعد اسماعيل، خصائص النصاريف لنهر الزاب الكبير في اقليم كردستان العراق، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، اربيل، ۲۰۰۶، ص ۱۱.
۵. عبد الله، نثوان شكري، ومزكين محمد و ابراهيم خشمان، جغرافية محافظة دهوك، كلية العلوم الانسانية، جامعة دهوك، ۲۰۱۳، ص ۱۲۹.
۶. الحداد، هاشم ياسين محمد امين، اطلس الموارد الطبيعية لمحافظة اربيل، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۰، ص ۱۲۷.
۷. صديق، اشتي سلام، امكانات محافظة دهوك المناخية لزراعة الحبوب، رسالة ماجستير، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة كوبة، ۲۰۰۹، ص ۲۴.
۸. محافظة دهوك، دهوك بعد الحادي عشر من اذار، مطبعة دهوك، ۱۹۷۳، ص ۳۵.
۹. موسيس، نبشان سورين، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ۲۰۰۵، ص ۱۲۹.
۱۰. لاوند، فيان احمد محمد، محافظة دهوك (دراسة اقليمية سياسية)، رسالة ماجستير، كلية التربية للبنات، جامعة بغداد، ۲۰۰۷، ص ۵۴.
۱۱. محمد، رمضان حمزة، سد دهوك الاروائي الواقع والطموح، مجلة دهوك، العدد (۲)، نيسان، ۱۹۹۸، ص ۱۰۵.
۱۲. بكر، سناء عبد الباقي، مصادر الثروة الطبيعية في حوض دوكان وسبل صيانتها، رسالة ماجستير، غير منشورة، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۳، ص ۶۵.
۱۳. العاني، رقية احمد محمد امين، جيمورفولوجية سهل السندي، اطروحة دكتوراه، كلية التربية، جامعة الموصل، ۲۰۱۰، ص ۱۲۶.
۱۴. قادر، ريزين اكرم، اثر عامل التساقط على المياه الجوفية في محافظة اربيل، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۱۲، ص ۶۱.
۱۵. نامق، أسو سوار، هيدرومورفومترية، حوض كومه سبان واستثماراتها المائية، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۸، ص ۸۸.
۱۶. گەزەنەبی، عبد الرحمن احمد، اربيل وماء الشرب في الماضي والحاضر، الطبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ۱۹۹۶، ص ۳۳.

ئاكنجيىن پارىزگەھدا دەۋكى

د. نەشوان شوكرى هرورى
زاتكۇيا دەۋكە - كولىزا زانتىن مروقايەتى
وهرگيران: ديان جەمىل

(۱)

قەبارەيى ئاكنجيىان ل پارىزگەھدا دەۋكى

سەرەراي وئى گرنكيبا دەيتە دان ژبو خواندنىن ئاكنجيىان ل سەر گشت بواران دناق ھەر بەكەبەكا جەسى دا، لى ئەنجامدانا قەكۆلىنان و شرۇقەكرن ب زمانى ھژمارەيان د بابەتىن ئاكنجيىاندا دبىت ژ تيۇراندنى يا فاللا و دوور نەبىت ب تايبەت ل ھەرئىما كوردستانا عىراقى ئەوا د ھندەك كاودانىن ئابوورى و جفاكى و سياسى يىن بەرتەنگرا بۇرى كو كارتىكرنا وان ل سەر ئەنجامىن قەكۆلىنىن ئاكنجيىان يا بەرچاقە.

پىشكەفتەنەكا مەزىن د قەبارەيى ئاكنجيىان پارىزگەھى دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹)^(۱) پويدا، قەبارەيى ئاكنجيىان پارىزگەھى ل سالا (۱۹۴۷)ئى نىزىكى (۱۱۵۱۲۷) كەسان بوو و ھىدى ھىدى زىدەبوو ھەتا ل سالا (۲۰۰۹)ئى گەھشتىبە (۱۱۷۷۷۱۴) كەسان، ئەو ژى ب زىدەبوونەكا بەرچاق برا وئى (۱۰۶۲۵۸۷) كەس بوون د ماوھىن (۶۲) سالاندا، ئانكو قەبارەيى ئاكنجيىان نىزىكى ھەفت جاران پتر

۱. قەبارەيى گتى يى ئاكنجيىان

گومان تىدا نىنە كو قەبارەيى ئاكنجيىان دەيتە ھژمارتن بابەتى سەرەكى يى گشت بوارتىن زانستىن مروقايەتى و تەوهرى سەرەكى يى كو پتريبا ئارىشەيىن مروقايەتى ل دۇر دزقېن، ھەردىسان پلانين گەشەكرن و پىشكەفتىن ل سەر بنىاتى وئى دەيتە دانان. قەبارەيى ئاكنجيىان ژ ھەر بەكەبەكا جەسى دەيتە ھژمارتن خۇدىك ژبو تىدا پىقەرتىن فورسىيا ئابوورى و داھاتى مروقايەتى، لەورا ھەر گوھورىنەكا د بەھايى قەبارەيى ئاكنجيىاندا بەرەف زىدەبوونى يان كىمبوونى رەنگفەدانى دكەتە سەر بەھايى پىقەرتىن بەرى نھا. زىەر قى چەندى قەبارەيى ئاكنجيىان گرنكيبەكا مەزىن ژبو گشت فاكتەرتىن بەرھەم ئىنانى ھەبە و پىندقىبە جۇرەكى ھەقسەنكىن ھەبىت دناقبەرا قەبارەيى ئاكنجيىان و داھاتىن بەردەست كو دەيتە نىاسىن ۋەك قەبارەيى نموونەيى يى ئاكنجيىان (Optimum Population)^(۱).

پارىزگەھى رىزەيەكا سادە ژ سەرجهمى قەبارەيى ئاكنجىين عىراقى يان پارىزگەھىن دەوروبەر پىكدئىنيت يانزى ب ھەقبەرگىن دگەل قەبارەيى ئاكنجىين ھەر پارىزگەھەكى ژ پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانا عىراقى ژ تىبىينىن داتايىن خىشتەيى (۱) و وينەيى (۲) ديار دىت كو ئاكنجىين پارىزگەھى ژ تىكرابى (۲,۳٪) ئى نابورىت د ماوھىي وان سالىن د خىشتەيى دا دياركرى ژ سەرجهمى گىشت ئاكنجىين عىراقى و ئەف رىزەيە ژ سالەكى بۇ ئىكا دى دەيتە گوھورىن، بۇ نموونە قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھى كىمترىن رىزە ل سالىن (۱۹۶۵ و ۱۹۸۷) ئى توومارگىن، و ئەف چەندە ژى بۇ كاودانىن ئىمناھىيى يىن نەجىكىر يىن ئەف دەفەرا تىرا دبورى دزقريت، ئەو ژى بەرى سەرژمىرىيا ئاكنجىيان لى بىتە ئەنجامدان ل قان ھەردو سالىن دياركرى، ب رەنگەكى دەستپىكرنا شورشىا ئىلولى ل سالا (۱۹۶۱) ئى ل كوردستانى بۇ ئەگەر سەرژمىرىيا ئاكنجىيان ھەمى دەفەرىن كوردى بخوقە نەگريت، لەورا پترىيا ئەو داتايىن ب دەستفە ھاتىن ھەك ھەلسەنگاندىن بوون ب پشت بەستىن ل سەر ئەنجامىن سەرژمىرىيا سالا (۱۹۵۷) ئى^(۴).

ژەر قى چەندى د پترىيا داتايىن خىشتەيىن ل دووف ئىك د قەكۆلىنى دا، ئەم دىشىن تىبىنيا نزمبوونەكا بەرچاڧ بگەين د برە و رىزەيىن قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھى ل سالا (۱۹۵۷) ئى ب پىشان دگەل سەرژمىرىين پشتى ھىنگى يان بەرى ھىنگى، لى ل سالا (۱۹۸۷) ئى كاودانىن شەرى عىراق و ئىرانى و ھەفركىين ناڧخوىى دناقبەرا بەرەيىن كوردى ژ لاىەكى و حكۆمەتا ناڧەندى ژلاىەكى دىڧە كارتىكرنا خۇ ل سەر ئەنجامىن سەرژمىرىين گىشتى يىن ئاكنجىيان ھەبوو ب تايبەت ل پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانى^(۵)، ھەردىسان گوھورىينىن پەيدابووى د خىشتەيى كارگىرى بى پارىزگەھى ب ھەڧكارى دگەل كاودانىن ئىمناھىيى يىن نەجىكىر رەنگفەدانا خۇ ل سەر وينەيى بەلاڧبوونا جوگرافى يا ئاكنجىيان ب تايبەت دناقبەرا دەفەرىن گوندان و باژىران ھەبوو^(۱)، لەورا ھەردو ناحىين كانى ماسى و رىزگارى

لېھاتىيە (تەماشەى خىشتەيى (۱) و وينەيى (۱) بگە).

خىشتەيى (۱)

رىزەيىن قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھىا دھۆكى دگەل گىشت ئاكنجىين عىراقى (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

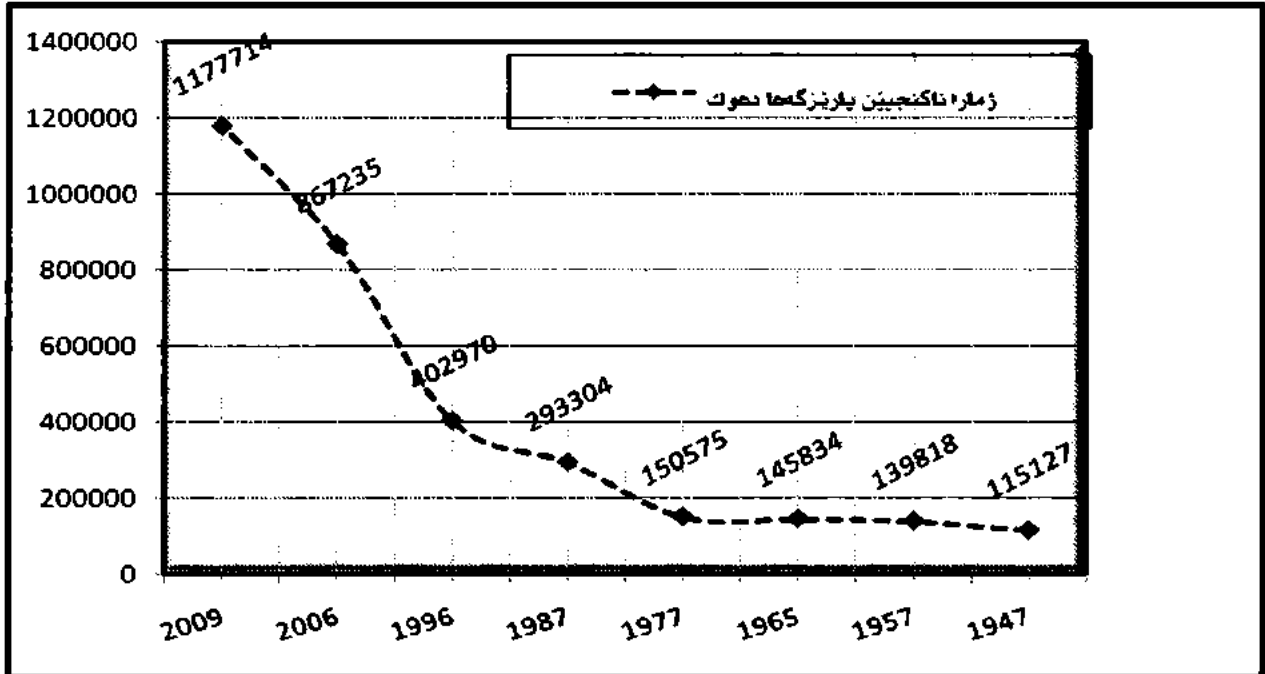
سال	قەبارەيى ئاكنجىين بارىزگەھى	رىزەيا ئاكنجىين بارىزگەھى بۇ گىشت ئاكنجىين عىراقى٪
۱۹۴۷	۱۱۵۱۲۷	۲,۳۹
۱۹۵۷	۱۳۹۸۱۸	۲,۱۴
۱۹۶۵	۱۴۵۸۳۴	۱,۸
۱۹۷۷	۲۵۰۵۷۵	۲,۰۹
۱۹۸۷	۲۹۳۳۰۴	۱,۸
۱۹۹۶	۴۰۲۹۷۰	۱,۸۳
۲۰۰۶	۸۶۷۲۳۵	۳
۲۰۰۹	۱۱۷۷۷۱ ^(۳)	۳,۶

ژىمەر-

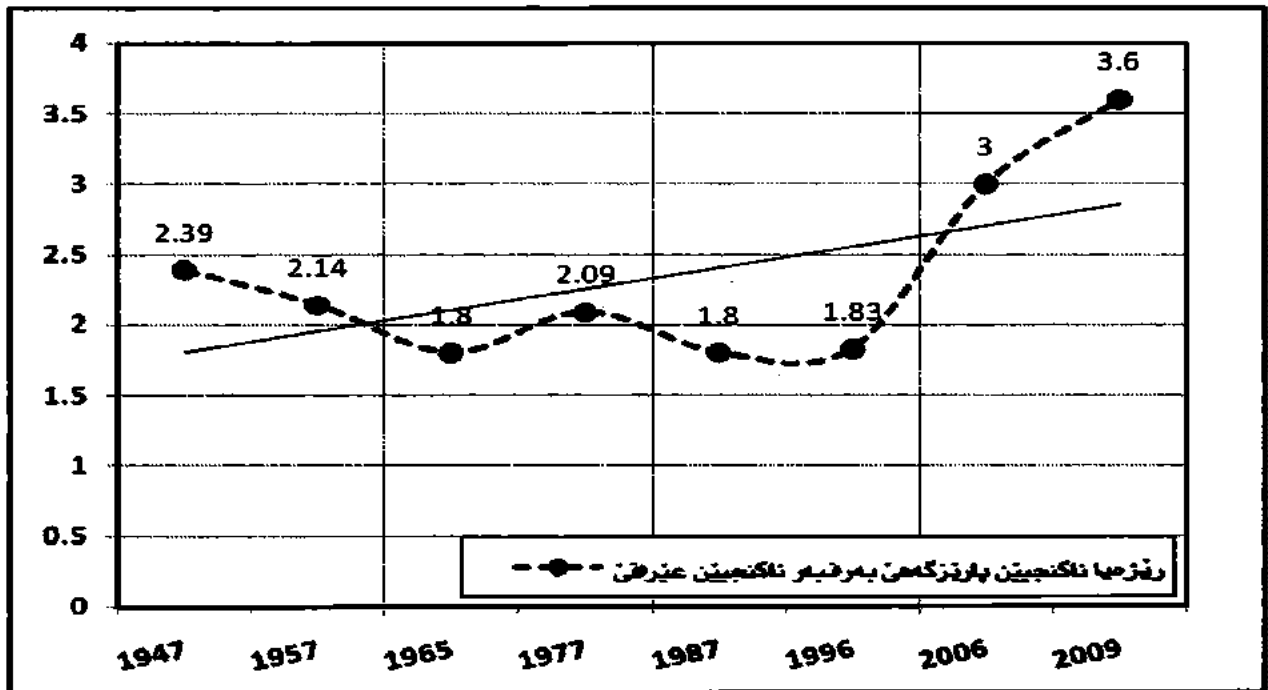
۱. سەرژمىرىين ئاكنجىيان ل سالىن (۱۹۴۷، ۱۹۵۷، ۱۹۶۵، ۱۹۸۷، ۱۹۷۷).
۲. كۇمارا عىراقى، ھەزەرەتا پلان دانان و ھارىكارىيا گەشمەپىدانى، ئەمىرىئ ناڧەندى بۇ ژمىرلىرى و تەكنولوژىا پىزانىلان، كۆمەلا ژمىرىيارىيا سالاڧە يا سالىن (۲۰۰۵، ۲۰۰۶) ئى، ھەزگەھى عىلام يى چاپى، بەغدا، ۲۰۰۶.
۳. حكۆمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزەرەتا شارەوانى، پىڧەبەرىيا گىشتى يا شارەوانىيا پارىزگەھىا دھۆكى، ھۇبا ژمىرىارى، داتايىن ئەبەلاڧكرى يىن ئاكنجىين شارەوانىيا ل پارىزگەھىا دھۆكى ل سالىن (۲۰۰۴ و ۲۰۰۶) ئى.
۴. حكۆمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزەرەتا بازىرگانى، كۆمپانىا گىشتى بۇ بازىرگانىيا ئەھىن خوارىنى/ لىق دھۆكە راپۇرتەك ل دۇر گىشت ئاكنجىين پارىزگەھىا دھۆكى و دەورىبەرىن وئ ل سالا (۲۰۰۶) ئى، داتايىن ئەبەلاڧكرى.
۵. حكۆمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزەرەتا پلاندىاننى، دەستىشەنكرىن و ھەزماكرنا ئاڧاھىين پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانا عىراقى (۲۰۰۹) ئى، داتايىن ئەبەلاڧكرى.

سەرەراى قى چەندى قەبارەيى ئاكنجىين

ۋىلەين (۱)
زىدەبوونا قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆن (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

ۋىلەين (۲)
زىدەبوونا رۇزەين قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆن بۇ گىشت ئاكنجىين عىراقىن (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

بوويە تاگەشتىيە (۱۱،۴٪) ئى و (۱۳،۹۲٪) ئى ل دووڧ ئىك، ئەگەرئى قى چەندى ژى دزڧرېت بۇ گوھۇرنا پىنگھاتىنن وئ بىن كارگىرى دگەل پارىزگەھىن دى كو بەرى ل سالا (۱۹۱۹) ئى بىيە پارىزگەھ پشكەك بوو ژ پارىزگەھە نەينەوا^(۸).

خىستەين (۲)

دابەشكرنا رېژەيى يا قەبارىن ئاكنجىين پارىزگەھىن

باكوورئ ل عىراقى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سالا	۱۰۰۰ گە	۱۰۰۰ گە	۱۰۰۰ گە	۱۰۰۰ گە	۱۰۰۰ گە
۱۹۴۷	۹،۰۴	۱۸،۸۳	۱۷،۷۷	۲۲،۴۵	۳۱،۹۱
۱۹۵۷	۸،۱۲	۱۵،۸۷	۱۷،۷	۲۲،۵۷	۳۵،۷۴
۱۹۶۵	۶،۸۸	۱۶،۸۲	۱۸،۸۷	۲۲،۳۶	۳۵،۰۷
۱۹۷۷	۸،۱۳	۱۷،۵۷	۲۲،۴۱	۱۶،۰۸	۳۵،۸۱
۱۹۸۷	۷،۱۶	۱۸،۸۱	۲۳،۲۳	۱۴،۸۶	۳۶،۱۲
۱۹۹۷	۷،۱۲	۱۹،۳۷	۲۴،۰۸	۱۳،۳۱	۳۶،۱
۲۰۰۶	۱۱،۴ ^(۹)	۱۹،۶	۲۴،۱	۱۱،۶۵	۳۳،۲۲
۲۰۰۹	۱۳،۹۲	۲۰،۳۱	۲۱،۳۲	۱۵،۶۷	۲۸،۷۸

ژىمەر، سەرژمىرىبارى و ھەلسەنگاندنن ئاكنجىيان ژىو پارىزگەھان د ماومىي سالىن دياركرى دا.

(۲) رېژەيا ئاكنجىيان ل سالىن (۱۹۶۵، ۱۹۸۷، ۱۹۹۷) ئى بەرھە كىمترىن ئاست دچىت، ئەو ژى ژبەر وان كاوداننن ئىمناھىي يىن پارىزگەھ د ماومىي ئەنجامدانا كىرارىن سەرژمىرىبارى و ھەلسەنگاندنا ئاكنجىيان ل سالىن دياركرى تىرا د بۆرى.

(۳) تىبىنيا ھندى دەيتە كىن كو قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھى دناقەرا سالىن (۱۹۵۷ و ۲۰۰۹) ئى دا دگەھىتە نىزىكى چارىكا سەرچەمى ئاكنجىين ھەرىمى، لى ئەف رېژەيە دەيتە گھورن ل وان سالىن دكەقنە دناقەرا فان ھەردو سالاندا ئەو ژى ژبەر وان كاوداننن پارىزگەھ تىرا دبۆرى ھەكى ھەمى دەقەرئىن دى يىن ھەرىمى (تەماشەي

ھەلوەشاندىن^(۷)، و ژىو ئىكەم جار قەزا سىمىلن ھاتە دروستكرن و دو ناحىە پىنقە ھاتنە گىردان ئەو ژى ناحىيا باتىلن كو بەرى ھىنگى سەر ب قەزا زاخۇ قەبوو و ناحىيا فەيدىي كو ھەر د وئ سالى دا دروست بىوو. ئەف گوھۇرىننن كارگىرى د ھەقەم بوون دگەل وان ھەوئىن تەعربىكرنن بىن دژوار بىن پارىزگەھى ب خۇقە دىتىن كو مەرەم ژى گوھۇرنا دىموگرافى يى وئ بوو، ژ ئەنجامى قى چەندى ژى كەلەك ژ خەلكى وئ بەرھەف تركىيا و سورىا و ھەلاتىن ئەوروپى چوون، يانژى ب زۆرى ژىو پارىزگەھىن باشوورى ھاتنە قەگوھاستن.

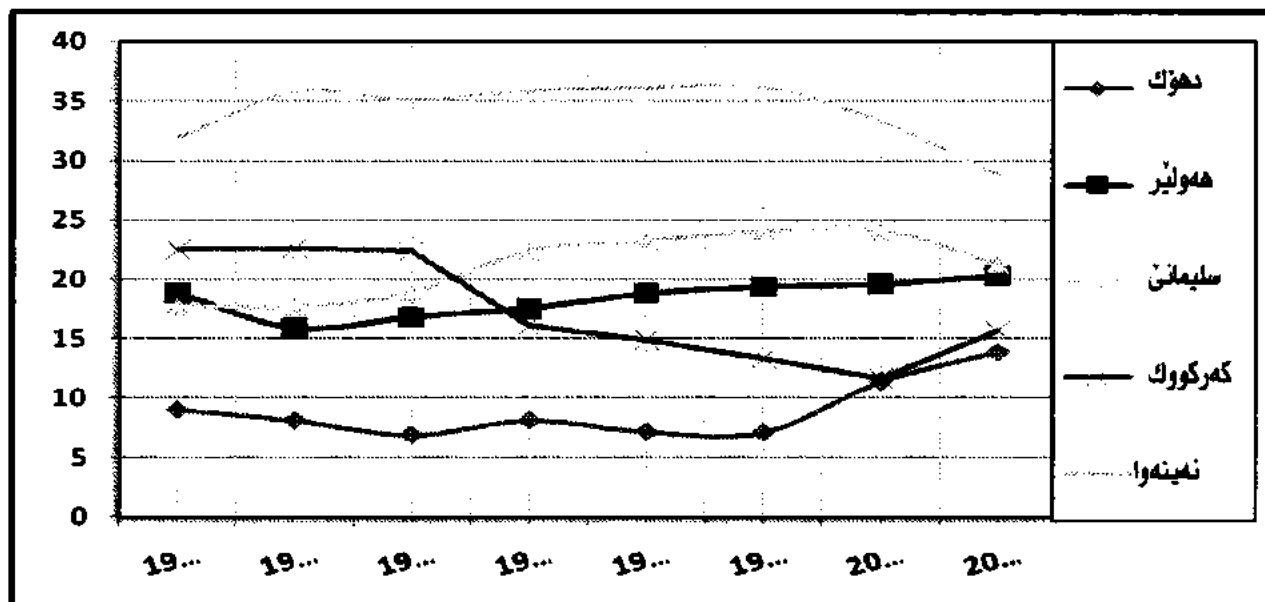
لى نزمبوونىن بەرچاڧ بىن قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھى ژ ھەلسەنگاندنن سالا (۱۹۹۶) ئى قەدگەرن بۇ كاوداننن سەرھلدانا ئادارا (۱۹۹۱) ئى و كۇچا مىلئونى، ئەف چەندە بۇ ئەگەر كەلەك خەلك نەقەگەرنە جەن ئاكنجىبوونا خۇ يى رەسەن. ل قىزى ديار دىت كو بلندترىن رېژەيا قەبارەيى پارىزگەھى ب ھەقەركىن دگەل ئاكنجىين عىراقى ل سالا (۲۰۰۹) ئى دياروو ئەو ژى ب رېژەيا (۳،۶٪) ئى و ھەلبەت كاوداننن ئىمناھىي و گەشەكرنا ئابوورى و جىماكى يىن ل ھەرنما كوردستانا عىراقى پىشتى سالا (۱۹۹۷) ئى پەيدابووين و بەرھەھكرنا بجهئىنانا بىرارا گاز بەرامبەر خوارن (۹۸۶) بوونە ئەگەر كەلەك خىزاننن مشەختبووى بۇ تركىيا و ئىرانى قەگەرنە پارىزگەھى.

د ھەقەركىنا قەبارەيى ئاكنجىين پارىزگەھىا دھۆكى دگەل قەبارەيىن ئاكنجىين پارىزگەھىن دەوروبەر و پارىزگەھىن ھەرنما كوردستانا عىراقى (تەماشەي خىستەين (۲) و وىنەيىن (۳) و (۴) بگە)، ئەم دىنن تىبىنيا چەندىن راستىيان بگەين، ئەو ژى:-

(۱) پارىزگەھىا دھۆكى كىمترىن رېژە پىكدىنىت ب ھەقەركىن دگەل رېژەيىن قەبارىن ئاكنجىين پارىزگەھىن دى، ئەف رېژەيە كىمترە ژ (۱۰٪) ئى ژ سەرچەمى پىنج پارىزگەھىن باكوورى ژلى سالىن (۲۰۰۶ و ۲۰۰۹) ئى كو ئەف رېژەيە بلند

ۋىتھەين (۳)

پىشكەتتا دابەشكرنا رېژمى با قەبارەين پارىزگەھىن باكوورى عىراقى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

خىشتەين (۳) بكە

۴) پارىزگەھا نەينەوا پتر ژ سىيكا ۲/۱ سەرجمى ناكنجىين پارىزگەھىن باكوورى پىكدىنىيت ئەو زى ب درىزاھىيا وان سالىن قەكۆلین ل سەرھاتىبە ئەنجامدان، ئەف چەندە زى دزقرىتە سەر سەنگ و گرانبىيا ناكنجىين قىن پارىزگەھىن، كرىدانا وى دگەل پارىزگەھا دھۆكۆ ب كرىدانەكا جوگرافى و مىژووى.

۵) قەبارەين ناكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ ناگەھىتە نىقا سەرجمى ناكنجىين ئەو پارىزگەھىن ل دموروبەران ب درىزاھىيا قۇناغا سالىن (۱۹۴۷-۱۹۹۷) ئى ژىلى ھندەك حالتىن تايبەت (تەماشەى خىشتەين (۴) بكە).

۶) قەبارەين ناكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالىن (۲۰۰۶ و ۲۰۰۹) ئى ب پلەيەكا بەرچاڧ زىدەبوويە ب ھەقبەركىن دگەل قەبارەين ناكنجىين پارىزگەھىن دى ئەو زى ژىو نووماركرنا رىژەيەكا جۆرى، كو نىزىكبوو ب گەھىتە قەبارەين

خىشتەين (۳)

رېژە و قەبارەين ناكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ ب ھەقبەركىن دگەل كىشت ناكنجىين ھەرنما كوردستانى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	قەبارەين ناكنجىين پارىزگەھى	رېژەيا ناكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ ب ھەقبەركىن دگەل كىشت ناكنجىين ھەرنما كوردستانا عىراقى%
۱۹۴۷	۱۱۵۱۲۷	۵۷،۸۲ (دھۆك نەينەوا)
۱۹۵۷	۱۳۹۸۱۸	۲۵،۵۵
۱۹۶۵	۱۴۵۸۳۴	۱۶،۱۷
۱۹۷۷	۲۵۰۵۷۵	۱۶،۹
۱۹۸۷	۲۹۳۳۰۴	۱۴،۸۱
۱۹۹۶	۴۰۲۹۷۰	۱۴،۰۸
۲۰۰۶	۸۶۷۲۳۵	۲۰،۷
۲۰۰۹	۱۱۷۷۷۱۴	۲۵،۰۶

قەبارەين ئاكنجىين ھەرنمى پىنكدئىنيت ئەو ژى ب رنژەيا (۲۴,۰۱٪) ئى .

خشتەين (۵)

دابەشبوونا رنژەيا يا قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھين ھەرنما كوردستانا عىراقى ل سالا ۲۰۰۹

پارىزگەھ	ھژمارا ئاكنجىين	٪
پارىزگەھا ھەولنيرى	۱۷۱۷۲۸۴	۲۸,۵
پارىزگەھا سايئمانىي	۱۸۰۳۷۹۲	۲۹,۹۴
پارىزگەھا دھۆكى	۱۱۷۷۷۱۴	۱۹,۵۵
پارىزگەھا كەركووكى	۱۳۲۵۸۵۳	۲۲,۰۱
ھەرنما كوردستانا عىراقى	۶۰۲۴۶۴۳	۱۰۰

ژندەر، سەرژەمىريارى و ھەلسەنگاندنن ئاكنجىين پارىزگەھان ل سالىن دياركىرى.

ژ ئەف چەندا بەرى نھا بۇ مە خويا دبىت قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى بتنى رنژەبەكا بچوبك ژ سەرجمى قەبارەين ئاكنجىين عىراقى پىنكدئىنيت، ئەو ژى ژ رنژەيا (۲۲,۳۳٪) ئى نابۇرىت، ئەف قەبارە ب ھەقەركن دگەل قەبارەين پارىزگەھين باكوورى بەردەوام ھاتىبە گوھۇرىن، ھەتال داوبيا سالا (۲۰۰۹) ئى گەھشتىبە بلندترين رنژە ئەو ژى (۱۳,۹۲٪) ئى بوو. ل دەمەكى رنژەيا قەبارەين پارىزگەھى بۇ سەرجمى ئاكنجىين پارىزگەھين ھەرنمى دناقبەرا (۱۴,۰۸٪) ئى ل سالا (۲۰۰۹) ئى بۇ (۲۵,۸۴٪) ئى و (۲۵,۰۸) ئى ل سالىن (۱۹۵۷ و ۲۰۰۹) ئى ل دووڤ ئىكدا، ھەردىسان د پترىيا سالاندا قەبارەين پارىزگەھى ھەتا سالا (۱۹۹۷) ئى نەدگەھشتە نىفا قەبارەين چ پارىزگەھين باكوورى لى دگەل ھندى ژى پىنشۇھچوونەكا مەزن كەفتىبە قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھى د ماوھين سالىن قەكۆلىنى دا.

ئاكنجىين پارىزگەھا كەركووكى ل دەمەكى كۆل سالا (۱۹۹۷) ئى گەھشتبوو نىفا قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا كەركووكى، ھەردىسان قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۰۶) ئى گەھشتبوو نىزىكى سىپىكا قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا نەينەوا و نىفا وان ل سالا (۲۰۰۹) ئى ئەف چەندە ژى شىبانن گەشمەكرن و پىنشۇھچوونا پارىزگەھى خويا دگەت، ب تايەت پىشتى سالا (۱۹۹۷) ئى كۆ ژ وئ سالى وەرە گىشت فاكتەرنن ئابوورى و جفاكى و سىياسى بەرھەف باشىين چووینە، كۆ دى ب درىژى ل سەر راوھستىن.

خشتەين (۴)

رنژەيا سەمى بۇ قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ب ھەقەركن دگەل قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھين باكوورى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	ھەولنير	سايئمانى	كەركووك	نەينەوا
۱۹۴۷	۴۸	۵۰,۸	۴۰,۲	۲۸,۳۲
۱۹۵۷	۵۱,۱	۴۵,۸	۳۵,۹	۲۲,۷
۱۹۶۵	۴۰,۹	۳۶,۵	۳۰,۸	۱۹,۶
۱۹۷۷	۴۶,۳	۳۶,۳	۵۰,۶	۲۲,۷
۱۹۸۷	۳۸	۳۰,۸	۴۸,۸	۱۹,۸
۱۹۹۷	۳۶,۷	۲۹,۶	۵۳,۵	۱۹,۷
۲۰۰۶	۵۸,۲	۵۸,۲	۹۷,۹	۳۴,۳
۲۰۰۹	۶۸,۶	۶۵,۳	۸۸,۸	۴۸,۴

ژندەر، سەرژەمىريارى و ھەلسەنگاندنن ئاكنجىين پارىزگەھان ل سالىن دياركىرى.

ل بن سىبەرا پىزانىنن چووین و ژىبىنېكرناداتاپىن خشتەين (۵)، دياردبىت كۆ قەبارەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى نىزىكى چارنكەكا سەرجمى

۳۶ يەكەيان ئەو ژى ۷ قەزا، كو قەزا بەردەرەش ژنوى ل سەر ھاتە زىندەكەرن دگەل ۲۹ ناحىيان، ئەو ژى پىشتى ناحىيىن (كەلەك، دارەتوو و رۇقىيا) ل سەر ھاتىنە زىندەكەرن كو سەر ب قەزا بەردەرەش قەنە، ھەردىسان ناحىيىن (قەسرۇك، زىلكان، باعدەرى، ئىسفىنى) ناحىيا سەنتەرى) ل قەزا شىنخان ھاتنە زىندەكەرن، زىندەبارى دابەشكەرن ناحىيا سەرسىكى بۇ سەر سى ناحىيان ئەو ژى (بامەرنى، سەرسىك و چەمانكى) (نەماشەى خىشتەبى (۶) بگە).

۲. قەبارەبى ئاكنجىيان

دناقبەرا گوند و باژىران

ئەو ستاندىرەن دھىنە ب كارئىنان بۇ قافارتنا ئاكنجىيان گوندان و باژىران، ژ وەلاتەكى بۇ ئىكى دى دھىنە گھورىن^(۱۱)، لى ستاندىرەن كارگىرى بەرەلاقتىن ستاندىرە ل عىراقى كو ھەمى كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى يىن سىفەتا كارگىرى (سەنتەرى ناحىيى يان قەزايى يان پارىزگەھى) ھەمى بوونە باژىر و ئاكنجىيان وان ژى خۇ ب باژىرى د ھەزمىن، لى ئەوونى ژ دەرقەمى قان سنووران دژىن دھىنە ھژمارتن گوندى و ل دەفەرتن گوندان دژىن^(۱۱)، گوھورىن و پىشكەفتىن كارگىرى رۆلەكى گىرنگ ھەبە د دوبارە دابەشكەرن قەبارەبى ئاكنجىيان دناقبەرا دەفەرتن گوندان و باژىران ژ وەختەكى بۇ ئىكى دى، بەرى دھۆك ل سالا (۱۹۶۹) ئى بىتتە پارىزگەھ، دھۆك دگەل ھەرسى قەزايىن خو يىن سەرەكى (دھۆك و ئامىدى و زاخۇ) ژ لايى كارگىرىقە سەر ب پارىزگەھا نەبىنەوا قەبوو، ل سالا (۱۹۴۷) ئى ژ ۱۰ يەكەبىن كارگىرى پىكدەھات (سى قەزا و ھەفت ناحىيان)، پىشتى ھىنگى ل سالا (۱۹۶۵) ئى ھژمارا يەكەبىن وى يىن كارگىرى بوونە ۱۷ يەكە (چوار قەزا و ۱۳ ناحىيە) ئەو ژى پىشتى كو قەزا ئاكرى ھاتىبە ھژمارتن وەك پىشكەك ژ پارىزگەھى، پىشتى ھىنگى ل سالىن ھەفتى و ھەشتىيان ھژمارا يەكەبىن وى يىن كارگىرى ھاتنە كىمكەرن ئەو ژى ژ نەجامى چەندىن كاودانىن سىياسى و ئىمناھىيى يىن دژوار، ئەف كاودانە بوونە ئەگەر ھندەك بەكە ھەلوەشاندىن و ھندەك نوى بىنە دانان، ھەروەك ناحىيىن بىزگارى و زاوبىتە ل سالا (۱۹۷۷) ئى و ناحىيا فەيدى ل سالا (۱۹۸۷) ئى لى د ھەمان سالدە ھەردو ناحىيىن بىزگارى و كانى ماسى ھاتنە ھەلوەشاندىن^(۱۱)، لى ل سالا (۲۰۰۶) ئى پارىزگەھ ھاتە دابەشكەرن بۇ سەر ۲۰ يەكەبىن كارگىرى كو ۶ قەزا و ۱۴ ناحىيە بوون ژوان ژى قەزايىن ئاكرى و شىنخان و دەوربەرتن وى، ل سالا (۲۰۰۹) ئى ھژمارا يەكەبىن كارگىرى يىن پارىزگەھى زىندەبوون بۇ

خىشتەبى (۶)

گوھورىن و پىشكەفتىن كارگىرى ل پارىزگەھا

دھۆكى (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

سەرجم	ھژمارا يەكەبىن كارگىرى		سال
	ناحيه	قەزا	
۱۰	۷	۳	۱۹۴۷
۱۱	۸	۳	۱۹۵۷
۱۷	۱۳	۴	*۱۹۶۵
۱۳	۱۰	۳	۱۹۷۷
۱۲	۸	۴	۱۹۸۷
۱۸	۱۳	۵	*۱۹۹۶
۲۰	۱۴	۶	*۲۰۰۶
۳۶	۲۹	۷	*۲۰۰۹

ژىدەر، سەرژىمىرى و ھەلسىگانىن ئاكنجىيان پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن بىباركى.

• سەرجمىن ھژمارا يەكەبىن كارگىرى پىشكەك دگىرت ژوان ژى قەزا ئاكرى.

وھارارا قەبارەبى ئاكنجىيان گوندو باژىران ل پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئى ب ئىك سەمت بەرەف زىندەبوونى نەچووبە مېنا گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى، بەلكو ھندەك جاران بەرەف زىندەبوونى و ھندەك جاران ژى بەرەف كىمبوونى چووبە ئەو ژى ل دووڧ كاودانىن وان سەردەمان، بەلى گوھورىن ل دووڧ پىقەرتن قەبارە ل دەف ئاكنجىيان باژىرى پىرىون و ئەف گوھورىنە ل دەف كەسبىن

گوندىنشىن كىمىترىيون ب ھەقبەرگىن دگەل گىشت ئاكنجىين باژىرى. ھژمارا ئاكنجىين باژىرى د ماوهين دناقبەرا سالين (1947-2009) ئى 10 (دەھ) جاران پتر لېھاتىبە. لى ھژمارا ئاكنجىين گوندىن بتنى (3,4) ئى جاران زىندەكرىبە. ل دەمەكى قەبارەين گوھورىنا ل دەھ ئاكنجىين باژىرى د ھەمان ماوودا پەيدابووى (10) جاران ھند بوو. لەورا ژى بەھايى ھاوكۆلكى جوداھين دناقبەرا بەھايين قەبارەين گىشت ئاكنجىين پارىزگەھى و ل سەر ئاستى گوند و باژىرى دماوھين سالين قەكۆلىنى دا (82%) ئى و (40%) ئى و (118%) ئى بوون ل دووف ئىك.

سەرھەراي قىن چەندا بۆرى ژى قەبارەين ئاكنجىين باژىرى ل پارىزگەھا دھۆكى رىزەبەكا بچوك پىكدىنىت ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىين باژىرى ل عىراقى يان ژى پارىزگەھين دەوروبەر ب ھەقبەرگىن دگەل قەبارەين ئاكنجىين گوندىن (تەماشەى خىشتەين (7) و وىنەين (4) بگە). ئەقە ل دەمەكى كو گوھورىن د رىزەيا ئاكنجىين باژىرى دا د زىندەبوونەكا بەردەوام دابوو. لى ئەق گوھورىنە ل دەھ ئاكنجىين

گوندىن د ماوھين سالين قەكۆلىن ل سەر ھانىبە ئەنجامدىن. ھندەك جاران بەرەف زىندەبوونى و ھندەك جاران بەرەف كىمبوونى بوو. د قان سالاندا تىكرائىن قەبارەين ئاكنجىين باژىرى ل پارىزگەھا دھۆكى گەھىشتبوو (1,95%) ئى (تەماشەى خىشتەين (7) بگە) ب ھەقبەرگىن دگەل گىشت ئاكنجىين باژىرى ل عىراقى. ئەق رىزەبە بەردەوام د گوھورىنى دابوون و ژ سالەكى بۇ ئىكا دى يا جودابوو ب رەنگەكى كىمىترىن رىزە ل سالا (1947) ئى ھاتبوو نوومارگىن ئەو ژى (0,95%) ئى بوو. و بلندترىن رىزە ژى (3,81%) ئى بوو ل سالا (2009) ئى ھانىبە نوومارگىن.

دەرىارەى قەبارەين ئاكنجىين گوندىن ژى ب ھەقبەرگىن دگەل گىشت ئاكنجىين گوندىن ل عىراقى رىزەيا وان دگەھىتە (2,51%) ئى. ئەق رىزەبە ژى ب پلەبەكا گەلەك ئاشكرا دەھتە گوھورىن ب تايبەت دەمى دەھتە ھەقبەرگىن دگەل رىزەيا ئاكنجىين باژىرى يان گىشت ئاكنجىين پارىزگەھى. لى ئەق رىزەبە ل سالين (1987) ئى و (1996) ئى بۇ (1,53%) ئى و (1,46%) ئى ل دووف ئىك بەرەف كىمبوونى چووبە. ئەو ژى رىەر

خىشتەين (7)

قەبارەين ئاكنجىين گوندىن و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكى ب ھەقبەرگىن دگەل ئاكنجىين گوند و باژىران عىراقى (1947-2009)

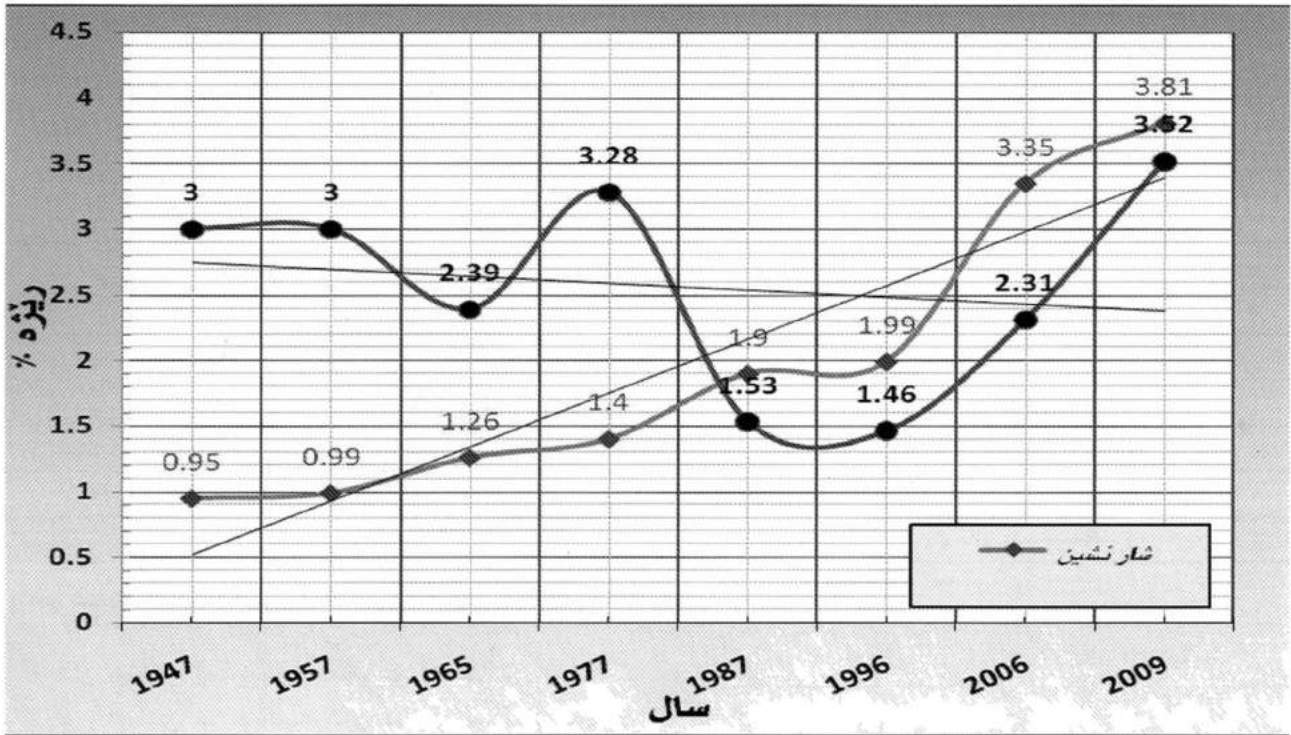
ھەقبەرگىن دگەل ئاكنجىين عىراقى %		سال
ئاكنجىين گوندا ل پارىزگەھى % ب ھەقبەرگىن دگەل گىشت ئاكنجىين گوندىن ل عىراقى	ئاكنجىين باژىرا ل پارىزگەھى % ب ھەقبەرگىن دگەل گىشت ئاكنجىين باژىرا ل عىراقى	
3	0,95	1947
3	0,99	1957
2,39	1,22	1965
3,28	1,4	1977
1,53	1,9	1987
1,46	1,99	1996
2,31	3,35	2001
3,52	3,81	2009
2,51	1,95	تىكرا

ژىندەر. سەرژىمىريارى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالين ديارگىرى.

ۋېنەيى (۴)

زىدەبوونا رېژەيىن ئاكنجىيىن گوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكۆ ب ھەقبەركىن دگەل ئاكنجىيىن گىشت گوند و باژىرەن عىراقى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

و سرۆشتى جارەكا دى قەگەپايە دەقەرىن گوندان پىشتى سەرھلدا نا دارا (۱۹۹۱) ئى. دانا دياردكەن زىدەبوونەكا بەرچاڧ د قەبارەيى ئاكنجىيىن گوندان دا ل دناقبەرا سالين (۱۹۹۷-۲۰۰۹) ئى پەيدابوويە، كو برا ويى دگەھىتە (۲۴۳۱۷۱) كەسان يان ژى ب رېژەيا گوھۆرىنى كو دگەھىتە (۲۳۷,۱) % ئى .

ب ھەقبەركىنا قەبارەيى ئاكنجىيىن گوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكۆ دگەل قەبارەيى ئاكنجىيىن گوند و باژىرەن پارىزگەھىن دەوربەر (تەماشەي خىشتەيى (۸) بگە)، ئەم دىشىن تىبىنيا قان خالىن ل خواري بگەين:

- ب شىۋەيەكۆ بەرچاڧ رېژەيا ئاكنجىيىن گوند و باژىرەن پارىزگەھىن بەرى ساللا (۲۰۰۶) ئى بەرەڧ كىمبوونى چوويە ب ھەقبەركىن دگەل ئاكنجىيىن گوند و باژىرەن دى يىن عىراقى.

كاودانىن تەعربىكرنى و وان گوھۆرىنىن ژ ئەنجامى ھندەك پىكھاتىنن كارگىرى يىن نوپ پەيدابووين^(۱۳)، زىدەبارى وان ناكوككىن دناقبەرا حكۆمەتا كوردى و پارتا كاركەرىن كوردستانى (PKK) دقى ماوھى دا، ئەڧ چەندە ژى بۇ ئەگەرى مئشەختبوونا خەلكى وان بەرەڧ ھندەك دەقەرىن دى يىن سەر ب پارىزگەھىن قە و مئشەختبوون بەرەڧ ھندەك پارىزگەھىن دى. ھەلبەت دەقەرىن گوندىشىن يىن سەر ب پارىزگەھا دھۆكۆ قە پتر ژ پارىزگەھىن دى يىن ھەرىمى كەفتىنە بن كارتىكرنا قان ناكوككىيان^(۱۴). لى بلندترىن رېژە بەرى ساللا (۱۹۸۷) ئى ديارىت، كول وى دەمى دەقەرىن گوندىشىن يىن پارىزگەھىن ھىشتا نەكەفتبوونە بن كارتىكرنا قان كاودانىن سىياسى و ئىمناھىن، لى د ھەمان دەمدا بلندبوونەكا بەرچاڧ د قى رېژەيى دا ل ساللا (۲۰۰۹) ئى دا ھەيە، ئەو ژى رەنگفەدانەكا سرۆشتىبە كو ژانەكا پرى ئىمناھى

خىشتمىن (۸)

ھەقبەركىنا قەبارەين ئاكنجىين كوند و بائىران ل پارىزگەھا دھۆكى دگەل قەبارەين ئاكنجىين كوند بائىران پارىزگەھىن باكوورى (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

قەبارەين ئاكنجىين كوند و بائىران % دگەل قەبارەين ئاكنجىين كوند بائىران پارىزگەھىن باكوورى								سال
عيراقى								
نەپنەما		كەركووك		سلىمانى		ھەولنر		
كوندى	شارنشىين	كوندى	بائىرى	كوندى	بائىرى	كوندى	بائىرى	
۴۵,۶۳	۷,۵۱	۵۲,۷۱	۱۴,۷۱	۵۹,۴۵	۲۴,۷۲	۵۳,۲۵	۲۷,۹۲	۱۹۴۷
۳۱,۴۱	۹,۷۱	۴۹	۱۵,۸	۵۱,۳۴	۳۰,۳۲	۵۷,۷۴	۳۳,۱	۱۹۵۷
۲۴,۵	۱۴,۴۳	۳۸,۹۳	۲۲,۳۱	۳۴,۵۸	۴۰,۵۱	۴۲,۳۵	۳۸,۵۷	۱۹۶۵
۲۸,۳۶	۱۷,۹۴	۹۶,۷۴	۳۰,۹۱	۳۹,۲۳	۳۲,۹۸	۵۶,۵	۳۷,۲۸	۱۸۷۷
۱۵,۵۶	۲۱,۸۷	۵۰,۴۲	۴۸,۲۵	۲۷,۵۴	۳۲,۱۲	۴۲,۸	۳۶,۶۹	۱۹۸۷
۱۳,۱۵	۲۳,۷۷	۴۶,۰۵	۵۶,۱۲	۲۶,۳۵	۳۰,۸۵	۴۱,۳۲	۳۵,۴۳	۱۹۹۶
۲۰,۸۱	۳۸,۹۵	۸۱,۵۲	۱۰۵,۱۵	۴۰,۷۲	۵۰,۱۲	۶۲,۱۸	۵۶,۹	۲۰۰۶
۳۷,۱	۳۹,۳۴	۹۱,۹۶	۸۷,۵۸	۱۲۶,۳۱	۵۴,۳۸	۸۵,۶۷	۶۳,۳۳	۲۰۰۹

ژىدەر: سەرزەپىيارى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دىباركىرى.

دىاردىبىت كو ئاكنجىين بائىرى دھۆكى ل سالا (۲۰۰۹) ئى نىزىكى پىنجىكا ۵/۱ ئاكنجىين بائىرىن ھەرىمى پىكدىنىت ئانكو ب رىزەيا (۲۰,۵%) ئى . دىسان دەھمان سالد رىزەيا ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھى نىزىكى چارنكا ئاكنجىين كوندىن ھەرىمى پىكدىنىت ب رىزەيا (۲۴,۷۱%) ئى .

خىشتمىن (۹)

دابهشكرنا رىزەيى يا ئاكنجىين (كوندو بائىران) ل پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانى ل سالا ۲۰۰۹

ئاكنجىين	ئاكنجىين	پارىزگەھ
كوندان %	بائىران %	
۲۸,۸۵	۳۲,۴۳	ھەولنر
۱۹,۵۷	۳۷,۷۱	سلىمانى
۲۴,۷۱	۲۰,۵۳	دھۆك
۲۱,۸۷	۹,۲۸	كەركووك
۱۰۰%	۱۰۰%	ھەرىما كوردستانا
		عيراقى

ژىدەر: سەرزەپىيارى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دىباركىرى.

۴. قان رىزەيان ژمارەيتىن پىشانەيى ل سالىن (۲۰۰۶) و (۲۰۰۹) ئى ب ھەقبەركىن دگەل سالىن بەرى ھىنگى تووماركرىنە، ھەتا قەبارەين ئاكنجىين بائىرى دھۆكى ل سالا (۲۰۰۶) ئى گەھشتىبە قەبارەين ئاكنجىين بائىرى كەركووكى و قەبارەين ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھا دھۆكى ژ قەبارەين ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھا سلىمانى پتر لىھاتىنە ب رىزەيا (۱۲۶%) ئى . ھەردىسان قەبارەين ئاكنجىين بائىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ژ سىبىكا قەبارەين بائىرى مووسل دناقبەرا سالىن (۲۰۰۶) و (۲۰۰۹) ئى بۆرى يە.

۳. رىزەيا ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھى دناقبەرا سالىن (۱۹۸۷ و ۱۹۹۶) ئى بەرەف كىمبونى چوويە ب ھەقبەركىن دگەل ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھىن دى، ئەو ژى ژەر وان كاودانىن سىياسى و ئىمناھىيى يىن دەفرىن كوندىنىتىن پارىزگەھى دناقبەرا سالىن (۱۹۷۷) ئى ھەتا (۱۹۹۶) ئى نىرا بۆرى.

۴. ب ھارىكارىيا داتايىن خىشتمىن (۹) بۇ مە

پەيدا بويى، ئاراستەينى قى گوھورينى ل دەف ئاكنجيين بائىرى پتر بوو ژ گوندين پارىزگەھى، لى ئاراستەينى گوھورينى ل دەف ئاكنجيين گوندين پارىزگەھى ژ گشت ئاكنجيين گوندين دى بين عيراقى بان گوندين دەوروبەرىن پارىزگەھى ب هيزتريو ب تايبەت ئەگەر دگەل ئاراستەينى گوھورينى ل دەف ئاكنجيين بائىرىن وان پارىزگەھان بگەين.

۵. ب گشتى، ژمارەين د قى خشتەينى دا ب شىوہەكى ئاشكەرا زىدەبوونا قەبارەين ئاكنجيين گوند و بائىرىن پارىزگەھى ل سالەكى بو ئىكا دى دياردكەن. د ئەقا بەرى نھادا ژۇ مە دياردبیت كو گوھورينەكا بەرچاف د قەبارەينى ئاكنجيين گوند و بائىرىن پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالين (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئ

زىدەر و پەراويز:

۱. عبد الله عطوي، جغرافية السكان، مؤسسة (النهضة)، بيروت، ۲۰۰۱، ص ص ۱۹۳-۱۹۴.
۲. هژمارا ئاكنجيين پارىزگەھى د ماوہين ھەر سالەكىن ھاتينە هژمارتن ئەوزى ل دووف دابە شىبوونا كارگىرى و سەرژمىريارى و ھەئسەنگاندنن ئاكنجيين.
۳. دگەل ناحيين فەزاين شىخان و ئاكرى.
۴. خليل اسماعيل محمد، اقليم كوردستان العراق دراسات في التكوين القومي للسكان، مطبعة نوفيست كرىستال، اربيل، ۱۹۹۸، ص ۳۷.
۵. تىبىنيا نەجامين سەرژمىريا گشتى يا ئاكنجيين بگە ل پارىزگەھا سلیمانين ل سالا (۱۹۸۷) كو سەرژمىريا گشتى ل ھندەك دەفەران ژەر بارودۇخين شەرى نەھاتەكرن.
۶. نشوان شكري عبد الله، النظام الحضري في محافظة دهوك، مؤسسة سبيريز للطبع و النشر، دهوك ۲۰۰۹، ص ص ۸۱-۱۰۵.
۷. ھىما ب نافىن يەكەين كارگىرى (قەزا و ناحيە) ھاتيبەكرن ب نافىن وان بين نھا بى گوھدان ژۇ وان گوھورينىن ل سەر فأن نافكرنان ھاتينەكرن.
۸. خليل اسماعيل محمد، دهوك - نينوى دراسات في الخصائص الديموغرافية للسكان، مؤسسة كردستان للدراسات الاستراتيجية، ۲۰۰۵، ص ۳۳.
۹. پىزا قەبارەين ئاكنجيين پارىزگەھى د قى سالن دا ھاتيبە دياركرن پشتى قەبارەين ئاكنجيين فەزا ئاكرى ل سەر ھاتيبە زىدەركن ئەوزى كو پشتى ژ قەبارەين ئاكنجيين مووسل ھاتيبە دەركرن.
۱۰. محمد السيد غلاب، يسري الجوهرى، جغرافية الحضرة دراسة في تطور الحضرة ومناهج البحث فيه، منشآت المعاف، الاسكندرية، (بدون تاريخ)، ص ص ۱۲۵-۱۳۶.
۱۱. عباس فاضل السعدي، محافظة بغداد، المصدر السابق، ص ۴۵.
- مجموعة القوانين والقرارات الصادرة عن المجلس الوطني لاقليم كوردستان العراق، قانون وزارة البلديات والسياسة لاقليم كوردستان العراق، اعداد المحامي عوني البزاز، مطبعة جامعة صلاح الدين، ط ۱، اربيل، ۲۰۰۱، ص ۱۸.
۱۲. نشوان شكري عبد الله، النظام الحضري في محافظة دهوك، المصدر السابق، ص ص ۷۸-۹۹.
۱۳. خليل اسماعيل محمد وآخرون، سياسة التعريب في اقليم كوردستان العراق دراسة وثائقية، دار نارس للطباعة والنشر، ط ۱، اربيل ۲۰۰۳، ص ص ۲۳-۴۵.
۱۴. خليل اسماعيل محمد، اقليم كوردستان العراق، المصدر السابق، ص ۱-۵.

(۲)

وھارارا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى

كو زىدەبوونا ئاكنجىيان پارىزگەھا دھۆكى بەرھەف زىدەبوونەكا ھەفسەنگ دچىت د ماوھىن وان سالىن د خىستەبى دا ھاتىنە دياركرن. ب رەنگەكى كو قەبارەبىن زىدەبوونا ل دھەف ئاكنجىيان پەيدا بووى دگەھىتە (۱۰۶۲۵۸۷) كەسان د ماوھىن شىنست سالىن بۇرىدا كو برا وى دىبىتە (۱۷۱۳۸) كەس، ئانكو قەبارەبىن ئاكنجىيان د فى ماوھى دا نىزىكى نەھ جارار پتر لىنھاتىبە.

۱. وھارارا گىتى يا ئاكنجىيان

دياردا گھۇرىنا ئاكنجىيان بەرچاقتىن دياردەيا ديموگرافىيە ل چاخى سەردەم و ئىكە ژ ھەقركىتىن مەترسېدار يىن روى ب روى مرۇقايەتىن دىبىت ئەو ژى ژەر گرندانا وى ب سرۇشتى دىنامىكى يى ئاكنجىيان بەرھەف ئاراستەكى قىچا چ ئەف ئاراستە بەرھەف زىدەبوونى يان كىمبوونى بىت^(۱). زىدەبوونا ئاكنجىيان دناف ھەر كۆمەلگەھەكىدا يا گرئدايە ب كرىارتىن زىدەبوونا سرۇشتى و مشەختبوونى لى ئەگەرەكى دى ژى ھەيە كو پەيوەندى ب گھۇرىنن كارگرىقە ھەيە و ب شىنوبەكەن بەرچاقتىن كارتىكرن ل تىكرابىن گھۇرىنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى دكەت. پىشت بەستىن ھاتىبە كرىن ل سەر دو پىقھاران بۇ دەستىشانكرنا ئاراستەبىن زىدەبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى كو ئەف ئاراستە بەردەوام د بواری قەكۆلىنن ئاكنجىياندا دھىنە ب كارتىنان، ئەو ژى ئەقەنە:

خىستەبىن (۱۰)

پىقھرىن گھۇرىنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى
دناقېرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

سالىن	زىدەبوونا ئاكنجىيان	زىدەبوونا سالانە	رىزەيا گھۇرىن %
۱۹۴۷	-	-	-
۱۹۵۷(ئ)	۲۴۶۹۱	۲۴۶۹	۲۱،۴۴
۱۹۶۵(ئ)	۱۰۱۱	۷۵۲	۴،۳
۱۹۷۷	۱۰۴۷۴۱	۸۷۲۸	۷۱،۸۲
۱۹۸۷	۴۲۷۲۹	۴۲۷۳	۱۷
۱۹۹۶	۱۰۹۶۶۶	۳۹۸۶۹	۳۷،۳۸
۲۰۰۶	۴۶۴۲۶۵	۲۱۵۱۱	۱۱۵،۲۱
۲۰۰۹	۳۱۰۴۷۹	۱۰۳۴۹۳	۳۵،۸
۲۰۰۹-۱۹۴۷	۱۰۶۲۵۸۷	۱۷۱۳۸	۹۲۲،۹۷

ژىدەر، سەرژىمىرىي و ھەلسەنگاندنن ئاكنجىيان پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دياركرى.

ئىك: رىزەيا گھۇرىنا ئاكنجىيان

پىكدەيت ژجوداھىيا زىدەبوونا ئاكنجىيان دناقېرا دو سەرژىمىرىياندا ۋەك رىزەيا سەدى ژ ھژمارتا بەرى ھىنگى، ئەقەزى پىقھرەكى گىشتىبە كو دەررىن پادەبى گھۇرىن د قەبارەبىن ئاكنجىياندا دكەت، ئەگەر مە بقىت قى گھۇرىن ژبۇ ھەر سالەكى ب پىقىن دقىت جوداھىيا زىدەبوونى ل سەر سالەكى دناقېرا دو سەرژىمىرىياندا دابەش بكەين^(۲).

ژ تىبىنكرنا داتابىن خىستەبىن (۱۰) دياردەيت

زىدەبوونىن د ھژمارا ئاكنجىياندا پەيدا بوونىن دەمەكى بۇ ئىكى دى دەينە گھۇرىن ئەو زى ژىر وان كاودانىن ئىمناھى و ئابوورى و جفاكى يىن دەقەر تىرا بۇرى، زىدەبارى گھۇرىننىن كارگىرى يىن د وى دەمىدا ھاتىنە كىرن، مەزىنترىن زىدەبوونا ئاكنجىيان د ھەردو ماوين داوين دا پەيدا بوو ب زىدەبوونەكا گىشتى كو برا وى دگەھىشتە (۱۶۱۵) كەسان و (۱۷۹) (۳۱۰) كەسان ل دووف ئىكدا، و زىدەبوونەكا سالانە كو برا وىزى دگەھىشتە (۲۱۵۱۱) كەسان دناقەرا سالىن (۱۹۹۶-۲۰۰۶) ئى و برا (۱۰۳۴۹۳) كەسان د ماوھىن دناقەرا سالىن (۲۰۰۶-۲۰۰۹) ئى دا، ئانكو رىژەيا گھۇرىننى دگەھىتە (۱۱۵،۲۱) ئى و (۳۵،۸) ئى ل دووف ئىكدا، ئەو گھۇرىننى مەزىن يىن پەيدا بوونىن د قەبارەينى ئاكنجىين پارىزگەھى دا د ماوھىن بىست سالىن بۇرى دا، بىياتى وان قەدگەرىت بۇ وان گھۇرىننىن كارگىرى يىن د وى ماوھى دا رويدايىن، ئانكو قەبارەينى ئاكنجىين پارىزگەھى ل سالىن (۲۰۰۶) و (۲۰۰۹) ئى كو قەبارەينى ئاكنجىين ھەر چوار قەزايان (دھۇك، ئامىدى، زاخۇ و سىمىل) بخۇفە دگرت دگەل قەبارەينى ئاكنجىين قەزايىن ئاكرى و شىخان پىشنى كو ژاينى كارگىرىفە ھاتىنە ب سەر وىفە، لى ب شىنەھىكە نەينى فەرمى بۇ پارىزگەھا دھۇكى پىشنى سەرھلانا ئادارا (۱۹۹۱) ئى، و بۇ زانين ئەف ھەردو قەزايىن داوينى ھژمارەكا مەزىن يا ئاكنجىيان لى ھەنە ب ھەقەرىكرن دگەل ھەر چوار قەزايىن دى، ھەردىسان قەزايىن (بەردەپەش، ئاكرى و شىخان) نىزىكى سىيكا سەرجمىن ئاكنجىين پارىزگەھى پىكىنىناھى ب رىژەينى (۹،۹) ئى و (۱۲،۱) ئى و (۱۰،۳) ئى ل دووف ئىك ل ساللا (۲۰۰۹) ئى.

لى كىمترىن قەبارەينى ئاكنجىين پارىزگەھى دماوھىن دناقەرا سالىن (۱۹۵۷-۱۹۶۵) ئى پەيدا بوو ب زىدەبوونەكا گىشتى كو برا وى بىشنى (۱۰۱۶) كەس بوون، ئانكو ب زىدەبوونەكا سالانە كو بىشنى (۷۵۲) كەس بوون د ھەر سالەكىدا و رىژەيا گھۇرىننى زى بىشنى (۴،۳) ئى بوو، ئەگەرى قى چەندى زى دىزىرت

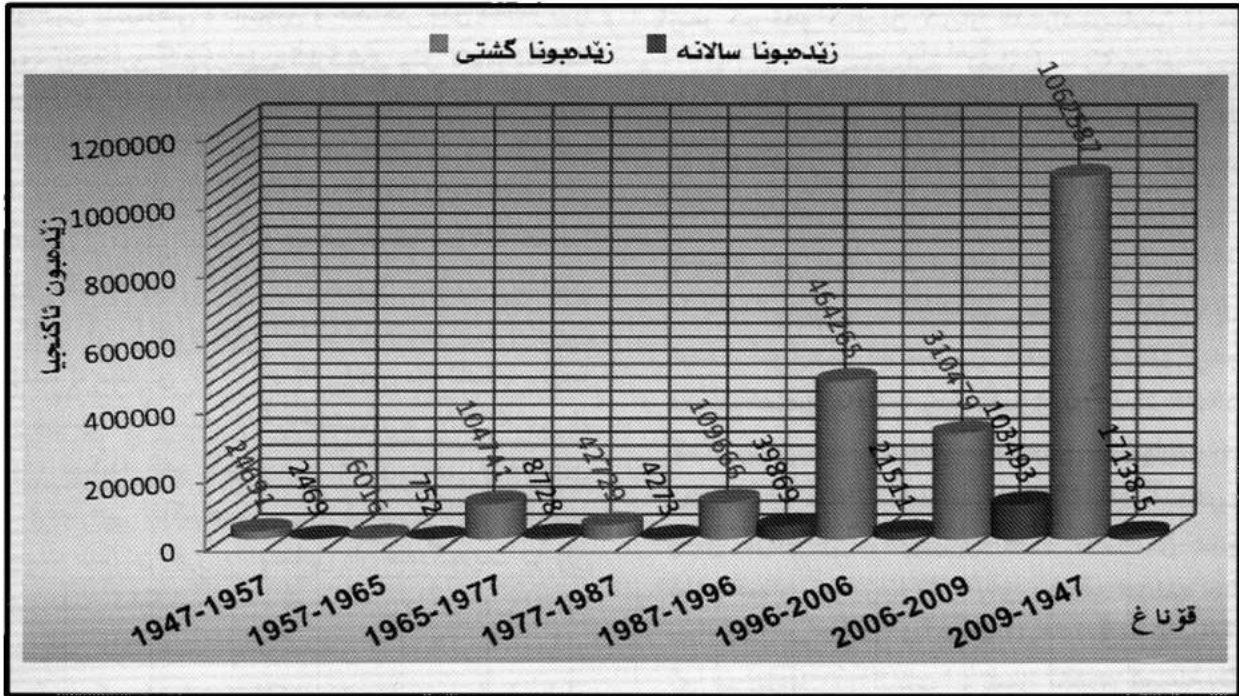
بۇ كاودانىن ئىمناھى يىن نەجىگىر پىرىيا دەقەرىن ھەرنما كوردستانى ل وى سەردەمى بخۇفە گىرتىن ژىر كو ئەو گىرۇينىن كىرارا سەزىمىرىيارىن ل ساللا (۱۹۶۵) ئى ئەنجامداين نەشيان بگەھنە پىرىيا دەقەرىن ھەرىمىن، لەورا پىرىيا ھژمارىن ھاتىنە دانان بۇ ئاكنجىين قان دەقەرا وەك پىشنىنى بوونە ل سەر ئەنجامىن سەزىمىرىيا ساللا (۱۹۵۷) ئى، ژىر قى چەندى ئەو شاشىينىن د سەزىمىرىيا ساللا (۱۹۶۵) ئى دا پەيدا بوونىن ب شىنەھىكە نەرنى رەنگفەدان ل سەر قەبارەينى ئاكنجىين قەزايىن ھەبوو ژىرەكو ھندەك ھژمارەبوون تا رادەھىكى ژىين ساللا (۱۹۵۷) ئى كىمترىبوون، بۇ نموونە قەبارەينى ئاكنجىين قەزا دھۇكى ل سەزىمىرىيا ساللا (۱۹۶۵) ئى كىمترىبوون ژ وى ھژمارا ل سەزىمىرىيا ساللا (۱۹۵۷) ئى ھاتىنە ئەنجامدان ب رىژەيا (۱،۷) ئى، ئەف چەندە ھالى قەزا ئامىدىنى زى بۇ ب رىژەيا (۳۶،۱) ئى و قەزا زاخۇ زى ب رىژەيا (۳۶،۱) ئى و قەزا ئاكرى زى ب رىژەيا (۱۴) ئى، زىدەبارى قى چەندى قان ئەنجامان كارتىكرن ل سەر زىدەبوونا پەيدا بووى د قەبارەينى ئاكنجىين پارىزگەھى دا كر د ماوھىن دناقەرا سالىن (۱۹۶۵-۱۹۷۷) ئى كو قەبارەينى زىدەبوونى (۱۰۴۷۴۱) كەس بوون ب زىدەبوونەكا سالانە (۸۷۲۸) كەس ل ھەر سالەكى، لەورا ئەف چەندە دووھ مەزىنترىن گھۇرىنا ئاكنجىيان بوو ب دىزىھىيا ماوھىن قەكۆلىنى ب رىژەيا (۷،۸۲) ئى (تەماشى وىنەينى (۵) و (۶) بگە).

لى ئەگەر ئەم تەماشى قەبارەينى گھۇرىنا پەيدا بووى ل سەر ئاستى قەزايان بگەين (تەماشى خىشتەينى (۱۱) و نەخىشەينى (۱) و (۲) بگە) دى شىن ئىبىنىيا قان راستيان كەين.

(۱) ھەمى قەزايىن پارىزگەھى زىدەبوونەكا نەرنى دماوھىن دناقەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئى بخۇفە دىتى نە، لى ل دووف پىشەرىن گھۇرىننى خۇ ئىك ژقان قەزايان نەگەھىشبوو وى ئاستى يىن پىشەرىن پارىزگەھى گەھىشتىن.

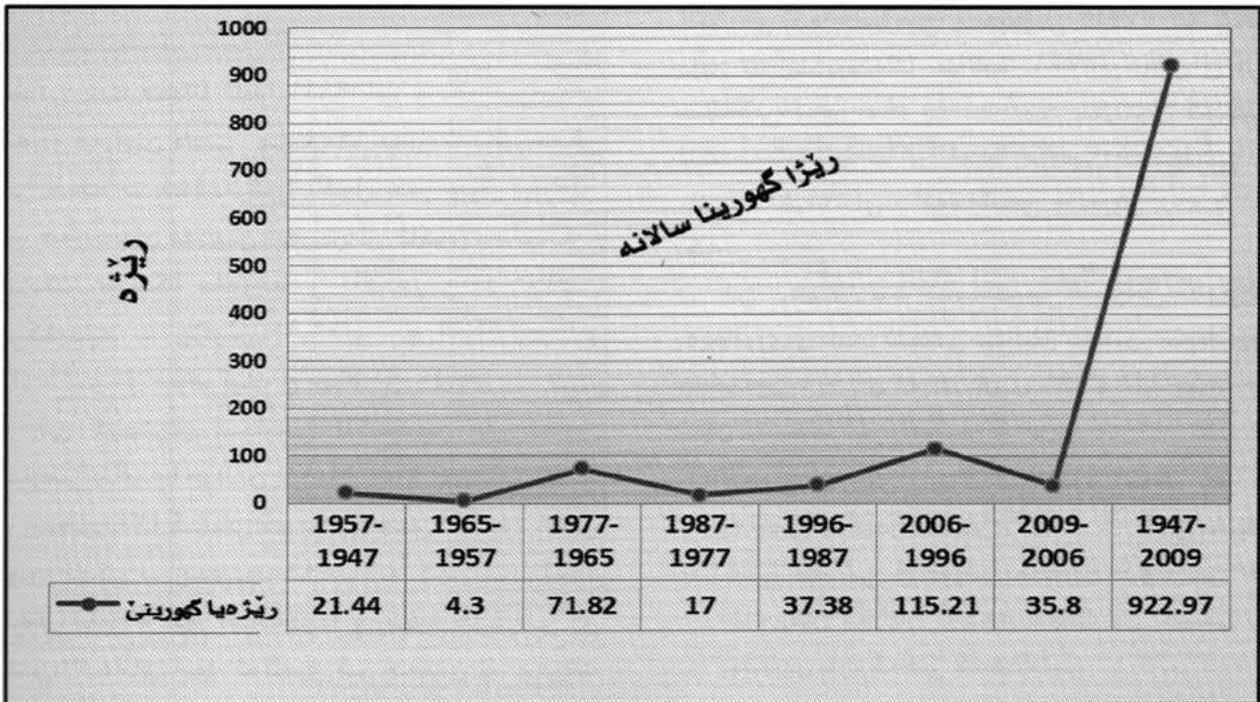
ۋىنەين (۵)

گەشەكرنا زىدەبوونا گىشتى و يا سالانە يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ دىناقبەرا سالىن (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

ۋىنەين (۶)

گەشەكرنا رىزەيا گھورىنى يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكۆ دىناقبەرا سالىن (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

۲) بلندىن رىزەيا زىندەبوونى ل قەزا دھۆكى بوو كو بىرا وئى (۲۷۴۰۳۱) كەس بوون و زىندەبوونەكا سالانە كو (۴۴۲۰) كەس بوون د ھەر سالەكىدا و رىزەيا گھۇرىنى ژى (۷۰۵٪) ئى بوو، ئانكو سەرجمىن ئاكنجىين قەزايىن حەفت جاران ل سەر ئاستى پارىزگەھىن د ماوھىي شىست سالىن بۇرىدا پتر لىھاتىنە، ل دووقدا قەزا ئاكرى دەيت ب زىندەبوونا گىشتى (۲۳۲۷۸۴) كەس و ب زىندەبوونا سالانە كو (۳۷۵۴) كەس د ھەر سالەكىدا و رىزەيا گھۇرىنى ژى (۷۰۹٪) ئى بوو كو ل وئىرى ژى ھژمارا ئاكنجىين وئى حەفت جاران پتر لىھاتىنە، ل پىزا سىيى ژى قەزا شىخان دەيت ب زىندەبوونەكا گىشتى (۱۱۵۹۸۱) كەس و زىندەبوونا سالانە د ھەر سالەكىدا (۱۸۷۰۱) كەس و رىزەيا گھۇرىنى ژى د گەھىشتە (۱۹۹۷٪) ئى . ئانكو ئاكنجىين وئى نىزىكى بىست جاران پتر لىھاتىنە. ئەگەرى سەرەكى يى وئى چەندى ژى دزفريت بۇ ھندى كو پترىن ھژمارا بازىرىن پارىزگەھى دكەفنه دناف فان ھەردو قەزاياندا (دھۆك و ئاكرى) و فان بازىران ژى رىزەيا كا باش يا گەشەكرىن بخۇفەگرتىبە، زىندەبارى كو رىزەيا ھەرە مەزن يا مشەختبوونى بەرەف فان قەزايان چووينە فىنجاچ مشەختبوونا ژ گوندان بيت بانزى مشەختبوون ژ پارىزگەھەكى بۇ ئىكا دى بيت.

۳) كىمترىن ئاستى زىندەبوونا ئاكنجىيان ل قەزا ئامىدىيى ھاتىبە تووماركرن ب زىندەبوونەكا گىشتى (۵۲۰۲۷) كەسان، كو زىندەبوونا سالانە دگەھىتە (۸۳۹) كەسان و رىزەيا گھۇرىنى ژى بىتنى دىتە (۱۲۰٪) ئى ، ژەرەكو قەزا ئامىدىيى ب درىزاهىيا سالىن (۱۹۹۱-۱۹۹۱) ئى گورەپانا شەرى بوو دناقبەرا بەرەپىن كوردى و حكۇمەتا نافەندى، زىندەبارى ھندى پىرىيا رووبەرى قى قەزايى دەقەرىن ئاسى و چىايى نە لەورا جەھەكى ب زەحمەت بوو بۇ ھژمارنا خەلكى وئى، لى ئەگەرى كىمىيا

ئاستى زىندەبوون و رىزەيا گھۇرىنا ئاكنجىيان ل قەزا سىمىلى قەدگەرىنە ھندى كو دەمەكى نە ژمىزە بوويە قەزا، ل سەرژمىرىن سالا (۱۹۸۷) ئى و بەرى ھىنگى سەنتەرى ناھىي سەر ب پارىزگەھىا دھۆكى قە بوو.

۴) ھەمى قەزايان رىزەيا نەرىنى دناقبەرا سالىن (۱۹۵۷-۱۹۶۵) ئى ھەبوو ئەو ژى ژەر وان شاشىين د سەرژمىرىيا سالا (۱۹۶۵) ئى دا پەيدابووين، زىندەبارى گەلەك فاكتەرىن دى كو بەرى نھا نامازە پى ھاتىبەكرن، ژىلى ھندى قەزا ئامىدىيى دناقبەرا سالىن (۱۹۷۷-۱۹۸۷) ئى كىمبوونەك د ھژمارا ئاكنجىين وئىدا پەيدابوو ب بىرا (۴۵۷۸۰) كەسان ئانكو ب رىزەيا (۱۲،۲٪) ئى ژ قەبارەيى ئاكنجىين قەزايى ل سالا (۱۹۷۷) ئى، ئەگەرى قى چەندى ژى د زفريت بۇ وى بارودۇخى نەخۇش يى قەزا تىراپورى كو بوو جەن گورەپانا شەرى دناقبەرا ھىزىن كوردى و حكۇمەتا نافەندى ب درىزاهىيا سالىن (۱۹۷۵-۱۹۸۸) ئى زىندەبارى كىرىرىن لەشكەرى و ئەفغان بىن بەردەوام ل قى دەقەرى پەيدابووين و گەلەك جەين قى قەزايى بخۇفە گرتىن، ئەف چەندە ژى بىوو ئەگەرى خرابكرن و ئالاتكرنا سەدەھا گوندىن قەزايى ب تايەت ناھىي كانى ماسى و دىرەلوكى و خەلكى وان نەچارىويە مشەخت بىنە ھندەك دەقەرىن دى بىن دەوروبەر.

۵) گھۇرىنەكا بەرچاڭ د بىرا زىندەبوونا گىشتى ژ دەمەكى بۇ ئىكى ھەبە قىنجاچ ل سەر ئاستى پارىزگەھى يان قەزايىن وئى بيت (تەماشەي خىشتەين (۱۲) بكة) لى بەھايى ھاۋكولكىن جوداھىيى (Coefficient of Variation) بۇ زىندەبوونىن گىشتى بىن ئاكنجىيان ل سەر ئاستى پارىزگەھى ھەر ماپە بلند ب رىزەيا (۱۰۹،۵٪) ئى ب ھەقەركىن دگەل رىزەيا وئى ل سەر ئاستى قەزايان، لى بەھايى قى ھاۋكولكى ل گەلەك قەزايان ب شىوہەكى بەرچاڭ ژ رىزەيا (۱۸،۷٪) ئى

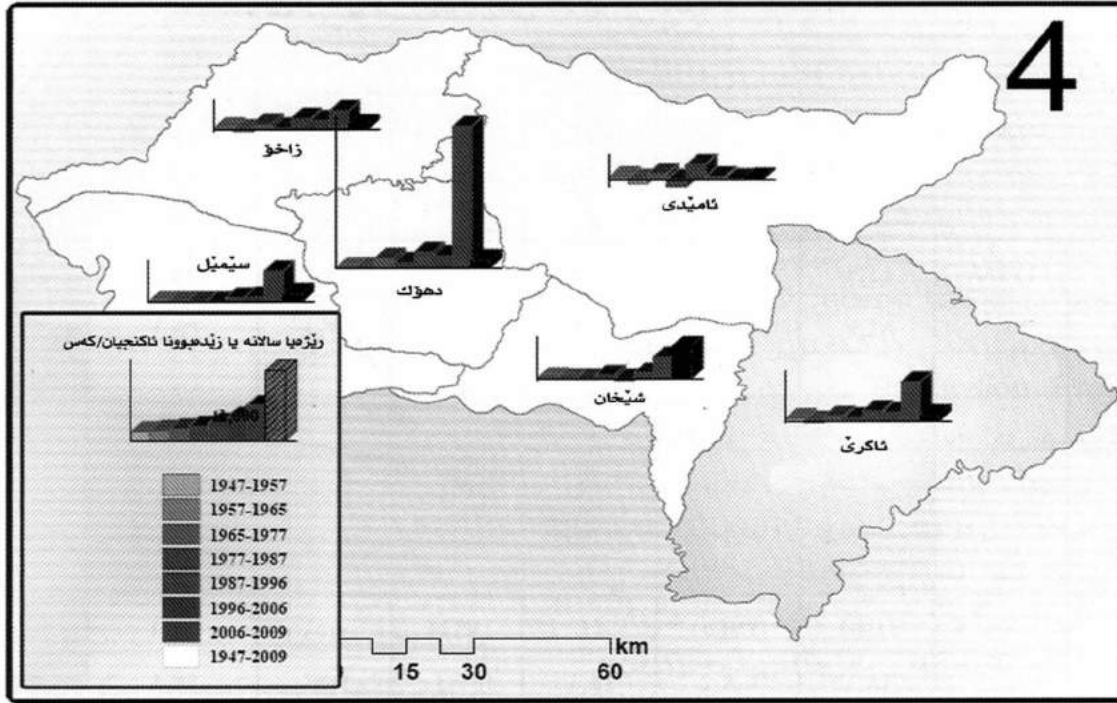
خىشەتەين (۱۱)
بېشەرن كھۇرنا ئاكنجىيان ل قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قەزا نامىدىن			قەزا دھۆكى			سال
زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	
رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	
-	-	-	-	-	-	۱۹۴۷
۲۰,۱	۱۲۰۳	۱۲۰۳۲	-۲,۶	-۱۰۳	-۱۰۳۰	۱۹۵۷
-۳۶,۶	-۲۵۷۶	-۲۰۶۱۰	-۱,۷	-۸۲	-۶۵۵	۱۹۶۵
۱۰,۶	۳۱۵۵	۳۷۸۶۳	۱۷,۶	۵۴۵۱	۶۵۱۶	۱۹۷۷
-۶۲,۲	-۴۵۷۸	-۴۵۷۸۰	۲۸,۸	۲۹۵۹	۲۹۵۸۹	۱۹۸۷
۱۸۸	۵۸۰۷	۵۲۲۶۵	۶۰,۲	۸۸۵۰	۷۹۶۵۲	۱۹۹۶
۱۸	۱۴۲۸	۱۴۲۸۲	۳۱,۸	۶۷۴۰	۶۷۴۰۳	۲۰۰۶
۰,۹۲	۲۹۲	۸۷۵	۱۲,۰۵	۱۱۲۱۸	۳۳۶۵۶	۲۰۰۹
۱۲۰,۱	۸۳۹	۵۲۰۲۷	۷۰,۵,۵	۴۴۴۰	۲۷۴۰۳۱	۲۰۰۹-۱۹۴۷
قەزا سىمىلىن			قەزا زاخۇ			سال
زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	
رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	
-	-	-	-	-	-	۱۹۴۷
-	-	-	۲۶,۶	۹۵۸	۹۵۸۷	۱۹۵۷
-	-	-	-۲۷,۶	-۱۵۷۷	-۱۲۱۱۶	۱۹۶۵
-	-	-	۱۲۵	۳۴۴۶	۴۱۳۵۹	۱۹۷۷
-	-	-	۱۲,۴	۹۲۱	۹۲۰۹	۱۹۸۷
۴۳,۱	۲۳۶۷	۲۱۳۰۸	۷۰,۱	۶۵۱۷	۵۸۱۵۵	۱۹۹۶
۴۲,۳	۲۹۹۵	۲۹۹۵۰	۳۷,۲	۵۲۹۴	۵۲۹۳۷	۲۰۰۶
۵۳	۱۷۷۷۵	۵۳۳۲۶	۱۶,۸	۱۰۹۶۵	۳۲۸۹۴	۲۰۰۹
۲۱۱,۷	۴۷۵۴	۱۰۴۵۸۴	۵۳۲,۳	۳۰۹۷	۱۹۲۰۲۵	۲۰۰۹-۱۹۴۷
قەزا شىخان			قەزا ئاكرى ^(۳)			سال
زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	زىدەبوونا سالانە	
رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	رئزەيا گھۇرىنى %	
-	-	-	-	-	-	۱۹۴۷
۷۲,۱	۱۸۰۸	۱۸۰۸۶	۴۱,۳	۱۳۵۶	۱۳۵۵۹	۱۹۵۷
-۱۰	-۵۳۹	-۴۳۱۶	-۱۴	-۶۴۹	-۶۴۹۳	۱۹۶۵
-۱۳,۶	-۴۴۱	-۵۲۹۵	۸۲,۵	۲۷۴۲	۳۲۹۱۰	۱۹۷۷
۶۲,۶	۲۱۰۱	۲۱۰۱۲	۲۷,۷	۲۰۱۷	۲۰۱۷۰	۱۹۸۷
-۲۲	-۱۳۳۶	-۱۲۰۳۰	۵۸,۴	۶۰۲۹	۵۴۲۶۳	۱۹۹۶
۸۰,۶	۳۴۲۷	۳۴۲۷۲	۳۴,۲	۵۰۴۴	۵۰۴۳۹	۲۰۰۶
۴۴,۵	۱۲۵۰۴	۳۷۵۱۱	۳۴,۴	۲۲۶۴۵	۶۷۹۳۶	۲۰۰۹
۱۹۹۷	۱۸۷۰۱	۱۱۵۹۸۶	۷۰,۹	۳۷۵۴	۲۳۲۷۸۴	۲۰۰۹-۱۹۴۷

زىدەر، سەرژمىرىرى و ھەلسەنگاندەين ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دياركرى.

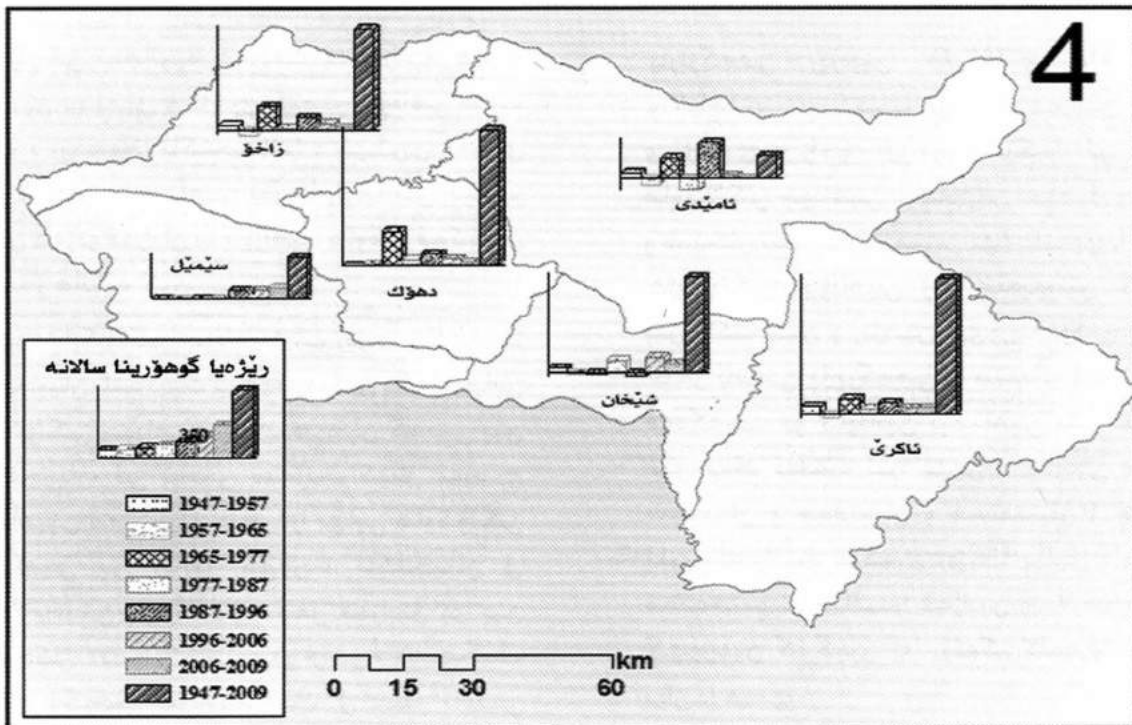
نەخشەين (۱)

زىدەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان ل قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

نەخشەين (۲)

زىدەبوونا گھورىنا ئاكنجىيان ل قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

خىشتمەين (۱۲)

بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن بۇ زىدەبوونىن گىشتى يىن ئاكنجىيان و رىزەيىن گھۇرىنا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى پارىزگەھى و قەزايىن وى دناقبەرا سالېن (۱۹۴۷-۲۰۰۶)^(۴)

شېخان		زاخۇ		ئامىدى		دھۆك		قەزا
رىزەيا گھۇرىنى %	زىدەبوونا سالانە	رىزەيا گھۇرىنى %	زىدەبوونا سالانە	رىزەيا گھۇرىنى %	زىدەبوونا سالانە	رىزەيا گھۇرىنى %	زىدەبوونا ئاكنجىيان	
۴۸,۱	۱۷۹۸۸	۴۴,۹	۲۳۶۱۵	۷۸,۶	۱۹۰۴۳	۶۹,۳	۲۱۵۵۷	لادانا پىشەرى
۵۸,۷	۳۱,۲	۸۲,۷	۶۸,۷	۹۱,۹	۶۴,۸	۹۳,۴	۲۵,۶	ھاوكۆلكىن جوداھيىن
		پارىزگەھ		ئاكرى		سىمىل		قەزا
		رىزەيا گھۇرىنى %	رىزەيا گھۇرىنى	رىزەيا گھۇرىنى %	رىزەيا گھۇرىنى	رىزەيا گھۇرىنى %	رىزەيا گھۇرىنى	
		۴۴,۳۶	۱۳۷۲۵۱	۲۲	۱۷۹۶۴	۰,۵۶	۶۱۱۱	لادانا پىشەرى
		۹۸,۶	۱۰۹,۵	۴۵,۱	۵۲,۴	۱,۳۲	۲۳,۸	ھاوكۆلكىن جوداھيىن

ئىدەر، داتايىن خىشتمەين (۲-۵)

پارىزگەھى رىزەيىن (۹۳,۴%) ى و (۹۱,۹%) ى ى و (۸۲,۷%) ى پىنكدىنا ل دەف قەزايىن دھۆك و ئامىدى و زاخۇ ل دووف ئىكدا. لى بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن بۇ قەزايىن سىمىل و ئاكرى و شېخان دىمىنىت كىمىتىن بھا. بلىندبوونا بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن زىو زىدەبوونىن گىشتى يىن ئاكنجىيان و رىزەيىن گھۇرىنا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى پارىزگەھى و ھىدەك قەزايىن وى قەدگەرىت بۇ كاودانىن ئىمناھىيى يىن نەجىگر يىن ئەف دەقەرە تىرا بۇرىن د ماوھىيى سالىن شىستان و ھەفتىيان و ھەشتىيان ژ چەرخى بۇرى، لەورا بوو ئەگەرى رويدانا پىلىن دژوار يىن شەختىبوونى دناقبەرا قەزايىن وىدا، ھەردىسان گھۇرىنىن كارگىرى زى رۇلەكى سەرەكى دقى بوارىدا ھەبوو.

زىدەتر لى نەھاتىبە ھەرەك قەزا زاخۇ، ھەردو قەزايىن سىمىل و ئاكرى كىمىتر جوداھى ھەنە و پىتر د زىدەبوونا ئاكنجىيانا د جىگرىن، ئەو زى ژەر كاودانىن ئىمناھىيى يىن نا رادەبەكى جىگرى ل قان ھەردو قەزايان ب درىزاھىيا ماوھىيى قەكۆلىن ل سەر ھاتىبە كىر.

(۱) بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن زىو رىزەيىن گھۇرىنا ئاكنجىيان بلىند دىت ب ھەقەركىن دگەل بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن زىو زىدەبوونىن گىشتى يىن ئاكنجىيان، لى تىشتى سەرنجراكىش ئەو چ جوداھيىن مەزىن نىنن دناقبەرا بھايىن ھاوكۆلكىن جوداھيىن بى رىزەيا گھۇرىنا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى پارىزگەھى دگەل قەزايىن وى يىن سەرەكى (دھۆك، ئامىدى و زاخۇ)، دەمى ئەف بھايە دگەھىشتە (۹۸,۶%) ى ل سەر ئاستى

بىشت بەستىن ل سەر قى ھاوكىشەينى ھاتىيە كىرن بۇ دەستىشائىنكرنا ئاراستەينىن گەشەكرنا سالانە بۇ ئاكنجىينىن پارىزگەھا دھۆكى ب پىشەرىن جھى بىنن جوداجودا، و ھەقبەركرنا وان دگەل ئاراستەينىن زىندەبوونى ل سەر ئاستىن عىراقى و پارىزگەھان د ماوھىي دەمىن جوداجودا.

ب ھارىكارىيا وان داتايىن دىخشەينى (۱۳) و وىتەينى(۷) دا، ئەم دىشەين تىبىنىيا فان خالان بگەين:

(۱) سەرھەراي ھەبوونا جۇرەكى ھەقنىزىكبوونى دناقبەرا تىكراپىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان د ماوھىي سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئى دناقبەرا پارىزگەھىن ھاتىنە دياركرن د خىشەينى دا و ل سەر ئاستىن عىراقى، لى پارىزگەھا دھۆكى بلندترىن تىكراپىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان تووماركرىيە ب رىژەيا (۳،۸۱)٪ ئى و پىشتى ھىنگى پارىزگەھا سلىمانىي دەيت ب رىژەيا (۳،۳۹)٪ ئى لى پارىزگەھا نەينەوا كىمترىن تىكرا تووماركرىيە ب رىژەيا (۱،۳)٪ ئى .

(۲) رىژەينىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىينىن پارىزگەھا دھۆكى د سالىن خىشەينى دا ھاتىنە دياركرن كىم دىن ب ھەقبەركرن دگەل پارىزگەھىن دى زىلى ماوھىي دناقبەرا (۱۹۶۵-۱۹۷۷) ئى كو تىكراپىن زىندەبوونى دگەھىتە (۴،۶۱)٪ ئى . ئەف چەندە زى ژ ئەگەرى وان شاشىيان پەيدابوويە بىنن د سەرژمىرىيا سالا (۱۹۶۵) ئى دا رويدايىن ب تايىت ل ھەردو پارىزگەھىن دھۆك و سلىمانىي، كو داتايىن ئاكنجىيان وەك ھەئسەنگاندەك ژ ئەنجامىن سەرژمىرىيارىن بەرى ھىنگى ھاتبوونە وەرگرتن لەورا بۇ ئەگەرى ھەبوونا جوداھىيەكا مەزىن د ھۇمارا قەبارەين ئاكنجىياندا ل دەستىپىك و دوماھىكا وى ماوھىي. بەروفازى تىكراپىن زىندەبوونا سالانە بىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۱۹۹۶-۲۰۰۹) ئى بلندترىن ئاست تووماركرىيە ب رىژەيا

دو: تىكرايا وەرارا سالانە يا ئاكنجىيان

دەيتە ھۇمارتن ئىك ژ پىشەرىن گىرنگ و بەرىەلاف بۇ پىفانا ئاراستەينىن زىندەبوونا ئاكنجىيان و جوداھىيا جھىن وان دناق دەشەرەكا دەستىشائىنكرىدا^(۵). گىرنگىيا قى پىشەرى زى د ھوپرىنىيا وىدابه دەمى دەيتە ب كارئىنان زىو ھۇمارتا تىكراپىن زىندەبوونا ئاكنجىيان ل سەر بىئاتى گھۇرىنان د ماوھىي ھەر سالەكىندا زىندەبارى گىرنگىيا وى د ھوپرىنىيا پىشەينىكرنا دەرگەفتىن ئاكنجىياندا (Population Projection) ئەو زى ب پىشت بەستىن ل سەر وى راستىن كو ھۇمارا ئاكنجىيان زىندەبىت ل دووڧ پىرەنسپىن مفاينىن تىكەل نەك مفايەكى سادە^(۶)، زىەر قى چەندى ھاوكىشە ھوسا دەيتە دارىژتن كو زىندەبوونا پەيدادىت د ماوھىي ھەر سالەكىندا و گىرنگىيا وى د زىندەبوونا ھۇمارا ئاكنجىياندا ل سالا دووڧدا ل بەر چاف بىتە وەرگرتن، ئەف ھاوكىشە ب شىئەپەكى بەرفرەھ دەيتە ب كارئىنان د قەكۆلىتىن بازىنەيا ئاكنجىيان يا سەر ب نەتموئىن ئىكگرتىفە، ھاوكىشە زى ب قى رەنگىە:

$$r = \left(t \sqrt{\frac{p1}{p2}} - 1 \right) \times 100 \quad (۷)$$

ب رەنگەكى كو :

۲ = تىكراپىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان.

p1 = ھۇمارا ئاكنجىيان د سەرژمىرىين پىشتى ھىنگى دا.

p2 = ھۇمارا ئاكنجىيان د سەرژمىرىين بەرى ھىنگى دا.

t = ھۇمارا سالان.

خىشتمىن (۱۳)

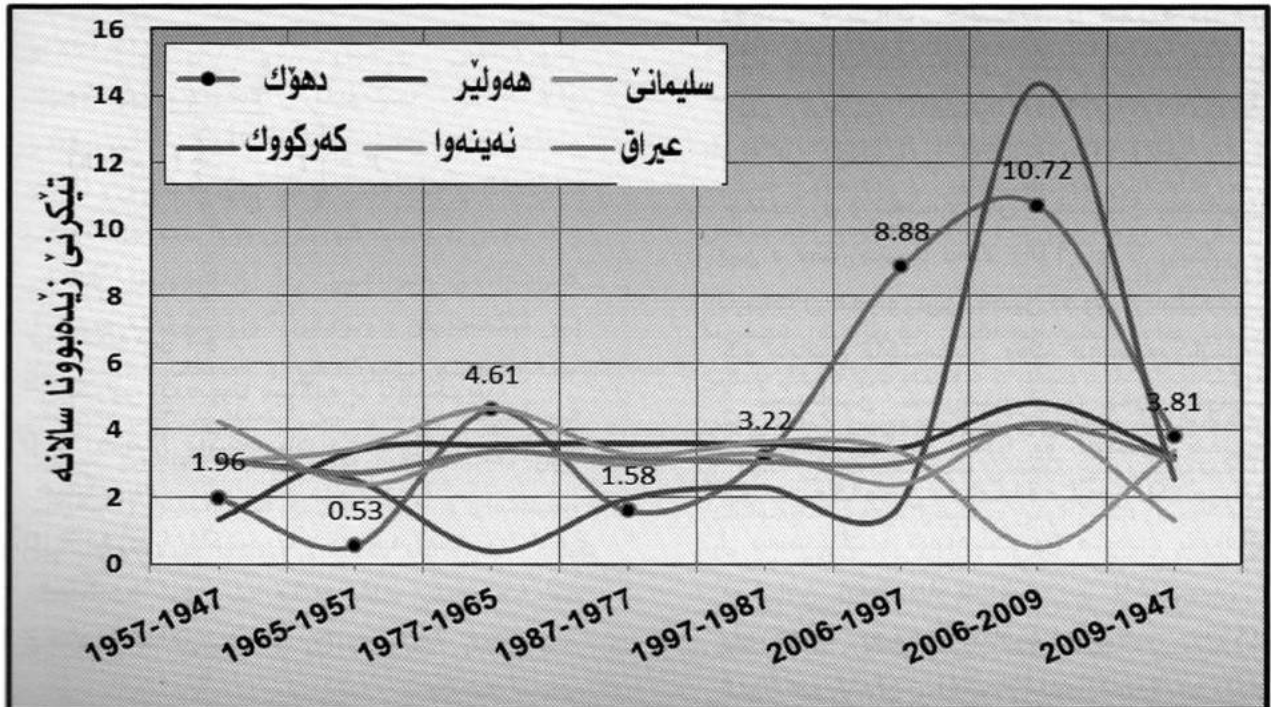
تىكرابىن زىدەبوونا سالانە يا ئاكنجىن پارىزگەھا دھۆكى دگەل پارىزگەھىن دەوربەر و پارىزگەھىن عىراقى (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

پارىزگەھ	دھۆك	ھەولير	سلىمانى	كەركووك	نەينەوا	عىراق
سال						
۱۹۵۷-۱۹۴۷	۱,۹۶	۱,۳۲	۳,۰۲	۳,۱	۴,۲۴	۳,۱
۱۹۶۵-۱۹۵۷	۰,۵۳	۳,۳۶	۳,۴۴	۲,۵	۲,۳۷	۲,۷
۱۹۷۷-۱۹۶۵	۴,۶۱	۳,۵۵	۴,۶۶	۰,۳۷	۳,۳۵	۳,۳۳
۱۹۸۷-۱۹۷۷	۱,۵۸	۳,۵۹	۳,۲۶	۱,۹۵	۲,۹۷	۳,۱۳
۱۹۹۷-۱۹۸۷	۳,۲۲	۳,۵۸	۳,۶۵	۲,۲۷	۳,۲۷	۳,۰۴
۲۰۰۶-۱۹۹۷	۸,۸۸	۳,۴۷	۳,۳۴	۱,۸۲	۲,۳۸	۳,۰۱
۲۰۰۶-۲۰۰۹	۱۰,۷۲	۴,۸۲	۰,۵	۱۴,۳۶	۴,۱۶	۴,۲
۲۰۰۹-۱۹۴۷	۳,۸۱	۳,۲۲	۳,۳۹	۲,۵۳	۱,۳	۳,۱۲

ئىدەر، سەرزەمىنارى و ھەلسەنكەندىن ئاكنجىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دىباركى.

وئىنەن (۷)

گەشەكرنا تىكرابىن زىدەبوونا سالانە يا ئاكنجىن پارىزگەھا دھۆكى دگەل پارىزگەھىن دەوربەر و پارىزگەھىن عىراقى (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

ھەر ئىك ز پارىزگەھىن ھەولير و سلېمانى و كەرکووک و نەپنەوا دگەھىتە (۲۳،۵۹) ئى و (۱۷،۷۱) ئى و (۷۱،۲۷) ئى و (۲۱،۱۳) ئى ل دووقدا ئىكدا، ل دەمەكى كو بهايى ھاوكۆلكى جوداھىي ل سەر ئاستى عىراقى كىم دىت بۇ رىژەيا بىنى (۱۱،۹۲) ئى .

لى ل سەر ئاستى قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى (تەماشەى خىستەيى) (۱۴) و وىنەيى (۸) بگە، ئەم دىنىن تىبىنىيا جوداھىيەكى د تىكرايىن زىدەبوونا سالانە يا ئاكنجىياندا د ماوھىي سالىن فەكۆلىنى دا بگەين، ب رەنگەكى كو ئەو قەزايىن سرۆشتەكى دەشت و جورەكى ئىمناھىي و بەرقەرارىوونى ھەى د وى ماوھىي دا بلندترىن تىكرايىن زىدەبوونى ھەنە، بۇ نمونە قەزايىن سىمىل و دھۆك و ئاكرى تىكرايىن بلند تووماركرىنە ب رىژەيىن (۵،۲۹) ئى و (۳،۴۲) ئى و (۲،۴۱) ئى لى ئەف تىكرابە دكىم بوون ل ھەرسى قەزايىن زاخۇ و شىخان و ئامىدىي ب رىژەيىن

(۱۰،۷۲) ئى (ژىلى پارىزگەھا كەرکووكى ھەر د وى سالىندا)، ئەف چەندە ژى دزفرىت بۇ كاودانىيىن ئىمناھى و جفاكى و ئابوورى و پىشكەفتىن بىن پارىزگەھ دماوھىي قان سالانرا نىرا بۇرى، ھەردىسان رىنكخستنا سنوورىن كارگىزى بىن پارىزگەھى ژى رۆلەكى گرنگ د قى چەندى دا ھەبوو، ب رەنگەكى كو قەزا ئاكرى ھەر ژ ساللا (۱۹۹۱) ئى وەرە دەيتە ھژمارتن ئىك ز قەزايىن سەر ب پارىزگەھا دھۆكىفە، و داتايىن ئاكنجىيىن وان كو ھەر ژ ساللا (۱۹۹۱) ئى ھاتىنە نەنجامدان و تا نھو دگەل پىنشىبىيىن ئاكنجىيىن پارىزگەھا دھۆكى دەيتە ھەژماركرن.

(۲) جوداھىيەكا مەزن دناقبەرا تىكرايىن زىدەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى دگەل پارىزگەھىن دى ھەيە، كو بهايى ھاوكۆلكى جوداھىي دناقبەرا واندا دگەھىتە (۱۰،۵۷) ئى ل پارىزگەھا دھۆكى لى ئەف بەايە دناقبەرا

خىستەيى (۱۴)

تىكرايىن زىدەبوونا سالانە بىن ئاكنجىيىن قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

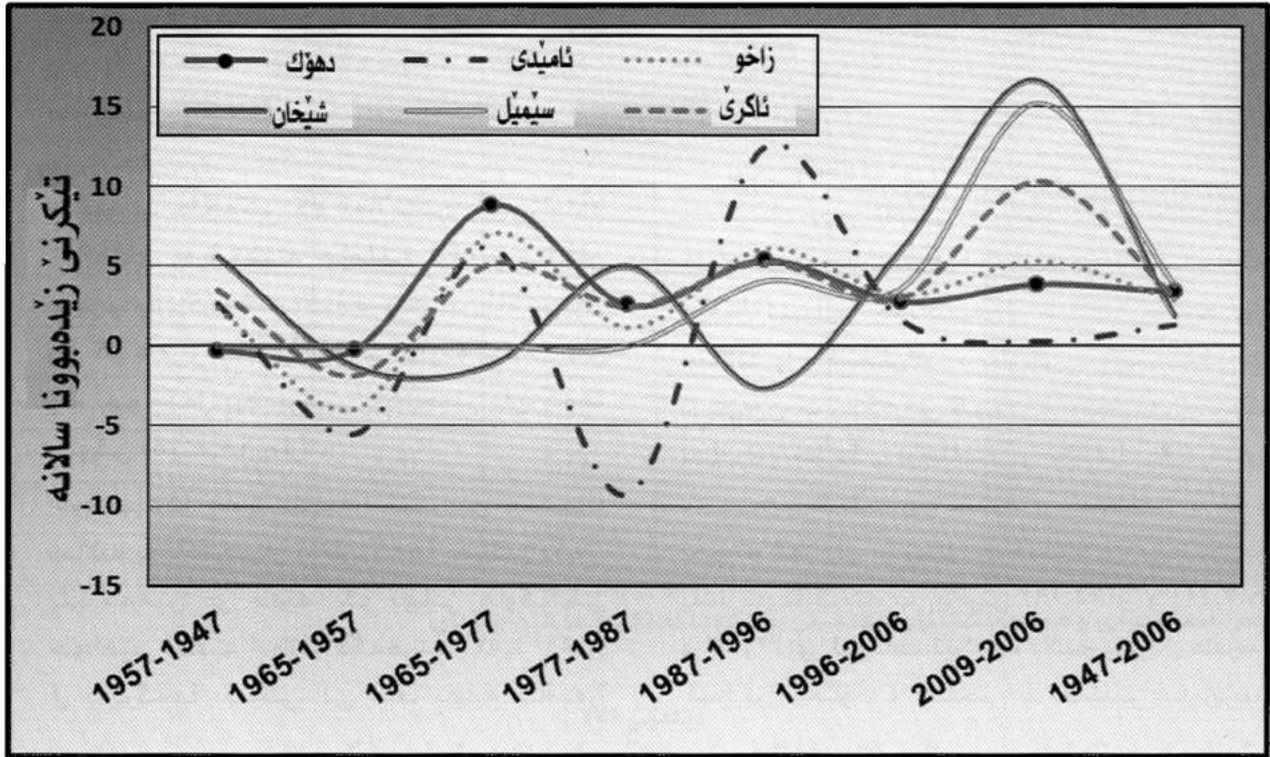
پارىزگەھ سال	دھۆك	ئامىدى	زاخۇ	شىخان	سىمىل ^(۸)	ئاكرى ^(۹)
۱۹۵۷-۱۹۴۷	-۰،۲۷	۲،۶۶	۲،۳۸	۵،۶	-	۳،۵۲
۱۹۶۵-۱۹۵۷	-۰،۲۲	-۵،۵۳	-۳،۹۶	-۱،۳	-	-۱،۸۷
۱۹۷۷-۱۹۶۵	۸،۸۲	۶،۲	۷	-۱،۲	-	۵،۱۴
۱۹۸۷-۱۹۷۷	۲،۵۷	-۹،۲۷	۱،۱۷	۴،۹۸	-	۲،۴۷
۱۹۹۶-۱۹۸۷	۵،۳۸	۱۲،۴۷	۶،۰۸	-۲،۷	۴،۰۶	۵،۲۴
۲۰۰۶-۱۹۹۶	۲،۸	۱،۶۶	۳،۲۱	۶	۳،۶	۲،۹۹
۲۰۰۶-۲۰۰۹	۳،۸۶	-۰،۳۱	۵،۳۲	۱۶،۶	۱۵،۲	۱۰،۳۳
۲۰۰۹-۱۹۴۷	۳،۴۱	۱،۲۸	۳،۰۱	۲،۵۷	۵،۲۹	۳،۴۲

ئۇنەر، سەرژمىرىي و ھەلسىنگاننىن ئاكنجىيىن پارىزگەھا دھۆك ئ ل سالىن دباركرى.

ۋىنەين (۸)

كەشەكرنا تىكرايىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى قەزاين (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قىچا چ دناق قەزا دابىت يانزى ژ قەزايەكى بۇ ئىكا دى د ھەمان ماوودا، ھەردىسان جوداھىيەكا ئاشكەرا ھەيە دناقبەرا تىكرايىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان د ماوھىن سالىن قەكۆلىن دا بۇ ھەر ئىك ژ قەزايىن ئامىدى و زاخو و دھۆكى ب رەنگەكى كو بەھايى ھاوكۆلكى جوداھىن دناقبەرا قان تىكرايان دگەھىتە (۸۵،۰۲٪) ئى و (۱۲،۴۷٪) ئى و (۵۹،۱٪) ئى ل دووف ئىكدا، لى قەزايىن شىخان و سىمىل و ئاكرى جوداھىيەكا كىمتر ھەيە ب رەنگەكى كو بەھايى ھاوكۆلكى جوداھىيا وان كىمبوويە بۇ (۴۷) و (۳۲،۵۳٪) ئى و (۸،۴۹٪) ئى ل دووف ئىكدا، (تەماشى خىستەين (۱۵) بكە)، ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ گھورنىن كارگىرى يىن قەزا سىمىلى و جىگىرىوونا كاودانىن ئىمناھىن تا رادەيەكى مەزن بۇ قەزايىن ئاكرى و شىخان د ماوھىن سالىن دياركرى دا.

(۳،۰۱) و (۲،۵۷٪) ئى و (۱،۲۸٪) ئى ل دووف ئىكدا، ئەو ژى ژبەر سرۆشتىن چىيى و كاودانى ئىمناھىن يىن نەجىگىر ل قان دەقەران، ئەف چەندە ژى بوويە ئەگەرى مشەختبوونا ھىمارەكا مەزن يا خەلكى وان بۇ ھندەك قەزايىن دەوروبەر ب تايبەت دناقبەرا سالىن (۱۹۸۷-۱۹۷۷) ئى، دەيتە تىبىنىكرن كو قەزايىن شىخان و دھۆك و ئاكرى تىكرايىن بلند يىن زىندەبوونى تووماركرىنە ب رىزەيىن (۴،۹۸) و (۲،۵۱) و (۲،۴۷٪) ئى ل دووف ئىكدا، لى تىكرايىن زىندەبوونى ل قەزا زاخو كىمبوويە بۇ (۱،۱۷٪) ئى، قەزا ئامىدىن ژى تىكرايەكى نەرتىن ب رىزەيا (۹،۲۷٪) ئى تووماركرىيە. كاودانىن سىياسى و ئىمناھىن يىن نەجىگىر و مشەختبوونا گوندىيان دناقبەرا قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى كارتىكرنا خو ل سەر جوداھىيا تىكرايىن زىندەبوونا ئاكنجىيان ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى كرىيە

خىشمىنى (۱۵)

پىقەرىن جوداھىيىنى بۇ تىكرىيىن زىدەبوونى ل سەر ئاستى قەزايىن پارىزگەھا دەۋكۆ
(۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قەزا پىقەر	دەۋك	ئامىدى	زاخۇ	شىنخان	سىمىل	ئاكرى
لادانا پىقەرى	۲,۹۱	۴,۸۸	۲,۴۷	۴,۰۲	۱,۲۶	۰,۳۲
ھاۋكۆلكى جوداھىيى	۵۹,۶	۸۵,۰۲	۶۲,۳۷	۴۷	۳۲,۵۳	۸,۴۹

ئىدەر، پىشت بەستىن ل سەر داتىيىن خىشمىنى (۱۴) ھايتىيە كىر

دىاريووين. ل سەر ئاستى دەقەرىن گوندان و باژىران پتر خويادكەن. ئەف جوداھىيە دناقبەرا بەھايى فان پىقەران دناقبەرا دەقەرىن گوند و باژىران گەلەك يا ئاشكەرا بوو د ماوھىي سالىن قەكۆلىنى دا. لى قەبارەيى زىدەبوونا سالانە ل سەر ئاستى گىشت ئاكنجىيان دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئى گەھىشتىيە (۱۷۱۳۸) كەسان. ھەردىسان ل سەر ئاستى دەقەرىن باژىران ژى دا ئەف قەبارى گەھىشتىيە (۱۳۱۹۹) كەسان لى ل سەر ئاستى دەقەرىن گوندان كىمبوويە بو (۳۹۴۰) كەسان. ئەم دىشىن قى چەندى ب شىتوھىيەكى روهنتىر دىارىكەين دەربارەي رادەيى جوداھىيى و زىدەبوونا تەمام دناقبەرا بەھايى پىقەرىن زىدەبوونا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى و دەقەرىن گوند و باژىران ئەم ژى ب ھارىكارىيا پىقەرى رىژەيا گەھىرىنا ئاكنجىيان. ئەگەر تىبىنىيا ھندى بكەين كو گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى د ماوھىي سالىن قەكۆلىنى دا تىزىكى شەش جار و نىقان پتر لىنھاتىنە ب رەنگەكى رىژەيا گەھىرىنا ئاكنجىيان گەھىشتىيە (۹۲۲,۹%) ئى لى ئاكنجىيان گوندان بىنن دو جار و نىقان پتر لىنھاتىنە ب رەنگەكى رىژەيا گەھىرىنا ئاكنجىيان گەھىشتىيە (۲۴۱%) ئى. لى ئاكنجىيان باژىران تىزىكى (۶۰) جارن پتر لىنھاتىنە ب رەنگەكى رىژەيا گەھىرىنا ئاكنجىيان وئى گەھىشتىيە (۵۹,۰۴%) ئى.

سەرەراي ئەفا بەرى نھا ھەمىي، ناراستەيىن زىدەبوونا ئاكنجىيان دناقبەرا دەقەرىن گوند و باژىران

ژقان پىزانىيىن بەرى نھا بو مە دىاربىت كو گەھىرىنەكا مەزىن د ھىمارا ئاكنجىيان پارىزگەھا دەۋكۆ دا دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷-۲۰۰۹) ئى پىدابوويە، ل دوۋف وان پىقەرىن پىشت بەستىن دكەنە سەر پىفانا ناراستەيىن گەھىرىنە دگەل بەھايى گەھىرىنا وان ژ دەمەكى بو ئىكى دى ژ ئەگەرى كاودانىن چماكى و ئابوورى و ئىمناھىي و گەھىرىنە كارگىرى. ئەم دىشىن ھەمان ئاخىن بۇ ناراستەيىن گەھىرىنە ل سەر ئاستى قەزايىن پارىزگەھى ژى پىزىن. دژوارىيا دىاردا جوداھىيى د ئاستىن گەشەكەرى دا ب جوداھىيا پىقەرىن جەھى. ب رەنگەكى ئەف گەھىرىنە د ئاستى گەشەكەرى دا بەھىزىر لى دەين دگەل قەگەھاسىنا ئاكنجىيان ژ يەكەبەكا جەھى يا مەزىن بو ھندەك يەكەيىن جەھى يىن بچوكتىر، فاكتەرىن مەشەختىبوونا گوندىيان و كاودانىن ئىمناھىي ژى دەينە ھىمارتن فاكتەرىن سەرەكى د ھەبوونا جوداھىيان دناقبەرا ئاستىن گەشەكەرى دا فىنجا چ ل سەر ئاستى پارىزگەھى بىت بان ل سەر ئاستى يەكەيىن كارگىرى يىن بچوكتىر ۋەك قەزا و ناھىيان.

۲. گەشەكەرىنا ئاكنجىيان

گوند و باژىران

ئەم جوداھىيىن د بەھايى پىقەرىن زىدەبوونى دا ل سەر ئاستى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھا دەۋكۆ

نيزىكى دوجاران پتر لىھاتىبە و گەھشتىبە (۱,۸۱٪) د ماۋەينى ھەر سالەكىدا.

۲) ل فېررى ئاراستەكى ئاشكەرا بۇ زىندەبوونا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى پارىزگەھى و دەفەرىن گوندان ھەبە د ماۋەينى دناقبەرا (۱۹۸۷-۱۹۹۱) ئى ب رەنگەكى تىكرابىن گەھشەكرىن بىن زىندەبوونا ئاكنجىيان گەھشتىبە (۹,۲۸٪) ئى و (۱۱,۲۸٪) ئى ل دووف ئىك. ئەگەرى قى چەندى زى دزقپىت بۇ ۋى بارودۇخى ئىمناھىن بىن قەگەرىبە پارىزگەھى پىشتى سالا (۱۹۹۱) ئى و قەگەرىانا خىزانىن مشەختى تركيا و ئىرانى بووين بۇ دەفەرىن گوندان د ھەمان دەمدا دەفەرىن باژىران ھندەك تىكرابىن كىمتر دوان سالاندا ب ھەقبەركىن دگەل سالىن بەرى ھىنگى يان پىشتى ھىنگى نووماركرىنە، بەلكو كىمترىن تىكرا ب دىژاھىيا ماۋەينى قەكۆلىنى نووماركرىبە.

تەماشەى خىشتەين (۱۱) بكە) ژ سالەكى بۇ نىكا دى د جودانە، و جوداھىيا د ئاستىن زىندەبوونى ل دەفەرىن گوندان پتر دىبان ژ دەفەرىن باژىران. ھەردىسان پىفەرىن زىندەبوونى بەردەوام بەھابەكى ئەرنى ل دەفەرىن باژىران نووماركرىبە، لى دەندەك سالىن قەكۆلىن دا بەھابەكى نەرنى ل ھندەك دەفەرىن گوندان نووماركرىبە.

نشتى ژ ھەمىان سەرنجراكىنشتىر ئەو جوداھىيا ئاشكەرا يا د تىكرابىن زىندەبوونا سالانەبە دناقبەرا كىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى و دەفەرىن گوند و باژىران (تەماشەى خىشتەين (۱۷) و وىنەين (۹) بكە)، ئەم دىن تىبىنىيا فان خالان بكەين.

۱) تىكرابىن زىندەبوونا سالانە يا ئاكنجىيان ل دەفەرىن گوندان د ماۋەينى سالىن قەكۆلىنى دا گەھشتىبە (۱,۹۹٪) ئى . ئەف تىكرايە ل سەر ئاستى كىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى بلندبوۋىبە تاگەھشتىبە (۳,۸۱٪) ئى . و ل دەفەرىن باژىران

خىشتەين (۱۱)

پىفەرىن زىندەبوونا ئاكنجىيان گوند و باژىرن پارىزگەھا دەۋكۆر (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

گوند		باژىر				
رتبەيا گەۋرىنى	زىندەبوونا سالانە	زىندەبوونا ئاكنجىيان	رتبەيا گەۋرىنى	زىندەبوونا سالانە	زىندەبوونا ئاكنجىيان	
۱۴,۲۲	۱۴۴۰	۱۴۴۰۱	۷۴,۲۵	۱۰۲۹	۱۰۲۹۰	۱۹۵۷-۱۹۴۷
-۱۸,۷	-۲۱۹۸	-۲۱۵۸۱	۱۴۲,۳	۳۴۵۰	۲۷۱۰۲	۱۹۶۵-۱۹۵۷
۵۲,۲	۴۰۹۰	۴۹۰۸۸	۱۰۷,۵	۴۶۳۸	۵۵۶۵۳	۱۹۷۷-۱۹۶۵
-۴۷,۹	-۲۸۵۷	-۲۸۵۷۷	۱۰۳,۶	۱۱۱۳۰	۱۱۱۳۰۶	۱۹۸۷-۱۹۷۷
۳۰۱	۲۴۹۴۵	۲۴۴۵۰۳	۶۱,۴۱	۱۴۹۲۴	۱۳۴۳۱۷	۱۹۹۶-۱۹۸۷
-۲۵,۸	-۷۷۱۶	-۷۷۱۶۴	۸۲,۸	۲۹۲۲۷	۲۹۲۲۷۵	۲۰۰۱-۱۹۹۶
۵۵,۱۹	۱۹۹۳	۱۲۳۵۹۷	۲۸,۹۶	۳۰۱۴	۱۸۶۸۸۲	۲۰۰۹-۲۰۰۱
۲۴۱	۳۹۴۰	۲۴۴۲۶۲	۵۹-۴	۱۳۱۹۹	۸۱۸۳۲۵	۲۰۰۹-۱۹۴۷

ژىدەر: سەرزىمىربارى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان پارىزگەھا دەۋكۆر ل سالىن دىباركى.

خىشمىن (۱۷)

تىكرابىن زىندەبوونا سالانە (%) بۇ گىشت ئاكنجىن پارىزگەھىا دھۆكى و دەقىرىن گوند و باژىران (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

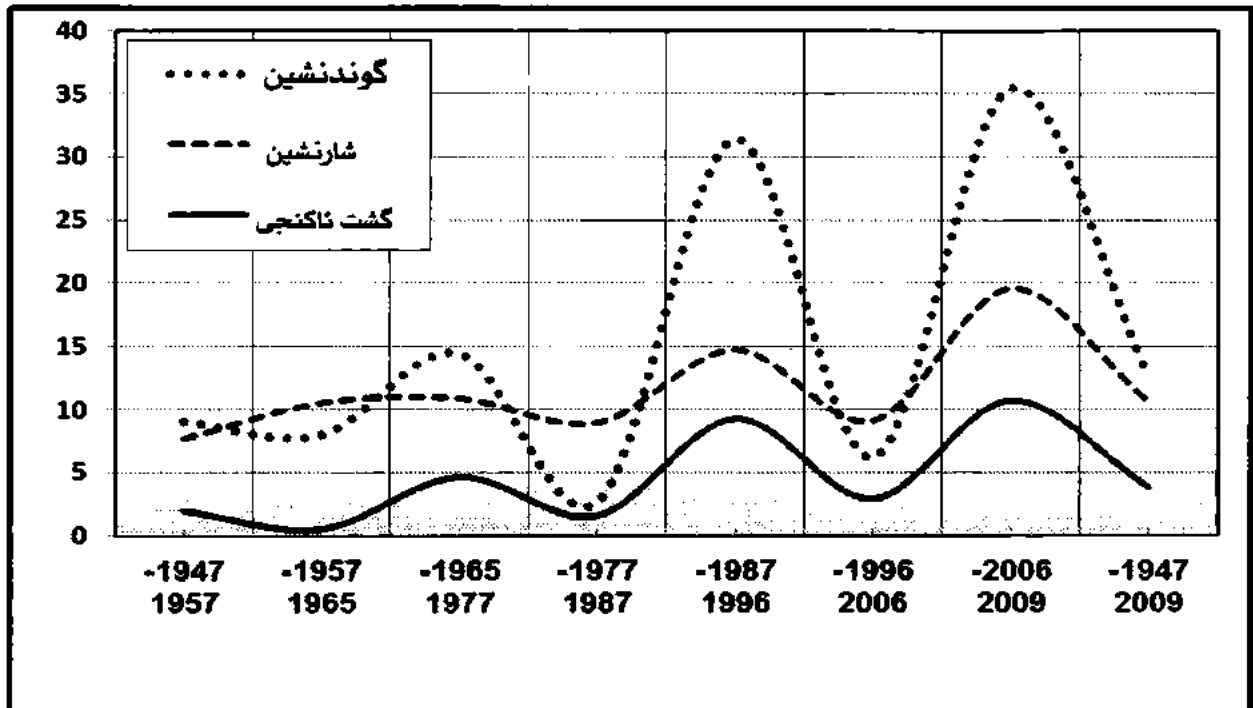
گوند	باژىر	گىشت ئاكنجى	
۱,۳۴	۵,۷۱	۱,۹۶	۱۹۵۷-۱۹۴۷
-۲,۵۵	۱۰	۰,۵۳	۱۹۶۵-۱۹۵۷
۳,۵۶	۶,۲۷	۴,۶۱	۱۹۷۷-۱۹۶۵
-۶,۳۱	۷,۳۷	۱,۵۸	۱۹۸۷-۱۹۷۷
۱۶,۶۸	۵,۴۶	۹,۲۸	۱۹۹۶-۱۹۸۷
-۲,۹۴	۶,۲۲	۲,۹	۲۰۰۶-۱۹۹۶
۱۵,۸۸	۸,۸۳	۱۰,۷۲	۲۰۰۹-۲۰۰۶
۱,۹۹	۶,۸۱	۳,۸۱	۲۰۰۹-۱۹۴۷

ژىدەر، سەرژىمىرى و ھەئسەنگاندىن ئاكنجىن پارىزگەھىا دھۆكى ل سالىن دىباركى.

۳) ل قىرىي حالەتەكى رەنگقەدانى بى ئاراستەين تىكرابىن زىندەبوونى ھەبە دناقبەرا دەقىرىن گوند و باژىران د ھەمى ماوہىاندا، تىكرابىن زىندەبوونى ل دەقىرىن باژىران بەرەف زىندەبوونى چووينە و ل دەقىرىن گوندان بەرەف كىمبوونى چووينە و بەرەفقاى قى چەندى ژى دىروستە و رويدابە، بۇ نەموونە دەقىرىن گوندان بلندىرىن تىكرابىن زىندەبوونى ل سالىن (۱۹۸۷-۱۹۹۶) ئى ب رىژەيا (۱۶,۶۸%) ئى نووماركىبە ب بەرامبەرى وى دەقىرىن باژىران كىمىرىن تىكرا ب رىژەيا (۵,۴۶%) ئى نووماركىبە، بەرامبەرى قى چەندى ژى دەقىرىن باژىران ل سالىن (۱۹۷۷-۱۹۸۷) ئى تىكرايەكى بلندىن زىندەبوونى نووماركىبە ب رىژەيا (۷,۳۷%) ئى، ل حالەتى دوورقەفتنا ھەردو ماوہىين (۱۹۵۷-۱۹۶۵) ئى و (۲۰۰۶-۲۰۰۹) ئى^(۱)، و ل بەرامبەرى وى كىمىرىن بەيىن نەرىنى ل دەقىرىن گوندان ھانىبە نووماركىن، ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ فاكتەرى

وئىنەين (۱۹)

گەشمەكرنا تىكرابىن زىندەبوونا سالانە (%) بۇ گىشت ئاكنجىن پارىزگەھىا و گوند و باژىران (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

۳. ل ژىر سىبەرا وان پىزىننىن د پاراگرافى بەرى نھادا ھاتىن، ئىكرايىن زىدەبوونا ئاكنجىيان د ماوھىي سالىن قەكۆلىنى دا سالانە كىمترنەبووھە ژ (۵٪) ل قەزايىن پارىزگەھى ژىلى ھەردو قەزايىن ئاكرى و شىخان كو ئىكرايىن زىدەبوونا سالانە ل وان قەزايان گەھشتىبە (۵،۴٪) ئى و (۱،۳٪) ئى ل دووڧ ئىكدا.

۴. بەيىن مەزىن بىن پىفەرئىن زىدەبوونى بەرھەف كىمبوون و زىدەبوونى ل سەر ئاستى دەفەرئىن گوند و باژىران د ھەردو ماوھىيىن (۱۹۵۷-۱۹۶۵) ئى و (۱۹۱۵-۱۹۷۷) ئى قەدگەرئە شاشىيىن ل سالا (۱۹۶۵) ئى ھاتىنە ئەنجامدان.

۵. ب شىئوھىەكى گشتى قەزايان ئامىدىن د ماوھىي دناقبەرا (۱۹۷۷-۱۹۸۷) ئى د ھانە ھژمارتن دەفەرەكا كىم ئاكنجى ژبەركو دەفەرئىن وئ بىن گوند و باژىران بەيەكى نەرتى بىن زىدەبوونى ھەبوو.

۶. دەفەرئىن گوندان ل قەزايىن دھۆك و زاخۇ د ماوھىي دناقبەرا سالىن (۱۹۷۷-۱۹۸۷) ئى د ھانە ھژمارتن دەفەرئىن كو بەيەكى نەرتى بۇ زىدەبوونى ھەي، بەرامبەرى وئ دەفەرئىن باژىران ل قەزايىن دھۆك و زاخۇ و ئاكرى و شىخان بەيەكى نەرتى بۇ زىدەبوونى ھەبوو كو ئىكرايىن زىدەبوونا سالانە گەھشتىبوونە (۷،۸٪) ئى و (۷،۵٪) ئى و (۲،۵٪) ئى و (۴،۴٪) ئى ل دووڧ ئىك.

۷. دەفەرئىن گوندان پىچەك ژ رەوشا خۇيا بەرى زفەراندەفە ب ئايبەت ل ھندەك قەزايىن وەكو دھۆك و زاخۇ و ئامىدىن ل داوبىيا ماوھىي دناقبەرا (۱۹۸۷-۱۹۹۶) ئى ئەو ژى پشتى دوبارە ئىمناھى و بەرقەرابوون زفەرىيە فان گوندان، ب رەنگەكى كو رىژەيا گھۇرىنى ل فان ھەرسى قەزايان ژ (۱۵۰٪) ئى كىمتر لى ناهىت بەلكو ل قەزا ئامىدىن ئەف رىژەيە دوجاركى لى دەھىت، ھەردىسان ئىكرايىن زىدەبوونا سالانەژى بلندترىن بەھا تووماركر ب ھەقبەركىن دگەل سالىن بەرى ھىنگى كو دگەھىتە (۱۰٪) ئى و ل قەزا زاخۇ ژى بلند دبىت تا دگەھىتە (۱۶٪) ئى .

مىشەختىبوونى دزفەرت كو بووھە ئەگەرى دووبارە دابەشكرن و پىكخستىنا ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىران د ماوھىي سالىن قەكۆلىنى دا.

۴) بەيىن ئىكرايىن زىدەبوونى ئاكنجىيان ل دەفەرئىن گوندان دەھىتە گھۇرىن ب گھۇرىنەكا ئاشكەرا ب ھەقبەركىن دگەل دەفەرئىن باژىران، ب رەنگەكى كو بەيىن ھاوكۆلكى جوداھىيى دگەھىتە (۱۱۵،۲٪) ئى بەرامبەر (۲۴،۶٪) ئى ل دەفەرئىن باژىرى، ل سەر ئاستى گشت ئاكنجىيىن پارىزگەھى ژى بەيىن ھاوكۆلكى جوداھىيى دگەھىتە (۸،۹٪) ئى .

ئەو خالىن ئامازە پى ھاتىبەكرن دەرىارەي جوداھىيى د ئاراستەيىن زىدەبوونا ئاكنجىيان دناقبەرا دەفەرئىن گوندان و باژىران ل سەر ئاستى پارىزگەھى، دىاربووھە كو ئەف چەندە پتر ل سەر ئاستى قەزايان يا بەرچاڧ بوو، ب ھارىكارىيا داتايىن خىشتەيى (۱۸) و نەخىشەيىن (۳) و (۴) ئەم دشىن تىبىنىيا فان خالان بگەيىن-

۱. دەفەرئىن باژىران ب شىئوھىەكى گشتى بەيەكى بلند بۇ پىفەرئىن زىدەبوونا ئاكنجىيان د ماوھىي سالىن قەكۆلىنى دا ھەبوو، ب ئايبەت ل دەف قەزايىن دھۆك و زاخۇ و ئامىدى ب ھەقبەركىن دگەل دەفەرئىن گوندان كو بەيەكى نەرتى بۇ پىفەرئىن زىدەبوونى ھەبوو ژىلى قەزايان ئاكرى چونكى سىرۇشتى وئ بىن گوندى و وان بارودۇخىن ئىمناھىيى بىن تا رادەيەكى باش دەفەر ب خۇفەگرتى.

۲. ل دووڧ پىفەرئى رىژەيا گھۇرىنا ئاكنجىيان دىاربووھە كو ئاكنجىيىن باژىرىن دھۆكى نىزىكى (۳۴) جاران زىدەبوويىنە و بىن زاخۇ نىزىكى (۲۶) جاران و بىن ئامىدى و شىخان و ئاكرى ژى (۱۹) و (۶) و (۱۴) جاران ل دووڧ ئىك زىدەبوويىنە، لى ئاكنجىيىن باژىرى سىمىلنى بىتنى پىنچ جاران د ماوھىي بىست سالىن بۇرىدا زىدەبوويىنە، ئەگەرى فى كىماتىيى ژى بۇ ھندى دزفەرت كو ئەف دەفەرە خودان سىرۇشتەكى گوندى و كىشتوكالىنە.

خىشمىنى (۱۸)

رېژىمىن گھۇرىن و نىكرائىن زىدموونا سالانە يا ئاكنجىيان (% ئ ل قەزايىن پارىزگەھ دەۋىگە (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

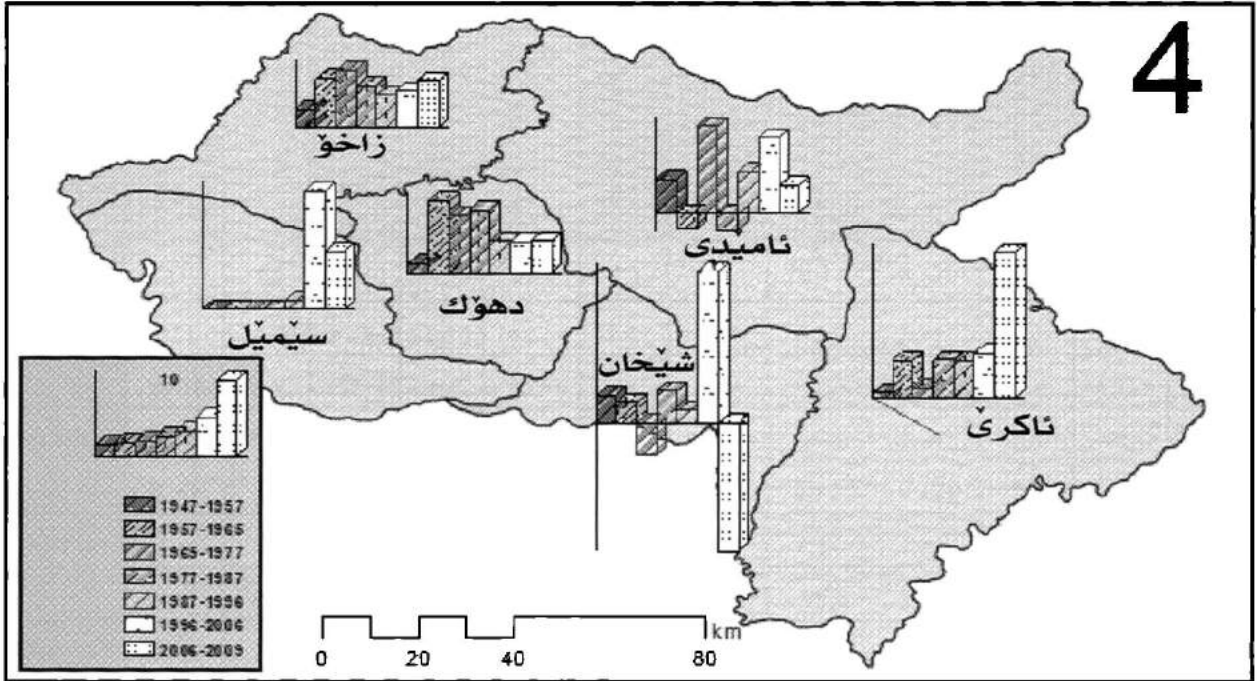
قەززا زاخۇ		قەززا نامىدىن				قەززا دەۋىگە				سال		
گوند		بازىر		گوند		بازىر		گوند			بازىر	
نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن		نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن
۲,۳	۲۶	۲,۵	۲۸,۸	۲,۵	۲۸	۴,۶	۵۷,۵	-۰,۵۷	-۷,۳	۱,۳	۱۴	۱۹۵۷-۱۹۴۷
-۸,۹	۱۰۱,۸	۶,۷	۶۷,۸	-۵,۹	-۳۸,۶	-۲,۱	-۱۵,۷	-۶,۴	-۴۰,۹	۹,۹	۱۱۳	۱۹۶۵ - ۱۹۵۷
۶	۱۰۱,۸	۷,۹	۱۵۰	۵	۸۱,۲	۱۲	۲۹۰,۳	۹,۸	۲۰۹,۷	۷,۹	۱۴۸,۷	۱۹۷۷- ۱۹۶۵
-۸,۵	-۵۹	۵,۷	۷۴,۹	-۱۲,۶	-۷۴	-۲,۴	-۲۱,۷	-۱۱,۷	-۷۱,۲	۸,۷	۱۳۰	۱۹۸۷-۱۹۷۷
۱۱,۹	۱۷۵,۲	۴,۵	۴۸,۱	۱۶,۴	۲۹۳,۸	۵,۸	۶۶	۱۱	۱۵۶,۴	۴,۴	۴۸,۱	۱۹۹۶-۱۹۸۷
-۴,۳	-۳۵,۴	۵,۱	۶۴,۶	-۴,۶	-۳۷,۳	۱۰,۴	۱۶۹	-۷,۹	-۵۶	۴,۲	۵۱,۱	۲۰۰۶-۱۹۹۶
۲,۴۶ -	۷,۲۲ -	۶,۳۷	۲۰,۴	۵,۵۷ -	۱۵,۸۳ -	۳,۷۲	۱۱,۵۹	۴,۸۲ -	-۱۳,۸	۴,۳۷	۱۳,۷	۲۰۰۹-۲۰۰۶
-۰,۳۳	-۱۸,۷	۵,۵	۲۶۷,۴	-۰,۴	-۲۲,۹	۴,۹	۱۹۲۱	۱,۲ -	-۵۲,۶	۵,۹	۳۴۳,۵	۲۰۰۹-۱۹۴۷
قەززا شىنخان				قەززا ئاكرى ^(۱۱)				قەززا سىمىلىن				سال
گوند		بازىر		گوند		بازىر		گوند		بازىر		
نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	نىكرائىن زىدموونى	رېژىمىن گھۇرىن	
۶	۸۰,۵	۳,۷	۴۴,۱	۴,۲	۵۰,۶	۰,۶	۶,۵	-	-	-	-	۱۹۵۷-۱۹۴۷
-۲,۵	-۱۸,۴	۲,۸	۲۵,۲	-۳,۷	-۲۶	۵,۱	۴۹,۲	-	-	-	-	۱۹۶۵ - ۱۹۵۷
-۰,۲	-۳	-۴,۴	۱۲۲,۲ ^(۱۲)	۶,۳	۱۰۷,۸	۱,۳	۱۶,۵	-	-	-	-	۱۹۷۷ - ۱۹۶۵
۵,۱	۶۴,۵	۴,۴	۵۴	۱,۸	۱۹,۵	۵,۲	۶۶	-	-	-	-	۱۹۸۷-۱۹۷۷
-۲,۲	-۱۸,۱	۱,۷	۱۶,۹	۵,۲	۵۸,۷	۵,۱	۵۷,۳	۵,۵	۶۲,۴	۱,۲	۱۱,۳	۱۹۹۶-۱۹۸۷
-۱۰,۶	-۶۷,۴	۲۰,۸	۵۶۲ ^(۱۳)	۱,۸	۲۰,۱	۶,۱	۸۱,۸	-۱۷,۹	-۸۶,۲	۱۶,۲	۳۵۰,۴	۲۰۰۶-۱۹۹۶
۸۸,۹	۵۷۵,۸	۱۷,۶ -	۴۴,۱ -	۵,۴	۱۷	۲۰	۷۳	۷۳	۴۱۸,۳	۸	۲۶,۱	۲۰۰۹-۲۰۰۶
۲,۳۵	۱۲۲,۷	۳,۱۷	۵۹۴,۷	۲,۹۷	۵۱۷,۲	۴,۵	۱۴۲۲	-۰,۶۹	۱۶,۴	۸,۷	۵۳۲,۵	۲۰۰۹-۱۹۴۷

ئىدەر، سەرمۇنرىبارى و ھەلسەنگاندنن ئاكنجىين پارىزگەھ دەۋىگە ل سالنن دىباركرى.

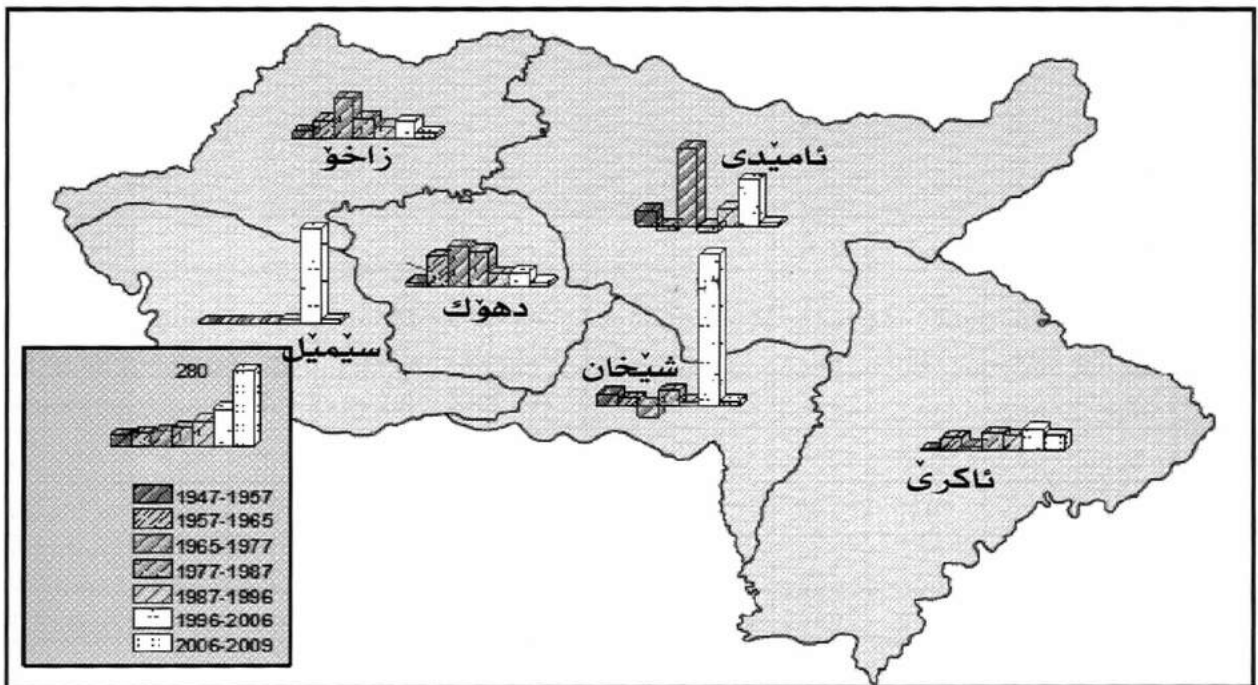
نەخشەپى (۳)

تىكرابىن زىدەبوونا سالانە و رىژەبىن زىدەبوونا ئاكنجىيان ل باژىرنىن قەزبان (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

تىكرىيىن زىدەبوونا سالانە

رىژەبىن گھورىنى

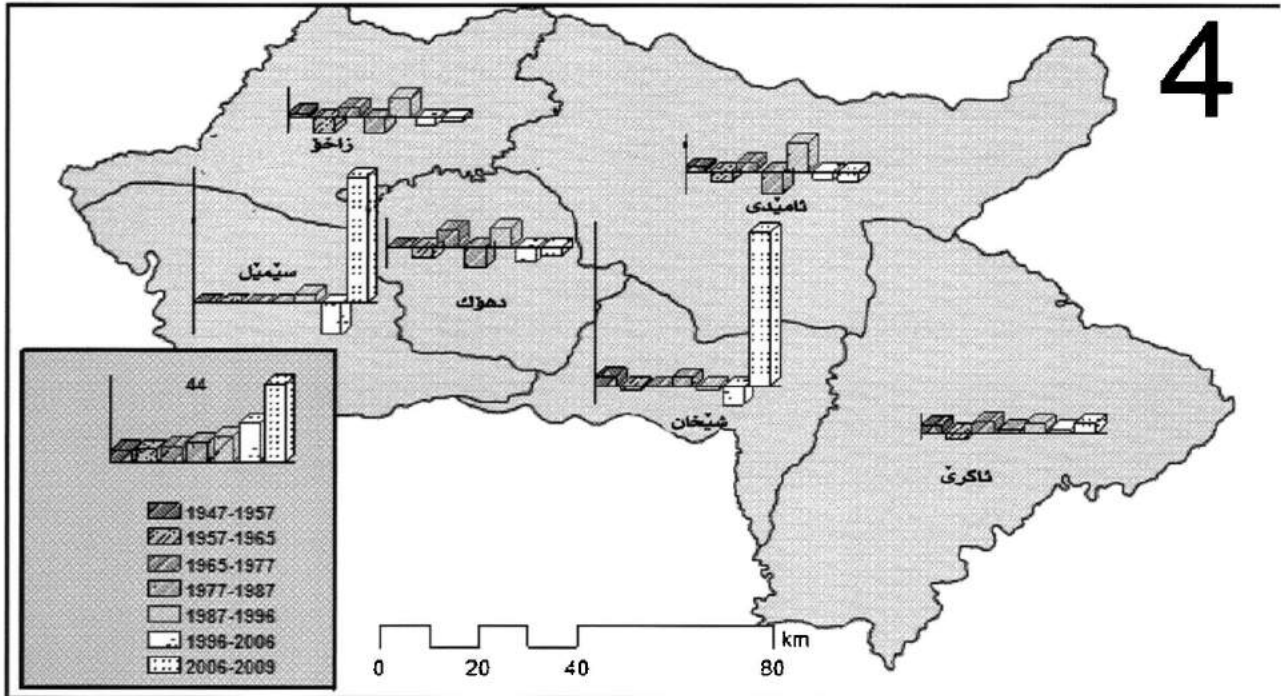

لەخشمىن (۴)

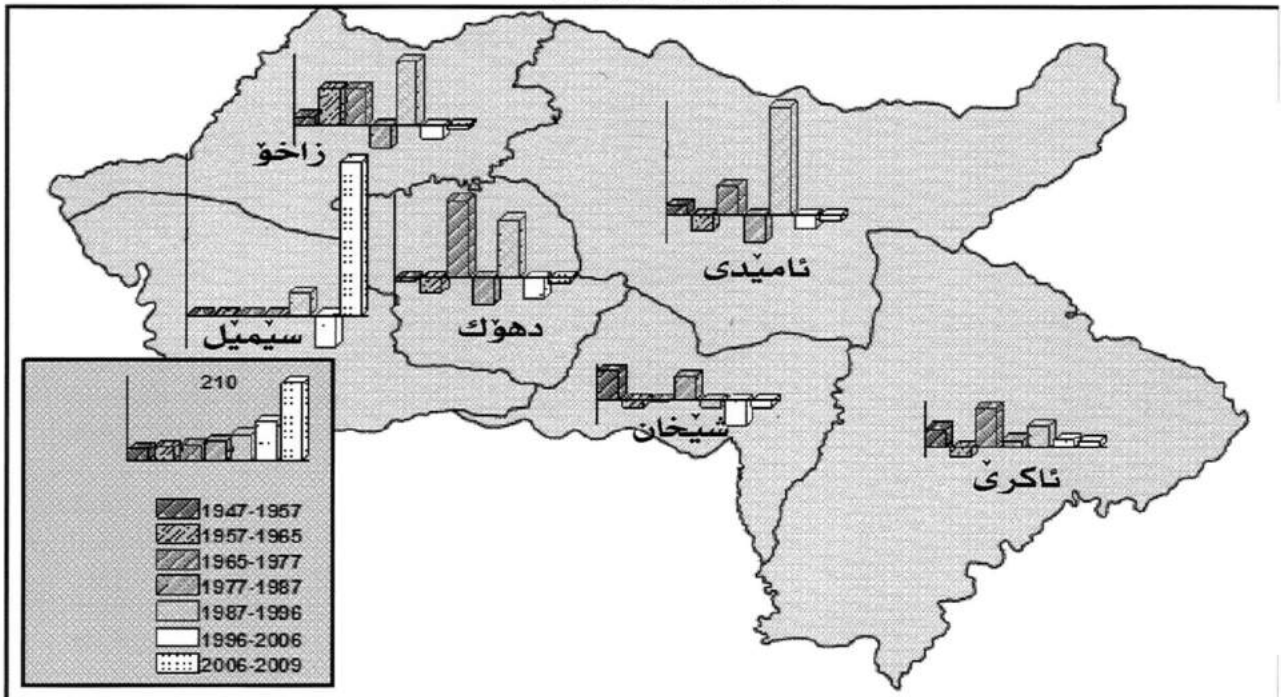
تىكرايىن زىدەبوونا سالانە و رىژمىن گھۇرىنا ئاكنجىيان ل كوندىن قەزاين (۲۰۰۶-۱۹۴۷)

تىكرايىن زىدەبوونا سالانە

4

رىژمىن گھۇرىنى

باژىران ل سەر ئاستى قەزا و پارىزگەھى دەيتە گھۆرىن ب گھۆرىنەكا بەرچاڧ د ماوهىن سالىن قەكۆلىنى دا (تەماشەى خىشتەينى ۱۹) بگە، ب رەنگەكى كو بهايىن ھاوكۆلكىن جوداھىن ل دەقەرىن گوندان بلند دىت (ھەتا ب بەھايىن نەرىنى ژى) ب ھەقەرىن دگەل دەقەرىن باژىران، ئەف چەندە ژى ھىماين دكەتە سەر رادەين جوداھىن د بەھايىن پىشەرىن زىندەبوونى دا ل دەقەرىن گوندان ب ھەقەرىن دگەل دەقەرىن باژىران.

۸. بلندبوون و كارتىكەرن زىندەبوونا ئاكنجىين باژىران ل گىشت قەزايىن پارىزگەھى دماوهىن دناقبەرا (۱۹۹۱-۲۰۰۶) ئى بۇ ئەگەرىن كارگىرى دزفريت، ب رەنگەكى كو گەلەك سەنتەرىن گوند و كۆمەلكەھىن ئاكنجىيان ھاتىنە گھۆرىن بۇ سەنتەرىن باژىران يانژى باژىرقانى لى ھاتىنە قەكرن لەورا ئاكنجىين وان دگەل يىن باژىران ھاتىنە ھژمارتن.

۹. بەھايىن پىشەرىن زىندەبوونى ل دەقەرىن گوند و

خىشتەينى (۱۹)

بەھايىن ھاوكۆلكىن جوداھىن بۇ رىژەينىن گھۆرىن ئاكنجىيان و نىكرائىن زىندەبوونا سالانە ل سەر ئاستى پارىزگەھى و قەزايىن وى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

پارىزگەھ	ئاكرى		سىمىل		شىخان		زاخۇ		ئامىدى		دھوك			
	باژىر	گوند	باژىر	گوند	باژىر	گوند	باژىر	گوند	باژىر	گوند	باژىر	گوند		
۲۱۶	۲۳۰	۱۱۲	۱۸۴	-۲۴۷	۸۳	۵۴	۱۱۷	۲۰۲	۲۱۴	۳۵۷	۱۹۳	۵۴۵	۲۲۰	رىژەيا گھۆرىن ئاكنجىيان
۴۶۸	۳۲	۱۲۴	۵۵	-۲۰۲	۱۰۰	-۷۸۵	۱۶۲	-۳،۲	۳۱،۵	۹،۲	۱۱۶	-۸۹۷	۵۰	نىكرائىن زىندەبوونا سالانە

ژىندە، داتايىن خىشتەينى (۱۱) و (۱۷) و (۱۸).

پەراويز

۱. فتحى محمد ابو عىانە، جغرافىة السكان، دار النهضة العبية، بيروت، ۱۹۸۱، ص ۲۴۳.
۲. عبد علي الخفاف، محمد احمد عقلة المؤمنى، سكان العالم الاسلامى دراسة عن الواقع ومؤشرات المستقبل، دار الكندي للنشر والتوزيع، ط ۱، ۱۹۹۴، ص ۱۰-۱۱.
۳. ئاكنجىين قەزا بەردەرەش بخۇفە دگريت، ساللا ۲۰۰۹ (قەزا بەردەرەش ژئافدا نەھاتىبەدەر چونكى ل ساللا ۲۰۰۶ ئى بووبە قەزا).
۴. بەھايىن ھاوكۆلكىن جوداھىن ب ھارىكارىيا پروگرامى (Excel) ھاتىبە دەرختىن، پىرىيا جاران ئەف ھاوكىنشە دەيتە ب كارئىنان

$$S = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n-1}}$$

ب رەنگەكى كو $(\bar{x}, -\bar{x})$ = سەرجمەن بەھىن گىشىنى يىن جوداھىيا دىئاڧىمىرا بەھا و ئاڧەندى ئى يىن بىركارى
 n = ھۆمارا بەھىي
 s = لادانا پىشەرى

بەرى خۇ بەدە :

J.Chapman, McGrew, Jr.Charles & B.Monroe , An Introduction to statistical problem sloving in geography , Mc Graw- Hill Higher Education ,Second Edition , United State of America , 2000 .pp.41-42 .

ب ھارىكارىيا بەھىن لادانا پىشەرى ھاوكۆلكىن جوداھىيىن (Coefficient of Variation) ھاتىبە دەرخستىن كو پىكدەھىت ژ رىزىھيا دىئاڧىمىرا لادانا پىشەرى و ئاڧىنجىيىن بىركارى پىشنى كو ھاتىبە ڧەگۇھاسستىن بۇ رىزىھيا سەھى، دىسان تەماشەى ڧان ژىدەھران بەكە:

صلاح الدين محمود علام، تحليل بيانات البحوث النفسية والثربوية والاجتماعية، دار الفكر العربي، القاهرة، ۲۰۰۳، ص ۱۷۸.

Peter Davis, Op.Cit.p.۱۷.

۵. طە حمادى الحدىثى، جىغرافىيە السىكان، مەدېرىيە دار الكىتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، الموصل، ۱۹۸۸، ص ۲۸۹-۲۹۴.

۶. محمد فتحى أبو عيانة، مدخل الى التحليل الاحصائي في الجغرافيا البشرية، دار النهضة العربية، بيروت، ۱۹۸۶، ص ۲۳۲-۲۳۳.

۷. جمهورية مصر العربية، المركز الديموغرافي بالقاهرة، طرق الاسقاطات لسكان الحضر والريف، اعداد قسم الشؤون الاقتصادية والاجتماعية - بالامم المتحدة - نيويورك، الدراسات السكانية رقم (۵۵)، كتيب رقم (A) من سلسلة كتيبات عن طرق تقدير السكان، ترجمة: أحمد مختار الجمال، محسن مصطفى حسين، القاهرة، ۱۹۹۴، ص ۷۴. A. تىكرائىن ژىدەھبۇونى يىن داويىن ل سالىن (۱۹۸۷-۲۰۰۹) دىباردكەت.

۹. قەزا بەردەرەش ژى دگەل ھاتىبە ھۆمارتن.

۱۰. دەڧەرىن باژىران د ماوھىن دىئاڧىمىرا (۱۹۵۷-۱۹۶۵) ئى بلندىرىن تىكرائىن ژىدەھبۇونا ئاكنجىيان توماكرىوو كو دگەھشنى (X) ئى ب ھەڧىمىركىن دگەل سالىن دى يىن دىخستەيىن (۱۷) دا ھاتىنە دىاركىن، لىن بلندىبونەكا ژىدە بۇ ئاكنجىيىن باژىران بەرامبەر كىمبۇونا ڧى بەھىي بۇ رىزىھىيەكا نەرىنى ل دەڧەرىن گوندان ئەگەرى ئى بۇ وان شاشىيىان دىڧرىت يىن د سەرزىمىرىيا سالا (۱۹۶۵) ئى دا ھاتىنەكىن.

۱۱. قەزا بەردەرەش ژى ل سالا (۲۰۰۹) ئى دگەل ھاتىبە ھۆمارتن چۇنكى ژنوى ل سالا (۲۰۰۶) ئى بىوو قەزا.

۱۲. ئىنك ژ ئەگەرىن كىمبۇونا رىزەيىن گەھورىن و تىكرائىن ژىدەھبۇونى ل قەزا شىخان د سەرزىمىرىيا سالا (۱۹۷۷) ئى بۇ ھندى دىڧرىت كو وى دەمى ناھيا ئەلفۇش دگەل نەھاتىبوو ھۆمارتن.

۱۳. ژ ئەگەرىن مىشەخىبۇونا ئاكنجىيىن گوندان و باژىران و بەرفرەھبۇونا سەنتەرى قەزا شىخان (باژىركىن ئىسڧنى).

(۲)

دابهشبوونا جوگرافى يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى

جوداجودا ھەروەك ھەرنەمىن كارگىرى و سرۇشتى و ئابوورى و جفاكى يانژى ھەرنەمىن پلاندانانى يانژى دناقبەرا گوند و باژىران^(۱).

سەرەراى ھەبوونا جوداھىيا ئابەتمەندىين ئاكنجىيان ل جھەكى، رۇلى نەخشەين دابهشبوونا ئاكنجىيان ھەرىن ديار و بەرچاقە، ژەر قى چەندى ژى ھندەك قەكۆلەر ھوسا د بىنن كو بابەتى سەرەكى يى جوگرافىيا ئاكنجىيان تەوهرى وى يى سەرەكى دەربارەى دابهشبوونا ئاكنجىيانە ل سەر نەخشەيان ل دووف ئابەتمەندىين وان يىن جوداجودا زىندەبارى شىرۇقەكرنا پەيوەندىيان دناقبەرا وىنەين دابهشبوون و فاكترەين كارتىكرنى ل قى چەندى دكەن^(۲).

دەستپىكرنا بابەتى دابهشبوونا جوگرافى يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ب قۇناغىن قەكۆلىين يىن جوداجودا دەستپىكرىبە زىندەبارى رىك و شىوازىن شىرۇقەكرنى يىن جوداجودا، ھەرىك ژوان رەھەندەكى ژ رەھەندىن وىنەين گىشتى يى دابهشكرنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى دياردكەت، و ب سەرجهمى وان نىشانىن سەرەكى يىن كەسايەتىيا مرۇقى ل ھەرىمى دەينە دەستنىشانكرن، و بۇ دياركرنا قى چەندى ل دووف قى رىزىمەندىين ئەم چووینە دناف بابەتى دا.

۱. دابهشبوونا ژمارەى و رىژەى يا ئاكنجىيان

سەرەكىفەتتىرىن رىكىن دياركرنا پىنشكەفتنا دابهشبوونا ژمارەى بۇ ئاكنجىيان پىشت بەستنى دكەتە سەر نەخشەين خالەندىيا ئاكنجىيان

ئىك : دابهشبوونا ژمارەى و

رىژەى يا ئاكنجىيان

سەرەراى ھەبوونا كۆمەكا فاكترەين سرۇشتى و ئابوورى و مىژووى و شارستانى دەستنىشانكرنا شىوازى دابهشكرنا جوگرافى يا ئاكنجىيان ل ھەر ھەرنەمەكى ژ ھەرنەمىن جىھانى^(۱)، لى وىنەين دراماتىكى بۇ شىوازى زىندەبوون و دابهشبوونا ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىرىن پارىزگەھا دھۆكى ب شىوازەكىبە كو ب دەگمەن ئەف شىواز و ستايلە ل دەقەرەكا دى يا جىھانى ھەبىت، ئەف چەندەژى ژ قەرىزا كۆمەكا فاكترەين سىياسى و ئىمناھى و كارگىرى يىن كوور پەيدابوویە و بووینە سىمايىن جوداھىين دناقبەرا كۆمەلگەھىن گوند و باژىران، رەنگە بەرچاقترىن سىمايىن قى جوداھىين بىنە ئەگەرئ دياركرنا ئاستىن چرى و پىكھاتنا پىشەبى^(۲).

دياركرنا سرۇشتى دابهشبوونا جھى بۇ ئاكنجىيان دەينتە ھژمارتن ئىك ژ بابەتىن گرىك يى كو جوگرافىناس پىتەكى مەزىن دەنى، چونكى ب ھارىكارىيا وئ دىنن قەكۆلىنان ل سەر دياردا بەرىلەقبوونا مرۇقان ل سەر رووىن ئەردى و پلا پىشت بەستىن و پىكفە گرىدان و كارتىكرنا دناقبەرا واندا بكەن و ل داوونى ژى وىنەبەكى كارلىكا دناقبەرا مرۇف و ژىنگەھى دا بكىش^(۳)، زىندەبارى فاكترەين گوھورىن و جوداھىيا دابهشبوونا وان ژ جھەكى بۇ ئىكى دى و ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى دناف ئاستىن جھى يىن

كو دھقەرن ئاڧاكرى (Oekoumene) و نھئاڧاكرى (Non Oekoumene) و شاشىيان يان رىكخستنان دابھشېوونى دياردكەت^(۱).

زىدھبوونەكا مەزن د ھژمارا ئاكنجىيان پارىزگەھا دھۆكى د ماوھىي سالىن ڧەكۆلن تىدا ھاتىيەكرن زىدھبارى گوھورنىن رىشەبى ل سەر نىشانىن وىنەبى دابھشكرنا جوگرافى يا ئاكنجىيان ڧىنجا چ ل سەر ناستى يەكەبىن كارگىرى يان ھەرىمىن سرۇشتى بىت.

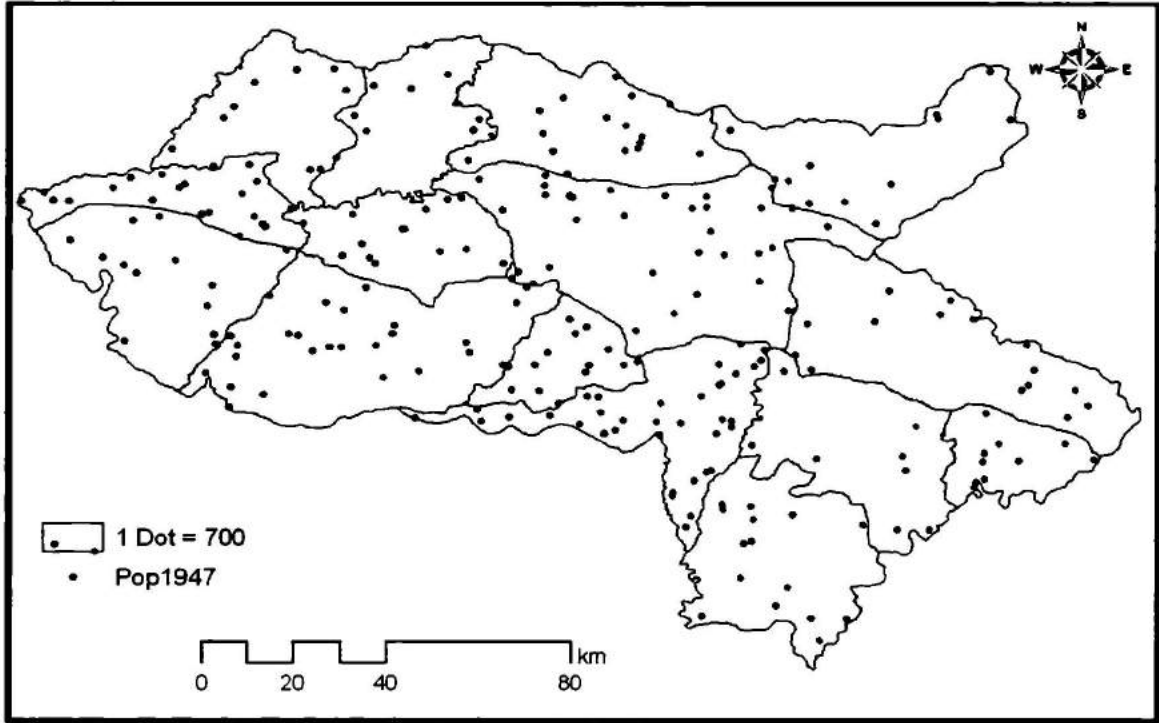
ديارتىن نىشانىن وىنەبى دابھشېوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھى د ماوھىي سىيكا ئىكى ژ ماوھىي ڧەكۆلنى كو دىتە ماوھىي دناڧەرا سالىن (۱۹۴۷- ۱۹۶۵) ئى دابھشېوونا ھەڧسەنكا ئاكنجىيانە ل ھەمى لايىن پارىزگەھى بىن جوداھى، ئەڧە زى رەنگڧەدانەكا سرۇشتى يا شىوازى دابھشېوونا يەكسان يا داھاتىن سرۇشتىيە دناڧ پارچىيەن پارىزگەھى دا ب تايبەت زى داھاتىن ئاڧى، ھەردىسان فاكتەرىن سرۇشتى مينا بەرزى و نزمى و جوړى ناخى و كەشوشەوا... ھند رۆلەكى گىرنگ د شىوازى دابھشېوونا ئاكنجىياندا ھەبە، گىرنگىيا ڧى فاكتەرى بەرى فاكتەرىن ئابوورى و جڧاكى و سىياسى پترە كو ماوھىي ل دووڧدا ڧان فاكتەران زى گىرنگىيەكا مەزن ھەبوويە د دابھشېوونا ئاكنجىياندا، ئەڧ چەندەزى دىتە ئەگەرى زىدھبوونا ھژمارا ئاكنجىيان ل دھقەرەكى و كىمبوونا وان ل دھقەرەكا دى. ئەنجامدانا ھەڧبەركرنەكا سادە دناڧەرا نەخشەبىن دابھشېوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھى دناڧەرا سالىن (۱۹۴۷ و ۱۹۵۷) ئى (تەماشى نەخشەبىن (۵) و (۶) بكە) ئەم نەشىن چ جوداھىي مەزن د وىنەبى دابھشېوونا جوگرافى يا ئاكنجىياندا دناڧەرا واندا ديارىكەين زىلى زىدھبوونا ھژمارا خالان كو ھەر خالەك ھژمارەكا ئاكنجىيان دياردكەت.

و دەمى ئەم تەماشى نەخشەبىن دابھشكرنا ئاكنجىيان يى سالا (۱۹۶۵) ئى دكەين (تەماشى نەخشەبىن (۷) بكە) دى بىنن ھەڧدزىيەكا مەزن د قەبارەبى ئاكنجىيان پارىزگەھى دا ھاتىيەكرن زىرەكو

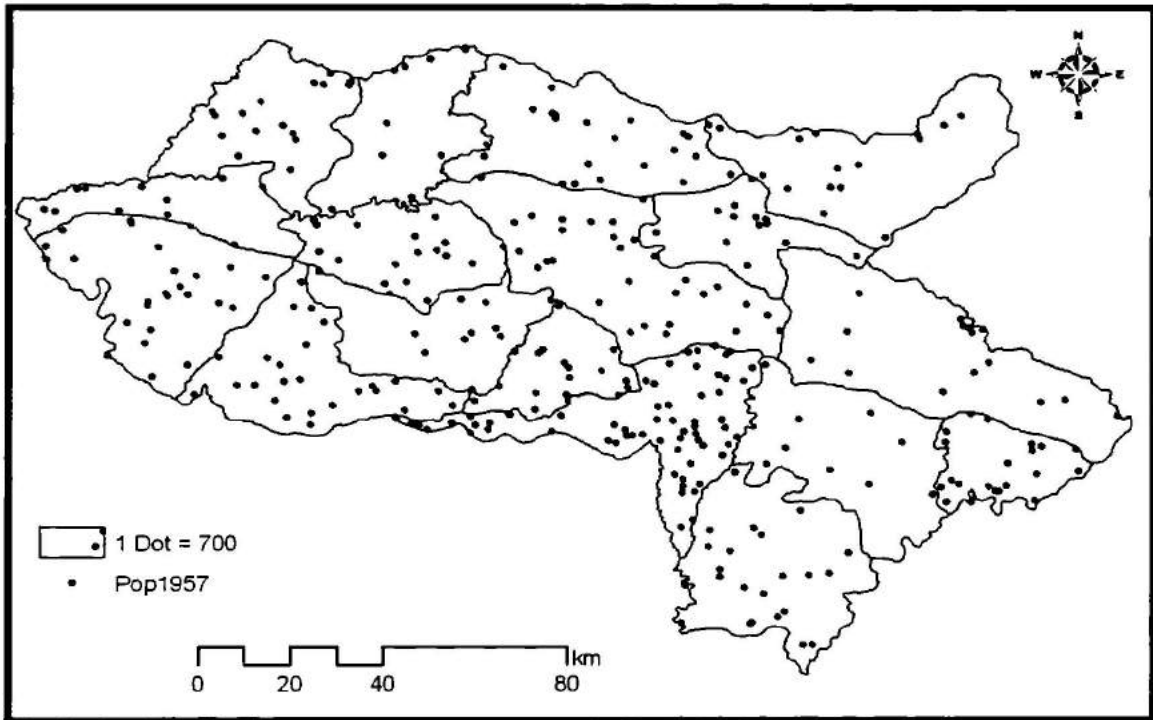
ھژمارا خالان بەرھەڧ كىمبوونى چوويە كو ھەر ئىك ژ ڧان خالان ھژمارەكا ئاكنجىيان دەستىشان دكەت، دڧى سالى دا قەبارەبى ئاكنجىيان پارىزگەھى ب رىزەيا (۲۱٪) ئى كىمبوويە ژ قەبارەبى وان ل سالا (۱۹۵۷) ئى، ھەمى قەزايىن پارىزگەھى كىمبوونەك د ھژمارا ئاكنجىيان وىدا يا دياروو ھەتا كو ل ھندەك يەكەبىن كارگىرى د نىمچە ڧالابوون ژ ئاكنجىيان ھەكى ناحيا رىزگارى يا سەر ب قەزا زاخو و ناحىين مانگىشك و زاويتە بىن سەر قەزا دھۆك و ناحيا سەنتەرى قەزا ئامبىي و ناحيا سەرستكى بىن سەر ب قەزا ئامبىي ڧە و ناحيا دىنارنە يا سەر ب قەزا ئاكرى ڧە. بەرۇڧازى ل ھندەك يەكەبىن كارگىرى زىدھبوونەكا بەرچاڧ د ھژمارا ئاكنجىيان وىدا ھەبوو ھەك ناحيا سەنتەرى قەزا دھۆكى و زاخو، ئەگەرى ڧى چەندى زى بو وان شاشىيان دڧرىت بىن د سەرژمىريا سالا (۱۹۶۵) ئى دا ھاتىنەكرن ھەك رەنگڧەدانەك بو بارى ئىمناھىي ل گىشت دھقەرىن پارىزگەھى بەرى ئەنجامدانا سەرژمىريان د وى سالى دا.

و سالا (۱۹۷۷) ئى (تەماشى نەخشەبىن (۸) بكە)، ھژمارا ئاكنجىيان پارىزگەھى نىزىكى دوجاران پتر لىھاتىيە، وىنەبى دابھشېوونا ئاكنجىيان پتر بىن ھەڧسەنگ بوو ژ سالا بەرى ھىنگى، لەورا نىشانىن چىبوونى پتر لىھاتىيە ل ھندەك يەكەبىن كارگىرى ئەو زى پىشتى كو ھژمارا كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى دناڧ يەكەبىن كارگىرى دا بەرھەڧ زىدھبوونى چووين، و پاشى قەبارەبى ھندەك باژىران ب شىوھەكى نەسرۇشتى مەزن بوويە ھەك باژىرىن دھۆك و زاخو و ئامبىي، ئەو زى ژ ئەنجامى مشەختبوونا خەلكى ژ گوندان بو باژىران ب تايبەت پىشتى رويدانىن سالا (۱۹۷۵) ئى كو بوويە ئەگەر گەلەك ژ ئاكنجىيان گوندىن دھقەرىن چىايى بىن سەر ب قەزايىن ئامبىي و زاخو و ئاكرى ڧە ل ھندەك كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى دناڧ پارچەبىن باشوور و باشوورى رۇزئاقايى پارىزگەھى كۆم بىن.

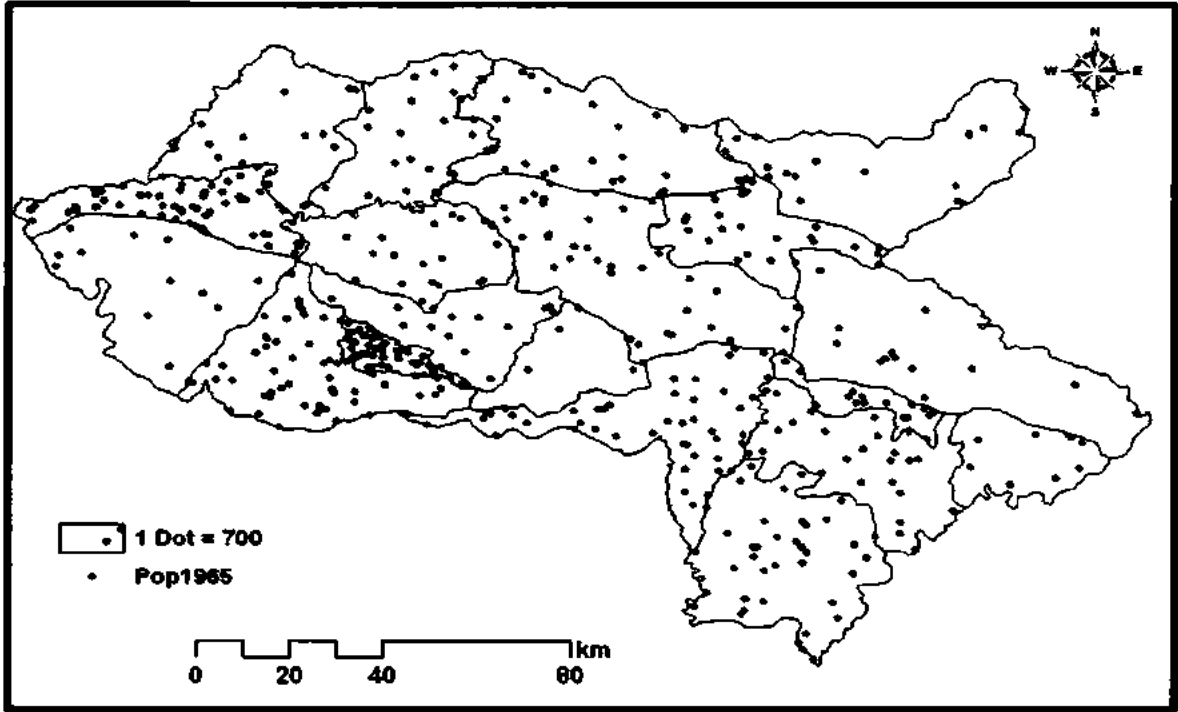
نەخشەين (۵)
دابەشېوونا ئاكنجېين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۴۷

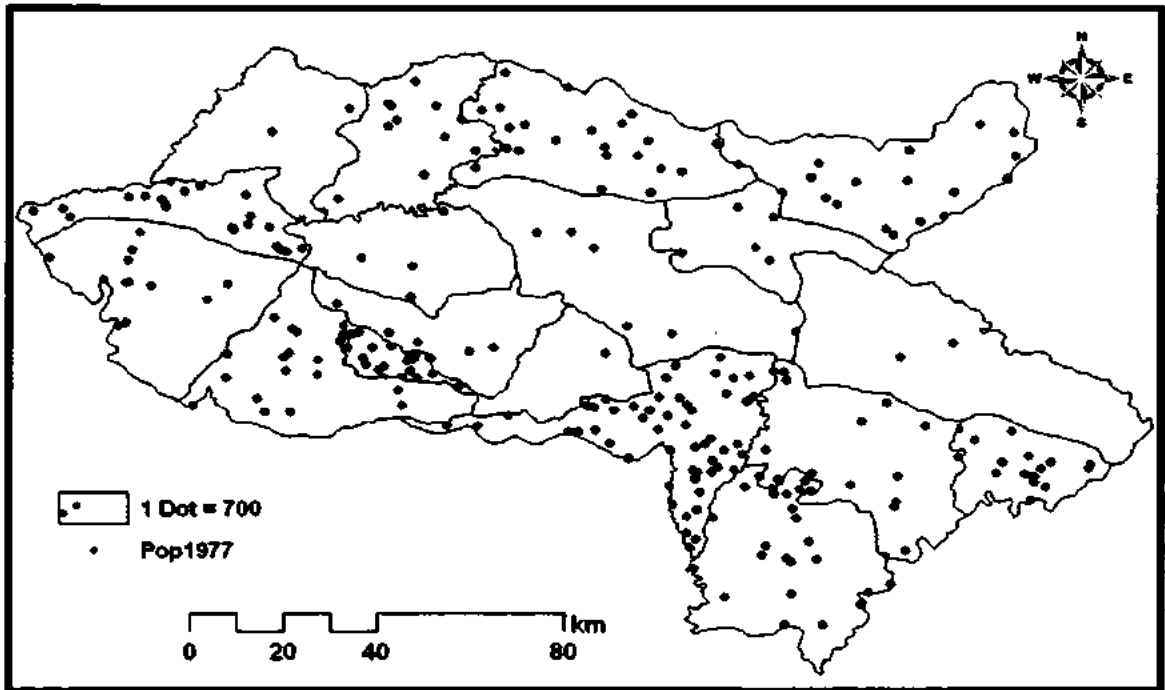
نەخشەين (۱)
دابەشېوونا ئاكنجېين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۵۷

ٺهه شھين (٧)
دابه شھوونا ٺاڪنجيٺن پارٽيگهه دهوڪڙن ل سالا ١٩٦٥

ٺهه شھين (٨)
دابه شھوونا ٺاڪنجيٺن پارٽيگهه دهوڪڙن ل سالا ١٩٧٧

پشتى بۇرىنا دەھ سالان دياردەيىن زىندەبوون و چىروونا ھۇمارا ئاكنجىيان سال بۇ سالى بەرەف زىندەبوونى د چوو ھەتا وىنەيى دابەشبوونا ئاكنجىيان ل سالا (۱۹۸۷) ئى ب ئەمامى ھاتىيە گوھۇرىن ژ وى وىنەيى بەرى دەھ سالان ھەي. ب رەنگەكى كو فاكتەرىن سىرۇشتى ب شىئوھەكى بەرچاھ كارتيكرنا خۇ ل سەر رەھەندىن وىنەيى دابەشبوونا ئاكنجىيان ژ دەستدا، ل شوبنا وان فاكتەرىن مرقۇباھتى ب تايبەت يىن سىياسى ب شىئوھەكى بەھيز رۇل د دەستىشانكرنا رەھەندىن فىن دابەشبوونى دا وەك كىرارىن تەعريب و مەشەخبوونا ب نەچارى يا ئاكنجىيان دەھەرىن چىايى بەرەف دەھەرىن باشوور و باشوورى رۇژئاقايى پارىزگەھى ھەبوو. دگەل فىن چەندى ژى وەراركرنەكا مەزن د گىشت بوارىن ژىانا نابوورى و جفاكى يا ئاكنجىيان باژىراندا پەيدا بوو. لەورا زىندەبوونەكا ب لەز د ھۇمارا ئاكنجىيان پارىزگەھا دھۆكى و گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھىن كوردستانى دا پەيدا بوو.

دەھى ئەم ئەماشەي نەخشەيىن دابەشكرنا ئاكنجىيان ل سالا (۱۹۸۷) ئى بگەين (تەماشەي نەخشەيىن (۹) بگە)، دى بۇ بىنەرى دياربىت كو جۇرەكى ھەقسەنگىيى د دابەشبوونا ئاكنجىيان ھندەك بەكەيىن كارگىرى دا ھەيە وەك ناحىيىن قەزا ئاكرى و ئامىدى و شىخان، لى ئەف راستىيە تا رادەيەكى يا بەرۇفاژىيە چونكى ئەو گوھۇرىنىن ل سەر سىتراكچەرى كارگىرى يىن پارىزگەھى ھاتىنەكرن كارتيكرن ل فىن چەندى كىرىيە، قەزا ئاكرى ھاتىيە كىمكرن و يا ژى ماى سەنتەرى ناحىيىن و قەزا بەردەرەش بوون، ناحيا نەترىش ژى ب قەزا شىخانقە ھاتە گىردان و ناحيا كانى ماسىن ژى دگەل سەنتەرى ناحيا قەزا ئامىدىيى، ئەفە ژ لايەكى و ژلايەكى دىقە قەبارەيى ئاكنجىيان قەزا ئامىدىيى كىمبوويە بۇ پىكئىنانا سىيكا ئاكنجىيان قەزابىن ل سالا (۱۹۷۷) ئى كو نىقا وان ل باژىرىن ئامىدى و سەرسىنك و دىرەلوكى د ئاكنجىيان بوون، ھەردىسان چارىكا ئاكنجىيان قەزا ئاكرى ل باژىرىن ئاكرى و

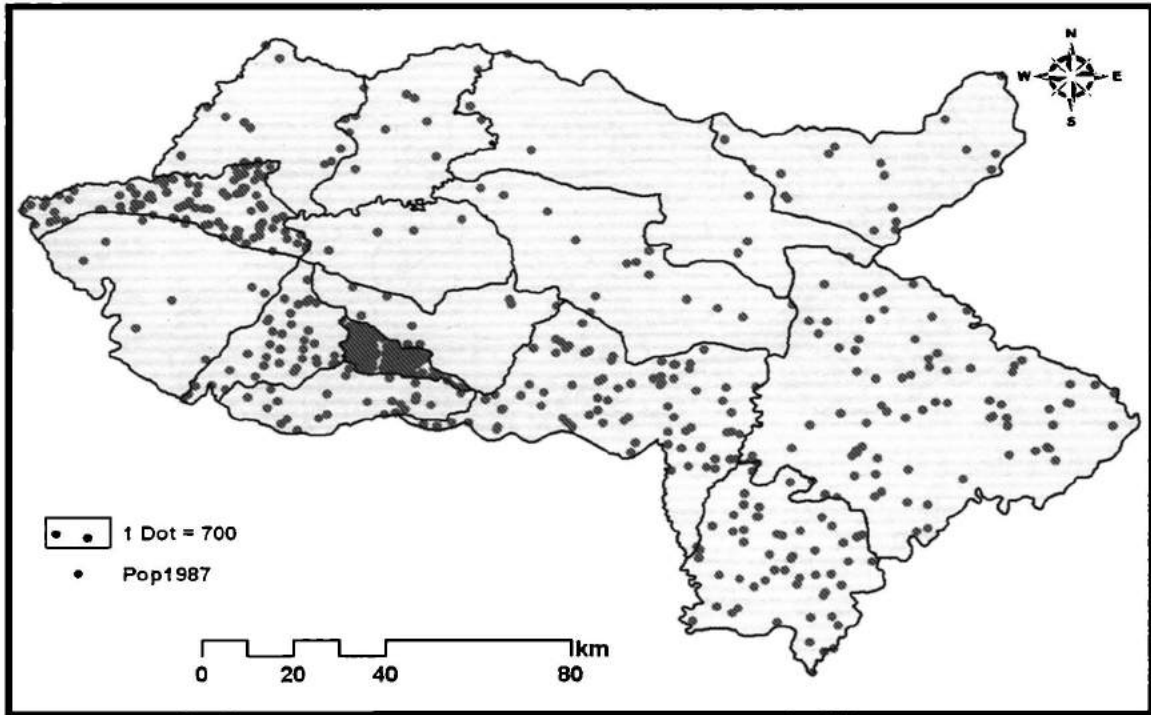
بەردەرەش د ئاكنجىيان بوون. ب شىئوھەكى گىشتى زىندەبوونا ھۇمارا ئاكنجىيان ل ھندەك بەكەيىن دەستىشانكرى ژ باژىران دياردەيكا بەرچاھ بوو لەورا بوويە ئەگەرى بلىندبوونا رىژەيا ئاكنجىيان ل وان بەكەيىن كارگىرى، ب رەنگەكى كو ھەردو باژىرىن زاخۇ و دھۆك رىژەيا (۳، ۴۵٪) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىيان پارىزگەھى ل سالا (۱۹۸۷) ئى ب دەستقە ئىنابوو.

ل سالا (۱۹۹۱) ئى و ژ نەجامى وان كاودانىن جفاكى و نابوورى و سىياسى يىن سەر ب دەھەرى ھاتىن، نەخشەيىن دابەشكرنا ئاكنجىيان (تەماشەي نەخشەيىن (۱۰) بگە) دو راستىيان بۇ مە رۇھن دكەت، يا ئىكى زىندەبوونا ھۇمارا خالان كو ھەر ئىك ھۇمارەكا ئاكنجىيان خويا دكەت، ب رەنگەكى كو ھۇمارا ئاكنجىيان پارىزگەھى نىزىكى سىيكا قەبارەيى وى ل سالا (۱۹۸۷) ئى ب رىژەيا (۸، ۶۸٪) ئى زىندەبوويىنە، راستىيا دووى ژى ھەبوونا جۇرەكى ھەقسەنگىيى يە د دابەشبوونا ئاكنجىياندا ل ھندەك بەكەيىن كارگىرى، ئەو ژى ژ ئەگەرى زىفينا ئىمناھى و بەرقرارىبوونى بۇ گىشت دەھەرىن پارىزگەھى پشتى سەرھلانا ئادارا (۱۹۹۱) ئى ب رىژەيا (۸، ۶۸٪) ئى ژىلى فىن چەندى ژى زىندەبوونەكا نەسرۇشتى ل ھندەك بەكەيىن كارگىرى دياربوويە وەك سەنتەرى قەزابىن دھۆك و زاخۇ.

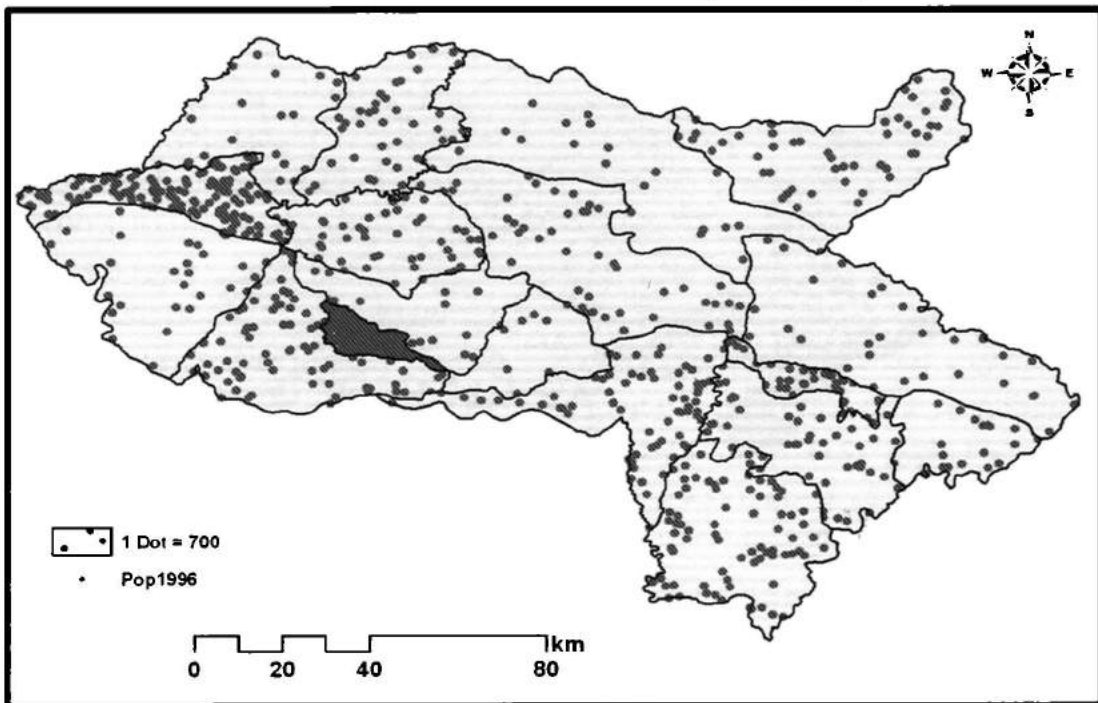
ھەردو نەخشەيىن دابەشكرنا ئاكنجىيان ل سالىن (۱۹۹۱ و ۲۰۰۶) ئى (تەماشەي نەخشەيىن (۱۰) و (۱۱) بگە) چ جوداھىيىن مەزن دناقەبرا واندا نىنن بىتنى دوپارە ھەمان وان دياردەيىن د بىست سالىن بۇرىدا ھەين دياردەكەن، ب شىئوھەكى گىشتى دابەشبوونا ئاكنجىيان زىندەبوونەك ل بەكەيىن كارگىرى ل پارچەيىن باشوور و باشوورى رۇژئاقايى پارىزگەھى بخۇفە دىتبيە، لى بەكەيىن كارگىرى ل پارچەيىن باكوور و باكوورى رۇژەلاتى چ زىندەبوونىن مەزن بخۇفە نەدىتبيە.

نەخشەين (۹)
دابهشبوونا ئاكنجيين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۸۷

نەخشەين (۱۰)
دابهشبوونا ئاكنجيين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۹۶

ۋان فاكتەران يېن كونترول ل سەر شىۋازى دابە شىۋونا جوگرافىيا يا ئاكنجىيان دقى ماۋەبى دا يا كرى ، لى ل نافەراسنا ماۋەبى فەكۆلىنى شىۋازى دابە شىۋونى شىۋازەكى دىنامىكى بخۇفە دىتپە.

۳. سىفەتا ديار بۇ ۋەرازكرنا شىۋازى دابە شىۋونا ھۆمارەبى يا ئاكنجىيان پارىزگەھى بۇ ھەزكرنا ئاكنجىيان دزفريت كو ھەزكەن دناق ھندەك دەقەرىن قەرەبالغ ل ھندەك يەكەيىن كارگىرى يېن تايەت ئاكنجىيان بىن لەورا سىفەتا چىرپوونى ژ ديارترىن سىفەتەن ۋەرازكرنا شىۋازى دابە شىۋونى نە.

دابە شىۋونا ژمارەبى يا ئاكنجىيان چ پىفەرەن برەبى دەريارەبى جوداھىيا دابە شىۋونا جوگرافىيا يا ئاكنجىيان و گوھورينا وان ژ ۋەختەكى بۇ ئىكى دى نادەتە مە، ژىەر ھندى دقېنت ئەم پەنايى بەينە بەر ب كارئىنانا پىفەرەن پىژەبى يى ئاكنجىيان ئەو ژى ل دووفا يەكەيىن ھەرىمان د ھەر سەرژمىرەبەكى دا و ب ھارىكارىيا ب كارئىنانا نەخشەبىن كورولبىت (Choropleth) كو د ھىنە ھۆمارتن باشتىن جۆرىن نەخشەبىيان بۇ دياركرنا پىفەرەن پىژەبى يېن دياردەيان^(۷).

ئەگەر تەماشەبى داتايىن خىشتەبى (۲۰) و نەخشەبى (۱۳) بكەين دى بۇ مە ديار بىت كو جۆرەكى ھەقسەنگىي د دابە شىۋونا ئاكنجىيان قەزايىن پارىزگەھى دناقبەراسالىن (۱۹۴۷ و ۱۹۵۷) ئى ھەبوۋىيە، لى قەزا ئامبىدىن ل رىزا ئىكەن دەيت كو ل سالا (۱۹۴۷) ئى نىزىكى چارىكا ئاكنجىيان پارىزگەھى پىكدىنا، ل دووفا قەزايىن دەۋك و زاخۇ ب پىژەبىن (۱، ۲۲، ۲) ئى و (۵، ۲۰، ۲) ئى ل دووفا ئىك د ھاتن و پاشى قەزا ئاكرى و ناحىيىن قەزا شىخان ل رىزىن چوار و پىنجىن د ھاتن. لى ل سالا (۱۹۵۷) ئى گوھورىنەك ب سەر قان رىژەبىاندا ھات، ژىلى قەزا ئامبىدىن كو شىا ھەر ل رىزا ئىكى بىمىنيت و رىژەيا ئاكنجىيان وئ ھەر ۋەكى خو مابوو لى گوھورىنەك بچويك د رىژەيا ئاكنجىيان قەزا ئاكرى دا بەرەف زىدەبوونى پەيدابوو.

لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى وىنەبى دابە شىۋونا ئاكنجىيان بۇ مە ديار دكەت ھۆمارا ئاكنجىيان پارىزگەھى زىدەبوونەك بخۇفە دىتپە ب رەنگەكى كو ھۆمارا ئاكنجىيان نىزىكى (۱، ۲) جاران پترلنھاتىنە ژ ھۆمارا وان ل سالا (۲۰۰۶) ئى و رىژەيا گوھورىنى ژى (۳۵، ۸) بوو، نانكو د ماۋەبى سى سالا ئاكنجىيان پىشكەفتەكا مەزىن پەيدابوۋىيە و ئەف چەندەژى بۇ ھندى دزفريت كو پىشكەفتەن د گىشت بوارىن ژىانى دا پەيدابوۋىيە ب تايەت لايەنن ئابوۋرى و جفاكى و ئىمناھىن و ئەف چەندە بوۋىيە ئەگەر ھۆمارا ئاكنجىيان ل ھندەك يەكەيىن كارگىرى گەلەك زىدە بىت ئەو ژى ژىەر بچويكاتىيا قەبارەبى وان يەكەبىيان ۋەك سەنتەرى ئاھىيىن دەۋك و زاخۇ و ئاكرى، لەورا ل سىن جھان ھۆمارا ئاكنجىيان گەلەك لى زىدەبوۋىيە كو مەزىنترىن و گرىگىرىن جھ ژى دەوربەرىن باژىرى دەۋكى و پاشى ل باژىرى زاخۇ و يا سىن ژى سەنتەرى قەزا ئاكرى بە.

ژى چەندى بۇمە دياردەيت كو شىۋازى دابە شىۋونا جوگرافىيا يا ئاكنجىيان پارىزگەھا دەۋكى ھندەك تايەتمەندىن جودا د ماۋەبى شىست سالىن بۇرىدا ب خۇفە گرىنە و ئەم دشىن قان تايەتمەندىيان د چەند خالەكاندا كورت بكەين ئەو ژى ئەقەنە:

۱. ئەم دشىن شىۋازى دابە شىكرى ب شىۋازەكى دىنامىكى سالىۋەت بكەين كو ئەف شىۋازە ب گوھورىنەكا بەردەوام يى بەرىياسە ب رەنگەكى شىۋازەكى ھەقسەنگ ل دەستپىكا ماۋەبى فەكۆلىنى ھەبە ئەو ژى ل ژىر ھندەك فاكتەرىن سىرۇشتى و پەيوەندىين ھەقسەنگ دناقبەرا گوند و باژىران، و ئەف شىۋازە دەيتە گوھورىن بۇ شىۋازەكى چىر و قەرەبالغ ل داۋىيا ماۋەبى فەكۆلىنى و ل قىرى دكەفىتە ژىر كارتيكرنا فاكتەرىن مرقۇفەبەتى كو بوۋىنە ئەگەرى لادانا پەيوەندىيا دناقبەرا گوند و باژىران دا.

۲. ل دەستپىك و داۋىيا ماۋەبى فەكۆلىنى، شىۋازى دابە شىۋونى جۆرەكى جىگىرىبوونى بخۇفە دىتپە ئەو ژى ژ ئەگەرى جىگىرىبوونا سىرۇشتى

ئىنخان ھۇمارا ئاكنجىيىن وئ بەرھف كىمبوونى چوو ئەفە و سەرەراى دوبارە فەگوھاسىنا ناحيا ئەترىش بۇ سەر فنى قەزايىن و د ئەنجامدا ھۇمارا ئاكنجىيىن وئ بۇ نىقىن كىمبوو ب ھەفبەكرن دگەل سەرژمىرىيا سالا (۱۹۶۵) ئى. زىدەبوونا مەزىن د رىژەيا ئاكنجىيىن قەزا دھۆكى و كىمبوونا فنى رىژى دناكنجىيىن قەزا ئىنخاندا، ئەگەرئ وئ بۇ زىدەبوونا ھۇمارا ئاكنجىيىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۱۹۷۷) ئى دزفريت ئەو زى ژەر مشەختبوونا ئاكنجىيىن گوندان بۇ بازىرى دھۆكى.

مەزىنترىن جوداھى دىرژەيىن دابەشبوونا ئاكنجىيىن قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۱۹۸۷) ئى پەيداوو، ب رەنگەكى كو ھەمى قەزايىن پارىزگەھى زىدەبوونەك د رىژەيا ئاكنجىيىن واندا پەيداوو بىنى قەزايىن زاخۇ و ئامىدىي نەبىت ب رەنگەكى كو قەزا ئامىدىي رىژەيەكا مەزىن يا ئاكنجىيىن خو ژ دەستدا كول وئ سالى بىنى نىزىكى (۶,۳%) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىيىن پارىزگەھى پىكدئىنا، ئەف ديارە زى ب دىرژاھىيا ماوھىي فەكۆلىنى ل چ جەين دى دوبارە نەبوويە، بىنگومان ئەگەرئ فنى چەندى زى بۇ كاودانىن ئىمناھىي ل فنى دەفەرئ سالىن ھەشتىيان ژ چەرخى بىستى دزفرىن و د ئەنجامدا خەلكى وئ ژ دەفەرىن

لى مەزىنترىن گوھورىن د ناقبەرا قەزايىن ئىنخان و دھۆك دا پەيداوو، ب رەنگەكى كو كىمبوونەك د ھۇمارا ئاكنجىيىن قەزا دھۆكى دا پەيداوو ب رىژەيا (۵,۶%) ئى . ل بەرامبەر قەزا ئىنخان ئەف گوھورىنە بەرھف زىدەبوونى چوو ب رىژەيا (۴,۶%) ئى و ئەگەرئ فنى چەندى زى بۇ ھندى دزفريت كول سالا (۱۹۵۷) ئى ناحيا ئەترىش ژ قەزا دھۆك ھاتە فەكرن و ھاتە فەگوھاسىن بۇ سەر قەزا ئىنخان.

لى ل سالا (۱۹۶۵) ئى ژ ئەگەرئ سەرھلدا نا شورشا ئىلولا مەزىن و وان شاشىيىن د سەرژمىرىيا فنى سالىدا پەيداوو، كارىنكرن كرە سەر ئاستىن رىژەيىن ئاكنجىيىن قەزايىن چىايى (قەزا زاخۇ و ئامىدى) و د ئەنجامدا رىژەيا ئاكنجىيىن وئ بەرھف كىمبوونى چوو، لى بەرامبەرى وئ رىژەيا ئاكنجىيىن ل قەزايىن دى بلىدبوو ب تايەت زى قەزا دھۆكى كو ئاكنجىيىن وئ ب رىژەيا (۳,۷%) ئى پتر لىھاتان ب ھەفبەكرن دگەل سەرژمىرىيا سالا (۱۹۵۷) ئى ئەو زى پىنتى كو دوبارە ناحيا ئەترىش ل سالا (۱۹۶۵) ئى بۇ ھاتىيە فەگەراندن. و ل سالا (۱۹۷۷) ئى ژىلى قەزا دھۆك ئەوا زىدەبوونەكا مەزىن د ھۇمارا ئاكنجىيىن وئ پەيداوو ب رىژەيا (۲۸,۵%) ئى و دىسان قەزايىن ئامىدى و زاخۇ و ئاكرى زى نىزىكى ھەمان رىژە لى پەيداوو، لى ناحىيىن قەزا

خىشتەيىن (۲۰)

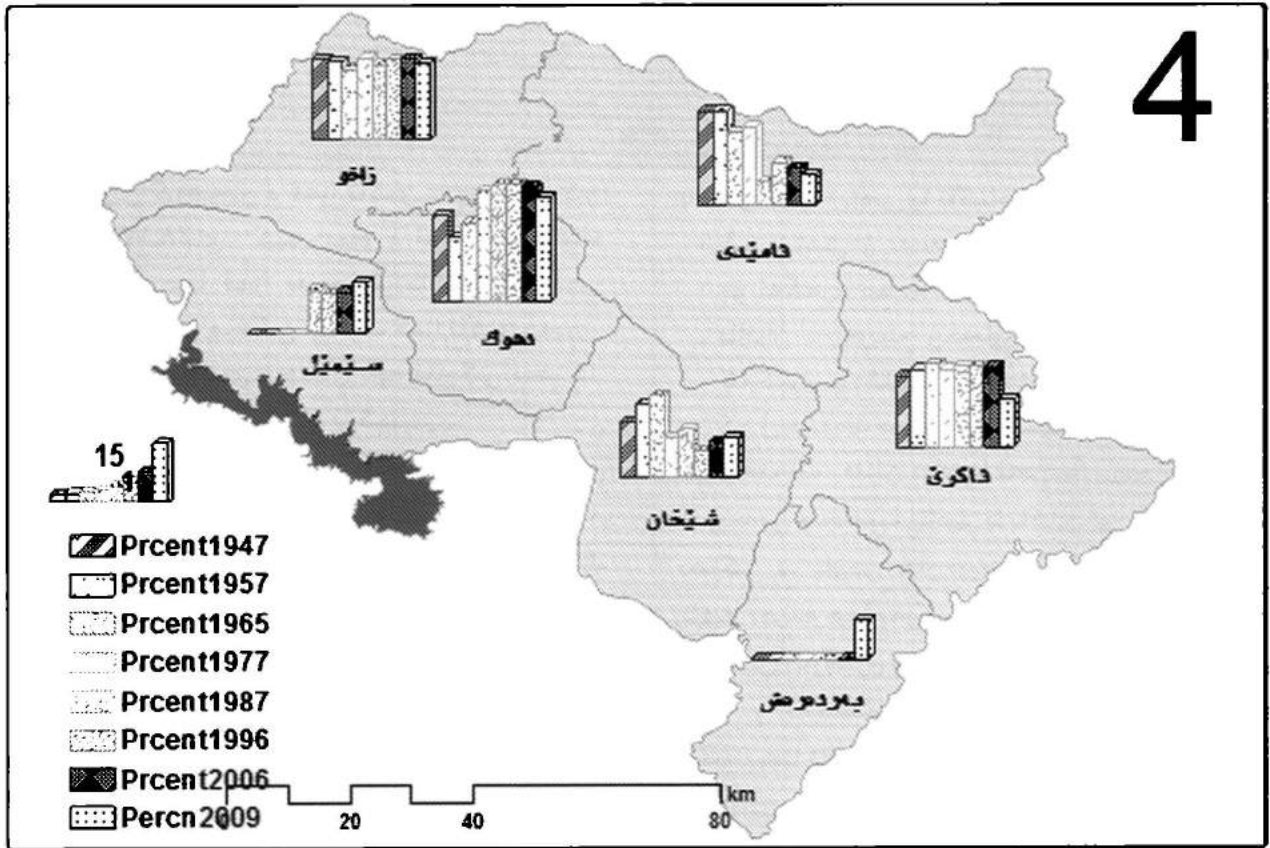
دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيىن پارىزگەھى دھۆكى ل دووڧ قەزايان (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قەزا	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۶	۲۰۰۹
دھۆك	۲۲,۱*	۱۶,۵	۲۰,۲*	۲۸,۵	۳۰	۳۰,۳	۲۹,۳	۲۶,۶۵
ئامىدى	۲۴,۶	۲۴,۶	۱۹,۳	۲۰,۵	۶,۳	۱۱,۴	۹,۹	۸,۰۸
زاخۇ	۲۰,۵	۱۹,۹	۱۷,۹	۲۰,۷	۱۹	۲۰,۳	۲۰,۵	۱۹,۳۵
سىمىل	-	-	-	-	۱۱,۲	۱۰,۲	۱۰,۶	۱۳,۰۶
ئاكرى	۱۸,۶	۲۰,۲	۲۱,۶	۲۰,۲	۲۱,۱	۲۱	۲۰,۸	۱۲,۶۳
بەردەرەش	-	-	-	-	-	-	-	۹,۹
ئىنخان	۱۴,۲	۱۸,۸*	۲۱	۱۰,۱*	۱۲,۴	۶,۸*	۸,۹*	۱۰,۳۳

ژىدەر: سەرژمىرىيى و ھەلسەنگاندنىن ئاكنجىيىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دياركرى.

نەخشەپەن (۱۳)

دابهشبوونا رېژەمى يا ئاكنجىپن پارىزگەھە دەھۆكى ل دووقا قەزاپان (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

ب رەنگەكى كو يەكەپنن ژيانا جفاكى و ئابوورى
بىن ھاتىنە گوھورپن و بووینە بەشەكى گرنگ ژ
توخمىن سىستەمى ژيانا سەردەم و پىشكەفتى ل
پارىزگەھە و باژىرنى وئ بىن سەرەكى قە.

دەمى تەماشەى دابهشبوونا رېژەمى يا ئاكنجىپان
ل سالا (۲۰۰۶) ئى بکەپن دى بۇ مە دياربىت كو
پترىن رېژە ل قەزا دەھۆكى ئاكنجىبووینە كو
دگەھىتە (۲۹,۳%) ئى ژ سەرجمى گشت ئاكنجىپن
پارىزگەھە، و ل دووقدا ژى ھەر ئىك ژ قەزاپن
ئاكرى و زاخۇ دەھىت كو ھەر ئىك ژوان ژى نىزىكى
پىنجىكا ۵/۱ ئاكنجىپن پارىزگەھە پىكدىنىت،
ل دووقدا ژى قەزاپن سىمىل و ئامىدى و ناحىپن
قەزا شىخان دەھىن كو ھەر ئىك ژوان ژى دەھىكا
۱۰/۱ ئاكنجىپن پارىزگەھە پىكدىنىت. لى وئەپن

چىابى بىن باكوور و باكوورى رۇژەلاتى پارىزگەھە
مىشەختبوون بەرەف دەقەرىن باشوور و باشوورى
رۇژناقاىپى پارىزگەھە، و دماوہى دەھ سالن ل دووقدا
و ھەتا سالا (۱۹۹۱) ئى چ گوھورپن مەزىن د ھژمارا
ئاكنجىپن چ قەزاپاندا پەيدانەبوو ب تايبەت بىن
دەھۆك و زاخۇ و سىمىل و ئاكرى، ھەردىسان ھندەك
ناحىپن قەزا شىخان نىزىكى نىشەكا ئاكنجىپن وئ
بەرەف كىمبوونى چوو و قى چەندى ژى كارتىكرن
كرە سەر رېژەيا ئاكنجىپن وئ قەزاپن.

ل قەزا ئامىدى ژى سەرەراى زقپنا ئىمناھى و
بەرەرارى لى ھەتا نھا نەشیاپە ھژمارا ئاكنجىپن
خو ئەوین ل سالن حەفتى و ھەشتى بىن چەرخى
بۆرى ژدەست داىن ب زقپنىت زىدەبارى زقپنا
كەلەك خىزانپن وئ بىن مىشەختبووى ل وى دەمى.

۴- قەزا دەھۆك و زاخۇ ھەر ژ ساللا (۱۹۷۷) ئى نىزىكى نىقا ئاكنجىيىن پارىزگەھى پىكدىئىن، ئەو ژى ژىرەكو خەلكى پىتر ھەزا ئاكنجىبوونى ل قان ھەردو قەزاياى ھەبوو، ئەفە ژى حالەتەكە پىندقى ب ھندەك چارەسەرىن پلاندانانى يىن بىلەز ھەپە.

۵- جوداھىيا رىژەيى يا ئاكنجىيان و گوھۇرىنا بەھايى قى رىژەيى ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى، د بىنەرتدا بۇ ئەگەرى مەشەختىبوونا خەلكى ژ گوندان بۇ باژىران د زقىرىت، زىدەبارى گوھۇرىن سىنوورى كارگىزى و كاودانىن ئىمناھى و بەرقەرارىبوونى كو ل ھندەك دەمان ئەف كاودانە د جىگىرىبوون و د ھندەك دەمىن دىژى دا نەدجىگىرىبوون.

۵- يىنەيى جوداھىيا رىژەيى يا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دەھۆكى ب باشى ديار دىت ب تايبەت دەمى ئەف رىژەيە دەيتنە ھەقەبەركىن ل سەر ئاستى بچوكتىن بەكەيىن كارگىزى ھەك ناھيان (تەماشەي خىشتەيى (۲۱) و نەخشەيىن (۱۴) و (۱۵) و (۱۶) بگە). دابەشبوونا ئاكنجىيان ژ سالەكى بۇ ئىكا دى دەيتنە گوھۇرىن ژىلى كو مەزىنەرتىن جوداھى پىشتى ساللا (۱۹۸۷) ئى پەيدا بوو، بەلگە ل سەر قى چەندى بىلەبوونا بەھايى ھاوگۆلكى جوداھىيە دىنەقەبرا رىژەياندا بۇ (۱۱۰) و (۱۰۶،۴) و (۱۱۸،۳) و (۱۲۲) ئى ل دووۋ ئىك د ماوھىيى سالىن (۱۹۸۷) ئى و (۱۹۹۶) ئى و (۲۰۰۶) ئى و (۲۰۰۹) ئى دا.

و ب مەرەما پىفانا جوداھىيا ئاستىن چىبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان ل سالەكى بۇ ئىكا دى، ئەم دىشېن پەنايى بەينە بەر پىقەرى چىبوونا رىژەيى^(۸) بۇ ھەر سالەكى ئەو ژى ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيى (۲۲)، ب رىكا دەرخىستنا وى ب كىرارا دابەشكرنا ژمارە (۱۰۰) ل سەر ھژمارا بەكەيىن كارگىزى د ھەر سالەكىدا، و پاشى ژىبىرنا ئەنجامى ژ ئەنجامى رىژەيى بىن ئاكنجىيان ھەر بەكەبەكا كارگىزى و كۆمكرنا ئەنجامى جوداھىيى بۇ پىقەرىن ئەرىنى و نەرىنى^(۹).

دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان ل ساللا (۲۰۰۹) ئى چ گوھۇرىن مەزىن بىخۇفە نەدىتن ب تايبەت ئەگەر ھەقەبەركەين دگەل ساللا (۲۰۰۶) ئى ب تايبەتتى ل قەزاياى سەرەكى (دەھۆك، زاخۇ، نامىدى و سىمىل)، سەرەراى ھىندى كو ھەمىيان بەرەكا كىمتر تووماركرىوو ژىلى قەزا سىمىلنى كو ب رىژەيا (۲،۴۶) ئى بىلەبوو، لى مەزىنەرتىن گوھۇرىن د قەزا ئاكرى دا پەيدا بوو كو ب رىژەيا (۸،۱۷) ئى كىم بىو و ئەف كىمبوونە ژى د بەرژەوھىندىيا قەزا بەردەپەش دا بوو كو ژىووى دروستبووى و بەرى ھىنگى سەر ب قەزا ئاكرى قەبوو، گرنگىيا قى قەزا نوى د ھىندى دابە نىزىكى دەھىكا ئاكنجىيان پارىزگەھا دەھۆكى پىكدىئىت.

جوداھىيا دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان دىنەقەبرا قەزاياىن پارىزگەھى د ھەر سالەكىدا، و گوھۇرىنا بەھايى رىژەيى ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى ل ھەمان قەزا ھىندەك پىقەران بۇ مە ديار دكەن كو دەرىننى ژ تايبەتەندىن وان يىن گىشتى بۇ شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھى دكەن، و ئەم دىشېن قان پىقەران د چەند خالەكاندا كورت بگەين.

۱- بىلەبوونا بەردەوام د رىژەيا ئاكنجىيان قەزا دەھۆكى ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى د ماوھىيى سالىن قەكۆلىنى دا، و نھا ژى خودانا مەزىنەرتىن رىژەيە ژ سەرجمى ئاكنجىيان پارىزگەھى ب رىژەيا (۲۱،۶۵) ئى .

۲- كىمبوونا بەردەوام د رىژەيا ئاكنجىيان قەزا نامىدىن دا ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى د ماوھىيى سالىن قەكۆلىنى دا و نھا ژى خودانا كىمترىن رىژەيە ژ سەرجمى ئاكنجىيان پارىزگەھى ب رىژەيا (۸،۰۸) ئى .

۳- چ جوداھىيىن مەزىن دىنەقەبرا رىژەيا ئاكنجىيان قەزاياىن زاخۇ و ئاكرى دا د ماوھىيى سالىن قەكۆلىنى دا نەبىتە دىتن ژىلى ساللا (۲۰۰۹) ئى كو جوداھىيا رىژەيى دىنەقەبرا واندا گەھىشتىيە (۱،۷۲) ئى . ئەو ژى پىشتى قەزا بەردەپەش ژ قەزا ئاكرى ھاتىبە قەكرن.

خىتتەمىن (۲۱)
دەھشېۋونا پىزەھى يا ئاكنجىن پارىزگەھى ل دووف ناحيان (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

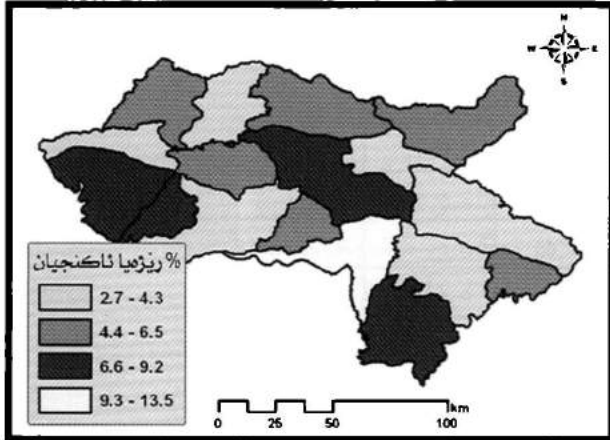
ھ.	سال	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۶	۲۰۰۹
۱	دەھۆك	۱۱،۱	۳،۴	۹،۶	۱۱،۲	۲۸	۲۴،۲	۲۶،۳	۲۴،۱۷
۲	ماتگىنىك	۵،۴	۵،۱	۱،۵	۴،۲	۰،۶	۴،۴	۱،۴	۰،۹۹
۳	زاۋىتە	-	-	۲،۱	۲،۹	۱،۴	۱،۶	۱،۶	۱،۴۱
۴	ئامىدى	۱۳،۵	۴،۱	۱،۸	۴،۹	۱،۳	۲،۱	۳،۷	۰،۷۵
۵	سەرسىنك	-	۹،۲	۲،۳	۷،۲	۲،۲	۴،۵	۳،۵	۱،۷۶
۶	دېرەلوك	۴،۵	۴،۹	۱،۴	۳،۷	۲،۸	۴،۹	۱،۹	۳،۸۳
۷	كانى ماسىن	۶،۶	۶،۵	۸،۹	۴،۷	-	-	۰،۸	۰،۷۶
۸	زاخۇ	۸،۱	۲،۷	۸	۱۱،۲	۱۵،۳	۱۴،۲	۱۵،۶	۱۴،۸۹
۹	دەرگەر	۴،۳	۵،۱	۰،۹	۳،۳	۱،۹	۲	۲،۱	۱،۲۶
۱۰	بەتپا	۳،۱	۳،۵	۴،۶	۳،۹	۱،۸	۴،۱	۲،۸	۱،۷۱
۱۱	سىمىل	-	۷،۶	۷،۱	۱۰،۳	۵،۸	۷،۳	۵،۲	۶،۱۳
۱۲	فەيدىن	-	-	-	-	۴	-	۴،۹	۵،۲۹
۱۳	بەتلىن	۵،۱	۸،۱	۴،۶	۲،۳	۱،۴	۲،۸	۰،۵	۱،۶۵
۱۴	ئاكرى	۳،۲	۲،۷	۴،۵	۳،۳	۱۲،۴	۴	۳،۹	۵،۶۳
۱۵	بەردەرش	۵،۸	۷،۱	۹،۵	۷،۶	۸،۷	۷،۷	۷،۷	۲،۲۶
۱۶	گەرسىن	-	-	-	۴،۷	-	۴،۴	۴	۳،۴۳
۱۷	دېنارتە	۵،۴	۴،۳	۰،۹	۲،۸	-	۲،۹	۳،۱	۲،۰۸
۱۸	بىجىل	۴،۲	۶،۳	۵،۸	۱،۸	-	۲	۲،۱	۱،۴۹
۱۹	ئىسقىن	۱۴،۱	۱۳،۵	۲۱،۱	۹،۳	۱۲،۴	۶،۱	۸،۱	۱،۸۱
۲۰	ئەترەش	۵،۶	۵،۴	۰،۴	۰،۷	-	۰،۸	۰،۸	۱،۰۱
۲۱	بىزگارى	-	-	-	-	-	-	-	۱،۵۱
۲۲	بامەرنى	-	-	-	-	-	-	-	۰،۵۸
۲۳	جەمانكى	-	-	-	-	-	-	-	۰،۴۱
۲۴	بەغەدى	-	-	-	-	-	-	-	۱،۱۲
۲۵	قەسەرك	-	-	-	-	-	-	-	۵،۰۹
۲۶	زىلكان	-	-	-	-	-	-	-	۱،۳۱
۲۷	رۇفيا	-	-	-	-	-	-	-	۲،۵۴
۲۸	دارەتو	-	-	-	-	-	-	-	۲،۴۵
۲۹	كەلەك	-	-	-	-	-	-	-	۲،۶۶

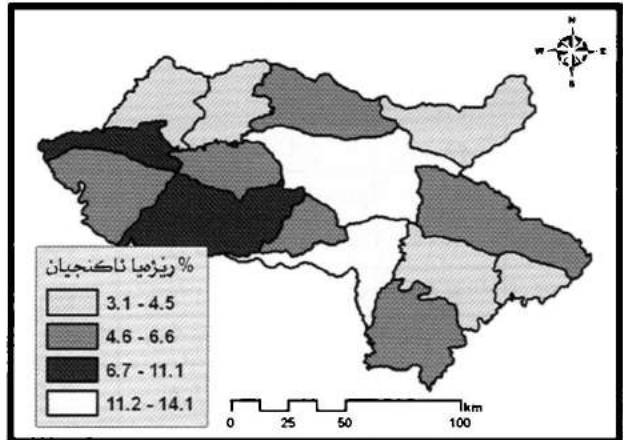
نەخشەمىن (۱۴)

دابه شېوونا رېژىمى يا ئاكنجىن پارىزگەھى ل دووف ناحيان (۱۹۹۶-۱۹۴۷)

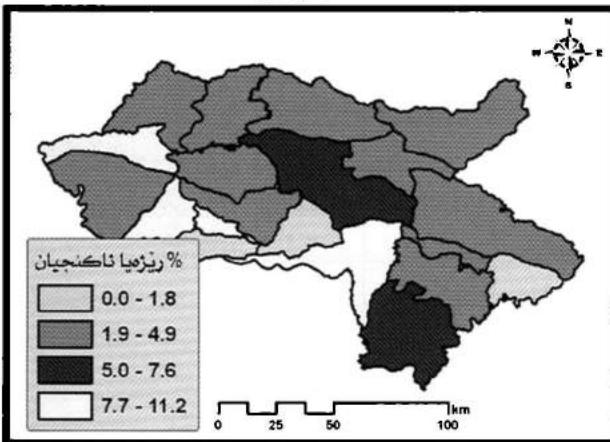
1957

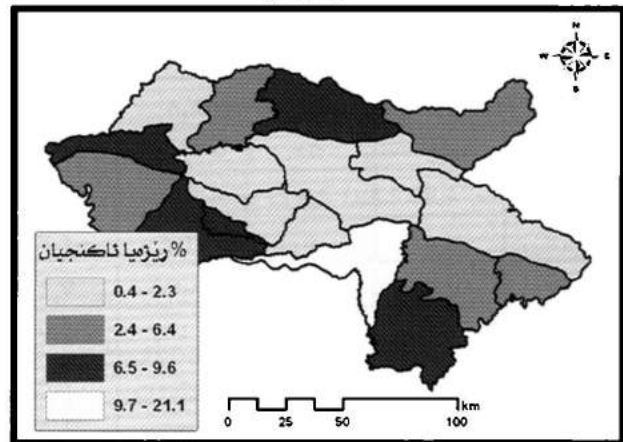
1947

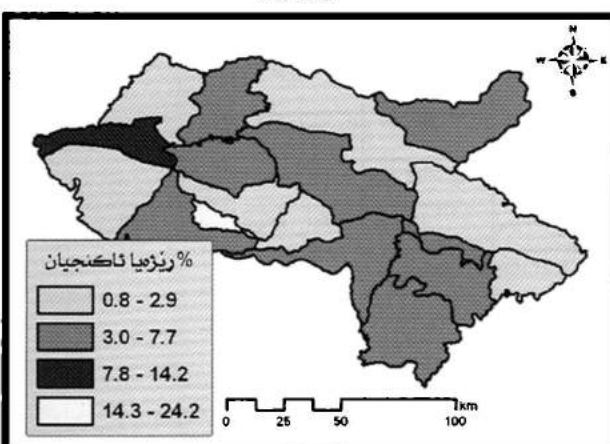
1977

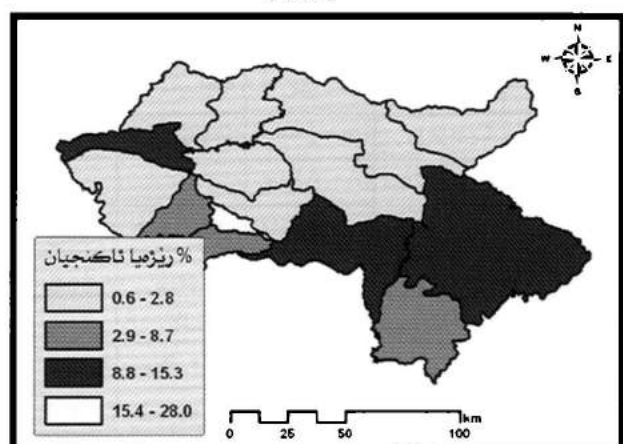
1965

1996

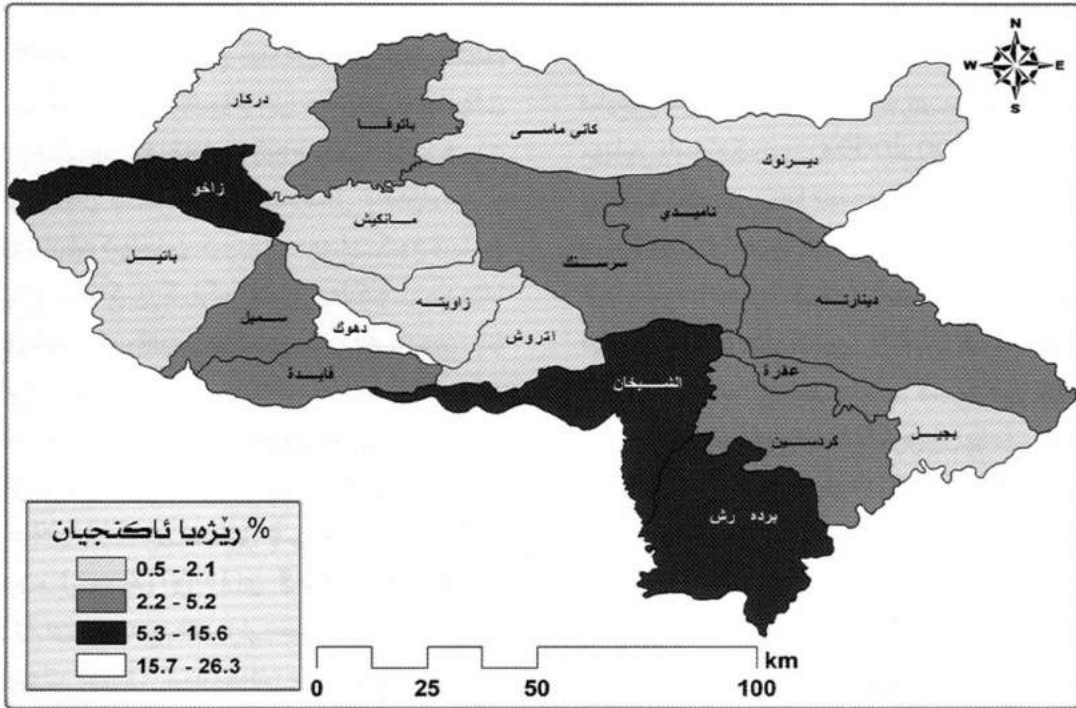

1987

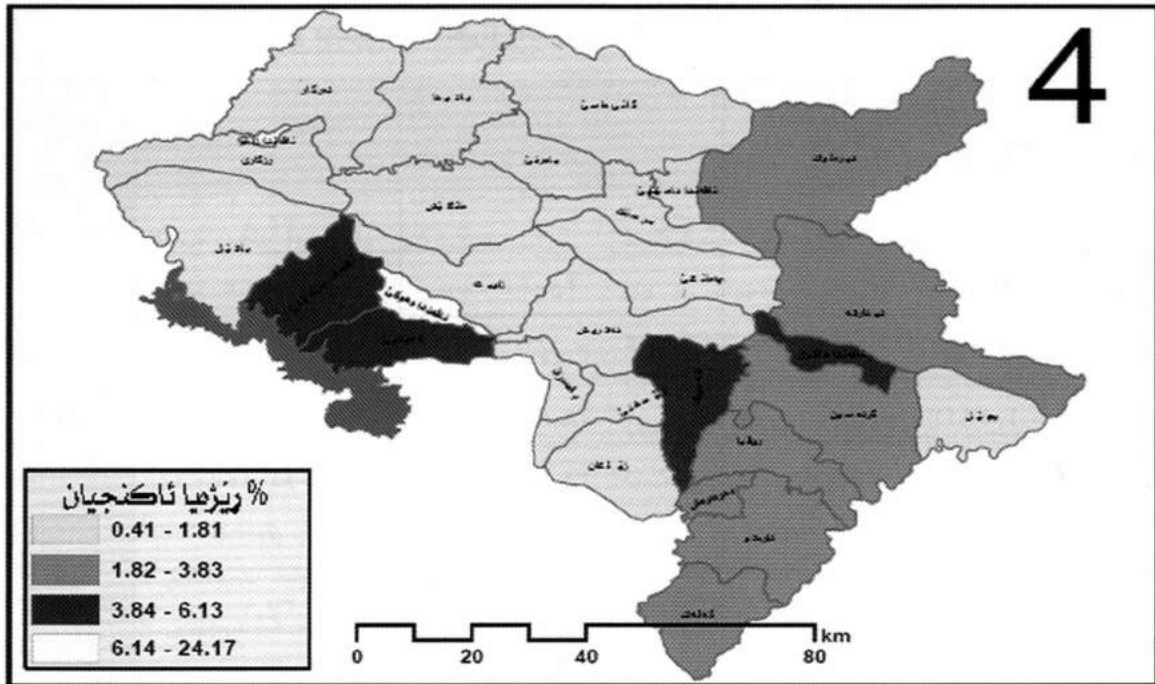
نەخشەپەن (۱۵)

دابهشكرنا پىژەپى بۇ ئاكنجىپن پارىزگەھا دھۆكى ل دووف ناحيان (۲۰۰۶)

نەخشەپەن (۱۶)

دابهشبوونا پىژەپى يا ئاكنجىپن پارىزگەھى ل دووف ناحيان (۲۰۰۹)

ئەۋرى (۲۷،۹٪) ئى و (۲۹٪) ئى بۇ ل دوۋف ئىك. بەھىن قى پىشەرى ئامازى ب ھىدى دىم كوپىد قىبە ھىدىك ئاكنجىن پارىزگەھى دوبارە بىنە دابەشكرن ئىنخەمەت وئ دابەشبوونا زال ئەۋا ل دەستىنكا ماۋەين قەكۆلىن ھەى ئەۋ ئى ب ھارىكارىيا پىشەرى دوبارە دابەشكرن (Redistribution Index) كو پىكدهىت ئ رىزەيا سەدى يا قەبارەين ئاكنجىن پارىزگەھى ل داۋىيا ماۋەين قەكۆلىن دگەل وئ سالا مە دقبت دوبارە كرىارا دابەشبوونا ئاكنجىيان لى دىارىكەين، ب ھارىكارىيا داتابىن خىشتمەين (۲۲) ئەم دىن تىبىنبا ھىدى بكەين كو بەھىن پىشەرى دوبارە دابەشكرن و قەبارەين ئاكنجىن پىدقىبە دوبارە بىنە دابەشكرن، د ھەر ماۋەبەكى ئ ماۋەين قەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان كىمتر نىنە ئ چارىكا سەرجەمى گىشت ئاكنجىن پارىزگەھى، ئلى ھەردو ماۋەين داۋىن كو ھىدىك ناپبەتمەندىن ئىكانە بۇ شىۋازى دابەشبوونا جوگرافى يا ئاكنجىيان و ھەراركرنا وان ل پارىزگەھى ھەبوۋىنە، ب تاپبەت د ماۋەين دناقبەرا

بەھىن قى پىشەرى ئ سالەكى بۇ ئىكا دى يا جودابوۋ ئەقە ئى ۋەك بەلگە ل سەر ئاستى چىوونا ئاكنجىيان ب رەنگەكى كو دەھىنە دىتن، ل دەستىنكا ماۋەين قەكۆلىن ئاستى چىوونا ئاكنجىيان ئى كىم بوو ئىرەكو گوھورىنن سىرۋىشى دىشان كونترول ل سەر دابەشبوون و دوبارە دابەشكرنا ئاكنجىن پارىزگەھى بكەن ب ھەقەركن دگەل ناقەراست و داۋىيا ماۋەين قەكۆلىن كو قان دەمان گوھورىنن سىرۋىشى چ رۆلەكى كرىنگ نەبوو بەلكو ل شىۋىنا وان گوھورىنن، سىياسى فاكتهرەكى بەھىزبوون ئىۋ دەستىشكرنا شىۋازى دابەشبوونا ئاكنجىيان، بەھىن پىشەرى دابەشبوونى د ماۋەين دناقبەرا (۱۹۴۷) و (۱۹۵۷) ئى د گەھىشە (۲۲،۸) و (۱۷،۱) ئى ل دوۋف ئىك، ل سالا (۱۹۶۵) ئى بەھىن قى پىشەرى دوچاران پتر لىھات و ل سالا (۱۹۸۷) ئى گەھىشە بلندىن رادە (۴۲،۸٪) ئى ، ھەرچەندە ل سالىن دوۋفدا ئەف بەھى پىچەك بەرەف كىمبوونى چوو لى ل سالىن (۲۰۰۶) ئى و (۲۰۰۹) ئى ھەر د ئاستەكى بلند دا مابوۋ

خىشتمەين (۲۲)

پىشەرى چىوون و دوبارە دابەشكرنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دەۋكى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)^(۱۰)

سال	پىشەرى چىوونا رىزەينى٪	پىشەرى دوبارە دابەشكرن٪	قەبارەين ئاكنجىن پىدقى ب دوبارە دابەشكرن ھەى
۱۹۴۷	۲۲،۸	-	-
۱۹۵۷	۱۷،۱	۲۵	۵۷۳۴۱
۱۹۶۵	۳۲،۴	۳۰،۴	۵۶۲۵۰
۱۸۷۷	۲۵،۶	۲۸،۸	۱۰۳۶۲۳
۱۹۸۷	۴۲،۸	۳۸،۲	۱۶۸۲۸۶
۱۹۹۶	۳۲	۲۴،۶	۱۷۲۲۱۴
۲۰۰۶	۳۷،۹	۱۳،۲	۱۲۵۶۰۰
۲۰۰۹	۳۹	۱۲،۳	۱۴۴۸۵۸

سالين (1965-1987) ئى زىدەبارى رۇلى گوهۇرىنىن سىياسى دىننەكىرن و دانانا شىنوازى دابەشبوونى دا. هەزى گوتنى يە كو بهايىن پىقەرئى دوباره دابەشكرنى و قەبارەين ئاكنجىين پىندقى ب دوباره دابەشكرنى هەى ل هەردو ماوهين داوين دا هند ناماژئى ناكەتە سەر كىمبوونا دياردا چىبوونى نەمەت هندى كو ناماژئى بكەتە سەر شىنوازى دابەشبوونى كو شىنوازەكى جىگىر وەرگىتتە دوور ژ دەستنىشانكەرىن پلاندانانى ژ ساللا (1987) ئى و دياردا چىبوونى ژ ديارترىن سىفەتەين وىبوو. چاككرنا شاشىيا دابەشبوونى پىندقى ب چارەسەرىين پلاندانانى يىن رۇد هەپە، هەروەسا رىژەيا ئاكنجىين هەردو ناحىين دھۆك و زاخۇ ب شىنوازەكى سەرنجراكىنش ل ساللا (1987) ئى بلندبوو، ب رەنگەكى كو ئەف هەردو ناحىيە پىنكەف ب رىژەين (3،42%) ئى و (4،28%) ئى و (9،41%) ئى و (1،39%) ئى ل دووڧ نىك سەرجمەن ئاكنجىين پارىزگەھى ل سالين (1987) ئى و (1991) ئى و (2001) ئى و (2009) ئى پىنكەئىين (تەماشەى خىشەينى (21) بكە).

گومان تىدا نىنە كو وەراركنا وىنەين دابەشبوونا جوگرافى يىن ئاكنجىيان ل دووڧ هەرىمىن كارگىرى هىدى هىدى بوو، ئەگەرئى كىمبوونا رۇلى فاكتەرىن سىرۇشتى د دەستنىشانكەرىن قى دابەشبوونى دا. ل دەمەكى كو ئەم دىشەين فاكتەرىن سىرۇشتى ب دانىن وەك دەستنىشانكەرىن جەى بۇ دەستنىشانكەرىن رەھەند و چارچۇقىن شىنوازى دابەشبوونى و وى فورمى كو كارتىكرنا فاكتەرىن دى ددەتە لايەكى. و ژىەر قى چەندى و سەرەراى هندى كو مە باوهرەكا تەمام هەپە فاكتەرىن مەوقايەتى رۇلەكى مەزىنتر ژ فاكتەرىن سىرۇشتى د شىنوازى دابەشكرنا ئاكنجىياندا ل پارىزگەھى گىزايە، لى ئەف چەندە هندى ناگەھىنىت كو رۇلى فاكتەرىن سىرۇشتى ژىرىكەين يان ب دەينە رەخەكى.

ئەم دىشەين پارىزگەھا دھۆكى بۇ سەردو هەرىمىن

فىزىوگرافى دابەش بكەين، هەرىما چىايى و هەرىما نىمچە چىايى ئەم ژى ل دووڧ پىقەرئى سىرۇشتى يىن بوو، ئەگەرئى دەستنىشانكەرىن سىرۇشتى دىنقەرا پارچەين ئاخا عىراقى دا، لى سىرۇشتى ناقىر دىنقەرا دەقەرا چىايى و نىمچە چىايى ل كوردستانى ب تايىبەت ئەم جەى دكەقىنە پارىزگەھا دھۆكى پىنكەھىت ژ زىجىرەكا چىايان كو ژ چىايى (پىنخىز) ل سەر سىرۇشتى عىراق و سىرۇشتى دەستنىشكەت تا دكەھىنە چىايى سىي و چىايى زاوا و ب چىايى ئاكرى ب داوين دەھىت هەتا خالا ئىنكەرتنا وى دگەل رووبارى زى مەزىن. ئەم دىشەين قى ناقىرى دىنقەرا هەردو هەرىمان، هەرىما چىايى كو قان بەكەين كارگىرى بخۇفە دگىت، قەزايىن نامىدى و زاخۇ و ناحىين مانگىنشك و زاويتە يىن سەر ب قەزا دھۆكى و ناحيا ئەترىش يا سەر ب قەزا شىخان و ناحيا دىنارنە يا سەر ب قەزا ئاكرى. لى هەرىما نىمچە چىايى بەكەين كارگىرى يىن ماين بخۇفە دگىت ئەوين دكەقىنە سەر قەزايىن سىمىل و دھۆك و ئاكرى (تەماشەى نەخشەينى (17) و (18) بكە).

ئەگەر تەماشەى وەرارا شىنوازى دابەشبوونا جوگرافى يا ئاكنجىين پارىزگەھى بكەين ئەفا د پاراگرافى بەرى نھا نامازە پىن هاتىبە كىرن، دى بۇ مە دىبارىت كو زىجىرا چىايىن بەحسنى وان هاتىبە كىرن تەوهرى سەرەكى يىن راکىشانا ئاكنجىيان بوو، ب رەنگەكى دىنقەرا ناف چىياندا مەزىنە باژىرىن پارىزگەھى دروست بوو، ئەم ب تايىبەت بەشى وى يىن باشوورى يىن سەر ب هەرىما نىمچە چىايى قە درىژ دىبىت. ل دەستنىشكە سالين قەكۆلىنى ل هەردو هەرىمان جۇرەكى هەقسەنگىن د دابەشبوونا ئاكنجىياندا هەبوو، لى دگەل بۇرىنا وەختى هەرىما نىمچە چىايى هىدى هىدى هۇمارا ئاكنجىين وى بەرەف زىدەبوونى چوويە بەرۇفاژى هەرىما چىايى كو ئاكنجىين وى بەرەف كىمبوونى چوويە. مەزىنترىن جوداھى دىنقەرا رىژەيا ئاكنجىين دىنقەرا هەردو

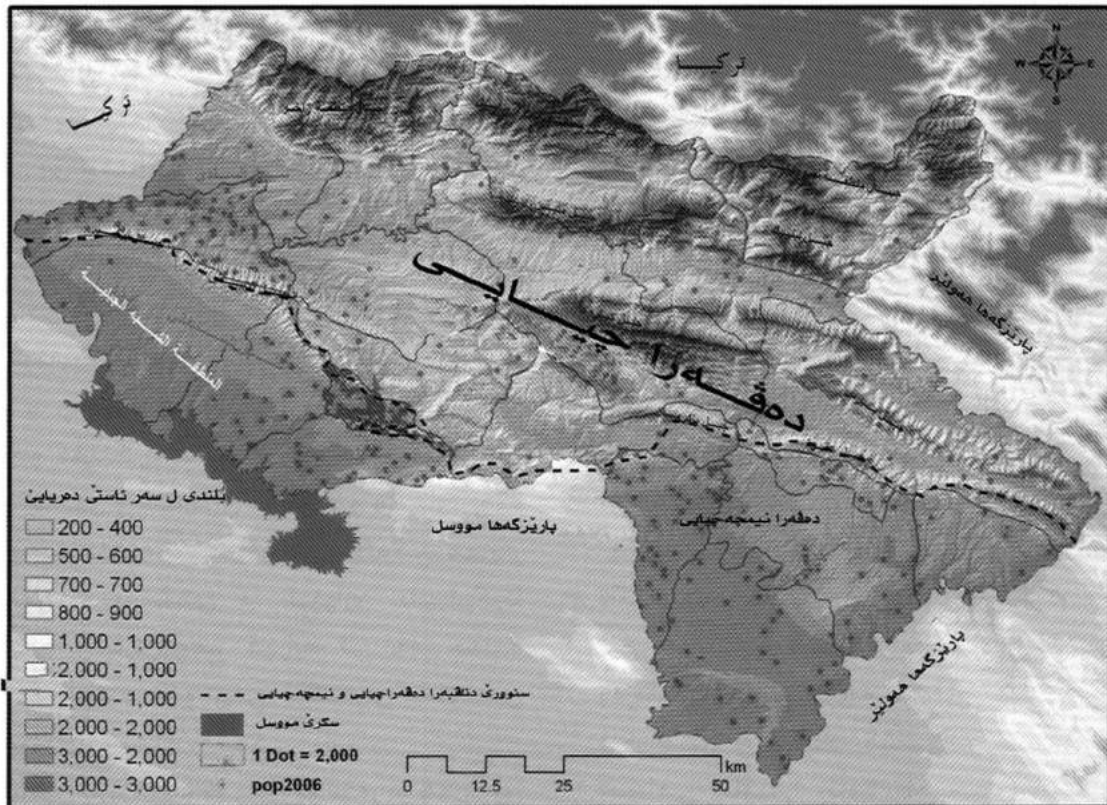
خىشمىن (۲۳)

پىزىمىن دابەشبوونا ئاكنجىيان ل دووف ھەرىمىن سرۇشتى ل پارىزگەھا دھۆكى (۲۰۰۹-۱۹۴۷)

ھەرىما نىمچە جىيىي		ھەرىما جىيىي		سال
%	قەبارەيى ئاكنجىيان	%	قەبارەيى ئاكنجىيان	
۴۳,۵	۷۱۶۸۷	۵۶,۵	۹۹۴۴۵	۱۹۴۷
۵۰,۹	۱۲۳۰۶۹	۴۹,۱	۱۱۸۵۹۱	۱۹۵۷
۶۲,۸	۱۱۶۰۶۴	۳۷,۲	۶۸۶۱۲	۱۹۶۵
۵۰,۴	۱۸۱۴۰۱	۳۹,۶	۱۷۸۴۰۳	۱۹۷۷
۷۲,۷	۳۲۰۲۴۶	۲۷,۳	۱۲۰۲۹۴	۱۹۸۷
۵۸,۸	۴۱۴۶۸۶	۴۱,۲	۲۹۰۷۸۱	۱۹۹۶
۶۳	۶۰۳۸۷۲	۳۷	۳۵۵۱۲۴	۲۰۰۶
۶۸,۰۶	۸۰۱۵۲۱	۳۲,۹۴	۳۷۶۱۹۳	۲۰۰۹

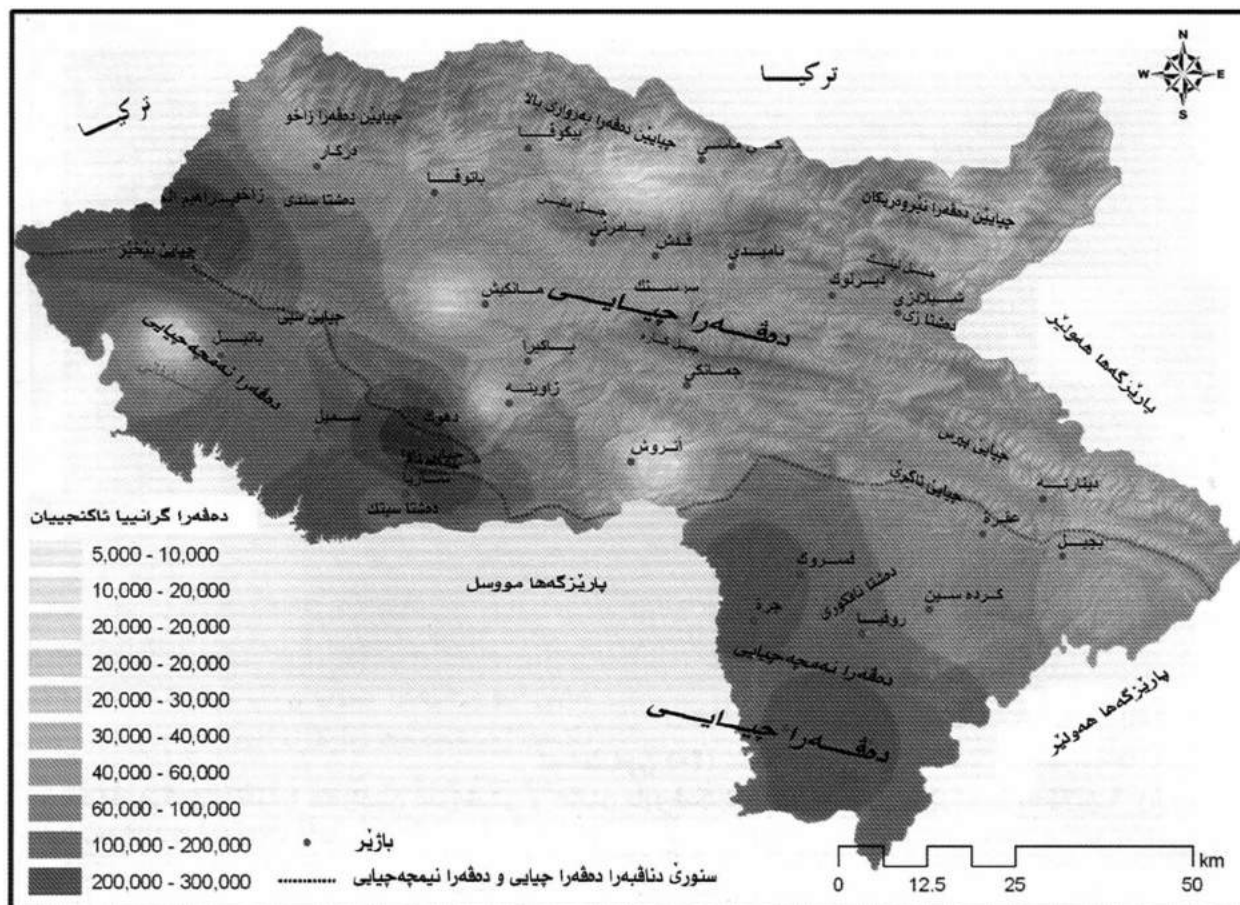
نەخشەيىن (۱۷)

ھەقبەركن دناقبەرا ھەرىمىن سرۇشتى و شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۰۶

نەخشەين (۱۸)

ھەقبەرگن دناقبەرا ھەرنەمىن سەروشتى خالين دابەشبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۰۶

دووى ژى چىبوونەكا كىمتر يا ئاكنجىيان ل دەشتا ئاكرى (ناقكورى)، لى سىيكا دى يا ئاكنجىيان ل ھەرنەما چىيىي خىرقەبوونە ئەو ژى ل خالەكا سەرەكى ل دەشتا سىدى (تەماشەي نەخشەين (۱۹) و (۲۰) بكە)، ئەگەر ئەم ئاكنجىيان بەكەين كارگىرى يىن دياركرى ب دەينە لايەكى، ھەرنەما چىيىي ب رووبەرى (۵۸۱۰ كم) رىژەيا (۱،۵۹٪) ئى ژ سەرجمى رووبەرى پارىزگەھى پىكدەينت و نىزىكى (۱۸٪) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىيان قى ھەرنەمى و (۲۵،۳٪) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىيان پارىزگەھى پىكدەينت .

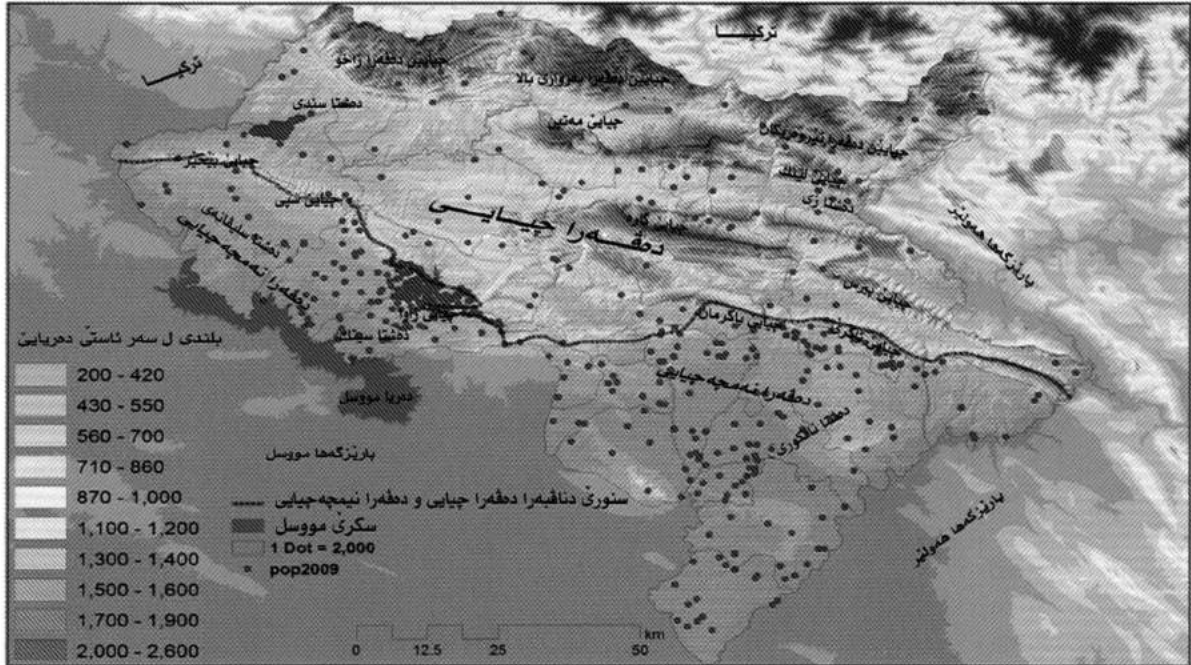
ھەرنەمان ل سالا (۱۹۸۷) ئى دا دياربوويە ب رەنگەكى ھەرنەما نىمچە چىيىي رىژەيا وى گەھىشتە (۷۲،۷٪) ئى ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى لى ھەرنەما چىيىي ب تىن رىژەيا (۲۷،۳٪) ئى ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى پىكئىنايە (تەماشەي نەخشەين (۲۳) بكە) .

ب شىئەبەكى گىشتى ل سالا (۲۰۰۹) ئى نىزىكى دو سىكئىن ئاكنجىيان پارىزگەھى ل ھەرنەما نىمچە چىيىي خىرقەبوويە ل دو خالين سەرەكى، خالا ئىكى چىبوونا ئاكنجىيان ل پىشكا رۇژەلاتى ژ دەشتا سىلقانەيا ل دۆرماندۆر باژىرى دھۆكى، خالا

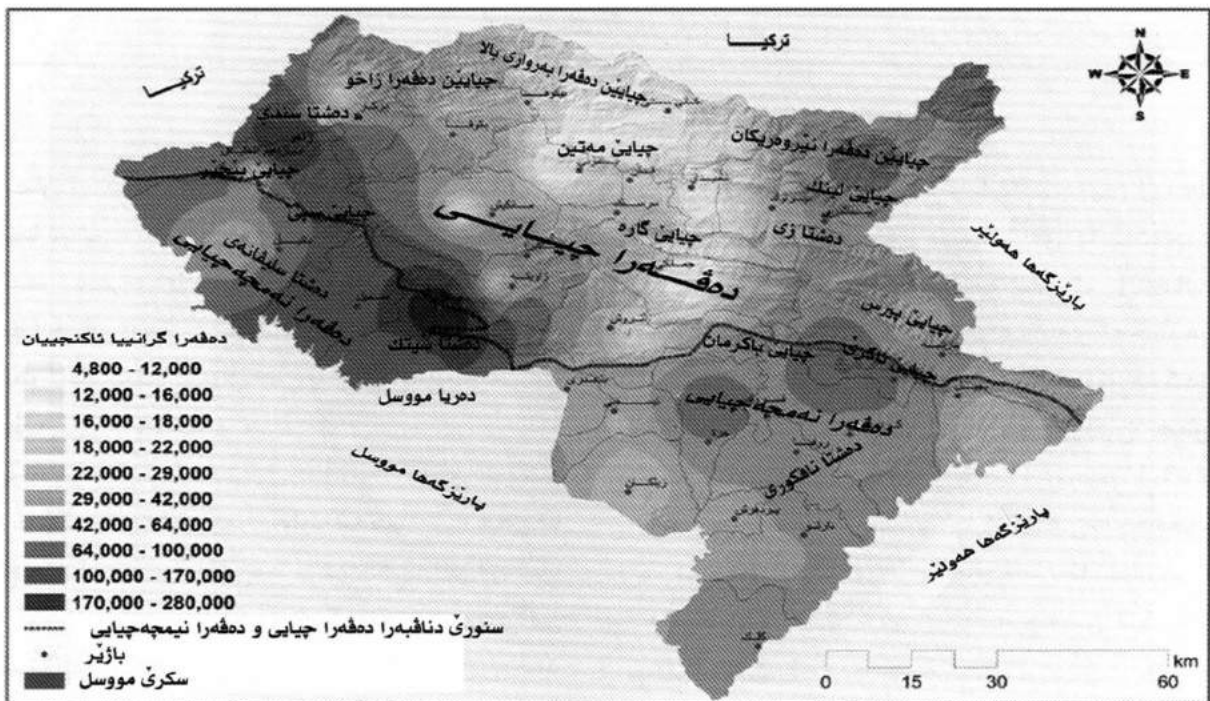
نەخشەين (۱۹)

مەنبەركن دناھبەرا ھەرىمەن سرۇشتى و شىۋاىزى دابەشبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكۆ ۲۰۰۹

نەخشەين (۲۰)

مەنبەركن دناھبەرا ھەرىمەن سرۇشتى و خالىن دابەشكرنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكۆ ۲۰۰۹

دوو: چىريا ئاكنجىيان

چىريا گىشتى يا ئاكنجىيان^(۱۱) دھىتە دەرىپىن پەيوەندىيا يىنكەھ گىردانى دىناقبەرا ئاكنجىيان دەفەرەكى و جھى ئاكنجىبوونا وان، ئەف پەيوەندىيە رادەيى ھەقسەنگىي يان نەبوونا وى دىناقبەرا وان ئاكنجىيان و رووبەرى دەفەرا واندا ديار دكەت. سەرەراى ھەبوونا گەلەك تىبىنيا ل سەر فى پىفەرى لى دگەل ھىندى دھىتە ھىمارتن رىكەكا سەرکەفتى ژىو شىرۇفەكرنا جوداھىين جھى بۇ دابەشكرنا ئاكنجىيان^(۱۲)، ھىندەك جاران فەكۆلەر پەنايىن دىنەنە بەر ھىندەك پىفەرتىن دى ژ پىنخەمەت فەشارتتا كىموكاسىيىن پىفەرى چىريا گىشتى ۋەك پىشت بەستنا ئاكنجىيان ب داھاتىن ئابوورى و چەوانىيا ب كارئىنانا ەھردى و برا بەرھەمى سالانە و وان جۇرتىن پىشەيىن ئاكنجى دكەن^(۱۳).

ب شىئەيەكى گىشتى، ژەر نەبوونا وان داتايىن دگەل پىفەرتىن دى يىن چىريا ئاكنجىيان د گونجن لەورا ئەم نەچاربوونى پىفەرى چىريا گىشتى ژىو شىرۇفەكرنا جوداھىيا دابەشبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ب كارىيىن. سەرەراى ھىندى كو پىفەرى چىريا گىشتى پىفەرەكى گەلەك گىشتىيە و ھىندەك جاران ئەنجامىن نەدروست د دەتە مە چونكى پىفەر و ھەقسەنگىين دروست دىناقبەرا ئاكنجىيان و ئاستى جۇرى يى وى دەفەرى ژ لايى جوداھىيا داھاتى و شىيانىن بەرھەم ئىنانى ديار ناكەت، لەورا جوداھىيا ئاستىن چىريا ئاكنجىيان ل سەر ئاستى فەزا و ناھيان ب شىئەيەكى جوداكرى ھائىنە شىرۇفەكرن - ئەگەر دەرىپىن يا راست بىت - لى ھىندەك بەكەيىن ئاكنجىبوونى ل سەر ئاستى فەزا يان ھەنە كو ھىندەك دەفەرتىن مرى ژ لايى ئابوورى و جوگرافى لى ھەنە ئانكو ھىندەك دەفەرتىن چىياى نە ھىمارەكا گەلەك كىم يا مرقۇقان لى دژىن، ئەف چەندە ژى راستىيا پەيوەندىيا دىناقبەرا مرقۇف و ەھردى دا ديارناكەت، ژ لايەكى دىفە چىريا ئاكنجىيان ل ھىندەك جھان يا زىدەيە ۋەك كۆمەلگەھىن ئاكنجىبوونى ل سەننەرتىن

كارگىرى يىن پارىزگەھى، سەرەراى ئاشنابوونى دگەل گىشت لايەنن ۋەراركرنا چىريا ئاكنجىيان ل پارىزگەھى، نەخشەيىن چىرىن و قافارنا داتايان ھائىنە دروستكرن، ئەوژى ب پىشتەستىن ل سەر وان رىكىن پتر ۋەكەھفەيىن دىناقبەرا بەھايىن گرۇپان و كىمىرتىن جوداھى دىناقبەرا وان گرۇپاندا ديار دكەن. لەورا ل فىزى پىشتەستىن ھائىيە كىرن ل سەر رىكا قافارنا سىرۇشتى^(۱۴) (Natural Break) ژىو دەستىشائىكرنا گرۇپىن چىرىن دىناقبەرا ھەرنامى (ArcGIS10). بىرۇكا فى رىكىن ژى دىمىنتە ل سەر دەستىشائىكرنا سىنوورتىن دىناقبەرا گرۇپىن قافارنى يىن پترىن ۋەكەھفى دىناقبەرا ھەي ب رەنگەكى كو توخمىن نا رادەيەكى مەزىن ۋەكەھفە بخۇفە بگىرت، زىدەبارى كىمىرتىن جوداھىيا دىناقبەرا ھەمان گرۇپاندا^(۱۵)، ھىمارا گرۇپىن ھەر قافارنەكى و سىنوورى ھەر گرۇپەكى دھىنە دياركرن ب ھارىكارىيا سىرۇشتى داتايىن تورماركرى، لەورا فەكۆلەر نەشىنت مابى خو د ھىمارا گرۇپ و سىنوورى ھەر گرۇپەكى دا بىكەت ژ پىنخەمەت دياركرنا ئاستىن چىريا نىزم و بلند، ب مەرھما ھەفبەركىن ژ دەمەكى بۇ دەمەكى دى، و دووركەفتىن ژ فەشارتتا راستىيا جوداھىيىن دىناقبەرا گرۇپىن چىرىن د ھەر سالەكى دا.

و ب ھارىكارىيا داتايىن خىشتەيى (۲۴) و وىنەيى (۱۰) يىن كو ۋەراركرنا بەھايىن چىريا ئاكنجىيان ل پارىزگەھى و قەزايىن وى دياردكەن، ئەم دىشىن كۆمەكا تىبىنىيان دەريارەى جوداھىيا ئاستىن چىرىن و ۋەختى و جھى ب دەستفە بىيىن ئەوژى ئەفەنە-

۱- بلندبوونەكا گىشتى يا ھەي ژىو ئاستى چىريا ئاكنجىيان ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى قىنچاچ ل سەر ئاستى پارىزگەھى بىت يان ل سەر ئاستى ھەر قەزايەكى، ئەگەر فى چەندى ژى ژىو زىدەبوونا ھىمارەبى يا قەبارەيى ئاكنجىيىن پارىزگەھى دىزفرت دگەل جىگىرىيا رووبەرى دەفەرى، ب رەنگەكى كو قەبارەيى چىريا ئاكنجىيان نىزىكى شەش جاران پتر لىھائىيە، ئاستى چىريا ئاكنجىيان ژى ل سالا (۱۹۴۷) ئى ژ (۱۸ كەس/

لهورا دھىتە دىتن كو كىمبۇونەكا بەرچاڧ د ئاستىن چىپيا ئاكنجىيىن قەزايىن پارىزگەھى ل سالىن (۱۹۶۵) ئى و (۱۹۸۷) ئى دا ھەيە.

ب- مەشەختىبۇونا ئاڧخۇيى ژ گوندان بۇ بائىران قىنجا چ يا ب دلئ خەلكى بيت يان ژ نەچارى بيت، لئ فاكتەرىن سىياسى و ئىمناھىي ئەگەرى سەرەكى يى مەشەختىبۇونى بوون ل ھندەك سالىن قەكۆلین ل سەر ھاتىيە كرن، ب رەنگەكى ل قەزا ئامىدى ل سالىن (۱۹۷۷) ئى و (۱۹۸۷) ئى ئاستى چىپىي ھاتە خوار بۇ ۲/۲، لئ دەھمان سالدا ئەڧ ئاستە ل قەزايىن دھۆك و زاخۇ دو جاران پتر لىھات.

ج- گوھۇرىنا سنوورنن كارگىرى، ئەڧ چەندە بۇ ئەگەرى كىمبۇونا چىپيا ئاكنجىيان ل ھندەك قەزايان و بلندبوونا وان ل ھندەك قەزايىن دى، و قى فاكتەرى ب پلەيەكا مەزن ھارىكارىيا وەرگەرانا ئاستىن چىپيا ئاكنجىيان كرىيە (تەماشەي خىشتەيى (۲۴) بکە).

۲ كم) بلندبوويە بۇ (۱۰۹ كەس/كم) ل سالا (۲۰۰۹) ئى.

۲- ل قىزى جوداھىيەك د ئاستى بلندى و نزمى د چىپيا ئاكنجىياندا، ژ دەمەكى بۇ ئىكى دى ھەيە، ب رەنگەكى جار بلند دىت و جار نزم دىت و ئەگەرى قى جىاوازىي ژى بۇ سى فاكتەران دزقېت:

أ- كاودانىن سىياسى و ئىمناھىي يىن نەجىكىر ل ھندەك دەقەرئىن پارىزگەھى د ماوھىي سالىن قەكۆلینى دا تىرا بوورن، ئەڧ چەندە بوويە ئەگەر كو تىمىن سەرژمىرىن ب زەھمەت ب گەھنە ئەو جھىن دوور و نەخۇش و بزائن كا ھژمارا ئاكنجىيىن وان دەقەران چەندە، ئەڧ چەندە ژى ب تايبەت ل سەرژمىرىن سالىن (۱۹۶۵) و (۱۹۸۷) ئى روودان، ژىو قەشارتنا قى كىماسىي ژى كەسىن ئەڧ كارە ئەنجام ددایى رابوون ب ھەلسەنگاندنا ھژمارا ئاكنجىيان ب پىشت بەستىن ل سەر پىنشىبىيىن وان ل سەر ئەنجامىن سەرژمىرىن سالىن بەرى ھىنگى.

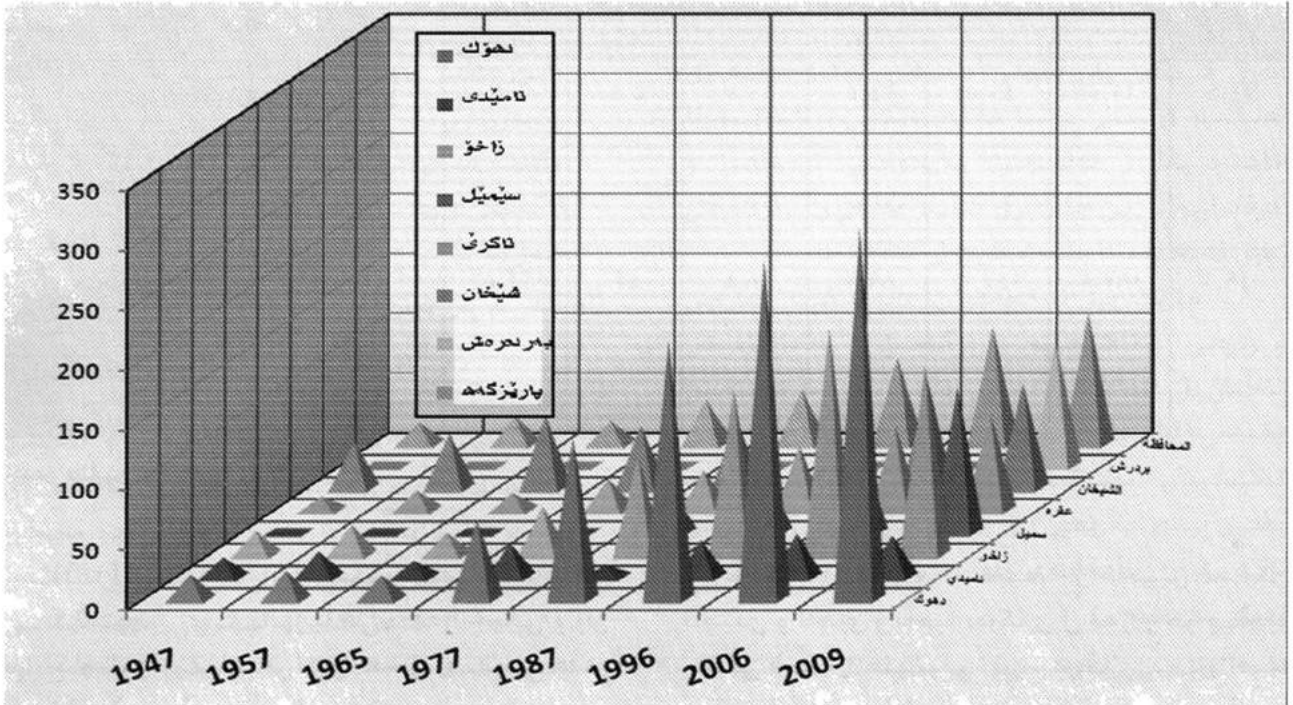
خىشتەيى (۲۴)

چىپيا ئاكنجىيان (كەس/كم) ل پارىزگەھا دھۆكى و قەزايىن وئ (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۱	۲۰۰۹
قەزا								
دھۆك	۲۰،۷ ^(۱۶)	۲۴ ^(۱۷)	۱۹،۸ ^(۱۶)	۱۵،۳ ^(۱۷)	۱۳۴،۷	۲۱۶	۲۸۴،۶	۳۱۱،۳
ئامىدى	۱۶،۵	۲۱،۴	۱۳،۶	۲۸	۱۰،۶	۳۰،۵	۳۶	۳۴،۶
زاخۇ	۱۹،۵ ^(۱۸)	۲۴،۷ ^(۱۸)	۱۷،۹ ^(۱۸)	۴۰،۳ ^(۱۸)	۸۰،۸	۱۳۷،۶	۱۸۸،۸	۱۵۸،۱
سىمىل	-	-	-	-	۳۵،۲	۵۰،۴	۷۱،۸	۱۲۱،۸
ئاكرى	۱۱،۸	۱۶،۷	۱۴،۴	۲۶،۲	۳۳،۵	۵۳	۷۱،۳	۸۲،۱
شىخان	۳۹،۳	۴۶ ^(۱۹)	۶۱	۵۲،۶ ^(۱۹)	۵۸،۲ ^(۱۹)	۵۱،۱ ^(۱۹)	۹۰ ^(۱۹)	۸۷،۳
بەردەرەش	-	-	-	-	-	-	-	۱۰۳
پارىزگەھ	۱۸	۲۳،۵	۱۹	۳۶،۹	۴۵،۱	۷۱،۷	۹۷،۵	۱۰۹

ئىدەر، سەرژمىرىي و ھەلسەنگاندن ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن دىاركى.

۱۰-۱۰) ۱۹۴۷-۲۰۰۶) قەزايىن وى دھۆكى پارىزگەھا ئاكنجىيان ل بلىندبوونا بهايىن چىپيا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى و قەزايىن وى (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

نمونه ل سەر ئاستى قەزا دھۆكى ئاستى چىپيا ئاكنجىيان نىزىكى ۱۵ جاران پتر لىنھاتىيە ژ سالا (۱۹۴۷) ئى كو بتنى (۲۰ كەس/كەم) دژان، لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى گەھشتىيە (۳، ۳۱۱ كەس/كەم) ئەف چەندە ژى دەرىنى ژ ھندى دكەت كو ئەف قەزايە خودانا پترىن چىپيا ئاكنجىيان بوويە و ئەگەرئ قى چەندى ژى د زقريت بو بچويكاتىيا رووبەرئ قەزا دھۆكى بەرامبەر زىدەبوونا ھژمارا ئاكنجىيان قى قەزايىن.

۵- كىمترىن تىكرائىن چىپيا ئاكنجىيان ب تايبەت پىشتى سالا (۱۹۶۵) ئى ل قەزا ئامىدىن دياربوويە ئەوژى ژبەر مەزناھىيا رووبەرئ قى قەزايىن كو نىزىكى پتر ژ چارىكا رووبەرئ پارىزگەھى پىكدئىنيت دگەل ھندى ژى خودانا كىمترىن ھژمارا ئاكنجىيانە ب ھەقبەركرن دگەل قەزايىن دى، قى قەزايىن نىزىكى (۶،۳) ئى و (۱۱،۵) ئى و (۹،۵) ئى و (۲۶،۱) ئى ژ سەرجمەن ئاكنجىيان پارىزگەھى ل سالىن (۱۹۸۷) ئى و (۱۹۹۶) ئى و

۳- ل دەستپىكا ماوھىن فەكۆلىنى، تىكرائىن چىپيا ل سەر ئاستى قەزايىن نىزىكى بهايىن تىكرائىن ل سەر ئاستى پارىزگەھى دىبىت، لى ھندەك جاران ئەف جوداھىيە ژ دەمەكى بو ئىكى دى بەرفرەھتر لى دەيت، ل سالا (۱۹۴۷) ئى جوداھىيا دناقبەرا تىكرائىن چىپيا پارىزگەھى و كىمترىن تىكرائىن چىپيا دناقبەرا قەزاياندا گەھشتە (۶،۲) ئى، لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى ئەف جوداھىيە گەھشتىيە (۷۴،۴) ئى، ھەردىسان جوداھىيا دناقبەرا تىكرائىن چىپيا پارىزگەھى و بلىندترىن تىكرائىن چىپيا دناقبەرا قەزايىن پارىزگەھى دا ل ھەردو سالىن دياركرى بەرەف زىدەبوونى چوويە (تەماشەھى نەخشەھى (۲۵) بكە)، ئەف چەندە ژى دووپاتىن ل سەر ب ھىزبوونا دياردا چىپوونا ئاكنجىيان ل ھندەك بەكەيىن كارگىرى دكەت.

۴- بلىندترىن جوداھى دناقبەرا ئاستى چىپيا ل دەستپىكا و داوييا سالىن فەكۆلىن ل سەر ھاتىيەكرن ل قەزايىن دھۆك و زاخو دياربوويە، بو

خىشمىن (۲۵)

جوداھىيا دناقبەرا ئىكرايىن چىپىيا ئاكنجىيىن پارىزگەھى دگەل كىمترىن چىپىيا دناقبەرا قەزاپاندا (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۶	۲۰۰۹
جوداھىيا دناقبەرا ئىكرايىن چىپىيا ئاكنجىيىن پارىزگەھى دگەل كىمترىن چىپىيا دناقبەرا قەزاپاندا	۶,۲	۶,۸	۵,۴	۱۰,۷	۳۴,۵	۴۱,۵	۶۱,۵	۷۴,۴
جوداھىيا دناقبەرا ئىكرايىن چىپىيا ئاكنجىيىن پارىزگەھى دگەل بلندترىن چىپىيا دناقبەرا قەزاپاندا	۲۱,۳	۲۲,۵	۴۲	۲۸,۴	۸۹,۶	۱۴۴,۳	۱۸۷,۱	-۴۹,۱

زىدەر داتايىن خىشمىن (۲۴)

(۲۰۰۶) ۋە (۲۰۰۹) ۋى ئى پىنكىنباينە، ئەگەر ئى قى كىمبوونى زى بۇ ئالوزىيا قى دەقەرا چىيايى ۋە وان كاودانىن ئىمناھىيىيى يىن نەخۇش ئەوين دەقەر تىرا بۇرى دىقەرت.

ب نامازە پىنكرنى بۇ سرۇشتى زىدەبوونا ئاستىن چىپىيىن ل سەر ئاستىن پارىزگەھى ۋە قەزاپىن ۋى، دىبىت ل پىشت ۋى بەشەكى گىنگ ژ راستىيا جوداھىيا ئاستىن چىپىيا ئاكنجىيان ژ لاين دەمى ۋە جەھى يا قەشارتى بىت، لەورا ئەم رابوونىنە ب نامادەكرنا نەخشەپىن چىپىيا ئاكنجىيان ل سەر ئاستىن بچوكتىن بەكەيا كارگىرى ۋەك ناحىيان، (تەماشەي نەخشەپىن (۲۱) ھەتا (۲۸) بگە) ب بۇرىنا دەمى ئەم دىشىن تىبىنىيا بلندبوونا چىپىيا بلند ۋە نزم بگەين، ل سالا (۱۹۴۷) ۋى بلندترىن ئاستىن چىپىيا ئاكنجىيان دناقبەرا (۱۸۲) - (۲۵۵ كەس/كەم) ل ھەرتىك ژ ناحىيا سەنتەرى قەزا دھۆك ۋە ناحىيا سەنتەرى قەزا ئامىدىن ھەبوو، لى ل سالا (۲۰۰۹) ۋى ئەف چىپىيە گەھىشتە (۲۷۱۴-۱۰۶۴۴ كەس/كەم) ل ھەرتىك ژ ناحىيا سەنتەرى قەزا دھۆك ۋە ناحىيا سەنتەرى قەزا زاخۇ.

پىرىيا ناحىيىن پارىزگەھى خودان چىپىيەكا كىمىن، ب رەنگەكى كو ل ھىندەك دەقەران ئاستىن چىپىيىن د كىمترىن گرۇپىن چىپىيىن دابوون، ب درىزاھىيا ماۋەين قەكۆلىن ل سەر ھاتىيە كىرن، ئەف چىپىيە ژ (۱۰۰)

كەس/كەم) ئەدبۇرى ب تايبەت ل ناحىيىن قەزاپىن ئامىدى ۋە ئاكرى ۋە ناحىيا دەركارى ل قەزا زاخۇ ۋە ناحىيا باتىلىن ل قەزا سىمىلىن، لى بەروقازى ب درىزاھىيا سالىن قەكۆلىن ل سەر ھاتىيە كىرن ھىندەك دەقەر د بلندترىن ئاستىن چىپىيىن دابوون ۋەك ناحىيىن سەنتەرى قەزا ئامىدى ۋە ئاكرى ۋە دھۆكى زىدەبارى ناحىيا سەنتەرى قەزا زاخۇ پىشتى سالا (۱۹۷۷) ۋى، ئەگەر ئى قى چەندى زى بۇ بچوكتىبىيا رووبەرى قان ناحىيان دىقەرت ل بەرامبەر رووبەرى ناحىيىن دى يىن پارىزگەھى، زىدەبارى ھەبوونا خىزمەتگوزارى ۋە كارگىرىيەكا باش ل قان ناحىيان كو بوويە ئەگەر ئى راکىشانا خەلكى ژ دەقەرتىن دى ب تايبەت ل ۋى دەمى كاودانىن ئىمناھى ۋە سىياسى نەدجىكىر.

پىرىيا وان ناحىيىن سرۇشتەكى چىيايى ھەيى ۋە كەتىنە دناف ھەرتىما چىيايى دا خودان چىپىيەكا كىم بوويىنە لى بەروقازى ئەو ناحىيىن سرۇشتى دەقەرا وان دەشت ۋە كەتىنە دناف ھەرتىما نىمچە چىيايى ھەردەم خودان چىپىيەكا بلند بوويىنە، زىەر قى چەندى ئەم دىشىن تىبىنىيا ھىندى بگەين كو ھەمى ناحىيىن قەزا ئاكرى چىپىيەكا بلندە ۋە ھەمان تىشت ل سەر ناحىيىن قەزا شىخان ۋە سىمىلىن (زىلى ناحىيا باتىلىن) ۋە ناحىيا قەزا دھۆكى د گونجىت.

۳۰۴) كەس/كەم(۲). و ئەف بوارە كىمىترىن رىزە ژ سەرجهمى ئاكنجىين پارىزگەھى پىكدئىنيت ئەوزى (۷,۱٪) ئى و ل سەر كىمىترىن رىزە ژ سەرجهمى رووبەرى پارىزگەھى د ئاكنجىينه كو رووبەرى وئى (۲,۴٪) ئى بە، و ئەف چەندە ژى ھىمايى دكەتە سەر جوړەكى گونجاندى دناقبەرا رىزەيا ئاكنجى و رووبەرى ھەرىمى ب ھەقبەركىن دگەل ھەرىما ئىكى.

۳- ھەرىم يان بواری چرىيا وئى نافنجى، پتر ژ (۵/۴) ئى ژ رووبەرى فى بواری دكەفىتە سەر شىرتەكا پىكفەگرىدايى، ژ دەقەرىن باشوورى پارىزگەھى درىزى دىت كو ناحىين قەزا شىخان و ناحىين سىمىل و فەيدىيى بخۇفە دگرىت، پارچەيا وئى يا دى ناحيا باتىفا يا سەر ب قەزا زاخۇ بخۇفە دگرىت چرىيا ئاكنجىيان ل فى ھەرىمى دناقبەرا (۱۲۸-۱۶۵ كەس/كەم(۲)، تىكرائى چرىيا گشتى لى د گەھىتە (۱۳۸,۱ كەس/كەم(۲)، ئەف بوارە نىزىكى پىنجىكا ۵/۱ ئاكنجىين پارىزگەھى پىكدئىنيت كو ل سەر رووبەرى (۱۵٪) ئى ژ رووبەرى گشتى يى پارىزگەھى ئاكنجىبوويىنە، ل فىرى ژى گونجاندىك دناقبەرا رووبەر و ئاكنجىين فى ھەرىمى دا ھەيە سەرەراي بلندبوونا رىزەيا ئاكنجىيان ژ رىزەيا رووبەرى ب (۱,۴۳) ئى، لەورا ھاتىبە نافكىرىن ب بواری چرى نافنجى ھەتاكو تىكرائى چرىيا گشتى گەلەك دوورنىنە ژ تىكرائى چرىيا گشتى ل سەر ئاستى پارىزگەھى.

۴- ھەرىم يان بواری چرىيا وئى نزم، ئەف بواری ھندەك دەقەرىن پىكفەگرىدايى ل باشوورى رۇژھەلاتى پارىزگەھى ب خۇفە دگرىت كو ناحيا بجىل و گىردەسىن و بەردەرەش ل قەزا ئاكىرى بخۇفە دگرىت سەرەراي درىزىبوونا پترىيا دەقەرىن فى بواری ل دەشتى لى ئاستى چرىيى يى لى كىمە. ب رەنگەكى كو بەھايى تىكرائى چرىيا گشتى يى ھەرىمى ژ تىكرائى گشتى ل سەر ئاستى پارىزگەھى كىمترە، و ئەگەرى فى چەندى ژى بۇ ھندى د زقىرىت كو پترىيا دەقەرىن فى

ھەزى گوننى يە كو ئاستىن چرىيا ئاكنجىيان پتر د نىزىك و ھەقسەنگ بوون د سەرژمىرىيا سالا (۱۹۵۷) ئى ب ھەقبەركىن دگەل سەرژمىرىين سالىن بەرى ھىنگى بان پشنى ھىنگى، ئەف چەندە ژى بەلگەيە ل سەر رەوشا ھەقسەنگىيى د دابەشبوونا ئاكنجىيادا ژ ئەنجامى باروودۇخى ئىمناھى و بەرقەرارىبوونى يى جىگىرل گشت دەقەرىن پارىزگەھى بەرى ئەنجامدانا سەرژمىرىيى ل سالا ناقبرى.

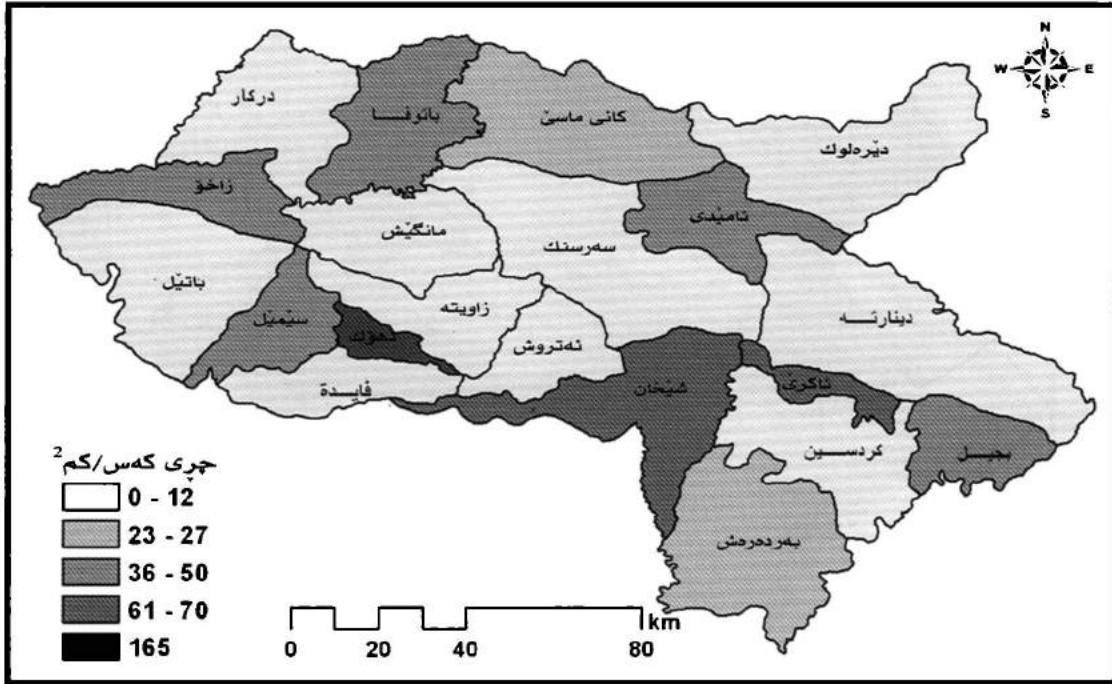
ب ھارىكارىيا نەخشەيىن دابەشكرنا ژمارەيى و رىزەيى يا ئاكنجىين پارىزگەھى ل سەر ئاستى ناحيان ل سالا (۲۰۰۱) ئى (تەماشەي نەخشەيىن (۱۱) و (۱۲) بكە) و نەخشەيى دابەشكرنا چرىين ئاكنجىيان (تەماشەي نەخشەيى (۲۷) بكە) ئەم دشىن پىنج ھەرىمان يان بوارىن جوودا جوودا ژىو چرىين ئاكنجىيان (تەماشەي خشتەيى (۲۱) بكە) بكەين ئەوزى ئەقەنە--

۱- ھەرىم يان بواری چرىيا وئى گەلەك بلندە، ل فان ھەرىمان ھژمارەكا مەزىن يا ئاكنجىيان لى دژىن ب رەنگەكى كو تىكرائى چرىين د گەھىتە (۹۹۲,۸ كەس/كەم(۲) و ئەگەر ئەم چرىيا ھەر بەكەيەكى بىننى ۋەرىكىرىن دى ديارىت كو چرىيا ئاكنجىيان ل ناحيا قەزا دھۆكى دو جاران پترە ژ چرىيا گشتى يا فى ھەرىمى كو چرىيا وئى د گەھىتە (۲۳۴۱ كەس/كەم(۲) و ئەف بوارە نىزىكى (۴۲٪) ئى ژ سەرجهمى گشت ئاكنجىين فى ھەرىمى پىكدئىنيت لى بىننى ل سەر رووبەرەكى بچوىك ئەوزى (۴۰۲ كەم(۲) د ئاكنجىينه ئانكو ب رىزەيا (۴,۱٪) ئى ژ سەرجهمى رووبەرى پارىزگەھى، ژەر فى چەندى ئاستىن چرىيى گەلەك زىدەبوويىنە.

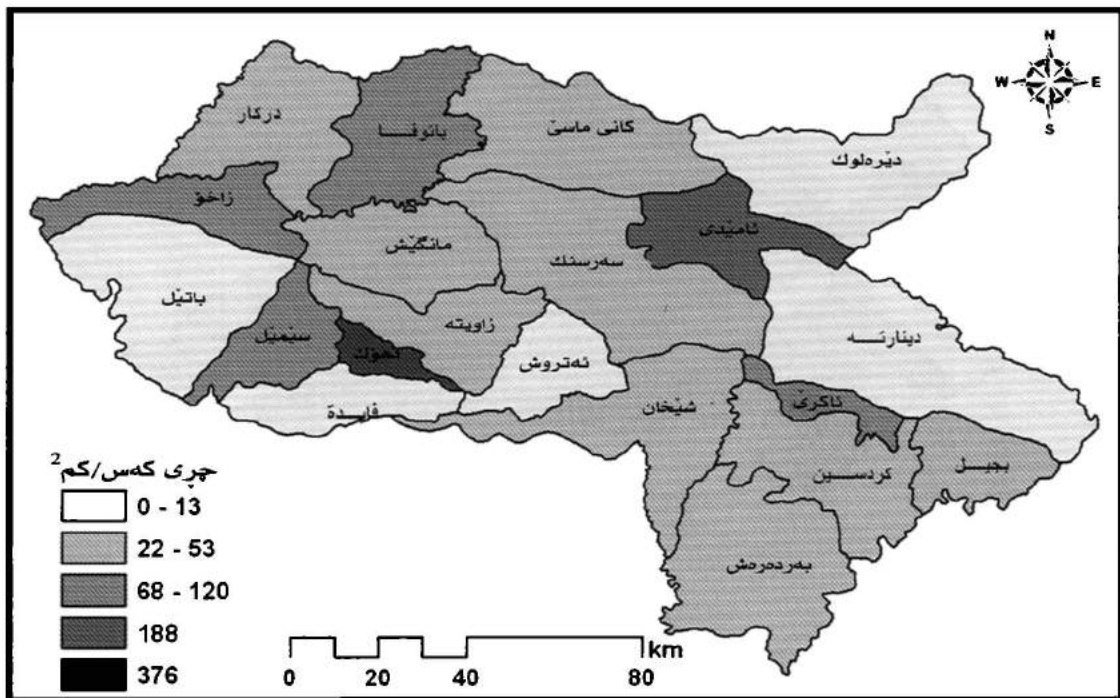
۲- ھەرىم يان بواری چرىيا وئى بلند، ئەف بوارە نىمچە گرندابە و گەلەك ژ بواری ئىكى يى دوورە و دكەفىتە لايى رۇژھەلاتى كو ناحىين سەنتەرى قەزابىن نامىدى و ئاكىرى بخۇفە دگرىت، ھەرچەندە ئەف ھەرىمە ھاتىبە نافكىرىن ب خودانا چرىبەكا بلند لى تىكرائى چرىيا وئى ناگەھىتە سىبىكا چرىيا گشتى يا ھەرىما ئىكى ژەر كو چرىيا وئى

نەخشەين (۲۳)
چرىيا ئاكنجىيان ل ناحيين پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا ۱۹۶۵

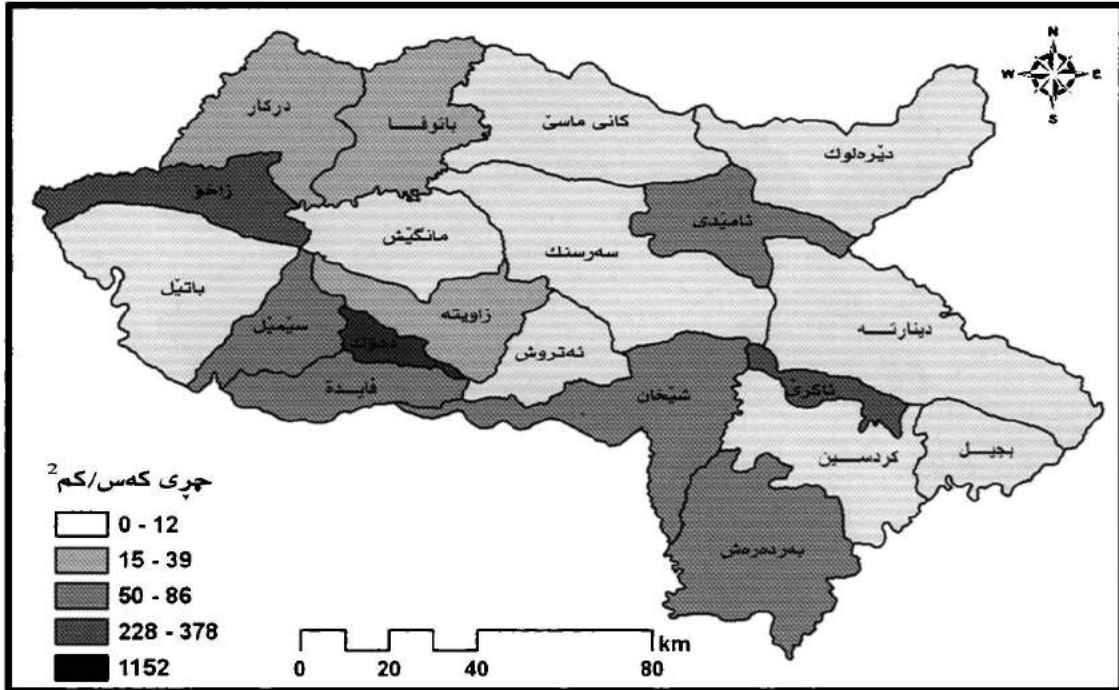

نەخشەين (۲۴)
چرىيا ئاكنجىيان ل ناحيين پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا ۱۹۷۷

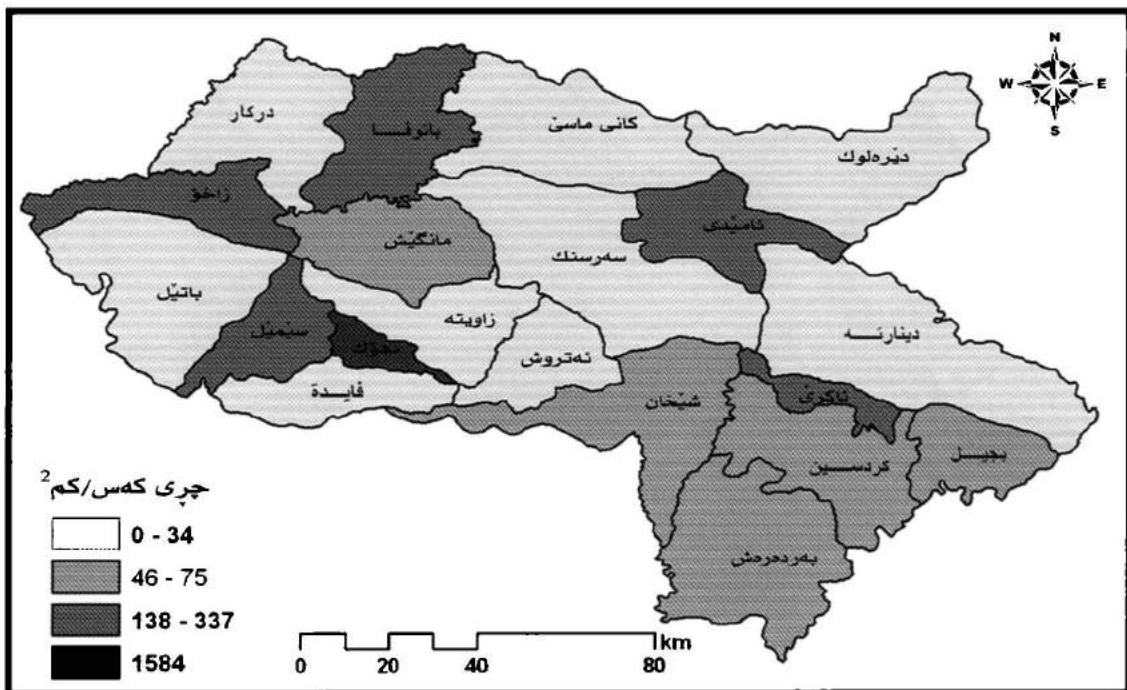

نەخشەين (۲۵)
چىيا ئاكنجىيان ل ناحيىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۸۷

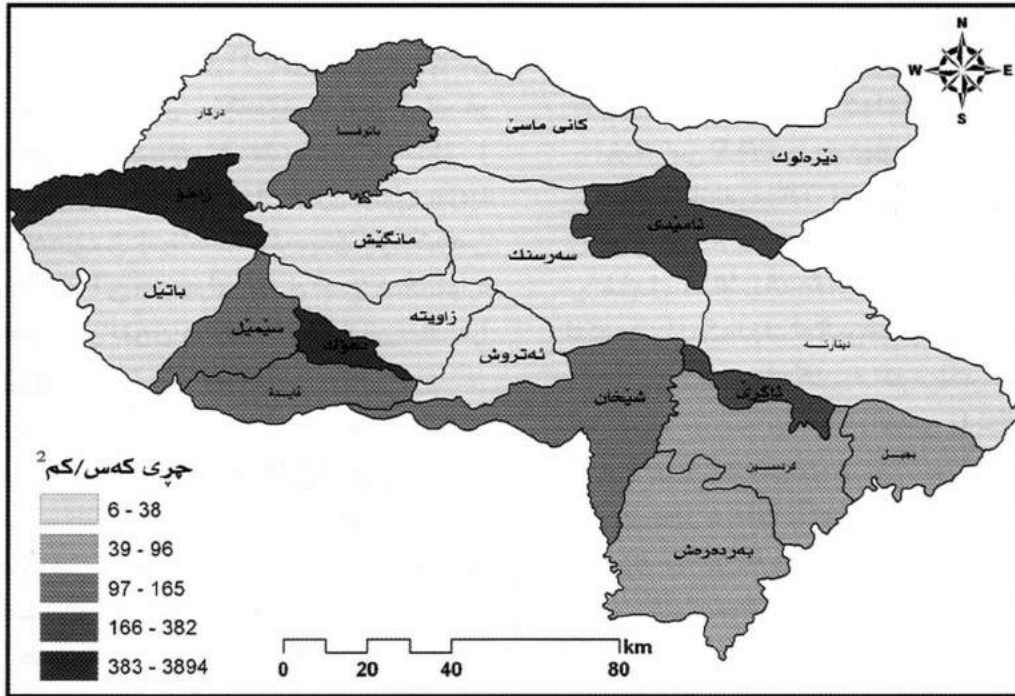

نەخشەين (۲۶)
چىيا ئاكنجىيان ل ناحيىن پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۹۶

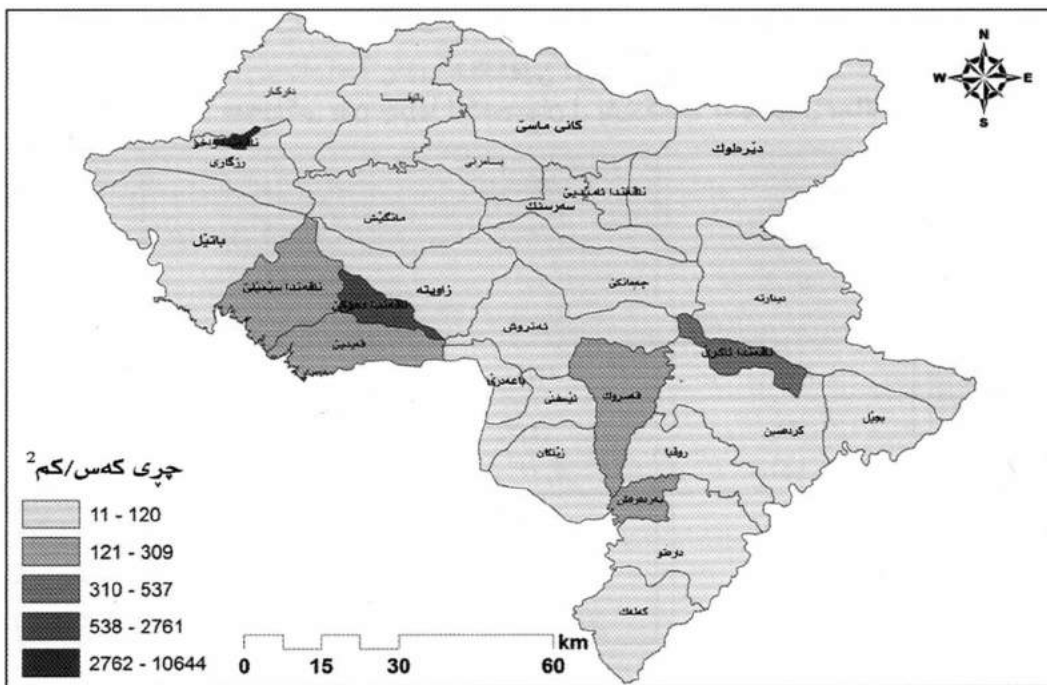

نەخشەين (۲۷)
چرىيا ئاكنجىيان ل ناھىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۶

نەخشەين (۲۸)
چرىيا ئاكنجىيان ل ناھىين پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۹

نيزىكبوونان دناڧىھرا رىژھيا ئاكنجى و رووبەرى قى ھەرىمى دا، لى ئاستى چىرى گەلەك بى كىمە ب رەنگەكى كو تىكرائى چىرىا گىشى پتر نىنە ژ (۲۴,۸ كەس/كەم) لى ئاستى چىرى ب ھندەك ناھيان گەلەك كىمتر لى دەپت ژ تىكرائى گىشى، بۇ نمونە چىرىا ئاكنجىيان ل ناھيا باتىلى (۱,۳ كەس/كەم) و ل ناھيا كائى ماسى (۱۲,۳ كەس/كەم).

لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى وىنەيى دابەشبوونا چىرىا ئاكنجىيان گەلەك ھاتىبە گوھورىن ژ وىنەيى سالا (۲۰۰۶) ئى، ب ھارىكارىيا نەخشەيىن دابەشبوونا ژمارەيى و رىژھى ل سەر ئاستى پارىزگەھى ل سالا (۲۰۰۹) ئى و نەخشەيىن (۲۱) و (۱۶) و نەخشەيىن دابەشبوونا چىرىن ئاكنجىيان نەخشەيىن (۲۸)، ئىم دىشىن تىبىنىيا سى ھەرىمان يان بوارىن ژىكجودا يىن چىرىن ئاكنجىيان بىكەن (تەماشەي خىشەيىن (۲۷) بىكە) ئەوژى ئەقەنە:-

۱- ھەرىم يان بوارى چىرىا وى گەلەك بلند، ل قى ھەرىمى ھژمارەكا مەزن يا خەلكى لى ئاكنجىبووينا ھەك ناھىين دھۆك و زاخۇ، سەرەراي بچووكاتىيا رووبەرى وى لى تىكرائى

ھەرىمى بۇ كىشتوكالى ھاتىبە ب كارنىنان، زىدەبارى دابەشكرنا ئاكنجىيان ل سەر ھندەك گوندىن بچووك و ژىكدوور. رىژھيا ئاكنجىين قى دەقەرى نىزىكى (۱۳,۸%) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىين پارىزگەھى بىكدىئىنيت كو ل سەر رووبەرەكى ئاكنجىبووينا نىزىكى (۱۷%) ئى ژ رووبەرى پارىزگەھى، و ل قىرى ژنوى رىژھيا رووبەرى ھەرىمى ژ رىژھيا ئاكنجىين پارىزگەھى پتر لى دەپت، لى سەرەراي قى چەندى ئەف بوارە دەپتە ھژمارتن پترىن ھەرىما گونجاندىن دناڧىھرا ئاكنجى و رووبەرى وىدا ھەي.

۵- ھەرىما چىرىا وى گەلەك نزم، ئەف بوارە دەقەرىن دى يىن پارىزگەھى بخۇڧە دگرىت كو نىزىكى نىڧەكا بەكەيىن كارگىرى يىن دكەڧنە دناڧ ھەرىما چىباي دا بخۇڧە دگرىت، ژىەر قى چەندى ئەف ھەرىمە نىزىكى (۹۰%) ئى ژ سەرجمى رووبەرى ھەرىما چىباي و (۱۱,۸%) ئى ژ سەرجمى رووبەرى پارىزگەھى بىكدىئىنيت، ل دەمەكى كو رىژھيا ئاكنجىيان ل سەر قى ھەرىما بەرفرەھ ناگەھىتە پترژ (۱۵,۷%) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىين پارىزگەھى، سەرەراي نەبوونا چ گونجاندىن يان

خىشەيىن (۲۱)

ھەرىمىن سەرەكى يىن چىرىا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۶

ھەرىم	تىكرائى چىرىا گىشى كەس/كەم	رىژھيا رووبەرى ھەرىمى	رىژھيا ئاكنجىين ھەرىمى	ھژمارا ناھىيان
ھەرىما چىرىا وى گەلەك بلند	۹۹۲,۸	۴,۱	۴۱,۹	۲
ھەرىما چىرىا وى بلند	۳۰۴	۲,۸	۷,۶	۲
ھەرىما چىرىا وى نالنجى	۱۳۸,۶	۱۴,۷	۲۱	۴
ھەرىما چىرىا وى نزم	۷۲,۵	۱۷	۱۳,۸	۳
ھەرىما چىرىا وى گەلەك نزم	۲۴,۸	۱۱,۸	۱۵,۷	۹

ژىدەر، داتابىن بەرنامى (ArcGIS۹,۳) و نەخشەيىن (۱۱) و (۱۵) و (۲۷).

ھەرىما ئىكى ب رەنگەكى كو رىژەيا دناقبەرا واندا پتر نىنە ژ (۱,۱٪) ئى و چرىيا گىشتى لى د گەھىنە (۲۵۴,۵ كەس/كەم). ئەف ھەرىمە نىزىكى چارىكا ئاكنجىين پارىزگەھى ب رىژەيا (۲۴,۴٪) ئى پىكدئىنىت كو ل سەر رووبەرىكى ئاكنجىيووينە نىزىكى دەھىنكا رووبەرى (۱۰,۵٪) ئى پارىزگەھى يە، ئەف چەندە دەرىزىنى ژ جورەكى لىكنىزىكبوون و ھەقسەنگىن دناقبەرا رىژەيا ئاكنجى و رووبەرى ھەرىمى دا ب ھەقبەركىن دگەل ھەرىما ئىكى.

۳- ھەرىم يان بواری چرىيا وى گەلەك نزم. ئەف ھەرىمە پىرىيا پەكەبىن كارگىزى كو نىزىكى (۲۲) يەكەيان بخۆفە دگىت، سەرەراى مەزناھىيا رووبەرى قى ھەرىمى كو د گەھىنە (۹۵۱۰ كەم) و رىژەيا (۸۸,۴٪) ئى ژ رووبەرى گىشتى يى پارىزگەھى، لى ناستى چرىيا گىشتى گەلەك يا كىمە ب چ رەنگان ناھىتە ھەقبەركىن دگەل ھەردو ھەرىمىن بەرى نوکە، تىكرائى چرى لى د گەھىنە (۴۵ كەس/كەم) و ئەف بواری نىزىكى (۲۱,۵٪) ئى ژ سەرجمى ئاكنجىين پارىزگەھى پىكدئىنىت.

ژ ئەفا بەرى نھا ژبو مە دياردبىت ناستىن چرىيا ئاكنجىيان گەلەك يى كىمە ل وان ناھىين سرۆشتى

چرىيا گىشتى گەلەك يا بلندە كو د گەھىتە (۲۸۴۹,۴ كەس/كەم)، ھەرىسان جوداھىيەكا مەزىن د چرىيا قان ھەردو ناھىيان دا ھەيە ب رەنگەكى كو چرىيا گىشتى ل سەنتەرى قەزا زاخۇ پترە ژ (۱۰۰۰۰ كەس/كەم) لى ئەف چرىيە ل قەزا دھۆكى د گەھىتە (۱۷۱۰ كەس/كەم)، ئەف ھەرىمە پىرى سىبىكا ئاكنجىين پارىزگەھى ب رىژەيا (۳۹,۱٪) ئى پىكدئىنىت كو خەلكى وى ل سەر رووبەرى (۱۲۰ كەم) ئاكنجىيووينە و ئەفەزى بىنى (۱,۱٪) ئى ژ رووبەرى گىشتى يى پارىزگەھى يە، ھەر ژ بەر قى چەندى ناستى چرى گەلەك يى لى بلندە.

۴- ھەرىم يان بواری چرىيا وى ئاكنجى، ئەف ھەرىمە ھندەك دەقەرىن نە پىكفەگىرداىي بخۆفە دگىت ب رەنگەكى كو دەقەرىن وى ل سەر دو تەوھەران دابەشبووينە، تەوھەرى ئىكى ھندەك دەقەرىن قەزا ئاكرى و بەردەپەش و شىخان و ب تايبەتزى ناھىيا سەنتەرى قەزا ئاكرى و بەردەپەش و قەسرۆكى بخۆفە دگىت، تەوھەرى دووى سەنتەرى ناھىيا دھۆك و بەرەف رۆژئاقابى ناھىيا سەنتەرى قەزا سىمىل و ناھىيا فەيدىي بخۆفە دگىت، سەرەراى ئاكرىنا وى ب ھەرىما چرى ئاكنجى، لى تىكرائى چرىيا گىشتى يا وى گەلەك يا دوورە ژ تىكرائى

خىشەبىن (۲۷)

ھەرىمىن سەرەكى يىن چرىيا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۹

ھەرىم	تىكرائى چرىيا گىشتى كەس/كەم	رىژەيا رووبەرى ھەرىمى	رىژەيا ئاكنجىين ھەرىمى	ھەرمارا ناھىيان
ھەرىما چرىيا وى گەلەك بلند	۲۸۴۹,۴	۱,۱	۳۹,۱	۲
ھەرىما چرىيا وى ئاكنجى	۲۵۴,۵	۱۰,۵	۲۴,۴	۵
ھەرىما چرىيا وى گەلەك نزم	۴۵	۸۸,۴	۳۱,۵	۲۲

ژىدەر، داتايىن بەرنامى (ArcGIS۹,۳) و نەخشەبىن (۱۱) و (۱۱) و (۲۸)

ھووردەكارىيىن وىنەيى دابەشېبونى داکو ئەو تىشتى مە ل بەشىن دووى نامازە پىكرى نەھىتە دوبارەكرن، بىننى دى داکوكىن ل ھندەك سېفەتېن پارچەيى بىن بچويك كەين كو پەيوەندى ب سىرۇشتى دابەشېبونى ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىراندا ھەبە، ل ژىر سىبەرا نەخشەيىن (۲۹) ھەتا (۳۱) ئەم دىشىن تىيىنيا قان خالان بکەين:-

(۱) ئەو خالىن پەيوەندى ب سىرۇشتى دابەشېبونى ئاكنجىيان گوندان فە ھەي، دووپاتى ل سەر قان خالان دكەت:

أ- جۇرەكى ھەقسەنگىن د سىرۇشتى دابەشېبونى ئاكنجىيان گونداندا د ماوھى دەستپىكى بىن فەكۆلىن ھاتىبەكرن (۱۹۴۷، ۱۹۵۷) ھەبە.

ب- ل سالا (۱۹۱۵) ئى ژەرەكچوون بان كىمبۇونەكا ئاشكەرا يا ئاكنجىيان ل دەفەرەن گوندان ھەبە ب ھەقبەركرن دگەل سالىن بەرى ھىنگى، ئەو ژى ژ ئەنجامى كىمبۇونى قەبارەيى ئاكنجىيان گوندان ژ سەدەما شاشىيىن پەيدابووين د سەرژمىرىيا وى سال دا.

ت- مەزنتىن ھالەتى تىكچوونا قەبارەيى ئاكنجىيان گوندان ل داوييا سالىن (۱۹۷۷- ۱۹۸۷) ئى پەيدابوو ب تايبەت ل ناحىيىن قەزا دھۆك و زاخۇ و ئامىدىي ھەنا ھندەك ناحى ژ ئاكنجىيان قالا بووين ھەك ناحىيىن كانى ماسى و سەرسنك و دەركار و گولى و مانگېشكىن (تەماشەي نەخشەيى (۳۳) بکە).

پ- پىرىيا ناحىيىن قەزا ئاكرى ھالەتى خۇ بىن ھەقسەنگىن د زىدەبوون و دابەشېبونى ئاكنجىيان گوندان دا ب درىژاھىيا سالىن فەكۆلىنى پاراست ب تايبەت پىشتى سالا (۱۹۷۷) ئى، دگەل ئاكنجىبونى خەلكى ل گوندان ل قان سالىن داويى ئەو ژى ژەر سىرۇشتى كىشتوكالى بىن قى قەزايى.

(۲) ئەو خالىن پەيوەندى ب سىرۇشتى دابەشېبونى

وى چىايى ل دەفەرەن باكوور و باكوورى رۇژھەلاتى پارىزگەھى، ب رەنگەكى كو ئالۇزىيا جوگرافى بەرەف قى لايى زىدە دىت، لى بەرۇقاژى ئاستىن چىرىيى ل دەفەرەن باشوور و باشوورى رۇژئافايى پارىزگەھى بەرەف زىدەبوونى نە، كو ئالۇزىيا جوگرافى ژى ل قان دەفەرەن بەرەف كىمبۇونى يە و ەردى وى ھىدى ھىدى دىتە دەشت، لى ئەف چەندە نە ياسايەكا گىشتى يە، ب رەنگەكى كو ەردى ژۇ كىشتوكالى باش و دابەشېبونى كۆمەلگەھىن ئاكنجىبونى ل سەر دەفەرەكا بەرەفە چىريا ئاكنجىبونى ل ناحىيىن بچىل و گىرەسەن و بەردەرەش ل قەزا ئاكرى و ناحيا باتىلى ل قەزا سىمىلى كىمبۇويە. ديار دىت كو بلندترىن چىرى ل وان ناحيان ھەبە بىن خودان بەا و گىرنگىيەكا كارگىرى و چەند ئەم ژ قان ناحيان دووركەفەن چىريا ئاكنجىيان ژى بەرەف كىمبۇونى دچىت، سەرەراي وى گوھورىنا مەزىن دناقبەرا وىنەيى چىريا ئاكنجىيان ل سالا (۲۰۰۶) ئى و (۲۰۰۹) ئى لى دەھتە تىيىنكىن كو ھەزەكا مەزىن ھەبە بۇ ئاكنجىبونى ل ھندەك بەكەيىن جەي بىن دەستىشائىكرى ب تايبەت ژى ناحىيىن دھۆك و زاخۇ.

سى: دابەشېبونى ژمارەيى و رىژەيى يا ئاكنجىيان گوند و باژىران

أ- دابەشېبونى ژمارەيى دناقبەرا ئاكنجىيان گوند و باژىران

وینەيى دابەشېبونى جوگرافى بىن ئاكنجىيان دناقبەرا دەفەرەن گوند و باژىران ل پارىزگەھىا دھۆكى رەنگەفەدانا سىرۇشتى زىدەبوونا قەبارەيى ئاكنجىيان و پىقەرەن زىدەبوونا وان ل قان دەفەرەن خويادكەت، ل دەمەكى كو سىفەتېن قى وىنەيى و ئەو فاكتەرەن ل پىشت ھەين د ژىكجودا نىن بىننى د ھندەك پىشكىن بچويك بىن وىنەيى دابەشېبونى جوگرافى بىن گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى نەبىت د ماوھى سالىن فەكۆلىنى دا، لەورا مە نەقىت دوبارە بچىنە دناف

يىن ئابىەت وەك سەنتەرى ئاھىيىن دھۆك و زاخۇ بەلگەزى ل سەر قى چەندى زىدەبوونا ھژمارا وان گرۇپانە يىن ئاكنجىيىن باژىرنى سال بۇ سال ل سەر دابەش دىن زىدەبارى زىدەبوونا فەبارەيى فالاهىيا دناقبەرا بەھايى بلند يى بلندترىن گرۇپ و نزمترىن گرۇپ ل ھەر سالەكى (تېيىنى و ھەقبەركرتى يكە دناقبەرا گرۇپىن دابەشبوونا ئاكنجىيىن باژىران دناق نەخشەيىن (۲۹) تا (۳۶).

ئەم دىنىن يىژىن كو شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىران ژ لايى جەھى قە گوھۇرىنىن مەزىن ب سەردا ھاتىنە ھەر ژ دەستېك ھەنا داوييا ماوھەيى قەكۆلىن ل سەرھاتىبەكەرن، ئەو زى ژەر كۆمەكا فاكتەرىن سەرۇشتى و ئابوورى و سىياسى، ژلى قى چەندى جوداھىيا جەھى يا بەھىز د شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيىن باژىراندا پتر يا رۇھن و ئاشكەرا و خودان ھندەك سىفەتىن بەرچاف بوو ب ھەقبەركرن دگەل شىوازى دابەشبوونى ل گوندان.

ئاكنجىيىن باژىران قە ھەي، دووپاتى ل سەر قان خالان دگەت:

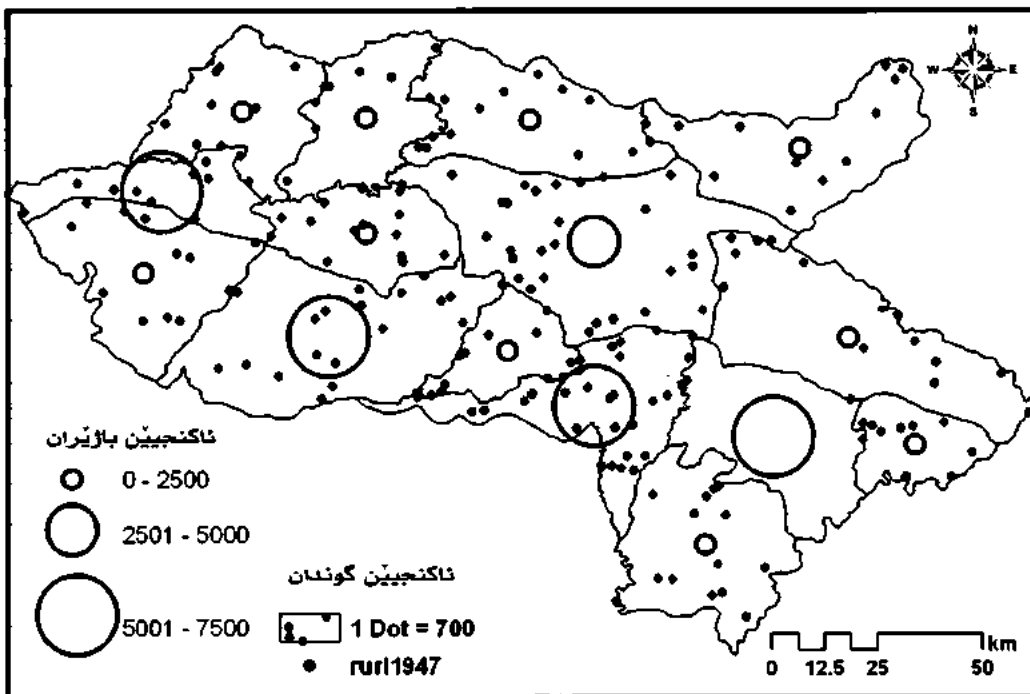
ا- شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيان ل دەستېكا ماوھەيى قەكۆلىن ل سەرھاتىبەكەرن پتر يى ھەقسەنگ بوو ھەرەكى شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيىن گوندان.

ب- شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيىن باژىران ئاراستەكى جودا بخۇفە دىتېبە ب ئابىەت پىشتى سالا (۱۹۷۷) ئى، بەلگە ل سەر قى چەندى زى بلندبوونا تىكرائىن زىدەبوونا سالانە د ماوھەيى دناقبەرا (۱۹۷۷-۱۹۸۷) ئى كو بلندترىن بەھا ھاتىبە تووماركرىن دناق تىكرائىن زىدەبوونا ئاكنجىيىن باژىران دا ل ماوھەيى سالىن قەكۆلىن ل سەرھاتىبەكەرن.

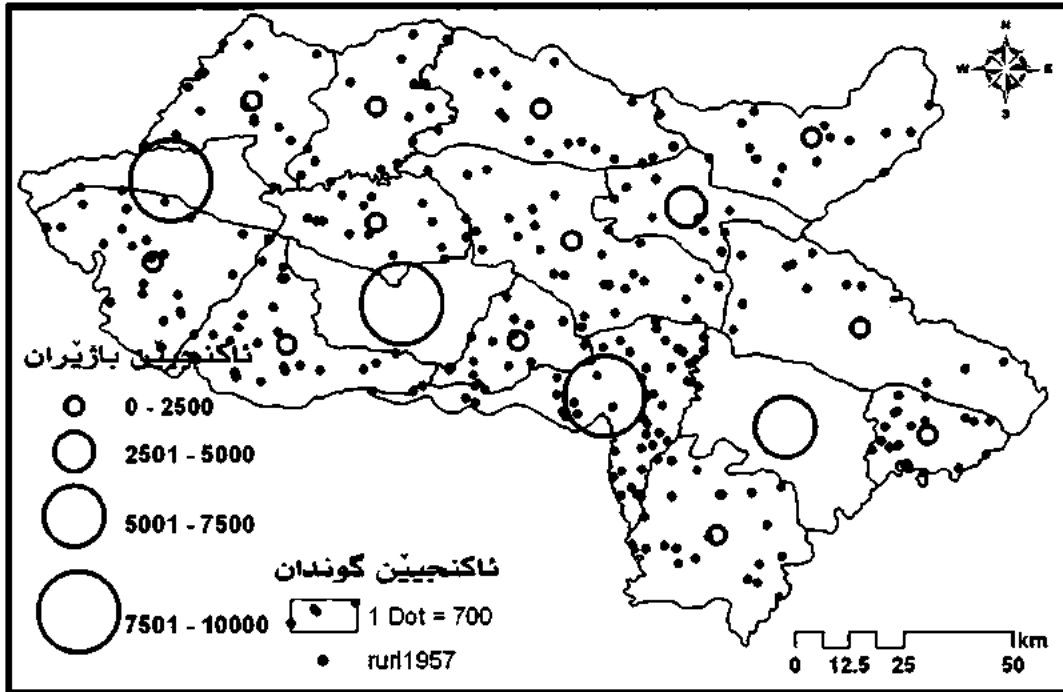
ت- بەرچاقتىن ساخلەتى شىوازى دابەشبوونا ئاكنجىيىن باژىران ئەوھ كو دياردا چىروونەكا مەزىن يا ئاكنجىيان لى ھەبە ب ئابىەت پىشتى سالا (۱۹۷۷) ئى، ل ھندەك بەكەيىن كارگىرى

خىشەيى (۲۹)

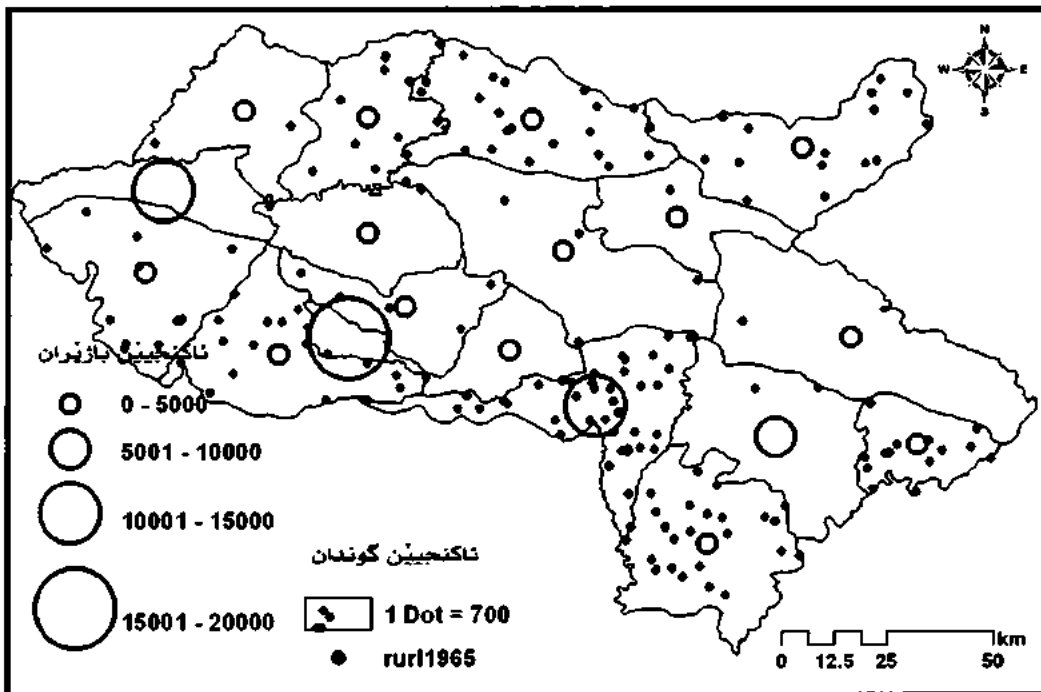
دابەشبوونا ئاكنجىيىن گوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا ۱۹۴۷

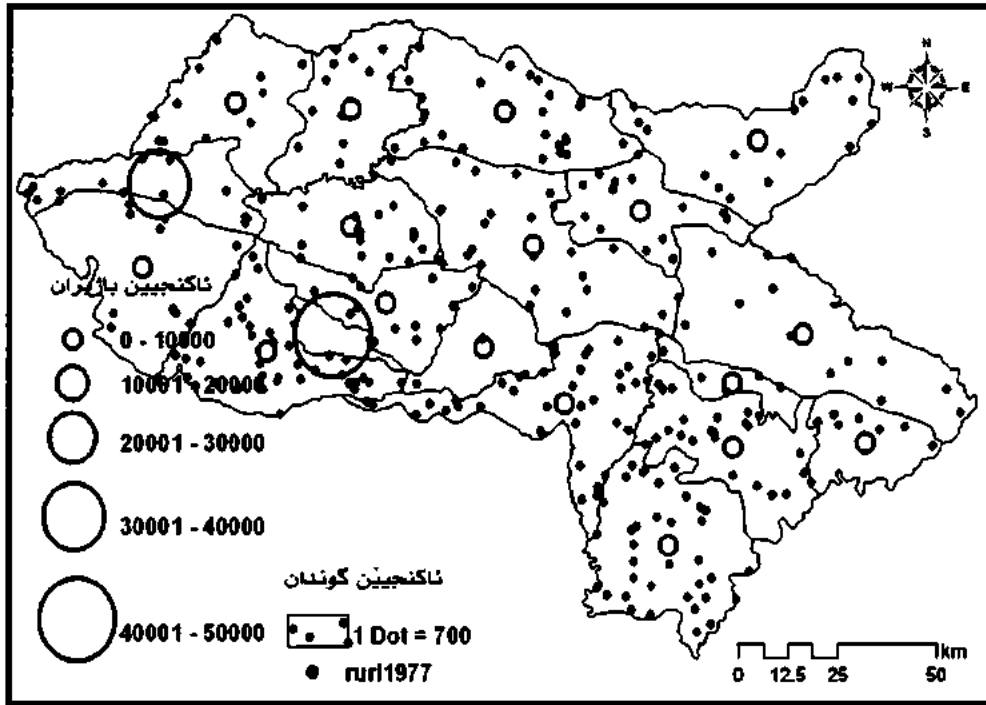
خىشمىن (۴۰)
دابهشبوونا ئاكنجىين گوند و بازيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۵۷

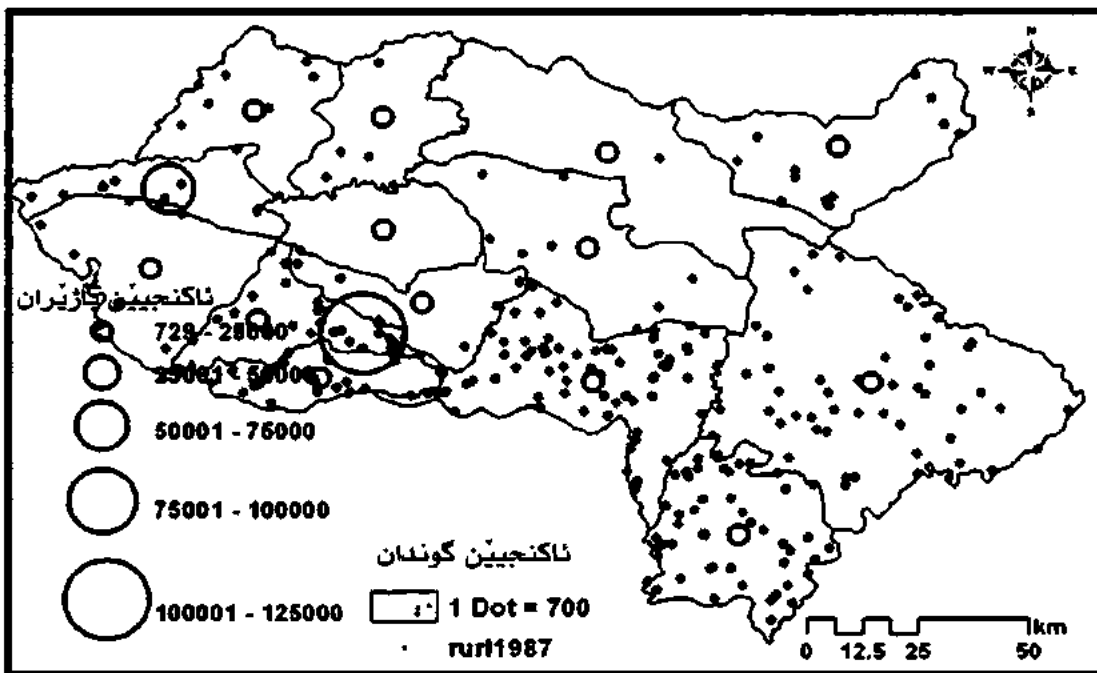
خىشمىن (۴۱)
دابهشبوونا ئاكنجىين گوند و بازيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۶۵

خشتهمين (۳۲)
دابهشبوونا ٺاڪنجيڀن گوند و باڙيران ل پارٽزگهها دهوڪڙ ل سالا ۱۹۷۷

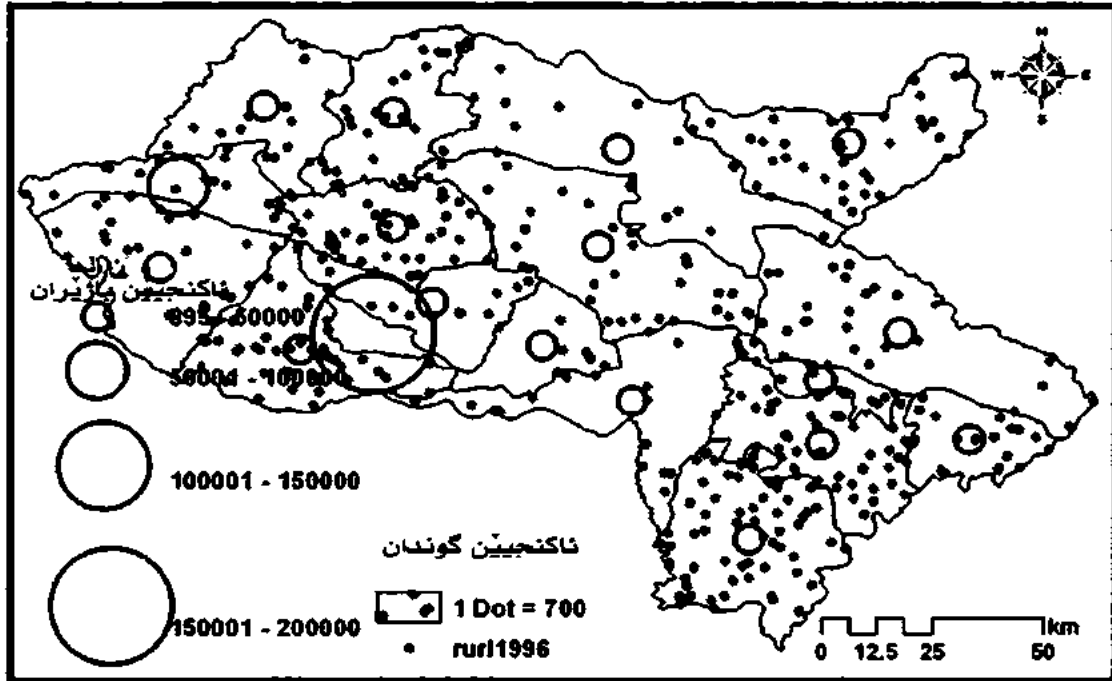

خشتهمين (۳۳)
دابهشبوونا ٺاڪنجيڀن گوند و باڙيران ل پارٽزگهها دهوڪڙ ل سالا ۱۹۸۷

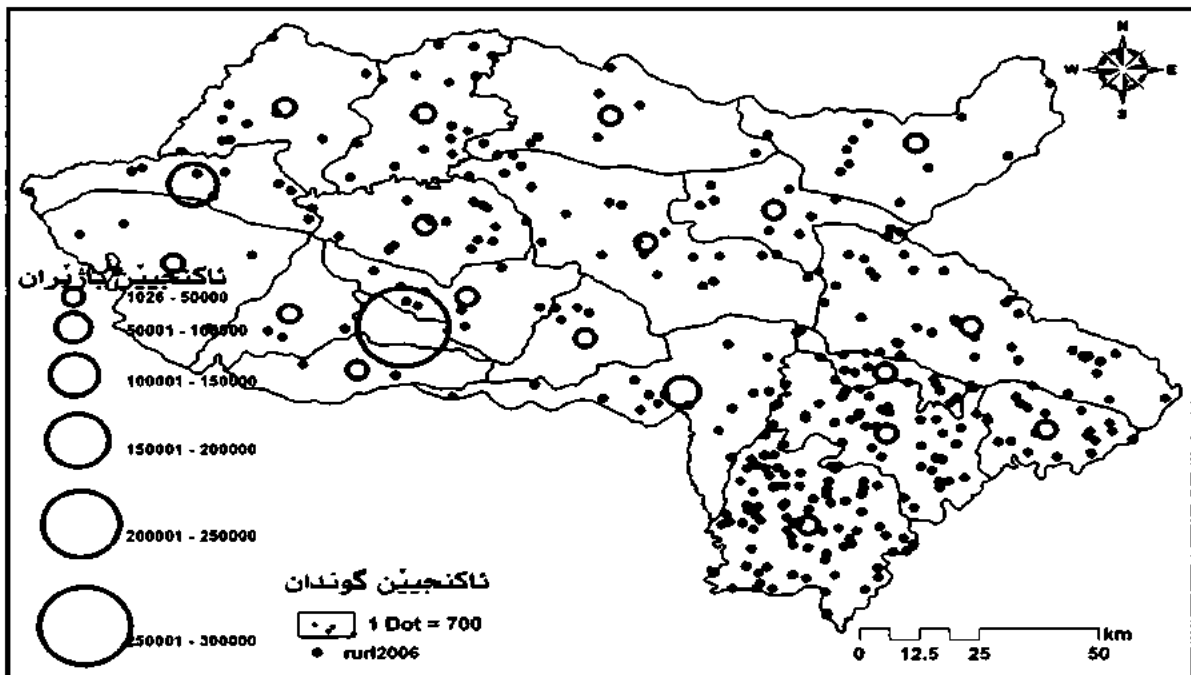

خىشمەين (۳۴)
دابهشبوونا ئاكنجىين كوند و باژيران ل پارىزگەھا دھۆكىز ل سالا ۱۹۹۶

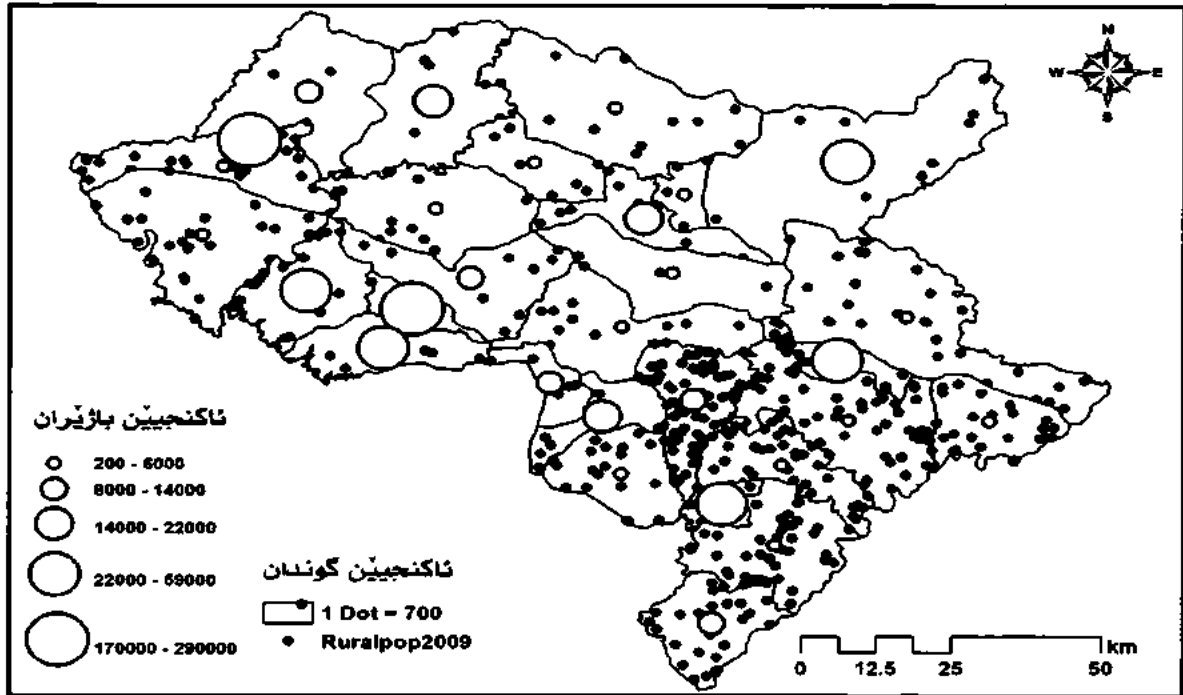

خىشمەين (۳۵)
دابهشبوونا ئاكنجىين كوند و باژيران ل پارىزگەھا دھۆكىز ل سالا ۲۰۰۶

خىشەيىن (۳۶)

دابهشبوونا ئاكنجىيىن گوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا ۲۰۰۹

ب- دابهشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيىن گوند و باژىران

ئەو ئاراستە و ئاستىن گەشەكەرنى يىن ئاكنجىيىن پارىزگەھى د ماوھىيى سالىن قەكۆلن ل سەر ھاتىيەكەرن كارتىكەرنەكا مەرن ل سەر پىنشكەفتنا دابهشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيىن دناقبەرا دەقەرتن گوند و باژىران ھەبە دگەل ھەبوونا ھندەك جوداھىيان د ئاستىن قان دەقەراندە د ھەر بەكەيەكا جەھى دا. ب ھارىكارىيا ھەردو نەخشەيىن (۳۷) و (۳۸) و داتايىن خىشەيىن (۲۸) يىن كو پەيوەندى ب رۇھنكەرن سەنگىيا رىژەيى يا ئاكنجىيىن گوند و باژىران ل پارىزگەھى ھەي ب ھەقەبەركەرن دگەل پارىزگەھىن دەوروبەر دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷ - ۲۰۰۹) ئى دا ئەف راستىيە بۇ مە دياردىن:-

۱. بلندبوونا پەيدابووى د رىژەيا ئاكنجىيىن باژىران ل پارىزگەھىن دگەل بۇرۇنا دەمى وەكى يىن

ھەردو پارىزگەھىن ھەولپىر و سلىمانىيى بوويە، لى ھەكە دگەل پارىزگەھىن كەركۆك و نەپنەوا ھەقەبەرىكەين، دى ديارىت كو ئەف ھەردو پارىزگەھىن داويىي كىمبۇونەكا بەرچاڧ د رىژەيا ئاكنجىيىن باژىرتن واندە دياربوويە ب تايبەت ئەگەر ھەقەبەرىكەين دگەل سەرچەمى ئاكنجىيىن باژىرتن دەوروبەرى وان، ئەف چەندەزى بەلگەيە ل سەر ھىز و كارتىكەرنە دياردا باژىرتوونى ل پارىزگەھىن دھۆك و ھەولپىر و سلىمانىيى.

۲. بلندبوونا رىژەيا ئاكنجىيىن باژىران ل پارىزگەھى ب شىوويەكى بەرچاڧ دناقبەرا ماوھىيى دەستپىك و داوييا سالىن قەكۆلن ل سەر ھاتىيە نەنجامدان، ب رەنگەكى ئەف رىژەيە ل سالا (۱۹۴۷) ئى (۲،۴) ئى بوو لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى گەھشەيىيە (۱۳،۸) ئى.

۳. جوداھىيا زىندەبوونى دناقبەرا رىژەيىن ئاكنجىيىن

خىشتمەين (۲۸)

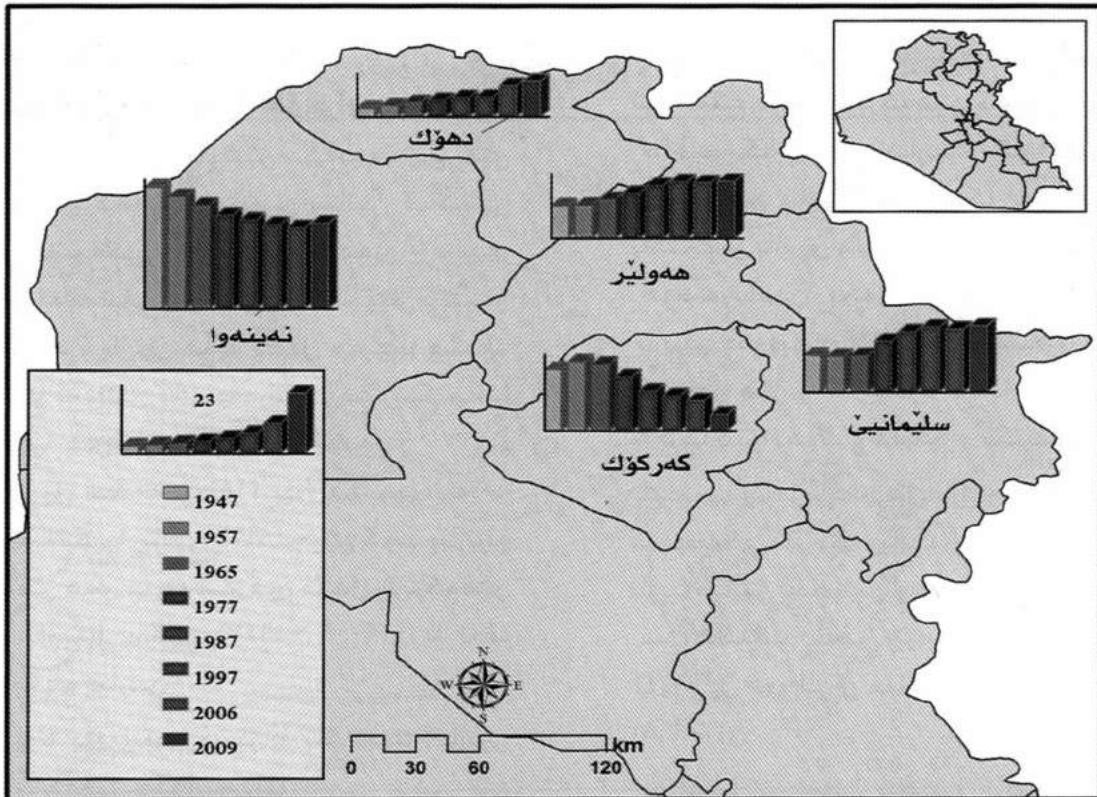
دابهشبوونا رىژمى يا قەبارەين ئاكنجىين گوند وياژنرين پارىزگەھين باكوورى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

نەينەوا		كەركۆك		سلىمانى		ھەولير		دھۆك		
گوند	بازنر	گوند	بازنر	گوند	بازنر	گوند	بازنر	گوند	بازنر	
۲۵,۳	۴۶,۶	۲۱,۹	۲۳,۶	۱۹,۵	۱۴	۲۱,۷	۱۲,۴	۱۱,۶	۳,۴	۱۹۴۷
۳۲,۲	۴۲,۹	۲۰,۶	۲۶,۴	۱۹,۶	۱۳,۸	۱۷,۵	۱۲,۷	۱۰,۱	۴,۲	۱۹۵۷
۳۱,۷	۳۹,۷	۱۹,۹	۲۵,۷	۲۲,۴	۱۴,۱	۱۸,۳	۱۴,۸	۷,۷	۵,۷	۱۹۶۵
۳۵,۷	۳۵,۹	۱۰,۵	۲۰,۸	۲۵,۸	۱۹,۵	۱۷,۹	۱۷,۳	۱۰,۱	۶,۵	۱۸۷۷
۴۱,۸	۳۳,۹	۱۲,۹	۱۵,۴	۲۳,۶	۲۳,۱	۱۵,۲	۲۰,۲	۶,۵	۷,۴	۱۹۸۷
۴۴,۸	۳۲,۳	۱۲,۸	۱۳,۵	۲۲,۳	۲۴,۹	۱۴,۲	۲۱,۶	۵,۹	۷,۷	۱۹۹۷
۴۳,۳	۳۱	۱۱,۱	۱۱,۵	۲۲,۱	۲۴,۱	۱۴,۵	۲۱,۳	۹	۱۲,۱	۲۰۰۶
۴۴,۸	۳۲,۷	۱۴,۸	۶,۳	۱۰,۸	۲۵,۴	۱۵,۹	۲۱,۸	۱۳,۷	۱۳,۸	۲۰۰۹

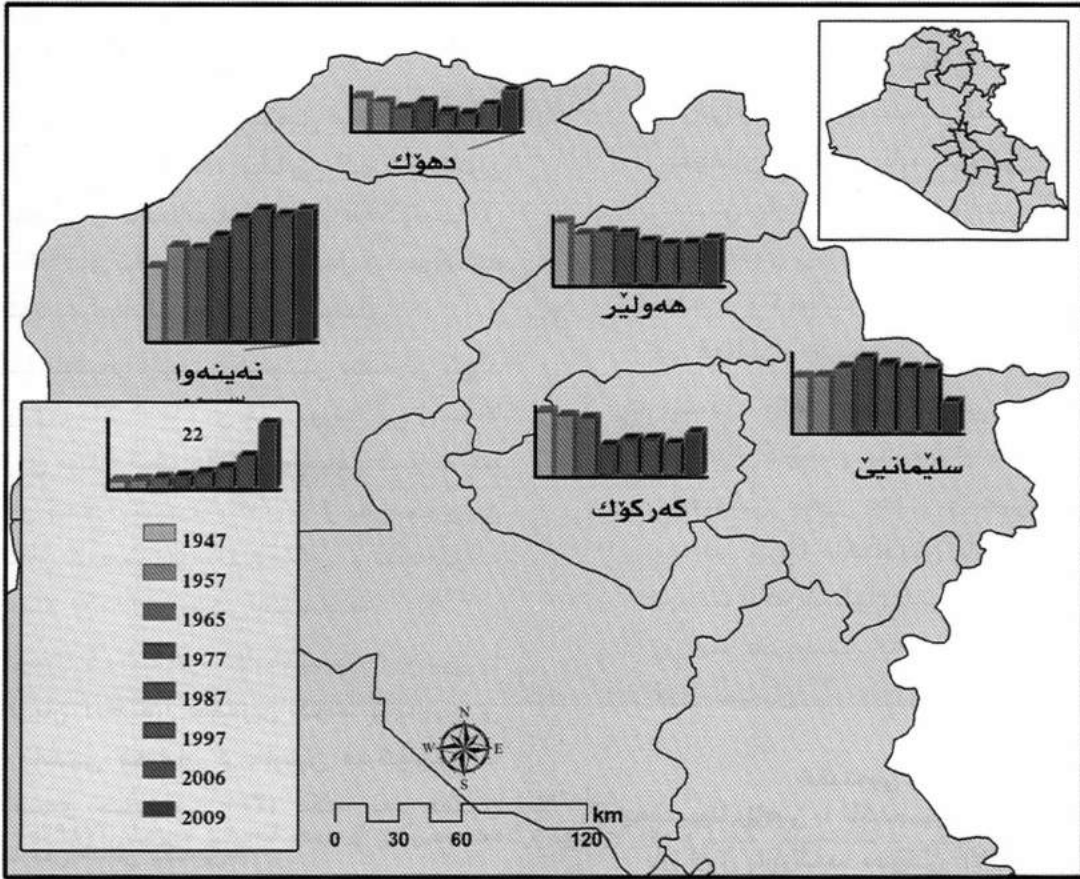
ئىدىمرا، سەرزىمىرىارى و ھەلسەنگەلەنننن ئاكنجىيان ل پارىزگەھان د ماومىن سالىن دەستىبىشانكىرى دا.

نەخشمەين (۲۷)

دابهشبوونا رىژمى يا ئاكنجىين باژنران ل پارىزگەھين باكوور (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

نەخشەين (۲۸)
دابهشبوونا رىژەينى يا ئاكنجىين كوندان ل پارىزگەھىن باكوور (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

ل سالين (۱۹۹۷) ئى و (۱۹۸۷) ئى كىمبوويه بۇ
(۵,۹٪) ئى و (۶,۵٪) ئى ل دووڧ ئىك.
دەريارەى سرۆشتى گەشەكرنا دابهشبوونا رىژەينى
يا ئاكنجىين كوند وياژىران ل سەر ئاستى بەكەيىن
جەى، ئەم دشىن تىينىيا قان خالان بكەين:-
(۱) وينەين دابهشبوونى دناقبەرا دەستپىك و داوييا
ماوہين فەكۆلينى ب ئىكجارى ھاتىبە گوھۆرىن،
ل دەمەكى كۆل سالا (۱۹۴۷) ئى رىژەيا ئاكنجىين
باژىرى بتىن (۱۲٪) ئى بوو بەرامبەر (۸۸٪) ئى يا
ئاكنجىين كوندان، لى ل سالا (۲۰۰۶) ئى ئەڧ
رىژەيە گەلەك بلندبوويه تا وى رادەينى گەھشتىبە
سى چارنىكىن ئاكنجىين پارىزگەھىن ب رىژەيا

باژىران پارىزگەھىن دھۆك و ھەولير و سليمانين
دناقبەرا دەستپىك و داوييا ماوہين فەكۆلينى ب
قى رەنگى بوون (۱۰,۴٪) ئى، (۹,۴٪) ئى، (۱۱,۴٪) ئى
ل دووڧ ئىك، لى د ھەمان دەمدا قى رىژەينى
بەھايەكى نەرتىنى ل ھەردو پارىزگەھىن كەركووك
و نەينەھوا تووماركر ئەو زى (-۱۷,۳٪) ئى و (-
۱۳,۹٪) ئى ل دووڧ ئىك.

۴. ل دەستپىكا ماوہينى فەكۆلينى جوداھىبەك
دناقبەرا رىژەيا ئاكنجىين كوندىن پارىزگەھى
دگەل سەرجمى گىشت ئاكنجىين كوندىن
پارىزگەھىن دەوروبەر ھەيە، ئەڧ رىژەيە (۱۱,۶٪) ئى
و (۱۳,۷٪) ئى بوون ل سالين (۱۹۴۷) ئى و (۲۰۰۹) ئى

كىمبويىه بۇ (۵۵,۱%) ئى . لايەنى دوى ژى پەيوەندى ب سرۇشتى دابەشبوونى قە ھەيە كو ل دەقەرنىن گوندنشىن بەردەوام رىژەكا مەزن ھەبوويە ژ سەرجهمى گشت ئاكنجىين قەزايى ب درىژاھىيا ماوھىن قەكۆلىنىن، ئەقەزى بەروقازى وينەين دابەشبوونى بە ل سەر ئاستى پارىزگەھى و قەزايىن دى، ئەگەرئى قى چەندى ژى بۇ سرۇشتى كشتوكالى بى دەقەرى و كاودانىن ئىنماھىن بىن جىگىر بىن قى قەزايى د زقېرىت.

ت- وينەين دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىران ل قەزا شىخان تا پادەيەكى مەزن وەكى وينەين قەزا ئاكرى بە، لى رىژەيا ئاكنجىين باژىرى گوھورىنەكا بچويك د قان سالىن داوبىن دا بخۇقە دىبە ئەو ژى ژەر سرۇشتى ژيانا ھەقچەرخ ل سنوروى قەزا شىخان.

خىشتمىن (۲۹)

دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان دناقبەرا گوند و باژىران ل پارىزگەھا دەھۆكى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	ئاكنجىين % باژىران	ئاكنجىين % گوندان
۱۹۴۷	۱۲	۸۸
۱۹۵۷	۱۷,۳	۸۲,۷
**۱۹۶۵	۳۵,۵	۶۴,۵
۱۹۷۷	۴۲,۹	۵۷,۱
۱۹۸۷	۷۴,۶	۲۵,۴
**۱۹۹۶	۷۴,۶	۲۵,۴
**۲۰۰۶	۷۴,۴	۲۵,۶
۲۰۰۹	۷۰,۷	۲۹,۳

ژىمەر، سەرژەمبىرى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھان د ماوھىن سالىن دەستىشاكىرى دا

(۷۴,۴%) ئى ژ سەرجهم ئاكنجىين پارىزگەھى و نىزىكى دوستىكان ل سالا (۲۰۰۹) ئى، كو گەھشتىيە (۷۰,۷%) ئى (تەماشى خىشتەين (۲۹) و وينەين (۱۱) بكە).

۲) سرۇشتىن دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان ھەقسەنگىكە دناقبەرا دەقەرنىن گوند و باژىران پارىزگەھى ل ناقەراستا ماوھىن قەكۆلىنىن ل سالا (۱۹۷۷) ئى بخۇقە دىتىيە، دگەل زىدەبوونەكا بچويك د بەرزەوھەندىيا دەقەرنىن گوندان.

۳) قالاھىيا دناقبەرا رىژەيا ئاكنجىين دەقەرنىن گوند و باژىران ل سالا (۱۹۷۷) ئى كىمبويىه، لى ل سالا (۱۹۸۷) ئى دىبارە ئەف قالاھىيە بەرفرەھبوويە كو ل باژىران گەھشتىيە (۷۴,۶%) ئى ل بەرامبەرى وئى ل گوندان گەھشتىيە (۲۵,۴%) ئى و ئەف رىژەيە ھەتا سالا (۲۰۰۹) ئى وەكى خۇ ماينە.

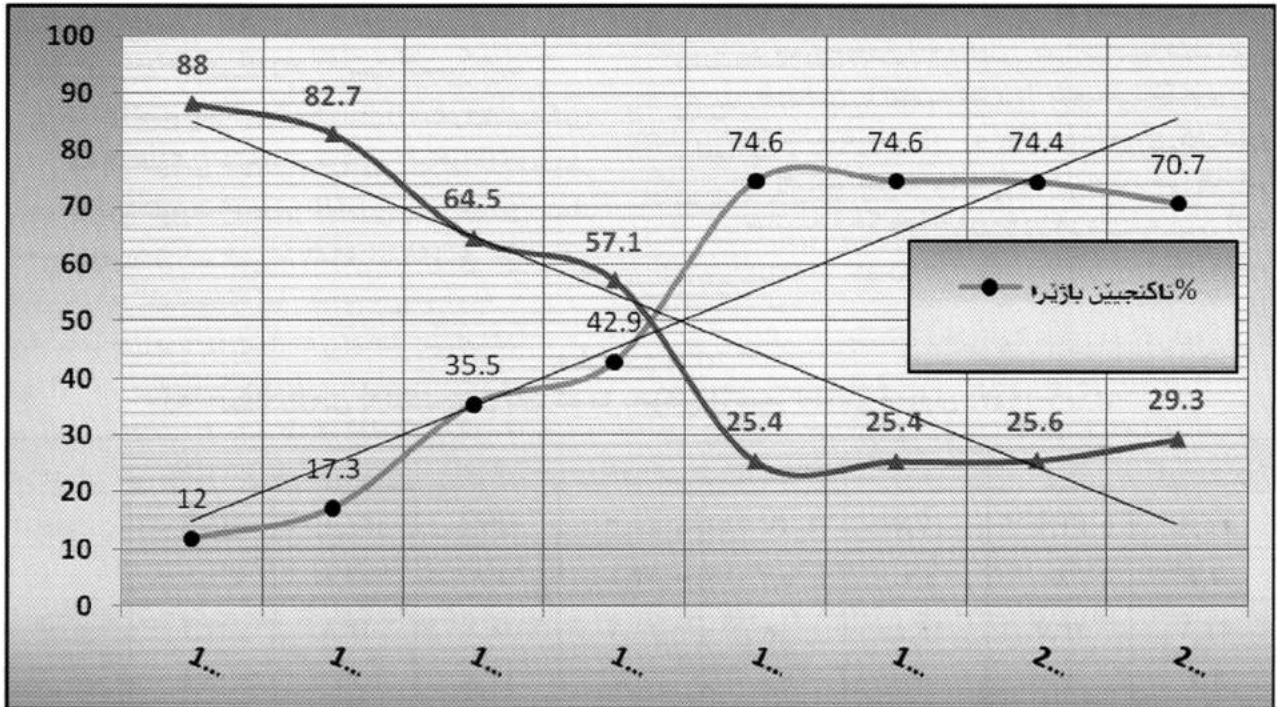
۴) دەرىارەي گەشەكرنا دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان دناقبەرا دەقەرنىن گوند و باژىران ل سەر ئاستى قەزايان د ماوھىن قەكۆلىنىن دا (تەماشى خىشتەين (۳۰) بكە، ئەم دىشىن تىبىنيا قان خالان بكەين-

أ- چ جوداھى دناقبەرا گەشەكرنا وينەين دابەشبوونا ئاكنجىين گوند و باژىران ل قەزايىن (دەھۆك، ئامىندى، زاخۇ و سىمىل) دا نىنە ژ ھەقشيوھىين وان ل سەر ئاستى پارىزگەھى.

ب- وينەين دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىيان ل قەزا ئاكرى ژ دو لايقە حالەتەكى ئىكانە بخۇقە دىتىيە كو بىن جودايە ژ وينەين ھەمى قەزايىن دى، لايى ئىكى پەيوەندى ب سرۇشتى گوھورىن د رىژەيا وندا ھەيە ب رەنگەكى كو رىژەيا ئاكنجىين باژىرى ل سالا (۱۹۴۷) ئى نىزىكى (۲۱%) ئى بوو لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى ئەف رىژەيە گەھشتىيە (۴۴,۹%) ئى ، ھەردىسان رىژەيا ئاكنجىين گوندان ل سالا (۱۹۴۷) ئى يا بلندبوو كو (۷۸,۷%) ئى بوو لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى

ۋىنەين (۱۱)

كەشەكرنا دابەشبوونا رىزەبى يا يا ئاكنجىيان دناقبەرا كوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

خىشتەين (۳۰)

دابەشبوونا رىزەبى يا ئاكنجىيان كوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى قەزاين (۱۹۴۷-۲۰۰۶)

سال	دھۆك		ئامىدى		زاخۇ		شىخان		سىمىل		بەردەرەش		ئاكرى	
	كوند	باژىر	كوند	باژىر	كوند	باژىر	كوند	باژىر	كوند	باژىر	كوند	باژىر	كوند	باژىر
1947	78,3	21,7	92,6	7,4	79,5	20,5	76,8	23,2	-	-	-	-	78,8	21,2
1957	74,5	25,5	91,1	8,9	79,1	20,8	80,6	19,4	-	-	-	-	84	16
1965	44,8	55,2	88,2	11,8	51,7	48,3	73	27	-	-	-	-	72,3	27,7
1977	50,3	49,7	77,6	22,4	46,4	53,6	82	18	-	-	-	-	82,3	17,7
1987	11,2	88,8	46,5	53,5	16,6	83,4	82,9	17,1	62,2	37,8	-	-	77	23
1996	18	82	73,2	26,8	27,4	72,6	77,2	22,8	70,6	29,4	-	-	77,1	22,9
2006	6	94	38,9	61,1	12,9	87,1	-	-	6,9	93,1	-	-	69	31
2009	4,6	95,4	32,4	67,6	10,2	89,8	66,9	33,1	23,2	76,8	66,6	33,4	55,1	44,9

ئىدىم: سەرمۇزىيارى و ھەلسەنگانئىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھا د ماۋەين سالىن دەستىشاكىرى دا.

لېھاتىبە، لى ل سالىن (۲۰۰۶) و (۲۰۰۹) ئى بەرھەف كىمبونى چووبە و گەھشتىبە (۳۱،۶٪) ئى و (۳۵،۹٪) ئى ئەف كىمبونەزى د بەرژەھەندىيا قەزايىن سىمىل و ئامىدى و شىخان و بەردەرش دا بووبە، ئەگەرئى قى باشقەزقېرىنى زى بۇ رۆلى فاكترى كارگىرى د زفريت كو ھندەك ز سەننەرن قى قەزايىن ھاتىنە قەگواھاستن بۇ سەر وان قەزايىن زىنوى دروست بووين.

۵) دەرپارەى سەرۇشتىن دابەشبوونا رىژەى يا ئاكنجىين گوند و بازىران ل سەر ئاستى قەزايان (تەماشەى خىشتەين (۳۱) و (۳۲) و وىنەين (۱۲) و (۱۳) بگە) ئەم دىن تىبىنيا قان خالان بگەين:-
 ۱- ب درىزاھىيا سالىن قەكۆلن ل سەرھاتىبەكرن، قەزا دھۆكى خودانا مەزىن رىژەيا ئاكنجىين بازىرى بووبە ل سەر ئاستى پارىزگەھى، ئەف رىژەى ل سالىن (۱۹۸۷، ۱۹۹۶) ئى دوچاركى

خىشتەين (۳۱)

دابەشبوونا رىژەى يا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى قەزايان (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قەزا	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۶	۲۰۰۹
دھۆك	۲۶،۶	۲۴،۱	۳۳	۴۰،۳	۴۷	۴۷،۷	۳۶،۶	۳۵،۹
ئامىدى	۱۰	۱۲،۵	۶،۸	۱۳،۱	۵،۲	۵،۹	۸	۷،۷
زاخۇ	۲۳،۲	۲۳،۸	۲۵،۶	۳۱،۶	۲۸	۲۸،۴	۲۳،۷	۲۴،۶
شىخان	۱۸،۲	۲۱	۱۶،۸	۴،۸	۳،۸	۳	۱۰	۴،۹
سىمىل	-	-	-	-	۷،۵	۵،۷	۱۳،۱	۱۴،۲
بەردەرش	-	-	-	-	-	-	-	۴،۷
ئاكرى	۲۲	۱۸،۳	۱۷،۸	۱۰،۲	۸،۵	۹،۳	۸،۶	۸

زىنەر، سەرژەمبىرىرى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھان د ماوبى سالىن دەستىشانكرى دا.

خىشتەين (۳۲)

دابەشبوونا رىژەى يا ئاكنجىين گوندىن پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى قەزايان (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

قەزا	۱۹۴۷	۱۹۵۷	۱۹۶۵	۱۹۷۷	۱۹۸۷	۱۹۹۶	۲۰۰۶	۲۰۰۹
دھۆك	۲۱	۱۴،۹	۱۳،۶	۲۲،۴	۷،۷	۱۱،۴	۷،۲	۴،۲
ئامىدى	۲۷،۸	۲۷،۱	۲۵،۷	۲۴،۷	۷،۸	۱۷،۵	۱۵،۷	۸،۹
زاخۇ	۱۹،۹	۱۹،۱	۱۴	۱۵	۷،۴	۱۱،۷	۱۰،۷	۶،۷
شىخان	۱۳،۴	۱۸،۳	۲۳،۲	۱۱،۹	۲۳،۷	۱۱،۱	۵،۲	۲۳،۷
سىمىل	-	-	-	-	۱۶	۱۴،۵	۲،۹	۱۰،۳
بەردەرش	-	-	-	-	-	-	-	۲۲،۵
ئاكرى	۱۷،۹	۲۰،۶	۲۳،۵	۲۶	۳۷،۴	۳۳،۸	۵۸،۳	۲۳،۷

زىنەر، سەرژەمبىرىرى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھان د ماوبى سالىن دەستىشانكرى دا.

۵۸,۳٪ ئى.

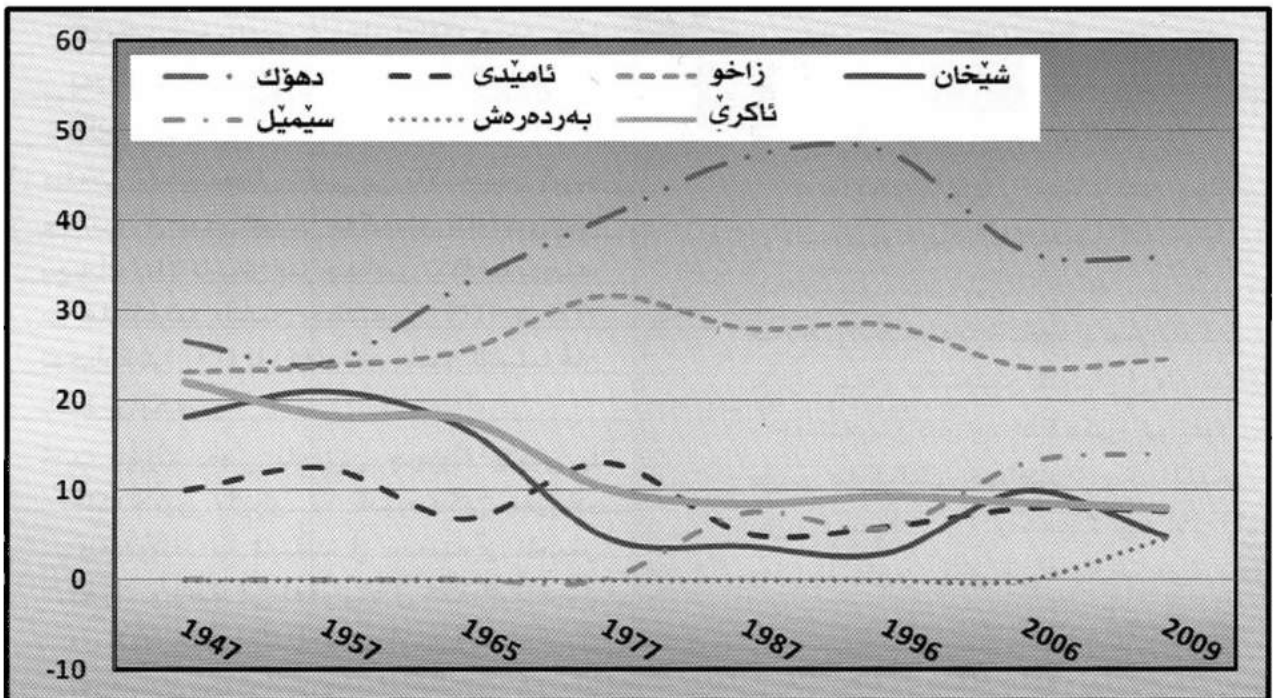
ب- سەرەراي زىندەبوونا ئاكنجىين قەزا دھۆكى ل دەقەرئىن باژىرى ب درىزاھىيا ماوھىي قەكۆلىنى، لى رىژەكا مەزىن ژ ئاكنجىين گوندىن خۇ ب رىژەيا (۱۳,۸٪) ئى ژ سەرجهمى رىژەيا (۲۱٪) ئى ل سالا (۱۹۴۷) ئى ز دەستدايە، تال سالا (۲۰۰۹) ئى گەھشتىيە (۴,۲٪) ئى ، ھەلبەت ئەف كىمبوونە ژى د بەرژەوھىندىيا قەزاينىن ئاكرى و شىخان و سىمىلى دابوويە، لى كىمبوونا ديار د رىژەيا ئاكنجىين گوندىن قەزاينىن دى د بەرژەوھىندىيا قەزا دھۆكى دابوويە ب تايبەت ل سالىن (۲۰۰۶) ئى و (۲۰۰۹) ئى، گەلەك ئەگەر ژى ل پىشت فن چەندى ھەبوون و يىن ژ ھەمىيان ديارتر مشەختبوونا خەلكى ژ دەقەرئىن گوندىن بۇ باژىران، زىندەبارى فاكنەرىن سىياسى و گوھورىنىن كارگىرى ب رەنگەكى كو گەلەك كۆمەلگەھىن گوندىنىن بوويە سەنتەرىن باژىران.

ب- درىزاھىيا سالىن قەكۆلىن ل سەرھاتىيەكرن دياربوويە كو رىژەيا ئاكنجىين قەزاينىن دھۆك و زاخۇ چ جاران ژ (۴۷٪) ئى نەھاتىيە خوار، بەلكو ئەف رىژەيا ل سالا (۱۹۷۷) ئى گەھشتە (۷۰٪) ئى و ل سالىن (۱۹۸۷) ئى و (۱۹۹۱) ئى ژى گەھشتىيە (۷۵٪) ئى و (۷۱,۱٪) ئى ، لى دوبارە ل سالىن (۲۰۰۶) ئى و (۲۰۰۹) ئى ھاتىيە خوار بۇ (۱۰,۳٪) ئى و (۱۰,۶٪) ئى ل دووف ئىك.

ت- جارهكا دى قەزا ئاكرى حالەتەكى ئىكانە ديار دكەت ژىركو رىژەيا ئاكنجىين باژىرىن وئى نىزىكى دو سىيكان ۳/۲ كىمبوويە، ژىركو رىژەيا وئى ل سالا (۱۹۴۷) ئى (۲۲٪) ئى بوو لى ل سالا (۲۰۰۹) ئى كىمبوويە بۇ (۸٪) ئى، بەرامبەرى وئى رىژەيا ئاكنجىين گوندىن وئى د ھەمان دەمدا نىزىكى دو سىيكان زىندەبوويە ژىركو ل سالا (۱۹۴۷) ئى رىژەيا وئى (۱۷,۹٪) ئى بوو لى ئەف رىژەيا ل سالا (۲۰۰۶) ئى گەھشتىيە

۱۲) ۋىئەيىن

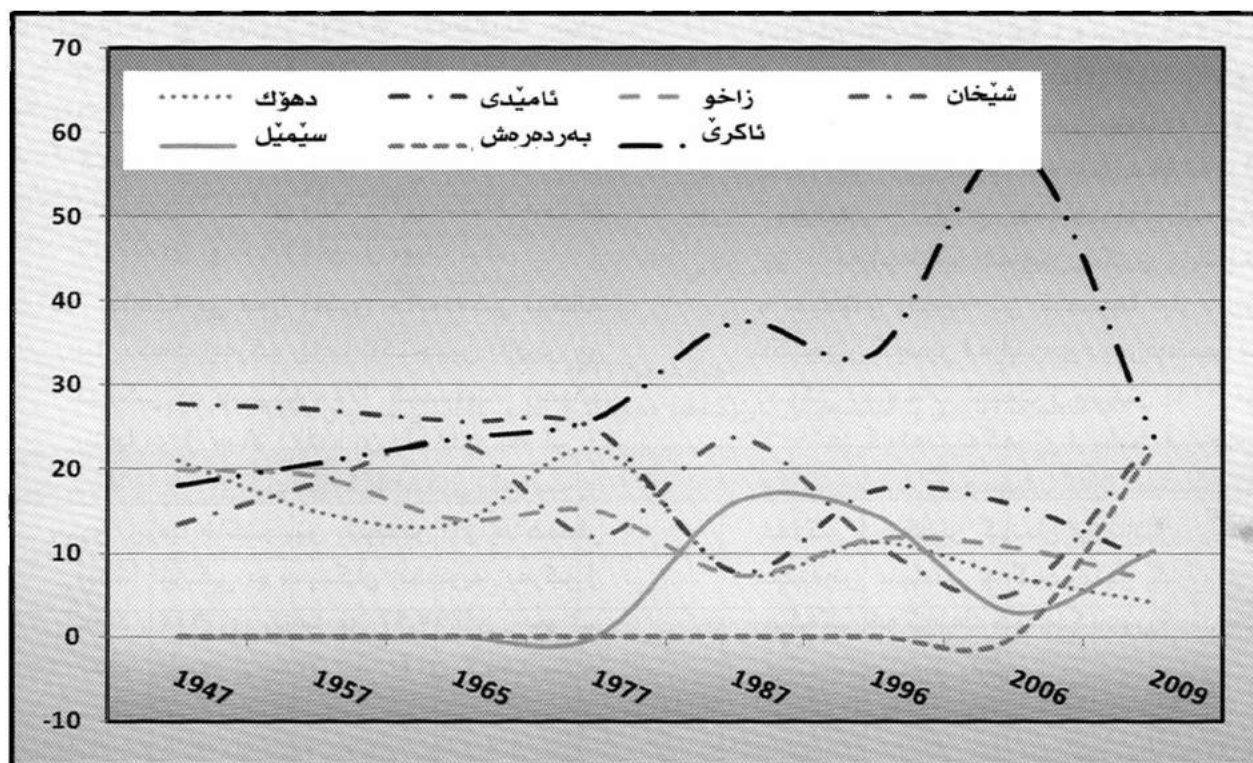
دابەشبوونا رىژەيا يا ئاكنجىين باژىران ل پارىزگەھا دھۆكى دووف قەزاين (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

ۋىنەين (۱۳)

دابهشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىين گوندىن پارىزگەھا دھۆكى دووف قەزاين (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

ل هندەك ناحيان زىدەبووینە ب تايبەت ئەو ناحیين سەر ب قەزا ئاقرى قە و ئەف رىژەيە ل هندەك ناحیين دى كىمبووینە وەك سەنتەرى ناحیين سەرسنك و دھۆك و نامىدىي.

ب- ب ھارىكارىيا بەھايى ھاوكۆلكىن جو داھيىن بۇ دابەشبوونا رىژەيا ئاكنجىين گوند و باژىران (تەماشەي خىشتەيىن (۳۳) بکە) ديار دىت كو جو داھى دنابقەرا دابەشبوونا رىژەيىن ئاكنجىين باژىران پترە ژ ئاكنجىين گوندان ل وان سالىن د خىشتەي دا ديار، ب رەنگەكى كو بلندترين بەھايى ھاوكۆلكىن جو داھيىن ل دەف ئاكنجىين باژىرى ل سالا (۲۰۰۶) ئى گەھشتىيە (۹، ۲۱۰) ئى بەلى بلندترين بەھايى قى ھاوكۆلكەي ل سالا (۱۹۸۷) ئى دەف ئاكنجىين گوندان زىدەتر نەبووینە ژ (۱، ۱۱۲) ئى.

ج- ب درىژاھىيا ماوہيى قەكۆلىنى، قەزا شىخان كىمترين جو داھيىن د رىژەيا ئاكنجىين وندا پەيدابووینە قىچا چ ل سەر ئاستى گوندان يان باژىران وئ بىت.

۱۶) ۋىنەين دابەشبوونا رىژەيى يى ئاكنجىين گوند و باژىران ل سەر ئاستى يەكەيىن كارگىرى يىن بچويك وەك ناحيان پتر جو داھى تىدا دياربووینە، ب ھارىكارىيا داتايىن خىشتەيىن (۳۳) و (۳۴) نەخىشەيىن (۳۹) تا (۴۴)، ئەم دىتىن تىبىنيا قان راستيان بکەين:-

أ- ب بۇرىنا دەمى ئاستىن چرىبوونا رىژەيى يا ئاكنجىين باژىران ب شىنوہەكى بەرجاف زىدەبوونە، ب تايبەت ل سەنتەرى ناحیين دھۆك و زاخو، لى ئەف رىژە ل هندەك ناحیين دى كىمبووینە وەك ناحیين ئاقرى و شىخان، ل بەرامبەرى وى ئاستىن چرىيا ئاكنجىين گوندان

بىكە) دىياردكەت كو دياردا چىپوونا ئاكنجىيان
پتر ل دەفەرتىن باژىرى ھەبووۋە ژ دەفەرتىن
گوندان، ب رەنگەكى كو بەھايىن پىقەرى چىپا
ئاكنجىيان باژىرى ل پترىيا سالىن فەكۆلىنى
گەھشتىيە (۵۰٪) ئى لى ئەف بەھايە ل دەفەرتىن
گوندان بەرەف كىمبوونى چوويە ژلى سالىن

ت- مەزىنەرتىن جوداھى بۇ رىژەيتىن دابەشبوونا
ئاكنجىيان پارىزگەھى ل سەر ئاستى دەفەرتىن
گوند وياژىران يانژى گىشت ئاكنجىيان پىشتى
سالا (۱۹۸۷) ئى دىيارىوويە.

پ- بەھايىن پىقەرتىن چىپا ئاكنجىيان و دوبارە
دابەشكرنا وان (تەماشەى خىشتەيتى ۳۴)

خىشتەيتى (۳۳)

پىقەرتىن جوداھىيا رىژەيتىن سەدى بۇ ئاكنجىيان ل سەر ئاستى ناحىين پارىزگەھھا دھۆكى (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

ماوھ	لادانا پىقەرى	ھاوكۆلكىن جوداھىين %
۱۹۴۷	سەرچەمى ئاكنجىيان	۳،۵
	باژىر	۵۲،۵
	گوند	۱۱۳،۶
۱۹۵۷	سەرچەمى ئاكنجىيان	۲،۶
	باژىر	۴۶،۵
	گوند	۱۲۲،۴
۱۹۶۵	سەرچەمى ئاكنجىيان	۳،۷
	باژىر	۸۹
	گوند	۱۵۴،۵
۱۹۷۷	سەرچەمى ئاكنجىيان	۶،۳
	باژىر	۱۱۴،۵
	گوند	۶۱،۵
۱۹۸۷	سەرچەمى ئاكنجىيان	۳،۲
	باژىر	۱۶۱،۵
	گوند	۶۷،۳
۱۹۹۶	سەرچەمى ئاكنجىيان	۷،۶
	باژىر	۱۱۵،۱
	گوند	۱۸۶،۳
۲۰۰۶	سەرچەمى ئاكنجىيان	۷،۴
	باژىر	۱۱۲،۱
	گوند	۱۰۰
۲۰۰۹	سەرچەمى ئاكنجىيان	۵،۵
	باژىر	۲۱۰،۹
	گوند	۶۵،۴
۲۰۰۹	سەرچەمى ئاكنجىيان	۱
	باژىر	۱۲۰
	گوند	۱۶۸
۲۰۰۹	سەرچەمى ئاكنجىيان	۶،۳
	باژىر	۱۱۰
	گوند	۲۰۱
۲۰۰۹	سەرچەمى ئاكنجىيان	۱۰،۴
	باژىر	۹۹
	گوند	۵،۲

ژندەر، سەرژمىنارى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھھا دھۆكى د ماوھىن سالىن دەستىشانكرى دا.

خىشمىن (۳۴)

پىشەرى چىپوون و دوباره دابەشبوونا ئاكنجىين گوند و باژىران ل پارىزگەھا دھۆكۆن (۱۹۴۷-۲۰۰۹)

سال	پىشەرى چىپى %		پىشەرى دوباره دابەشكرنى		قەبارەين ئاكنجىين پىندى ب دوباره دابەشكرنى وان ھەي	
	گوند	باژىر	گوند	باژىر	گوند	باژىر
۱۹۴۷	۱۹	۴۸	-	-	-	-
۱۹۵۷	۲۴	۵۰	۲۸,۷	۶,۵	۵۴۳۶۸	۲۵۹۵
۱۹۶۵	۴۵	۵۹	۳۲,۸	۱۳,۶	۴۰۱۶۴	۸۴۶۲
۱۹۷۷	۲۶	۴۸	۳۶	۲۲,۶	۸۲۸۸۵	۲۸۶۵۴
۱۹۸۷	۴۲	۵۷	۴۹,۴	۱۶	۹۴۵۵۴	۳۹۹۰۹
۱۹۹۶	۲۷	۶۰	۴۷,۱	۴,۵	۱۵۸۳۱۵	۱۶۳۷۷
۲۰۰۶	۳۵	۵۲	۲۸,۵	۲۰,۱	۶۶۶۸۵	۱۴۴۲۲۳
۲۰۰۹	۳۳	۵۴	۳۰,۲	۲۳,۳	۱۰۴۳۵۰	۱۹۳۸۹۸

زىندەر، سەرژمىرىرى و ھەلسەنگاندىن ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكۆن د ماوېن سالېن دەستىشاكىرى دا.

(۱۹۶۵) و (۱۹۸۷) ئى كۆ بهايى پىشەرى چىپى بىچەك بلند بووېھ.

دەقەرىن گوندان نووشى ھندەك گوھورىين رىشەبى بوون د شىنوازى دابەشبوونا ئاكنجىياندا.

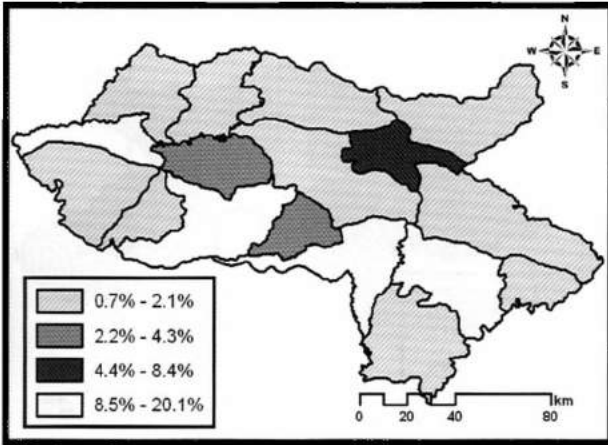
ج- سەررەرى بلندبوونا بهايى پىشەرى چىپى ل دەقەرىن باژىران ب ھەقەركىن دگەل گوندان ل دىرژاھىيا سالېن قەكۆلىنى، لى بهايى پىشەرىن دوباره دابەشكرنى ل دەقەرىن گوندان بهايەكى ئەرنى ھەقەركىن دگەل باژىران ھەبووېھ، ئەف چەندەزى بەلگەھ ل سەر رادەينى جوداھىيا شىنوازى دابەشبوونا ئاكنجىين گوندان ز سالەكى بو ئىكا دى ئەو زى ز ئەنجامى كاودانىن ئىمناھى و ئابوورى و سىياسى بين گران بين سەر قان دەقەرىن پارىزگەھى ب گىشتى و بين گوندان ب تايەھى دا ھاتىن، ل وى دەمى دەقەرىن باژىرى ئاستى چىپىيا ئاكنجىين خۇ سال بو سال د پاراست.

ز ئەقا بۆرى رادەينى جوداھىيا سرۆشتى دابەشبوونا رىزەبى يا ئاكنجىين گوند و باژىران ز دەمەكى بو ئىكى دى ل سەر ئاستىن دەقەرىن جوداجودا بو مە دىاردىبىت، زىلى ھندى زى سرۆشتى گوھورىينى ل دووڧ وان پىشەرىن پىشت بەستىن ل سەرھاتىپەكىن بو مە دىار دكەت كا كىز شىنوازى دىارىووى ل دووڧ دابەشبوونا قەبارەبى يان ژمارەبى يا ئاكنجىيان دىار دكەت. ھەردىسان گەشەكرنى شىنوازى دابەشبوونا رىزەبى يا ئاكنجىيان ل دووڧ ئاقېرىن دەمى رەنگەھدانى ل سەر سرۆشتى گوھورىنا پەيدابووى د سىستەمى ژيانا جفاكى و ئابوورى يا ئاكنجىيان ب تايەھ ل دەقەرىن باژىرى دكەت.

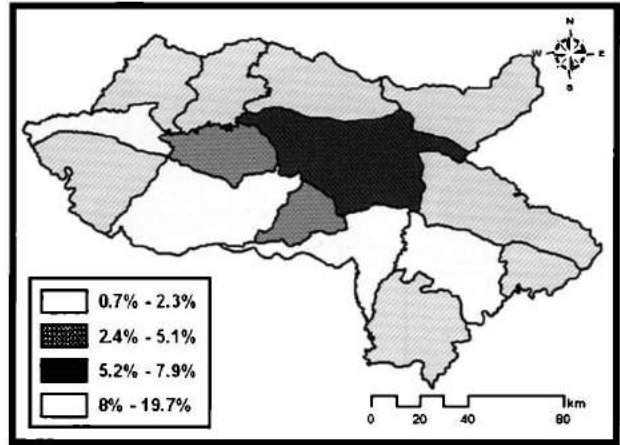
نخشهين (٣٩)

دابهشبوونا رتزهبي يا ناڪنجين بازينان ل پاريزگهه دهوڪي ل سهر ناستن ناحيان ١٩٩٦-١٩٤٧

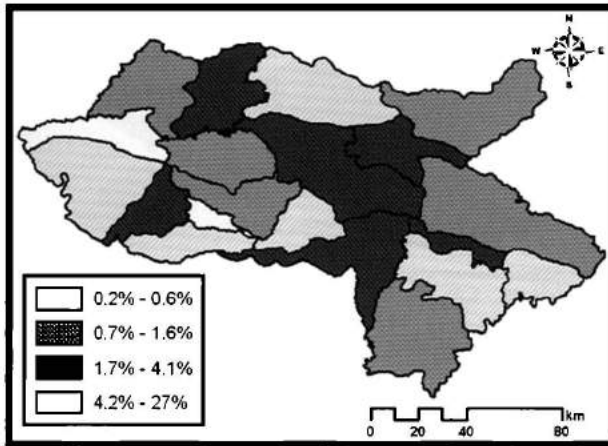
1957

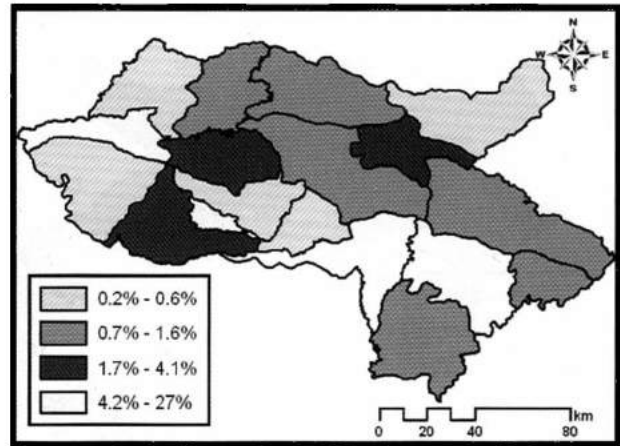
1947

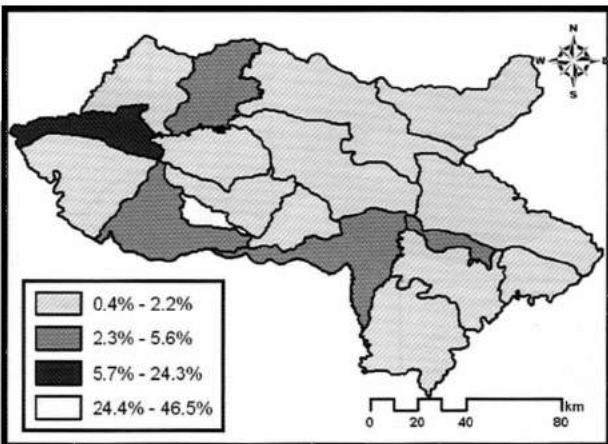
1977

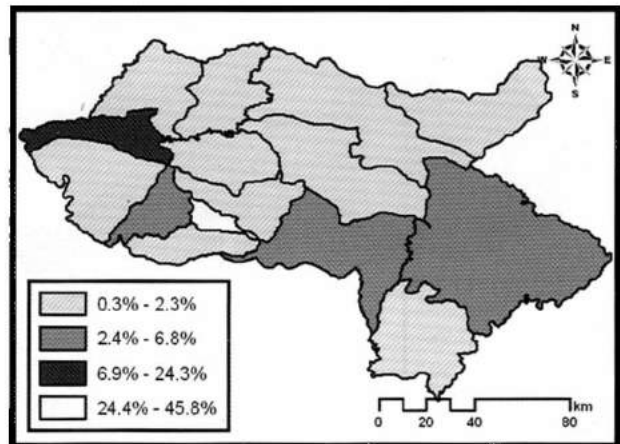
1965

1996

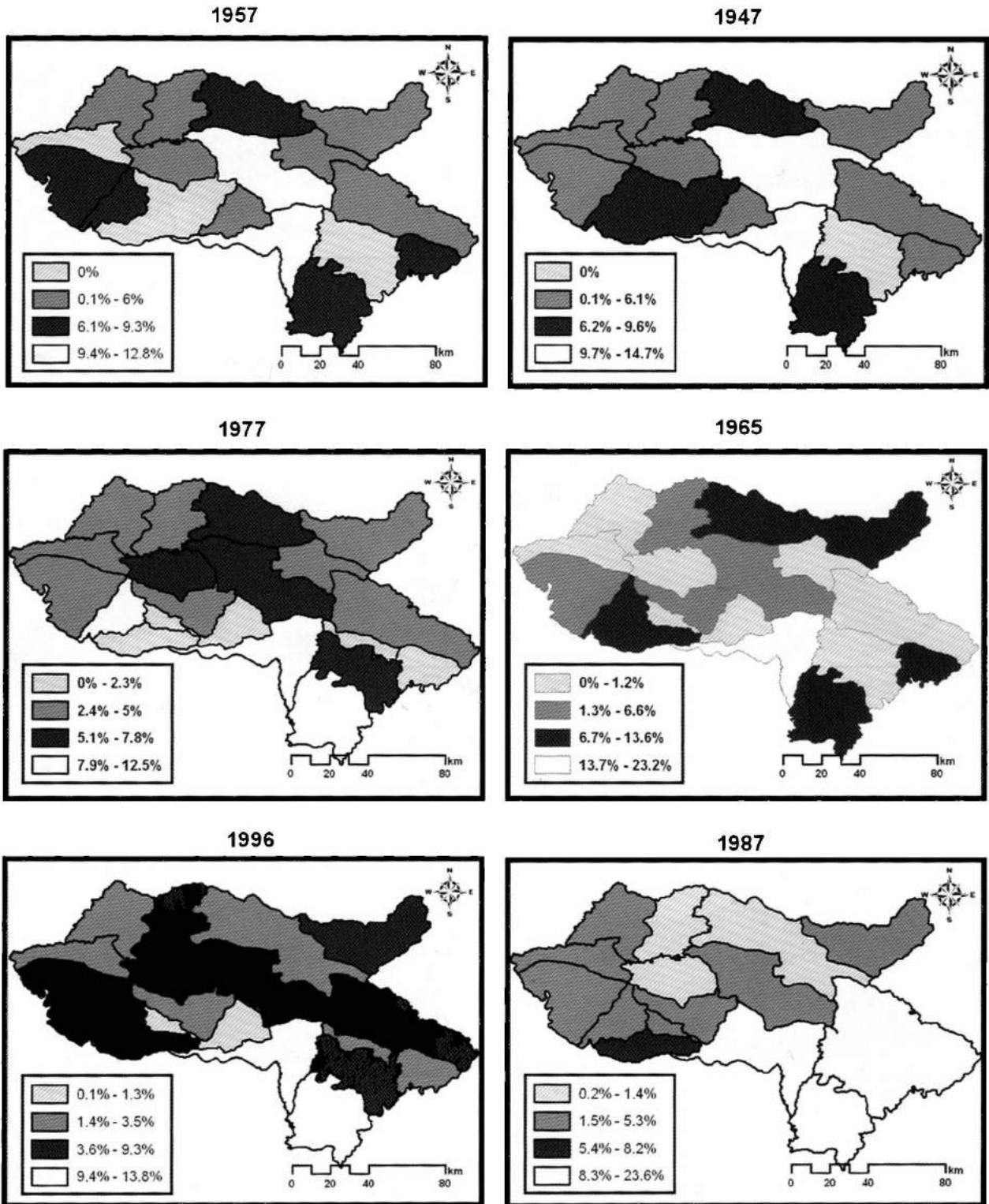

1987

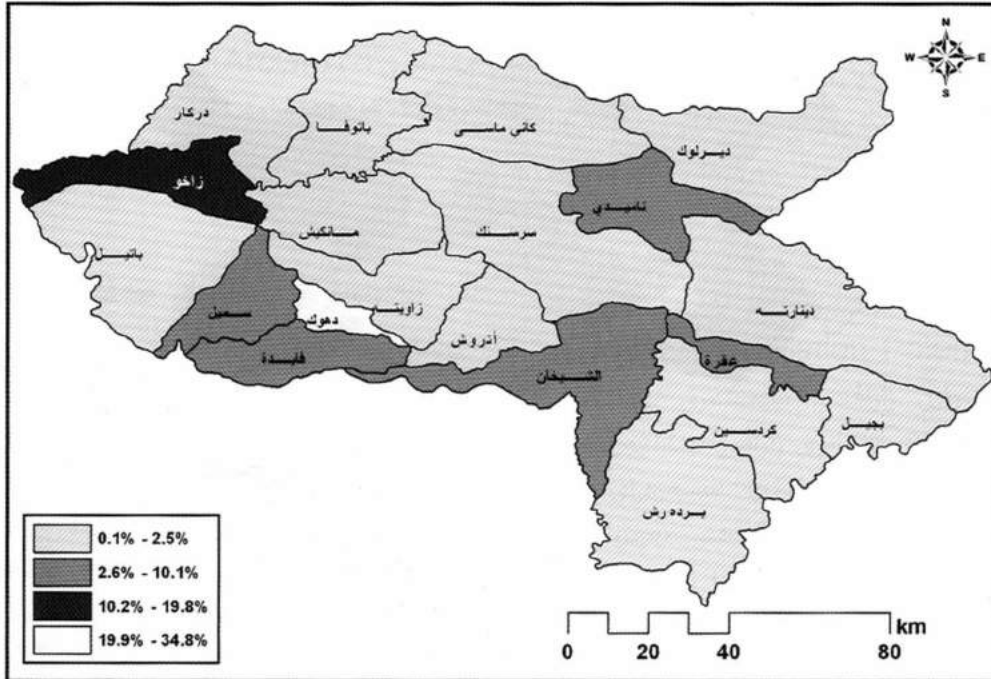
نەخشەنەن (۴۰)

دابه شېوونا رېژەمى يا ئاكنجىن گوندان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى ناھىيان ۱۹۹۱-۱۹۴۷

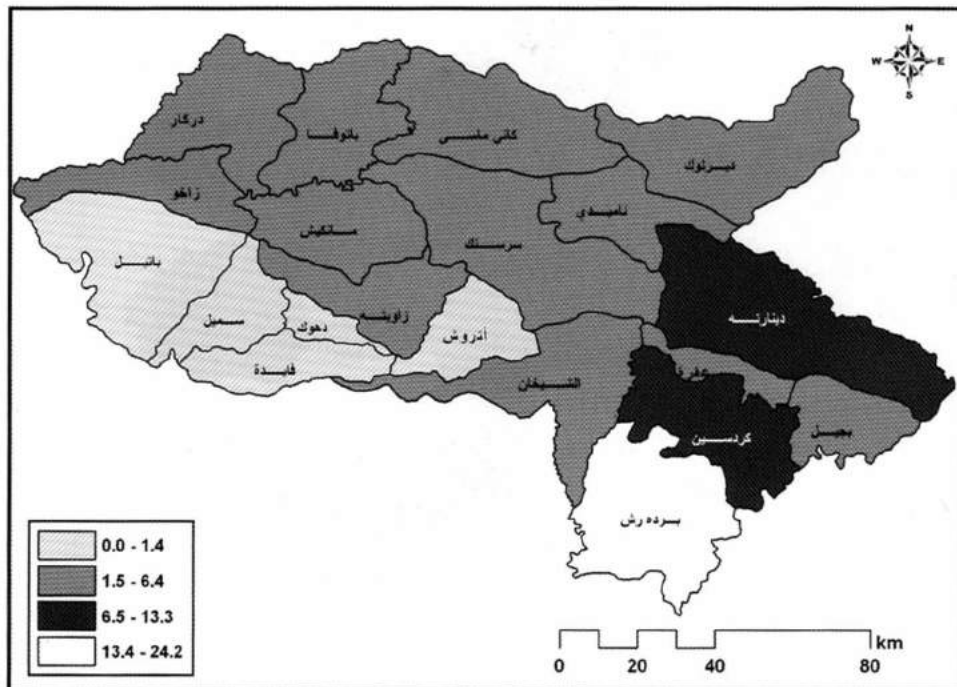
نەخشەين (۴۱)

دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىين باژىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى ناھيان ۲۰۰۶

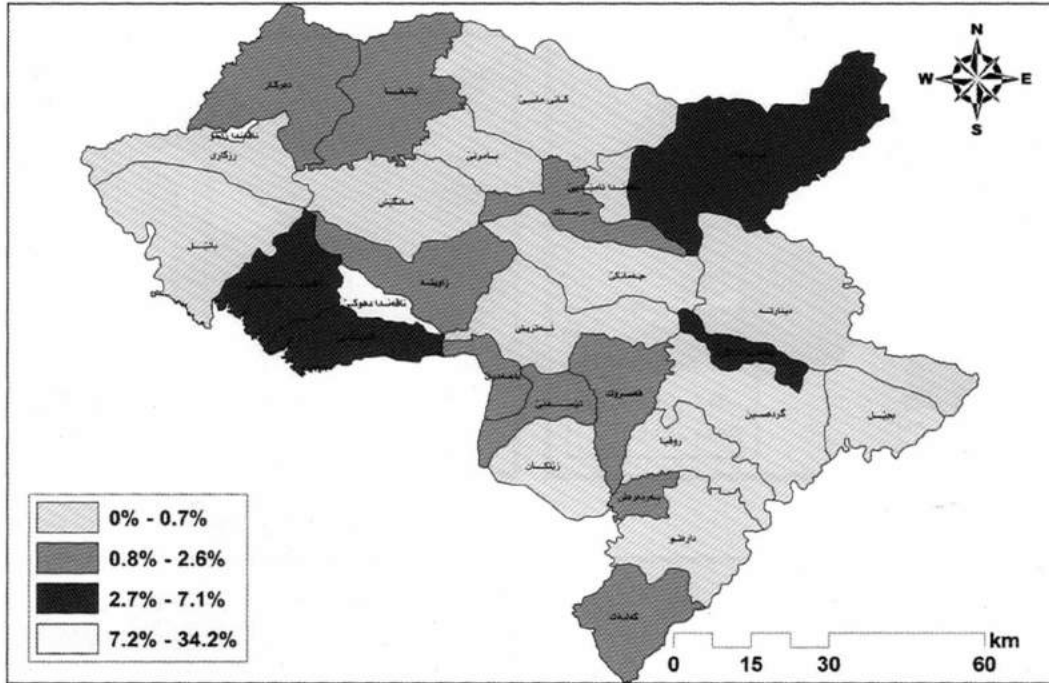
نەخشەين (۴۲)

دابەشبوونا رىژەيى يا ئاكنجىين گوندان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى ناھيان ۲۰۰۶

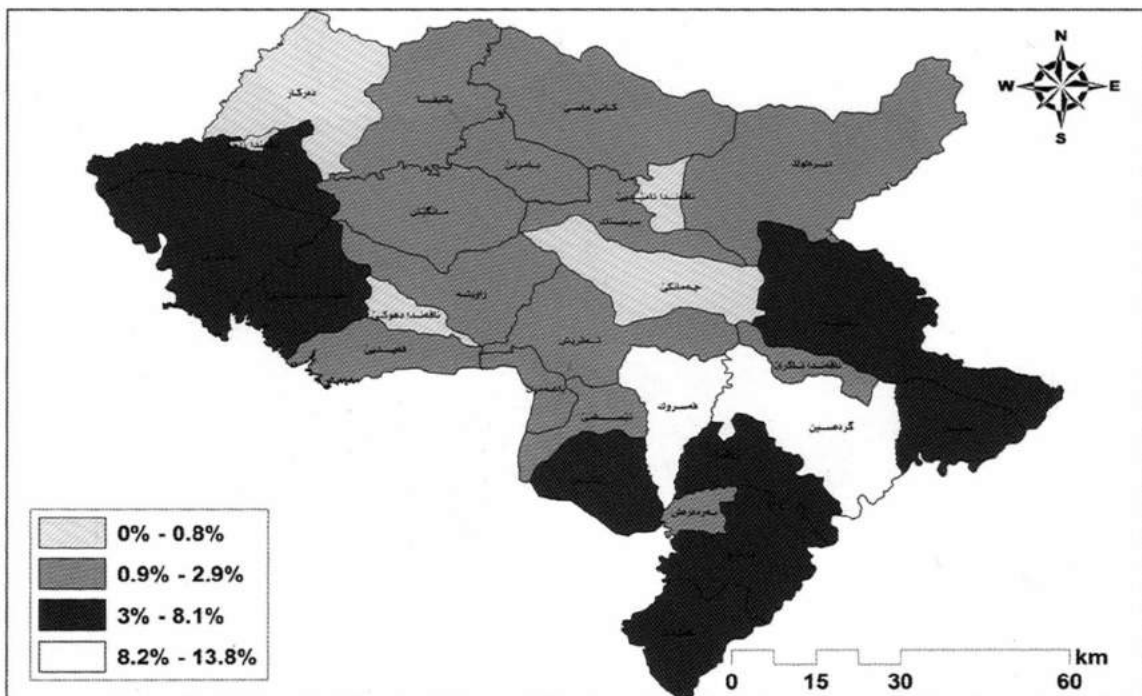
نەخشەپىن (۴۳)

دابه‌شبوونا رىژەبى يا ئاكنجىپىن باژىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى ناھيان ۲۰۰۹

نەخشەپىن (۴۴)

دابه‌شبوونا رىژەبى يا ئاكنجىپىن كوندان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر ئاستى ناھيان ۲۰۰۹

چار: سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيان

سەرەراي ھەبوونا گەلەگ بۇچوونان ل سەر تىگەھن سەنگا ئاكنجىيان ژ ئەنجامى سرۆشتىن دياردەيىن ھاتىنە خواندن و وان مەرەمىن فەكۆلین ژىو دەيتە ئەنجامدان زىدەبارى راو بۇچوونىن جوداجودا يىن فەكۆلەران^(۱)، لى پترىيا جاران ئەف تىگەھە دەيتە نافكرن ب نىزىكىيا پترەيى يا ئاكنجىيان (Relative Proximity) و ھندەك جاران ژى دەيتە نافكرن ب سەنگا ئاكنجىيان يا برەيى^(۲) (Population Potential)، لى ھندەك فەكۆلەر دخوازن زاراقى سەنتەرى سەنگىي (Center of Gravity) يانژى زاراقى سەنتەرىبوونى (Centrography) ب كاردىنن، سەرەراي قان بۇچوونان، لى نافەرۇكا قى تىگەھى دەپرېنى ژ سەنتەرى نافنجى يىن دابەشبوونەكا يەكسان ژىو دياردەيى دكەت، ب رەنگەكى دەمى كو سەنتەرى دابەشبوونەكا يەكسان دەيتە دياركرن و ھىدى ھىدى چەند ژ دۇرماندۇرى قى سەنتەرى دوور بگەقى و بەرەف لايىن وى بچى ئەف دابەشبوونە كىم دىت ھەتال داويىچ نەمىنىت^(۳)، ئەف سەنتەرە نەخالەكا جىگىر و نەگوھۆرە بەلكو بەردەوام دەيتە گوھۆرىن ئەوژى ل دووف ئاراستەيى دابەشبوونى ل دووف بۇرىنا دەمى و ل ژىر كارتىكرنا ھندەك فاكتەران^(۴).

فەكۆلەر (Stewart) ب رەنگەكى تىگەھى سەنگا ئاكنجىيان شرۇفەدكەت كو ئەو خالە يا پلا نىكزىبوونا ئاكنجىيان دەستىشان دكەت، و ل دووفا دىتە بىشەر بۇ رادەيى شىانن گەھشتىن بۇ قى خالى كو ب نىزىكبوونەكا ھەفدژ دگەل رووبەرى وئ ب گونجىت، د راستى ئەف خالە بەھايەكى نەئاراستەكرىبە ئانكو چ ئاراستەيىن دياركرى بۇ چ جەھان نىن^(۴)، بەھايى دوست يىن تىگەھى سەنگا ئاكنجىيان ژ ھندى دەيت كو ئامرازەكى باشە بۇ پىشان و پىناسەكرنا رەوشت و تايبەتمەندىن دابەشبوونا جەھى يا ئاكنجىيان د ماوہبەكى دياركرى دا ژ لايى پلا چرپوون و ئاراستەيى گشتى يى

دابەشبوونى، ئانكو كال كىژ خالى چر دىت و بەرەف كىژ ئاراستەي بەرەلاف دىت، بۇ قى چەندى پىشت بەستىن ھاتىبە كرن ل سەر تەكنىكا (IDW) دناف بەرنامى (ArcGIS۱۰) بۇ دەستىشانكرنا سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيان و ھىلېن يەكسانكرنا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى د ماوہبەكى سالىن فەكۆلین ل سەر ھاتىبە كرن.

۱- سەنتەرى گشتىي سەنگا ئاكنجىيان

دەريارەي سرۆشتى دابەشبوونا گشت ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ل دووف ئالافى سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيان (تەماشەي نەخشەيىن ۴۵) ھەتا (۵۲) بگە) ئەم دىنن بگەھىنە قان راستىان:-

۱- دەريارەي ھىلېن يەكسانكرنا ئاكنجىيان، ئەف تىبىنىيە دكەنە بەر چاقىن مە:

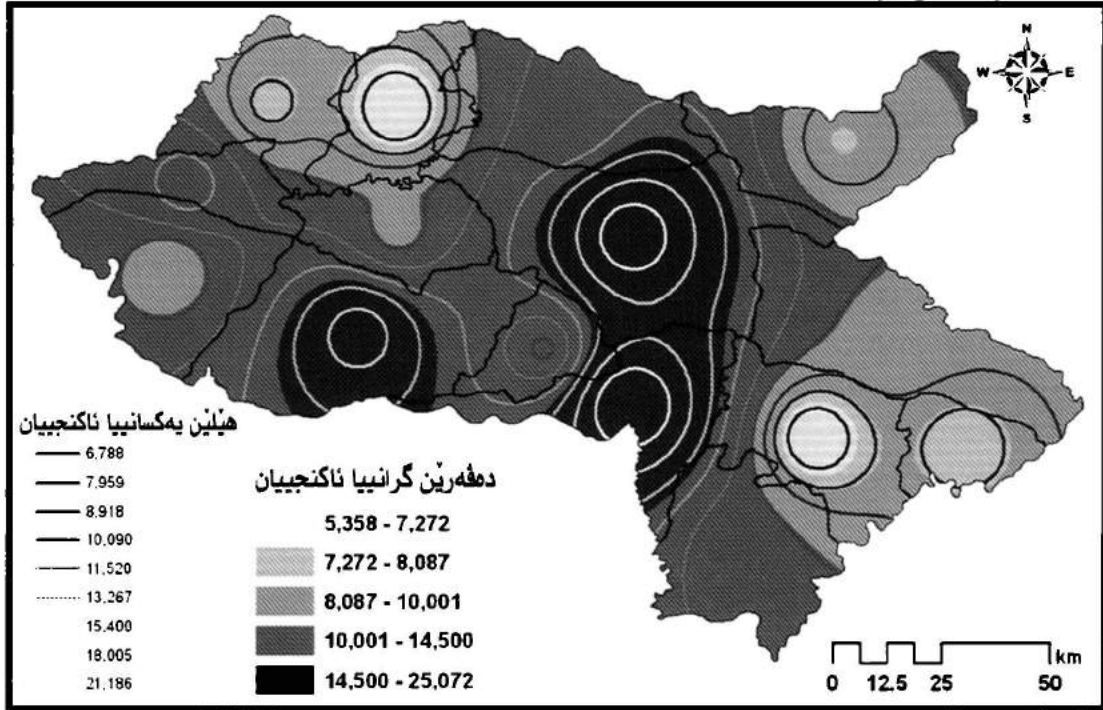
۱- ل دەستىنكا سالىن فەكۆلین ل سەر ھاتىبەكرن (۱۹۴۷) و (۱۹۵۷) ئ ئەف خالە ژىكدوور دكەفن، لى ب شىوہبەكى ھىدى ھىدى و دگەل بۇرىنا دەمى ئەف ھىلە پتر نىزىكى ئىك دىن ب تايبەت ل دۇرماندۇر دەقەرىن سەنگا ئاكنجىين وان مەزن يان ژى دۇرماندۇر وان دەقەرىن ئاكنجىين وان كىم و بەرەلاف ئەف چەندە ژى نامازەيى دكەتە سەر گەشەكرنا دياردا چرپوونا ئاكنجىيان ل دووف بۇرىنا دەمى.

ب- ھىلېن يەكسانبوونا ئاكنجىيان ژىك دووردكەفن و پاشى ل گشت دەقەرىن پارىزگەھى ب جۇرەكى ژ جۇرىن ھەقسەنگىي بەلاف دىن ئەوژى ل ھەر سى سالىن دەستىنكى يىن فەكۆلین ل سەر ھاتىبە كرن، ئەف چەندە ژى گرۇفەيى دكەتە سەر ھەبوونا ھەقسەنگىيەكى د دابەشبوونا ئاكنجىياندا ل سىيكا ئىكى ژ ماوہبەكى فەكۆلین ل سەر ھاتىبە كرن.

ت- ل سالا (۱۹۹۷) ئ ل وان دەقەرىن ئاكنجىين وان كىم و بەرەلاف ھىلېن يەكسانبوونى ب پلەيەكا

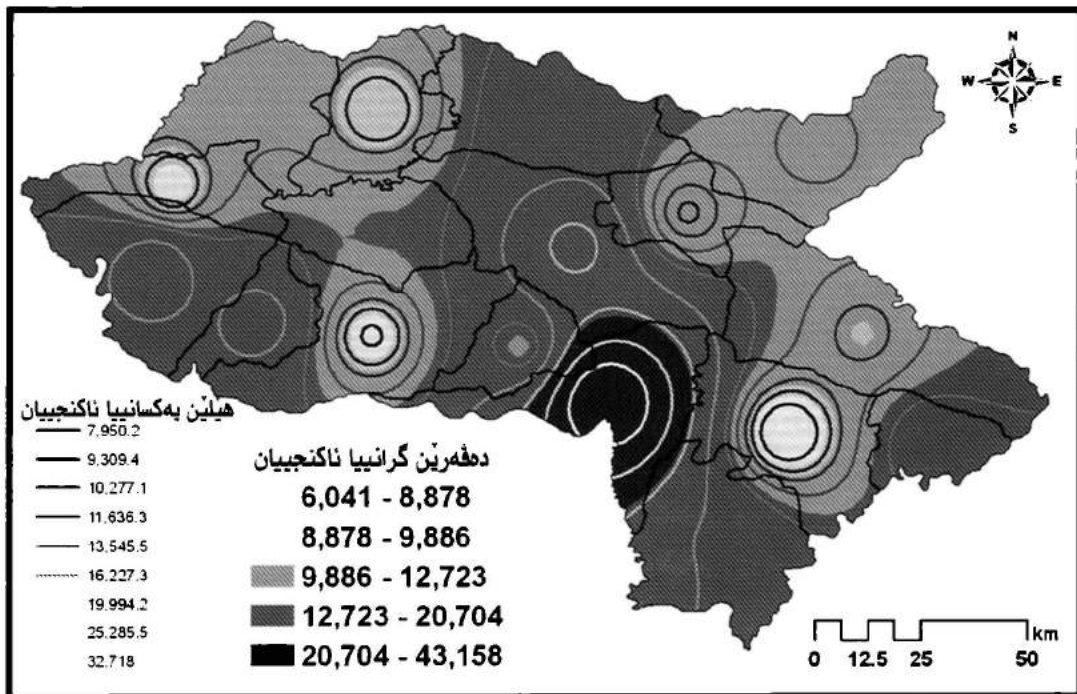
نەخشەپەن (۴۵)

سەنتەرى سەنگ و ھېلىن بەكسانبونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا ۱۹۴۷

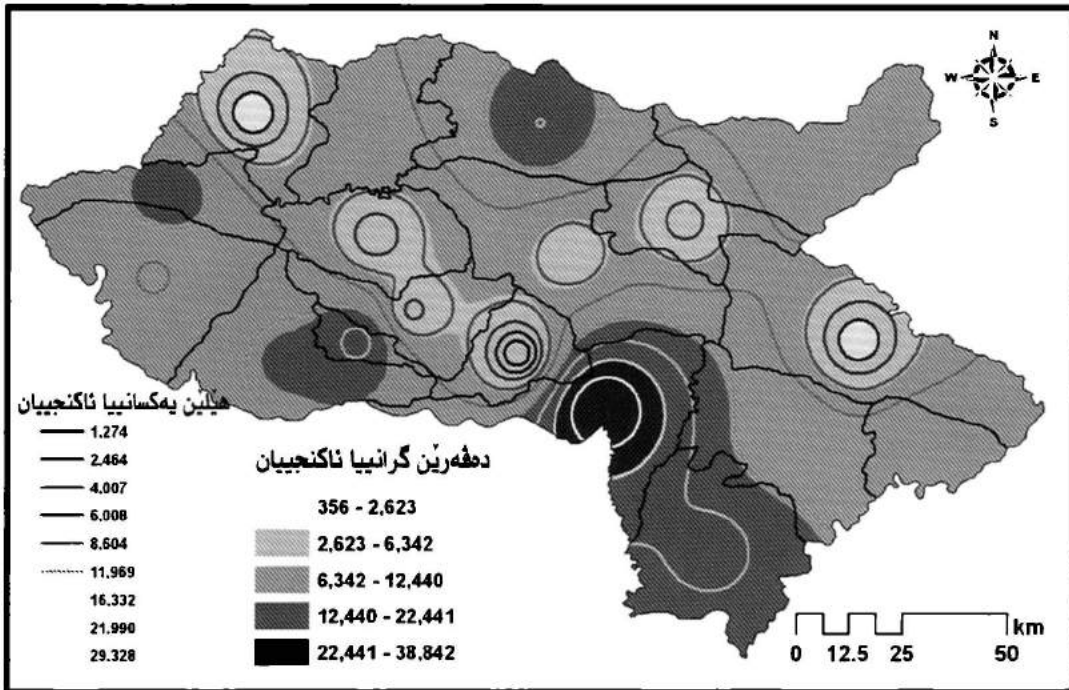
نەخشەپەن (۴۶)

سەنتەرى سەنگ و ھېلىن بەكسانبونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا ۱۹۵۷

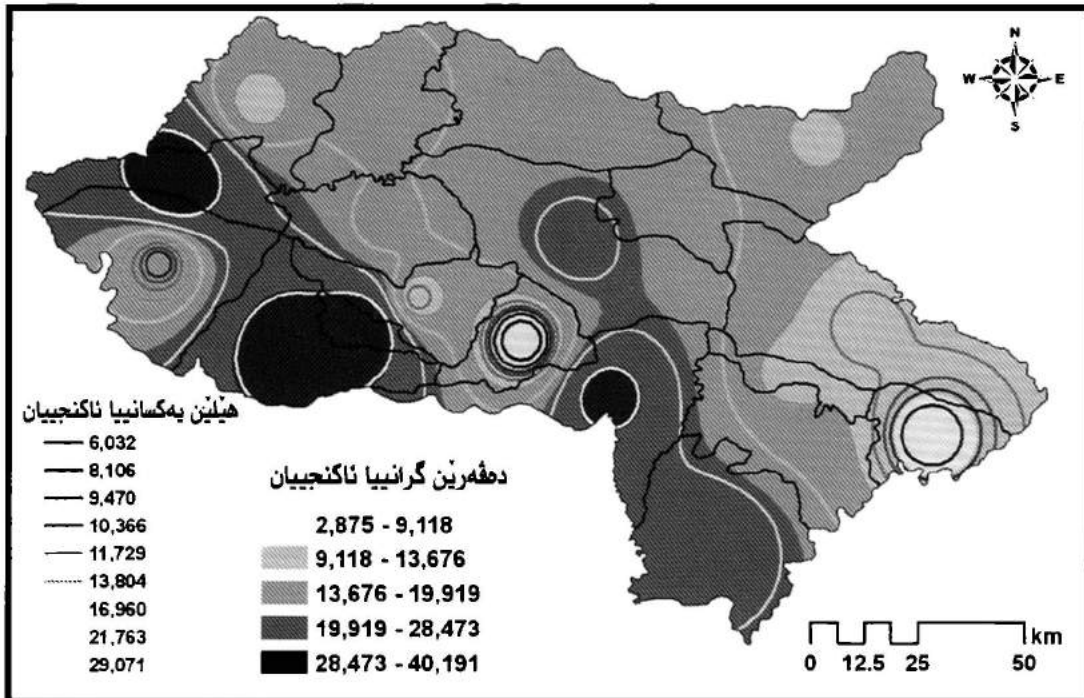
نەخشەپەن (۴۷)

سەنتەرىئ سەنگ و ھېلىن يەكسانبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۶۵

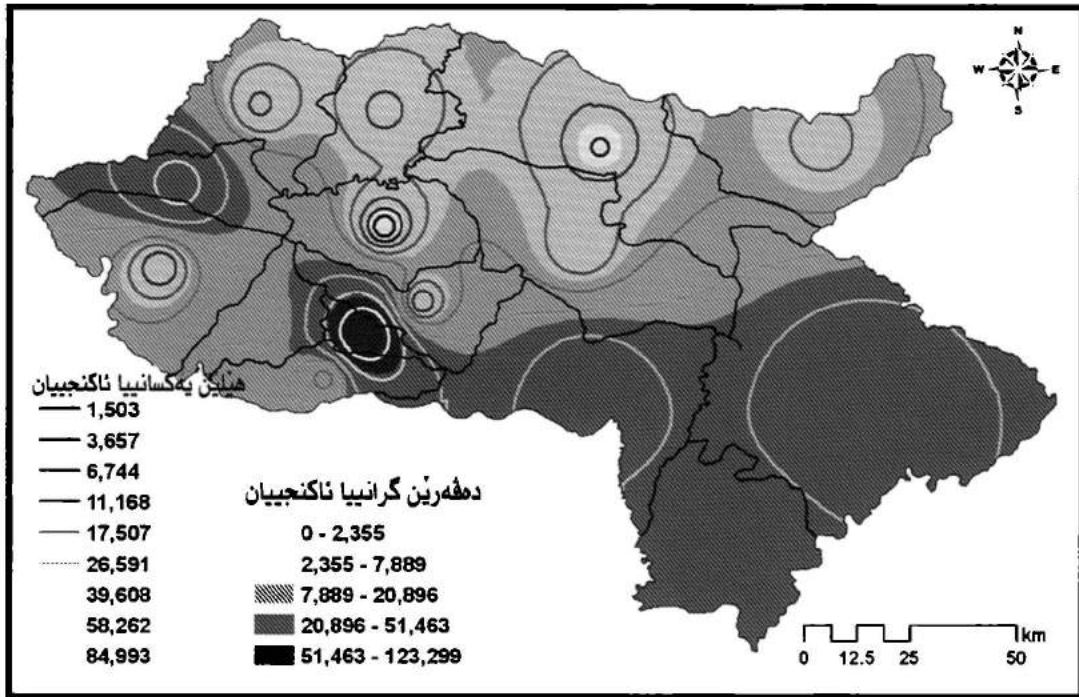

نەخشەپەن (۴۸)

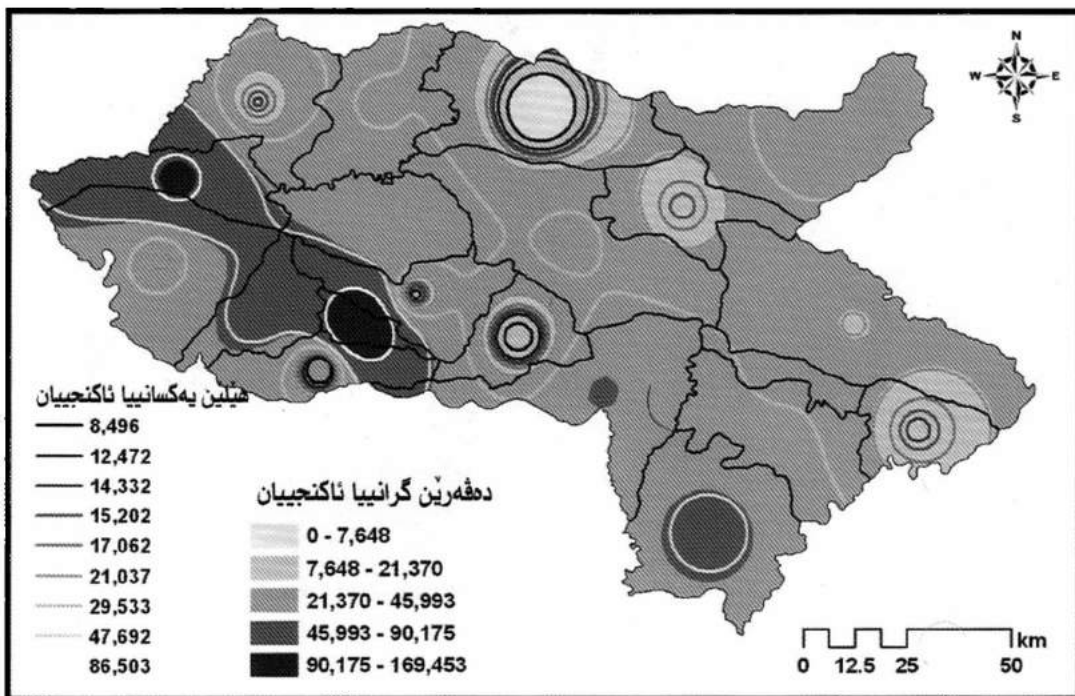
سەنتەرىئ سەنگ و ھېلىن يەكسانبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۷۷

نەخشەين (۴۹)
سەنتەرىئ سەنگ و ھېلىن يەكسانبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۸۷

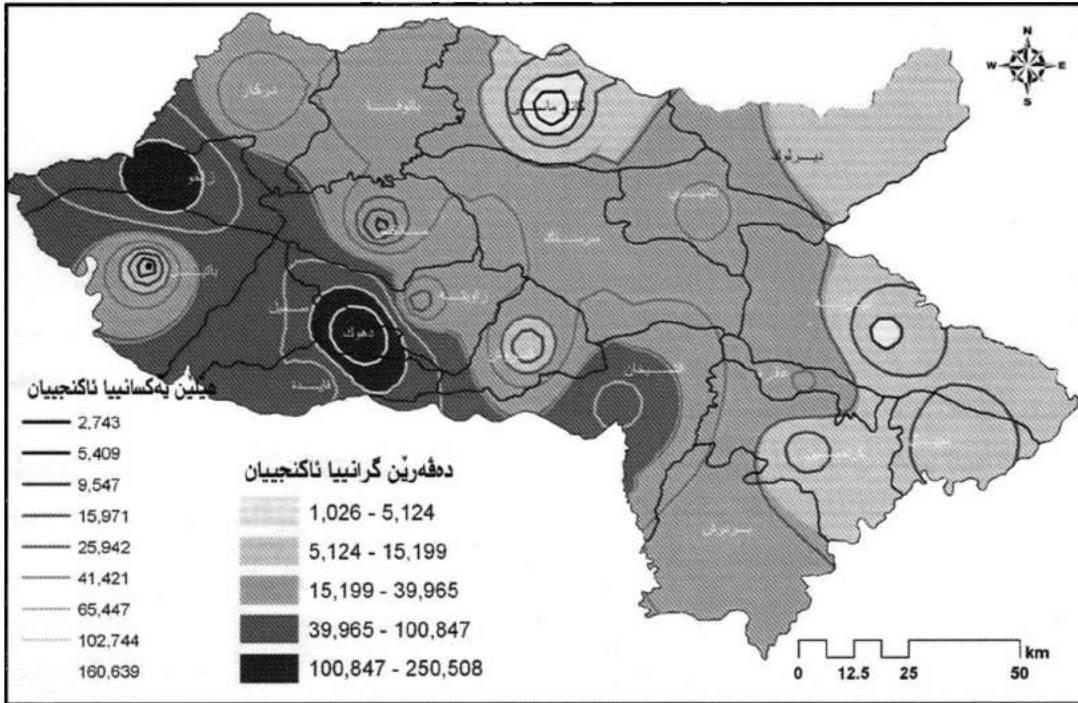

نەخشەين (۵۰)
سەنتەرىئ سەنگ و ھېلىن يەكسانبوونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۹۶

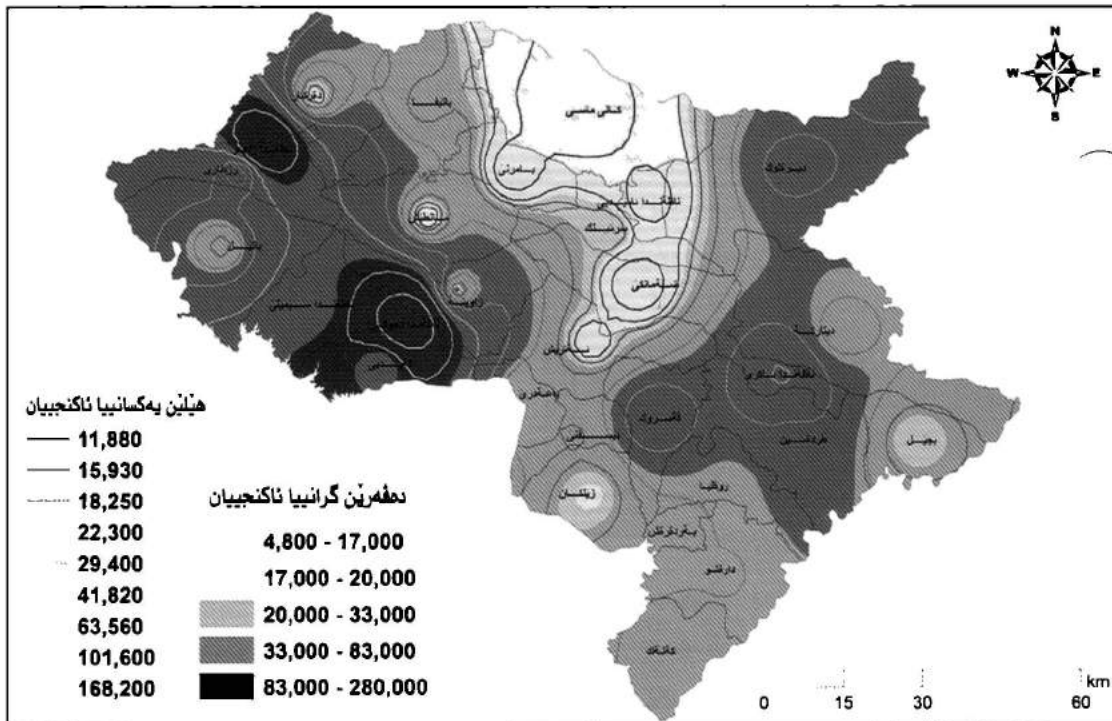
نەخشەين (۵۱)

سەنتەرى سەنگ و ھىلەين يەكسانبونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۶

نەخشەين (۵۲)

سەنتەرى سەنگ و ھىلەين يەكسانبونا ئاكنجىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۰۹

پ- ھەر ژ ساللا (۱۹۷۷) ئى وەرە دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي و دەفەرئىن ئاكنجىيان وان كىم و بەرەلاڧ شىنوازەكى نەگوھۆر بخۇڧە دىتتېبە، ژىلى سالىن بەرى ھىنگى، ب رەنگەكى كو ھندەك دەفەر ھەر ماينە دەفەرئىن كىم ئاكنجى ۋەك ناحىيىن بچىل و دىنارنە يىن سەر ب قەزا ئاكرى و ناحىيىن كانى ماسى و دىرەلوك يىن سەر ب قەزا ئامبىدى و ناحىيىن باتىفا و دەركار يىن سەر ب قەزا زاخۇ و ناحىيىن مانگىنشك و زاۋىتە يىن سەر ب قەزا دھۆكى و ناحيا باتىلى يا سەر ب قەزا سىمىلى قە، ھەرۋەسا دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي، ھەر ژ ساللا (۱۹۷۷) ئى وەرە ژى ۋەكى خۇ ماينە ب تايبەت ئەۋىن دكەڧنە رەخ و رويىن ھەردو باژىرئىن دھۆك و زاخۇ.

ب- سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيان باژىران

دەريارەي سرۇشتى گوھۇرىنى د دابەشېبونا ئاكنجىيان باژىراندا ل دووڧ پېڧمەرتىن سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيان و ھىلېن بەكسانبونا ئاكنجىيان (تەماشەي نەخشەيىن (۵۳) نا (۵۵) بکە) ئەم دىشېن تىبىنيا ڧان خالان بکەين:-

أ- بەرچاڧترىن تىبىنيا دكەڧىتە بەر چاڧىن مە د سرۇشتى گەشەكرنا ئاراستەيىن دابەشېبونا ئاكنجىيان باژىراندا، نىزىكبونا ۋىبە دگەل سرۇشتى گەشەكرنا دابەشېبونا گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى ب تايبەت پىشنى ساللا (۱۹۷۷) ئى، ب رەنگەكى كو سەرجهمى ئاكنجىيان باژىران نىزىكى (۴۳٪) ئى ژ سەرجهمى گىشت ئاكنجىيان پارىزگەھى ل ساللا (۱۹۷۷) ئى پىكدىينا، و نىزىكى سى چارىكان دناڧبەرا سالىن (۱۹۸۷) ئى و (۲۰۰۶) ئى دا.

ب- ھىلېن بەكسانبونا ئاكنجىيان و دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان ل پىترىيا دەفەرئىن پارىزگەھى بەرەلاڧ دىن، دگەل نەبونا چ نىزىكبونىن مەرن

دىار و بەچاڧ لىكنىزىك دىن و ل وان دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي ژىك دووردكەڧن ئەڧ چەندە ژى ئامازەيى ب نەبونا ھەڧسەنگىي ل ڧان دەفەرئىن پارىزگەھى دكەت.

پ- ب شىۋەكى گىشتى د ماۋەبەكى گىشت سالىن ڧەكۆلېن ل سەر ھاتىبە كىن، دھىتە تىبىنكىن كو ھىلېن بەكسانبونا ئاكنجىيان ب پلەبەكا مەزىنرل دەفەرئىن ئاكنجىيان وان كىم و بەرەلاڧ لىك نىزىك دىن ژ وان دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي.

۲- دەريارەي دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان، ئەڧ تىبىنىيە دكەڧنە بەر چاڧىن مە:

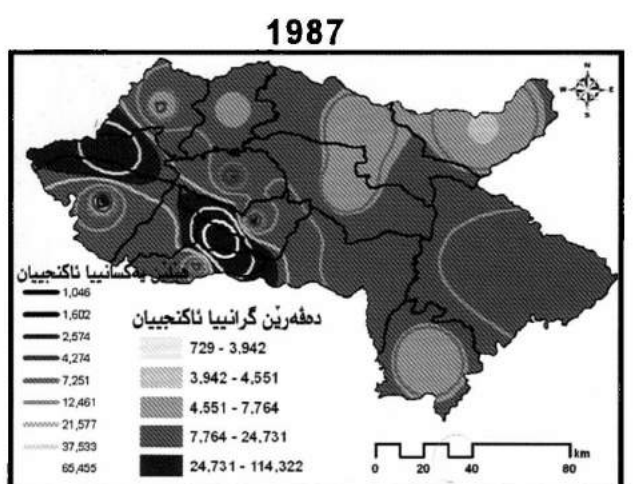
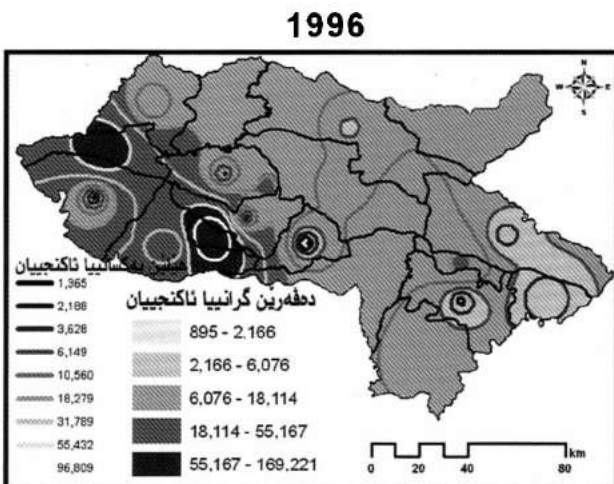
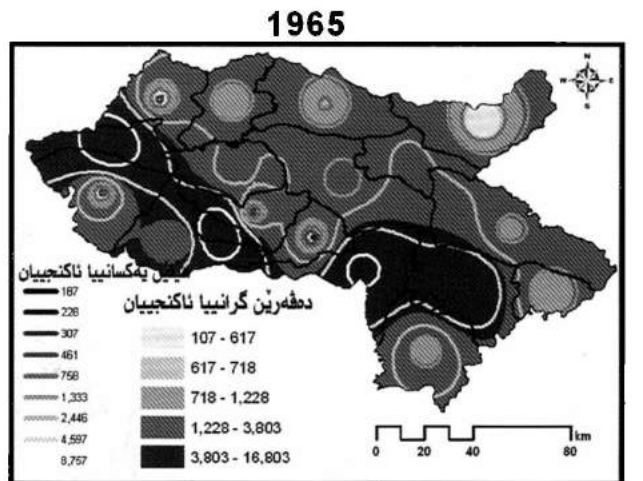
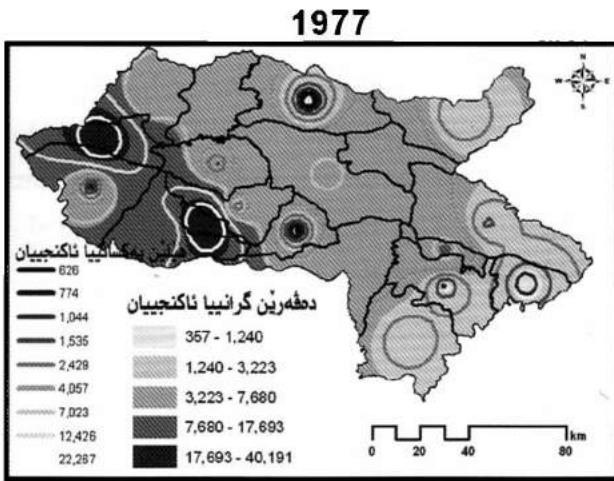
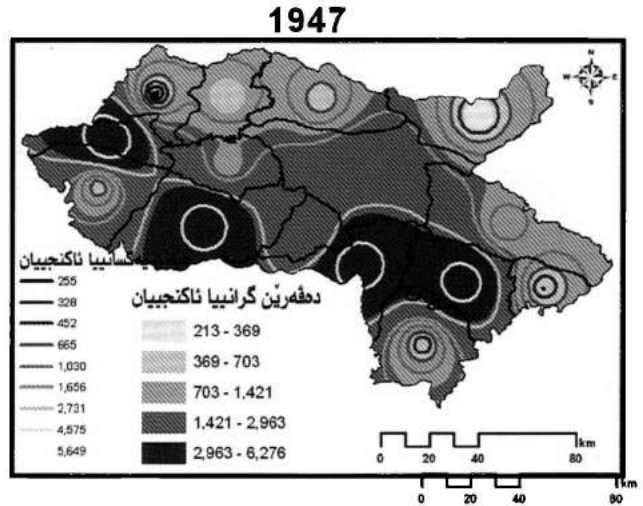
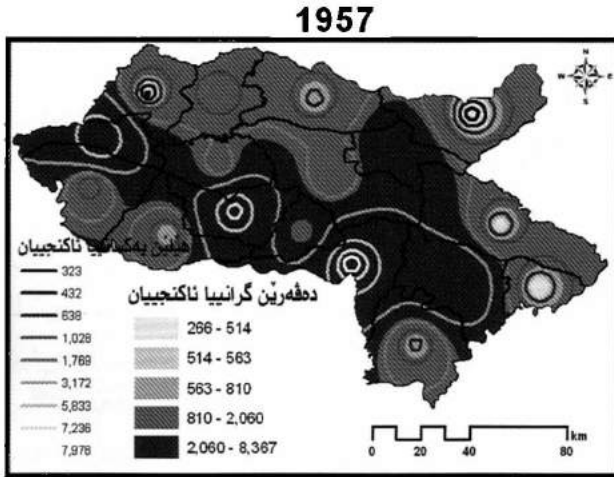
أ- دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي پىتر بەشېن باشوور و باشوورى رۇژئاقابى ئەڧىن پىترىيا ەردى ۋى دەشت دھىتە دىتن، لى دەفەرئىن باكوور و باكوورى رۇژمەلات ئەڧىن پىترىيا ەردى وان چيا ھەر دىمىن دەفەرئىن كىم ئاكنجى.

ب- جھىن دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي د وان سالىن ڧەكۆلېن ل سەر ھاتىبەكىن د ھىتە گوھۇرىن ب رەنگەكى كو جھەكى بەرڧرەھ ژ دەفەرئىن ناڧەراست و باشوورى پارىزگەھى ل سالىن (۱۹۴۷) ئى و (۱۹۵۷) ئى بخۇڧە دگىرت، ل سالىن ل دووڧدا ھىدى ھىدى بەرەڧ دەفەرئىن باشوور ۋىباشوورى رۇژئاقابى كۆمڧە دىت، و ھەر ژ ساللا (۱۹۷۷) ئى و ھەتا نھا دو دەفەرئىن سەرەكى يىن سەنگا ئاكنجىيان ھەنە ئىك ژوان دكەڧىتە باژىرى دھۆكى و يا دىژى دكەڧىتە باژىرى زاخۇ.

ت- دگەل بۇرىنا دەمى دەفەرئىن سەنگا ئاكنجىيان لى ھەي بەرەڧ كىمبون و بەرەتەنگبونى دچن، لى بەرۋاژى دەفەرئىن ئاكنجىيان وان و بەرەلاڧ بەرەڧ بەرڧرەھبونى دچن ئەڧ چەندە ژى گرۇڧى دكەتە سەر چىبونى ئاكنجىيان ل ھندەك دەفەرئىن تايبەت.

نمونه‌ی (۵۳)

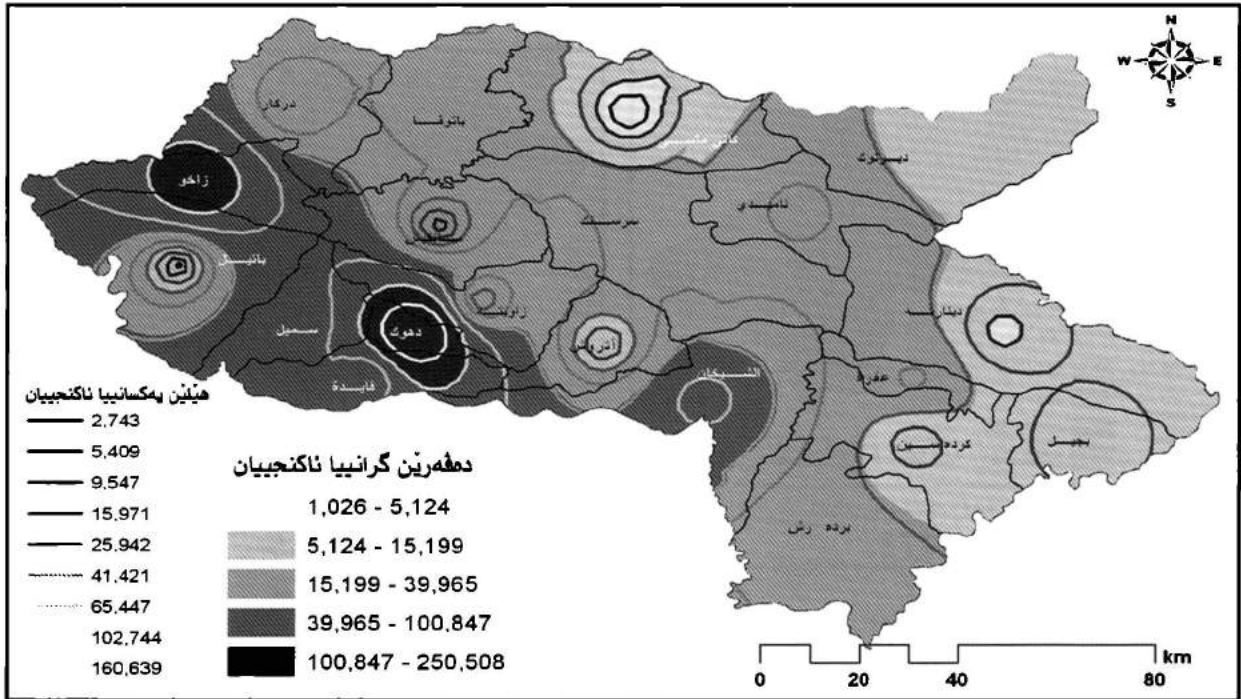
ده‌فه‌رین سه‌نگ و هیلین به‌کسانبونا ئاکنجین بازران ل پارێزگه‌ها دهۆکی (۱۹۹۶-۱۹۴۷)

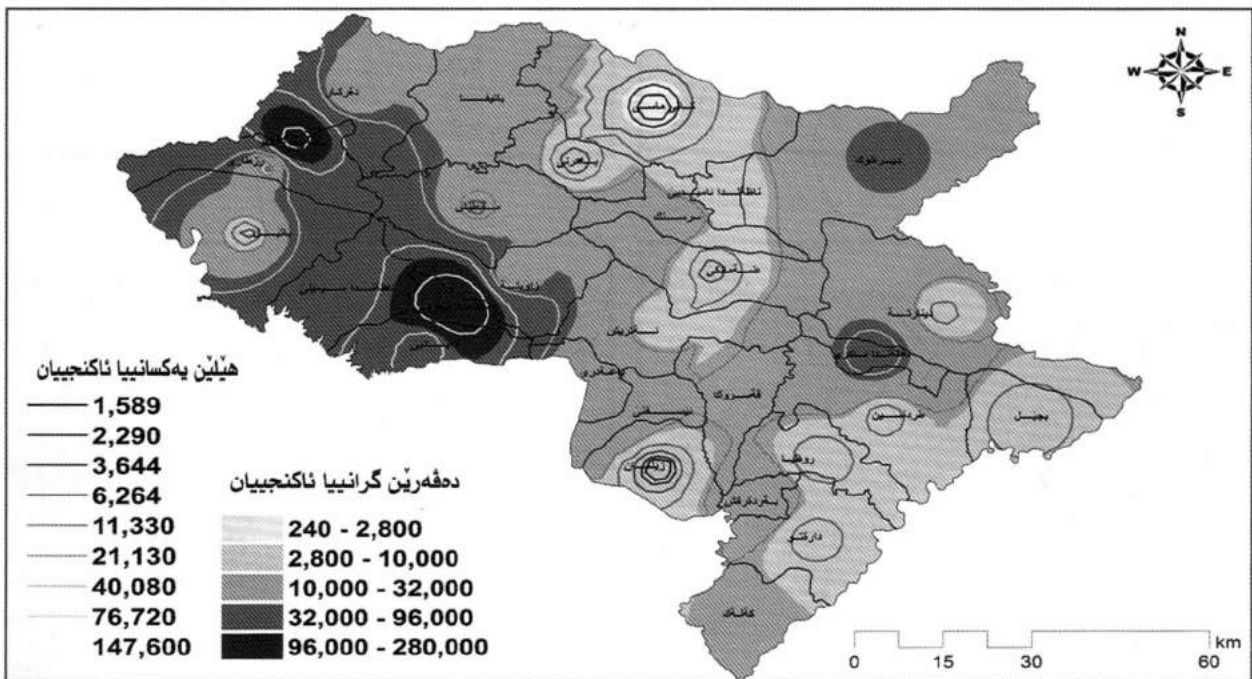
نەخشەئى (۵۴)

دەفترىن سەنگ و ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىين بائىران ل پارىزگەھا دھۆكى ل ساللا ۲۰۰۶

نەخشەئى (۵۵)

دەفترىن سەنگ و ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىين بائىران ل پارىزگەھا دھۆكى ل ساللا ۲۰۰۹

(۱۹۴۷) ئى نىزىكى (۷۸٪) ئى ۋ (۷۸٪) ئى بوو ل دووڧ ئىكدا.

ب- پىشتى سالا (۱۹۷۷) ئى ناھىيىن قەزايىن ئامىدى و زاخۇ بووينا ديارترىن دەڧەرىن ئاكنجىيىن گوندىن وان كىم و بەرىھەلاڧ ئەوژى ژىر وان كاودانىن سەخت يىن ئەڧ قەزايە تىرا بۇرىن، پىشتى سالا (۱۹۹۱) ئى قەزايىن دەۋك و سىمىلى ژى ل سەر زىدەبووينا ئەوژى ژ ئەگەرى بلىندبوونا زىدە يا تىكرايىن گەشەكرنا ئاكنجىيىن باژىرى، لى بەرۇڧاژى ل سالا (۱۹۷۷) ئى ۋەرە ناھىيىن قەزايىن ئاكرى و بەردەرەش و دەڧەرا شىنخان بووينا ديارترىن دەڧەرىن سەنگا ئاكنجىيىن ل گوندان، ھەتا ۋى رادەي نەھەڧسەنگى و چىبوونا زىدە بووينا ئىك ژ سىمايىن شىنواژى دابەشبوونا ئاكنجىيىن گوندان ل داۋىيا ماۋەيى قەكۈلىن ل سەر ھاتىبە كىر، ب رەنگەكى قەزا ئاكرى نىزىكى (۵۸،۳٪) ئى سەرجمى گىشت ئاكنجىيىن گوندىن پارتىزگەرلىك ل سالا (۲۰۰۱) ئى پىكئىنايە و ل سالا (۲۰۰۹) ئى ژى قەزايىن ئاكرى و بەردەرەش پىكئىنايە نىزىكى (۴۱،۲) ئى پىكئىنايە.

ت- ب شىنۋەيەكى گىشتى ب رىكا سرۇشتى گوھۇرىنى د ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىيىن گوندان و دەڧەرىن سەنگا ئاكنجىيىن، ئەم دىشىن تىبىيا ھىدى بىكەين كو ئاراسنەيى دابەشبوونا ئاكنجىيىن دىنۇڧەرا دەستپىك و دوماھىكا ماۋەيى قەكۈلىن ل سەر ھاتىبە كىر گوھۇرىنەكا رىشەيى بخۇڧە دىتتە، ب ئايەتتى ل سەر ئاستى شىنواژى دابەشبوونا گىشت ئاكنجىيىن پارتىزگەرلىك و ئاكنجىيىن باژىران.

ب- شىنواژى گوھۇرىنى د دەڧەرىن سەنگا ئاكنجىيىن و ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىيىن گوندان با گىردايە ب فاكتەرىن كارگىرى و سىياسى و شارستانى و ئابوورى پىتر ژ فاكتەر و دياردەيىن سرۇشتى.

دىنۇڧەرا ھىلىن بەكسانبوونى ژ سالا (۱۹۴۷) ئى ھەتا (۱۹۱۵) ئى، دگەل ھەبوونا ھىندەك دەڧەرىن دەستىشەنكرى يىن ئاكنجىيىن وان كىم و بەرىھەلاڧ ب ئايەت ل بەشىن باكوور و باكوورى رۇژھەلاتى پارتىزگەرلىك ل ناھىيىن باتىفا و دەركار و كانى ماسى و دىرەلۇك و دىنارە و بىجىل، ئەڧ چەندە ژى بەلگەيە ل سەر ھەبوونا جۇرەكى ۋەكھەڧىن د دابەشبوونا ئاكنجىيىن باژىراندا دوى ماۋەيى دا.

ت- ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىيىن يىن خودان بەھايەكى بلىند پىشتى سالا (۱۹۷۷) ئى ل دو سەنتەرىن سەرەكى يىن سەنگا ئاكنجىيىن دەيتە دىتن، ئىك ژوان ل باژىرى دەۋكى و يا دى ل باژىرى زاخۇيە، بەشىن دىژى دىمىن دەڧەرىن كىم ئاكنجىيىن، ئەڧ چەندە ژى ھىمايى دىكەتە سەر گەشەكرنا دياردا چىبوونا ئاكنجىيىن باژىرى سال بۇ سالى ھەتا ۋى رادەيى نەبوونا ھەڧسەنگىيىن و چىبوونەكا زىدە بووينا ديارترىن سىمايىن سرۇشتى دابەشبوونا ئاكنجىيىن ل داۋىيا سالىن قەكۈلىن ل سەر ھاتىبە كىر.

ت- سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيىن گوندان

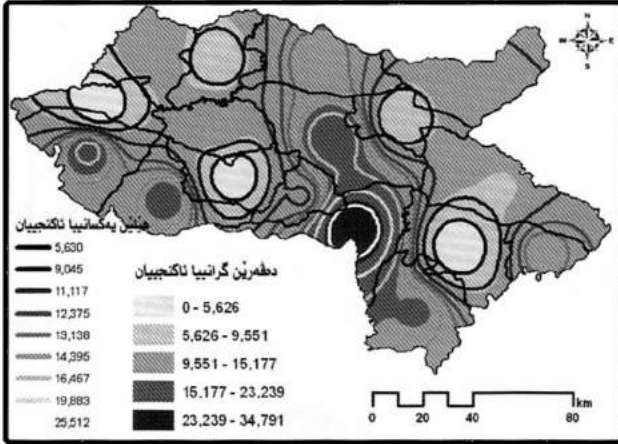
دەريارەي گوھۇرىنى دابەشبوونا ئاكنجىيىن گوندان ل دووڧ پىشەرىن سەنتەرى سەنگا ئاكنجىيىن و ھىلىن بەكسانبوونا ئاكنجىيىن (تەماشەي نەخشەيىن (۵۱) تا (۵۸) بىكە) ئەم دىشىن تىبىيا ڧان خالان بىكەين-

أ- بەرچاڧترىن خالا دەيتە تىبىيىكىر د سرۇشتى گەشەكرنا ئاراستەيىن دابەشبوونا ئاكنجىيىن گوندان، نىزىكىبوونا ۋىيە دگەل سرۇشتى دابەشبوونا گىشت ئاكنجىيىن پارتىزگەرلىك ل بەرى سالا (۱۹۱۵) ئى كو ل ۋى دەمى رىژەيا ئاكنجىيىن گوندان (۱۴٪) ئى ژ سەرجمى گىشت ئاكنجىيىن پارتىزگەرلىك و ئەڧ رىژەيە ل سالىن (۱۹۵۷) ئى و

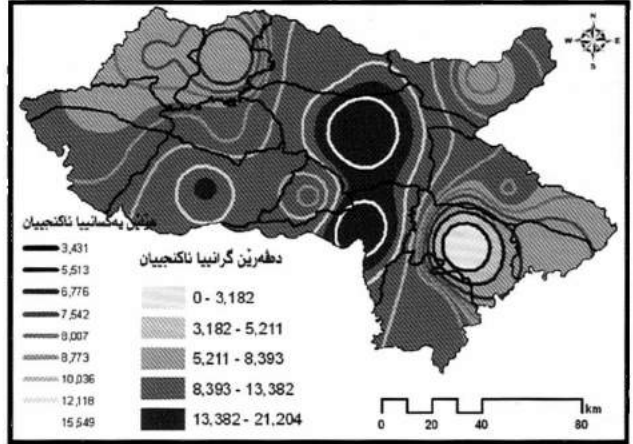
نەخشەسى (۵۱)

دەڧەرىن سەنگا ئاكنجىيان و ھېلىن يەكسانبوونا ئاكنجىيان گوندان ل پارىزگەھا دھۆكى (۱۹۹۱-۱۹۴۷)

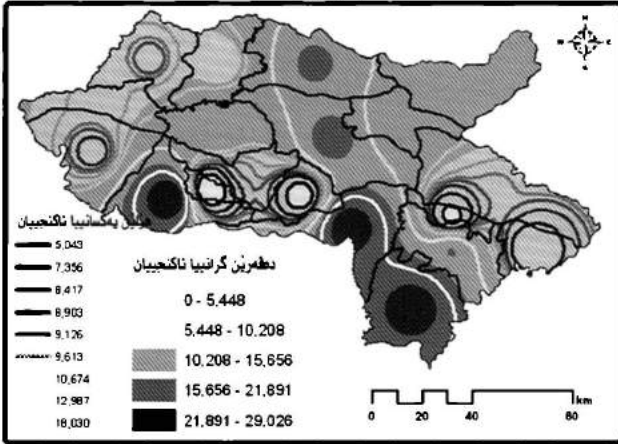
1957

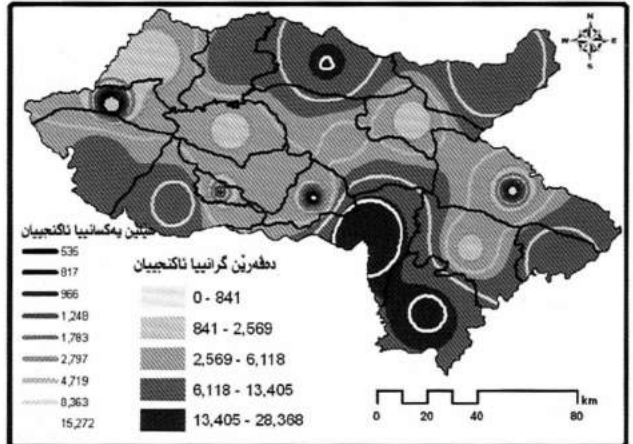
1947

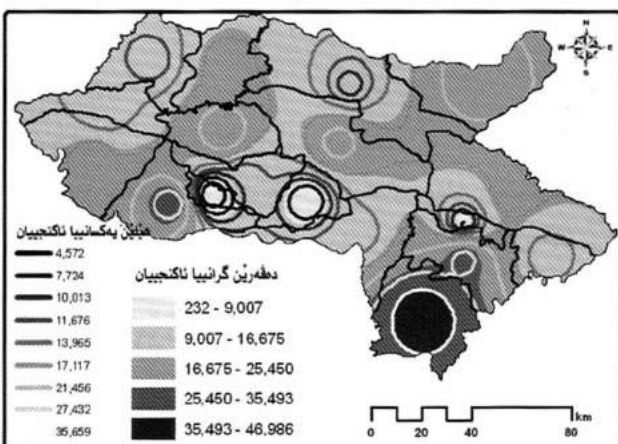
1977

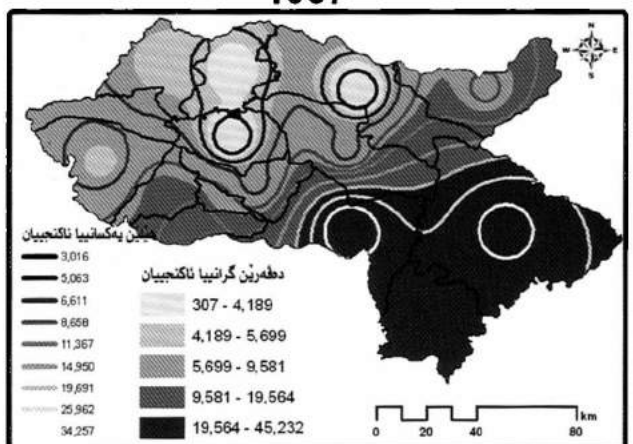
1965

1996

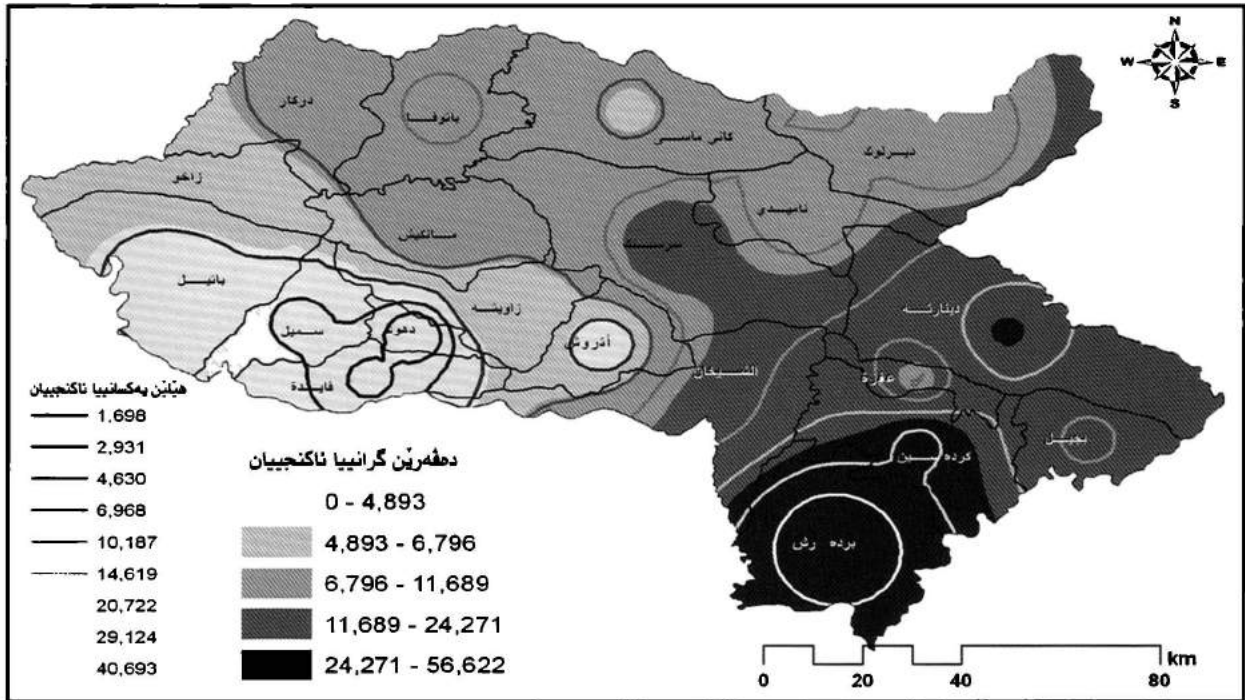

1987

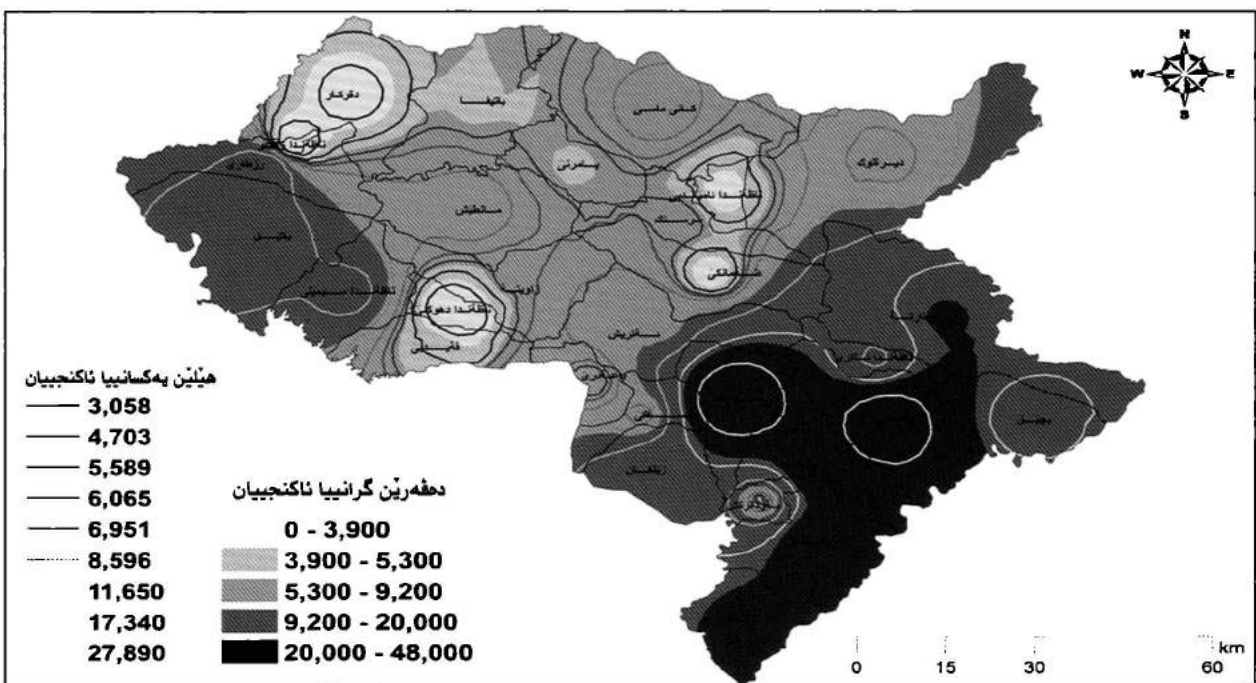
نمخشمين (٥٧)

دهفهرين سهنگ و هيٺين پهڪسانبوونا ٺاڪنجين گونڊان ل پاريڙگهها دهوڪي ل ساللا ٢٠٠٦

نمخشمين (٥٨)

دهفهرين سهنگ و هيٺين پهڪسانبوونا ٺاڪنجين گونڊان ل پاريڙگهها دهوڪي ل ساللا ٢٠٠٩

۱۷. دگەل ھەردو ناھىيىن سىمىل و فەيدىن

۱۸. دگەل ناھيا باتىلى

۱۹. بىزمىنھا ناھىيە ئەترووش.

** قەبارەيى ئاكنجىيان ھاتىيە دياركرن پىشتى كو ئاكنجىين قەزا ئاكرى ژى ل سەر ھاتىنە زىدەكرن. لى ل سالىن دى ئاكنجىين قەزا ئاكرى ل سەر نەھاتىنە زىدەكرن.

۲۰. تىگەھى سەنكا ئاكنجىيان ب گەلەك رەنگ و شىوھيان دھىتە ب كارئىنان ئەوژى ل دووف ئارمانجا فەكۆلىن ژىو ھاتىيەكرن. ل فان ژىدەران ب زفەر:

G.A.Gornostayeva, " Quantitative analysis of the spatial evaluation of cities ", Soviet Geography ,Vol.(XX).No.(1),1979.pp.8-9.

R.B.Mandal , Statistics for geographer & social scientists , Op.Cit.pp.295-296, 390-396.

۲۱. فتحى محمد أبو عىانە، جغرافىيە السكان، المصدر السابق، ص ۴۷.

۲۲. فاروق بن محمد الجمال، المصدر السابق، ص ۱۷۲.

۲۳. صلاح حميد الجنابى، جغرافىيە الحضرة اساس وتطبيقات، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، الموصل، ۱۹۸، ص ۳۰۲.

۲۴. جون كلارك، المصدر السابق، ص ۷۳.

سكرين پارىژگەھا دھۆك

پ.د. ئەھمەد ئەلى ھەسەن بەبەواتى
زانكۇيا دھۆك - كولىژا زانستىن مرقۇايەتى
وەرگىران: ديان جەمىل

ھەزى گوتنى نە كو ھونەرى دروستكرنا سكرين ناخى ل وى سەردەمى ھەتا سەردەمى بەرى سەد سالان زى پىشت بەستىن دكرە سەر ئەزمۇنا تاكەكەسى يىن پەتى، ل وى سەردەمى پىتريا ئەندازىاران ل شوينا ھوپركىن بەر و كەفران، ناخ وەك كەرەستەين سەرەكى زىو دروستكرنا سكران ب كاردئينا لەورا پىتريا فان سكران تووشى ھەرفتنى دبوون⁽¹⁾، ھەرچەندە ھەتا نھا ھندەك سكر بى شىوازى دھىنە دروستكرن لى ئەو سكرين بچويىكن يىن بۇ ھندەك مەرەمىن سادە دروستكرن وەك ەمباركرنا ئاھا بارانى زىو مەرەمىن چاندن و بخودانكرنا گيانەوهران.

ب شىنەبەكى گىشتى دروستكرنا سكرين مەزن ل دووڤ پىشەرتن ئەندازەيى يىن سەردەم پىشت بەستىن دكەتە سەر بكارئىنانا ناخى و ھوپركىن بەر و كەفران وەك كەرەستەين سەرەكى زىو دروستكرنا سكرين تاشبەردى زىندەبارى بكارئىنانا كونكرىنى د ھندەك بەشاندا ھەرەكى سكرين دھۆك و مووسل، د دروستكرنا ھندەك سكراندا زى كونكرىت وەكو كەرەستى سەرەكى ھاتىبە بكارئىنانا وەك سكرى دۆكان ل سەر رووبارى زى بچويىك ل ھەرنما كوردستانا عىراقى .

سكر Dams دھىنە ھىمارتن مەزىنترىن دامەزراوئىن ئافى يىن كو مرقۇان ل سەر رووبارىن بەردەوام بان رووبارىن وەرزى دانىن ئەوژى ژ پىنخەمەت ەمباركرنا ئاھا وان و پىنخەستنا ھەركىنا وان و نەھىلاننا مەترىسىيا پەيدا بوونا لەھىيان، زىندەبارى بكارئىنانا ئافى زىو بەرھەم ئىنانا تىھنا كارەبى و قەرەبوكرنا كىمىيا ئاھا قەخوارنى و بكارئىنانا ئافى د بوارىن ئافمالى و پىشەسازى و گەشتوگوزار و چاندن و ئاقدانى دا، ھەردىسان ژ پىنخەمەت پىنخەستنا گەشتىن رووباران و پاراستنا ژىنگەھى و دروستكرنا ژىنگەھىن گەشتوگوزارى.

ھەر ز كەفندا مرقۇان سكر دروستكرىبە، بابلىيان سكرين بچويىك و كەنالىن ئافى سەر رووبارىن دىجلە و فۇراتى دروستكرىنە، د ھندەك ياساين جەمورابى دا بەھسى چەوانىيا پىنخەستن و بكارئىنانا ئافى ھاتىبەكرن، ھەردىسان مسرىن كەفن زى دەستەكى زىن د دروستكرنا سكران ل سەر رووبارى نىلى ھەبوو، رۇمانىيان زى گەلەك سكر سەر رووباران دروستكرىنە لى ئاقدارترىن سكرى كەفن، سكرى "مەئربە" ل وەلاتى يەمەنى⁽¹⁾.

بۇ دەقەرا دكەقېنە پشت سكرى يان بۇ گەلبەكئ
دى يى ب رەخ سكرى قە^(۱).

جۆرئ سكران^(۱):

سكر ل دووڧ وان مەرەمئئ ئىو ھائىبە دروستكرن.
دەئنە دابەشكرن بۇ سكرئ عەمباركرنئ يان سكرئ
رئكرنئ ل لەھىيان يان ئى سكرئ فلتەركرنئ
ئىو ھەلكرنا ئاڧا ئىرەرد. لئ ل دۆر بنەمايئ وان
كەرەستەيئ سكر ئى ھىنە دروستكرن. دەئنە
دابەشكرن بۇ دو جۆرئ سەرەكى ئەوئى سكرئ
كونكرىت و سكرئئ ئاخئ.

۱. سكرئ كونكرىتى Concrete Dams:

ئەڧ جۆرئ سكران ل دەقەرئ كەڧرى يئ رەڧ
دەئنە چئكرن يئ كو خۇ ل بەر زەبرئ گران دكرن
ئەڧئئ ئ نەجامئ سەنكا گران يا كەرەستەيئ
كونكرىتى پەيدادىت. سكرئ كونكرىتى قان جۆران
بخۇڧە دكرىت:

أ. سكرئ گران: ئەڧ سكرە پشت بەستئئ
دكەنە سەر سەنكا خۇ يا گران ئىو گرهنتىيا
سەقامگىريا وان، ل ڧىرئ دىت تەوهرئ دىوارئ
سكرى يئ راست يان يئ سەر شىئوھىئ كڧانى
بىت.

ب. سكرئ كڧانى: ئەڧ سكرە پشت بەستئئ دكەنە
سەر شىئوھىئ خۇ يئ كڧانى ئىو سەقامگىريا
وان و ڧەگواستنا زەبرئ ھىزئ بۇ ھەردو لائىن
گەلى، ئەماشئەى وئەئىئ ئمارە (۱) بكە.

۲. سكرئ ئاخ و تاشبەردان Earth-rock dams:

دەمئ دەقەرەك ئەيا گونجايى بىت ئىو دروستكرنا
سكرەكئ كونكرىتى، ل وى دەمئ دئ سكرەكئ ئاخئ
يان يئ تاشبەردئ ھوېر ل سەر ھىنەدروستكرن
كو بشئت خۇ ل بەر زەبرا ھىزا وئ بگرىت. ئىك ئ
ئابىئەتمەندىئئ ئابوورى يئ قان سكران ئەوھ كو

ب شىئوھىكئ گشئى، سكر ئ جوار بەشئئ
سەرەكى پئكدەئت ئەوئى دىوارئ سكرى Dam
wall و ڧالاكەرئ خوارئ Bottom outlet و
وەرگرئ ئاڧئ Water intake و دەرگەھئ رئزئئئ
Spillway. پترىيا جاران دىوارئ سكرى ل تەنكرئئ
جەئ گەلى يان ئەالئ دەئتە دروستكرن ئەوئى
ئىئخەمەت كئمكرنا كارئ دروستكرنا سكرئ و بەھائئ
ئىچوونا وئ بۇ كئمترئ رادە ب مەرچەكى ئەو جەئ
دكەقېنە پشت سكرى يئ بەرفرەھ بىت ئىئخەمەت
دروستبوونا عەمبارەكا ئاڧئ يا گونجايى.

دڧئت ئەڧ گەلى يان جەئ سكر ل سەر دەئتە
دروستكرن ل بەر سىنكئ وى دەئتە چئكرن ھند
ئاڧ ھەبىت يان تىرا دىورئت كو تىرا ھندئ بكەت
سكر ل سەر بئتە دروستكرن، ھەردىسان گەلەك يا
پئدڧىبە ل ئەو جەئ سكر لئ دەئتە چئكرن مەرچئئ
جىوئوئى ل سەر بئتە جەئئئان ئەوئى كو وى
عەردى شىئائئئ ھندئ ھەب خۇ ل بەر ڧشارا ئاڧئ يا
بەئز بگرىت زئدەبارى مەرچئئ ھابدروجىوئوئى يئ
گونجايى ئىو گرهنتىيا بنەمايئ سكرئ و دەرپاچا
عەمباركرنئ ئىئخەمەت كئمكرنا ھەدەردانئئ ئاڧئ تا
ئاستەكئ گونجايى ئ لائئ ئابوورىڧە، ئلايەكئ دىڧە
وەرگرئ ئاڧئ و ڧالاكەرئ خوارئ، ھندەك بۆرئە ل بن
دىوارئ سكرى يان ل سەر ئىك ئ لائئ گەلى دەئتە
دانان ئىئخەمەت رئكخستنا چوونا ئاڧئ ئ دەرپاچا
سكرى بۇ دەقەرا دكەقېنە پشت دىوارئ سكرى ب
شىئوھىكئ ئىمئ، ئەڧ چەندە ئى ب رئكا ھندەك
دەرگەھئ گونجايى دەئتە چئكرن ئىئخەمەت
كونترۆلكرن ل سەر برا وئ ئاڧا پئدڧى يا بۇ ھەر
مەرەمەكئ دەئتە رئزئئ. ھندەك جاران ئەڧ ھەردو
بەشە د ئىك بەشئدا دەئتە كۆمكرن ب تايبەت د
سكرئئ بچوئك و ئاڧئجى دا. دەرگەھئ رئزئئئ ئى
وەك سەردەڧكئئ ئىمناھىئ يە ئىرەكو ب رئكا قان
سەردەڧان ئەو ئاڧا زئدە يا دناڧ دەرپاچا سكرى دا
دەئتە ھەلكرنئ يان دەمئ رابوونا لەھىيان ئاڧا زئدە ب
شىئوھىكئ ئارام و بئ مەترىسى دەئتە ڧەگواستن

ئىك ژ جۇرئىن بەرەلەف يىن قان سكران، سكرئىن ۋەكەھەفن ئانكو ئەو سكرن ژبۇ دروستكرنئى پشنت بەستنى دكەنە سەر جۇرەكى بتنى يى كەرەستەيى و پترىيا جاران ژى ئەف جۇرە كەرەستە ناخە و ئەف جۇرە گرەنتىيا سەقامگىرىيا دىوارئى سكرى دزى ژبەرچوونا ئافئى ددەن، جۇرەكى دى يى قان سكران دىئزنى سكرئىن نەۋەكەھەف كو ژبۇ دروستكرنا وان پشنت بەستنى دكەنە سەر ھژمارەكا كەرەستەيان يان ھژمارەكا جۇرئىن ناخى و سكرئىن تاشبەردان ديارترىن و باشترىن نمونەيە ل سەر فى جۇرى.

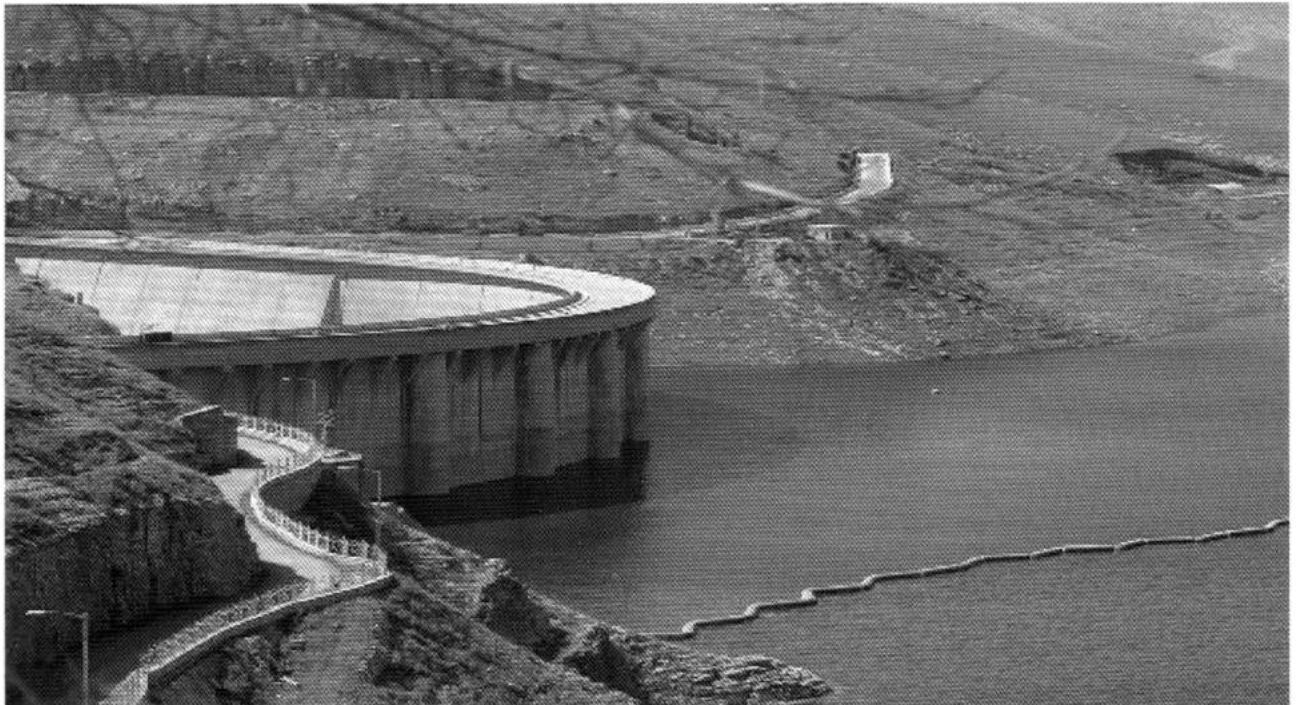
فاكتەرىن كارىگەر ل سەر دیزاينكرنا سكران:

ژ گرنگترىن فاكترىن كارىگەرئى ل سەر دىزايىنكرن و دروستكرنا سكران دكەن پىكدهئىن ژ، مەرەم ژ دروستكرنا سكرى، كەرەستەيىن ئافاكرنى.

ئەو كەرەستى ئەف سكرە ژى دەينە دروستكرن ب بېرەيكە مەزن ل نىزىكى ۋى جەئى سكرل سەر دەيتە دروستكرن يى ھەي زىدەبارى شىانئىن دروستكرنا وان ل سەر ھەر جەھەكى كو يى گونجايى بيت ژبەركو چ گرانبەكا مەزن ل سەر ۋى عەردى پەيداناكەت.

گرەنتىيا سەقامگىرىيا قان سكران پشنت بەستنى دكەتە سەر ستوورائىيا تەخىن ناخى و جۇرئى ناخى و ئامرازىن ژبۇ دروستكرنا سكرى دەينە بكارئىنان ب تايبەت وان ئاميرىن بەردەست يىن ژبۇ دروستكرنا دىوارئى سكرى دەينە بكارئىنان. ئىك ژ مەزنترىن مەترسىيىن گەفال سەقامگىرىيا قان سكران دكەت ئەو ئاف ژبەرچوونا زىدەيە يا د بنىاتى دا قان سكران را دىۋرئىت ب تايبەت دەمى ژ رادئى پىندقى دەرکەقىت، زىدەبارى پەيدابوونا لەھىيان د دەرياچا قان سكراندا كو دىبىتە ئەگەر ئاف بسەردا بچىت ب تايبەت دەمى دەرگەھىن وان يىن پىزنتنى نەشىن بدروستاھى كارئى خۇ بكمەن و ئافا زىدە بىزنىن.

ۋىنەيى (۱)
سكرئى دۇكان

ۋىنە ل سالا ۲۰۰۱-ژىلئىن ئەكۆلەرىنە ھاتىبەكرتن

يەكەم: سكرىن مەزىن:

سكرى بەخمە^(۱):

ھىزا دروستىكرنا سكرى بەخمەى بۇ سالىن سىھان ژ سەدسالىيا بۇرى دىقپىت دەمى ئىك ژ رۇژنامەفانىن ئەمىرىكى گۇتارەك ل رۇژناتا (الوقات الیغدادیة) دا ل رىكەفتى ۱۸ تەباخا ۱۹۳۲ ئى دا بەلاڤكرى كو گۇتارا وى يا تايەتمەندىبوو ب مفاوەرگرتنى ژ ئىدەرەن ئافى ژۇو بەرھەم ئىنانا تىھنا كارەبايى و دروستىكرنا كارگەھىن پىشەسازى ل عىراقى. فى رۇژنامەفانى د گۇتارا خۇ دا نامازە ب گەلى عەلى بەخمەى كرىوو كو جھەكى گونجايە ژۇو دروستىكرنا سكرەكى ب بلنداھىيا ۸۰ مەتران و بەرھەم ئىنانا پتر ژ ۱۵۰۰ مىگاواتىن كارەبى. پىشنى ھىنگى ئەنجومەنى شىرەتكارى (وئلسون و مىشىل و قوگان لى) ل سالا ۱۹۳۷ ئى رابوون ب ئەنجامدانا ئىكەم فەكۆلىنا جىۋلۇجى ل فى دەقەرى و پىشنى ھىنگى ژ لاى (ى. فى رىچارد) فى فە برىار ل سەر راپۇرتا وان ھاتەدان ژۇو دروستىكرنا سكرەكى بلند ل دەقەرا نىزىكى گوندى بەخمە (ل نىزىك سكرى قەندىل بىن نھا).

ل سالا ۱۹۴۱ ئى، ئەندازىار (أوارد) (I.L. Ward) رابوو پ پىشكىشكرنا راپۇرتەكى دەرىارەى دروستىكرنا سكرەكى ب بلنداھىيا ۴۷۰ مەتران ل سەر ئاستى رووى دەرىابى ژ پىخەمەت عەمباركرنا پتر ژ مىيارەك و چارىك مەترىن سىنجا بىن ئافى و ل سالا ۱۹۵۰ ئى و پىشنى پىنكىئىنانا ئەنجومەنى پىران ئەنجومەنى برىاردا سكرەكى دى بىن بلند ل گەرووىن بەخمە بىتە دروستىكرن ژ پىخەمەت كونترۇلكرنى ل سەر لەھىيان و بكارئىنانا ئافا عەمباركرى ژۇو مەرەمىن چاندن و ئافدانى. ئەنجومەنى كارى فەكۆلىن و ھەلسەنگاندنا فى پرۇژەى پىشكىشنى كۇمپانىيا "ھارزا" يا ئەمىرىكى كر و فى كۇمپانىيى ل سالا ۱۹۵۱ ئى راپۇرتا خۇ با ھىلكارى پىشكىشنى ئەنجومەنى كر كو ژ سىن جۇرىن سكران پىكدھات ئەوژى ئەقەبوون:

۱. سكرى راكىشمان يان تاودانى.

۲. سكرى كو ھەردو مىلن وى پىكفە گرىندابى بن

۳. سكرى چەند كىفان

ھەردىسان دگەل ۹ دىزابىن دەسپىكى ژۇو سكرى و پاشكۆبىن وى. فى راپۇرتى سىن جھاب درىژىيا گەرووىن بەخمە د فەكۆلىنا خۇ دا دەستىشائىكرىوون ئەوژى دەقەرىن (A.B.C) بوون ب بلنداھىيىن ۵۲۵ ھەتا ۵۵۰ مەتران ل سەر ئاستى رووى دەرىابى (تەماشەى خىشەنى ژمارە ۱ بكە). ھەرھەسا فى راپۇرتى نامازە ب ھندى كرىوو كو سكرى ب بلنداھىيا ۱۱۵ مەتران دى شىبانىن عەمباركرنا ۱,۸ مىار مەترىن سىنجا بىن ئافى ھەبن.

ل سالا ۱۹۷۵ ئى، ھەزارەتا ئافدانى (وزارە الرى) يا عىراقى داخواز ژ كۇمپانىيا ھارزا كر دوبارە فەكۆلىنەكا تايبەت ل دۇر پرۇژى دروستىكرنا سكرى بەخمەى بىكەت و ھندەك بەلگەبىن پىنگوھۆرك پىشكىش بىكەت ژ پىخەمەت ھەلبىزارنا باشترىن پىنگوھۆرك، پىنگوھۆركىن وى كۇمپانىيى ب فى رەنگى بوون:

- بەكەم: سكرەك ب دوورانىيا ۳,۵ كم ژ دەسپىكا گەرووى بى نىزىكى گوندى بەخمە
- دوەم: سكرەك ب دوورانىيا ۷,۵ كم بۇ ژووردانىيا كەلىن رىزان
- سىيەم: پىشنى ئىكگرتنا رووبارى رەواندۇز دگەل رووبارى زى مەزىن ل دەرگەھى گەرووى، وان ئەف دەقەرە ۵ەك باشترىن دەقەر ژۇو دروستىكرنا سكرەكى تاشەبەردى ھەلبىزارت.

ل سالا ۱۹۷۸ ئى، ھەزارەتا ئافدانى يا عىراقى داخواز ژ ھەفت كۇمپانىيىن شىرەتكارى بىن (يابان و فرەنسا و ئەمىرىكا) پرۇژەبىن خۇ ب شىئەپەكى راستەخۇ ل دۇر كارىن فەكۆلىن بىن جىۋلۇجى و ئەندازەى ھابدرولوژى دگەل بەرھەفكرنا دىزانەكى پىشكىش بكەن. ل سالا ۱۹۷۹ ئى كۇمپانىيەكا يابانى رابوو ب گوھورنا ھندەك تىشنى سادە د دىزىنا پرۇژەى دا و ل سالا ۱۹۸۱ ئى ھەردو كۇمپانىيىن (ئانكا يا نوركى و ھابدروكراوونىيا يا يوگوسلافى) رابوو ب جھىنانا پرۇژەى، لى ژ ئەنجامى شەرى كەنداقى ل سالا ۱۹۹۱ ئى كار د پرۇژەيدا ھاتە

مەترىن سىجا يىن ئاقى، لى ھندەك ژىدەرىن دى ئامازى ب ۱۷ مىليار مەترىن سىجا يىن ئاقى دكەن ب كووراتىيا ۱۷۹ مەتران (تەماشەى خىستەىن ژمارە ۲ بكە).

راوھستاندىن پىشتى كو نىزىكى ۳۴٪ى كار تىدا ھاتىيە ئەنجامدان.

شىانين عەمباركرنا ئاقى ل سكرى بەخمەى ل دووفا گوھۆرىننن داوینى گەھىشتە ۱۴،۴ مىليار

خىستەىن (۱)

شىانين عەمباركرنا ئاقى (مىليار م) ل دووفا بلنداھىيا سكرى

بلنداھىيا ئاستى ئاقى ل سەر ئاستى رووین دەربانى	بلندترین بلنداھىيا سكرى (م)	شىانين عەمباركرنى مىليار (م)
۴۷۵	۹۰	۱،۴۵
۵۰۰	۱۱۵	۲،۷۵
۵۲۵	۱۳۵	۴،۳
۵۵۰	۱۶۵	۶،۸۰

خىستەىن (۲)

ھندەك تاپبەتمەندىن داوینى يىن سكرى بەخمە يىن سەرەكى

جۇرى سكرى	تاشبەردى و گومتىن تەقنى
بلنداھىيا سكرى	۲۳۰ مەتر
قەبارى گوما ئاقى	۱۱،۶۰۰ كم ^۲
تىكرایى داھاتى ئاقى يىن عەمباركرى	۱۱،۸۷×۱۱۰ م ^۳
بلندترین رادى ئاستى ئاقى	۵۹۹ م
تىكرایى رادى ئاسايى يىن ئاستى ئاقى	۵۸۷ م
نزمترین رادى ئاستى ئاقى	۵۱۷ م
شىانين عەمباركرنى يىن گىشتى	۱۷،۱×۹۱۰ م ^۳
شىانين عەمباركرنى يىن زىندى	۱۲،۶×۹۱۰ م ^۳
قەبارى گومى ل كىمترین رادە	۲۲۳ كم
بلندترین رادى پىدقيا ئاقى	۷۵۰ م/۳چ
رووبەرى بەرھەفكرنا سالانە	۲۵۷ م/۳چ
رووبەرىن عەردىن پى دەپتە ئاقدان	۵۶۵،۰۰۰ ھىكتار
كونترۆلكرن ل سەر لەھيان	۴۰۰۰ م/۳چ
كىمترین رادى بەرھەم ئىنانا تىھنى	۱۵۰۰ مىگاوات
بلندترین ئاستى ھەركىنى	۱۰۰۰ م/۳چ

ھەركىنا ئاقى د قان دەرگەھىن خوارى دا دگەھىتە ۲۰۰۰ مەترىن سىجا.

ھەردىسان ژ پىخەمەت گوھورنا ئاراستەبى ھەركىنا ئاقى دماوھىن دروستكرنى دا، دو تونىلېن دى ب درىزيا ۱۱۰۰ و ۱۱۶۰ مەتران و ب تىرى ۱۲ مەتران ل سەر لايى چەپى ھەنە (تەماشەى وىنەبى ژمارە ۲ بگە) و ھىزا ھەركىنا ئاقى د قان تونىلاندا (زىدەبارى ھىزا ھەركىنا ئاقى د ھەردو دەرگەھىن خوارى دا) دى گەھىت ۸۱۰۰ مەترىن سىجا د ھەر چەرگەبەكى دا دەمى ئاستى ئاقى دگەھىتە ۴۴۱ مەتران ل سەر ئاستى روپى دەريابى.

ھەردىسان ھىزا قى سكرى بۇ بەرھەم ئىنانا تىھنا كارەبى دگەھىتە ۱۵۰۰ مىگاواتان. دقى سكرى دا سى تونىل ھەنە (تەماشەى وىنەبى ژمارە ۳ بگە) و ھەر ئىك ژقان تونىلان دھىتە دابەشكرن بۇ سەر دو تونىلېن دى ب فرەھىيا ۸،۵ مەتر و بلنداھىيا ۱۱ مەتران و دىزىنى تونىلېن تىھنا كارەبابى و ھەر ئىك ژوان دىنىت ۲۵۰ مىگاواتان بەرھەم بىنىت.

دووھەم: سكرىن ئاقىجى:

۱. سكرى دھۆكى:

سكرى دھۆكى دھىتە ھژمارتن مەزىنترىن سكر ل پارىزگەھا دھۆكى ئەگەر ئەم سكرى بەخمە ئەوى دگەھىتە دناقبەرا پارىزگەھا دھۆك و ھەولېرى دا ژناق بىننە دەرى (ژبەرگو ھەر ژ سالا ۱۹۹۱ ۋەرە كارل سەر قى سكرى ھاتىبە راۋەستاندن) و ژ لايى ھىزا ەمباركرنى قە ل رىزا ئىكى دھىت. سكرى دھۆكى دگەھىتە باكوررى سنووررى سەنتەرى باژىرى دھۆكى ب دووراتىيا ۲ كىلومەتران ژ دەقەرا گەلېن دھۆكى. مەرەم ژ دروستكرنا قى سكرى ئەوېوو داکو ئاقا رووبارى دھۆكى و ئاقا گەلى بىن دى بىن ۋەرزى بىنە خرقەكرن و ژبۇ ئاقدان و چاندنا ەردى مفا ژى بىنە ۋەرگرتن ب تايبەت ئەو ەردىن دگەھىتە باشووررى رۇژئاقايى سەنتەرى ئەوژى ب رىكا نۇرەكا بۇرى و كەنالىن ئاقى. ھەردىسان ژ پىخەمەت دابىنكرنا ئاقا

تايبەتەندىپىن گىتى يىن سكرى بەخمەى (۲):

بەرى كو ئەم بەھسى تايبەتەندىپىن قى سكرى بگەپن دى بەھسى ئارمانجىن سەرەكى يىن دروستكرنا ۋى كەپن كو ئەفېن ل خوارى نە:

بەگم: رىكخستنا ھەركىنا ئاقى و دانانا سنوورەكى ل ھەمبەر لەھيان.

دووھەم: بەرھەم ئىنانا نىزىكى ۱۵۰۰ مىگاواتىن كارەبى.

سىيەم: ەمباركرنا نىزىكى ۱۰ مليار مەترىن سىجا يىن ئاقى.

چوارەم: دابىنكرنا ئاقى ژبۇ ئاقدان نىزىكى ۵۶۵ ھزار ھىكتارىن ەردى چاندنى.

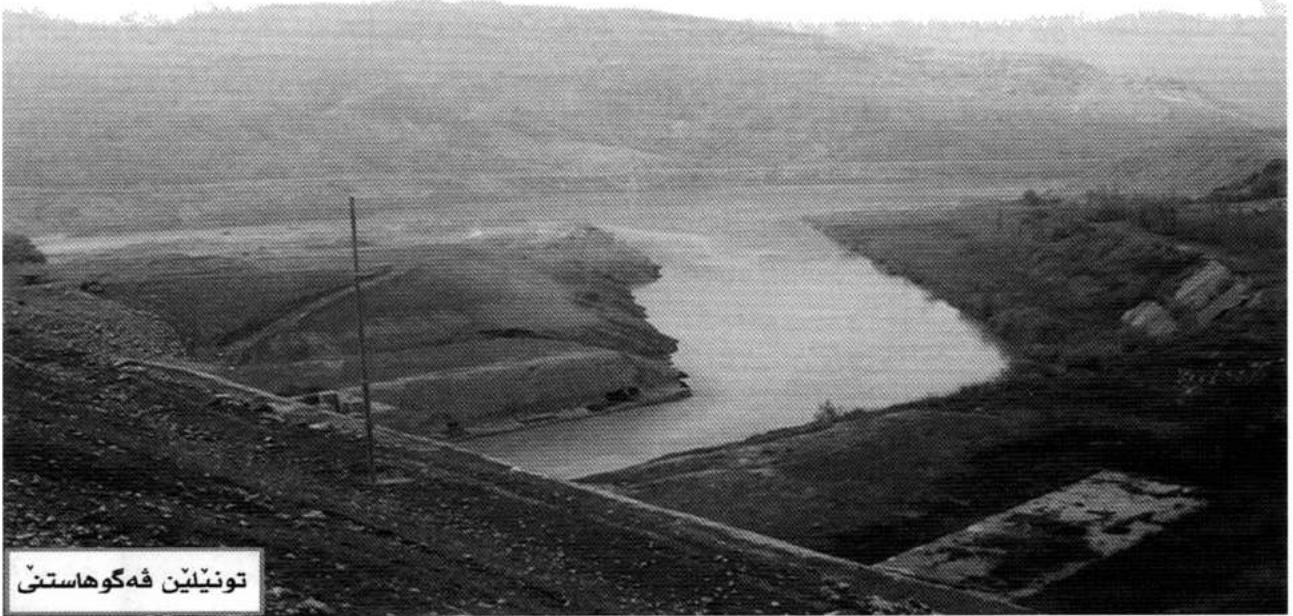
دىوارى سكرى بەخمەى ژكەرەستەبىن ناشەبەردى بىن كەفرى دگەل گومتلېن تەقنى پىكدەھىت و بلنداھىيا ۋى دگەھىتە ۲۳۰ مەتران و بلنداھىيا گوپىتكا ۋى دگەھىتە ۵۷۰ مەتران. نزمترىن ئاستى ئاقى بى سالانە دگەھىتە ۵۱۷ مەتران و بلندترىن ئاستى ئاقا دگەھىتە ۵۸۷ مەتران ل سەر ئاستى روپى دەريابى. ئەف چەندە دىبەتە ئەگەر ئەو بىشېت نىزىكى ۱۰۱۰۰ مليون مەترىن سىجا يىن ئاقى ژبۇ ئاقدان و بەرھەم ئىنانا كارەبى ەمبار بگەت.

ئەف سكرە ژسى دەرگەھان پىكدەھىت ب فرەھىيا ۱۲ مەتر و بلنداھىيا ۱۳ مەتران. ھەر دەرگەھەكى شىيانىن رىژتنى ب برا ۸۸۶۵ مەترىن سىجا د چركەكى دا بىن ھەپن ب تايبەت دەمى ئاستى بلنداھىيا ئاقى دگەھىتە ۵۹۸،۷ مەتران ل سەر ئاستى روپى دەريابى. ھەردىسان ئەف شىيانىن رىژتنى بەسن ژبۇ راكرتا لەھىيان كو برا ۋى ۲۵۸۵۰ مەتر/ چركە كو بەھىزترىن لافاۋا پىشېبىنكرىبە.

دەرگەھى خوارى بى سكرى ژ دو تونىلان پىكدەھىت كو تىرى ھەر ئىكى ۱۴ مەترن و دگەھىتە لايى چەپى بى سكرى. ئەف تونىلە (۱۱۰۰ مەتر و ۱۱۲۰ مەتر) دھىنە بكارىنان ۋەك پاشەند ژبۇ قەگوھاستنا ئاقا رووبارى و چارەسەركرنا ھەركىنا لەھيان. ھىزا

ۋىنەين (۲)

تونىلېن شەگۋاستنا ئاڧا رووبارنى زى مەزن زىۇ مەرەما دروستكرنا سكرى

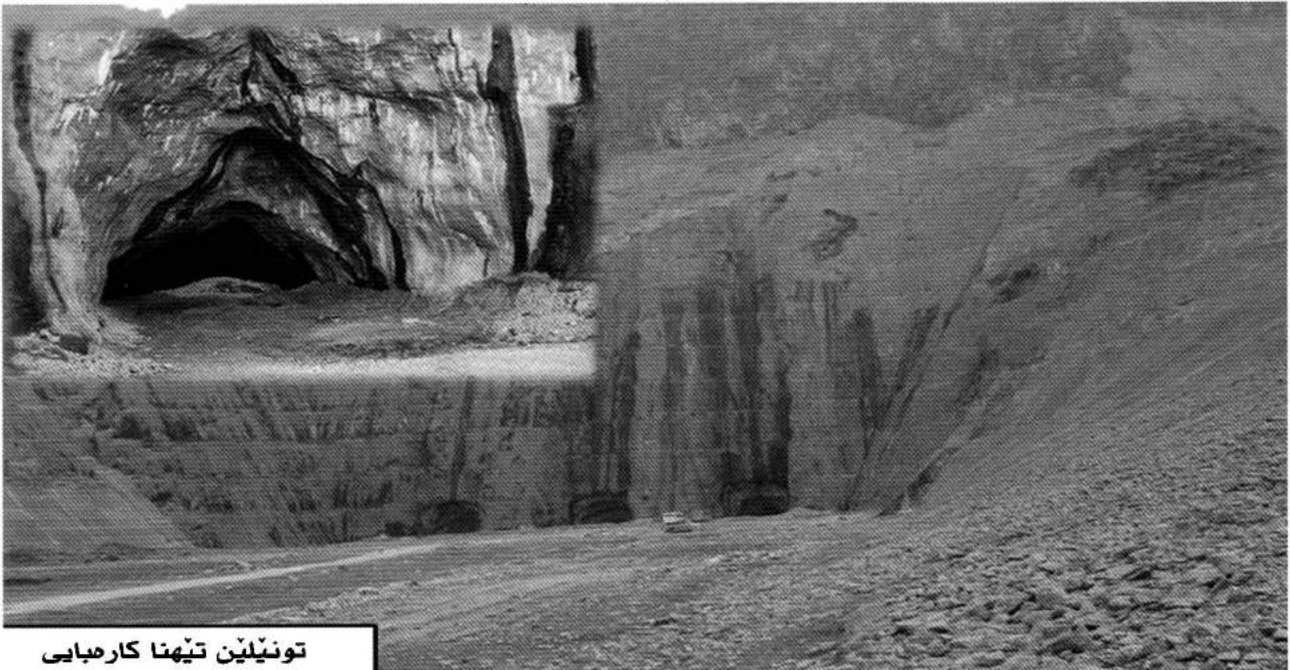

تونىلېن شەگۋاستنى

ۋىنە زىلاين شەگۋلەرىشە ل رىكەفتى ۲۰۱۳/۴/۱ ھاتىبەكرتن.

ۋىنەين (۲)

تونىلېن تېھنا كارمبايى

تونىلېن تېھنا كارمبايى

ۋىنە زىلاين شەگۋلەرىشە ل رىكەفتى ۲۰۱۳/۴/۱ ھاتىبەكرتن.

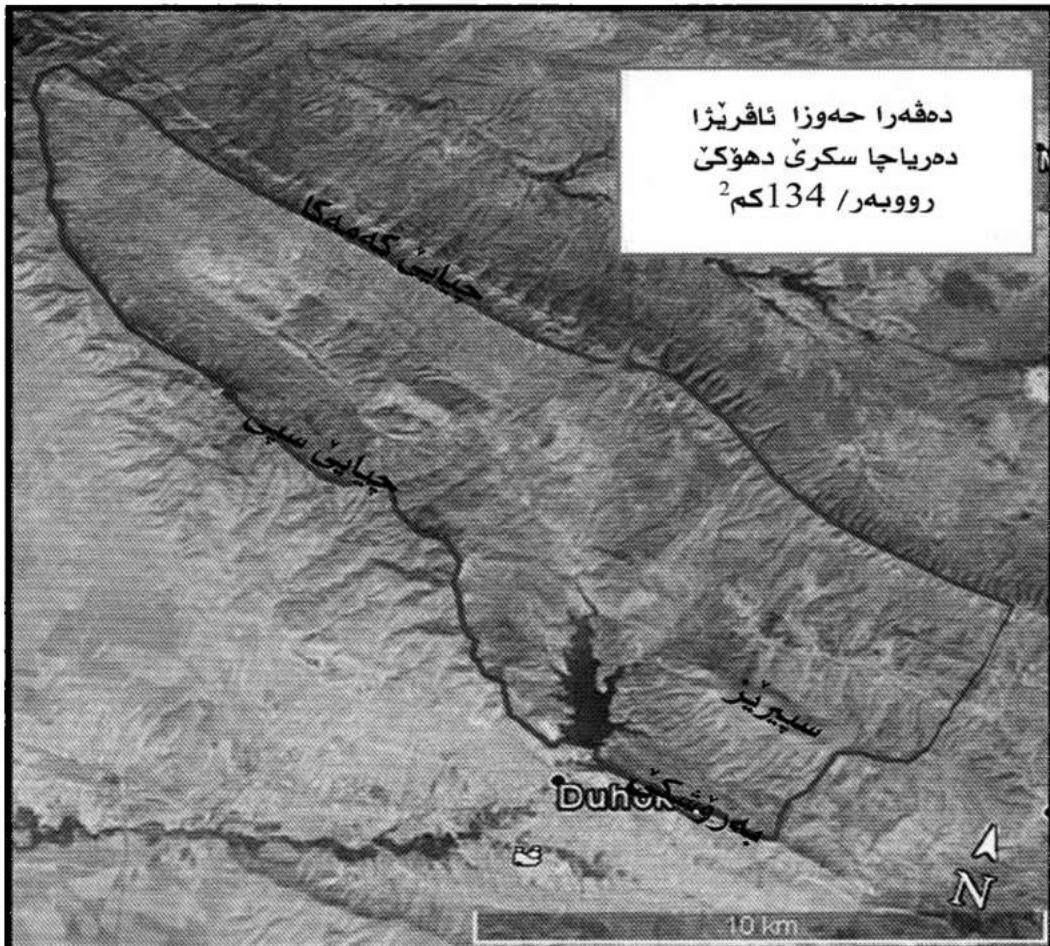
قەخوارنى بۇ خەلكن باژىرى، زىدەبارى دىمەنى وئى يىن كەشتوگوزارى.

رۇبەرى حەوزا گەلىن دھۆكى دگەھىتە ۱۳۳،۸ كم^۲ و ژلاين جوگرافىقە دكەقېتە دناقبەرا چىايى كەمەكا ل باكوورى و چىايى سىپىرىز ل رۇژھەلاتى و چىايى بەرۇشكى ل باشوور و باشوورى رۇژھەلاتى و چىايى سىپى ل باشوور و باشوورى رۇژئاقايى (تەماشى نەخشەين ژمارە ۱ بكە). ژلاين فەلەكىقە حەوزا قى سكرى دكەقېتە دناقبەرا هېلىن دىژاھىن (۰° ۲۵۰' ۲۰" ۰۸' ۲۰") ژلاين رۇژھەلاتى و هېلىن فرەھىن (۰۹° ۲۶' ۲۶" - ۰۰' ۲۷") ل باكوورى^(۸).

ھىزا دروستكرنا قى سكرى ل سەر رووبارى دھۆكى ل سالا ۱۹۷۰ ھاتە پىشكىشكرن دەمى رتقەبەريا سكرى عەمبارىن ئاقى دەست ب قەكۆلىنەكى كرى ل سەر قى رووبارى و دو جە دەستىشانكرىن ژىو دروستكرنا سكرەكى، لى ژىەر كىمىيا داھاتى ئاقى ل جەھى ئىكى يى نىزىكى گوندىن "باخرىف و خازىاقا" لەورا جەھى ئىكى ھاتە رەتكىن و جەھى دووى ل نىزىكى گەرووىن گەلىن (نەوژى پىشتى كو ھەردو رووبارىن بچوىك يىن گوندىن سىندور و گەرماقا دگەھنە رووبارى دھۆكى) ھاتە ھەلبىزرتن^(۹). كۆمپانىا بولكارى "تەكروكۆمبىلكت" رابوو ب ئەنجامدانا كارىن

نەخشەين ژمارە (۱)

دىنەكا ئەسمانى بۇ حەوزا دەرياچا سكرى دھۆكى

- Google Earth 2015

جىيىن كەمەكا و باكوورئ جىيىن سىپى، قى حموزئ شىئوھەكىن سىنجابى يىن دىرئز يىن ھەي ب رەنگەكى كو سەرئ وئ بەرەف ئاراستى باكوورئ رۇئاڧايى دىرئزىبىت و بنكى وئ بەرەف باشوورئ رۇزھەلاتى دىرئزىبىت و ئەف چەندە ئاراستى گىشتى يىن روويىن دەقەرئ دىاردكەت (تەماشەي نەخشەيىن ژمارە ۲ بكە). ئەف حموزە رادىبىت ب خرقەكرنا ئاڧا بەشىن رۇئاڧايى يا پىنكەھىت ژئىكگرنا ئاڧا گەلىين سىندور و گەرماڧا ب دىرئزاهىيا ۲۵ كم ھەتا دگەھىتە سكرى، ھەردىسان ئاڧا بەشى باشوورئ رۇزھەلاتى ل گەلىين باجلورئ و ھندەك گەلىين دى يىن كورت.

ئايبەتمەنىيىن گىشتى يىن سكر و دەرپاچا دەۋكى:
سكرى دەۋكى ژ جورئ سكرىن ئاخى بە كو بىلنداهىيا وى دگەھىتە ۱۰،۵ مەتران ل سەر ئاستى عەردى يىن سىرۇشتى و نىزكىيى ۱۴ مەتران ژ خەندەكا سەرەكى و دىرئزاهىيا گوپىنكا وى يا سەرەكى دگەھىتە ۱۱۳ مەتران و فرەھىيا وى ۹ مەتران ب ئاستى ۱۱۹،۷۵ مەتر ل سەر ئاستى روويىن دەرپايى، ھەردىسان فرەھىيا بنكى وى دگەھىتە ۲۰۰ مەتران و شىيانىن عەمباركرنا زىندى ۴۷،۵ مىليون مەترىن سىنجا يىن ئاڧى ھەنە و شىيانىن عەمباركرنا برى ۴،۳۹ مىليون مەترىن سىنجانە. كەنالك ب دىرئزىيا

دەسىپكى و دىزايىنا پرۇزەي و فەكۆلىنا ھونەرى و توپۇگرافى و جىولۇجى يا سكرئ دەۋكى، پىشتى ھىنگى كۆمپاينا جىھانى "ESI" كو بنگەھى وئ يىن ل بازىرى دۈبەي يىن ئىماراتىن بە رابوو ب بجھىئانانا قى پرۇزەي ب دىرئزىيا ۱۴ كىلومەتران ل دەسىپنكا سالا ۱۹۸۰ ھەتا سالا ۱۹۸۸، لى ھەر ژ سالا ۱۹۸۷ يئە دەست ب عەمباركرنا ئاڧى د قى سكرى دا ھانىيە كرن^(۱).

جىولۇجىيا سكرئ دەۋكى:

جىولۇجىيا سكرئ دەۋكى ژ جىولۇجىيا سكرىن دى يىن پارىزگەھا دەۋكى كەلەك يا جودانىنە، دناڧ حموزا قى سكرى دا ھژمارەكا پىنكەھاتىن جىولۇجى يىن ھەين كو دىرۇكا وان فەدگەرىت بۇ سەردەمىن مىوسىن و ھولۇسىن، ژسەردەمىن كەڧن بۇ يىن نوو ئەوژى پىنكەھاتىن (بەخمە، شەرپاتىش، كولوش، خۇرمال، جەرگىس، پىلاسىپى، فەنخە، ئىنجانە) بخۇڧەدگرىت تەماشەي خىشتەيىن ژمارە ۳ بكە.

توپۇگرافىيا حموزا سكرئ دەۋكى:

بىلنداهىيا روويىن حموزا سكرئ دەۋكى ل ھەمى جهان ھندى ئىك نىنە ب رەنگەكى كو بىلندىرئىن خالا وئ دگەھىتە ۱۳۵۲ مەتران ل نىزىك لايى باشوورئ يىن

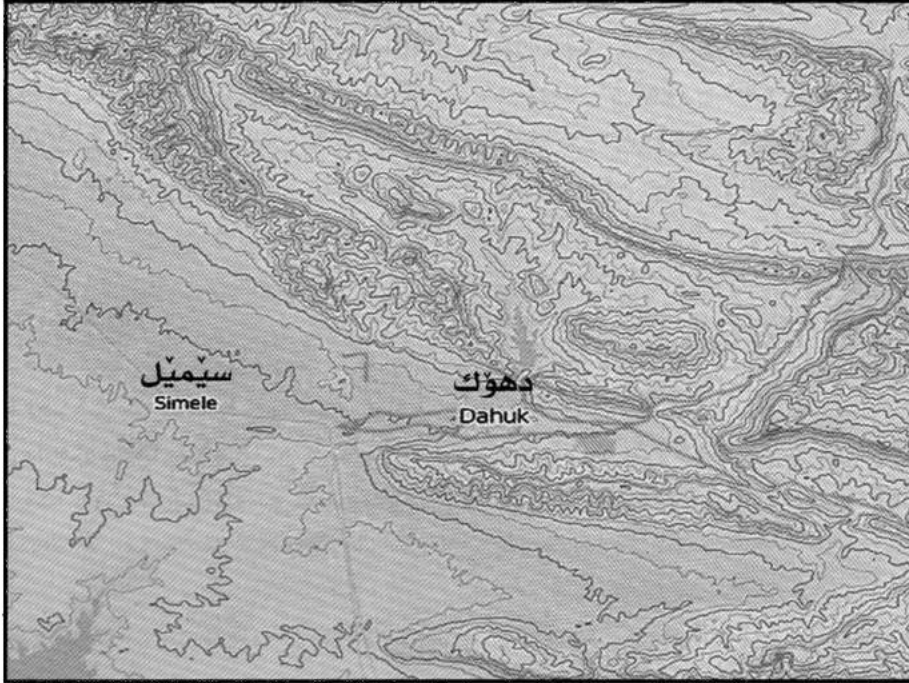
خىشتەيى (۳)

ئايبەتمەنىيىن پىنكەھاتىن سەرەكى يىن حموزا سكرئ دەۋكى

پىنكەھاتىن	بەرى	سىتورىاتى / م	رەنگ	بەرگىرى دىرى رامالىنا ئاخى
بەخمە	بەرى جىرى، مارل	۲۰۰	تارى بەرەف رەشى	بەيزە
شەرپاتىش	بەرى جىرى، مارل	۱۰۰-۵۰	سىپى بەرەف رساسى	لاوازە
كولوش	شىل . بەرىن ئەقنى، سىلت، خىز	۴۵۰	رساسىپى تارى بەرەف زەرى	لاوازە
خۇرمال	بەرى جىرى دولومايتى	۱ - ۱	زەر	لاوازە
جەرگىس	كەڧرىن خىزى، گرېنى و ھندەك ھەسو	۷۰۰	سۇر	ئاڧنچىيە
پىلاسىپى	بەرى جىرى	۴۰۰	رساسىپى يىن سەر سىپىڧە	بەيزە

- ھژمارەكا ژەمىن جىولۇجى يىن جوداچودا

نەخشەين (۲)
ھىلىن بىلنداهىن يىن بەكسان يىن دەقەرا جەوزا گەلىن دھۆكى

- ب پشت بەستن ل سەر بەرنامى ۲۰۱۱، SAS Plant

وینەين (۴)
شىنەو و توپۇگرافىيا سكرى دھۆكى

خىشتەين (۴)

ئايبەتمەندىين ھونەرى يىن سكرى دەۋكۆكى

خىزى دگەل گومتالين تەقنى	جۆرى سكرى
۱۹۸۸	مىژوويا ب دومامى ھاتنى
۱۹۸۷	مىژوويا دەست ب غەمباركنا ئافى
۱۲۸ مەتر	بلندترين ئاستى ئافى سەر ئاستى رووین دەريايى
۱۱۵,۷۵ مەتر	ئاستى سرۆشتى يى رووین ئافى سەر ئاستى رووین دەريايى
۵۹۰ مەتر	ئاستى ئافى د غەمبارى دا سەر ئاستى رووین دەريايى
۵۸۴ مەتر	ئاستى غەمباركرنى يى مرى
۴۷,۵ مىليون مەتر سىنجا	بلندترين ئاستى غەمباركرنى
۴,۴ مىليون مەتر سىنجا	قەبارى غەمباركنا مرى
۱۱۹,۷۵ مەتر	ئاستى گوپىتكا سكرى ل سەر ئاستى رووین دەريايى
۹ مەتر	فرەھىيا گوپىتكا سكرى
۱۰,۵ مەتر	بلندھىيا سكرى ژىنكى رووبارى
۲,۸ مىليون مەتر سىنجا	قەبارى پرکنا سكرى
۱۱۳,۴۳ مەتر	درىژاھيا سكرى ژ سەرى قە
۲۴ مەتر	تېرى كونا بەردانا ئافى
۸۱۰ مەتر سىنجا	بلندترين ئاستى ھەركىنا بەردانا ئافى
۱۳۳,۸ كىلومەتر سىنجا	رووبەرى ھەوزا سكرى
۳۸۰ مەتر	درىژىيا تونىلا دەرگەھى خوارى
۷ مەتر	تېرى تونىلا دەرگەھى خوارى
۴ كىلو مەتر	درىژىيا غەمبارى ل جەن بەردانى ۱۱۵,۷۵ م
۱,۵ كىلو مەتر	فرەھىيا غەمبارى ل جەن بەردانى ۱۱۵,۷۵ م

- رمضان حمزة محمد، تقويم المخاطر البيئية للموجات التصريفية الحرجة لسد دهوك على استخدامات الارض المجاورة، (معلوم فى الجغرافية)، جامعة الموصل، ۲۰۰۷، ص ۳۹.

دابەش بکەت، کارکرن دقى پرۆژەى دا ل سالا ۱۹۸۸ئى ب دومامى ھاتىبە تەماشى وىنەين ژمارە (۴) بکە. رووبەرى دەرياجا سكرى دگەھىنە ۲,۱۱ كم ب تىكرابى درىژىيا ۲,۹ كم و فرەھىيا ۷۱۰ مەتران^(۱). ئايبەتمەندىين دى يىن سكرى د خىشتەين ژمارە ۴ دا ھاتىنە شروۋقەكرن.

۱۴,۱۵۰ كىلومەتران ژ بنى وى ھاتىبە كىنشان كو دەيتە بكارئىنان بۇ ئاقدانا رووبەرىن غەردى يىن بەرفرەھ ب رووبەرى ۱۱ ھزار دۇنەمىن غەردى. مەرەم ژ دروستكنا قى كەنالى ئەو دەكو ئافا چاندنى ژ دووماھىيا تونىلا ئافا چاندنى يا سكرى دەۋكۆكى ل سەر ۲۷ بۇرىن دى يىن لىقدار سەر دەقەرنن چاندنى

۲. سكرى كىشكان

سكرى كىشكان دھىتە ھژمارتن درىژترىن سكرل قەزا سىمىلىنى ول رىزا دووى ژ لايى شىيانىن عەمباركنا ئاقى پىشتى سكرى مام شىقان دھىت، ئەف سكرە دكەفېتە رۇژئاقايىن قەزا سىمىلىنى ل سەنتەرى ناھيا باتىلىنى ب دووراتىيا ۱۵ كىلومەتران ل سەر گەلىنى كىشكان ئەوئى كو ئاقا وى درىژتە رووبارى دىجەلى ل رۇژھەلاتى دەقەرا كىشكان، ئەف سكرە دكەفېتە سەر سەر ھېلىن فرەھىيى (۲۷ ۹ ۵۱) ل باكوورى و ھىلىن (۲۸ ۳۲ ۲۲) ل رۇژھەلاتى. سكر ژ لايى كۆمپانیا (الاشفاء) قە ھاتىيەدروستكرن لى دىزايىن و سەرىرشتىيا وئى ژ لايى وەزارەتا ژندەرىن ئاقى يا عىراقى بوو.

جىۋلۇجىيا قى سكرى ژى ژ جىۋلۇجىيا سكرىن بەرى نھا يا جودا نىنە، لى د قى سكرى دا بەھرا پتر پىكھاتنا كەفرىن مەزىن و ئالۆز پىكدھىت ب تايىبەت گومىلىن ھەرىن و خىزى و گىرىنى كو ستووراتىيا تەخىن وئى دناقبەرا (۵ - ۱) مەتر داىە ل لايى چەپىن يى سكرى، لى ل لايى راستى ھندەك قەوھىريانىن (نېشئەبىن) نوى يىن كەفرىن ھەرىن ھەنە كو پترىيا روويىن ھەوزا وئى ب فان قەوھىريانىن نوى ھاتىيە نخافتن و ستووراتىيا وئى دكەھىتە نىزىكى ۱ مەتران^(۱).

جوداھى دناقبەرا روويى قى ھەوزى دا يى ھەى ب رەنگەكى بلندترىن خالا بلنداھىيا وئى دكەھىتە ۱۲۲۱ مەتران ل لايى باشوورى يى چىيايى بىخىر و ل دووقدا روويى وى خوار دىبىت بەرەف باشوور و باشوورى رۇژئاقايى، ھەر ئىك ژ گەلىنى كىشكان ل لايى رۇژھەلاتى و گەلىنى مەزى رادىن ب ھەركاندنا ئاقا قى دەقەرى ب رەنگەكى كو سەروكانىيىن وان ژ بلنداھىيا ۱۲۵۰ مەتر ھىدى ھىدى نىز دىن ھەتا گەلىنى زاخۇ دكەھىتە ۸۰۰ مەتران.

ئەف سكرە دكەفېتە سەر گەلىنى كىشكان ل باكوورى رىنكا باتىل- دىرەبوونى ب دووراتىيا ۱۲۰۰ مەتران و د نىقەكا دەرىچا وئى را ھىلا كەنتور (۴۸۰ م) تىرا دىۋرىت و درىژىيا قى گەلى ھەتا سكرى دكەھىتە ۷ كىلومەتران و سەرجمى وى دىبىتە ۱۵

كىلومەتر ھەتا درىژتە دەرىچا سكرى مووسل. ئەف دەقەرە دھىتە نىاسىن كو خودانا توپوگرافىيەكا سادە يا پىكھاتى ژ ھندەك گىرگان يىن ژ ئەنجامى كارى رامالىنىن ل وان گەلىيان پەيدا بووين، بلنداھىيا وى گىرگى دكەفېتە بەرامبەر دەرىچا قى سكرى دكەھىتە ۲۲-۲۷ مەتران.

تايىبەتمەندىيىن گىشتى يىن سكر و دەرىچا كىشكان^(۱)

ئەف سكرە ژ ھندەك گومىلىن تەقنى پىكدھىت و ب بەرىن پىكھە گىردايى ھاتىيە نخافتن ب درىژىيا ۲۸۷ مەتر و فرەھىيا بىكى وى ۱،۴ مەترن و فرەھىيا سەرى وى ۷ مەترن و بلنداھىيا ۲۱ مەترن. د شىيانىن قى سكرى دا ھەبە سالانە نىزىكى ۱،۴ مىليون مەترىن سىنجا يىن ئاقى عەمبارىكەت ژىو مەرمەيىن ئاقدانا گىانەوھران و چاندنى. شىيانىن عەمباركرنى يىن قى سكرى پىشت بەستىنى دكەنە سەر ئاقا بارانىن وەزى ژندەبارى ھندەك كانىيىن ئاقى كو تىكرائىن بەرھەم ئىنانا ئاقا وان (۱۱لېتر/چركە) داىە، قى سكرى دەرگەھەكى ژندە بى ھەى بۇ رىژتە ئاقى ل دەمى رابوونا لەھىيان، فرەھىيا وى دكەھىتە ۲۵ مەتران، تەماشەى خىشتەيىن ژمارە ۵ و وىنەيى ژمارە ۵ بكە.

رووبەرى دەرىچاى و شىيانىن وئى يىن عەمباركرنى دھىنە گوھۇرىن دگەل گوھۇرىنا ئاستى روويى دەرىچاى، ل ئاستى روويى ۴۸۲ مەتران، شىيانىن وئى يىن عەمباركرنى دكەھنە ۰،۶ مىليون مەترىن سىنجا، مەزىنترىن شىيانىن وئى دكەھنە ۱،۵ مىليون مەترىن سىنجا ل ئاستى بلنداھىيا ۵۰۱ مەتران.

۲. سكرى مام شىقان

ئەف سكرە دكەفېتە باشوورى قەزا سىمىلىنى ب دووراتىيا ۱۱ كىلومەتران ل گوندى مام شىقان (تەماشەى وىنەيى ژمارە ۱ بكە) ئانكو ل سەر وئى رىكىن يا بەرەف كۆمەلگەھا خانكى و سكرى مووسل قە دچىت. ژ لايى فەلەكىفە دكەفېتە سەر ھىلىن

خىشتمەن (۵)

تايىمەندىن دىنزاھىيى يىن سكرىن مام شقان و كىشكان

كىشكان	مام شقان	ناقى سكرى
۲۰۰	۵۰	دوورانى ژ گوندى
۲۸۷	۲۶۰	دىنزاھى / مەتر
۷	۷	فرەھىيى ژ سەرىشە / مەتر
۲۱	۱۷	بلنداھى / مەتر
۱۲۱	۱۰۱	فرەھىيا بىنكەي / مەتر
۳۵	۷	فرەھىيا دەرگەھىن رىژنى
ئاخى يا نخافتى ب بەران	ئاخى يا نخافتى ب بەران	جوړى سكرى
۱,۵	۱,۷	شىانين عەمباركرنى / مىليون م
ئاقدان	چاندن	ئارمانجا دروستكرنى
۲۰۰۸	۲۰۱۳	سالا بجهئىنانا پرۇژەي
۲۷ - ۲۲	۲۵ - ۲۲	بلنداھىيا لىقىن دەرياچى / مەتر

- پشت بەستن ل سەر داتاپىن خىشتمەن ژمارە ۱ ھاتىبە كىن

وئىنەيى (۵)

سكر و دەرياچا كىشكان ل دەمى دروستكرنى

سكرى كىشكان

- وئىنە ژ لايىن فەكۆلەرشفە ھاتىبە كىرن ل پىكەفتى ۲۰۱۲/۱۲/۱۵.

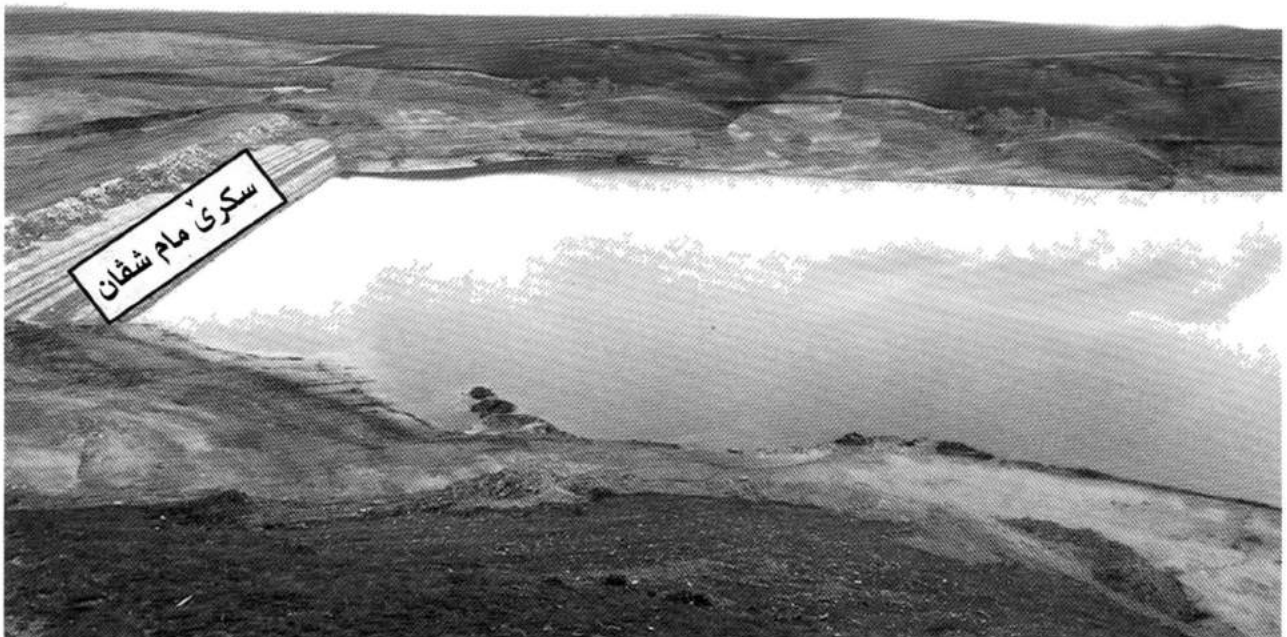
فرەھىيى (۳۶°۴۸'۳۶) ل باكوورى و ھىلىن دىنزاھىيى (۱۸° ۴۶' ۴۲) ل رۇژھەلاتى.

جىۋلۇجىيا سىكر و دەرياچا قى سىكرى يا سادەيە و بىكھاتنا وئى نەيا ئالۋزە، ل ھىندەك جھان ھىندەك بادانىن خوار يىن ھەين كو سەرى ھىندەك ژوان پىچەك تىژ دىت و گرکان دروست دكەن، ھەردىسان ھىندەك بادانىن دى يىن قەورى يىن ھەين كو ھىندەك فالاهى و دەقەرئىن نزم دروستدكەن و دىنە دەقەرئىن باش ژىۋ عمباركرنا ئاقى پىشتى سىكر ل سەر دەھىتە دروستكرن.

ژلاين كەقرىقە ژى، جھى قى سىكرى ھىندەك كەقرىن بەرى خىزى (Sandsto) يىن ھەين كو ستووراتىيا وان دگەھىتە ۲۵ مەتران و ھەتا ۱۰ پلەيان خوار دىن ھەردىسان چەندىن كەقرىن ھەرىن (Clay) ژى يىن ھەين دگەل قەوھراندىن بەرمايىكىن رووباران ب ستووراتىيا ۲-۶ مەتران^(۱۴).

ھەوزا دەرياچا مام شىقان ژ دو گەلىن سەرەكى پىكدەھىت نەوژى گەلىن ھىشك ((wadi hishk) و گەلىن بەيرەق (Wadi bayraq) و ب گەھىشتنا ھەردوكان گەلىن مام شىقان بەيدادىت، سەروكانىيىن وى ژ بنارى باشوورى يى چىايى بىخىنر خوار دىن ھەتا دگەھنە ۱۱۸۰ مەتران سەر ئاستى روويى دەريايى لى پىريا قان سەروكانىيان بلنداھىيا وان دىناقبەرا ۱۱۰۰ ھەتا ۱۱۵۰ مەتراندايە. دىنزاھىيا قى گەلى ژ دەسپىكا وى ھەتا دىنزاھىيا سىكرى مووسل دگەھىتە ۲۵ كىلومەتران. ب شىنەھىك گىشتى ئەف دەقەرە يا بى بلنداھى و نىزماتىيە بەلكو پىريا ھەردى وى يى راستە ب تايەت باكوورى سەنتەرى قەزا سىمىلى و ئاھا وى يا زەنگىنە ب ماددىن ئەندامى (المواد العضوية) رووبەرى ھەوزا قى سىكرى دگەھىتە ۹۵،۵ كىلومەترىن دووجا^(۱۵).

۱۶) وئىھىيى سىكرى مام شىقان

- وئىھىيى ژلاين قەكۆلەر قى ل پىكەفتى ۲۰۱۲/۳/۵ ھاتىيەكرتن.

بجويك يىن پرە ژ كەفران كو هژمارەكا مەزن يا كەفرىن بەرى خىزى (Sandston) يىن لى ھەين و ل بەشىن سەرى ژى ھندەك فەوھەريانىن ژنھەلبىيان لى ھەنە. ھەوزا قى سكرى ژ سى گەلبىن خوار پىكدھىت ھەر ژ بنارى باشوورى يىن چىيىن مەتبىن و ئەف گەلبە ب لارىنەكا گىشتى بەرەف ئاراستەين باشوور و باشوور رۇژئاقايى درىژ بىت، زىدەبارى ھەبوونا چەندىن گەلبىن كورت و لار ژ بنارى باكوورى يىن چىيىن سيارەتىكا و تاژىكا. بلنداھىيا روويى ھەوزا وى دنابەرا ۷۸۰ ھەتا ۱۰۰۰ مەتراندابە ل سەر ئاستى روويى دەريايى. ھژمارەكا گەلبىن خوار ل بنارى باشوورى يىن چىيىن مەتبىن رادىن ب ھەركاندنا ئاقا قى دەفەرى ۷ەك گەلبىن گۆلى و شىخ مەما و گەلبىن ئاشەوا و سوارەتىكا ل بنارى باشوورى.

تايەتمەندىن گىشتى يىن سكرى سىنھى ۱۲

ئەف سكرە ژ گومىلن ئەقنى ھاتىبە دروستكرن و ب بەرىن پىكفە گرندايى ھاتىبە نخافتن. ئەف سكرە ژ لايى ھەردو كۆمپانىن زىنار يا عىراقى و كۆمپانىا ئەردىزى يا توركى ب كۆزى ۱,۹ مىليار دىناران ھاتىبە بجهئىنان. درىژىا وى نىژىكى ۲۴۰ م و فرەھىيا وى ل لايى سەرى ۱۰ مەترن و بلنداھىيا وىژى ۲۲ مەترن. قى سكرى سالانە شىيانىن ەمباركرنا نىژىكى ۵ مىليون مەترىن سىنجا يىن ئاقى ھەنە ژىو ئافدانا گىمانەوھەران و چاندنى. شىيانىن ەمباركرنى يىن قى سكرى پىشت بەستىن دكەنە سەر ئاقا بارانىن وەرزى، قى سكرى دەرگەھەكى زىدە يىن ھەى بۇ رىژئنا ئاقى ل دەمى رابوونا لەھىيان، فرەھىيا وى دكەھىتە ۱۰ مەتران و كووراتىيا وى دكەھىتە ۱ مەتران^(۱۷) تەماشەى وىنەين ژمارە ۷ بكە.

۵. سكرى خنى:

سكرى خنىس دكەھىتە دووراتىيا ۴۰كم باكوورى ئافەندا قەزا شىخان و ب سەر گەلبىن خەوسەر، ژ لايى فەلەكىفە دكەھىتە سەر ھىلن درىژاھىيى (۳۶) لايى فەلەكىفە دكەھىتە سەر ھىلن درىژاھىيى (۳۶)

تايەتمەندىن گىشتى يىن سكرى مام شىخان^(۱۸)

ئەف سكرە ژ گومىلن ئەقنى ھاتىبە دروستكرن و ب بەرىن پىكفە گرندايى ھاتىبە نخافتن و دكەھىتە دەفەرەكا خاروھىچدا كو ھندەك كرك لى ھەنە بلنداھىيا وان دنابەرا ۲۲- ۲۵ مەتراندابە ل سەر ئاستى بىكى گەلى، درىژىا سكرى دكەھىتە ۲۱۰ مەتران و فرەھىيا بىكى وى دكەھىتە ۱۰۱ مەتران و فرەھىيا سەرى قى دكەھىتە ۷ مەتران و بلنداھىيا وىژى دكەھىتە ۱۷ مەتران و سالانە شىيانىن ەمباركرنا نىژىكى ۱,۷ مىليون مەترىن سىنجا يىن ئاقى ھەنە ژىو چاندن و ئافدانا گىمانەوھەران (تەماشەى خىشتەين ژمارە ۵ بكە). شىيانىن ەمباركرنى يىن قى سكرى پىشت بەستىن دكەنە سەر ئاقا بارانىن وەرزى، قى سكرى دەرگەھەكى زىدە يىن ھەى بۇ رىژئنا ئاقى ل دەمى رابوونا لەھىيان، فرەھىيا وى دكەھىتە ۷ مەتران و كووراتىيا وى دكەھىتە ۳ مەتران.

۴. سكرى سىنھى رۇژئاقايى ۲

ئەف سكرە دھىتە ھژمارتن دووھم سكرى ئاقىجى ل پارىزگەھا دھۆكى پىشتى سكرى دھۆكى و دكەھىتە ناحيا بامەرنى. ئەف سكرە دكەھىتە لايى رۇژئاقايى سەيرانگەھا سەرسىكى و ب دووراتىيا ۱۰ كم دناف سىنوورى قەزا ئامىدىن دا، ھەروھسا ل باكوورى سەنتەرى پارىزگەھا دھۆكى ب دووراتىيا ۱۰ كم ل سەر رىژەوى سەرەكى يىن گەلبىن سىنھى رۇژئاقايى. ھەوزا قى سكرى ب رووبەرى ۱۲۸,۷۳ كم^۲ ئىكدگىت دكەل بنارى باشوورى يىن چىيىن مەتبىن ل لايى باكوورى، بنارى باكوورى يىن چىيىن سوارەتىكا و تاژىكا و كۆزى باكوورى رۇژئاقايى چىيىن گارە ل لايى رۇژئاقايى، رىكا سەرسىكى - قەدش ل لايى رۇژەلاتى، ژ لايى فەلەكى فە دكەھىتە سەر ھىلن درىژاھىيى (۱۲۵۰ ۲۳) ل رۇژەلاتى و ھىلن فرەھىيى (۲۶ ۰۳ ۲۹) ل باكوورى (تەماشەى نەخشەين ژمارە ۳ بكە).

ژلايى جىوجولفە، جەن سكر و دەرىچا سىنھىن

ۋىنەين (۷)
جھى سكرى سېنەين ۲

- ۋىنە ۋ لايىن فەكۆلەرېشە ل پىنكەفتى ۲۰۱۵/۵/۱۷ ھاتىبەگرتن.

سېيەم: سكرىن بچويك

دروستكرنا سكرىن بچويك دھىتە ھژمارتن ئىك
ژ گرنىگرتىن پىكىن ھەلگرتنا ئاقى ل دەقەرئى، د
ماوھىن فەكۆلېنەكا جوگرافى بۇ ەردئى ھەوزا روويى
پارىزگەھا دھۆكى (بلندى و نزمىيا روويى پارىزگەھا
دھۆكى) ديارىووبە كو دشىانېن ەردئى وئ دا ھەبە
مفا ۋى بىتە ۋەرگرتن ۋ پىخەمەت ھەلگرتنا ئاقى ب
تايبەت دروستكرنا سكرىن بچويك.

ئەف سكرە سەر وان گەلىيان دھىنە دروستكرن
بىن رووبەرەكى بەرفرەھ ھەمى و ل جھەكى تەنك
دبىت داكو سكر ل وى جھى بىتە دروستكرن، دبىت
ئەف سكرە ب ئاخى يان ب بەران يان ب تىكەلەكى ۋ
ھەردوبان بىتە دروستكرن. پىكھاتنا سكرىن بچويك
ۋى ۋەكى يا سكرىن مەزىنە (ئەف سكرە ۋى پىكدھىن
ۋ دىوارى سكرى، دەرىياچا ەمباركرنى، دەرگەھىن

تايبەتمەندىن گىشتى بىن سكرى خنىس،

ئەف سكرە ۋ گومتلېن تەقنى ھاتىبە دروستكرن
و ب بەرىن پىكشە گىرداى ھاتىبە نخافتن. درىۋيا وئ
نيزىكى ۲۰۰م و فرەھىيا وئ ل لايىن سەرى ۱۰ مەترن و
بلنداھىيا وىۋى ۲۰ مەترن. قى سكرى سالانە شىانېن
ەمباركرنا نيزىكى ۴،۱۹ مليون مەترىن سىجا
بىن ئاقى ھەنە، لى نزمىن ئاستى ەمباركرنى
دگەھىتە ۸۰۸ ھزار مەترىن سىجا. مەرەما سەرەكى
قى سكرى ۋىۋ كونترۆلكرنا ئاقى و ەمباركرنا وئ
و ئاقدانا گىانەوهران و چاندنى بوو زىدەبارى لايەنى
گەشتوگوزارى. شىانېن ەمباركرنى بىن قى سكرى
پىنت بەستنى دكەنە سەر ئاقا بارانېن ۋەرزى و
چەندىن كانىين ئاقى، قى سكرى دەرگەھەكى زىدە
بى ھەمى بۇ پىزىتتا ئاقى ل دەمى رابوونا لەھىيان كو
ھىزا پىزىتتا وئ دگەھىتە ۷۹۷ م/۳چركە^(۱۸).

نەخشمىن (۴)
جەنن حەوزا سكرى خنس

- Google earth 2015

دەھان سكرىن ژقى جۇرى ھاتىنە دروستكرن و نھا مفا ژى دەيتە وەرگرتن.

ھەزى گوتنى بە كو ئەو سكرىن قەكۆلېن ل سەر ھاتىبەكرن و ھاتىنە پېشان د خشتەيى ژمارە (۱) ھاتىبە دياركرن، لى ئەف قەكۆلېنە ھەمى سكرىن پارىزگەھى بخۇقە ناگرىت ژبەركو يا بزهحمەت بوو ئەم بگەھىنە ھەمى سكران يانژى ھندەك سكران پەيوەندى ب ھندەك پرۇژەيىن گەشتوگوزارى يان يىن كەسايەتى بوون لەورا ئەو ھاتىنە پشتگوھ ھاقتىن، ئانكو ب ئەم شىيانە قەكۆلېن ل سەر نىزىكى ۷۵٪ ئى ژ سكرىن پارىزگەھى بگەين.

تايبەتمەندىيىن ھەقپشك يىن سكرىن بچويك ل پارىزگەھا دھۆكى:

۱. ھەمى سكرىن ئاخىنە (تەقنى) و پتېرىيا وان ب بەرىن پىكفە گرندايى ھاتىنە نخافتن.

پىژنتى و كەنالىن قەگوھاستنا ئافى). پتېرىيا جاران سكرىن بچويك ل وان گەلىيان دەيتە دروستكرن يى ئافىن وان ب شىوھىي وەرزى دەھركن. ئانكو ل ھندەك وەرزان ئاف تىرا دبۇرىت و دەندەك وەرزىن دىدا ھشك دىن. شىيانىن عەمباركرنى يى، قان سكران دناقبەرا ۱۰۰-۵۰۰ ھزار مەترىن سىجانە^(۱۹).

ل پارىزگەھا دھۆكى ژمارەكا سكرىن بچويك يىن ھەين كو وەكى دىوارەكى بەرى نە دناقبەرا ھەردو لايىن گەلىاندا ھاتىنە دانان ئەوژى ژ پىخەمەت مفا وەرگرتنى ژوئ ئاقال بەر سكرى قى گەلى خرقەدبىت. ئەف جۇرە سكرە ژ دو تەخان پىكدھىن، تەخائىكى ژ تەقنى پىكدھىت و تەخا دووئ كو تەخائىكى دنخىقىت ژ بەرىن پىكفەگرندايى پىكدھىت كو ژىنى گەلى ھەتا سەرى ل سەر شىوھىي ھەرەمى ھاتىنە دانان. ب شىوھىيەكى گشتى ل پارىزگەھا دھۆكى ب

غىفەتەين (1)
 ئايەتمەندەين ئەندازەين و ھابدورۇلۇي يىن كىزگىن سىكىزىن چوك و ئاقچى ل پارىزگەھا دەھۆكۆ
 ل پەقت بەستەن ل سەر قەكۆلەيكە مەيدانى (15-10/5/20).

مەرھەمەت دروستكۆرنى	ئايەتمەندەين دەھۆكۆ					دەركەين يىزىن				ئايەتمەندەين سىكۆ				ھىلا درىزەھىن		ھىلا فرەھىن		بىلندەھى	قەزە	ئاقچى سىكۆ	ز
	شېئىن غەمباركۆرنى/م ^۲	شېئە	رۇوبەر م ^۲	فرەھى/م	درىزەھى/م	كەرەستەين دروستكۆرنى	كۆپىرانى	فرەھى	فرەھىيا بىكۆ/م	بىلندەھى/م	فرەھى/م	درىزى/م	ھىلا درىزەھىن	ھىلا فرەھىن	بىلندەھى	قەزە	ئاقچى سىكۆ				
چانن		چاركۆشەين	۱۲۹۵	۲۵	۲۷	تەققا نىخلىق پ بەران	۵	۵	۱۵		۴	۲۷	۴۲ ۴۱ ۵۱	۲۷ ۰ ۴ ۲۵	۱ ۴۵	زاخۇ	يىتتاس ۱	۱			
چانن ئاقچان		درىزەھى	۱۵۰۰	۱۵	۱۰۰	تەققا نىخلىق پ بەران	۲	۲	۴۰		۵	۱۸	۴۲ ۴۲ ۰ ۸	۲۷ ۰ ۴ ۰ ۹	۵۹۰	زاخۇ	يىتتاس ۱	۲			
كۆزى	۱۱۲۰۰۰	درىزەھى	۵۵۰۰	۲۰	۱۵۰	تەققا نىخلىق پ بەران	۲	۲,۵			۸	۲۰۰	۴۲ ۲۹ ۰ ۸	۲۷ ۰ ۵ ۰ ۸	۵۹۰	زاخۇ	جەسەن ئاقچا	۲			
چانن	۱۸۰۰۰۰	نېمچە پارزەين	۱۸۰۰	۴۰	۷۰	تەققا نىخلىق پ بەران	۱	۲	۸۰		۱	۱۵	۴۲ ۴۹ ۲ ۰	۲۷ ۱۲ ۱ ۰		زاخۇ	دەركار	۴			
چانن	۲۰۱۱۰	(اگچاس) پارزەين	۱۲۲۰	۲۰	۱۱۱	تەققا نىخلىق پ بەران	۱	۲	۲۰		۴	۱۵	۴۲ ۴۷ ۲ ۰	۲۷ ۰ ۹ ۰ ۵	۵۴۹	زاخۇ	ئەمرىغا	۵			
چانن ئاقچان	۹۰۰	پارزەين	۴۵۰	۲۰	۲۰	كۆكۆرت	-	-	۰,۵م		۳۰سم	۱۸	۴۲ ۴۷ ۴ ۰	۲۷ ۰ ۹ ۰ ۰	۵۲۷	زاخۇ	ئەمرىغا ۱	۱			
چانن	۱۲۵۰۰	نېمچە پارزەين	۱۵۰۰	۱۵	۱۰۰	تەققا نىخلىق	۲	۵سم	۲۰		۱۲	۴۵	۴۲ ۴۷ ۰ ۷	۲۷ ۰ ۸ ۵ ۰	۱۲۰	زاخۇ	تېركا جەسەن	۷			
چانن	۴۱۰۰۰	پارزەين	۵۰۰۰	۵۰	۱۰۰	تەققا نىخلىق	-	-	۲۰		۱۲	۲۵	۴۲ ۴۷ ۰ ۸	۲۷ ۰ ۸ ۰ ۸	۵۱۷	زاخۇ	تېركا جەسەن ۱	۸			
يېشەمسازى	۱۴۰۰۰	لايىقچەين	۱۴۰۰	۲۰	۸۰	تەققا نىخلىق	-	-	۲۰		۱۰	۴۷	۴۲ ۴۱ ۰ ۱	۲۷ ۰ ۸ ۰ ۷	۱۲۴	زاخۇ	كېرۆك	۹			
يېشەمسازى	۱۱۴۰۰۰	سېگۆشەين	۷۱۰۰	۲۸	۴۰۰	تەققا نىخلىق	-	-	۱۰		۸	۵۲	۴۲ ۴۹ ۰ ۱	۲۷ ۰ ۸ ۰ ۸	۱۲۷	زاخۇ	كېرۆك ۲	۱۰			

ئىنسكاۋېدىيا پارىزگىمىھا دەھۆكى

جوگرافيا

گوزاي	۲۰۰۰۰	دريژمى	۲۵۰۰	۲۵	۱۰۰	كۆپكەرت	۱۰	۱۷,۵	۱۰	۱۰	۱	۹۷	۰.۴۱۷ ۴۳	۰.۴۰۱ ۳۷	۹۹۳	ئاممىي	ئاشمورا	۲۵
چاندىن ئاقدان گوزاي	۳۳۱۰۰	دريژمى	۴۸۰۰	۴۰	۱۲۹	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۴	۵۰	۸	۵,۵	۱۲	۰.۲۱۷ ۴۳	۰.۴۰۲ ۳۷	۹۰۰	ئاممىي	سكەرن	۲۱
چاندىن ئاقدان گوزاي	۴۵۰۰	پارزىمى	۱۵۰۰	۲۰	۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	-	-	۲۰	۵	۳	۳۰	۰.۱۱۷ ۴۳	۰.۱۰۱ ۳۷	۹۷۵	ئاممىي	كۆمىك	۲۷
چاندىن ئاقدان گوزاي	۱۲۰۰۰	دريژمى	۱۵۰۰۰	۱۰۰	۱۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۲	۳۱	۸۰	۱۰	۷	۱۴۰	۰.۱۱۱ ۴۳	۰.۵۰۲ ۳۷	۸۹۸	سىمپىل	بېيىقا	۲۸
چاندىن-گوزاي	۱۴۸۵۰	دريژمى	۲۷۰۰	۳۰	۹۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۱,۵	۵۰	۷	۵	۷۰	۱۸.۰۳ ۴۳	۰.۱ ۴۵ ۳۱	۴۴۲	سىمپىل	سىنكى	۲۹
چاندىن ئاقدان گوزاي	۱۱۱۲۵۰	دريژمى	۱۵۰۰۰	۱۰۰	۱۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۴,۵	۱۰	۱۲	۵	۱۲۷	۳۱ ۱۵ ۴۳	۰.۸۰۵ ۳۱	۱۲۰	دەھۆك	باشمورىز بېدولن	۳۰
چاندىن-ئاقدان	۱۴۰۰	چارگوشە	۱۱۰۰	۴۰	۴۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۴	۴۰	۸	۴	۵۷	۱۷ ۱۲ ۴۳	۴۴ ۴۹ ۳۱	۹۳۱	دەھۆك	رىكا بىرىكا	۳۱
چاندىن	۲۱۰۰۰۰	دريژمى	۷۰۰۰	۷۰	۱۰۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۰,۵	۲	۲۰	۵	۳	۸۵	۱۸.۰۳ ۴۳	۰.۱ ۴۵ ۳۱		دەھۆك	غەلبىگىن	۲۲
چاندىن	۲۵۰۰۰۰	دريژمى	۲۵۰۰۰	۱۰۰	۲۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۳	۱	۱۰	۱۵	۴	۱۱۰	۰.۱ ۱۵ ۴۳	۵۹ ۵۷ ۳۱	۷۲۰	دەھۆك	بەھىزى	۳۳
چاندىن	۷۵۰۰	دريژمى	۱۵۰۰	۲۰	۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	-	-	۲۰	۵	۴	۴۰	۲۷ ۱۲ ۴۳	۵۹ ۵۵ ۳۱		دەھۆك	رەشەكەن	۲۴
چاندىن-ئاقدان	۱۱۱۲۵۰	دريژمى	۱۵۰۰	۳۰	۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۰,۵	۰,۵	۳۰	۸	۴	۴۰	۱۲ ۱۱ ۴۳	۴۱ ۵۱ ۳۱	۸۵۰	دەھۆك	باگىزا	۲۵
چاندىن-ئاقدان	۱۱۱۲۵۰	دريژمى	۱۱۵۰	۲۵	۵۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۲,۵	۳۰	۱۰	۴	۴۰	۵۳ ۱۵ ۴۳	۴۸ ۵۷ ۳۱	۸۹۰	دەھۆك	ياگىزا ۲	۲۶
گوزاي	۳۱۵۰۰۰	دريژمى	۲۲۵۰۰	۷۵	۲۰۰	تەقنىقا ئىختىلاسى ب بىرمان	۱	۲	۸۰	۱۵	۵	۱۰۰	۴۰.۷ ۴۳	۲۷ ۵۳ ۳۱		دەھۆك	زاوتە	۳۷

جانىن- ئاقدان	۴۵۰۰۰	دېزىئەھى	۹۰۰	۲۰	۱۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	-	-	۲۰	۵	۵	۲۵	۵۹.۰۵ ۴۳	۴۲ ۵۲ ۳۱	۷۲۵	دھۆك	بەرزى بەھار	۲۸
جانىن- ئاقدان	۱۰۰۰۰	دېزىئەھى	۱۵۰۰	۵۰	۲۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۴	۴۰	۸	۱	۹۵	۵۵.۰۵ ۴۳	۴۲ ۵۲ ۳۱	۷۲۵	دھۆك	بەرزى بەھار ۲	۳۹
جانىن	۴۲۰۰۰۰	دېزىئەھى	۴۴۰۰۰	۱۱۰	۴۰۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۵	-	۱۲	۱	۱۰۵	۴۲ ۴۹ ۴۲	۴۳ ۴۸ ۳۱	۴۰۹	سېنىپىل	سۇككا	۴۰
جانىن- ئاقدان	۱۷ مىليون	دېزىئەھى	۱۴۷۰۰۰	۶۱۰	۷۰۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۲	۱۰۱	۱۷	۷	۶۱۰	۱۸ ۴۶ ۴۲	۶۱ ۴۸ ۳۱	۳۲۰	سېنىپىل	مام شىغان	۴۱
جانىن- ئاقدان	۱۰۰۰۰۰	دېزىئەھى	۵۴۰۰۰	۱۲۵	۴۰۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱,۵	۴	-	۱۱	۵,۵	۱۲۵	۳۲ ۴۵ ۴۲	۰۴ ۵۲ ۳۱	۲۹۵	سېنىپىل	گىزى گەوزى	۴۲
جانىن- ئاقدان	۱,۵ مىليون	چارگوشە	۷۴۰۰۰	۲۰۰	۳۷۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۵	۲۵	۱۶۱	۶۱	۷	۲۸۷	۲۸ ۲۴ ۴۲	۵۱.۰۹ ۳۷	۴۵۵	سېنىپىل	كشكان	۴۳
جانىن- ئاقدان	۱۵۰۰۰۰	لايىشەھى	-	-	-	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۲	۲	۱۷	۱۷	۷	۱۵۸	۰۷.۳۳ ۴۲	۰۰.۰۲ ۳۷	۴۱۰	سېنىپىل	كۆكۆل	۴۴
جانىن- ئاقدان	۵۰۰۰۰۰	دېزىئەھى	۱۱۲۰۰۰	۱۹۰	۱۵۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۲	۲	۵۰	۱۲	۲۰	۱۸۰	۴۴ ۳۶ ۴۲	۲۲ ۵۷ ۳۱	۴۳۱	سېنىپىل	ئاشكەقىل ۱	۴۵
جانىن- ئاقدان	۱۱۲۰۰۰۰	چارگوشە	۱۱۲۵۰	۱۲۵	۱۳۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۲	۴۰	۸	۱۰	۱۱۵	۴۴ ۳۶ ۴۱	۲۳ ۵۷ ۳۱	۴۲۸	سېنىپىل	ئاشكەقىل ۲	۴۶
جانىن- ئاقدان	۸۰۰۰۰	دېزىئەھى	۱۲۱۵۰	۱۵	۶۱۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۲	۲۰	۷	۱	۱۵	۴۴ ۳۶ ۴۳	۲۰.۵۷ ۳۱	۴۳۲	سېنىپىل	ئاشكەقىل ۳	۴۷
جانىن- ئاقدان	۴,۷ مىليون	دېزىئەھى	-	-	-	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	-	-	-	۳۰	۱۰	۲۰۰	۳۶ ۴۵ ۴۳	۴۲ ۴۵ ۳۱	۵۲۰	شىنخاڭ	خىس	۴۸
جانىن- ئاقدان	۱۰۰۰۰	دېزىئەھى	۸۵۰۰	۵۰	۱۷۰	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۲	۲۰	۹	۵	۷۲,۵	۴۱ ۱۵ ۴۳	۵۲.۰۴ ۳۷	۹۲۴	ئامبىيى	شىنخا مەھما	۴۹
جانىن- ئاقدان	۲۱۰۰۰۰	لايىشەھى	۴۵۰۰	۱۰	۷۵	تەقەتتا نىخافتى ب بەيران	۱	۲	۲۰	۸	۵	۱۰۰	۳۲ ۱۳ ۴۳	۵۲.۰۳ ۳۷	۸۱۶	ئامبىيى	گەلى	۵۰

ئاقى لەورا گەلەك ئاق تىدا كۆمەنبوويه و نا رادەيەكى باش مفا ژى نەھاتىيە وەرگرتن، يانژى دبىت گەلەك ئاق ژىر بچىت ھەرۈەكى سكرى گوندى سىلكى و سكرى ل باكوورى رۇئاقايى گوندى مەلا ەھرب (سكرى ئاق كانىك) و سكرەكى دى ل دەقەرا برىفكا- ئەترووشى.

يەكەم: سكرىن قەزا سىمىلى

ل قەزا سىمىلى ۹ سكرىن ھەين كو ھندەك ژوان سكرىن ئاقنجىنە (سكرى مام ششان و كىشكان) و ۷ ژوان ژى سكرىن بچويكن (سكرىن ئاشكۇدل ۱،۲،۳ و سكرى سۇركا و سكرى گرى گەورى و سكرى كركل و سكرى سىكا). ل قىزى ئەم دى بەھسى دو سكران كەين، تەماشەي خىستەين ژمارە ۷ بكە.

خىستەين (۷)

ھندەك تايبەتەندىن گىشتى يىن سكرىن ل قەزا سىمىلى

ناقى سكرى	سۇركا	گرى گەورى
دوورائى ژ گوندى	۷۵۰	۱۸۰۰
دېزايى / مەتر	۱۰۵	۱۲۵
فرەھى ژ لايى سەرى / مەتر	۶	۵،۵
بلندەھى / مەتر	۱۲	۱۶
فرەھىيا بىكى / مەتر	۶۰	۵۰
فرەھىيا دەرگەھىن پىزىنى	۵	۴
جورى سكرى	ئاخا نخافتى	ئاخا نخافتى
شيانىن ەمباركرنى / ۱۰۰۰ م	۴۵۰	۴۰۰
مەرەم ژ دروستكرنى	ئافدانا گيانەوهران	ئافدانا گيانەوهران
سالا دروستكرنى	۵/۱۲/۲۰۱۱	۵/۷/۲۰۱۱
بلندەھىيا لىفنى دەرياجى / مەتر	۲۰ - ۱۷	۱۷ - ۱۵

- ب پشت بەستن ل سەر دىدارەكا كەسايەتى دگەل،

۱. ئەندازىار خالىدا ياسىن ھەجى، سەرپەرىشتا سكرى سۇركا
۲. ئەندازىار ئەياد عبدالسلام، سەرپەرىشتا سكرى گرى گورى

۲. پىرىيا وان ل سەر رووبەرەكى بچويك ھاتىنە دروستكرن و شيانىن وان يىن ەمباركرنى د سنووردان كو دگەھىتە ۵۰۰ - ۷۵۰ ھزار مەترىن سىجا.

۳. پىرىيا سكران بىنى ئىك دەرگەھى پىزىنى يى ھەي و فرەھىيا وان دناقبەرا ۳۰۵ مەتران و ب كوورائىيا وان ھەتا ۱ مەترە.

۴. توپۇگرافىيا دەقەرى فاكىتەرەكى كارىگەرە ل سەر دروستبونا قان سكران زىدەبارى ھەي دروستكرنا وان.

۵. دىزىيا پىرىيا قان سكران دناقبەرا ۷۵-۱۰۰ مەتران و فرەھىيا وان دناقبەرا ۵-۷ مەترانە ل لايى سەرى و فرەھىيا بىكى وان دناقبەرا ۴۰-۸۰ مەترانە، بلندەھىيا وانژى دناقبەرا ۱۲-۱۷ مەترانە.

۶. مەرەما سەرەكى يا دروستكرنا قان سكران ژىو مەرەمىن ئافدانا گيانەوهران و چاندنا ەردى يە زىدەبارى لايەنى گەشتوگوزارى و ھەلكرنا ئاقى.

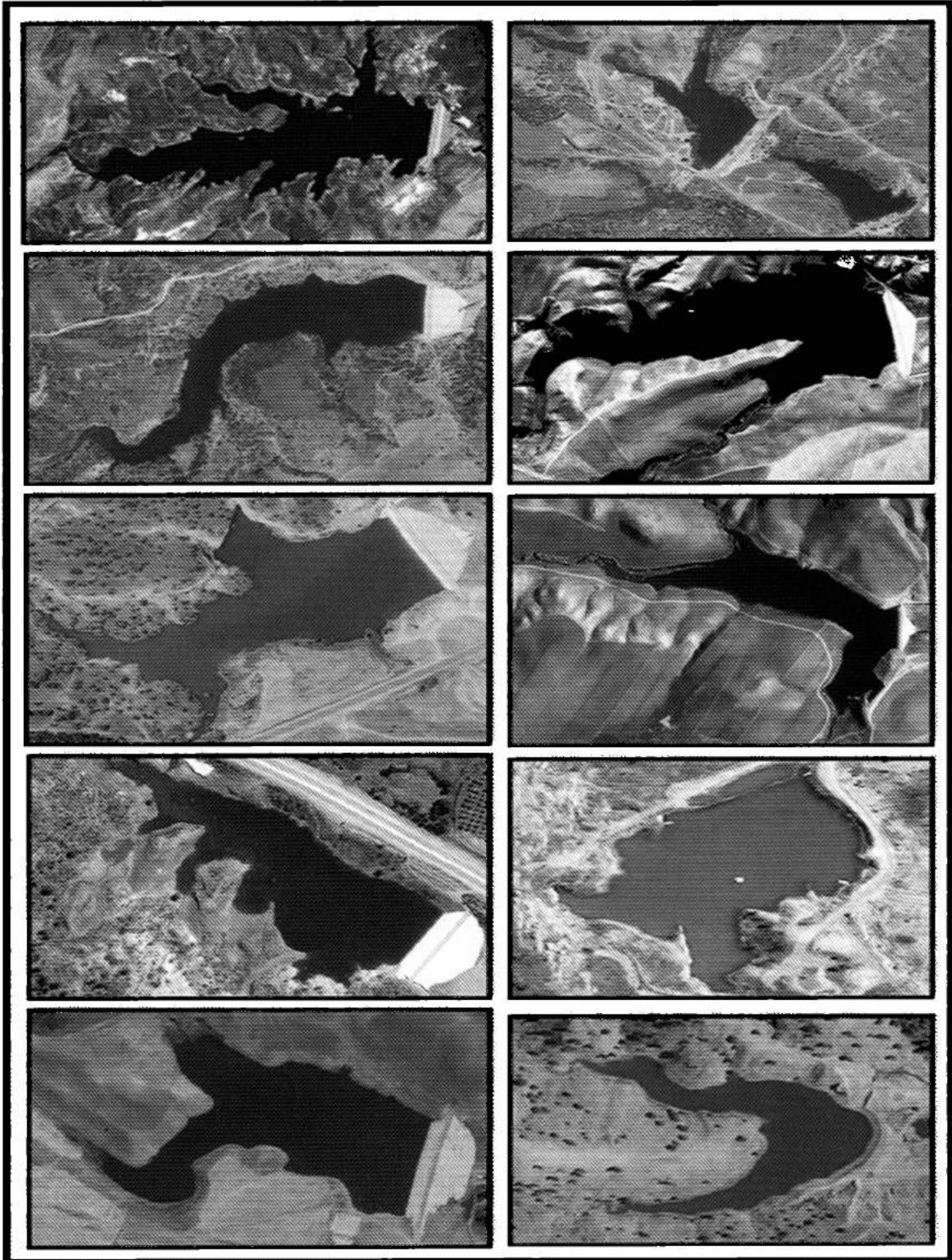
۷. ھژمارا قان سكران ل ھەمى قەزايان ۋەكى ئىك نىنە، ھەرسى قەزايىن سىمىلى و زاخۇ و ئامىدىن ب پلا ئىكىن دەين ل دۇر ھژمارا سكرىن لى ھەين، ل دووقدا قەزايىن دھۆك و شىخان دەين و ھەردو قەزايىن بەردەرەش و ئاكرى ل رىزا داويى دەين كو كىمىترىن ھژمارا سكران ل وىزى ھەنە.

۸. شىوھىي ھەوزىن ئاقى يىن قان سكران ژى د ۋەكەھەف نىن بەلكو شىوھىي وان دناقبەرا بازىنەيى و دىزى و سىگوشەيى دانە، تەماشەي وىنەين ژمارە ۸ بكە.

۹. پىرىيا قان سكران بىنى ئەنجامدانا ھندەك قەكۆلىنىن بەرفرەھ ل دۇر لايەنى جىۋلۇجى و بلندەھى و نزمىيا ەردى و ھایدرولوژى ھاتىنە دروستكرن، بەلگە ل سەر قىن چەندى ژى پىرىيا وان ل ھندەك دەقەرىن جىۋلۇجى يىن ئاسى ھاتىنە دروستكرن لەورا تووشى پەقىن يان شىكەستى بووينە، يانژى رووبەرەكى بەرفرەھ يى ەردى بەر سىنگى وان نىنە ژىو ەمباركرنا برەكا باش يا

ۈننەين (۸)

ھندەك نىمۇنە ل سەر شىۋەين دەرياچىن سكرىن بچويك ل پارىزگەھا دھۆكى

سەرەكى پىكدهيت، ئىك د كەفېتە لايى رۇئافايى گوندى كىفلا و پاشى خوار دىبىت بەرەف باشوورى ھەتا دگەھىتە لايى رۇژھەلاتى سەنتەرى قەزا سىمىلى و دا دگەل گەلىن دووى بگەھىتەئىك و د ئەنجامدا گەلىن سەرەكى يى سىمىلى پىكدىنن كو درىژيا وى ھەتا گەلىن دھۆكى دگەھىتە ۲۳ كم و پاشى ئاڧا وى درىژتە سكرى مووسل ب درىژيا ۳ كم.

ئاپتەتمەندىن گىشتى يىن سكرى سۇركا،

سكرى سۇركا زى ئىكە ژ وان سرکان يىن ژ گومتلىن تەقنى و نخافتى ب بەرنن پىكفەگىردايى ھاتىبە دروستكرن، دگەھىتە دەڧەرەكا دەشتى ب بلنداھىيا ۳۸۵ مەتران ل سەر ئاستى رووى دەريايى. لىنى دەڧەرا دەشتى ھۇمارەكا كرگان ھەنە بلنداھىيا وان دناڧەرا ۵۰۷ مەترانە. درىژيا سكرى دگەھىتە ۱۰۵ مەتران و فرەھىيا بنكى وى دگەھىتە ۶۰ مەتران و فرەھىيا سەرى وى زى دگەھىتە ۱ مەتران و بلنداھىيا وىزى دگەھىتە ۱۲ مەتران، تەماشەى

۱. سكرى سۇركا:

ئەف سكرە دگەھىتە دووراتىيا(۷۵۰) مەتران باكوورى گوندى سۇركا ۸،۷ كم باشوورى سەنتەرى قەزا سىمىلى ز گەلىن سىمىلى. تەماشەى وىنەين ژمارە ۹ بگە. ژ لايى فەلەكىفە دگەھىتە سەر ھىلا فرەھىن (۳۶۴۸۴۲) ل لايى باكوورى و ھىلا درىژاھىن (۲۲۴۹۴۲) ل لايى رۇژھەلاتى، تەماشەى نەخشەين ژمارە ۴ بگە. ل سەر رووى قى دەڧەرى ھۇمارەكا بەرنن خىزى و تەقنى يىن ھەين، لى گەلەك كون يى دناڧ ديوارىن وىدا ھەين و ئەف چەندە كارتىكرنى سەر ئاڧا وى يا ەمباركرى دگەت، ژبەركو گەلەك ئاڧ ژبەر دچىت^(۱۰).

رووبەرى ھەوزا سكرى سۇركا دگەھىتە ۷۱ كم^۲ كو ژ ھۇمارەكا گەلىن خوار پىكدهين ئەوين ژ بنارى باشوورى يى چىايى بىخىرى پىكدهين ب بلنداھىيا ۱۱۱۴ ھەك بلندترىن گوپىتكا چىايى دگەھىتە بەرامبەر گوندى سىجى. ئەف ھەوزە ژ دو گەلىن

وینەين (۹)

سكرى سۇركا ل قەزا سىمىلى

- وینە ژ لايى فەكۆلمرىفە ل پىكەفتى ۲۰۱۳/۳/۵ ھاتىبەگىرتن.

وينهين ژماره ۱۲ بکه. فى سكرى سالانه شيانين عه مباركرنا ۴۵۰ هزار مه ترين سىجا بين ئاڧى هه نه و بۇ مه ره مين چاندا عه ردى و ئاڧدانا گيانه وه ران ده يته بكار ئينان. ههروه سا فى سكرى ده رگه هى پيژنتى يى زنده يى هه ي ژبو رىگرتنى ل له هيبان كو فره هيبا وى دگه هيه ته ۵ مه تران^(۱۱).

۲. سكرى گرى گهورى:

ئەف سكره دگه فېته رۇژئاڧاين سهنه رى سىمىلى ب دووراتىيا ۷,۵ كم و ب دووراتىيا ۱۸۰۰ مه تران ژ گوندئ گرى گهورى. ئەف سكره ژ لايىن فه له كېڧه دگه فېته سه ر هېلا فره هېن (۲۶۵۳) ل لايىن باكوورى و هېلا درېژاهين (۲۲ ۴۵ ۴۲) ل لايىن رۇژه لائى. ئەف سكره ژ به رين خېزى (Sandstone) و ته خه كا به رين ته قنى (Clay stone) ب ستووراتىيا ۱,۱ مه تر هاتىبه چىكرن. زنده بارى ته خه كا تىكه ل يا ته قنى و خېزى ب ستووراتىيا ۱,۸ مه تران دگه ل ته خه كا دى يا ته قنى ب ستووراتىيا ۲,۳ مه تران زنده بارى ته خه كا چه سوى ب ستووراتىيا ۱,۸ مه تران^(۱۲).

هه وزا گه لىن گرى گهورى (Krikor) ژ دو لقين سه ره كى پىنكه هيت كو ژ بلندا هيبا ۱۲۸۰ مه تران ل چياين بىخىر ده يته خواري. لى بلندا هيبا پترىيا سه روكانىين فان هه ردو گه لىيان دناڧه ر ۱۲۰۰-۱۳۰۰ مه تراندا به ب تايه ت ل ده قه را دگه فېته به رامبه ر گوندئ بوسريان و كاواشا. درېژيا فان گه لىيان هه تا جه ئ سكرى دگه هيه ته ۱۶ كم و هه تا سكرى مووسل دگه هيه ته ۲۲ كم و رووبه رى وېژى دگه هيه ته ۴۵ كم^(۱۳).

ب شىوه به كى گشتى ئەف ده قه ره يا پره ژ بلندى و نزمببان لى ل گه له ك جهان ژى عه ردئ وى يى راسته ب تايه ت ل ناهه راستا جه وژى. ژبه ر هندئ توپوگرافىيا سكرى ده يته نياسين ب توپوگرافىيه كا خاروڧىچ به ره ف راستبوون و ساده بوونى. هنده ك جاران نوره كا رووبارن بچويك دگه هه نه سه ر كو ره نكه كووراتىيا هنده كان دگه هيه ته ۲۰ مه تران ژى.

تايه ت مه ندىين گشتى يىن سكرى گرى گهورى، سكرى گرى گهورى ژ گومتلىن ته قنى يىن نخاڧتى ب به رين پىنكه گرىدايى هاتىبه دروسنكرن و دگه فېته ده قه ره كا ده شتى كو هنده ك گرك لى هه نه بلندا هيبا وان دناڧه ر ۱۵-۱۷ مه تران. درېژيا سكرى ژى دگه هيه ته ۱۲۵ مه تر و فره هيبا بنكى وى ۵۰ مه تر و فره هيبا سه رى وى ۵,۵ مه تر و بلندا هيبا وېژى دگه هيه ته ۱۶ مه تران. شيانين سالانه يىن عه مباركرنا ئاڧى يىن فى سكرى دگه هه نه ۴۰۰ هزار مه ترين سىجا و ژبو مه ره مين چاندا عه ردى و ئاڧدانا گيانه وه ران ده يته بكار ئينان. ته ماشه ي وينهين ژماره ۱۰ بکه. شيانين عه مباركرنا ئاڧى يىن فى سكرى پشنت به ستنن دگه نه سه ر بارانا و هنده ك كانىين ئاڧى كو تىكرابىن هه ر كىنا ئاڧى تىدا دگه هيه ته (لېتر) چركه. ههروه سا فى سكرى ژى ده رگه هه كى زنده يى هه ي ل ده مى له هيبان ده يته فه كرن كو فره هيبا وى دگه هيه ته ۵ مه تران^(۱۴).

دووه م: سكرىن قهزا نامىدىي

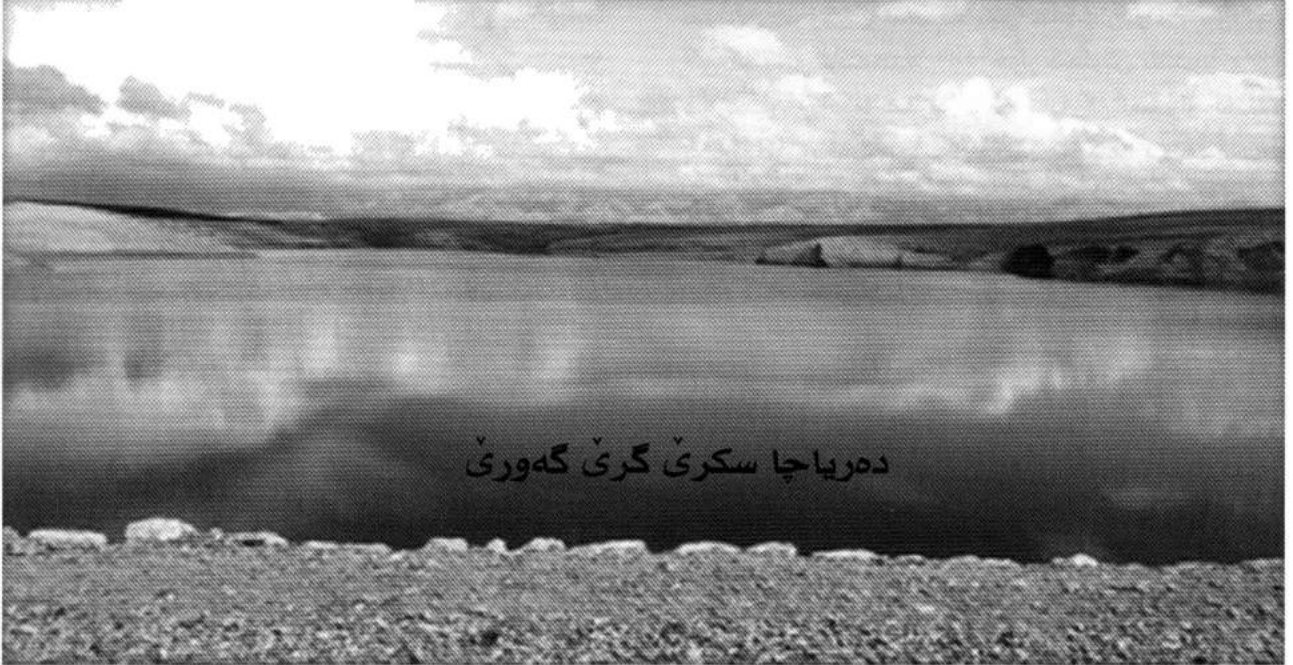
قهزا نامىدىي هژماره كا سكران لى هه نه لى بئنى ئىك ژوان ژ جوړى سكرىن ناڧنجيه كو نه وژى سكرى سپنه يى ۲ به و شيانين عه مباركرنا وى دگه هه نه ۵ مليون مه ترين سىجا يىن ئاڧى. لى ل قى قهزاين ۱۲ سكرىن بچويك يىن هه ين نه وژى نه قه نه. سكرى ئىنېشكى ۱,۲. سكرى شرتى. سكرى شىخ مه ما. سكرى گولن. سكرى سپنه يى رۇژئاڧاين ۱. ۲. و سكرى ئاشه وا ۱. ۲. سكرى سكرىن. سكرى گوندك. سكرى باشوورى سه رسنكى و سكرى سه رگه لى و سكرى خشخاشا. ته ماشه ي وينهين ژماره ۱۱ بکه.

۱. سكرى ئىنېشكى ۱:

ئەف سكره دگه فېته باشوورى گوندئ ئىنېشكى ب دووراتىيا ۲ كم ل سه ر گه لىن ئىنېشكى يى سه ره كى هاتىبه دانان و ل لايىن رۇژئاڧاين سهنه رى قهزا نامىدىي ب دووراتىيا ۱۳ كم و ل باكوورى سه رسنكى ب دووراتىيا ۵,۵ كم. ئەف سكره دگه فېته سه ر هېلا

ۋىنەين (۱۰)
سكرو دهرىاچا گرى گهورى

- ۋىنە زلاين فەكۆلەرىشە ل پىنكەفتى ۲۰۱۳/۳/۵ ھاتىپەگرتن.

ۋىنەين (۱۱)
سكرو سەرگەلى - ناھىيا دىرەلوكن

- ۋىنە زلاين فەكۆلەرىشە ل پىنكەفتى ۲۰۱۵/۵/۱۷ ھاتىپەگرتن.

۱۵۷ مەتر و فرەھىيا بىنكىۋى ۱۰ مەتر و فرەھىيا سەرىۋى ۱ مەتر و بلنداھىيا وىزى دگەھىتە ۱۵ مەتران. شىيانىن سالانە يىن ەمباركرنا ئاقى يىن فى سكرى دگەھنە ۱۵۰ ھزار مەترىن سىجا و زىۋ مەرەمىن چاندنا ەردى و ئاقدانا گىانەوهران دەھتە بكارىنان زىدەبارى لايەنى گەشتوگوزارى. ھەرۋەسا فى سكرى زى دەرگەھەكى زىدە يى ھەى لدەمى لەھىيان دەھتە قەكرن كو فرەھىيا وى دگەھىتە ۱۶ مەتران و كووراتىيا وى دگەھىتە ۳ مەتران^(۲۵).

۲. سكرى گوندى خىخاشا:

سكرى خىخاشا دگەھىتە سەر ئىك ژوان رووبارىن ژبلنداھىين باكوورى يىن ھەوزا گەلىن نىنك دەھتە خوار ل وى دەقەرى كو بلدى و نزمىبەكا ئالۇز يا ھەى، تەماشەى وىنەىن ژمارە ۱۳ بكە، ئەف سكرە دگەھىتە رۇژھەلاتى ناھىا بىگوقا ب دووراتىيا ۱۰ كم و باشوورى رىكا گىشتى دناقبەرا (كانى ماسى-

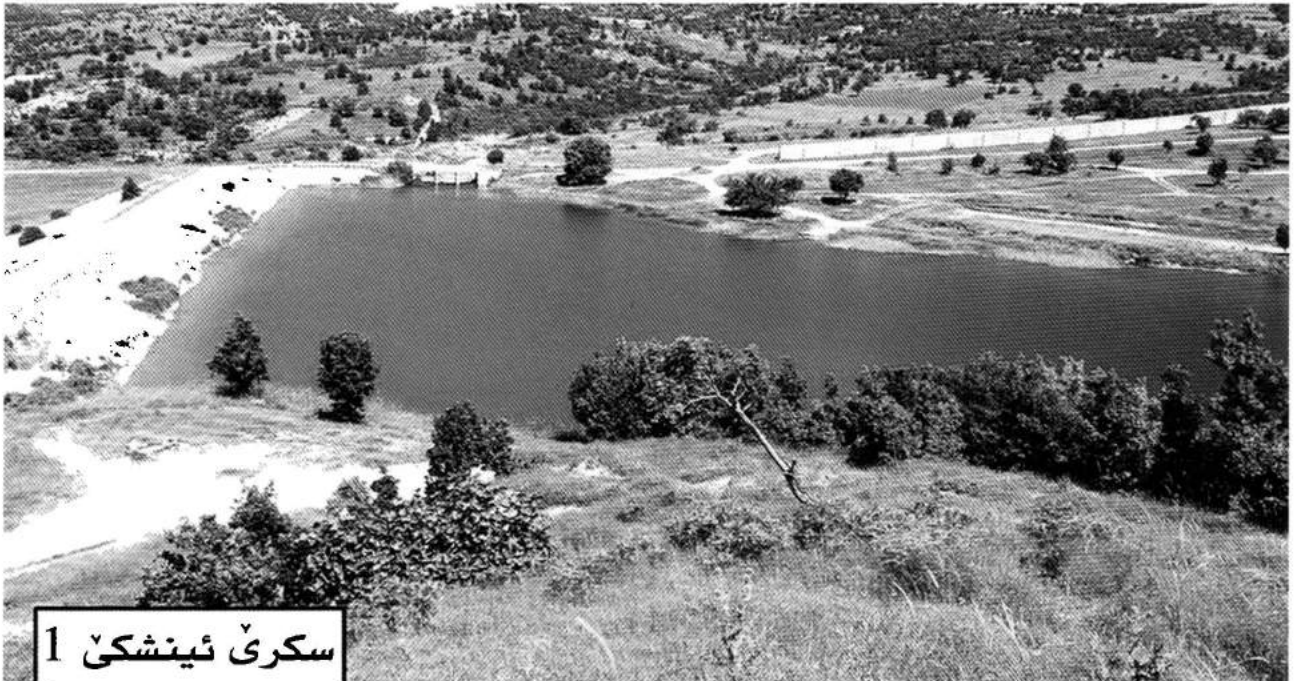
فرەھىيا (۳۷۰۵۰۸) ژلاين باكوورى و ھىلا درىژاھىين يا (۲۰۶۰۰۰۰) ژلاين رۇژھەلاتى .

جىۋلۇجىيا جەھى فى سكرى يا سادەيە و پىكھاتنا وى نەيا ئالۇزە و جەھى وى كەفرىن تەقنى يىن مەزن لى ھەنە. توپوگرافىيا ھەوزا وىزى يا پەرە ژ بلدى و نزمىن مەزن ب تايبەت ل بنارى گوندى ئىنىشكىن (بنارى باكوورى يىن چىيىن مەتىن)، ئەف سرۇشتى بلدى و نزمىن بوويە ئەگەرى پەيدا بوونا ھەوزەكى كو دىيانىن وىدا ھەبىت ئافەكا مەزن ەمبار بكەت. شىۋەىن فى دەرىجا فى سكرى يى درىژە كو دگەھىتە ۲۰۰ كم و تىكرابىن فرەھىيا وىزى دگەھىتە ۷۰ مەتران^(۲۴).

تايبەتمەندىن گىشتى يىن سكرى ئىنىشكىن ۱:

ئەف سكرە ژ گوملىن تەقنى يىن نخافتى ب بەرىن پىكفەگرىداىى ھاتىبە دروستكرن، تەماشەى وىنەىن ژمارە ۱۲ بكە. درىژىيا سكرى زى دگەھىتە

۱۲) وىنەىن سكرى ئىنىشكىن ۱

سكرى ئىنىشكىن ۱

- وىنە ژلاين فەكۆلەرىفە ل رىكەفتى ۲۰۱۵/۵/۱۷ ھاتىبەكرتن.

فرههين يا (٣٦٥٧٤٨) ژ لايىن باكوورى و هينلا دىنژاهين يا (٤٣ ١٥ ٥٢) ژ لايىن رۆزه لاتى.

١. سكرى باگيرا ١:

سكرى باگيرا دكههفته دهقههكا ئاسنى و ل دورماندورى وئ چيا و بلنداھين مەزن هەنە. بلنداھيا ھەوزا وئ دگههفته ١٠٠٠ - ١٢٠٠ مەتران ل سەر ئاستى روويى دەريايى. ئەف سكره دكههفته رۆزه لاتى كۆمەنگەھا باگيرا ب دوورايىيا ١٠ كم. رىنكا گەھشتنا قى سكرى دئ ب رىنكا چيايى يا پرى كەندال و ئالۆزى بيت و ھژمارەكا مەزن يا بيستانان ل وئ دەقەرئ ھەنە. توپوگرافيا قى دەقەرئ يا ھارىكار بوو ژيۇ دروستكرنا سكرهكى ل دەقەرئ ژ پىخەمەت عەمباركرنا ئافى و بكارئىنانا وئ بۇ مەرەمىن چاندنا عەردى ل دەقەرئ وئ يىن باشوورى، تەماشەى وىنەين ژمارە ١٤ بگە. ئەف سكره دكههفته سەر هينلا

ئاپتەمەندىن گشتى يىن سكرى باگيرا ١:

سكرى باگيرا ١ ل ھندەك لايىن وئ ديوارەكى كونكرتىن يىن ب ھىز ھەيە. ئەف سكره ژى ژ كومتلن تەقنى يىن نخافتى ب بەرىن پىنكفەگرىدايى ھاتىيە دروستكرن. درىزيا سكرى ژى دگههفته ٤٠ مەتر و فرەھىيا بنكى وى ٣٥ مەتر و فرەھىيا سەرئ وى ٤ مەتر و بلنداھىيا وىزى دگههفته ١٠ مەتران. دەرياچا قى سكرى شىوہەكى لاكىشەيى يىن ھەى كو درىزيا وى دگههفته ٣٠٠ م و فرەھىيا وى دگههفته ١٥٠ مەتران شىانين سالانە يىن عەمباركرنا ئافى

ويئەين (١٤)

دیتنەكا ئەسمانى بۇ ھەوزا سكرى باگيرا ١

- ب پشت بەستن ل سەر بەرنامى ٢٠١١ Sas plant

ل باكوورئ گوندئ حەسەن ئاڧا ل دووراتىيا ۱ كم و رۇژئاقابئ رىكا سەرەكى يا دناقبەرا (گەلى - زاخۇ) دا ب دووراتىيا ۳۰۰ مەتران، تەماشەى وىنەىن ژمارى ۱۵ يكە. ئەف سكرە دكەقەتە سەر هىلا فرەهىيە يا (۲۷ ۰۵ ۵۲) ژ لايئ باكوورى و هىلا درىزاهىيە يا (۲۹ ۳۹ ۴۲) ژ لايئ رۇژەلاتى. توپوگرافىيا فىئ دەفەرئ گەلەك يا پىلدارە و بلنداھىيا وى دكەھىتە ۵۸۰- ۵۹۵ مەتر ل سەر ئاستى روويى دەريايى، وىنە (۱۶).

تايبەتمەندىيەن گىشتى يىن سكرئ حەسەن ئاڧا،
سكرئ حەسەن ئاڧا ل ھندەك لايئ وى ديوارەكى كونكرتئ يى ب هىزەھە. ئەف سكرەژى ژ كومتلئ تەقنى يىن نخافتى ب بەرىن پىكفەگرىندايى ھاتىبە دروستكرن. درىزىيا سكرى ژى دكەھىتە ۷۵ مەتر و فرەھىيا بىكى وى ۳۵ مەتر و فرەھىيا سەرئ وى ۸ مەتر و بلنداھىيا وىژى دكەھىتە ۱۶ مەتران. شىانئىن

يى ھەى ل دەمى لەھىيان دەھتە قەكرن كو فرەھىيا وى دكەھىتە ۲ مەتران و كووراتىيا وى دكەھىتە ۱ مەتران. دەريچا فى سكرى شىوہەكى لاکىشەىي يى ھەى كو درىزىيا وى دكەھىتە ۳۰۰ م و فرەھىيا وى دكەھىتە ۱۵۰ مەتران.

چوارەم: سكرئ قەزا زاخۇ

ل قەزا زاخۇ چ سكرئ نافتجى نىنن بەلكو ھژمارەكا سكرئ بچويك يىن ھەين كو مە قەكۆلئ ل سەر ۱۵ سكران كرىبە و ل قىرى دئ بەحسئ دو ژوان سكرئ بچويك كەين.

۱. سكرئ حەسەن ئاڧا:

ئەف سكرە دكەقەتە سەر ئىك ژ وان رووبارىن ژ بلنداھىيەن باكوورى يى بنارىن چىايئ بىخىرى دەھتە خوارى و دناڧ دەفەرەكا پرى بلندى و نزماتى را دبۆرىت

وینەین (۱۶)

دەريچا سكرئ حەسەن ئاڧا ل نىزىكى زانكۇيا زاخۇ

- فەكۆلئەكا مەيدانى ل رىكەفتى ۲۰۱۵/۵/۱۷.

بىدولتى، سكرى مارينا). تايىبەتمەندىن قان سكران
ژى ھەروھكى تايىبەتمەندىن سكرىن بچويك يىن
قەزايىن دى نە.

ل داويى ھەژى گوتنى يە كو دروستكرنا سكرىن
بچويك نە ھزرەكا نوو يە يان ژ نوو ھاتىنە دروستكرن
بەلكو ئەف سكرە ھەر ژ كەقندا ھاتىنە دروستكرن
و بەلگە سەر قى چەندى ژى چەندىن بەرمايىكىن
سكرىن كەقن ل دەقەرى ھەنە كو ل سەر رووباران
ھاتىنە دروستكرن

ھەروھكى بەرمايىكىن سكرى بەرى يى سەر
كەلىن سېنەي باشوورى رۇژئافايى گوندى غلبىش،
تەماشەي وينەيى ژمارە ۱۸ بكە. زىندەبارى چەندىن
جورنى دى يىن ھەلكرتنا ئاقى ۋەك كەھارىزان.

مەتر و تىكرابى فرەھىيا ۋى دگەھىتە ۵۰ مەتران.
شيانىن سالانە يىن ەمباركرنا ئاقى يىن قى
سكرى دگەھنە ۱۰۰ ھزار مەترىن سىجا و ژبو
مەرەمىن چاندنا ەردى و ئاقدانا گيانەوھران دەھتە
بكارئىنان و پىشت بەستنى ل سەر ئافا بارانان دكەت
يىن ژ بنارى وان گركان دەھتە خوارى يىن دكەقنە
بەرامبەر سكرى.

پىنجەم: سكرىن قەزا شىخان

قەزا شىخان ل رىزا داويى دەھت ب ھەبوونا سكرىن
بچويك و ئەم تنى ل سەر پىنج ژ وان راوھستىايىنە،
ئىك ژوان ژ يا ئاقتى يە كو سكرى خىسە، يىن
بچويك ژى پىكھاتىنە ژ (سكرى شىخان، سكرى

ۋىنەيى (۱۸)

بەرمايىكىن ئىك ژ سكرىن كەقن ل سەر كەلىن سېنەي ل باشوورى رۇژئافايى گوندى غلبىش

- احمد على حسن الببواتى، حصاد المياھ فى حوض وادى صىنە الغربى - دھوك / دراسة فى الجيومورفولوجيا التطبيقية،
المؤتمر الوطنى الجغرافى الاول، بغداد، ۱-۱۲/۲۰۱۰، ص ۵۹۸.

پهراويز:

1. <http://www.stooob.com/201494.html>
2. <http://www.arab-ency.com/ar>
3. <http://www.arab-ency.com/ar>
4. <https://ar.wikipedia.org/wiki>
5. افيفا امهوف، واخران. السدود والانهار والحقوق، مؤسسة هيسيرين، شبكة الانهار الدولية، الولايات المتحدة الامريكية، 2006
6. ادارة مشروع سد بخمة ، تقرير عام عن سد بخمة ومنشأته الرئيسة، مطبوع 2013.
7. المصدر نفسه.
8. Google earth 2015
9. جعفر محمد طاهر، علاقة الامطار بالمياه السطحية والحمولة العالقة في حوض نهر دهوك، رسالة ماجستير(غير منشورة) كلية الزراعة جامعة الموصل، 1980، ص 16.
10. رمضان حمزة محمد، تقويم المخاطر البيئية للموجات التصريفية الحرجة لسد دهوك على استخدامات الارض المجاورة، (دبلوم في الجغرافية) ، جامعة الموصل، 2007، ص36.
11. <https://ar.wikipedia.org/wiki/www>
كذلك انظر: رمضان حمزة ، سد دهوك الاروائي الواقع والطموح، مجلة دهوك، العدد 3، لسنة 1998، ص104
12. مديرية ري دهوك ، التقرير الجيولوجي لسد كشكان ، بدون سنة.
13. مديرية ري دهوك ، التقرير الجيولوجي لسد كشكان ، مصدر سابق.
14. مديرية ري دهوك ، التقرير الجيولوجي لسد مام شفان ، بدون سنة .
15. السدود الصغيرة في حوض سهل سميل - دهوك (دراسة في حصاد المياه)، المؤتمر العلمي لكلية التربية الاساسية، 2013 / 5/ 8 - 7.
16. مقابلة شخصية مع المهندس المشرف على سد مام شفان(كمال توفيق) ، دائرة ري دهوك .بتاريخ 2013/3/5.
17. Sbna- 2 Dam, Hydrological Investigation Report, Duhok ,Iraq, 2012, p 4-5.
18. ادارة مشروع سد خنس ، تقرير عام عن سد بخمة ومنشأته الرئيسة، مطبوع 2013.
19. احمد علي حسن البيواتي، حصاد المياه في حوض وادي صبنه الغربي - دهوك / دراسة في الجيومورفولوجيا التطبيقية، المؤتمر الوطني الجغرافي الاول ، بغداد، 2010/12/21، ص 598.
20. مديرية ري دهوك ، التقرير الجيولوجي لسد صوركا ، بدون سنة ، ص1.
21. مقابلة شخصية مع المهندسة المشرفة على سد صوركا (خالدة ياسين حجي) ، دائرة ري دهوك ، بتاريخ 2013/3/19.
22. مديرية ري دهوك ، التقرير الجيولوجي لسد كرى كورى ، بدون سنة ، ص1.
23. مقابلة شخصية مع المهندس المشرف على سد كرى كورى (اياذ عبد السلام)، دائرة ري دهوك، بتاريخ 2013/3/19.
24. الدراسة الميدانية بتاريخ 2015 / 5 / 17
25. الدراسة الميدانية بتاريخ 2015 / 5 / 17
26. Google earth ,2015
27. الدراسة الميدانية بتاريخ 2015 / 5 / 17

جوداھىيا جۆرى و جھى يا بەروبوۋمىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى

پ.ھ. ئىبراھىم خىمان ھام
زانكۇيا دھۆك - كولىزا زانستىن مروفايەتى

دەسپىك:

چاندن دھىتە ھژمارتن ئىك ژ ديارترىن چالاكىين ئابوورى يىن مروفايەتى، ژبەرگو چاندن ئىك ژ كەرتىن ھەرە سەرەككىين بواری ئابوورى پىكدئىنيت كو پىكدھىن ژ كەرتىن (چاندن، پىشەسازى، بازرگانى و قەگوھاستن.... ھند)، ئانكو ئەم دىن بىژىن ئەف چالاكېە بېرا پىشتى يا بواری ئابوورىيە و ب شىۋەبەكى مەزن و كارىگەر دىبىتە ئەكەرى زىدەكرنا بەرھەمى نىشتىمانى و داھاتى نافخۇبى ب تايبەت ل وان وەلاتىن د قۇناغا گەشەكرنى دا ئەوین كو ئابوورى وان پىشت گەرمى چاندنى و چاندنى.

ئەف پىشەبە ل دھەرا قەكۆلین ل سەر ھاتىبە ئەنجامدان كو پارىزگەھا دھۆكى بە ل وى سەردەمى بەدباۋوبىە دەمى كو ژبو ئىكەم جار مروف ل كوندىن چاندنى ئاكنجى بووین، كوندى ئەسۋنە كو دھىتە ھژمارتن ئىك ژ كوندىن چاندنى يىن دەستپىكى د دىرۇكا مروفايەتىن دا، گەلەك ژ سەنتەرى پارىزگەھا دھۆكى يىن دوور نىنە و چەندىن شىۋىنوارىن كەفن لى ھاتىبە دىنن ئەف چەندە ژى باشتىن نىمۋنەبە

ل سەر بەدباۋوب و ب كارئىنانا چاندنى ل كوندىن چاندنى و ئاكنجىبوونا خەلكى ل وان كوندان ھەر ژ دەستپىكا چەرخىن دىرۇكى.

پارىزگەھا دھۆكى يا ناقدارە ب چاندنى دىمى يىن زىستىنى (گەنم و جەھ) ل پىرىيا دھەرتىن دەشتىن ل پارىزگەھى كو پىشت بەستىن دكەتە سەر كاۋدانىن ئافوھەۋاى ب تايبەت ژى بارانان. ئەف بەروبوۋمە دھىتە ھژمارتن زىدەرى سەرەكى يى داھاتى ئاكنجىين پارىزگەھى ب تايبەت ژى جۇتیار و كرىكارىن ل كەرتى چاندنى كاردكەن. ھەردىسان دھۆك ب چاندنا جۇرىن دى يىن چاندنى ۋەك بەروبوۋمىن باقلەمەنىيان و كەسكاتى و فىقى ژى يا ناقدارە.

ئارىشا قەكۆلىنى

ب كورتى ئارىشا قى قەكۆلىنى دەپرىنى ژ ھەبوونا جوداھىي ژ ئالىق جۇريا بەرھەمى و بەرھەمى چاندنى دكەت، زىدەبارى جوداھىيا رووبەرى عەردى چاندنى و جھى وى رووبەرى ھاتىبە ب كارئىنان ل پارىزگەھا دھۆكى، ئەف چەندە ژى دكەقبتە ژىر كارىگەريا

پىنكھاتنا بەروبۇمى و زاراقى ب كارئىنانىن عەردى چاندنى ئەوھ كو زاراقى دووى مەرەم ئى دابەشبوونە ل سەر ب كارئىنانىن جوداجودا يىن عەردىن چاندنى وەك دارستان و جھىن گىيى يىن چەراندنا پەزى، لى زاراقى پىنكھاتنا بەروبۇمى بتنى لايەنەكى ئى ب كارئىنانىن عەردى چاندنى بخۇفەدگىت ئەو ئى دابەشكرنا جھىن چاندنى ل سەر بەروبۇمىن چاندنى يىن جوداجودا^(۱).

ل دووف وان ئىدەر و داتايىن رىزەيا بەرھەم ئىنان و رووبەرىن عەردىن چاندنى رىو چاندنا بەروبۇمان يىن ب دەست مە كەفتىن، خۇيا دىت كو ل پارىزگەھا دھۆكى پىنكھاتنا بەروبۇمى بەھرا پتر ئى بەروبۇمىن زىستانى فەدگىت، كو رىزەيا وى ئالىي بەرھەم و رووبەرىن عەردى چاندنىقە ئى يا بەروبۇمىن ھاقىنى پترە، ھەردىسان ئەف داتايە ب شىنۆھىەكى سەرەكى و ب پلا ئىكى ئامازە دكەنە سەر ھەبوونا رىزەياكە باش يا دو جۆرىن بەروبۇمىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى ئەو ئى ل دووف وەرزىن سالى و ب قى رەنگى ل خوارى:

يەكەم: بەروبۇمىن چاندنى يىن زىستانى

ئەف جۇرە وان بەروبۇمان ب خۇفە دگىت يىن ل دەستپىنكا وەرزى پايىزى دھىنە چاندن و پترىيا دەمى گەشەكرنا وان ل وەرزى زىستانى يە و ل داوپىيا وەرزى بوھارى و دەستپىنكا وەرزى ھاقىنى دگەن^(۱). بەروبۇمىن زىستانى ل دەفەرا فەكۆلىن ل سەر ھاتىبە ئەنجامدان پىنكھىن ئى بەروبۇمىن دانودكاكى يان ئى (گەنمى دىمى، گەنمى ئاقى، جەھى دىمى و جەھى ئاقى) ب پلا ئىكى ئالىي بەرھەمى چاندنىقە كو سەرجمى رىزەيا بەرھەمىنانا وان دگەھىتە (۸۰، ۸۰٪) ئى زىستانى گىت بەروبۇمىن زىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى:

لى بەروبۇمىن رەدار^(۱) كو پىنكھىن ئى (پىشاز، سىلك، پتات، تىر، شىلم، شىلمدر و گىزەر) رىزەيا (۱۵، ۱۵٪) ئى زىستانى گىت يىن بەرھەمىن

ھىمارەكا فاكترىن سىرۇشتى و مرقابەتى كو د ھەمان دەمدا دىن بىنە ئەگەرى سەرگەفتن يان نەسەرگەفتنا بەرھەمى چاندنى.

مگرتىين فەكۆلىنى

ئەف فەكۆلىنە ل سەر بىنەمىن قان مگرتىيان (گىرمانان) دەست پىنكەت:

۱. ھەبوونا جوداھىيا دناقبەرا شىوازىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى ئى ئالىي بر (چەندايەتى) و جۆرى بەرھەمى.
۲. ھەبوونا جوداھىيا جھى رىو بەروبۇمىن چاندنى ئى ئالىي قەبارەين رووبەرىن عەردى يىن ھاتىنە ب كارئىنان بۇ چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى.

ئارمانچىن فەكۆلىنى

ئارمانچا قى فەكۆلىنى ئەوھ خواندەنەكا زانستى رىو قان بواران بىكەت:

۱. فەكۆلىنا بەروبۇمىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى ئى ئالىي بر و جۆرى بەروبۇمى ل سالىن ۲۰۱۳-۲۰۱۴.
۲. فەكۆلىنا جوداھىيا جھى رىو بەروبۇمىن چاندنى ئى ئالىي قەبارەين رووبەرىن عەردى چاندنى يىن ھاتىنە ب كارئىنان رىو چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن ۲۰۱۳-۲۰۱۴.

پىنكا ئىكى يا فەكۆلىنى:

پىنكھاتنا جۆرى يا بەروبۇمىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى

مەرەم ئى پىنكھاتنا جۆرى يا بەروبۇمىن چاندنى ئەو رووبەرىن عەردى يە يىن ھاتىبە چاندن ب چەندىن جۆرىن جوداجودا يىن بەروبۇمىن چاندنى دماوھىەكى دەستپىشانكرى دا كو بەھرا پتر ئەف ماوھىە ئى سالەكى پىنكھىت، جوداھى دناقبەرا زاراقى

پىژىھيا بەروبوۋمىن زۇستانى ل پارىزگەھا دھۆكى بەروبوۋمىن كەسكاتىنە (قەرنابىت، كەلەمى، خەس، و كەسكاتىن دى) كو پىژىھيا وان بتنى (۱۱، ۰٪) ئى بە ژ سەرجهمى گىشتى يى بەروبوۋمىن زۇستانى ل پارىزگەھا دھۆكى تەماشەى خىشتەيىن (۱.۲)، وئىنەيى (۱) و نەخشەيى (۱) بگە.

چاندنى پىكدىئىنيت، ئەو ژى ژىر پىژىھيا بلند يا بەرھەمى پىتان. ل دووقدا ژى بەروبوۋمىن زەيتى (گولبەرۋژ، گەنمەشامى، گىژنىژ و سىرا) و باقلەمەنى (نۆك، نىسك، باقلكىن تەر و باقلكىن ھىك) پىژىھيىن (۲،۸۱٪) و (۱،۲۸٪) ئى ژ سەرجهمى بەروبوۋمىن زۇستانى يىن پارىزگەھى پىكدىئىن، لى كىمىترىن

خىشتەيى (۱)

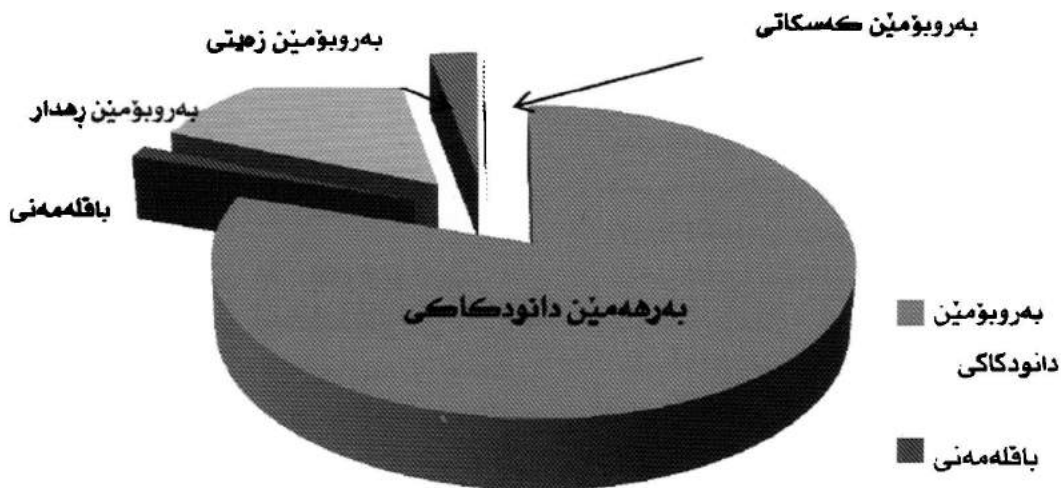
گرىگىيا پىژىھيا يا بەروبوۋمىن چاندنى يىن زۇستانى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووق بەرھەمى (تەن) ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	جۇزى بەروبوۋمى	بىرا بەرھەمى / تەن	%
۱	بەروبوۋمىن دانودكاكى	۳۹۲۹۸۰	۸۰،۰۸
۲	باقلەمەنى	۱۳۰۶،۷۵	۱،۲۸
۳	بەروبوۋمىن پىھدار	۷۱۸۲۲،۵	۱۵،۶۵
۴	بەروبوۋمىن زەيتى	۱۳۸۱۲،۵	۲،۸۱
۵	بەروبوۋمىن كەسكاتى	۷۹۰،۹	۰،۱۶
	سەرجهمى گىشتى	۴۹۰۷۱۲،۶۵	۱۰۰

- ئەف خىشتەيە ژ ئالىن فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن كو پىشت بەستىن كرىبە سەر ژىدەرى، (حكۇمەتا ھەرنما كوردستانا عىراقىن، وەزارەتا چاندنى، پىفەبەرىا گىشتى يا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، داتايىن نەبەلاڧكرى، ۲۰۱۴).

وئىنەيى (۱)

گرىگىيا پىژىھيا يا بەروبوۋمىن چاندنى يىن زۇستانى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووق بەرھەمى (تەن) ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف وئىنە ژ ئالىن فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن كو پىشت بەستىن كرىبە سەر داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱).

خىستەينى (۲)

گرىنگىيا پىزەينى بابەرھەمئىنانا بەرۈبۈمىن زىفستانى (تەن) ل دووف بەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەۋىگى
ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەرۈبۈم قەزا	بەرۈبۈمىن دانودكاكى		باقلمەنى		بەرۈبۈمىن رەدار		بەرۈبۈمىن زەينى		بەرۈبۈمىن كەسكىتى	
	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم
دەۋىگى	۳	۱۱۸۱۱	۱,۶	۱۰۱,۲۵	۰,۵۷	۴۳۸,۸	۰,۱۷	۲۳,۶	۱۴	۱,۷۷
سىمىنل	۲۳,۵	۹۲۳۶۵	۱,۱	۶۹	۲۴,۲	۱۸۱۳۷,۷	۱۰,۱	۱۴۰۱,۳	۶۶,۴	۸,۳۹
ئامپىنى	۱,۱۸	۴۶۵۴	۵,۴۲	۳۴۲	۲,۲	۱۷۰۹	۰,۳۹	۵۴	۱۸۹,۷	۲۳,۹۸
شىخان	۲۵,۸۱	۱۰۱۴۳۷	۱۹,۶	۱۲۴۱,۵	۳۶,۴	۲۷۹۲۹,۵	۶۶,۲	۹۱۳۳,۹	۴۸۳,۲	۶۱,۱
ئاكرى	۱۰,۱	۳۹۷۰۳	۲۶,۸	۱۶۹۵,۵	۱,۵۵	۱۱۸۵	۰,۰۳	۳,۹	۱۱,۹	۱,۵
زاخۇ	۱۰,۳	۴۰۴۶۰	۲	۱۲۷,۵	۹,۸۸	۷۵۹۴,۵	۰,۲۷	۳۸	۲۵,۷	۳,۲۵
بەرۈبۈمىن	۲۶,۱	۱۰۲۵۵۰	۴۳,۳	۲۷۳۰	۲۵,۲	۱۹۳۲۸	۲۲,۸	۳۱۵۷,۸	-	-
پارىزگەھا	۱۰۰	۳۹۲۹۸۰	۱۰۰	۶۳۰۶,۷۵	۱۰۰	۷۶۸۲۲,۵	۱۰۰	۱۳۸۱۲,۵	۷۹۰,۹	۱۰۰

- ئەف خىستەينە ژ ئالىن فەكۈلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن كو پشت بەستىن كرىيە سەر ژىدەرى: (حكۇمەتا ھەزىما كوردستانا عىراقىن،
وزارەتا چاندنى، پىشەبەريا گىشنى يا چاندنى ل پارىزگەھا دەۋىگى، داتايىن نەبەلاڭكىرى، ۲۰۱۴).

ژ پىزانىن خىستەينى ل سەرى ئەف راستىيە بۇ

مە دىاردىن،

۱. ژۈبەرھەمئىنانا بەرۈبۈمىن دانودكاكى قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ب پىزەيا (۲۶,۱%) ئى ژ سەرجمەن گىشنى يى بەرھەمى پارىزگەھى دەيت، ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزايىن شىخان و سىمىنل ب پىزەينى (۲۵,۸۱%, ۲۳,۵%) ئى ل پىزىن دووى و سىن ل دووق ئىكەين. ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ ھەبوونا دەشتىن بەرفرەھ ل قان قەزايان دزفريت كو ەردى دەشتى پىزەيا مەزىن يا رووبەرى وان پىكەئىنيت، زىدەبارى پىشتگەرمىيا وان يا تەمام بۇ سەر بەرۈبۈمىن دىمى ب تايەت گەنم و جەمى ل پىزىن چوارى و پىنچى ھەر ئىك ژ قەزايىن زاخۇ و ئاكرى دەين ب پىزەينى نىزىكى ئىك ئەو ژى (۱۰,۳%, ۱۰,۱%) ئى ل دووق ئىك، ئەگەرىن قان پىزەينى بلند ژى ھەر وەكى وان ئەگەرەنە يىن بۇ ھەرسىن قەزايىن بەرى نوکە

مە دىاكرىن، لى ھەردو قەزايىن دەۋىگى و ئامپىدىن پىزەيا كەلەك كىم ژ سەرجمەن گىشنى يى بەرۈبۈمىن دانودكاكى پىكەئىنن ئەو ژى پىزەينى (۳% ئى، ۱۶,۱%) ئى ل دووق ئىك، ئەگەرىن قى چەندى ژى بۇ ھەبوونا ەردىن ھىك و ژىنگەھەكا چىيى دزفريت.

۲. ھەردىسان بۇ بەرۈبۈمىن بەقلەمەنيان ژى، قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ب پىزەيا (۴۳,۳%) ئى ژ سەرجمەن گىشنى يى بەرھەمى ل پارىزگەھى دەيت، ل دووقدا قەزا ئاكرى ب پىزەيا (۲۶,۸%) ئى ل پىزا دووق دەيت. ئەف ھەردو قەزايە پىكە پىزەيا (۷۰%) ئى ژ سەرجمەن گىشنى يى بەرھەمى پارىزگەھى پىكەئىنن، ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ كاوداتىن ژىنگەھى و ئاۋەھوايى يىن كونجايى دزفرىن زىدەبارى ھەبوونا جۇتياران ل قان ھەردو قەزايان كو ژيانا خۇ ژىو چاندنا قى جۇرى بەرۈبۈمى تەرخانكەرى فىجا چ ژىو دابىنكرنا خوارنا خۇ يا

۱،۵۵% ئى ، ۰،۵۷% ئى ل دووفا ئىك. ئەماشەى نەخشەىن ژمارە (۱) بكە.

۴. قەزا شىخان شىياپە نىزىكى سىيكا بەروبوۋمىن زەيتى ژ سەرجهمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى پىكېنىت ئەو ژى ب پىژەيا(۱۱،۲)% ئى، ل دووفا قەزا بەردەرەش دەيت ب پىژەيا (۲۲،۸)% ئى، ئەگەرئ قى چەندئ ژى بۆ ھندئ دزقېت كو پىتريا عەردئ قان قەزاياى ژىو چاندنا گەنمەشاميان ھاتىبە تەرخانكرن. ل دووفا قەزا سىمىل ب پىژەيا (۱۰،۱)% ئى دەيت. لى قەزاياىن دى ھەمى پىكفە بىننى پىژەيا (۱)% ئى ژ سەرجهمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى پىكېنىن.

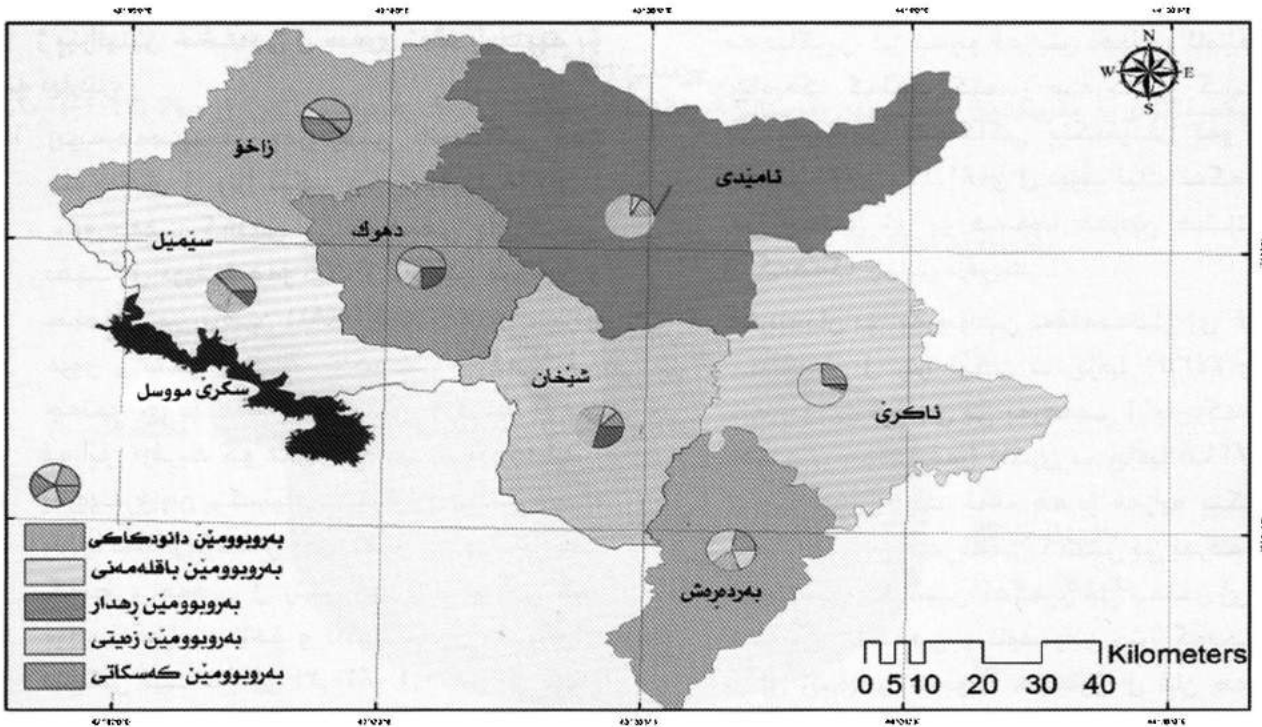
۵. ھەردىسان ژىو بەروبوۋمىن كەسكاتىن بەرى قەزا شىخان پىشكا ھەرە مەزن قەدگىت ئەو ژى ب پىژەيا (۱۱،۱)% ئى، ل دووفا قەزا ئامىدىن ب پىژەيا

رۇژانە يان داھاتىن خۇ يى كەسايەتى بىت. ل پىژا سىي ژى قەزا شىخان ب پىژەيا(۱۹،۱)% ئى دەيت، لى قەزاياىن دى پىژەيا بەرھەمىنانا وان گەلەك يا كىمە ئەو ژى ب پىژەياىن (۵،۴۲)% ئى ، ۲% ئى ، ۱،۶% ئى ، ۱،۱% ئى ل دووفا ئىك يىن قەزاياىن (ئامىدى، زاخۇ، دھۆك، سىمىل).

۳. قەزا شىخان ل پىژا ئىك دەيت ژىو بەروبوۋمىن رەدار (تەماشەى نەخشەىن ژمارە (۱) بكە) ئەو ژى ب پىژەيا(۳۶،۴)% ئى ژ سەرجهمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى. ل دووفا ھەردو قەزاياىن بەردەرەش و سىمىل ب پىژەياىن نىزىكى ئىك دەيت ئەو ژى (۲۵،۲)% ئى ، ۲۴،۲% ئى ل دووفا ئىك. ئەگەرئ بلندىيا قى پىژى ژى ژىو چاندنا پىتاتان دزقېت. ل دووفا ھەر ئىك ژ قەزاياىن زاخۇ، ئامىدى، ئاكرى و دھۆك دەيت ب پىژەياىن (۹،۸۸)% ئى ، ۲،۲% ئى .

نەخشەىن (۱)

گىرنگىيا پىژەى يا بەرھەمىن بەروبوۋمىن زىستانى (تەن) ل دووفا بەكەيىن ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىي قەكۆلەرئفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر نەخشەىن كارگىرى يى پارىزگەھا دھۆكى و داتايىن خىشتەىن ژمارە (۲).

۱- بەروبۇمىن دانودكاكى (مھاسىل الصوب):
دانودكاك دەيتە ھژمارتن ئىك ز گىرنگىرن
بەروبۇمىن چاندنى يىن ھەر سىستەمەكى چاندنى،
بۇ نمونە چاندنا گەنمى دناف ھندەك شىنوازىن
چاندنى يىن جۇراو جۇردا دەيتە ئەنجامدان (كاودانىن
چر و بەرفرەھا)^(۱). چاندنا بەروبۇمىن دانودكاكى ل
پارىزگەھا دەۋكەڭ (گەنمى دېمى و گەنمى ئاقى،
جەھى دېمى و جەھى ئاقى) ب خۇفە دگرىت ئەو زى
ب فى رەنگى:

۱- گەنمى دېمى و ئاقى

فەكۆلىنن مېتروپى و شىنواران دوويات دكەن
كو گەنمى ھەر ز كەقتدا جەھكى بىلد ھەبوو
زىرەكو خوارنا سەرەكى با مرقان بوو، ئەورا زى
چاندنا گەنمى بەرى ھزارەھا سالان دەستېكىرە
ب رەنگەكى كو جفاكىن دەستېكى يىن چاندنى
دەست ب چاندنا گەنمى كرىە (گوندن چاندنى).
بو نمونە گوندى "چەرمو"^(۲) و گوندى "جەسونە" كو

(۲۳،۹۸٪) ئ دەيت، ئەگەرى فى چەندى زى بو
جەھىن ئافدانى يىن چاندنى دزقېن، ھەردىسان
ئەف ھەردو قەزايە د زەنگىن ب سامانىن ئاقى.
ل دووقدا ھەر ئىك ز قەزايىن سېمىلى و زاخۇ ب
پىزەپىن (۸،۳۹٪، ۳،۲۵٪) ل دووق ئىك دەيتن.
ل وى سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان لى
چاندنا بەروبۇمىن كەسكاتى ل قەزا بەردەرەش
نوومار نەكرىنە سەرەراى ھندى كو قەزايەكا
ناقدارە ب چاندنى.

۱. ز فى خىشتەى بۇمە خۇيا دىبىت كو ھەردو
قەزايىن بەردەرەش و شىخان بەردەوام ل سەرى
پىزى دەين كو دو قەزايىن چاندنى يىن گىرنگىن
زىبەرەھەمىنانا بەروبۇمىن زىفستانى ل پارىزگەھا
دەۋكەڭ ل ماوھى سالا قەكۆلىنا مە زى دگرىت.
ئەقىن ل خوارى ديارترىن بەروبۇمىن چاندنا
زىفستانى نە كول دووق گىرنگى و بەرەھەمىنانا وان
ھاتىبە پىزىگىن

نەخشەمى (۳)

گىرنگىيا پىزەمى يابەرەھەمىن بەروبۇمىن دانودكاكى (تەن) ل دووق يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەۋكەڭ
ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ز	يەكەميا كارگىرى	گەنمى دېمى		گەنمى ئاقى		جەھى دېمى		جەھى ئاقى	
		%	بەرەھم	%	بەرەھم	%	بەرەھم	%	بەرەھم
۱	دەۋك	۳،۳۱	۱۱۲۶۷	۰	۵۴۴	۳،۰۲	۰	۰	۰
۲	سېمىلى	۲۴،۸	۸۴۴۲۰	۱۲،۸۳	۲۵۷۰	۱۹،۸۳	۰	۰	۰
۳	ئامبى	۱،۰۲	۳۴۷۵	۰	۱۱۷۹	۱،۵۴	۰	۰	۰
۴	شىخان	۲۳،۵۸	۸۰۲۵۵	۵۶،۳۷	۱۸۴۵،۵	۱۰،۲۴	۱۱۸	۳۵،۹۷	۰
۵	ئاكىرى	۱۰،۸	۳۶۷۷۱	۱،۷۵	۵۹۵	۱۱،۵۶	۰	۰	۰
۶	زاخۇ	۱۱،۱۷	۳۸۰۱۰	۴،۴۱	۷۳۵	۴،۰۸	۲۱۰	۶۴،۰۳	۰
۷	بەردەرەش	۲۵،۳	۸۶۱۰۰	۲۴،۶۳	۸۴۰۰	۴۴،۷۱	۰	۰	۰
	پارىزگەھا	۱۰۰	۳۴۰۲۹۸	۱۰۰	۳۴۰۹۴	۱۰۰	۳۲۸	۱۰۰	۰

- ئەف خىشتە ز ئالېن قەكۆلەرپفە ب پىشت بەستىن ل سەر زىمىرى، حكۇمەتا ھەزىما كوربىستانا عىراقى، ھەزارەتا چاندنى، زىمىرى
بەرى نوکە ھاتىبە ئامەكىن.

ئەف گوندې گەلەك ژ سەنتەرى پارىزگەھا دھۆكۆڭ بىن دوور نىنە و دكەفېتە باشورى رۇژئاقايى سەنتەرى پارىزگەھى (نوگە دكەفېتە بن سكرى مووسل دا). د خىشتەين ژمارە (۳) دا ديارترين بەروبۇمىن دانودكاكى بىن زفستانى ل پارىزگەھى ھاتىنە دياركرن.

ژ پىزانىن خىشتەين ژمارە (۳) ئەف راستىيە بۇ مە دياربىن،

۱. گەنمى دېمى مەزنترىن پىزەيا بەرھەمى چاندنى ژ بەروبۇمىن دانودكاكى پىكدئىنيت، ب شىئوھىەكى گىشتى برا وى گەھىشتىيە (۳۴۰۲۹۸) تەنان ھەر وەكى د خىشتەين سەرى دا ھاتىيە دياركرن. قەزا بەردەپەش ل پىزا ئىكى دەيت ب بەرھەمىنانا قى بەروبۇمى ئەو ژى ب پىزەيا(۲۵،۳) ئى ژ سەرجمى گىشت بەرھەمى پارىزگەھى، ل دووقدا ھەردو قەزايىن سىمىل و شىخان ب پىزەين نىزىكى ئىك دەين ئەو ژى (۲۴،۸) ئى ل دووق ئىك. ئەو ژى ژىەر وان ئەگەرىن بەرى نوگە مە ديار كرىن وەك ھەبوونا رووبەرەكى بەرفرەھ بى دەشتى و كاودانىن سەقاي بىن گونجاي. ھەردو قەزايىن زاخۇ و ئاكرى ل پىزىن چوارى و پىنجى دەين ب پىزەين (۱۱،۱۷) ئى ل دووق ئىك. لى ھەردو قەزايىن دھۆك و ئامىدىن ل رىزىن داويى دەين ژىەرکو پىزەيا بەرھەمى وان گەلەك يا كىمە ئەو ژى (۳،۳۱) ئى ژ سەرجمى گىشت بەرھەمى پارىزگەھى.

۲. قەزا شىخان ل پىزا ئىكى دەيت ژىو بەرھەمىنانا بەروبۇمىن گەنمى ئافى ئەو ژى ب پىزەيا(۵۶،۳۷) ئى، ئانكو پىر ژ نىقا پىزەيا بەرھەمى پارىزگەھى ژ گەنمى ئافى ژ قى قەزايى دەيت. ل دووقدا قەزا بەردەپەش دەيت ب پىزەيا(۲۴،۱۳) ئى و قەزا سىمىلى ژى ل پىزا سىن دەيت ب پىزەيا (۱۲،۸۳) ئى لى ھەردو قەزايىن دھۆك و ئامىدىن چ پىزە ژىو بەرھەمىنانا گەنمى ئافى توومار نەكرىنە.

۳. قەزا بەردەپەش ل پىزا ئىكى دەيت ژىو بەرھەمىنانا جەھى دېمى ئەو ژى ب پىزەيا(۴۴،۷۱) ئى ئانكو نىزىكى نىقا بەرھەمى گىشتى بى پارىزگەھى ژ قى بەروبۇمى ژ قى قەزايى دەيت. ل دووقدا قەزا سىمىلى دەيت ب پىزەيا(۱۹،۸۳) ئى ژ سەرجمى گىشتى بى پارىزگەھى. لى قەزايىن ئاكرى و شىخان ل پىزىن سىن و چوارى دەين ب پىزەين (۱۱،۵۶) ئى، (۱۰،۴۴) ئى ل دووق ئىك. د ھەمان دەمدا قەزايىن دى ژى ب پىزەين نىزىكى ئىك دەين. تەماشەي وىنەين ژمارە (۲) بگە.

۴. دەرسارەي جەھى ئافى ژى، پىزەيا ھەرە مەن يا بەرھەمىنانا قى بەروبۇمى ل ھەردو قەزايىن زاخۇ و شىخان دەيت ب پىزەين(۱۴،۰۳) ئى . (۳۵،۹۷) ئى.

ب- جەھى دېمى و ئافى

جەھ شىنكاتىيەكى گىباي يە و سەر ب خىزانا شىنكاتىن (النجىلىة) قەبە، شىئوھى وى بىن گىشتى و بەلگىن وى وەكى بىن گەنمى يە لى قەدا وى پىر بەرھەلاڧ بىت و پىرچەق ژى دچن، ھەردىسان بەلگىن وى ژى فرەترن ژ بەلگىن گەنمى و پەنگى وان كەسكى قەبى يە^(۱) . ژ داتايىن خىشتەين ژمارە (۳) بۇ مە دياربىت كو سەرجمى گىشتى بى بەرھەمى جەھى دېمى ل پارىزگەھا دھۆكۆڭ (۱۸۰۰۵،۵) تەن بوون دماوھىن دناڧبەرا سالىن ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ دا. ھەردىسان دياربىت كو قەزا بەردەپەش ل پىزا ئىكى دەيت بۇ بەرھەمىنانا جەھى دېمى ب (۸۰۵۰) ي تەنان كو پىزەيا(۴۴،۷۱) ئى ژ سەرجمى گىشتى بى بەرھەمى پارىزگەھى پىكدئىنيت. لى سەرجمى گىشتى بى بەرھەمى جەھى ئافى بىن ۳۲۸ تەن بوون ل سالا قەكۆلېن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان و پىرىيا قى بەرھەمى ژى ل قەزايىن زاخۇ و شىخان ھاتىيە.

۲- بەروبۇمىن باقلەمەنى:

باقلەمەنى كۆمەكا بەروبۇمىن قەرەنى ب خۇڧەدگىرىت وەك (باقلك، نۆك، نىسك و فاسۇليا..... ھتدا)، سەرەپاي ھندى كو فاسۇليا ل قى دەقەرى

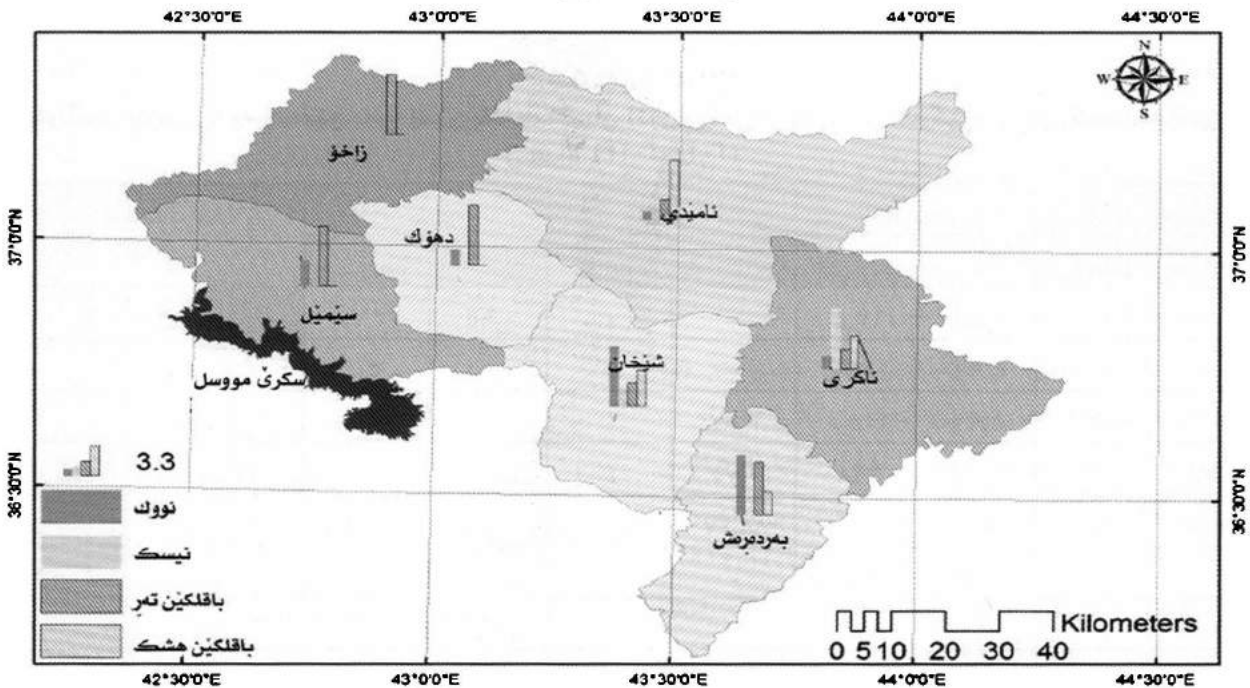
باقلىكىن تەرل رېزا دووى بىرا (۱۹۵۳) تەنان دەيت، لى باقلىكىن ھىشك برا وان (۷۱۴) تەن بوون و ل رېزا داوىي ژى نىسك ب برا (۵۱,۶) ئ تەنان دەيت. ۲. قەزا بەردەرەش ل رېزا ئىكىن ژىو بەرھەمئىنانا نۆكان ب رېزەيا (۴۹,۴۱٪) ئ دەيت، ئانكو نىزىكى نىقا بەرھەمئى گىشتى يىن نۆكان ل پارىزگەھى ب خۇقە دگرىت. ل رېزا دووى ژى قەزا شىخان ب رېزەيا (۲۵,۹۸٪) ئ دەيت و قەزا ئاكرى ژى ل رېزا سىيى ب رېزەيا (۲۰,۱۴٪) ئ دەيت، لى قەزا يىن ئامىدىي و سىمىلى و دھۆك ب رېزەيا گەلەك كىم ل دووقدا دەيت، لى قەزا زاخۇ چ رېزەيىن بەرھەمئىنانا نۆكان ل سالين (۲۰۱۴-۲۰۱۳) توومار نەكرىنە، تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۲) بگە.

نەھاتىيە چاندىن يا قەكۆلىن ل سەر ھاتىيە ئەنجامدان. ژ ئالىي گىرنگىيا خۇراكىشە باقلەمەنى ل رېزا دووى پىشتى دانودكاكان دەيت، ژىەرکو باقلەمەنى دەيتە ھىمارتن ژندەرتن پىرۇتىنى يىن پىوھكى و ژىو خوارنا مېرۇقان يان وەك ئالف بۇ گىانەوھەران دەيتە بكارئىنان^(۷). د خىشتەيى ژمارە (۴) دا برا بەرھەمھاتى يا باقلەمەنىيان ل پارىزگەھى ھاتىيە دياركن ئەو ژى ل دووق جۇرى باقلەمەنىيان و د دەمى دناقبەرا (۲۰۱۳-۲۰۱۴).

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۴) ئەف راستىيە بۇ مە ياربىن،

۱. بەرھەمئى نۆكان ل پارىزگەھا دھۆكى ل رېزا ئىكى ژ سەرجمە گىشتى يىن بەرھەمىن باقلەمەنىيان ب برا (۳۵۳۸,۲۵) تەنان دەيت، ل دووقدا بەرھەمئى

نەخشەيى (۲)
گىرنگىيا رېزەيى يا بەرھەمىن بەرۇمىن باقلەمەنىيان (تەن) ل دووق بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى
ل ساللا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىي قەكۆلەرىفە ھاتىيە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر نەخشەيى كارگىرى يىن پارىزگەھا دھۆكى و داتايىن خىشتەيى ژمارە (۴).

باقلىكىن ھىشك ل سالىن قەكۈلېن تېدا ھاتىبە ئەنجامدان نەھاتىبە تووماركرن.

۲- بەروبوۋمېن رھدار

بەروبوۋمېن رھدار كۆمەكا شېنكاتېن كەسك ب خۇقە دگرىت كو دەينە چاندن ژ پېخەمەت مفا ۋەرگرتىن ژ رھىن وان ژەركو ئەف رۈۋەكە كەرەستەيېن خۇراكى دناف رھىن خۇ دا غەمبار دكەن ۋەك (پېشاز، سلك، پنا، تفر، شىلم، شەۋەندەر و گىزەر)^(۸). پنات دەينە ھژمارتن بەرچاقتىن بەرھەمى رھدار يىن زقىستانى ل پارىزگەھا دەۋكۈن. تەماشەي خىشتەيىن ژمارە (۵) بكە.

ژداتايىن خىشتەيىن ژمارە (۵) ئەف راستىبە بۇ مە دياربېن،

۱) بەروبوۋمېن پناتان ب شىۋەمەكى بەرچاڧ بوۋبە ئەكەرى زىدەكرنا بەرھەمى بەروبوۋمېن رھدار ل پارىزگەھى سەررەپاي ھندى كو ھندەك قەزايېن گرنگ چ رىزەيىن بەرھەمىنانا قى بەروبوۋمى د ماۋەيى سالىن قەكۈلېن تېدا ھاتىبە ئەنجامدان

۳. بەرھەمى نىسكان تىن ل سى قەزايان ھاتىبە تووماركرن، ئەو ژى قەزا ئاكرى بە كو ل رىزا ئىكىن ب رىزەيا(۳۷،۸۸) ئ دەيت، ل دوۋقدا قەزا شېخان ل رىزا دوۋى ب رىزەيا(۷۵،۷۷) ئ و قەزا ئامېدىن ل رىزا سىن ب رىزەيا (۸۷،۲۲) ئ دەين.

۴. بەرھەم ئىنانا باقلىكىن تەر ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى ھاتىبە تووماركرن لى قەزا بەردەرەش ب رىزەيا(۰۱،۴۳) ئ ژ سەرجمەن گىشتى يىن بەرھەمى پارىزگەھى ل رىزا ئىكى دەيت، ل دوۋقدا قەزا ئاكرى ل رىزا دوۋى ب رىزەيا(۹۵،۲۸) ئ دەيت. ئەف ھەردو قەزايە پىنكە نىزىكى سىكا بەرھەمى گىشتى يىن پارىزگەھى ل ماۋەيى قەكۈلېن تېدا ھاتىبە ئەنجامدان پىكدىن. ھەردىسان ئەف ھەردو قەزايە ژبۇ بەرھەمىنانا باقلىكىن ھىشك ژى ل رىزىن دەستپىكى دەين ب پەنگەكى كو قەزا ئاكرى ل رىزا ئىكى ب رىزەيا(۱۹،۴۸) ئ دەيت كو نىزىكى نىقا بەرھەمى گىشتى يىن باقلىكىن ھىشك يىن پارىزگەھى بەرھەم دىنىت و قەزا بەردەرەش ل رىزا دوۋى دەيت ب رىزەيا(۳۲،۱۸) ئ، لى ل ھەر سى قەزايىن گرنگ يىن پارىزگەھى كو دەۋك و سىمىل و زاخۇنە چ رىزەيىن بەرھەمىنانا

خىشتەيىن (۵)

گرنگىيا رىزەيى يا بەرھەمىن بەروبوۋمېن رھدار (نەن) ل دوۋق بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەۋكۈن ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەكەبا كارگىرى	پېشاز		سلك		شىلم		نشر		شىلمەر		پنا		گىزەر	
	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %	بەرھەم %
دەۋك	۱۵۰	۴،۸۶	۲۲،۸	۷،۲۷	۰	۰	۵۶	۸،۸	۰	۰	۲۱۰	۰،۲۹	۰	۰
سىمىل	۱۶	۰،۵۲	۲۴،۷	۷،۸۷	۱۱۲۵	۸۱،۳۷	۴۲	۶،۵۹	۰	۰	۱۷۴۳۰	۲۴،۴۷	۰	۰
ئامىدى	۱۲۱۰	۳۹،۲۳	۷۶	۲۴،۴۴	۱۰۷،۵	۷،۷۷	۱۷۱،۵	۲۶،۹۲	۹	۹،۱	۱۰۵	۰،۱۵	۳۰	۵۲،۶
شىخان	۱۳۰	۴،۲۱	۱۹	۶،۰۶	۱۵۰	۱۰،۸۵	۵۹،۵	۹،۳۴	۹۰	۹۰،۹	۲۷۴۵۴	۳۸،۵۴	۲۷	۴۷،۴
ئاكرى	۱۱۵۰	۳۷،۲۸	۰	۰	۰	۰	۳۵	۵،۴۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰
زاخۇ	۶۶	۲،۱۴	۰	۰	۰	۰	۲۸	۴،۳۹	۰	۰	۷۴۸۳	۱۰،۵	۰	۰
بەردەرەش	۳۱۲	۱۱،۷۳	۱۷۱	۵۵،۵۴	۰	۰	۲۴۵	۳۸،۴۶	۰	۰	۱۸۵۵۰	۲۶،۰۴	۰	۰
پارىزگەھ	۳۰۸۴	۱۰۰	۳۱۳،۵	۱۰۰	۱۳۸۲،۵	۱۰۰	۱۳۷	۱۰۰	۹۹	۱۰۰	۷۱۲۳۲	۱۰۰	۵۷	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىي قەكۈلەر قە ھاتىبە ئامەكرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىمىرى، حكۇمەتا ھەرنما كوربىستانا عىراقى، ۋەزارەتا چاندلى، ژىمىرى بەرى نوکە.

چەندى ژى بۇ ھەبوونا ژىدەرنى ئاقى يىن گىرنگ دزقپىت، ھەردىسان ئەف بەرېوومە ل ھەمى قەزايىن دى يىن پارىزگەھى ھاتىبە چاندن ب پىزەيىن جوداجودا.

۳. قەزا بەردەرەش پىتر ژ نىقا بەرھەمى گىشتى يى بەرېوومىن سىلکان ل پارىزگەھى پىنكدىنىت ئەو ژى ب پىزەيا(۵۴,۵۵%)، قەزا ئامىدى ل پىزا دووى دەھت ب پىزەيا (۲۴,۲۴%)، ھەرسى قەزايىن دھۆك و سىمىل و شىخان ژى پىزەيىن نىزىكى ئىك پىنكدىنن لى قەزايىن زاخۇ و ئاكرى چ پىزە توومار نەكرىنە د ماوھى سالىن فەكۆلین تىدا ھاتىبە ئەنجامدان.

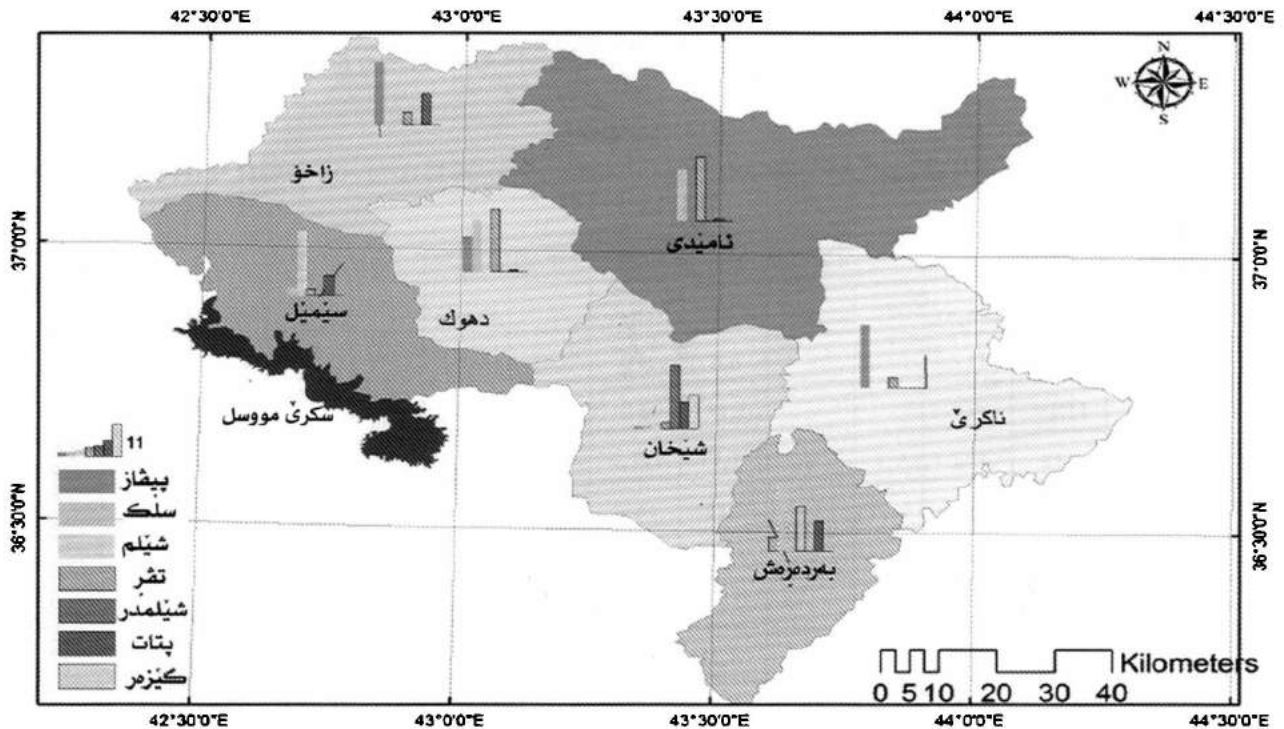
۴. پىرىيا بەرېوومى شىلمان ل قەزا سىمىلنى ھاتىبە چاندن ب پىزەيا (۳۷,۸۱%)، ژ سەرجمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى، ل دووقدا ھەر ئىك ژ

توومار نەكرىنە ب تايبەت قەزا ئاكرى، بەرھەمى گىشتى يى پىتانان نىزىكى (۷۱۲۳۲) تەنان بوويە كو پىزەيا(۳۸,۵۴%)، ئى ژ قەزا شىخان ھاتىبە و ل پىزا ئىكى دەھت، ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزايىن بەردەرەش و سىمىلنى ل پىزىن سىن و چوارى دەھن ب پىزەيىن (۲۶,۰۴%، ۲۴,۴۷%)، ژ سەرجمى گىشتى يى بەرھەمى پىتانان ل پارىزگەھى، لى قەزايىن زاخۇ و دھۆك و ئامىدى ب پىزەيىن گەلەك كىم ل پىزىن داويى دەھن، تەماشەمى نەخشەيى ژمارە (۳) بکە.

۲. ھەردو قەزايىن ئامىدى و ئاكرى پىكفە پىتر ژ سى چارىكىن بەرھەمى گىشتى يى پىقازان ل پارىزگەھى دماوھى سالا فەكۆلین تىدا ھاتىبە ئەنجامدان تووماركرى ئەو ژى ب پىزەيىن (۳۹,۲۳%، ۳۷,۲۸%)، ل دووق ئىك، ئەگەرى قى

نەخشەيى (۳)

گىرنگىيا پىزەيى يا بەرھەمىن بەرېوومىن رەدار (تەن) ل دووق بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىنى فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر نەخشەيى كارگىرى يى پارىزگەھا دھۆكى و داتايىن خىشتەيى ژمارە (۵).

ژەركو ئەف شىنكاتىيە رىزەبەكا باش يا زەيتى دىئاف بەروبۇمىن خۇدا غەمبار دكەن وەك (گولبەرۇز، كونجى و تۇفكۈن بەمبى و گۈنۈز...ھتد) (۹). د خىشتەينى ژمارە (۱) ديار دىبىت كو بتنى چوار جۇرىن بەروبۇمىن زەيتى يىن زۇستانى ل پارىزگەھا دەۋكۈن ھاتىنە چاندن.

ژ پىزاتىنن خىشتەينى ژمارە (۱) ئەف راستىيە بۇ مە ديارەبن،

۱. د ماوەينى سالا فەكۈلېن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان، قەزا شىخان شىايە ھەمى جۇرىن بەروبۇمىن زەيتى يىن زۇستانى يىن د خىشتەينى (۱) دا ھاتىنە دياركەن بەرھەم بىنېت، ئەف قەزابە ل رىزا ئىكى دەيت ژىۋەرھەمئىنانا گۈنۈزبان ب رىزەيا(۱۵،۸۸) ئى و گەنمۈكۈن زەر ب رىزەيا (۱۱،۶۶) ئى ژ سەرجمەن گىشتى يىن بەرھەمى قان ھەردو بەروبۇمان ل پارىزگەھى، تەماشەى خىشتەينى ژمارە (۳) بکە.

۲. رىزەيا بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن پىقازان ل پىرىيا

قەزايىن شىخان و ئامىدى ب رىزەيىن (۸۵،۱۰)٪، (۷۷،۷)٪ ئى ل دووف ئىك ل رىزىن دووى و سىي دەين، لى قەزايىن دى چ رىزە نوومار نەكرىنە.

۵. د ماوەينى سالىن فەكۈلېن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان، تىر ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى ھاتىيە چاندن لى قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى دەيت ب رىزەيا (۲۸،۴۶) ئى ژ سەرجمەن گىشتى يىن بەرھەمى پارىزگەھى، ل دووفدا قەزا ئامىدىن ل رىزا دووى دەيت ب رىزەيا(۲۱،۹۲)٪ ئى، رىزەيا بەرھەم ئىنانى ل قەزايىن دى ژى يا نىزىكى ئىك بوو.

۶. پىرىيا بەروبۇمىن شىلمدر و گىزەران ل قەزايىن شىخان و ئامىدىن ھاتىيە تووماركەن لى قەزايىن دى دماوەينى سالىن فەكۈلېن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان چ رىزە نوومار نەكرىنە.

۴- بەروبۇمىن زەيتى؛

بەروبۇمىن زەيتى وان جۇرىن شىنكاتىيان بخۇفە دگىرت يىن ژىۋ مەرھەما دەر خىستنا زەيتى دەينە چاندن

خىشتەينى (۱)

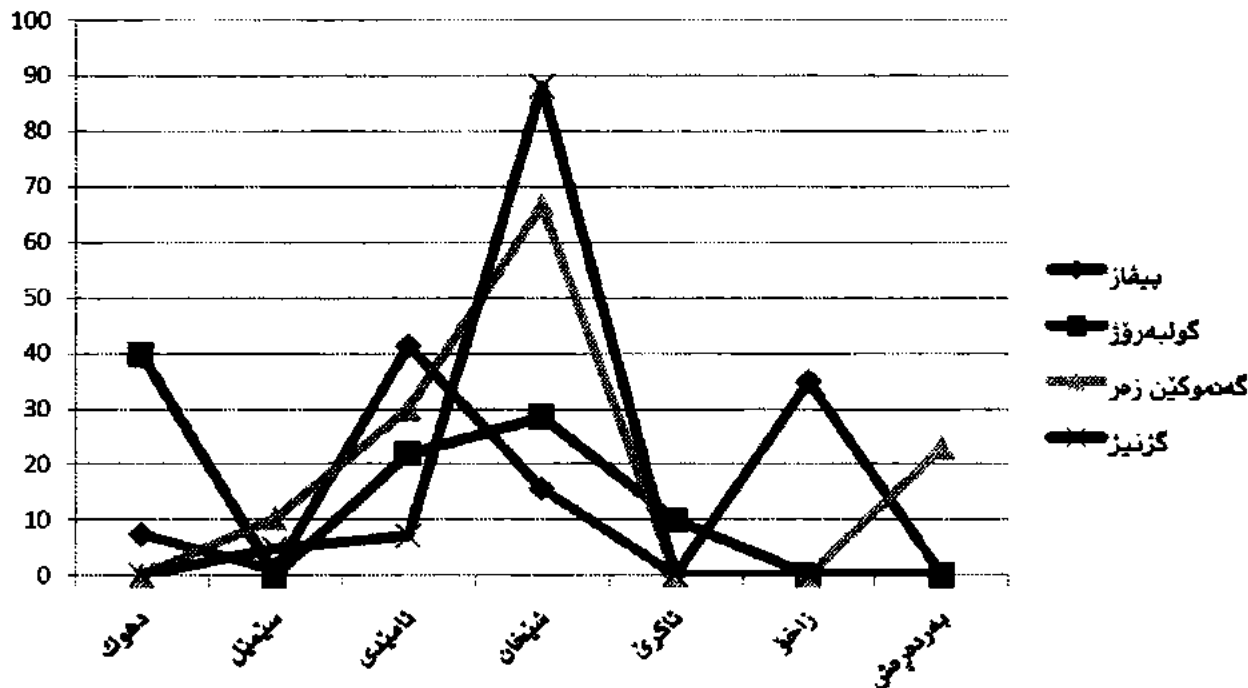
گىرنىگىيا رىزەيى يا بەرھەمىن بەروبۇمىن زەيتى (ئەن) ل دووف يەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەۋكۈن ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	بەكەبىن كارگىرى		پىقاز		گولبەرۇز		گەنمۈكۈن زەر		گۈنۈز	
	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%
۱	۸	۷،۲۳	۱۵،۱	۲۹،۷۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲	۱	۰،۹۱	۰	۰	۰	۰	۱۴۰۰	۱۰،۲۵	۰،۳۱	۴،۷۷
۳	۴۵	۴۱،۲۸	۸،۵۸	۲۱،۸۵	۰	۰	۰	۰	۰،۴۶	۷،۰۷
۴	۱۷	۱۵،۵۹	۱۱،۱۸	۲۸،۴۷	۰	۰	۹۱۰۰	۶۶،۶۶	۵،۷۳	۸۸،۱۵
۵	۰	۰	۳،۹	۹،۹۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۶	۲۸	۳۴،۸۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۱۵۰	۲۳،۰۷	۰	۰
	۱۰۹	۱۰۰	۳۹،۲۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۳۶۵۰	۱۰۰	۶،۵	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژئالېن فەكۈلەرىفە ھاتىيە ئامادەكەن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىمىرى، حكۇمىتا ھەرىما كورىستانا مىرقانى، وەزارىتا چاندن، ژۇمىرىن بەرى لوكە.

ۋىنەين (۳)

گرىنگىيا رىژەيى يا بەرھەمىن بەرۋىۋىمىن زەيتى (ئەن) ل دوۋف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەينە ژ ئامادەكرنا فەكۆلەرى بە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين ژمارە (۱).

۵- بەرۋىۋىمىن كەسكاتى:

بەرۋىۋىمىن كەسكاتى ھژمارەكا وان شىنكاتىيان بخۇفە دگىرت يىن دەينە چاندن ژ پىخەمەت مفا ۋەرگىرتىن ژ بەلگىن وان يان بەرھەمى وان، ئەف شىنكاتىيە ل سەر ئاخى شىن دىن و رە پىقە نىنن و دىيت ژ جۇرى شىنكاتىين بەلگدار بن. ل دوۋف وان داتايىن دەستكەفتى دياردبىت كو ھژمارەكا كىم يا بەرۋىۋىمىن كەسكاتى ل پارىزگەھا دھۆكى دەينە چاندن ۋەك (قەرنابىت و كەلەمى و خەسان .... ھتد) و برا بەرھەمىنانا فان بەرۋىۋىمىن د خىشتەين ژمارە (۷) دا ھاتىنە دياركرن.

ژ پىزانىن خىشتەين ژمارە (۷) ئەف راستىپە بۇ مە ديارىن،

۱. ژ داتايىن خىشتەين سەرى بۇ مە ديارىت

بەكەيىن كارگىرى يىن پارىزگەھى كەلەك يا كىم بوو، لى ھەردو قەزايىن ئامىدى و زاخۇ پتر (۷۵%) ئى ژ فى بەرھەمى پىكدىنن ئەو ژى رىژەيا (۴۱,۲۸%) ئى بۇ قەزا ئامىدىن و (۳۴,۸۱%) ئى بۇ قەزا زاخۇ، لى ھەردو قەزايىن بەردەرش و ئاكرى چ رىژە د ماۋەين سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان توومار نەكرىنە.

۲. ژىو چاندنا گولبەرۇزان قەزا دھۆكى ل رىزا ئىكىن ب رىژەيا (۳۹,۷۳%) ئى ژ سەرجمى گىشتى يىن بەرھەمى پارىزگەھى دەيت، ل دوۋفدا ھەر ئىك ژ قەزايىن شىخان و نامىدىن ب رىژەين (۲۸,۴۷%)، (۲۱,۸۵%) ئى ل دوۋف ئىك دەين. سەرەراى فان رىژەين بلند لى ھندەك قەزايىن دى چ رىژە د ماۋەين سالا فەكۆلىن ھاتىيە ئەنجامدان توومار نەركىنە.

خىشتمىن (۷)

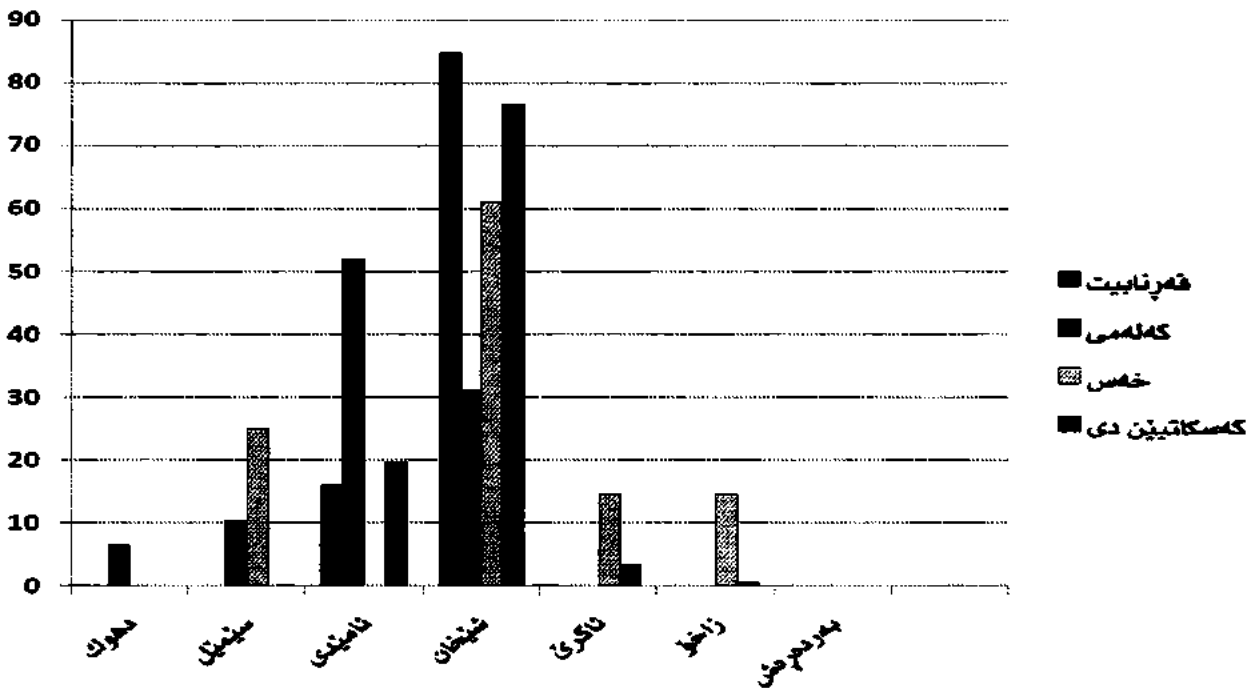
گرىگىيا پۇتھىيا پا بەرھەمىن بەرپۇمىن كەسكالى (نەن) ل دووف بەكەمىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ز	بەكەمىن كارگىرى	فەرتابىت		كەلمى		خەس		كەسكاتىيىن دى	
		%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم
۱	دھوك	۰	۰	۱,۴۹	۱۴	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۰	۰	۱۰,۳۹	۲۲,۴	۲۴,۳۹	۴۰	۰	۰
۳	ئامىنى	۸	۱۵,۳۸	۵۱,۹۵	۱۱۲	۰	۰	۱۹,۶۱	۲۹,۷
۴	شىنخان	۴۴	۸۴,۶۲	۳۱,۱۷	۶۷,۲	۶۰,۹۷	۱۰۰	۷۶,۵۵	۲۷۲
۵	ئاكرى	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳,۳۵	۱۱,۹
۶	زاخۇ	۰	۰	۰	۰	۱۴,۶۳	۲۴	۰,۴۸	۱,۷
۷	بەردەرش	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	پارىزگەھا	۱۰۰	۵۲	۱۰۰	۲۱۵,۶	۱۰۰	۱۶۴	۱۰۰	۳۵۵,۳

- ئەف خىشتمە ژئالىن فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژئەمىن، حكۇمەتا ھەزىما كوربىستانا عىراقى، ھەزارەتا چالدىن، ژئەمىن بەرى ئوكە.

ۋىتەمىن (۴)

گرىگىيا پۇتھىيا پا بەرھەمىن بەرپۇمىن كەسكالى (نەن) ل دووف بەكەمىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف ۋىتەمىيە ژ ئامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پىشت بەستەن ل سەر داتالىن خىشتمىن ژمارە (۷).

دووم : بەروبوۋمىن چاندنى يىن ھاڧىنى

بەروبوۋمىن ھاڧىنى وان بەرھەمان بخۇڧە دگىرىت يىن ل داوييا بوھارى و دەستېنىكا ھاڧىنى دەينە چاندن^(۱). ئەڧ بەروبوۋمە ل سەر دو جۇران دەينە دابەشكرن ئەو زى بەروبوۋمىن كەسكاتى يىن بەرى و بەروبوۋمىن رھدار يىن ھاڧىنى. بەروبوۋمىن ھاڧىنى دەينە ھژمارتن ژىدەرەن سەرھەكى و گىرىنگ يىن خوارنى ل وەررى ھاڧىنى. ھەردېسان ژىدەرەكى گىرىنگ بۇ داھانىن جۇتيار و كرىكارىن د بوارى چاندنى دا كاردكەن. بۇ چاندنا قان جۇرە بەروبوۋمان جۇتيار پىشت بەستنى دكەنە سەر ئاقدانى كو بەھرا پىرىيا جاران ئاڧا رووباران ب رىكا جۇكان يان بۇريان بۇ ئاڧ رەز و بېستانان دەينە كىنشان. يان زى ب رىكا كانىك و بېرىن ئىرتىوازى ل پارىزگەھا دھۆكى.

ئەم دىنن ديارترىن بەروبوۋمىن ھاڧىنى ل پارىزگەھا دھۆكى دابەش بكەين بۇ سەر چەندىن جۇران ئەو زى ل دووڧ جۇرى بەروبوۋمى و گىرىگىيا وى يا رىژەيى. ئەو زى ب قى شىۋەيى ل رىزا ئىكىن بەروبوۋمىن كەسكاتى يىن بەرى دەين ب برا(۲۲۷۵۰۳) تەنان كو رىژەيا وى دىبىتە (۷۸,۱۵%) ئى ژ سەرجمەن گىشتى يىن بەرھەمى چاندنى يىن ھاڧىنى ل پارىزگەھا دھۆكى.

كو ھىدەك قەزايىن پارىزگەھى چ بەروبوۋمىن كەسكاتى نەچاندېنە يان زى بەرھەم نەئىناينە وەك قەزايىن بەردەرەش و ئاكرى، لى بەروڧاۋى قەزا شىخان شىبايە ھەمى جۇرىن بەروبوۋمىن كەسكاتى ب چىنىت و بەرھەم بىنىت و قەزا ئىكانەمە ژىۋ ھنارتنا ھەمى جۇرىن بەروبوۋمىن كەسك بۇ قەزايىن دى.

۲. چاندن و بەرھەمئىنانا قەرنابىتى بتنى ل دو قەزايىن پارىزگەھى ھەمە ئەو زى قەزايىن شىخان و ئامىدىن ب رىژەيىن (۸۴,۱۲%، ۱۵,۲۸%) ئى ل دووڧ ئىك، لى د ماوھىيى سالا قەكۆلىن تىدا ھاىبىيە ئەنجامدان ئەڧ بەروبوۋمە ل قەزايىن دى نەھاىبىيە چاندن، تەماشەي وىنەيى ژمارە (۴) بكە.

۳. بەروبوۋمىن خەسان ل پارىزگەھى تىن ل ھەرسىن قەزايىن شىخان و سىمىلى و زاخۇ دەينە بەرھەمئىنان ب رىژەيىن (۶۰,۹۷%، ۲۴,۳۹%)، ۱۴,۱۳% ئى ل دووڧ ئىك.

۴. قەزا شىخان جۇرىن دى ىن كەسكاتى زى بەرھەم ئىناينە ب رىژەيا(۷۱,۵۵%) ئى ژ سەرجمەن گىشت بەرھەمى پارىزگەھا دھۆكى د ماوھىيى سالا قەكۆلىن تىدا ھاىبىيە ئەنجامدان.

خىشتەيى (۸)

گىرىگىيا رىژەيى با بەرھەمىن بەروبوۋمىن ھاڧىنى (تەن) ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	جۇرى بەروبوۋمى	برا بەرھەم ئىنانى تەن	%
۱	بەروبوۋمىن دانودكاكى	۵۴۱۱	۱,۸۱
۲	باقلەمەنى	۲۲۷۴	۰,۷۸
۳	بەروبوۋمىن رھدار	۴۴۷۰۰	۱۵,۴۵
۴	بەروبوۋمىن زەيتى	۹۳۸۴	۳,۲۴
۵	بەروبوۋمىن كەسكاتى يىن بەرى	۲۲۷۵۰۳	۷۸,۱۵
	سەرجمەن گىشتى	۲۸۹۲۷۲	۱۰۰

- ئەڧ خىشتە ژ ئالىن قەكۆلىرىڧە ھاىبىيە ئامەكەرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىمەن، حكۇمەتا ھەرىما كورستانا عىراقى، وھزارنا چاندنى، ژىمەن بەرى لوگە.

ل دووقدا بەروبۇمىن رەدار دەين ب برى (۴۴۷۰۰) تەنان و پىزەھا وان دىتە (۱۵,۴۵٪) ل پىزا سىيى ژى بەروبۇمىن زەيتى ب برى (۹۳۸۴) تەنان دەين كو پىزەھا وان دىتە (۳,۲۴٪) لى بەروبۇمىن دانودكاكى وەك برنجى برا وى دگەھىتە (۵۴۱۱) تەنان ب پىزەھا (۱,۸۱) ٪. تەماشەى خىشتەيى ژمارە (۸) و وىنەين ژمارە (۵) بکە.

ژىلى قان بەروبۇمان، تويتن ژى ل قەزايىن پارىزگەھى دەيتە چاندن لى ژىرەكو پىزەھا بەرھەمئىنانا وى گەلەك يا كىمە لەورا دقى قەكۆلىنى بەحسسى وى نەھاتىيە كرن، د ماوہىيى سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ل قەزا ئامپىدىن نىزىكى (۱۱) تەنين تويتنى ھاتىنە بەرھەم ئىنان. پىزەھا بەرھەمئىنانا قان بەروبۇمان ل سەر ئاستى قەزايىن پارىزگەھى دەيتە گوھۇرىن، تەماشەى خىشتەيى ژمارە (۹) بکە.

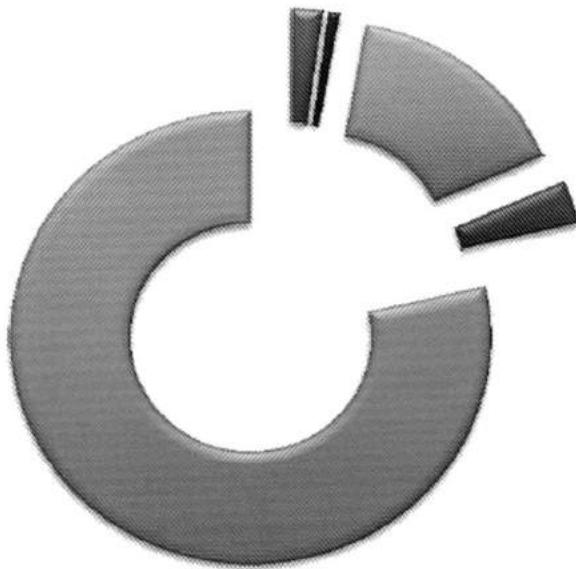
ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۹) ئەف راستىيە بۇ مە ديارىن،

۱. بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى پىترىيا بەرھەمى ھاقىنى ل پارىزگەھى پىكدىنن كو برى وى دگەھىتە (۲۲۷۵۰۳) تەنان، قەزا بەردەرەش پىتر ژ نىقا قى بەروبۇمى بەرھەم دىنىت ب پىزەھا (۵۰,۱) ٪ لى ژ سەرجهمى گىشتى يىن بەرھەمى پارىزگەھى، ل دووقدا قەزايىن ئاكرى و شىخان ل پىزىن دووى و سىيى ب پىزەيىن (۱۵,۸۷٪، ۹,۷۴٪) لى دووق ئىك دەين، پىزەھا بەرھەمئىنانا وان ل بەكەيىن دى يىن كارگىرى ژى يا نىزىكى ئىكە.

۲. ھەردىسان قەزا بەردەرەش پىتر ژ نىقا بەرھەمى پارىزگەھى يىن بەروبۇمىن دانودكاكى ل ھاقىنى پىكدىنىت كو ل پىزا ئىكى ب پىزەھا (۵۰,۳۴) ٪ لى ژ سەرجهمى گىشتى يىن بەرھەمى پارىزگەھى دەيت، ل دووقدا قەزا ئاكرى ب پىزەھا (۳۸,۵۱) ٪ لى دەيت، لى قەزايىن دھۆك و زاخو و سىمىلىن چ پىزەيىن بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن ھاقىنى ب تايبەت برنجى توومار نەكرىنە.

۵) وىنەين

گرنگىيا پىزەھى يا بەرھەمىن بەروبۇمىن ھاقىنى (تەن) ل دووق بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف وىنەيە ژ نامادەكرنا قەكۆلەرى يە ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيى ژمارە (۹).

خىستەين (۹)

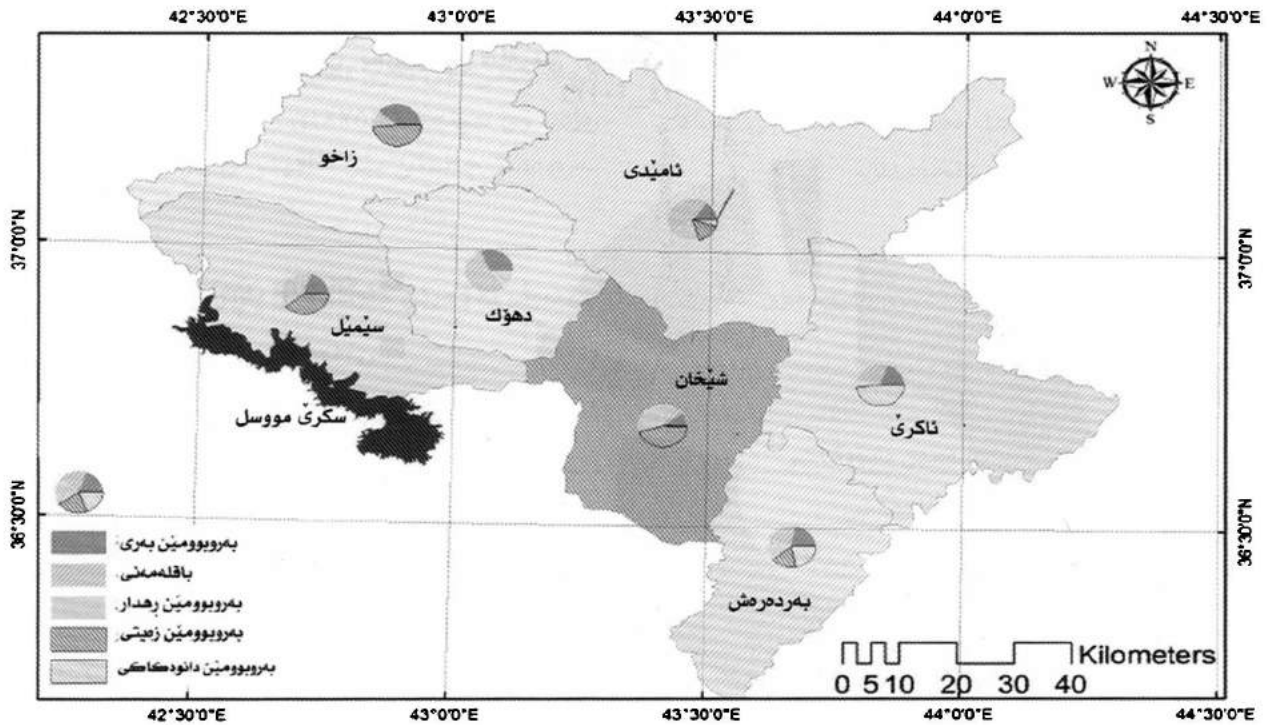
گرىنگىيا پىزەيى يا بەرھەمىن بەرۋومىن ھافىنى (تەن) ل دووف بەكەينىن كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكۆڭ ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەرۋومىن بەرى	باقلمەنى		بەرۋومىن رھدار		بەرۋومىن زەيتى		بەرۋومىن دانودكاكى		بەرۋومىن قەزا
	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	
۱۱۶۸۹	۵,۱۳	۲۰۷	۹,۱	۲,۳۴	۱۰۰	۰,۱۱	۰	۰	دھۆك
۱۵۹۰۲	۶,۹۹	۲۷	۱,۱۸	۵۹۰۶	۱۳,۵۱	۱۲۰۷	۰	۰	سىمىل
۱۰۳۶۲	۴,۵۵	۲۹۸	۱۳,۱	۲۶۶۱	۴,۷۹	۴۲۸	۱,۴۹	۸۸	ئامىدى
۲۱۵۴۷	۹,۴۷	۱۳۹	۶,۱۱	۱۵۴۱۰	۴۴,۴۴	۳۶۱۳	۱,۱۵	۶۸	شىخان
۳۶۱۱۴	۱۵,۸۷	۵۱۱	۲۲,۴۷	۱۳۱۶	۰,۳۳	۳۰	۲۸,۵۶	۲۷۷۹	ئاکرى
۱۷۸۹۴	۷,۸۶	۲۷	۱,۱۸	۶۸۲	۱۰,۰۷	۹۰۰	۰	۰	زاخو
۱۱۳۹۹۵	۵۰,۱	۱۰۶۵	۴۶,۸۴	۱۷۶۷۵	۳۹,۵۳	۳۱۹۶	۵۰,۳۴	۲۹۷۵	بەردەرەش
۲۲۷۵۰۳	۱۰۰	۲۲۷۴	۱۰۰	۴۴۷۰۰	۱۰۰	۹۳۸۴	۱۰۰	۵۴۱۱	پارىزگەھ

- ئەف خىستە ۋ ئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكەرن ب پشت بەستەن ل سەر ئىدەرئى، حكۆمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزارەتا چاندنى، ئىدەرئى بەرى نوکە ھاتىبە ئامادەكەرن.

نەخشەين (۴)

گرىنگىيا پىزەيى يا بەرۋومىن ھافىنى (تەن) ل دووف بەكەينىن كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكۆڭ ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ۋ ئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكەرن ب پشت بەستەن ل سەر نەخشەين كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكۆڭ و داتىيىن خىستەين ۋمارە (۹).

۳. دېسان قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ژۇبەرھەمىنانا باقلەمەنىيان و بەروبۇمىن رەدار يىن ھافىنى ب پىزەبىن (۴۱,۸۴٪، ۳۹,۵۳٪) ئى ل دووڧ ئىك بۇ ھەر بەروبۇمەكى ل سەر ئاستى پارىزگەھى دەيت. قەزا ئاكرى ل پىزا دووئى ژۇبەرھەمىنانا باقلەمەنىيان ب پىزەيا (۲۲,۴۷٪) ئى دەيت و قەزا شىخان زى ل پىزا دووئى ژۇبەرھەمىنانا بەروبۇمىن رەدار ب پىزەيا (۳۴,۴۶) ئى دەيت. تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۴) بگە.

۴. ژۇبەرھەمىنانا بەروبۇمىن زەيتى، قەزا شىخان ل پىزا ئىكى ب پىزەيا (۴۰,۴۴٪) ئى ژ سەرجمەنى گىشتى يىن بەرھەمىن پارىزگەھى دەيت، ل دووڧدا قەزا بەردەرەش ل پىزا دووئى ب پىزەيا (۳۵,۷۷) ئى دەيت. لى كىمترىن پىزە ل قەزايىن دھۆك و ئاكرى ھاتىنە بەرھەمىنانا ئەو زى ب پىزەيىن (۰,۳۳٪، ۰,۱۱٪) ئى ل دووڧ ئىك.

ئەقېن ل خوارى ديارترىن بەروبۇمىن ھافىنى نە كۆل دووڧ گىرنگى وپىزەيا بەرھەمىنانا وان ھاتىنە پىزگىن

۱- بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى

بەروبۇمىن كەسكاتى مەرەم زى ئەو شىنكاتىيىن گىيايى نە كۆ پىزىيا وان ل وەرزەكى و ھندەك زى ل دو وەرزان و ل ھەمى سالان دەيتە چاندن. ئەڧ بەروبۇمە پىشكەكا گىرنگ يا خوارنا موقان ل سەر روويى عەردى دايندكەن ب تايەت ئەوئىن مفا ژ بەرى وان دەيتە وەرگرتن وەك (باجانسۆرك، باجانرەشك، فلفل، بامى و خيار .... ھتد)^(۱۱) ل قىزى مە ل دەستپىكىن نامازى كره بەروبۇمىن بەرى ژىرەكو پىزەيا بەرھەمىنانا وان ل سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ژ سەرجمەنى گىشتى يىن بەرھەمىنانا بەروبۇمىن ھافىنى ل پارىزگەھى پىترە.

خىشتەيى ژمارە (۱۰) گىرنگىن بەروبۇمىن بەردار يىن ل سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان بۇ مە ديار دكەت، ئەو زى ب قى رەنگى:

۱. ھەمى قەزايىن پارىزگەھى پىشكدارى د

بەرھەمىنانا بەروبۇمىن بەرى يىن ھافىنى دا كرىە ژىرە پىدقيا بازارى ناڧخۇبى بۇ قان جۇرە بەرھەمان د سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان. بىنى قەزا زاخۇ نەبىت كۆ پىزە ژىو چاندن و بەرھەمىنانا بەروبۇمىن باميان دەمى سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان توومار نەركرىنە.

۴. ژ داتايىن د خىشتەي دا ھاتىن بۇ مە دياردبىت كۆ قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى دەيت ژۇبەرھەمىنانا ھەمى جۇرىن بەروبۇمىن بەرى يىن ھافىنى ل پارىزگەھى ژىرەكو قەزايەكا چاندنى يا نافدارە ل پارىزگەھى، بىنى ل قى قەزايى ل سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان پىزەيا بەرھەمىنانا كۆلىندان (۱۱,۹۸٪) ئى و يا باميان (۱۴,۷۳٪) ئى و تروزيان (۱۲,۷٪) ئى و يا خىاران (۵۵,۱٪) ئى و يا (۵۱,۶٪) ئى يا شىيان و (۴۷,۳۴٪) ئى يا باجانكان و يا (۴۱,۲۷٪) ئى باجانرەشكان و (۴۱,۴٪) ئى يا گوندروان بوو.

۳. بەرھەمىنانا گوندوران ل پىزا ئىكى زى بەرھەمى ل سەر ئاستى پارىزگەھى ب برى (۱۷۳۹۲) تەنان دەيت، قەزا بەردەرەش ب پىزا ئىكى زى قى بەرھەمى ب پىزەيا (۴۱,۱٪) ئى دەيت، ل دووڧدا قەزايىن ئاكرى و شىخان ب پىزەبىن (۱۴,۵۱٪، ۱۳,۲۵٪) ئى ل دووڧ ئىك دەيت، ئەڧ بەروبۇمە ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى دەيتە چاندن.

۴. ژ داتايىن خىشتەي بۇ مە دياربىت كۆ باجانسۆرك ل پىزا دووئى ژ سەرجمەنى بەروبۇمىن بەرھەمىنانا ل پارىزگەھى د ماوہىي سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ب رەنگەكى كۆ برى وئى كەھشنىە (۴۳۲۴۵) تەنان، قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى دەيت ب پىزەيا (۴۷,۳۴٪) ئى ژ سەرجمەنى گىشتى يىن بەرھەمىن پارىزگەھى و ل دووڧدا ھەر ئىك ژ قەزايىن نامىدى و سىمىلى دەيت ل پىزىن دووئى و سىيى ب پىزەبىن (۱۳٪، ۱۲,۹۸٪) ئى ل دووڧ ئىك.

۵. بەرھەم ئىنانا تروزيان ل پىزا سىيى دەيت پىشتى

يا نىزىكى ئىكە، تەماشى نەخشىمىن ژمارە (۵) بىكە.

1. دەريارەھى بەرۋېمىن شىتان ژى، قەزا بەردەمەش ل رىزا ئىكى دەيت ب رىزەيا (۵۱,۶%) ئى و ئاكىرى ل رىزا دووى دەيت ب رىزەيا (۳۰,۴%) ئى و ئەف ھەردو قەزايە پىكفە رىزەيا (۸۱%) ئى پىكئىنن ژ سەرجمى گىشى ئى بەرھەمئىنانا قى بەرۋېوومى ل پارىزگەھى.

گوندۇران و باجانكان ب برا (۳۵۸۷۱) تەمان، ھەردىسان قەزا بەردەمەش ل رىزا ئىكى دەيت ژۋبەرھەمئىنانا تروزيان ب رىزەيا (۱۲,۷%) ئى ژ سەرجمى گىشى ئى بەرھەم ئىنانى ل پارىزگەھى. ل دووفا ھەر ئىك ژ قەزايىن ئاكىرى و شىخان ل رىزىن دووى و سىن دەيت ب رىزەيتىن (۱۸,۹۵%) ئى (۱۷,۲۱%) ئى ل دووفا ئىك، رىزەيا بەرھەمئىنانا تروزيان ل قەزايىن دى ژى تا رادەبەكى

خىستەمىن (۱۰)

گىنگىيا رىزەيا يا بەرھەمىن بەرۋېمىن بەرى (تەن) ل دووفا بەكەمىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەكەمىن كارگىرى	باجانكان		خىيار		باجانرەشتك		بەرى		گوندۇر
	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	
دھۆك	۱,۹۷	۳۰۱۵	۲,۰۳	۴۴۹	۳,۹۹	۴۷۵	۱,۶۲	۵۲	۹,۷۹
سىمىل	۱۲,۹۸	۵۱۱۶	۸,۴	۱۸۵۹	۱۱,۲۳	۱۳۳۵	۳,۹	۱۲۵	۵,۱۲
ئامىدى	۱۳	۵۱۲۵	۶,۳۱	۱۳۹۵	۶,۵۲	۷۷۵	۴,۳۵	۱۴۰	۲,۱۱
شىخان	۷,۶۲	۳۲۹۸	۴,۲	۹۲۸	۸,۱۸	۹۸۵	۱۰,۱۱	۳۲۵	۱۳,۲۵
ئاكىرى	۶,۲۸	۲۷۱۸	۱۹,۲۷	۴۲۶۰	۵,۳۸	۶۴۰	۱۵,۲۸	۴۹۱	۱۴,۵۱
زاخۇ	۵,۷۷	۲۴۹۸	۴,۷۲	۱۰۴۴	۱۸,۳	۲۱۷۵	.	.	۱۳,۸
بەردەمەش	۴۷,۳۴	۲۰۴۷۵	۵۵,۱	۱۲۱۸۰	۴۶,۲۷	۵۵۰۰	۶۴,۷۳	۲۰۸۰	۴۱,۴
پارىزگەھ	۱۰۰	۴۳۲۴۵	۱۰۰	۲۲۱۰۵	۱۰۰	۱۱۸۸۵	۱۰۰	۳۲۱۳	۱۰۰

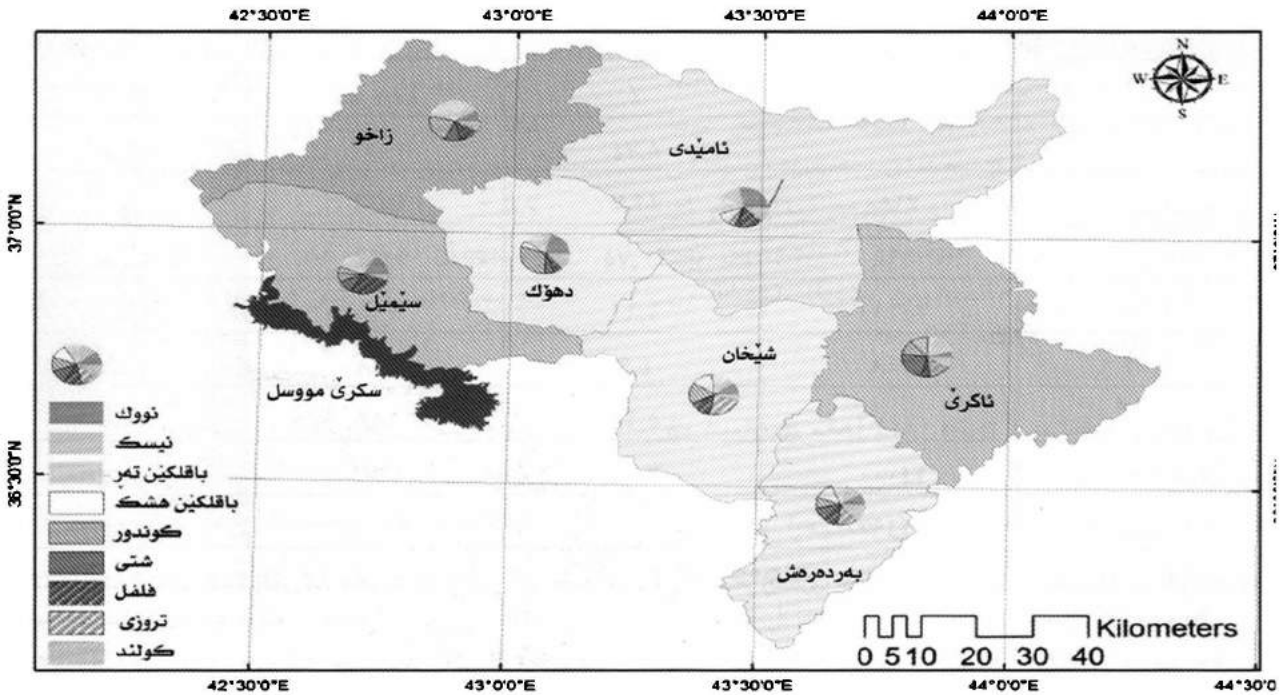

بەكەمىن كارگىرى	شىتان		فەل		تروزي		كۆند	
	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم
دھۆك	۲,۰۷	۷۱۷	۲,۰۳	۶۰	۰,۱۶	۶۰	۴,۱۶	۲۶۰
سىمىل	۷,۰۷	۲۴۴۶	۴۱	۶۲۱	۰,۵۵	۱۹۸	۴,۰۳	۲۵۲
ئامىدى	۱,۱۸	۴۰۹	۶,۸	۲۰۱	۱,۱۹	۶۹	۵,۱۲	۳۲۰
شىخان	۱,۱	۳۷۹	۹,۲۵	۲۷۳	۱۷,۲۱	۶۱۷۴	۴,۰۳	۲۵۲
ئاكىرى	۳۰,۴	۱۰۵۲۵	۷,۰۲	۲۰۷	۱۸,۹۵	۶۸۱۰	۱۰,۹۴	۶۸۴
زاخۇ	۶,۵۲	۲۲۵۷	۸,۱۴	۲۴۰	۰,۱۶	۶۰	۵,۱۲	۳۲۰
بەردەمەش	۵۱,۶	۱۷۸۵۰	۴۵,۷	۱۳۵۰	۶۲,۷	۲۲۵۰۰	۶۶,۵۸	۴۱۶۰
پارىزگەھ	۱۰۰	۳۴۵۸۳	۱۰۰	۲۹۵۲	۱۰۰	۳۵۸۷۱	۱۰۰	۶۲۴۸

- ئەف خىستە ژ ئالىمىن فەكۇلمىرەھە ھاتىبە ئامادەكەن ب پشت بەستەن ل سەرژىمىرى، حكۇمەتا ھەرىما كورسەتانا عىراقى، ھەزارەتا چاندنى، ژىمىرى بەرى نوکە.

نەخشەينى (۵)

كرنگىيا پىژەبى يا بەرھەمىين بەرۋوبۇمىن بەرى (تەن) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژئالىن فەكۆلەرئىفە ھاتىبە نامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر نەخشەينى كارگىرى بىن پارىزگەھا دھۆكۆ و داتايىن خىشتەينى ژمارە (۱۰).

۲- بەرۋوبۇمىن رەدار يىن ھافىنى

ل وەرزى ھافىنى بىن دو بەرھەمىن رەدار دھىنە چاندن ئەو ژى پىقاز و پتاتىن پايىزى نە، ئەف ھەردو بەرھەمە ل دوماھىيا وەرزى بەھارى دھىنە چاندن، پىقاز ل وەرزى ھافىنى دھىنە بەرھەم ئىنان لى پتات ل وەرزى پايىزى دھىنە بەرھەم ئىنان، ب شىۋەبەكۆ گىشتى بۇ چاندنا قان بەرۋوبۇمان ژى پشت بەستن ل سەر ئاقدانا دەستكرد دھىتە كرن. د خىشتەينى ژمارە (۱۱) برا بەرھەم ھاتى يا ھەر ئىك ژقان بەرۋوبۇمان ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ھاتىنە دىاكرن.

ژ داتايىن خىشتەينى ژمارە (۱۱) ئەف راستىبە بۇ مە دياربىن،

۱. برا بەرھەم ھاتى يا بەرۋوبۇمىن پتاتان گەھىشتىبە (۳۲۶۹۳) تەنان ژ سەرھەمى گىشتى بىن

بەرھەمى پارىزگەھى د ماوھىن سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان. پىرىيا بەرھەمى ل ھەردو قەزايىن ئاكرى و شىخان ھاتىبە بەرھەمھىنان، قەزا شىخان ل پىزا ئىكى ب پىژەيا (۷،۴۴٪) ئى دھىت و قەزا بەردەرەش ل پىزا دوو ب پىژەيا (۸۲،۴۲٪) ئى دھىت، قەزا سىمىلى ل پىزا سى ب پىژەيا (۷۳،۹٪) ئى دھىت، لى قەزايىن دھۆك و زاخۇ چ پىژەيىن قى بەرۋوبۇمى توومارنەكرىنە.

۲. پىقازا ھافىنى ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى د ماوھىن سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان ھاتىبە چاندن و بەرھەم ئىنان، قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ب پىژەيا (۶،۳۰٪) ئى دھىت و سىمىلى ل پىزا دوو ب پىژەيا (۷،۲۲٪) ئى دھىت و ئامىدىن ل پىزا سى ب پىژەيا (۷۵،۲۰٪) ئى ژ سەرھەمى بەرھەمى قى بەرۋوبۇمى دھىت. بىنرە وىنەينى ژمارە (۶).

خىشتمىن (11)

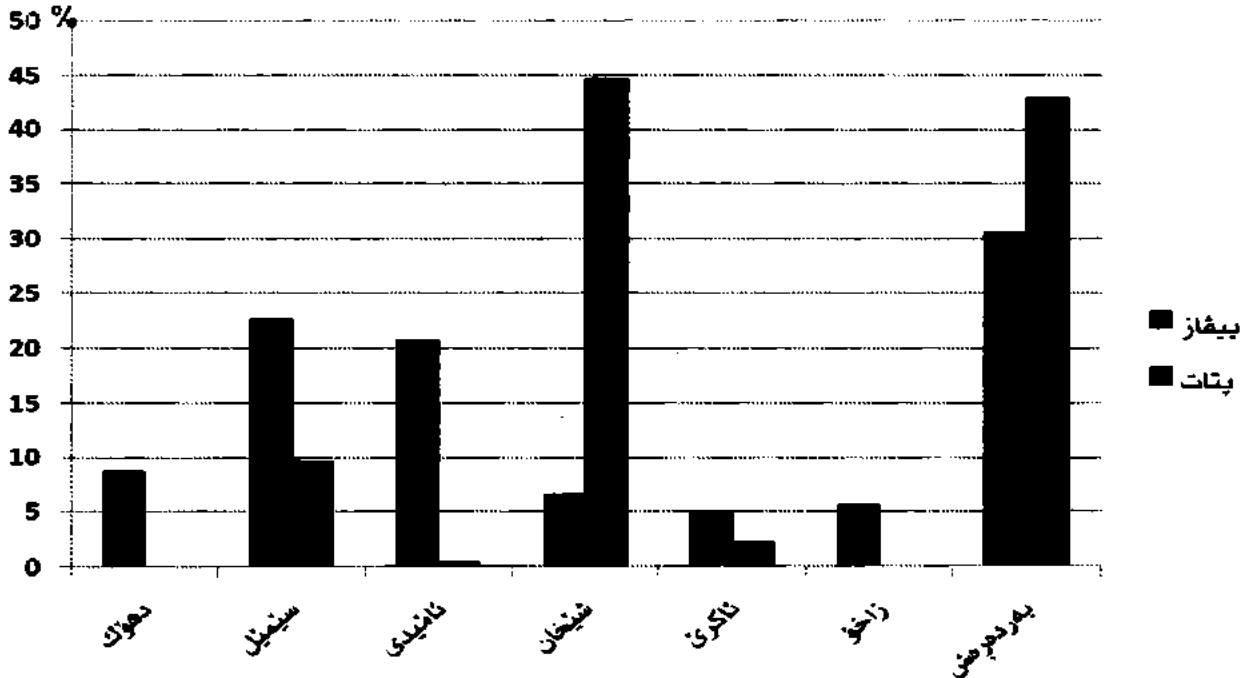
گرىنگىيا پۇزەبى بابەرھەمىننا بەرۈيۇمىن پەدار (ئەن) ل دووف بەكەبىن كارگىزى ل پارىزگەھا دەۋكۆ ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

پتات		بىياز		بەكەبىن كارگىزى
%	بەرھەم	%	بەرھەم	
۰	۰	۸,۷۴	۱۰۰۰	دەۋكۆ
۹,۷۳	۳۱۸۰	۲۲,۷	۲۷۲۱	سىمىل
۰,۵۱	۱۶۹	۲۰,۷۵	۲۴۹۲	ئامىنى
۴۴,۷	۱۴۱۱۶	۶,۶۲	۷۹۵	شىنجان
۲,۲۲	۷۲۸	۴,۹	۵۸۸	ئاكىزى
۰	۰	۵,۶۸	۶۸۲	زاجو
۴۲,۸۲	۱۴۰۰۰	۳۰,۶	۳۶۷۵	بەرھەمىش
۱۰۰	۳۲۶۹۳	۱۰۰	۱۲۰۰۸	بىررگەھە

- ئەف خىشتمە ژئالىي فەكۆلەرىفە ھائىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوردىستانا عىراقى، ۋەزارەتا چاندەن، ژىدەرى بەرى نوگە.

ۋىنەبىن (1)

گرىنگىيا پۇزەبى ژۇ بەرھەمىننا بەرۈيۇمىن پەدار (ئەن) ل دووف بەكەبىن كارگىزى ل پارىزگەھا دەۋكۆ بۇ سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەبە ژئامادەكرنا فەكۆلەرى بە ب پىشت بەستەن ل سەر داتابىن خىشتمىن ژمارە (11).

۲- بەروبۇمىن زەيتى

ئەف بەروبۇمە وان جۇرتىن شىنكاتى ب خۇفە دگىرت يىن زىۇ مەرەما دەرختىن و ب دەستقەئىنانا زەيتى دەينە چاندن، ب شىنۆبەكى گشتى برەكا باش يا ماددىن زەيتى دناف بەرى قان بەروبۇماندا دەيتە عمباركن. د ماوېىن سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان پىنچ جۇرتىن بەروبۇمىن زەيتى يىن ھافىنى ھاتىنە چاندن و بەرھەم ئىنان ئەو زى پىنكەھىن ژ (گولبەرۇژ، كونجى، گەنموكىن زەر، فستەقېن بىستانى، فاسۇلىيىن سۇيا). تەماشىەى خىشتەيى ژمارە (۱۲) بكە.

شىنخان قەزايا ئىكانەبە ژىۇ چاندنا فستەق و فاسۇلىا سۇيا ھەر چەند ئەف پىژەبە تا رادەبەكى يا سنووردارىوو ل سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان.

۱. قەزا شىنخان ل پىژا ئىكى بۇ بەرھەمئىنانا ھەر ئىك ژ گولبەرۇژان ب پىژەيا (۱۲،۹۴٪) ئ و گەنموكىن زەر ب پىژەيا (۳۹،۱۲٪) ئ ژ سەرجمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى بۇ قان ھەردو بەروبۇمان دەيت. قەزا بەردەرەش زى ل پىژا دووى ژىۇ بەرھەمئىنانا قان ھەردو بەروبۇمان ب پىژەيىن (۱۲،۵٪، ۳۱،۱۴٪) ئ ل دووڧ ئىك دەيت. لى قەزا يىن دھۆك و ئاكرى چ پىژەيىن بەرھەمئىنانا گەنموكان توومار نەكرىنە، ھەردىسان قەزا زاخۇ چ پىژەيىن بەرھەمئىنانا گولبەرۇژان توومارنەكرىنە، تەماشىەى نەخشەيى ژمارە (۱) بكە.

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱۲) ئەف راستىبە بۇ مە دياربىن

۱. جوداھىبەكا مەزن يا ھەى دناقبەرا بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھى ژىۇ بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن زەيتى ب رەنگەكى كو ل ھندەك قەزايا پىژەبەكا مەزن ھاتىبە چاندن و بەرھەم ئىنان لى ل ھندەك قەزايايىن دى پىژەبەكا گەلەك كىم ھاتىبە بەرھەم ئىنان. بۇ نموونە قەزايا

۳. قەزا ئامىدىن ل پىژا ئىكى ژىۇ بەرھەمئىنانا كونجيان ب پىژەيا (۸۸،۹۴٪) ئ ژ سەرجمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى دەيت، لى قەزا يىن دھۆك و ئاكرى و زاخۇ چ پىژەيىن بەرھەمئىنانا قى بەروبۇمى توومار نەكرىنە.

خىشتەيى (۱۲)

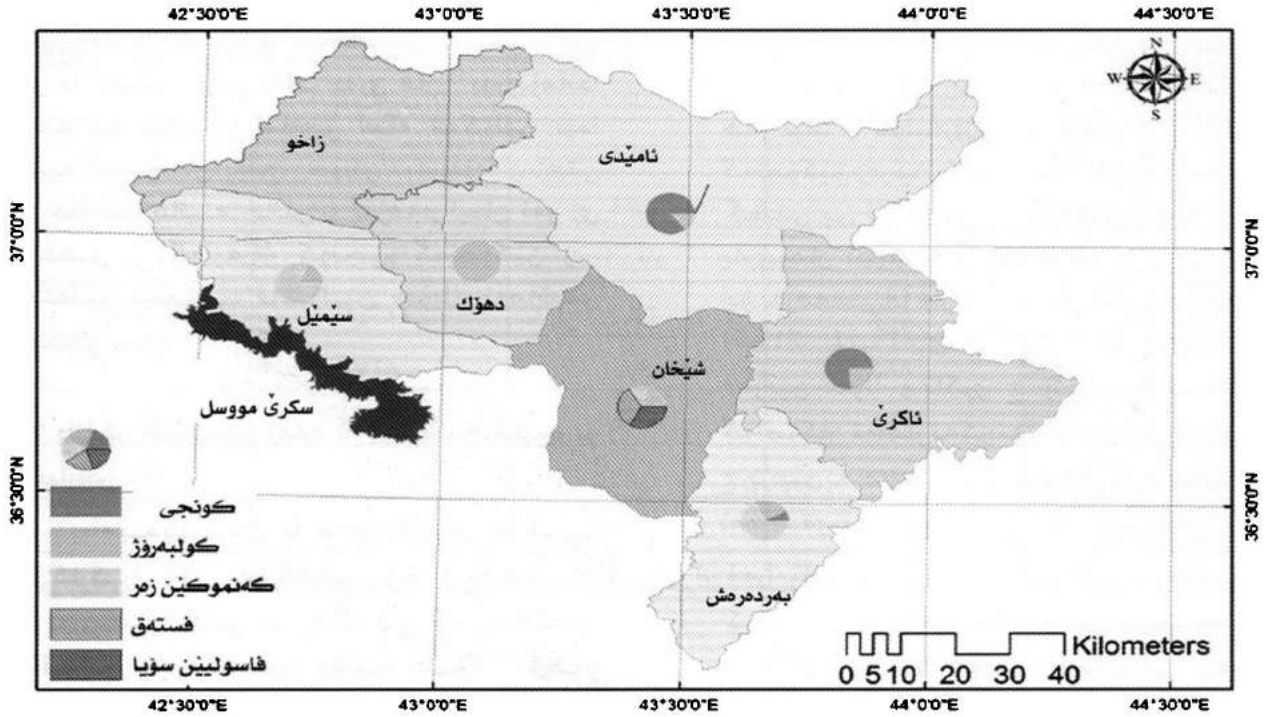
گرىكيا پىژەيى با بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن زەيتى (تەن) ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەروبۇم بەكەيىن كارگىرى	كونجى		گولبەرۇژ		گەنموكىن زەر		فستەقېن بىستانى		فاسۇلىيىن سۇيا	
	بەرھەم %	%	بەرھەم %	%	بەرھەم %	%	بەرھەم %	%	بەرھەم %	%
دھۆك	۰	۰	۱۰	۴،۴۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سىمىل	۰	۰	۷	۳،۱۲	۱۲۰۰	۱۳،۷۷	۰	۰	۰	۰
ئامىدى	۳۹۴	۸۸،۹۴	۳۴	۱۵،۱۷	۱۲	۰،۱۴	۰	۰	۰	۰
شىنخان	۵	۱،۱۳	۱۴۱	۶۲،۹۴	۳۴۵۳	۳۹،۶۲	۹	۱۰۰	۶	۱۰۰
ئاكرى	۲۶	۵،۸۷	۴	۱،۷۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰
زاخۇ	۰	۰	۰	۰	۹۰۰	۱۰،۳۲	۰	۰	۰	۰
بەردەرەش	۱۸	۴،۰۶	۲۸	۱۲،۵	۳۱۵۰	۳۶،۱۴	۰	۰	۰	۰
پارىزگەھ	۴۴۳	۱۰۰	۲۲۴	۱۰۰	۸۷۱۵	۱۰۰	۹	۱۰۰	۶	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىي ئەكۆلەرئە ھاتىبە ئامامكرن ب پشت بەستىن ل سەر ژىمىرى، حكۇمىنا ھەرنما كوردستانا عىراقى، ھزارىنا چاندنى، ژىمىرى بەرى لوكە.

نەخشىسى (۱)

گرىنگىيا رېژىمى يا بەرھەمىن بەروبۇمىن زەبىتى (تەن) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىي فەكۆلەرفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر نەخشىسى كارگىرى يى پارىزگەھا دھۆكى و داتايىن خىشتىي ژمارە (۱۴).

۴- بەروبۇمىن باقلەمەنى

باقلەمەنىيىن ھاقىنى سى بەروبۇمىن قەرەنى ل جەئى فەكۆلىن لى ھاتىبە كرن ب خۇقە دگىرت ئەو ژى (لوبىك و فاسۇلى و ماش). باقلەمەنى ل رىزا دووي پىشتى دانودكاكى ژ ئالىي گرىنگىيا خۇراكى ژبەركو ژىدەرەكى زەنگىنە ب پروتىنىن رووەكى دەين، ئەف بەروبۇمە بۇ خوارنا مروقان يان ژى وەك ئالف بۇ گىيانەوهران دەينە ب كارئىنان. د خىشتەيى ژمارە (۱۳) برا بەرھەم ھاتى يا جۇرىن باقلەمەنىيان ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴) دا ھاتىنە دياركرن.

ژ داتايىن خىشتەيى ل ژمارە (۱۳) ئەف راستىيە بۇ

مە دياربىن

۱. بەروبۇمىن لۇبىكان ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى

د ماوھىي سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان ھاتىبە بەرھەم ئىنان لى قەزا بەردەرەش پىشكا ھەرە مەزن ب رېژىما (۴۸,۱۹٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى بەرھەمىنايە، ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزايىن ئاكرى و ئامىدى ب رېژەيىن (۲۲,۰۳٪، ۱۲,۸۴٪) ل دووف ئىك دەين.

۲. بەروبۇمىن باقلەمەنىيان يىن ھاقىنى كو داتايىن وان د خىشتەيى سەرى دا ھاتىنە دياركرن ل ھەردو قەزايىن ئامىدى و شىخان ھاتىنە بەرھەم ئىنان، تەماشى وىنەيى ژمارە (۷) بكە.

۳. قەزايىن دھۆك و سىمىل و زاخۇ چ رېژەيىن بەرھەمىنانا فاسۇلى و ماشان توومار نەكرىنە ھەردىسان قەزا ئاكرى گەلەك كىم رېژەيىن بەروبۇمىن فاسۇلى و قەزا بەردەرەش ژى بەروبۇمىن ماشان توومار كرىنە.

خىشتەين (۱۳)

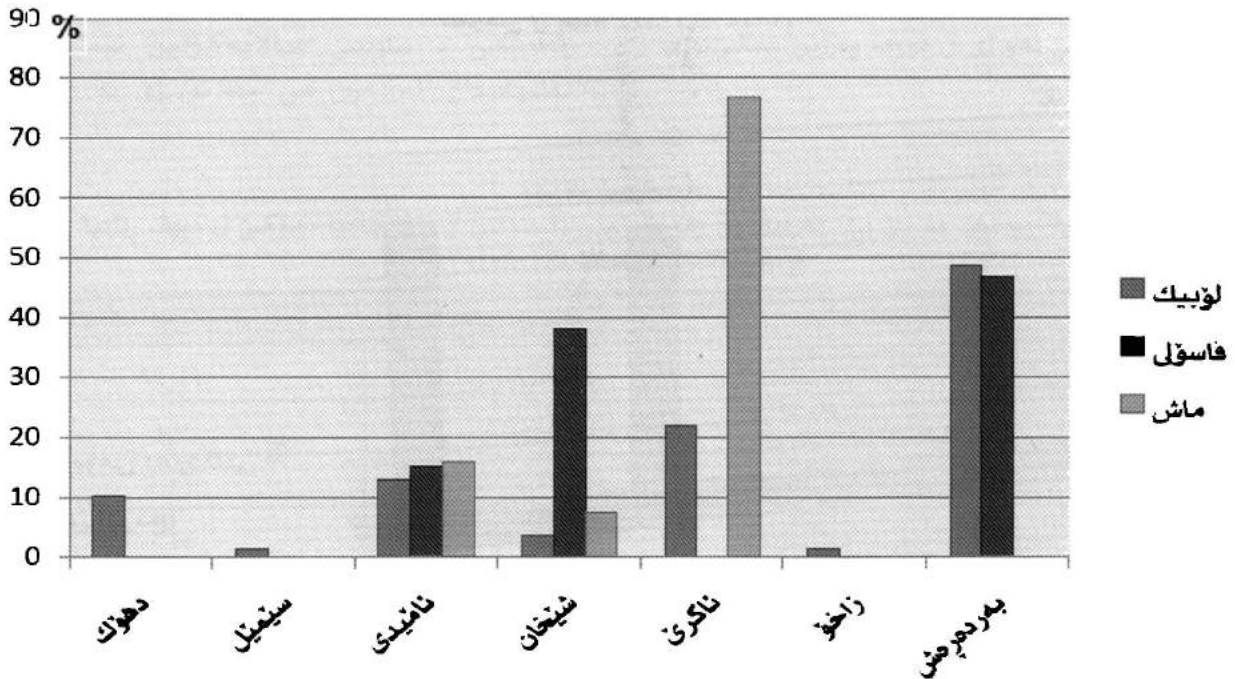
گرىنگىيا پىزھىيا بابەرھەمىنىانا باقلمەنەينىن ھافىنى (تەن) ل دووف بەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھىا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	بەكەينىن كارگىرى	لۇبىك		فاسۇلى		ماش	
		بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%
۱	دھۆك	۲۰۷	۱۰,۱۸	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۲۷	۱,۳۲	۰	۰	۰	۰
۳	ئامىدى	۲۶۱	۱۲,۸۴	۲۴	۱۵	۱۳	۱۵,۸۵
۴	شىخان	۷۳	۳,۵۹	۶۱	۳۸,۱۲	۶	۷,۳۲
۵	ئاگرى	۴۴۸	۲۲,۰۳	۰	۰	۶۳	۷۱,۸۳
۶	زاخۇ	۲۷	۱,۳۲	۰	۰	۰	۰
۷	بەردەرش	۹۹۰	۴۸,۶۹	۷۵	۴۶,۸۷	۰	۰
	پارىزگەھىا	۲۰۳۳	۱۰۰	۱۶۰	۱۰۰	۸۲	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىي فەكۇلەرىفە ھاتىبە ئامادەكىن ب پىشت بەستىن ل سەر ژىدەرى، حكۇمىتا ھەرنما كوردستانا عىراقى، ھزارەتا چاندنى، ژىدەرى بەرى نوکە.

وینەين (۷)

گرىنگىيا پىزھىيا ژىبەرھەمىنىانا بەروپۇمىن باقلمەنەينىن ھافىنى (تەن) ل دووف بەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھىا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

- ئەف وینەيە ژ ئامادەكرنا فەكۇلەرى يە ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين ژمارە (۱۳).

۵- بەروبوۋمىن دانودكاكى يىن ھاڧىنى

بەروبوۋمىن دانودكاكى يىن ھاڧىنى ل پارىزگەھا دھۆكى بىننى برنجى ب خۆڧە دگريت كو بو چاندنا وئ پىشت بەستىنى دكەتە سەر ئاقدانا دەستكرد ئەوا ژ رووباران ب رنكا جۇكان بو دھىتە ڧەگوهاسستن. ئەڧ بەروبوۋمە ل ھندەك قەزاىان دھىتە چاندن لى ل ھندەك قەزاىىن دى ناھىتە چاندن. ئەڧ چەندە ژى پىشت بەستىنى دكەتە سەر ھەبوونا ژىدەرئىن ئاڧى يىن بەردەوام ژىو چاندنا ڧى بەرھەمى ژىركو چاندنا برنجى پىنڧى ب ژىدەرەكى ئاڧى يىن بەردەوام ھەبە. ھەروەكى د خىشتەيى ژمارە (۱۴) دا ھاىيە دياركرن پىربيا بەرھەمى پارىزگەھى ل قەزاىىن بەردەرەش و ئاكرى ب رىژەيىن (۵۰,۳۳%, ۴۷,۰۲%) ل دووڧ ئىك دھىت. لى قەزاىىن دھۆك و سىمىل و زاخۇ نەشايىنە چ رىژەيان ژ برنجى د ماوھىن سالا ڧەكۆلېن تىدا ھاىيە ئەنجامدان نوومارىكەن. تەماشى ۋىنەيىن ژمارە (۸) بكە.

خىشتەيى (۱۴)

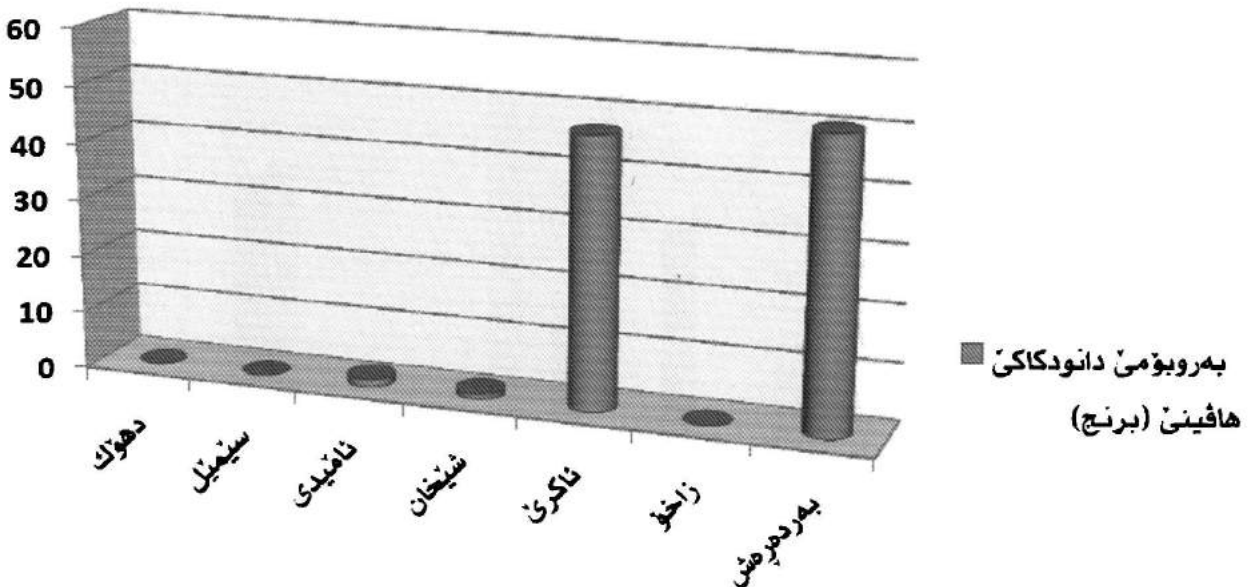
گرىنكيا رىژەيى يا بەرھەمىنانا بەروبوۋمىن دانودكاكىن ھاڧىنى (تەن) ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	بەكەيىن كارگىرى	
	برنج	بەرھەم %
۱	دھۆك	۰
۲	سىمىل	۰
۳	ئامىدى	۸۸
۴	شىخان	۶۸
۵	ئاكرى	۲۷۷۹
۶	زاخۇ	۰
۷	بەردەرەش	۲۹۷۵
	پارىزگەھ	۵۹۱۰

- ئەڧ خىشتە ژ ئالىي ڧەكۆلېرڧە ھاىيە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر ژىدەرئى، حكۇمەتا ھەرىما كورپىستانا عىراقى، وەزارەتا چاندنى، ژىدەرئى بەرى نوکە.

۸- ۋىنەيى

گرىنكيا رىژەيى يا بەرھەمىنانا بەروبوۋمىن دانودكاكى يىن ھاڧىنى (تەن) ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

- ئەڧ ۋىنەيە ژ ئامادەكرن ڧەكۆلېرى بە پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱۴).

پىكا دووى يا قەكۆلىنى:

**جوداھىيا جھى و رووبەرى عەردى
ژبۇ بەراوبوومىن چاندنى ل
پارىزگەھا دھۆكى**

مەرەم ژ جوداھىيا جھى ئەو رووبەرى عەردى يە يى ھاتىبە چاندن و دابەشكرن ل سەر جورىن جوداجودا يىن بەروبوومىن چاندنى د ماوہىەكى دەست نىشانكرى دا ئەو زى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى. ئەف جوداھىيا رووبەرى عەردى ل پارىزگەھا دھۆكى يا ب ھندى بەرچاڧ و ديارە كو پترييا عەردى وى ژبۇ بەروبوومىن چاندنى يىن زۇفستانى ھاتىبە تەرخانكرن و ئەف چەندە زى ل دووف داتايىن بەردەست يىن رووبەرىن عەردىن چاندنى ژبۇ بەروبوومىن زۇفستانى دياربىت كو رووبەرى قى عەردى ژ رووبەرىن چاندنى يىن بەروبوومىن ھافىنى پترە (تەماشەى خىشتەيىن ژمارە (۱۵)، و (۲۲) بكە). ئەف داتايە پتر نامازى دكەنە سەر دو جورىن بەروبوومىن چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى ئەو زى ل دووف وەرزىن سالى و ب قى رەنگى ل خوارى:

**يەكەم: جوداھىيا جھى و رووبەرى
عەردى ژبۇ بەروبوومىن چاندنى
يىن زۇفستانى ل پارىزگەھا دھۆكى**

ب شىئوہىەكى گىشتى، بەروبوومىن زۇفستانى يىن ل دەقەرا قەكۆلىن ل سەر ھاتىبە ئەنجامدان (پارىزگەھا دھۆكى) ل پلا ئىكى دانودكاك دەيت (گەنمى دىمى و گەنمى ئاقى و جەھ) و ئەو رووبەرى عەردى يى ژبۇ چاندنا قان بەروبوومان ھاتىبە تەرخانكرن دگەھىتە (۹۱۰۳۷۵) دۇنەمىن عەردى ل گىشت قەزابىن پارىزگەھى، ئەف رووبەرە پىژەيا (۹۶،۴۱٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى عەردى ھاتىبە تەرخانكرن بۇ چاندنا بەروبوومىن زۇفستانى يىكدىنىت. جورىن دى يىن بەروبوومىن زۇفستانى (نۇك، نىسك، باقلىكىن تەر و باقلىكىن ھىك) ل پىزا دووى دھىن و رووبەرى عەردى چاندنى ژبۇ قان بەروبوومان دگەھىتە (۱۶۰۹۵) دۇنەمىن عەردى ب پىژەيا (۱،۷٪) ئى. لى بەروبوومىن رەدار(پىقاز، سىلك، پىتات، تىر، شىلم، شىلمدر و گىزەر) ل پىزا سىن دھىن و پىژەيا عەردى تەرخانكرى بۇ چاندنا وان دگەھىتە (۱،۳۴٪) ئى ژ سەرجمى رووبەرى گىشتى يى چاندنا بەروبوومىن زۇفستانى د ماوہىن سالاڧەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان. ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ زىندەبوونا

خىشتەيى (۱۵)

كرنگىيا پىژەيى يا رووبەرى عەردى يى بەروبوومىن چاندنى يىن زۇفستانى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووف پىژەيا بەرھەم ئىنالى (نەن) ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۱)

ژ	جورى بەروبوومى	رووبەرى عەردى/دونەم	%
۱	بەروبوومىن دانودكاكى	۹۱۰۳۷۵	۹۶،۴۱
۲	باقلمەنى	۱۶۰۹۵	۱،۷
۳	بەروبوومىن رەدار	۱۲۶۶۵	۱،۳۴
۴	بەروبوومىن زەيتى	۴۲۲۲	۰،۴۴
۵	بەروبوومىن كەسكاتى	۳۵۳	۰،۰۳
	سەرجمى گىشتى	۹۴۳۷۱۰	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىنى فەكۆلىرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوربىستانا عىراقى، وەزارەتا چاندنى، ژىدەرى بەرى نوکە.

ل پىزا ئىكى، ب بەرۋىمىن كەسكاتى و زەيتى و رھدار ب پىزەيىن (۱۵،۴۴٪، ۱۳،۱۴٪، ۳۳،۴۷٪) ل دووڧ ئىك ژ سەرجهمى گىشتى يى رووبەرى تەرخانكرى بۇ ھەر بەرۋىمىن كەسكاتى ل پارىزگەھى دەيت. د ھەمان دەمدا قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ژىو مەزاختنا عەردى چاندنى ژىو چاندنا بەرۋىمىن باقلەمەنى و دانودكاكى ب پىزەيىن (۴۷،۴٪، ۲۱،۳۱٪) ل دووڧ ئىك ژ سەرجهمى عەردى چاندنى دەيت. لى ھەر ئەف قەزايە نەشايە چ پىزەيىن ژىو بەرۋىمىن كەسكاتى توومار بكت.

۲. دەربارى بەرۋىمىن باقلەمەنى و دانودكاكى، قەزا شىخان ل پىزا دووڧ ب پىزەيىن (۲۴،۱۷٪، ۲۴،۵۲٪) ل دووڧ ئىك ژ سەرجهمى عەردى چاندنى دەيت، لى قەزا بەردەرەش لى ل پىزا دووڧ ژىو بەرۋىمىن رھدار و زەيتى ب پىزەيىن (۲۳،۱۱٪، ۲۲،۰۳٪) ل دووڧ ئىك دەيت.

عەردى چاندنى يى ھاتىيە ب كارئىنان ژىو چاندنا پتاتان دزقريت.

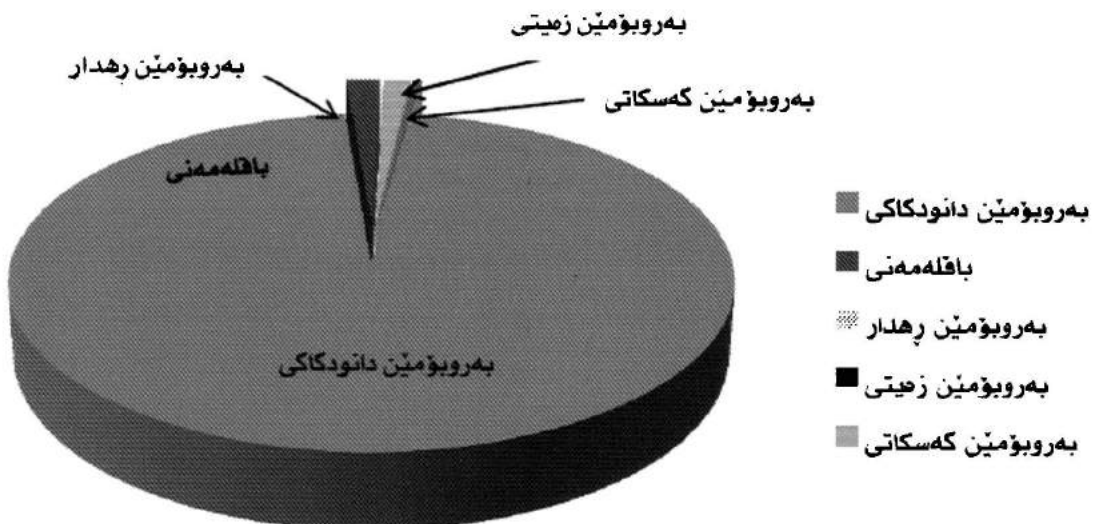
كىمترىن پىزەيا عەردى ھاتىيە مەزاختن ژىو چاندنا بەرۋىمىن زىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى بەرۋىمىن كەسكاتى بوو (قەرنابىت، كەلمە، خەس، و جۇرىن دى يىن كەسكاتى) ب رەنگەكى كو پىزەيا وان بتنى (۰،۰۳٪) ل سەرجهمى گىشتى يى رووبەرى عەردى ھاتىيە مەزاختن ژىو چاندنا بەرۋىمىن زىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى. تەماشەي خىشتەيىن ژمارە (۱۵) و (۱۱) و وىنەيى ژمارە (۹) و نەخشەيى ژمارە (۷) بكت.

ژ داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۱) ئەف راستىيە بۇ مە ديارىن،

۱. دەربارى رووبەرى عەردى يى ھاتىيە مەزاختن ژىو چاندنا بەرۋىمىن چاندنى يىن زىستانى ل سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان، قەزا شىخان

۹) وىنەيى

گرىنگىيا پىزەيى يا رووبەرىن عەردى كىشتۇكالى ژىو بەرۋىمىن زىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

- ئەف وىنەيە ژ نامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۵).

خىشمىن (۱۱)

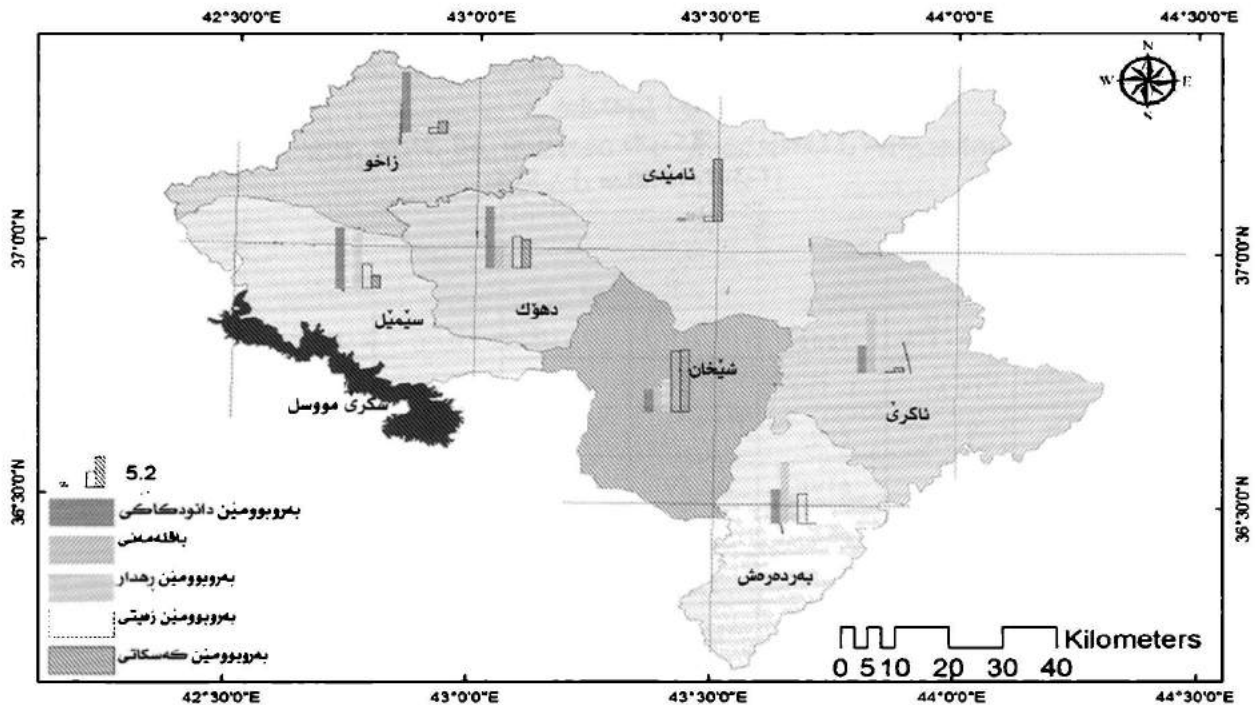
گرىگىيا پىژمى با روپەرى عەرى يى بەروپومىن زىستىن (دۇنەم) ل دووف بەكەين كارىگرى ل پارىزگەھدا دەھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۱)

بەروپومىن كەسكاتى	رەدار		بەروپومىن زەيتى		باقلمەنى		بەروپومىن دانودكاكى		بەروپوم قەزا
	%	روپەر	%	روپەر	%	روپەر	%	روپەر	
دەھۆك	۱,۴۱	۵	۱,۶۱	۶۸	۱,۰۵	۱۳۳	۱,۱۲	۱۸۰	۲۸۵۹۱
سىمىل	۵,۱	۱۸	۹,۵۴	۴۰۳	۲۳,۳۸	۲۹۶۱	۰,۹	۱۴۶	۲۱۷۴۵۰
ئامىدى	۲۴,۰۸	۸۵	۱,۹۲	۸۱	۶,۰۴	۷۶۵	۳,۲۵	۵۲۳	۱۱۶۴۳
شىخان	۶۵,۴۴	۲۳۱	۶۳,۶۴	۲۶۸۷	۳۳,۴۷	۴۱۱۳	۲۴,۱۷	۳۸۹۰	۲۲۳۲۴۱
ئاكرى	۱,۹۸	۷	۰,۳۵	۱۵	۴,۶۲	۵۸۵	۲۲,۶۲	۳۶۴۱	۹۴۳۵۰
زاخو	۱,۹۸	۷	۰,۹	۳۸	۸,۸۲	۱۱۱۷	۰,۵۳	۸۵	۹۵۱۰۰
بەردەرش	.	.	۲۲,۰۳	۹۳۰	۲۳,۶۱	۲۹۹۱	۴۷,۴	۷۶۳۰	۲۴۰۰۰۰
پارىزگەھ	۱۰۰	۳۵۳	۱۰۰	۴۲۲۲	۱۰۰	۱۲۶۶۵	۱۰۰	۱۶۰۹۵	۹۱۰۳۷۵

- ئەف خىشمە ژ ئالىي فەكۆلەرىغە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستىن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزارتا چاندىلى، ژىدەرى بەرى نوگە

نەشمىن (۷)

گرىگىيا پىژمى با روپەرى عەرى يى بەروپومىن زىستىن (دۇنەم) ل دووف بەكەين كارىگرى ل پارىزگەھدا دەھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۱)

- ئەف نەشمە ژ ئالىي فەكۆلەرىغە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستىن ل سەر نەشمىن كارىگرى يى پارىزگەھدا دەھۆكى و داتايىن خىشمىن ژمارە (۱۱).

گەنمى دىمى ل قەزايەككى بۇ ئىنكا دى يا جودايە و سەرجهمى پووبەرى ھەمى قەزايان ژىۇ چاندنا وى دگەھىتە (۸۱۰۴۴۱) دۆنەمان، لى سەرجهمى پووبەرى ھاتىبە ب كارئىنان ژىۇ چاندنا گەنمى ئاقى ل سەر ئاستى ھەمى يەكەيىن پارىزگەھى ل سالا ۲۰۱۴ دگەھىتە (۴۷۹۴۱) دۆنەمان. د خىشتەيى ژمارە (۱۷) دا گرنگىرىن بەرپوومىن دانودكاكى يىن ل زقىستانى دەينە چاندن ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە دياركرن.

۳. ھەر ئىك ژ قەزايىن دھۆك و زاخۆ و ئامىدىن ل پىزىن داويى دەين ژىۇ مەزاختنا عەردى چاندنى ژىۇ چاندنا بەرپوومىن زقىستانى يىن جۇراو جۇر ل پارىزگەھى.

ئەقۇن ل خوارى ديارترىن بەرپوومىن زقىستانى نە كول مووف گرنگى و پىزەيا بەرھەم ئىنانا وان ھاتىنە پىزىكرن.

۱- بەرپوومىن دانودكاكى

دانودكاك دەينتە ھژمارتن ئىك ژ گرنگىرىن بەرپوومىن چاندنى، نە بتنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى بەلكول سەر ئاستى جىھانى ھەمىن زبەر كو خوارنا مروقى يا سەرەكى دابىن دكەت. چاندنا دانودكاكى پووبەرىن بەرفرەھ يىن عەردى ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى بخۇفە دگرىت و قان بەرھەمان ب خۇفە دگرىت (گەنمى دىمى و گەنمى ئاقى، جەھى دىمى و جەھى ئاقى) و ب قى رەنگى دەينە دابەشكرن.

أ- گەنمى دىمى و گەنمى ئاقى

پووبەرىن عەردى ھاتىبە ب كارئىنان ژىۇ چاندنا

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱۷) ئەف راستىبە بۇ مە دياردبن،

۱. گەنمى دىمى ل ھەمى يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى دەينتە چاندن، لى قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ژىۇ مەزاختنا جەھى چاندنى كو نىزىكى چارىكا پووبەرى گىشتى يى پارىزگەھى ژىۇ چاندنا گەنمى د مەزىخىت ئەو ژى ب پىزەيا (۲۵،۲۹٪) ئ دەيت، ل دووقدا قەزا سىمىللى ب پىزەيا (۲۴،۸٪) ئ و پاشى قەزا شىخان ل پىزا سىن ب پىزەيا (۲۳،۵۷٪) ئ ژ سەرجهمى گىشتى دەين.

خىشتەيى (۱۷)

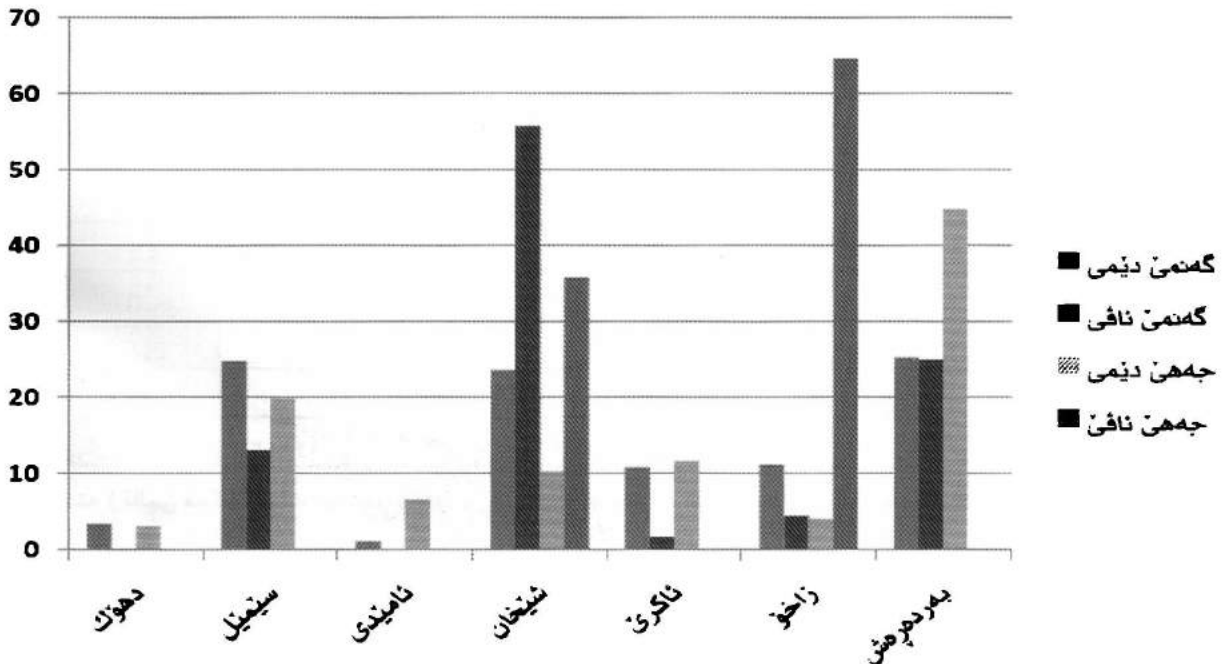
گرنگىيا پىزەيا يا پووبەرى عەردى چاندنى ژىۇ بەرپوومىن دانودكاكى (دۆنەم) ل مووف يەكەيىن كارىگرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۱)

ژ	يەكەيىن كارگىرى	گەنمى دىمى		گەنمى ئاقى		جەھى دىمى		جەھى ئاقى	
		%	پووبەر	%	پووبەر	%	پووبەر	%	پووبەر
۱	دھۆك	۲۷،۳۶	۳،۳۳	۰	۰	۳،۰۲	۱۵۵۵	۰	۰
۲	سىمىل	۲۰۱۰۰۰	۲۴،۸	۱۳،۰۳	۶۲۵۰	۱۹،۸۲	۱۰۲۰۰	۰	۰
۳	ئامىدى	۸۲۷۴	۱،۰۲	۰	۰	۶،۵۵	۳۳۷۰	۰	۰
۴	شىخان	۱۹۱۰۸۳	۲۳،۵۷	۵۵،۶۷	۲۶۶۹۱	۱۰،۲۵	۵۲۷۳	۳۵،۷۷	۱۹۵
۵	ئاكرى	۸۷۵۵۰	۱۰،۸	۱،۶۷	۸۵۰	۱۱،۵۶	۵۹۵۰	۰	۰
۶	زاخۆ	۹۰۵۰۰	۱۱،۱۶	۴،۴۸	۲۱۵۰	۴،۰۸	۲۱۰۰	۶۴،۵۵	۳۵۰
۷	بەردەرەش	۲۰۵۰۰۰	۲۵،۲۹	۲۵،۰۳	۱۲۰۰۰	۴۴،۷	۲۳۰۰۰	۰	۰
	پارىزگەھ	۸۱۰۴۴۱	۱۰۰	۴۷۹۴۱	۱۰۰	۵۱۴۴۸	۱۰۰	۵۴۵	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىي فەكولتەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر ژىمىرى، حكۇمەتا ھەزىما كورىستانا عىراقى، ھەزارەتا چاندنى، ژىمىرى بەرى نوکە.

ۋىنمىن (۱۰)

گرىنكيا پىژمىيا يا رووبەرىي عەردى چاندى ب بەروبوۋمىن دانودكاكى (دۆنەم) ل دووۋف بەكەيىن كارىگرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۱)

- ئەف ۋىنمىيە ژ نامادەكرنا فەكۆلمىرى يە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۶).

بۇ چاندنا جەمىن ئافى د ماوهيى سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ل پارىزگەھا دھۆكى دگەھىتە (۵۴۵) دۆنەمان، ئەف رووبەرە ژى بتىن ل قەزايىن زاخو و شىنخان ھاتىيە ب كارئىنان.

۲. ھەردو قەزايىن شىنخان و بەردەرەش پتر ژ سى چارىكىن رووبەرەن عەردى چاندنا گەنمىن زقىستانى يى ئافى ب پىژمىيە (۱۷، ۵۵، ۰۳، ۲۵٪) ل دووۋف ئىك پىكىدئىن، تەماشەي ۋىنمىيە ژمارە (۱۰) بگە.

۲- بەروبوۋمىن باقلەمەنى

باقلەمەنىيىن ھافىنى ل پارىزگەھا دھۆكى سى جۇرىن بەروبوۋمىن قەرەنى بخۇفە دگىرت (لۆبىك، فاسۇلى و ماش)، باقلەمەنى پىشتى دانودكاكى ژىو گرىنكيا وان يا خۇراكى دھىت ژبەرەكو دھىتە ھىمارتن ژىدەرىن پىرتىنن رووھكى يىن گرىنك و بۇ خوارنا مەرفان يان ژى ۋەك ئالف بۇ گىانەوەر دھىتە ب كارئىنان. د خىشتەيىن ژمارە (۱۸) دا رووبەرەن عەردى چاندنى يىن ھاتىنە ب كارئىنان ژىو چاندنا باقلەمەنىيان ل دووۋف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳) - (۲۰۱۴) ھاتىنە دياركرن.

ب - جەمىن دىمى و جەمىن ئافى

داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۷) دياردبىت كو سەرجمىن گىشتى يى رووبەرەن عەردى يى ھاتىيە چاندن ب جەمىن دىمى ل پارىزگەھا دھۆكى دماوھىن دناقبەر سالىن (۲۰۱۳-۲۰۱۴)، قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى ژىو مەزاختنا رووبەرەن چاندنا جەمىن دىمى دھىت ب رووبەرەن (۵۱۴۴۸) دۆنەمان كو دىتە پىژمىيا (۷، ۴۴٪) ل سەرجمىن گىشتى، قەزا سىمىلى ل پىزا دووۋ ب رووبەرەن (۱۰۲۰۰) دۆنەمان كو دىتە پىژمىيا (۱۹، ۸۲٪) ل سەرجمىن گىشتى دھىت. لى سەرجمىن رووبەرەن گىشتى يى ھاتىيە ب كارئىنان

خىشتەين (۱۸)

گرىگىيا پىژەيى يا پووبەرىن عمدى يىن چاندنا باقلمەنىپان (دۇنەم) ل دووف بەكمەين كارگىرى ل پارىزگەھدا دھۆكۆي ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	يەكەيا كارگىرى	نۆك		نيسك		باقلكين تەر		باقلكين هشك	
		%	پووبەر	%	پووبەر	%	پووبەر	%	پووبەر
۱	دھۆك	۰,۹۵	۱۳۵	۰	۰	۳,۴۵	۴۵	۰	۰
۲	سىمىل	۰,۸۵	۱۲۰	۰	۰	۱,۹۹	۲۶	۰	۰
۳	ئامىدى	۲,۶۱	۳۷۰	۳,۸۷	۱۰	۵,۹۱	۷۷	۱۷,۲۷	۶۶
۴	شىخان	۲۵,۹۸	۳۶۷۸	۷,۷۵	۲۰	۱۰,۱۴	۱۳۲	۱۵,۷	۶۰
۵	ئاكرى	۲۰,۱۴	۲۸۵۰	۸۸,۳۷	۲۲۸	۲۸,۹۵	۳۷۷	۴۸,۷	۱۸۶
۶	زاخۇ	۰	۰	۰	۰	۶,۵۳	۸۵	۰	۰
۷	بەردەپەش	۴۹,۴۶	۷۰۰۰	۰	۰	۴۳,۰۱	۵۶۰	۱۸,۳۲	۷۰
	پارىزگەھ	۱۰۰	۱۴۱۵۳	۱۰۰	۲۵۸	۱۰۰	۱۳۰۲	۱۰۰	۳۸۲

- ئەف خىشتە ژئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىبە نامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرنما كوردستانا عىراقى، ھەزارتا چاندنى، ژىدەرى بەرى لوكە.

ژ داتايىن خىشتەين ل سەرى ئەف راستىبە بۇ مە ياردىن،

۱. بەروبۇمىن نۆكان ل پىزا ئىكى ژىو پووبەرى وي ەردى ھاتىبە مەزاختن بۇ چاندنا وان كو نىزىكى (۱۴۱۵۳) دۇنەمان بووبە ژ سەرجەمى گىشى يى ەردى ھاتىبە مەزاختن ژىو چاندنا فى بەروبۇمى ل پارىزگەھى دەيت، ل دووقدا باقلكين تەر دەين كو ل سەر پووبەرى (۱۳۰۲) دۇنەمىن ەردى ھاتىبە چاندن، لى باقلكين هشك ل رىزا سىن دەين و ل سەر پووبەرى (۳۸۲) دۇنەمىن ەردى ھاتىبە چاندن و ل داويى ژى نيسك ل پىزا چوارى دەيت كو ل سەر پووبەرى (۲۵۸) دۇنەمىن ەردى ھاتىبە چاندن.

۲. قەزا بەردەپەش ل پىزا ئىكى ژىو پووبەرى تەرخانكرى يى چاندنا نۆكان ب پىژەيا (۴۹,۴۶%) ئى كو دىبە نىزىكى نىفەكا پووبەرى گىشتى يى تەرخانكرى ل پارىزگەھى ژىو چاندنا فى دەرامەتى دەيت. قەزا شىخان ژى ل پىزا دووي ب پىژەيا (۲۵,۹۸%) ئى دەيت و ئاكرى ل پىزا سىن دەيت ب پىژەيا

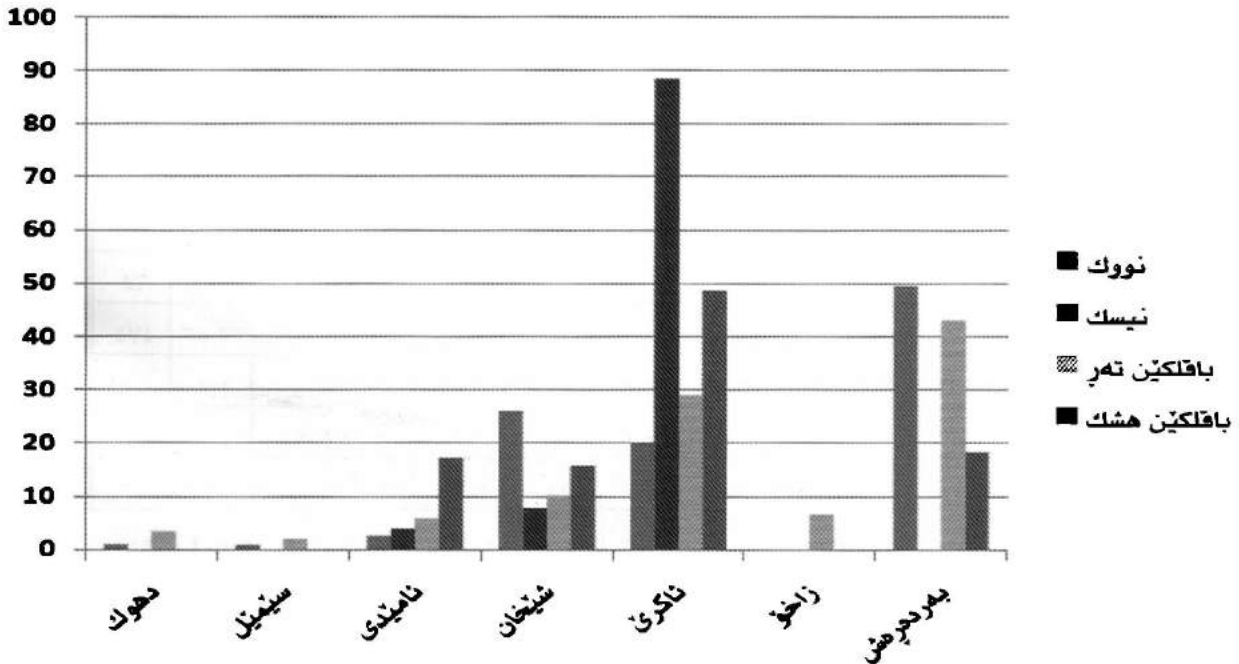
(۲۰,۱۴%) ئى ژ سەرجەمى گىشتى يى پووبەرى تەرخانكرى بۇ چاندنا فى بەروبۇمى، لى ھەرسى قەزا يىن ئامىدى و دھۆك و سىمىل ل دووف ئىك ب پىژەين كىمتر ھاتىبە تووماركرن. قەزا زاخۇ چ پىژەيىن چاندنا فى بەرھەمى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴) توومار نەكرىنە، تەماشى نەخشەين ژمارە (۱۱) بكە.

۳. ژىو چاندنا بەروبۇمىن نيسكان ژى بتنى ل سى قەزا يىن پارىزگەھى پووبەرىن ەردى بۇ ھاتىبە داينكرن كو ل پىزا ئىكى قەزا ئاكرى ب پىژەيا (۸۸,۳۷%) ئى دەيت و ل دووقدا قەزا شىخان ب پىژەيا (۷,۷۵%) ئى ل پىزا دووي دەيت و قەزا ئامىدىن ژى ل رىزا سىن ب پىژەيا (۳,۸۷%) ئى دەيت.

۴. باقلكين تەر ل ھەمى قەزا يىن پارىزگەھى ھاتىبە چاندن لى قەزا بەردەپەش ل پىزا ئىكى ب پىژەيا (۴۳,۰۱%) ئى ژ سەرجەمى گىشتى يى پووبەرى ەردى يى تەرخانكرى دەيت، ل دووقدا قەزا ئاكرى ل پىزا دووي ب پىژەيا (۲۸,۹۵%) ئى دەيت و ئەف ھەردو قەزا يە پىكفە نىزىكى سى چارىكىن پووبەرى ەردى چاندنى ژىو فى

ۋىنەمىن (۱۱)

گرىگىيا رېژىمى يا پووبەرنىن عەردى يىزى چاندنا باقلمەنپىيان (دۇنەم) ل دووف بەكەپىن كارگىزى ل پارىزگەھھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەمىن زىئامەكرنا فەكۆلەرى يە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين ژمارە (۱۸).

شىلەم، شىلەمدر و گىزەر). بەروپۇمىن پىتاتان دەينە ھژمارتن بەرەلەقتىن بەروپۇمىن رەدار يىن زىستانى ژئالىي مەزاختنا پووبەرى عەردى چاندنى يى بۇ چاندنا وان ھاتىيە دابىنكرن. تەماشەى خىشتەين ژمارە (۱۹) بىكە.

ژ داتايىن خىشتەين ژمارە (۱۹) ئەف راستىيە بۇ مە ديارىن:

۱. بەروپۇمىن پىتاتان دەينە ھژمارتن پىترىن بەروپۇمىن رەدار ژ ئالىي مەزاختنا پووبەرى عەردى چاندنى قە، سەرپەراي ھندى كۆ ل ھندەك قەزاياں ۋەكى قەزا ئاكرى ئەف بەروپۇمە نەھاتىيە چاندن لى پىژەيا بەرھەم ئىنان و مەزاختنا عەردى ژ ھەمى بەروپۇمى، دى يىن رەدار پىترە.
۲. سەرھەمى گىشتى يى پووبەرنىن عەردى چاندنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى يىن ھاتىنە ب كارئىنان

بەروپۇمى ل ۋى سالا فەكۆلەين لى ھاتىيە كرىن پىكەنپىن. ھەردىسان ئەف ھەردو قەزايا ل پىزىن دەستىپىكى دەين ژىو چاندنا باقلىكىن ھىك ژى ب رەنگەكى كۆ قەزا ئاكرى ل پىزا ئىكى ب پىژەيا (۴۸،۱۹٪) ئى دەينت و قەزا بەردەرەش ل پىزا دوۋى ب پىژەيا (۱۸،۳۲٪) ئى دەينت. لى چ پووبەرنىن عەردى ل ھەر سى قەزاياين دى يىن گرنگ كۆ دھۆك و سىمىنل و زاخۇنە د ماۋەين سالا فەكۆلەين تىدا ھاتىيە ئەنجامدان نەھاتىنە تووماركرن.

۲- بەروپۇمىن رەدار

بەروپۇمىن رەدار كۆمەكا جۇرىن كەسكاتىيان بخۇقە دگرىت، ل ۋەرزى زىستانى دەينە چاندن دا مفاى ژ رەين وان دەينتە ۋەرگرتن. ئەف كەسكاتىيە ماددەيىن خۇراكى دناف رەين خۇ دا خرقە دكەت، ۋەكى (پىياز، سىلك، پىنات " كرتوۋپ - رتاخ "، تىر،

خىشمىن (۱۹)

گرىكيا پىزەبى يا پووبەرىن عەردى يىن چاندنا بەرپوومىن رەدار (دۇنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھىا دھۆكىن ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

بەكەيا كارگىرى	پىقاز		سلك		شىلم		نفر		شىلمدر		پتات		گىزەر	
	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%
دھۆك	۷۵	۴,۹	۱۲	۷,۲۷	۰	۰	۱۶	۸,۸	۰	۰	۳۰	۰,۲۹	۰	۰
سىمىل	۸	۰,۵۲	۱۳	۷,۸۷	۴۵۰	۸۰,۳	۱۲	۶,۶	۰	۰	۲۴۹۰	۲۴,۵۴	۰	۰
ئامىدى	۱۰۵	۳۹,۵	۴۰	۲۴,۲۴	۴۳	۷,۶۷	۴۹	۲۶,۹۲	۳	۹,۱	۱۵	۰,۱۴	۱۰	۵۲,۶۳
شىخان	۶۵	۴,۲۴	۱۰	۶,۰۶	۶۰	۱۰,۷۱	۱۷	۹,۳۴	۳۰	۹۰,۹	۳۹۲۲	۳۸,۶۵	۹	۴۷,۳۷
ئاكرى	۵۷۵	۳۷,۵۳	۰	۰	۰	۰	۱۰	۵,۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰
زاخۇ	۲۳	۱,۵	۰	۰	۷	۱,۲۵	۸	۴,۳۹	۰	۰	۱۰۶۹	۱۰,۵۳	۰	۰
بەردەرەش	۱۸۱	۱۱,۸۱	۹۰	۵۴,۵۴	۰	۰	۷۰	۳۸,۴۶	۰	۰	۲۶۵۰	۲۶,۱۱	۰	۰
پارىزگەھىا	۱۵۳۲	۱۰۰	۱۶۵	۱۰۰	۵۶۰	۱۰۰	۱۸۲	۱۰۰	۳۳	۱۰۰	۱۰۱۴۶	۱۰۰	۱۹	۱۰۰

- ئەف خىشمە ز ئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر ئۆمىرى، حكۇمەتا ھەرىما كوربىستانا عىراقى، ومارەتا چاندنى، ئۆمىرى بەرى نوکە.

لى پىزەبىا تووماركرنا ھەرسىن قەزابىن دھۆك و سىمىلنى و شىخان تا رادەبەكى يا نىزىكى ئىك بوو. لى د ھەمان دەمدا ھەردو قەزابىن زاخۇ و ئاكرى چ پىزە د سالا فەكۆلىن لى ھاتىبە كرن نەھاتىنە تووماركرن.

۵. بەرپوومىن شىلمان زى پىرىبا وى ل قەزا سىمىلنى ھاتىبە چاندن ب رەنگەكى كو پىزەبىا وى دگەھىتە (۸۰,۳%) ئى ژ سەرجەمى گىشتى يى پووبەرى عەردى ھاتىبە تەرخانكرن زىو چاندنا فى بەرپوومى ل پارىزگەھى. ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزابىن شىخان و ئامىدىن ب پىزەبىن (۱۰,۷۱) %، ۷,۸۷% ئى دەھىن. ل وى سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان قەزابىن دى ئەف بەرھەمە نەھاتىبە تووماركرن.

۶. بەرپوومىن تفران ل ھەمى قەزابىن پارىزگەھى ل وى سالا فەكۆلىن لى ھاتىبە ئەنجامدان ھاتىبە چاندن، قەزا بەردەرەش ل پىزە ئىكى ب پىزەبىا (۳۸,۴۶) % ئى دەھىت و ل دووقدا قەزا ئامىدىن ل پىزە

زىو پتاتان دگەھىتە (۱۰۱۴۶) دۇنەمىن، عەردى، قەزا شىخان ل پىزە ئىكى ب پىزەبىا (۳۸,۶۵) % ئى ژ سەرجەمى پووبەرى گىشتى يى ھاتىبە مەزاختن ل پارىزگەھى دەھىت. ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزابىن بەردەرەش و سىمىل ل پىزەن دووى و سىن ب پىزەبىن (۲۶,۱۱) %، (۲۴,۵۴) % ئى ل دووق ئىك دەھىن. لى قەزابىن دھۆك و ئامىدى و زاخۇ ب پىزەن كىمتر ھاتىبە تووماركرن. تەماشەى نەخشەيىن ژمارە (۸) بگە.

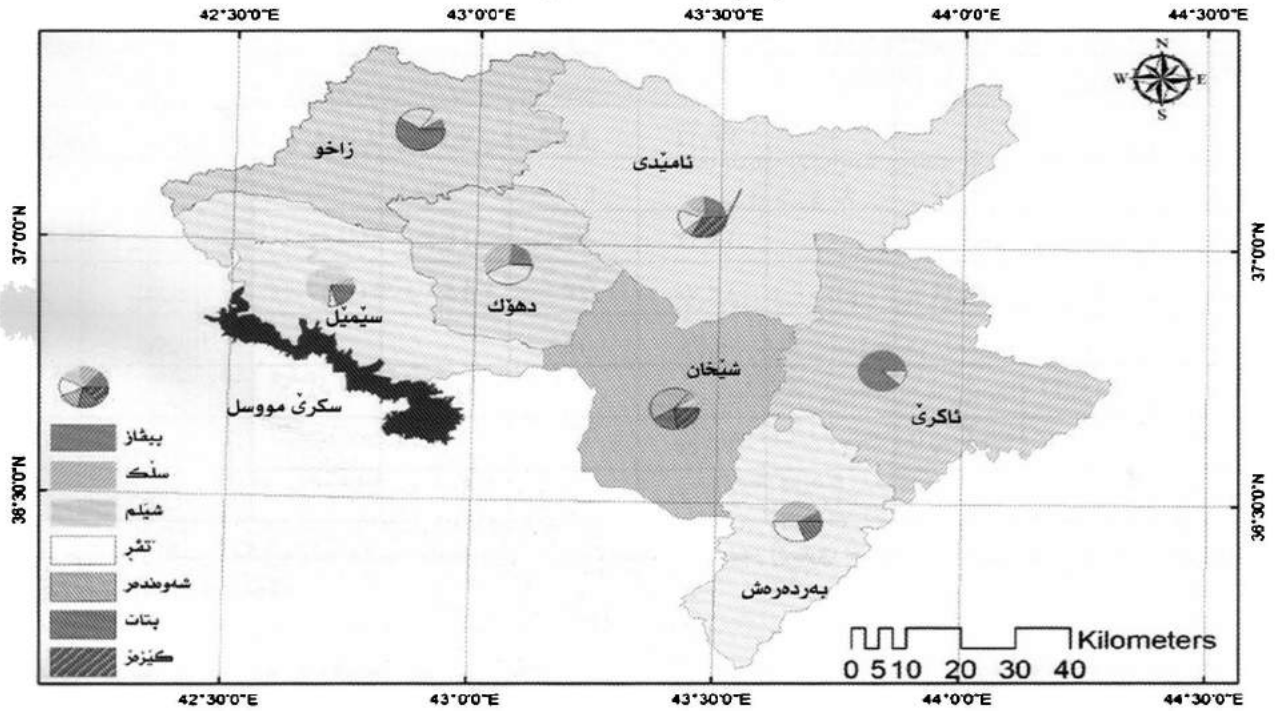
۳. ھەردو قەزابىن ئامىدى و ئاكرى نىزىكى سى چارىكىن پووبەرىن عەردىن چاندنى زىو چاندنا پىقازان د مەزىنخۇ ئەو زى ب پىزەبىن (۳۹,۵) %، (۳۷,۵۳) % ئى ل دووق ئىك. زىەر ھەبوونا زىدەرەن ئاقى ل فان ھەردو قەزابان دزرفىت.

۴. قەزا بەردەرەش پىتر ز نىشا پووبەرى تەرخانكرى زىو چاندنا سلكان مەزاختىبە كو پىزەبىا وى دگەھىتە (۵۴,۵۴) % ئى ژ سەرجەمى گىشتى يى پووبەرى عەردى تەرخانكرى زىو چاندنا فى بەرپوومى، قەزا ئامىدىن ل پىزە دووى ب پىزەبىا (۲۴,۲۴) % ئى دەھىت.

نەخشى (A)

گرىنگىيا رېژىمى يا رووبەرىن عەردى يىن چاندنا بەروبوومىن رەھار (دۇنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىيە ئامادەكن ب پشت بەستىن ل سەر نەخشىن كارگىرى يى پارىزگەھا دەھۆكى و داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۹).

ھەنە ئەو ژى (سىر، گولبەرۇژ، گەنمۇكىن زەر و گزىنژ). رېژىيا مەزاختنا عەردى چاندنى ژىو چاندنا قان جۇرە بەروبوومان ژ قەزايەكى بۇ ئىكا دى يا جودابە. تەماشى خىشتەيىن ژمارە (۲۰) بکە.

دوويى ب رېژىيا (۲۶,۹۲٪) ئى ژ سەجەمى رووبەرى ھاتىيە مەزاختن ژىو چاندنا فى بەروبوومى دەيت. ھەردىسان رېژىيا مەزاختنا رووبەرىن عەردى ل قەزايىن دى ژى ژىو چاندنا تفران تا رادەيەكى يا نىزىكى ئىك بوو.

ژ داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۱۲) ئەف راستىيە بۇ مە دياردبن:

۱. د خىشتەيى سەرى دا ھاتىيە دياركرن كو ل قەزا شىخان رووبەرىن عەردى چاندنى ھاتىيە تەرخانكرن ژىو چاندنا ھەمى جۇرىن بەروبوومىن زەيتى يىن زفستانى. ئەف قەزا ل رىزا ئىكى ژىو تەرخانكرنا رووبەرى عەردى چاندنا ھەر ئىك ژ گزىنژان ب رېژىيا (۸۸,۰۹٪) ئى و گەنمۇكىن زەر ب رېژىيا (۱۱,۱۱٪) ئى دەيت. تەماشى وىنەيى ژمارە (۱۲) بکە.

۷. بەروبوومىن شىلمدر و گىزەر بنتى ل قەزايىن شىخان و نامىدى ھاتىيە چاندن كو بو چاندنا وان پشت بەستىن دەيتە كرن سەر ژىدەرئى ئاقدىرى. لى د ھەمان سالدنا ئەف بەروبوومە ل چ قەزايىن دى نەھاتىيە چاندن.

۴- بەروبوومىن زەيتى

بنتى چوار جۇرىن بەروبوومىن زەيتى كو ل ھەرزى زفستانى ل پارىزگەھا دەھۆكى د ماوھىن سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ھاتىيە چاندن

خىشتمىن (۲۰)

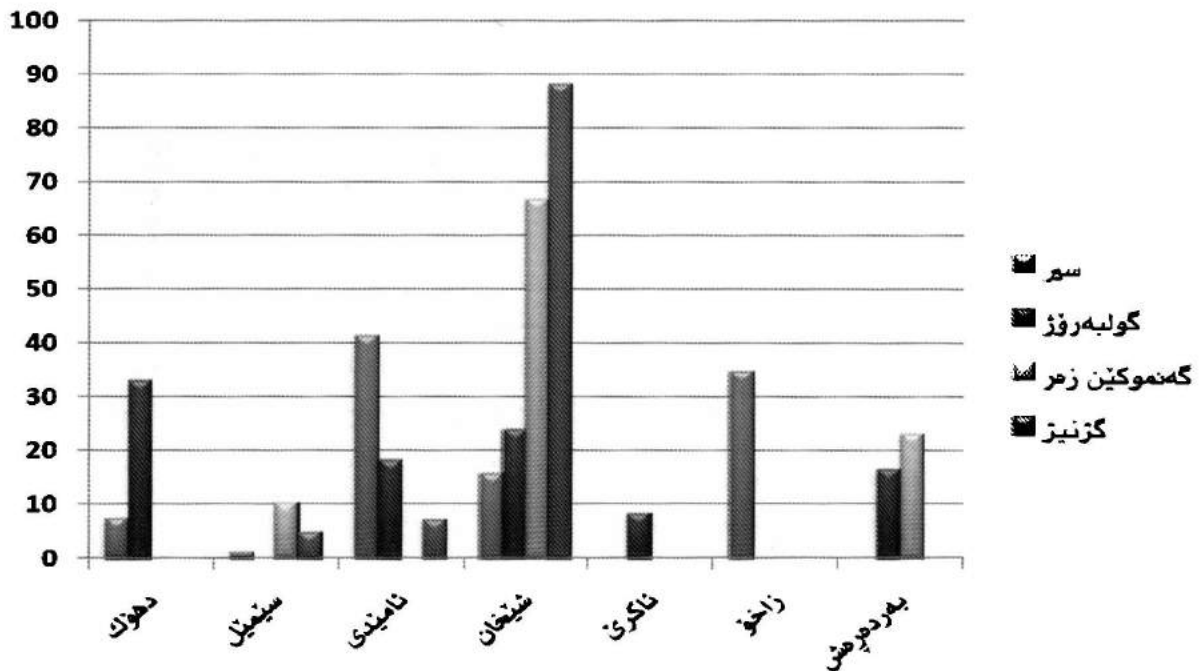
گرىنگىيا پىژەبى يا رووبەرىن عەردى يىن چاندنا بەروپۇمىن زەبىتى (دۇنەم) ل دووف بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكىن ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ز	بەكەبىن كارگىرى	سىر		گولبەرۇژ		كەنموكىن زەر		گىزىز	
		%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر
۱	دھۆك	۷,۳۳	۸	۳۳,۱۴	۶۰	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۰,۹	۱	۰	۰	۱۰,۲۵	۴۰۰	۲	۴,۷۶
۳	ئامىنى	۴۱,۳	۴۵	۱۸,۲۳	۳۳	۰	۰	۳	۷,۱۴
۴	شىخان	۱۵,۶	۱۷	۲۳,۷۵	۴۳	۶۶,۶۶	۲۶۰۰	۳۷	۸۸,۰۹
۵	ئاكرى	۰	۰	۸,۲۸	۱۵	۰	۰	۰	۰
۶	زاخۇ	۳۴,۸۶	۳۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۷	بەردەرەش	۰	۰	۱۶,۵۷	۳۰	۲۳,۰۷	۹۰۰	۰	۰
	پارىزگەھا	۱۰۰	۱۰۹	۱۰۰	۱۸۱	۱۰۰	۳۹۰۰	۴۲	۱۰۰

- ئەف خىشتمە ژ ئالىي فەكۇلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستىن ل سەر ژندەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ومارەتا چاندنى، ژندەرى بەرى نوكة.

وئىنەم (۱۲)

گرىنگىيا پىژەبى يا رووبەرىن عەردى يىن چاندنا بەروپۇمىن زەبىتى (دۇنەم) ل دووف بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكىن ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف وئىنەمە ژ ئامادەكرنا فەكۇلەرى بە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتمىن ژمارە (۲۰).

وهرگرتنى ژ بەلگىن وان يان بەرى وان كول سەر رووین عەردى شىن دىن، بەرى قان بەروبوۋمان ژ ھژمارە كامەزن يا بەلگان پىنكەھىت . ل دووفا داتايىن دەستكەفتى دياربووۋىە كو د ماوھىي سالا فەكۆلین تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ھژمارە كامەزن يا بەروبوۋمان كەسكاتى ل پارىزگەھى ھاتىيە چاندن وەك (قەرنابىت و كەلمى و خەس ... ھتد). د خىشتەي ژمارە (۲۱) رووبەرئىن عەردى يىن ژبو چاندنا ھەر ئىك ژ قان بەروبوۋمان و گرنىگىيا وان يا پىزگەھى ھاتىيە دياركرن.

ژ داتايىن خىشتەي ژمارە (۲۱) ئەف راستىيە بو مە دياردېن:

۱. ژ داتايىن قى خىشتەي بو مە ديار دىبىت كو ل ھندەك قەزايىن پارىزگەھى چ جورىن بەروبوۋمان كەسكاتى گەلەك كىم، يان ھەر ئىكجار نەھاتىنە چاندن، وەكى قەزايىن بەردەرەش و ئاكرى، لىن بەروفازى قەزا ئامىدىن رابوويە ب چاندنا ھەمى قان جورىن بەروبوۋمان كەسكاتى و د پىشىن دايە بوويە بو عەردى چاندنى بو ھەمى

۲. بەروبوۋمان سىران ب پىزگەھى كامەزن ل پىزگەھى قەزايىن پارىزگەھى ھاتىيە چاندن و ئەو رووبەرئى عەردى يىن بو چاندنا وان ھاتىيە تەرخانكرن گەلەك يىن كىم بوو، لىن قەزايىن ئامىدى و زاخۇ پىتر ژ (۷۵٪) ئى رووبەرئى عەردى د مەزىنخىن ب پەنگەكى قەزا ئامىدىن ب پىزگەھى (۴۱،۳٪) ئى و قەزا زاخۇ ب پىزگەھى (۲۴،۸۱٪) ئى، لىن ل ھەردو قەزايىن بەردەرەش و ئاكرى ئەف بەروبوۋمان ل وى سالا فەكۆلین لى ھاتىيە ئەنجامدان نەھاتىيە چاندن.

۳. قەزا دھۆكى ل پىزا ئىكى ژبو مەزاختنا رووبەرئى عەردى چاندنى ژبو چاندنا بەروبوۋمان گولبەرۇزان ب پىزگەھى (۳۳،۱۴٪) ئى ژ سەرگەمى گىشتى يىن رووبەرئى ھاتىيە تەرخانكرن ژبو چاندنا گولبەرۇزان ل پارىزگەھى دەھت، ل دووفا ھەردو قەزايىن شىخان و ئامىدىن ب پىزگەھى (۲۳،۷۵٪، ۱۸،۲۳٪) ئى ل دووفا ئىك دەھن.

۵- بەروبوۋمان كەسكاتى

بەروبوۋمان كەسكاتى ھژمارە كامەزن شىنكاتى ب خوقە دگرىت كو دەھنە چاندن ژ پىخەمەت مفا

خىشتەي (۲۱)

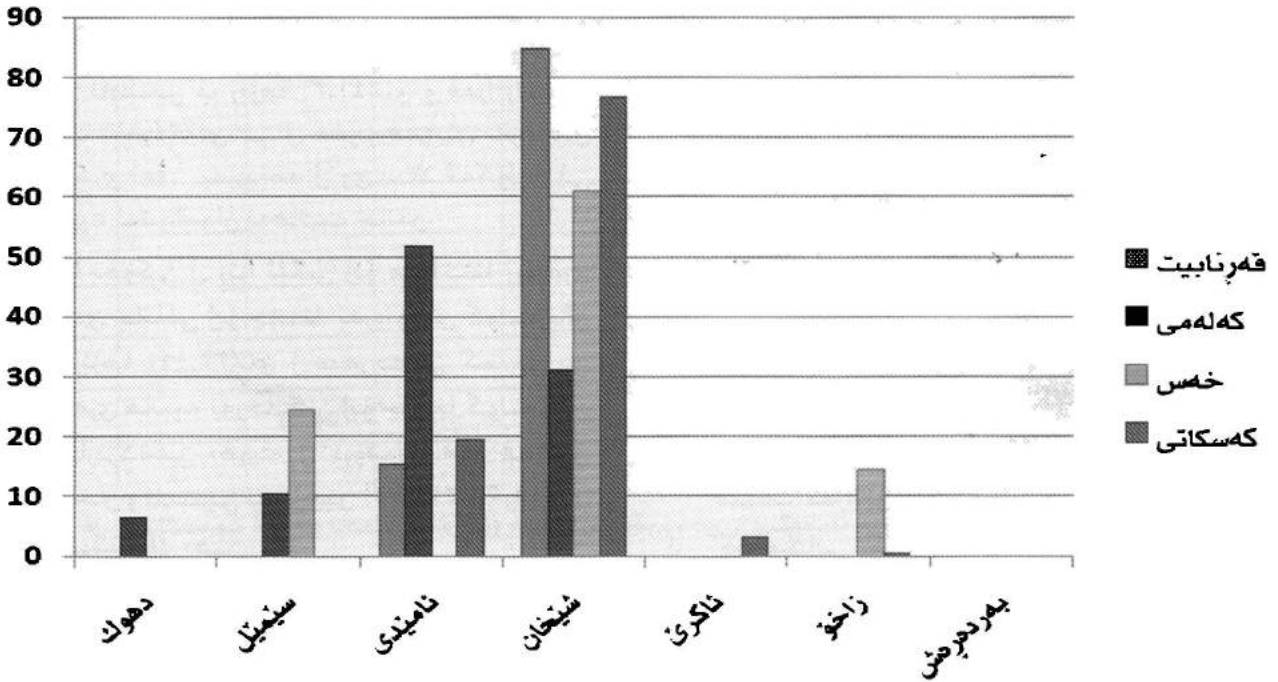
گرنىگىيا پىزگەھى يا بەرھەمئىنانا بەروبوۋمان كەسكاتى يىن زىستانى (دۇنەم) ل دووفا يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

ژ	يەكەبا كار گىرى	قەرنابىت		كەلمى		خەس		كەسكاتىن دى	
		%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر
۱	دھۆك	۰	۰	۶،۴۹	۵	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۰	۰	۱۰،۳۹	۸	۲۴،۳۹	۱۰	۰	۰
۳	ئامىدى	۱۵،۳۸	۴	۵۱،۹۵	۴۰	۰	۰	۱۹،۶۲	۴۱
۴	شىخان	۸۴،۶۲	۲۲	۳۱،۱۶	۲۴	۶۰،۹۷	۲۵	۷۶،۵۵	۱۶۰
۵	ئاكرى	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳،۳۵	۷
۶	زاخۇ	۰	۰	۰	۰	۱۴،۶۳	۶	۰،۴۸	۱
۷	بەردەرەش	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	پارىزگەھ	۱۰۰	۲۶	۱۰۰	۷۷	۱۰۰	۴۱	۱۰۰	۲۰۹

- ئەف خىشتە ژ ئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىيە ئامەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر ژىمىرى، حكۇمەتا ھەرىما كورىستانا عىراقى، وھارمنا چاندنى، ژىمىرى بەرى نوگە.

ۋىنەين (۱۳)

گرىنگىيا پىژەيى يا بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن كەسكاتى يىن زىستانى(دۈنەم) ل دووڧ يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەيە ژ نامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىستەيى ژمارە (۲۱).

**دووم: جوداھىيا جھى و رووبەرى
عەردى ژبۇ بەروبۇمىن چاندنى يىن
ھاڧىنى ل پارىزگەھا دھۆكى**

بەروبۇمىن چاندنى يىن ھاڧىنى دھىنە ھژمارتن ژىدەرەكى گرىنگ يى خوارنى بۇ مروڧان ل وەرزى ھاڧىنى، زىدەبارى ژىدەرەكى گرىنگ بۇ داھاتىن جۆتباران و كرىكارىن دقى بوارى دا كاردكەن. ئەف بەروبۇمە پشت بەستىن دكەنە سەر ئاڧدانا دەستكرد و كىشانا بورىن ئاڧى ژ رووبار و كانىكان. بەروبۇمىن ھاڧىنى دھىنە پارڧەكرن ل سەر پىنچ گروپىن بەروبۇمان ئە ژى بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى، بەروبۇمىن رەدار يىن ھاڧىنى، بەروبۇمىن دانودكاكى، بەروبۇمىن زەينى و باڧلەمەنى، رووبەرى عەردى چاندنى و پىژەيا بەرھەمئىنانا ڧان بەروبۇمان ژ قەزايەكا پارىزگەھا دھۆكى بۇ ئىكا دى يا جودايە.

جۆرىن بەروبۇمىن كەسكاتى.

۱. بەروبۇمىن قەرنابىتى بىننى ل دو قەزايىن پارىزگەھى ھاىيە چاندن ئەو ژى قەزايىن شىخان و نامىندى ب پىژەيىن (۸۴،۱۲٪، ۱۵،۲۸٪) ل دووڧ ئىك. لىن د سالا فەكۆلىن تىدا ھاىيە ئەنجامدان ئەف بەروبۇمە ل قەزايىن دى نەھاىيە چاندن. تەماشى ۋىنەيى ژمارە (۱۳) بكە.
۲. بەروبۇمىن خەسان بىننى ل سىن يەكەيىن كارگىرى ھاىيە چاندن ئەو ژى قەزايىن شىخان و سىمىل و زاخۇ ب پىژەيىن (۶۰،۹۷٪، ۲۴،۳۹٪، ۱۴،۱۳٪) ل دووڧ ئىك.
۳. قەزا شىخان رابووبە ب چاندنا ھندەك جۆرىن دى يىن بەروبۇمىن كەسكاتى ب پىژەيا (۷۱،۵۵٪) ل سەرجهمى گىشتى يى مەزاختنا عەردى چاندنى ل پارىزگەھى.

تەماشەى خىشتەينى ژمارە (۲۲) بکە.

ژىلى قان بەروبۇمان تويتىن ژى ل پارىزگەھا دەھۆكى دەيتە چاندن و رووبەرى عەردى چاندنى ژبۇ قى بەروبۇمى دگەھيتە (۳۲) دۆنەمىن عەردى و پىترىيا وى ل قەزا ئامىدىن دەيتە چاندن.

بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى ل پىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا عەردى چاندنى كو ل سەر رووبەرى (۱۷۱۸۸) دۆنەمىن عەردى ھاتىيە چاندن و پىزەيا وى دگەھيتە (۷۵,۱۷) ئى ژ سەرجمى گىشتى يىن رووبەرى عەردى چاندنى ژبۇ بەروبۇمىن ھافىنىن ل پارىزگەھا دەھۆكى دەيتە، ل دووقدا بەروبۇمىن رەدار دەين ب مەزاختنا (۹۳۲۳) دۆنەمىن عەردى و پىزەيا بەرھەمىنانا وان دگەھيتە (۱۰,۴۳) ئى و پاشى ل پىزا سىن بەروبۇمىن دانودكاكى ھافىنى دەين كو برنجى بخۇفە دگىرت و ل سەر رووبەرى (۱۹۵۴) دۆنەمىن عەردى دەيتە چاندن و پىزەيا (۷,۷۸) ئى پىكدىنىت. بەروبۇمىن زەيتى ژى ل سەر رووبەرى (۳۹۸۳) دۆنەمىن عەردى ھاتىيە چاندن و پىزەيا مەزاختنا عەردى بۇ چاندنا وى دگەھيتە (۴,۴۶) ئى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا فەكۆلېن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان. تەماشەى وىنەينى ژمارە (۱۴) بکە.

ژ داتايىن خىشتەينى (۲۳) ئەف راستىيە بۇ مە بيارىبن،

۱. بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى پىترىيا عەردى چاندنى مەزاختىيە كو دگەھيتە دۆنەمىن (۱۷۱۸۸) عەردى، قەزا بەردەرەش ل پىزا ئىكى دەيتە ژبۇ مەزاختنا قى عەردى ب پىزەيا (۵۰,۲۹) ئى ژ سەرجمى گىشتى يىن رووبەرى عەردى چاندنى ژبۇ چاندنا قى بەروبۇمى ل پارىزگەھى ل دووقدا قەزايىن ئاكرى و شىخان ل پىزىن دووى و سىن ب پىزەين (۱۱,۵) ئى، (۹,۸۱) ئى ل دووق ئىك دەين، پىزەيا مەزاختنا عەردى ژ ئالىن قەزايىن دىفە تا رادەبەكى يا نىزىكى ئىك بوو.

۲. قەزا بەردەرەش نىفا رووبەرى عەردى چاندنى يىن تەرخانكرى بۇ چاندنا بەروبۇمىن دانودكاكى ل پارىزگەھى فەگىرتىيە كو پىزەيا وى دگەھيتە (۵۰,۳۳) ئى ژ سەرجمى رووبەرى گىشتى يىن تەرخانكرى بۇ چاندنا قى بەروبۇمى، ل دووقدا قەزا ئاكرى ب پىزەيا (۴۷,۰۲) ئى دەيتە، لى ل قەزايىن دەھۆك و زاخۇ وسىمىلىن چ رووبەرىن عەردى بۇ چاندنا دان و دكاكى ھافىنى (برنج)

خىشتەينى (۲۲)

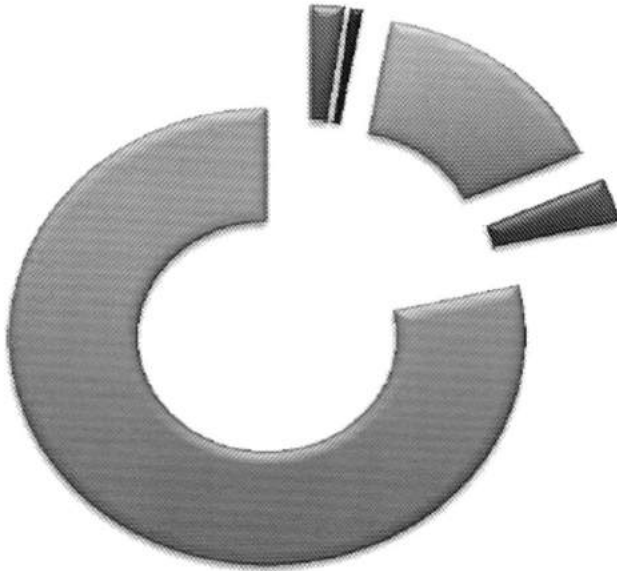
گىرنگىيا پىزەيى يا رووبەرىن تەرخانكرى ژبۇ بەروبۇمىن چاندنى يىن ھافىنى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل دووق پىزەيا بەرھەم ئىنانى (دوئەم) ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۱)

ژ	جۆرى بەروبۇمى	رووبەرى عەردى / دوئەم	%
۱	بەروبۇمىن دانودكاكى	۱۹۵۴	۷,۷۸
۲	باقلمەنى	۱۵۰۹	۱,۱۹
۳	بەروبۇمىن رەدار	۹۳۲۳	۱۰,۴۳
۴	بەروبۇمىن زەيتى	۳۹۸۳	۴,۴۶
۵	بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى	۱۷۱۸۸	۷۵,۱۷
	سەرجمى گىشتى	۸۹۴۵۷	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژ ئالىن فەكۆلېرىفە ھاتىيە ئامادەكرى ب پىشت بەستىن ل سەر ژىمىرى، حكۇمەتا ھەرىما كورستانا عىراقى، وھزارەتا چاندنى، ژىمىرى بەرى نوکە.

ۋىنەين (۱۴)

گرىگىيا پىزەيى يا بەرھەمئىنانا بەرۋىۋىن ھافىنى (دۈنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- بەرۋىۋىن دانوداككى
- باقلەمەنى
- بەرۋىۋىن رھدار
- بەرۋىۋىن زەھىتى
- بەرۋىۋىن كەسكاتى يىن بەرى

- ئەف وىنەيە ژ نامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۲).

خىشتەين (۲۳)

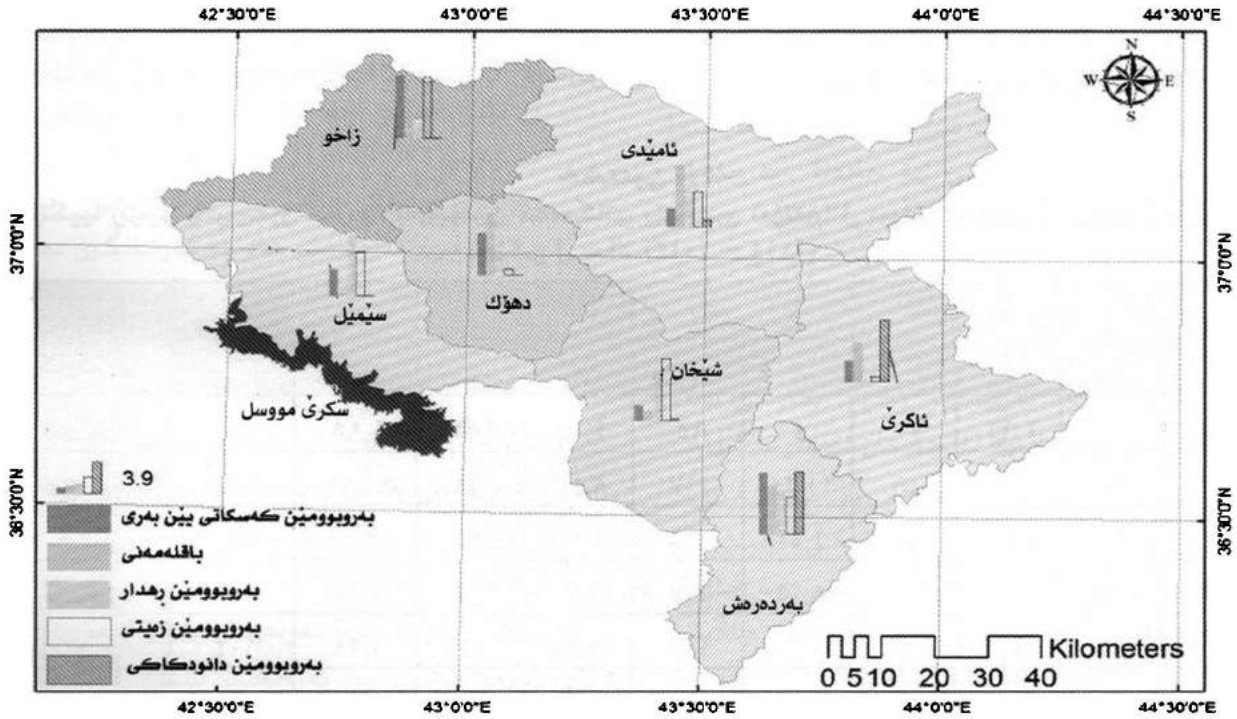
گرىگىيا پىزەيى يا رۋوبەرى عەردى يى بەرۋىۋىن ھافىنى (دۈنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىزى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

بەرۋىۋىن دانوداككى		بەرۋىۋىن زەھىتى		بەرۋىۋىن رھدار		باقلەمەنى		بەرۋىۋىن بەرى		بەرۋىۋىن
رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	قەزا
۰	۰	۲۵	۰,۶۳	۳۰۰	۳,۲۲	۱۱۵	۷,۶۲	۳۴۵۰	۵,۱	دھۆك
۰	۰	۴۱۸	۱۰,۵	۱۳۹۹	۱۵,۰۱	۱۵	۱	۴۳۸۹	۶,۴۹	سىمىل
۱,۵	۱۰,۴	۳۰۸	۷,۷۴	۷۴۴	۷,۹۸	۲۰,۵	۱۳,۵۹	۲۶۹۴	۳,۹۸	ئامىدى
۱,۱۵	۸,۰	۱۵۵۶	۳۹,۰۷	۲۸۳۷	۳۰,۴۳	۱۰۰	۶,۶۳	۶۶۷۳	۹,۸۶	شىخان
۴۷,۰۲	۳۲۷,۰	۱۵۶	۳,۹۲	۲۹۸	۳,۲	۴۵۹	۳۰,۴۲	۱۱۱۶۷	۱۶,۵	ئاكرى
۰	۰	۳۰۰	۷,۵۴	۱۹۵	۲,۱	۱۵	۱	۵۲۷۵	۷,۸	زاخۇ
۵۰,۳۳	۳۵۰,۰	۱۲۲۰	۳۰,۶۳	۳۵۵۰	۳۸,۰۸	۶۰۰	۳۹,۷۷	۳۴۰۴۰	۵۰,۲۹	بەردەرش
۱۰۰	۶۹۵۴	۳۹۸۳	۱۰۰	۹۳۲۳	۱۰۰	۱۵۰۹	۱۰۰	۶۷۱۸۸	۱۰۰	پارىزگەھ

- ئەف خىشتە ژ ئالىي فەكۆلەرىغە ھاتىبە ئامادەكرىن ب پشت بەستىن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرنما كورستانا عىراقى، ھزارەتا چالنى، ژىدەرى بەرى نوکە.

نەخشەمىن (۹)

گرىنكىيا رېژىمى يا رووبەرى عەردى يىن بەرۈبۇمىن ھاقىنى (دونەم) ل دووفا بەكەينىن كارگىزى ل پارىزگەھھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىن قەكۆلمرفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سمر نەخشەمىن كارگىزى يىن پارىزگەھھا دھۆكى و داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۳).

گىشتى يىن تەرخانكرى بۇ چاندنا قان بەرۈبۇمان ل پارىزگەھى دەيت. ل دووفا قەزا بەردەرەش ل رىزا دووئ ب رېژەيا (۱۳, ۳۰٪) ئ دەيت. لى كىمترىن رېژە ل قەزابىن دھۆك و ئاكرى ھاتىنە تووماركرن ب رېژەيىن (۱۳, ۰٪ ئ ۳, ۹۲٪) ئ ل دووفا ئىك. ئەقۇن ل خوارى ديارترىن بەرۈبۇمىن ھاقىنى نە كول دووفا گرنگى و رېژەيا بەرھەم ئىنانا وان ھاتىنە رىزكرن:

۱- بەرۈبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى

بەرۈبۇمىن كەسكاتى ئەو جۇرىن كەسكاتىنە يىن مفا ژ بەرى وان دەيتە وەرگرتن وەك (باجانسۇرك، باجانرەشك، فلفل تىبەر، بامى، خيار، شتى، گوندۇر، كولند و ترۇزى ... ھتد) و د ماوھىن سالا قەكۆلېن تىدا

نەھاتىبە تەرخانكرن، تەماشەى نەخشەين ژمارە (۹) بكە.

۳. ھەردىسان قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژىو چاندنا ھەر ئىك ژ بەرۈبۇمىن باقلەمەنى و بەرۈبۇمىن رەدار ب رېژەيىن (۳۹, ۷۷٪، ۳۸, ۰۸٪) ئ، ل دووفا ئىك ژ سەرجمى رووبەرى گىشتى يىن تەرخانكرى بۇ چاندنا قان بەرۈبۇمان ل پارىزگەھى دەيت. قەزا ئاكرى ل رىزا دووئ ژىو چاندنا باقلەمەنىيان ب رېژەيا (۳۰, ۴۲٪) ئ دەيت ، قەزا شىخان ژى ل رىزا دووئ ژىو چاندنا بەرۈبۇمىن رەدار ب رېژەيا (۳۰, ۴۳٪) ئ دەيت.

۴. قەزا شىخان ل رىزا ئىكى ژىو چاندنا بەرۈبۇمىن زەيتى ب رېژەيا (۳۹, ۰۷٪) ئ ل ژ سەرجمى رووبەرى

عەردى چاندنى ل پارىزگەھى د سالا قەكۆلېن تېدا
ھاتىيە ئەنجامدان د مەزىخن. د خىشتەيى ژمارە (۲۴)
دا بەرەلاقتىرىن بەرۈبۆمىن كەسكاتى يىن بەرى ل
پارىزگەھى ھاتىنە دياركرن و ل دووڧ گرنكىيا وان
يا پىزەيى يا رووبەرى عەردى تەرخانكرى و دابەشكرنا

ھاتىيە ئەنجامدان ل پارىزگەھا دھۆكۆ ھاتىنە چاندن.
ل دەستېپىكى مە ئاماژە ب بەرۈبۆمىن كەسكاتى
يىن بەرى كرىە ژبەركو مەزنتىرىن پىزەيا بەرھەمئىنانا
بەرۈبۆمىن ھاقىنى ل پارىزگەھى پىكدئىنن.
ھەردىسان ئەف بەرۈبۆمە پىزەيەكا مەزن يا رووبەرىن

خىشتەيى (۲۴)

گرنكىيا پىزەيى يا رووبەرى عەردى بەرۈبۆمىن كەسكاتى يىن بەرى (دۇنەم) ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا
دھۆكۆ ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

يەكەيا كارگىرى	باجانسۆرك		خيار		باجانرەشك		بامى		گوندۆر	
	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر
دھۆك	۱۷۰	۱,۹۸	۱۵۵	۲,۰۴	۹۵	۴	۲۰	۱,۶۲	۲۲۰۰	۹,۸
سىمىل	۱۲۴۸	۱۲,۹۹	۶۴۱	۸,۴۱	۲۶۷	۱۱,۲۴	۴۸	۳,۸۹	۱۱۵۰	۵,۱۲
ئامىدى	۱۲۵۰	۱۳,۰۱	۴۸۱	۶,۳۱	۱۵۵	۶,۵۲	۵۴	۴,۳۷	۴۷۶	۲,۱۲
شىخان	۷۳۳	۷,۶۳	۳۲۰	۴,۲	۱۹۷	۸,۲۹	۱۲۵	۱۰,۱۲	۲۹۷۸	۱۳,۲۶
ئاكرى	۶۰۴	۶,۲۹	۱۴۶۹	۱۹,۲۷	۱۲۸	۵,۳۹	۱۸۹	۱۵,۳	۳۲۶۰	۱۴,۵۱
زاخۇ	۵۵۵	۵,۷۸	۳۶۰	۴,۷۲	۴۳۵	۱۸,۳	۰	۰	۳۱۰۰	۱۳,۸
بەردەرەش	۴۵۵۰	۴۷,۳۵	۴۲۰۰	۵۵,۰۸	۱۱۰۰	۴۶,۲۸	۸۰۰	۶۷,۷۳	۹۳۰۰	۴۱,۴
پارىزگەھ	۹۶۱۰	۱۰۰	۷۶۲۶	۱۰۰	۲۳۷۷	۱۰۰	۱۲۳۶	۱۰۰	۲۲۴۶۴	۱۰۰

يەكەيا كارگىرى	شنى		فافل		ترۆزى		كولند		
	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	%	رووبەر	
دھۆك	۲۰۵	۲,۰۸	۲۰	۲,۰۴	۲۰	۰,۱۷	۶۵	۴,۱۷	
سىمىل	۶۹۹	۷,۰۸	۲۰۷	۲۱,۰۴	۶۶	۰,۵۶	۶۳	۴,۰۴	
ئامىدى	۱۱۷	۱,۱۹	۶۷	۶,۸۱	۲۳	۰,۲	۸۰	۵,۱۳	
شىخان	۱۰۸	۱,۱	۹۱	۹,۲۵	۲۰۵۸	۱۷,۷۵	۶۳	۴,۰۴	
ئاكرى	۳۰۰۷	۳۰,۴۴	۶۹	۷,۰۲	۲۲۷۰	۱۸,۹۹	۱۷۱	۱۰,۹۵	
زاخۇ	۶۴۵	۶,۵۳	۸۰	۸,۱۳	۲۰	۰,۱۷	۸۰	۵,۱۳	
بەردەرەش	۵۱۰۰	۵۱,۶۱	۴۵۰	۴۵,۷۴	۷۵۰۰	۶۲,۷۳	۱۰۴۰	۶۶,۵۹	
پارىزگەھ	۹۸۸۱	۱۰۰	۹۸۴	۱۰۰	۱۱۹۵۷	۱۰۰	۱۵۶۲	۱۰۰	

- ئەف خىشتە ژئالېن قەكۆلەرىشە ھاتىيە ئامادەكرن ب پىشت بەستەن ل سەر ژىمەرى. حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى. ومزارەتا
چاندنى. ژىمەرى بەرى نوکە.

وان ل سەر بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھى ھاتىنە پىزىكرن.

ژ داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۲۴) ئەف راستىيە بۇ مە دياردين،

۱. ھەمى قەزايىن پارىزگەھى پىشكدارى د مەزاختنا پووبەيىن عەردى چاندنى ژبۇ چاندنا بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى يىن ھافىنى دا كرىبە، ئەو ژى ژبەر پىدقيا بازارى ناخخۇبى بۇ قان جۆرە بەرھەمان د سالا قەكۆلین تىدا ھاتىيە ئەنجامدان. بىتنى قەزا زاخۇ نەبىت كو چ پووبەيىن عەردى ژبۇ چاندن وبەرھەمئىنانا بەروبۇمىن باميان دماوھىي سالا قەكۆلین تىدا ھاتىيە ئەنجامدان توومار نەكرىنە.

۲. ژ داتايىن خىشتەيى دا ھاتىن بۇ مە ديارديت كو قەزا بەردەپەش ل رىزا ئىكى دەيت ژبۇ تەرخانكرنا پووبەيى عەردى چاندنى ژبۇ چاندنا بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى يىن ھافىنى ل پارىزگەھى ژبەركو قەزايەكا چاندنى يا نافدارە ل پارىزگەھى. بىتنى ل قى قەزايى ل سالا قەكۆلین تىدا ھاتىيە ئەنجامدان رىزەيا ب كارئىنانا عەردى چاندنى ژبۇ چاندنا بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى ب قى رەنگى بوو: بامى ب رىزەيا (۱۷،۷۳٪)، كولند ب رىزەيا (۱۱،۵۹٪)، تىرۇزى ب رىزەيا (۱۲،۷۳٪)، خيار، ب رىزەيا (۵۵،۰۸٪)، شتى ب رىزەيا (۵۱،۱۱٪)، باجانسۇرك ب رىزەيا (۴۷،۳۵٪)، باجانرەشك ب رىزەيا (۴۱،۲۸٪)، گوندۇر ب رىزەيا (۴۱،۴٪) و قىل ب رىزەيا (۱۴،۴۵٪).

۳. ل سەر ئاستى پارىزگەھى، بەروبۇمىن گوندۇران ل رىزا ئىكى ژبۇ تەرخانكرنا عەردى چاندنى كو ل سەر پووبەيى (۲۲،۱۴) دۆنەمان ھاتىنە چاندن دەيت، قەزا بەردەپەش ل رىزا ئىكى ژبۇ تەرخانكرنا قى پووبەيى ب رىزەيا (۴۱،۴٪) دەيت، ل دووقدا قەزايىن ئاكرى و شىخان ب رىزەيىن (۱۴،۵۱٪)، (۱۳،۲۶٪) ل دووق ئىك دەيت، ئەف بەروبۇمە ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى دەيتە چاندن.

۴. ژ داتايىن خىشتەيى بۇ مە دياريت كو تىرۇزى ل رىزا دووى ژبۇ مەزاختنا عەردى چاندنى ل پارىزگەھى د ماوھىي سالا قەكۆلین تىدا ھاتىيە ئەنجامدان دەيت، ب رەنگەكى كو ل سەر پووبەيى (۱۱۹،۵۷) دۆنەمىن عەردى ھاتىنە چاندن. قەزا بەردەپەش ل رىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا قى پووبەيى ب رىزەيا (۱۲،۷۳٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى پووبەيى عەردى چاندنى ل پارىزگەھى يى بۇ چاندنا قى بەروبۇمى ھاتىيە تەرخانكرن دەيت، و ل دووقدا ھەر ئىك ژ قەزايىن ئاكرى و شىخان ل رىزىن دووى و سىيى ب رىزەيىن (۱۸،۹۹٪، ۱۷،۷۵٪) ئى ل دووق ئىك دەيت. تەماشەي نەخشەيى ژمارە (۱۰) بکە.

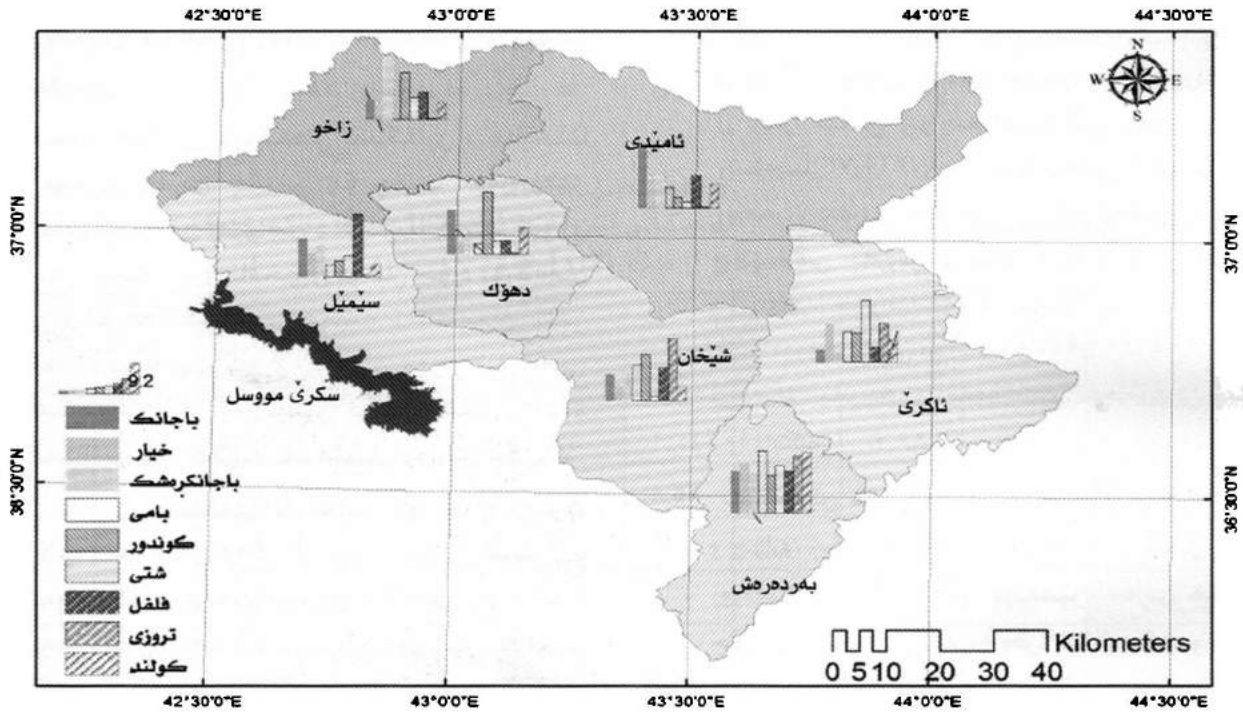
۵. بەروبۇمىن شتى و باجانسۇرك ل رىزا سىيى و چوارى ژبۇ مەزاختنا عەردى چاندنى كو ل سەر پووبەيى (۹۸۸۱، ۹۱۱۰) دۆنەمىن عەردى ھاتىنە چاندن دەيت. قەزا بەردەپەش پىتر ژ نىشا پووبەيى عەردى چاندنى يى بەروبۇمىن شتىان د مەزىختى ئەو ژى ب رىزەيا (۵۱،۱۱٪) ئى، ھەردىسان نىزىكى نىشا پووبەيى عەردى چاندنى يى بەروبۇمىن باجانسۇركان ب رىزەيا (۴۷،۳۵٪) ئى د مەزىختى. قەزا ئاكرى ل رىزا دووى ژبۇ مەزاختنا عەردى چاندنى يى چاندنا شتىان ب رىزەيا (۳۰،۴۴٪) ئى دەيت ب رەنگەكى كو قەزا ئاكرى و بەردەپەش پىكشە پىتر ژ (۸۱٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يى پووبەيى تەرخانكرى بۇ چاندنا بەروبۇمىن شتىان ل سەر ئاستى پارىزگەھى پىكدئىن. قەزا سىمىلى ل رىزا دووى ژبۇ مەزاختنا عەردى چاندنى يى تەرخانكرى بۇ بەروبۇمىن باجانسۇركان ب رىزەيا (۱۲،۹۹٪) ئى دەيت.

۶. نىزىكى دوسىكىن پووبەيى تەرخانكرى بۇ چاندنا بەروبۇمىن باجانرەشكان دكەقىتە قەزايىن بەردەپەش و زاخۇ ب رىزەيىن (۴۱،۲۸٪، ۱۸،۳٪) ئى ل دووق ئىك، قەزايىن دى ژى ب رىزەيىن نىزىكى ئىك ل دووقدا دەيت.

نەخشەين (۱۰)

گرنگيا پىزەيى يا رووبەرى عەردى يىن بەروبوۋمىن كەسكاتى يىن بەرى (دۆنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىن فەكۆلەر فەھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر نەخشەين كارگىرى يىن پارىزگەھا دھۆكۆ و داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۴).

۲- بەروبوۋمىن رەدار يىن ھافىنى

ل وەرزى ھافىنى بتنى دو بەرھەمىن رەدار دھىنە چاندن ئەو ژى پىقاز و پتاتىن پايىزى نە، ئەف ھەردو بەرھەمە ل داوييا وەرزى بەھارى دھىنە چاندن، پىقاز ل وەرزى ھافىنى دھىنە بەرھەمىنان لى پتات ل وەرزى پايىزى دھىنە بەرھەمىنان (ھەلگىشان)، ب شىۋەبەككى گىشتى بۇ چاندنا قان بەروبوۋمان ژى پشت بەستن ل سەر ئاقدانا دەستكرد دھىتە كرن. د خىشتەين ژمارە (۲۵) برا بەرھەم ھاتى يا ھەر ئىك ژقان بەروبوۋمان ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ھاتىنە دياكرن.

ژ داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۵) ئەف راستىيە بۇ مە دياردين:

۱. بلندترين پىزەيى مەزاختنا رووبەرىن عەردى چاندنى

ژىو چاندنا پتاتان ژ ئالىن رووبەر و گرنگيا پىزەيى قە ل قەزا شىخان ھاتىبە تووماركرن، ب رەنگەكى ئەف بەروبوۋمە ل سەر رووبەرى (۲۱۱۰) دۆنەمىن عەردى ل قەزا ئاقرى ھاتىبە چاندن كو دىتە پىزەيى (۴۴،۴۴٪) ئى ژ سەرجمى گىشتى يىن رووبەرى عەردى تەرخانكرى ژىو چاندنا قى بەروبوۋمى ل سەر ئاستى پارىزگەھى ل دووقدا قەزا بەردەرش دھىت كو ل وىرى ژى پتات ل سەر رووبەرى (۲۵۰۰) دۆنەمىن عەردى ھاتىنە چاندن و دىتە پىزەيى (۴۲،۵۷٪) ئى ژ سەرجمى گىشتىن پارىزگەھى. قەزا سىمىلى ژى ل پىزا سىن ب مەزاختنا رووبەرى (۶۰۰) دۆنەمان كو پىزەيى (۱۰،۲۱٪) ئى پىكدىن دھىت. لى قەزا يىن دھۆك و زاخو چ پىزەيىن مەزاختنا رووبەرىن عەردى

خىشتەين (۲۵)

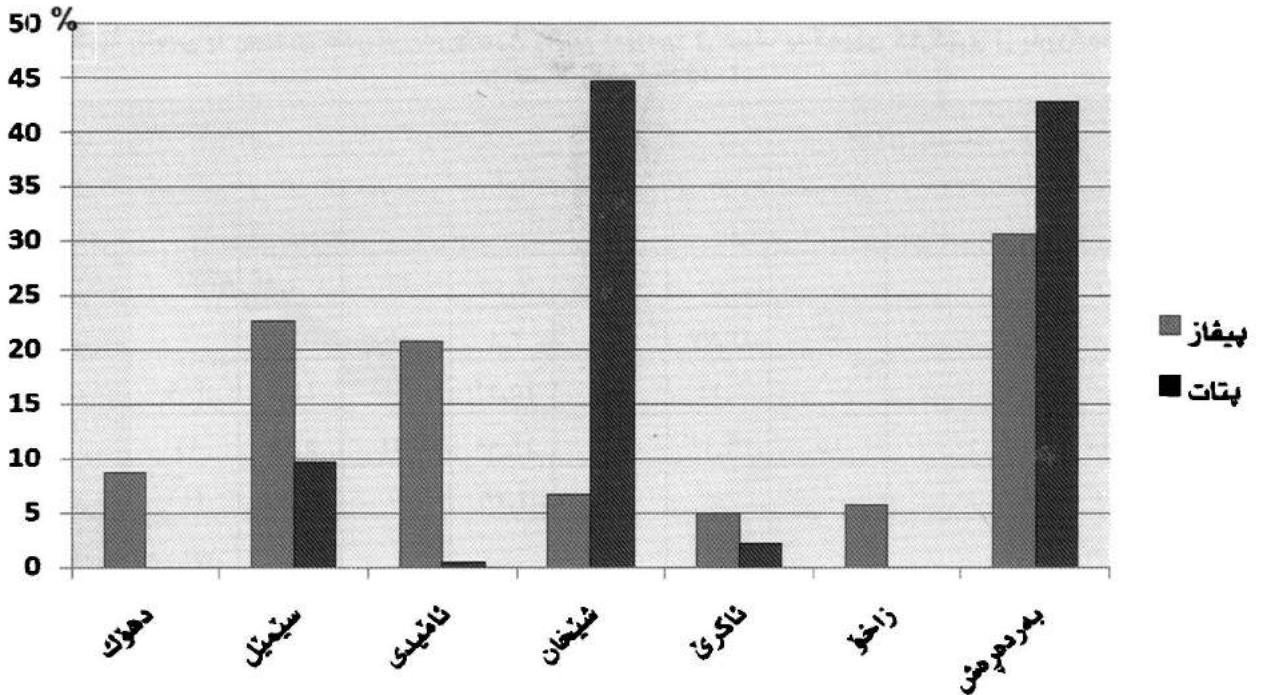
گرنىگىيا پىزەبى يا پووبەرى عەردى بەرۇبۇمىن رەدار (دۇنەم) ل دووف بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

پىتات		پىفاز		بەكەبىن كارگىرى
%	پووبەر	%	پووبەر	
۰	۰	۸,۶۹	۳۰۰	دەھۆك
۱۰,۲۱	۶۰۰	۲۳,۱۵	۷۹۹	سىمىل
۰,۵۴	۳۲	۲۰,۶۳	۷۱۲	ئامىدى
۴۴,۴۴	۲۶۱۰	۶,۵۷	۲۲۷	شىخان
۲,۲۱	۱۳۰	۴,۸۷	۱۶۸	ئاگرى
۰	۰	۵,۶۵	۱۹۵	زاخۇ
۴۲,۵۷	۲۵۰۰	۳۰,۴۲	۱۰۵۰	بەردەرىش
۱۰۰	۵۸۷۲	۱۰۰	۳۴۵۱	پارىزگەھ

- ئەف خىشتە ژ ئالىي فەكۇلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر ژىدەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، وەزارەتا چاندنى، ژىدەرى بەرى نوگە.

ۋىنەين (۱۵)

گرنىگىيا پىزەبى يا پووبەرى عەردى بەرۇبۇمىن رەدار (دۇنەم) ل دووف بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەبە ژ ئامادەكرنا فەكۇلەرى بە ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۵).

دەيتتە غەمباكرن. د ماوهيىن سالا قەكۆلين تىدا
ھاتىيە ئەنجامدان پىنچ جۇرىن بەروبۇمىن زەيتى
يىن ھاقىنى ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىيە چاندن و
بەرھەم ئىنان ئەو ژى پىنكدھىن ژ (گولبەرۇژ، كونجى،
گەنمۆكىن زەر، فستەقىن بىستانى، فاسۇلىين
سۇيا). تەماشەى خىشتەين ژمارە (۲۱) بگە.

**ژ داتايىن خىشتەين ژمارە (۲۱) ئەف راستىيە بۇ
مە ديارىبن:**

۱. جوداھىيەكا مەزن دناقبەرا يەكەيىن كارگىرى ل
پارىزگەھى ژىو ب كارئىنانا غەردى چاندنى ژىو
چاندنا بەروبۇمىن زەيتى يا ھەى ب رەنگەكى كو
ل ھندەك قەزاياىن پىزەبەكا مەزن ھاتىيە چاندن و
بەرھەمئىنان لى ل ھندەك قەزاياىن دى نە ھاتىيە
بەرھەمئىنان. بۇ نموونە قەزايا شىخان قەزايا
ئىكانەيە ژىو چاندنا فستەق و فاسۇليا بىستانى،
لى ئەف پىزەبە تا رادەيەكى ل سالا قەكۆلين تىدا
ھاتىيە ئەنجامدان يا سنووردار بوو.

ژىو چاندنا قى بەروبۇمى نەھاتىيە توومارنەكرن.
تەماشەى وىنەيى ژمارە (۱۵) بگە.

۲. بەروبۇمىن پىقازان ل ھەمى قەزاياىن پارىزگەھى
ھاتىيە چاندن، لى قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژىو
مەزاختنا غەردى چاندنى يى چاندنا پىقازان ب
پىزەيا (۳۰، ۴۲٪) ئى ژ سەرجمى غەردى چاندنى ب
قى دەرەمەتى دەيتتە و ل دووقدا قەزاياىن سىمىلى
و ئامىدىن دەيتتە ب پىزەيىن (۲۳، ۱۵٪، ۲۰، ۱۳٪) ئى
ل دووق ئىك، لى پىزەيىن مەزاختنا غەردى چاندنى
ژىو چاندنا قى بەروبۇمى ل قەزاياىن دى ل وئ
سالا قەكۆلين لى ھاتىيە كرن تا رادەيەكى د
نيزكى ئىك بوون.

۲- بەروبۇمىن زەيتى

ئەف بەروبۇمە وان جۇرىن شىنكاتى ب خۇقە
دگىرت يىن ژىو مەرھەما دەرختىن و ب دەستقەئىنانا
زەيتى دەيتتە چاندن، ب شىوہەيەكى گىشتى برەكا
باش يا ماددىن زەيتى دناق بەرى قان بەروبۇماندا

خىشتەين (۲۱)

**كرنگىيا پىزەيى يا پووبەرى غەردى بەروبۇمىن زەيتى (دۇنەم) ل دووق بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى
ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)**

بەرۇبۇم		كونجى		گولبەرۇژ		گەنمۆكىن زەر		فستەقىن بىستانى		فاسۇلىين سۇيا	
بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%	بەرھەم	%
۰	۰	۰	۰	۲۵	۴،۴۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۱۸	۳،۲	۴۰۰	۱۳،۷۷	۰	۰	۰	۰
۲۱۹	۴۴،۶	۰	۰	۸۵	۱۵،۱۲	۴	۰،۱۴	۰	۰	۰	۰
۲۶	۵،۲۹	۳۵۴	۶۲،۹۹	۱۱۵۱	۳۹،۶۲	۱۵	۱۰۰	۱۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۴۶	۲۹،۷۳	۱۰	۱،۷۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۰۰	۱۰،۳۳	۰	۰	۰	۰
۱۰۰	۲۰،۳۶	۷۰	۱۲،۴۵	۱۰۵۰	۳۶،۱۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۴۹۱	۱۰۰	۵۶۲	۱۰۰	۲۹۰۵	۱۰۰	۱۵	۱۰۰	۱۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

- ئەف خىشتە ژئالىن قەكۆلەرئەھاتىيە ئامادەكرن ب پىشت بەستىن ل سەر ژىمىرى، حكۇمەتا ھەرىما كوربىستانا عىراقى، وھزارنا
چاندنى، ژىمىرى بەرى نوگە.

۳. قەزا ئامىدىيى ل رىزا ئىكى بۇ مەزاختنا عەردى چاندنى ژىو چاندنا كونجيان ب رىزەيا (۴۴,۶٪) ئى ژ سەرجهمى گشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى دەيت، قەزا ئاكرى ل رىزا دووى ب رىزەيا (۲۹,۷۳٪) ئى دەيت ، لى قەزاينى دھۆك و سىمىلى و زاخۇ چ رىزەيىن بەرھەمىنانا قى بەروبوومى توومار نەكرىنە.

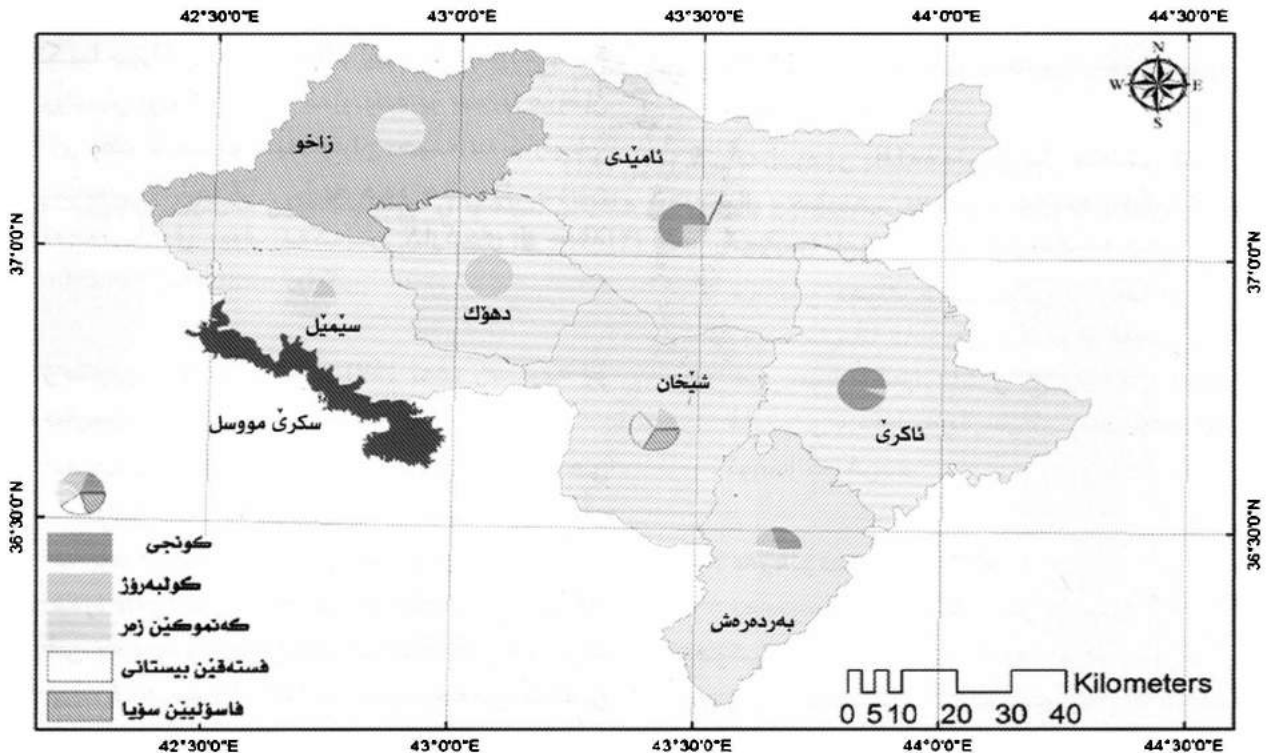
۴- بەروبوومىن باقلەمەنى

رووبەرىن عەردىن چاندنى ژىو چاندنا باقلەمەنىيان ل ھافىنى ژ قەزايەكى بۇ قەزايەكا دى يا پارىزگەھى ل دووف وئ سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان دەيتە گوھۆرىن و سى بەروبوومىن قەرەنى ب خۇفە دكرىت ئەو ژى (لۆبىك و فاسۇلىي و ماش).

۴. قەزا شىخان ل رىزا ئىكى بۇ مەزاختنا عەردى چاندنى ژىو چاندنا ھەر ئىك ژ گولبەرۇزان ب رىزەيا(۱۲,۹۹٪) ئى و گەنمۆكىن زەر ب رىزەيا(۳۹,۱۴٪) ئى ژ سەرجهمى گشتى يى بەرھەمى پارىزگەھى بۇ قان ھەردو بەروبوومان دەيت. قەزا ئامىدىيى ل رىزا دووى ژىو مەزاختنا رووبەرى عەردى ژىو چاندنا گولبەرۇزان ب رىزەيا (۱۵,۱۴٪) ئى دەيت و قەزا بەردەرەش ل رىزا دووى ژىو مەزاختنا عەردى ژىو چاندنا گەنمۆكىن زەر ب رىزەيا (۳۶,۱۴٪) ئى دەيت. لى قەزاينى دھۆك و ئاكرى چ رىزەيىن بەرھەمىنانا گەنمۆكان نەھاتىنە تۆماكرن، ھەردىسان قەزا زاخۇ چ رىزەيىن بەرھەمىنانا گولبەرۇزان توومارنەكرىنە، تەماشى نەخشەيى ژمارە (۱۱) بكە.

نەخشەيى (۱۱)

كرىگىيا رىزەيى يا رووبەرى عەردى يى بەروبوومىن زەيتى (دۇنەم) ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳_۲۰۱۴)

- ئەف نەخشە ژ ئالىي قەكۆلەرئىفە ھاتىيە ئامادەكرن ب پشت بەستىن ل سەر نەخشەيى كارگىرى يى پارىزگەھا دھۆكى و داتايىن خىشتەيى ژمارە (۲۱).

خىشتەين (۲۷)

گرىنگىيا پىزەيى يا پووبەرى عەردى بەروبۇمىن باقلەمەنى (دۇنەم) ل دووف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دەھۆك ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

ژ	يەكەيىن كارگىرى	لۇبيك		فاسۇلى		ماش	
		%	پووبەر	%	پووبەر	%	پووبەر
۱	دەھۆك	۱۰,۱۸	۱۱۵	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۱,۳۳	۱۵	۰	۰	۰	۰
۳	ئامىدى	۱۲,۸۴	۱۴۵	۱۵,۰۹	۱۶	۱۶,۰۶	۴۴
۴	شىخان	۳,۵۴	۴۰	۳۷,۷۳	۴۰	۷,۲۹	۲۰
۵	ئاكرى	۲۲,۰۵	۲۴۹	۰	۰	۷۶,۱۴	۲۱۰
۶	زاخۇ	۱,۳۳	۱۵	۰	۰	۰	۰
۷	بەردەرش	۴۸,۷۱	۵۵۰	۴۷,۱۷	۵۰	۰	۰
	پارىزگەھ	۱۰۰	۱۱۲۹	۱۰۰	۱۰۶	۱۰۰	۲۷۴

- ئەف خىشتە ژئالىي فەكۆلەرىفە ھاتىبە ئامادەكرن ب پشت بەستن ل سەر ژئەرى، حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، ژئەرى بەرى نوکە.

قەزايىن ئاكرى و ئامىدى ب پىزەيىن (۲۲,۰۳)٪، ۱۲,۸۴٪) ل دووف ئىك دەيىن. تەماشى ۋىنەيى ژمارە (۱۶) بکە.

۲. بەروبۇمىن باقلەمەنىيان يىن ھافىنى كو داتايىن وان د خىشتەيى سەرى دا ھاتىنە دياركرن ل ھەردو قەزايىن ئامىدى و شىخان ھاتىنە چاندن.

۳. قەزايىن دەھۆك و سىمىلى و زاخۇ چ پىزەيىن بەرھەمئىنانا فاسۇلى و ماشان توومار نەكرىنە ھەردىسان قەزا ئاكرى چ پىزەيىن بەروبۇمىن فاسۇلى و قەزا بەردەرش ژى بەروبۇمىن ماشان توومار نە كرىنە.

۵- بەروبۇمىن دانودكاكى

بەروبۇمىن دانودكاكى يىن ھافىنى ل پارىزگەھا دەھۆك بىتنى برنجى ب خۇفە دگرىت كو بۇ چاندنا ۋى پشت بەستنن دكەتە سەر ئاقدانا دەستكر و ئەوا ژ رووباران ب رىكا جۇكان بۇ دەيتە فەگۇھاستن. ئەف بەروبۇمە ل ھندەك قەزايان دەيتە چاندن لى

باقلەمەنى ل پىزا دووى پشتى دانودكاكان ژ ئالىي گرىنگىيا خۇراكى دەيىن ژبەركو ژئەرىكى دەولەمەندە ب پىرۇتىيىن پووبەكى، ئەف بەروبۇمە بۇ خوارنا مرقۇقان يان ژى ۋەك ئالف بۇ گىانەۋەران دەيتە ب كارئىنان. د خىشتەيى ژمارە (۲۷) برا بەرھەم ھاتى يا جۇرىن باقلەمەنىيان ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴) دا ھاتىنە دياركرن.

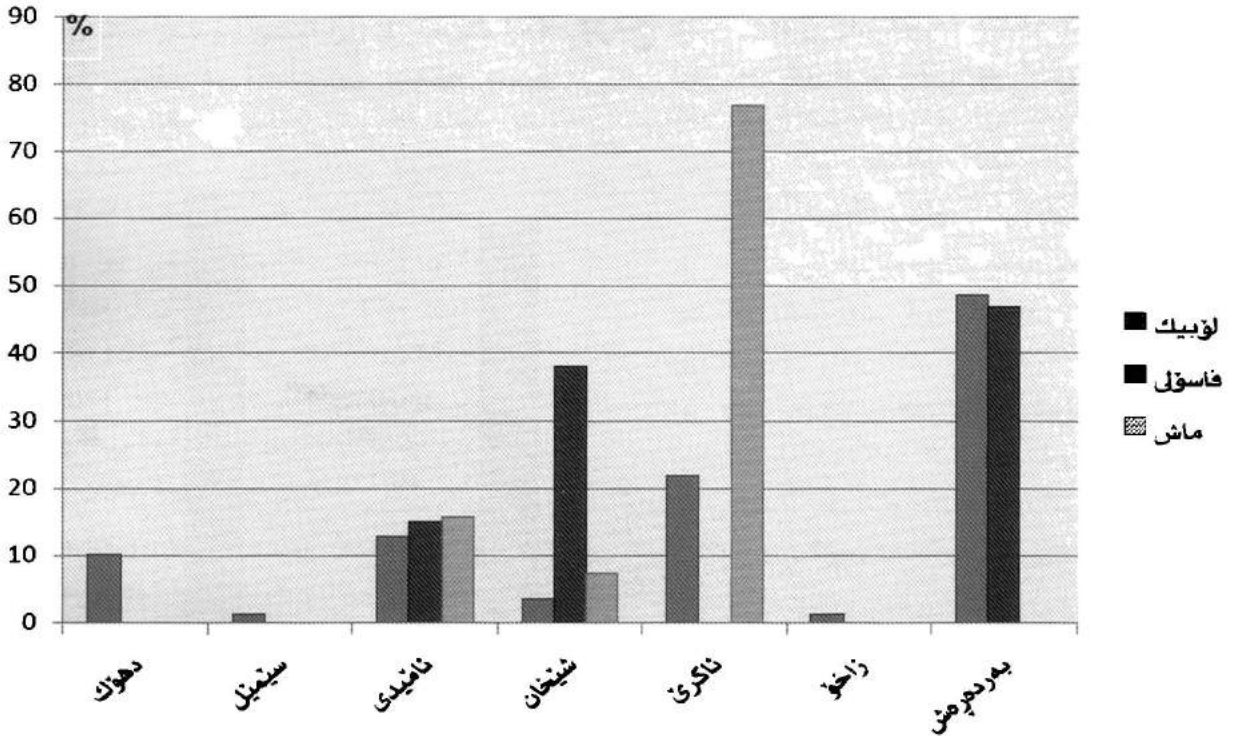
ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۲۷) ئەف راستىيە بۇ مە ديارىبن،

۱. بەروبۇمىن لوبىكان ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھى د ماۋەيى سالا فەكۆلىن تىدا ھاتىبە ئەنجامدان ھاتىبە بەرھەم ئىنان لى قەزا بەردەرش پىشكا ھەرە مەزن يا پووبەرى عەردى چاندنى ژبۇ چاندنا قى بەروبۇمى د مەزىخىت ب پەنگەكى كو پىزەيا ۋى دگەھىتە (۴۸,۱۹)٪) ل سەرجمەن گىشتى يى پووبەرى تەرخانكرى ژبۇ چاندنا قى بەروبۇمى ل سەر ئاستى پارىزگەھى، ل دووفدا ھەر ئىك ژ

ۋىنەين (۱۶)

گرىنگىيا پۇزىيى يا پوويەرى عەرىي بەرۋىمىن باقلەمىنى ل ھاقىنى (دۇنەم) ل دووف يەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

- ئەف ۋىنەيە ژ ئامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پشت بەستەن ل سەر داتايىن خىشتەينى ژمارە (۲۷).

خىشتەينى (۲۸)

گرىنگىيا پۇزىيى يا پوويەرى عەرىي بەرۋىمىن دانودكاكى ھاقىنى (دۇنەم) ل دووف يەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

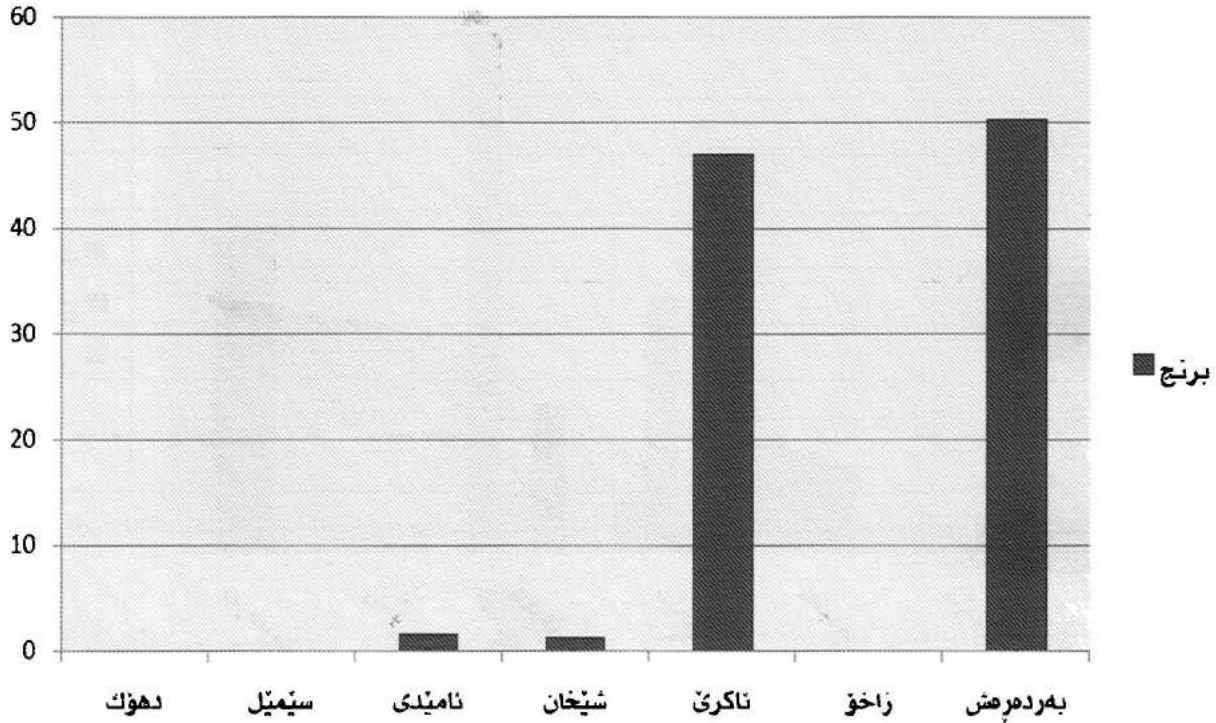
ژ	بىرلەشمە		يەكەينىن كارگىرى
	روويەر	%	
۱	۰	۰	دھۆك
۲	۰	۰	سىمىيل
۳	۱۰۴	۱,۵	نامىدى
۴	۸۰	۱,۱۵	شىنخاڭ
۵	۳۲۷۰	۴۷,۰۲	ئاكرى
۶	۰	۰	زاخۇ
۷	۳۵۰۰	۵۰,۳۳	بەردەش
	۵۹۱۰	۶۹۵۴	پارىزگەھا

- ئەف خىشتە ژ ئالىين فەكۆلەرىفە ھاتىيە ئامادەكرن ب پشت بەستەن ل سەر ژىمەرى، حكۇمەتا ھەرىما كورىستانا عىراقى. ۋەزارەتا چاندىنى، ژىمەرى بەرى نوگە.

ۋىنەمىن (۱۷)

گرىنكىيا پىژەيى يا پووبەرى عەردى بەروبۇمىن دانودكاكى ھافىنى (دۇنەم) ل دووف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)

برنج

- ئەف ۋىنەمىن ۋ نامادەكرنا فەكۆلەرى يە ب پىشت بەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيىن ژمارە (۲۸).

دەرئەنجام

ل داوييا قى فەكۆلىنى ئەم گەھىشتىنە فان دەرئەنجامان،

۱. برا گىشتى يابەرھەمئىنانا بەروبۇمىن زىستانى د سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴)، گەھىشتىيە (۴۹۰۷۱۲,۶۵) تەنان ل پىزا ئىكى بەروبۇمىن دانودكاكى (گەنمى دىمى، گەنمى ئاقى، جەھى دىمى و جەھى ئاقى) دەھت و پىژەيا وى دگەھىتە (۸۰,۰۸٪) ئى سەرجهمى گىشتى يى بەرھەمى زىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى.

۲. ل سەر ئاستى پارىزگەھى، قەزا شىخان ل پىزا

ل ھندەك قەزابىن دى ناھىتە چاندن، ئەف چەندە زى پىشت بەستىن دكەتە سەر ھەبوونا ژدەرىن ئاقى يىن بەردەوام زىو چاندنا قى بەرھەمى ژبەركو چاندنا برنجى پىدقى ب ژدەرەكى ئاقى يى بەردەوام ھەبە. ھەورەكى د خىشتەيىن ژمارە (۲۸) دا ھاتىيە دياركرن، نىفا پووبەرى عەردى چاندنى زىو چاندن قى بەروبۇمى دكەفىتە قەزا بەردەرش ئەو زى ب پىژەيا (۵۰,۳۳٪) ئى سەرجهمى گىشتى يى پووبەرى عەردى كىشتوكالى ل سەر ئاستى پارىزگەھى زىو چاندنا قى بەروبۇمى. ل دووفدا قەزا ناكرى ب پىژەيا (۴۷,۰۲٪) ئى ژ سەرجهمى عەردى ب قى دەرامەتى ھاتىيە چاندن دەھت، ۋەكە د خىشتەيىن ژمارە (۲۸) دا ديار. تەماشەيى ۋىنەمىن ژمارە (۱۷) بكە.

ۋ پىژەيا ۋى دگەھىتە (۹۱،۴۱٪) ئى ژ سەرجهمىن گىشتى يىن عەردى ھاتىيە تەرخانكىرن بۇ چاندنا بەروبۇمىن زىقىستانى ل پارىزگەھا دھۆكى.

۱. قەزا شىخان ل رىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى يىن چاندنا بەروبۇمىن زىقىستانى يىن كەسكاتى يىن بەرى ۋ بەروبۇمىن زەيتى ۋ بەروبۇمىن رەدار ل ۋى سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ب رىژەيىن (۱۵،۴۴٪، ۱۳،۱۶٪، ۳۳،۴۷٪) ئى ژ سەرجهمىن گىشتى يىن رۇوبەرى تەرخانكىرى بۇ ھەر بەروبۇمەكى ل دووڧ ئىك دەين. لى قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى يىن چاندنا بەروبۇمىن زىقىستانى يىن باقلەمەنى ۋ دانودكاكى ب رىژەيىن (۴۷،۴٪، ۲۱،۳۶٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين.

۷. سەرجهمىن گىشتى يىن رۇوبەرى عەردى چاندنى يىن ھاتىيە تەرخانكىرن ژبۇ چاندنا بەروبۇمىن ھاقىنى سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴) ئى ل پارىزگەھا دھۆكى دگەھىتە (۸۹۴۵۷) دۇنەمىن عەردى ل سەر ئاستى پارىزگەھى. بەروبۇمىن كەسكاتى بەرى ل رىزا ئىكى بۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى دەيت كو ل سەر رۇوبەرى (۱۷۱۸۸) دۇنەمىن عەردى ھاتىيە چاندن ۋ پىژەيا ۋى دگەھىتە (۷۵،۱۷٪) ئى ژ سەرجهمىن گىشتى يىن عەردى ھاتىيە تەرخانكىرن بۇ چاندنا بەروبۇمىن ھاقىنى ل پارىزگەھا دھۆكى.

۸. قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى يىن چاندنا بەروبۇمىن ھاقىنى يىن كەسكاتى يىن بەرى ۋ باقلەمەنى ۋ بەروبۇمىن رەدار ۋ بەروبۇمىن دانودكاكى ب رىژەيىن (۵۰،۲۹٪، ۳۹،۷۷٪، ۳۸،۰۸٪، ۵۰،۳۳٪) ئى ل دووڧ ئىك دەيت. لى قەزا شىخان ل رىزا ئىكى ژبۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى يىن چاندنا بەروبۇمىن زەيتى يىن ھاقىنى ۋ ب رىژەيا (۳۹،۰۷٪) ئى دەيت.

ئىكى ژبۇ بەرھەمئىنانا ھەر ئىك ژ بەروبۇمىن زىقىستانى يىن رەدار ۋ زەيتى ۋ كەسكاتى بەرى ب رىژەيىن (۳۱،۴٪، ۱۱،۲٪، ۱۱،۱٪) ئى ل سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ل دووڧ ئىك دەين. ھەردىسان ل سەر ئاستى پارىزگەھى قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژبۇ بەرھەمئىنانا ھەر ئىك ژ بەروبۇمىن دانودكاك ۋ باقلەمەنىن زىقىستانى ب رىژەيىن (۲۱،۱٪، ۴۳،۳٪) ئى دەيت.

۳. برا گىشتىيا بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن ھاقىنى ل سالا (۲۰۱۳ - ۲۰۱۴) ئى ل پارىزگەھا دھۆكى گەھىتە (۲۸۹۲۷۲) تەنان ل رىزا ئىكى بەروبۇمىن كەسكاتى بەرى دەيت كو برا بەرھەمى ۋى دگەھىتە (۲۲۷۵۰۳) تەنان ۋ پىژەيا ۋى دگەھىتە (۷۸،۱۵٪) ئى ژ سەرجهمىن گىشتى يىن بەرھەمى ھاقىنى ل پارىزگەھا دھۆكى.

۴. ل سەر ئاستى پارىزگەھى، قەزا بەردەرەش ل رىزا ئىكى ژبۇ بەرھەمئىنانا ھەر ئىك ژ بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى يىن ھاقىنى ۋ بەروبۇمىن رەدار ۋ دانودكاكى ب رىژەيىن (۵۰،۱٪، ۴۱،۸۴٪، ۳۹،۵۳٪، ۵۰،۳۴٪) ئى ل ۋى سالا قەكۆلىن تىدا ھاتىيە ئەنجامدان ل دووڧ ئىك دەين. ھەردىسان قەزا شىخان ل سەر ئاستى پارىزگەھى ل رىزا ئىكى ژبۇ بەرھەمئىنانا بەروبۇمىن زەيتى يىن ھاقىنى ب رىژەيا (۴۰،۴۴٪) ئى ژ سەرجهمىن بەرھەمى پارىزگەھى دەيت.

۵. سەرجهمىن گىشتى يىن رۇوبەرى عەردى چاندنى يىن ھاتىيە تەرخانكىرن ژبۇ چاندنا بەروبۇمىن زىقىستانى ل سالا (۲۰۱۳-۲۰۱۴) ئى دگەھىتە (۹۴۳۷۱۰) دۇنەمىن عەردى ل سەر سەر ئاستى پارىزگەھى، بەروبۇمىن دانودكاكى (گەنمى دىمى، گەنمى ئاقى، جەھى دىمى ۋ جەھى ئاقى) ل رىزا ئىكى دەين بۇ مەزاختنا رۇوبەرىن عەردى چاندنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو ل سەر رۇوبەرى (۹۱۰۳۷۵) دۇنەمىن عەردى ھاتىيە چاندن

ھىندەك پەيىف و ئىدىيۇمىن چاندنى

كوردى	عربى
بەروبۇمىن كىشتوكالى	المحاصيل الزراعية
جوداھىيا جۆرى و جھى	التباين النوعى والمكانى
مگرتيا فەكۆلىنى	فرضية البحث
بەروبۇمىن كىشتوكالى يىن زقستانى	المحاصيل الزراعة الشتوية
بەروبۇمىن كىشتوكالى يىن ھافىنى	المحاصيل الزراعية الصيفية
بەروبۇمىن دانودكاكى	محاصيل الحبوب
بەروبۇمىن رھدار	المحاصيل الجذرية
بەروبۇمىن زەيتى	المحاصيل الزيتية
باقلەمەنى	البقوليات
بەروبۇمىن كەسكاتى يىن بەرى	المحاصيل الخضرية الثمرية
گەنمى دىمى و ئاقى	القمح الديمى والاروائى
جەھى دىمى و ئاقى	الشعير الديمى والاروائى
شىلم	الشلغم
شىلمدر	الشوندر
تقەر	الفجل
تۆفكىن پەمپى	بذور القطن
گژنىز	الكزبرة
كەلمى	اللھانة
شتى	الرقى
گوندۆر	البطيخ

پەراۋىز:

۱. عبدالله قاسم الفخري، الزراعة في الوطن العربي، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ۱۹۸۲، ص ۱۰۱.
۲. أشنتي سلام صديق، امكانيات محافظة دهوك المناخية لزراعة الحبوب - دراسة في المناخ التطبيقي، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة كوية، ۲۰۰۹، ص ۳۱.
۳. للمزيد من التفاصيل حول تصنيف المحاصيل الزراعية انظر: ابراهيم المشهداني، مبادئ واسس الجغرافية الزراعية، مطبعة الارشاد، بغداد، ۱۹۷۰، ص ص ۲۷۹ - ۲۸۰.
۴. محمد محمود ابراهيم الديب، جغرافية الزراعة تحليل في التنظيم المكاني، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، طبعة ثانية، ۱۹۹۵، ص ۵۱۰.
۵. مخلف مرعي شلال، ابراهيم محمد حسون القصاب، جغرافية الزراعة، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ۱۹۹۶، ص ۱۵۱.
۶. ابراهيم المشهداني، مبادئ واسس الجغرافية الزراعية، المصدر السابق، ص ۱۱۷.
۷. مخلف مرعي شلال، ابراهيم محمد حسون القصاب، جغرافية الزراعة، المصدر السابق، ص ۳۴۲.
۸. ابراهيم المشهداني، المصدر نفسه، ص ۲۸۰.
۹. للمزيد من التفاصيل انظر، عبدالحميد احمد اليونس، عبدالستار عبدالله الكركجي، زراعة المحاصيل الصناعية في العراق، دار الكتب للطباعة والنشر، بغداد، ۱۹۷۷.
۱۰. أشنتي سلام صديق، المصدر السابق، ص ۱۱۶.
۱۱. مخلف مرعي شلال، ابراهيم محمد حسون القصاب، جغرافية الزراعة، المصدر السابق، ص ۳۳۰.

سامانىن تەرش و كەوالى ل پارىزگەھا دھۆكى

پ.ھ. ئىبراھىم خىمان ھام
زانكۇيا دھۆك - كولىزا زانستىن مرقايەتى

پيشەكى

گىيانەوەر يان سامانىن ئازەلى دەيتە ھژمارتن
وەكى چالاكىيەكا سەرەكى ژ چالاكىين ئابوورى،
چونكى گىرنداييە ب چاندنيقە ئەوا وەكى چالاكىيا
دەستپىكىن يە ژ كارتن ئابوورى. و بشكەكا ھەرە
سەرەكىيە ژ داھاتى ئابوورىن وان وەلاتين پشتكەرمين
چاندنى نە وەك داھاتەكى سەرەكى د ئابووريا خۇدا.
خودانكرنا ھندەك جۇرتن گىيانەوەرتن كەھى
مفایەكا ئابوورىن مەزن دگەھىنتە وان كەسان
يىن ب وئ وئ چەندى رادىن، چ ژلايى بارى دارايىقە
بيت يان بەرھەمى وان بۇ خوارتن يىتە بكارئىنان،
چونكى بەرھەمىن گىيانەوەرى جۇرا و جۇرن وەكى
(گۆشت، شىر، ھرى، پىست، ماست، پەنير.....ھتد)
و مفایەكى باش دگەھىنتە مرقى.

گىيانەوەر ب شىئوہەكى بەرفرەھ ل پارىزگەھا
دھۆكى ب تايەت ل گوندان دەيتە خودانكرن.
چ ھندەك ژوان تەرش و كەوال بن وەكى (پەز، بزن
و چىل) يان پەلەوەر بن ل پرۇژاندا وەكى(مىشك)
يان ماسى، و ژ ئەگەرى ھەبوونا ئەردەكى بەرفرەھ

وجھىن خودانكرنى و ھەبوونا ئالفى ئازەلان و پىتەدانا
وەلاتىيان ب مفا وەرگرتنى ژ فى سامانى. دئ د فى
فەكۇلىنىدا دابەشكرنا جوگرافيا ئەفى چەندى
دياركەين. بەلى ل كەل ئەفى چەندىدا ھندەك ھۆكار
ھەنە كارتىكەرن ل سەر خودانكرنا ئەفى سامانى
ل پارىزگەھا مە ب فەرى دىت بىنە دياركرن ژوان يىن
سەرەكى ب شىئوہەكا كورت.

ئىك: ھۆكارىن كارتىكەرن ل سەر سامانىن ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى

۱- ھۆكارىن سىرۇشتى

ئىك ژ گىرنگرتىن فاكتەرتن كارتىكەرە ل سەر ژيانا
گىيانەوەرەن يان خودانكرنا وان، چونكى گىرندايىنە ب
ژىنگەھا سىرۇشتىقە ئەوا مرقۇف نەشدىت ب ساناهى
چ گوھۇرىنى تىدا بكتە، ئەف ھۆكارە ژ ھندەك
لايەنىن سەرەكى يىن خوارى پىكدەھىن.

ژىبىرنەكەين دەمژمىرىن تىشكا رۇژى و دوورى و نىزىكى ژ ھىلا كەمەرى ژ ھوكارىن گىرنگىن. كو ھەمى پىنكفە دىنە ئەگەرى ھىشكاتىيى. دىسان رۇلۇ وئ يى گىرنگ دىاردىبىت ل سەر جۆر و چىرا پووهكان ئەوئ دىبىتە ئالفى سەرەككى چەراندىنا گىانەوهران يان خارنا سەرەككىيا وان. ب شىوھەكى گىشتى ل پارىزگەھا دھۆكۈ تا نھو چ سالىن ھىشكاتىيىن زۆر لى پەيدانەبووینە و يا لەرە لەرەبە. كو تىكرائى چەنداتىيا باران ل سەرەجەمى پارىزگەھى نەھاتىبە خوار ژ (۵۰۰) مللىمەترا سالانە د دەھ سالىن داویندا. ھەكى دىار ئىك ژ رەگەزىن ھەرە سەرەكى يى ھىشكاتىيى كو كارتىكەر ئەوژى چەندىيا بارانابە.

ت- نەخۇشى

ھندەك نەخۇشى ھەنە كارتىكەرن ل سەر تەندروسىتيا گىانەوھەرا، ھندەك ژوان نەخۇشىان ژ ئەگەرى ھندەك زىندەوھەرن دىتر ئەقىن ل سەر (الانسجە الحية) يان خوینی دژىن پەيدادىن، قىجا چ ژ دەرھەمى يان ژوورھەمى لەشى گىانەوھەرى بىت، يان ب رىكا خوارنى و چاوانىيا وئ ب رىكا خودانكرنىفە گىرداينە، بۇ نەوونە كىمبوونا رەگەزەكى ژ رەگەزىن خوارنى يان ئىك ژ جۆرىن فیتامىنان يان خوینا خوارنى نەخۇشى پەيدادىكەت و ھندەك نەخۇشى زك ماكىنە پەيدادىن ژىەر نەخۇشىل ئىك ژ دەيك و بابا^(۱).

ئەف نەخۇشىبە دىنە ئەگەرى ژ دەستدانەكا مەزن ژ گىانەوھەرا، ئەوین تووشى قى نەخۇشىيى دىن كىمكەرنەكا مەزن ژ بەرھەمى شىرى لى پەيدادىبىت زىدەبارى ھندى، كو ھندەك جارا دىنە ئەگەرى ژناقىرنا كەرى گىانەوھەران.

ژىدەرىن ئەمىرىكى دىاردەكەن رىژا (۹- ۱۱٪) ئى ژ سەرەجەمى گىانەوھەران ژ ئەگەرى تووشبوونا وان ب نەخۇشىا سالانە دەپنە قەقەتەيان و قەدەرگىن^(۲). ھەك نەوونە: دى ھندەك ژوان جۆرىن نەخۇشىا دىاركەين، ئەوین كارتىكەرنى ل سەر تەندروسىتيا گىانەوھەرا ژ تەير و كەوالا دكەن، ئەقىن بەرىلەف ل عىراقى^(۳). بىنرە خىشتەپىن ژمارە (۱۰۲) دا.

۱- بەرزى و نزمى

شىوھەين ئەردى ل ھەر دەقەرەكى ل دووڤ دىاردىن سرۇشتى ھەر ژ (زنجىرىن چىا و بانبا و دەشتا و نھالا) ب خۇفە دگىرت. ل قىرى بەرزى و نزمى رۇلەكى گىرنگ د خودانكرنا گىانەوھەراندا ھەبە بىرنا كارتىكەرنان وان ل سەر پىرۇسا چەراندىن و بەرھەمىن گىانەوھەرى ل ھەر جەھەكى.

ئەف كارتىكەرنە دىاردىبىت بىرنا ئاراستەبەيا زنجىرىن چىاي و چەنداتىيا پلا لاربا ئەردى كو كارتىكەرىن ل سەر خودانكرنا گىانەوھەران ل جەين چەراندىن دكەت، ب شىوھەبەكى گىشتى پىرىن ئەردى پارىزگەھا دھۆكۈ ژ دىاردىن روىن ئەردى لایى بەرزى و نزمىيان بخۇفەدگىرت، ئەف چەندە بووېبە ئەگەرى پەيداكىرنا باروۇخەكى باش و گونجاي ژبۇ گەشبوونا پووهكى پىندى بۇ چەراندىنا گىانەوھەران. ھەرەسا ھندەك گىانەوھەر گىرداينە ب قى سرۇشتىفە ھەكى (بىزان)، بەلى بەرزاتىيا ئەردى ئاستەنگە دىرنا خودانكرنا ھندەكىن دىتر ھەكى (پەز و چىلان) لەوما ئەوژى دەپنە خودانكرن يان پىرىيا وان ل دەقەرەين دەشتا ل پارىزگەھى نە، دەمى ئەم بەحسا دابەشكرنا جوگرافى يا تەرش و كەوالان ل پارىزگەھى بکەين ئەف چەندە دى بۇ مە باش دىاربىت.

ب- ھىكاتى

كىمبوونا رىژا شەئى د ئاخىدا دىبىتە ئەگەرى كىمىيا ئاقى دپووهكىدا، دىسان دىبىتە ئەگەرى كىمبوونا گەشەكرنا پووهكى، كو كىمبوونا رىژا شەئى د جەویدا ئەفە ژى ب باردوخىن كەش و ھەواپقە دەپتە گىردان و ئەگەرى ھەرە سەرەككىيى كىمبوونا رىژا شەئى ب شىوھەكا گىشتى د كەش و ھەواپىدا بلىندبوونا پلا گەرمى بە^(۴).

كەش و ھەوا و رەگەزىن وئ ژ گىرنگىرىن فاكتەرانە يىن دىنە ئەگەرى ھىشكاتىيى ب تاپبەتى (دابارىن و شەھ و پلەپىن گەرمى) ل كەل باي، بەلى دقەت ئەم

خىشتەينى (۱)

نەخۇشىين گىلەھەران و چارەسەرکىرنا وان ل پارىزگەھا دەھۆكى

ژ	جورئ نەخۇشىين	چارەسەرکىرنا	جورئ دەرمانان
۱	FMD شەبەك و تەبەكى (كولبوونا دەقى)	فاكسىنكرن	ئوكسى تىتراسابىكلين
۲	(POX) خورىك	فاكسىنكرن	تايلوسىن و پىنسىلن
۳	تايا مالتا	فاكسىنكرن	ستراپىتوماين، ئە نروسول
۴	كولبوونا سىھا	انتىبايوتىك + فىتامىن	نىوماين
۵	كولبوونا گوھان	انتىسبايوتىك + فىتامىن	فىنىكول، سلقاپرىم
۶	ئىشا پىشىكا		لىفوزان، دىقىر مكتىن
۷	(PPR) دەرئى مرنى (طاعون)	فاكسىنكرن	ساپىر مىرىن
۸	لەرزك (زەھراوى بوون)	فاكسىنكرن	مالتى فىتامىن
۹	كىمبوونا كانزا و فىتامىنان	كالىسىوم + فىتامىن	ئەنالجىن
۱۰	مشە خۇرىن ناوھكى	دژە مشە خور	ئەنتى ھىتامىن
۱۱	مشە خۇرىن دەرەكى	دژە مشە خور + شىشتىن	ئەتروپىن
۱۲	كولبوونا چاقا	انتىبايوتىك + فىتامىن	كالىسىوم
۱۳	برىنىن جۇراوجۇر	پاقزكرن + انتىبايوتىك	فلوران
۱۴	ناستەنگ بونازانى	نىشتە گەرى + ھورمون پاقزكرن + انتىبايوتىك	ئولىگوفىت

- ژكارئ ئەكۆلەرى، پىشتەستىن ل سەر، حكۇمەتا ھەزىما كورىستانى عىراقى، ھەزارەتا چاندى، رىفەبەرىيا فىتەرنەرى ل دەھۆكى، سالا ۲۰۱۳، پىزاتىنىن نە بەلاڧكرى.

خىشتەينى (۲)

نەخۇشىين پەلەھەران و چارەسەرکىرنا وان ل پارىزگەھا دەھۆكى

ژ	جورئ نەخۇشىيا	چارەسەرکىردن	جورئ دەرمان
۱	نىوكاسل	فاكسىنكرن	ئوكسى تىترا ساىكلين، تايلوسىن
۲	گەمبورو	فاكسىنكرن	پىنسىلن، ئەندوسول
۳	CRD	انتىبايوتىك	لىفوزان، اىقىرمكتىن، ساپىرمىسرىن
۴	IB	فاكسىنكرن	ئولىگوفىت
۵	زكچونا سىپى	انتىبايوتىك	ئەنالجىن، كالىسىوم
۶	خورىكا بالندا	فاكسىنكرن	ئەنتى ھتامىن، ئەتروپىت

- ژكارئ ئەكۆلەرى، پىشتەستىن ل سەر، حكۇمەتا ھەزىما كورىستانى عىراقى، ھەزارەتا چاندى، ژىمەرى بەرى

دوو: دابەشكرنا جوگرافىيا سامانىن ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى

۱- تەرش و كەوال

۱- پەز

ئازەلەكى زۇر ب مفايە، ئىكە ژ ئازەلەين شىردەر، نىقىشك و پەنير و ماست ژ شىرى وى دروستدېن. ژ ھريا وى جل و بەرگ و ھندەك پىدقېن ناڧمالي وەكى : فەرش وچام سۆڧى دروستدكەن. پىستى وى ژى دپىشەسازىندا دەيتە بكارئىنان. ھندەك جاران ژى ب ساخى د فرۇشن ژىەر ھندى خودانىن پەزى پارەكى زۇر بدەستقەدەينىت. پەزى كوردستانى ب شىوہەكى زۇر ژ وان جۇرانە كو سالى جارەكى زاوژى دكەن. بەرخىن وان ژى ژ (۴ - ۱۰) ھەيڧا ژ داىكى جودا ناكەن. ئەقەزى بۇ ھندى بە دا بەرخىن وان ب ھىزىن. پىشتى ھنگى دى قان بەرخان ژ ماكىن وان جوداكەن. بەلى ھەر رۇژ دو جارا سىپىدى و ئىقارى د دەمى دۇشىنىدا دى قان بەرخا بەردەنە دگەل داىكىن وان. پىشتى ھنگى شىرى پەزى ھىدى ھىدى كىم دبىت. ھەتا وى وەختى كو رۇژى جارەكى د دۇشن.

پەز د رۇژىدا (۰,۳ - ۱,۳) كىلوپىن شىرى دەت، كو سالانە ھەر ژ رۇژا زانى تا ھشك دبىت دەمى (۴- ۱) ھەيڧا شىرى دەن، سەرجمى شىرى دگەھىتە دناڧبەرا (۴۰- ۵۰) لىتران د سالىدا. و گرنكىترىن جورى پەزى ل پارىزگەھا دھۆكى (عەواسى، كوردى، ھەمدانى)نە، ژ لايى جوگرافىقە دەيتە دابەشكرن ل سەر ئاستى قەزاىان وەكى ديار د خىشتەيا ژمارە (۳) دا^(۱).

ئەف خالىن خوارى ژ خىشتەيا سەرى دياربەن،

۱- ل سەر ئاستى پارىزگەھا دھۆكى قەزا ئاكرى ب پلا ئىكى دەيت ب ھژمارا پەزى ل ھەردو سالىن دەستنىشانكرىدا كو ب رىژەيا (۳۱,۸۵%)ئى ژ سەرجمى پەزى ل پارىزگەھى يە، بىترە نەخىشە

۲- ھۆكارىن مروى

ژ گرنكىترىن ھۆكارىن مروى ئەقېن ل خوارى نە:

۱- پىتاندا دەسترد و بكارنىنانا دەرمانا بۇ چارەسەركىنى

ئەف كارەزى ب رىكا ڧاكسىندانى دەيتەئەنجامدان كو ئەو زى (بارستەكا بەيژە كو دانا رادەبەكى ژ دەرمانى جەرسومى يان ڧايروسى كو د بنەرتدا ھاتىبە وەرگرتن ژ گىانەوەرەكى نەخۇش، ئەف جەرسومە يان ڧايروسە دەيتە زىدەكرن ب رىكىن جۇراوچۇر بەرى بدەنە گىانەوەرئ يان ب رىكا دەڧى يان ب سرنجى دەينەدان بۇ گىانەوەرئ ساخلەم داكو بەرگىريا خويىنا گىانەوەرئ دژى قان ئىشان مسۆگەرىت). ئەو ھەوين ڧاكسىندانى پىن دەيتەكرن ژ لايى بنگەھىن ڧىتەرنەرى قە ل پارىزگەھى ئەقەنە^(۵):

- ۱- شەبەك و تەبەكى (كولبوونا دەف وزمان) (FMD) سالى دو جار.
- ۲- ئىشا خورىكا (POX).
- ۳- تاپا مالنا (Brucellosis).
- ۴- دەردە مرن (طاعون) (PPR).

ب- بكارنىنانا رىكىن زانستى د خودانكرنى دا:

مەبەست ژ بكارھىنانا رىكىن زانستى د خودانكرنا گىانەوەراندان نامەدەكرنا سەڧايەكى باش و ساخلەم و جۇرىن ئالفىن ناياب و ڧاكسىندانى و نامادەكرنا دەرمانان و رىقەبرنا پىرۇژەيان ژ لايى كەسانىن شارەزا و بسپۇرقە، داكو قەرىژا وان زىدەبىت يان ئەف گىانەوەر د ساخلەمىن و بەرھەمىن وان د زىدەبىن، و ئەف چەندە ژى ب پەيدابوونا ژمارەبەك زور ژ پىرۇژەيىن خودانكرنا پەزى و چىلا و پىرۇژەيىن خودانكرنا مرىشك و ماسيانن ل پارىزگەھى دياردبىت. سال بۇ سالى ژمارەيا ئەقان پىرۇژەيان ل پارىزگەھا دھۆكى ل زىدەھىي دەت.

خىستەينى (۳)

گرىنگيا رىزەيى يا پەزى ل دووف بەكەينىن رىفەبەرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن (۲۰۰۷ و ۲۰۱۳) ئى

ژ	بەكەينىن رىفەبەرى	ژمارا پەزى ۲۰۰۷	%	ژمارا پەزى ۲۰۱۳	%
۱	دھۆكى	۲۶۴۷۶	۴,۳	۴۲۳۶۱	۴,۳
۲	سىمىل	۱۵۶۳۹۴	۲۵,۴	۲۵۰۲۳۰	۲۵,۴
۳	زاخو	۷۳۸۹۱	۱۲	۱۱۸۲۲۶	۱۲
۴	ئاكرى	۱۹۶۱۱۷	۳۱,۸۵	۳۱۳۷۸۷	۳۱,۸۵
۵	ئامىدى	۲۰۰۳۷	۳,۲۵	۳۲۰۵۹	۳,۲۵
۶	شىخان	۸۶۶۳۴	۱۴,۰۷	۱۳۸۶۱۴	۱۴,۰۷
۷	بەردەرش	۵۶۱۲۷	۹,۱۲	۸۹۸۰۳	۹,۱۲
	پارىزگەھا	۶۱۵۶۷۶	۱۰۰	۹۸۵۰۸۰	۱۰۰

- ژكارى ئەكۆلمەرى، پىشتەستىن ل سەر،

- ۱- حكۆمەتا ھەرىئا كوردستانى عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، رىفەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۰۷ ئى، پىزانىنننە بەلاڧكرى.
- ۲- حكۆمەتا ھەرىئا كوردستانى عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، رىفەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۱۴، پىزانىنننە بەلاڧكرى. ۋەكى تقدىرات بو سالا ۲۰۱۳.

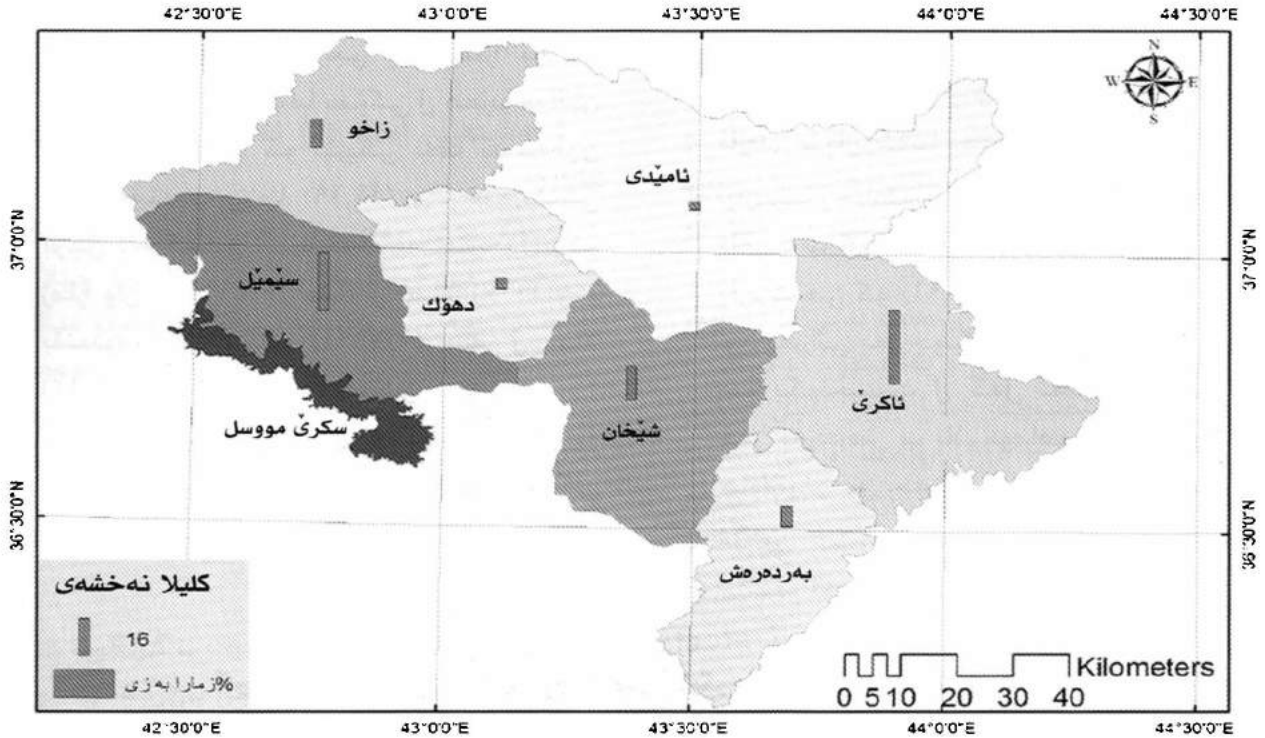
ب - بزىن

بزىن شىيانىن زۆر ھەنە بو ھاتن و چوونى و ھەتا ئەگەر ل دەڧەرىن چىيىي ژى بىتە خودانكرن. دىشيت ل سەر گژوگىيىن كورت بچەرىت. ژبەر ھندى بارا پتر وان ل پارىزگەھا دھۆكى ل ناوچىن چىيىي دەينە چەراندىن. بزىن بخۇ ئەگەر تىر ب زكى خو خوارنى نەخۇت ھەر دى شىرى دەت. كو ھەر ژ رۇژا زانى و دناڧبەرا (۵-۷) ھەيڧا نىزىكى (۵۵) لىترىن شىرى دەت. ھەرۋەسا بزىن د دەمى سالىھكىدا (۱) كىلويەكا مى دەت. ژ مفاينىن قى ئازەلى ژ شىرى وى (ماسىت و پەنير و ژاژى) دروستدىن. ھەرۋەسا گوشتى وى مروفۇ فايدەى ژى دبىنىت دگەل پىستى وى د ھندەك پىشەسازياندا دەيتە بكارىننن ۋەك پىلاڧا و موپى وى ژى دگەلەك پىشەسازياندا بەشدارە ۋەك: دروستكرنا جل ۋبەرگ و گەلەك پىدڧىين دى^(۷). جۆرىن بزىن ل پارىزگەھا دھۆكى (كوردى، شەرابى، عەرەبى) نە. و دابەشكرنا وان ژ لاىي جوگرافىڧە ل پارىزگەھا ۋەكى ديار ل خىستەينى (۴) دابە.

- ژمارە (۱)، كو ژمارا وان ژ (۱۹۶۱۱۷) سەرن ل سالا (۲۰۰۷) ئى و بلندبوو تا گەھىشتە (۳۱۳۷۸۷) سەر ل سالا (۲۰۱۳) ئى.
- ۲- سىمىلنى ب پلا دووى دەيت ژ لاىي گرىنگىيا رىزەبىڧە كو ب رىژا (۲۵,۴%) ئى بە ل سەر ئاستىن پارىزگەھا ب خودانكرنا پەزى، كو ژمارا وان ل سالا (۲۰۱۳) ئى ل قى قەزائى گەھىشتە (۲۵۰۲۳۰) سەرىن پەزى. و ئەگەرى بلندبوونا ژمارا وان ل قى دەڧەرى دزڧرىت كو پترىن ئەردى وى دەشتە. چونكى ئەڧ گىانەۋەرە نەشيت ل دەڧەرىن چىيىي ھاتن و چوونى بكەت لەوما خودانكرنا وى ب زحمەتە و ئەڧ چەندە يا رۇنە كو كىمترىن ھژمار و گرىنگىيا رىزەيا ل قەزا ئامىدى (۳,۲۵%) ئى بە ئەۋا پترىيا ئەردى وى چىياى بە.
- ۳- پاشان قەزا شىخان ب پلا سىيىن دەيت ب رىزەيا (۱۴,۰۷%) ئى ژ سەرچەمى گىشتى ژ خودانكرنا پەزى ل پارىزگەھا. بنىرە نەخىشە (۱).

(۱) نەخشە

گرىنگىيا رىژەينى يا بەزى ل دووڧ بەكەيىن رىئەبەرى ل پارىزگەھا دەھۆكى ۲۰۱۳

(۴) خىشقا

گرىنگىيا رىژەينى يا بىزنا ل دووڧ بەكەيىن رىئەبەرى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل سالىن (۲۰۰۷ و ۲۰۱۳)

ز	بەكەين رىئەبەرى	ژمارا بىزنا ۲۰۰۷	%	ژمارا بىزنا ۲۰۱۳	%
۱	دەھۆكى	۱۳۳۵۱	۵,۹۴	۲۱۳۶۱	۵,۹۳
۲	سىمىل	۲۳۱۰۵	۱۰,۲۷	۳۱۹۶۸	۱۰,۲۷
۳	زاخو	۳۹۳۲۴	۱۷,۴۹	۲۲۹۱۸	۱۷,۴۹
۴	ئاكرى	۱۰۴۹۹۶	۴۶,۶۹	۱۶۷۹۹۴	۴۶,۶۹
۵	ئامىدى	۱۷۹۰۷	۷,۹۶	۲۸۱۵۱	۷,۹۶
۶	شىخان	۱۶۴۴۸	۷,۳۱	۲۱۳۱۶	۷,۳۱
۷	بەردەرەش	۹۷۱۴	۴,۳۲	۱۵۵۴۲	۴,۳۲
	پارىزگەھا	۲۲۴۸۴۵	۱۰۰	۳۵۹۷۵۰	۱۰۰

- ژكارى فەكۆلەرى، پشتبەستىن ل سەرا

۱- حكۇمەتا ھەرىئا كوردستانى عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، رىئەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دەھۆكى، سالا ۲۰۰۷، نە بەلافكرى.

۲- حكۇمەتا ھەرىئا كوردستانى عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، رىئەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دەھۆكى، سالا ۲۰۱۴، پىئارلىپىنن نە بەلافكرى-ۋەكى ئىقىبرات بو سالا ۲۰۱۳.

ئەف تېبىن ل خوارى ژ خىستەين سەرى ديارين

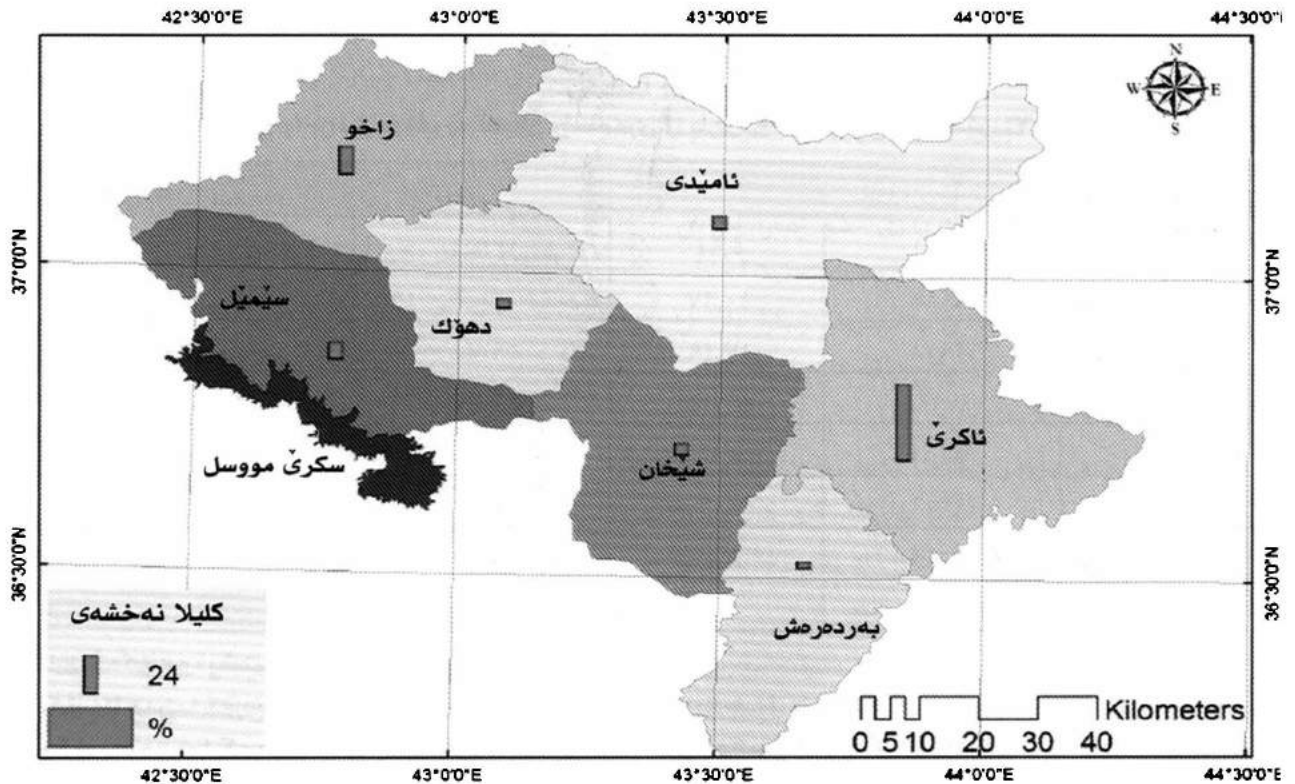
۱- ديسان وهكى پەزى قەزا ئاكرى ب پلا ئىكن دھيت ب گرنگيا رىزەيى يا هژمارا بزنا ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆك ل هەردو سالىن دەستىشانكرىدا كو نىزىكى نىفا بەرھەمىن پارىزگەھىە ب رىزەيا (۴۱,۶۹٪) ئ ژ سەرجمىن بزىنن پارىزگەھىن بنىرە نەخىشە ژمارە (۲)، كو ژمارا وان ژ (۱۰۴۹۹۶) سەر ل سالا (۲۰۰۷) ئ و بلندبوو تا گەھىشتە (۱۱۷۹۹۴) سەر ل سالا (۲۰۱۳) ئ . بەلن ژمارا دوماھىكى بىتنى تەقدىرە ژ لايى رىفەبەرىيا چاندنن ل پارىزگەھى و چ ئاماربو ئازەلان ب شىوہكى گىشتى و بزنان ب شىوہكى تايبەت نەھاتىنە ئەنجامدان.

۲- ب پلا دووى و سىين قەزايىن زاخو وسىمىلن دھىن ب گرنگيا رىزەيى يا هژمارا بزنان ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو ب (۱۷,۴۹٪ ئ، ۲۷,۱۰٪) ئ ل دووف ئىكدا ل سالىن ئاماركرنن وتەقدىرا هاتىيە ئەنجامدان ژ لايى رىفەبەرىيا بەرھەمىن ئازەلى يا پارىزگەھا دھۆك.

۳- ديارديت ژ خىستەين كو قەزا ئامىدى پلا دوماھىك نەھىت ب گرنگيا رىزەيى بو بزنا ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو (۷,۹۶٪) ئ دگەل كو پترىن ئەردئ وئ بەرزاتى يە، چونكى ئەف گيانەوہرە دىشيت خو بگونجىنىت ل گەل ئەفى بارودوخي. كو قەزا بەردەرەش ب پلا دوماھىن دھىت، چونكى ھاولاتىين وئ جەخت ل سەر خودانكرنا پەزى دكەن.

نەخشە (۲)

گرنگيا رىزەيى يا بزنا ل دووف بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆك ۲۰۱۳

ج- چىل

جۆتىار پىكىرىيەكا تايبەت ب خودانكرنا چىلا دكەن. چونكى ژ لايەكىفە ژبەر بەرھەمىن وئ وەك شىر و ماست و گوشت چ بۇ خۇ بيت يان بو فرونتى بيت مفادارن. ژ لايەكى دىفە دەمىن بەرىدا چىل بۇ كاروبارن چاندنى وەك جۆتى و كىلانئ دھاتنەبكارئىنان. بەلى نۆكە ژبەر پىشكەفتىين تەكنولوجى چىل بۇ كارن كىلانئ ناھىنە بكارئىنان.

چىل رىژەيەكا زۇر ياشىرى ددەت بەلى نۆكە ژبەر خرابى ونەبوونا ئالفى باش و بەلاقبوونا نەخوشىيا شىرى چىلى كىمبوويە. ژمارا رۇژن چىل شىرى ددەت دناقبەرا (۸۰ - ۲۲۰) رۇژانە. د قى دەمىدا شىرى چىلى دگەھىتە ناقبەرا (۵۰۰-۸۰۰) لىترن شىرى. كو ئەو ژى رۇژى دوجاران د دۇشن سىپىدى و ئىفارى. ژمارا سەرىن چىلا ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا (۲۰۱۳) دا دگەھىشتە (۴۹۸۳۴) سەر ژ جورن (كوردى و شەرابى) دگەل قى چەندى ھندەكىن دى ژى دھىن خودانكرن ژ بۇ بەرھەمكرنا شىرى وەكى

چىلن (قىرىزان و يىن ھولەندى). بەلى دابەشكرنا وان ژ لايى جوگرافىفە جياوازه ل سەر ئاستى يەكەيىن رىفەبەرى ل پارىزگەھى وەكى ديار ل خىشتەيى ژمارە (۵) دا.

ژ خىشتەيى ژمارە (۵) ئەف تىبىين ل خوارى ديارىن

۱- ديسان وەكى پەزى و بزنا قەزا ئاكرى ب پلا ئىكى دەيت ب گرنگىيا رىژەيى يا ھژمارا چىلا ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى ل ھەردو سالىن دەستنىشانكرىدا كو زىدەتر نىفا بەرھەمىن پارىزگەھىيە ب رىژا (۵۴,۶۵%) ئ ژ سەرجمى سەرىن چىلا ل پارىزگەھى. بنىرە نەخشە ژمارە (۳). كو ژمارا وان ژ (۲۷۲۳۷) سەرىن ل سالىن (۲۰۰۷ - ۲۰۱۳) ئ. و چ ئامارن دروست بو چىلا نەھاتىنە ئەنجامدان.

۲- ب پلا دووى قەزا بەردەرەش دەيت ب گرنگىيا رىژى يا ھژمارا چىلا ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو ب (۲۰,۵۳%) ئ يە، كو (۱۰۲۳۴) سەرىن ل دووف ئامار

خىشتەيى (۵)

گرنگىيا رىژەيى يا چىلا ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن (۲۰۰۷ و ۲۰۱۳)

ژ	يەكەيىن رىفەبەرى	ژمارا چىلا ۲۰۰۷	%	ژمارا چىلا ۲۰۱۳	%
۱	دھۆكى	۳۶۶	۰,۷۳	۵۸۵	۱,۱۷
۲	سىمىل	۱۳۵۹	۲,۷۴	۱۳۵۹	۲,۷۳
۳	زاخو	۱۲۴۴	۲,۵	۱۲۴۴	۲,۴۹
۴	ئاكرى	۲۷۲۳۷	۵۴,۸۹	۲۷۲۳۷	۵۴,۶۵
۵	ئامىدى	۶۰۵۴	۱۲,۲	۶۰۵۴	۱۲,۱۴
۶	ئىخىان	۳۱۲۱	۶,۲۹	۳۱۲۱	۶,۲۶
۷	بەردەرەش	۱۰۲۳۴	۲۰,۶۲	۱۰۲۳۴	۲۰,۵۳
	پارىزگەھ	۴۹۶۱۵	۱۰۰	۴۹۸۳۴	۱۰۰

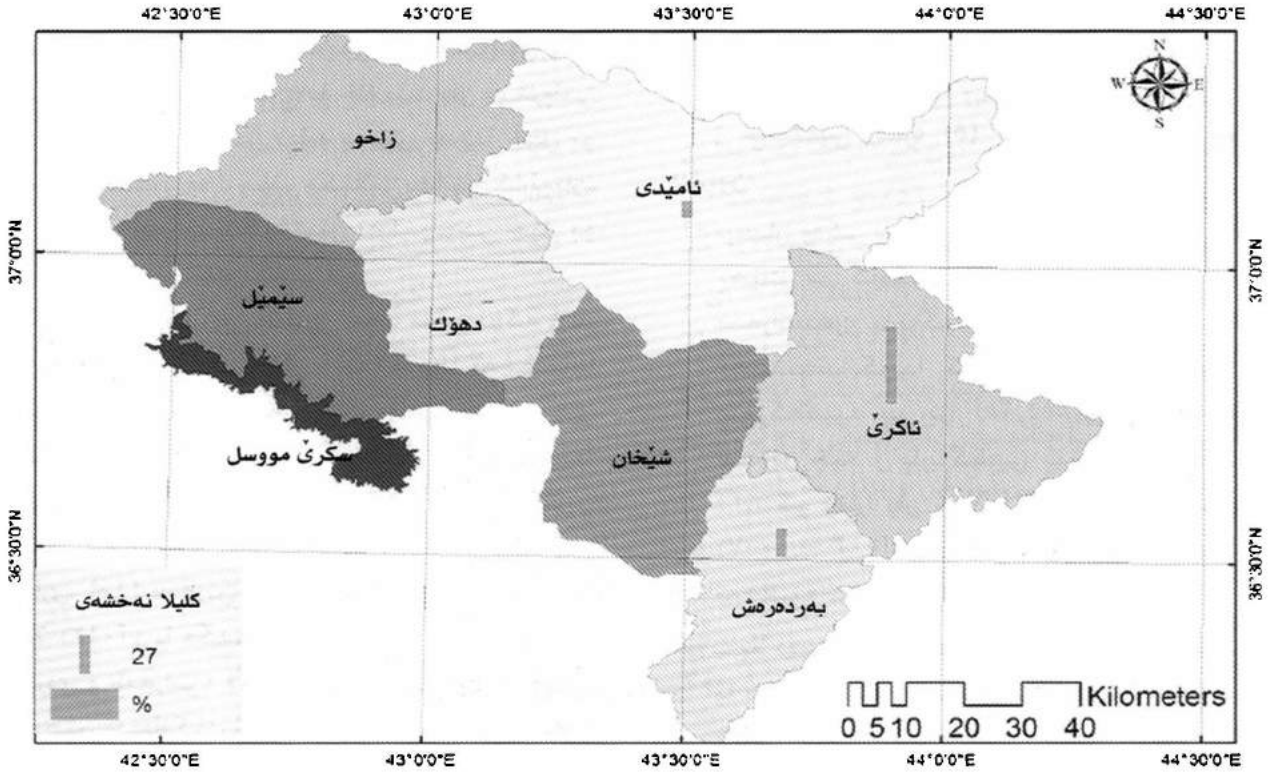
- ژ كارى فەكۆلەرى، پىشتەستىن ل سەرا

۱- حكۇمەتا ھەرىما كوردستانى عىراقى، وھارەتا چاندنى، رىفەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۰۷، نە بەلافكرى.

۲- حكۇمەتا ھەرىما كوردستانى عىراقى، وھارەتا چاندنى، رىفەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۱۴، پىزانىين نە بەلافكرى وەكى تقىرات بۇ سالا ۲۰۱۳.

نەخشە (۳)

گرىنگىيا رىژەيى يا چىلا ل دووف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالىن (۲۰۰۷ و ۲۰۱۳)

سەروەرى ئابوورى كەسىن بخودانكرنا پەلەوهران رادىن، گرىنگىرىن بەرھەمى پەلەوهران (گۆشت و ھىك و پەران).

بەلنى خودانكرنا مرىشكان و پىرۇژەيىن وان ل پارىزگەھى ب شىئوھەكى ئابوورى ژ ھەمى پەلەوھەرىن دىترپىرن، لەوما دى داکوكىن ل سەر پىرۇژەيىن مرىشكا كەين، چونكى د قان سالىن داويىدا ژبەر زىدەبوونا خارنا ھىكا و گۆشتى مرىشكى و زىدەبوونا بەھايى گۆشتى گىانەوهران چەندىن پىرۇژەيىن خودانكرنا مرىشكان ل دھۆكى ھاتىنە دانان.

ھىندەك پىرۇژە شىيانىن بەرھەمكرنا مرىشكىن گۆشتى ل دووف وھرزىن سالىن ھەنە كو ھەر وھرزەكى شىيانى بەرھەمئىنانا وھجىبەكا مرىشكان ھەبە. دىسان ھىندەك پىرۇژە د بسپورن ب دايكبوونا مرىشكان يان چىچەلۇكا بتنى كو دىبىژنى پىرۇژەيىن

و تەقدىرا ھاتىبە ئەنجامدان ژ لايى رىئەبەرىيا بەرھەمىن ئازەلى يا پارىزگەھا دھۆكى.

۳- دىاردىبىت ژ خىشتەيىن كو قەزا دھۆكىن پلا دوماھىك دەيت ب گرىنگىيا رىژەيى بۇ چىلا ل سەر ئاستىن پارىزگەھى كو (۰،۷۳٪) ل سالا (۲۰۰۷) لى بەلنى بلندبوويە تا گەھىشتىبە (۱،۱۷٪) ل سالا (۲۰۱۳) لى ژبەر زىدەبوونا ژمارا سەرىن چىلا (۳۶۶) سەرا بوو (۵۸۵) سەر ل سالا دوماھىي.

۲- پەلەوھەر

ھەبوونا ئەقان جۇرە پەلەوھەران و خودانكرنا وان ب بەررەھى ل ھەمى گوندىن پارىزگەھا دھۆكى ژ ئەنجامى يىتەدانا خەلكى وان گوندانە و ھەرەسا ھەبوونا ئالىفى و جەيىن تايبەت بۇ خودانكرنا قان پەلەوھەران تارادەبەكى ئاقىنجى و مفا گەھاندن ب

(تفقيس). بەلى دابەشكرنا جوگرافى يا وان پرۇزەبىا و پرۇزەبىن بەرھەمئىنانى و ھۆلىن خودانكرنى و پرۇزەبىن چىچەلۇكىن مرىشكا ل سەر ئاستى يەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھى دياردبىت د خىشتەبىن ژمارە (۷، ۶) دا.

ژ خىشتەبىن ژمارە (۶) تىبىنن خوارى دياردىن ،
۱- قەزا بەردەرەش ب پلا ئىكى دھىت ب گرنگىيا رىژەبى يا ھژمارا مرىشكان و ھۆلىن خودانكرنى ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى كو (۲۸،۷۹)٪، (۲۸،۵۲)٪ ل دووف ئىكدا ژ سەرجمى وزا

خىشتەبىن (۶)

گرنگىا رىژەبى يا بەلموھرا (مریشك) ل دووف يەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۴

ژ	يەكىن رىژەبەرى	وزا بەرھەمكرنى	٪	ژمارا ھولا	٪
۱	دھۆكى	۵۴۷۰۵۰	۱۹،۹۷	۴۷	۱۶،۹۷
۲	سىمىل	۴۵۷۲۵۰	۱۶،۶۹	۵۵	۱۹،۸۶
۳	زاخو	۹۵۱۵۰	۳،۴۸	۱۰	۳،۶۱
۴	ئاكرى	۱۴۳۰۰۰	۵،۲۲	۱۵	۵،۴۲
۵	ئامىدى	۱۳۶۷۵۰	۴،۹۹	۱۴	۵،۰۵
۶	شىخان	۵۷۲۳۶۰	۲۰،۸۹	۵۷	۲۰،۵۸
۷	بەردەرەش	۷۸۸۷۱۰	۲۸،۷۹	۷۹	۲۸،۵۲
	پارىزگەھ	۲۷۴۰۲۷۰	۱۰۰	۲۷۷	۱۰۰

- ژ كارى فەكۆلەرى، پىشتەبىن ل سەر، حكۆمەتا ھەرنما كوردستانى عىراقى، ھزارەتا چاندنى، ژندەرى بەرى

خىشتەبىن (۷)

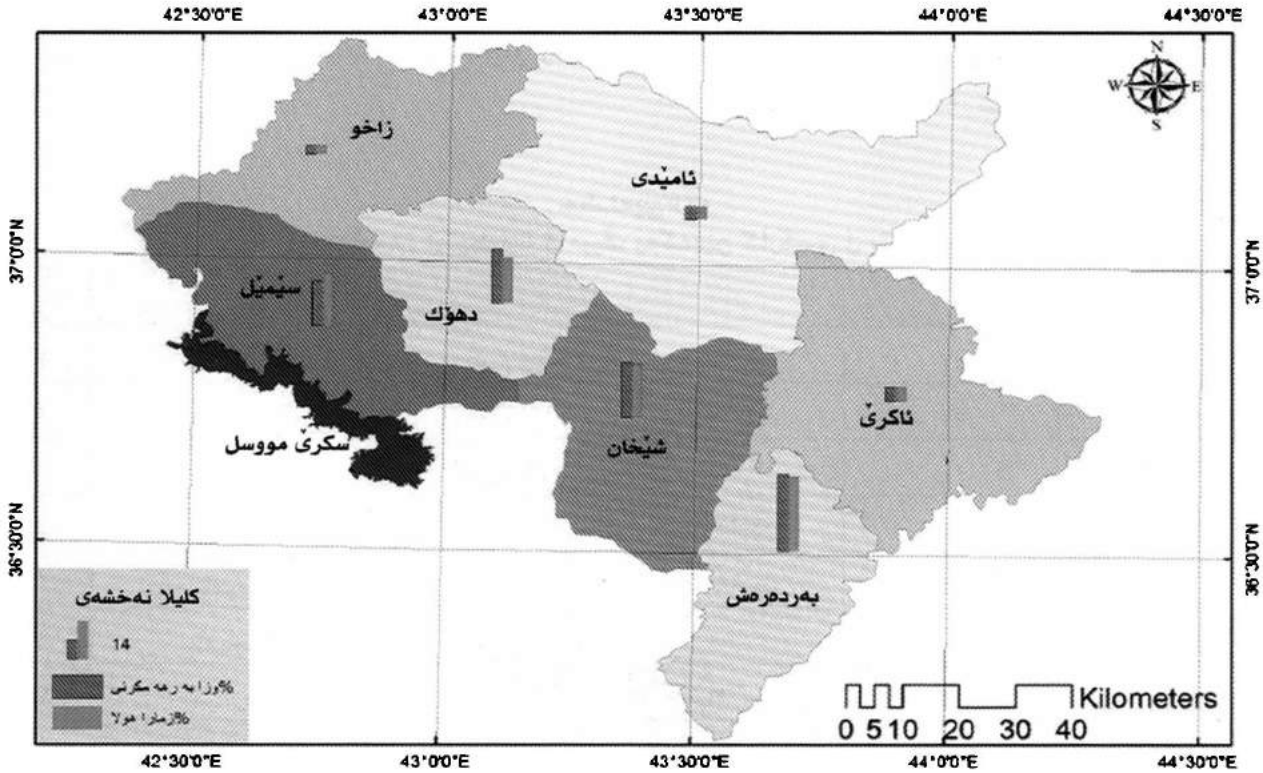
گرنگىا رىژەبى يا وزا بەرھەمئىنانا چىچەلۇكىن مرىشكان ل دووف يەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۴

ژ	يەكىن رىژەبەرى	وزا بەرھەمكرنى	٪	ژمارا ھولا	٪
۱	دھۆكى	۱۹۲۰۰۰	۰،۵۸	۱	۱۱،۱۲
۲	سىمىل	۲۴۳۶۵۰۰۰	۷۲،۶	۴	۴۴،۴۵
۳	زاخو	.	.	.	.
۴	ئاكرى	۹۰۰۰۰۰۰	۲۶،۸۲	۴	۴۴،۴۵
۵	ئامىدى	.	.	.	.
۶	شىخان	.	.	.	.
۷	بەردەرەش	.	.	.	.
	پارىزگەھ	۳۳۵۵۷۰۰۰	۱۰۰	۹	۱۰۰

- ژ كارى فەكۆلەرى، پىشتەبىن ل سەر، حكۆمەتا ھەرنما كوردستانى عىراقى، ھزارەتا چاندنى، ژندەرى بەرى

نەخشە (۴)

گرنگىيا رىژەبى با وزا بەرھەمئىنانا مرىشكان و ھۆلېن خودانكرنى ل دووڧ بەكەبىن كارگىرى ل دھۆكى ۲۰۱۴

۵۴۷۰۵۰) مرىشك، بەلى ژلايى ھۆلېن خودانكرنى ب پلا چارى دھيت پشتى قەزا سىمىل كو (۴۷) ھۆل ل دھۆكى دياردين بەرامبەرى (۵۵) ھۆل ل قەزا سىمىلى.

بەرھەمكرنى و ھۆلېن خودانكرنى ل پارىزگەھى. بىنرە نەخشە ژمارە (۴)، كو ژمارا وان ژ (۷۸۸۷۱۰) مرىشكان ل (۷۹) ھۆلا د سالا ۲۰۱۴ دا دھين خودانكرن.

ژخشتەيى ژمارە (۷) تىبىنن خوارى دياردين،

۲- قەزا شىخان ب پلا دووئ دھيت ب گرنگىيا رىژەبى يا ھژمارا مرىشكان و ھۆلېن خودانكرنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو (۲۰،۸۹٪، ۲۰،۵۸٪) ل دووڧ ئىكدا ژ سەرجمى وزا بەرھەمكرنى و ھۆلېن خودانكرنى، كو ژمارا وان ژ (۵۷۲۳۶۰) مرىشكان دھين خودانكرن ل (۵۷) ھۆلا پارىزگەھا دھۆكى.

۱- ل سى قەزا بتنى پرۆزەبىن چىچەلۇكا دياردين (دھۆكى، سىمىل، ئاكرى)، كو سەرجمى وان دگەھىنە (۳۳۵۵۷۰۰۰) چىچەلۇك. و ل قەزا بىن دىتر ئەڧ پرۆزە ديارنابن.

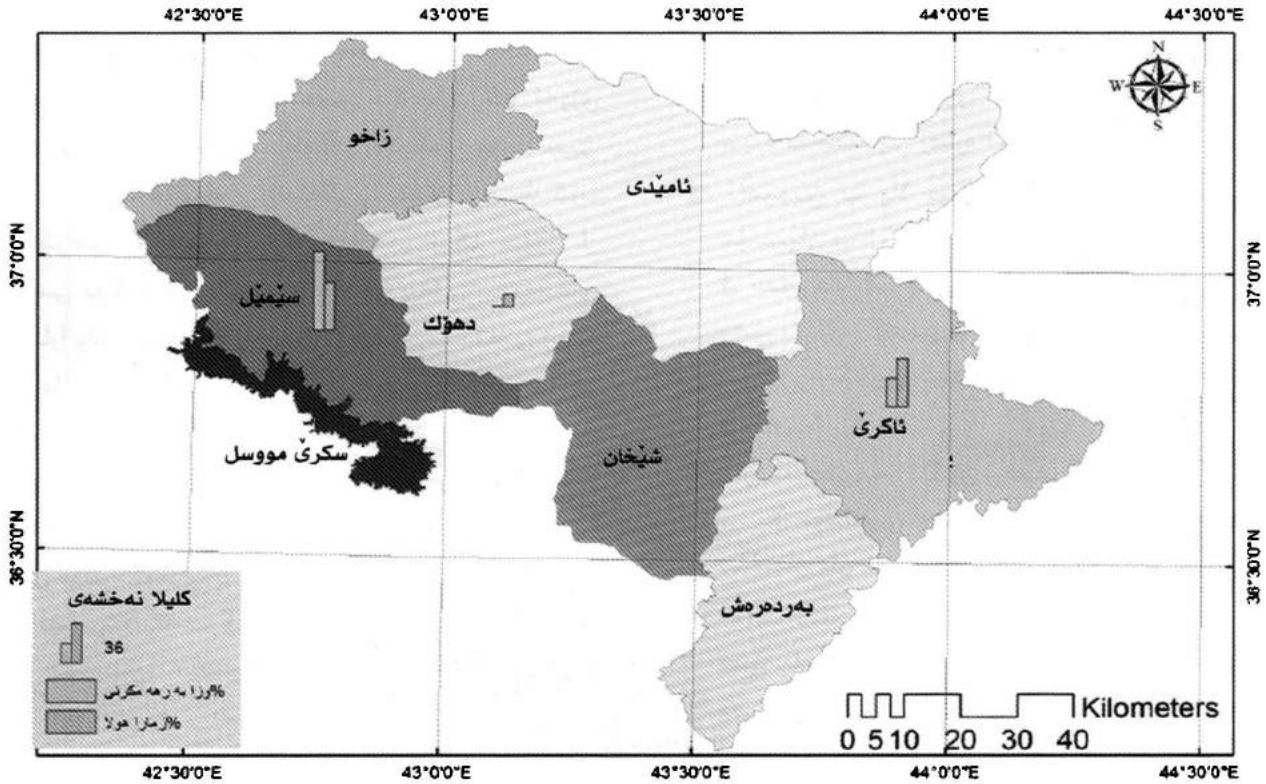
۳- دياردبىت ژخشتەي كو قەزا دھۆكى پلا سىيى دھيت ب گرنگىيا رىژەبى بۇ ژمارا مرىشكا ل سەر ئاستى پارىزگەھى كو (۱۹،۹۷٪) ئى بە ب

۲- قەزا سىمىل ب پلا ئىكى دھيت ب گرنگىيا رىژەبى يا بەرھەمئىنانا چىچەلۇكىن مرىشكا كو نىزىكى سى پشكىن بەرھەمى پارىزگەھى ب قەدگىت ب رىژا (۷۲،۶٪) ئى بە ب (۲۴۳۶۵۰۰۰)

نەخشە (۵)

گرنىكا رىزەيى يا وزا بەرھەمئىنانا چېچەلۇكا و ھۆلېن خودانكرىن ل دووڧ بەكەبېن كارگىرى ل دەھۆك ۲۰۱۴

دگريت دياردين ئەوژى ماسيىن رووبارانە (يىن تازە) نە، چونكى ئەو دەينە دەرئىنان ژ بەنداڧى سكرى مووسل يان جھين ديترين كوردستانى و عىراقى دئىن. گرنگترين جۇرىن ماسيىن رووباران ئەووين پىندقى ل سەر ھەى ژ جۇرى (شەبوت - مەرمەرىج - مار ماسى - كارب) ل گەل ھندەك جۇرىن دىتر دەينە دەرئىنان وەكى (جىرى).

ھندەك جۇرىن دى يىن ماسىيان دياردين بەلى ئەوژى ژ ماسيىن دەريابى نە، ئەووين دەينە ئىنان بۇ بازارىن ھەرنما كوردستانى ب شىوہەكى گىشتى و ل پارىزگەھا دەھۆكى ب شىوہەكى تايبەت ئەوژى ماسيىن بەستى كرىنە و ساخلەتېن وان كو بەھايىن وان ئەرزانتەر ژ ماسيىن ناڧخۆيى ئەووين ئەم دىتېزىنى ماسيىن رووباران. ئەووين بەھايى وان گرانتەر و پىندڧياتى پتر ل سەر ھەى.

چېچەلۇك بۇ ھەر وەجبا بەرھەمئىنانى. بەلى رىزا ھۆلېن خودانكرىن ل قەزا ئاكرى ب رىزەيا (۴۴،۴۵٪) ئى بۇ ھەر ئىك ژوان. بىنېرە نەخشەيى ژمارە (۵).

۲- ماسى

ماسى ئىك ژ گىانەوہەرىن زۇر گرنگە و وەك كەرەستەكى خوارنى مرۇڧ مڧاى ژى وەردگريت. ژ ساخلەتېن بەرھەمى گۆشتى ماسى پەيداكرنا ھندەك كانزايىن گرنگ و پىدڧىيە بۇ مرۇڧى ل شىووين ئاسايىدا دڧىت مرۇڧ گۆشتى ماسى بكارىنىت ھەڧتىانە يان ئەگەر ھەبىت ب شىوہەكى بەردەوام كو ھىچ لايەنېن زەرەرمەندى ل خوارنا گۆشتى ماسى دا نىنە بەرامبەرى گۆشتىن سوور يان گۆشتىن بالندەيان.

پترىيا جۇرىن ماسىيان ل دەڧەرا ڧەكۆلىنا مە ژى

پارىزگەھى. بەلى ب پلا دووى دەھىت ژ لاى رووبەرى ئەردى ۋەبەرھىناى بۇ بخودانكرنا ماسىيان پىشتى قەزا بەردەرەش ب رىژەيا (۲۴,۴۱٪) ئى ژ سەرجمى ئەردى ۋەبەرھىناى ب حەوزىن ماسىيان ل پارىزگەھى بەرامبەرى (۲۵,۸۸٪) ئى بو قەزا زاخو. بىئىرە نەخشەيى ژمارە (۱).

۲- ئامىدىن ب پلا دووى دەھىت ب ژمارا حەوزىن ماسىيان ب (۵۶) حەوزا ب رىژەيا (۳۳,۳۴٪) ئى يە ل سەر ئاستى پارىزگەھى. بەلى ب پلا پىنجى دەھىت ژ لاى ئەردى ۋەبەرھىناى، چونكى رووبەرى ئەردى راست يى كىمە ۋ پىرىيا ئەردى وى قەزايى چىيى يە.

۳- دىاردىت كو قەزا ئاكرى ل سەر ئاستى پارىزگەھى ب پلا دوماھىن دەھىت چ ژ لاى ژمارا حەوزىن ماسىيان يان ئەردى ۋەبەرھىناى بو وى چەندى.

۴- قەفەسىن خودانكرنى ماسىيان بىتنى ل قەزا سىمىلى دىاردىن كو ئەوزى ل رووبارى دىجلە دا دەھىنە دانىن.

دو جوړىن پرۆژەيىن خودانكرنا سامانىن ماسىيان ل پارىزگەھا دھۆكى ھەنە كو ئەوزى يى ئىكى خودانكرن ب رىكا حەوزا ب رووبەرىن جوړاوجوړ، و يى دووى خودانكرن بىرنا قەفەسا بەلى ئەفە بىتنى ل دەفەرەكى يان ل قەزايەكى دىاردىت كو ئەوزى قەزا سىمىلى يە دناف رووبارى دىجلە قەفەسىن خودانكرنى ھاتىنە دروستكرن. دىسان دابەشكرنا جوگرافى يا پرۆژەيىن ماسىيان ب رىكا حەوزا ل ھەمى بەكەيىن رىقەبەرى دىاردىن بەلى ب رووبەرى و ژمارا وان ژ ھەقجودانە ۋەكى دىار د خىشتەيى ژمارە (۸) دا.

ئەف تىبىنىن خوارى ژ خىشتەيى ژمارە (۸) دىاردىن

۱- ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى قەزا زاخو ب پلا ئىكى دەھىت ب گىرنگىيا رىژەيى يا ھژمارا حەوزىن خودانكرنا ماسىيان ب (۱۷) حەوزا ب رىژەيا (۳۹,۸۸٪) ئى ژ سەرجمى حەوزىن ماسىيان ل

خىشتا (۸)

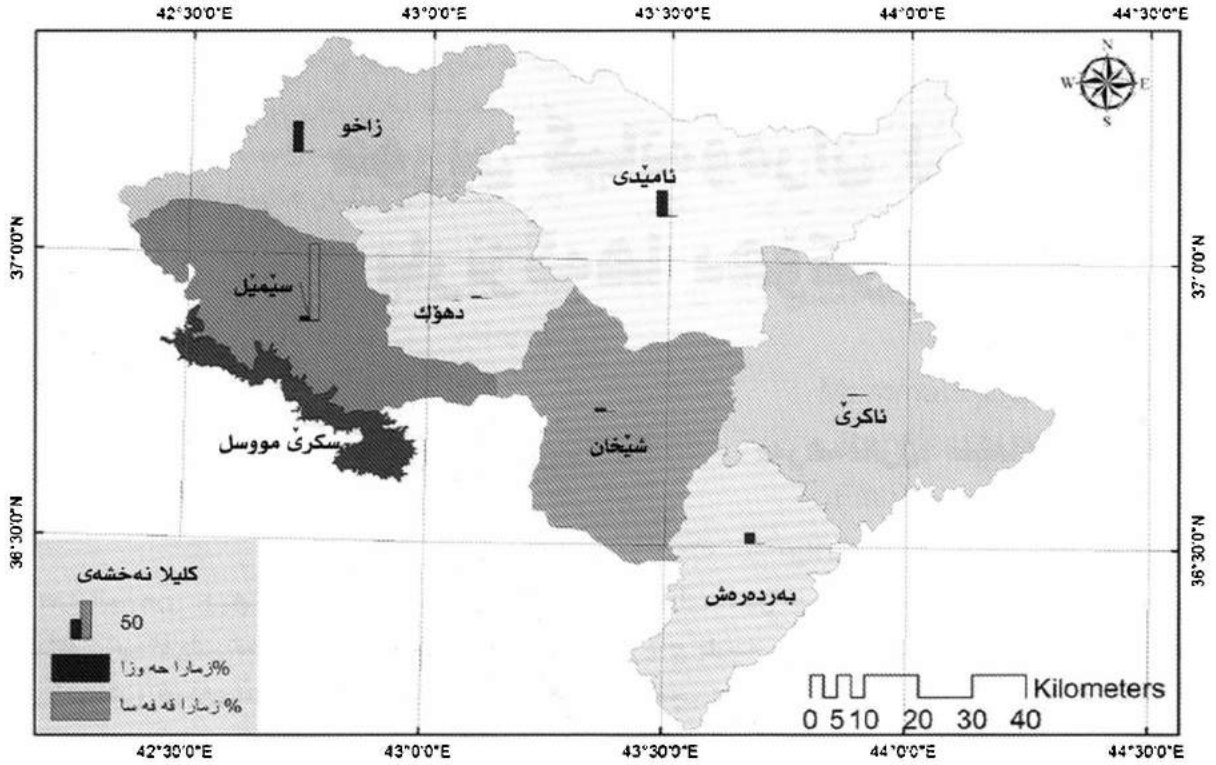
گىرنگىيا رىژەيى يا حەوز و قەفەسىن خودانكرنا ماسىيان ل دووف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۴

ژ	بەكەيىن رىقەبەرى	ژمارا حەوزا	%	رووبەر /دۆنم	%	ژمارا قەفەسا	%	رووبەر /م ۲	%
۱	دھۆكى	۳	۱,۷۹	۳,۵	۴,۹۲	۰	۰	۰	۰
۲	سىمىل	۹	۵,۳۶	۱۴,۷	۲۰,۶۵	۹۱	۱۰۰	۲۰۴۰	۱۰۰
۳	زاخو	۱۷	۳۹,۸۸	۱۸,۴۲۶	۲۵,۸۸	۰	۰	۰	۰
۴	ئاكرى	۱	۰,۶	۱,۰۸	۱,۵۲	۰	۰	۰	۰
۵	ئامىدى	۵۶	۳۳,۳۴	۳,۶	۵,۰۶	۰	۰	۰	۰
۶	شىخان	۷	۴,۱۷	۵,۴	۷,۵۹	۰	۰	۰	۰
۷	بەردەرەش	۲۵	۱۴,۸۸	۲۴,۵	۳۴,۴۱	۰	۰	۰	۰
	پارىزگەھ	۱۶۸	۱۰۰	۷۱,۲۱	۱۰۰	۹۱	۱۰۰	۲۰۴۰	۱۰۰

- ژ كارى قەكۆلمىرى، پىشتەستىن ل سەر، حكۆمەتا ھەرئما كوردستانى عىراقى، ۋەزارەتا چاندنى، ژندەرى بەرى

نەخشەسى (۱)

گرىگىيا رىزەبى يا حموز وقەفەسىن خودانكرنا ماسىيان ل دووف بەكەينىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۴

ژىدەر و پەراويز:

۱. عبدالله قاسم الفخرى، الزراعة الجافة اسسها وعناصر استثمارها، دار الكتب للطباعة والنشر جامعة الموصل، سنة ۱۹۸۱، ص ۹۲.
۲. نجيب توفيق غزال، انتاج الاغنام والصوف، دار الكتب للطباعة والنشر جامعة الموصل، سنة ۱۹۷۰، ص ۳۶۰.
۳. احمد الحاج طه صالح، ماشية الحليب، دار الكتب للطباعة والنشر جامعة الموصل، سنة ۱۹۸۹ م، ص ۲۳۹.
۴. نجيب توفيق غزال، انتاج الاغنام والصوف، المصدر سابق، ص ۳۶۰.
۵. حكومتنا هەرئما كوردستانى عيراقى، وهزارتا چاندنى، رىقەبەرىيا فیتەرنەرى ل دھۆكى، سالا ۲۰۱۳، پىزانىنن نه بەلافكرى.
۶. حكومتنا هەرئما كوردستانى عيراقى، وهزارتا چاندنى، ژىدەرى بەرى.
۷. حكومتنا هەرئما كوردستانى عيراقى، وهزارتا چاندنى، رىقەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۰۷، پىزانىنن نه بەلافكرى.
۸. حكومتنا هەرئما كوردستانى عيراقى، وهزارتا چاندنى، رىقەبەرىيا چاندنى ل پارىزگەھا دھۆكى، سالا ۲۰۱۴، پىزانىنن نه بەلافكرى، وهكى تقديرات بو سالا ۲۰۱۳.
۹. عميدوللا غفور، جوگرافىاي كوردستان، چاپخانهى وهزارتى پەروەردە، چاپى چورارەم، ۲۰۰۵، ص ۳۵۰.

جۇرئىن گىانەوهران ل پارىزگەھا دھۆكى

بەرھەنكەرن: سىلمان تەمەر

چوار دەمىن سالى بىنە خوارن ژ ئالىن گىانەوهران قە
و چ پارچە يان بەرمايك ژ قان گژو گيان ب ھەرۈمى
نەچىت مىنا پىش و پەلەخ و چولى و بەرۈى و مازى و
لاڧلاڧك و ھەلز و كىرات.....ھتد.
ل دووڧ شىۋازى بخودانكرن گىانەوەر دەيتە
دابەشكرن بۇ:

۱- گىانەوهرىن كەھى(الحيوانات المستأنسة)
Domestic Animal: ۋەك (پەز و بزى و چىل.....
ھتد).

۲- گىانەوهرىن كويقى(الحيوانات البرية)
Wild Anima) ۋەك (پلنگ و ھورچ و ھەفتيار....
ھتد).

۳- گىانەوهرىن بەرەلا و بەرداي و بى خودان ۋەك (سەو
و پشيك).

۴- گىانەوهرىن باغچىن گىانەوہرا (گىانەوهرىن
ئىخسىر).

ل دووڧ شىۋازى شاھىنشاهىيا گىانەوہرا:
ھەمى جۇرئىن گىانەوہرا ل سەرتاسەرى جىھانى
دەيتە دابەش كرن بۇ سەر (۲) دو شاھىنشاهىيا،

ل سەرتاسەرى جىھانى و ژ چەرخىن كەڧنە
بايەخدانەك ب ئازەلى دەيتەدان، ژبەر مفا ۋەرگرتنا
مرۇقى ژ ئازەلى، ب تايبەت ئەو ئازەلىن بەرھەمدار چ
بۇ بكارئىنانا وان ۋەك خوارن و قويتى رۇزانە ژ گوشت
و شىر و ھىك.....ھتد يان بكارئىنانا پىست و ھىا وان
بۇ دروستكرنا جل و بەرگ و پىداويستىن رۇزانە يان
بكارھىنانا وان بۇ قەگوھاستنا مرۇڧ و كەل و پەلا
يان بۇ نىچىر و كەيف و خۇشى و جوانى يان بۇ
بەرىكانىن ۋەرزىشى و بازىرگانى و كارىن قەكۆلىنىن
زانستى، ھەرۈسە ژ بەر كو سامانى ئازەلى دەيتە
ھژمارتن ئىك ژ ستوينىن سەرەكى ژ بۇ پاراستنا
ژىرخانا ئابوورىيا ھەر مللەتەكى و ۋەك يا ديارە كو
ۋەلاتى عىراقى ب گىشتى و ھەرنما كوردستانى و
پارىزگەھا دھۆكى ب تايبەتى دەيتە ھژمارتن ب
باشترىن جەھ بۇ بخودانكرن و كەشە پىدانا سامانى
ئازەلى و ب تايبەت پەز و بزى و گارەش ژ بەر ھەبوونا
ئاف و ھەوا و ئاخەكا باش كو ب كىر دەين بىتە
باشترىن چەروان بۇ گىانەوہران، ئەقە د زقرىتە قە
بۇ ھەبوونا ب دەھان دەشت و دۆل و نھال و چىايىن
پرى گژوگىايىن مفادار و ب كىر ھندى بەين ھەر

۱) گيانەوهرين بربرەدار (الحيوانات الفقارية):

Vertebrates (animals with a backbone)

ئەو گيانەوهرين كو ئەندامى دەمارى يى ناوهندى
(الجهاز العصبي المركزي) يى ھەى كو گەلەك يى
پيشكەفتى يە و برىتى يە ژ دەماغ و دەمارا پىشتى
(الحبل الشوكي) كو دپاراستىنە ب ھەستىكىن
سەرى و بربرا پىشتى.

ئەف شاھىنشاهىيە دەيتە دابەش كرن بو (۵)
كۆمىن گيانەوھرا:

۱- گيانەوهرين شىردەر Mammals

۲- گيانەوهرين خشوك Reptiles

۳- گيانەوهرين ئاقى (ماسى) Fish

۴- گيانەوهرين ھىكنافى Amphibians

۵- بالندە Birds

۲) گيانەوهرين بى بربرە (الحيوانات اللافقارية):

Invertebrates (animals without a backbone)

ئەو گيانەوهرين ئەوين بربرا پىشتى نەى و ل
سەرتاسەرى جىھانى پترى مليونەكا گيانەوھرانە د
بەلافن ل ناف ھەواى و سەر ئاخى و بن ئاخى و سەر
ئاقى و ل بن ئاقى و د زكى دەريابا دا.

ھندەك ناف و كرىار و نامرازين ل دەمى سەردەرىي د گەل گيانەوهرين كەھى دا دكەى ل دەقەرا بەھدىنان دەيتە بكار ئىنان:

شان:

ئەو كەسە يى رۇزانە ل گەل تەرش و كەوالى
دەردكەفیت و ل چۆلى سەخىيرى زى دكەت و
دچەرىنىت و ئىقارىيا د زفرىنىتە قە بو خودانى.

كۆپال:

دەيتە دورستكرن ژ دارى و باشتىرین كۆپال ژ دارى
كنىرى يە و ئەو دارە يى سەرى وى چەماندى و دىيژنى
كەفا كۆپالى كو ب گەرمكرنى د چەمىين و زۆرىەى
جارا دەيتە بكارئىنان بو گرتنا تەرش و كەوالى ژ
پىيى يان ژ ستوى ھەرەسا وەراندنا بەلگىن دارا بو
بەر گيانەوھران دىسان ھازوتنا گيانەوھرا و خو ل سەر
كرتن.

كەپەنە:

ژ ھورى دەيتە دورستكرن و ل رۇژىن سەرمایا
دژوار و بەفر و باران شقانين تەرش و كەوالى دكەنە
بەرخو و دەيتە زانين كو گەلەك يى گەرمە و بەفر
و باران تى ناچن.

مەنجلوك:

ئەو نامانە يى بىرى شىرى تەرش و كەوالى
ددوشىتى و شىرى پى قەدگوهيژن و ماستى تىدا د
مەھىن.

پارزين:

ئەو دەيتە دورستكرن ژ موويى بزنا و ب شىوھى
سىگوشەبە و دو لەپكىن درىژ پىقەنە و بىرى ل پىشتا
خو و سەر ھەردو ملين خو د شىدين بو قەگواسنا
كەل و پەلا و ب تايبەت شىرى و ئاقى ل دەمى بىرى.

بەرى بىرى:

بەرەكە دەيتە دەستىشانكرن و شقان ل سەر
دروينىتە خواری و سەرى تەرش و كەوالى ل ھەردو
رەخا ب ھەردو دەستا دكرىت داکو بىرى ب دۇشن.

قەيد (مەربەد):

ئەو پارچا بەنكىيە يا ھەر دو سەرىن وى كون وەك
بازنى و دەيتە بكارئىنان بو قەيدكرنا دەوارا داکو دوور
نەكەفن و ل دۇرماندورى خو بچەرن.

بازبەند:

ئەو پارچا بەنكى يە يا ھەر دو سەرئىن وى كون وەك بازنى بۇ ھشياركردنا شىقانى تەرشى ل دەمى ب شەقى دخەو د چىت دەيتە بكارئىنان و سەرەكى بەندكى ب دەستى نىرى يەكى فە گرى ددەت و سەرئى دى ب دەستى خۇ فە و ھەر دەمى نىرى ژ جەھ لىقى شىقان ژى ھشيار د بيت.

جەلەب:

ئەف پەيشە دەيتە ب كارھىنان بۇ وان كەرئىن تەرشى (پەز) ل دەمى ھاتن و چوون و فەگوھاستنى ژ جەھكى بۇ جەھكى و ب تايبەت ل دەمى چوونا رۇزانان.

جەلەبەكى پەزى رسەر و چەراندىنا وى ل كۆز و پاوانا

رۇزان:

ئەو جەھن يىن ل سەرئى چىبايىن بلند و ل وەرئى ھاقىنى پىرى گىز و گىيا و شىنكاتى و كانىين ئاقىن تەزى نە و دەمى چەروان ل كۆز و پاوانا ل گوندا نەمىنىت خودانكەرئىن تەرش و كەوالى تەرشى خۇ دبەنە فان رۇزانا بۇ چەراندىنى د بەن و ل پايىزىن درەنگ د زقرنەفە.

كۆز و پاوان :

ئەو جەھ يى فەدەر ژ گوند و جەھىن ئاكنجى بوونى و پرە ژ دار و بار و گىز و گىبايىن سرۇشتى و ژ

ئالىنى خەلكى گوندى دەيتە بكارھىنان بۇ چەراندىنا تەرش و كەوالى خۇ.

داس:

ئامىرەكە ژ مەترەكى كىمترە و دەف زراف و تەنك و خوشە بۇ برىنى و سەرئى وى يى چەمىايە بۇ ژ نافدا و دەيتە بكارئىنان بۇ برىنا چولى بۇ تەرش و كەوالى.

چولى:

ئەو بەلگ و شاكىن دارىن مازى و بەرپى نە كو دەيتە ب كارئىنان وەك خوارن بۇ تەرش و كەوالى.

چولى برىن:

كرىارا برىنا چولى يە كو خودانكەرئىن تەرش و كەوالى بۇ تەرشى خول سەرئى ھاقىنى دەست ب برىنى دكەن و دبەين چولى دورست كەن و ل وەرئى زقىستانى دەما بەفر و باران د ھىن و تەرش و كەوال نەشىن بچىتە چەرئى چولى دەنى.

دېھا چولى:

دەمى چولى برىن ب داوى دەين ب كرىارا نەيشتانا وى رادبن، وەكى تەخىن بەلگال سەر ئىك بلند دكەن و دەيتە پىشكەشكرن بۇ تەرش و كەوالى ل رۇزىن زقىستانىن دژوار وەك خوارن.

دارەوينك:

دارەكى دو چەقلە نىزىك مىترە و نىقا يە و ل دەمى زقىستانا دەيتە چكلاندن و تەخە تەخە چولى دكەنە د ناف دا كو تەرش و كەوال بشىن بخۇن.

رىسى:

ئەو بالولكا مەزن يا گىبايى ھشكە كو دەيتە چىكرن ل بەھارا دەمى گىز و گىيا بلند و درىژ دبن و كۆم دكەن ل جەھكى كو ھشك بيت و ل رۇزىن زقىستان و بەفر و باران دەنە تەرش و كەوالى.

دېھا رىسى يا:

ئەو دېھە يا رىسىن گىاي تەخ تەخ ددانە سەرىك و دنژنن دا ل زقىستانى بېتە بكارهينان بۇ تەرش و كەوالى وەك خوارن.

كا:

ئەو پېش و پەلەخ و قەسەلە ئەوا دھېتە لېكدان و كۆمكرن و خرقەكرن ل ئاف زەقىين گەنم و جەھا پىشتى دھېتە دورىن و ئەف قەسەلە دھېتە ھوپرھوير كرن چ ب جەنجەرا باراپتر ل بەرى و چ ب ماكىنەيا ل نھا باراپتر و دھېتە بكارىنان وەك خوارن ل كەل جەھى بۇ گىانەھەرا.

كادين:

ئەو جەھە يان ژوورە يا كا تېدا دھېتە كۆمكرن و ھەلكرن و پاراستن ژ بەفر و بارانى و ل رۇژن زقىستانىن بەفر و باران د كەنە بەر گىانەھەرا ل كەل جەھى يان گەنمى.

كۆف:

ئەف ئاقاھى يان نھانى يە كو پىكھاتى يە ژ دىوار و بانى كو ئازەل تېدا دھېتە قەھەواندن و پاراستن ژ سەرمە و گەرم و بەفر و باران و دېندا و دىكەر و تەقىاننى ل دەمى داكرنى يان قەھەواندننى و كۆف يا تايبەتە بۇ قەھەواندنا تەرش و كەوالى و چىل و كۆلا.

ئاخوير:

ئەف ئاقاھى يان نھانى يە كو پىكھاتى يە ژ دىوار و بانى كو ئازەل تېدا دھېتە قەھەواندن و پاراستن ژ سەرمە و گەرم و بەفر و باران و دېندا و دىكەر و تەقىاننى ل دەمى داكرنى يان قەھەواندننى و ئاخوير يا تايبەتە بۇ قەھەواندنا دەواران مينا (ھەسپ و ھىنستر و ماھىن و بارگىر و كەر و ماكەر).

كۆتان:

ل بەر دەرى ھەر گۆفەكى كۆتانەك ب دار و تېكا و ھندەك جاران ب سىمەى و تىلى دھېتە دورىستكرن وەك بەرىياف بۇ تەرش و كەوالى و دانا خوارن و بېھن قەدانا وان.

خويى دان:

كربارەكە خودانكەرىن تەرش و كەوالى ل زۆرىمى وەرزىن سالى ئەنجام دەن و برىتى يە ژ رەشاندىن و بەلاقەكرنا خويى ل سەر كەقران و بەران ژ بۇ خوارن و ئالىستنا وان ژ ئالى تەرش و كەوالى قە.

ئاف و نەقل ئاقىن كوردى ل دەقەرا بەھدىنان بۇ پەز و بزنا:

پەز:

- ۱- **مىھا سەر رەش:** مىھ يا سەر رەشە تاكو ستوى و د بېت يا ب شاخ بېت يان بى شاخ.
- ۲- **مىھا رسەر:** مىھ يا سەر سىپى يە و پىنن رەش ل سەر و چاڭ و گوھايە و دبېت يا ب شاخ بېت يان بى شاخ.
- ۳- **مىھا قەمەر:** ھەمى مىھ يا سىپى يە و پىنن گەور(قەھوايى) ل سەر ھەمى لەشى ھەنە.
- ۴- **مىھا بەل:** ئەو مىھە يا دو گوھىن بەل و رەپ و راست و درىژ ھەين (گوھ نە چەمىاي نە).
- ۵- **مىھا كەر:** ئەو مىھە يا گوھىن وى زۆر دېچويك يان بىتنى كركروشكى گۆھى ھەى (بى گۆھا).
- ۶- **مىھا كەلە بەش:** ئەو مىھە يا ب شاخ و ئاف چاقسىپى.
- ۷- **مىھا كەويسار:** ئەو مىھە يا سەرى وى ھەمى سىپى و نوقوچ نوقچ تاكو ستوى.
- ۸- **مىھا قەمەر:** ئەو مىھە يا سەر و لەش(ھەمى مىھ) يا رەشە.

بزن:

بزنا چال، ئەو بزنە يا سەر و چاف و گوھ ھەمى سىپى و پنى پنىن رەش ل سەر.

بزنا ھەمبزا يا سۇر،

بزنا قلوژ، ئەو بزنە يا جۆتەكى شاخىن راست و درىژ و قىچ ھەين.

بزنا قلىچ، ئەو بزنە يا شاخەكى وئ راست و درىژ و قىچ و بىن دووى بىن خوار و چەمباي.

بزنا كۇچا سۇر، ئەو بزنە يا بىن شاخ و رەنگى وئ ھەمى بىن سۇرە.

بزنا كۇچا سىپى، ئەو بزنە يا بىن شاخ و رەنگى وئ ھەمى بىن سىپى يە.

بزنا كۇچا شىن، ئەو بزنە يا بىن شاخ و رەنگى وئ ھەمى بىن شىنە.

بزنا شەماما سىپى، ئەو بزنە يا سەر و لەش ھەمى سىپى و ستوكر و بەر چاف د گەورن (تەحىنى) نە.

بزنا شەماما رەش، ئەو بزنە يا سەر و لەش ھەمى رەش و ستوكر و بەر چاف د گەورن (تەحىنى) نە.

بزنا ب گولىك، ئەو بزنە يا دو گولىك ب بنحەفكا وئ قە (گەردەنا وئ قە).

بزنا ب كەمەر، ئەو بزنە يا ھەمى لەشى وئ رەش و كەمەرەك سىپى سەر پىشتى يان ل دۇر دزقېت.

بزنا پۇش، ئەو بزنە يا گوھ رەش و پنىن سىپى ل گوھىن وئ.

بزنا كېر، ئەو بزنە يا گوھىن وئ كەلەك بچويك (بىن گوھ).

بزنا بەل، ئەو بزنە يا گوھىن وئ بەل و رەپ و نە چەمباي.

ناقىن پەزى (كەوال) ل دووف زىي وان:

بەرخىن نىر، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو (۱) مەھە.

كافىر، زىي وئ ز (۱) مەھا تاكو ئىك سال.

شەك، زىي وئ ز ئىك سال تاكو دو سال.

ھۆكج، زىي وئ ز دو سال تاكو سى سال.

قەرت، زىي وئ سى سالە.

بەران، زىي وئ ز سى سال وئقە.

بەرخا مى، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو (۱) مەھە.

كافىر مى، زىي وئ ز (۱) مەھە تاكو ئىك سال.

بەلندىر، زىي وئ ز ئىك سال تاكو دو سال.

بەلندىرا زايى، زىي وئ ز دو سال تاكو سى سال.

مېھ، زىي وئ ز سى سال وئقە يە.

ناقىن بزنى (رەشۆكى) ل دووف زىي وان:

كارى نىر، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو (۱) مەھە.

كېسكى نىر، زىي وئ ز (۱) مەھا تاكو ئىك سال.

سەمىس (سەمىز)، زىي وئ ز ئىك سال تاكو دو سال.

نىرئ، زىي وئ ز دو سال تاكو سى سال.

كارا مى، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو (۱) مەھە.

كېسكا مى، زىي وئ ز (۱) مەھا تاكو ئىك سال.

تشتىر، زىي وئ ز ئىك سال تاكو دو سال نە زاىە.

تشتىر زاي، زىي وئ ز ئىك سال تاكو دو سال، زاىە.

بزن، زىي وئ ز دو سال تاكو سى سال.

ناقى گارەشى ل دووف زىي وان:

كۆلكى نىر، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو سالەكى يە.

جوانە گا، زىي وئ ز ئىك سال تا دو سالە.

گا، زىي وئ ز سى سال وئقە يە.

كۆلكا مى، زىي وئ ز ئىك رۇژ تاكو سالەكى يە.

مى گوان، زىي وئ ز ئىك سال تا دو سالە.

چىل، زىي وئ ز سى سال وئقە يە.

ناقىن سە ل دووف زىي وان:

كويچك (نىر و مى)، زىي وان ز ئىك رۇژ تاكو سالەكى يە.

سە (نىر)، زىي وئ ز سالەكى و ئقە يە.

بىھل (مى)، زىي وئ ز سالەكى و ئقە يە.

و بهران (۱۰-۸۰) كگم و زۆرىمى سالى دو جارا دزىن، همى خوارن و پيش و پهلخى دخوت، ئانكو يى ب ساناهى به بۇ خودانكرنى.

رهنكى هورى و موويى وى يى سى به و درتزه و نيزىك (۲) كگم سالانه زى د هين و سمر و لاقين پيا و دهستا زۆرىمى جارا سى يان گهورن، هروروسا زۆرىمى مياها بى شاخن و كتهكا كيم نهبىت ب شاخن و زۆرىمى بهران ب شاخن و شاخين وان گروفر و مهن.

سالانه نيزىك (۱۰۰-۱۲۰) لىترىن شيرى ژ هر ميهكى د ئين.

۲. پەزى كوردى (الكرادى Karadi):

ژ بنىات دا ب دھفەرىن كوردى فە گرندايە، ب تايبەت ل پارىزگەھىن دھۆك و هەولير و سلیمانين و كەركووك و زۆرىمى ناوچين كوردى ل ئيران و تركيا و رىزبا ۲۰٪ ئى ژ ھەژمارا پەزى عىراقى بىنك دەھنىت و د هينەنباسين ب ناسنامەيا مللەتى كورد ب تايبەت ل بازارين كرين و فرۇتنا ئاژەلى ل سەرانسەرى جياھانى ب تايبەت بازارين تورك و يونان و ئيران و سعودىيە و سۇريا و گەلەكىن دى، هروروسا ل دووف پىزانينين مە ئورۇپىيا مفايەكى زور ژ پەز و بزنا كوردى ديتيە، بخودان دكەن و گوشتى پەز و بزى و كار و بەرخين كوردى ب گرانترين گوشت و بەرھەم دەھتەفروتنى و خودان كەلەخەكى مەزىن و هورەكا بۇش و گوشت و شيرەكى گەلەك لەورا ئەفرۆكە ئەف جورى ئاژەلى يى بەرھەف كىمبوون و نەمانى فە دچىت، ب تايبەت پىشتى چەندىن كارەسات و نەخوشى و دەرىدەرى ب سەرى مللەتى كورد هاتين ژلايەكى فە و ژ لايەكى دىقە چوونا خەلكى بەرھەف ئورۇپا و دەرھە و بەرھەف باژىران و خۇ ل فەرمانگەھىن ميرى دامەزراندن و خۇشبوونا ژبارا خەلكى ئەفرۆكە بووينە ئەگەر دەست ژ خودانكرنا ئاژەلى بەردەن ژ لايەكىفە و ژ لايەكى دىقە ئەف جورى پەزى پىدقى ب پيش و پهلخ و كۆز و پلوانين پاقر و بزىن هەيە وەك زوزانان.

رهنكى هورى يى سى و درتز و پرە و نيزىك (۳)

ناقين دەوارا ل دووف زى وان:

جوانى مەسپى (نير)، زى وى ژ ئىك روژ تاكو ئىك سالە.

جەخشى مەسپ (نير)، زى وى دو سال تاكو سى سالە.

مەسپ، زى وى ژ سى سال و ويقە يە.

جوانيا مەھنى (مى)، زى وى ژ ئىك روژ تاكو ئىك سالە.

جەخشى مەھنى (مى)، زى وى دو سال تاكو سى سالە.

مەھنى، زى وى ژ سى سال و ويقە يە.

۱- گيانەوهرين كەھى (الحيوانات

المتانة) Domestic Animal

۱. پەز (كەوال- ميا و بهران):

پەز گيانەوهرەكى برپرەدارى شيردەرە دەھتە بخودانكرن ب شيوەيى كەر(جەلەب) و رەواجەكا باش ژ ئالىن مروقى فە ل سەر بخودانكرنا پەزى ھەيە ژ بەر (هورى و گوشت و شير) وى هروروسا كىمتر ژ ھەمى گيانەوهرين بخودانكرنى ل مال پىدقى ب چاقدانى ھەيە (خوارن و فەخوارن) ئانكو ب پيش و پهلخ و كا و ئاقەكا كىم د شين بزىت و ژ وان گيانەوهرانە ئووين ب ساناهى د شين خوارنى بخون ژ سەر ئەردى ئانكو وەكى بزنى نينە بشين ب كەلوژىت و بزىنىت و لەقا لىبەدەت، دەھتە زانين كو دو جورين پەزى ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى دشين بزىن و بەرەلاقن.

۱. پەزى عواسى (العواسى Awassi):

۵۵-۶۰٪ ئى ژ پەزى عىراقى ئەف جورەيەيە كو تايبەتە ب دەفەرىن باشوور و ئاقەرستا عىراقى فە و كەلەخى مياھى (مى) نيزىك (۵۰-۶۰) كگم ن و بەلندىرا ئىك سالى يى بچويكە و (۳۷-۴۸) كگم ن

جۇتبوون و زاوئى:

باشتىرىن دەمىن سالى بۇ جۇتبوون و زاوئى يا پەزى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل ھەيقىن چىريا ئىكى و دووى يە و زان ل ھەيقىن ئادار و نىسانى دەست پىدكەت و دەمى ئاقسبوونى نىزىكى (۵) ھەيقانە، ئانكو ژ (۱۴۵-۱۵۵) رۇژانە و د شياندا ھەيە ھندەك جارا جىمكەكى بەرخا بىنىت.

۲. بزن و نىرى (تەرش- رەشۆك):

گىانەوھەركى بىرپەدارى شىردەرە باھرا پتر ل جھىن چىيى و كەقىرىن و تىر دار و بار دژىت، ھەرچەندە ل دەشتى ژى دشتى بژىت لى ژ وى جۇرى گىانەوھرانە كو ھەزا لەقدان و كەلۇتن و جوينا دار و بار و تراشانە ئانكو زۇر ھەز ژ خوارنا بلند ب داراقە ھەك چولى و بەروى و بەلگىن دارا ھەك ميو و سىف و ھورمىك..... ھتد ھەيە. واتە ئەكەر پىش و پەلەخ و گىا ھەبىت يان نەبىت نايىتە ئاستەنگ د رىكا ژيانا وئى دا ژىر ھندى د راستا بزنى دا دەيتەگۇتن كو تىكدەرا ژىنگەھى يە ژ بەر خوارن و تىقلىكرنا داروبارا لى ژ بىر نەكەين ھەر دەما جھ و خوارن و بخودانكرنا بزنى يا باش بىت برەكا باش ژ شىرى و گوشتى دەت و بۇ دەمەكى درىژى سالى نە ھەك پەزى ب تنى بەھارى. بۇ دەستقەھىنانا چولى و شىنكاتى رەشۆكە دشتىن نىزىكى ۱,۵ مترا خۇ بلندكەتە تراش و دار و بارى و زۇرىەى نىرى و باراپتر بزن د شاخدارن. باشترە دەمى بزن دەيتە خودانكرن تنى (۳-۱۰) بزن بن نەك زىندەتر ھەك پەزى ب جەلەبى چونكى زۇر زەرەئى ل ژىنگەھا دەوربەرىن خۇ دكەت.

جۇتبوون و زاوئى:

د كوردەوارى دا بارا پتر نىرى ل داوييا بەھارى تاكو سەرى پايىزى ژ ناق بزنى دگرن و ل مال بخودان دكەن داكو جۇتبوون نە ھىتە ئەنجام دان و بزن ژى ئاقس نەبىت لەورا باشتىرىن دەم بۇ جۇتبوون و زاوئى ل ھەيقىن چىريا ئىكى و دووى يە و زان ل ھەيقىن ئادار و نىسانى دەست پىدكەت و دەمى ئاقسبوونى نىزىكى (۵) ھەيقانە، ئانكو ژ (۱۳۵-۱۶۰) رۇژانە و د شياندا ھەيە زۇر جارا جىمكەكى كارا بىنىت.

كگم سالانە ژى دەين ب تنى ل سەر و مل ئەگەر ھەبىت يى رەشە يان سورىن تارىيە . نىر و مى (مىھ و بەران) د بى شاخن، سەر و گوە زۇر د مەزىن و دفن يا خوار و چەمىايە، دەست و پى د كورتىن و كەلەخ كەلەكى مەزىنە و دوینگ ژى كەلەكى مەزىن و بەرفرەھە و كىشا بەرانا (۸۰-۱۰۰) كگم و يا مېھا (۶۰-۷۰) كگم نە و سالانە (۹۰-۱۳۰) كگم شىرى بەرھەم د ھىنن.

دو جۇرىن پەزى كوردى ھەنە:

أ- پەزى كۇچەرا ھەك پەزى ھەركى يا و پەزى جافا، ئەف جۇرى پەزا دىنيادا ل توخىبىن پارىزگەھا ھەقلىرى و سلېمانىي ھەيە و نۆكە ل كەلەك جھىن پارىزگەھا دھۆكۆ مىنا نافكورى دەيتە بخودان كرن و ل دەمى نەمانا چەروانى ھەك كۇچەرەت بەرەف توخىبىن ئىرانى قە ل زۇزانىن سەرى چىا دچن.

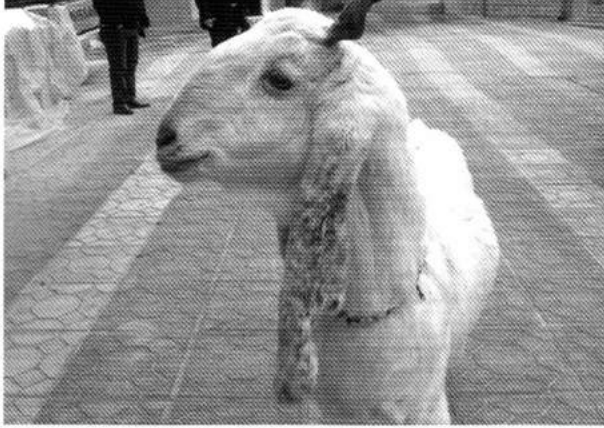
ب- پەزى نە كۇچەرى ھەك پەزى ھەمدانى،

ئەفە ب باشتىرىن جۇرى پەزى ل عىراقى دەيتە ھژمارتن ژ بەر مەزىنيا كەلەخى وان و دانا شىرەكى باش و ل زۇر جھىن دھۆك و ھەولير و كەركووكى و مووسل دژىت و ل دەمى كۆز و پاون و چەروان ھەبن ل سەر دژىن و ھەر دەمى نەمىنن خوارنا وان د بىتە (كا و جەھ و ئونجە).

پەزى ھەمدانى بەرنىاسە ب مەزىنيا كەلەخ و سەر و گوھا

ب نىشانەكا بەر چاف كو ھەر كەسەك دىنەت ب ساناھى بنىاسىت، ئەو ژى شىۋازى دىنا وئى كەلەك بىن خوار و چەمىايە و دەھتە نىاسىن ب كەلەخ و كۈھانىن مەزن و بېش چاف.

بىزنا شامى يا بەرنىاس ب زرافىيا لەشى و دىنا خوار و ستوكىر دىز

بىزنا مەرەزى (چویر):

ئىكەمىن چویرى گىانەوھەرى خودانكەرە ل وھلاتىن عىراقىن كو ئەقروكە مەترسىيەكا مەزن يا ل سەر ھەبى و پىر ژ پەز و بىز و گارەشى كو ژ ناف بچىت و ئەقروكە ئەم د شىن ل پاژنەكى وەكى دھۆكى ب ھژمارا تىلان خودانكەرىن وان بەھژمىرىن، ئەقە ژ بلى كو سامانەكى سىرۇشتى يە و مفا ژ گۇشت و شىر و موویى وئى دەھتە دىتن، لى ئەف چویرى بىزنى بىن گىردابە ب رەوشت و تىتالىن كوردەوارى قە چوونكى موویى وئى دەھتە بكارھىنان بۇ دروستكرن و چىكرنا چل و بەرگىن زەلاما (بەرگىز- شەل و شەپك) ل سەرانسەرى كوردستانىن ئانكو ب نەمانا بىزنا چویر كەلتورى چل و بەرگىن كوردى ژى دئى كەقەتە د مەترسى دا.

ئامارا بىزنى مەرەزى (چویر) ب نىزىكى قە ل پارىزگەھا دھۆكى وەك نەمونه ل سەر نەمانا وئى بۇ سالا (۲۰۱۱) ئى كو ژ ئالىن رىكخراوا كوردستان بۇ پاراستنا مافىن ئازەلى قە ھاتبوو ئەنجامدان. ديارە

سى چویرىن بىزنا ل پارىزگەھا دھۆكى دىن بىزىن:

بىزنا كوردى يا خۇمالى:

ئەف چویرى بىزنى ل سەرتاسەرى پارىزگەھىن ھەرىما كوردستانى و ھندەك پارىزگەھىن عىراقىن دىن، ب تايبەت دەقەرىن چىايى و پىرى چولى و كژوگىيىن شىن و بۇ بخودانكرنى بىن ب ساناھىيە و شىرەكىن زۇر بى ھەى، تايبەت ل پايىزا مفا ژى دەھتە وەرگرتن پىشتى شىرى پەزى كىم دىبىت.

بىزنا كوردى يا خۇمالى يا بەرنىاس ب كەلەخ و شاخ و كۈھىن مەزن

بىزنا شامى:

ئەف چویرى بىزنى ب نافى شامى دەھتە نىاسىن ژ بىزنى ھاوردەكرى يە و بىن جىاوازە ژ بىزىن كوردى

بىزنا چوپىر (بىزنا مەرەزى) يا سۇر

بىزنا چوپىر (بىزنا مەرەزى) يا سېي

ل سەرتاسەرى پارىزگەھا دھۆكى نىزىكى (۴۱۷۵) سەرتىن بىزنى ھەنە و ئەقە رىزەيەكا زۇر كىنمە ھەمبەر كرىن و فرۇتن و ب كارھىنانا جل و بەرگىن زەلاما (شەل و شەپك) و ئەقە رىكى ددەتە ھندى بازىرگانىيا ژ دەرۋە بىتە كرىن و مەرەزى نە خورستى و رەسەن بىتە د ناف كەلتۇرى كوردەوارى دا.

ئامارا بىزنا چوپىر ل سەرتاسەرى پارىزگەھا دھۆكى بۇ سالا (۲۰۱۱) ئى

ژ	نافى دەرۋەرى	سالا ۲۰۱۱
۱	مانگىش	۰
۲	زاويتە	۰
۳	قەسەرۇك	۱۲۰۰
۴	باعەدرى	۰
۵	باتىل	۷۰۰
۶	سىمىل	۸۱۵
۷	بامەرنى	۰
۸	سەرسىنك	۰
۹	قدش	۰
۱۰	ئامىدىي	۰
۱۱	دىرالۇك	۰
۱۲	شىلادزى	۰
۱۳	كانى ماسى	۰
۱۴	دىرەبوون	۰
۱۵	زاخۇ	۴۰۰
۱۶	ھىزاوا	۰
۱۷	باتىفا	۱۰۰۰
۱۸	بەردەرەش	۰
۱۹	گىردەسىن	۶۰
۲۰	ئاكرى	۰
۲۱	بجىل	۰
۲۲	دىنارتە	۰
	سەرجمى گىشتى	۴۱۷۵

۲. گارەش (چىل و گول):

گارەش گىيانەوەرەكى بىرپەدارى شىردەرە، دەيتە ھژمارتن ژ گىيانەوەرەتن سەير ژ بەر ھەبوونا ئامرازى ھەرسكرنا وى ب زەحمەت و گرتى و كارەكى مەزن ل

۴. گاميش:

ل سالين چلا و تاكو دوماھيكا سالين شينستان ناف سەنتەرى باژىرى دھۆكى تايبەت تاخين شينلى و كۇچەرا و شندۇخا و گەقەرگى و رووبارى ھىكەرەوى و كانى خىشمانا گاميش د ھاتنە بخودانكرن ژ ئالىي عەرەبىن مووسلى قە و كىم كەسەكا ژ خەلكى دھۆكى ژى ھندەك گاميش ھەبوون لى ل دەسپىنكا سالين ھەفتيان، پىشتى رۇژ بۇ رۇژى باژىر مەزىن بووى ئەقە نەمان، ھەرەسا دەيتە زانين كو ل زاخو و ب درىزاھىيا خابوورى ھەمان مرقان گاميش بخودانكرن و دۇرماندورى زى ل ئاكرى و بەردەرەش ژى دھاتنە بخودانكرن و مفايەكى باش ژ شىر و قەيماغ و گۆشتى وان دھاتە ھەرگرتن، مخابن ئەقەرگە بخودانكرن گاميش ل سەرانسەرى باژىرى دھۆكى نە ماىە و كەس ب خودان ناكەن.

۵. دەوار:

(ھەسپ و ھىستىر و ماھىن و بارگىر و كەر و ماكەر):

گيانە ھەرىن بىرپەدارىن شىردەرن ل سەرتاسەرى كوردستانى و ب تايبەت ل دەقەرەن چىايى ھەر ژ كەقندا دەوار كەتتە د خزمەتا مرقى دا، ھەكى كارى رۇژانە ژ كاروان و جۆت و شقانى و كىشاننا پىشتى و ئاف و رىسى و شخرا و لبنا.....ھتد.

ھەرەسا ئەم ژ بىر نەكەين كو د ھەمى شوپش و بزاقتىن ھاتىنە ئەنجامدان، دەواران مفايەكى بەرچاڧ د قەگوھاستنا كەل و پەلەين شەرى و خوارن و برىندار و شەھىدا دا گەھاندەيە، لەورا ئەم دىبىن د زۇرىەى ھەوين پروپاگندەيىن ھەلبىژارتنا درووشمى زۇر پارتا سەرى ھەسپى يە ھەك ھىمايەك بۇ رەسەنايەتى و كەقنارەيا مللەتى كورد ھەك كەقنارەتيا ھەسپى.

ھىستىر و بارگىر:

ژ بىنەملا دەوارا نە، ژ ئەنجامى جۇتبوونا نقتىنى كەرى (نير و مى) و ھەسپى (نير و مى) پەيدا دىن و نەشىن زاووزى بكەن و زۇرىەى جارا ژ ئەنجامى كەرى

سەرە ژ بەر چ خوارنەكا ھىك و رەق و ب زەحمەت بۇ ھىرانى گارەش دىشىن بخۆت و ھەرس بكەت و ھەمى يى بكەتە بەرھەم (گۆشت و شىر) لەورا ئەقەرگە ل سەرانسەرى جىھانى گارەش ب تايبەت (چىل) ھاتىيە قافارتن و دەستنىشانكرن و زانين چ خودانكرن وئ بۇ شىرى بيت ھەك جۇرىن فرىزان و ھولشتاين و شانيل يان بۇ گۆشتى ھەك ھىرفورد و ئىبردىن انجوس يان بۇ كارى دەرامەتى (جۆتى) و كىشاننا عەرەبانا و گىرەكرنى بيت .

زۇرىەى ھەلاتىن جىھانى كار كرىيە كو بشىن گارەشى خۇ يى نافخۆيى فىرى قى چەندى بكەت، ژ وان ھەلاتا كورد ژى شىايىنە گارەشى خۇ فىركەتە ھندى كۇ بۇ شىرى بيت يان بۇ گۆشتى بيت يان بۇ جۆتى و گىرەكرنى بيت.

جۇتبوون و زاووزى:

د كوردەوارى دا ھەمى ھەرىن سالى د گونجايە بو جۇتبوون و ئاقسبوون و تىژك كرىن، لى پتر ئەو دەم دەيتە دەستنىشانكرن ل پارىزگەھا دھۆكى كو شىرى پەز و بزنا نامىنىت، ھەكى داوييا پايىزى و سەرى زقستانى كو يى پەز و بزنا دەردكەفىت، لەورا باشترىن دەمى جۇتبوون و زاووزى ھەيىن بەھار و نىسانى يە، و ل ھەيىن چرىا دووى و كانوونا ئىكى زان دەسپىدكەت و دەمى ئاقسبوونى نىزىكى (۹) ھەيىقانە.

چەندىن جۇرىن گارەشى نھا ل كوردستانى تايبەت پارىزگەھا دھۆكى دژىن، مىنا (خابوورى و فرىزان و ھولشتاين.....ھتد) لى يا گرنگ ئەو ھەمى تايبەتمەندىيا ھەمى چىلەين خابوورى نە (خۇمالى) كو ب رىزەيەكا باش و بەرچاڧ ل دەقەرەن جودا جودايىن پارىزگەھى ھەك دەوروبەرىن زاخو، دەشتا سىلىقنەيا، قەسروك، ئاكرى، بەردەرەش، دىرالوك و شىنلازى دژىن، دووف پىزانىن لايەنن پەيوەندىدار نھا نىزىكى (۴۵) ھزار چىل و گۆل ل سەرانسەرى پارىزگەھى ھەنە.

كەر و ماكەر ژ ھەسپى و ماھىنى بچوكتىن لى گويىن وان ژ يىن ھەسپى و ماھىنى مەزىنترن و بەرنىاسە ب دەنگى خۆ و ب رەنگى خۆيىن كەر و خۆلىكى بەرنىاسە. سەرتاسەرى جىھانى ئەف كىانەوەرە يىن بەرەلاڧە و درىژيا وي ژ ۸۰ سم بۇ ۱۱۰ سم و كىشا وي ژ ۸۰ كگم و پىھەلە. سالى جارەكى ئاقس دىت، دەمى (۱۲) مەھا قەدكىشىت و زۆرەي جارا ئىك ئىكەيە و زۆر كىمە يان ھەر نىنە بىنى جوتكەكى (جەحشا) ھىناىت. خوارنا وان كۆگيا و پىش و پەلەخ و ھەمى شىنكاتى يە.

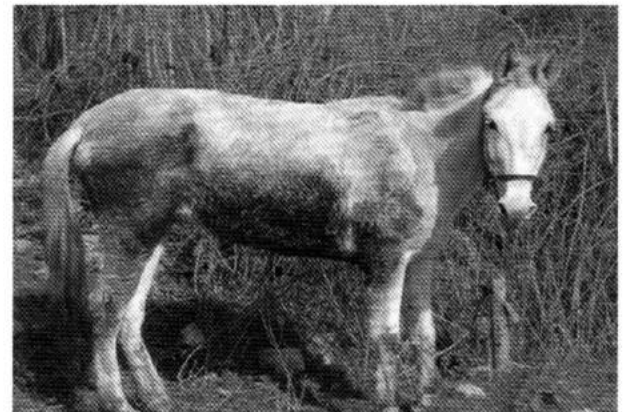
ھەسپ و ماھىن:

كىانەوەرەكى زۆر ھەستيارە و ب سۆزە ئەگەر خودان بشىن رازى كەت و پىدقى ب چاقدانەكا باش ژ ئالىي خوارن و قەخوارن و جھى (ئاخوير)قە ھەيە، ھەرەسا نالكرنا ھەسپ و ماھىنا سالانە زۆر پىدقىيە.

نيرل گەل ھەسپى مى (ماھىن) پەيدا دىن كو كەلەخ مەزىن و بلندن كو د بىژنى (ھىستىر) يان ژى ژ كەرى مى (ماكەر) ل گەل ھەسپى نىر (ھەسپ) پەيدا دىن كو بچوكتىرە ژ ھىستىر و گەلەك بەرەلاڧ نىنە دىبىژنى (بارگىر).

ھەردو كىانەوەر زۆر ب شىانن بۇ ھەلكرنا بارى، ل رىكىن دوور و درىژ و رۆژىن سەرما و گەرما دژوار كار دكەن، ژ بەرھندى رۆلەكى باش د شەرا دا بۇ قەگواستنا مرؤف و قويت و كەرەستەيىن شەرى ۋەك فېشەك و كىشاننا تۇپا گىرايە. ھەردو زۆر زىرەك و خودان شىانن بۇ سەرکەفتن و ھىپاسكىبوونا چىا و رىكىن تەنگ و ب زەحمەت. زۆرەي جارا رەنگى قان كىانەوەرە سۆرى تارى يە و كىشا وان نىزىك ۳۵۰ كگم و گەلەك د ھىشانن.

ھىستىر كوردى يا رەسەن

كەر و ماكەر:

ئەف كىانەوەرە ژ بنەمالا دەوارا نە، ئەگەر چاقدىرەكا باش ژ ئالىي خوارن و قەخوارن و جھىقە بۇ بىنە دابىنكرن نىزىكى (۲۰-۴۰) سالا دژىن، دەپنە بكارھىنان بۇ ئەنجامدانا ھەمى كار و كىرارىن مالى ژ ئىنان و برنا بار و كىشاننا ئاقى و گىرەكرنا دەرامەتى و جۆتكرنى و كىشاننا ەمرەبانا و گەلەك كارىن دى. د ژيارا رۆژانە يا خەلكى مە دا ل گوندا دا گەلەك بۇ ھىنانا دارا بۇ سۆتنى و سواربوونى ل گەل پەزى و كىشاننا ئاقى و چوونا كاروانا ب كارھىنايە.

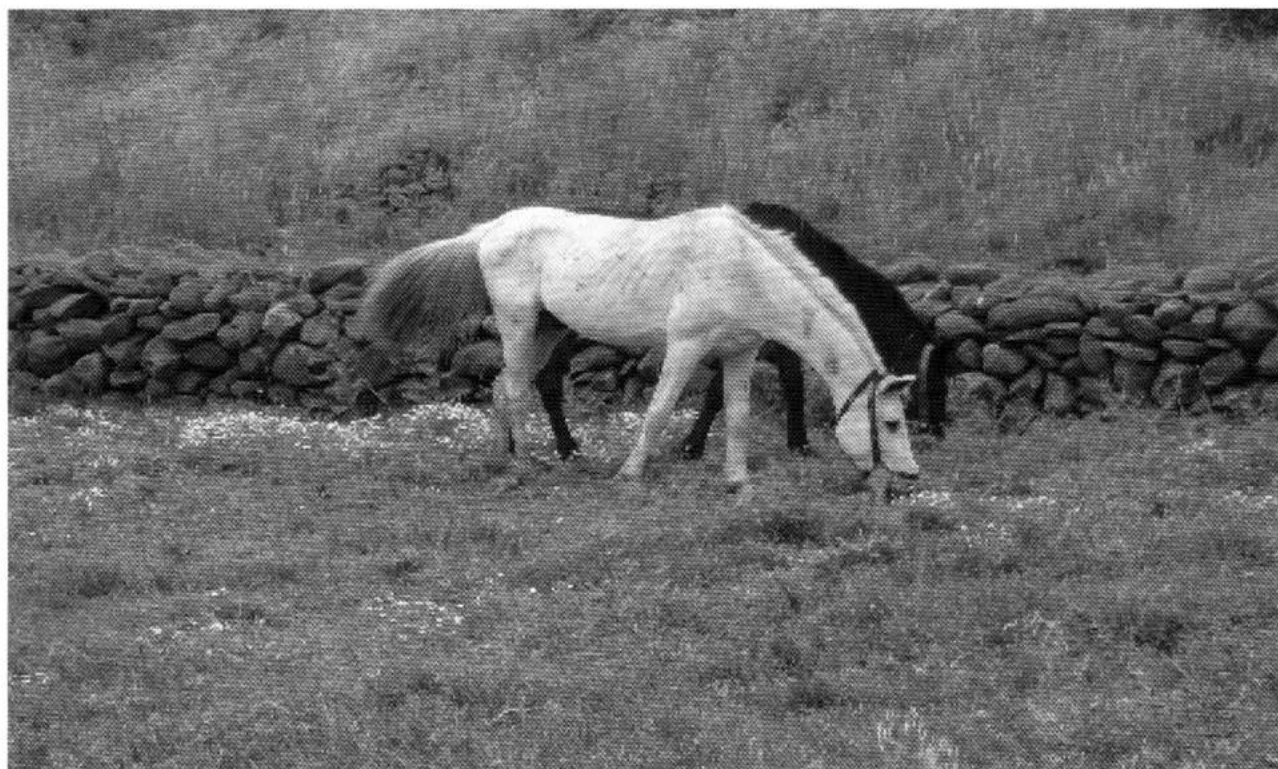

ل كوردستانى و ب تايبەت ل پارىزگەھا دھۆكى د كەقندا ھەسپ و ماھىن ھەبووئە و ھەيە، زۆرەي ئاغا و بەگ و ماقويل و دەولەمەندا ھەسپ ھەبووئە و بخودانكرى نە و ل سەيران و شاھى و گوڤەند و شەقبىزىيا بەھسى ھەسپ و ماھىنى ھاتىيە كرن، ھەرەسا كەلەك ھاتىيە بكارھىنان بۇ ڤەگواھاستنا بويكا. دەيتە زانين ل چەرخين كەقن دا بۇ ئىكەم جار ھەسپى كويڤى ل كوردستانى ھاتىيە خودانكرن و كەھى كرن.

چ ڤەكۆلين و دووڤچوونا ل دۆر ھەسپى كوردى ز لايەكى ڤە و ز لايەكى دى ڤە نەخودانكرن و ز دەستانا بكارھىنانا وى بووئە ئەگەر پىزانىن مە كىم ل سەر ھەبن، بتنى ئەم د شىن بىژىن ھەسپى كوردى خودان كەلەخ و پى و دەست و سىنگەكى بلند و بەرفرەھ و مەزن و تەھەمولا كارى زىدە و بارەكى گرانتر زى عەرەبى بى ھەي.

رۆزانە ھەسپ و ماھىن نيزىك ۸ دەم ژمىرا د نڤن، زۆرەي ڤى دەمى د نڤن و ئەو ل سەر پىيا، بلندىيا وان ژ (۱۵۰-۱۸۰سم) و كىشا وان ژ (۲۵۰-۱۰۰كگم). سالى جارەكى ماھىن د زىن و ھەر جارەكى جوانىەكى د ھىنىت و دەمى ئاقسبوونى ۱۱ يانزە مەھن. ئەم دشىن بىژىن دو جورىن ھەسپا ل كوردستانى و ب تايبەت ل پارىزگەھا دھۆكى دشىن بژىن، ئەو زى ھەسپى كوردى و ھەسپى عەرەبى يە، لى نەبوونا

ھەسپ و ماھىن كوردى بىن رەسەن

خىستەينى ژمارە (۱)

نامارا سامانى ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ سالا (۲۰۰۱) ئى ل دووف پىزانىن رىفەبەرىيا كىشتىيا چاندنى

ز	نافى دەفەرى	پەز	بىزىن	چىل		
۱	زاويتە	۹۳۸۸	۸۸۳۸	۷۸۰		
۲	مانگىش	۱۳۵۹۳	۱۱۶۶۵	۲۸۷		
۳	ئامىدىن	۵۶۴۳	۹۱۶۰	۶۱۴۹		
۴	سەرسىنك	۸۶۴۳	۱۰۹۳۷	۱۸۴۳		
۵	باتىفا	۱۵۰۷۷	۲۱۱۴۶	۱۰۱۱		
۶	زاخۇ	۴۵۳۳۸	۱۹۸۲۱	۲۲۸۵		
۷	دېرەبوون	۳۴۳۸۲	۴۱۶۰	۷۸۹		
۸	باتىل	۳۱۹۵۱	۷۷۱۷	۴۸۶		
۹	سىمىل	۶۵۹۴۸	۱۷۸۱۵	۲۹۶۷		
۱۰	دھۆك	۴۳۰۶۱	۱۳۴۵۱	۱۸۹۵		
۱۱	بەردەرمەش	۵۸۳۰۷	۱۴۲۱۴	۱۴۰۴۵		
۱۲	ئاكرى	۱۶۰۵۱	۱۶۷۵۸	۴۹۲۸		
۱۳	بجىل	۴۵۳۳۵	۲۹۹۸۴	۶۵۰۵		
۱۴	دىنارته	۶۴۷۶	۲۸۴۶۰	۸۴۰۷		
۱۵	گرەسىن	۷۵۲۳۸	۲۹۱۰۲	۶۱۵۲		
۱۶	قەسرىك	۳۲۸۴۸	۱۰۸۴۸	۶۵۵۱		
سەرجمەنى كىشتى				۶۵۰۸۰	۲۵۴۰۷۶	۵۰۷۲۷۹

خىستەينى ژمارە (۲)

نامارا سامانى ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ سالا (۲۰۰۷) ئى ل دووف پىزانىن رىفەبەرىيا كىشتىيا چاندنى

ز	نافى دەفەرى	ھەژمارا كوندا	ھەژمارا خىزان	پەز	بىزىن	چىل	مىرىشك	دەوار					
۱	دھۆك	۹۴	۲۸۵۹	۲۶۴۷۶	۱۳۳۵۱	۳۶۶	۱۹۹۳۱	۱۱۱					
۲	ئامىدىن	۱۵۸	۴۴۰۵	۲۰۰۳۷	۱۷۹۰۷	۶۰۵۴	۳۴۳۷۸	۱۱۲۹					
۳	سىمىل	۱۰۵	۱۱۵۹۲	۱۵۶۳۹۴	۲۳۱۰۵	۱۳۵۹	۲۵۴۴۵	۳۶۵					
۴	زاخۇ	۱۲۶	۸۰۵۶	۷۳۸۹۱	۳۹۳۲۴	۱۲۴۴	۱۴۸۲۳	۴۰۱					
۵	بەردەرمەش	۸۷	۹۲۲۹	۵۶۱۲۷	۹۷۱۴	۱۰۲۳۴	۱۲۶۰۹۰	۳۴۰					
۶	ئاكرى	۲۳۵	۸۴۵۹	۱۹۶۱۱۷	۱۰۴۹۹۶	۲۷۲۳۷	۱۲۷۴۰۰	۱۵۸۴					
۷	شىخان	۱۱۱	۵۲۵۲	۸۶۶۳۴	۱۶۴۴۸	۳۱۲۱	۲۳۳۹۲	۳۲۰					
سەرجمەنى كىشتى							۴۲۵۰	۳۷۱۲۵۹	۴۹۶۱۵	۲۲۴۸۴۵	۶۱۵۶۷۶	۴۹۸۵۲	۹۱۶

خىستەين ژمارە (۳)

نامارا سامانى ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ ساللا (۲۰۱۱) ئى ل دووف پىزانىن رىفەبەرىيا فېتىرنەرىيا دھۆكى

ز	ناقى دەقەرى	پەز	بىزىن	گارش	كامىش
۱	باعەدرى	۱۶۴۵۰	۴۰۴۱	۱۵۰	.
۲	ئاكرى	۲۱۳۴۳	۱۷۷۰۰	۴۳۳۰	.
۳	باتىفا	۶۵۹۷	۷۷۸۸	۴۵۰	.
۴	باتىل	۵۱۱۶۰	۸۲۷۷	۳۸۵	.
۵	بامەرنى	۹۰۰۰	۵۰۰۰	۴۴	.
۶	زاخۇ	۴۸۰۰۰	۲۳۰۰۰	۸۰۰	.
۷	زاويتە	۲۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۵۰۰	.
۸	سىمىل	۷۹۹۰۰	۲۳۹۰۰	۲۸۰۱	.
۹	ئامىدىن	۸۲۷۰	۶۵۱۵	۱۲۸۵	.
۱۰	قەسرۇك	۴۰۳۵۵	۱۴۶۴۵	۳۵۳۳	.
۱۱	كانى ماسى	۵۱۰۰	۵۷۰۰	۲۳۵	.
۱۲	گىردەسىن	۵۲۰۰۰	۱۹۰۰۰	۲۰۰۰	.
۱۳	ھىزاوا	۱۰۰۰۰	۵۰۰۰	۲۰۰	.
۱۴	دېرەبوون	۱۸۰۰۰	۷۰۰۰	۴۵۰	.
۱۵	بەردەرەش	۴۵۰۰۰	۱۰۰۰۰	۴۰۰۰	.
۱۶	مانگىش	۲۰۱۳۵	۸۶۹۶	۱۰۲	.
۱۷	سەرسىنك	۱۰۵۶۴	۴۵۴۹	۳۸۸	.
۱۸	قدش	۴۰۰۰	۲۵۰۰	۶۰۰	.
۱۹	بجىل	۳۷۱۰۰	۲۱۵۱۰	۲۸۸۰	.
۲۰	دىنارتە	۱۲۰۰۰	۳۰۰۰۰	۵۰۰۰	.
۲۱	شىلادزى	۲۰۰۰	۲۵۰۰	۳۵۰۰	.
۲۲	دېرالۇك	۶۰۰	۲۳۰۰	۱۶۰۰	.
	سەرجمەن كىشى	۵۱۷۵۷۴	۲۳۹۶۲۱	۳۵۲۳۳	

خىشتمىن ژمارە (۴)

ئامارا سامانى ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ سالا (۲۰۱۲) ئى ل دووف پىزانىن رىقەبەرىيا فېتىرنەرىيا دھۆكى

ز	ناقى دەقەرى	ژمارا گوندا	بەز	بىزىن	چىل	مىرىشك
۱	مانگىش	۳۵	۲۳۰۳۱	۷۹۸۲	۱۵۵	۴۲۴۴
۲	زاويتە	۴۲	۱۰۴۱	۵۲۱۰	۴۵۱	۱۱۲۳
۳	باعەدرى	۲۲	۲۳۰۶۳	۵۵۵۸	۱۲۶	۱۰۴۸۴
۴	سىمىل	۴۹	۸۴۲۳۶	۱۰۸۰۳	۸۳۱	۴۳۲۹۵
۵	فەيدى	۱۴	۲۰۸۸۳	۳۷۹۴	۳	.
۶	باتىل	۴۷	۹۳۱۴۲	۱۱۲۸۰	۳۴۲	۱۸۳۰۶
۷	بامەرنى	۲۳	۷۶۷۰	۴۷۱۸	۱۰۷	۴۳۳۹
۸	سەرسىك	۳۰	۱۴۶۱۵	۹۴۴۲	۳۵۹	۸۶۰۰
۹	قدش	۸	۳۹۸۷	۲۲۱۸	۳۱۵	۳۲۰۰
۱۰	ئامىدىن	۳۵	۳۷۹۱	۵۰۱۱	۱۱۳۱	۸۵۰۸
۱۱	دىرالۆك	۹	۱۲۴۹	۲۸۰۷	۱۱۴۹	۷۰۴۲
۱۲	شىلادىزى	۱۷	۱۷۱۰	۲۶۵۹	۴۴۰۳	۱۰۵۰۰
۱۳	كانى ماسى	۴۲	۸۵۴۲	۱۱۷۴۰	۳۶۴	۵۱۷۲
۱۴	دىرەبوون	۲۲	۵۳۷۵۷	۱۴۰۶۳	۶۶۵	۸۹۵۱
۱۵	زمار	۶۱	۶۸۵۰۲	۵۴۹۶	۶۲۶۸	۴۱۲۰۹
۱۶	زاخۇ	۳۰	۲۹۰۷۵	۹۸۴۹	۶۱۹	۴۰۹۷
۱۷	ھىزاوا	۱۴	۲۸۲۲۲	۱۶۰۶۶	۱۹۲	۷۲۶۷
۱۸	باتىفا	۲۸	۱۵۹۶۶	۷۶۸۶	۲۷۸	۵۰۶۴
۱۹	قەسرۆك	۶۵	۳۷۵۱۰	۱۱۹۸۷	۲۲۳۳	۲۵۷۲۵
۲۰	بەردەرەش	۷۲	۶۱۲۴۴	۱۲۵۰۱	۲۰۳۷	۹۶۵۵۰
۲۱	گىردەسىن	۵۴	۶۰۸۱۲	۲۹۰۶۱	۲۵۵۷	۲۳۴۵۰
۲۲	ئاكرى	۶۲	۴۳۸۱۷	۲۸۵۷۲	۴۷۴۴	۳۱۸۰۷
۲۳	بجىل	۶۱	۶۱۶۸۷	۳۵۳۷۴	۳۶۹۹	۲۲۵۶۱
۲۴	دىنارتە	۶۲	۱۰۱۹۵	۳۳۸۴۵	۹۲۶۶	۲۳۱۵۷
	سەرجمىن گىشتى	۹۰۴	۷۵۷۷۹۷	۲۸۷۷۲۲	۴۲۲۹۴	۴۱۹۶۵۱

خىشتمىنى ژمارە (۵)

ئامارا سامانى ئازەلى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ ساللا (۲۰۱۳) ئ ل دووف پىزانىن رىقەبەرىيا فېتىرنەرىيا دھۆكى

ز	ئافى دەفەرى	ژمارا كوندا	پەز	بىزىن	چىل	مىرىشك
۱	مانگىش	۳۵	۲۳۰۳۱	۷۹۸۲	۱۵۵	۴۲۴۴
۲	زاويتە	۴۲	۵۲۱۰	۴۵۱	۱۱۲۳	.
۳	باعەدرى	۲۲	۲۱۷۲۷	۶۷۱۷	۲۰۰	۱۳۳۹۵
۴	سىمىل	۴۹	۸۲۲۸۸	۶۹۳۲	۱۴۸۱	۳۳۰۶۶
۵	فەيدىي	۲۴	۳۹۷۳۰	۳۲۲۰	۱۰۲	۴۱۵۵
۶	باتىل	۴۷	۷۲۷۵۰	۱۱۶۵۰	۲۵۰	۱۴۲۶۸
۷	بامەرنى	۲۳	۷۶۷۰	۴۷۱۸	۹۰	۴۵۰۰
۸	سەرسىك	۳۴	۱۰۷۰۵	۶۳۵۷	۳۸۳	۱۴۷۰۵
۹	قدش	۸	۳۹۸۷	۲۲۱۸	۳۱۵	۳۲۰۰
۱۰	ئامىدىي	۳۵	۴۲۱۶	۴۴۲۷	۱۳۵۷	۸۵۰۸
۱۱	دىرالۆك	۹	۱۲۴۹	۲۸۰۷	۱۱۴۹	۷۰۴۲
۱۲	شىنلادزى	۱۷	۳۴۴۰	۵۱۴۰	۵۱۴۰	۱۰۵۰۰
۱۳	كانى ماسى	۴۲	۷۰۵۶	۱۰۱۴۹	۱۵۹	۵۱۷۲
۱۴	دىرەبوون	۲۲	۵۳۷۵۷	۱۴۰۶۳	۶۶۵	۸۹۵۱
۱۵	زمار	۶۱	۷۴۱۸۶	۵۴۴۹	۷۶۹۸	۴۶۲۰۹
۱۶	زاخۇ	۳۰	۲۹۰۷۵	۹۸۴۹	۶۱۹	۴۰۹۷
۱۷	ھىزاوا	۱۵	۲۸۹۰۰	۱۴۸۵۰	۵۵۲	۹۶۵۰
۱۸	باتىفا	۲۸	۱۵۹۶۶	۷۶۸۶	۲۷۸	۵۰۶۴
۱۹	قەسرۆك	۶۵	۳۷۵۱۰	۱۱۹۸۷	۲۲۳۳	۲۵۷۲۵
۲۰	بەردەرەش	۷۲	۶۱۲۴۴	۱۲۵۰۱	۲۰۳۷	۹۶۵۰۰
۲۱	گىردەسىن	۵۴	۶۹۴۳۹	۲۹۴۲۳	۳۳۲۲	۲۳۴۵۰
۲۲	ئاكرى	۶۲	۴۳۸۱۷	۲۸۵۷۲	۴۷۴۴	۳۱۸۰۷
۲۳	بجىل	۶۱	۶۱۶۸۷	۳۵۳۷۴	۳۶۹۹	۲۰۱۱۰
۲۴	دىنارتە	۶۲	۱۰۱۹۵	۳۳۸۴۵	۹۲۶۶	۲۲۱۸۵
	سەرجمى گىشتى	۹۱۹	۷۷۳۸۳۵	۲۷۱۳۶۷	۴۷۰۱۷	۴۱۶۵۵۳

۶. سەھ:

دەيتەزانىن كو سە پتر ژ ۵۰۰۰ ھزار سالانە دگەل مروقى دا دژين و يىن ھاتىنە خودانكرن و فيرى گەلەك كارا بووينە ھەك پاراستن و چاقدىرىكرن و زىرەفانىكرن و شىفانىيا ئازھلى و ھارىكارىيا پۇلىسان و رىفەبرن و نىشادانا كۆرەيان، دەيتەزانىن كو سە ب ھەفادارتىن گىانە ھەرن مروقى كەھىكرىن كو مروق دىشنت بەرپرسىيارەتتىن بىخىتە سەر وان، خەلكى مە د كوردەوارىن دا مفايەكى باش ژى ھەرگرتىيە ب تايبەت د بوارى شىفانىن و نوبەدارىن دا، ب شىئوھكى زانستى چ قەكۆلىن ل سەر نە ھاتىنەكرن و تا رادەكى باش كەلەك مفا ژى نە ھاتىيە ھەرگرتن.

ژ بنەمالا گىانە ھەرن شىردەرن گۆشتخۆرە و كىشا وى يا جىاوازە ل كۆرەى جۆرى وى، ھەكى سەيىن كوردەوارى ژ (۲۰-۴۰ كگم) لى ھندەك سەيىن بىانى د گەھنە (۸۰) كگم و ھندەكىن ئاڧ مالا دگەھنە (۱) كگم.

ھندەك ژجۆرىن سەيىن ل پارىزگەھا دھۆكى د ژىن:

• سەيىن خۇمالى ئانكو سەيىن كۆلانا:

مخابن ئەقروكە ب شىئوھكى بەرچاڧ و پىدىقى مفا ژ قى جۆرى سەى نەھاتىيەكرن، تنى ئەو نەبىت ئەوئى ل ھندەك مالا ل گوندا بو شىفانىن ب كار دەيىن بەلكو بەروفاژى ئەف جۆرى سەى رۇزانە تووشى كوشتن و ژ ئاڧ چوونى دىن چ ژ ئالىن خەلكى قە و

چ ژ ئالىن ئاڧ و ھەوايىن نەگونجاي و لىداننا ترومبىلان و كوشتنا وان ژ ئالىن سازىين مىرى قە.

ئەف جۆرى سەيا زۆر د نورمالن زۆرەى رەنگى وان رەش يان گەور يان سەى يان تىكەلى ئىكن و زۆرەى جارا ل دۇرماندورى گوند و كۆمەلگەھ و باژىرا دژىن، ل جادە و كۆلانا دەيتەدىتن، تايبەت جەيىن خرقەبوونا كلىش و بەرمايىان.

• سەيىن پشدر:

ئەف جۆرى سەيا ل ھەلاتىن تركيا ب ئاڧىن(سەيىن گەنگال) دەيتە ئاڧكرن و نۆكە ئەم د مەملانىيەكى دايىنە كا خوجھيا وى سەى كوردستانە (دەقەر پشدر ل سلېمانىن) يان ھەلاتىن تركيايە، لى مخابن نھو ل كوردستانى ھەكى قەكۆلىن چ بو نە ھاتىيەكرن.

ئەف جۆرى سەيا نھا ل گەلەك جھا دەيتە خودانكرن، تايبەت ل مالىن ھەزتكەر و ئازەلدۇست و زەنگىن و پاىە بلندا و ب برە پارەكى باش كرىن و فرۇتن پى دەيتەكرن.

ئەف جۆرى سەيا يى بەرنىاسە ب كەلەخەكى مەزن و سەر و دەست و پى بلند و تىر گۆشت و ب ھەببەت و ترس و سەھم و كىم كەس يان خودان نەبىت نە وىرىت د بەررا يان تەماشەى سەر و چاڧىن وى بكەن، ل دووڧ گۆتتىن خودانكەرىن وان بو نىچىر و نوبەدارىن و شەرە سەيىن گەلەك د زىرەك و دژوارن .

سەيىن پشدرى بەرنىاس ب مەزناھىيا كەلەخى وى

• سەيىن بىيانى

ئەفرۇكە سە خودانكرن وهكى چافلىكرنهك و ب تايبەت دناف سەنتەرى باژىراندا پەيدا بوو، تايبەت سەيىن بىيانى و پارەكى باش ب كرنا وان دەن، چ بۇ جوانى و زەوقان، يان زى بۇ شقانى و نوبەدارىن وهكى (سەيىن لاىرادو و روترىفەر و جىرمەن شىپەرد و چاوپا و گەلەكىن دى) و بارابتر ژىدەرىن هينانا فان سەيان ژ وەلاتىن تركيا و لوبنان و كىمەك ژ ئەورۇپا نە.

۷. تاژى:

ئىكە ژ گىانەوهرىن گۆشتخورىن بنەمالا سەيان كو د كەفن دا ل كوردستانى ھاتىبە كەھىكرن و كەلەخى وى ژ سەي مەزنىر و درىژترە، لى زۇرىن لاواز و كىم گۆشتە و ب ناقتەنگ زراقىيا خۇ بەرنىاسە و گەلەك ژ سەي بۇ غاردان و نىچىرى زىرەكتەرە، تايبەت بۇ گرتنا كىزوبىشك و بالندا و زۇرىەى ئەو كەسىن تاژى ب خودانكرىن پىرىيا وان ھۇستا و موكرى و قەرەج و كوچەرەت بوون.

۸. پشيك:

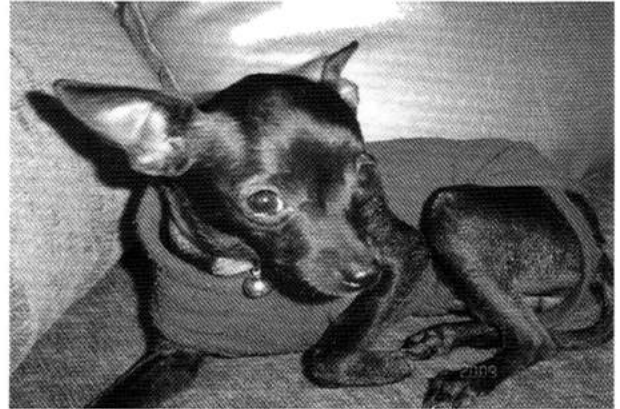
ژ مېژە وەرە ھاتىبە خودانكرن، تايبەت ل چەرخى مسرىن كەفن بەرى (۵۰۰۰) ئى ھزار سالا و پشيك ژ ئالىن وانقە دەھتەپەرستىن و ئەف ھەژىكرنە يا بەردەوام بوو، تاكول چەرخىن ناقتەراست پشيك ھاتە دوپرىئىخستىن و رەجماندىن چونكى ب سىرەندىن و فىلبازىن و كارىن شەيتانى قە ھاتە گرىدان، لى ئەفنى دۆم نەكىشا و جارەكا دى پشيك ژىرە زىرەكاتىا وى ژ ئالىن مروفى قە ب تايبەت بۇ كارىن گرتنا جورىد و مشك و مار و دوپىشكا ھاتەھەژىكرن، ئەفرۇكە پشيك بوو ھەقالەك بۇ مروفى و مروف ژ دوستىنيا پشيكى ھەست ب خۇشپەكى دكەت.

پشيك ژ گىانەوهرىن شىردەرىن گۆشتخورىن زۇر بەرەلاق ل سەرتاسەرى جىھانى و ئەگەر يا كەھى نەبىت د شىن ل سەر مشك و خشوك و بالندەيىن دەوروبەرا بژىت و نىزىك ۱۲ سالا د ژىت، درىژاھىيا وى ژ (۴۰-۶۰ سم) و كىشا وى (۱-۵ كىم) (ل كۆرەى جورى وى).

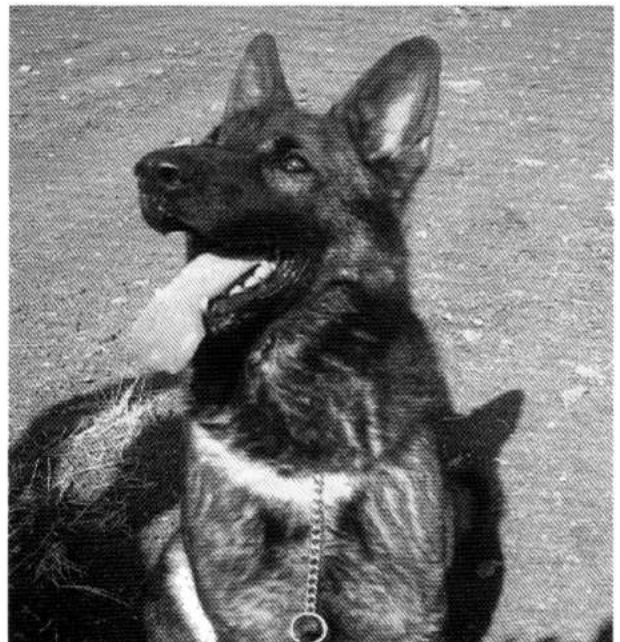
جۇتبون و زاوژى، پشتى جۇتبوننا نىر و مى يان ب (۶۲-۶۹) رۇژا دزىت و ۳-۶ تىژكا دكەت. دو جورىن پشيكال پارىزگەھا دھۆكۈ د ھىنە دىتن:

• پشيك خۇمالى (پشيك جادى):

پشيكەكا بەرەلاق و رەمەتە و خوارنا وى ل سەر كىفك و كلىشخانە و بەرمايكىن مالانە و زۇر خەلك

سەيىن بىيانى بىن ھاوردەكرى (چاوپا)

سەيىن بىيانى بىن ھاوردەكرى (GSD)

خودانكرنى، ب دىمى بۇ خو ل خوارنى دگهرىت و ئەردى ھلدكۆلپت، لەورا چەند يا بەرداي بيت بۇ وى خۆشتر و ساخلەمترە، لى ژ بەر پىندقىيا مالى بۇ دەسقىھىنانا ھىكا پىندقىيە خودان خوارنەكا باش بەدەتى دا ژ ھىككرنى نەراوستىت، ديارە خەلك خۆشىن ژ گۆشت و ھىك و پەرىن وى د بىنىت و جياوازىھەكا بەرچاڧ ل گەل مرىشكىن بازىرگانى ئەوین ل پرۇژا ب خوارنا ئالىكى د ھىنەخودان كرن ھەبە و دەھتە بخودانكرن ل ھەمى مالا ل گوند و كۆمەلگەھا و بەرھەمى وان دگەھتە بازىرى دھۆكى مرىشك ئەگەر يا ساخلەم بيت نىزىكى شەش سالا دژىت، پىشتى ھىككرنى (۲ رۇژا ل سەر (۱۰-۱۵) ھىكا كورك دىت و پىشتى دەرگەفتنا چىچەلۇكان خودان چ زەحمەتى پىشە نابەت چونكى مرىشكا دەيك ب كارى خودانكرنا چىچەلوكتىن خو رادىت.

۱۰. دىكل:

دىكلنى كوردى (خۆمالى) ل گوند و كۆمەلگەھىن سەرب پارىزگەھا دھۆكى رەوش و رەونەقەكا زىندە ھەبە ب تابىت ل دەمى بانگدانى ل سىپىدەھىين زوى، يان خوارنا گۆشتى وى، ھەرەسا ل گەلەك جەھا بەرىكانا شەرە دىكلانى پى دەھتەكرن. كەلەخى دىكلى بەرچاڧ و مەزىترە ژ پى مرىشكىن و لىقنا وى يا ديار و بەرچاڧ، ھەرەسا كۆمركا دىكلى يا سۆر رەونەقەكى دەتە جوانيا دىكلى و ھەردەم بەرى وى پى ل شەرۆكىنىن نە ھەك مرىشكىن پى رەھتە و دىكل چ جارا قەبوول ناكەت دىكلەكى دى ل گەل وى د كۆلكى قە بيت و ھەر دەمى ئىك دىت دى شەرى دگەل كەت و ھندەك جارا ب دىمى و تكىن دژوار د گەھتە كوشتىنى.

۱۱. ەلۆك:

ئەڧ گىانەوەرە ژ كۆما بالندابە و دەھتە ھژمارتن ژ مەزىترىن بالندەپىن ژ جورىن مرىشكان ل دەقەرا دھۆكى دەھتەخودانكرن و كىشا وان پىن مى دگەھىتە (۸-۱۰كگم) پىن نىر (۹كگم)، درىژيا وى نىزىك (۱

فىر بوويە ژ دەرگەھى دلۇقانىن پىشكا د مالىن خۇدا خودان دكەن و خوارن و قەخوارنى دەھنى.

پشىكا خۆمالى (پشىكا كۆلانى)

• پشىكا بىانى:

مىنا پشىكا شىرازى يا ئىرانى و پشىكا چاڧ شىن و كەسك يا وانى و پشىكا ھەمەلايا و گەلەكىن دى زۆرىەى ژندەرىن دەسخۇقەھىنانا وان ژ ۋەلاتى تركيا و دەوروبەرانە، ئەڧ پشىكە د ناف مالان دا دەھتە خودانكرن و پارەكى باش لى د ھىتەمەزاختن.

پشىكا شىرازى يا فارسى

۹. مرىشك:

مرىشكىن كوردى (خۆمالى) ل سەرتاسەرى كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ب رەنگ و خولك و دىمى خو بەرنىاسن، گەلەك ب ساناھىيە بۇ

سەرەكى ژ خودانكرنا وان بۇ دەستقەئىنانا گۆشتى و ھىكى يە، لى زۇر مەرەق سەر خوارنا گۆشت و ھىكىن وان نىنە و بازارى كرىن و فروتنا وان يى كىنمە.

۱۳. كىرويشكا كەھى:

نھا كىرويشكا دەيتەھژمارتن ئىك ژ گىانەوهرىن دەيتەخودانكرن بۇ سەر سفرا مالى وەكى مريشك و عملوك و ماسى و گۆشتى دىتر، ھەرچەندە تاكو سەدسالىيا شازدى كىرويشكا ب شىوھكى بەرەلاڧ نەھاتبوو خودانكرن، ئىكەمىن كەس ب فەگوھاستن و بخودانكرنا وان رابووین بازركانىن فىنىقى بوون، بەرى ھزار سالا دەمى ل كاروانىن خۇدا ل سەر دەريا سىپى يا ناقھراست خودانكرىن د گەمىن خۇدا بۇ خوارنا رۇزانە، و ئەفرۇكە كىرويشكا دەيتە بخودانكرن بۇ مفا وەرگرتن ژ گۆشت و پىرتى وئ، ھەرەسا ئىكە ژ گىانەوهرىن دل فەكەر ل ناف مالان. كىرويشكا (۳- ۱) سالا دژىت، درنژاھىيا وئ نىزىك ۴۰ سم و كىشا وئ نىزىك ۲ ككم.

جۇتبوون و زاوئى:

زۇرىمى جارا جۇتبوون و زاوئى ل ھەيڧىن بەھار و ھاڧىنا دەسپىدكەت، دەمى ئاقسبوونى (۳۰) رۇژن، ھەرچارەكى ژ (۲-۷) تىژكا دكەت، د شىانداپە سالى ۴-۵ جارا ئاقسبىت و تىژكا بكەت. دو جوژىن سەرەكى يىن كىرويشكا يىن ھەين:

مەترە و نىزىك دەھ سالان دژىت ل سەرتاسەرى گوند و باژىركىن پارىزگەھا دەھۆكى ب تايبەت دەفەرا ئاكرى و سىمىلى و زاخۇ ب خودان دكەن و پىترىيا پىويستى و ئەگەرىن بخودانكرنى ژ بەر خودانكرنا وى يا ب ساناھى يە كو ژ مريشكى پىتر گۆشتى دەت، ھەرەسا تايبەتمەندىيا خوارنا گۆشتى ەلۇكى يە و ل رىزبەندىيا ئىكى ل گەل گۆشتى بەرخى ل سەر سفرىن دەولەمەند و ھەز ژخۇكەرا دەين، گۆشتى ەلۇكى پىر مفايە و بتامە و كىم بەزە و يى پىر ساخلەتىن خوارنى يە وەك پىروتىن و فىتامىن و كەلەك توخمىن دى، ھەرەسا سالۇخەتەكا باش ل دەڧ چىچەلۇكىن ەلۇكى دا ھەيە، ئەو ژى شىيانىن مەزىبوونا ب لەز و بەرەخت و ب كىشەكا باش و ب كىمترىن دەم و كىمترىن خوارن.

سەر و ستوكورا ەلۇكى پەر پىفەنىن و دىتت بۇ دوورائىيەكا نىزىك بڧرىت، ژ بالندەيىن گىا و دان خۇرە، يا مى ل بەھارا داخووا نىرى دكەت، ژ (۸ - ۱۵) ھىكا دكەت، يا مى دەمى (۲۸) رۇژا سەر ھىكىن خو كورك دىبىت.

۱۴. قاز و وەردەك :

ئەڧە ژ جوژى بالندا ل وان جەين گەركىن ئاڧى ھەين دژىن و ب ھندەك رىژىن كىم ل ھندەك دەڧەرىن جودا جودا ل پارىزگەھا دەھۆكى دەيتەخودانكرن، تايبەت ل دەڧەرىن ئىزدىنىشىن و ل ھندەك گوندىن دەڧەرا ئاكرى و بەردەرەش و قەسرۇكى، مەرەما

نير جوانتر و دريژترن ژيى مى، دەمى نيرى ب قين سەرنجا مى بۇ خۇ راکيشيت پەرىن خۇ بلند و قز دکەت و سەر پىشتا خۇ وهكى ريز دکەت.

تاوسى نير نيزىك ۳کگم و دريژاھييا وي ۲-۲،۳۰ م لى يا مى ژ ميترى كيمترە، تاووسى ساخلم ژ ۱۰-۱۵ سالا دژيت و يا مى ھەر جارا ھىكا بکەت ژ ۳-۵ ھىكا دکەت.

۱۵. كۆتر:

ب سەدەھا ھزار جورين كۆترا ل جيهانى ھەنە، زھوق و خۇشپەك د خودانكرنا واندا ھەيە و بازاري كرين و فروتنا رۇزا نە ل سەركۆترى ھەيە، تايبەت تەخا گەنج و سنىلا، باشترين بەلگە بۇ مە مەيدانا رۇزا ئەينى يى بە ل دھۆكى كو دى بينى ب سەدەھا گەنج و سنىلە كرين و فروتنا كۆترى دکەن. دەمى سەردانا بازارين وي بکەى دى ب دەھان ناف و جورين كۆترا بينى وهكى(كۆترا قەلاب و كۆترا ب بەرپىك و كۆترا ھندى و كۆترا شەركەر و كۆترين نانەو پوس بەر.... ھتد).

باراپتر د ناف جفاكى مەدا و ب تايبەت ل پارىزگەھا دھۆكى دا كۆتر د سندوقين د ھەلاويستى د بەر بانا را دەيتە بخودانكرن و خوارنا وان دان و دكاكە، ھەرۋەسا شىنكاتى ژى دخون. دريژاھييا كۆترى ژ ۱۵-۷۰ سم ل دووف جورى وي.

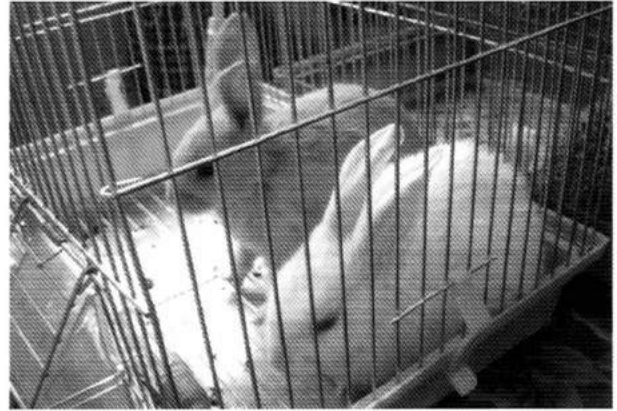
بۇ بەرەف خۇ راکيشانا كۆترا نير، كوترى مى چەندىن پىرابوونا دکەت وەك ستو خواركرن و

• كىرويشكا پيرت كورت:

كو ب ساناهى دەيتە بخودانكرن.

• كىرويشكا پيرت دريژ:

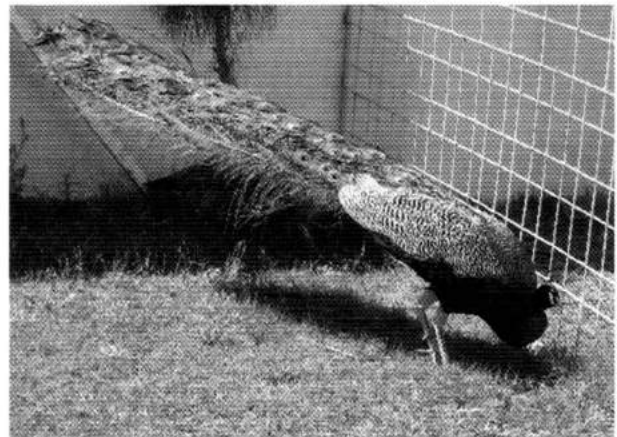
كو پىندقى ب پاقزكرن و شەكرنەكا زىندە ھەيە و ب زەحمەتن بۇ چاقدانى.

۱۴. تاووس:

ژ بنەمالا بالندايە و خۇجھيا وي ژ وەلاتىن ھندستانى يە، نە بالندەكى خۇجھى كوردستانى يە لى ژ كەفندا و تاكو نھا دەولەمەند و ماقويل و دەرەبەگا خودانكرىە و ب پارە ژ بازركان و نازەلدۇستان يان ژ باغچين گيانەوھران كرينە.

بالندەكى جوان و بەرنياسە و جوانييا وي د كوربا وي يا دريژ دايە كو چەندىن پەرىن كەسك و شىنين تەيسۆك و رەنگ كرين دريژە و ئەف پەرە ل تاوسى

وهرشەك، كەو، سىيسك، پۇر، كۆتر، مرىشكىن ئاقى، سىخور، ژويۇزى، كىتكا كويۇقى، بۇم، ھەمى جۇرئىن چويچك و زەروئىلا و وداركۆكە و شرىكاك و گەلەك جۇرئىن ماسىبا و مىنشىن ھىنگىنى...ھتد.

پەرقزىكرن و گاقىن دوور و قىچكرنا كوربا خۇ،كۆترا مى د سالى دا ۵ يىنج جارا ھىكا دكەت، ھەر جارەكى ھىكەكى يان دوبا و يان نىر و مى يان يا مى بىنى ۱۲- ۳۰ رۇژا ل سەر ھىكا كورك دىن.

۱. گىانەوهرىن كويۇقىن گۆشتخۇر ل سەرانسەرى پارىزگەھا دەھۆكى:

پارىزگەھا دەھۆكى بەرنىاسە ب رووبەرەكى بەرفرەن ئاخ و ئاف و ھەواى، پرە ژ چىا و گر و نھال و دەشت و مىرگ و كانىا، دەولەمەندە ب سەدان جۇرئىن گژ و گىا و دەرامەتىن ھەمەرەنگ، چ ل سەر ئەردى و چ دىناف ئەردى و د ناف ئاقى دا، دگەل دا ئاف و ھەوايەكى گونجاي ھەبە كو پارىزگەھ بىتتە جەھى ھەبوون و مانا گەلەك گىانەوهرىن كويۇقى مىنا ئەقىن ل خوارى ديار:-

رويشى:

ناف ب عەرەبى، الثعلب الاحمر (الثعلب التركمانى)

ناف ب ئىنگىلىزى، Red Fox
نافى زانستى، Vulpes vulpes

گىانەوهرەكى شىردەرە ل زۇرەبى جەھىن عىراقى كو ژ جۇرئى (رويشى يىن عەرەبى) و يىن ھەرنما كوردستانى ژ جۇرئى (روقى يىن توركومانى) ھەنە و پارىزگەھا دەھۆكى ئىك ژ وان جھانە كو رويشى تىدا د ژىن و د مئشەنە و ھەمى دەمىن سالى مرۇف د شىت بىنىت، نەمازە شەقان و سىپىدەھىان ب تاببەت ل چىا و دۇل و نھالىن تىر دار و بار و كەفر و ل ناف گەنم و جەھ و دەرامەتى ل ناف وهرزىن گوندور و شوتى و ترۇزى و خىار و باجانا دا. دىسان گەلەك جاران ل سىپىدەھىان زوى و ب شەف پىكۆلى دكەت كو جادەيان بېرىت و دەرباز بىت ل دووف گەريانا قويتى خۇ و دىنە ئارمانج بۇ ترومبىلان و دەنتە كوشتن.

گىانەوهرەكى كويۇقى يە و ل سەر رەنگى سەى و چەقەل دچىت، لەشەكى درىژ و زراف و دەست و پىن كورت ل سەر رەنگى تارى و دەف و دفن گەلەك د زراف و گوە د درىژن و دوماھىيا وان ب رەنگى رەش

۲- گىانەوهرىن كويۇقى ل

سەرانسەرى پارىزگەھا دەھۆكى:

پىشەكى

سامانى گىانەوهرىن كويۇقى ئىكە ژ سامانىن سرۆشتى و نەتەوھى ل جىھانى، گەلەك وەلات ب گىانەوهرىن وى ھاتىنەنىاسىن وەكى ئوستراليا ياناقدارە ب گىانەوهرى كەنغەر و ھندەك وەلاتان گىانەوهرىن خۇ كرىنە دروېشەم بۇ خۇ.

گىانەوهرىن كويۇقى درندانە و ب دەستىن مرۇقان تووشى گرتن و كوشتن و ژناقىرنى و راھىلانى بووينە، ب ھەمى رىك و جۇر و شىوئىن ژناقىرنى بگرە ژ دەست و بەر و خەنجەر و تىر و تھەنگ و ئاگرىردان و تەلى و سوپىت قەدانى.....تا داوېن ژرىكىن گرتنا گىانەوهران. و بى دلۇقانىيەكا گران و ب ھۇقاتى سەرەدەرى دگەل ھاتىيەكرن، ژ ناقىرن و كوشتنا دايك و باب و تىژك و ھىك و خەرزىن وانا ژبۇ مفا وەرگرتن ژ گوشتى و بىستى و ھرىن و شاخ و ھەستى و ھىكىن وان، ل گەلەك وەلاتان بازارىن رەش بۇ كرىن و فرۇتتا ھرىن و پىستى شاخىن فىلا و پىستى كىروپىشك و رويشى و خەزالا و پىستى مارا ھەنە.

كوردستان ژى ئىكە ژ وان وەلاتان كو گىانەوهرىن وى يىن كويۇقى بى بەھر نەبووينە ژ قى رەفتارى، و مرۇقى ھەمى بزاف و رىك بۇ دەستقەئىنانا قان گىانەوهران بكارھىنانە، چ ساخبن يان كوشتى، يان پىستى وانىبىت، و ئەم دىشىن بىژىن كو گەلەك گىانەوهرىن كوردستانى يىن كىنم بووين يان ھەر نەماينە، ژبەر قى دووف راھىلانى بى دلۇقانىيە ب درىژاھىيا دىرۆكى، وەك بزنا كويۇقى، بىنھىفصىنك، ھرچ، رويشى، كويشك، پىلنگ، چەفتىار، قوربەشك،

د ھىن و كورپهكا درىژ و تىژى پويرت و دوماھىيا وئى سىپى، گوشتت و دھرامەت خۆرە، ب تايبەت مريشك و چىچەلوگ و مشك و مار و بهق و كىز و جورد و گوندور و شوتى و خيار و باجان و .....ھتد دخوت. جۆتبوون و زاوئى ل مەھا كانوونا دووئى تاكو شواتى دىت و يا مى ماوھىي ۱۰ رۇژا ب ئاقسى د مينيەت و ۴-۱ تىژكا د كەت.

درىژاھىيا كەلەخى ل گەل سەرى ۶۰-۹۰ سم
بلنداھىيا ملا ژ ئەردى ۲۵-۴۰ سم
درىژاھىيا پىي پىن پاشى يى ۱۳-۱۸ سم
درىژاھىيا كورىي ۳۰-۵۰ سم
كىش ۵-۱۱ كگم

ھەرچا گەور

ئاف ب ھەرھى، الدب الاسمر
ئاف ب ئىنگلىزى، Brown Bear
ئافى زانستى، Ursus arctos

گيانەوھەرەكى شىردەرە، ل زۆرەي ئاقارنى فەدەر ژ گوند و كۆمەلگەھىن مروفى ل كوردستانى ھەبە، تايبەت ل دەفەرئىن چىيى يىن ئاسنى ل پارىزگەھا دھۆكى وەكى چىيى گارەي و مەتىنى ژ جۆرى (ھەرچا گەورە)، ھەرچەكا خودان كەلەخەكى خوارى مەزەنە و كىشا ھەرچا نىر نىزىك (۱۲۰-۳۰۰ كگم) و يا مى نىزىك (۸۰-۲۰۰ كگم)، سەرى وئى گەلەك مەزەن و دو گوھىن گروفەر و كورى كورت و دەست و پى ب تىلن وەكى مروفى و نىنوكىن تىژ و درىژ ھەنە (۳-۵سم) و ل دەستا درىژتر ژ پيا ب ساناھى ب سەر دار و درەختان دكەفیت و ھەمى لەش ب پويرتەكى تىژى و درىژ و ستوور داپوشى يە، و ھەر دەم سەر پىن پاشى را دوھستىت و ل دەمى برسى بيت يان ھەست ب ھىرشەكى يان ترسەكى بکەت گارگارى دكەت.

زۆرەي خوارنا وئى فىقى و زەرەواتە وەكى سىف و ھرمىك و پتات و ھنار و شوتى و گوندور، ھەرەوسا گوشتت و ھنگفین خۆرە، زۆرەي ژيانا خۆ د شكەفتادا دبەتە سەر و كىم جاراز بۇ خوارنى و فەخوارنى دەردكەفیت. ھەرچ وەكى مروفى د شىن ل سەر پيان راوھستىت و ب رنقە بچىت.

دەمى جۆتبوون و زاوئى ل مەھا خىزانى يە و ۱۸۰-۲۵۰ رۇژا ئاقس دىننىت و ھەر جارا ئاقس بوونى ۲-۳ تىشكا دكەت و ھەرچا مى تىن ھەر ۳-۴ سالا جاركى د زىن.

درىژاھىيا كەلەخى ل گەل سەرى ۱۷۰-۲۸۰ سم
بلنداھىيا ملا ژ ئەردى ۹۰-۱۱۰ سم
درىژاھىيا پىي پىن پاشى يى ۱۳-۳۰ سم
درىژاھىيا كورىي ۶-۲۱ سم
كىش ۱۲۰-۳۰۰ كگم

پىنگ

ئاف ب ھەرھى، النمر الفارسى
ئاف ب ئىنگلىزى، (Persian Leopard) Tiger
ئافى زانستى، panther pardus

گيانەوھەرەكى شىردەرەي گوشتت خۆرە، دىئىن ل زۆرەي دەفەرئىن كوردستانى ھەبوون، ژ كەقندا ل چىيىن مەتىنا و گارەي و گەلىن بالندا و زاويتە

زاووزى و جۆتېوونا وى ل مەھا شىواتى يە و ل ھافىنى تىزكا ژ ۱- ۶ تىزكا دكەت و دەمى ئافسېوونى ۳- ۴ مەھن.

درىزاھىيا كەلەخى ل كەل سەرى ۱۰۰- ۱۳۰سم.

بلنداھىيا ملا ژ ئەردى ۴۵- ۷۸سم.

درىزاھىيا پىيىن پاشى يى ۲۶- ۲۷سم.

درىزاھىيا كورى ۶۰- ۱۱۰سم.

كىش ۴۰- ۶۰كگم.

گورگى گەور

ناف ب عەرەبى، الذئب الرمادى

ناف ب ئىنگلىزى، Gray Wolf

نافى زانستى، Canis lupus

خۆجھىيا جوگرافى: ل زۆرىي جھىن سەر رووى ئەردى ئەف گىانەوەرە يى ھەي، ژ جەمسەرى باكوور تاكو ھىلا پانیا ۲۰ و تايبەت ل دەقەرىن مەكسىك باكوور و ئەلاسكا و كەنەدا و باشوورئ ئەفرىكيا و باكوورئ ئاسيا و عىراق، ھەرىما كوردستانى ژى دەھتەھزمارتن ژ باشتىن جھى ژيانى بۇ قى جۆرى گورگى ب تايبەت ئەوئ د بىژنى گورگى ھندى.

شىۋازى ژيانى

بەرىەلاقتىن گىانەوەرەن سەر رووى ئەردى يە، دو شىۋازىن ژيانى يىن ھەين، ئىك يى خۆجھ و يى دووى گەرۆك، پىشكا خۆجھ ل بەھار و ھافىنانە چونكى تىشكا دكەت و ب خودانكرنا وان رادبىت و پىشكا گەرۆك ل زقىستانا نە و زۆرىي جارا ب شەف ھاتن و چوونى دكەت و ل دەمى گەريانى دا رۇژانە نىزىك ۲۰۰كگم ب رىشە دچىت و ب لەزاتىيا ۸كگم دەم ژمىرەكىدا.

ئەف گورگە ژ گىانەوەرەن شىردەرە و بەزىاسە ب كەلەخەكى ب ھىز و گران، دەست و پىن ب ھىز و تىر زەقلىك و رەنگى وى يى گەرە، چەند بەرەف جىياي قە بچىت بىچىچە سى دىت، چەند بەرەف دەشتى قە بچىت رەنگى گەرەفە دىت و سەرى وى يى مەزەنە و دفن و گوھ درىژن، نىچىرى دەمى شەف دكەت، چونكى دىتتا وى شەفنى زۆر يا ب

و گەلىن زاخۇ ھاتىبەدىتن، ب تايبەت بەرى سالا (۱۹۱۹)ئى، لى نھا دىتتا وى گەلەك يا ب زەحمەت بووى، ژبەر نەبوونا ئامىرەبىن پىشكەفتى بۇ دووقچوونا وى، باوورى نە بوو كو پىنگ يى ھەي لى ل قان دو سى سالىن بوورى ل چەندىن دەقەرىن جوداجودا ل ھەرىما كوردستانى ھاتىبە دىتن، لى زۆرىي جاران پىشتى ھاتىبەكوشتن، و چەندىن راپورت بەر دەستى مە ھەنە كو پىنگ ل كوردستانى زۆر يى ھەي و نھا ل ھندەك جھىن پارىزگەھا دھۆكى ژى پىنگ ھاتىبە دىتن، لى ژ بەر فشارا نىچىرقانا و مەترسىيا ژ ناچوونا وان ئەم نەشىن ناقتى جھا بىژن.

ئەف پىنگى ل كوردستانى دژىت ژ جۆرى پىنگى فارسى يە (پىنگى ئاسىيەوى) Persian leopard و نھا مەترسىيا ژ ناچوونى ل سەر ئاستى جىھانى ل سەر قى گىانەوەرى ھەيە، سەر و كەلەخ دەمەزىن و پىشتا وى و كىلەكىن وى ب رەنگى زەرى تارى و چەند بەرەف زكى قە بچىت سى تىل دھىن، لەش ھەمى نىچكىن رەشىن تارى نە ۋەك پىنى پىنى كو زانا د شىن ژى وى ژ قان پىنيا بزىان و ھەمى لەش ب ب پىرتەكى نەرمى رىخستى داپوشى يە، كورىا وى گەلەكا درىژە و بۇ پىشتى يا چەمىايە.

شىۋازى ژيانى

ل وان جھان دژىت يى كو نىچىرا وى لى ھەبىت، ۋەكى چىا و كەقەرىن بلند، يان دۆل و نھالىن پەز و بزنا كويقى و كىروپىشك و چەندىن گىانەوەرەن دى لى ھەين ھەنە، ھەرەسا بۇ لىگەريانا نىچىرا خۇ جار جار خۇ شوور دكەتە دەشت و نھالىن قەكەرى ژى.

خوارنا وى ماسىيىن بچويكە، خودان كەلەخەكى درىژ و دەست و پى كورت چوار پى ھەنە، ناف تېلېن وى ب پەردەكى دا پۇشىنە بۇ ھارىكرنا مەلەقانىيا و كورىەكا درىژ و پەحن و فرەھ و ستوور ھەيە، بۇ مەلەقانىكرن و خۇ راگرتنى ب كار دەينيت و پىرتى لەشى پى گەور و تەيسۇكە و ل بن زكى و ناف دەست و پيا فەبووى ترە.

سەرى وى پى گروقرە و نافچاف دەرکەتى نە و دفن پەحن و فرەھەيە ل گەل ھەبوونا ھندەك سەمىيلين درىژ و گوھين وى د بچويكەن ومەوداين د ناف بەرا گوھ و دفن و چاقا پى ھەقسەنگ و رىكە.

بەلاقبوونا جوگرافى، ل زۇرىەي ناوچين ئافى ل سەرتاسەرى عىراقى ب تايبەت رووبار و گەر و سكرين ئافى و ئەو خەلكى ب شەقى كارى ئاقدانا دەرامەتى دكەن زۇر دىين .

جۇتبوون و زاوژى، ل مەھين شوات و دەسپىنكا بەھارى يە، دەمى ئاقسبوونى ۶۰-۶۵ رۇژن و ۲-۴ تىژكا دكەت.

- درىژيا كەلەخى گەل سەرى (۶۰-۹۰سم).
- بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۲۰-۳۲سم).
- درىژاھىيا پىين پاشى پى (۱۱-۱۴سم).
- درىژاھىيا كورىى (۳۵-۴۷سم).
- كىش (۶-۱۷كگم).

توپرى (چەقەل):

ناف ب زمانى عەرەبى، ابن اوى الاسىپوى(الواوى)

ناف ب زمانى ئىنگلىزى، Asiatic Jackal

ئافى زانستى ، Canidae aureus

گىانەوەرەكە ل سەر رەنگى گورگى بچويك و كەلەخ زراف و لۆلەيى (اسطوانى) و مل چەمىاي و تىر پويرتى درىژ و درىژىتە سەر پىشت و كورىى و سەر بچويك و گوھ درىژە، ژ روپقى مەزنترە و پىشتا وى يار رەش و گەورە وەكى بازنەكا رەش دۇرماندۇرى لەشى و دفنا وى ژ يا سەي زراف ترە و وەكى روپقى گوشت و مرىشك و چىچەلۇك خۇرە.

د ژىنگەھا دارستان و چيا و دەشت و دۇل و نھالا دا د ژىت، ھەرەسا ل زەقىين چاندنى و تىر دەرامەت و

ھىزە، ھەرەسا بەيستەن و ھىزا غاردانى ھارىكارن بۇ نيچىركرنى، ژ دووراتيا ۲۰۰۰ مېترا بىھنا بەرامبەرى خۇ دەھلەكىشيت، دەمى دەستىشانكرنا جھى نيچىرى ئاگەھداريا كۆمەكا گورگا دكەت دا دئىك دەمدا ھىرشى بىنە سەر و ل دەمى غاردانى ل دووڤ نيچىرا خۇ چ دەنگ ژى نھىن چونكى ل سەرى تېلېن دەست و پىيا د كەتە غار.

ژىنگەھا وى برىتى يە ژ چيا و دۇل و نھالين تىر دار و بار و دىين ل دەشت و بىابانان ژى بژىت، ھەرەسا حمز و قىانا جھين تىر كەڤرو تراش و گيا ژى دكەت. **جۇتبوون و زاوژى**، دەسپىنكا بەھارى تاكو نىسانى يە و دو ھەيڤا(۱۰) رۇژا ئاقس د بيت و ۴-۷ تىشكا د ھىنيت.

- درىژاھىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۹۰-۱۵۰سم).
- بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۶۵-۸۰سم).
- درىژاھىيا پىين پاشى پى (۲۰-۲۷سم).
- درىژاھىيا كورىى (۳۰-۵۰سم).
- كىش (۲۰-۸۰كگم).

سەي ئافى:

ناف ب عەرەبى، القضاة الاوراسيە(كلب الماء)،

ناف ب ئىنگلىزى، Eurasian Otter

ئافى زانستى ، Lutra lutra

گىانەوەرەكى شىردەرى ھىشكئافى يە، زۇرىەي ژيانا خۇ د ناف ئافى و رووبار و چەم و بىستانان دا دېتە سەر، ب تايبەت دەمى ئاقدانا برنج و ھەبوونا گەر و سكرين ئافى ل ناف بىستان و چەمان دا و

درىژاھىيا كەلەخى دگەل سەرى (۵۵-۷۵سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۳۰-۳۲سم).
 درىژاھىيا پىيىن پاشى يى (۹-۱۱سم).
 درىژاھىيا كورى (۱۲-۲۰سم).
 كىنش (۸-۱۸كگم).

ھەفتىيار:

ئاف ب زمانى عەرەبى ، الضبع المخطط
ئاف ب زمانى ئىنگلىزى، Striped Hyena
ئافى زانستى، Hyaena hyaena

كەلەخى ۋى يى چەمىايە، زۆر ب ھىزە و سەرى ۋى كەلەكى مەزن و دفن رەش و پان و دو گوھىن درىژ و دۆرماندۆر دگەور و تارى نە، لەقلەقكىن دەقى بۆ ھەرشاندن و شكاندنا خوارنى زۆر ب ھىزن، دەستىن ۋى درىژترن ژ پىن ۋى ئىكسىم و كرىت و درندەبە، كورى كورته و تىر پويرتە، ژ زىھا (خىچا پىشتى) پىشتى و بەرەف زكى پنى يان خىچىن رەشن، زۆرىھى جارى كارى شەر و ھىرشىرنى دكەت نەخاسمە د ئاف ژىنگەھى و ب شەقى دا و زۆرىھى جارا ب تنى

د ژىت، تنى ۋەختى جۆتبوونى نەبىت و خوارنا ۋى ژ بەرمايكن گىانەۋەرىن گوشتى و مرى ۋەك كەفل و سىم و شاخ و ھەستى و گوشتى گەفئار.
جۆتبوون و زاۋى، دەمنى بەرى يە، دەمنى ئافىبوونى
 ۹۰ رۆژن و ۳-۵ تىژكا دكەت.
 ژىنگەھا تىدا د ژىت ل زۆرىھى ئاھا عىراق لى پىرىيا وان ل چىا و دۆل و نھالا و سەروكانىن ئافى و دەحل و پىش و پەلەخىن ئاسى دا د ژىت.

لىقىن رووبار و برك و گەرىن ئافى، ھەروەسا د شىت ل جھىن نىمچە بىابان ژى بژىت.
جۆتبوون و زاۋى، دەستىكا بەرى يە، دەمنى
 ئافىبوونى ۶۰ رۆژن و ۵-۸ تىژكا دكەت.
 درىژاھىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۶۵-۱۰۰سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۴۵-۵۰سم).
 درىژاھىيا پىيىن پاشى يى (۱۵-۱۷سم).
 درىژاھىيا كورى (۲۰-۳۰سم).
 كىنش (۷-۱۶كگم).

قوربەشك:

ئاف ب زمانى عەرەبى، الغرير الاوراسى (غرىرى الجبل)
ئاف ب زمانى ئىنگلىزى، Eurasian Badger
ئافى زانستى، Meles meles

گىانەۋەرەكى گوشت خۆرە، كەلەخەكى ب ھىز و گرۇف و تىر گوشت و باداى و دەست و پى رەش و كورتن و ب ھىزن و پويرتەكى گەور و چەند بەرەف دەست و پىا قە بچىت رەش و تارى تر لى د ھىن و خىچىن رەش ب سەر لەشى ۋى دا دبۆرن، سەرى ۋى يى سىپى يە و خىچەكا رەش ژ نىشەكا سەر و چاف و گوھ و بەرەف ستوى قە د چىت و ھەردو گوھا دگرىت و ب شەف دەرد دكەقىت و مالا خود كونجىن ئاخى دا چىدكەت.

ژىنگەھا تىدا د ژىت بتنى تاىبەت ل پارىزگەھىن دھۆك و ھەقلىز و سلىمانى دژىت، ل چىا و نھالىن تىر دار و بار و زەقىن چاندنى دا د ژىت.
جۆتبوون و زاۋى، ل ئىلونى و چرىا ئىكنى يە و
 دەمنى ئافىبوونى ۷ مەھن و ۲-۴ تىژكا دكەت.

درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۸۵-۱۳۰سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۶۵-۸۰سم).
 درىزاهىيا پىيىن پاشى يى (۲۲-۲۳سم).
 درىزاهىيا كورىن (۲۵-۴۵سم).
 كىنش (۲۴-۵۵كگم).

كتكا كويشى:

ناف ب عمرەبى، القط البرى
 ناف ئىنگىلىزى، wild cat
 نافى زانستى، Felis silvestris

ئەف گىانەوەرە يى مەشەبە و پنى پىيە، وەك پىشىكا كەھىبە، لى كەلەخى وئ مەزنتەرە و كوربا وئ لۆلەبى بە و پىنج ھىلېن رەش تىدانە، پويرتى پىشت و كورىن درىژ و بۇش و سەر رەنگى گەورى قە دچن، پنى پىيە، گەلەك خەتېن تارى و درىژ ژ ستوى و پىشتى بەرەف لەشى قە دچن، پتر كاري شەرى و نېرەنرې د كەت، تايبەت ب شەف پتر دەيتە دىتن ژ رۇژى.

ئەف كتكا كويشى گەلەك جارا ل گەل كتكا كەھى ل چولى جۇت دىت، جۇتبوون و زاوژى ل دەسپىنكا بەرى بە، دەمى ئاقس بوونى ۹-۱۰ ھەفتى (۱۳-۷۰) رۇژن و ۳-۶ تىژكا دكەت.

ژىنگەھا تىدا دژىت: زۆرەبى بىستان و چەم و لىقىن رووبار و جھىن ئاسى و تىر داروبار دژىت، خوارنا وئ گىانەوەرې ژ كەلەخى وئ بچويكترن وەكى سقۇرە و مرىشك و چىچەلۇك و كويسەلە و بەق.
 درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۴۵-۷۵سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۲۵-۴۰سم).

درىزاهىيا پىيىن پاشى يى (۱۲-۱۴س)م.
 درىزاهىيا كورىن (۲۰-۳۸سم).
 كىنش (۲-۶كگم).

وەرشەك:

ناف ب عمرەبى، القط الاحراش
 ناف ب ئىنگىلىزى، Jungle cat
 نافى زانستى، Felis chaus

ئەفە ژ كتكا كويشى مەزنتەرە و رەنگى دفا وئ يا قەبوويە و جۇت گۆھىن مەزىن و ديار و قىچ و گورزەكى مويىن رەش تىدايە و كوربا وئ يا كورت و زراف و دوماھىك رەنگى رەش.

پويرتى وئ نەرم و كورت و رەنگى گەورە چەند بەرەف زكى قە دچىت قەبوويى تر لى د ھىن و ھندەك خىچىن رەش و گەور د ناف پويرتى لەشىدا دبوون، چەند بەرەف زكى و پى و دەستا قە بچىت تارى تر و ديار تر لى دەين.

ژىنگەھا تىدا دژىت: ل پىرانىيا چيا و گر و نھالين تىر درەخت و كەفر و جھىن ئاسى دژىت، خوارنا وئ گىانەوەرې ژ كەلەخى وئ بچويكترن وەكى سقۇرە و مرىشك و چىچەلۇك و كويسەلە و بەق.

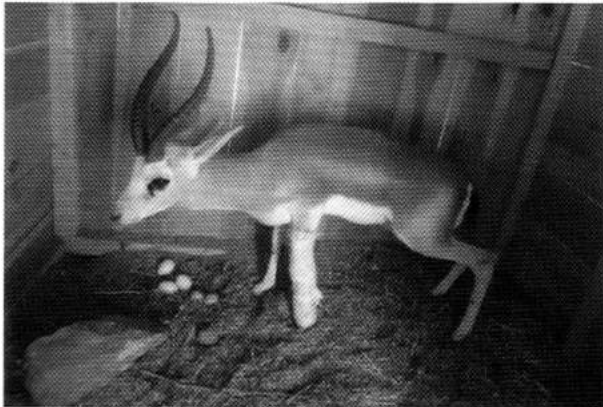
جۇتبوون و زاوژى: وەرشەك ل ھەيقىن ئادار و نىسانى دا جۇت دىت و دەمى ئاقسبوونى نىزىكى (۷۰) رۇژانە، ھەر جارى (۱-۶) تىژكا دكەت.

درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۱۰-۱۰۵سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۳۵-۳۸سم).
 درىزاهىيا پىيىن پاشى يى (۱۴-۱۷سم).
 درىزاهىيا كورىن (۲۰-۲۸سم).
 كىنش (۷-۱۶كگم).

كويژكى كەفرا (كىژك):

ناف ب عمرەبى، الصنصارالصخور
 ناف ب ئىنگىلىزى، Stone Marten
 نافى زانستى، Martes foina

ل پىرانىيا وەلاتىن كويژك لى ھەى دو جۇرن، كويژكى كەفرا و كويژكى داروبارى، پتر يى سەر

كەقرا يىن بەرەلاڧە، گيانەوهرەكن گۇشتخۇرە درىژۇكە و كوربهكا نەرما درىژ يا ھەى و دەست و پى كورتن، لەشنى وى ب پويرتەكن نەرم نخاڧتية، چەند بەرەف زكى ڧە بچى تارىتر لى دەيت، دگەل ھەبوونا ھندەك نڧچىن سىپى سەر لەشى.

ل سەرتاسەرى ھەرىما كوردستانى و تايبەت چيا و گەلى و دۆلىن سنوورىين بلند و ئاسى و پر دار و بار ب تايبەت دارىن گويز و باھيف و بەروى و گوھيشكا دژيت.

خۇ د قورمىن دارا و ب تەحتە بەر و كەقراڧە دڧەشىرت، شەڧى ب دزىكىڧە خۇ دگەھىنيتە رەخ وروپىن گوندا بو خوارنا كۆتر و دىكل و مرىشك و كىروپىشكان، لى دەما يى ئىمن بيت و مەترسى سەر نەبن ب روژ دەرەكەڧيت، نىچىرا سڧۆرە و كىروپىشك و مشك و جوردا د كەت، ھەروەسا ئەكەر خوارنا وى ياب زەحمەت بيت د شىت گويز و گوھيشك و بەرويا ژى بخۇت.

جۆتبوون و زاوژى ل مەھىن تىرمەھ و گولانى يە، ۷-۸ ھەيڧا ئاڧس دىبت، بەار و نىسانى تىژكا دكەت.

ل سەرتاسەرى جىھانى زۆر بازار يى ل سەر پىستى وى ھەى لەورا نىچىرا وى يا بەردەوامە، درىژاھىيا وى: (۴۰-۵۰سم).
درىژاھىيا كوربا وى (۲۰-۲۵سم).
كىش (۱-۲كگم).

۲. گيانەوهرىن گياخورىن

كويڧى(صمدار):

خەزال(مامز):

ئاف ب عمرەبى، الغزال

ئاف ب ئىنگلىزى، Goitred Gazelle

ئافى زانستى، Gazella subgutturasa

گيانەوهرەكن شىردەرە، سى جۆرىن وان ل عىراقى (رىم) REEM و جوازى JOWAZI و دەشتى (Dushty) ھەنە، يا گرنگ ل دەڧ مە جۆرى سىن يە كو دىژنى (خەزالا دەشتى)، خۇجھيا وى دەشتا

ھەوليرى و كەرکووكى يە، د كەڧندا ل دەشتىن پارىزگەھا دھۆكى وەك دەشتا سىمىلى، سلىڧانەيى، پىتسابيرى، زاخۇ، قەسرۇك، شىخان و بەردەرەش ب رىژەكا بەرچاڧ ھەبوون، ناڧەراستا سالىن ھەشتىيان گەلەك جارا دەھانە دىتن كو ئەفسەرئىن سوپايى عىراقى ب ھەلىكوپترا و ب تايبەت ل دەشتا سىمىلى دگرتن و دكوشتن، نھا ژى ب رىژەكا كىم ب تايبەت ل دەشتا بەردەرەش ھەنە، ئەڧ جۆرى خەزالى يى بەرتىاسە ب كەلەخەكن لىكدای و حولى و برىقەدار و دگەل ھەبوونا دەست و پىيىن زراف و ماسۆلكە شدىباى و جۆتەكن شاخىن درىژ و تىژ، ئەڧ جۆرى خەزالا گيا و پىش و پەلەخ و دان و دكاك خۇرە.

جۆتبوون و زاوژى، ل مەھىن تەباخ و ئىلولى يە و دەمى ئاڧسىبوونى ۵-۶ ھەيڧن، ل نىسان و گولانى دزىت، زۆرەى جارا ئىك تىژك د ھىنيت.

پەز و بەرانى كىڧى:

ئاف ب عمرەبى، الكبش البرى (الوعل الاحمر- الخروف البرى)

ئاف ب ئىنگلىزى، Wild Sheep

ئافى زانستى، Ovis ammon

ئەڧ جۆرى گيانەوهرى شىردەرە و د خۇجھيا خۇدا ل جھىن گەلەك بلند و ئاسى و كەڧر و بەرىن مەزن ل بلنداھىين بلند دا د ژىن و پتربيا خوارنا وان بەلگ و ڧىقى و بەرھەمى دارىن بلند و ئەوین ل جھىن ئاسى دا شىن بن وەك كەزان و ھورمىك و گوھيشك و كرسك و ھژىر و...ھتد.

شكەفتىن بلند و ئاسى تىشكىن خو ددانيت.
درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۱۴۰-
۵۰سم).

بلنداهىيا ملا ژ ئەردى (۷۵-۸۲سم).
درىزاهىيا كورىن (۱۰-۱۱سم).
كىش (۴۵-۸۰كگم).

نيرى و بزنا كويشى (بزنا چيائى):

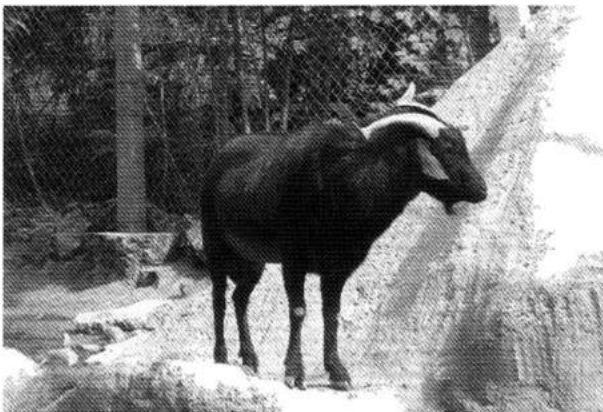
ناف ب زمانى عەربى، الماعز البرى (العنز الجبلى،
الوعل الجبلى)

ناف ب زمانى ئىنگلىزى، Wild Goat

نافى زانستى، Capra aegagrus

كيانەوەرەكى شىردەرە لى ژ بلى دەقەرا بارزان نھا
زۆر يا ب زحمەتە ئەقى جۆرى بزنى ببىنى ب تايبەت
ل چيائىن نىزىكى باژىرى دھۆكى بەلكو دبىت ب
رئزەكا كىم نھا ئەف جۆر ل چيائىن گارە و مەتىنى
و چيائىن سنوورى نافبەرا كوردستانى و تركيا دا بىنە
دېتن، ژبەر كو گەلەك زەرەر و زيان ياب ژىنگەھى
كەفتى ژ لايەكى قە و نىچىرا بەردەوام ژ لايەكى دى
قە، ھەژى ئامازى يە د كەقن دا گەلەك ژ قان بزنا
ل چيائىن پارىزگەھا دھۆكى و باژىرى دھۆكى بخۇ
دھانە دېتن.

ئەف جۆرى كيانەوەرە د خۇجھيا خۇدا ل جھىن
گەلەك بلند و ئاسى و كەقەر و بەرىن مەزن ل
بلنداهىين بلند دا دژىن و پىرىيا خوارنا وان بەلگ و
فىقى و بەرھەمى دارىن بلند و ئەوئىن ل جھىن ئاسى
دا شىن دىن وەكى كەزان و ھورمىك و گوھىشك و
گرسك و ھژىر و....ھتد.

ئەف كيانەوەرە د كەقن دا گەلەك يى مشەبوو،
ل ھەمى دەقەرئىن چيائى ل ھەرىما كوردستانى و
ب تايبەت ل چيائىن دھۆكى وەكى گارە و مەتىن و
گەلەك چيائىن دى، گەلەك جارا د كەتە بەر بىسىن
نىچىرقانا و دكوشتن و شاخىن وان يىن مەزن و درىژ
و باداى و ستوور ب سەرەدەرىن خو قە د ھەلاويستن
و ھك دەربرىنەك ژ زىرەكيا نىچىرقانى، چونكى كوشتنا
وان يا ب زەحمەت بوو ژ بەر كو خو نا شۆرکەتە
دەشتى و جھىن راست و ب ساناهى.
نير بەرنىاسە ب جۆتەكى شاخىن درىژ و گروفر و
ستوور و شكەستى و چەمىاي بو ژ نافدا بو پىشتى،
درىزاهىيا وان ژ (۸۰-۹۰) سم لى ل كيانەوەرە مى چ
شاخ نىن.

كەلەخى وان گەلەك مەزنە و نىزىك (۴۵-۸۰كگم)
و دەست و پى د ستوور و پەحنن، بو خۇ گرتن و
ھاقتىن ژ كەقرىن بلند و مەزن ھەرەسا د بى دوينگ
و ھورى ژى نىنە.

لەشى مى داپوشىيە ب پويرتەكى رەنگ پىقازى
سەر ب سور قە ل زقىستانان و قەبووى ل ھاقتىن و
بن زك رەنگى سىپى يە و ل نىرى رەنگى پويرتى سۆرى
قەبووى و سەرو چاف و پىنشيا دەست و پىيا و ھەردو
كىلەك ب خىچەكا ب رەنگى رەشى و ھندەك پىن
سىپى ل پىشتى و زك سىپى يە.

جۆتبوون و زاوئى، ل دوماھىكا پايىزى دەست پى
دكەت و دەمى ئاقسىبوونى (۶) ھەيشن و سالى
جارەكى ل مەھىن نىسان و گولانى دىن و زۆرەى جارا
ئىك يان دو بەرخىن كويقى دەنىت و زۆرەى جارا ل

دەف و دفنا و لىف سىپى نە و پویرتى سەر و ستوی نیری درتزه لى ل مى دا ل دەمن جۇتبوونى وەك كورین داڤەكا موی درتژ دىت.

جۇتبوون و زاوئى: ل مەھا ئەیلولى بە و دەمن ئاڤسبوونى (۹) مەھن و زۆرەى جارن ئىك تىزك يان كىم جارا جۆتەكى بىنىت.

ئىنگەھا جوگرافى: دەنتە زانىن كو ئەف گىانەوهرە ل سەر ئاستى ھەمى جىھانى مەترسىيا ژ ناڤچونى يا ل سەر ھەى و ژ بەر كىم بوونا وى زۆر ىن ب زحمەتە بىتە دىتن بۇ زانىن ل دەڤەرا بارزان ل ساللا ۲۰۱۳ چەندەك ب روون و ئاشكرایى ھاتىنە دىتن و وینە بۇ ھاتىنە گرتن. ئەف گىانەوهرە د كەڤندا ل كەلەك جھا ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتبوو دىتن و نھا زۆر كىم بوویە و تاكو نھو نە ھاتىبە دىتن و ل سەرى چىا و جھىن ئاسى و تىر دارو بار و گژوكىا و بەر دەنتە دىتن. پىرىيا خوارنا وان بەلك و فىقى و بەرھەمى دارىن بلند و ئەوین ل جھىن ئاسى دا شىن دىن وەكى دارمازى و بەرۋى و دار كەزان و ھورمىك و كوهىشك و گرسك و ھژر و....ھتد.

درتژاھىيا كەلەخى ل كەل سەرى (۹۰-۱۳۵سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۶۰-۷۵سم).
 درتژاھىيا كورینى (۲-۳سم).
 كىش (۲۰-۳۵كگم).

بەرازى كویشى:

ناڤ ب زمانى عەرەبى: الخنزیر البرى
 ناڤ ب زمانى ئىنگلىزى: Wild Boar
 ناڤى زانستى: Sus scrofa

گىانەوهرەكى شىردەرە خودان چوار دەست و پى بە و سمدارە و (دو سم) ھەنە ل ھەر دەست و پى بەكى و سەرى وى ب ملیڤھ نوسىابە ئانكو ستوكور نىنە و لمبىسەكا(دڤن) درتژ ھەبە بۇ ھەلكۆلىنا ئەردى و ھىزىش كرنا سەر مروف و گىانەوھرا و خودان لەشەكى ب ھىز و مەزەنە و تژى بە، دەست ژ پىا درتژترن و خودان سەرەكى مەزەن و شۆر و چەمىاي بۇ

كەلەخى نىر ى وان گەلەكى مەزەنە و نىزىكى (۴۰-۹۵كگم) و نىر ى بەرنىاسە ب دو شاخىن ستوور و درتژ و باداى و ڤرھە و پەحن ب سەر پىشتى دا درتژبووى ھەنە و ھندەك گروڤرك (بازنە) ل دۇرماندۇرى شاخى ھەنە، درتژاھىيا وان د گەھىتە (۴۰-۶۰)سم و مى بچوویكتەرە ب كەلەخى ڤە ژ نىرى و بەرنىاسە ب دو شاخىن بچوویكتەر ژ نىرى و تىژ و بارىك و بادانى نەك پەحن، كو درتژاھىيا وان دگەھىتە (۱۰-۲۰سم) و دەست و پى د ستوور و پەحن بۇ خۇ گرتن و ھافىتىن ژ كەڤرتن بلند و مەزەن.

لەش ب پویرتەكى درتژ و گەوهرى ڤەبووى داپوشى بە ل ھافىنا و ل زڤستانا گەورى تارى و ل نىرى ھەبوونا ھندەك خىچىن رەشى تارى ل ستوى و پىشتى و سەر پىيا و كىلەكا.

جۇتبوون و زاوئى: ل پابىزا دەستپى دكەت و دەمن ئاڤسبوونى (۶) ھەبىش و ھندەك جارا دىتە (۶،۵) ھەبىف و سالى جارەكى ل دوماھىكا نىسان و سەرى گولانى دا دزىن و زۆرەى جارا ئىك يان دو كارىن كویشى دەنىت و زۆرەى جارا ل شكەفتىن بلند و ئاسى تىشكىن خۇ ددانىت.

درتژاھىيا كەلەخى ل كەل سەرى (۱۰۰-۱۶۰سم).
 بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۵۰-۹۰سم).
 درتژاھىيا كورینى (۱۱-۱۶سم).
 كىش (۴۰-۹۵كگم).

شەر:

ناڤ ب زمانى عەرەبى: الایل - الیحمور (ظبى الغیاض)

ناڤ ب زمانى ئىنگلىزى: European Roe Deer
 ناڤى زانستى: Capreolus capreolus

گىانەوهرەكى شىردەرى سڤك و زراف و حولى بە و پویرتى وى ى كورت و نەرم و حولى بە و گەورى ب سۆرى ڤەبە، سەرۋچاف دگەورن و جۆت شاخىن درتژ و چەق چەق درتژاھىيا وان (۲۳-۲۵)سم) ل نىرى لى چ شاخ ل مى يا دا نىن.

سەر دوماھىك دەن ب پارچەكا رەش ل سەر

كىرۈشكا كويىقى (كىرۈشكا گەور):

ئاف ب زمانى عەرەبى، الارنب البرى الاوروى (الارنب البرى)

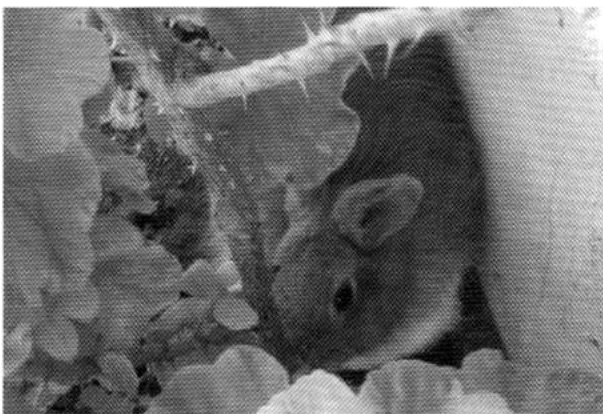
ئاف ب زمانى ئىنگلىزى، European Hare

ئافى زانستى، Lepus europaeus

گيانەۋەرەكى شىردەرە، دەيتە نياسىن ب سەرەكى بچويك و جۆت گوھىن درىژ و دومايك تىژ، و دومايكا وان ب رەنگى رەش دەين و پويوتەكى درىژ و نەرم و ب رەنگى گەور قەبووى و نىزكىنى سىپى و كوربىھكا تىر پويوت و بەرەف رەشى قە ژ پىشتى قە و سىپى ژ بنقە و دەست و پى كورتىن.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جەين كو زەقىين چاندنى و گەر و رووبار و جۆين ئافى و كزوكيا ژ لايەكى قە و ژ لايەكى دى قە ل چيا و دۆل و نھال و زەقىين تىر پويش و پەلەخ دژىت، بۇ زانين كىرۈيشك ل گەل ژىنگەھا خۇ رەنگى خۇ دگھۆرىت، ئانكو دەمى پيش و پەلەخ ل دەشتى بيت رەنگى وئ وەكى وئ ژىنگەھى لى دەيت تاكو بشىن خۇ ب پارىزىت، ژ بەرەندى دى بىنى ل پيش چافىن مرۇقى ژ ئاف تراشەكى يان قەفتەكا پيش و پەلەخى دەرکەت و بازدا بىنى تۇ ھزر بکەى كو ئەقە جەئ ھەبوونا كىرۈيشكى يە، خوارنا وان ھەمى فىقى و دەرەمەت و پھىن دارى يە وەكى گوندۆر و باجان و سىف ..... ھتە.

زاوژى و جۆتبوونا وئ ل مەھا كانوونا ئىكى و تاكو كانوونا دووى بە و يا مىن ۴۲-۴۳ رۇژا دمىنيتە ئاقس

خوارى و ل دەمى ب رىقەچوونى پىچەكى بلند دكەت و رەنگى پويوتى رەشى ب سۇرى تارى قە و چەند بەرەف وەرژى زفستانى قە دچىت پويوتى وى بۇش و پتر لى دەيت، ل گيانەۋەرە گەھشتى و مەزن دى بىنى قەفتەكا مويى كەقەرە قەبووى و درىژ ل سەر پىشتا وان ژ ستوى قە درىژ دىت بۇ سەر پىشتى.

جۆتبوون ل وەرژى پايىزى دىت ژ چريا ئىكى تا كانوونا ئىكى و ماوھىي ئاقسبوونى ۳ ھەيقن دىشيت ۲-۱۲ تيشكا بکەت و نىزكىن وان د بچويك و پويوتەكى نەرم و نازك و كورت پى ھەى، د سالا ئىكى دا و تاكو ژى وان د بيتە ۶ ھەيق شىرى دەيكا خۇ دخون.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جەين كو زەقىين چاندنى و گەر و رووبار و جۆين ئافى و كزوكيا و قەرەم و لەقەن و شەھ و تەراتى لى ھەى دژىت، پتر ب شەقى ب شىوھىي كۆم كۆم ژ ۱۰ بەرازىن نىر و مى ژ جەئ خۇ دەرەكەقىت و يا ژ ھەميا مەزنتىر ب ھەمى قە (مى) سەرکىشيا وان دكەت و ل دۇرماندۆر پىن نىر پاراستنا وان دكەن، و زۆرىمى ژيانا وى ل ناوچىن چيايى و ل بەر لىقىن رووبارىن ئاسى و ب زەحمەتە و ل نىزكى زەقىان ل دەمى گەھشتىن دەرەمەتى وەك باجان و پتات و سىف بن ھەرد و سىف و خۇخ و گوندۆر و باجان رەشك..... ھتە. بەراز زەرەرو زيانىن مەزن د گەھىنيتە زەقىين چاندنى و بەرەھەمى وان.

جۆتبوون و زاوژى: ل چريا ئىكى دەست پى دكەت و دەمى ئاقسبوونى (۵) ھەيقن و ژ ۶-۹ تىژكا ل دەستپىنكا بەرى دا دكەت و ئەگەر خوارىن و گەش و ھەۋابەكى گونجاي ھەبىت دەلىقە ھەبە سالى دو جارا بىزىت.

درىژاھىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۱۰۰-۱۷۰سم).

بلنداهىيا ملا ژ نەردى (۸۵-۹۰سم).

درىژاھىيا كورىي (۱۷-۲۰سم).

كىش (۸۰-۱۳۰كگم).

قە بچىت سۆر ب سەر پرتەقالى قە دچىت و دەست كورتترن ژ پىيان و يىن بەر نياسە ب سىفك ب رتقەچون و خو ھاقىشتىن ل ناپ بەرا و چەقەن دارا و ئەردى. ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ھەنە، ب تايبەت ل وان جەين كو چيا و دۆل و نھالين پرى دار بەروى و كاژ و مازى و گويز و باھىف، ھەرۈسە ل ناپ چەم و بىستان و زەقەين پرى دار فىقى، چونكى خوارنا وان ھەمى فىقى و بەروى و دان و رھين گىياھ، لىن حەزا وان پتر ل سەر گويز و باھىف نە.

درىزھىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۱۹۰-۲۵۰ملم).

درىزھىيا كورىي (۱۲۰-۱۸۰ملم).

كىش (۳۰۰-۴۵۰گم).

سقورى رەش:

سقورى رەش ئىكە ژ گىانەوھەرن بنەمالا (قوارض) يىن شىردەرە، بەرنياسە ب سىفكى و زىرەكى و رىك و پىكى و خودان كورىەكا درىز و پرى پويرت و دو چاقىن ديار و گوھىن گرۆفر و زۆرەى جارا ب سىفكى و بەزاتى ب سەر دارا دكەفىت و دشىن ل سەر ئەردى و د ناپ پىش و پەلەخى دا ژى ب بەزىت.

كىشا سقورى پىنگەھشتى نىزىك (۱۳۰-۴۸۰) گرام و يىن نوو ژ دايك بووى (۸-۱۲) گرامە، يا مى سالىن جاركى يان دو جارا دزىن و ھەر جاركى (۲-۶) تىشكا دەينىت و دەمى ناپسبوونى (۳۶-۴۵) رۆژن.

تشتى سەير و ئەنتىكە ل قىرئ ئەوھ كو ل كوردستانى ئەف جۆرى سقورەى يىن ھەى لى يىن كىمە، ب تايبەت ل دەقەرا ئامبىدىن و سىلاف و قەدشنى

و ژ ۱-۷ تىشكا دكەت و شىان ھەنە سالى ۳-۴ جارا ناپس بىت.

درىزھىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۴۰-۱۸۰سم).

بلنداھىيا ملا ژ ئەردى (۹-۱۸سم).

درىزھىيا كورىي (۶-۱۳سم).

كىش (۲-۱۶كگم).

بنەمالا ھەتكەرا (القوارض)

سقورە:

ناف ب زمانى عەرەبى، السنجاب القوقازى (السنجاب الفارسى)

ناف ب زمانى ئىنگلىزى، Caucasian Squirrel

نافى زانستى، Sciurus anomalus

سقورە ل زۆرەى و ھەلاتىن جىھانى ھەنە ب تايبەت ل ھەلاتىن ئەفرىكا باشوور و ئەمىرىكا و ئاسىيا و زۆرەى وان رەنگى كەورئ تارى و زەرى قەبووى و سقورئ سەرب كەورى قە يە و ل ھندەك ھەلاتا پتر تارى دبىت. كوردستان ژى ئىك ژ وان ھەلاتانە كو يا پرە ژ سقورە، ب تايبەت ل ناپ زەقەين پرى دار بەروى و ل زۆرەى وان چەم و بىستانا ھەنە ئەوین پرى دار گويز و باھىف و خوخ و حولىك و توى.

سقورە گىانەوھەرەكى دەيتە نياسىن ب كورىەكا درىز و تىر پويرت كو درىزھىيا وى د كەھىتە ۵۰-۸۰٪ ئى كەلەخى وى و پويرت يىن نەرم و نازك و تىرە و رەنگى وى سۆرەكى گەورە، چەند بەرەف پشتنى قە بچىت كەورتر لى دەين و چەند بەرەف زك و دەست و پىا

ھەرۋەسالى ئاق چەم و بىستان و زەقىن پرى فىقى و شىنكاتى و شەھدار كو پرى فىقى و زەرزەوات و رھىن گىاي ھەنە.

زۇربوون و زاووزى، جۇتبوون ل دەسپىكا بەھرى دەست
پى دكەت و دەمى ئاقسبوونى ۱۰ رۇژن و د شىن ۲-
۴ تىژكا بكتە، ب كىشەيا مشكەكى و ئىكسەر
چچكىن دەيكا خو دمىژن و زلپتىكىن وان ل دەمى
بوونى د ھاتىنە.

درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۵۵۰-
۸۵۰ملم).

درىزاهىيا كورىي (۱۱۰-۱۳۰ملم).

كىش (۱۰-۱۰۰گم).

مشكى مالى (مشكى ئاق خانىيا)

ئاق ب زمانى عەرەبى، الفأر المنزلى (فار البيوت)

ئاق ب زمانى ئىنگلىزى، House Mouse

ئاقى زانستى، Mus musculus

گىانە ھەرەكە كورىيەكا درىژ دەھىنە نىاسىن بو نىر
پويرتتر ژ مشكىن كويشى و پويرت يى نەرم و نازك
و رەنگى وى گەورەئ قەبوويە و چەند بەرەف زك و
دەست و پيا قە بچىت قەبووي تىر لى دەھىن و كەلەخ
بچويك و سەرى درىژ و دەر و دفن تىژ و ديار و بەرچاڧ
و دو گوھىن كورۇقر و چاڧ ديار.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى
و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جھىن كو
پتر مروف و ھاتن و چوون و خوارن رىتن و ھاقىشتنا
بەرمايكىين خوارنى لى ھەي، ۋەكى سەر گويفك و
زىلخانە و بەر ديوار و جھى رىتنا خوارنى و كۆگەھىن
قويىتى و كۆگەھىن ئاق مالا يىن دان و دكاكى،
ھەرۋەسالى بەر لىقىن روبرار و جويىن ئاقى و گەركىن
ئاقى كو ژىدەرىن خوارنى لى ھەنە.

جۇتبوون و زاووزى، د ھەمى ۋەرزىن سالى دا مشك
جۇتبوون و زاووزى دكەن و دەمى ئاقسبوونى ۱ رۇژن
و ھەر جارەكى ۷-۱۰ تىژكا دكەت و د شىيان دا ھەبە
سالى (۸) جاران ئاقس بيت و ب زىن.
درىزاهىيا كەلەخى ل گەل سەرى (۷۰-۱۲۰ملم)،
درىزاهىيا كورىي (۷۰-۱۰۰ملم)،
كىش (۱۲-۳۰گم).

و دبىت ل جىايى گارەي و مەتىنى و دەقەرا بەرۋارى
بالا ھەبىت، ئەف جۇرى سقۇرەي تا ئھال كىشۋەرى
ئاسيا نەھاتىە تووماركرن و چەند سقۇرەك ژ وى
رەنگى ل باغچى گىانە ۋەرا ل دھۆكى ھەنە.

زۇربوون و زاووزى، ل دوماھىكا زىستانى بە و دشىن
سالى دوجارا بزىن، دەمى ئاقسبوونى ۱ ھەفتەنە
(۴۰-۴۵) رۇژ و سقۇرە د شىن ۳-۱ تىژكا بىنىت.

سيفور:

ئاق ب زمانى عەرەبى، الشبهم (الدمالج)

ئاق ب زمانى ئىنگلىزى، Indian Crested

Porcupine

ئاقى زانستى، Hystrix indica

مەزىنترىن جۇرى گىانە ۋەرىن لەتکەرە (القوارض)،
كەلەخەكى مەزىن و بەرچاڧ و ئاشكرا و تەمەت
پشىكەكى بە، زۇر يى مشەبە و پويرتى وى رەنگى
گەورى تارى و داپۇشى بە ب چىخنىن (زلىن) تىژ و
درىژ و ب رەنگى رەش و سىپى و ئەف چىخنە (زختك)
باشتر ل دەمى ھىرشكرنى و بەرگرى كرنى ژ خو
دەمى خو قز دكەت ديار دىن، فان چىخنا (زختكىن)
تىژتر ژى دەر دكەفن و بزالە دىن ل دۇرماندۇرى سىخورە
و زەرە و زىانى پى د گەھىنىتە دوژمنى خو.
ل گەل ھەبوونا پويرتەكى تىژى و درىژ ل ل سەر
سەرى و ستوى و ملا و ھەبوونا خىچەكا رەنگى
سىپى ل بن ھەفكى.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى
و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جھىن كو
جيا و دۇل و نھالىن پرى كزوكيا و شىنكاتى ھەنە،

جوردى گەور:

ناف ب زمانى عمرەبى، الجرذ البنى (الجرذ النرويجى)

ناف ب زمانى ئىنگلىزى، **Brown Rat**

نافى زانستى، **Rattus narvegicus**

گيانەوهرەكە دەيتە نياسىن ب كەلەخەكى ب ھىز و درىز و دفنەكا نە درىز و ديار و كوربەكا درىز كو ژ درىزاھىيا كەلەخى زىدەتر نە بيت و پويرتەكى تىزى و رەق و زفر و رەنگى گەورى تارى و تۇخ ل پىشتى و كىلەك و رەخا و پويرتى بن زكى و دەست و پيا فەبووى ترە و ھندەك جارا فى جوردى ب رەنگەكى رەشى تارى زى د بىنن، ئەفى جوردى سەرەكى مەزن و جۆت گۆھىن گروفر و تىر پويرتى نەرم و دو چافىن ديار ھەنە.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى، ل سەرانسەرى عىراقى و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جھىن كو جھى ئاكنجىبوونا خەلكى يە و ل دۇرماندۇرى مال و بىستان و زەقىن دەرامەتى و ل بەر لىقىن گەركىن نافى و رووبارا كو دان و دكاك وەك خوارن بۇ لى ھەيە و بى بەرنىاسە ب كۆلانا كەنالا ل بن ئەردى دا و ناخى ل بەردەرى كونىن خۇ كۆم دكەت.

درىزاھىيا كەلەخى ل كەل سەرى (۱۹۰-۲۹۰ملم).

درىزاھىيا كورىن (۱۷۰-۲۲۰ملم).

كىش (۲۵۰-۵۰۰گم).

بەمالا گيانەوهرىن كويى يىن مېشومۇر خۇر:

ژويىزى:

ناف ب زمانى عمرەبى، قنقد ابيض الصدر

ناف ب زمانى ئىنگلىزى، **Southern White**

breated Hefgehog

نافى زانستى، **Erinaceus concolor**

دەيتە نياسىن ب كەلەخەكى مام نافنجى و پويرتى وى يىن گەورى فەبووى و پرى زلپتىكىن تىز و سەرى گورۇفر و دفنەكا درىز و سەرى وى رەش، ھەرەسا بن زك و بن حەفك ب پيرتەكى سېى گەورفە داپوشى يە.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جھىن كو جيا و دول و نھالىن پرى دار و درەخت ھەيىن ھەرەسا ل ناف زەقىن پرى داروبار و ل زۇرەي چەم و بىستانان و زور بى مرۇف دۇستە، لى ل دەمى مەترسىيا ھىرش برى ل سەر ھەبىت خۇ تىك و ھەردكەت و ھەمى زلپتىكىن خۇ بۇ خو پاراستنى ژ دوژمنى قىچ دكەت. ل دەمى زقىستانىن دوور و درىز ژويىزى بۇ ماوھىن ۵-۱ مەھا دچىتە د كرىارا سىرپوونى دا.

خوارنا ژويىزى ل سەر مىش و مۇر و كرم و ھىكىن ھىكناقى و خىشۇكانە، ھەر وەسان ل سەر بالندىن بچويكە و باھرا پتر خوارنا خو ب شەف ب دەست خوقە دەھىت.

ژاوىزى و جۇتبوون، ل سالى جارهكى و ب تايەت ل وەرزىن بەھار و ھاقىنا جۆت بوون چىدبىت و دەمى ئاقسبوونى ۳۰-۴۰ رۇزا فەدكىشىت، يا مى د شىت سالى جارهكى تا دو جارا ئاقس بىت.

درىزاھىيا كەلەخى ل كەل سەرى (۲۵-۳۰سم).

كىش (۳۰۰-۱۰۰۰گم).

بزن شك:

گيانەوهرەكى تەمەتى پشيكەكى يە و چوار دەست و پى ھەنە و تبل و نىنوك درىزە و كوربا وى نىزىك مەترەكى يە، ل دەشت و زەفى و جھىن چەراندا مەرۇمالاتى دا دژىت و گۆھانىن بزنا دمىژىت و نافى وى ژ ھندى ھاتىە.

ژىنگەھا جوگرافىيا وى ل سەرانسەرى عىراقى

كلوخەكى ھەستى بىن رەق و قايم و ھەمى لەشى داپوشى پىكەھىن كو پىكەھاتىيە ژ ھەستى ستوور و كەقنار و رەق و ئاسى كۆل دەمى ھەبوونا ترس و قەشارتن ژنەيار و درندە و ھەر تىشتەكى نە چافەرنكىرى ل دۆرماندۆرى وى خۇ د قى كافلانى دا قەدشېرىت و دەما خۇ دىن قى كلوخكى قە قەدشېرىت چەندىن درب و گرانى و ھىز نەشىن كارتىكرنى ل لەشى وى بكەن و ل دەمى چ مەترسى ل سەر نەبىت ب شىوھكى نازادانە سەر و دەست و پى و لەش ديارن و دىن ماوھكى زۆر درىژ بىرىت كو ھندەك جارا دگەھىتە نىزىك ۱۵۰ سالان.

كۆيسەلى كوردستانى ۋەكى ھەمى كۆيسەلىن دىمى ددان نىن، بەلكو دەقەكى درىژ و خۇش بۇ بىرىن و پارچە پارچە كرنا خوارنى ھەيە، ھەرۋەسا بۇ ب رىقە چونى زۆر بى رەھەتە و ھىدى ھىدى ب رىقە دچىت.

جۆتبوون و زاۋى: ل دەمى زاۋى بوونى يا مەردى دكۆلىت و كۆركەكى چىدكەت بۇ دانانا تاكو ۱۷ ھىكا و پىشتى ھىككرنى وان ھىكا بۇ دەمى ۳-۸ ھىقا ب جەھ دەھلىت و ئەو بخۇ ھىكى د شكىنن و دىنە تىزگ و دەردكەقن و ژانا خو دىنە سەرى، لى ھەردەم نىچىرەكا ب ساناھى نە بۇ بالندا و خىشۇكىن دى ۋەكى مارى.

كۆيسەلە ل ھەمى جىھانى دىرىت، ل جەھىن گەرم و سار و ھىككاتى و شەھدار و ھندەك جۆرىن ھەين د دەريا و زەريا دا دىرىن، لى جىاۋازىيا دەست پىيا

و كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ل وان جەھىن كو دەھىنە بكارئىنان ۋەك جەھى بىھنقەدان و مەخەل و شەقىنا تەرش و كەۋالى.

كۆما گىانەۋەرىن خىشۇك:

ناف ب عەرەبى، الزواحف

ناف ب ئىنگلىزى، Reptiles

ئەف جۆرى گىانەۋەرا و ل دووف ناقى وان كو خۇل سەر ئاخى (ئەردى) دىشىنن و ھندەكا دەست و پى پىقە ھەنە ۋەكى ماركىسك و كۆيسەلە، لى ھندەك د بى دەست و پى نە و خۇل سەر ئەردى دىشىنن ۋەكى مارى، پىتر ۷۰۰۰ جۆرىن گىانەۋەرىن خىشۇكا ل سەر روۋى ئەردى چ ل سەر ئاخى يان د ناف ناقى دا بىرىن ھەنە و ھەرىما كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى بى بەھر نىنە ژ فان جۆرە گىانەۋەرا، بەلكو چەندىن جۆر و رەنگ ژ فان خىشۇكا ھەنە و چەندىن جۆر ب بوورىنا سالا ئەو دەرد و ستەما ل ژىنگەھا كوردستانى ھاتىيەكرن ژ تىكدان و كىمابارانكرن و سۇتتا ئاقار و كۆزۈ پاۋانان بوۋىە ئەگەرى ژ دەستدان و نەمانا گەلەك خىشۇكان.

ئەقىن ل خوارى ژى ھندەك نەمۇنە نە ژ گىانەۋەرىن ل پارىزگەھا دھۆكى ھەين ژ كۆما گىانەۋەرىن خىشۇك:

كۆيسەلە:

ناف ب عەرەبى، السلحفاة

ناف ب ئىنگلىزى، Turtles

دەھىتە ھىمارتن ژ كەفنترىن گىانەۋەرىن سەر روۋى ئەردى ب تايىتە ژ كۆما خىشۇكا، كۆيسەلى ل كوردستانى ب رەنگەكى گىشتى ژ جۆرى كۆيسەلى دىمى يە ھەرچەند ھندەك ژ ژانا خۇ دناف ناقى دا دىتە و ھندەك جارا د بىزىنە قى كۆيسەلى دىمى (كۆيسەلى فىل) چونكى پى و دەستىن وى د كورت و ستوور و ب تىلا دوماھىك دەھىن ئانكو ۋەكى دەست و پىن فىلى نە، كۆيسەلى كوردستانى ۋەكى ھەمى كۆيسەلىن جىھانى بىن دىم ب كافلانەكى يان

كېمى ھاقدىر:

ناف ب عمرهې، التنين المراقب

ناف ب ئىنگلىزى، Komodo Dragon-

نافى زانستى، Varanus komodoensis

ئەف گيانەورەرە (كېمكە) ئىك ژ گيانەورەين خشۆكە، درىزىيا وى نىزىكى (۴) مېترانە و گوشت خۆرە و مېش و مۆر و بالندە و خشۆك و مېشك و مار و گەلەكەين دى و ھندەك جاران فىقى ژى دخون.

- ئەف وئە ژ ئالىي ئوسمان باجلۇرى ئە ل دەفرا بجىلى ھاتىبە گرتن

گەلەك يا ھەستىيارە بۇ دۆرماندۇرى خو و ھىك كەرە و نىزىك ۳۰-۳۵ ھىكا ل بن ئاخى دا دكەت و فەدشېرىت، ئەف خشۆكە ژ وان خىزانانە كو ل جىھانى گەلەك يى كىم و د بنىاتدا دا ل ئەندونىسىيا خۆجھە و نھا گەلەك كىم بوويە و ب زحمەت ل ھندەك جھا بىنە دىتن. و نھا مەترسىيا ژ ئاقچونى ل سەر ھەبە و د رىكەفتنا سايتس (رىكەفتنا جىھانى يا نەھىلانا بازىرگانى كرن ب گيانەوەر و رووھكىن كوېقى) ل لىستا ئىك دا يە.

ل سالا (۲۰۰۷) ئ ل گوندەكى ناحيا بجىلى سەرب قەزا ئاكىرى قە ژ نىكەكى قە ژ لايى تىمەكى رىفەبەرىيا مىنا ل دھۆكى دەمى كارى روويىقى دكر ھانە دىتن. لى دووچچونەكا بەردەوام ژ ئالىي سازىين زانستى قە بۇ نەھاتەكرن و نە ھاتەتووماركرن.

دگەل بىن دىمى ھەنە كو شوينا تىلا وەكى پەحنكا دەستى نە بۇ مەلەقانىكرن. خوارنا كوېسەلەى بىرتى يە ژ گژوگيا و فىقى و زەرزەواتى كو ب دەمى خو يى تىز و خۆش دېرىت و پرت پرت دكەت.

كېمكە (مارگىك):

ناف ب عمرهې، الوزعة (أبو برص)

ناف ب ئىنگلىزى، Gecko

چەندىن جۇرىن كېمكا ھەنە ل جىھانى كو د كەھنە نىزىك (۱۰۰) جۇرا و كوردستان و پارىزگەھا دھۆكى ئىك ژ فان پارچىن ئەردى يە كو چەند جۇرىن فان كېمكا لى ھەنە، ژوانان جۇرىن دناف دار و بارا دا دژىن، و بىن ل جھىن خىز و ناخ و كەفر و تەحتە بەرا دژىن، و بىن ل بەر كاشخانكا و ناف مال و عومبار و جھىن دەرامەتى و گەلەك جھىن دى و دژىن و تۇ دشىنى ل جھەكى بتنى زىدەتر ژ چەندەكا ببىنى. دىتنا فان جۇرە گيانەوەرا پېچەكى ب زحمەتە، چونكى پتر ب شەف دەردكەفن دەمى ل دووڤ خوارنا خۇ د گەرن كو ل سەر مېش و مۆران د ژىن. دەست و پىن وان ب چوار تېلېن درىژ ب دوماھىك دەين كو خو ب ھەمى تىشتافە د گرىت و درىژاھىيا كېمكەمى ژ (۷-۱۵) سەنتىمرا نە. ل دەمى زاوژى سالى جارەكى يا مى ھىكا (۱-۳) ھىكا دكەت و ئەف ھىكە ب درىژاھىيا (۲-۳) مەھا د بنە تىزك.

مار:

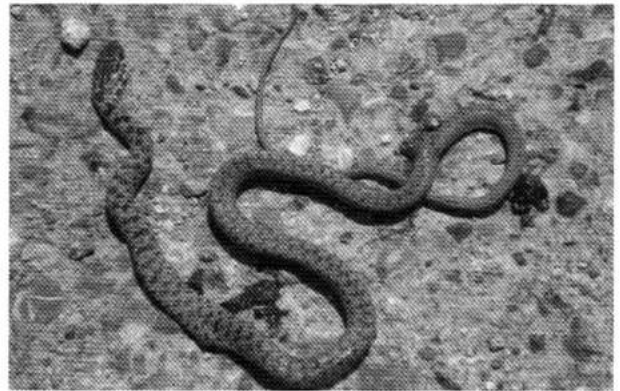
ناف ب عمرەبى، الحية (الثعبان، الافعى)
 ناف ب ئىنگلىزى، snake

مار ژ گيانەوهرىن خشۆكە و دەست و پى پىئە نىنن و ل سەر زكى خۇ دخشىنىت و ب هيزا كفاشتىن ماسۆلكىن زكى ب رىئە دچىت، زۆرىەى مارا دو كىلبىن درىژ و تىژ ب پەحنكا سەرى يا دەقى قە ھەنە و ل دەمى پىئەدانى ژەر درژتە قان كىلبا و ب دوژمنى خۇ قەدەت.

مارىن كوردستانى سالى جارهكى كەقلى خۇ (پىست) دگھۆرن و ل ھافىنا جۇت دىن و زاوژى د كەن و ھەر جارى (۵-۱۲) ھىكا دكەت و نىزىك ۱۲-۱۵ سالا دژىن (تەمەنى) ئەگەر نە ئىنە كوشتىن.

چەندىن جۆرىن مارا ل كوردستانى و ب تايبەت ل پارىزگەھا دھۆكى ھەنە وەكى (مارى رەش، كورەمار، ھەسپە مار، مارى ئاقى، تىرەمار، و مارى جنجلوك، مارى ب زەنگل و گەلەكىن دى) و ھەر ئىك ژ قان جۆرە مارا رەنگ و درىژى و پانى و كىش و شىواژى خوارىن و ھاتن و چون و رىژەيا پىئەدانا دوژمنى خۇ و مەترسىيا وى ل سەر نىچىرا وى جياوازە، بۇ نموونە مارى رەش وەسا ژ باب و باپىرىن مە ھاتىبە زانىن كو مرقۇف دوستە و ب كەسى قەنادەت، بىتنى ئەگەر ھاتە ئاززاندىن يان تۆرەكرن د شىت بەرگرىي ژ خۇ بكەت، لى ھەسپە مار و كۆرەمار ب سەھم و ھەببەتن و دىتتا وان يا ب ترسە ژ بلى كو ژەھراوان زى ل دەمى پىئەدانى يا دژوارە.

زۆرىەى مارىن ھەرىما كوردستانى سەرى وان سى گوشەبى نە، دو كىلبىن ب پەحنكا دەقى قە ھەين

كو ل دەمى پىئەدانى پرى ژەر دىن و درژىتە برىنا نىچىرا خۇ.

بۇ ل دووڧ گەرىانا خوارنا خۇ زۆرىەى جاران مار ب شەف و ل دەمى فىنكاتى دەردكەفىت و خوارنا وان برىتى يە ژ مشك و بەق و جورد و بالندە و ... ھتە، ب روژ زى مارىن ل جھىن نەپەنى و سىبەر نىقىستى يە.

كۆما گيانەوهرىن ھىكئاقى:

ناف ب عمرەبى، البرمائيات
 ناف ب ئىنگلىزى، Amphibians

برىتى نە ژ گيانەوهرىن جۆرى برپەدار و پىستى وان ب پىلەكا (الحراشف) داپۇشى يە و د ژيانا خۇدا ل ھىكى و د ناف ئاقى دا ژىن و ل سەرتاسەرى جىھانى نىزىك ۳۲۰۰ جۆرىن قان گيانەوھەرا ھەنە، ھەرىما كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى نموونەكا زۆر باشە بۇ دىتتا قان جۆرە گيانەوھەران، وەكى بەق و خەجخەجۆك و ..... ھتە، ئەف گيانەوھەرە ل دەمى جۆتوونى زۆرىەى وان نىر و مى پىكقە قەستا ئاقى دكەن بۇ دانانا ھىكا و ھندە جۆر ل ناف جھىن شەھدار و تەر زى ددانن، ئانكو ژ دەرقەى ئاقى و ئەف ھىكە پىشتى دەيتە تروكاندىن، گيانەوھەرىن بچوبىك ژى دەردكەقن، ماوہبەكى دناف ئاقى دا ژيانا خۇ د بەنە سەرى و پاشى پىچىپچە دەردكەقنە سەر ھىكئاقى، زۆرىەى وان درىژاھىيا وان نىزىك ۱۵-۲۰ سم و كىشا وان نىزىك ۱۰گم.

ئەقېن ل خوارى زى ھندەك نموونە نە ژ گيانەوھەرىن ل پارىزگەھا دھۆكى ھەين ژ كۆما گيانەوھەرىن ھىكئاقى:

بەق:

ناف ب عمرەبى، الضفدع
 ناف ب ئىنگلىزى، Frog

ئىك ژ گيانەوھەرىن ھىكئاقى بىن ھىك و مەلەقانىكەرد ناف ئاقى دا و ل دىمى يان ب رىئەچوون يان ب لوقا ب رىئە دچىت و ھندەك جۆرىن وان

• خەجفەجۆك (بويكا بارانى، بويكا ناوى،
سەلەمەندەرى كوردستانى):

ناف ب غەربى، سەمىندل الماء

ناف ب ئىنگلىزى، Newt

ئافى زانستى، Urmia Salamander

(Neurergus crocatus

Kurdistan Newt (Neurergus

(microspilotus

جھ ل دەستپىكى وەكى زانايىن بايولوژى دياردكەن كو دزقريتە قە بۇ كوردستانى و ب تايەت ل باژىرتى ئورمى ل ئىرانى و ژبەر هندى ب ئافى ئورمى هاتىبە ئافكرن لى ئەفرۆكە زانايىن بايولوژى گرنگى يەك دايە فى گيانەوهرى و نها مەترسىيا ژ ئافچونى ل جىهانى ل سەر هەيە و د ئاف لىستا ژمارە (۲) يا كەفتنا رىسايىتس دا يە (لىستا گيانەوهرىن مەترسىيا ژ ئافچونى ل سەر هەيە)، دەيتە زانين كو ل هەر چوار پارچىن كوردستانى ب زورى دەيتە دىتن ب تايەتە د سەروكانيا و رووبارىن ئافا تەزى و ئافىن نە گەلەك بۆش، پارىزگەھا دھۆكى ئىك ژ وان جەين گرنگە بۇ دىتنا فى جۆرە گيانەوهرى، لەورا پارىزگەھا دھۆكى بوويە جەن سەرنجا راكىنشانا زانايىن بايولوژى مينا زانايا بايولوژى يا ئىرانى (ئىلناز نەجەفى) ل زانكۇيا ئىجە يا توركى، كو شيا بۇ ماوەين ۷ رۆژا ب رىبەريا رىنخراوا كوردستان بۇ پاراستنا مافىن ئازەلى و ب هارىكارىيا فەرمانگەھا ژىنگەھا دھۆكى شياين چەندىن جەهان دەستنىشان كەن و فى گيانەوهرى بىينن و توومارىكەن، وەكى ئاف و ئاقارنى گوندىن تازىكا و گەرەگو و گارەى و كاي و رووبارىن بياوا و قدش و چەندىن جەين پارىزگەھا دھۆكى، ژىلى بارزان و حاجى ئومەران و گەلەكىن دى.

ئەف گيانەوهرە ژ گيانەوهرىن هشىك ئافى يە لى ژ خشۇكا دەيتە هژمارتن، چونكى دەما د ئاف ئافى دا نەبىت خۆل سەر ئەردى دخشىنىت و ژ بنەمالا بەقا يە و باهرا پتر ژ ژيانا خۆ د ئافى دا دبەتە سەرى و كورىەكا درىژ و دو دەست و دو پى و ل دەستا چوار تىل و ل پىيا پىنج تىل هەنە، نىر نىزىكى (۱۲-۱۵سم) و

دشىن ب سەر دار و كىرات و لەقەن و گز و گىايىن ستوور ب سەرگەقن.

جۇتبوون و زاوئى، ل دەمى بهارا يىن نىر ب شىنۆەكى كۆم كۆم، كۆم د بن و ب دەنگىن جوان سترانىن جۇرا و جۇر دىتەن داكو يىن مى ب نك خۇقە بكىشش و جۇتبوونى ل گەل بكەن و ل دەمى جۇتبوونى يى نىر يا مى هەمبىز دكەت و ل پىشتا وئى سويار دىت تاكو يا مى هىكا دكەت و هەردەم د ئاف ئافى دا دادنىت، پاشى يى نىر ئىكسەره وان هىكا د تروكىنىت و ئەف هىكە تاكو دەردكەقن يىن ل ئاف توپرەكى شەمايى دا داكو ئاف نەبەت.

زۆرىە جۇرىن بەقا ل سەرانسەرى جىهانى د بەلاقن و ل هەرىما كوردستانى و دەقەرىن پارىزگەھا دھۆكى ب هەمى جۇرىن خۇقە د ئاف ئافىن كىم و بۆش و ل بەر لىقىن رووبار و سەروكانى و گەرپكىن ئافى و ل ئاف گزوكىيى دا دژىن و ژ گيانەوهرىن گۇشت خۇرە، خوارنا وان زۆرىە جارا مېش و مۇر و تەقنىپىرك و كولى و مىرى و مشەخۇرىن د ئاف گەرپكىن ئافى دا يە كو ب رىكا ئەزمانى خو يى درىژ نىچىرى دكەت، و ل زۆرىە دەمى، سالى ب تايەت ل دوماهىكا بەهار و ھاقىنا دەردكەقىت، ژ جۇرىن بەرىەلاق ژى بەقا گەور و بەقا كەسك (بەقا سەيدا) و كىشنا وان ل دوووف جۇرى وان جىاوازه.

درىژاھىيا زۆرىە جۇرىن بەقا د ئاقبەرا ۵-۱۰ سم و ئاقبەرا ۴-۵ ساللا د ژىن و دوژمنى سەرەكى يى بەقا گيانەوهرىن وەكى مار و بالندە و پشىك ...هتد.

گيانەوهرىن بى بېرپە:

ئاف ب عمرەبى، الافقرىيات
ئاف ب ئىنگلىزى، Invertebrate

۹۷% ئى گيانەوهرىن سەر رووىن ئەردى كو
ل ئاف دەريا و زەريادا دژىن ژ قى مالى نه و دەپنە
نياسىن ب گيانەوهرىن بى بېرپا پىشتى و دابەش بن
ل سەر چەندىن بنەمالىن بچويكتر، وەك گيانەوهرىن
ئىسففەنج و گيانەوهرىن كرمى و جومكداران و ئىك
خانەبى و .....هتد.

بەلاتىنك:

ئاف ب عمرەبى، الافراشە
ئاف ب ئىنگلىزى، Butterfly

بەلاتىنك دەپنە ھژمارتن ئىك ژ جوانكەرىن
سروشت و ژىنگەھى و دلخوشكەرە بۇ دىتتا چاقا، ژ
گيانەوهرىن بنەمالا جومكدارىن بى بېرپى و ژ كلاسا
مىش و مۆرىن چەنگ و پەردادارە.

ل سەرتاسەرى جىھانى زىدەتر ژ ۱۵۰۰۰۰ ھزار
جۆرىن بەلاتىنكا ھەنەو دابەشكەرى نە ل سەر دو
كۆمىن مەزن، كۆما بەلاتىنكىن رۆژى كو ب رۆژ
دەردكەفن و چالاكن و جومجولەكا باش دكەن
وكۆما بەلاتىنكىن شەقى كو ب شەف دەردكەفن
و چالاكن.

ھەمى وەلاتىن جىھانى و ل ھەمى جەھ و ژىنگەھا
د ژىن ب تايبەت ل دەشت و بلنداھىيا و كوردستان و
پارىزگەھا دھۆكى ژى ئىك ژ وان ژىنگەھىن ھەرە باش
و گونجايە بۇ ژىن و ژيارا ب دەھان جۆرىن بەلاتىنكا.

ل ئاف سروشتى كوردستانى دا ب دەھان جۆرىن
بەلاتىنكىن رەنگاورەنگ و جۇراوچۇر و بچويك و
مەزن دەپنە دىتن، بگرە ژ بەلاتىنكى سىپى و سۇرى
تارى و رەش و زەر و نقچك نقچك و بەلاتىنكىن مەزن
و بچويك...هتد.

ھەمى لەش و چەنگىن بەلاتىنكا ب ھندەك
بەركىن بچويك داپۇشپايەنە و ئەف پەركە ل دەمى
دەستكرنا بەلاتىنكا ھندەك تۆزى ل سەر دەستى
مروقى د ھىلن و ئەف پەركە ب شىوھىين جياواز ل

مىن (۱۳-۱۸اسم)نە، مىن د شىت نىزىكى ۵۰۰ ھىكا
بكەت، و ل ھەمى وەرژى سالى، لى باشترىن دەم
بھارە و بى نىر بەرپىسارە ژ كارى تروكاندنا ھىكا.

زۆرىمى گيانەوھرا رەنگى رەش و پىيىن زەر لەش
داپوشى يە و لەش ھەردەم بى تەر و نويىسەكە و
ژەھرەكى دەردكەت داکو خۇ ژ دوزمىن خۇ ب پارىزىت،
لى ل دەمى دەستكرنى زىانى ناگەھىنيتە مروقى،
لى ھەردەما مروقى دەست كرى و پىشتى ھىنگى
كرە چاقىن خۇ بى شويشتن دى زىانى گەھىنيتە
چاقى مروقى، خەجخەجوك چەند پىرتىت پىستى
وى رەقتەر و زقرتر لى دەپن و تاكو پىر ژ (۲۰) سالا
وەكى مە دىتى دژىت.

چ سەلمەندەر بى ئافى بىت يان بى دىمى،
پىدقى ب ئاف و شەھ و تەراتىن ھەبە بۇ پاراستن ژ
ھىكبوونى، لەورا ھەردەم تو د شىنى خەجخەجوكان
ل ئەردىن تەر و شەھدار و گژوكىايى پر ئاف و خوناڧ
بىنى و چ جارا ل بەر ھەتاڧ و گەرماتىيا رۆژى
ناپىنى.

ژ خاسىەتىن قى گيانەوھرى دەما تىلەك يان
پارچەك ژ كوربا وى ژىقەدبىت ب ھەر ئەگەرەكى بىت،
پىشتى بوورىنا دەمى جارەكادى شىن دىت، خوارنا وى
ژى گيانەوھرىن بچويكىن ئاف ئافى دانە وەكى مىش
و مۆر و زىندەوهرىن بچويك و ب ئەزمانى خۇ بى دىرژ
دگىرت كو بى نويىسەكە و پاشى ب پەحنكا دەقى
خۇ دەپىرت و دادەويرىت، و وەكى زۆرىمى خشوك و
ھىكئافىا ل زقىستانى سەر دىت.

چىدكەت كو كەس نەزانىت يى تىدا و يى ساخە.
شەيتانۇكى دو جۆتىن ھەستىپىكەرا يىن ھەين
(جۆتەكى درىژە و چاف ب دووماھىكى فەنە بۇ
دىتنى و جۆتەك كورته وەك دەست و پى و دفن
ب كاردەينىت بۇ ھەست پىكرنا ھەرتشەكى ل
بەرامبەر و ب رىقەچوونى و بىھنكرنى و ل دەمى
ب رىقەچوونى ھندەك ئافا نويسەك وەك گلىزى ژ
لاشى خو دەردكەت بۇ ب ساناهى ب رىقەچوونى و ل
دەمى زقرىنا فە ئەو ماددە وەك نىشان ھشك د بيت
و ب رىكا وى د زانين كىشكە مالا وى.

شەيتانۇك ل ھەمى وەلاتىن جىھانى ھەنە و ب
تاببەت ل كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى چەندىن
جۆر و رەنگ ھەنە و زۆرىەى زۇرا وان ل سەر ئەردى و ب
داراقە د چن و ل وان جەين تەر و رىژا شەھى زۇر لى
ھەى وەكى بەر رووبار و زەقىين چاندنى و دارستانىن
تير دار و گژ و گيا و شەھدار ھەروەسا ل ناف باغچىن
مالا ب مشە د ھىنە دىتن ژ بەر رىژا شەھى و تەراتىيا
كيا و ھەبوونا گولا ل ناف باغچىن مالا دا.

درىژاىى يا وى ژ ۱-۵ سم و نىزىك ۵۰ گراما گرانى
يە و سىكا گرانىيا وان ژ قەلىپچكى يە.

زاوژى و جۆتبوون: شەيتانۇك ژ وان گيانەوهرىن
نيرەمۆكە، ئانكو ھەمان دەم دا نير و مى يە لى ل
دەمى زاوژى و جۆتبوونى پىدقى يە دو گيانەوهر بن،
ئىك ببىتە نير و يى دى ببىتە مى بۇ جۆتبوونى و
زۆرىەى جارا سالى ۵-۶ جارا زاوژى د كەن و ھەر جارى
(۵۰-۸۰) ھىكا دكەن و ھىكىن خو د ئافى دا يان ل
بن كەفرەكى د دانن و پشتى جووتبوونى ھەر ئىك
بەرف رىكا خو دچىت.

خوارنا شەيتانۇكا ل سەر فىقى و كەسكاتىي
چاندنى يە، لەورا زۇر زەرەر و زىانى د گەھىنيتە خەلكى
ژبەر تىكدان و خوارنا فىقى و زەرزەواتىن وان.

شەيتانۇك نىچىرەكا زۇر ب ساناهى يە بۇ مرؤقى
و لىدانا ترومبىلا و زۆرىەى گيانەوهرىن وەك بالندە و
خشۇك و لەتكەرا و بەقان و....ھتد خوارنا وان ل سەر
قان شەيتانۇكانە.

دووف جۆر و رەنگى بەلاتىنكا داپۇشىنە و رىكخستى
نە و رەنگى دەتە بەلاتىنكى ب شىنەوہەكى جوان.
بەلاتىنك ژ گيانەوهرىن مفادارە ژ بۇ ژىنگەھى
چونكى تۆزى ل كەل خو د ھەلگرىت ژ گولەكى بۇ
گولەكا دى.

درىژى : ژ ۳مەم تاكو ۲۵ سم.
ژى: بەلاتىنك د نافبەرا رۆژەكى تاكو ۶ مەھا و
پتر دژىت.
ژ گيانەوهرىن ھىككەرە و ژ ۵۰-۱۰۰۰ ھىكا ل
سەر بەلگىن گژ و گياى و شىنكاتى دكەت.
خوارن: بەلاتىنكىن بچويك و تىژك گژوگياى دخون
لى بەلاتىنكىن كەھشتى پتر ئافرىژا فەدخون.
مەترسى: مەترسىەكا مەزىن ژ ئالىن بالندە و
شىردەرىن بچويك فە ل سەر ھەبە.

شەيتانۇك:

ناف ب عەرەبى، الحلزون

ناف ب ئىنگلىزى، Snail

ئىك ژ گيانەوهرىن بنەمالا نەرمۆكان - گيانەوهرىن
نەرم و بى ھەستى كو پىكدەين ژ كەلەخەكى زۇر
نەرم د ناف قەلىپچكەكى (قەلغانەكى) رەق دا، قى
قەلغانى ل دەمى ھەر مەترسىيەك ل سەر ھەبىت
ژ ئالىن دوژمنافە ب كار دەينىت، ھەروەسا قى
قەلغانى بۇ پاراستن ژ سەرما و گەرمى ل ھاقىن و
زقستانا ب كار دەينىت، ديسان ژ ھشكاتىيا دژوار و
دەمى ھەست ب مەترسىيى د كەت دچىتە د ژوورقەمى
قەلغانى و پەردەكا جىلاتىنى ل بەر دەرگەھى دا

كىفزالە:

ئاف ب عمرەبى، السرطان

ئاف ب ئىنگىلىزى، crab

ژ بنەمالا جومكدارانە و پىنج جۆتىن پيا ھەنە، جۆتى پىشىن بىن ھاتىبە گھۆرىن بۇ دو كىلپا كو ۋەكى مەقەسەكى يان موچىنكەكى بۇ گرتنا نىچىرا خۇ و خوارنى و بەرگرى كرن ژ خۇ ب لەقدانا دوژمنى خۇ بكار دەھىنىت و زكى ۋى بىن بچويكە و لەشى ۋى ب كافلانىكى ستوور داپوشى بە.

كىفزالە ل ھەمى ۋەلاتىن جىھانى ھەبە و دىت پتر ژ ۳۵۰۰ جۇرا ل سەرتاسەرى جىھانى ھەبە و كوردستان ژى ئىك ژ ۋەلاتىن خوجھە بۇ دىتا كىفزالە، ب تايبەت ل دوژىن رووبار و كانىن ئافى و جھىن تىر گز وگيا و ھەناسا خو دكەت ب ۋەرگرتنا ئوكسىجىنى د ئاف ئافى دا نەكو بى ژ دەرفە و ھندەك جارا خۇ بلندكەتە جھىن ھىك ۋەك سەررە و كەفرا و بىن بەلگ و قورمىن دارا و د ۋى دەمى دا دىسان ئوكسىجىنى ھەلبى دا ئاف ئافى دا ئەۋى ھەلگرتى ل گەل خۇ بەرى ژ ئافى ب دەرکەفیت بكار د ئىنىت.

كىفزالە د شىن ژ ئاقبەرا ۳- ۱۲ سالا بژىت، ئەو ژى دەمىنە ل سەر ئاف و ھەۋاى و بارودۇخىن گونجاي ل دوژماندۇرى ۋى ژ خوارن و قەخوارن و گەرم و سەرما و دوژمنكارىيا مرۇقى و گىانەۋەرا ب تايبەت بالندەپىن كۆشتخۇر.

كىفزالە ل سەر ماسىن بچويك و بەق و كرم و ھەمى زىندەۋەرىن ۋەك مېش و مۇر د ئاف ئافى دا دژىت ب تايبەت ئەۋىن مرى و ھەردو كىلابىن پىشىن بۇ گرتنا نىچىرا خو ب كار دەھىنىت.

كىفزالە ژ گىانەۋەرىن ھىككەرە و ب شىۋەكى بەر چاف و زۇر زىندە دىت، ئانكو ھندەك كىفزالىن مى دىشىن تاكو ۴۰۰۰۰ ھىكا د ئىك دەم دا بكەت لى زۇرىبەيا وان ژ ئالىن گىانەۋەرىن دى قە دەھىنە خوارن.

كولى:

ئاف ب عمرەبى، الجراد

ئاف ب ئىنگىلىزى، Locust

برىتىيە ژ گىانەۋەرىكى بى بىرپە بى كۆچبەرى درىزۇك كو جۆتەكى پەر و جۆتەكى پىنن درىژ و

جۆتەكى سەمبىل و جۆتەكى دەستىن كورت ھەنە و شىيانىن فرىنا دوور نىنە، لى قۇناغ بۇ قۇناغى بىھنا خۇ قەدەت، ب سەدان جۆرىن كولىا ل سەرتاسەرى جىھانى ھەنە، ۋەكى كولىپىن مەزن و بچويك و كەسك و ل گەلەك مللەتا بۇ خوارنا مرۇقى ب كار دەھىن.

ھەرتما كوردستانى و ب تايبەت پارىزگەھدا دھۆكى ب زەقى و دۇل و نھال و چىايىن خۇقە باشترىن نەمونەبە بۇ دىتتا چەندەھا جۆرىن كولى ب تايبەت كولى بى بچوك و بى مەزن و بى كەسك (سەيدا).

كولى دەھىنە ھژمارتن خرابترىن دوژمىن دەرامەتى، ب تايبەت دەخل و دانى، نەمازە دەمى ب كۆم كۆچبەرىن دكەن و ل دووۋف خوارنى دگەرىن كو ھندەك جارا پترى چەندىن مەليون كولىا پىكقە دەست ب كاروانى كۆچبەرىن د كەن، لەورا ھندى دەرامەتى بكەفیتە بەر سىنگى وان دخۇن و د قوسىنن و زەرەر و زىانى بى دگەھىن.

درىزاھىيا ھندەك ژ وان اسم، ۋەكى كولىن زەقىا و بى ھندەكا د گەھىتە اسم ۋەكى كولىن كۆچبەر و جۆتبوون و زاۋىزى ل ھافىنى دەست بى د كەت و ل ۋەلاتىن، فىنك ل ھەمى دەمىن سالى، و ھەر كولىەكا مى (۱۰-۹۰) ھىكا دكەت.

ل دەمى ھاتنا دەرامەتى ب ھەمى رىكا ب تايبەت رەشاندىنا دەرمانىن قىرگەرىن قىرگەرىن جۆتبار ھەول دەھن دەرامەتى خو ژ كولى ب پارىژن.

سەرتەشىك:

ئاف ب عمرەبى، البعسوب

ئاف ب ئىنگىلىزى، Dragonfly

ئىكە ژ گىانەۋەرىن بى بىرپە پىشتى بىن كۆشتخۇر، زۇر جوان و رەنگا و رەنگ و ل ھەمى ۋەرىن سالى ب تايبەت ل بەھار و ھافىنان ل سەر لىقىن كانى و رووبار و ل سەر كولىن رەنگاۋرەنگ د ھىنە دىتن، گىانەۋەرىكى بى دەنگى نەرمە و دىشەت بىرپەت و ب چەندىن نەمىشەن پەھلەۋانى دىشەت رابىت و روىنىت بىى كو ماندىبوون ل سەر دەست و بى و پەرىن ۋى دىبارىبىت.

جۆتبوون و زاوئى ل بهارا ل دەمى جۆتبوونى يا مى بېنەكى ژ لاشى خۇ دەردئىخىت كو يى مى پى بۇ جۆتبوونى ناگەھدار كەت و پىشتى جۆتبوونى دەست ب هېكرنى دكەت و پىشتى هېكرنى ئىكسەر د مرىت، هەژمارا هېكىن د كەت د ناۋبەرا ۱۰۰-۲۰۰ هېكانە، ل سەر چەندىن بەلكىن دارا يان گولا وەكى كۆم دكەت و ھەر كۆمەكا هېكا نىزىكى ۵۰ هېكا بخۇفە د كرىت، پىشتى بوورىنا چەند ھەفتەيەكا تىكىن جوان و رەنگاورەنگ ژ هېكا دەردكەفن و رۆژ بۇ رۆژى مەزن د بن تاكو د بنە خالخالۆكەكا گەھىشتى، دىژاھىيا خالخالۆكى ۴-۱۰ اسم و نىزىك سالەكى دژىت و پىشتى هېنگى دمرىت.

مىش

ناف ب عەرەبى، الذبابة

ناف ب ئىنگلىزى، Fly House fly

بەرەلاقتىن جۆرى گىانەوهرى جومكدارە ل سەرتاسەرى جىھانى ل سەر رووىن ئەردى و كارتىكرنى ل ھەمى گرئىن ژيانى د كەت، چ ژ ئالىي نەرەھەتى و پىقەدان و ئىشاندىن و نە ئاراما خەلكى ب تايبەت ل دەمى خوارنى و نفسىنا مروقى و چ ل دەمى قەگواستنا چەندىن نەخۇشىيىن ترسناك و كوژەك مىنا قەگواستنا نەخۇشيا تىفو و كوليرا و گەلەكىن دى.

ئىش و ئازارا دگەھىتە مروقى ب رىكا لمبىسا وئى يا دىژ و تىژ كو ل دەمى لەقدان و پىقەدانى بكار دەنىت و د ناف لەشى دا د بەتە خوارى و خوينا مروقى دىمىژىت، ھەرەوسا مىژىتتا ماددەيى شەكرى د

كوردستان و پارىزگەھا دھۆكى ئىكە ژ وان جەين ب ساناهى سەرتەشيك لى دەيتە دىتن، ئەف گىانەوهرە د ئافى دا و ل سەر بەلكىن دارايىن ھىنداف و د ناف ئافى دا نىزىك ۱۰۰ هېكا د كەت و ھىك د ئافى دا دىروكىت و تەشتەشيكەكا بچويك پەيدا دىيت.

سەرتەشيك دەيتە ھژمارتن ژباشترىن نىچىرقانىن مىش و مۆر و مىشەخۇرا ل ھىندافى كانى و رووبارا، دىژاھىيا وان نىزىك ۱۰ اسم و جۆتبوونا نىر و مى ل دەمى فرىن ل ھەوا يە و د شىن ۱-۵ سالا بژىت، لى زۆرىە تەشتەشيكىن گەھىشتى و پىر ل پايزا دمرن.

خالخالۆك:

ناف ب عەرەبى، الدعسوقة

ناف ب ئىنگلىزى، Ladybird

گىانەوهرەكا جومكدارى زۆر جوان و رەنگا و رەنگە و بەرچاقە و ل سەرتاسەرى جىھانى ب تايبەت ل ناف بىستان و گولخانە و پاركىن گىشتى و باغچىن مالا ب تايبەت ئەو جەين گولن جۇرا و جۆر لى ھەين د ھىتە دىتن، گىانەوهرەكى زۆر بەرەلاقە و ب ساناهى د ھىتە دىتن چونكى بارا پىر ب رەنگى سۆر و زەر و پرتەقالى يە و نىچكىن رەش ل سەر پىشتا وىنە و سەرى وئى يى رەش و جوانە، بۇ مروقى و زەرەر و زيان بەخش نىنە و زۆر يى بەرنىاسە ژ ئالىي زارۆكافە، ھەرەوسا ئىكە ژ پاراستىنگەھىن سرۇشتى و ب تايبەت پاراستنا دار و درەخت و جۆرىن شىنكاتى و ب تايبەت گولا، چونكى خالخالۆك ل سەر وان مىشەخۇر و مىش و مۆرىن بچويكىن زىانبەخش ئەوين ل سەر بەلك و گولن دارودرەختى دژىن دژىت و دخۆت، ئانكو ھەمى دارودرەخت و شىنكاتىا ژ مىشەخۇرا پاقر دكەت.

خالخالۆك بۇ دويراتىيىن نىزىك د شىت بفرىت، چونكى جۆتەكى بەرا يى ھەى و ل وهرزى زىستانى سر دىيت و ب شىوھىي كۆمكۆم ئىكو دو تاكو بەھارى دگرن.

ئاف خوارنا مروفى دا وەردگىت و پىس د كەت. مېش د شىت بفرىت و درىزاھىيا وى نىزىكى اسم و ژىن وى نىزىك ۹۰ رۇژانە و دمرىت، ئانكو زۇرىەى مېشان ل زفستانى دمرن.

مېشا مى ھىكا دكەت و ھەرچارى نىزىكى ۱۵۰ ھىكا و زۇرىەى جارا ل سەر خوارنا مروفى د دانىت، و پىشتى بوورىنا ۸ دەمژمىرا ب ھارىكارىيا گەرماتىيا دەوروبەرا د تروكن و مېشىن نوى پەيدادىن. چەندىن جوړىن مېشا ل گوړەى خوارنا وى ھەنە، وەكى مېشا ئاف مالى كول سەر خوینى و ماددەبىن شەكرى دژىت كو ژ خوارنى وەردگىن و جوړى مېشا شىن كول سەر پىساتىيا گىانەوہرا د ژىت و مېشا كەرموز كول سەر مېشوموړىن بچوېك دژىت.

مېشا ھنگىنى:

ئاف ب ەمرەبى، النحلە

ئاف ب ئىنگلىزى، Bee

ژكەفندا مروفى مېشا ھنگىنى بخودان كرىە و مفا ژى دىتە ژ بو ب دەستقەئىنانا ھنگىنى. مېشا ھنگىنى ئىكە ژ گىانەوہرىن جومكدار ب شىوہبەك كۆم كو دبىژنى (شلخا مېشى) و جفاكەك تىگەھشىتى و رىكخستى و رىك و پىكە د رىقەبرنا ژيانا خو دا بى پەيدابوونا نارىشە و ئاستەنگا.

شلخا مېشا ھنگىنى مالا خو د قورمى دارەكى دا يان ل بنە كەفرەكى يان تەحتە بەرەكى ئاسى يان د دەرزە و پەقەكا دوربە كەفرەكى يان بەرەكى دا ل چىا و دۆل و نھالا د دانىت، و مروف شىايە قى شلخى ب دەست خوقە بىنىت و د ئاف سەلەمىشكادا يان سندوقا دا ل مال يان ل ئاف باخچە و بىستانا بخودان بكەت.

مېشا ھنگىنى بخو شانا خو و ھىلىفانكا خو چىكەت كو پىكھاتىە ژ سەدەھا ھزار شانىن شەش لاي كو ھەمى وەك ئىك نىن، ھندى شانىن مەزىن بو مېشىن شازنانە و ھندى شانىن بچوېك بو مېشىن رىنجەر و كاركەرانە و بو كۆمكىن و ھەلگرتنا ھنگىنى نە.

ژيانا مېشا ھنگىنى زور يا رىكخستى و رىك و پىكە و ھەر ئەندامەكى خىزانى كارى خو بى دياركرى ھەبە، بو نموونە كارى شازنى بتنى ھىك كرىە و كارى مېشىن نىر بتنى فساندنا شازنى بە و مېشىن دى كو د مى نە ھەمى رىنجبەر و كاركەرن ب ھەمى كاروبارىن مالى را دىن وەك پاقژكرنا شانى و گھوړىنا باى و ئامادەكرنا خوارنا شازنى و كۆمكىن و ھەلگرتنا ھنگىنى و دەرگەفانى و پاسەوانىا شانى.

درىزاھىيا شازنى ۲۲مەم و يا نىرا ۲۰مەم و يا كاركەر و رىنجبەرا ۱۶ مەم و ژىن شازنى نىزىك ۷ سالانە و بى نىرى ۴-۵ ھەبەقانە و بى كاركەر و رىنجبەرا ۶-۸ ھەبەق.

جوۆببون و زاوژى، جووتبوونا نىر و مى پتر ل بەھارى

بە و ل دەمى فرىنا وان ل ئەسمانى و پىشتى فساندنا نىرى ئىكسەر دمرىت و شازن دى دەست ب ھىكرنى كەت، پىشتى بوورىنا ۱۰ رۇژا و ھەر چركەبەك ھىكەكى د كەت و د ژىن خوذا شازن نىزىك مەلىون ھىكا د كەت و ھەر ھىكەكى د شانەكا جودادا ددانىت.

ل دەمى پەقىنا ھىكى و دەرگەفتنا مېشەكا ھنگىنى يا نوى يا گەھشىتى، شازن پىدقى ب ۱۵ رۇژانە و يا نىر پىدقى ب ۲۴ رۇژانە و يا مى (كاركەر) پىدقى ب ۲۱ رۇژانە.

خوارنا مېشا ھنگىنى ل سەر مېژتتا ئاف و خوناف و شرىناھىيا گولانە ب تايبەت پشكوزكىن گولا لى مېشىن ژ نوى ژ دايك بووېن ل سەر خوارنا شازنى د ژىن ۳-۴ رۇژىن دەسپىكى، ئەو مېشىن د بنە شازن ل سەر ھەمان خوارن د مېن لى بىن دى وەك كاركەر و رىنجەرا خوارنا ھنگىنى و شرىناھىيا گولا دخون.

دوژمىن سەرەكى بىن مېشا ھنگىنى بالندەبە، ب تايبەت كولكولى و زركىتك و سىتنگ و ھىرچ و ئەو بخو نە يا دوژمىنە و ئەگەر ھەست ب ترسى نەكەت چ جارا ب كەسى قەنادەت، لى ل دەمى پىقەدانى ئەو دەرزىكا د كوربا وى را بو پىقەدانا دوژمىن خو بكاردەھىنىت و پىشتى ھىنگىن دمرىت.

زركىتك:

ئاف ب عمرهبي، الزنبور

ئاف ب ئىنگلىزى، Homet

گيانەوهرەكى جومكدارى بى بېرەبە، بەربەلاڧە ل سەرتاسەرى جىھانى و ل ھەرىئا كوردستانى، ل پارىزگەھا دھۆكۈن زۆر دەينە دىتن چونكى ئاف و ھەوايىن زۆر دگونجايىنە بۆ گەشە و ھەرار قى گيانەوھەرى، ئەڧ جومكدارە يى بەرنىاسە ب پىڧەدانەكا دژوار و فرىن و دەوردان ل دۆر نىچىرا خۆ ب تايبەت مەرۆقى دەما تۆرە دكەت و ناراوھستىت و رەھەت بىت تاكو پىڧەدەت و ل دەمى پىڧەدانى زركىتك دەرزىكا ب سەرى كوربا خۆڧە ب كاردەينىت و دەرزىكا خۆ ژ دەست نادەت بەلكو د سەرى كوربا وى را دەينىت.

زۆرەى زركىتك ب شىئوھەكى كۆم د ئىك مال (شانە) دا دژىن ۋەك مىشا ھنگىنى و ل بەھارا شاژن دەست ب دروستكرنا مالا خۆ دكەت كو ژ ھەڧىرى دروستكرى ژ خرفەكرنا بەلكىن دارا و ب تڧا خۆ تەر دكەت. دڧى شانى دا شاژن ھىكا دكەت و پىشتى دەرکەتتا وان ژ ھىكى دىنە قۇزاحە (برقە) و ئەو خوارنى ددەتە وان

ل دەمى ھىك كرنى بىتنى شاژن كارى وى ھىكرنە، لى كاركەر و رىنجبەر ھەمى كرارىن ب رىڧەبرنا مالى دكەن ۋەكى خوارن دروستكرن و پاقزكرنا مالى (شانى). بارا پتر زركىتك شاننا خۆ د قورمىن دارا يان ل سەر چەڧەكى دارى يان ل سەر ەمردى يان ل سەر تراشەكى دروست دكەت و درىزاهىيا شاننا زركىتكى نىزىك ۲-۳سم.

ھەمى زركىتكىن نىر و مى ل زڧستانا دمرن، بىتنى ئەو يىن مى ئەوېن ھاتىنە فساندن نەبن كو ئەو ژى د نامادەنە بۆ ھىككرن ل ھافىنى و زاوژى و جووتبوون ل ھەڧا ۵-۱۰ و باراپتر ل دوماھىكا ھافىنى يە و ئەڧ ھىكە دى پەقن و نىر و مى يىن نوى دەر د كەڧن و درىزى ب ژيانا خو دەن و ل دەستپىكى بخو ل جھى دروستكرنا مالى (شانى) دگەرن دا شاژن شاننا خۆ دروستكەت و دماوھى (۳۰) رۇژان دا دىنە زركىتكىن دروست.

خوارنا زركىتكە گەھىشتى مژىنا ئاف و خوناف و شىرنىيا گولانە و شىرنىيا فىقى ۋەك سىڧ و ھزىر و ترى، لى خوارنا زركىتكىن كاركەر ب مىش و مۇران ڧەدەت و ھىك و ھوېر دكەت و دكەتە خوارنەكا نەرم و گرۇڧكرى و ددەتە زركىتكىن بچوېك. دۆژمىن سەرەكى يى زركىتكىن بالندەنە.

پىشوى:

ئاف ب عمرهبي، البعوض (الناموس، البق)

ئاف ب ئىنگلىزى، Mosquito

ژ گيانەوھەرىن جومكدارى بى بېرەبە و پترى ۲۰۰ جۆرىن پىشوا ل سەرتاسەرى جىھانى ھەنە و مەرج نىنە ب پىڧەدانى ھەمى د زىان بەخش بن و ئىش و ئازارى بگەھىنەتە مەرۆقى، پىشويا مى ب مەرۆقى ڧەدەت و خوارنا وى خويىنا مەرۆقى يە وخوېنى ژ مەرۆقى د مېژىت و جھى پىڧەدانى د ئارىنىت كو مەرۆڧ ب خورىنىت و ھەلگرا چەندىن نەخۇشيانە ۋەلى پىشويا نىر خوېنمىژ نىنە بەلكو شىرنىيا گولا دەمىژىت.

لەمبىسا پىشويا مى يا تىز و دژوارە بۆ كونكرنا پىستى مەرۆقى و رىتتا تڧا(لىك) خۆ بۆ ئاف لەشى داكو خويىنا وى نە ھىك بىت تاكو پىشوى بىمىژىت، بۆ سەرنجراكىشاننا پىشويا نىر بۆ جۆتبوونى، پىشويا مى ب جۆتى پەرىن خو دەنگەكى دكەت.

پىشويا مى ھىكا دكەت و د دانىتە دوان ئاف و ئافەروېىن راوھستىياى، ۋەكى گەركىن ئافا راوھستىياى و پىشتى پەقىنا ھىكى و دەرکەتتا پىشويەكا بچوېك ب سەرنافى دكەڧىت داكو ھەناسى بكەت، جۆتبوون پىشتى دەرکەڧتتا وى ژ ئافى ب ۲-۴ رۇژانە و ھەر پىشويەكا مى ۱۰۰-۲۰۰ ھىكا دكەت.

درىزاهىيا پىشويى ۹مم تاكو ۱،۲ سم و زىيى پىشويا نىر ۵ رۇژن و يا مى پترە.

تەڧىپىرك (تەڧنەپىرك):

ئاف ب عمرهبي، العنكبوت

ئاف ب ئىنگلىزى، Spider

ژ گيانەوھەرىن جومكدارى بى بېرەبە يە و بەربەلاڧە ل سەرتاسەرى جىھانى، چەندىن جۆرىن مەرن و بچوېك

دوپىشكى چەندىن جۆتىن چاقا ھەنە و زۆرىەى نىچىرا خو ب شەف ئەنجام دەت، نىچىرا خو ب دەست و پيا د گرىت و فەدگىنىشيت و ب دەرىزىكەكا تىزى ژەھر كو ب سەرى كورىن فەبە پىشەدەت و زۆرىەى دوپىشكا ژەھر يا ھەى و دژوارن ب تايەت دوپىشكىن رەشىن دەشت و بيابان و ناف گژەبەران. درىزاھىيا دوپىشكا ژجەھكى بۆ جەھكى و كۆرىەى شىۋاۋى ژيانا وى يى جياۋازە د نافبەرا ۲-۲۳ سم دا. دوپىشك د شىن ۲-۸ سالا بژىن لى زۆرىەى جارا ب لىداننا ترومبىل و ھەرفىنا ئاخ و كەفر و رامالىنا ئاخى دمرن.

زاۋى و جۆت بوون ل ھەبفا بەھارى يە و نىر و مى پىكفە جۆت دىن و ئىك و دو د دگرن، دوپىشك تىزىككەرە و نە ھىكك كەرە، خوارنا وان مىش و مۇر و كرم و تەقنىپىرك و مشەخۇن.

مىروى:

ناف ب ەھرى، النمل

ناف ب ئىنگلىزى، Ant

گىانەۋەرەكى جومكدارە و چەندىن جۆرتىن مىرويا ل سەرتاسەرى جىھانى ھەنە لى مىروپىن سۇر و رەش پىرى ھەميا ل سەرتاسەرى جىھانى بەرەلاقن، ھەمى جۆرتىن مىرويا ب شىۋەبەكى كۆم و رىكخستى دژىن و ھەمى جفاكىن مالا مىرويا ژ سى تەخىن مىرويا پىكدەھىن كو شازن (ئىكا ب تىن يە و دگەل نىرى جۆت دىت و ھىكا دكەت) و مىروپىن نىرپىشتى جۆتبوونى دمرن و بىن رىنجەر و كاركەر ھەمى د مى نە، لى ب تىن كارى وان رىنجەرە ۋەكى (جەماندىن و بەرھەفكرنا خوارنى و گىزان و پىرپىركىن و رائىخستىن و زىرەفانىا مالى و بەرگىركىن و شەرفانىا دوژمنا.....ھتد) مىروى گىانەۋەرەتن كۆشتخۇرن و نىچىرزانىن شارھزا و زىرەكن و خوارنا وان ژ كرم و ھىك و مىش و مۇر و مشەخۇرانە، ھەروەسا شەكرا دان و دكاكى د مىژن و د خۇن.

درىزاھىيا مىروپىيا ل دووفا جۆرى كارى وى ديار د بىت ژ ۲مىم - ۴سىم و مىروپىيا رىنجبەر ۴ ھەبفا و بى نىر ۴ رۇزا و بى شازن دوور نىنە تاكو ۴ سالا بژىت.

ھەنە و ماددەكى ئاۋرىشىمى ژ دەقن خو دەردىتخىت بۆ چىكرنا تەقنى خو و باراپىر ژ تەقنىپىركا دپەقن دىوار و قولچك و بەرلىقنىن تەنگ دا د ژىت و دەما ھەست ب ھاننا دوژمىكارىەكى كر خو بۆ شەرى ئامادەدكەت و نىچىرا خو ب دەست و پىن و سىنگى لىكدەتە سەر ئىك كو نەھىلىت مالا وى خرابكەت. درىزاھىيا تەقنىپىركا ژ ۱۷-۱۵ سم و ل دۇر كۆرىەى جۆرى وى، بۆ نموونە تەقنىپىركا مەزىن دگەھىتە ۲۰سىم. تەقنىپىركا مى د شىن ۲۰۰-۱۰۰۰ ھىكا بكەت و ئەف ھىكە د بنە تەقنەپىركىن نوى. تەقنىپىرك ل سەر مىش و مۇر و مشەخۇر و گىانەۋەرىن ژ خو بچوكتىر دا ژىت.

دوپىشك:

ناف ب ەھرى، العقرب

ناف ب ئىنگلىزى، Scorpion

گىانەۋەرەكى جومكدارە و گەلەك نىزىكى تەقنىپىركى يە ژ ئالىى شىۋاۋى ژيانا وى و زۆر ب تەھمەل ل كەش و ھەواپىن كەرم و سەرما و برس و تىھناتىن و ل سەرتاسەرى جىھانى د ھىنە دىتن، ژ وان ۋەلاتا ھەرىما كوردستانى و پارىزگەھىا دھۆكى يە كو دوپىشكىن رەش و دوپىشكىن زەر و گەور دەپنە دىتن و دزۇرن.

چوار جۆتىن پىي ھەنە، كو ھەردوكىن پىشپىن دوماھىكا وان ب كىلبە يا دەھىن و لەشى دوپىشكى ژ دو پارچەيا پىك دەھىن پارچەيا سەرو سىنگ و پارچەيا زك و كورى.

بالندە و پەرنە ل پارىزگەھا دەۋكى

بەرھەفكرن: نىسماعىل تاھا شاھىن

دئىن و دەستېنىكا بەھارى بار دكن، و ھەژمارەكا دى زى، ب رىئارى ژ دەستېنىكا بەھارى ھەتا نىقەكا وى، ژ رۇژھلات و نىقەكا ئەفرىكا قەستا وەلاتىن ژورىن كوردستانى و رۇژھلات و رۇژئاقايا ئەورۇپا دكن. كەتەكا كىم و ب قەتلازى، ژ وان بالندەيىن بەھاران قەستا پارىزگەھى دكن، ژ رۇژئاقايا ھندستانى و نىقەكا ئاسيا و رۇژھلاتا ئەورۇپا دئىن، و بەھار و ھاقىنا خوە، ل دەف مە دبۇرىنن، و پىشتى تىژك ئىنانە دەرى (دووماھىيا ھاقىنى و سەرى پايىزى) جارەكا دى قەدگەرنە وەلاتىن ژى ھاتىن.

ھژمارا بالندەيىن د سىنوورى پارىزگەھا دەۋكىدە ھاتىنە دىنن، بىژە (۲۸۰) بالندەنە. پىنكە ل سەرسى جوونان دئىنە پىشككرن: (خوەجەھ)، (مشەخت)، (رىبار). خوەجەھ ئەو بالندەنە، ئەوین ھەمى دەمىن سالى دئىتە دىتن، و جەھ خۇ بەرنادن. مشەخت دەمەكى سالى (ژ سەرى پايىزى و ھەتا دووماھىيا بەھارى، يان ژ نىقا ھەيفا ئادارى و پىدە ھەتا سەرى پايىزى يان زوترا) ب تنى ل جەھكى - بۇ چەرى يان بۇ تىژك ئىنانە دەرى - دەمىن و پاشى بار دكنە جەھكى دى. رىبار ژى ئەو بالندەنە، ئەوین ب تنى رىكا چۇن و ھاتنا خۇ ب جەھكى دئىخن و لى نامىنن. (۲۰۵) ژ بالندەيىن پارىزگەھى مشەختن، (۳۰) ژى خوەجەھن.

كوردستان ب گىشتى و پارىزگەھا دەۋكى ب تايبەتى، ژ بەر گەلەپەنگىيا ژىنگەھىن ب خوەفە گرتىن، ژ دەشت و چيا و كانى و رووبار و گەر و گۆلان، جەھكى گرنگە، بۇ قەھەواندنا گەلەك بالندەيان. دىسا ژ بەر كو دكەفتە ل سەرى پىك و رىبارا چۇن و ھاتن و مشەختبوونا گەلەك جوونىن فان بالندەيان، چونكو دكەفتە د نابقەرا كۆمەكا وەلاتىن سارىن ژورىن ئەورۇپا و ئاسيا و كۆمەكا وەلاتىن گەرمىن ئەفرىكا و ئاسيادە. گەلەك جوون و رەنگىن بالندەيان ل چيا و دەشت و رووبار و گەر و گۆلىن پارىزگەھى چ ب رىكا مشەختبوونىقە، چ ژى وەك خوەجەھ لى دئىنە دىتن. قى دووماھىيى چىكرنا دو سكرىن مەرن ل پارىزگەھى بوو ھاندەرەك كو ھەژمارا بالندەيىن ھووناق (الطبور الخواصة) لى، بەر ب زندەھىيىقە بچت و گەلەك جوونىن دى ژى قەست بكنى و لى بەروەخت بئورن و ھندەك ژى تىژكان لى بىننە دەر و خوەجەھ بىن.

پرانىيا بالندەيىن پارىزگەھى مشەختن، سالانە دو دانىن سالى، د نابقەرا رۇژھلات و نىقەكا ئەفرىكا و كوردستانىدە، ھندەك ژ سەرى بەھارى دئىن و سەرى پايىزى بار دكن، و ھندەك ژى بەرەقاژى، سەرى پايىزى

بىسەرۈبەرۈونا كراسى شىناھىيا ئەردى و كىمبوونا رېژى و بارانان، ئەقە ھەمى بوو ئەگەرى كىمبوونا خوارن و قەخوارنا ھندەك جوونان و قەبريانا ھندەكىن دى. دىسا زىدەبوونا چەكى كوشتنى (ھەمى جوونىن تەنگىن تۆماتىك) و پىشكەقتا ئالاقىن نىچىركىن و زىدەبوونا ئالاقىن قەگوھازتنى يىن چۈنخوھش ۋەك تورمىلان، كو نىكە بوونە ھۆكار بۇ زىدەبوونا نىچىركىنا سەررەدايى، دىسا كارنىنانا دەرمانىن مېشەمۇركوژ ژ بۇ چارەسەركرنا ئىش و ئاتاقىن چاندنى و زىدەكرنا بەر و بەرھەمى زەقىيان، گەلەك ژ قان بالندەيان بەرمىن كىن و ھندەكىن دى ژى د بەر ھندىرە كىن، كو ژ نەچارى جھىن سىرۈشتىيىن ژيارا خۇ بەردن و قەستا جھىن گونجايىتر بكن. بى گومان بالندە پىشكەكن ژ ژىن و ژيارا مە، پىشكەكن ژ خەمىل و جوانىيا سىرۈشتى ۋەلاتى مە، پارستنا وان، پىشكەكە ژ پارستنا ۋەلاتى و دەولەمەندكرنا وى. دقىت ئەو ژى ژ ھەمى گەفەن نەمانى يىنە پارزىن و بىنا ئازادىيى، دوورى وىرانكرنى ھلمىژن. پىدقىيە جھ- و وارىن تەنا، بۇ وان يىنە دەستنىشانكرن و تىدە ھەست ب ئىمناھىيى بكن.

و (۴۵) ژى رېبارن. ھەژمارىن بۇرى ژى، د پاشەرۈژىدە، دوور ناىتە دىتن، زىدە بىن يان ژى ل كىمى بدن. ئەقە ژى ل سەر گوھۇرىنا كاودان و سەرۈبەرى ژىنگەھ و وارى وان دمىنت. پىكقە، ژ (۱۶) كۆم و (۵۵) بىنەمالان پىكھاتىنە. كۆما چوۋچكان ب تىن، كو مەزىنرىن كۆمە، ژ (۲۱) بىنەمالان پىكھاتىيە.

ۋەك پىشتر ئىشارەت ھاتىيە دان، گەلەرەنگى و گەلەجوونىيا بالندەيىن پارىزگەھا دھۆكى بۇ كىرگىيا جھى كوردستانى ب خۇ دىزفرت، كو دكەقتە د ناقبەرا سى كىشۈەراندە (ئاسىيا، ئەفرىكا، ئەورۇپا) سەربارى جودايىيا ئاخ و كاخ و جھىن لى بەرچاف (ژ چەل و چيا و دەشت و رووبار و كانىيان) و سەقايى ۋى يى ھوونك. ئەقە ھەمى ھۆكارن، كو بىتە بىنگەھ و ئىۋورگەھا گەلەك رەنگ و جوونىن بالندەيان. لى د گەل ھندى ژى، دقىت ھىزا ھندى ژى بىتەكرن، كو قى دووماھىيى، ژىن و ژيارا گەلەك ژ قان بالندەيان بەرھىنگارى گەفەن نەمان و قىپوونى ژى بوويىيە، نەمازە پىشتى خرابكرنا وار و ژىۋارى گەلەك ژ وان، ب رىكا زىدەئافاكرن و بەرفرەھكرنا باژىران و كىشانا رىك و رېبارىن دىرژ د ناف جھ- و ئەردىن وانده و پىسبوون و

ئىستا نافتى كۆم و بىنەمال و جوونىن بالندەيىن پارىزگەھا دھۆكى

نافتى لاتىنى	نافتى عەرەبى	نافتى كوردى	نەش
--------------	--------------	-------------	-----

كۆما خوھىناقەران PODICIPEDIFORMES

بىنەمالا سۇنەبىناقەكان Podicipedidae

Podiceps ruficollis	الغطاس الصغير	سۇنەبىناقەكا بچووك؛ قەرەجەك	
Podiceps cristatus	الغطاس المتوج الكبير	سۇنەبىناقەكا ب كۇفىكا مەزىن	

كۆما كەرافىيان PELECANIFORMES

(۱) بىنەمالا كەرافىيان Pelecanidae

Pelecanus onocrotalus	البجع الابيض	كەرافى (يى سىپى)	
(۲) بىنەمالا قىرمەرافىيان Phalacrocoracidae			
Phalacrocorax carbo	غراب البحر الاسود	قىرمەرافىيا رەش	

CICONIIFORMES كۆمەلەگەھىيان			
Ardeidae بنەمەلا شاقاڧىيان (۱)			
Ardea cinerea	مالك الحزين الرمادى	شاقناڧى ، شاق ، شهاق	
Ardea purpurea	مالك الحزين الارجوانى	شاقناڧىي گەردەنمار	
Egretta alba	البىوضى الكبير	شاقناڧىي سىپىي مەزن	
Egretta garzetta	البىوضى الصغير	شاقناڧىي سىپىي بچووك	
Ardeola ibis	أبو قردان	گارانىك	
Nycticorax nycticorax	غراب الليل (واق الشجر)	شاقشەڧىك & Şevok Qoxanê şevê	
Ixobrychus minutus	الواق الصغير (المليح)	شاقشەڧىكى بچووك	
Botaurus stellaris	الواق الكبير؛ الانيس	شاقشەڧىكى مەزن	
Ardeola ralloides	الواق الابيض الصغير	شاقشەڧىكى سىپىي بچووك؛ قۇخانى سۆرە	
Ciconiidae بنەمەلا لەگەھىيان (۲)			
Ciconia ciconia	اللقاق الابيض	لەگەگ	
Threskiornithidae بنەمەلا نكلداسان (۳)			
Platalea leucorodia	أبو ملعقة	نكلەڧىك	
Phoenicopteridae بنەمەلا فلەمىنگوڧىيان (۴)			
Phoenicopus ruber	النحام؛ الغرنوق	فلەمىنگو	

ANSERIFORMES كۆمە قاز و ۋەردەكان			
Anatidae بنەمەلا مەراڧىيان			
Anser anser	الوز الاربى؛ الوز الرمادى	قازا رساسىيا راڧراڧ	نەشنى قازان
Anser albifrons	الوز الاغر	قازا ئەنىچال	
Tadorna ferruginea	البط الصينى	سۇراڧى؛ سۇراڧىرك؛ سۇراڧە	نەشنى قازمەراڧىيان
Tadorna tadorna	الشهرمان؛ بط مطوق	قازمەراڧىيا بەلەك	
Anas p.platyrhynchos	الخضيري	ۋەردەكا ئاڧى (مەراڧى)	
Anas strepera	جوشمة	بنكوربرەش	
Anas c.crecca	حذف شتوى	جورەك	نەشنى ۋەردەكان
Anas querquedula	حذف صيفى	پشتچاڧاز	
Anas penelope	مصوة	ئەنيزەر	

گەرافى

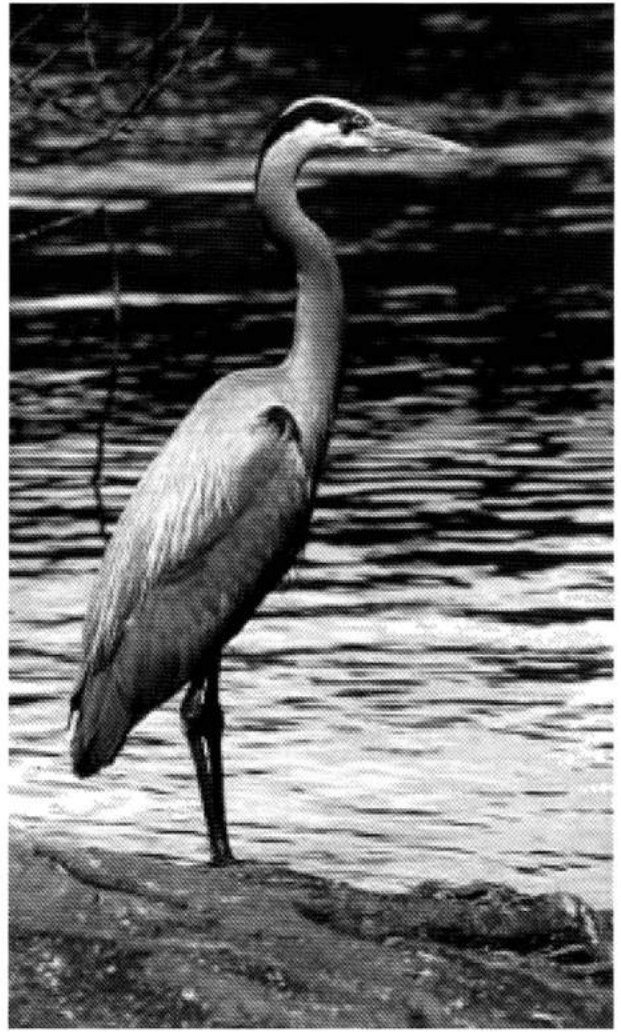
ئەكلەكە

قاز

سۇرافى

شاقافى

Anas clypeata	ابو مجرف	كەپپان
Anas acuta	أبو زلهة	كوريدابىسك
Aythya ferina	حمراوى	سەرسۆر
Aythya fuligula	ابو خصلة	كۆفكەزىك
Aythya nyroca	الحمراوى الابيض العين	وهردهكا سۆرقەمەر
Marmaronetta angustirostris	الحذف المعرق	وهردهكا سىپتالە
Netta rufina	الونس؛ الكوشرة؛ الحمراوى المقنزع	وهردهكا تاجدار
Bucephala clangula	البط الذهبى العين	چاقزىرىن
Mergus albellus	البلقشة البيضاء	وهردهكا ماسىخوهراسى
Mergus merganser	البلقشة السوداء الرأس	وهردهكا ماسىخوهر
Oxyura leucocephala	بط ابيض الوجه	وهردهكا سەرسىپى

FALCONIFORMES كۇما بالندەيىن گۇشتخوهر			
Pandionidae (1) بنەمالا دالئلهۇيان			
Pandion haliaetus	العقاب النسارى	دالئلهۇيىن ماسىگر	
Accipiteridae (2) بنەمالا بازان			
Milvus migrans	الحداة السوداء	كۇزارە	(1) نىشى كۇزارەيان
Haliaetus albicilla	عقاب البحر الابيض الذنب	ئلهۇيىن دەريابىيى كورى سىپى	(2) نىشى ئلهۇيىن دەريابىيى
Neophron percnopterus	الرخمة المصرية؛ غداف؛ كندور	سەمسىيارك	(3) نىشى دالان
Gyps fulvus	النسر الاسمر	قورت؛ كورت	
Aegypius monachus	النسر الاسود	دالەرهش	
Gypaetus barbatus	النسر الملتحي	دالپىرۇز	
Circaetus gallicus	عقاب الحيات	ئلهۇيىن پەنجكورتىن مارخوهر	(4) نىشى ئلهۇيىن مارخوهر
Circus pygargus	مرزه مونتاكو	شىمقارنى گەنمان	(5) نىشى شىمقاران
Circus cyaneus	مرزه الدجاج (صقر الفئران)	شىمقارنى رساسى	
Circus macrourus	المرزة الباهتة (مرزه بغشاء)	شىمقارنى سىپى	
Circus aeruginosus	مرزة البطائح	شىمقارنى قەرامان	

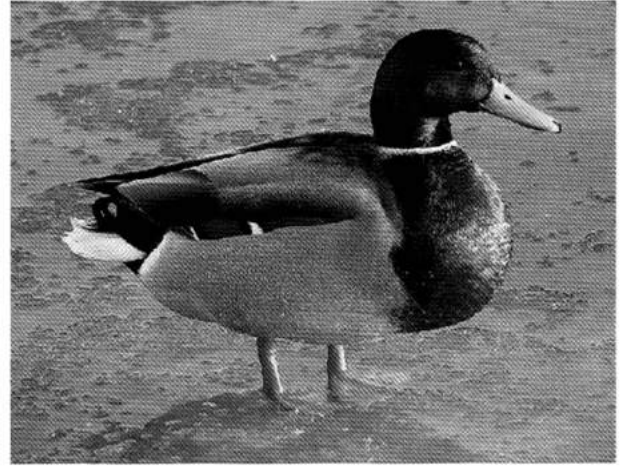
Accipiter brevipes	البندق (باشقۇ شىرقى)	باشقۇكى مەزىن	(۶) نىشى باشقۇكان
Accipiter nisus	الباشقۇ الشىمالى (الباشقۇ الاوراسى)	باشقۇك	
Accipiter gentilis	الباز؛ البازى	باز؛ تەرلان	
Buteo buteo	عقيب السهول؛ الحوام	ئلهۆكى دەشتان	(۷) نىشى رۇقدىرئزان
Buteo rufinus	الحميمق (صقر جراح)	باشقۇكى رۇقدىرئز	
Aquila chrysaetus	العقاب الذهبى	ئلهۆيىن زىرىن	(۸) نىشى ئلهۆيىن پىندەيى
Aquila Heliaca	ملك العقابان	ئلهۆ ، ئلهۆ ، شاباز	
Aquila rapax	عقاب البادية	ئلهۆيىن دەشتى	
Hieraaetus Fasciatus	عقاب بونللى	دوبراك	
Falconidae (۳) بنه مالا شاهينان			
Falco peregrinus	الشاهين	شاهين	
Falco Cherrug	صقر الغزال (الشرق)	شاهينى مامزان	
Falco subbuteo	الشوبهين	شاهينۆك	
Falco columbarius	اليؤيؤ	شاهينى بچووك	
Falco tinnunculus	العوسق (العوسق المرفرف)	تەشپىرىسك ، تەزتەزۆك	
Falco naumanni	العويسق	تەشپىرىسكى بچووك	
Falco biarmicus	الصقر الحر	زىرشاهين	

GALLIFORMES كۆما مرىشكان			
Phasianidae بنه مالا مرىشكان			
Alectoris chukar	القبيج؛ الحجل الرومى	كهو	
Ammoperdix griseogularis	الحجل	سووسك	
Coturnix coturnix	السلوى (مرعى)	زىسووسك؛ كەرانك	
Francolinus francolinus	الدراج	پۆر	

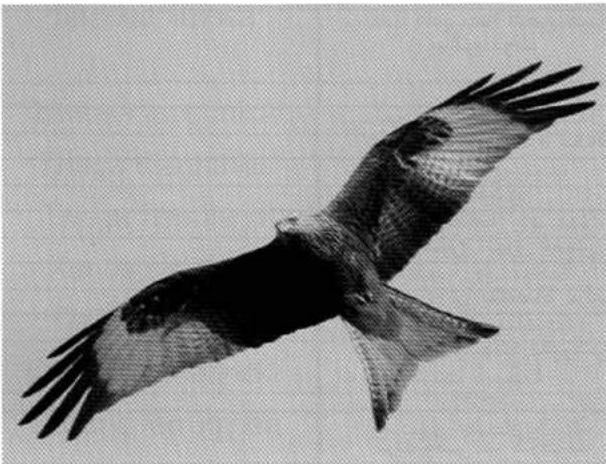
ئەلھو

وھردەك

باز

كۆراره

قورق

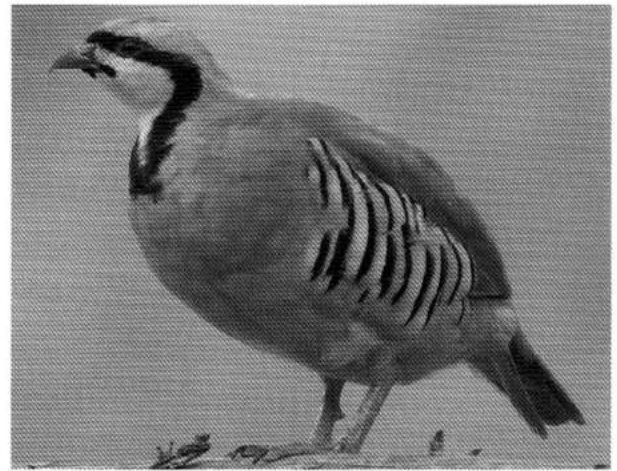
GRUIFORMES كۇما قولنگان			
Gruidae بنه مالا قولنگان			
Grus grus	الكركى	قولنگ؛ فازيقولنگ	
Anthopoides virgo	الرهو (كركى صغير)	قولنگى ستورېشى بچووك	
Rallidae بنه مالا مريشكېن ئافى			
Rallus aquaticus	مرعة الماء (تفلق)	مريشكا ئافى	
Gallinula chloropus	دجاج الماء	مريشكا ئافىيا ئەنيسۆر	
Fulica atra	الغر	مريشكا ئافىيا ره شېهش	
Crex crex	مرعة البر (مرعة الغلة)	مريشكا دهخلان	
Otididae بنه مالا چرگان			
Otis tarda	الحبرم (حبارى كبرى)	چرگ (بەت)	
Chlamydotis undulata	الحبارى؛ حبرج	زچرگ (زېهت)	

CHARADRIIFORMES كۇما هوونافان			
(۱) بنه مالا نكلخەنجران Recurvirostridae			
Himantopus himantopus	الكرسوع؛ أبو مغازل	چەكمەسۆر	
Recurvirostra avosetta	النكات	نكلخەنجر	
(۲) بنه مالا براتريمۆكان Burhinidae			
Burhinus oedicephalus	الكروان الصحراوى	براتريمۆك	
(۳) بنه مالا لغافگوران Glareolidae			
Glareola pratincola	أبو اليسر	لغافگور	
Cursorius cursor	الكروان العسلى	لغافگورى بورى سىي	
(۴) بنه مالا ترليكان Charadriidae			
Hoplopterus indicus	الطيطوى المغبية	تريمۆك؛ تيتۆك؛ تەبرىكى مرييان	
Vanellus vanellus	الزقزاق الاخضر	تريمۆكى ب كۆفيك	
Vanellus spinosus	ابو ظفر	تريمۆكى بەرسنگرەش	

Vanellus leucurus	الزقراق الابيض الذنب	تريمۆكى كورى سىيى
Vanellus gregarius	الزقراق الاجتماعى؛ الزقراق الانيس	تريمۆكى هوومروؤف
Charadrius hiaticula	الزقراق المطوق الكبير	تربلىك
Charadrius dubius	الزقراق المطوق الصغير	تربلىكى بچووك
Charadrius alexandrinus	الزقراق الاسكندرانى	تربلىكى بچووكى بيتتوك
Scolopacidae (5) بنه مالا پەيشلاكان		
Scolopax rusticola	ديك الغاب	مريشكا تراشان
Tringa (=Actitis) hypoleucos	الطيوطى الاعتيادية	پەيشلاك
Gallinago gallinago	الجهلول الاعتيادى	پەيشلاكى نكلدرنژى نأفنجى
Lymnocyptes minimus	الجهلول الصغير	پەيشلاكى نكل كورتى بچووك
Gallinago media	الجهلول الكبير	پەيشلاكى نكلدرنژى مەزن
Tringa ochropus	الطيوطى الخضراء	پەيشلاكى كەسك
Tringa totanus	الطيوطى الحمراء الساق	پەيشلاكى پىنسور
Tringa glareola	طيوطى الغياض	پەيشلاكى خالخال
Tringa erythropus	الكيكوى الحمراء الساق المنقطة	پەيشلاكى پىنسورى خالخال
Phalaropus lobatus	الفالاروب الاحمر الرقبة	پەيشلاكى گەردەنسور
Limosa limosa	البقويقة السوداء الذنب	پەيشلاكى نكلدرنژى كويرەش
Limosa lapponica	البقويقة مقلمة الذنب	پەيشلاكى سورقەمەر
Tringa stagnatilis	طيوطى البطائح	پەيشلاكى گەرافان
Tringa nebularia	الطيوطى الخضراء الساق	پەيشلاكى پىن كەسك
Xenus cinereus	الطيوطى المغيرة	پەيشلاكى نكل سەرئەقراز
Calidris minuta	الفطيرة الصغيرة	پەيشلاكى بچووك
Calidris temminckii	فطيرة تمنك	پەيشلاكى كورى سىيى
Calidris ferruginea	كروان الماء؛ طيوطى مقوس المنقار	پەيشلاكى قەمەر
Limicola falcinellus	طيوطى عريض المنقار	پەيشلاكى نكلپان

كويك

كەو

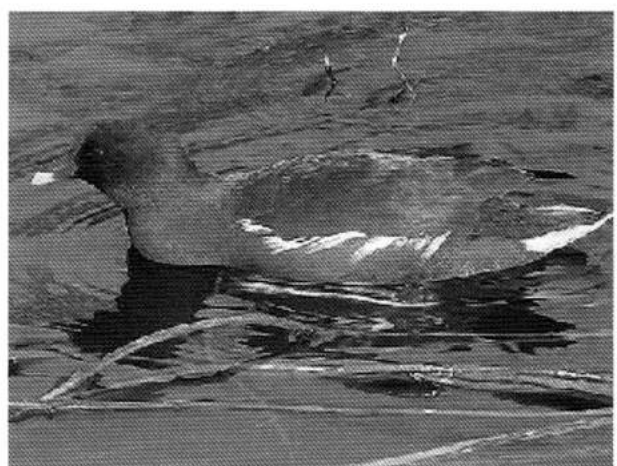
قولنك

تيرموك

سووسك

مريشكا ئاشى

Laridae بنەمەلا شەھنگان (1)		
Larus canus	النورس الاعتيادي	شەھنگ
Larus argentatus	النورس الفضى	شەھنگى زىفېن
larus ridibundus	النورس الاسود الراس	شەھنگى سەررەش
Larus genei	النورس المستدق المنقار	شەھنگى نكلزراف
Larus fuscus	النورس المسود الظهر	شەھنگى پىشترەشنى بجووك
Sternidae بنەمەلا مەھسۇكا دەريايى (۷)		
Chlidonias leucopterus	خطاف المستنقعات الاسود ذو الجناح الابيض	مەھسۇكا دەريايى رەشا چەنگ سىي
Sterna hirundo	خطاف البحر الاعتيادي	مەھسۇكا دەريايى يا ئاسايى
Gelochelidon nilotica	خطاف البحر نورسى المنقار	مەھسۇكا دەريايى نكل شەھنگ
Sterna repressa	خطاف البحر ابيض الخدين	مەھسۇكا ئالەك سىي
Sterna albifrons	خطاف البحر الصغير	مەھسۇكا بچووك
Sterna sandvicensis	خطاف بحر ساندوتش; خرشنة الساندويش	مەھسۇكا دەريايى دەنگبۇر

COLUMBIFORMES كۇما كۆتركان		
Pteroclididae بنەمەلا قىتكان (1)		
Pterocles alchata	القطا العراقى	قتك؛ كەتيك
Columbidae بنەمەلا كۆتركان (2)		
Columba livia	الحمام الطورانى؛ الحمام البرى	كەفۇشىنك؛ كۆترەشىنك
Columba oenas	اليمام	كۆترەشىنكا نەخشىن
Columba palumbus	الطبان؛ ورشان	گاپلە؛ رىمىلە؛ گاپلك؛ گۆپلە
Streptopelia turtur	القمرى؛ ترغل	قومرى؛ كۆترى
Streptopelia decaocto	الفاخته؛ ياكريم	تقىرك؛ تقىلك
Streptopelia senegalensis	الدبسية؛ يمامة مصرية	قومرىيا ناقلان

CUCULIFORMES كۇما پەپووكان		
Cuculidae بنەمالا پەپووكان		
Cuculus canorus	الوقواق الاوروبى	پەپووك
Clamator glandarius	الوقواق المرقط	پەپووكى پىپىنى

STRIGIFORMES كۇما كوندان		
(1) بنەمالا كوندى كولينان Tytonidae		
Tyto alba	البومة البيضاء؛ هامة	كوندى سىپى
(2) بنەمالا كوندان Strigidae		
Otus brucei	النبح المخطط	توك
Bubu bubu	البومة؛ بومة نسارية	شاكوند
Athene noctua	البومة الصغيرة؛ أم قويق	بوم؛ بومه كورك؛ كوندوك
Strix aluco	الخبل؛ بومة سمراء	گۆيىن؛ گۆهين؛ گۆيىنا رىلان
Asio otus	البومة الأذناء	كوندى شاخكدار
Asio flammeus	البومة الصمعاء	كوندى گوران

CAPRIMULGIFORMES كۇما شقانگىرۇكان		
Caprimulgidae بنەمالا شقانگىرۇكان		
Caprimulgus europaeus	السبد الاوروبى؛ ملهى الرعيان	شقانگىرۇك؛ شقانلىقنىك؛ شقانمژوولك
Caprimulgus aegyptus	السبد المصرى	شقانگىرۇكى مسرى

APODIFORMES كۇما چەفرىكان		
Apodidae بنەمالا چەفرىكان		
Apus melba (Tachymarptis mella)	سمامة الصرود؛ سمامة الجبال	چەفرىكا چىيايى؛ چەفرىكا ناقچىيايان
Apus apus	السمامة الاعتيادية	چەفرىك؛ چقرىنك؛ ئەبايىلك
Apus affinis	السمامة البيضاء العجز	چەفرىكا بچووكا بنىشت سىپى

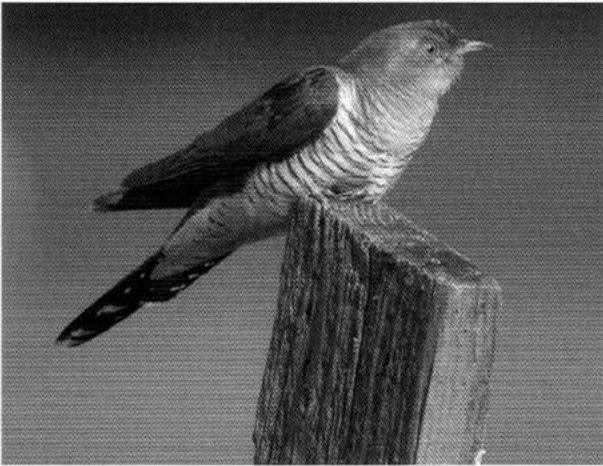

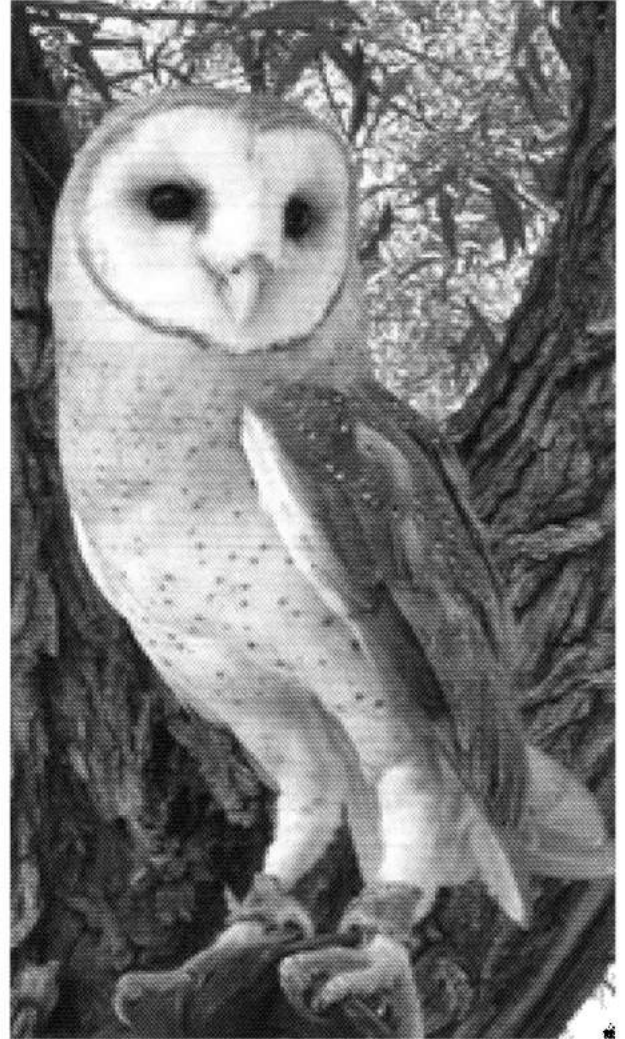
چەفرىك

شەھەنگ

بەپووك

كوندى سېسى

كۆيىن

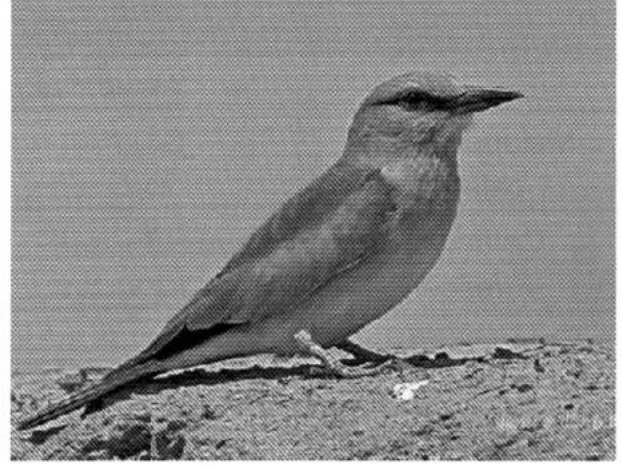
CORACIIFORMES كۆما بووكجوهييان			
Alcedinidae (1) بنه مالا ماسيگران			
Alcedo atthis	السماك الاخضر الصغير	ماسيگرئ كوچۇچن كەسك	
Ceryle rudis	السماك الابقع	ماسيگرئ بەلەك	
Halcyon smyrnensis	السماك الابيض الصدر	ماسيگرئ سنگ سىپى	
Meropidae (2) بنه مالا كولكولييان			
Merops apiaster	الوروار الاورويى؛ ابو الخضير	ميشخوه لينك؛ ميشخورينك؛ كولكولى	
Merops superciliosus	وروار ايرانى؛ الوروار العراقى	ميشخوه لينك كەسكئ بەرچىلسۇر	
Coraciidae (3) بنه مالا بووكجوهييان			
Coracias garrulus	الشقراق الاورويى؛ غراب زيتونى	بووكجوهى؛ قەرەزۇك؛ كەرھاژۇ	
Upupidae (4) بنه مالا ھۇپھۇيكان			
Upupa epops	الهدهد	ھۇپھۇيك؛ بۇتبۇت؛ داودكى دونكل	

PICIFORMES كۆما داركۆكەيان			
Picidae بنه مالا داركۆكەيان			
Picus viridis	نقار الخشب الأخضر	كويك؛ كليكلى؛ كويلكويلك؛ ويكى كەچەل	
Dendrocopos syriacus	نقار الخشب السورى	داركۆكەيى شامى	
Dendrocopos medius	نقار الخشب مرقط الوسط	داركۆكەيى ناقتەنگ بىيىنى	
Dendrocopos minor	نقار الخشب الصغير	داركۆكەيى بچووك	
Jynx torquilla	اللواء	ستوبادۆك	

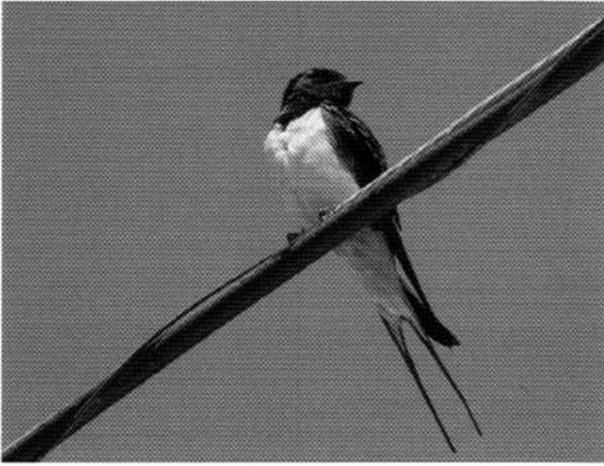
PASSERIFORMES كۆما جووچكان		
Alaudidae (۱) بنه مالا تىتيكان		
Melanocorypha calandra	العلل	بره شه
Calandrella rufescens	القنبرة القصيرة الاصابع المحمرة	ورورك
Galerida cristata	القنبرة المتوجة	تيتيك؛ عندهليك؛ يانيانيشك
Alauda arvensis	قنبرة الحقل	دېفلانك؛ كولا فهه لينك
Lullula arborea	قنبرة الغاب	گه رگه رى
Ammomanes deserti	قنبرة البادية	بره شهيا ده شتى
Calandrella brachydactyla	القنبرة القصيرة الاصابع	به شهيا په نجكورت
Melanocorypha bimaculata	العلل الشرقى	به شهيا پىتى
Hirundinidae (۲) بنه مالا حاجيره شكان		
Hirundo rustica	السنونو	حاجيره شك
Hirundo daurica	السنونو الاحمر العجز	حاجيره شك بنيشت سؤر
Delichon urbica	خطاف الضواحي	حاجيره شك بنيشت سىي
Hirundo rupestris	خطاف الشواحق	حاجيره شك گه ورا جيايى
Riparia riparia	خطاف الشواطىء	حاجيره شك كهنه النافان
Motacillidae (۳) بنه مالا بالا فيكان		
Motacilla alba	الذعرة البيضاء	بالا فيك؛ زىجبالا فيك
Motacilla cinerea	الذعرة الرمادية	دووقله رىنك؛ دووقه هه زىنك
Motacilla flava	الذعرة الصفراء	گاجه رىنك؛ دووقه زه لينك
Motacilla citreola	الذعرة الصفراء الرأس	بالا فيكا سه رزه
Anthus campestris	أبو تمرة الصحراء	بالا فيك گه وركا ده شتى
Anthus trivius	أبو تمرة الاشجار	بالا فيك گه وركا داروباران
Anthus cervinus	أبو تمرة المحمر الزور	بالا فيك گه وركا حه فتهكسؤر

مۇپھۇپىك

بووكجوى

حاجىرەشەك

مىشخورىنەك

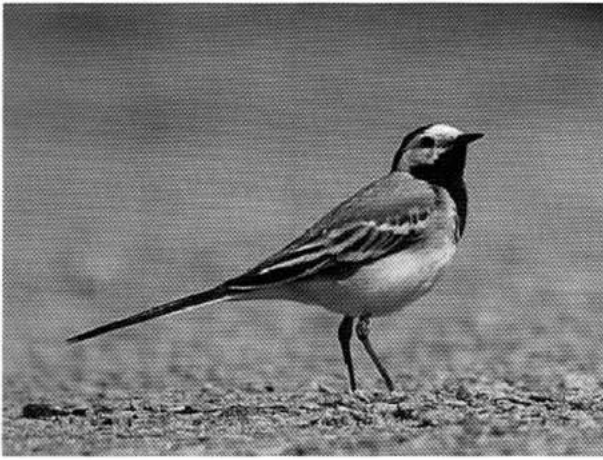
داركۆكە

Anthus spinoletta	أبو تمرة الماء	بالافىكەوركا ئاف و دەراقان؛ يىزىزۆك	
Anthus pratensis	أبو تمرة الغيط	بالافىكەوركا مىزگان	
Pycnonotidae (۴) بنەمالا بىلان			
Pycnonotus leucogenys	البلبل العراقى؛ البلبل أبيض الخدين	بلبل خورمى	
Laniidae (۵) بنەمالا گابەلەكان			
Lanius excubitor	الصدر الرمادى الكبير	گاسرە؛ نكلكورە	
Lanius minor	الصدر الرمادى الاصغر	جانتەك؛ چاقىرەشك؛ كەرەگۆشك	
Lanius senator	الصدر المحمر الفنة	سەرسۆر؛ گاسۆرە	
Lanius nubicus	الصدر المقنع	گابەلەك	
Lanius collurio	الصدر المحمر الظهر	مەشىنەك؛ جىدۆك؛ سەرشىنك	
Lanius isabellinus	الصدر الاشهب المحمر الذنب	گابەلەكن كوريسۆر	
Cinclidae (۱) بنەمالا كوركان			
Cinclus cinclus	غماس الماء	كورك؛ كوركى ئافى	
Troglodytidae (۷) بنەمالا چىزىنكان			
Troglodytes troglodytes	الطروغلودس	چىزىنك؛ چىزىنك؛ بىلكى دەحلان	
Prunellidae (۸) بنەمالا بىرەبەيتكان			
Prunella modularis	عصفور الشوك	بىرەبەيتك	
Prunella collaris	عصفور الشوك الجبلى الكبير	بىرەبەيتكى مەزن	
PASSERIFORMES: Turdidae (۹) بنەمالا رەشونلەيان			
Turdus viscivorus	سمنة الدبق	گەورنلە؛ گەورنلە	
Turdus philomelos	السمنة المطرية	گەورنلەيا خوەشخوون	
Turdus merula	الشحور	رەشونلە	
Monticola saxatilis	سمنة الصخور	گولەرىك؛ دووڧسۆرى كەڧران	
Monticola solitarius	سمنة الصخور الزرقاء	رەشونلەينى كەڧران؛ شالوول	
Turdus torquatus	الدج المطوق	رەشونلەينى بەرچىنك سىيى	

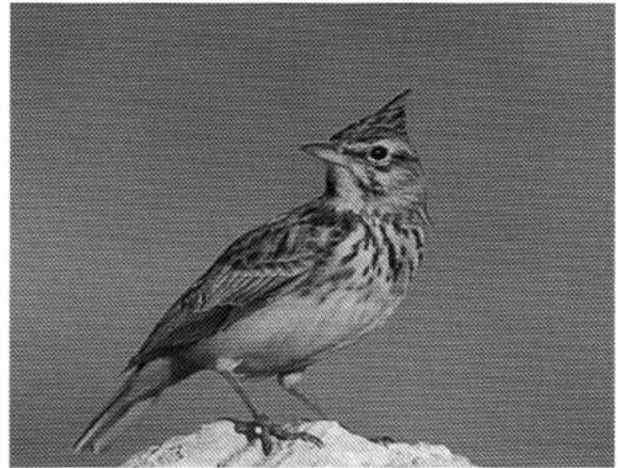

Oenanthe oenanthe	الابلق الاعتيادى	بەلەخشك
Oenanthe hispanica	الابلق الاسود الاذن	بىنەرۈتكى بەلەكى گۈھرەش
Oenanthe finschii	الابلق العربى	بىنەرۈتكى بەلەبەش
Oenanthe isabellina	الابلق الاشهب	بىنەرۈتكى؛ بىنەلىتك؛ بلاخك
Oenanthe xanthopyrna	الابلق الاحمر الذنب	بىنەرۈتكى بىنەشتسۇر
Oenanthe lugens	الابلق الحزين	بىنەرۈتكى دامايى
Oenanthe pleschanka	الابلق الابقع	بىنەرۈتكى بەلەك
Oenanthe leucura	الفقافة السوداء بيضاء الظهر	بىنەرۈتكى رەشى بىنەشت سىپى
Oenanthe alboniger	أبلق هيوم	بىنەرۈتكى رەشى زك سىپى
Saxicola torquata	القليعى المطوق	باشكولۇك
Saxicola rubetra	القليعى الاحمر	باشكولۇكى بورى سىپى
Phoenicurus phoenicurus	الحميراء	سەرقلەلۈكى بەرچىلسۇرك
Phoenicurus ochruros	الحميراء السوداء	سەرقلەلۈكى؛ بەفريك؛ بەلك
Luscinia megarhynchos	الهزار	بىلىل؛ هزار
Luscinia luscinia	العندليب	بىلىلى خالخال
Cercotrichas galactotes	الحمرة	دووقسۇرك؛ كوريسۇرك؛ دووقسۇر ۋران
Luscinia svecica	المسهر؛ هزار أزرق الزور	بەرشىنىك
Erithacus rubecula	أبو الحناء	بەرسۇرك؛ بىنەفسۇرك؛ بووكسۇران
Irania gutturalis	أبوصبرة؛ أبو الحناء الايرانى	بەرسۇركى ئىرانى
(۱۰) بىنەمالا چركۈنەيان Sylviidae		
Cettia cetti	هازجة سىتى الشرقية	بىنەملۈك
Locustella naevia	هازجة الجراد	سىسىكا راقراف

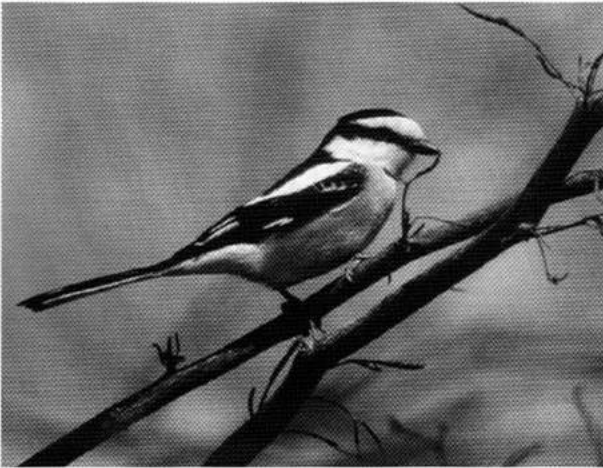

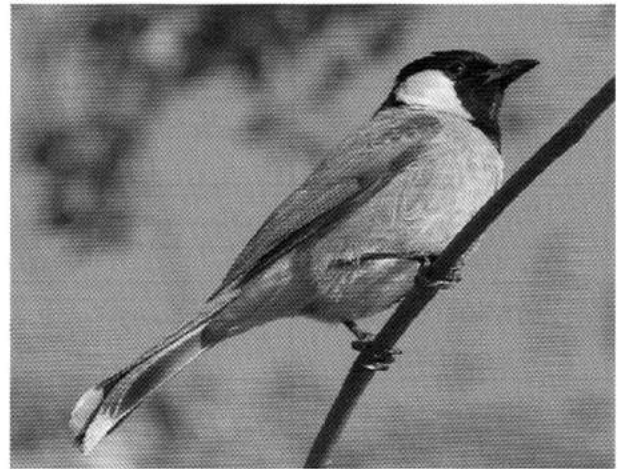
بالافىك

تېتىك

گابەلەك

بىلبىن خورمىن

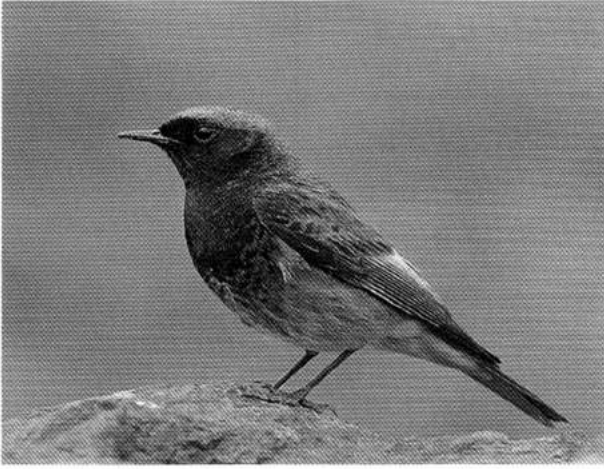
كورك

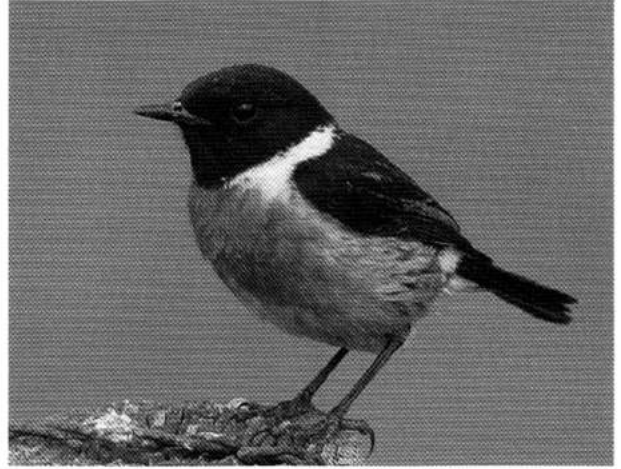
رەشونلە

Locustella luscinioides	هازجة ساطى الصغيرة	سىسىكا دەنگخووش
Acrocephalus melanopogon	الهازجة ام الشارب	خچك
Hippolais pallida	الخنشع الزيتونى الباھت	چركۆنەشىنك؛ چووچەشىن
Sylvia atricapilla	أبو قلنسوة	سەررەشك
Sylvia nisoria	الهازجة الموشمة؛ زريقه موشمة	خچكىن چاقزەر
Sylvia borin	هازجة البساتين	هەزىرۆك
Sylvia communis	الزريقه الفيرانية	خچكىن گەورى سىي
Sylvia mystacea	هازجة مينترى الرأساء	خچكىن سەررەشك
Scotocerca inquieta	أبو الزعر	چركۆنەين كوريدريژ
Prinia gracilis	ابو الزعر العراقى	چركۆنەين كوريدريژى كورى ترتالە
Phylloscopus trochilus	نقشارة الصفصاف	سىچپىك
Phylloscopus collybita	النقشار؛ سكسكة	چركۆنە؛ چلميزك؛ بنتانك
Phyloscopus sibilatrix	نقشارة الغاب	چركۆنەين دارستانى
Hippolais languida	الخنشع الشجرى	چركۆنەمەزنى داروباران
Hippolais caligata	الخنشع الشجرى الصغير؛ هازجة منتعلة	چلميزكىن نكلدريژ
Sylvia curruca	الزريقه الفيرانية الصغرى	خچكىن گەورى سىيىن بچووك
Acrocephalus arundinaceus	هازجة القصب الكبيرة	چركۆنەين مەزنى لەقەنان
Acrocephalus palustris	هازجة البطائح	چركۆنەين شۆركان
Acrocephalus stentoreus	دخلة القصب الصاخبة	چركۆنەين چەوچەوى

Acrocephalus schoenobaenus	هازجة السعد	چركۆنەين دەقەدەلافان	
Hippolais icterina	الخنشع الليمونى	چلمىركى زەرى داران	
Sylvia hortensis	هازجة الحدائق	خچكى چاف سىيى	
Phylloscopus neglectus	نقشارة الصفصاف الصغيرة	سىچپكى بچووك	
Phylloscopus bonelli	نقشارة بونللى الشرقية	سىچپكى بىشىت كەسك	
Muscicapidae (11) بنەمالا چەقچەقۇكان			
Muscicapa striata	خاطف الذباب المنقط	چەقچەقۇك؛ كەزانۇك؛ چىچىك	
Ficedula hypoleuca	خاطف الذباب الأبقع	چەقچەقۇكا بەلەك	
Ficedula albicollis	خاطف الذباب المطوق	بەلاكىتك؛ گومگومى	
Ficedula semitorquata	خاطف الذباب النصف المطوق	بەلاكىتكى بىياتك سىيى	
Ficedula parva	خاطف الذباب أحمر الصدر	چەقچەقۇكا بەرسۇرك	
Paridae (12) بنەمالا ئىتتىمۇكىن			
Parus major	القرقف الكبير	پۇشىرەشك	
Parus caeruleus	القرقف الأزرق	سەرئىنىك؛ سەرئىنىك؛ خەجخەجۇك	
Parus lugubris	القرقف الحزين	ئىتتىمۇكىن سەررەشك	
Parus ater	القرقف الاسخيم	ئىتتىمۇكىن سەررەشكى پاتك سىيى	
Aegithalidae (13) بنەمالا ئىتتىمۇكىن كورىدرىز			
Aegithalos caudatus	القرقف الطويل الذنب	ئىتتىمۇكىن كورى درىز	
Remizidae (14) بنەمالا تلىخوهركان			
Remiz pendulinus	الرميز	پىسپىلك؛ تلىخوهرك	
Sittidae (15) بنەمالا بەركوتەيان			
Sitta europea	كاسر الجوز الاوروبى	بەركوتەين قورمان	
Sitta tephronota	كاسر الجوز الصخرى الكبير	بەركوتەين كەقران	
Sitta neumayer	كاسر الجوز الصخرى الصغير	بەركوتەين بچووك	

سەرقە لوونك

باشكولەك

چىركۈنە

دووشسۇرك

سەرشىنك

بەركوتە

Tichodroma muraria	داب الصخور؛ داب الجدران	كەفرهلبەرك؛ تەيركى كەفران
Emberizidae (11) بنەمالا چىچرۇكان		
L) Emberiza calandra		چىچرۇكا؛ گارسۇك؛ جت
Emberiza citrinella	الدرسة الصفراء	چىچرۇكا زەر
Emberiza cineracea	الدرسة الرمادية الرأس	چىچرۇكا ئالەك زەر
Emberiza melanocephala	الدرسة السوداء الرأس	زەروئەلەين جەهان؛ بەيارۇك
Emberiza hortulana	درسة الشعير	چىچرۇكا گەوريزەر
Emberiza cia	درسة الصخور	چىچرۇكا جيايى
Emberiza schoeniclus	درسة القصب	چىچرۇكا لەفەنان
Emberiza buchanani	الدرسة الرمادية الرقبة	چىچرۇكا سەرخوھلىكى
Fringillidae (17) بنەمالا سەرسىرىكان		
Coccothraustes coccothraustes	البلي الزيتوني	كەزوانكەلۇتك
Carduelis chloris	العصفور الخضارى	سەرسىرىكى كەسك
Carduelis carduelis	الحسون الذهبى	زەنگوليتك
Carduelis spinus	حسون الشوك	سەرسىرىكى زەر
Carduelis cannabina	العصفور التفاحى	سەرسىرىك؛ چووجكا تىنقىريان
Carduelis flavirostris	الحسون المحمر العجز	سەرسىرىكى بىنپشت سۇر
Serinus serinus	النعار الاوروبى	سەرسىرىكى ئەنيزەر
Fringilla coelebs	العصفور الظالم	بەفريك؛ بەفرۇكە؛ بەلەكۇشك
Rhodopechys sanguinea	الزمير القرمزى الجناح	سەرسىرىكى چەنگسۇر
Bucanetes githagineus	النغر؛ الزمير الوردى	سەرسىرىكى نكلسۇر
Rhodospiza obsoleta	الحسون الصحراوى	سەرسىرىكى گەور

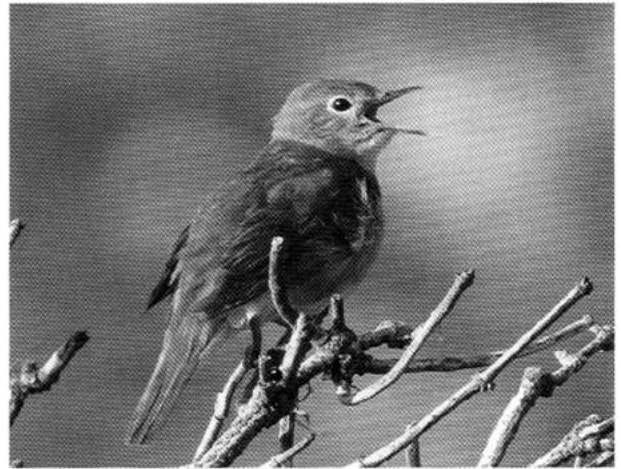

Carpodacus erythrinus	الحسون الوردى	سەرسترىكى سۈر	
Passeridae (18) بنەمالا سڧيانكان			
Passer domesticus	العصفور الدورى	سڧيانك؛ سڧياندۆك؛ بەيتك	
Passer hispaniolensis	العصفور الاسبانى	سڧيانكىن چۆلى	
Passer montanus	عصفور الاشجار	سڧيانكۆكىن داروباران	
Passer moabiticus	عصفور الاحراش	سڧيانكىن چەمان	
Montifringilla nivalis	عصفور الثلج	سڧيانكىن بەفرى	
Petronia petronia	العصفور الصخرى	سېددانك	
Petronia brachydactyla	العصفور الصخرى الصحراوى	سڧيانكىن كەقران	
Petronia xanthocollis	العصفور الاصفر الزور	سڧيانكىن گەوريزەر	
Sturnidae (19) بنەمالا رەشىشكان			
Sturnus vulgaris	الزرزور	رەشىشك؛ زەرزوورى؛ گوېبژىنك؛ رەشئولە	
Sturnus roseus	الزرزور الوردى؛ سمرمر	تەبىركولى؛ خەزايى؛ خەزايىك؛ خەزالۆك	
Oriolidae (20) بنەمالا زەرئولەيان			
Oriolus oriolus	الصفير	زەرئولە؛ زەرئولەين شامى	
Corvidae (21) بنەمالا قران			
Corvus corax	الغراب الاسود	قرگورگ؛ قرا كەلەخان	
Corvus corone	الغراب الابقع	قرىلەك؛ قرگەورك؛ كەلەبەش	
Corvus frugilegus	الزاع	قرەرەشكازيانان؛ قرەرەشك؛ قەلەغراب	
Corvus monedula	غراب الزرع	قرەرەشكا بچووك	
Pica pica	العققق	قزقەلانك؛ قەلقىشك؛ قەلەسپىك	
Garrulus glandarius	أبو زريق	شركاك؛ كركاك؛ كركەوك؛ شلكاك	
Pyrrhocorax pyrrhocorax	الغراب الاعصم أحمر المنقار	فاقىشك؛ قەلقىز؛ قەلقزك؛ قرئانك	
Pyrrhocorax graculus	الغراب الاعصم أصفر المنقار	فاقىشكىن نكلزەر	

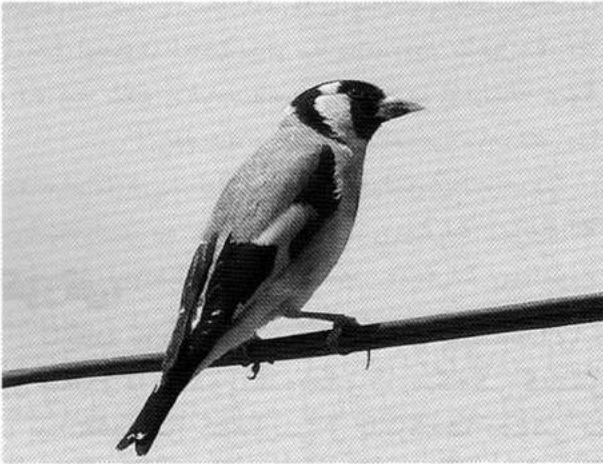

چېچىرۆك

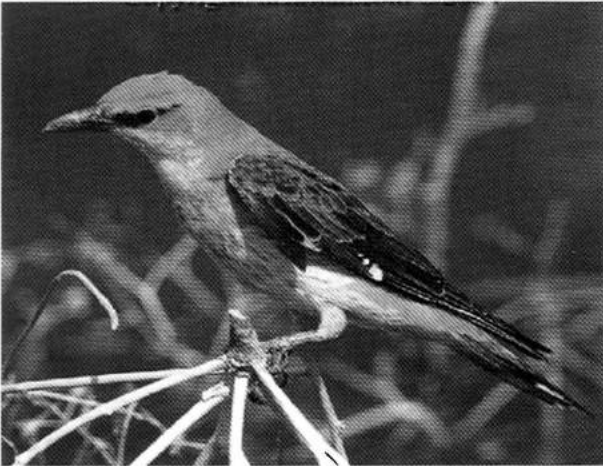
بىلىل

زەنگوليتىك

سىفاندۆك

زەروىلە

شركاك

شرۇقەكرنا ستراكچەرى (ھىكل) پيشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى^(۱)

پ.ھ. ئىبراھىم خىمان ھام
زانكۇيا دھۆك -كولىزا زانتىن مرقابەتى
ودرگىران: كۇفان ئىحان ياسىن

كورتى:

ئارىشا سەرىشك يا فەكۇلىنېن پيشەسازى، د
وئ چەندى دا يە كو پيشەسازى ب رەنگەكى گشتى
و پيشەسازىن گوهۇرىنى ل پارىزگەھا دھۆكى ب
رەنگەكى تابەت يا نوويه و زىي وئ ز (۴۰) سالا
نابۇرىت. لەوما دەلىقەيەكا تەمام ز بۇ پيشكەفتنى
ب خو فە نە دىتية، د گەل فى چەندى پشككرنا
وى نە يا دادپەرورەرانەيە، نەخاسمە ز لايى ھژمار و
قەبارەين پيشەسازىقە، ئەف چەندە دياردبىت ل دەمن
ئەم دنيرىنە شرۇقەكرنا ستراكچەرى پيشەسازى ل
پارىزگەھا دھۆكى. پارىزگەھا دھۆكى پيشكەفتنەكا
باش ب ستراكچەرى پيشەسازى بخو فە دىتية،
نەخاسمە ز لايى پيشەسازىن گوهۇرىنى قە. ھژمارا
كارگەھىن وئ ل ھەمى بياقېن پيشەسازى ل دوو ف
داتايىن تووماركىرى يىن سالا ۲۰۱۱ ل فەرمانگەھا
گەشەپىدانا پيشەسازى ل دھۆكى دگەھنە (۵۳۴)
كارگەھان و ھژمارا پالەبىن لى كاردكەن نىزىكى
(۹۳۸۱) كەسانە. ئارمانج ز فى فەكۇلىنېن پولىنكرنا

(تصنيف) ستراكچەرى گوهۇرىنا پيشەسازى يە ل
دووف قەبارە و تايىن بياقېن پيشەسازى و شرۇقەكرنا
وان ز لايى جھى قە ب رىكا كارئىنانا تەكنىكا
(GIS) بۇ وئىنەكىشانا نەخشەيىن پيشەسازى ل
پارىزگەھا دھۆكى، ئەف فەكۇلىنە ز سىن پشكا
پىكدهيت، پشكا ئىكى يا تابەتە ب فەكۇلىنا
چارچۇقى تىورى، ب رىكا تىگەھشتنا ستراكچەرى
پيشەسازى و خو جھكرنا وئ، و سەنتەرىوون و
بەلاقبوون و جوراتى و بسپورىيا پيشەسازى، زىدەبارى
جھى جۇگرافىيى پارىزگەھى. پشكا دووئ پولىنكرنا
ستراكچەرى پيشەسازى ل دوو ف چەندىن و جورى و
كاركرنى، زىدەبارى قەبارەين كارگەھىن پيشەسازى.
پشكا سىن داکوكىن ل سەر شرۇقەكرنا جھى يى
ستراكچەرى پيشەسازى ل دھۆكى دكەت، ل دوو ف
يەكەبىن كارگىرىن پارىزگەھى، ئەفى چەندى ل
دووف تەكنىكا رىكخستنا پىزانىن جۇگرافى دى
چىكەين، زىدەبارى قەرر و پيشىيازان.

پيشه كى

كەرتى پيشەسازى پشكەكا گرنگە ژ چالاككىن ئابوورى، ئەگەر ژ ھەمى كەرتىن دى گرنگتر نەبىت. د قى سەردەمى دا بوويە شەنگستى پيشكەفتن و خوشىي و جەفەنگەكى (رمز) شارستانىي يە، نەخاسمە بياقېن پيشەسازىيا گوھورىنى ئەقا كوژيەكى مەزن د شەنگستىن جفاكى دا ھەي و شەنگستى پيشكەفتن ئابوورى يە، چ بو ئابوورى باژىرا يان يى ھەرىما، يان زى ل سەر ئاستى دەولەتى بىت، باندورا قى چەندى د ھژمار و جوړىن پرۆزەيىن پيشەسازى دا دەردكەفېت. كەرتى پيشەسازىي پشكدارىي د بلندكرنا ئاستى ژيانا شارستانى دا دكەت، لى دگەل ھندى گەلەك ناريشە زى ژى چىدېن و يا ژ ھەمىيان گرنگتر ناريشا پيسبوونى ب ھەمى جوړىن خۇفە، ژ كەرتىن پيشەسازىين دەرتىخستى و گوھورىي (الصناعات التحويلية) و تېھنى، كەرتى پيشەسازىين گوھورى ژ ھەر كەرتەكى پتر دشىت دەليقېن كارى پەيدا بكەت و داھاتى زىدەكەت و ھەرار و گەشەپىدانى چىكەت. ژ بەر قى چەندى و دقې فەكولېنى دا مە پىداگرى (تاكيد) ل سەر بياقېن پيشەسازىين گوھورىي كرىە، د رىكا شرۇفەكرنا دەستودارىي ستراكچەرىي پيشەسازىين گوھورىي د پارىزگەھدا دھۆكى دا، مە يا خۇ دوور ئىخستى ژ كەرتى ئىنانەدەرىي ژ بەركو د پارىزگەھى دا يى نوى يە. زىدەبارى شرۇفەكرنا دەستودارىي (واقع) خۇجھكرن و قەبارەيى بياقېن پيشەسازىين جودا جودا ل پارىزگەھى.

تەوھرى ئىكى:

پيشكەفتن و ھەرارا پيشەسازىي

پارىزگەھدا دھۆكى

باژىرىي دھۆكى ھەك يەكەيەكا كارگىرى ل سەر دەمى حكۇمەتا ئوسمانى ھاتىيە دامەزراندن، دا جەھى سىستەمى دەستەلاندارىيا پاشايان بگرىت، پاشى ھاتە نىساندن ب لىوايا مووسلى قە. ل سالا ۱۸۷۳ ئى دھۆك بوويە قەزا^(۱). رىژەيا بكارئىنانا

پيشەسازىي دگەھشتە ۰،۰۹٪ نەخاسمە بكارئىنانا پيشەسازىين سەردەمى دناقېھرا سالىن ۱۸۷۳-۱۹۴۷ ئى دا، پيشەسازىين لى بەرەلاڧ بتىي كارىن دەستى بوون، ھەكى مسكارى (صەفارى) و ئاسنكەرى و چىكرنا ئامىرىن چاندنى و چىكرنا پىلاقىن نافخۇيى (كالك)، زىدەبارى جلكىن كوردى (شەل و شەپك) و كورتانىن گىانەوھرا و بوياغكرنا جلكا، ديسان ئاش ژ بو ھىرانا دەخل و دانى كو د ناڧ باژىرى و بازارى وى دا د بەلاڧ بوون^(۲).

ل ھەيامى دناقېھرا سالىن (۱۹۱۰-۱۹۱۳) ئى دا چ براقېن دامەزراندنا كارگەھان ل سەر ئاستى ھەمى پارىزگەھى نەبوون، نە ژ لايى حكومى و نە زى نافخۇيى قە. ژ بەركول وى ھەيامى ژ لايى كارگىرى قە قەزايەك بوو سەر ب پارىزگەھدا نەينەوا قە. ل قىرە ستايلى سەرەكىي پيشەسازى ھەك خۇ ما و تى ھندەك پيشەيىن دەستى ھەبوون^(۳).

ژبو بەرچاقكرنا بەرژوھەندىن گشتى، ورنىخستنا كاروبارىن كارگىرى و ھەلاتىيان و ب ساناھىكرنا گرندانىن كارگىرى، جفااتا سەركردايەتتيا شۇرشى (يا وى سەردەمى حوكمدار ل عىراقى) د روپىشتا خۇيا (۱۹۱۹/۵/۲۷) ئى دا و ل دووف برابارا ھژمارە (۲۱۱)، لىوايەكا نوى ب ناڧى لىوا دھۆكى (پاشتر پارىزگەھدا دھۆكى) دامەزراند، و باژىرىي دھۆكى كرى مەلبەندى وى لىوايى، ل دووف قى برابارى دھۆك بوويە مەلبەندەكى كارگىرى^(۴).

ل قىرە لقىنا دامەزراندن و گەشەپىداننا كارگەھدا ل پارىزگەھى ب رەنگەكى گشتى دەستپىكر، سالا ۱۹۱۸ ئى دەستپىكا تووماركرنا كارگەھىن پيشەسازى بوو. چوار كارگەھ ل ھەمى پارىزگەھى ھاتنە تووماركرن. ل ھەياما د ناڧەھرا (۱۹۱۸-۱۹۷۲) ئى رىژەيا وى نەدگەھشتە (۰،۰۶٪) ئى ژ ھەمى كارگەھىن پيشەسازى ل عىراقى. ب تى (۹۸) پالەيان ل ھەمى پارىزگەھى د قان كارگەھاندا كاردكر، رىژەيا وى نە دگەھشتە (۰،۰۷۷٪) ئى ژ رىژەيا پالەيىن عىراقى دوى ھەيامى دا. ل دووف وى سەرژمىرىيا پيشەسازى يا سالا ۱۹۷۲ ئى ل عىراقى ھاتىيە ئەنجامدان ديار دبىت كو

پالەيىن ژ كەرتى پىشەسازى ل عىراقى كار دكرن^(۹). هەر د وى سالى دا، كارگەھا سەخىبرى و چىكرنا ئاميرىن كارگىرىيا خوجى هاته فهكرن، دگەل وىستگەھەكا شوپىشتن و روھن گوھورى و نوژەنكرنا ترومبىل و ئاميران. ل سالا ۱۹۷۷ئى بۇ جارا ئىكى كارگەھا بلوكا ب كوژمى (۱۱.۵ هزار دىنارا) هاته فهكرن، ۲۸ پالەيان و دو فەرمانبەرىن كارگىرى لى كاردكرن، شىنانىن بەرھەم ئىنانى دگەھشتە (۴۱۰۰) بلوكان د روژى دا. بەلى كارگەھا فوتىكرنى (تعلیب) ل روژا (۱۷/تەباخا/۱۹۷۷ئى) ب كوژمى (۲.۵ مليون دىنارا) كو ژ لايى (دەزگەھى گىشتى يى پلان و ئافاكرنا پىشەسازى) فه هاتىبە ئافاكرن هاته فهكرن، كارگەھ ژ (۶) هيلين كارى پىكدهات، دو هيل بۇ چىكرنا تەماتى هاتبوونە تەرخانكرن، هيزا وى نىكى (۴۵۰ تەنا) بوو د روژى دا. چوار هيلين دى بۇ پاراستنا فىقى و رىچول (مەربا) و شەرىبەتا فىقى بوو، رىقەبرنا وى وەكى رىقەبرنا كارگەھىن فوتىكرنا كەرىبەلا بوون. ۱۴۵ پالەيىن كور و كچ تىدا كاردكرن. هەر د سالا ۱۹۷۷ئى كارگەھا پىشەسازىن كوئىكرنى ب كوژمى (۳۲۰ هزار دىنارا) هاته دامەززاندىن و كارگەھا دارتاشىن ژى ب كوژمى (۱۵۰ هزار دىنارا)، مەرەم ژى دابىنكرنا پىدقپىن خواندىنگەھان بوو. كارگەھا چىكرنا كاشى ب كوژمى (۱۵۰ هزار دىنارا)، ئەوژى پىشتى گرنبەستەك دگەل كۇمپانىيەكا ئىتالى هاتىبە مۇركرن، رىژەيا بەرھەم ئىنانى (۱۰۰۰۰۰ دەھ هزار) كاشى د روژەكى دا بوون. زىدەبارى كارگەھا جلكىن كوردى، ب كوژمى (۱.۵ مليون و نىف دىنارا)، هيزا بەرھەم ئىنانى دگەھشتە (۱۶۰) مترىن دوچا يا پەروكان د سالى دا، ئەف كارگەھە دروست ل سالا ۱۹۸۰ئى كەفتە كارى^(۱۰). هوسا بزاڤا پىشەسازى ل پارىزگەھى بەردەوام بوو، حەتا گەھشتىبە ئەفرۇ. ل فىرە دى بزاڤى كەين شروڤەكرنا ستراكچەرى پىشەسازى ل پارىزگەھى و قەزا و ناحىيىن وى ديار بگەين.

هژمارا دەزگەھىن پىشەسازى و پىشكرنا جوگرافيا وان ل عىراقى، پىشكا پارىزگەھا دھۆكى ب تىن دو كارگەھ بوون ئەفە دبىتە رىژەيا ب تىن (۰.۹۵%) ئى ژ ھەمى بەكەيىن پىشەسازى ل عىراقى كو هژمارا وان ل وى سالى د گەھشتە (۲۱۰۲) كارگەھان. هژمارا پالەيان د قان ھەردو كارگەھان دا ب تىن (۱۸) پالە بوون، رىژەيا پالەيىن پىشەسازى ل دھۆكى ب تىن (۰.۱۸%) ئى ژ رىژەيا پالەيىن ھەمى عىراقى بوون كو هژمارا وان دگەھشتە (۹۱۱۳۱) پالەيان. پالەيىن دھۆكى دەھاتنە پىشكرن بۇ دو كارگەھان، (۱۴) پالە د كارگەھا رىستىن دا كاردكرن، (۴) پالەيان ژى ل پىشەسازىن كىمىيى كاردكرن^(۱۱).

ب كارئىنانا پىشەسازى ل باژىرى يان ل پارىزگەھى سەرھەلدانەكا نوى و ھەچەرخە، بۇ جارا ئىكى كارگەھ ل دھۆكى فەبووى، كارگەھا مەحفىران بوو كو ل روژا (۷/نىسانى/۱۹۷۲ئى) هاتىبە فهكرن. وى ھەيامى (۶) پالەيىن كچ دگەل سى چاقدىران كار لى دكرن، زىدەبارى (۳۴) پالەيىن كچ يىن پىشەى كو ژىن وان دىناقبەرا (۹-۱۳) سالى دا بوون. كارگەھ ژ (۴۸) ھەپكا (ب ئەزمانى عەرەبى دبىژنى) (جومە) يان ئەو ئامىرەبە يى كو كارى رىستىن ل سەر دەپتە كرن-وەرگىز) پىكدهات، دەھاتنە فرىكرن بۇ كارگەھىن رىستنا دەستى ل ھەولپىزى^(۷). ل ھەياما دىناقبەرا (۱۹۷۳-۱۹۷۵ئى) دا حەفت كارگەھىن دى ل ھەمى پارىزگەھى هاتنە تووماركرن. نىزىكى (۰.۹۱%) ئى ژ رىژەيا كارگەھىن پىشەسازى ل عىراقى پىكدىنا و (۱۸۸) پالەيان تىدا كاردكرن و تىكدا د وان سالا دا، رىژەيا (۰.۷۳%) ئى ژ پالەيىن ھەمى عىراقى پىكدىنا^(۸).

ل سالا ۱۹۷۶ئى رىژەيا خەلكى دھۆكى گەھشتە (۱.۱%) ئى ژ رىژەيا ھەمى خەلكى عىراقى. هژمارا پالەيىن د كەرتى پىشەسازى دا ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى كاردكرن گەھشتە (۴۷۱) پالەيان، رىژەيا وان بتىن (۰.۲%) ئى بوو ژ رىژەيا ھەمى

دكەن ل دەقەرا كاشى ھاتىبە چىكرن. داكو خزمەتا ھەردو قەزايىن دەھۆك و سىمىلى بىكەت. قەزا زاخۇ د پلا دووى دا دەھىت، رىژەيا (۱۹.۷٪) ئى ژ پىشەسازىيا پارىزگەھا دەھۆكى پىكەئىنىت. پاشى رىژەكا كىم ف بەر قەزا دەھۆك و ئاكىرى و بەردەرەش دكەفەيت، يا ديارە كو قەزا ئامىدىيى و شىخان چ جەھىن پىشەسازى لى نىن.

۲- پىشەسازىيىن خوارنى؛

ھەر تىشتەكى بچىتە دناف زكى مروفى دا، زىدەبارى قەخوارن و جگەرە و تىشتىن شىرىن، ژىلى دەرمانا كو ئەقە پىشەسازىيەكا كىمىيىيە يە دەھىنە ھىژمارتن پىشەسازىيىن خوارنى. پىشكىن قان پىشەسازىيا ل پارىزگەھى ژ قان پىشەسازىيان پىكەھىن. ماست و ئار و پىسكىت و قەخوارنىن غازى و بەفر و شىرىنى، زىدەبارى خوئ و رىژە و مەكەرەون و جىس و قوتىكرنا كەرسىتىن خوارنى و ساقار و نشا و ھەقىرتىش و ژىك قاقارتنا باقلك و تەھىن و بەنىشت و زەيتا خوارنى. بەھسىن كارگەھىن جگارا د داتايىن گەشەپىدانا پىشەسازى دا نەھاتىبە كىرن. پىشەسازىيىن خوارنى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل پلا دووى د سىتراكچەرى پىشەسازىيىن دەھۆكى دا دەھىن، كو (۱۳۸) كارگەھ ھەنە، رىژەيا (۲۵.۸۵٪) ئى ژ كۇما يەكەيىن پىشەسازىيىن تووماركرى ل پارىزگەھى پىكەئىنىت. قەزا دەھۆكى ل پلا ئىكى دەھىت، ھىژمارا كارگەھىن وى (۱۷) كارگەھەن، رىژەيا (۴۸.۵٪) ئى ژ كەرتى پىشەسازىيىن خوارنى پىكەئىنىت. پاشى زاخۇ ب (۴۰) كارگەھان دەھىت، رىژەيا (۲۹٪) ئى ژ پىشەسازىيىن خوارنى پىكەئىنىت. ھەكە ئەم ئاقرىيەكى بەدەينە خىشتەيى ھىژمارە (۱) دى بىنىن كو ئەف پىشەسازىيە ل ھەمى قەزايىن پارىزگەھا دەھۆكى بەلاقبويىنە، ژىرە گرندانا وان يا رۇژانە ب بكارىبەرى قە.

۳- پىشەسازىيىن پلاستىكى؛

پىترىيا بەرھەمىن كارگەھىن پلاستىكى، ل بازارى ناخخو دەھىتە بەرخۇركىن (استھلاك)، مەرەم ژى بۇ

تەوھرى دووى؛

پۇلىنكرنا سىتراكچەرى پىشەسازى ل پارىزگەھا دەھۆكى ل دووف چەندىيى و چەوانىيى و كاركرنى

ئىك: سىتراكچەرى پىشەسازى ل دووف تايىن پىشەسازىيى

پىترىيا سىتراكچەرى پىشەسازى (نموونىن قەكۇلىنى) ب تايىن خۇ يىن جۇرا و جۇرقە ل پارىزگەھا دەھۆكى، ل دووف پۇلىنكرنا دەھۆلى يا بزاقتىن پىشەسازىيى (ISIC) دكەقنە دناف كەرتى پىشەسازىيىن گوھورىن دا. ئەف سىتراكچەرى پىشەسازىيە (كەرەستىن ئاقاھيان، پلاستىك، خوارنى، كانزايى، دار و دارتاشى، كاغەز و چاپ، رىستن و ل داويىن پىشەسازىيىن كىمىيىيە) قەدگىرت، و ھەر ئىك ژ وان گرنگىيا خۇ يا رىژەيى يا جودا ل دووف رىژەيا پويىتەدان و ھىژمار و كارگەھىن پىشەسازى ھەيە و ب قى رەنگى؛

۱- پىشەسازىيىن ئاڧاكىرنى (الانايە)؛

پىكەھىت ژ كەرسىتىن ئاڧاكىرنى و كارىن ئەندازبارى يىن ئاڧاكىرنى زىدەبارى چىكرنا رىكا، پىترىيا بەرھەمى وى بۇ پىكرنا پىندىقىيىن ناڧخۇيە ل پارىزگەھى. كارگەھىن ژ ھەمىيا ديار تر ل پارىزگەھا دەھۆكى، كارگەھىن بلۆك و كاشى و مۇزانىك و سەنگىن (كتل) كونكرتى يىن بەردەست، كرىستون و شىتايگەر و شكاندن و پىترىيا بەرا (حەلان و مەرەمەر)، زىدەبارى قىر و كەرىپچا. ئەف پىشەسازىيە ل پلا (درجە) ئىكىن ل سەر ئاستىن پارىزگەھى دەھىن، (۲۰۸) كارگەھان ب خۇقەدگىرت، رىژەيا (۲۸.۹۵٪) ئى ژ كەرتى پىشەسازى ل پارىزگەھى پىكەئىنىت، بىنرە خىشتەيى ھىژمار (۱). رىژەيا پىترىيا قان كارگەھا دكەقنە قەزا سىمىلى، كو (۱۸.۳٪) ئى ژ قان كارگەھان پىكەئىنىت. ژىرە دەقەرەكا پىشەسازىيا پلان بۇ دارىشتى بۇ وان پىشەسازىيىن ژىنگەھى پىس

قەزا زاخۇ ب رىژەياى (۱۷.۳٪) ئى ، بەلى قەزاينى دى ئەف رەنگى پىشەسازىنى لى نىنە.

۵- پىشەسازىن دارى يان دارتاشى:

ئەف رەنگى پىشەسازىنى پىكھاتىپە ژ چىكرن و قەدكرنا دارى و دارتاشى و كەل و پەلىن ناڧمال و كەرەڧانا. ھەتا نھا ئەف پىشەسازىپ دەستپىكى نە، ئاستەكى كىم دناڧ ستراكچەرئ پىشەسازى دا ل پارىزگەھا دھۆكى ھەپە، ھژمارا كارگەھىن ڧى پىشەسازىن ب تىن (۳۲) كارگەھ بوون، رىژەيا (۵.۹۹٪) ئى ژ كەرتى پىشەسازىن گوهۇرىن پىكدئىنا. باھرا قەزا دھۆكى (۱۸.۸٪) ئى بوو، قەزا سىمىلى ل رىزا دووئ دەتات ب رىژەيا (۲۱.۸٪) ئى، ھەر ئىك ژ قەزاينى زاخۇ و ئاكرى ب رىژەيىن كىمتر دكەرتى پىشەسازىن گوهۇرىن ل پارىزگەھا دھۆكى.

۶- پىشەسازىن كىمىيى:

ژ وان پىشەسازىپانە كو گەلەك بەرھەمىن مەدەنى و لەشكەرى ژى چىدكەن، ۋەكى پىشەسازىپا كەرەستەيىن پەقاندنى (مفرقات) و كىمىيا چاندنى و قركەرتىن كىز و مىشا و ھندەك كەرستىن دچنە دناڧ پىشەسازىن دى دا، ۋەكى سودا كەۋىكرنى (الصودا الكاۋىپە) و كەرستىن ترش، زىدەبارى كەرستىن گەماركرنى (الدباغە) و كلسىرىن و مەى و دەرمان و بەرھەڧىن نۆژدارى^(۱۱). زىدەبارى پىشەسازىپا روھنى ترۆمبىلا، بوياغ و كەرستىن شوشتنى و پىشەسازىپا پاترىن ترۆمبىلا و ئوكسىجىن پىشەسازى و ئىسڧەنج و گەماركرنا (دباغە) پىستا. ھژمارا كارگەھىن پارىزگەھى (۲۷) كارگەھ بوون، رىژەيا (۵.۰۵٪) ئى ژ رىژەيا ھەمى پىشەسازىن گوهۇرىن پىكدئىنا، پترىپا وان د قەزا سىمىلى دا بوون كو دكەشتىن (۱۰) كارگەھان و رىژەيا (۳۷٪) ئى پىك دئىنا.

۷- پىشەسازىن كاغەزئ و چاپئ:

مەرەم ژ ڧى كەرتى پىشەسازى، چىكرنا كاغەزئ

بەرخۇركنا ناڧخوبى پە. ئەف كەرتى پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى ژ ڧان پىشەسازىپا پىكدەيت. كارگەھىن پلاستىكى، كارگەھىن چىكرنا بۇرىن پلاستىكى، چىكرنا پىلاڧىن پلاستىكى، كىسىن ناپلونى، بەرھەمىنانا ھەبكىن (دندكىن) پلاستىكى، زىدەبارى بەرھەم ئىنانا سلىڧونى و برىن و ھەلاندا پلاستىكى، چىكرنا سىندوقىن پلاستىكى. ھژمارا ھەمى كارگەھىن پلاستىكى ل دھۆكى گەھشتە (۱۰) كارگەھان، رىژەيا (۱۱.۲۳٪) ئى ژ كەرتى پىشەسازىن گوهۇرىن پىكدئىنا. ئەف كارگەھە ھمىز (تركىز) بووینە ل چوار قەزاينى پارىزگەھى، دھۆك و زاخۇ و سىمىل و ئاكرى، رىژەيىن وان (۴۱.۷٪، ۳۱.۶٪، ۲۲٪، ۱.۱۶٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين. بەلى چ خۇجھكرنا ڧى رەنگى پىشەسازىن ل قەزاينى بەردەرەش و ئامىدىن و شىخان دەرناكەڧن.

۴- پىشەسازىن كانزايى (مەدنىپە):

پىشەسازىن كانزايى، نەخاسمە پىشەسازىپا ئاسنى و پويلاپى ئىكە ژ شەنگستىن مەزنىن ئابوورى، چ دبارئ پىشەسازىن يان ژى چاندن و ڧەگوھاستن و ئاڧاكرنى دا، زىدەبارى پىشەسازىپا ئامىرە و ماكىنا و پىشەسازىپا سڧرى و چىكرنا تىلن كانزايى^(۱۱). پارىزگەھ يا ھەژارە ژ پترىپا ڧان پىشەسازىن بنگەھى، كەرتى پىشەسازىن كانزايى تۇخىب كرى بوون ل سەر چىكرنا (BRC) يان (تورا ئاسنى كوونكرتى)، ھەلاندا ئاسنى، كوېرھىن ئاسنگەرىن و چىكرنا بگوھۇرىن كەرەبائى، زىدەبارى سىڧون و رايەمەن و سلندەر و چىكرنا بۇرىن ئاسنى و چىكرنا تىلن كانزايى و ھەلاندا رساسى و كانزايان...ھتد. ھژمارا يەكەيىن ڧى پىشەسازى ل پارىزگەھى (۵۲) كارگەھن، رىژەيا (۹.۷۴٪) ئى ژ ھەمى پىشەسازىن گوهۇرىن ل پارىزگەھى پىكدئىنيت، خىشتەيى ھژمارە (۱). ھمىز دىن ل سەر سى ڧەين كارگىرى، قەزا دھۆكى ل رىزا ئىكە دەيت، باھرا وى (۴۱.۱٪) ئى ژ رىژەيا ھەمى پىشەسازىن كانزايى ل پارىزگەھى. قەزا سىمىلى ب دووڧ دا دەيت ب رىژەيا (۳۱.۵٪) ئى و

خىتەين ھىزمە (۱)
تايىن پىشەسەزىن و كوزگىيا رىزىيا وان ل پارىزگەھا دەھوكى.

رد	تايىن	%	پلاستىك	%	خۇۋان	%	كالىزا	%	دار	%	كانغىز	%	رىستىن	%	كىمىلىيى	%	كۆم	%
۱	دەھوك	۷	۶۸	۴۱,۷	۶۷	۴۸,۵	۴۴	۴۱,۱	۴۲	۱۸,۸	۷	۵۳,۸	۳	۷۵	۸	۴۹,۱	۱۱۱	۳۱,۱
۲	سىتېمىل	۱۴۲	۱۲	۲۰	۱۴	۱۰,۱	۱۹	۳۱,۵	۷	۲۱,۸	۲	۱۵,۴	۱	۴۵	۱۰	۳۷	۲۰۷	۳۸,۷
۳	زاخۇ	۴۱	۱۹	۳۱,۱	۴۰	۲۹	۹	۱۷,۳	۲	۱,۲۵	۳	۲۳			۹	۳۳,۳	۱۲۳	۲۳
۴	ئامبىدىن				۴	۲,۹											۴	۰,۷۵
۵	ئاكرىل	۱۴	۱	۱,۱۱	۵	۳,۱			۱	۳,۱	۱	۷,۷					۲۲	۴,۱۲
۶	بەردەرىش	۴			۴	۲,۹											۸	۱,۵
۷	شىنجان				۴	۲,۹											۴	۰,۷۵
	كۆم	۲۰۸	۱۰		۱۳۸		۵۲		۳۲	۵,۹۹	۱۳	۲,۴۲	۴	۰,۷۵	۲۷			۵۳۴
	ئىزى كۆم			۱۱,۲۳		۲۵,۸۵		۹,۷۴		۵,۹۹		۲,۴۲		۰,۷۵		۵,۰۵		

زىدەر، زىچىكوزا قەھەزەلى، پىشتىكەرم ب، اقليم كوردستان العراق، وزارة الصناعة، مديرية التنمية الصناعية فى دهوك، بيانات غير منشورة، سنة ۲۰۱۱.

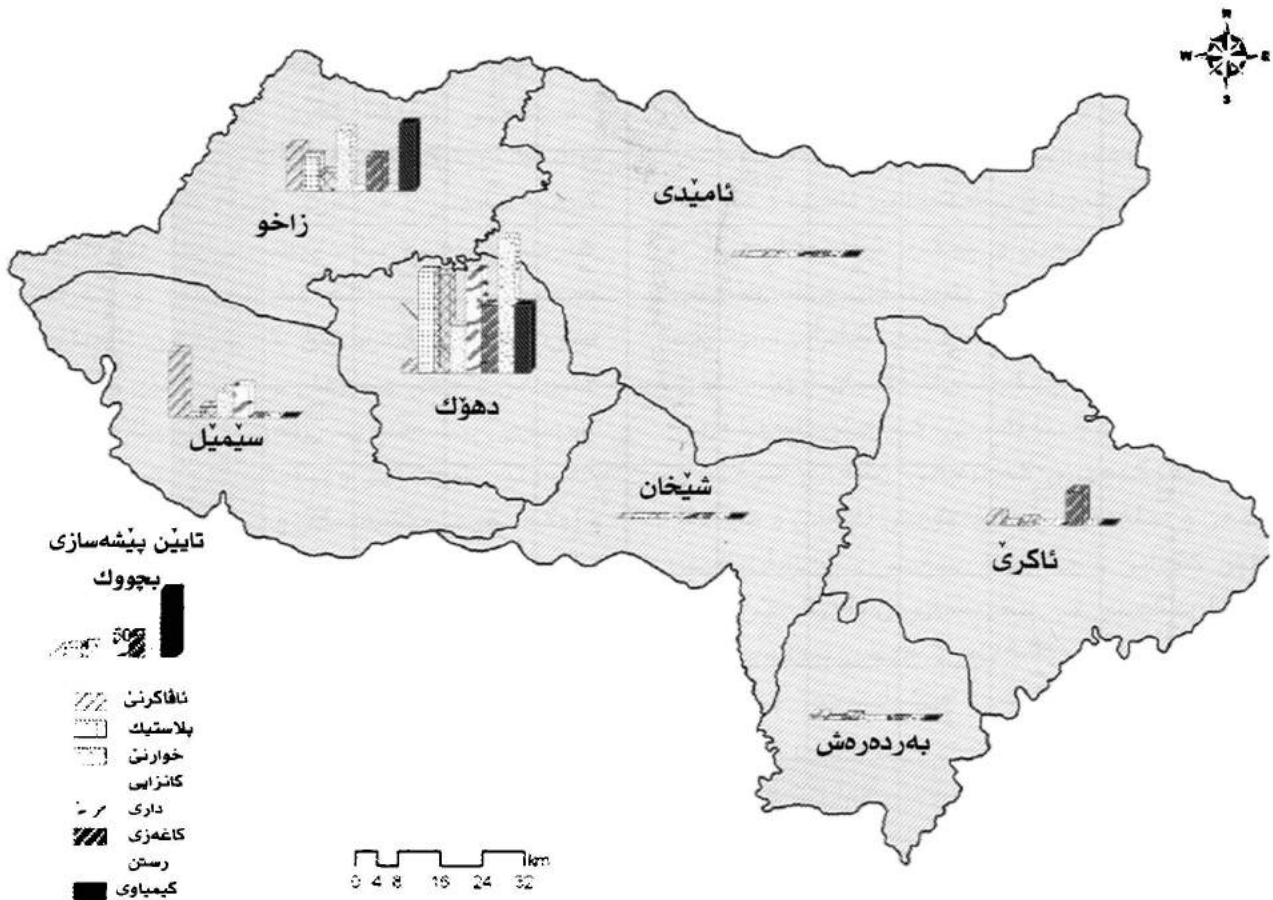
وئ، ژ ھرى و پەمبى و بېستى، زىدەبارى شەھەرزايى و بازىرى ناڧخۆبى و مفايىن وئ بىن ئابوورى، جفاكى، دىسان كو ھژمارەكا مەزنا پالەيان لى كاردكەن^(۱۴). ھەر چەند ھەمى پىندقىن قى پىشەسازىن ل بەر دەست ھەنە، لى ل پارىزگەھى يا پىشەسازىن ھەقىتە، و پتر پىشت گەرمىن كەرسىن بىانىنە، كو ژ دەرڧە دەين. ئەڧ پىشەسازىنە پىكدهىت ژ رىسنى و مەحفىر و مۆكىت و دروئى. رىژەيا وئ بىنى (۰.۷۵٪) ئى ژ سىراكچەرى پىشەسازىن پارىزگەھا دھۆكى پىكدهىت، رىژەيا (۰.۷۵٪) ل قەزا دھۆكى يە، رىژەيا (۰.۲۵٪) ل قەزا سىمىلى يە، بەلى قەزايىن دى چ باھر ڧەر نەكەتەبە، بىنرە خىشتەبى ھژمارە (۱).

بە، زىدەبارى ئەو كەرسىن ئى چىنەن، وەكى چىكرنا كارتۇنان و بەرگ و كىسىن كاغەزى و عەلبكىن كارتۇنى و كلنسا، دىسان پىشەسازىنە چاپكرنى، و ھەبوونا پىشەسازىنە چاپ و بەلاڧكرنى يا گرندى ئەوان جەھابە كو مەلبەندىن رەوشەنبىرى و ھژمارا خەلكى لى دەرڧرە^(۱۳). رىژەيا قى رەنگى پىشەسازىن بىنى (۲.۴۲٪) ئى ژ ھەمى پىشەسازىنە گوھورى ل پارىزگەھى پىكدهىت، پتر ژ نىڧا كارگەھىن وئ ل قەزا دھۆكى نە، رىژەيا (۰.۵۳٪) ئى پىكدهىت.

۸- پىشەسازىن رىسنى:

ئەڧ پىشەسازىنە ژ ھەمى پىشەسازىنە دى ل عىراقىن كەڧنترە، ژبەر بەرڧرەھىيا ھەبوونا كەرسىن

نەخىش ھژمارە (۱)
تايىن پىشەسازى و گرنگىيا وان يا رىژەبى ل پارىزگەھا دھۆكى سالا ۲۰۱۱

پىشەسازىيا گوھۇرى ل پارىزگەھا دھۆكى دەين. هژمارا پالەيىن وئ (۹۷۷) پالەنه، رىژەيا (۱۰،۴۱٪) ئى ژ هژمارا پالەيىن كەرتى پىشەسازى پىكدئىنيت. پترىيا پالەيان دەمبزن ل سەر سى قەزايىن، سىمىل و دھۆك و زاخۇ، رىژەيىن وان (۵۹،۴٪ - ۳۰،۶٪ - ۹،۹۳٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين. بەلى دەقەرتىن دى ئەف رەنگى كارى تىدا نىنه. بنىرە خىشتەيىن هژمارە (۲).

پاشى پىشەسازىيا پلاستىك و كىمىيى دووڧدا دەين، رىژەيىن وان (۸،۷۴٪ - ۵،۰۱٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين، هژمارا پالەيىن وان (۸۲۰-۴۷۰) ل دووڧ ئىك ژ هژمارا پالەيىن كەرتى پىشەسازى كاردكەن. د كارگەھىن چىكرنا پلاستىكى دا، قەزا دھۆك ل رىزا ئىكى دەيت، رىژەيا (۴۴،۹٪) ئى پىكدئىنيت، پاشى قەزا زاخۇ دەيت ب رىژەيا (۲۹،۴٪) ئى ژ هژمارا پالەيان پىكدئىنيت. يا ديارە كو چ پالە ل هەر سى قەزايىن ئامىدى و بەردەرەش و شىخان نىن. بەلى پىشەسازىين كىمىيى ھاتىنە پشككرن ل سەر سى قەزايان و ل دووڧ ئىك، سىمىل و دھۆك و زاخۇ، رىژەيىن وان (۴۴،۲٪ - ۱،۲۹٪ - ۲۱،۶٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين.

ژ خىشتەيىن هژمارە (۲) ديار دبىت، رىژەيا پالەيىن پىشەسازىيا دارى و كاغەزى گەلەك د نىزىكى ئىكن ب رىژەيىن (۳،۱۴٪ - ۳،۱۳٪) ئى ل دووڧ ئىك، رىژەيىن ژ ھەميان بلندتر ل قەزا دھۆكى ھاتىنە تووماركرن ب رىژەيىن (۷۰،۱٪) ئى و (۳۲،۲٪) ئى و ل دووڧ ئىك ژ هژمارا پالەيىن دقى كەرتى دا ل سەر ئاستى پارىزگەھى كاردكەن. زىلى ھەبوونا دەستىن كارى د قان ھەردو كەرتىن پىشەسازى دا ل قەزايىن سىمىل و زاخۇ و ئاكرى، بەلى قەزايىن دى د قالا بوون زى.

پىشەسازىيا رستنى ل رىزا داويى ژ هژمارا پالەيىن د ستراكچەرى پىشەسازىيا گوھۇرى كاردكەن دەيت، چوار كارگەھ ل قەزايىن دھۆك و سىمىل ھەنە، (۵۶) پالە لى كاردكەن، رىژەيا وئ (۰،۵۹٪) ئى ژ تەبىيى هژمارا پالەيىن كەرتى پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى پىكدەيت.

دو: ستراكچەرى پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووڧ پالەيىن يەكەيىن پىشەسازى

هژمارا پالەيان پىقەرى ژ ھەميان بەرەلاقتەرە بۇ دياركرن و پىفانا ستراكچەرى پىشەسازى ل ھەر جەھكى، چ بۇ دياركرنا پلا خۇجھكرنا پىشەسازى يان چەندىيا وئ ل ھەر ھەرىمەكى. هژمارا كارگەھان ب تنى روويى راستى پىكھاتا ستراكچەرى پىشەسازى ديار ناكەت، قەبارەيى پالەيان ژ وان داتايە كو رى دەيتەدان بىنە بەلاقتەرە. هژمارا پالەيىن د ستراكچەرى پىشەسازى گوھۇرى دا ل پارىزگەھا دھۆكى كار دكر گەھشتىنە (۹۳۸۱) پالەيان.

هژمارا پالەيان ل دووڧ تايىن پىشەسازى و يەكەيىن پىشەسازى ل پارىزگەھى دەيتە گوھۇرىن. ئەم ژ خىشتەيىن هژمارە (۲) دبىنن كو رىژەكا پالەيان د پىشەسازىين خوارنى دا كاردكەن، رىژەيا (۲۴،۵۶٪) ئى پىكدئىنن، كو هژمارا وان دگەھتە (۳۲۴۳) پالەيان، باھرا قەزا دھۆكى تىدا (۳۲،۵٪) ئى ژ ھەمى پالەيىن دقى پىشەسازى دا كاردكەن. ئەگەرى وئ زى قەدگەرتەقە قەبارەيى ئاكنجىيان و ھۇيىن ئابوورى، پاشى ھەر ئىك ژ قەزا زاخۇ و سىمىل دەيت، رىژەيىن وان (۲۱،۶٪) ، (۲۱،۱٪) ئى ل دووڧ ئىك دەين. رىژەيا ژ ھەمىا كىمتر ل قەزا ئامىدى ھاتىيە تووماركرن ئەوژى ب تنى (۲،۲۸٪) ئى .

پىشەسازىين ئافاكرنى ل رىزا دووئ ژ قەبارەيى ھەمى پالەيىن د ستراكچەرى پىشەسازى دا كاردكەن دەين ب رىژەيا وئ (۳۳،۴٪) ئى ژ ھەمى پالەيىن تىدا كاردكەن. قەزا سىمىل ل رىزا ئىكى دەيت، رىژەيا (۷۱،۸٪) ئى پىكدئىنيت. ژەر ھەبوونا جەن پىشەسازىين كاشى كو سەر ب قى قەزايى قەمىە، دووڧدا قەزا زاخۇ ب رىژەيا (۱۴،۹٪) ئى ژ پىكھاتى پالەيان ل ستراكچەرى پىشەسازى كاردكەن دەيت، ديارە ھندەك قەزايى چ پالە تىدا كار ناكەن ژەر نەبوونا پىشەسازىين ئافاكرنى ۋەكى ئامىدى و شىخان. پىشەسازىين كانزايى ل رىزا سىن ژ ستراكچەرى

خىشتمىن ھىزارە (۲)
ھىزارا پالەيان و كىزگىيا وان ل دووف تائىن پىشەسازى ل پارىزگەھا دەھوكى

ژ	تائىن	تاقامى	%	پىلاستىك	%	خوتان	%	كالىزا	%	دار	%	كالىغىز	%	رستىن	%	كىمپىلى	%	كۆم	%
۱	دەھوك	۴۱	۱,۴۷	۳۱۸	۴۴,۹	۱۰۰۵۴	۳۲,۵	۲۹۹	۳۰,۱	۴۴۰	۲۲,۲	۱۱۰	۳۱	۱۳۷	۱۴,۲	۲۹,۱	۲۲۹۰	۲۴,۴	۴۸
۲	سىمپىل	۴۴۰.۱	۷۱,۸	۱۹۸	۴۴,۱	۸۴۷	۲۶,۱	۵۸۱	۵۹,۴	۱۴	۵۲,۸	۱۸۰	۲۰	۲۰۸	۳۵,۷	۲۰,۸	۳۵۰۴	۳۵,۴	۴۸
۳	زاغۇ	۴۱۸	۱۴,۹	۲۴۱	۲۹,۴	۸۱۵	۲۶,۱	۹۷	۹,۹۳	۲۴	۱۲,۳	۴۲		۱۲۵	۲۶,۱	۱۸۱۲	۱۹,۸	۱۹,۸	۱۹,۸
۴	ئالمىدىن					۷۴	۲,۲۸												۰,۷۹
۵	ئاكسى	۱۷۰	۵,۴۳	۱۳	۱,۵۹	۱۲۷	۳,۹			۱۴	۲,۱	۹							۳,۵۵
۶	بەردەرش	۴۲	۱,۳۴			۱۰۵	۳,۲۳												۱,۵۱
۷	شىنجان					۱۷۱	۵,۲۷												۱,۸۳
۸	كۆم	۳۱۳۲		۸۲۰		۳۲۴۳		۹۷۷		۲۴۲		۳۴۱		۵۱		۴۷۰			۹۳۸۱
	ئىككى كۆم	۳۳,۴	۸,۷۴			۳۴,۵۱			۱۰,۴۱										۰,۰۱

ئىزمىن، ئىچكىزنا قەھكۆلەرى، پىشەكەرم ب ، اقليم كوردستان العراق ، وزارة الصناعة ، مديرية التنمية الصناعية فى دهوك ، بيانات غير منشورة ، سنة (۲۰۱۱).

ناڧىن (50_15) Medium) پالە لى كاردكەن، پارى وەبەرھىنانى يى نەلفە دناقبەرا (15000-25000) دولارن ئەمىركى يە)، ئىلى ئەرد و خانى و كرىپن پالەيان) (17).

دەزگەھىن پىشەسازى ل عىراقى، ل دووڧ راپورتا پىقانن بەرفرەھ يىن بزاڧىن پىشەسازى يا سالا 1983 ئى و ل دووڧ پىشەرىن پالا و ئەو سەرمائى دناڧ بەكەيا پىشەسازى دا ھاتىيە وەبەرھىنانى ڧاڧارتىە بۇ سەر سى تەخان، بەلى نھا پارە ناھىتە ھژمارتن وەكى پىشەر ژبەر گۆھۆرىنا بەھاي خەرچكرنى ل بازارى عىراقى ل ھەيامەكى بۇ وى دەمى لى ھاتىيە ڧاڧارتن و ب ڧى رەنگى؛ پىشەسازىن قەبارەيى بچويك كو ھژمارا پالەيىن لى كار دكەن دناقبەرا (1-9) پالەيانە. پىشەسازىن قەبارەيى ناڧىن ھژمارا پالەيىن وى دناقبەرا (10-29) پالەيانە. پىشەسازىن قەبارەيى مەزن ھژمارا پالەيىن وان پترى (30) پالەيانە (18).

ئىك: شروڧەكرنا جھى ستراكچەرى

پىشەسازىن قەبارەيى بچويك ل پارىزگەھا دھۆكى

بەلاڧكرنا ڧان يەكەيىن پىشەسازى جودانە ل دووڧ جھى و ل دووڧ يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ژ لاين چەندىيا رتژەيى و ھژمارا ھەمى تاينن كەرتىن پىشەسازى يىن دەزگەھىن بچويك، وەكى د خىشەيى ھژمارە (4) و نەخشەيى ھژمارە (3)دا ديار.

1- ل دووڧ تاينن پىشەسازى:

يا ديارە كو پىشەسازىن ناڧاكرنى ل رىزا ئىكى يا ھەمى پىشەسازىن قەبارە بچويكىن دى دەين، ژ لاين ھژمارا يەكەيىن وان يىن پىشەسازى، ل دووڧ ڧى پۆلىنكرنى ھژمارا وان (15) كارگەھن كو رتژەيا (11.61%) ئى ژ ھەمى يەكەيىن پىشەسازىن قەبارە بچويك ل پارىزگەھا دھۆكى پىكدىنن و ل دووڧ پۆلىنكرنا گەشەپىدانا عىراقى ژ ھەمى يەكەيىن پىشەسازى. قەزا سىمىلى ل رىزا ئىكى دكەرتى پىشەسازى دا دەيت، (32) كارگەھ لى ھەنە و رتژەيا

ل دووڧ قەبارەيى پىشەسازى دەتە نياسىن، يىن بچويك كو ھژمارا پالەيىن ھەر كارگەھەكى دناقبەرا (15-19) پالەياندا بن. يىن ناڧىن ئەوين (20-99) پالە ھەبن. بەلى يىن مەزن ئەون يى ھژمارا پالەيىن وى پتر (100) پالەيان. بەلى دەزگەھى ئەورويى يى گەشەپىدانا پىشەسازى ئەوين دناقبەرا (10-49) پالەيان ھەبن ب دەزگەھىن بچويك. يىن دناقبەرا (50-249) ناڧىن دەتە نياسىن، كو سەرىەخۇييا خۇ ھەيە (11). رىكخراوا گەشەپىدانا پىشەسازىيا جىھانى، پروزەيان ل دووڧ ھژمارا پالەيان پۆلىندكەت، و ل دووڧ وەرارا ئابوورى يا كۆما وەلاتان، ل دووڧ خىشەيى ھژمارە (3):

خىشەيى (3)

پۆلىنكرنا چالاكىيىن پىشەسازى ل دووڧ قەبارەيى وەكى رىكخراوا گەشەپىدانا پىشەسازىيا جىھانى ديار دكەت

وہلات	پۆلىنكرن	ھژمارا پالەيان
پىشكەفتى	قەبارى بچويك	كىمتر 99
	قەبارى ناڧىن	100 - 499
	قەبارى مەزن	پتر ژ 500
پاشكەتى (النامية)	گەلەك بچويك	1 - 4
	قەبارى بچويك	5 - 19
	قەبارى ناڧىن	20 - 99
	قەبارى مەزن	پتر 100

ژندەر ، سمير زهير الصوص ، السلطة الفلسطينية، وزارة الاقتصاد الوطنى، بعض التجارب الدولية الناجحة فى مجال تنمية وتطوير المشاريع الصغيرة المتوسطة ، مكتب محافظة قلقيلية ، فلسطين ، 2010

رىكخراوا عەرەبى يا گەشەپىدانا پىشەسازى و كانزايى رابوويە ب پىناسەكرنا وى ب ڧى رەنگى رتژى؛ پروژەيىن گەلەك بچويك -- Micro كىمتر ژ (5) پالەيان لى كاردكەن، سەرمائى وەبەرھىنانى يى نەلفە بنتى (15000) دولارن ئەمىركى يە)، ئىلى ئەرد و خانى و كرىپن پالەيان. بەلى پىشەسازىن

شىخان نىن.

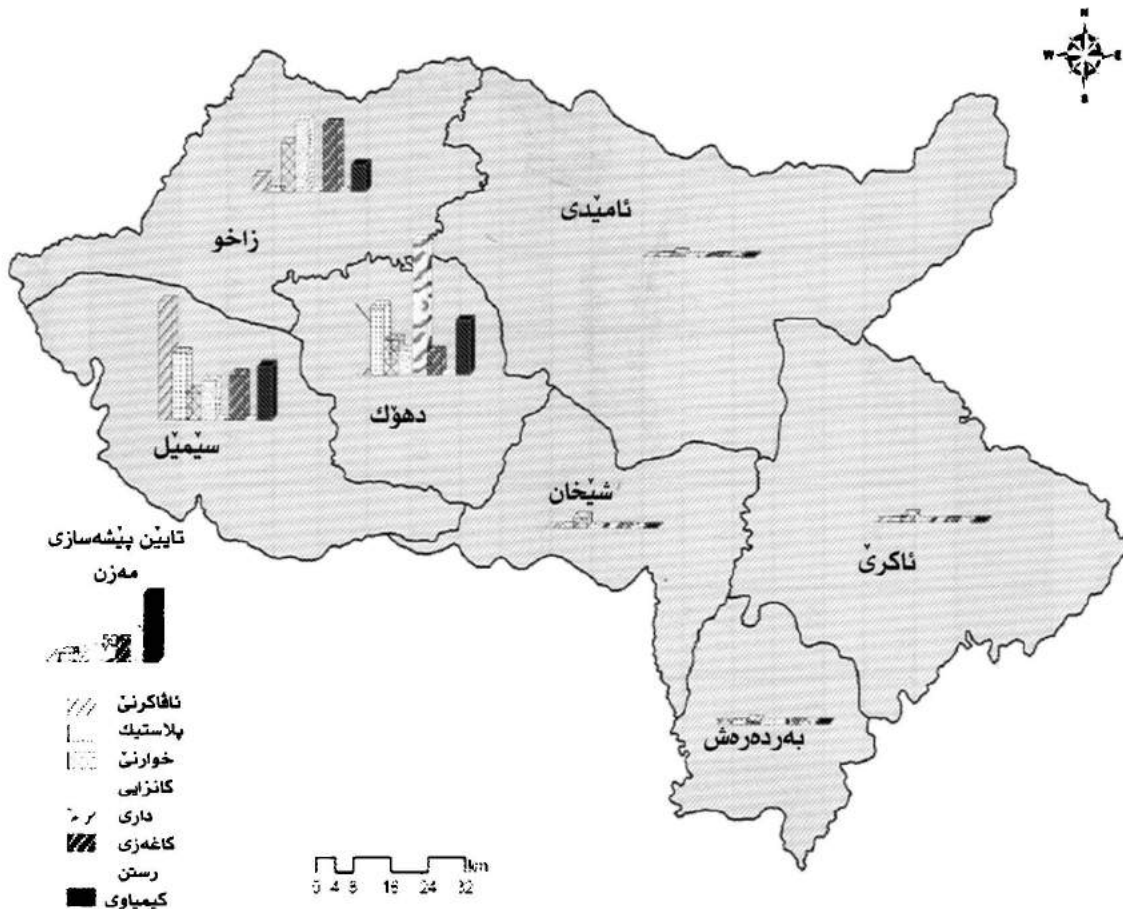
بەلى تايىن دى يىن پىشەسازى، وەك (پلاستىك و كىمايى) ب تىن ل قەزا دھۆك و زاخۇ ھەنە، (۸، ۱) كارگەھن ل ھەردو جھا. پىشەسازىيا كانزايى ل قەزا دھۆكى ھەمب بوويە ب رىژەيا (۴۱،۶۶)٪ ئ و پاشى سىمىل و زاخۇ ب رىژەيا (۲۶،۶۶)٪ ئ دەين. كارگەھىن پىشەسازىيا دارى ل سەر قەزايىن دھۆك و سىمىلى ھەمب بوويە، رىژەيىن وان (۷۱،۲)٪، (۲۳،۸)٪ ئ دووڧ ئىك. زىدەبارى پىشەسازىيا كاغەزى كو رىژەيا ز ھەميا مەزنىر ل قەزايىن دھۆك و ئاكرى ھاتىبە تووماركرن، رىژەيىن وان (۷۵-٪) (۲۵)٪ ئ بوون ل دووڧ ئىك. و ب تىن قەزا دھۆكى كارگەھەكا بچويكا پىشەسازىيىن رىستىن لى ھەيە.

(۴۹،۲)٪ ئ پىكدئىنىت. قەزا زاخۇ ل رىزا دووئ دەيت، رىژەيا (۳۳،۸)٪ ئ قەدگىت. ھندەك دەقەرىن وەكى قەزا ئامىدى و شىخان ئەڧ چالاكىيىن پىشەسازىي تىدانىن.

پىشەسازىيىن خوارنى ل دووڧ پشككرنا پىشەسازىيىن قەبارە بچويك ل رىزا دووئ دەين، (۳۷) كارگەھىن پىشەسازىيىن خوارنى ھەنە، رىژەيا (۲۳،۷۱)٪ ئ پىكدئىنىت. باھرا قەزا دھۆكى (۲۷) كارگەھ بوون، رىژەيا وئ (۷۳)٪ ئ بوو ز يەكەيىن پىشەسازىيىن خوارنى ل دھۆكى. پاشى قەزا زاخۇ و سىمىل ل دووڧ ئىك ب رىژەيىن (۱۳،۵)٪ ئ و (۸،۱)٪ ئ دەين. پاشى قەزايىن بەردەرەش و ئاكرى ب رىژەيىن كىمتر، بەلى چ كارگەھ ل ئامىدى و

نەخشىن ھژمارە (۳)

يەكەيىن پىشەسازىيىن قەبارە مەزن و گرنكىيا وان يا رىژەيى ل دووڧ تايىن وئ ل پارىزگەھا دھۆكى ساللا ۲۰۱۱

خشىتىن موزمارە (۴)
تايىن پىشەسازىتىن بچوك و كوزگىيا وان ل دوۋف دەفرىن پىشەسازى ل پارىزگەھا دھوكى

ژ	تايىن	%	پلاستىك	%	خوان	%	كازىزا	%	دار	%	كاغىز	%	رستىن	%	كىمپىلى	%	كۆم	%
۱	دھوك	۴	۱	۷۵	۲۷	۷	۴۱,۱	۱۱	۷۱,۲	۲	۷۵	۱	۱۰۰	۳	۵۰	۱۱	۴۲,۳	
۲	سىمىل	۲۲		۳	۸,۱	۴	۲۱,۱	۵	۲۳,۸							۳۴	۲۸,۲	
۳	زاخۇ	۲۲	۲	۲۵	۵	۱۳,۵	۴	۲۱,۱						۳	۵۰	۳۱	۲۳,۰۷	
۴	تامچىن																	
۵	ئاكرى	۵		۱	۲,۷						۱	۲۵				۷	۴,۴۸	
۱	بەردەرش	۲		۱	۲,۷											۳	۱,۹۲	
۷	شىنجان															۱	۰,۱۴	
	كۆم	۱۵	۸	۳۷		۱۵		۲۱			۳	۱		۱		۱۵۱		
	ئى/كۆم	۴۱,۱۱	۵,۱۲	۲۳,۷۱	۹,۱۱	۱۳,۴۱	۱,۹۲	۰,۱۴	۳,۸۴									
	داۋىس																	

زىمىن، ژىچىكزا فەكۇلەرى، پىشەسازى ب ، اقليم كوزىستان العراق ، وزارة الصناعة ، مديرية التنمية الصناعية فى دھوك ، بىانات غير منشورة ، سنة ۲۰۱۱.

خىتتەين ھىزماھە (۵)
تايىن پىشەسەسازىين تالەين و كىزگىيا وان ل دەھەزىن پارىزگەھا دەھۆكى

تۇ	تاي	%	يىلاستىك	%	خۇران	%	كانزاي	%	دار	%	كانغىز	%	رەستىن	%	كىمپىلى	%	كۆم	%
۱	دەھۆك	۳	۴۱	۴۲	۳۰	۴۸,۴	۱۴	۴۲,۴	۵	۰	۴	۱۰	۲	۷۵	۳	۲۰	۸۲	۲۷
۲	سەئىل	۹۵	۱۱	۲۲	۳	۴,۸۳	۱۰	۳۰,۳	۲	۲۰	۲	۲۵	۱	۸	۵۳,۳	۱۳۰	۴۲,۹	۲۳,۱
۳	زاجۇ	۱۷	۱۷	۳۴	۲۱	۳۳,۸	۵	۲۷,۲	۲	۲۰	۳	۴۰		۵	۲۱,۱	۷۰	۰,۹۹	۴,۲۹
۴	تالەين				۳	۴,۸۳										۲	۱,۳۲	۰,۳۳
۵	تاكىزى	۹	۱	۲	۲	۳,۲۲			۱	۱۰						۱۳	۴,۲۹	۱,۳۲
۶	بەرزىش	۲			۲	۳,۲۲										۴	۱,۳۲	۰,۳۳
۷	شىنجان				۱	۱,۱۱										۱	۰,۳۳	۰,۳۳
	كۆم	۱۲۱	۵۰		۱۲		۲۹		۱۰		۷		۳	۱۱		۳۰۳		
	% كۆمە	۴۱,۵۸	۱۱,۵		۲۰,۴۶	۹,۵۷		۲,۳۱		۰,۹۹		۵,۷۴						
	داۋىس																	

زىدەن ژ چىكىزنا قەھكۆلەرى، پىشەكەرم ب ، اقليم كورەستان العراق ، وزارة الصناعة ، مديرية التنمية الصناعية فى دەھۆك ، بىانات غىر مەشھۇرە ، سەئە (۲۰۱۱).

دو: شروڧه كرنا جھى ستراكچەرى پيشەسازىين قەبارەيى نأفين ل پارىزگەھا دھۆكى

۱- ل دووڧ تايين پيشەسازى،

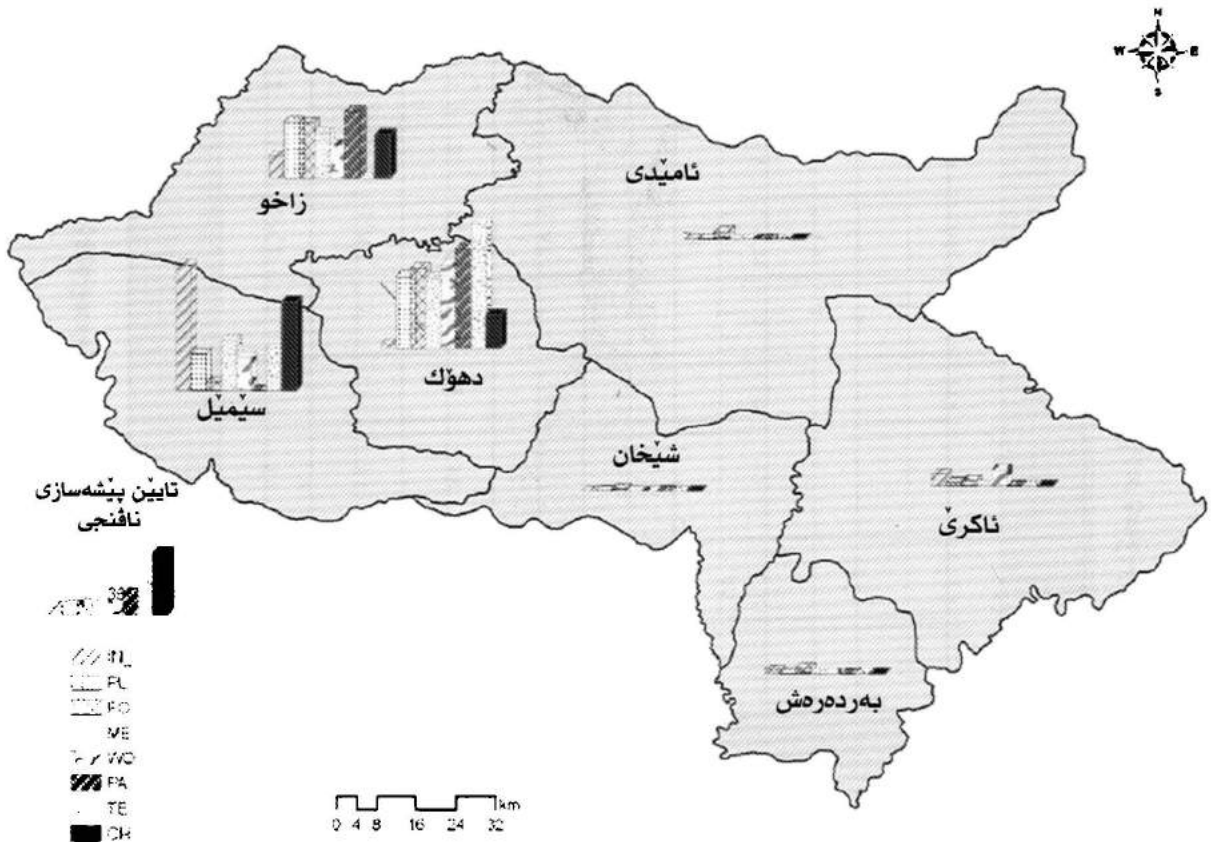
وھكى مە بەرى نھا ئامازە پى كرى، كو ھندەك پيشەسازىين نأفين ل دووڧ پۇلىنكرنا عىراقى، ئەون يىن ھژمارا پالەيىن وان دنأقبەرا (۱۰-۲۹)، قى چەندى زى جۇداھىيەكا قەبارەى ل پارىزگەھا دھۆكى يا ھەى، بىنرە خىشتەيى ھژمارە (۵) و نەخشى ھژمارا (۴)، ئەم دىينن كو يەكەيىن پيشەسازىين ئأفاكرنى وھكى پيشەسازىين قەبارە بچويك دكەرتى پيشەسازىين دھۆكى دا ل رىزا ئىكىن دھىن، (۱۲۱) كارگەھ ژ سەرجمىن (۳۰۳) كارگەھىن قەبارەيى نأفين لى ھەنە، رىژەيا وان (۴۱،۵۸) ئ ژ سەرجمىن ھەميان، ل

۲- ل دووڧ ھژمارا يەكەيىن پيشەسازى،

قەزا دھۆكى ل رىزا ئىكى دەيت بۇ ھژمارا يەكەيىن پيشەسازىين قەبارەيى بچويك، ژ ھەمى جۇرىن پيشەسازىين و (۱۱) كارگەھ ب رىژەيا (۴۱،۳) ئ ژ ھەمى پيشەسازىين بچويك لى ھەنە، قەزا سىمىلى رىزا دووڧ دەيت و (۴۴) كارگەھ ژ ھژمارا كارگەھىن دھۆكى كو (۱۵۱) كارگەھن لى ھەنە، رىژەيا (۲۸،۲) ئ ژ كەرتى پيشەسازى پىكدئىنيت، پاشى قەزا زاخۇب رىژەيا وى (۲۳،۰۷) ئ دەيت، ئەڧ ھەرسى قەزابە رىژەيا (۹۳،۵۷) ئ ژ كەرتى پيشەسازى ل دھۆكى پىكدئىنن، رىژەيىن كىمتر ل قەزابىن ئاكرى و بەردەرەش ھاتىنە تووماركرن، چ ھەبوون ل ئامىدىي و شىخان بۇ قى پيشەسازىين نىنە..

نەخشى ھژمارە (۴)

يەكەيىن پيشەسازىين قەبارە نأفين و كرنكىيا وان يا رىژەيى ل دووڧ تايين وى ل پارىزگەھا دھۆكى سالا ۲۰۱۱

ل قەزا دھۆكى نە. ئەم دىبىن كۆ قەزا سىمىلى ل رىزا ئىكى دەيت، رىزەيا وئ (۹، ۴۱٪) ئ رىزا ھىمارا ھەمى كارگەھىن پىشەسازىنە كۆ دگەل قان ھاتىنە پۆلىنكرن، ئەگەرئ وئ زى جھى كاشى بى پىشەسازى يە كۆ سەر ب وئ قەيە و ھىمارەكا مەزنا پىشەسازىن قەبارە ناڧىن كىشائىنە نك خۇ. پاشى ھەر ئىك ر قەزايىن دھۆك و زاخۇ ل دووفا دەيت ب رىزەيىن (۱۷٪، ۲۳٪) ئ ل دووفا ئىك. ل فىرە ئەم جارەكادى دىبىن كۆ سى يەكەيىن كارگىرى ب پىشەسازىن قەبارە ناڧىن زالبووينە ل سەر پارىزگەھى ب رىزەيا (۹۳٪) ئ رىزا ھەمى پىشەسازىن قەبارە ناڧىن ل پارىزگەھى وەكى چەوان زالبيون ل سەر پىشەسازىن قەبارە بچويك زى.

**سى: تروڧەكرنا جھى ستراكچەرى
پىشەسازىن قەبارەيى مەزن ل پارىزگەھا
دھۆكى**

پىشەسازىن قەبارەيى مەزن سەخلەتەن بەرھەمئىنانەكا مەزن تىدا ھەنە، دىتت گرىدانىن جھى دياركەت، زىدەبارى مفا و زىدەكرنا كارى و دىتتا دەلىڧىن كارى. بەلى تىگەھى پىشەسازىن مەزن د پۆلىنكرنا عىراقى دا، دەيتە توخىبكرن ئەو كارگەھە يا پىرى (۳۰) پالەيان لى كاردكەن، ل دووفا رىكخراوا گەشەپىدانا پىشەسازىيا جىھانى، پىقەرئ پىشەسازىن مەزن ئەو كارگەھەن بى پىرى (۵۰۰) پالەيان لى كاردكەن. ل دەولەتەن نوپىيىگەھىشتى نىزىكى (۱۰۰) پالەيان لى كاردكەن.

۱- ل دووفا تايىن پىشەسازى

خىشتەيى ھىمارە (۱) دىاردكەت، كۆ ر پىشەسازىن قەبارەيى مەزن ل پارىزگەھا دھۆكى پىشەسازىن خوارنى ل رىزا ئىكى دەيت، ھىمارا وان (۳۹) كارگەھەن و رىزەيا وئ (۵۲٪) ئ ، و ئەڧە نىزىكى نىقەكا پىشەسازىن قەبارە مەزن ل پارىزگەھا دھۆكى پىكەدئىنىت، پىرىيا يەكەيىن كارگىرى ئەڧ قەبارەيى پىشەسازى لى ھەنە، بەلى پىشكرنا وئ يا جودابە ر جھەكى بۇ ئىكى دى ل دووفا ھىمارە و رىزەيا كارگەھان. قەزا زاخۇ ل رىزا ئىكى ب رىزەيا

ھەر پىنچ قەزايىن سىمىل و زاخۇ و ئاكرى و دھۆك و بەردەرەش، ب رىزەيىن (۷۵.۴٪-۱۳.۵٪-۷.۱۴٪-۲.۳۸٪، ۱، ۵۸) ئ ل دووفا ئىك ھەنە، بەلى قەزايىن ئامىدىي و شىخان رقان خىزمەتا دىي بەھرن.

پىشەسازىن خوارنى ل رىزا دووفا دەيت، ھىمارا كارگەھىن وئ (۱۲) كارگەھەن و رىزەيا (۴۱، ۲۰٪) ئ رىزا ھەمى يەكەيىن كارگەھىن پىشەسازى پىكەدئىنىت. قەزا دھۆكى ل رىزا ئىكى دەيت، رىزەيا وئ (۴، ۴۸٪) ئ. بەلى زاخۇ ل رىزا دووفا ب رىزەيا (۸، ۳۳٪) ئ دەيت، ئەم دىبىن كۆ ئەڧ رەنگى پىشەسازى ل پىرىيا قەزايىن پارىزگەھى ھاتىنە تووماركرن، زىر گرىدانا وئ يا ئىكسەر ب بەرخورىيا رۇزانە يا وەلاتى قە، باندۇرا ھىمارا خەلكى ل سەر پىشكرنا وئ ھەبوويە، زىر قى چەندى ئەم دىبىن كۆ قەزايىن دھۆك و زاخۇ پىرىيا قان جۇرىن پىشەسازى قەبەر كەڧتىنە، رىزەيا وئ (۲، ۸۲٪) ئ رىزا ھەمى پىشەسازىن بچويك ل پارىزگەھا دھۆكى.

ر خىشتەيى ھىمارە (۵) دىار دىت، كۆ ھەردو پىشەسازىن پلاستىك و دارى ل چوار يەكەيىن كارگىرى ھاتىنە تووماركرن، ھەر ئىك ر دھۆك و زاخۇ و سىمىل و ئاكرى سەرەراي جوداھىيا رىزەيا خەلكى ل قان قەزايان. بەلى پىشەسازىن كانزاي و كىمىياي ب تنى ل سى يەكەيىن كارگىرى ھەنە، رىزەيا پىر قەبەر قەزا دھۆكى كەڧتە ب رىزەيا (۴، ۴۱٪) ئ. بەلى پىشەسازىن كىمىياي قەزا سىمىلى ل رىزا ئىكى دەيت ب رىزەيا (۳، ۵۳٪) ئ رىزا ھەمى پىشەسازىن كىمىياي بىن قەبارە ناڧىن قەگرتىە. پىشەسازىن رىستنى و كاغەزئ ب تنى ل دو يەكەيىن كارگىرى دەردكەڧن. ئەوژى پىشەسازىن رىستنى ل قەزايىن دھۆك و سىمىلى و پىشەسازىن كاغەزئ ل دھۆك و زاخۇ. بەلى قەزايىن دى چ بەھر د يەكەيىن قى پىشەسازىيى دا ل پارىزگەھا دھۆكى دا نىن.

۲- ل دووفا ھىمارا يەكەيىن پىشەسازى،

ئەم دىبىن كۆ جوداھىيەك يا ھەي ل سەر پىشكرنا كارگەھىن پىشەسازىن قەبارەيى ناڧىن ل پارىزگەھا دھۆكى، ھەر چەند د پىشكرىنە ل سەر ھەمى قەزايان، بەلى ئەڧ پىشەسازىيە بەروڧاژى پىشەسازىن بچويك بوون كۆ پىرىيا وان

خىشتمىن ھىزمەت (1)
جەنن پىشەنساۋىزىن قەبارەن مەن ل دەفەرن پارىزگەھا دھۆكۆ

ژ	تارى	ئاقھى	%	پلاستىك	%	خوارن	%	كانزا	%	دار	%	كاغەز	%	كىمپىلى	%	كۆم	%
۱	دھۆك			۱	۵۰	۱۰	۲۵,۱	۳	۳۷,۵	۱	۱۰۰	۱	۲۵	۲	۴۰	۱۸	۲۴
۲	سىمىل	۱۵	۸۸,۲	۱	۵۰	۸	۲۰,۵	۵	۱۲,۵			۲	۷۵	۲	۴۰	۲۳	۴۴
۳	زاخۇ	۲	۱۱,۷			۱۴	۳۵,۹							۱	۲۰	۱۷	۲۲,۱۱
۴	ئامبىدىن					۱	۲,۵۱									۱	۱,۳۳
۵	ئاكرى					۲	۵,۱۲									۲	۲,۱۱
۶	بەررەش					۱	۲,۵۱									۱	۱,۳۳
۷	شىخان					۳	۷,۱۹										۴
۸	كۆم	۱۷		۲		۳۹		۸		۱		۳		۵		۷۵	
	% كۆمە		۲۲,۱۱		۲,۱۱	۵۲			۱۰,۱۱		۱,۳۳		۴		۱,۱۱		
	داۋىس																

زىمەن ژ چىكوزا قەسكۆلەرى، پىشەنكەرىم ب ، اقليم كورستان العراق ، وزارة الصناعة ، مديرية التنمية الصناعية فى دھوك ، بىانات غير منشورة . سەئە ۲۰۱۱ .

كىمىيىنى تىنى ل سىن يەكەيىن كارگىرى ھەنە، ئەو زى دھۆك و سىمىل و زاخۇنە.

۲- ل دووف ھۇمارا يەكەيىن پىشەسازى

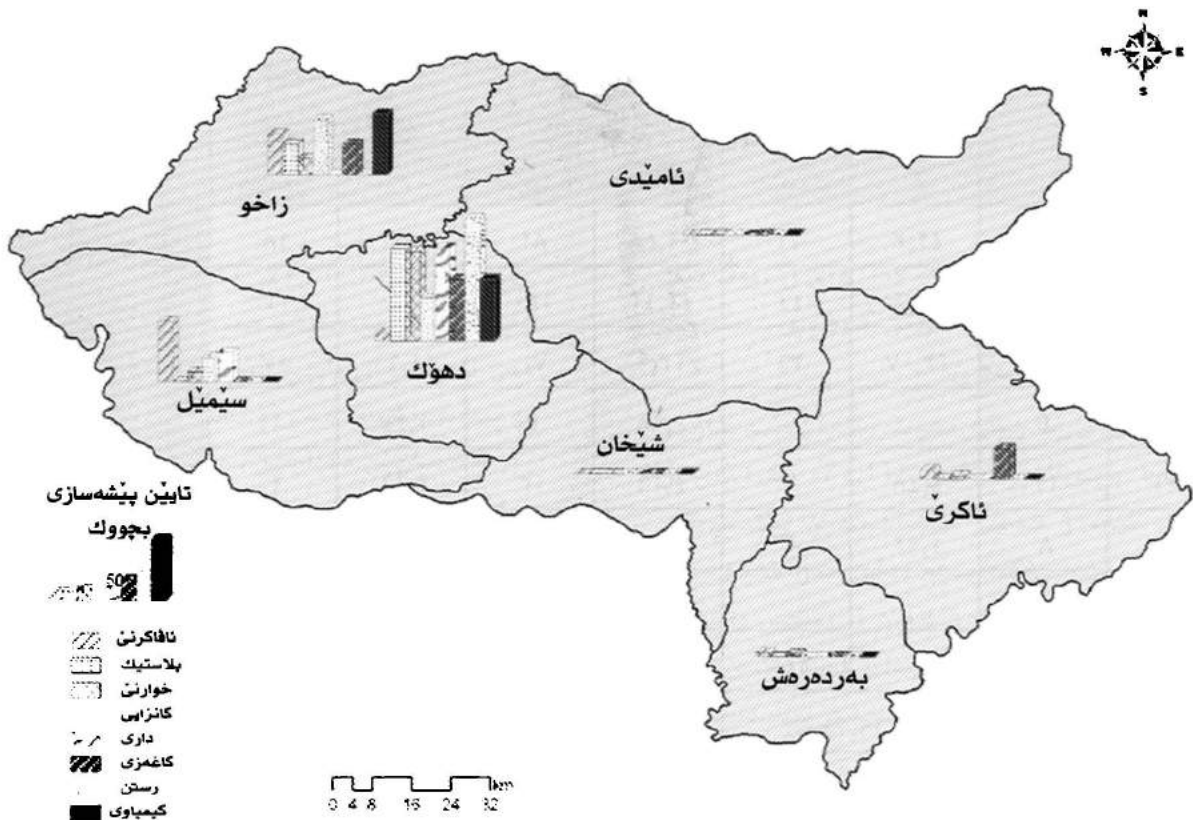
ژ خىستەيى ھۇمارە (۱) ديار دىت، كو پىرىيا پىشەسازىن قەبارە مەزن دكەفەنە قەزا سىمىلنى، ھۇمارا كارگەھىن وى (۳۳) كارگەن، رىزەيا (۴۴٪) پىشەسازىن قەبارە مەزىن دھۆكۈ پىكەئىنىت. دووقدا ھەر ئىك ژ قەزاينىن دھۆك و زاخۇ ب رىزەيىن وان (۲۴٪، ۲۲،۱۱٪) ل دووف ئىك دەين و ھەرسى پىكە رىزەيا پىر ژ (۹۰٪) ژ پىشەسازىن قەبارە مەزن ب خۇفە دگرن. دىسان ئەم ل ھەمى يەكەيىن كارگىرى دىين، ھەرچەند جوداھى د دابەشكرنا وان دا ھەيە، بىنرە نەخىشى (۵).

(۳۵،۹٪) ئ دەيت، پاشى دھۆكۈ ب رىزەيا (۲۵،۱٪) ئ و ل دووقدا سىمىلنى ب رىزەيا (۲۰،۵٪) ئ، قان ھەرسى قەزاين دەستى خۇ دانايە سەر پىر ژ (۸۲٪) ئ ژ ھەمى پىشەسازىن قەبارە مەزن. كىمىترىن رىزە ل نامىدىن و بەردەرەش ھاتىيە تووماركرن ئەوژى (۲،۵۱٪) ئ بۇ ھەر ئىك ژ وان.

پىشەسازىن ئافاكرىن ل رىزا دووئ دەين، كو (۱۷) كارگەھن، ب تىنى يىن ل ھەردو قەزاين سىمىلنى و زاخۇ ھەين. پىرىيا وان دكەفەنە قەزا سىمىلنى و رىزەيا (۸۸،۲٪) ئ ژ سەرچەم پىشەسازىن ئافاكرىن يىن قەبارە مەزن پىكەئىنىت و تىكدا رىزەيا (۲۲،۱۱٪) ئ ژ ھەمى پىشەسازىن قەبارە مەزن قەدگىرەت. پىشەسازىن كانزا و پلاستىك و كاغەزى تىنى ل ھەردو قەزاين دھۆكۈ و سىمىلنى ھەنە، پىشەسازىن

نەخىشى ھۇمارە (۵)

يەكەيىن پىشەسازىن قەبارە بچووك و گرنكىيا وان يا رىزەيى ل دووف تايىن وى ل پارىزگەھدا دھۆكۈ سالا ۲۰۱۱

- ۱- قەزا سىمىلى ل رىزا ئىكى بۇ پىشەسازىن قەبارەين مەزن و ناڧىن دەيت، ب رىزەيا (۴۴٪) و ۴۲،۱۲٪ ل دووڧ بەك، ژەمى سىراكچەرى پىشەسازىيا قەبارەين مەزن و بچويك ل پارىزگەھى. بەلى بۇ پىشەسازىن قەبارەين بچويك ل رىزا دووڧ دەيت ب رىزەيا (۲۸،۲٪) .
- ۲- قەزا دھۆكى ل رىزا ئىكى ب سىراكچەرى پىشەسازىن قەبارەين بچويك دەيت، رىزەيا (۴۲،۳٪) پىكدئىنيت، بەلى بۇ پىشەسازىن قەبارەين مەزن و ناڧىن ل رىزا دووڧ دەيت، رىزەيا (۲۶،۸۸٪، ۲۴٪) ل دووڧ ئىك پىكدئىنيت.
- ۳- قەزا زاخۇ رىزا سىن دەست خۇڧە ئىنايە ژ پىشەسازىن قەبارىن (مەزن و ناڧىن و بچويك)

جوار: شۇڧەكرنا جھى يا پىكھاتا قەبارەين سىراكچەرى پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى

ژ خىشەين هژمارە (۷) و نەخىشە هژمارە (۶) دىاربەيت، كو پىشەسازىن قەبارەين ناڧىن پلا ئىكى ژ سىراكچەرى پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى گرتىە، پىكدەيت ژ (۳۰۳) ئى كارگەھان و رىزەيا (۵۶،۷۴٪) ئى ژ ھەمى پىشەسازىن گوھورى ل پارىزگەھى پىكدئىن. پاشى پىشەسازىن قەبارەين بچويك دەين، (۱۵۶) كارگەھ لى ھەنە و رىزەيا وان (۲۹،۲۱٪) ئى نە. بەلى پىشەسازىن قەبارەين مەزن ل رىزا داوېن دەين. خۇجھكرنا فان پىشەسازىيا ب قى رەنگى ل خوارى بوو:

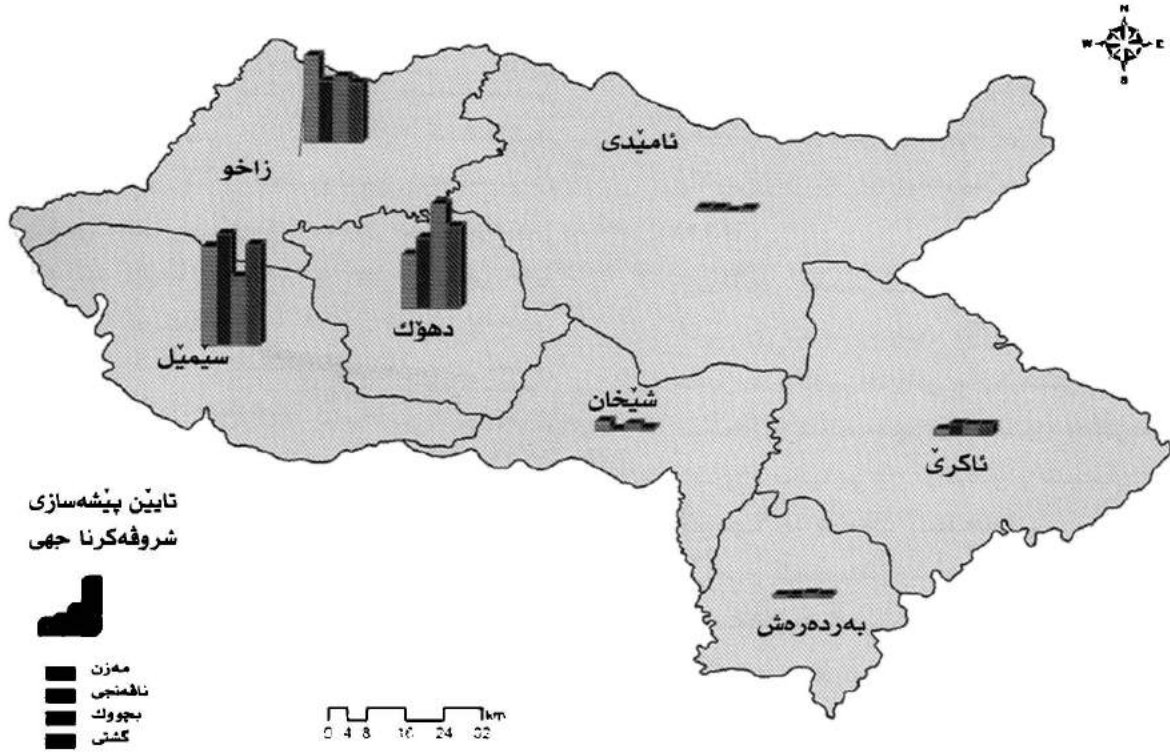
خىشەين هژمارە (۷)
شۇڧەكرنا خۇجھى پىكھاتا پىشەسازى ل پارىزگەھا دھۆكى

ژ	قەزا	پىشەسازىن قەبارەين مەزن		پىشەسازىن قەبارەين ناڧىن		پىشەسازىن قەبارەين بچويك		كۆم	٪
		٪	هژمارە	٪	هژمارە	٪	هژمارە		
۱	دھۆك	۲۴	۱۸	۲۶،۸۸	۸۲	۴۲،۳	۶۶	۱۶۶	۳۱،۰۸
۲	سىمىل	۴۴	۳۳	۴۲،۱۲	۱۳۰	۲۸،۲	۴۴	۲۰۶	۲۸،۵۷
۳	زاخۇ	۲۲،۱۶	۱۷	۲۳،۶	۷۰	۲۳،۰۷	۳۶	۱۲۳	۲۳،۰۳
۴	نامىدىن	۱،۳۳	۱	۰،۹۸	۳			۴	۰،۷۴
۵	ئاكرى	۲،۶۶	۲	۴،۲۶	۱۴	۴،۴۸	۷	۲۴	۴،۱۱
۶	بەردە ش	۱،۳۳	۱	۱،۳۱	۴	۱،۹۲	۳	۸	۱،۴۹
۷	شىخان	۴	۳	۰،۳۲	۱			۴	۰،۷۴
	كۆم		۷۵		۳۰۳		۱۵۶		۵۳۴
	٪ كۆما داوېن	۱۴،۰۴		۵۶،۷۴		۲۹،۲۱			

ئىدەر، ژ چىكرنا فەكۆلەرى، پىشەكەرم ب ، اقليم كورستان العراق ، وزارة الصناعة ، مديرية التنمية الصناعية فى دھوك ، بىانات غير منشورة ، سنة ۲۰۱۱.

نەخشىن ھۆمارە (۱)

شروفەكرنا جەھى بۇ ستراكچەرى پىشەسازى ل دووف قەبارى ل پارىزگەھا دھۆكى ساللا ۲۰۱۱

رئزەيىن (۱،۳۳، ۱،۳۲، ۱،۹۲) ئى ل دووف ئىك ژ پىشەسازىيىن قەبارە مەزن و ئاقىن و بچويك. قەزا ئامىدىن ل داويى ب رئزەيا (۱،۳۳، ۰،۹۸) ئى بۇ پىشەسازىيىن مەزن و ئاقىن دەيت و يا فالايە ژ پىشەسازىيىن قەبارەيى بچويك.

نەجام

۱- پتريبا پشكىن پىشەسازىيا گوھۆرىيى دكەفنه پارىزگەھا دھۆكى و قەزايىن وي، وهكى (ئافاكرنى و خوارنى و پلاستىك و كانزا و دار و كىمىيىي و كاغەز و رستنى)، ئىك جوداهيىەك د پشككرنا وان يا رئزەيى دا يا هەي (۲۸،۹۵% ، ۲۵،۸۵% ، ۱۱،۲۳% ، ۹،۷۴% ، ۵،۹۹% ، ۵،۰۵% ، ۲،۴۲%

ب رئزەيىن (۱۱،۲۲، ۱،۲۳، ۲۳،۷) ئى ل دووف ئىك ژ ستراكچەرى پىشەسازىيىن گوھۆرىيى ژ هەرسى قەبارەيان ل پارىزگەھى.

۴- قەزا ئاكرى ل رىزا چوارى دەيت، رئزەيا پىشەسازىيىن قەبارە بچويك و ئاقىن (۴،۲۶، ۴،۴۸) ئى ل دووف ئىك ژ هەمى ستراكچەرى پىشەسازىيىن ل پارىزگەھى پىكدينىت، بەلى قەزا شىخان بۇ پىشەسازىيىن قەبارەيى مەزن ل پىشى وي يە و رئزەيا (۴) ئى پىكدينىت، بەلى قەزا ئاكرى رئزەيا وي (۲،۱۱) ئى ژ هەمى ستراكچەرى پىشەسازىيىن قەبارە مەزن نابورىنت.

۵- قەزا بەردەرەش ل رىزا بەرى داويى دەيت ب

پيشياز

- ۱- پويتهدان ب ستراكچهرى پيشهسازى ژبهركو شهنگستن پيشكهفتنا شارستانى به، زندهبارى بجهئنانا تيراخوكرنى به ژ بهرهمى ناخوئى. و فهكرنا دهليقن كيمكرنا بى كارى و كيمكرنا قالاتى دنابقهرا بهرهمئنانا ناخوئى و ئينانا ژ دهرفه.
- ۲- پيداگرى ل سهر گهشهپيدانا هندك بهكهين كارگرى كو كيماسى د بزاقين پيشهسازى دا لى هين، دا نالاقين مروقى و خورستى و نابوورى كو مشه لى ههنه جهئ خو بگرن، وهكى قهزايين ناكرى و ناميدى و بهردهرهش و شىخان. ب رىكا خوچهكرنا هندك پيشهسازين پشتبهستنى ل سهر كهرستين بهراهى بين چاندنى (المواد الاولية الزراعية) بين ناخوئى بكه.
- ۳- چىكرنا ههفسهنگيهكى دنابقهرا خهلكى و ستراكچهرى پيشهسازى، كو ژ (۵۳۴) كارگهها ژ ههرسى پيشهسازين مهزن و ناقين و بچويك نابوريت، ل دووفا تىگههئ پولىنكرنا عىراقى دكىمن، ههكه ئهم ههقبهر ب كهين دگهل (۹۰۰۰۰۰) ژ هژمارا كهسان ل پارىزگهها دھوكى ل دووفا ژميرين سالا ۲۰۱۱.
- ۴- پيشكىشكرنا هارىكارين پارهى و قهرزين وهبهرهينانى و درىكا وان دا چىكرنا دهقهرهكا پيشهسازى ژ بو قهژاندنا كهرتى پيشهسازى.
- ۵- پشتهفانيا بهرهمى ناخوئى، بزاقا بلندكرنا كارگههين پيشهسازى بينته كرن، درىكا بكارئنانا ناميرن مهزن بو پيشهسازين مهزن و ناقين.

، ۷۵٪) ل دووفا ئىك، ئهفه دبنه ستراكچهرى پيشهسازى ل پارىزگهها دھوكى، كو ژ (۵۳۴) كارگهها پىكدهنت. دگهل ههبوونا ژىك جودابوونهكى ژ لايى جهى فه ل دووفا بهكهين كارگرى.

۲- هژمارا پالهين د ستراكچهرى پيشهسازى پارىزگهها دھوكى دا كاردكهن، گههشتنه (۹۳۸۱) پالهبان كو ل ههمى تايين پيشهسازى كاردكهن. بلندترين رتزهيا پالهبان ل قهزا سيمىلى ههنه كو رتزهيا وان (۷۴۸٪) ئ به و پاشى قهزا دھوكى به ب رتزهيا (۲۴،۴٪) ئ ژ هژمارا پالهين كارى د ستراكچهرى پيشهسازى دا ل پارىزگههئ و بو ههمى تايين پيشهسازى.

۳- نزمترين رتزهيا خوچهكرنا تايين پيشهسازى ل ههردو قهزايين ناميدى و شىخان هاتيهه تووماركرن، رتزهيا وان (۷۵٪) ئ ۵.

۴- پيشهسازين قهبارهئ ناقين ل رتزا ئىكى ژ بهكهين پيشهسازى د ناف ستراكچهرى پارىزگههئ دا دهين و هژمارا وان (۳۰۳) كارگههن، رتزهيا (۵۱،۷۴٪) ئ ژ ستراكچهرى پيشهسازى پىكدينيت.

۵- قهزا سيمىلى ل رتزا ئىكى ب بهكهين پيشهسازى دهيت كو هژمارا وان (۲۰۷) كارگههن، پاشى قهزا دھوكى ب (۱۱۱) كارگههان دهيت، ل دووفا زاخو ب (۱۲۳) كارگههان. تىكدا رتزهيا (۹۲،۸۸٪) ئ ژ ستراكچهرى پيشهسازى ل پارىزگههئ پىكدهنت.

۶- نهبوونا پيشهسازين قهباره بچويك ل قهزا ناميدى و كيمبيا ههبوونا وان د قهبارهين دى دا، ههر چهند نالاقين مروقى و خورستى لى ههنه.

پهراويز:

١. د گوڤارا زانكو دا به لافيويه، پهريهندا ١٥، هژماره ٢ سالا ٢٠١٢ (هندهك گوهورين ل سهر هاتينه كرن).
٢. الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، دهوك بعد الحادي عشر من آذار، مطبعة دهوك، ١٩٧٣ ص ٤٨.
٣. نشوان شكري هوزي، التركيب التجاري لمدينة دهوك -دراسة في جغرافية المدن، دهوك، مطبعة سيبريز، ٢٠٠٦، ص ٥٨-٦١.
٤. سميرة كاظم الشماع، مناطق الصناعة في العراق، بغداد دار الرشيد للطباعة، ١٩٨٠، الملاحق (٥،١١،٢٧)، ص ص (٤٥٣، ٣٤٦،٣٦٥).
٥. هاشم خضير الجنابي، مدينة دهوك -دراسة في جغرافية المدن، الموصل، دار الكتب للطباعة والنشر، ١٩٨٥، ص ٧.
٦. سميرة كاظم الشماع، المصدر السابق، الملاحق (٥،١١) ص ص (٣٤٦،٣٦٥).
٧. الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، دهوك في احضان الثورة، بغداد، مطبعة الاديب البغدادية، ١٩٧٩، ص ٢٨.
٨. سميرة كاظم الشماع، المصدر السابق، الملحق (٢٧) ص ٤٥٣.
٩. عبد خليل فضيل، احمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، بغداد، مطبعة جامعة بغداد، ١٩٨٤، الجدول (٤٧) ص ٢٧٢-٢٧٢.
١٠. الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، دهوك في احضان الثورة، المصدر السابق، ص ٢٧-٣٠.
١١. ابراهيم خشمان هسام، كفاءة الاستعمالات الصناعية في مدينة دهوك - دراسة في جغرافية الصناعة، گوڤارا زانكويا دهوك، هژماره ٢، پهريهندا ١١، كانينا ئيكي ٢٠٠٨، ل ٨٠.
١٢. احمد موسى رشاد، مشكلات التوطن الصناعي في الوطن العربي، مجلة المستقبل العربي، مركز دراسات الوحدة العربية، العدد ١، ١٩٨١، ص ١٢٢.
١٣. عبد خليل فضيل، احمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، مطبعة جامعة الموصل، ١٩٨٤، ص ١٩٥.
١٤. عبد خليل فضيل، احمد حبيب رسول، المصدر نفسه، ص ص ١٨٩-١٩٠.
15. UNIDO. Small and Medium Sized Manufacturing Enterprises in Turkey, a paper submitted by UNIDO to the Third Ministerial consultation on Industrial Cooperation among Islamic Countries, 24- 28 June, 1987, Istanbul.
١٦. شوقي جباري chaouki dj@yahoo.com، بو ديار زهية zahiaboud@yahoo.com، تعزيز الفدر التنافسية للمؤسسات الصغيرة والمتوسطة من خلال استراتيجيات العناقد الصناعية - قراءات في التجربة الابطالية، الملتقى الدولي الرابع حول، المنافسة والاستراتيجيات التنافسية للمؤسسات الصناعية خارج قطاع المحروقات في الدول العربية، الجزائر، نوفمبر، ٢٠١٠، ص ٣.
١٧. سمير زهير الصوص، السلطة الفلسطينية، وزارة الاقتصاد الوطني، بعض التجارب الدولية الناجحة في مجال تنمية وتطوير المشاريع الصغيرة المتوسطة، مكتب محافظة قلقيلية، فلسطين، ٢٠١٠، ص ص ٧-٨.
١٨. ابراهيم خشمان هسام، المصدر السابق ص ٧٥.

بەرھەمئىنان و بەلاقىرنا ووزەيا كارەبى ل پارىژگەھا دھۆكى

پ.ھ. ئىبراھىم خىمان ھام
زانكۇيا دھۆك - كولىزا زانستىن مروفايەتى
وەرگىران: ھىرش كەمال رىكانى

دا دناڧ پارىژگەھى دا وەكى بكارئىنانى بۇ مەرەمىن (ئاكنجىبوونى، پىششەسازى، بازىرگانى، چاندنى وگوزارى .....ھتد)، و ئەڧ چەندە ژى د چوارچوڧى دابەشكرنا جوگرافىيا كارەبا بەرھەمھاتى و مەزاختى دا دياردبىت، دگەل داتايا نەخشەبىن (مخطط) پشكىن ھەر بەك ژ بەكەبىن كارگىرى بىن پارىژگەھى و پشكا ھەرىەك ژ وان بەكەبان، زىدەبارى ئەنجامدانا بەراوردكرنەكى ل سەر ئاستىن ناڧخوۋى و ھەرىمايەبى و جىھانى ب مەرەما بەراوردكرنا پشكا ھەركەسەكى فى وەلاتى دگەل كەسەكى ژ وەلاتىن ھەڧسوو.

پىشەكى:

ووزەيا كارەبى دھىتە ھژمارتن ئىك ژ پىدڧباتىبىن سەرەكى بىن ژيانا شارستانبەتيا خەلكى ھەر دھەرەكى و چالاكىن وان، و نابىت دەستبەردارى كرنكىيا وى بىبن، ھەر ژ رۇناھىن و ھەنا دگەھىتە كرىارتن شولپىكرنى، مفا وەرگرتن ژ كارەبى ھىمايە ل سەر پىششەچوون وشارستانبەتا مروفايەتىن

كورتىەك:

ئارمانج ژ فىن ڧەكۆلىنى دووڧچوونا شىانين بەرھەمئىنان و بەلاقىرنا ووزەيا كارەبى بە ل پارىژگەھا دھۆكى ئەو ژى ب بەرچاڧكرنا ژىوارى وى بىنھا، ژ دەسپىنكا پىششەچوونا دىرۆكى يا گەھشتنا فى جورى ووزەبى بۇ پارىژگەھا دھۆكى ھەنا دگەھىتە ڧۇناغا دامەزراندنا وىستگەھىن بەرھەمئىنانى دناڧ سنوورى پارىژگەھىدا و زىدەبارى فى چەندى بەرچاڧكرنا كرنكىن وىستگەھىن بەرھەمئىنان كارەبى و ئاستى بەرھەمى ھەر ئىك ژ وان و وىستگەھىن بەلاقىرنى بىن لاوەكى. ئەڧە ژى سەخمەرات رۆھنكرن و بەرچاڧكرنا بەلاقىرنا جوگرافىيا ووزەيا كارەبى ل سەر ئاستى پارىژگەھى ل دووڧ وىنەكىشيا نەخشەبىن بەلاقىرنا تۇرىن سەرەكى و دابەشكرنا كارەبى ل دووڧ بەكەبىن كارگىرى، ھەرۋەسان دەسنىشانكرنا كرنكىيا رىژەبى بۇ بكارئىنانىن وى دناڧ كار و چالاكىن جودا جودا

۲- ئەرى ئاكنجىن پارىزگەھا دھۆكى و ل دووف يەكەيىن وى يىن كارگىرى باھرا خو يا گونجايى ژ ووزەيا كارەبى ل دووف پىقەرەن جىھانى كو تىرا ھەرنىكى بکەت وەرگرتى يە ؟.

ئارمانج ژ قەكۆلىنى:

ئارمانجا قەكۆلىنان ئەقین ل ژئرنە:

۱- نياسىن و دانەنياسىنا بەرچاقتىن يەكەيىن (ويستگەھىن) بەرھەمئىنانا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى و دەست نىشانكرنا جھى وى يىن جوگرافى، زىدەبارى ويستگەھىن دابەشكرنا (المغذية) ووزەيى و بەلاقرنا وان يا جوگرافى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھى.

۲- قەكۆلىنا گرنگىيا رىژەيى بۇ بكارئىنانىن ووزەيا كارەبى ل دووف كەرتىن ئابوورى يىن جودا جودا ل پارىزگەھى بۇ سالا ۲۰۱۲ئى.

۳- داتايا ھژمارا پشكدارىن بكارئىنانا ووزەيا كارەبى و كشت گۆزىمى دكەقىتە سەر وان ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى بۇ سالا ۲۰۱۲ئى.

۴- ژىواری يا چەنداتىن بەرھەمھاتى و مەزاختى و بەرزەكرى ژ ووزەيا كارەبى (كيلو وات) ان ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى بۇ سالا ۲۰۱۲ئى.

۵- باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى بۇ سالا ۲۰۱۲ئى.

۶- ئەنجامدانا ھەقەركىن بۇ باھرىن تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل سەر ئاستى جىھانى و ھەرنى و نافخۆيى قە.

ويقەرەكە بۇ پىشكەفتى، ژ ئەنجامى ئەوسەرۇبەرى نەخۇش و بەرتەنگى شەرىن ئىك ل دووف ئىك ب سەرى عىراقى ئىناى بەرھەم و دابەشكرنا كارەبى گەھشئبوو ئاستەكى ھند لاواز كو يا زەحمەت بوو ئەف كەرتى بەرھەمئىنانى يى كرىگ ل بن سىبەرا وىزانكارى يا مەزن يا دەمى شەرى كەنداقى (۱۹۹۱) ئى توشبوويى سەرھەلدەت، سەرھەراى كاودانىن دۇرىنج (ئابلوقا) ئابوورى يا كو عىراق تىدا بوورى.

ئەفجا ھەرىما كوردستانى ب كشتى و پارىزگەھا دھۆكى ب شىوہەيەكى تايبەت ژ دو ئالىانقە ب دەستى بەرھەمئىنان و دابەشكرنا كارەبى دنالى، ژ ئالىەكى قە حكۆمەتىن عىراقى چ پرۆژەيىن بەرھەمئىنانى د سنوورى پارىزگەھىدا دروست نەكرىبون، ژ ئالىى دى قە دقيا پشكا خو يا كارەبى ژ ويستگەھىن كەركووكى يان (بىجى) ل پارىزگەھا صەلاھەددىن يان پارىزگەھا نەينەوا وەرگىرت، و سەرۇبەر ل سەر قى چەندى مایە ھەتا شەرى كەنداقى ۱۹۹۱ئى، بەلى رەوش پشتى وى خرابتر بوويە، دەمى رىژما عىراقى يا وى دەمى دۇرىچەكا دىتر دانايە سەر ھەرىمى، سەرھەراى دۇرىچەيا ناف نەتەوہىي يا سەپاندى ل سەر عىراقى، كو ھەرىمى و دەقەرا قەكۆلىن ژى دگىرت كىماتىەكا دژوار د سەرۇبەرى كارەبى دا ھەبوويە و ئەف سەرۇبەرە يى بەردەوام بوو ھەتا حكۆمەتا عىراقا فیدرال ھاتىەدامەزراندن، ل قىرى دەست ب دامەزراندنا پرۆژەيىن گەشەپىدانى ژ وان ژى پرۆژەيىن بەرھەمئىنانا كارەبى كرن ھەتا سەرۇبەر گەھشئتە ئاستى نھا ل پارىزگەھا دھۆكى ھەي.

فەراتى و پىدئىيا قەكۆلىنى:

فەراتى و پىدقيا قەكۆلىنى ژ ئەقین خواری ھاتىە:

۱- ئەرى پىشكەچوون دناف بەرھەمى ووزا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى روويدايە؟ ، و بەلاقرنا وى و گرنگىيا وى يا رىژەيى دناف چالاكىين ئابوورى يىن جودا دا يا چەوايە؟.

سنوورى جھى و دەمى يى

قەكۆلىنى:

مەرەم ب سنوورى جھى، ئەو جھى جوگرافىيە يى وى دەقەرا قەكۆلىن ل سەر ھاتىيەكرن، ئەوا دكەقىتە پارىزگەھا دھۆكى ل دوورتىن دەقەرا

باكوورى و باكوورى رۇزئاقىن عىراقا فېدرالى دناقبهرا هېلا درىژى (۵۵۶ . ۲۰ - ۲۲۰) رۇزھەلاتى و ۱۵۶ - ۱۸ . ۲۲۰) رۇزھەلاتى و بازنەيىن پانىي (۵۵۶ - ۲۲ : ۲۷) باكوورى و ۲۴۶ - ۱۹ . ۳۶) باكوورى . كو ب درىزاهييا ۱۷۴ كم ژ رۇزھەلاتى بۇ رۇزئاقى شەدكىشيت و (۱۱۹ كم) ژ باكوورى بۇ باشوورى شەدكىشيت، و سنوورى وئ ژ باكوورى قە سنوورى عىراق- توركييا، ژ رۇزھەلاتى و باشوورى رۇزھەلاتى پارىزگەھا (ھوليرائى، و ژ باشوور و باشوورى رۇزئاقىقە پارىزگەھا (نەينەوا) و بشكەك

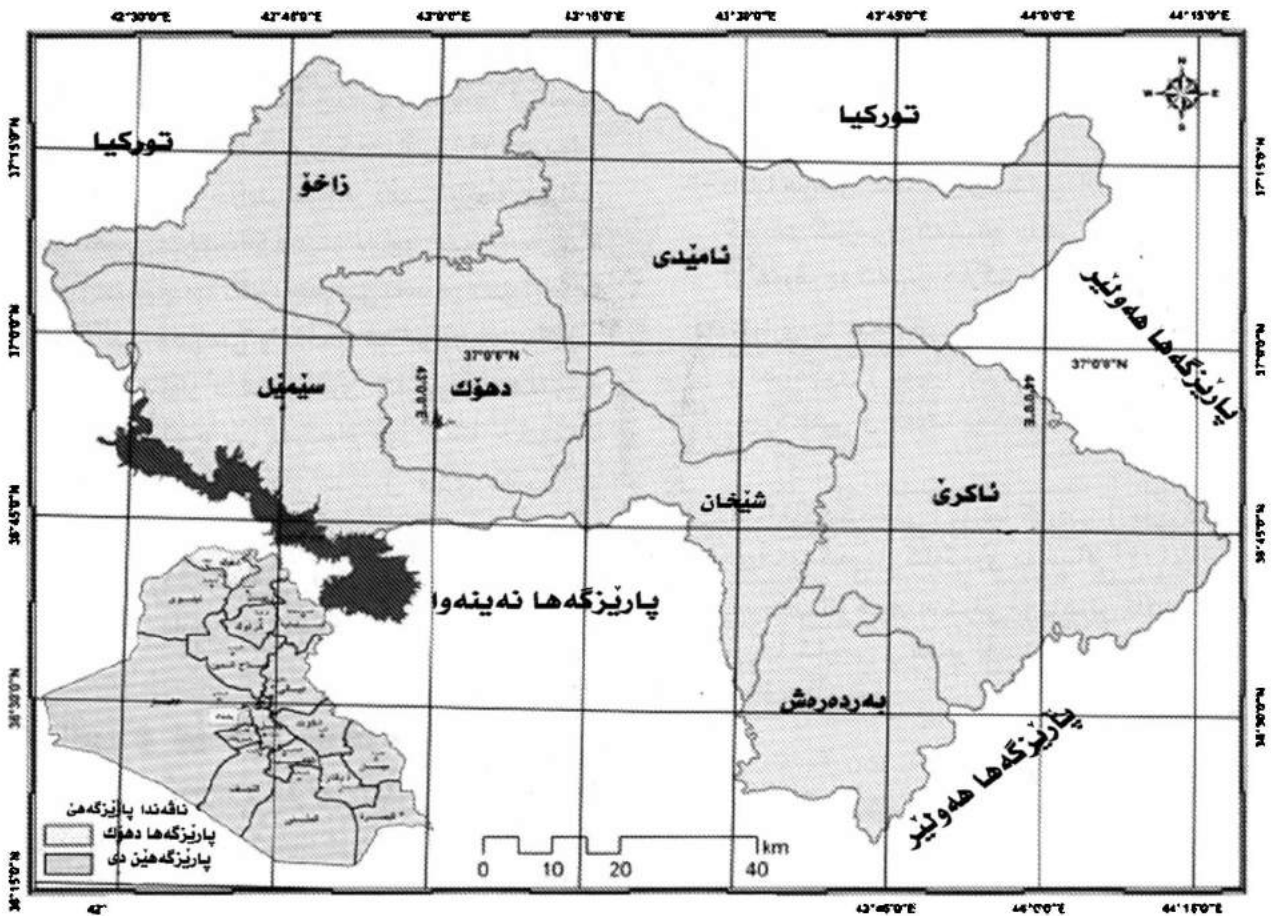
ژسنوورى عىراق- سوريا.

بىنرە نەخشەيى ژمارە (۱) (۱).

وھندىكە سنوورى دەمى يى قەكۆلىنى يە يى سالا ۲۰۱۳ ئى يە، بەلى پا باھرا پترا داتايىن د قەكۆلىنىدا مە پشئا خۇ پى گەرمكرى دزقرنە سالا قەكۆلىنى يان سالىن بەرى وئ ھندى ل بەر دەست ، ب داکوكىكرن ل سەر قۇناغا ناقبهرا ۲۰۱۰ - ۲۰۱۲، ھەرۈەكى ئەقە ديار و رۇھن دبيتن ل باھرا پترييا خشتەيىن دناف قەكۆلىنى دا.

نەخشەيى (۱)

جەنن جوگرافىيى پارىزگەھا دھوكى

ژندەر ، ابراهيم خشمان ھسام ، نشوان شكري عبدالله ، اختيار الموقع الامثل لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك (باستخدام تقنيات نظم المعلومات الجغرافية (GIS))، مجلة جامعة دهوك للعلوم الانسانية والاجتماعية، المجلد ۱۵، العدد ۲، كانون الاول ۲۰۱۲ . ص ۲۶۲ .

ئىك: بەرچاقتىن ويستگەھىن بەرھەمئىنانى و لاوھكى و ھىلىن قەگواستنا ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى:

بۆيەكەم جار ووزەيا كارەبى ل عىراقى ھاتىبەنياسىن ئەو دەم بوو كۆل ساللا ۱۹۱۷ ئى مووھلىدەكا ب دىزلى كاردكەت ل ئافاھىن (خان دلە) ل بەغدا داىبە كارى، ل دەسپىكى تىن بۇ رۇناھىن بوو، جاددا (ئەلرەشئىد) ل پايتەختى عىراقى (بەغداد) ئىكەمىن جادە بوو ب رۇناھىيا كارەبى ھاتىبەرۇھنكرن، ژ قى دىرۇكى قە بكارئىنانا قى رەنگى ووزەبى ل عىراقى دەسپىكرى، د دەمەكيدا كۆل ساللا ۱۹۳۸ ئى بۇ يەكەمىن جار ل پارىزگەھا دھۆكى يا نھا ھاتىبەبكارئىنانا^(۱).

بەلى بەرىز مەسعود سەئىد دىبىزىت: يەكەمىن جار ل ساللا ۱۹۳۵ ئى ئاشىن كارەبى ل دھۆك ھاتەدانان، وى دەمى (ەملى ئەفەندى) ساللا ۱۹۳۶ ئى سەروكى بازىرقانىا دھۆكى بوو كۆ كارەب ل بازىرى ھەبوو، ھەرەسا بەرىز مەمەد ھەسەن بالەتەبى دووپاتكر كۆل ساللا ۱۹۳۸ ئى كارەب ل دھۆك دەست ب بەلاقبوونى كر، دىسان يەكەمىن جار كارەب ھاتە بەلاقكرن ل ھندەك كۆلانن دھۆكى ب رىكا ستوئىن دارى ل ساللا ۱۹۴۷ ئى ەكى بەرىز ھەنا مەنصور قەدگىرىت.

ساللا ۱۹۵۲ ئى ژمارا پشكدارىن تۇرا كارەبا بازىرى دھۆك زىدەبوو كۆ دناقبەرا ۶۰۰-۷۰۰ پشكدارابوون.

ھەر ل قى دەمى دا ئافاھى يەك بوو كارەبى ھاتبوو تەرخانكرن و ئەندازىارن كارەبى ژى ھەبوون، ل دەسپىكا سالن شىستان ژ چەرخى بىستى محەويلەيەكا كارەبى ل جەھى پاركا داسنىان يا نھا ھاتە دانان، ل روزا ۱۵ ئىلونا ۱۹۷۳ ئى يەكەمىن ويستگەھەكا (محەتەك) ل بازىرى ھاتەدانان، ھەر ژقى مېژووى كارەبا دھۆكى ب تۇرا سەرانسەرىيا عىراقى قە ھاتىبەگرندان^(۲).

ئەقىن ل ژىرى ژىوارى نھا يە بۇ بەرچاقتىن ويستگەھىن بەرھەمى ووزەيا كارەبى و ويستگەھىن لاوھكى يان دەپنە ناكرن ب ويستگەھىن بەلاقكرن ل پارىزگەھا دھۆكى.

أ- ويستگەھىن بەرھەمئىنانى:

دەمى بەراوردكرنا ھژمار و چەنداتىن بەرھەمھاتى بىن ويستگەھىن كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى تىبىنى دەپتەكرن كۆل سالن داوبى پىنشەچوونەكا مەرن د وارى بەرھەمئىنانا كارەبى ل پارىزگەھى پەيدابوويە، ل دووق داتىن ساللا ۲۰۱۰ ئى تىن دو ويستگەھ ل پارىزگەھى (دھۆك، ئاكرى) ھەبوون و بەرھەمى وان تىن (۳۹) مىگاوات بوون، بەلى ئەف ئاستە ل ساللا ۲۰۱۳ ئى بلند بوو و بوونە چوار ويستگەھىن بەرھەمئىنانى، دەمى ھەر ئىك ژ ويستگەھىن (كواشى، باعدەرى) ل سەر زىدەبووين، و ب ژىوارى (۱۱۵۰) مىگاواتىن بەرھەمى، ديارە دوچاركى كرنا ويستگەھىن بەرھەمئىنانى بزاقەكە بۇ پركرنەفا وى

خستەبى (۱)

بەرچاقتىن ويستگەھىن بەرھەمئىنانا يا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى ساللا ۲۰۱۳

ز	ناقى ويستگەھى	جەھ	بەرھەم/ مىگاوات	%
۱	كواشى	قەزا سىمىل	۱۰۰۰	۸۴,۱
۲	باعدەرى	قەزا شىخان	۱۵۰	۱۲,۶۱
۳	دھۆك	قەزا دھۆك	۲۹	۲,۴۴
۴	ئاكرى	قەزا ئاكرى	۱۰	۰,۸۴
سەرچەم			۱۱۸۹	۱۰۰

ژىدەر: ژكارى قەكۆلمرى پشتبەستن ل سەر، حكۇمەتا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ھەزارەتا كارەبى، رۇقەبەرى يا كارەبا پارىزگەھا دھۆكى، داتاپن نەبەلاقكرى ۲۰۱۳^(۳).

۹۱،۱۲٪ ئى تىنكرائىن كارەبا پارىزگەھا دھۆكى بەرھەمدىنن.

۴- رىژەيا بەرھەمى ل ھەردو ويستگەھىن (دھۆك، ئاكرى) ز ۳،۲۸٪ ئى ز بەرھەمى كارەبا پارىزگەھى نابۇرىت.

ب- ويستگەھىن كارەبى يىن لاوھكى

(ويستگەھىن داھەتكرى يان بەلافكرى) ل پارىزگەھا دھۆكى:

ئەقە دەھنە ھژمارتن ز ويستگەھىن نە بەرھەمدار بۇ ووزەيا كارەبى، تىنى بۇ مەرھەمىن بەلافكرنا ووزەيى نە ئەوا ز ويستگەھىن بەرھەمى دگەھىتە وان، ل ھەمى دەقەرئىن پارىزگەھى و يەكەيىن سەر ب وئ قە بەلافدېن، ئەف ويستگەھىن ھەن رادېن ب رىكخستنا كارى تۇرىن قەگواستىن و بەلافكرنا كارەبى ل گوند و باژىرىن پارىزگەھا دھۆكى ب راددەبەكى يەكسان، ھژمارىن وان و گرنكىيا وان يا د چوارچووقى يەكەيىن كارگىرىدا د خىشتەيىن (۲) و نەخىشەيىن (۳) دا دياردېيت.

كىماتىيا د ووزەيىدا ل پارىزگەھى ھەي، ئەو زى ز ئالىي جوگرافىقە ب قى رەنگى بەلافدېن ھەروەك د خىشتەيى (۱) و نەخىشەيى (۲) دا ديار.

ز خىشتەيى ژمارە (۱) دياردېيت:

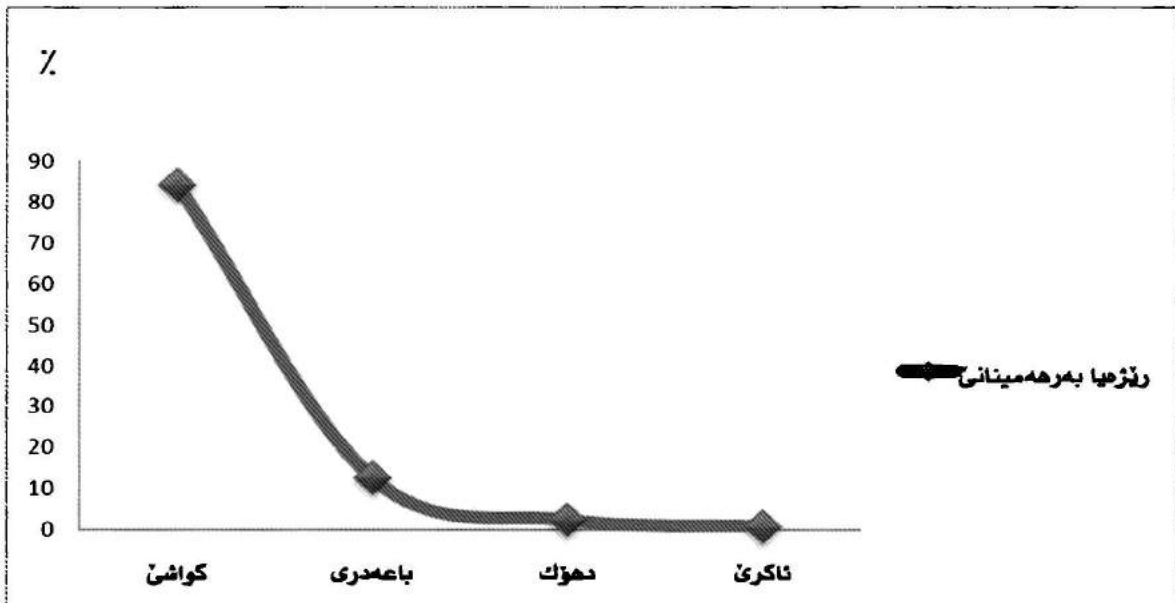
۱- ويستگەھا كواشى يا بەرھەمى ووزەيا كارەبى دەھتە ھژمارتن ز ويستگەھىن گەلەك مەزن ب شىانين خو يىن بەرھەمىنەكا بلىد يا كو دگەھىتە ۱۰۰۰ مىكاواتان كو ب رىزەندا ئىكى دەھتن ل سەر ئاستى پارىزگەھى و رىژەيا ۸۴،۱٪ ئى ز ھەمى بەرھەمى ووزەيا كارەبى يا پارىزگەھى قەدگرىت، بنىرە وىنەيى (۱)، ئەقە ز ويستگەھىن نوى يە و ژلايى كارگىرى قە سەر ب قەزا سىمىلى قەيە.

۲- ويستگەھا باعەدرى ل رىزەندا دووى دەھتن، ئەوا كو دگەھىتە قەزا شىخان، شىانين بەرھەمىنەن دگەھىتە ۱۵۰ مىكاوات، رىژەيا ۱۲،۱۱٪ ئى ز ھەمى بەرھەمى كارەبا پارىزگەھى قەدگرىت.

۳- ھەردو ويستگەھىن (كواشى، باعەدرى)

ويىنەيى (۱)

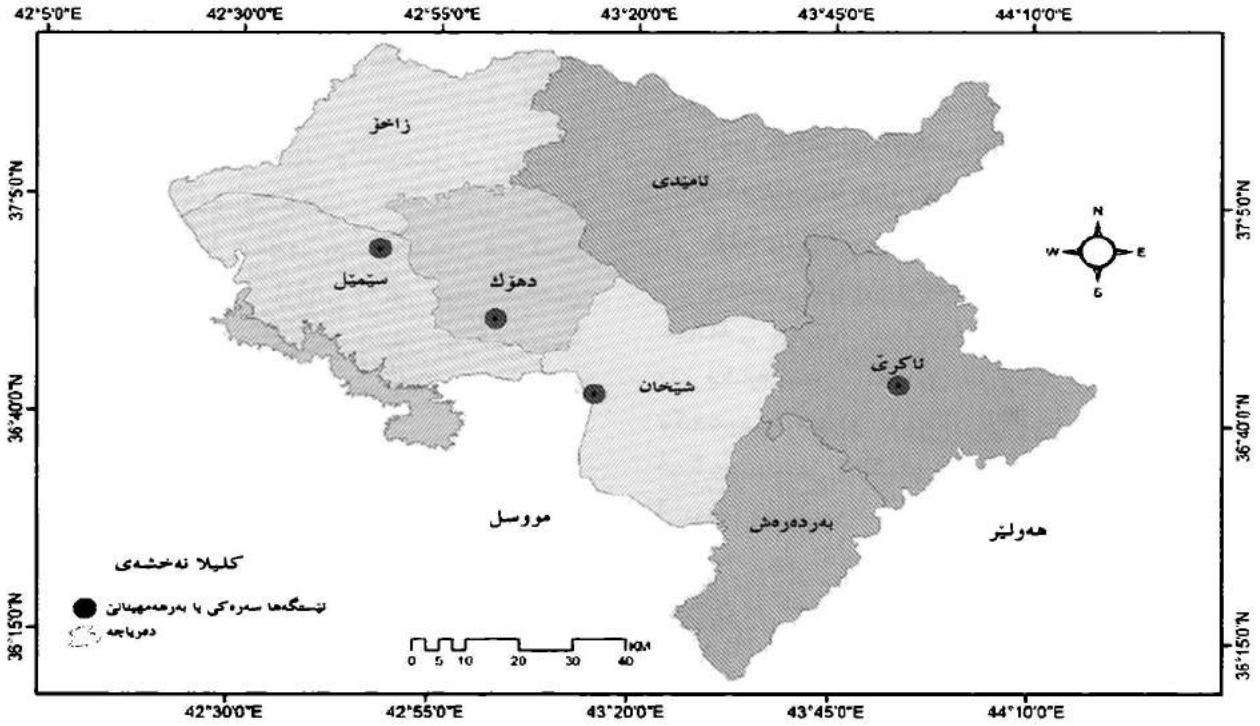
گرنكىيا رىژەيى بۇ بەرھەمى ووزەيا كەھرەبى ل پارىزگەھا دھۆكى يا بەرچاقتىن ويستگەھىن بەرھەم ئىنانى يا سالا ۲۰۱۳ ئى

ژىمەر، ز كارى قەكۆلەرى پىشتەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيى (۱)

نەخشەينى (۲)

بەلاقبوونا جوگرافى يا ويستگەھين بەرمەمئىنانى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ۲۰۱۳

ژندەر ، ژ كارى فەكۆلەرى پشتبەستن ل سەر ، حكۆمەتا ھەرنما كوردستانا عىراقى ، وەزارەتا كەھرەين ، رىشەبەرى يا كەھرەبا پارىزگەھا دھۆكۆ ، ۲۰۱۳ .

خىشتەينى (۲)

ھژمارىن ويستگەھين لاوەكى (دابهشكرىن) بىن ووزەيا كارەين ل دووفا بەكەبىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ۲۰۱۳

ز	قەزا	ھژمارا ويستگەھين لاوەكى	%
۱	دھۆك	۹	۲۰,۹۳
۲	ئاكرى	۳	۶,۹۷
۳	زاخۆ	۷	۱۶,۲۸
۴	سىمىل	۹	۲۰,۹۳
۵	شىخان	۶	۱۳,۹۵
۶	ئامىدىي	۵	۱۱,۶۳
۷	بەردەرەش	۴	۹,۳
ئىكرابىن پارىزگەھى		۴۳	۱۰۰

ژندەر ، ژ كارى فەكۆلەرى پشتبەستن ل سەر ، حكۆمەتا ھەرنما كوردستانا عىراقى ، وەزارەتا كارەين ، رىشەبەرى يا كارەبا پارىزگەھا دھۆكۆ ، داتابىن نە بەلاقبوونا ، ۲۰۱۳ .

ژ خىشەينى (۲) دياربىيت،

۱- ھژمارىن ويىستگەھين لاوهكى يىن كارەين (محطات التغذية الثانوية) ل پارىزگەھا دھۆكى (۴۳) ويىستگەھن و ل ھەمى بەكەيىن كارگىرى بەلافدين.

۲- ھەر ئىك ژ قەزايىن دھۆك و سىمىل ب رىزەندا ئىكى دەين و (۹) ويىستگەھان بخۇقەدگرن و رىزەيا وى (۲۰,۹۳٪) ئ ژ ھەموو ويىستگەھان فەدگرن، ھەردو پىنگفە پتر ژ (۴۱,۸۶٪) ئ ويىستگەھان ھەمبىزدكەن، ئەفە ژى ژەر ھندى بە كو پترىيا چالاكىين ئابوورىين پارىزگەھى كەتەنە د فان دو قەزاياندا.

۳- دووقدا قەزا زاخۇ ب رىزەندا دووى پىشتى ھەردوكان دەين و (۷) ويىستگەھان قەدگريت ب رىزەيا (۱۶,۲۸٪) ئ ژ ويىستگەھين كارەين يىن لاوهكى. بىنرە نەخشەينى (۳).

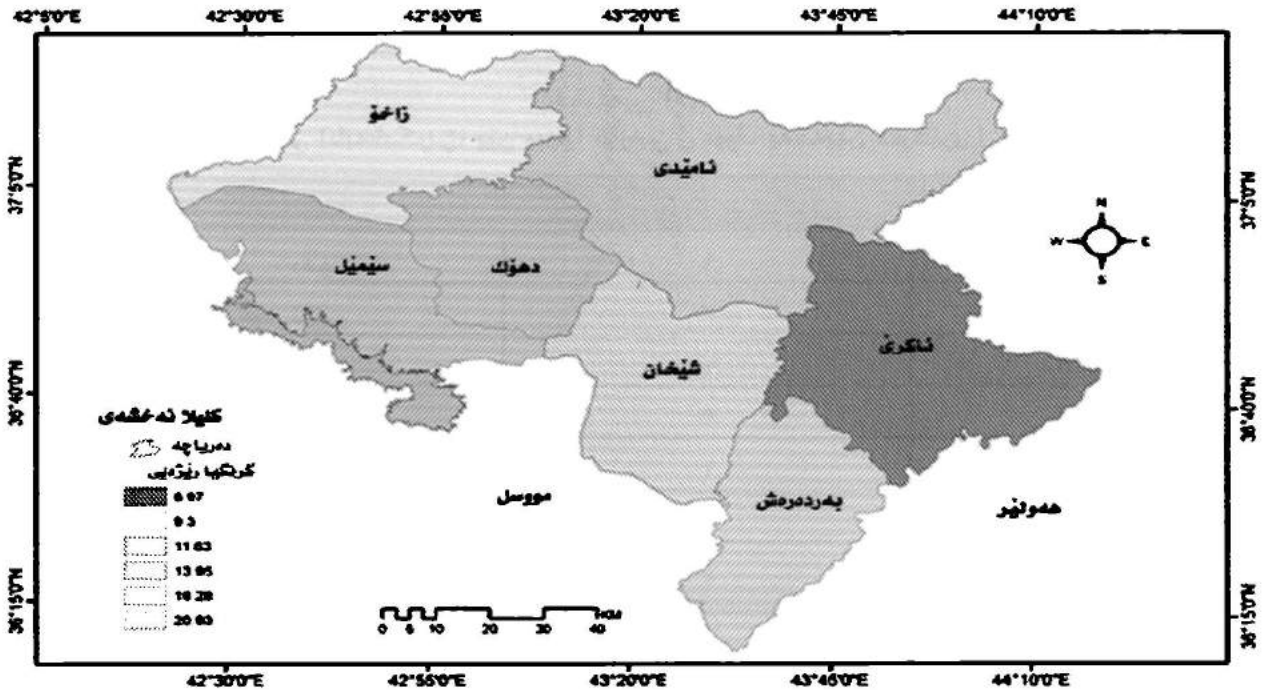
۴- كىمىترىن رىزەيا ويىستگەھين لاوهكى ل قەزا ئاكرى يە كو تىن سىن ويىستگەھ لى ھەنە و رىزەيا (۶,۹۷) ژ ئىكرىن ويىستگەھين لاوهكى يىن پارىزگەھى پىكدئىن.

چ - بەرچاقتىن ھىلىن سەرەكى يىن قەگوھاستنا ووزەيا كارەين ل پارىزگەھا دھۆكى:

ووزەيا كارەين وەسان دەيتەنياسين كو ب ساناھى دەيتە قەگوھاستن بۇ يىن دىمەزنىخت يان بكارەينەرى، ئەو ژى ب رىكا كىقلىن كانزايى دكەھيتىن، جۇرىن كىفلان ل دووف شىانين وانين قەگوھاستنىن ب(كىلو فولت KV) ان و درىزاھىيا وان ل دووف بەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھا دھۆكى ئىك جودانە، ژ وان خودان شىانين بلندن بۇ قەگوھاستنا ووزەينى يا كو دكەھيتە (۱۳۲ KV) كىلو فولتان كو ئەو ھىلىن سەرەكىنە بۇ قەگوھاستنا ووزەيا كارەين

نەخشەينى (۳)

گرنگى يا رىزەيا بۇ ويىستگەھين لاوهكى (دابەشكرىن) ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۳

ژندەر، ژ كارى قەكۆلەرى پىشتەستن ل سەر دياركرىن خىشەينى (۲).

(كاشى) يە ئەوا دكەفیتە دەفەرا پىشەسازى يا كو ب هەمان ناف هاتىەنافكرن.

۲- هەر ئىك ژ قەزايىن زاخۇ و بەردەرش ل رىزەندا دووى و سىيى دەين، و ب درىزاهيىن نىزىك هيلين قەگواستنا (KV ۱۳۲). رىزەيا وى (۱۷،۲۵ ، ۱۷،۱۵) ئى ۰ كو يا ئىكى دەفەرەكا سنوورى يە دگەل تركيا و هيلين وى دەينە بكارئىنان بۇ ئىنانا كارەبى ژ قى دەولەتا هەقسو، وەندىكە دەفەرا بەردەرشە يا دوورە ژ مەلبەندى پارىزگەھى و ب قان رەنكە هيلان دگەل پارىزگەھىا هەوليرى دەيتەگىردان، بنىرە نەخشەيى (۳).

۳- هيلين شىانين بلندەھى (KV ۱۳۲) ننى رىزەيا (۹،۸۳) ئى ژ هيلين سەرەكى يىن قەگواستنى كارەبى ل پارىزگەھى پىكدىين و ئەو ل رىزەندا دووى نە، بلندترین رىزەيا درىزى بۇ تۇرا بەلاقىرنى (KV ۱۱) و رىزەيا وى دگەھتە (۸،۴۹) ئى ژ سەرجمى درىزاهيا هيلان، ھندىكە هيلين (۳۳ KV) نە زىدەتر ژ رىزەيا (۸،۱۷) ئى پىكنائىن و ژ ھەمى هيلين دىتر كىمترن.

و يا كو ئىكسەر ژ ويستگەھىن بەرھەمى دەين، سەرەراى ھەبوونا هيلين قەگواستنا كارەبى ب شىانەكا كىمتر ژ هىلا بەرى و شىانين وى دنافبەر (۳۳ KV و ۱۱ KV) نە، هىلا داويى د سنوورى پارىزگەھىدا ژ ھەموويان درىزترە ژ بەركو تۇرا دابەشكرنا كارەبى ل سەر يەكەيىن كارگىرى بارا پتر پشتگەرما قان كىفلانە، ئەف كىفل و هىلە ل شىانين وانين قەگواستنى و درىزاهيا وان و ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھى ژىكجودانە، ھەرەكى دىيار و ئاشكرا دخشەيى (۳) و نەخشەيى (۴) دا.

ژ خشەيى (۳) ئەفە دياربىت،

۱- ھەبوونا بلندترین رىزە ژ درىزاهيىن كىفلين قەگواستنا ووزەيى ب شىانين (KV ۱۳۲) ل قەزا سىمىلى دىتە (۲۴،۸۷) ئى يە، ئەگەرى وى ژى قەدگەرىتە وى چەندى كو مەزترین ويستگەھىن بەرھەمى ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھىا دھۆكى د سنوورى قى قەزايى دا نە، ئەو ژى ويستگەھىا

خشەيى (۳)

جۇرىن و درىزاهيىن هيلين قەگواستنى بۇ ووزەيا كارەبى و كرنكى يا وى يا رىزەيى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ل پارىزگەھىا دھۆكى ۲۰۱۳

ز	قەزا	KV ۱۳۲	%	۳۳ KV /	%	KV ۱۱	%	سەرجم /	%
	كەم	كەم		كەم		كەم		كەم	
۱	دھۆك	۶۲،۸۶۵	۱۵،۱۵	۶۴،۵۴۱	۱۷،۶۲	۷۰۴،۶	۲۰،۴۸	۸۳۲،۰۰۶	۱۹،۷
۲	ئاكىرى	۳۶،۱۵۴	۸،۷۱	۹۰،۸۹۹	۲۴،۸۳	۵۷۲،۶	۱۶،۶۴	۶۹۹،۶۵۳	۱۶،۵۷
۳	زاخۇ	۷۱،۶۰۴	۱۷،۲۵	۷۳،۰۲۲	۱۹،۹۵	۵۱۱،۶	۱۴،۸۷	۶۵۶،۲۲۶	۱۵،۵۴
۴	سىمىل	۱۰۳،۲۴۴	۲۴،۸۷	۱۹،۲۳۸	۵،۲۵	۴۷۵،۱	۱۳،۸۱	۵۹۷،۵۸۲	۱۴،۱۵
۵	شىخان	۵۳،۴۹۸	۱۲،۸۹	۸،۸۶۰	۲،۴۲	۳۹۹،۸	۱۱،۶۲	۴۶۲،۱۵۸	۱۰،۹۶
۶	ئامىدىن	۱۶،۴۹۴	۳،۹۷	۸۸،۸۹۹	۲۴،۲۷	۴۰۱،۹	۱۱،۶۸	۵۰۷،۲۹۳	۱۲،۰۲
۷	بەردەرش	۷۱،۱۶۵	۱۷،۱۵	۲۰،۷۰۲	۵،۶۵	۳۷۴،۶	۱۰،۸۹	۴۶۶،۴۶۷	۱۱،۰۵
	پارىزگەھ	۴۱۵،۰۲۴	۱۰۰	۳۶۶،۱۶۱	۱۰۰	۳۴۴۰،۲	۱۰۰	۴۲۲۱،۳۸۵	۱۰۰

ژىدەر ، ژ كارى قەكۆلەرى ب پشتبەستن ل سەر،

- ۱- حكومه اقليم كوردستان العراق، وزارة الكهرباء ، مديرية كهرباء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة ، ۲۰۱۳.
- ۲- مستخلصة من قاعدة البيانات ضمن برنامج (ArcGIS۹،۳).

4- كىمىترىن رىژىيا درىژاھىيا ھىلېن (132 KV) ل قەزا ئامىدىيى ھاتىيە نووماركن كو دگەھىتە (3,97%) ئى . د دەمەكىدا ئەف قەزابە ب رىژىندا دووي دەيتن ب درىژاھىين ھىلېن (33 KV) يا كو رىژىيا (24,27%) ئى پىكدىئىنيت پىشتى قەزا ئاكرى بۇ ھەمان ھىلان كو درىژاھىيا (24,83%) ئى تووماركرى يە، و ئەگەرا قى ژى قەدگەرىتەقە بۇ مەزناىيا رووبەرى وان ھەردوكان و دوورائىيا دەردورىن وان بىن گوندان.

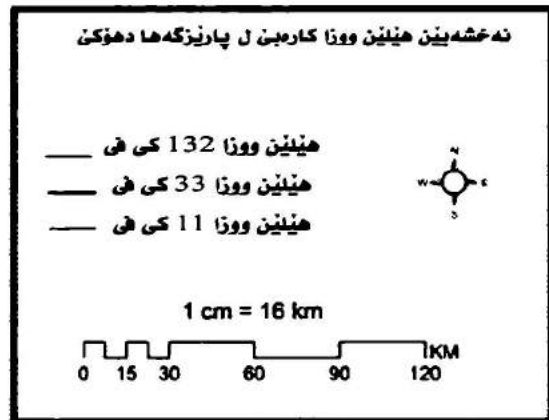
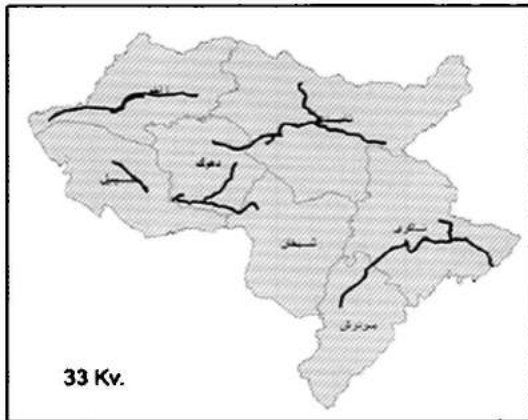
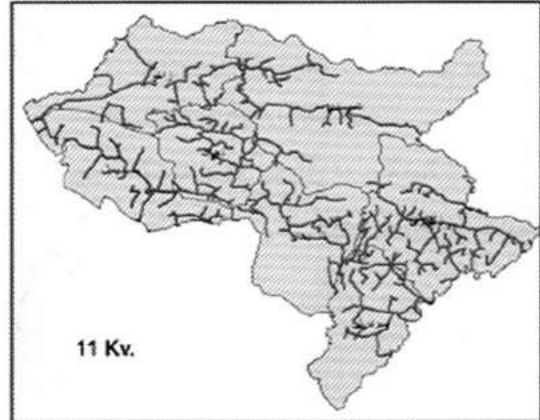
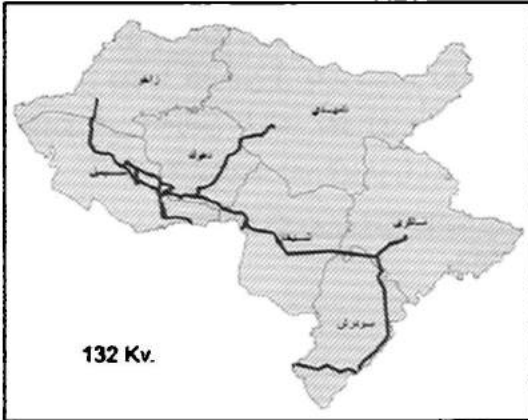
5- كىمىترىن درىژاھىين ھىلېن قەگواھاستنى (33 KV) ل قەزا شىخانە و يا كو بتنى دگەھتە (2,42%) ئى و ئەقە رىژىيەكا گەلەك كىمە، بەلى ب رىژىيەكا باشا ھىلېن قەگواھاستنى (KV)

6- خىشتەيى سەرى دياردكەتن بلندترىن رىژىيا درىژاھىين ھىلېن قەگواھاستنا ووزىيا كارەبى ل پارىزگەھى ل قەزا دھۆكى يە و (19,7%) ئى ژ كۇما كىشتى پىكدىئىنيت، دگەل ھەبوونا نىزىكبوونىن درىژاھىيان بىن بەكەيىن كارگىرىين دىتر دا . بەرىخو بدە نەخشەيى (5).

7- قەزا دھۆكى بلندترىن رىژىيا درىژىن بۇ تۇرىن قەگواھاستنا ووزىيا كارەبى (11KV) ب خۇقەگرتىە كو دىبە (704,1) كىلومەتر رىژىيا

نەخشەيى (4)

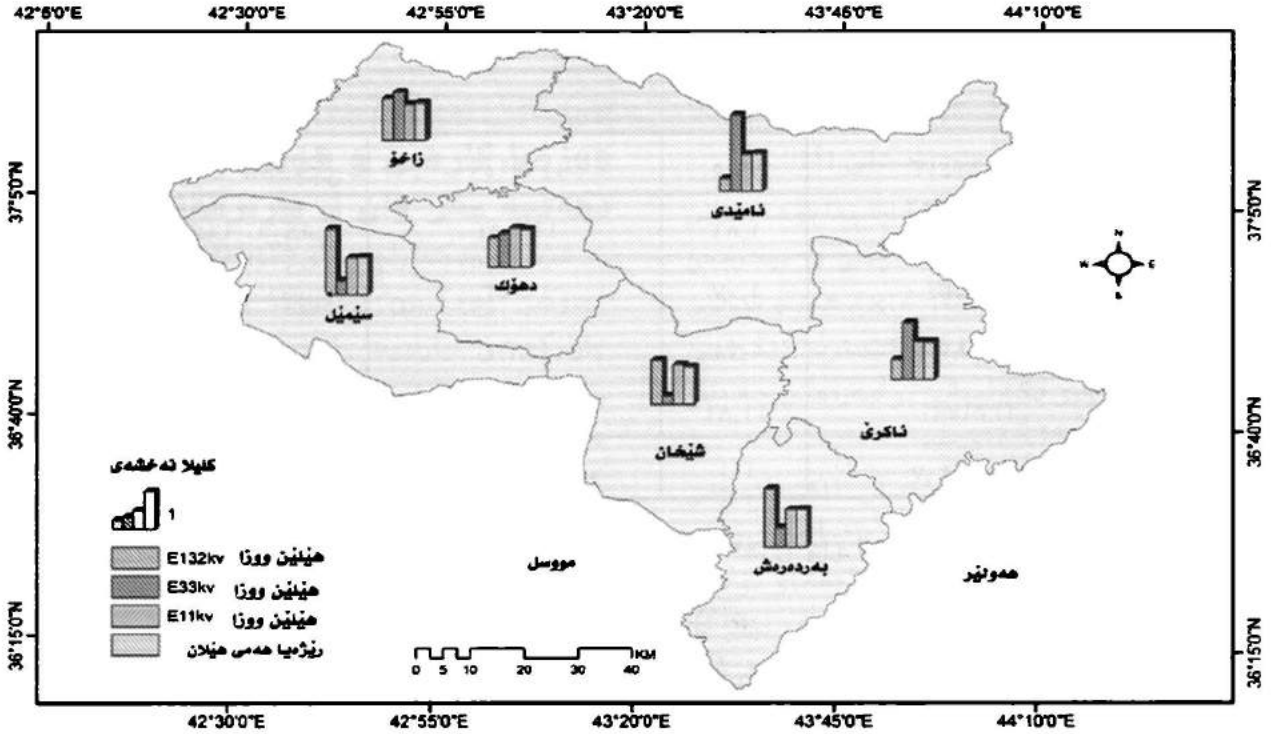
دابەشكرنا جوگرافى يا ھىلېن قەگواھاستنا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى 2013

ژىدەر ، ژكارىن قەكۆلەرى پىشتەبەستىن ل سەر، حكومە اقليم كوردستان العراق، وزارة الكهرباء ، مديرية كهرباء محافظة دهوك، بىانات غير منشورة ، 2013.

نەخشەينى (۵)

گرىنگىيا رىژەيى بۇ ھېلىن فەگوھاستنا كارەبى ب (كىلوفولتان) ل پارىزگەھا دھۆكى ۲۰۱۳

ئىدەر ، ژ كارى فەكۆلەرى پىشتەستىن ل سەر داتايىن خىشتەينى (۳).

ھەر بۇ نەمۇنە بىلدىتىرىن رىژەيا بكارئىنانا ووزەيا كارەبى ئەوھ ئەوا ھاتىتەتەرخانكىرن بۇ مەرەمىن ئاكنجىكرىن ئانكو پىدقيايتىن ناقمالى، ھەرۈەكى د داتايىن رىقەبەريا گىشتىيا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى يىن سالا ۲۰۱۲ ئى دياردېن، كو تىبىنىيا جوداھىن د بكارئىنانا ووزەيا كارەبى د چالاكىن ئابوورىن جودا دا دھىتەكرن. ل خىشتەينى (۴) و شىكىلى (۲) دا ديار دىيت.

ژ خىشتەينى (۴) دياردېيت،

۱- بوونا جوداھىيەكا روھن و ئاشكرا د چەنداتىيا مەزاختنا ووزەيا كارەبى د ناقبەرا ھەردو سالىن ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ ئىدا و ئەف چەندە ژى دزقېرتەفە بىلندبوونا چەندايەتتىيا بەرھەمى، د ھەمان دەمدا جوداھى دكەفېتە گرىنگا رىژەيا بكارىن ئابوورى

(۲۰،۴۸٪) ئى ژ سەرجمە دىرتاھىين فى جورى ل سەر ئاستى پارىزگەھى پىكدىنىيت، قەزا بەردەرەش كىمىترىن دىرتاھىين فەدگىرىت كو دىيتە (۳۷۴،۶) كىلومەتر و ب رىژەيا بىتنى (۱۰،۸۹٪) ئى .

دوو: گرىنگىيا رىژەيى بۇ بكارئىنانا ووزەيا كارەبى ل كەرتىن ئابوورى يىن جودا جودا ل پارىزگەھا دھۆكى:

ل دووف سىياسەتىن گەشەپىدانى يىن حكومەتى گرىنگىيا بكارئىنانا ووزەيا كارەبى دياردېيت، و ل فىرى مەرەم پى رۇلىن حكۇمەتا خۇجھيا پارىزگەھا دھۆكى يە دەستىشانكىرنا رىژەيىن بكارئىنانىن ووزەيا كارەبى بۇ كەرتىن ئابوورى يىن جودا جودا (ئاكنجىبوون، بارزگانى، پىشەسازى، چاندنى، حكومى ...ھتد) ل دەفەرا فەكۆلىنا مە ژى دگىرىت ل دووف پىدقيايتىن،

خىشتمىن (۴)

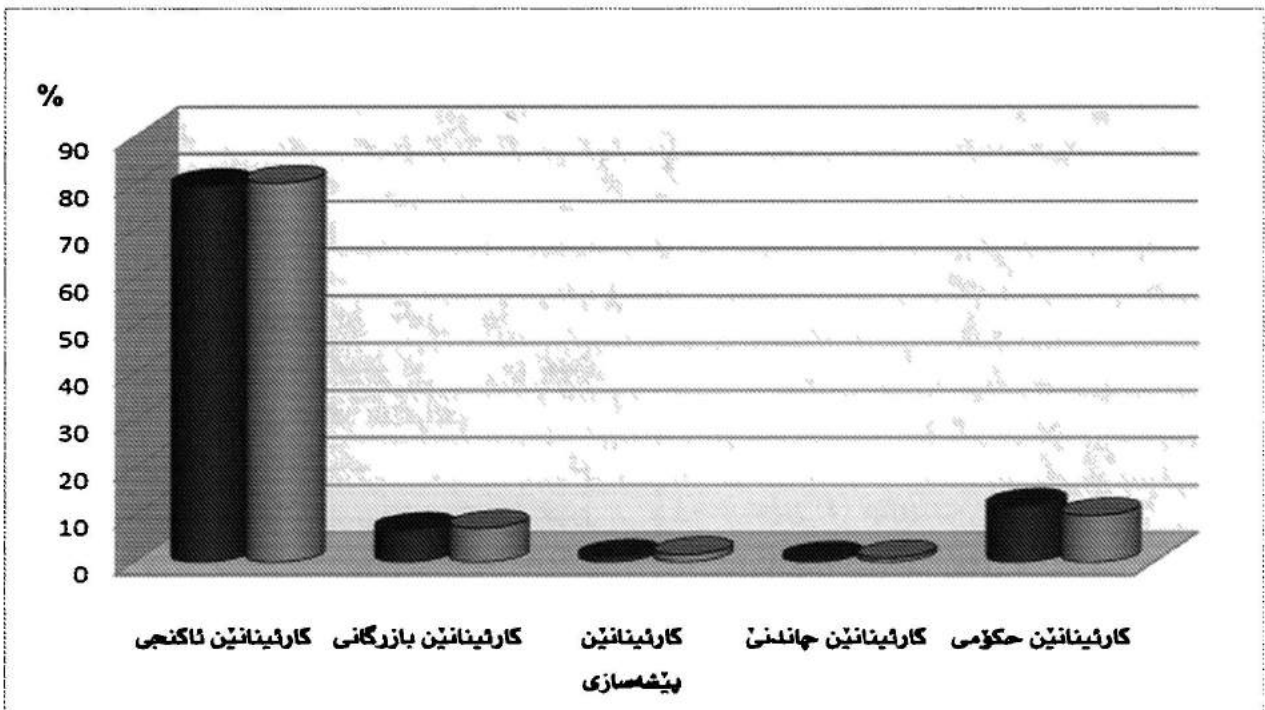
گرىنگىيا رىزھىي بۇ بىكارئىنانىن ووزەيا كارەبى ل دووف كەرتىن ئابوورى بىن جودا ل پارىزگەھى (۲۰۱۱-۲۰۱۲)

ز	كەرتىن ئابوورى	۲۰۱۱		۲۰۱۲	
		چەنداتى / كىلو وات	%	چەنداتى / كىلو وات	%
۱	بىكارئىنانا ئاكنجىي	۱۴۲۵۶۵۹	۷۹,۵	۱۸۸۵۲۵۱۲	۸۰,۲۲
۲	بىكارئىنانا بازىرگانى	۱۲۳۰۵۴	۶,۸۶	۱۷۱۴۹۴۹	۷,۳
۳	بىكارئىنانا پىشەسازى	۱۹۱۵۳	۱,۰۷	۲۸۲۵۳۴	۱,۶۲
۴	بىكارئىنانا چاندنى	۱۲۸۱۲	۰,۷۱	۲۱۵۸۲۲	۰,۹۲
۵	بىكارئىنانىن حكۆمى	۲۱۲۸۰۴	۱۱,۸۶	۲۳۳۱۷۹۰	۹,۹۴
	سەرجمە	۱۷۹۳۴۸۲	۱۰۰	۲۳۵۰۲۶۰۷	۱۰۰

ئىدەر، زكارىن فەكۆلمرى پىشەسازى ل سەر، حكۆمە اقليم كوردستان العراق، وزارة الكهرباء ، مديرية كهرباء محافظة دهوك، بىانات غىر منشورة ، ۲۰۱۳.

وئىتمىن (۲)

گرىنگىيا رىزھىي بۇ بىكارئىنانىن ووزەيا كەھرىبى ل دووف كەرتىن ئابوورىن جودا جودا ل پارىزگەھى (۲۰۱۱-۲۰۱۲).

ئىدەر ، زكارىن فەكۆلمرى پىشەسازى ل سەر داتىيىن خىشتمىن (۴).

۳- مەسى قەزا ھەنە ھەرچەندە ھۆمارىن پىشكدارىن وان ب رىژەيىن باشن وەك (شىخان، ئامىدىن، بەردەرش) كو (۱۱،۷۲٪، ۸،۲۴٪، ۷،۵۸٪) يە ل دووف ئىك، بەلى كۆزمەيىن ژلاين وانقە دەيتەدان ژ (۲٪) ئى ژ ۋى پارەي يى ژ سەرانسەرى پارىزگەھى دەيتەوەرگرتن نابۇرىت كو (۱،۸۲٪، ۰،۹۱٪، ۱،۹۶٪) يە ل دووف ئىك، ئەگەر ژى ئەوہ كو باھرا پىرىيا پىشكداران بۇ مەرەمىن ئاكنجىبوونى نە، ژبەركو ئەف قەزايە ژلاين چالاكىين پىشەسازى و بازىرگانى قە د لاوازن.

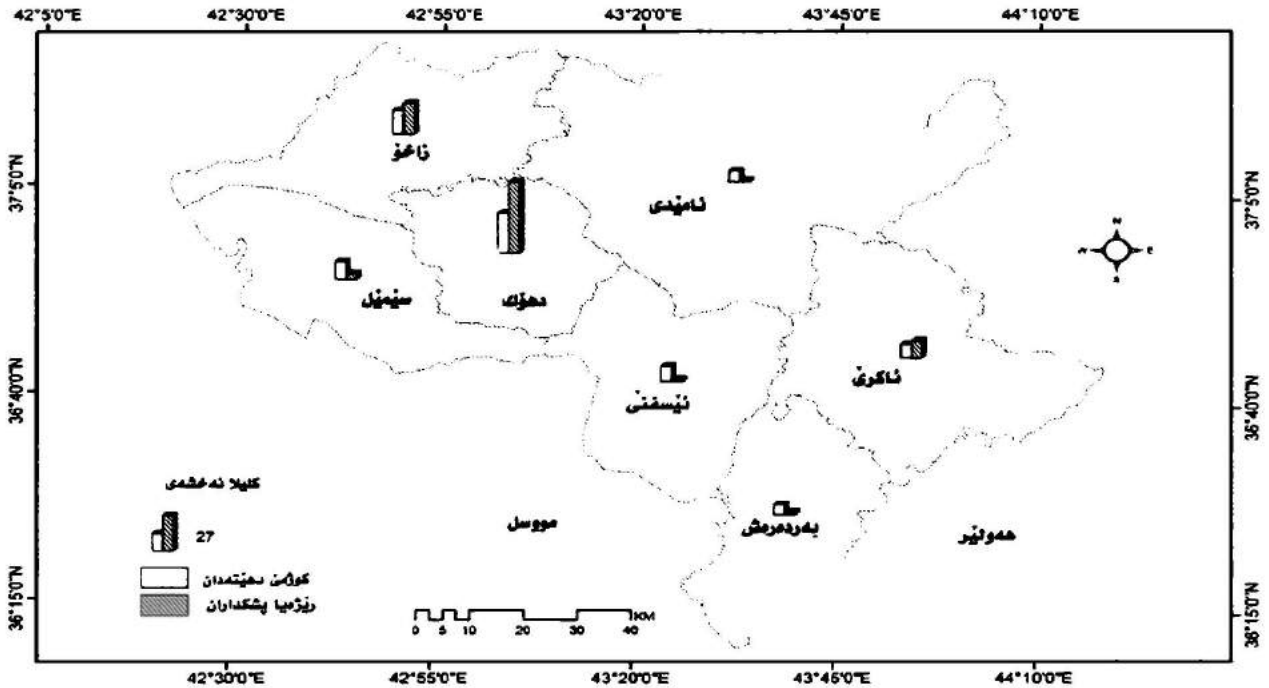
۴- ھەبوونا ھەفسەنكىن دناقبەرا ھۆمارا پىشكداران و كۆزمەيىن بۇ كارەبى دەينەدان ل قەزا ئاكرى، تىبىنيا نىزىكبونەكا مەزن د ناقبەرا رىژەيىن واندا ھەيە كو (۱۰،۲۱٪، ۱۲،۹۸٪) يە ل دووف ئىك، بنىرە نەخشەيىن (۱).

رىژەيا (۳۰،۱٪) ئى ژ سەرجمى پىشكدارىن مفاى ژتۇرا كارەبى ل پارىزگەھى وەردگرن و ب رىژەيا (۵۳،۸۳٪) ئى ژ كرى يىن دەستقەھاتى و وەرگرتى، ئانكو پىر ژ نىقا كۆزمەيىن دەيتەدان بۇ رىقەبەرىيا كىشتى يا كارەبى ل كىشت پارىزگەھى، ئەگەرئ قى ژى قەدگەرىتەقە بۇ ھۆمارا ژۇرا پىشكدارىن ل قى قەزايىن و مفا وەرگرتنا وان ژ كارەبى بۇ مەرەمىن بازىرگانى، ب رامانەكا دىتر ئانكو بلندبوونا كرى يىن وان ب چاف بكارىنانا ئاكنجىبوونى. بنىرە نەخشەيىن (۱).

۲- قەزا زاخۇ ژلاين ھۆمارا پىشكداران ل رىزەندا دووى دەيت و ھەروەسا كۆزمەيىن دەستقەھاتىن، ب رىژە يا (۱۸،۱۹٪ و ۲۴،۲۹٪) ئى ل دووف ئىك، ئەقە ژى قەدگەرىتەقە بۇ بوونا بكارىنانا كارەبى بۇ مەرەمىن بازىرگانى كو كرى يەكا پىر دەن.

نەخشى (۱)

گرنگيا رىژەييا ھۆمارا پىشكداران و كۆزمەيىن دەيتەدان بۇ كەرتىن كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكۆ ل دووف يەكەيىن كارگىرى ۲۰۱۲

ژدەر، ژكارى قەكۆلەرى پىشەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيىن (۵).

ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبوۋى ژ ووزەيا كارەبى ل دووڧ يەكەيىن كارگىرىن پارىزگەھا دھۆكى بەرچاقدىن.

چوار : ژيوارى چەندايەتییىن بەرھەف و مەزاختى و بەرزەكرى ژ ووزەيا كارەبى ب (كىلو واتان) ل پارىزگەھا دھۆكى:

ھەرچەندە دابەشكرن و بەلاقركنا كارەبى كرىارەكا ب ساناهىيە، بەلى رىژەبەك ژ ووزەيا كارەبى د فەگوھاستنى دا تۆشى بەرزەبوۋنى (ژ دەستدانى- الضىاع) دىت، ئەفە ژى ئىكە ژ كىماسىين قى كرىارى، كو گەلەك جارا جوداھىيەك د ناڧبەرا چەندايەتيا كارەبا ژ ويستگەھىن بەرھەمدار دەرگەتى و چەندايەتییىن ھاتىنە مەزاختن دروست دىت، ئەف جوداھىيە ژ ئەنجامى فەگوھاستنا كارەبى بۇ جەھىن گەلەك دوور يان خرابيا كرى ويستگەھىن دابەشكرنى (الموزعة)، و بزالەبوونا تۇرا كارەبى ژ ئەنجامى تىكچووون يان ئالۆزىكە يان كرىارىن برىنى كو د كىبل يان واىرەن فەگوھاستنا كارەبى روودەن و دىنە ئەگەرى بەرزەبوۋون يان ژ دەستدانا ووزەيا كارەبى، ھەرھەسان بەرزەبوۋون ھندەك جاران ژ ئەنجامى ب خرابى بكارئىنانى ژ لايى خەلكەكى فە روودەت. د خشتەيى (۶) و نەخشەيى (۷) ىدا چەنداتییىن

ژ خشتەيى سەرى ئەفە دياردبىت:

۱- قەزا دھۆكى ب رىژەندا ئىكى دەيتن ژ لايى چەنداتییىن ھاتىنەدان و مەزاختنى ل سەر ئاستى پارىزگەھى ب رىژەيا (۳۴،۲۵٪، ۴۱،۲٪) دھۆڧ ئىك، بەلى ل رىژەندا دوو دەيتن ب رىژىن بەرزەبوۋنى ژ ووزەيا كارەبى (۲۰،۷۵٪) ى پىشتى قەزا سىمىلى يا كو مەزنترىن رىژەيا بەرزەبوۋونان ل سەر ئاستى پارىزگەھى ب خۆفە دگرىت كو دگەھتە (۲۸،۰۵٪) ى ژ سەرجم بەرزەبوۋىن ووزەيى، ئەفە ژى فەگەرىتەفە بۇ نەبوونا رەوشەنبىرىەكا تايىت د قى وارىدا بكارئىنانەكا نە كۆنترۆلكرى يان بەرزەبوۋونا پىشەسازىيا تەيارى كارەبى.

۲- قەزا زاخۇ ب رىژەندا دوو دەيتن ب چەنداتییىن ھاتىنەدان و مەزاختنى ب رىژەيا وى (۲۰،۰۲٪ و ۱۹،۹۳٪) ل دووڧ ئىك، ب رىژەندا سىيى ل رىژەيىن بەرزەبوۋنى دەيت كو دگەھتە

خشتەيى (۶)

چەنداتییىن ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبوۋى ژ ووزەيا كارەبى ب (كىلو واتان) ل دووڧ قەزايىن پارىزگەھا دھۆكى

ز	قەزا	بەرھەف / كىلو وات	%	مەزاختن / كىلو وات	%	بەرزەكرى / كىلو وات	%
۱	دھۆك	۱۲۱۹۲۲۶۱۱۰	۳۴،۲۵	۹۶۸۲۵۸۱۰۸	۴۱،۲	۲۵۰۹۶۸۰۰۲	۲۰،۷۵
۲	ئاكرى	۲۸۴۹۶۵۶۳۱	۸	۲۰۴۵۷۱۷۷۵	۸،۷۳	۸۰۳۸۸۸۵۵	۶،۶۴
۳	زاخۇ	۷۱۲۶۵۱۰۱۶	۲۰،۰۲	۴۶۸۵۷۱۱۴۸	۱۹،۹۳	۲۴۴۰۷۴۸۶۸	۲۰،۱۸
۴	سىمىل	۶۰۳۶۵۰۴۵۹	۱۶،۹۵	۲۶۴۳۸۱۹۳۵	۱۱،۲۵	۳۳۹۲۶۸۵۲۴	۲۸،۰۵
۵	شىخان	۳۴۹۵۵۳۹۱۴	۹،۸۱	۱۶۷۵۰۰۲۳۰	۷،۱۲	۱۸۲۰۵۳۶۸۳	۱۵،۰۵
۶	ئامىدىيى	۲۰۷۶۹۶۲۱۲	۵،۸۳	۱۳۲۱۰۵۹۵۰	۵،۶۲	۷۵۵۹۰۲۶۱	۶،۲۵
۷	بەردەرەش	۱۸۲۲۹۳۴۶۶	۵،۱۳	۱۴۵۰۱۲۲۱۴	۶،۱۵	۳۷۲۳۱۲۵۲	۳،۰۸
	سەرجمى پارىزگەھى	۳۵۶۰۰۳۶۸۰۷	۱۰۰	۲۳۵۰۴۶۱۳۶۰	۱۰۰	۱۲۰۹۵۷۵۴۴۷	۱۰۰

ژندەر، ژ كارى فەكۆلەرى پىشەستىن ل سەر، حكومە اقليم كوردستان العراق، وزارة الكهرباء، مديرية كهرباء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة، ۲۰۱۳.

ئىك، بەردەرەش (۵،۱۳٪، ۶،۱۵٪، ۳،۰۸٪) ئى ل دووڧ ئىك، شىخان (۹،۸۱٪، ۷،۱۲٪، ۱۵،۰۵٪) ئى ل دووڧ ئىك. بىنرە نەخشەيى (۹) .

۵- كىمىترىن رىزەيىن ھاتىنەدان و بەرزەبووى ل قەزا بەردەرەش دەينەتووماركرن كو دىنە (۵،۱۳٪، ۳،۰۸٪) ئى . و نىزمىتىن رىزەيىن مەزاختىن ل قەزا ئامىدىي نە كو دىنە (۵،۱۲٪) ئى .

۱- رىزەيا مەزاختىن ژسەرجمى ووزەيا كارەبا ھاتىنەدان ل پارىزگەھا دھۆكى و ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى دىيە (۱۶،۰۲٪) ئى . ل سەر قى چەندى سەرەراي ھندى تىبىنىيا بلندبوونا رىزەيا بەرزەبوونان د ووزەيى دا ل سەر ئاستى پارىزگەھى دەيتەكرن كو دىيە (۳۳،۹۸٪) ئى ئەقە زى رىزەيا كەلەك بلندە، لەوما زى پىندقىيە پىرابوونىن پىويست بىنەوەرگرتن داكو ئەف رىزەيىن بلند ژ ووزەيا كارەبى بەرزەنەبن.

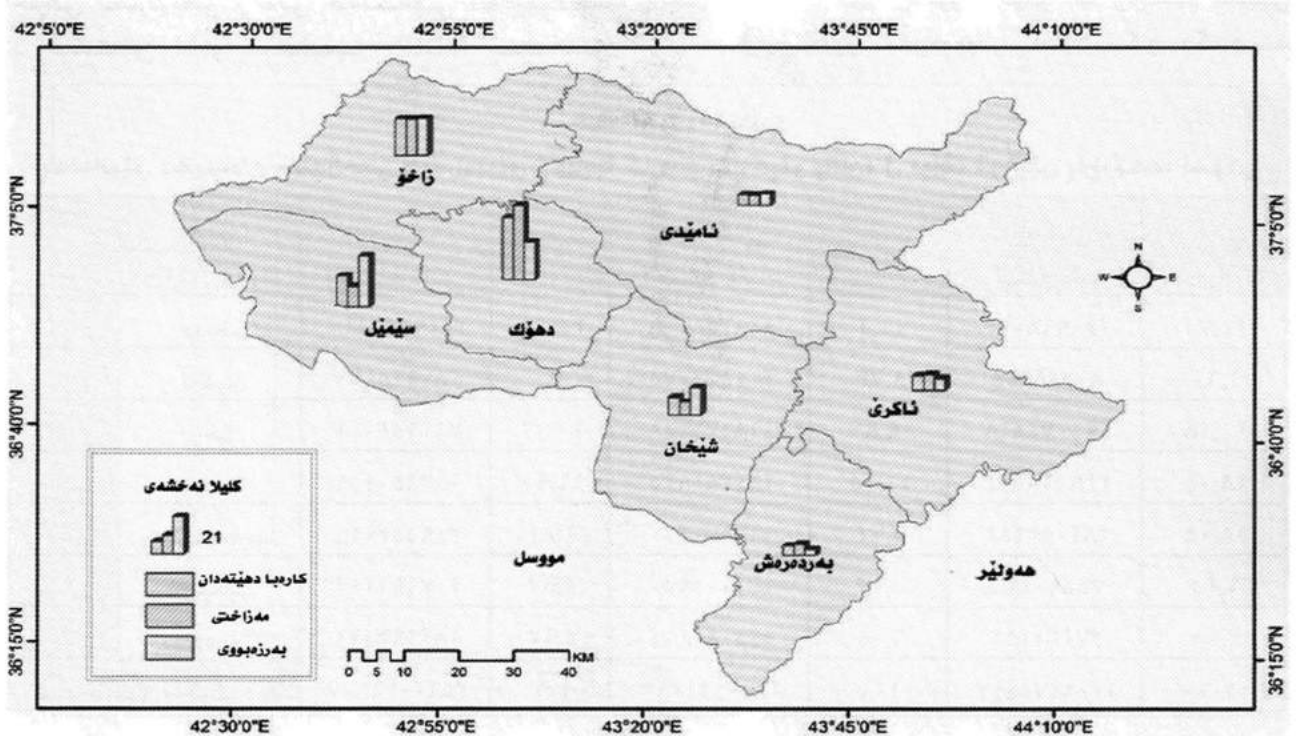
(۱۸،۲۰٪) ئى ژ سەرجم بەرزەبوونىن كارەبى ل پارىزگەھى.

۳- رىزەيىن ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبووى يىن كارەبى ل قەزا يىن دھۆك و زاخۇ و سىمىلى رىزەيىن مەزىن پىكدىيىن، ب ھەقرا سى پىشكىن چەنداتىن گىشتىيىن پارىزگەھى پىكدىيىن كو ل دووڧ ئىك دىنە (۷۱،۲۲٪، ۷۲،۳۸٪، ۶۸،۹۸٪) ئى ژ تەقايى چەنداتىن ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبووى.

۴- ل قەزا يىن دىتر (ئاكرى، ئامىدىي، بەردەرەش، شىخان) رىزەيىن ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبوويان ژ (۱۰٪) ئى نابۇرىت، بەلى چەنداتىن بەرزەبووى تىن ل قەزا شىخان ژ قى رىزەيىن دىۇرىت، ل ئاكرى (۸٪، ۸،۷۳٪، ۱،۱۴٪) ئى ل دووڧ ئىك، ئامىدىي (۵،۸۳٪، ۵،۱۲٪، ۱،۲۵٪) ئى دووڧ

نەخشەيى (۷)

گرىكبا رىزەيا چەنداتىن ھاتىنەدان و مەزاختى و بەرزەبووى ژ ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھا دھۆكى ل دووڧ بەكەيىن كارگىرى بۇ سالا ۲۰۱۲

ژىمەر، ژ كارى ئەكۆلەرى پىشتىمىستن ل سەر داتايىن خىشتەيى (۶).

ژ خىشتمىن ھژمارا (۷) ديار دبىت،

۱- قەزا دھۆكى ل سەر ئاستى ھەموو پارىزگەھى بلندىتىن رىزىيا باھرا تاكەكەسى ژ مەزاختنا كارەبى بۇ خۇ گىرنە كو دگەھىتە (۲۷۲۶) كىلوواتان، ئەگەر قى بەراوردىكەين د گەل رىزىيا ناقىنا جىھانى يا باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ھەرۋەكى د خىشتمىن (۸) دا ھاتى، دى بىنىن گەلەك نىزىكى ھەقن، زىدەبارى كو باھرا وى پترە ژ تاكەكەسەكى دى ل ھەرئىما كوردستانى و عىراقا فىدرال و ھندەك دەولەتىن ھەرىمى و بىن نوو پىنگەھىتى ژى.

۲- قەزا زاخۇ ب رىزا دووى ل سەر ئاستى پارىزگەھى بۇ باھرا تاكەكەسى دەيت كو دگەھىتە (۱۷۹۸) كىلو واتان، و رىزىيا تىكرابى گىشتى ىن وى دگەل قەزا دھۆك بلندىترە ژ تىكرابى گىشتىن پارىزگەھى بۇ ھەر تاكەكەسى كو دگەھىتە (۱۵۲۲) كىلو واتان، بىرە وىنەبى (۳).

پىنج: باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ۲۰۱۲:

ئەف مزارە ئامازە دكەتە چەنداتىيا (مقدار) تاكەكەس ژ ووزەيا كارەبى دەمەزىخت و ب كىلو واتان دەرىس رى دەيتەكەن، رىزا پىشكا ھەر كەسەكى ژ ووزا كارەبى تىن ب دابەشكرنا ووزا مەزاختى دەيتەدىاركەن نەكو تەبابى چەنداتىين ھاتىنەدان بۇ ئاكنجىين ھەردەقەرەكى يان دەولەتەكى، ئەگەرئ قى ژى دزقارىتەقە وى چەندى كو پىشكەك ژ وى توشى بەرزەبوون و ژ دەست دانى دبىت و مفاى ژى ناھىتەوەرگەرتن و كەس نامەزىخت ئەقە ژى ب كىلو واتان دەيتە ھژمارتن، خىشتمىن (۷) ئ بوونا جوداھىي د پىشكا تاكەكەسىدا ژ ووزەيا كارەبى ل دووف يەكەيىن كارگىرىن پارىزگەھى بۇ سالا ۲۰۱۲ ئ دياردكەت، ئەو ژى ب قى رەنگى يە:

خىشتمىن (۷)

باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل پارىزگەھى ل دووف يەكەيىن كارگىرى ۲۰۱۲

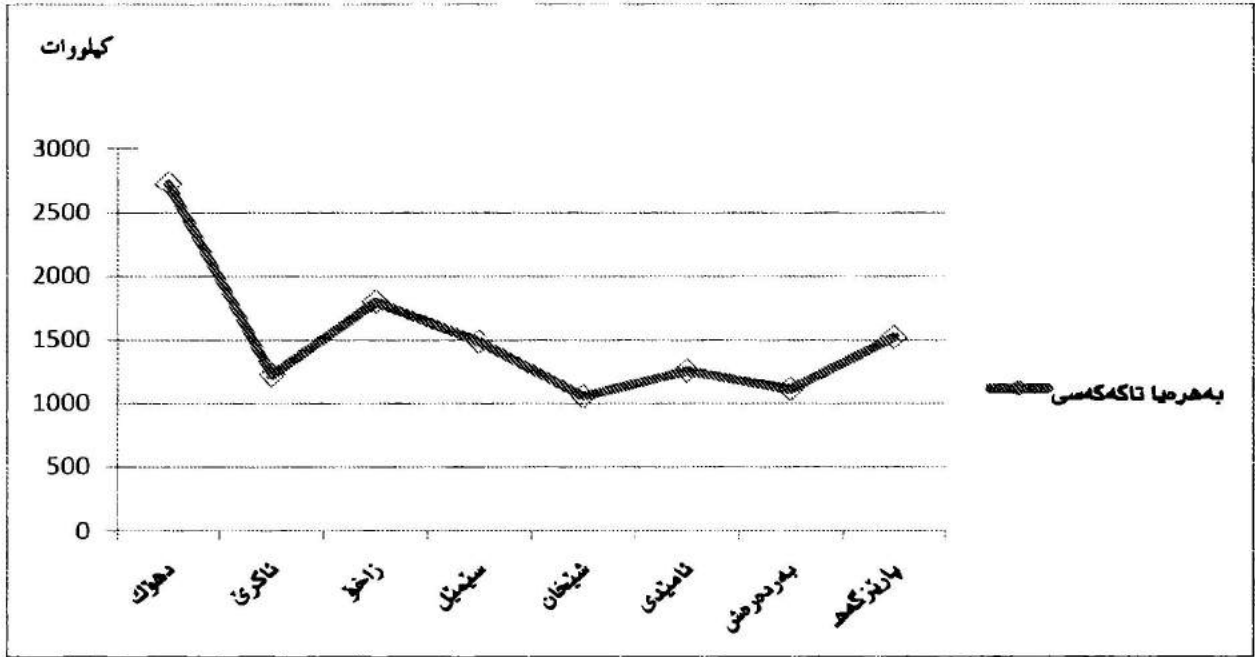
ز	قەزا	بەرھەقەرى / كىلو وات	ژمارەيا ئاكنجىبوويان / ۲۰۱۰	ژمارەيا ئاكنجىبوويان / پىشكىنكرى ۲۰۱۲	باھرەيا تاكەكەسى / كىلو وات
۱	دھۆك	۹۶۸۲۵۸۱۰۸	۳۲۳۴۰۰	۳۵۵۱۹۱	۲۷۲۶
۲	ئاكرى	۲۰۴۵۷۶۷۷۵	۱۵۲۰۷۲	۱۶۷۰۲۱	۱۲۲۴
۳	زاخۇ	۴۶۸۵۷۶۱۱۴۸	۲۳۷۲۳۵	۲۶۰۵۵۶	۱۷۹۸
۴	سىمىل	۲۶۴۳۸۱۹۳۵	۱۶۲۰۵۸	۱۷۷۹۸۸	۱۴۸۵
۵	شىخان	۱۶۷۵۰۰۲۳۰	۱۴۴۴۵۲	۱۵۸۶۵۲	۱۰۵۵
۶	نامىدىي	۱۳۲۱۰۵۹۵۰	۹۵۷۹۷	۱۰۵۲۱۴	۱۲۵۵
۷	بەردەرەش	۱۴۵۰۶۲۲۱۴	۱۱۸۸۴۱	۱۳۰۵۲۳	۱۱۱۱
		۲۳۵۰۴۶۱۳۶۰	۱۲۳۳۸۵۵	۱۳۵۵۱۴۵	۱۵۲۲

ژىمەر، ژ كارى ئەكۆلەرى پىشتمەستن ل سەر:

- ۱- حكومتە اقلىم كوردستان العراق، وزارة الكهرياء، مديرية كهرياء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة ۲۰۱۳.
- ۲- حكومتە اقلىم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، مديرية احصاء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة ۲۰۱۳^(۵).
- ۳- تم استخراج عدد سكان الوحدات الادراية لسنة ۲۰۱۲ اعتمادا على نسبة الزيادة السنوية والبالغة (۱،۰۴۸) لسنة ۲۰۱۰.

ۋىنەين (۳)

بەھرىيا تاكەكەسى ژ كەھرىبى ل دووفا بەكەيىن كارگىزى ل پارىزگەھا دھوكى ۲۰۱۲

ژىدەر، ژ كارى قەكۆلەرى پىشتەستىن ل سەر داتايىن خىشتەين (۷).

ھەلسەنگاندا پىشقىچوونا جفاكاندا، ل سەر ئاستىن جىھانى و ھەرىمايەتى و ئاڧخۇبى جوداھى دكەڧىتە بەھرا ھەر تاكەكەسەكى، ئەگەرىن قى چەندى ژى د زڧرنەڧە كاودانى ئابوورى و سىياسى و ئاستى گەشبوونا ئابوورى و بلنڧوونا ئاستى ژبار و داھاتى تاكەكەسى و پىشقىچوونا پىشەسازى و سىياسەتا وەرازى د وان جفاكاندا. نموونە ژ بەھرىن تاكەكەسى يىن ووزا كارەبى ل چەند دەولەت و ھەرىمەكان ھاتىنە ژىگرتىن، د چوارچووقى واند بلندىرىن و نزمىرىن چەندەكا بەھرا تاكەكەسى ل سەر ھەموو ئاستان دى ھىنەدىاركرن، سى دەولەتان ب خۇڧە دگرتى كو بلندىرىن بەھرىن تاكەكەسى يىن ووزا كارەبى ل سەر ئاستى جىھانى ھەنە، ل سەر ئاستى وەلاتىن پاشقىمەماى و ھەزار سى دەولەتان د جوگرافىيا سى كىشەوهرىن ژىكجودا بخۇڧە دگرتى، ژىدەبارى دەولەتىن ھەرىمايەتى يىن ھەڧسوويىن عىراقا فىدراىل، ل داويى ژى بەھرىن تاكەكەسى ل

۳- باھرا تاكەكەسى ل ھەموو قەزايىن دىتر كىمترە ژ تىكرابىن گىشتىن تاكە كەسى.

۴- ل سەر ئاستى پارىزگەھى كىمترىن باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل قەزا شىنخاڭ ھاتىيەتووماركرن كو (۱۰۵۵) كىلو وات بوون بۇ ساللا ۲۰۱۲، ئەڧە نىشانانا ھندى بە كو قى قەزايى كىماتىەك مەزىن د باھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى دا ھەيە.

شەش: بەراوردكرنا بەھرىن تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى ل جىھانى و ھەرىمى و ئاڧخۇبى:

خوشكوزەرانىيا ھەر جفاكەكى ب ئاستى دابىنكرنا كارەبى و پىشكدارىيا وى د چالاكىين رۇژانەدا دەستڧەدەيت، ئانكو بەھرا تاكەكەسى د مەزاختنا كارەبىندا بەرچاڧ دەيتەوەرگرتن د دەمى

د پشكىن تاكهكەسىدا ھەبە چ يىن بلند و چ يىن نزم ئەوين ل سالا ۲۰۱۰ ئى ھاتىنە تووماركرن، بلندترىن وان ل ئايسلەندا بوو كو (۵۱۴۴۰) كىلووات بوو بۇ تاكهكەسى و پشتى وئ نەروىژ بوو كو دگەھشتە (۲۵۱۷۵) كىلوواتان، ئەگەرئ قى چەندى دزفرتەفە بۇ جەھى وان دو دولەتان كو دكەفنه دقەرئىن باكوورين ھەرە سار و د ھەموو چالاكىين خوەيىن ئابوورىدا پشتگەرمىن قى رەنگى ووزەي، ئانكو كارەبى نە

سەر ئاستى نافخويى دەينە بەرچاڧكرن، ھەموو ئى د ھىنە بەراوردكرن دگەل ئاڧىنى جھانى و دەڧەرا ئوسكوا بۇ بەھرا تاكهكەسى ھەرەكى د خشتەيى (۸) دا دياردبىت.

ژ ئەنجامى بەراوردكرنا بەھرن تاكهكەسى ژ ووزا كارەبى ل سەر ھەموو ئاستان خالىن ژئرى بەرچاڧ دىن:

۱- ل سەر ئاستى جىھانى جوداھىيەكا بەرچاڧ

خشتەيى (۸)

بەراوردكرنا باھرن تاكهكەسى ژ ووزەيا كارەبى، جىھانى، ھەرمى، نافخويى

ئاست	دولەت	سال	باھرىا تاكهكەسى/كىلو وات
بەراورد بلندترىن تىكرائى بلند	ئايسلەندا	۲۰۱۰	۵۱۴۴۰
	نەروىچ	۲۰۱۰	۲۵۱۷۵
	وبلايەتىن ئىنگرتى	۲۰۱۰	۱۳۳۹۵
بەراورد بلندترىن تىكرائى نزم	كورىا باكوور	۲۰۱۰	۷۴۵
	بۇلىڧيا	۲۰۱۰	۶۰۳
	ئەرىترىا	۲۰۱۰	۴۷
ھەرىمەيى دولەتىن ھەڧسۇ (جىران)	كويت	۲۰۱۰	۱۶۷۵۹
	سعودىي	۲۰۱۰	۸۰۲۲
	ئىران	۲۰۱۰	۲۶۳۵
	توركىا	۲۰۱۰	۲۴۹۸
	ئوردن	۲۰۱۰	۲۲۲۶
	سورىا	۲۰۱۰	۱۸۰۹
	عىراق	۲۰۱۰	۱۲۲۴
نافخويى	ھەرنما كوردستانى	۲۰۰۹	۱۳۰۸
	پارنىگەھا دھۆكى	۲۰۱۲	۱۵۲۲
	دەڧەرائالاسكوا	۲۰۱۰	۲۲۷۴
	نافنجى يا جىھانى	۲۰۱۰	۲۷۳۰

ژئدەر، ژ كارى ڧەكۆلەرى پشت بەستن ل سەر،

۱- حكومە اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، خطة التنمية الاستراتيجية لاقليم كوردستان ۲۰۱۲ - ۲۰۱۶، اذار، ۲۰۱۱، ص ۱۷۷^(۱).

۲- ويكپىدىيا، الموسوعة الحرة الطاقة الكهربائية^(۲)، www.wikipedia.

۳- اميرة صالح الباز، تقرير حول دعم الكهرباء، مجلة المصري اليوم، جمهورية مصر العربية / عدد ۲۶ اب / اغسطس / ۲۰۱۳^(۳)، www.almazalyoum.com.

4- ESCWA, Statistical abstract of the ESCWA region, Issue 30 (2011)p 103^(۴).

زىندەبوون د پشكا تاكهكەسىدا ل دەقەرا فەكۆلينا مه ژئ دگريت هەيه كو دگەهيتە (۱۵۲۲) كىلوواتان، د دەمەكىدا ل هەموو عىراقا فیدرال (۱۲۲۴) كىلوواتە و ل هەرنىمى (۱۳۰۸) كىلو واتە. بنىره وىنەينى هژمار (۴).

۴- تىبىنيا كىمبوونا پشكا تاكهكەسى ژ ووزا كارەبن ل پارىزگەھا دھۆكى ب چاف ناڧىنى جىھانى دەهتەكرن كو (۲۷۳۰) كىلوواتە و ل دەقەرا ئوسكوا (۲۲۷۴) كىلوواتە، ئەقە ژى بوو ل كىمىدانى د پىداننا ووزا كارەبن ل دەقەرا فەكۆلین ژئ دگريت دياردكەت.

ئەنجام:

۱- وىستگەھا كواشنى دەهتە هژمارتن ژ مەزنترىن وىستگەهين بەرهه مئىنانا ووزەيا كارەبن، ژ بەر شىانين وى بين بەرهه مئىنانا بلند يا كو دگەهيتە

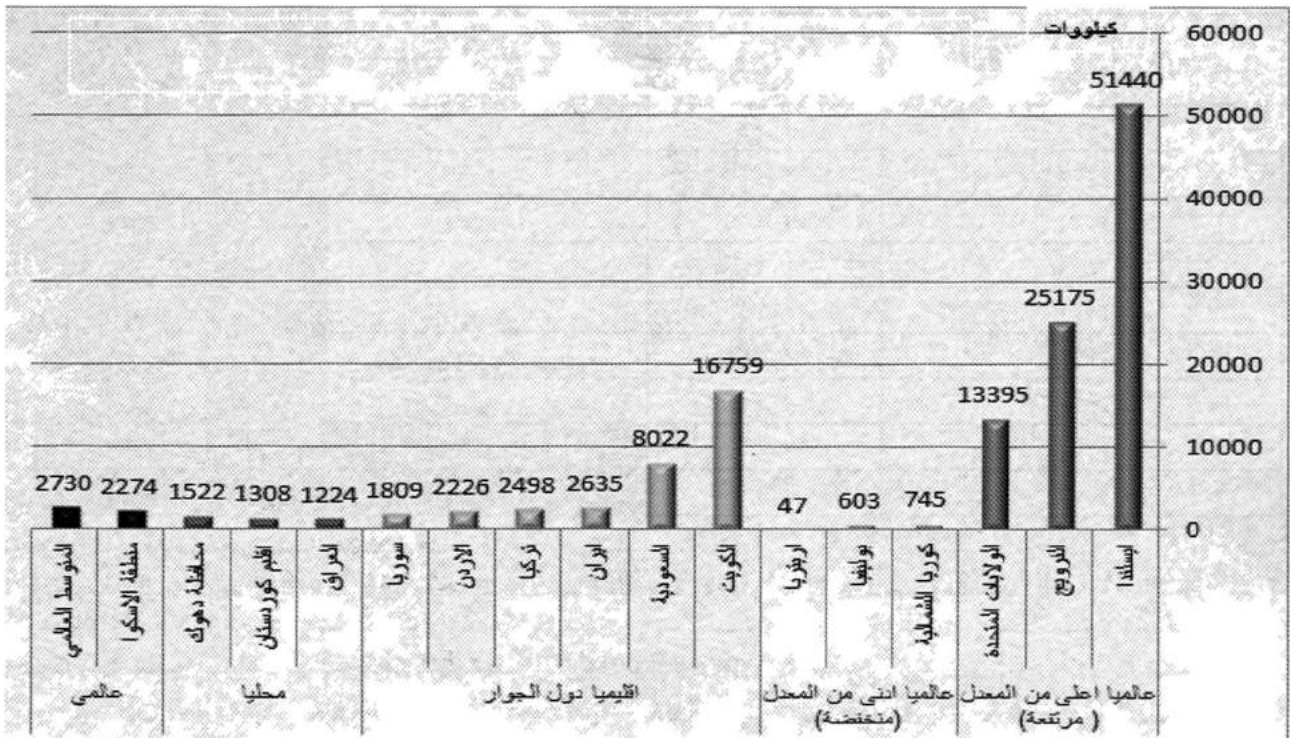
و شوينگرين ديترىن ووزەينى وەك نەفت و گازى لى نىن، هندىكە كىمترىن بەهرا تاكهكەسى يە كىمترە ژ تىكرابىنى گشتىن ناڧىنى جىھانى كو (۲۷۳۰) كىلوواتە. كىمترىن وان ل ئەرىتىريا هاتىه تووماركرن كو ژ (۴۷) كىلوواتان نابۆرىت، د دەمەكىدا كو ل پولىڧىيا (۶۰۳) كىلووات بوو كو ژ وان دەولەتانه بين ب دەست هەژارى و كىمىيا داھاتا ووزەي دنالن.

۲- ژلاينى هەرنىمى قە ژى ژ كۇما شەش دەولەتىن هەفسو بو عىراقا فیدرال (كويت، سعودىيە ، ئىران، تركىيا، ئوردن، سوريا) باهرىن تاكهكەسى ژ ووزەيا كارەبن بو هەر چوار دەولەتىن داوینى كىمترە ژ ناڧنجى يا جىھانى، و هەردوكىن داوینى كىمترە ژ باھرا تاكهكەسى بو دەقەرا ئالاسكوا، بەلىن بەھرا هەر هەموويان ژ بەھرا تاكهكەسى ل عىراقى و هەرنما كوردستانى و دھۆكى دېۆرىت.

۳- ل سەر ئاستى ناڧخووى ژ خشتەي دياردبىت

وینەين (۴)

بەراوردكرنا بەھرىيا تاكەيى يا جىھانى و هەرنىمى و ناڧخووى

ژندەر، ژ كارى فەكۆلەرى پشتبەستىن ل سەر داتابىين خشتەين (۸).

قەزا دەھۆكى بىلىندىرىن رىژە نووماركرىه كو دگەھىتە (۲۷۲۱) كىلوواتان، د دەمى بەراوردكرىندا دى بىنىن نىزىكى ناڧىنى جىھانى (۲۷۳۰) كلوواته پتره ژ بەھرا تاكەكەسى ل پارىزگەھى (۱۵۲۲)كىلووات و ھەرىمى و عىراقى و ھندەك دەولەتىن ھەرىمى و بىن نوو بىكەھشىتى ژى.

راسپارده:

- ۱- پىدڧىاتىيا كىمكرنا رىژەيا بەرزەبوونا كارەبى (ژدەستدانا بى مفايا كارەبى) پارىزگەھى و بەكەبىن كارگىرىن گىرداى وى قە، زىدەبارى پىگىرىكرن ب رىنمايى و شىرەتىن مەزاختنا كارەبى.
- ۲- زىدەكرنا بەرھەمى ووزەيا كارەبى ب مەرھما زىدەكرنا بەھرا تاكەكەسى، داكو بگەھىتە ئاستى ناڧىنى جىھانى و بى دەقەرا ئوسكوا و داكو چ نەبىت دگەل بەھرا تاكەكەسى ل دەولەتىن جىران وەكەھف لى بھىت.
- ۳- گرنگىدان ب زىدەكرنا بەھرىن تەرخانكرى بۆ كار و چالاكىين ئابوورى وەك (چاندنى، پىشەسازى و كەرتىن بازركانى).

(۱۰۰۰) مىگاواتان.

۲- ھىلىن قەگواھاستنا كارەبى (۱۱KV) بىلىندىرىن رىژەيا درىژى بۆ تۇرا بەلاڧكرنى يا كو دگەھىتە ۳۴۴۰,۲ كىلومەتران پىكدىنن ب رىژەيا (۸۱,۴۹%) ئى ژ ھەموو درىژىن وى، ھىلىن (۳۳KV) تى رىژەيا (۸,۱۷%) پىكدىنن كو ب درىژى ژ ھەموويان كىمترە.

۳- بكارىنان بۆ كارىن ناڧمالى بىلىندىرىن رىژەيا بكارىنانا ووزا كارەبى پىكدىنن كو ب رىژەيا (۸۰,۲۲%) ئى، بە، د دەمەكىدا كو بكارىنانىن دىتر تى پىنجىكا وى ووزا كارەبى قەدگىرت يا بۆ مەرھمىن ئابوورى ھاتىتەرخانكرن.

۴- قەزا دەھۆكى ل رىزەندا ئىكى دەيتن ژ لايى ھژمارا پىشكداران و كوژمەين دەينەدان و رىژەيا وى دگەھىتە پتر ژ (۳۰,۶%) ئى ژ سەرجم پىشكدارىن مفاى ژ تۇرا كارەبى ل پارىزگەھى دىبن و (۵۳,۸۳%) ئى ژ كرى بىن دەستقەھاتى.

۵- رىژەيا بەرزەبوونا ووزەيا كارەبى ل سەر ئاستى پارىزگەھى دەمى دگەھىتە (۳۳,۹۸%) ئى ژ سەرجمى ووزەيا پىداى ل پارىزگەھا دەھۆكى.

۶- ل سەر ئاستى بەھرا تاكەكەسى ژ ووزەيا كارەبى

ژىدەر:

۱. ابراهيم خشمان هسام ، نشوان شكري عبدالله ، اختيار الموقع الامثل لصناعة الاسمنت في محافظة دهوك (باستخدام تقنيات نظم المعلومات الجغرافية GIS))، مجلة جامعة دهوك للعلوم الانسانية والاجتماعية، المجلد ۱۵ ، العدد ۲، كانون الاول ۲۰۱۲ . ص ۲۱۲ .
۲. الموقع الرسمي للمديرية العامة لكهرباء محافظة دهوك
۳. مصدق توفى، كەھرەبا دەھۆكى، كۇڧارا دەھۆك، سەرۇكانىيا باژىرقانىيا دەھۆك، ھژمار (۱) كولان ۱۹۹۹، ص ۲۲ - ۲۳
۴. حكومة اقليم كردستان العراق، وزارة الكهرباء، مديرية كهرباء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة، ۲۰۱۳ .
۵. حكومة اقليم كردستان العراق، وزارة التخطيط، مديرية احصاء محافظة دهوك، بيانات غير منشورة، ۲۰۱۳ .
۶. حكومة اقليم كردستان العراق، وزارة التخطيط، خطة التنمية الاستراتيجية لاقليم كردستان ۲۰۱۲ - ۲۰۱۶، اذار، ۲۰۱۱، ص ۷۷ .
۷. ويكيديا ، الموسوعة الحرة الطاقة الكهربائية www.wikipedia
۸. اميرة صالح الباز، تقرير حول دعم الكهرباء، مجلة المصري اليوم، جمهورية مصر العربية / عدد ۲۱ اب / اغسطس / ۲۰۱۳ www.almasryalyoum.com
9. ESCWA, Statistical abstract of the ESCWA region, Issue 30 (2011) p103 .

پيشكەفتنا تۇرا ريكين ھاتنوچوونا ترۇمبيلان ل پارىزگەھا دھۆكى

نامادەكرن

م.ھ. ئەكرەم مەھمەد تاھر - پ.ھ. ئىبراھىم خىمان ھام

زانكۇيا دھۆك - كولىزا زانستين مرقۇايەتى

وەرگىران: ديان جەمىل

دوور ب قەگۆھىزن. ل دەستپىكى وان ھندەك جۇرىن گىانەوهران بكاردينان ژىو قەگۆھاستنا بەرھەمىن خۇ يىن چاندنى^(۱)، ل دووفا دا ئەف رىكە ل دووفا پىندقىين وان يىن ژيانى پىشكەفتن و ھاتنە گۆھۇرىن. ئىك ژقان رىكىن پىشكەفتى ژى داھىنانا ترۇمبيلان بوو، ھەلبەت قى داھىنانى ژى مرقۇف پالدان ئەو پتر گرنگىن بدەنە رىكىن ھاتنوچوونا ب ترۇمبيلان و بەرفرەھ بكەن نەخاسم پىشتى زندەبوونا ھژمارا وان و پىشكەفتنا پىشەسازىيا دروستكرنا وان ل سەرانسەرى جىھان.

دىرۇكا دروستكرنا رىكىن ھاتنوچوونا ب ترۇمبيلان ل پارىزگەھا دھۆكى (دەقەرا قەكۇلىن ژى دكرىت) بۇ سالىن بەرى راكەھاندنا وئ وەك پارىزگەھ ل سالا ۱۹۶۹ئى دزقرىت، ل وى دەمى كو ھىشتا قەزايەك بوو ب سەر پارىزگەھا نەينەوا قە (ل وى دەمى دگوتنى لىوا مووسل). چىكرن و قىركرنا ئىكەم رىكا قىركرى ل دەقەرى دىرۇكا وئ قەدگەرىتە سالا ۱۹۳۰ز. ئىدى ژ وئ سالى و وىقە، تۇرا رىكىن قەگۆھاستنى رۇژ بۇ رۇژى بەرفرەھ و دىرژ دبوو ھەتا كەھشتىە وى

قەگۆھاستن و ھاتنوچوون دەينە ھژمارتن ژ گرنگىن وان چالاكىين مرقۇفان ھەر ژ دەستپىكا دىرۇكى ل سەر رووىن عەردى ئەنجامداين قىجا چ بۇ لىكەريانا خوارنى بيت يان ژى ژىو مەرەمىن قەگۆھاستن و جەگۆھۇرىننى بيت ژ دەقەرەكى بۇ دەقەرەكا دى ژ ئەنجامى تىكچوونا كاودانىن سەقايى يان نەبوونا خوارنى و پەيدا بوونا مەترسىيى ل سەر ژيانا وان^(۱). پىندقىيا مرقۇفى ژىو بدەستقەئىنانا خوارنى بوويە ئەگەر ئەو نىچىرى بكەنە پىشەيى خۇ يى سەرەكى ل ژىنگەھەكا سنووردار كرى، ئەف پىشەيە بۇ ئەگەر ئەو ب پىيان بەرەف جەھ و دەقەرىن دوور بچن ھەتا بشىن گىانەوەرەكى يان ھەر تىشتەكى دى يى ب كىر خوارنى بەھىت نىچىر بكەن.

دەمى مرقۇفان بەرى خۇ داىە پىشەيى چاندنى، ئىدى سرۇشتى ژيانا وان ژ ژيانەكا بەرەلا ھاتە گۆھۇرىن بۇ سىستەمەكى جفاكىي باشتر و ژيانا وان پتر تەناھى و سەقامگىرى ب خۇ قە دىت، ژيانا وان يا نوو بۇ ئەگەر ئەو ھندەك رىكىن قەگۆھاستنى ب داھىتنن ژ پىخەمەت ھندى بشىن كەلوپەلىن خۇ بۇ جەھىن

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱) ئەف باستىە بۇ مە ديار
يىن،

۱. د فى خىشتەيى دا ديار دبىت كو دناق سنوورئ پارىزگەھا دەھۆكى و دەرڧەي سنوورئ وئ چەندىن رىكىن قىزىكىرى ھەنە. ئەفا داويى وان يەكەيىن كارگىرى ب خۇ دگريت يىن كو بەرى ھىنگى ژ دەرڧەي سنوورئ پارىزگەھى بوون وپىشتى ھىنگى ھاتىنە سەرب پارىزگەھى ڧە، ل قىزى ئەف چەندە دناقبەرا ماوہيىن (۱۹۹۱-۲۰۰۲) ئى و (۲۰۰۳-۲۰۱۴) ئى ب باشى خويا دكەت كو چ رىكىن ل دەرڧەي سنوورئ پارىزگەھى ھاتىنەچىكىن تىدا نىن.
۲. ھەر سى يەكەيىن كارگىرى (دھۆك، زاخۇ، و ئامىدى) د ماوہيىن بەرى سالا ۱۹۱۸ ىدا، ھەرچەندە ھىنگى ئەو سەرب ليوا مووسل ڧەبوون و ھىشتا

ئاستى ئەڧرۆكە ئەم دبىنن (سالا ۲۰۱۴). ھەزى بىرئىنانى يە ئەف دىرۆكە ھندى ناگەھىنىت كو ل وى دەمى ترۆمبىل ل دەڧەرى ھاتىيە بكارئىنان ژبەرگو بەرى ھىنگى چەندىن رىكىن نەڧىزىكىرى ھەبوون و ژبۇ ھاتنوچوونى ژلايى ترۆمبىلان ڧە دھاتنە بكارئىنان. دىرژاھىيا رىكىن ھاتنوچوونى ل پارىزگەھا دەھۆكى ھەر ژ رۇزا ئىكەم رىكا قىزىكىرى لى ھاتىيە دروستىكىن ھەتا دوا رۇزا ئەف ڧەكۆلىنە تىدا ھاتىيە ئەنجامدان، چەندىن گوھۆرىن و پىشكەڧتن ب خۇ ڧە دىتىنە، ھەلبەت ڧان گوھۆرىنان ژى پەيوەندى ب ڧۇناغىن دىرۆكى و روودانان ڧە ھەبوو ب تايبەت روودانىن سىياسى و كارگىرى و لەشكەرى. د خىشتەيى ژمارە (۱) دا، پىشكەڧتن دىرۆكى يا تۇرا رىكىن ھاتنوچوونى يىن قىزىكىرى ل پارىزگەھى ھاتىيە دياركىن.

خىشتەيى (۱)

گىرنگىيا رىزەيى يا دىرژىيا رىكىن ھاتنوچوونى يىن قىزىكىرى ژبۇ ترۆمبىلان ل پارىزگەھا دەھۆكى ھەتا سالا ۲۰۱۴

%	گىشتى/ كم	رىكىن دروستىكىرى/كم		بەكەيىن كارگىرى	ماوہ
		دەرڧەي سنوورئ پارىزگەھى دا	% دناق سنوورئ پارىزگەھى دا		
۱۲,۴	۲۴۴	۶۷	۱۱,۰۸	۱۷۷	____ ۱۹۱۸*
۳۲	۶۳۰	۲۵۳	۲۳,۶	۳۷۷	۱۹۸-۱۹۱۹
۱۱,۶۱	۲۲۸	۴۶	۱۱,۳۹	۱۸۲	۱۹۹-۱۹۸۱
					دھۆك- زاخۇ- ئامىدى - سىمىل
۱۸,۷۴	۳۶۸	-	۲۳,۰۵	۳۶۸	۲۰۰۲-۱۹۹۱
					دھۆك- زاخۇ- ئامىدى - سىمىل - ئاكىرى- شىخان
۲۵,۱۱	۴۹۳	-	۳۰,۸۷	۴۹۳	۲۰۱۴-۲۰۰۳
					دھۆك- زاخۇ- ئامىدى - سىمىل- ئاكىرى - شىخان- بەردەرەش
۱۰۰	۱۹۶۳	۳۶۶	۱۰۰	۱۵۹۷	گىشتى يارىكان/ كم

المصدر اعتمادا على الملحق (۱) في رسالة الماجستير اكرم محمد طاهر، شبكة طرق النقل بالسيارات في محافظة دهوك، كلية العلوم الانسانية، قسم الجغرافية، جامعة دهوك، ۲۰۱۶.

* تنى بۇ مەرەما ڧەكۆلپنى نامازە ب سنوورئ پارىزگەھا دەھۆكى يىن بەرى دامەزاندنا وئ يا سالا ۱۹۶۹ ئى يىن ژ ڧەزايىن (دھۆك، زاخۇ، ئامىدى) پىكھاتى ھاتىيەكىن

**قۇناغا ئىكى: رىكىن ھاتنوجوونا
ترومبيلان ل پارىزگەھى بەرى سالا
۱۹۶۸**

عيراق دەھتە ھۇمارتن بەردەوامىيا دەشتا گزىرتا
عەرەبى و لاندكا شارستانىھەن، ژىەر ھندى ھەر د
كەفن دا فى وەلاتى كونترول ل سەر ھىلېن سەرەكى
يىن پەيوەندى و قەگوھاستن و بازگانىيا سەر
ھىككاتى كرىھ. دىرۇكا ھاتنوجوون و قەگوھاستنى
د فى وەلاتى را بۇ ب دەھان چەرخىن بەرى نوکە
دزقرىت، ئانكو بۇ وى ماوھىي ئىكەم عەرەبانك د
دىرۇكا مرقۇباھەتېن دا ل سالا ۳۵۰۰ ئى بەرى زاينى
ھاتىبە دروستكرن^(۳).

ھەرىما كوردستانا عىراقى ژى وەكى پرەكا سەر
ھىككاتى يا گرنگ و پىنكفەگرىدەر بوو دناقبەرا ھەر
چوار لايىن جىھانا كەفن. ئەگەرئ فى چەندى ژى
بۇ ھندى دزقرىت كو جھى ھەرىمى كو ژ ھەمى
لاپاقە ب ھىككاتىبە، ژىەر ھندى ژى ھەر ژ كەفندا
بووېە رىكەكا بازگانى يا گرنگ دناقبەرا رۇزھەلات
و رۇزئاقىبى دا و د ھەمان دا دەم دا بووېە ئىزگەھى
تىرابۇرىن و بىھنقەھانا كاروانىيان^(۴).

ھەرىما كوردستانى ب گىشتى و پارىزگەھا
دھۆكى ب تابىھەتى، ژىەر ئارىشەيا نەبوونا چ رىكىن
ھاتنوجوونى يىن رىكخىستى ل سەردەمى ئوسمانىيان
و بەرى شەرى جىھانى بى ئىكى دنالى بەلكو بىنى
ھندەك رىكىن كاروانى يىن ل سەر گىانەوھەران و
عەرەبانكان ھەبوون و بۇرىنا وان ھندەك سنووردارىكى
بوو، ئەوژى ژىەر زالبوونا سرۇشتى چىابى بى دەقەرى
و ئاسىبوونا و تەنگىبوونا رىكان، ھەر ژىەر فى چەندى
ب تىن گىانەوھەر دشىان دقان رىكىن نەخۇش و ئالۇز
را دەرباز بىن^(۵). دگەل ھندى ژى ئەف رىكىن نەخۇش
و تەنگ خودان گرنگىبەكا بازگانى و ئابوورى يا
مەزن بوون و چەندىن كاروانىن مەزن ل سەر ئاستى
نافخۇبى و ھەرىمى تىرا دىۇرىن^(۱).

ل باكوورى پارىزگەھى، گەلىي سەرى ئامىدىن لى
ھەبە كو دكەفىتە دناق چىابىن بەروارى بالا و ھەردو
ھەرىمىن ل سەر گۇلا ئورمىن و گۇلا وانى پىنكفە

دھۆك نەبىوو پارىزگەھ رىژەيا (۱۱،۰۸٪) ئى ژ
سەرجمە گىشتى بى رىكىن قىركرى يىن
دروستكرى ل سەرجمە سنوورى كارگىرى
وى پارىزگەھى د ھەمى قوناغىن پىنكفەفتنا
رىكىن ھاتنوجوونا ترومبيلان پىنكدىنا. لى ھەر
د فى ماوھىي دا، فان ھەر سى پەكەيىن كارگىرى
ب تىن رىژەيا (۱۲،۴٪) ئى ژ سەرجمە گىشت
رىكىن قىركرى دناق سنوور و دەرھەمى سنوورى
پارىزگەھى دا پىنكدىنا.

۳. ماوھىي دناقبەرا (۱۹۸۰-۱۹۶۸) ئى ل رىزا دووى بوو
ژ لايى دروستكرنا رىكىن قىركرى دناق سنوورى
پارىزگەھى دا ب رىژەيا (۲۳،۱٪) ئى و ئەف رىژەيا
ب تىن يا سى پەكەيىن كارگىرى (دھۆك - زاخۇ
- ئامىدى) بوو كو پارىزگەھا دھۆكى يا وى دەمى
ژى پىنكدەھات. لى ھەر ئەف ماوھىي ل رىزا ئىكى
دەھت ژ لايى دروستكرنا رىكىن قىركرى دناق
سنوور و دەرھەمى سنوورى پارىزگەھى دا ب (۱۳۰)
كىلومەتران كو دىتە رىژەيا (۲۲٪) ئى، ئەگەرئ فى
چەندى بۇ ھندى دزقرىت كو ل وى دەمى عىراق
د ھندەك كاودانىن ھەرە باش دا دەرباز دبوو و
فى پىنكفەفتنى پارىزگەھا دھۆكى ژى ب خۇفە
گرتىبوو ب تابىتە ژ لايى گەشەكرن و دروستكرنا
رىكان ژىو مەرەمىن لەشكەرى.

۴. ماوھىي دناقبەرا سالىن ۲۰۰۳ - ۲۰۱۴ ئى ل رىزا
ئىكى و بلندترىن ئاستى گرنگى پىدانى دەھت
ژ لايى دروستكرنا رىكىن قىركرى قە بۇ ھەفت
پەكەيىن كارگىرى، ب فى چەندى رىكىن
قىركرى دناق سنوورى پارىزگەھى دا دگەھنە
(۴۹۳) كىلومەتران ب رىژەيا (۳۰،۸۷٪) ئى ژ رىكىن
قىركرى سنوورى قەكولىنا مە ژى دگرىت، د
ھەمان دەمدا ل رىزا دووى دەھت ژ لايى سەرجمە
گىشتى بى رىكىن قىركرى كو رىژەيا وى دگەھىتە
(۲۵،۱۱٪) ئى .

ل دووف داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱)، ئەم دشىن
قۇناغىن پىنكفەفتنا تۇرا رىكىن ھاتنوجوونا ترومبيلان
ل پارىزگەھا دھۆكى ل سەر پىنچ قۇناغىن سەرەكى
دابەش بکەين ئەوژى ب فى پەنگى ل خواری:

ل وى دەمى، لەشكەرى بريتانى يى دناڧ ناخا عىراقى دا ھەمى پىندىيىن خۇ ژ ترومبىل و عەرەبانىن عەسكەرى ژ وەلاتى ھىندى دگەل خۇ ئىناپوون، پىشتى بريتانىيان بىر بار داي دەست ب فرەھكرنا رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان ل عىراقى بگەن، دروستكرنا تورا رىكىن ھاتنوچوونى ل عىراقى و باشوورى كوردستانى دەستپىكر^(۱). ھەر ل وى دەمى زاراقى "رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان" ل عىراقى ھاتە بكارئىنان كو دەپرېن ژ وان رىكان دكرن يىن جورىن جودا جودا يىن ترومبىل و عەرەبانەيىن وى سەردەمى ھاتنوچوون ل سەر دكر.

پىشتى دابەشكرنا عىراقى بۇ سەر چوارە لىوايان، ل وى دەمى دەقەرا دھۆكى قەزايەك بوو ب سەر لىوا مووسلى قە و پووبەرى وى نىزىكى ۲۹۵۱۸ كم ۲ ژ سەرجمەن گىشتى يى لىوايىن عىراقى كو نىزىكى ۲۳۵۷۳۳ كم ۲ بوو. لىوا مووسل دھاتە ھژمارتن دووم مەزىنەن وىلايەت ژ لايى پووبەرى قە و ژ قان قەزايان پىكدھات (مووسل، ئامپىدى، زاخۇ، دھۆك، ئاكرى، شىنگال، شىخان، تەلەغىرا) كو ھژمارا وان نەھ قەزا بوون^(۱۱).

سەرھەرى كو پووبەرى قى لىوايى گەلەك يى مەزن بوو و پىرىيا عەردى وى ل ھەرتما كوردستانى بوو كو وى دەمى دگوتى دەقەرا چىيايى يان باكوورى عىراقى، لى رىكىن وى يىن ھاتنوچوونى گەلەك دپاشكەقتى بوون، ئەگەرى قى پاشكەقتىنى ژى بۇ دو فاكتەران دزفرى، فاكتەرى ئىكى سرۆشتى ھەرتما كوردستانى بوو كو ب رەنگەكى توپوگرافيا وى تا رادەيەكى مەزن بەرپىسىار بوو ژ نەدرۆستكرن و قىركرنا رىكان، ژىرەكو درۆستكرن و قىركرنا رىكان ل دەقەرىن ئاسى پىندى ب وەختەكى دىژ و تىچوونەكا مەزن كو رەنگە چەند جارن پىر بىت ژ تىچوونا درۆستكرنا ھەمان رىكان ل دەقەرىن دەشتى^(۱۲)، فاكتەرى مروفايەتى ژى ئەوبوو كو دەستەلادىن بەرپىسىار ژ درۆستكرنا رىكان نەشيان ل ھەمبەرى ئاستەنگىن توپوگرافيا دەقەرى براوھەستن چونكى ئەف چەندە ژى پىندى ب تىچوونىن دارايى يىن مەزن بوو^(۱۳).

گىردەت، ئەوزى ب رىكا سى رىرەوین سەرھەكى، ئىك ژ وان بەرەف گەلىن سەرى بەرەف باژىرى جولەمىزكى ب سەردكەقىت ھەتا دگەھىتە باژىرى "باشكالا"، رىرەوئ دووئ ژى ئىكسەر بەرەف باژىرى وانى دچىت و د باژىرى مىرگەھا "مەروانى" را دبۆرىت، رىرەوئ سىن ژى پىشتى كو گەلىن سەرى ئامپىدى دىرېت بەرەف رۆژئاقايى دچىت و بەرەف بلنداھىن بەروارى بالا ل گەلىن سەرھەرو و رووبارى خابوورى سەردكەقىت. ژ لايى باشوورقە، چەندىن رىرەو ھەنە كو دىشيانىن وان دا ھەيە ھاتنوچوون دناقبەرا ئامپىدى و مووسلى دا بىتە كرن رىكىن ئاكرى و دھۆكى را، ل وى دەمى، پىرىيا قان رىكان تووشى كرتىن دبوون ژىر بارىنا بەقەرى و ئاقرابوونان^(۷).

سەرھەرى قى چەندى ژى، پارىزگەھا دھۆكى جەھى تىرابوورىنا كاروانى و جەھى پىكقەگىردانا چەندىن رىكان بوو. ھەرۆكى د سالنامەيا سالا ۱۹۰۷ ئى دا ھاتى، دھۆك سەنتەرەكى بازگانى يى گىرنگ بوو ژىو دەقەرىن دەرووبەر كو دھاتە ناكىر ب (بەندەرى كوردستان)، ھەژى گوتىن يە ھەمى چوونە ناڧ و دەرکەفتىن ناڧ باژىرى ب رىكا كاروانىن ھىستىران بوون^(۸).

دەرىھەرى پەيدابوونا رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان د قى ماوھى دا، ل دەستپىكا ھاتنا ئىكەم ترومبىل بۇ ناڧ ناخا عىراقى ل سالا ۱۹۰۸ ئى و د ماوھى شەرى جىھانى يى ئىكى دا دناقبەرا سالىن (۱۹۱۴-۱۹۱۸) ئى و داگىركرنا عىراقى ژ لايى ھىزىن بەرىتانى قە، ھژمارەكا مەزن يا ترومبىلن لەشكەرى يىن بىانى ژىو مەرەمىن سىتراتىژى ھاتىنە دناڧ عىراقى دا، ئەف چەندە بوو ئەگەر ھىزىن داگىركەر ژ دل كارىكەن بۇ درۆستكرن و قىركرنا رىكىن ھاتنوچوونى ژ پىنخەمەت ب سانەھى ئىنخستنا كىرارا قەگوھاستن و گەھاندنى دناڧ وەلاتى دا^(۹)، ئەوزى ژىو ھىندى بوو ئەو ب سانەھى بگەھنە دەقەرى و كونترۆلى ل سەر بگەن، ھەرەسا ب قى چەندى ئەو شىيان ل سەر لەشكەرى ئوسمانى زال بىن و ب تەمامى عىراقى داگىر بگەن.

ھەرىما كوردستانى دگەل پارىزگەھىن ناھەراست و باشوورئ عىراقى گىردەت. ژ لايى دى قە دەرگەھەكى سەرھىشكانى يى گىرگە ژبۇ پىكفەگىردانا ھەرىما كوردستانى و عىراقى دگەل كىشورئ ئورۇپا ب رىكا وەلاتى توركىيا^(۱۵) ئوژى ب ھارىكارىيا وئ پرا ئاسنى يا ل ساللا ۱۹۶۹ ئ ل دووف رىكەفتنەكى دناقبەرا تركيا و عىراقى دا ھاتىبە دروستكرن. ئەف پره ب دوورانيا ۱۱ كىلومەتران دكەفتە باكوورئ رۇژئاقايى باژئرى زاخۇ و درىزيا وى نىزىكى ۲۲۰ مەتر و فرەھىيا وى نىزىكى ۸ مەترانە^(۱۶).

ئەف رىكە ژ باژئرى مووسل درىژ دىت بەرەف ئاراستى باكوورى ھەتا دەيتە ناف باژئرى دھۆكى دا ئوژى پىشتى كو دناف دەشتا مووسل را دەرياز دىت. پاشى دناف چىياى بىخىر ل گەلىن تەنگى زاخۇ را دەريازدىت و دناف دەشتا سىندىيان دا دەريازدىت ھەتا ل باژئرى زاخۇ ب داويدەيت^(۱۷).

ئەف رىكە دەيتە ھىمارتن ئىك ژ كەفتىن رىكىن پىشتى سالىن سىھان (۱۹۳۰ز) ل سەدسالىيا بىستى ھاتىبە قىركىن و ماوھى قىركىن وئ نىزىكى دەھ سالان قەكىشاىە و تنى ئىك ساىدە ب فرەھىيا ۱۳ مەتر و ۱۱۵ كىلومەتران ژ باژئرى مووسل ھەتا سنوورئ توركىيا^(۱۸) لى درىزيا قى رىكى تنى دسنوورئ پارىزگەھا دھۆكى دا نىزىكى ۶۳ كىلومەترانە. تەماشى نەخشەين ژمارە (۱) بگە.

دىرۇكا ھاتنا ترۇمبىلان بۇ ناف پارىزگەھا دھۆكى دا بۇ ساللا (۱۹۱۸ز) دزقرىت ئوژى پىشتى ھاتنا ھىزىن برىتانى بۇ دەقەرى. لى ترۇمبىلان ئاسايى ل دەستپىكى ھاتىبە دناف باژئرى زاخۇ دا ل سالىن سىھان ژ چەرخى بىستى و ل دەستپىكا سالىن چلان ئىكەم ترۇمبىلان ب كرى ھاتىبە سنوورئ قەكۆلىنا مە ژى دگرىت ژ بۇ مەرەمىن قەگواستنا خەلكى دناقبەرا باژئرىن مووسل و زاخۇ دا، پىتريا جاران ئەف ترۇمبىلان ل ھەرىزى زىستانى و دەمى بارىنا بەفرى ب رىكى قە ئاسى دبوو^(۱۹).

ل دەستپىكا سالىن پىنجىيان ژ چەرخى بىستى، وەلاتى عىراقى چەندىن پىشكەفتن و گوھورپىنن

ژبەرگو دەقەرىن چىياى و نىمچە چىياى پىتريا رووبەرى پارىزگەھى پىكدىنن، قى چەندى ب شىوھىەكى نەرتى بۇ ماوھى چەندىن سالان كارتىكرن كره سەر پىشكەفتنا رىكىن ھاتنوچوونى ل دەقەرى و ئەف چەندە بۇ ئەگەر قەقەتىانەكا تەمام دناقبەرا گوند و باژئران دا ھەبىت. ژبەر نەبوونا رىكىن ھاتنوچوونا ترۇمبىلان ل پىتريا دەقەرىن پارىزگەھى خەلك نەچار كر وەك بەرى ئەو گىانەوھەران وەك ئامرازىن قەگواستنى بكارىنن، ھەر ئەف چەندە دبوو ئەگەر رىك بۇ ماوھى چەندىن رۇژان يان حەفتىيان ل ھەرىزى زىستانى بىنە گرتن.

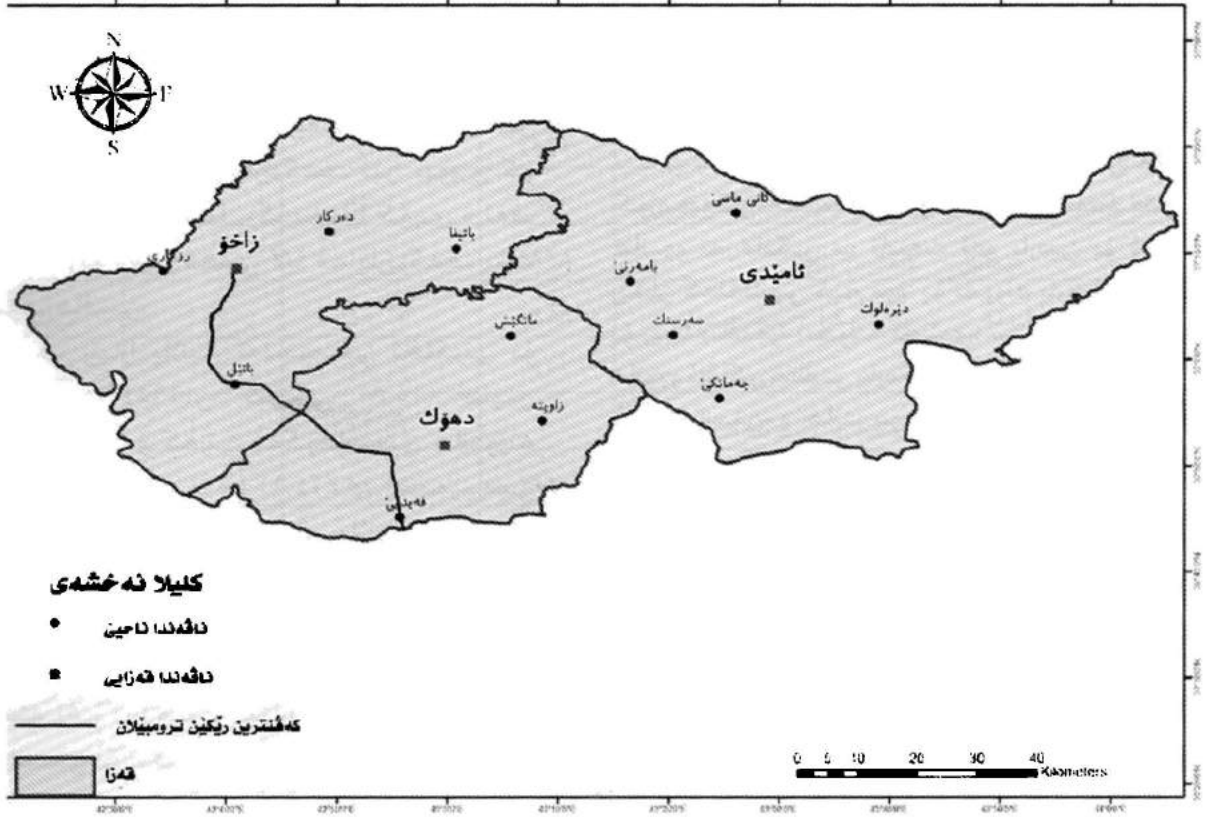
ھەرىدىسان ھەزاريا دەقەرى ب رىكىن ھاتنوچوونى وەل خەلكى دكر ئەو ب دەمىن درىژ و بۇ چەندىن رۇژان زەحمەتا رىكى بكىشنى ھەتا دگەھنە مەلبەندى قەزايى يان ناحىي، زىدەبارى ژئاقچوون و خوسارەتپيا بەرھەمىن وان بىن ناخۇبى ب تايبەت ئەو متايىن زوو خراب دىن^(۱۴).

د ماوھى قى قەكۆلىنى دا بۇ مە ديار دىت كو رىكىن ھاتنوچوونى د ماوھى قى قۇناغا دىرۇكى يا درىژ دا كو دەيتە نىاسىن ب دەستپىكرنا قىركىن، سەرھەراى چاككرنا قان رىكان لى د راستى دا ھىشتا ھندەك رىكىن نەقىركىرى بىن بىسەرۇبەر بوون و دپرىوون ژ كەند و كۆر و تەفن و ھەرى و نەسان و يا ب زەحمەت بوو د ھەمى ھەرىزىن سالى دا ھاتنوچوون سەر بىتەكرن ب تايبەت ل رۇژىن زىستانى و بارىنا بارانى.

جادا ناقبەرا (مووسل - دھۆك - زاخۇ) دەيتە ھىمارتن كەفتىن رىكا دقى ماوھى دا ھاتىبە دروستكرن ژبۇ ھاتنوچوونا ترۇمبىلان كو بەشەكە ژ رىكا نىقەدەولەتى و درىزيا وئ دگەھىتە ۵۵۴ كىلومەتران. ئەف رىكە ژ باژئرى بەغدا دەستپىدكەت و بەرەف باژئرىن كەرەكوك-ھەولير قە دەيت ھەتا دگەھىتە باژئرى مووسل. قى رىكى گىرگىبەكا تايبەت ھەبە ژبەرگو دەيتە ھىمارتن خالا پىكفەگىردانا پارىزگەھىن ھەرىمىن چىياى بىن بلند و نىمچە چىياى و دەشتى، ئانكو پارىزگەھىن

نەخشىمىن (۱)
كەڭتەرىن رىكا قىزىرى يا ترومبىلان ل پارىزگەھا دھۆك ل سالا ۱۹۳۰

ژىدەر، پىشەستىن ھاتىبە كىرن ل سەر،

۱. معطيات ملحق (۱) في رسالة الماجستير، اكرم محمد طاهر
۲. حكومة أقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم Gis، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000.

ئەوژى ژ ئەنجامى رىكەفتنا نەفتى ل سالا ۱۹۵۱ ئى يا دىناقبەرا عىراقى و كومپانىيىن و بەرھىنەر دا ھاتىبە گىردان، زىدەبارى زىدەبوونا بەرھەم ئىنانا بەرھەمى نەفتى^(۱).

چاكيبوونا بارى دارايى و بەدەستقە ئىنانا (۷۰٪) ئى ژ داھانى نەفتى ژ لاىى حكۆمەتا عىراقى قە بوونە ئەگەر ئەنجومەنى ئافاكرنى پتر شيانين خۇ بمەزىخيت زىو بجھىنانا پرۆزەيىن گەشەكرن و ئابوورى ل وەلاتى و ل دەسپىكا وان ژى پرۆزەيىن كەرتى ھاتنوچوون و

بەرچاف دىوارىن ئابوورى و سىياسى دا بخۇقە دىتن، ژ گىرنگىرىن قان پىشكەفتنان ژى دروستكرنا ئەنجومەنى ئافاكرنى بوو ژىو قىراگەھشتنا كاروانى پىشكەفتنا ئابوورى و جفاكى و دانانا پلانەكا گەشەكرنى يا ب ھىز^(۲)، ژ ئەنجامى قى چەندى ل سالا ۱۹۵۰ ئى ھاتە پىشنىيازكرن كو دقنىت ئىدى فرۇتتا نەفتى بۇ خىزمەتا گەشەكرنا ئابوورى و جفاكى ل عىراقى بىتە بكارئىنان، ب تايبەت پىشتى كو ئىدى پارەبەكى مەزىن ژ فرۇتتا نەفتى بەدەستقەدھات

ئەف كوژمە ھاتە كىمكىن بۇ (۱۱۹) مليون دىناران ژ سەرجمەن گىشتى يىن پارەين تەرخانكىرى بۇ ئەنجومەنى كو (۸۲۰) مليون دىناران بوون. تەماشەى خىشتەين ژمارە (۲) بگە.

ھەرچەندە د فى ماوھىي دا كوژمەكى گەلەك مەزن ھاتبوو تەرخانكىرن ژ بۇ كەرتى فەگوھاستىنى د پلان و رىبازىن گەشەكىرنى ل عىراقى، لىن مخابىن كوژمەيەكى گەلەك بچووك بۇ پارىزگەھا دھۆكى ھاتبوو تەرخانكىرن ب تايبەت ئەو پارەين بۇ قىزكىرنا رىكان گەلەك يىن كىم بوو. بۇ نموونە پارى تەرخانكىرى بۇ رىكا دناقبەرا (دھۆك- ئامىدى) يىن دا كو ئەف رىكە ھاتبوو ئاقاكرن پىشتى پارە ھاتىبە تەرخانكىرن بۇ كەرتى فەگوھاستىن و ھاتنوچوونى، تەماشەى نەخشەين ژمارە (۲) بگە. ئەگەرى سەرەكى يىن دوستكرنا قى رىكى ل پارىزگەھا دھۆكى بۇ ھندى دزقرى كو پىرىيا وى رىكى دكەفتە دناف سنوورى قەزا ئامىدىن دا و ل وى دەمى ئەف قەزابە سەرب لىوا مووسل فەبوو، زىدەبارى ھندى كو قى رىكى گىرنىبەكا تايبەت ھەبوو چونكى ئەف رىكە دناف چەندىن دەقەرىن گەشتوگوزارى را دەرباز دبوو ھەك ھافىنگەھىن (ئاشەوا، سەرسىنك، سىلاف، ئەردەنا و سووارەتىكا). ئەف رىكە دەيتە ھژمارتن دىارتىن و گىرنكىرن رىكا قىركى د فى ماوھىي دا. تەماشەى خىشتەين ژمارە (۳) بگە.

فەگوھاستىن ب تايبەت ژى رىك و پىران^(۱۱) ل وى دەمى ھندەك ژ فان پىرۇژەيان بەرب پارىزگەھا دھۆكى ژى كەفتن لىن ئە ل سەر ئاستى پىندقى، تەماشەى خىشتەين ژمارە (۱) بگە، و ئەگەرى قى چەندى ژى بۇ كوژمەكا فاكىتەرىن سىرۇشتى و مەروفايەتى دزقرى كو بەرى نوكە مە ئامازى پىن كىرە، زىدەبارى كاودانىن ئىمناھى و سىياسى يىن پارىزگەھ تىزا دبوورى كو ھەفدەم بوون دگەل بزاڤا رىزگارىخوازا كوردى و ئەف چەندە ببوو ئەگەر ژ ھەمى لايا فە پارىزگەھ بىتە پىشتىگەھ ھافىتن.

ل دووڤ رىبازا پلانين ئەنجومەنى ئاقاكرنى بۇ سالىن (۱۹۵۱-۱۹۵۴) ئى، نىزىكى (۱۵,۸) مليون دىنارنى عىراقى بۇ كەرتى فەگوھاستىن ھاتبوونە تەرخانكىرن كو دىبەتە رىژەيا (۱,۲۴%) ئى ژ سەرجمەن گىشتى يىن پارەين تەرخانكىرى بۇ قى پلانين. ھەروەسا د ماوھىي سالىن دناقبەرا (۱۹۵۴-۱۹۵۹) ئى ئەف كوژمە پىر لى ھات بۇ (۶۸) مليون دىناران كو دبوو رىژەيا (۳,۲۲%) ئى و ل سالىن (۱۹۶۱-۱۹۶۵) ئى ئەف كوژمە گەھىشتە (۵,۱۳۶) مليون دىناران ب رىژەيا (۱,۲۴%) ئى ژ سەرجمەن گىشتى يىن پارەين تەرخانكىرى بۇ قى ئەنجومەنى كو نىزىكى (۳,۵۱۶) مليون دىنارنى عىراقى بوون. لى دناقبەرا سالىن (۱۹۶۵-۱۹۶۸) ئى

خىشتەين (۲)

گىرنىيا رىژەيى يا تەرخانكىرنا پارەى بۇ كەرتى فەگوھاستىن ل دووڤ پلانا گەشەكىرنى ل عىراقى د ماوھىي دناقبەرا سالىن (۱۹۶۸-۱۹۵۱)

پلان	ماوھ	پارەين گىشتى / مليون دىنار	پارەين كەرتى / فەگوھاستىن / مليون دىنار	كەرتى / فەگوھاستىن %
ئەنجومەنى ئاقاكرنى	۱۹۵۴-۱۹۵۱	۶۵,۵	۱۵,۸	۲۴,۱
	۱۹۵۹-۱۹۵۵	۳۰۴,۳	۶۸	۲۲,۳
پلانين ئابوورى	۱۹۶۵-۱۹۶۱	۵۱۶,۳	۱۳۶,۵	۲۴,۱
	۱۹۶۵-۱۹۶۸	۸۲۰	۱۱۹	۱۴,۵

ژىدەر: ژ كارىن فەكۆلەرى يە ب پىشتەستىن ل سەر،

۱. ضياء باقر الموسوي، خطط ومنهاج التنمية في العراق للسنوات (۱۹۵۰-۱۹۸۰) مجلة النفط والتنمية، العدد ۶، بغداد، ۱۹۸۱، ص ۹۴-۹۹.
۲. عبد الله شاتي عيحول، مجلس الاعمار في العراق (۱۹۵۰-۱۹۵۸)، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة بغداد، ۱۹۸۳، ص ۸۲-۸۵.

خىشمىن (۳)

درىزاهىيىن رىكىن ترومبىلان و ساخلەنن وان يىن ھۈنەرى يىن ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە دروستىكىن بەرى ساللا ۱۹۶۸

ناقى رىكىن	سال	درىزاهى / كم	فرەھى / م	ژمارا سايدان
ئىبراھىم خەلىل - زاخۇ	۱۹۶۸	۹,۳۲	۱۳	ئىك سايد
دوورىانا ئەترىش - لالاش - ئىسقىنى	۱۹۶۶	۶,۳۸	۱۱	ئىك سايد
ئالۇكا - فەيدىي - جەمبۇر - دوورىانا بەدرىكى	-	۱۳,۲۵	۱۳	ئىك سايد
بىتاس - گەلىي زاخۇ	۱۹۶۸	۱۱,۶۱	۱۳	ئىك سايد
دھۆك - زاويتە - سووارەتىكا - سەرسىنك	۱۹۵۸	۴۰,۲۳	۱۳	ئىك سايد
دھۆك - گرشىن - زاخۇ	۱۹۳۰	۴۸,۴۶	۱۳	ئىك سايد
رىكا نافخۇيى يا سەنتەرى پارىزگەھى	-	۱۲,۵۹	۲۵	دوو سايد
زاويتە - بادى - سىندورى - سىكرى دھۆك	۱۹۶۵	۱۱,۰۵	۱۱	ئىك سايد
سەرسىنك - قەدش - سىلاف - ئامىدى	۱۹۵۸	۲۴,۰۸	۱۳	ئىك سايد
گىشتى يا رىكىن دروستىكى / كم		۱۷۶,۹۷		

ژىدەر، ژ كارىن فەكۈلەرى بە ب پىشتەستىن ل سەر داتايىن پاشكۇيى ئىكى بى نامەيا ماستەرى، ئەكرەم محەمەد تاهر

ژ داتايىن قى خىشمىن ئەف راسىتىە بۇ مە ديار دىن،

۱. بۇ مە ديار دىت كو پىرىيا رىكىن دقى ماوھى دا ھاتىنە دروستىكىن قەدگەرن بۇ پىشتى ساللا ۱۹۵۰ئى، نانىكو پىشتى دامەزاندنا ئەنجومەنى ئافاكىرنى. درىزىرىن رىك دگەھىتە ۱۷۷ كىلومەتران.

۲. رىكا دناقبەرا (دھۆك-زاخۇ) يانزى رىكا نىفدەولەتى يا ژمارە (۲) كول ساللا ۱۹۳۰ئى ھاتىيە دروستىكىن، گرنگىرىن رىك بوول پارىزگەھا دھۆكى كو درىزىيا وئ نىزىكى ۴۸,۴۶ كىلومەترانە و رىكەكا ئىك سايدە ب فرەھىيا ۱۳ مەتران بتنى.

۳. ل دووف دا رىكا دناقبەرا (دھۆك- سەرسىنك) و رىكا (سەرسىنك- ئامىدى) دھىن كو ل ساللا ۱۹۵۸ئى ھاتىنە دروستىكىن و ھەردو زى رىكىن ئىك سايدىن، وان پىكفە دگەھىتە ۱۴ كىلومەتران لى فرەھىيا وان نىزىكى ۱۳ مەتران بتنى بە. ئەف

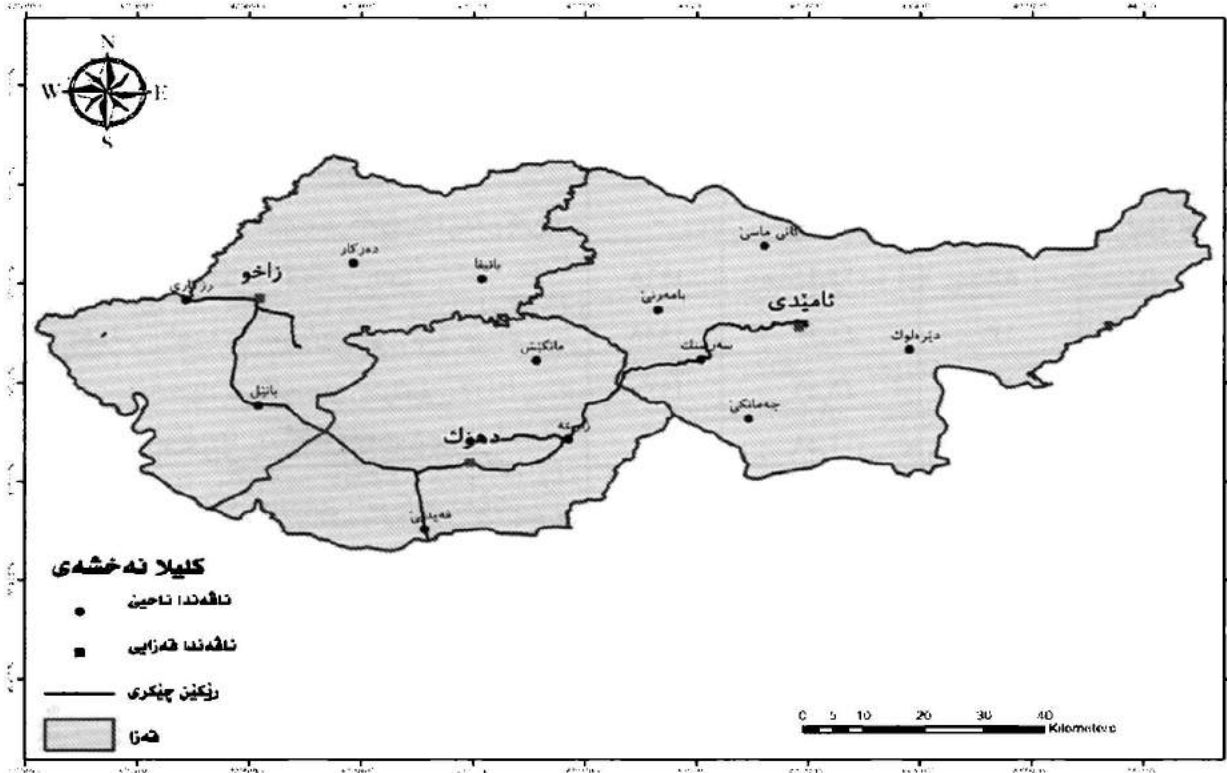
رىكە درىزىرىن رىك بوول پارىزگەھا دھۆكى و ژ لاين گەشتوگوزارى قە گرنگىيەكا مەزن ھەبوو. لى ھەر ئىك ژ رىكىن (ئىبراھىم خەلىل- زاخۇ) و (بىتاس- گەلىي زاخۇ) ل ساللا ۱۹۶۸ئى ھاتىنە ئافاكىرن و رىكىن ئىك سايدىن ب فرەھىيا ۱۳ مەتران.

۴. ھندەك رىكىن دى يىن ئىك سايد ھەبوون كو فرەھىيا وان ژ ۱۱ مەتران نەدبۇرى وەك رىكىن (ئەتروش-لالاش-ئىسقىنى) و ل ساللا ۱۹۶۶ئى ھاتىنە ئافاكىرن و درىزاهىيا وان ۶,۳۸ كىلومەترىوون. ھەروەسا رىكا (زاويتە-گەلىي دھۆكى) ئەوئ ل ساللا ۱۹۶۵ئى ھاتىيە ئافاكىرن. تەماشەى نەخىشەيىن ژمارە (۲) بكە.

۵. رىكا نافخۇيى يا سەنتەرى پارىزگەھا دھۆكى دقى ماوھى دا ھاتىيە ئافاكىرن و رىكەكا جووت سايدە ب فرەھىيا ۲۵ مەتران.

ئىخسەمىن (۲)

تۇرا رىكىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان ل پارىزگەھا دەھۆكى بەرى سالا ۱۹۱۸

ژىدەر: ژ كارىن فەكولەرى يە ب پشتبەستىن ل سەر

۱. داتايىن خىشەمىن ژمارە ۲

۲. حكومة اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم GIS، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000. Erbil, 2004.

پالدمر بوون ژۇ دروستكرن و پىشەنخستنا رىكىن فەگواستىنى. د قى ماوهىي دا دەھۆك كو قەزايەك بوو سەر ب ليوا نەينەوا فە بوو سەنتەرى پارىزگەھا دەھۆكى و ل قىزى گەلەك فاكترە رىخوشكەرىبوون كو دەھۆك بىتە سەنتەرى پارىزگەھى، ژبەركو مەزنىرەن باژىر بوو دناف باژىرەن دەوروبەر دا، زىدەبارى جەئى وئ يىن جوگرافى كو د نىفەكا ھەمى قەزايەن دى يىن پارىزگەھى دا يە.

ئەف ماوهىيە قۇناغەك گرنك بوو د پىشەكەفتنا پارىزگەھى دا ژ ھەمى لايا فە ب تايبەت لاينەن ئابوورى

قۇناغا دووى: پىشەكەفتنا رىكىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان ل پارىزگەھى د ماوهىي دناقەرا سالىن ۱۹۶۹-۱۹۸۰ دا:

ئەف قۇناغە دەيتە ھژمارتن قۇناغەكا گرنك يا پىشەكەفتنا تۇرا رىكىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان ل پارىزگەھا دەھۆكى ب ھەقەركن دگەل قۇناغا بەرى نوكة. پارىزگەھا دەھۆكى د قى ماوهىي دا د ھندەك كاودانىن ئابوورى و سياسى گوهۇرىنن كارگىرى يىن كرنك را دەريازبوو. ئەف پىشەكەفتنا تارادەبەكى مەزن

رژگاربخوازا كوردى دا هاته ئىمزاكرن ژپىخه مهت هندى دۇزا كوردى ب شىئويهكى ئاشتيانه و ديموكراتى ل سهر بنىاتى دانا دهستلانى ئوتونومى (حوكمى زاتى) بۇ كوردستانى بىته چاره سه كرن. ئەف رنكه فتنه بوو ئەگەر د وئ قوناغيدا ههرىما كوردستانى رنكه سه قامگىرىيهكى بخۇفه ببىنىت.

د قى رنكه فتنى دا چوار بهند هاتبوونه به حسكرن، ژ وان بهندان: قهره بووكرنا ههرىما كوردستانا عىراقى و پارىزگهها دھۆكى ژ وان وان خزمه تگوزارىن بهرى نوكه ژى هاتىيه بىبه هر كرن د ههمى بواران دا بىن كو بهرى هىنگى مافى وئ هاتىيه خوارن. د بهندى ژماره حەفت، برگهيا (أ) دا ژ رنكه فتنامه يى هاتبوو: پىنقىيه دهسته كه كا تايبه تمه ند بىته پىنگىنان ل دهقهرىن كوردى و ب زووترىن دم كو كارى ئه وه ههمى وان زيانىن بهر ب قان دهقهران كه فتنى و بودجه يه كا تايبه ت بۇ بىته تهرخانكرن. ئەف دهسته كه سهر ب وهزاره تا كاروبارىن باكوورى قه بوو. د برگهيا (ب) دا هاتىيه: پلانه كا نابوورى يا توكمه بىته دانان بۇ سه رانسهرى عىراقى و تىدا كاودانى، پاشكه فتنى بىن دهقهرىن كوردى تىدا ل بهرچا فتنه وهرگرتن^(۱۶۱). سه رجه مى كوژمه يى گشتى بۇ پلانا گه شه پىدانا نه ته وه يى ل عىراقى دناقبره ر سالىن (۱۹۷۰-۱۹۷۴) ئ دا گه هشته (۱۹۳۲) مليون دىنارىن عىراقى، ژ قى كوژمه يى نىزىكى ۲۱۹،۳ مليون بۇ كه رتى قه گوهاستن و هاتنوچوونى هاتنه تهرخانكرن كو دبىته رىژهيا (۱۱،۴٪) ئ ژ سه رجه مى گشتى يى بودجه ي. په روه وئ وه بهر هىنانى ل سالا ۱۹۷۵ ئ نىزىكى (۱۰۷۱) مليون دىنارىوون و نىزىكى (۱۶۱) مليون دىنار بۇ كه رتى قه گوهاستن ب رىژهيا (۱۵،۴٪) ئ هاتنه تهرخانكرن. بودجه يى تهرخانكرى بۇ كه رتى قه گوهاستن و هاتنوچوونى د پلانا گه شه پىدانى بۇ سالىن (۱۹۷۱-۱۹۸۰) ئ دا نىزىكى (۱۰۲۱،۷) مليون دىنارىوون^(۱۶۲). زنده بارى قى چهندى، نىزىكى چوار مليون دىنارىن عىراقى بىن دى بۇ پلانا گه شه پىدانا نه ته وه يى بۇ پرؤژه يىن باكوورى هاتنه تهرخانكرن و دهسته كا ئا فاكرنى ل باكوورى هاته راسپاردن بۇ دياركرنا وان پرؤژه يىن برىاره ب قى

و ژىرخانا نابوورى. دروستكرنا رىكىن هاتنوچوونا ترؤمبىلان ئىك ژوان خالىن گرنگ بوو بىن ل بهرچا ف هاتىنه وه رگرتن پىشتى كو دھۆك ل رنكه فتنى ۲۷ گولانا ۱۹۶۹ ئ ب برىاره كا كوومارى ژ لايى حكومه تا عىراقى قه بوويه پارىزگه ه و ژ ههرسى قه زايىن (دهۆك و ئامىدى و زاخۇ) پىنكه هات^(۱۶۳). ژ ئەنجامى قى برىارى، كاودانىن گه شه كرن و پىنكه فتنى بىن باش د بوارىن پىشه سازى و نابوورى و خزمه تگوزارى دا هاتنه پىش^(۱۶۴). ههردىسان پىنكه فتنه كا مه زن د تورا رىكىن هاتنوچوونا ترؤمبىلان په يدابوو^(۱۶۵). ل دوو ف بهندى ۸۱ ژ ياسايا پارىزگه هان يا ژماره ۱۵۹ ل سالا ۱۹۶۹ ئ دا هاتىيه: ئەنجومه نى پارىزگه هى دهستلالت هه يه چهندىن كارىن گرنگ ئەنجام بهت، ژ وان كاران ژى قه كرن و دروستكرنا رىكىن هاتنوچوونى. ههردىسان د قى ماوىى دا پىنكه فتنه كا ههره بهرچا ف د لايه نى كارگىرى ژى هاته په يدابوو ب رنكه كى چهندىن رىقه بهرى بىن گشتى هاتنه قه كرن كو ئىك ژ وان ژى رىقه بهرىا رىكىن دھۆكى بوو ل سالا ۱۹۷۰ ب ناقى رىقه بهرىا كارى يا دھۆكى. كارىن قى رىقه بهرىيى تا راده يه كى د سنووردارىوون و بتنى د شىانين وان دا هه بوو سه خبىريا رىكىن كه قن بكهن، چونكى ئامىرىن وان گه لهك د كىم بوون و هژمارا كه سىن خودان شىان و ته كنىكى د قى بوارى ژى د كىم بوون. تا سالا ۱۹۷۵ ئ ژى كاودانىن قى رىقه بهرىيى ب قى ئاوايى بوون.

ل سالا ۱۹۷۲ ئ، قى رىقه بهرىيى برىار دا ئىكه م كارگهها دروستكرنا ئەسفه لتى بدامه زرىنت ژ پىخه مهت دابىنكرنا پىنقىيىن پارىزگه هى ژ كه ره سته يى قىرى. بهرى قى سالى ههرىما كوردستانى ب گشتى و پارىزگهها دھۆكى ب تايبه تى چ كارگه هىن ب قى ئاوايى لى نه بوون و حكومه تا ناقه ندى پىنقىيىن دهقهرىن باكوورى ژ قىرى كو ئىك ژ وان پارىزگهها دھۆكى بوو، ژ بهرهمى كارگه هىن پارىزگهها نه ينه وا دابىن دكرن.

د قى ماوه يى دا، رنكه فتنامه يا ۱۱ ئادارى ل سالا ۱۹۷۰ ئ دناقبره ر حكومه تا مه ركه زى يا عىراقى و بزا فا

كارگەھىن ئەسفەلتى د شىيانىن خۇ يىن دىزاينىكرى و شىيانىن بەرھەم ئىنانا راستەقىنەدا د ژىكجودا بوون. سەرھەراي قى چەندى ژى قان كارگەھان گىرنگىيەكا مەزىن ھەبوو چونكى بوونە ئەگەرى دروستكرن يان دووبارە دانا پەيكەرى ئەرتىكازى ژ وان ژى يى رىكىن ھاتنوچوونا ترؤمبىلان. بەرھەمىن قان كارگەھان پەيوەندىيەكا راستەوخۇ ب قىركرنا رىكان قە ھەبوو. د قى ماوھىي دا، قى پىشەسازىن گىرنگىيەكا تايبەت ھەبوو ژەرەكو بو ئەگەرى پىشكەفتن و دووبارە دانا بنىاتى ئەرتىكازى ئەوژى كو پىشتى ھاتىنە خرابكرن و ژناقچوون ژ ئەگەرى كاودانىن سىياسى و ئىمناھىي يىن پارىزگەھ د ماوھىي بەرى ھىنگى را تىرا بۇرى ب تايبەت رىكىن قەگوھاستنا ترؤمبىلان. بەرھەمىن قان كارگەھان و نىزىكىا وان بو جەھى بكارئىنانى بوونە ئەگەرى زىدەكرنا رىكىن قىركرى، د قى ماوھىي دا سەرجهمى گىشتى يى رىكىن قىركرى كەھىشتە (۳۷۷) كىلومەتران.

پارھىي يى بىنە ئەنجامدان. پارىبوون ھاتە كىرن ب مەزاختنا كوژمەيى (۲,۲۹۵,۰۰۰) دىناران ژىو كىرنا ئامىر و كەلوپەلان ئەوژى ل دووڤ رىكەفتنەكى دگەل ئىكەتيا سوڤىيەتا بەرى، ھەرۋەسا دروستكرنا رىكىن دەقەرىن باكوورى كو ھىندەك ژ قان رىكان دكەفتنە دناڤ سنوورى پارىزگەھا دھۆكى دا. سەرجهمى گىشتى ئەو پارھىي بو دروستكرنا رىكىن پارىزگەھى ھاتىيە تەرخانكرن كەھىشتە (۱,۶۴۰,۰۰۰) دىنارانى عىراقى^(۲۸).

پىشتى ھىنگى چەندىن كارگەھىن دروستكرنا ئەسفەلتى ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتنە قەكرن ژ پىخەمەت دابىنكرنا پىدقېين خۇ ژ كەرەستەيى قىرى، ھژمارا كارگەھىن د قى ماوھىي دا ھاتىنە ئاڤكرن كەھىشتە (۹) كارگەھان كو شىيانىن وان يىن بەرھەم ئىنانى د جودا جودا بوون^(۲۹)، تەماشەي خىشتەيى ژمارە (۴) بگە. ژ داتايىن قى خىشتەيى بو مە دياردبىت كو

خىشتەيى (۴)

ھژمارا كارگەھىن ئەسفەلتى و شىيانىن وان يىن بەرھەم ئىنانى ئەوين دناڤبەرا سالىن ۱۹۶۹-۱۹۸۰ دا ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە ئاڤكرن

شىيانىن بەرھەم ئىنانى تەن/ دەمژمىر	شىيانىن دىزاينىكرى تەن/ دەمژمىر	دىرۆكا دروستكرنى	ناڤى كارگەھى
۴۰	۴۵	۱۹۷۲	لۇمانا
۴۰	۴۵	۱۹۷۲	زاخۇ
۵۰	۸۰	۱۹۷۷	سكىرىن
۵۰	۸۰	۱۹۷۷	سكىرىن
۵۰	۸۰	۱۹۷۸	بالندا
۵۰	۸۰	۱۹۷۸	خۇجافا
۵۰	۸۰	۱۹۷۸	بىكوفى
۵۰	۸۰	۱۹۷۸	ئاكرى
۶۵	۸۰	۱۹۷۸	سەرەتەنگ

ژىدەر: ژ كارىن قەكۇلەرى بە پىشتەستىن ل سەر،

- خىمى ناصر رشىد، تەدبىر و تەھلىل دالە اىنتاج مەمىل اُسفلت سىرطنك، رسالە ماجستىر، غىر منشورە، مەقدەمە الى قسىم الاىنتىساد، كلىبە اىدارە والاىنتىساد، جامەئە دھوك، ۱۹۹۹، ص ۳۴.

ل ساللا ۱۹۷۵ ئى رىقەبەرىيەكا تايبەت بۇ رىكان ل پارىزگەھا دھۆكى ژ رىقەبەرىيا كارى ھاتە قەكرن ئەوژى ژ پىخەمەت ھندى كارى سەرەكى بى قى رىقەبەرىيى بى تايبەت بىت ب پرۇزەبىن رىك و پران و فرەھكرنا تۇرىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان، قى رىقەبەرىيى (۱۴) پرۇزە ئەنجامدان كو (۱۰) ژ وان تايبەت بوون بۇ رىكان و ب درىژاھىيىن جودا جودا و كوژمەيى

ل ساللا ۱۹۷۵ ئى رىقەبەرىيەكا تايبەت بۇ رىكان ل پارىزگەھا دھۆكى ژ رىقەبەرىيا كارى ھاتە قەكرن ئەوژى ژ پىخەمەت ھندى كارى سەرەكى بى قى رىقەبەرىيى بى تايبەت بىت ب پرۇزەبىن رىك و پران و فرەھكرنا تۇرىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان، قى رىقەبەرىيى (۱۴) پرۇزە ئەنجامدان كو (۱۰) ژ وان تايبەت بوون بۇ رىكان و ب درىژاھىيىن جودا جودا و كوژمەيى

ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۵) راستىە بۇ مە ديار دىن، ۱. سەرجمەن گىشتى بى رىكىن قىركرى د قى ماوھىيى دا ل پارىزگەھا دھۆكى (۳۷۷)

خىشتەيى (۵)

درىژاھىيىن رىكىن ترۇمبىلان بىن قىركرى و ساخلەتىن وان بىن ھۇنەرى بىن ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە دروستكرن دناقبەرا سالىن ۱۹۶۹-۱۹۸۰

ناقى رىكى	سال	درىژاھى/كم	فرەھى/م	ھژمارا سايدان
دىرەبوون- ئىبراھىم خەلىل	۱۹۷۸	۱۵,۲۵	۱۳	ئىك سايد
سىمىل - سىجى	۱۹۸۰	۶,۵۰	۱۳	ئىك سايد
زاويتە - كۆرىت گافانا - جۇجافا - مانكىش	۱۹۷۴	۲۷,۲۵	۱۳	ئىك سايد
بامەرنى - ئەرەدنا - ئىنىشكى - قەدش	۱۹۷۴	۸,۷۸	۱۳	ئىك سايد
باستكى - ئاسىھى	۱۹۷۴	۱۲,۰۲	۱۲	ئىك سايد
بىگوفا - كىستە	۱۹۷۸	۳,۴۷	۱۱	ئىك سايد
مفرەق ئەترىش - شلىيا - سەرى كانىكا	۱۹۷۸	۱۵,۸۵	۱۱	ئىك سايد
مفرەق ئەترىش - نىسرا - رىتكى - ھەسنەكا	۱۹۷۸	۲۳,۱۲	۱۲	ئىك سايد
دىرەبوون - قىشخابور - پرا سىھىلە	۱۹۷۶	۷,۸۰	۱۲	ئىك سايد
مفرەق گىرشىن - دىرەبوون - پرا سىھىلە	۱۹۷۶	۲۴,۹۲	۱۳	ئىك سايد
دورىانا باكرمان - ھزار جۇت - شەرمەن - باكرمان	۱۹۷۴	۲,۵۰	۱۳	ئىك سايد
ھىزاوہ - دەركار - شەرانىش	۱۹۷۸	۱۹,۲۰	۱۱	ئىك سايد
باجىكا - قەرەولا	۱۹۷۹	۳,۴۸	۱۳	ئىك سايد
زاخۇ - باتىفا - زىزە - كانى ماسى	۱۹۷۴	۸۲,۹۲	۱۳	ئىك سايد
برىفكا - بابىرى - دىھى - ھەمزا - شىرتى	۱۹۷۸	۲۵,۵۹	۱۲	ئىك سايد
زاويتە - كۆرىت گافانا - بىنارىنكى - بىدول	۱۹۷۸	۴,۶۴	۱۳	ئىك سايد
زاويتە - بابلو - بىدول - ئەترىش - بلان - قەسرۆك	۱۹۷۶	۴۸,۱۱	۱۳	ئىك سايد
پرا شىكەفتى - دورىانا ئەتروش	۱۹۷۶	۹,۹۳	۱۲	ئىك سايد
ئامىدى - دىرەلۆك - بالندا	۱۹۷۹	۳۵,۴۳	۱۳	ئىك سايد
درىژاھىيىن گىشتى بىن رىكىن دروستكرى/كم		۳۷۷,۲۶		

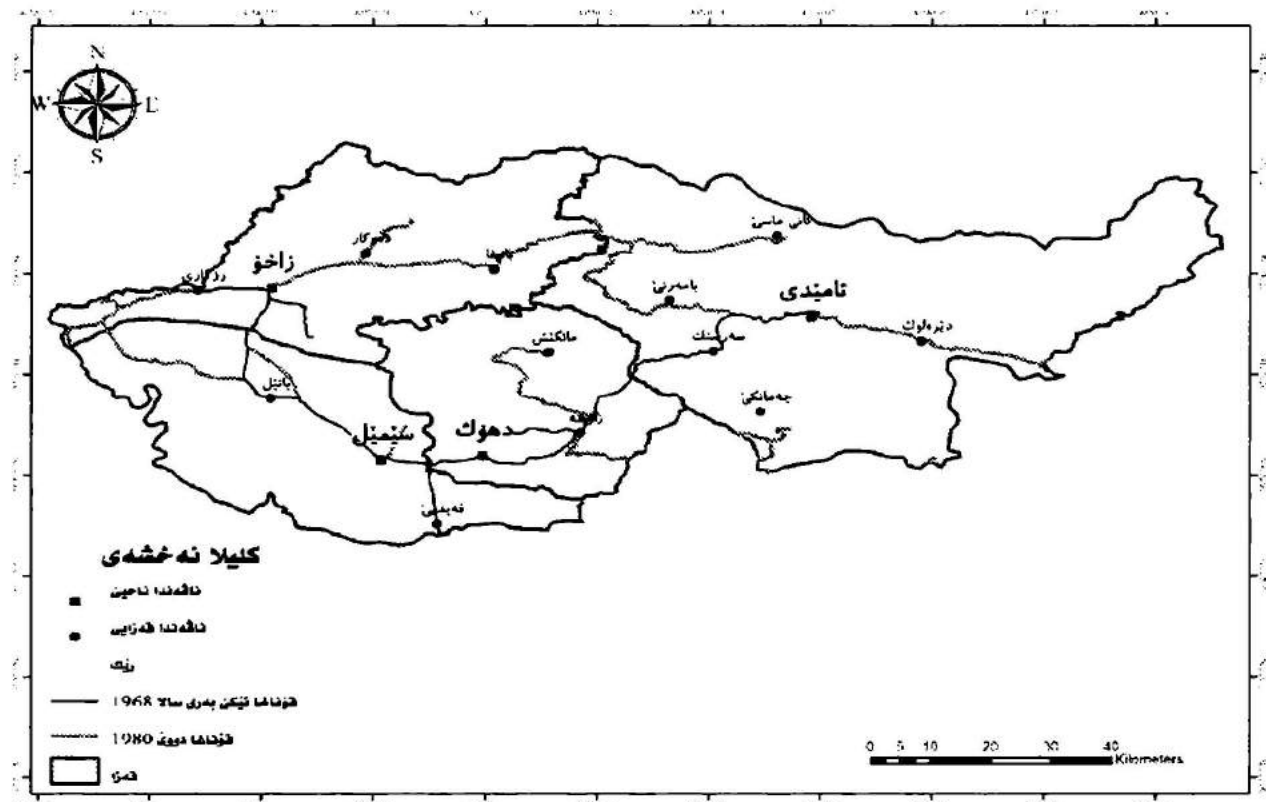
ژىمەر: ژ كارىن قەكۆلەرى بە ب پىشتەستىن ل سەر داتايىن پاشكۆيى ئىكى بى نامەيا ماستەرى، ئەكرەم مەھمەد تاھىر

- هاتىيە دروستكرن و وى دگههته ۸۲,۹۲ كم.
۴. ل دووڤ دا رىكا دناقبەرا (زاويتە - بابلو - بىدول - ئەترىش - بلان - قەسرۆك) ل رىزا دووئى دەھت كول سالا ۱۹۷۱ئى هاتىيە دروستكرن و وى دگههته (۴۸,۱۱) كم، تەماشەى نەخشەئى ژمارە (۳) بگە.
۵. پىنج رىكىن دى ژى هەنە كو درىزاھىيىن وان دناقبەرا (۲۰-۳۵) كىلومەترانە و فان رىكان ب خۇڧە دگرىتن رىكا (ئامىدى - دىرەلوك - بالندا)

- كىلومەترىيون و ھەمى ژى ئىك سايد بوون و فرەھىيا وان دناقبەرا (۱۱-۱۳) مەتران دابوو.
۲. ئەڧ ماوھىە دەھتە نياسىن ب دەستپىكا گرنگىدانا تۇرىن رىكىن هاتنوچوونا ترومبىلان ل پارىزگەھا دھۆكى چونكى تىدا (۱۹) رىك ب درىزاھىيىن جودا جودا هاتنە دروستكرن ب تايبەت پىشتى رىكەفتنامەيا ۱۱ ئادارئ.
۳. رىكا دناقبەرا (زاخۆ - باتىفا - زرىزە - كانى ماسى) دەھتە ھژمارتن درىزترىن رىك كول سالا ۱۹۷۵ئى

نەخشەئى (۳)

تۇرا رىكىن هاتنوچوونا ترومبىلان بىن قىركرى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۱۹۸۰

ژندە: ژ كارىن فەكۆلەرى يە ب پىشتەستىن ل سەر

۱. داتايىن خىشتەئى ژمارە ۴

۲. حكومة اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم GIS، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000.

ل سەر درىزىن رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان ل پارىزگەھى كرىھ، زىدەبارى لايەنى گەشتوگوزارى كو پارىزگەھ يا پى نافداره. پىندقىيە ئەم رۆلى فاكتەرى سىياسى و لەشكەرى زى ژىر نەكەين كو كارىگەرىيەكا راستەوخو ل سەر زىدەبوونا درىزاهىيا رىكان و فرەھبوونا تورا فەگوھاستىنى ھەبوويە.

قۇناغا سىي: رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان ل پارىزگەھى د ماويى دناقبەرا سالىن ۱۹۸۱-۱۹۹۰ دا:

ئەف قۇناغە يا ھەفدەم بوو دگەل شەرى عىراق و ئىرانى كو بو ماويى نىزىكى ھەشت سالان فەكىنشابوو و پىرىيا داھاتى عىراقى بو شەرى دچوو ژەركو بودجەيەكا مەزن بو پىندقىين لەشكەرى دھاتە تەرخانكرن و ب قى رەنگى بودجەين تەرخانكرى بو پرۇژەين ئابوورى و گەشەپىدانى دھاتە كىمكرن ب تايبەت بودجەين تەرخانكرى بو كەرتى ھاتنوچوون و فەگوھاستىنى^(۳).

د قى ماويى دا پىتر گرنگى ب دروستكرنا رىكىن ل دھەرىن سەر سنوورى كوردستانا عىراقى دگەل ۋەلاتى ئىرانى دھاتە دان لى ژەركو پارىزگەھا دھۆكى يا دوورە ژ سنوورى دناقبەرا عىراق و ئىرانى دا، ژەر

۳۵ كم، رىكا (زاويتە - كورنت كافانا - حۇجاڧا - مانكىش) ۲۷،۲۵ كم، رىكا (برىفكا- بابىرى- دىھى - ھەمزا - شىرتى) ۲۵،۵۹ كم، رىكا (دوورىانا كرىشىن- دىرەبون - پرا سىھىلە) ۲۴،۹۲ كم، رىكا (دوورىانا ئەترىش - نىسرا - رىتەكى - ھەسەنەكا) ۲۳،۶۲ كم.

۱. رىكىن دى زى درىزاهىين وان كىمترە ژ(۱۲) رىكان و ھژمارا وان زى ۱۲ رىكىن قىركرى نە. سەرھەراى زىدەبوونا رىكىن ھاتنوچوونى ل پارىزگەھا دھۆكى، ھژمارا ترومبىلان زى زىدە بوو، ل سالا ۱۹۷۳ئى ھژمارا ترومبىلان تووماركى ل پارىزگەھى بتنى ۲۱۴ ترومبىل بوون كو ژ وان زى ۴۹ يىن تايبەت و ۷۵ يىن كرى و ۹۰ بارھەلگر، لى ل سالا ۱۹۷۶ئى ھژمارا وان گەھشە ۷۷۵ ترومبىلان كو ژ وان زى ۱۴۴ يىن تايبەت و ۲۵۱ يىن كرى و ۳۸۰ بارھەلگر. ل سالا ۱۹۷۹ئى ھژمارا وان گەھشە ۱۱۸۳ ترومبىلان كو ژ وان زى ۲۶۰ يىن تايبەت و ۳۱۰ يىن كرى و ۶۱۳ بارھەلگر. ل سالا ۱۹۸۰ئى ھژمارا وان گەھشە ۲۰۵۱ ترومبىلان جودا جودا يىن تايبەت و كرى و بارھەلگر. تەماشەي خىشتەين ژمارە (۶) بكە. ژ داتايىن قى خىشتەيى بو مە دياردبىت كو سالانە ھژمارا ترومبىلان زىدەبوويە و قى چەندى رەنگفەدان

خىشتەين (۶)

ھژمار و جورى ترومبىلان تووماركى ل پارىزگەھا دھۆكى و پىژەيا زىدەبوونا وان ل دووف سالان (۱۹۷۹، ۱۹۷۶، ۱۹۷۳)

سال	جورين ترومبىلان			
	تايبەت	كرى	بارھەلگر	سەرجم
۱۹۷۳	۴۹	۷۵	۹۰	۲۱۴
۱۹۷۶	۱۴۴	۲۵۱	۳۸۰	۷۷۵
۱۹۷۹	۲۶۰	۳۱۰	۶۱۳	۱۱۸۳
۱۹۸۰	-	-	-	۲۰۵۱

ژىدەر: ژ كارىن فەكۆلەرى يە ب پىشتەستىن ل سەر

۱. عبدالله غفور، جوگرافىاي كوردستان، مطبعة وزارة التربية، طء، سنة، ۲۰۰۵، ص ۳۹۹
۲. دھۆك فى أحضان الثورة، مصدر سابق، ص ۸۱
۳. نشوان شكري هروري، مصدر سابق، ص ۳۰۱.

دروستكرن بكهين.

ھندى گرنگىيەكا ھوسا پى نەھاتىيە دان كو ھەزى نامازھېكرنى بىت. ئەو رىكىن د قى ماوھىي دا ھاتىنە دروستكرن ب ھەقبەركن دگەل ماوھىي بەرى نوكە، گەلەك د كىم بوون ب رەنگەكى سەرجمى گىشتى رىكىن ھاتىنە دروستكرن د قى ماوھىي دا بىتنى نىزىكى (۱۸۲) كىلومەتران بوون. زىدەبارى قى چەندى پىرىيا ەردى پارىزگەھى دكەفیتە دەفەرىن چىيى و بىتنى رىكىن لى ھاتىنە دروستكرن زى بو مەرەمىن لەشكەرى بوون ژەر ھندى دگوتنى رىكىن لەشكەرى. د خىشتەين ژمارە (۷) دا ئەم دىشېن تىبىنىيا گرنگىيە رىكىن د قى ماوھىي دا ھاتىنە

ژ داتايىن قى خىشتەينى ئەف پاستىيە بۇ مە ديار دېن،

۱. ھژمارا رىكىن دروستكرى د قى ماوھىي دا بىتنى (۱۲) رىك بوون و ھەمى زى د ئىك سايد بوون بىتنى رىكا (دورىانا بىسىرى - دورىانا پرا ئالوكا) نەبىت كو يا دو سايد بوو ل سالا ۱۹۸۱ئى ھاتىيە دروستكرن و درىزھىيا وئ نىزىكى (۱۲,۵)كىلومەترا و فرەھىيا وئ زى نىزىكى (۴۰,۵) مەتران بوو.
۲. رىكا (پرا بالندا- ئاڧا مارك- سىدا- چەم جى) دھىتە ھژمارتن درىزترىن رىك كو د قى قۇناغى دا

خىشتەينى (۷)

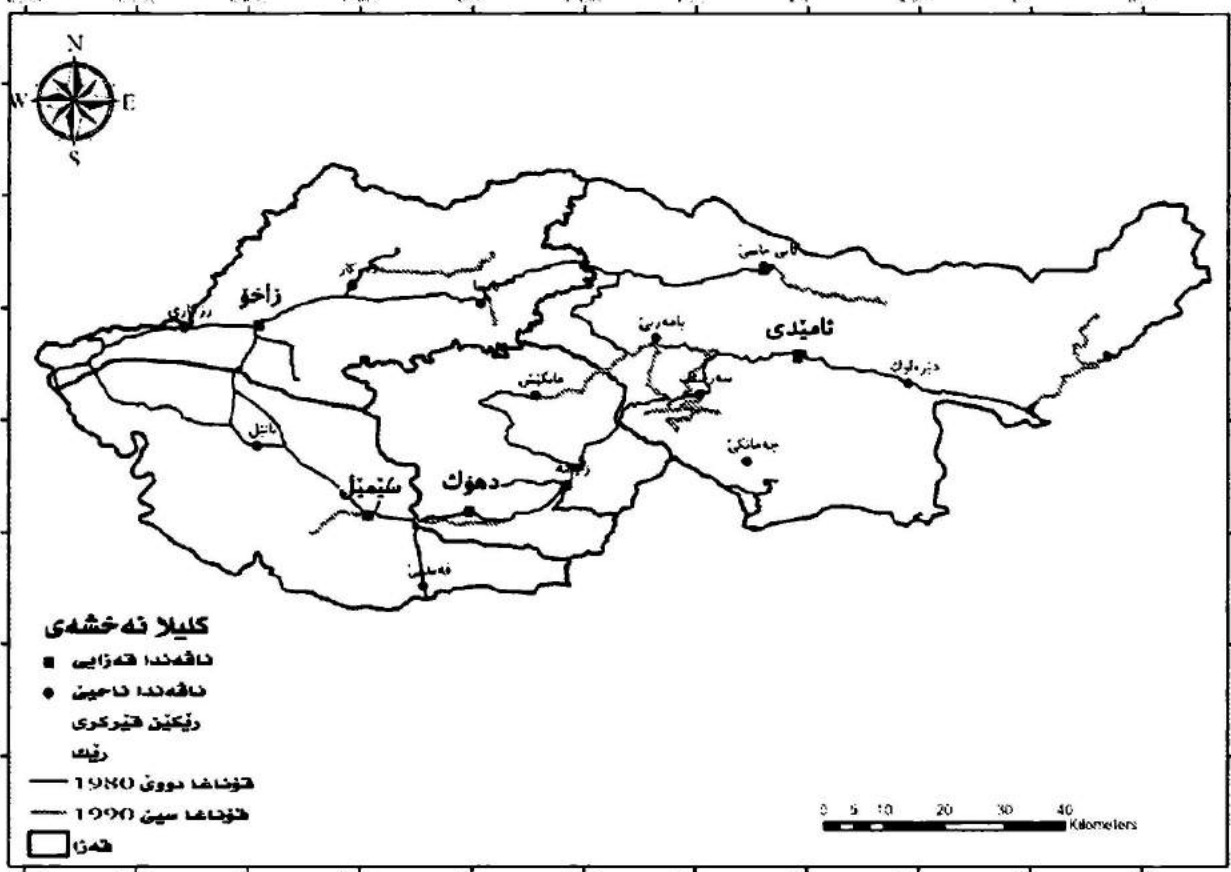
درىزھىين رىكىن ترومبىلان بىن قىركىرى و ساخلەتىن وان بىن ھونەرى بىن ل پارىزگەھا دھۆكۈ ھاتىنە دروستكرن دناڧەرا سالىن (۱۹۸۱-۱۹۹۰)

ناڧى رىكى	سال	درىزھى/كم	فرەھى/م	ھژمارا سايدان
دورىانا بىسىرى-دورىانا پرا ئالوكا	۱۹۸۱	۱۲,۵	۴۰,۵	دوو سايد
دورىانا دوكرى - باتووفا	۱۹۸۲	۵,۶	۱۳	ئىك سايد
دورىانا خىزاقا - كىشان - شەرانش	۱۹۸۵	۲۲,۲	۱۱	ئىك سايد
كانى ماسى - شىمايلا - تروانش - پرا ئالوكا	۱۹۸۸	۲۳,۶	۱۳	ئىك سايد
شرتى - داودىيە - بەندا - مانگىش	۱۹۸۴	۱۷,۷	۱۳	ئىك سايد
شرتى - بامەرنى - سكرىن - ئاشەوا	۱۹۸۴	۱۶,۶	۱۳	ئىك سايد
ئاشەوا - گارە - بەرئاش	۱۹۸۹	۱۱,۵	۱۲	ئىك سايد
سەرسىكا دەرەكى - دورىانا ئىنىشكى - قەدش	۱۹۸۹	۱۲,۳	۱۳	ئىك سايد
پرا بالندا - ئاڧا مارك - سەيدا - چەم جى	۱۹۸۷	۲۷,۱	۱۲	ئىك سايد
سىمىل - مىسرىك	۱۹۸۸	۹,۲	۱۳	ئىك سايد
دورىانا سىپىندارى - چىيىن گارە	۱۹۸۸	۱۵,۴	۱۲	ئىك سايد
ئاشەوا - سەرسىك	۱۹۸۷	۸,۲	۱۱	ئىك سايد
درىزھىين گىشتى بىن رىكىن دروستكرى/كم	۱۸۱,۹۴			

ژدەر: ژ كارىن ھەكۆلەرى بە ب پىشتەستىن ل سەر داتايىن پاشكۆين ئىكى بى نامىيا ماستەرى، ئەكرەم مەھمەد تەر.

نەخشەين (۴)

تۇرا رىكئىن ھاتنوجوونا ترمۇبىلان يىن قىركىرى ل پارىزگەھا دھۆكىن ل سالا ۱۹۹۰

ژىندە، ژ كارىن فەكولەرى يە ب پشتبەستىن ل سەر

۱. داتايىن خىشەين ژمارە ۷

۲. حكومة اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم GIS، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000.

ئالوكا) بوون.

۳. كومهكا رىكئىن دى ژى ھەنە كو دىژاھىيا وان ژ (۱۰) كىلومەتران نابوروت ھەك رىكا (سىمىل - مسىرىك)، رىكا (ئاشەوا - سەرسىنك) و رىكا (دوورىانا دوكەرى - باتووف) و دىژاھىيا وان دگەھىتە (۲،۹، ۲،۸، ۵،۵) كىلومەتران ل دووف ئىك. تەماشەي نەخشەين ژمارە (۴) بگە.

ھاتىتە دروستكرن ئەوا ل سالا ۱۹۸۷ئى ھاتىتە دروستكرن، دىژاھىيا وى دگەھىتە (۱،۲۷) كىلومەتران. ژىلى قى رىكئىن دو رىكئىن دى ژى د قى ماوھىي دا ھاتىتە قىركىرن كو دىژاھىين وان دناقبەرا (۲۲-۲۳،۶) كىلومەتران دا بوون ئەوژى رىكا (دوورىانا خىزاقا - كەشان - شەرانىش) و رىكا (كانى ماسى - شىمايلا - تروانىش - پرا

تۇناغا چواری: پېشكەفتنا رېكىن ھاتنوچوونا ترۆمبیلان ل پارىزگەھا دھۆكى د ماوهیى دناقبەرا سالیى ۱۹۹۱-۲۰۰۲ دا:

چ جوداھىيا ھوسا مەزن دناقبەرا قى قۇناغى و قۇناغىن بەرى نوکە دا نىنە ل دۇر دروستکرنا رېكىن ھاتنوچوونى ل پارىزگەھا دھۆكى، لى تىشتى ئىکانە د قى قۇناغى دا راگەھاندنا حکۆمەتا ھەرىما کوردستانا عىراقى بوو ل سالا ۱۹۹۲ئى پىشتى کو ھەلبىزرتن ل رېکەفتى ۱۹ گولانا ۱۹۹۲ئى ھاتىنە کرن^(۳۲). ئەف حکۆمەتە ژ ۱۶ ۋەزارەتان پىکدھات، ئىک ژ وان ژى ۋەزارەتا فەگوھاستن و گەھاندنى بوو^(۳۳) کو ب ھەماھەنگى دکەل ۋەزارەتین دى گىرگى ددا کەتوار و ئارىشەپىن تۇرا رېكىن فەگوھاستنى ل ھەرىما کوردستانى. قى ۋەزارەتى چەندىن رېكى نوو دروستکرن و چەندىن رېكىن بەرى نوکە ھاتىنە دروستکرن و ژەر کاودانین سىياسى خراب بووین، دووبارە چاککرنەفە.

دەرکەفتنا برىارا ئەنجومەنى ئىمناھىيى يا ژمارە (۹۸۱) يا ناقدار ب برىارا (نەفت بەرامبەر خوارنى) ل رېکەفتى ۱۹۹۵/۴/۱۴ و ل سالا ۱۹۹۶ئى چوو د بواری بجهئىنانى دا، کارىگەرىبەکا مەزن ل سەر کاودانین ئابوورى و جفاكى و رموشەنبىرى پىن گىشت پارىزگەھىن ھەرىمى ھەبوو ب رەنگەكى د قى برىارى دا ھاتبوو سەپاندىن پىدقىيە (۱۳٪)ئى ژ داھاتى نەفتى د ھەر قۇناغەكى ژ قۇناغىن وئ کو ھژمارا وان ۸ قۇناغ بوون، ژبو پارىزگەھىن ھەرىما کوردستانى پىتتە تەرخانکرن. قى برىارى کارىگەرى ل سەر پىشئىخستنا تۇرا رېكىن ھاتنوچوونا ترۆمبیلان ل سەرانسەرى ھەرىمى ب گىشتى و پارىزگەھا دھۆكى ب تايبەتى ھەبوو. ئەف داھاتە دەھاتە تەرخانکرن بو بجهئىنانا پرۆزەپىن ئابوورى و گەشەپىدانى کو ژوان ژى پرۆزەپىن بەرفرەھکرن و دروستکرنا رېكىن ترۆمبیلان بوو^(۳۴). بەھرا پارىزگەھا دھۆكى نىزىكى (۲۳٪)ئى بوو ژ سەرجمى گىشتى يى داھاتى تەرخانکرى بو ھەرىما کوردستانى و ئەف داھاتە ل دووف رىژەيا ئاکنجىين پارىزگەھىن ھەرىمى دەھاتە ديارکرن^(۳۵).

ھەردىسان رىنخراوا "ھابىتات" ژ لایى خۆفە رابوو ب دروستکرنا چەندىن پرۆزەپىن رېكىن ھاتنوچوونى ل گوند و دەفەران ب کوژمەپىن جودا جودا ل ھەمى قەزایىن پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا قۇناغىن (۱-۸) دا ژ برىارا (۹۸۱). قى رىنخراوى شىا د ماوهىي قان ھەر ھەشت قۇناغان دا (۱۱۱) پرۆزەپىن دروستکرنا رىکان ب (۱۰۸۹،۵) كىلومەتران بجهپىنىت.

زىدەبارى قى چەندى، ھژمارا وان پرۆزەپىن ھاتىنە بجهئىنانان يان ژى د قۇناغا داويى يا بجهئىنانى دا ل وى ۋەختى گەھشەتبوونە (۴۰) پرۆزەپان ب (۲۵۱،۳) كىلومەتران، لى ھژمارا پرۆزەپىن د قۇناغا بجهئىنانى دا (۳۴) پرۆزە بوون ب (۱۹۶) كىلومەتران. زىدەبارى وان پرۆزەپىن كرىنە د پلانا خو دا کو ئەوژى (۴۲) پرۆزە بوون و د قۇناغىن جودا جودا پىن پلاندانان و دىزايىنکرن و رازىبوونى دا ب (۱۳۶،۱) كىلومەتران، لى پىتريا قان رېكىن، ھاتىنە دروستکرن رېكىن، گوندان بوون ل سەرانسەرى پارىزگەھا دھۆكى. تەماشەى خىشتەپىن ژمارە (۸) بکە.

ژ داتاپىن خىشتەپىن ژمارە (۸) راستىە بو مە ديار دىن،

۱. د قى قۇناغى دا (۱۹) پرۆزەپىن دروستکرن و قىرکرنا رېكىن ھاتنوچوونى ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە ئەنجامدان ب درىژيا (۳۶۸،۳۴۳) كىلومەتران و ھەمى ژى رېكىن ئىك سايد بوون.
۲. ژ سەرجمى قان رىکان، ھەشت ژوان رىکان ب تايبەتمەندىن نەباش بوون ژ لایى فرەھىي قە ژەرکو فرەھىيا وان ژ (۹،۵) مەتران نەدبۆرى و رېكىن ئىك سايد بوون، لى پىنچ ژقان رىکان خودان تايبەتمەندىن باش بوون و فرەھىيا رىكا وان يا ئىك سايدى نىزىكى (۱۳) مەتران بوو.
۳. سى ژقان رىکان ژ (۴۰) كىلومەتران پىر بوو، درىژترىن رىك يا (ئامىدى كوانى - گەلىي دىرەشى - گىزى - بەلىتى) بوو ب درىژيا (۴۹،۳۲) كىلومەتران و ل دووف دا رىكا (دوورىانا قەرەناس - كرىدە - دارەتو - بىنىان - بشىريان) ب (۴۶،۱۲) و ئەف ھەردو رىكە ل سالا ۱۹۹۹ئى ھاتىنە دروستکرن. تەماشەى نەخشەپىن ژمارە (۵) بکە.

خىستەپى (۸)

درىزاهىيىن رىكىن ترۇمبىلان يىن قىركىرى و ساخلەتىن وان يىن ھونەرى يىن ل پارىزگەھا دەھۆكى ھاتىنە دروستكرن دىنابقەرا سالىن (۱۹۹۱-۲۰۰۲)

ناقى رىكى	سال	درىزاهى/كم	فرەھى/م	ھىمارا سايدان
ئىسىمايىل ئاڧا - خراب دىم	۲۰۰۱	۱۰,۴۹	۱۲	ئىك سايد
مىرىيا - خىنس - ئاشكەفتيان	۲۰۰۲	۱۸,۱۲	۱۳	ئىك سايد
زاخۇ - تاوكى - لىڧو - سىپىنداروك - دوورىانا دوكەرى	۱۹۹۸	۴۵,۸۰	۱۳	ئىك سايد
بازى - چەم سىدا - خىشخاش - تىشىشى	۱۹۹۴	۶,۱۲	۹,۵	ئىك سايد
كانى ماسى - دۇرى - سەر زىرى	۱۹۹۸	۹,۱۱	۱۲	ئىك سايد
كومەلگەھا ئازادى - گەلى گەرەگو - مىرگەتى	۱۹۹۹	۷,۶۷	۱۳	ئىك سايد
ئامىدى - ئامىدى نوو - ھەڧىنداكا	۱۹۹۸	۱۱,۶۷	۹,۵	ئىك سايد
ئامىدى كوانى - گەلى دىرەشى - گىزى - بەلىتى	۱۹۹۹	۴۹,۳۲	۹,۵	ئىك سايد
دىرەلوك - ھارىكا - ھلۇرا	۲۰۰۱	۲۱,۶۵	۹,۵	ئىك سايد
دوورىانا كەلەكچى - كەلەكچى	۱۹۹۸	۷,۰۳۳	۱۱	ئىك سايد
مەھەت - زىلكان	۲۰۰۰	۱۵,۹۸	۱۱	ئىك سايد
دوورىانا خەلىكان - قەسروك	۱۹۹۳	۷,۱۱	۱۳	ئىك سايد
دوورىانا قەرەناس - كرىدەو - دارەتوو - بىنيان - بشىريان	۱۹۹۹	۴۶,۶۲	۹,۵	ئىك سايد
بەردەرەش - دارەتوو	۱۹۹۹	۹,۵۴	۹,۵	ئىك سايد
چەم رەبەتكى - بلمند - باكرمان - كىشكاوھ	۱۹۹۷	۲۱,۵۷	۹,۵	ئىك سايد
دىنارتە - ئامادا - سەر كەندال - بەخمە	۲۰۰۲	۲۹,۸۵	۹,۵	ئىك سايد
سوارەتوكا - سىپىندارى - سىيارى - چمانكى - پرا شكەفت	۱۹۹۶	۳۷,۵۱	۱۲	ئىك سايد
بلان - پرا ئەتروش	۲۰۰۰	۱۰,۱۸	۱۳	ئىك سايد
بجىل - مزار بجىل	۱۹۹۷	۳,۰۰	۱۱	ئىك سايد
درىزاهىيىن گىشتى يىن رىكىن دروستكرى/كم	۳۶۸,۳۴۳			

ژىدەر: ژ كارىن قەكۆلەرى يە ب پىشتەستىن ل سەر داتايىن پاشكۆيى ئىكى يى نامەيا ماستەرى، ئەكرەم مەھمەد ناھى.

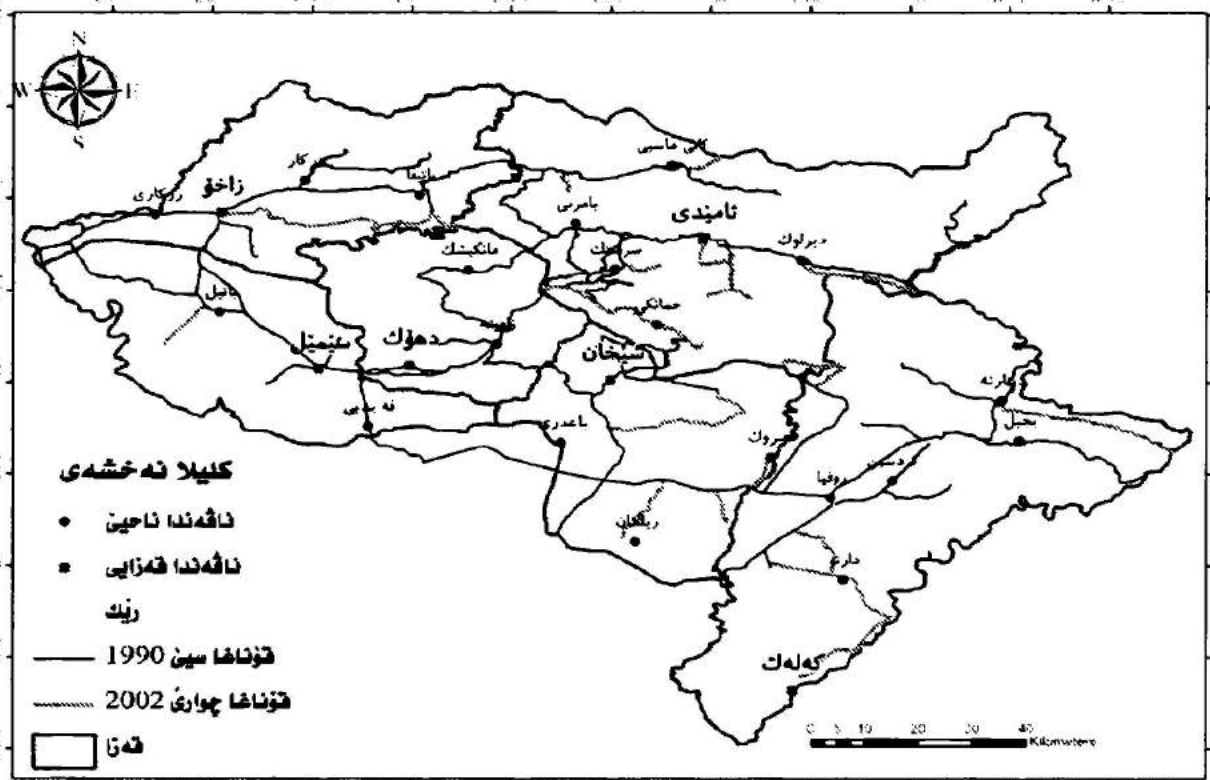
دچوو و دگەل كاروانى پىشكەفتىن بوون، ھەردىسان ئەوپىشكەفتىن ھەرە مەزىن يا دىپىشەسازىيا ترۇمبىلان دا ب خۇ قە دىتى كول سەرانسەرى جىھانى ئىدى ب ھىمارەكا مەزىن دەينە دروستكرن و فرىكرن بۇ بازارىن جىھانى. خالا ژ ھەمىيان گرنگتر ژى بەرقەرارىبوونا كاودانىن سىياسى ل ھەرىما كوردستانى. ھىمارا

۴. ھىمارا وان رىكىن درىزىيا وان ژ (۱۰) كىلومەتران نەدبۇرى ب تى (۷) رىك بوون يىن دقى قۇناغى دا ھاتىنە دروستكرن.

زىدەبارى قى چەندى، ھىمارا ترۇمبىلان ژى ل پارىزگەھا دەھۆكى بەرەڧ زىدەبوونى قە دچوو چونكى ئىدى ئاستىن كوزەراتى يى خەلكى ژى بەرەڧ باشتر

نەخشەسى (5)

تۇرا رىكئىن ھاتنوجوونا ترۇمبىلان يىن قىزىكى ل پارىزگەھا دەھوكى ل سالا ۲۰۰۲

ژىدەر: ژ كارئىن قەكۆلەرى يە ب پشتبەستىن ل سەر،

۱. داتايىن خىشتەسى ژمارە ۸

۲. حكومە اقليم كوردستان العراق، وزارة التخطيط، الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم GIS، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000.

ھاتنوجوونى بىتە فرەھكرن و ئەم دى تىبىنىيا فى چەندى ل دوماھىيا فى قەكۆلىنى بکەين.

۲. سالين (۱۹۹۸، ۱۹۹۹، ۲۰۰۰) ئاراستەبەكى نەرتنى د زىدەبوونا ھژمارا ترۇمبىلان تووماركى ل پارىزگەھى ھەبوو ب تايبەت ل سالا ۲۰۰۰نى كو نىزىكى (۱۶،۵) بوو ل دەقەرا فى قەكۆلىنى.
۳. سالين (۲۰۰۱، ۲۰۰۲) بلندترىن رىژە بەرەف ئاراستى نەرتنى بىن ھژمارا ترۇمبىلان ھاتىبە تووماركى ل دەقەرى كو نىزىكى (۴۸۸،۷، ۲، ۲۷۰) بوو ل دووڧ ئىك.

ترۇمبىلان تووماركى ل پارىزگەھا دەھوكى ل دوماھىيا فى قۇناغى دگەھىشتە ۳۲۹۰۳ ترۇمبىلان جوراوجۇر. تەماشەى خىشتەسى ژمارە (۹) بکە.

ژ داتايىن خىشتەسى ژمارە (۹) راستىە بۇ مە ديار دىن،

۱. زىدەبوونا ھژماران ترۇمبىلان ب شىۋەبەكى مەزن ل داوييا فى قۇناغى دا ب تايبەت سالا ۲۰۰۲نى كو ھژمارا وان دگەھىشتە ۲۱۳۱۳ ترۇمبىلان جوراوجۇر، ئەف چەندە بۇ ئەگەر ئىدى ھزر د ھندى دا بىتەكرن كو ل پاشەرۇژى تۇرا رىكئىن

خىستەينى (۹)

ھىمارا ترومبىلان نووماركى ل پارىزگەھا دھۆكى و پىژەيا زىدەبوونا وان يا سالانە دناقبەرا سالين (۱۹۹۶-۲۰۰۲)

سال	سەرجهمى گىشتى يى ترومبىلان نووماركى	رېژا زىدەبوونى
۱۹۹۶	۱۲۱۰	-
۱۹۹۷	۱۳۰۰	۷,۴
۱۹۹۸	۱۱۰۵	۱۵-
۱۹۹۹	۱۱۷۵	۶,۳
۲۰۰۰	۹۸۰	۱۶,۵
۲۰۰۱	۵۷۷۰	۴۸۸,۷
۲۰۰۲	۲۱۳۶۳	۲۷۰,۲
سەرجهمى گىشتى	۳۲۹۰۳	

ژىدەر: ژ كارين فەكۆلەرى يە ب پشتبەستىن ل سەر

- حكومتە اقليم كورستان العراق، وزارة الداخلية، المديرية العامة للمورفي محافظة دهوك، شعبة الإحصاء، سجلات غير منشورة

قۇناغا پىنجى: پىشكەفتنا رىكىن ھاتنوچوونا ترومبىلان ل پارىزگەھا د ماوھىي دناقبەرا سالين ۲۰۰۲-۲۰۱۴ دا:

ئەف قۇناغا دەيتە ھىمارتن گىرگىرتىن ئەو قۇناغا تۇرا رىكىن ھاتنوچوونى ل پارىزگەھا دھۆكى پىشكەفتن ب خۇ فە دىتى ب ھەقبەركىن دگەل قۇناغىن بەرى نوگە، ئەگەرئ قى چەندى ژى بۇ ھىندى دزفريت كو د قى قۇناغى دا ھەرتما كوردستانى و پارىزگەھا دھۆكى ب تايبەتى د سەقايەكى سىياسى و ئابووورى سەقامكىر دا دبۇرى، زىدەبارى وان گوھۆرىنىن سىياسى و ئابووورى يىن ل گىشت عىراقى پەيدا بووين كو كارىگەرىيەكا راستەوخۇ ل سەر گەشەكرن و پىشكەفتنا دەقەرئ ھەبوو د ھەمى بواران دا ب تايبەت بوارى ئافاكرنا ئەرتكازى ب شىئوھەكى گىشتى و گەرتى ھاتنوچوونى ب تايبەتى.

ئەف قۇناغا يا ھەقدەم بوو دگەل دەستپىكرنا داگىركىرا عىراقى ژ لايىن ھىزىن ئەمىرىكى فە ل ساللا ۲۰۰۳ ئى و دروستكرنا ئەنجومەنى فەرمانرەواييا بەرەخت ژىو ب رىفەبرنا وەلاتى، قى ئەنجومەنى

چەندىن بىراىن گىرنگ دەرىخستىن وەك بىرايا دروستكرنا سىندوقا ئافاكرن و گەشەپىدانى ل عىراقى ل ساللا ۲۰۰۴ ئى، ھەردىسان قى ئەنجومەنى بودجەينى گىشتى يى عىراقى دەستنىشانكر و تىدا بەھرا ھەرتما كوردستانى ژى ب پىژەيا (۱۷٪) ھاتە جىگىركىن و ھەرتىمى ژى بەشەك ژ قى بودجەينى بۇ ئافاكرن و دروستكرنا رىكان تەرخانكر^(۳۱).

د قى قۇناغى دا، پارىزگەھا دھۆكى چەندىن گوھۆرىن و پىشكەفتن د ھەمى بواران دا ب خۇ فە دىتن و ئەگەرئ وئ ژى بۇ سەقامگىرىيا سەقايى ئابووورى و سىياسى يى پارىزگەھى دزفرى، سەرەراى چىكرنا ھىمارەكا رىكىن نوو د قى قۇناغى دا، تەماشەى خىستەينى ژمارە (۱۰) بگە، رىفەبەرىيا گىشتىيا رىكوپران ل پارىزگەھى دەست ب نووژەنكرنا چەندىن رىكىن كەفن كر و فرەھكرن و ھىندەك ژ وان ژى كىرنە رىكىن دو سايدى ب تايبەت رىكىن سەرەكى. سەرجهمى گىشتى يى رىكىن د قى قۇناغى دا ھاتىنە دروستكرن گەھىشتە (۴۰۹) كىلومەتران، تەماشەى خىستەينى ژمارە (۱۰) و نەخشەينى ژمارە (۶) بگە.

خىشتىن (۱۰)

درىزاهىن رىكىن تۇمبىلان يىن قىزىرى و ساخلىتىن وان يىن ھونەرى يىن ل پارىزگەھا دھۆكى ھاتىنە دوستىرىن دناھىرا سالىن ۲۰۰۲-۲۰۱۴

ھىزمارا سايدان	فرەھى/م	درىزاهى/كىم	سال	نافى رىكى
ئىك سايد	۹,۵	۱۶,۰۸	۲۰۱۳	قومرى - سەررەو - ئۆرە
ئىك سايد	۱۳	۱۳,۲۷	۲۰۰۶	خورىنىي - كانى باسكا - دوورىانا بانى
دوو سايد	۴۰,۵	۳۲,۸۷	۲۰۱۲	دھۆك - ئەقرىكى - باعدەرى
ئىك سايد	۱۳	۹,۴۹	۲۰۱۱	مفرق گەلى خودىدا - باعدەرى
ئىك سايد	۱۳	۱۵,۴۲	۲۰۱۴	دوورىانا باكرمان - دىليجان - ئاميان - بەردەرەش
ئىك سايد	۱۳	۱۲,۰۱	۲۰۱۲	قەسرۆك - كىندى
ئىك سايد	۱۳	۳۵,۹۹	-	بەردەرەش - كەلەك
ئىك سايد	۱۳	۱۸,۶۱	۲۰۰۳	روقىا چەمە
ئىك سايد	۹,۵	۱۳,۵۵	۲۰۱۳	دارەتوو - كومەزەرد - گىردەپان
ئىك سايد	۱۳	۱۴,۰۳	۲۰۱۴	پرا شىكەفتى - بلمباس - جەم رەبەتكى
ئىك سايد	۱۳	۱۴,۸۳	۲۰۰۹	پىرەكەبرا - ھەرن - جارىوت
ئىك سايد	۱۱	۵,۶۰	۲۰۰۷	دوورىانا گرىيش - گرىيش زورى - ژىرى
ئىك سايد	۱۲	۳۶,۹۵	۲۰۱۳	ھەسەن ئاھا - نەرمىشت - ئۆزمانا - مانگىش
ئىك سايد	۹,۵	۲۷,۳۲	۲۰۰۴	كانى بەلاقى - بلىزان - بازى - مىسكا دەرگەلى
ئىك سايد	۱۱	۸,۷۸	۲۰۰۹	ئورمانا - بناقى - ھەدىنە
ئىك سايد	۹,۵	۹,۷۷	۲۰۱۴	كانى ماسى - مائى - بىدھى - ئۆرە
ئىك سايد	۹,۵	۸,۲۸	۲۰۱۰	دىمكا - صۇرىا - شىلان - كىشان
ئىك سايد	۹,۵	۱۰,۱۰	۲۰۰۸	لكان - باژىرە
ئىك سايد	۹,۵	۱۳,۳۳	۲۰۱۰	باگىرات - خرابىا - خورىنىي
ئىك سايد	۹,۵	۱۱,۳۴	۲۰۰۳	دھۆك - گەلى كورتكىي - پىرموس - ركاقا
ئىك سايد	۹,۵	۲۸,۶۰	۲۰۰۷	دوورىانا وشىيان - كانى گولان - سىتكى - شاربا
ئىك سايد	۱۳	۶,۱۳	۲۰۱۴	دىرەبۇن - پرا سىحىلا
ئىك سايد	۱۳	۱۴,۲۶		بجىل - سەرى سادا
ئىك سايد	۳	۱۳,۶۵	۲۰۱۴	بەنداوا - تىلش - ئەلقوش
دوو سايد	۲۵,۵	۱۹,۱۱	۲۰۰۹	تەرچەلە - كەلەك
		۴۰۹,۳۷	درىزاهىن گىشتى يىن رىكىن دوستىرى/كىم	

ئىدەر، ژ كارىن ھەكۆلەرى يە ب پىشتەستىن ل سەر داتايىن باشكۆين ئىكىن. ناما ماستەرى . نىشان سورىن موسىس.

ژ داتايىن قى خىشمى ئەف راسىتىبە بۇ مە ديار دىن:

۱. د قى قۇناغى دا (۲۵) پرۆزە ھاتىنە ئەنجامدان و ئەف چەندە بەلگەبە ل سەر پىشكەفتنا پەيدا بوى د كەرتى تۇرا رىكىن قەگواسىتىن ل پارىزگەھى كو رىكىن دوستكرى دگەھىشتە (۴۰۹,۳۷) كىلومەتران.

۲. ھەرۈەكى د قۇناغىن بەرى نوگە ژى دا، رىكىن ئىك سايد پتر ژ رىكىن دو سايد ھاتىنە دوستكرن. د قى قۇناغى دا بتنى دو رىكىن دو سايد ھاتىنە قىركن ئەوژى رىكىن (دھۆك - ئەفرىكى - باعدەرى) و (تەرچەلە - كەلەك) ب درىزھىين (۳۲,۸۷، ۱۹,۱۱) و ب فرەھىين (۴۰,۵).

۳. ژ قان رىكان بتنى (۱۰) رىك د ئىك سايد بوون لىن تايبەتمەندىين وان د باش بوون چونكى فرەھىيا وان نىزىكى (۱۳) مەتران بوون و ئەف چەندەژى تايبەتمەندىبەكا باشە بۇ رىكىن ئىك سايد.
۴. فرەھىيا (۹) رىكىن ئىك سايد نىزىكى (۹,۵) مەتران بوون و ئەف تايبەتمەندىبە ژى تا رادەبەكى يا باشە لى فرەھىيا رىكا (بەنداوا- تلخش- ئەلقوش) نە ل سەر ئاستى پىدقۇبە كو بتنى (۳) مەتر بوون.
۵. د قى قۇناغى دا (۳) رىك ھاتىنە دوستكرن كو درىزىيا وان نىزىكى (۳۰) كىلومەترانە ئەوژى رىكىن (حەسەن ئاقا - ئەرمىشت - ئوزمانا

خىشمىن (۱۱)

ھۇمارا ترمۇبىلدىن تووماركى ل پارىزگەھا دھۆكى و رىزەيا زىدەبوونا وان يا سالانە دناقبەرا سالىن (۲۰۰۳-۲۰۲۴)

سال	تايبەت	بارھەلگر	كرى	چاندنى	ئافاكرنى	سەرچەمى كىشى	رىزەيا زىدەبوونى
۲۰۰۳	۱۴۷۹۷	۹۰۳۵	۲۷۰۰	۲۸۷	۲۱۴	۲۷۰۳۳	.
۲۰۰۴	۲۷۰۲۲	۱۱۵۲۶	۲۷۵۷	۲۸۷	۲۱۴	۴۱۸۰۶	۵۴,۶۴
۲۰۰۵	۳۱۰۳۶	۱۳۹۱۸	۲۸۲۰	۲۸۸	۲۱۴	۴۸۲۷۶	۱۵,۴۷
۲۰۰۶	۳۴۴۷۵	۱۵۸۰۴	۲۸۸۷	۲۹۸	۳۲۸	۵۳۷۹۲	۱۱,۴۲
۲۰۰۷	۳۵۸۶۲	۱۶۷۶۲	۳۲۹۶	۳۱۷	۳۶۱	۵۶۵۹۸	۵,۲۱
۲۰۰۸	۳۸۰۵۰	۱۹۴۲۸	۳۶۱۱	۳۲۴	۳۷۶	۶۱۷۸۹	۹,۱۷
۲۰۰۹	۴۷۹۱۸	۲۴۱۵۲	۵۱۱۴	۳۶۷	۵۷۸	۷۸۱۲۹	۲۶,۴۴
۲۰۱۰	۵۹۱۹۴	۳۳۹۰۱	۸۰۱۲	۶۷۲	۸۰۲	۱۰۲۵۸۱	۳۱,۲۹
۲۰۱۱	۷۳۰۲۰	۴۰۲۰۱	۹۵۷۸	۹۵۱	۱۱۱۶	۱۲۴۸۶۶	۲۱,۷۲
۲۰۱۲	۸۵۵۷۸	۴۷۵۹۸	۱۱۵۸۴	۱۳۷۸	۱۶۰۹	۱۴۷۷۴۷	۱۸,۳۴
۲۰۱۳	۹۶۰۹۹	۵۳۷۹۸	۱۴۴۸۶	۱۹۹۳	۲۲۰۲	۱۶۸۵۷۸	۱۴,۰۹
۲۰۱۴	۱۰۲۶۸۳	۵۷۹۳۸	۱۷۳۸۸	۲۲۷۴	۲۵۳۸	۱۸۲۸۲۱	۸,۴۴
سەرچەم	۶۴۵۷۳۴	۳۴۴۰۶۱	۸۴۲۳۳	۹۴۳۶	۱۰۵۵۲	۱۰۹۴۰۱۶	

ئىدەر، ژ كارىن فەكۆلەرى يە ب پىشتبەستىن ل سەر،

- حوكومە اقليم كوردستان العراق، وزارة الداخلية، المديرية العامة للمرور فى محافظة دهوك، شعبة الإحصاء، سجلات غير منشورة.

مەزىن يا ترۇمبىلان ژ كاردكەقن و ئىندى بكىر
ھاژووننى ناھىن. د خىشتەيى ژمارە (۱۱) دا ھژمارا
ترۇمبىلان تووماكىرى ب ھەمى جۇرىن خۇ قە د
قن قۇناغى دا ديار دكەت.

**ژ داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱۱) ئەف پاستىيە بۇ مە
ديار دىن،**

۱. د ھەمى سالىن قن قۇناغى دا دياردبىت كو ھژمارا
ترۇمبىلان د زىدەبوونەكا بەردەوام دايە ب ھەمى
جۇرىن خۇ قە، لى بلندترىن پىژە ل سالا ۲۰۰۴ ئى
ھاتىيە تووماركن كو دگەھىشتە (۵۴،۱۶٪) ب
ھەقبەركرن دگەل سالىن بەرى ھىنگىن.

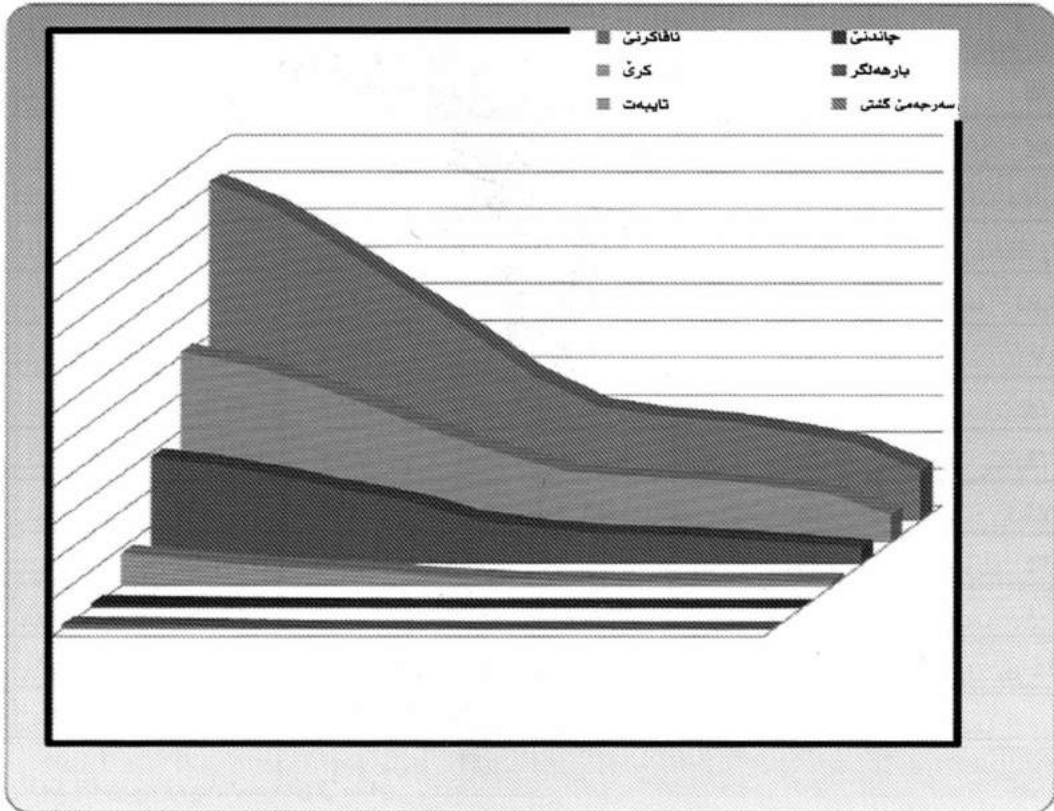
- مانگىش) و (بەردەرەش - كەلەك) و (دھۆك-
ئەقرىكى - باعدەرى).

۱. پترىن ھژمارا رىكىن دروستكرى د قن قۇناغى دا ل
سالا ۲۰۱۴ ئى بوون كو ھژمارا وان (۵) رىك بوون.

زىدەبوونا ھژمارا ترۇمبىلان فشارەكا مەزىن ل
سەر رىكىن ھاتنوچوونى كرىە و ئەف چەندە
فاكتەرەكى سەرەكى بوو كو حكومەت رابىت ب
نويژەنكرن و فرەھكرنا تۇرا رىكىن قەگوھاستىنى
چونكى قەرەبالغا ھاتنوچوونى و نەرىكوپىكى
و تەنگىيا رىكان گەلەك روودانىن دلنەزىن
پەيدادكەن، ژىلى ژدەستدانا گىيانى مرقۇقان، زىان
دگەھىتە ئابوورى وەلاتى ژى چونكى ھژمارەكا

وینەيى (۱)

زىدەبوونا ھژمارا ترۇمبىلان و جۇرىن وان ل پارىزگەھا دھۆكى دناقبەرا سالىن (۲۰۰۳-۲۰۱۴)

ژىدەر، ژ كارىن قەكۆلەرى بە پىشتەستىن ل سەر داتايىن خىشتەيى ژمارە (۱۱).

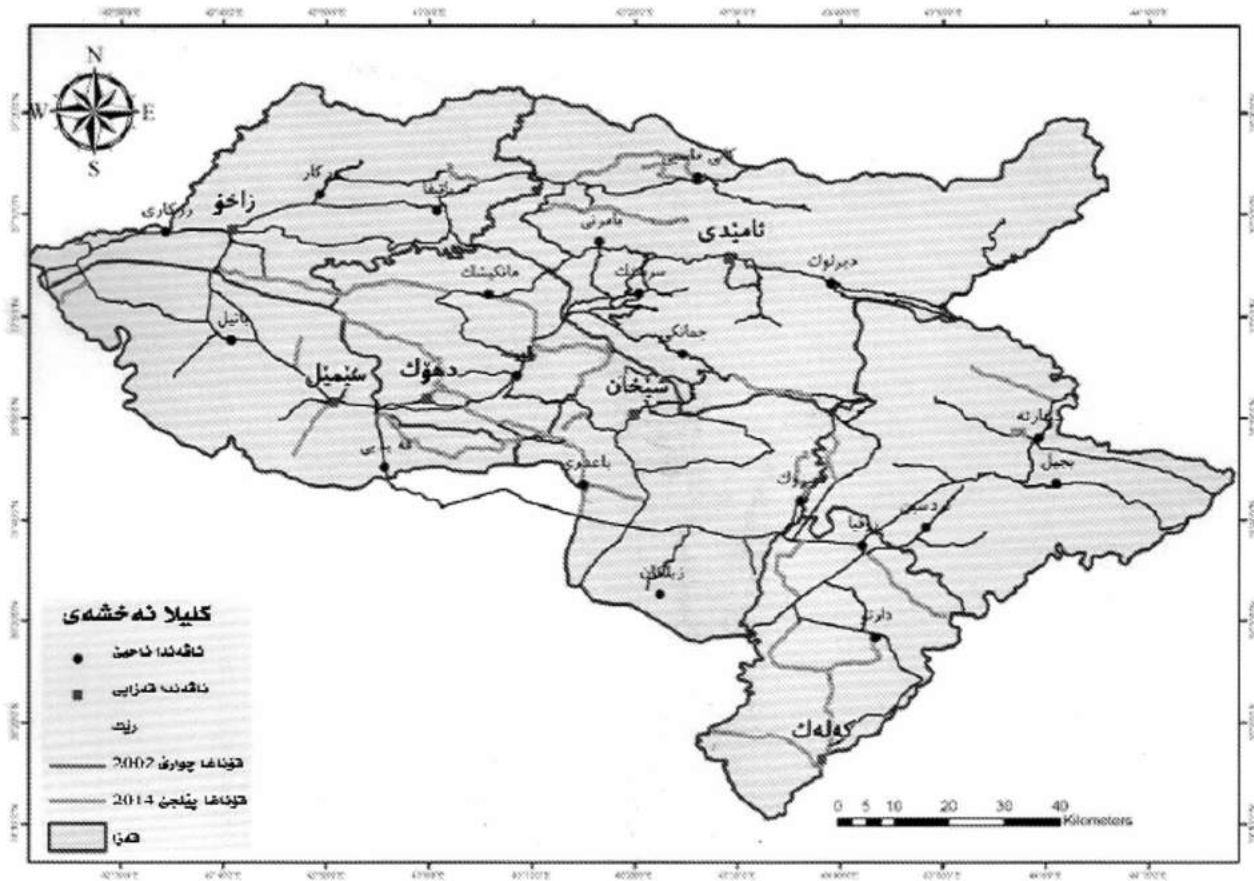
بىنە دناق سنوورى پارىزگەھى دا، ل وى دەمى تۇرا رىكىن قەگوھاستىنى ل دھۆكى تىرا قان ھەمى ترۆمبىلان ناكەت.

۳. ھەر پىنج سالىن داويى (۲۰۱۰-۲۰۱۴) ئى ھژمارا ترۆمبىلان پتر ۱۰۰۰۰۰ ترۆمبىلان بۇرى يە ب ھەمى جۇرىن خو قە، تەماشە شىوھىن ژمارە (۱) بکە.

۲. ھژمارا ترۆمبىلن تووماركى ل رىقەبەرىيا ھاتنوچوونا دھۆكى دگەھىتە (۳۶۵۱۴۲) ب ھەمى جۇرىن خو قە كو ئەقەزى ھژمارەكا مەزىنە ئەگەر ھەقەبەرىكەين دگەل ھژمارا ئاكنجىين پارىزگەھا دھۆكى ب رەنگەكى كو ھەر ۱ ترۆمبىل بۇ ۴ كەسان دكەقەيت. ئەگەر ئەم ھوسا ھزرىكەين كو ھەمى ترۆمبىلن تووماركى ل رىقەبەرىين

نەخشەين (۱)

تۇرا رىكىن ھاتنوچوونا ترۆمبىلان يىن قىررى ل پارىزگەھا دھۆكى ل سالا ۲۰۱۴

ژندەر، ژ كارىن قەكۆلەرى يە ب پشتبەستىن ل سەر،

۱. داتلىين خىشەين ژمارە ۱۲

۲. حكومة اقليم كورستان العراق، وزارة التخطيط الهيئة العليا للإحصاء، مديرية إحصاء دهوك، قسم GIS، بيانات غير منشورة.

3. Kurdistan Region-Iraq. Map prepared by JHIC joints Humanitarian information Center. Duhok Governorate Base Map scale 1:500000.

زىدەر:

۱. احمد حبيب رسول، النقل والتجارة الدولية، جامعة بغداد، مطبعة الحوادث، ۱۹۸۱، ص ۱۳.
۲. عبد النافع عبد الموجود، الطرق البرية في المشرق العربي، مركز دراسات الوحدة العربية، بغداد، ايلول، ۱۹۸۱، ص ۱.
۳. محمد هاشم ذنون الحيايى، شبكة طرق السيارات الرئيسية بمحافظة نينوى (تحليل في التنظيم المكاني)، رسالة ماجستير، غير منشور، مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة الموصل، ۲۰۰۶، ص ۹.
۴. سفيان جلال فتح الله، موقع أقليم كوردستان العراق دراسة في جغرافية السياسية، مطبعة شهاب، اربيل، ۲۰۱۲، ص ۲۰۵.
۵. احمد عبدالباقي وآخرون، جغرافية العراق والبلاد العربية، مطبعة السعدي، بغداد، ۱۹۵۴، ط ۴، ص ۸۵.
۶. نشوان شكري عبدالله، النظام الحضري في محافظة دهوك، مطبعة الحاج هاشم، اربيل، ۲۰۰۹، ص ۱۷.
۷. ابراهيم شريف، الموقع الجغرافي للعراق وأثره حتى الفتح الاسلامي، مطبعة شفيق، بدون تاريخ، ص ۱۱-۱۱۱.
۸. عبدالفتاح البوتاني، دهوك في الساننامات العثمانية، مجلة دهوك، العدد، ۱۰، ۱۹۹۷، ص ۱۲.
۹. محمد أزهري سعيد السماك وآخرون، العراق دراسة اقليمية، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ج ۲، ۱۹۸۵، ص ۴۹.
۱۰. نادية طلعت سعيد، طرق السيارات في محافظة أربيل، دراسة في جغرافية النقل، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۲، ص ۱۷.
۱۱. جاسم محمد الخلف، محاضرات في جغرافية العراق الطبيعية والاقتصادية والبشرية، ۱۹۵۹، ص ۴۳۷.
۱۲. شاكر خصباك، العراق الشمالي، دراسة لنواحيه الطبيعية والبشرية، مطبعة شفيق، بغداد، ۱۹۷۳، ص ۴۹۶.
۱۳. خطاب صكار العاني، جغرافية العراق، مطبعة دارالحكمة، بغداد، ۱۹۹۰، ص ۳۸۸.
۱۴. محافظة دهوك، دليل محافظة دهوك، مطبعة الاديب، بغداد، ۱۹۸۱.
۱۵. سعدي علي غالب، جغرافية النقل والتجارة، دار ابن الاثير للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ۱۹۸۱، ص ۱۷۸-۱۷۹.
۱۶. سيف الدين عبدالقادر، جغرافية العراق العسكرية، مطبعة شفيق، بغداد، ۱۹۷۰، ص ۱۳۸.
۱۷. جاسم محمد الخلف، محاضرات في جغرافية العراق الطبيعية والاقتصادية والبشرية، ۱۹۵۹، ص ۳۳۹.
۱۸. محمد هاشم ذنون الحيايى، شبكة طرق السيارات الرئيسية بمحافظة نينوى (تحليل في التنظيم المكاني)، مصدر سابق، ص ۱۱.
۱۹. سعيد حجي صديق زاخوي، زاخو تاريخ وصور، مطبعة خاني، دهوك، ۲۰۱۱، ص ۲۴۶-۲۴۷.
۲۰. هادي عبدالمحسن العنكبي، وآخرون، التحليل الكمي للخصائص الاقتصادية لشبكة النقل البري في الانبار، مجلة المخطط والتنمية، العدد ۲۰، السنة ۲۰۰۹.
۲۱. محمد أزهري سعيد السماك وآخرون، العراق دراسة اقليمية، المصدر السابق، ص ۳۱۲.
۲۲. أيف بيروز، اديث وائي، (العراق) دراسة في علاقاته الخارجية وتطوراته الداخلية، ترجمة عبد المجيد القيسي، ج ۱، ط ۱، الدار العربية للموسوعات، ۱۹۸۹، ص ۲۶۴.
۲۳. موسهدهق توفى، ئيسماعيل بادي، بيداجوون فاضل عمر، ريبهري پاريزگهها دھوكي، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۰، پ ۵۱.
۲۴. هاشم خضير الجنابي، مدينة دهوك، دراسة في جغرافية المدن، مطبعة جامعة الموصل، ۱۹۸۵، ص ۳.
۲۵. نشوان شكري هروري، التركيب التجاري لمدينة دهوك، دراسة في جغرافية المدن، دار سبيري للطباعة والنشر، دهوك، ۲۰۰۶، ص ۳۰۱.
۲۶. مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ثورة أيلول ۱۹۶۱-۱۹۷۵ مع ملحق وثائقي، الجزء الثالث، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ۲۰۰۲، ص ۱۱۹.
۲۷. محمد هاشم ذنون الحيايى، المصدر السابق، ص ۱۹.

۲۸. مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص ۱۸۲-۱۸۳.
۲۹. خمى ناصر رشيد، المصدر السابق ص ۲۲.
۳۰. محافظة دهوك، دليل محافظة دهوك، دهوك في احضان الثورة، مطبعة الاديب البغدادية المحدودة، ۱۹۷۹، ص ۸۲-۸۳.
۳۱. نادىة طلعت سعيد، طرق السيارات في محافظة أربيل، دراسة في جغرافية النقل، المصدر السابق، ص ۴۰.
۳۲. محمد إحسان، كوردستان ودوامه الحرب، دار الحكمة للطباعة والنشر والتوزيع، ط ۱، ۲۰۰۰، ص ۱۲۲.
۳۳. محمد إحسان، كوردستان ودوامه الحرب، مطبعة وزارة التربية، ط ۲، أربيل، ۲۰۰۱، ص ۸۱.
۳۴. عبد العزيز طيب، تبلي أمين، القرار ۹۸۱ وتطبيقاته في كوردستان، مطبعة خبات، ط ۱، دهوك، ۱۹۹۷، ص ۳۹.
۳۵. نيجيرفان أحمد، محمد جلال الدين نوري، الحركة العمرانية في محافظة دهوك في ظل القرار ۹۸۱، مطبعة خبات، دهوك، ۲۰۰۱، ص ۲.
۳۶. سيف الخياط، كيف حكموا العراق، أوراق من دهاليز مجلس الحكم، بدون ذكر سنة الطبع ومكان الطبع، ص ۱۹۳.

بنه ماين گەشتياريا خۇرستى ل پارىزگەھا دەھۆك

د. نىشان سورىن مويسى
زانۇيا دەھۆك - كولىزا پەرودەدا بنىات
وەرگىران: سالج سونى

جىقكى و كەلتۇرى كو داب ونەرىت و فىستەقال و
هەلكەفت و جەزىن نەتەوھى و ئايىنى و پىشەيىن
دەستى و جلكىن فۆلكلورى ب خۇفە دگرن و ئەفە
ھەمى پىكفە دبنە ئەگەرى وئ چەندى داخووزى ل
سەر دەقەرىن گەشتيارىن پارىزگەھا دەھۆك ھەبىت
و گەشتيار قەست بكنن.
گەشتياريا خۇرستى ل پارىزگەھا دەھۆك فان
بنه ماين خوارى ب خۇفە دگرىت،

جھى جۇگرافى Geographical Location:

پارىزگەھا دەھۆكى دكەفىتە دوورتىن خالا باكوورى
رۇزئاقايى عىراقى و رووبەرى وئ ل دۇرىن ۱۰،۷۲۵
كىلومەتر چوارگۇشەبە و ب پارىزگەھا رۇزئاقايى
يا ھەرىما كوردستانا عىراقى دەپتە ھژمارتن و
خودان جھەكى ستراتىزىن گرنگە ژ بەركو ب خالا
فېكگەھشتنا سى پارچەيىن كوردستانى (باكوور
و باشوور و رۇزئاقا) دەپتە ھژمارتن^(۱)، ژ باكوور فە
كۇمارا تركيا و ژ رۇزئاقا فە كۇمارا عەرەبى يا سورى

گەشتيارى (گەشت وگوزار) ئىكە ژ ھۆيىن
پەيوەندىيا شارستانى و ھزرى و پىكگوھورىنا
كەلتۇرى و جىقكى ل ناقبەرا گەلان و ئالاقەكە بۇ
پەيداكرنا سەقابەكى مئشى گيانى تىكگەھشتن
و گەردەنئازاكرن و لىكنىزىكبوونا وان. ھەروھسا
پىكگەھەكى بلند د بىافى كەرتى ئابوورى و موكمكرنا
پەيوەندىين نىفدەولەتى و بەلافكرنا گيانى قىان و
ئاشتىن دا ھەبە.

پارىزگەھا دەھۆك ژى بنه ماين گەشتيارى يىن
خۇرستى و مرۇقى ھەنە و ئەو بنه ما رەگەزىن
سەرەكى يىن گەشت وگوزارى نە، ئەفە ژى ژ بەر
وى جھى وئ يى جۇگرافىن نەمازە و ھەمەرەنگىيا
كىلەھى (روخسار) و دىمەنىن خۇرستى و مئشەبى يا
رووبەرىن ئافى و سىلاق و سامانى پووەكى (شېنكاتى)
و ژيانا كووفى و رەوشىن سەقايى يىن نەمازە يىن
راكىشانا گەشتيارى ل دەقەرى ھەبە.

ئەفە سەربارى ھەبوونا بنه ماين مرۇقى كو ب
تامكەرىن بنه ماين خۇرستى دەپتە ھژمارتن،
ژ وانا: رى يىن فەگوھاستىن، خەلكى ئاكنجىن
دەقەرى، شىوینوار، جھىن دىرۇكى و ئايىنى، لابەنىن

وئ ھىلى ل ناھبەرا گوندئ پىنشاھىرى ل سەر رووبارى دىجلە ل رۇژئاقا و گوندئ مامىسى يا نىزىكى توخىبى توركياھە ژلاىن رۇژھەلاتقە و ئەو درىزى نىزىكى ۱۵۵ كىلۇمەترابە.

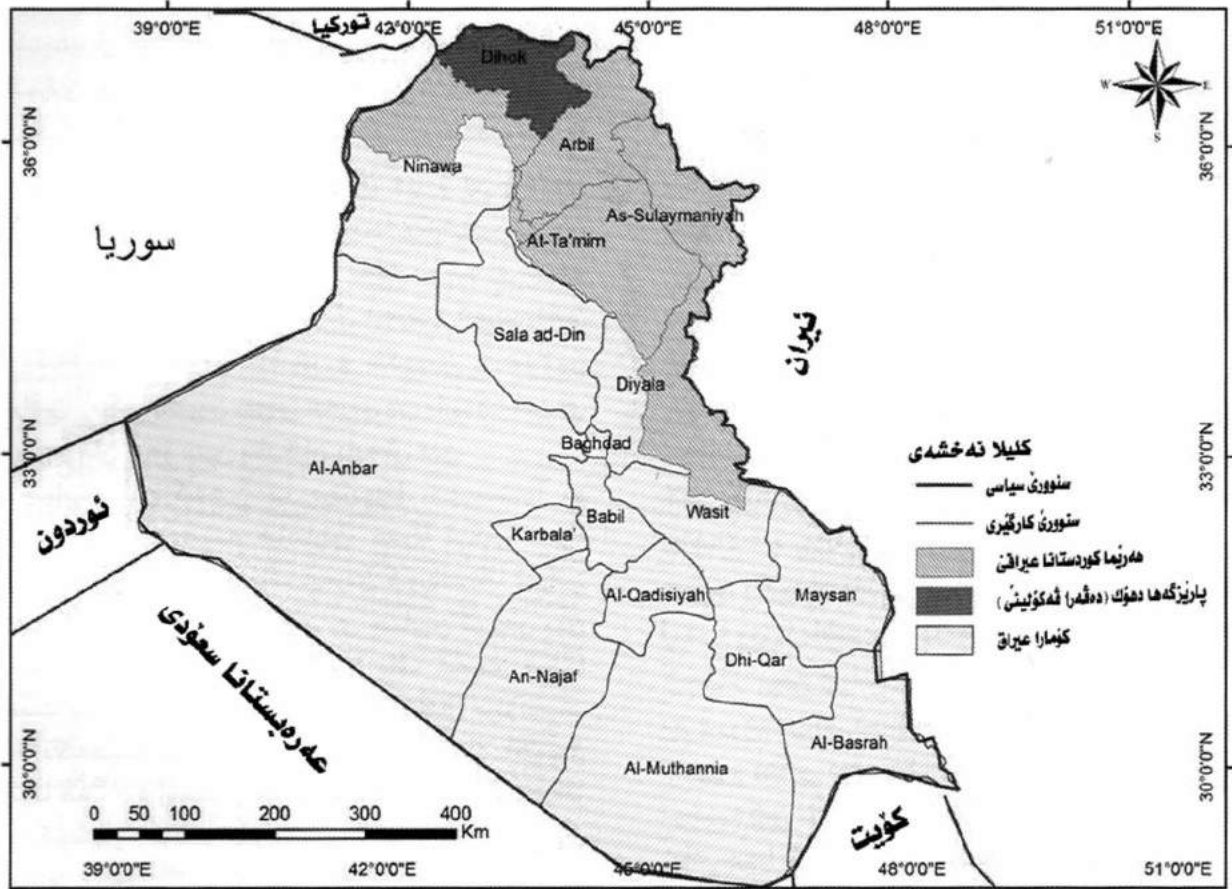
پارىزگەھا دەھۆك ل ناھبەرا ھەردو كئانېن درىزى (۲۰ - ۴۲°) و (۱۰ - ۴۴°) ل رۇژھەلات و ھەردو بازىھىن پانىي (۴۰ - ۳۶°) و (۲۰ - ۳۷°) ل باكوورە، ب قى درىزىوونا ھىلېن درىزى و پانىي و (بازىھىن) پانىي پارىزگەھە دكەھىتە دەھەرا ھوون يا باكوور^(۳)، ھەروھسا دكەھىتە دەھەرا قەگۆھىز ل ناھبەرا دەھەرا پىلدار يا تۇبۇگرافىيا وئ ژانى و گران پىنكەھىت و دەھەرا چىايىن بلىد. گرنكىيا جھى جوگرافىي پارىزگەھى ژ وئ چەندئ ژى ديار دبىت

توخىبىن وئ نە و سەنتەرئ پارىزگەھى ۶۰ كىلۇمەتران ژ توخىبىن ھەردوان دوورە، ھەروھسا ژ توخىبى عىراقى - ئىرانى ژلاىن رۇژھەلاتقە ل دۇرىن ۱۷۰ كىلۇمەتران دوورە، ل دۇرىن ۴۶۰ كىلۇمەتران ل باكوورئ بەغدا و ۱۷ كىلۇمەتران ل باكوورئ مووسلە، ژ رۇژھەلاتقە ژى نىزىكى ۱۵۳ كىلۇمەتران دوورى ھەولنرە^(۱).

وئنھىن گشتىي پارىزگەھا دەھۆكى وئنھىكئ لاكئىشەبىن نە رىك و پىكە و ھىلا درىزى (-۴۳°) رۇژھەلات د نىفا پارىزگەھى را دچىت و دكەتە نىزىكى دو نىفان و ئەو ھىل د سەنتەرئ پارىزگەھى را دچىت و بلىندترىن پانىيا وئ ل ناھبەرا گوندئ نەمرىكئ ل باشوور و خۆركئ ل باكوورە و ئەو پانى ل دۇرىن نىزىكى ۷۵ كىلۇمەترابە، ھەروھسا بلىندترىن درىزىھىيا

نەخشەيى (۱)

جە

دەقەرا چىيىيى يا ئاسايى ژى ب جھى باژىرئى دەھۆكى دەست پى دكەت كو جھەكى نەمازەبە و ل كوژىيى باكوورئى رۇژھەلاتئى (دەشتا سىمىلىي) يە و ئەف نائفە ژى ژ نائفى قەزا (سىمىلىي) ھاتىيە، دەھۆكى ل دەريەكى چىيىيى تەنگ ب نائفى (كەلىي دەھۆكى) و ژ قى باژىرئى كو ب جھىن كەشيارىيىن بالكىش دەيتە ھژمارتن، نەخاسمە پىشتى تامامكرنا چىكرنا سكر (بەنداف) و دەرياچەيا دەھۆكى ل سالا ۱۹۹۰ئى دەقەرا چىيىيىن بلند دەست پى دكەت، ھەرەسا دەمى مرۇف ژ جھەكى بلند دىنرئىتە جھى دەھۆكى ديار دىت كو ل نائف دو سرتىن دىنرئىن چىيى دۇرماندۇردايە، ژ لايى باكوور قە سرتا چىيى بىخىرئى (چىيىيى سىي) يە و بلندىيا وى ل دۇرئىن ۱۰۴۰ مەترايە ژ ئاستى روويى دەريايى و ژ دو كوچىن (كىليا شەدايى) و (كىليا فرعىنى) پىكدەيت و ژ لايى باشوورقە ژى سرتا چىيىيىن (زاوا) يان چىيىيىن شىندۇخابە كو ل نائف خەلكى ب (چىيىيى رەش) بەرنىاسە و بلندىيا وى سرتا چىيى ل دۇرئىن ۹۴۰ مەترايە و چىيىيى (مام سىن) ژى ل رۇژھەلاتئى يە، لى لايى رۇژئاقا ب سەر دەشتەكا چاندنى قەدىت و ھندەك بانى يىن كو وەكى دەشتىن بەرفرەھىن پىلدارن دكەقنە لايىن رۇژئاقا و باشوورئى باژىرئى و ھەتا رووبارى دىجلە دىرئى دىن و بلندىيا وان نىزىكى ۲۰۰-۱۰۰ مەترايە^(۹)، ھەرەكى ل دەشتىن سلىقانىيى و سىتىكى و سىدى و د وىرئى را د كەلىي زاخۇ را دەرياز دىت ب دىرئىيا چىيىيى بىخىرئى بۇ سەنتەرى قەزا زاخۇ كو ئەو ژى جھەكى كەشتىيارىن گىرنگە ل نك پرا عەباسىكى (پرا دەلال) يى ل سەر رووبارى خابوور ژ لايى رۇژھەلاتقە، پاشى ئەف ھىلە بەرەف باكوورئى رۇژھەلات د رووبارى خازرى را دىرئى دىت ھەتا دكەھىتە چىيىيى باكرمان پاشى چىيىيى ئاكرئى كو باژىرئى ئاكرئى ل بىنا وى يا باشوورە و بلندىن خالا وى چىيى سەرى كۇبا ئاكرىيە و بلندىيا وى ۱۵۴۸ مەترە^(۱۰).

قى ھىلىي ژى گىرنگىيا خۇ يا فىزىوگرافى و مرۇقى ھەبە و وەكى دەقەرەكا قەگوھىزە، يان رۇھنتر بىژىن توخىبەكى نابقىرە ل نابقىرە دەقەرا چىيىيى و پىلدارىن ژىك جودا ژ لايىن خۇرستى و مرۇقى قە، ھەقدەم

كو خالا قىكگەھشتىن ل نابقىرە پىرئىيا پارىزگەھىن عىراقى و باژىرئى وى يە ژ لايەكى و جىھانا دەرقە ژ لايەكى دىقە، ئەقە ژى گىرنگىيا سەنتەرى پارىزگەھا دەھۆكى و جھى وى يىن كەشتىيارى زىدەتر لى دكەت و ب سەنتەرەكى گىرنگ دەيتە ل قەلمەدان ژ بەركو، ئىك: زۇرىيا جھ و دىمەنىن جىواز لى ھەنە، دو: نىزىكى پارىزگەھىن ژوورى يىن عىراقى يە و جىوازە ب سەنگا خەلكى خۇ و بلندىبوونا ئاستى ژبارى و كەلتۇرى و فىركرنى يىن خەلكى وى^(۱۱)، بىنرە نەخشە ژمارە (۱).

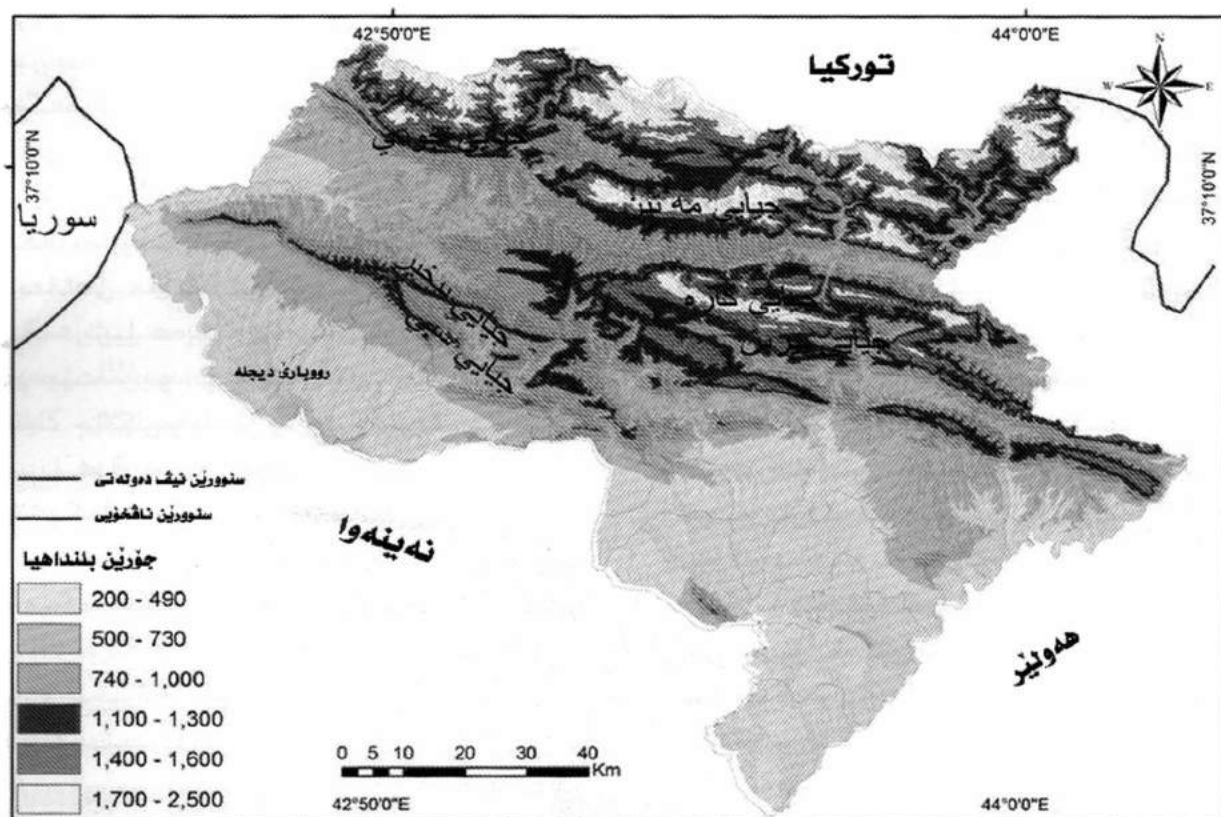
كىلەھى (روخار) يىن روويى عەردى (مظاهر سطح الارض): Relief

ھەمەرەنگىيا كىلەھىيىن روويى خۇرستىن عەردى، ب ئىك ژ ديارترىن بىنەمايىن جوگرافى يىن خۇرستى دەيتە ھژمارتن و قى بىنەمايى كارىگەرىيەكا ئەكتىف ل سەر پەيدابوون و پىشكەقتىن گەشت وگوزارى ل ھەر دەقەرەكى ھەبە^(۱۲)، كەسايەتىيا تۇپۇگرافىيا پارىزگەھا دەھۆكى ژى ب ھەمەجۇرىيا مەزىن يا كىلەھىيىن روويى عەردى وى و ب جوانىيا دىمەنىن وى يىن خۇرستى و زۇرىيا زىدەرتىن وى يىن ئاقى دەيتە دەيتە نىياسىن، كو ئەقە ب خۇ ژى دىتە يەكەبەكا تۇپۇگرافىيا كاملان ل ھەرىما كوردستانى يا دكەقتە دەقەرئى باكوور و باكوورئى رۇژھەلاتئى عىراقى^(۱۳)، كىلەھىيىن روويى عەردى يىن پارىزگەھى ژى ب سەر قان ھەر سى پىشكان دابەش دىن:

چىيىيىن پارىزگەھى ب دىرئىبوونا خۇرستىيا دو سرتىن چىيىيان دەيتە ھژمارتن، سرتا ئىكى سرتا چىيىيىن زاگرۇسە كو ژ نائف عەردى كوردستانا ئىرانى دەست پى دكەت، سرتا دووئى ژى چىيىيىن تۇرۇس يىن گەلەك ئالۇز و ئاسى نە كو ژ نائف عەردى تىركىيا دەست پى دكەت و بەرەف باژىرئى شىنگال دىرئى دىت ھەتا دكەھىتە نائف ئاخا سورىا ژ لايى وى يىن باكوورئى رۇژئاقا قە^(۱۴) و رووبەرى وى ل دۇرئىن ۲۳۷۲۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەبە ئانكو بەرامبەرى ۵٪ ئى ژ سەرانسەرى رووبەرى عىراقى^(۱۵).

نەخشەين (۲)

بلندىيا وى ۱۱۲۴ مەترە و ئىكە ژ جھين گەشتىارى يىن جوان و چىايىن خىرى كو بلندىيا وى ۱۴۷۰ مەترە ژ ئاستى روويى دەريايى پىكدهيت^(۱۱).

ژ بلى قان، تايبەتمەندىيا تۇپۇگرافيا پارىزگەھا دھۆكى ئەوھ كو ژ چىايىن ئاسى يىن بلند پىكدهيت و بلندىيا وان ل ناقبەرا ۱۵۰۰-۲۵۰۰ مەترانە، ھەر بۇ نمونە، چىايىن (سەرى ئامىدىن) كو ب بلندترين كۆپىن چىايى يىن پارىزگەھى دەينە ھژمارتن و لىكبادانين وى ب ھژمارا كۆپىن وى نە و نشىقى و ئەقرازين بەرۇك و بەتەنين وى گەلەك دىك، گەلەك جاران ژى ئەو ئەو لىكبادان نىزىكى ئىك دىن و قەبارىن وى يىن چىايى بەرفرەھ دىن و دۆل ونھالين ناقبەرا وان گەلەك تەنگ و كوور دىن و نىزىكى ھزار مەتران ژ ئاستى چىايى نىزىم دىن^(۱۲)، ھەربۇ نمونە، دۆلا مەزن يا ل ناقبەرا ھافىنگەھا سىلاقى و باژىرى ئامىدىن، دۆلا گەلىن دېھن ل ناحيا بامەرنى، گەلىن بالندا، چەلكى و.. ھتە.

دېتە توخبەكى سەقايى، نانكو نىزىكى ھىلا بارانن يا ۱۰۰ مللىمەترىيە، ب قى چەندى ژى ئەو دەقەر دېتە دەستىپىكا گۆھورىنى يا جۆرى رووھكى خۇرپىتى و پلا مشەبوونا وى رووھكى و جوونىن دەرامەتىن چاندنن كو دشىاندابە ب ئاوايەكى بەرفرەھ دىياقى پىشنىخستنا سامانى گەشتىارى دا بىتە ب كار ئىنان.

لى توخبىن باكوورنى قى كەمەرى بەرەف رۇژھەلات ب درىزىيا گەلىن (تانكزەرە) بەرفرەھ دىت و ل كىنارى راستى يى رووبارى (گومل)ى ب داوى دەيت و دېئۇنە قى پىشكى چىايى (تانغ دريا) و بلندىيا وى نىزىكى ۱۳۰۰ مەترابە، ب رەخ پا ژى پىشتەكا كەفرىن (تەحتى) ژرۇنئاقا بۇ رۇژھەلات دەرياز دىت و رىيا دھۆك - ئامىدىن تىرا دەرياز دىت^(۱۱)، ئەو پىشتا كەفرىن ژ چىايىن كارە ۲۱۱۰ مەترە يى گەلىن سەرسىنكى دكەفىتە بنيا وى و ژ چىايىن پىرس ل قەزا ئاكرى كو

ھندەك جاران سەقاي دەست د دەسنیشانكرنا جھين دەمبۇراندن و بىنشەدانين گەشتىارى دا ھەبە، ھەر بۇ نمونە، سەيرانگەھين: زاويتە، سەرسنكى، ئاشاوا، ئىنىشكى، سىلاقى و يىن دى و پلەيىن گەرمىن و سەمتا باى و بايى ھوبىن و بەفرارىن و فاكتەرىن دى ل بەرچاف دەينە ۋەرگرتن دەمى جھ و سازيىن گەشتىارى دەينە دىزايىنكىن^(۱۹)، جياوازييا سەقايى قى دەفەرا قەكۆلىنى ل سەر دكەين ئەو ھە كو سەقايى ۋى ل ھافىنى يى گەرم و ھشكە و ل زفستانى زى يى سار و بارانبى، ئەفە زىلى ھافىنگەھين سەرەكى يىن پارىزگەھا دھۆكى و فاكتەرى سەرەكى كارىگەريا خۇ ل سەر پلەيىن گەرمىيا پارىزگەھى ھەين تۇپۇگرافىيا، ھەرەسا ز بەركو دەفەر ز ئاستى دەريايى بلندترە، پلەيىن گەرمىن ز تىكرابىيا گىشتى نزمترن دەمى ئەو پلە دگەل پلەيىن پشكىن ناقراسىت و باشوورى عىراقى دەينە ھەقەركن و تىكرابىيا پلەيا گەرمىيا ھافىنى ل گەرمترىن ھەيقا ۋى ۋەرزى دگەھىتە نىزىكى ۳۲ پلەيا سەدى، ئەفە ز لايەكى، ز لايەكى دىقە زۇرى و ھەمەرەنگىيا رووھكى خۇرستى كارىگەريا خۇ ل سەر ھىناتى و نزمبوونا پلەيىن گەرمىن ھەبە^(۲۰)، ئەفە سەربارى كارىگەريا بايى ز باكوورى رۇژھەلات قە ز تركيا دەيت كو بايەكى ھوبىنە و دبىتە ئەگەرى ھوبىبوونا سەقايى ۋەرزى ھافىنى يىن پارىزگەھى، لى ل ۋەرزى زفستانى، پارىزگەھ ب ھندەك لايەنەن ھشكىن ئەورۇپا كارىگەر دبىت ئەفە سەربارى كارىگەرىن بايى باكوورى رۇژئاقا يى پلەيىن گەرمىن نزم دكەت و دگەھىنە دىن سەفرى دا، نەخاسمە ل پشكىن بلندىن دەفەرىن چىايى و ئەف ۋەرزە بەرۇفازى دەفەرىن دى يىن عىراقى ب ۋەرزەكى گەلەك سار دەينە ھژمارتن، پترىيا جاران زى تىشتى لى دبارىت بەفرە، نەخاسمە ل لايىن باكوورى رۇژھەلاتى پارىزگەھى ۋەكى دەفەرىن نىرۋە رىكان، بەروارى بالا، سرتا چىايىن: پىرسى، گارەى، مەتىنا و چىايىن شەرانىش و نىزۇرى^(۲۱) و ئەفە ب جھين گرنكىن گەشتىارى دەينە ھژمارتن و ھەر سال ھەتا

ل داۋىنى زى پىدقىيە ئامازى بگەينە بانىا (گوقەند) كو ز لايى خۇرستى قە ئىكە ز گرنكىن بانىين دەفەرى و دكەفەتە دوورترىن خالا لايى باكوورى پارىزگەھا دھۆك ل سەر توخىبى عىراقى — تركيا و بلندىيا ۋى بانىى ل ناقرەرا ۲۱۰۰-۲۳۶۰ مەترىيا كو ئەو زى پىكھاتەكى كەفرىيە و ب ھندەك بەتەنەن رك ھاتىيە دۇرماندۇردان و ب زەحمەتە مرۇف بىشت ب ساناهى ھەلباسكى ۋان بىت، ھەرەسا بەفر زى ب درىزيا ھەيقىن زفستانى و بەھارى ل سەر كۆم دبىت^(۲۲) و دىياندايە ز لايى گەشتىارىقە بۇ ھندەك چالاكى و يارىن ۋەرزى بىتە ب كار ئىنان، ھەر بۇ نمونە، بۇ گەريانى و بەرنخۇدانا دىمەنەن جوانىن كەفەين بەفرى و خۇخشاندىن ل سەر بەفرى و دەستكەفرى (ھەلباسكى- التىلىق) ز بەركو رووبەرەكى بەرفەرە ب خۇفە دگرىت و ب نشىقى يىن رك دۇرماندۇرداينە، ھەرەسا بۇ دەمبۇراندنى ب دىتن و نىچىركنا گىاندار و تەپروتلۇرىن كووقى^(۲۳) بىنرە نەخشەيى (۲).

سەقا (ئاف ۋەھا) Climate:

سەقا (مناخ) ب ھەمى رەگەزىن خۇفە فاكتەرەكى سەرەكىيە د چالاكىن گەشتىارى و ئاراستەكرنا براقا ۋى دا، قىتچا چ گەشتىارىيا ناخۇيى يان دەرفەيى بىت، خۇ ل سەر ئاستى سەيران و دەمبۇراندنى زى^(۲۴)، ئەفە زى ز بەركو ۋان رەگەزان كارىگەرىيىن ئىكسەر و نەئىكسەر د چالاكىن گەشتىارى دا ھەنە، ھەر بۇ نمونە، ھندەك رەگەزىن سەقاي ل پارىزگەھى ئەو ب خۇ رەگەزىن راكىشانا گەشتىارى نە و خۇشىيەكا لەشى و دەروونى بۇ مرۇقى (گەشتىارى) پەيدا دكەن ز لايەكى^(۲۵)، ز لايەكى دىقە زى و ل بن سىبەرا سەقايى گەشتارى گونجايى دەفەرى، د شىاندايە شىانين گەشتىارى يىن دى يىن خۇرستى و مرۇقى (چىا، دەرىياچە، رووبار، دارستان، دىمەنەن خۇرستى، جھين شىونىۋارى، رەۋشەنىرى و شارستانى) بىنە ب كار ئىنان كو ب فاكتەرىن باش بۇ ۋەرازا گەشتىارى دەينە ھژمارتن^(۲۶).

ئىك: كارلىكىيا گەرمىي دەستىشان دكەت، دو: دگەل رەگەزىن دى يىن سەقاي (گەرمى و باي) ل گەلەك دەقەرىن چىايى يىن پارىزگەھى رەگەزى ساخبۇونەقا سەقايى پىك دىنن و پىدقىيە ئەف جەھ بىنە چاقدان و ب ئاوايەكى دۇمدىرئ د بياقى گەشتىيارى دا بىنە ب كار ئىنان.

فەرە بىزىن كو دەقەرا قەكۆلىن ل سەر دەنتە كىن ژ لايى ژىنگەھى قە ب دەقەرىن پاقتىن عىراقى دەنتە ھىمارتن و بىنەمايىن وى يىن خۇرستى بەرھىنگارى پىسبۇونا ژىنگەھى و وىرانبۇونى نەبۇونە، ژ بەركو دەقەرەكا گەشتىيارىيە و پىشەسازىن گرانىن بەرمايك و گازىن ژەراوى يىن وان ژىنگەھى پىس دكەن كىم لى ھەنە، ھەرەسا ژ بەر جەھ وى يى جوگرافىي نەمازە و سەقايى وى يى ھوین و تۇپۇگرافيا وى يا بلند كو دىنە رىگر بەرامبەرى گەھشتىنا بايى رۇژئاقايى يى تۇزەكىيى بىابانا عىراقى (پارىزگەھا ئەنبار) و دەقەرا كەنداقى^(۱۴).

ژىدەرەين ئاقى Water resource:

ژىدەرەين ئاقى ل قى دەقەرا قەكۆلىن ژى دگىرت ئىكە ژ رەگەزىن راكىنشانا گەشتىيارى و گىرنكىيەكا مەزىن د پلاندانانا گەشتىيارى دا ھەبە ژ بەركو پەيوەندىيەكا موكم دگەل گەلەك لايەنىن چالاكىيا گەشتىيارى و ھەرار و پەيداىبۇونا گەشتىيارى قە ھەبە، پلەيا گىرنكىيا قى ئاقى ژى ژ لايى گەشتىيارى قە پىشتا خۇ ب گەلەك فاكتەران گەرم دكەت كو يىن ژ ھەمىان گىرنكىر ئەقەنە: (تاب، كوالىتى، تايبەتمەندىيا جەھىن ھەبۇونا وان، رەوشىن پەيوەندى ب بكارئىنانا وان قە ھەي)^(۱۵) و ئاف ب خۇ ژى دىبىتە فاكتەرى راكىنشانا گەشتىيارى بۇ جەھى گەشتىيارى، نەخاسمە ھەكە ل وى ژىنگەھا گەشتىيارى خىزمەت و كار ب ساناھىكرىن گەشتىيارى ھەبن داکو ھەك ژىنگەھەكا گەشتىيارى بىتە نىشادان ب ئاوايەكى ھەسا گەشتىيار بىشىن چالاكىيىن خۇ يىن گەشتىيارى يىن ئاقى (مەلەقانى، ئاقپاشدانكانى، نىچىرى و... ھتد.) ئەنجام بەن، ئەقە سەرىارى رۇلى وى د

دەمەكى درىژ ب بەفرى دنخاقتىنە و دىشاندايە بۇ يارىن گەشتىيارى بىنە ب كار ئىنان^(۱۶).

ژ قەكۆلىنا ھىلىن يەكسانىن گەرمىي ل پارىزگەھى (ھەرەكى وىستگەھىن سەقايى يىن پارىزگەھى بۇ مە ديار دكەن)، ھەردو ھەزىن ھاقىنى و زقىستانى ب ئاوايەكى رىژەي دىرئىن، ھەر بۇ نمۇونە، تىكراپىيا پلەيا گەرمىي ل ھەزىن زقىستانى (۵°) سەدىيە، ئەقە ل وى دەمى تىكراپا پلەيا گەرمىي ل ھەردو ھەزىن قەگوھىزىن پايىزى و بەھارى ژ (۱۵°) سەدى نابۇرىت، كو ھەردو ھەزى ب ئاوايەكى رىژەي دكورتىن.

ھەكە بىنەپىنە وان وىنەيىن ھەردو پلەيىن بلندىر و نىزمىن گەرمىي ديار دكەن، دى بىنىن ل ھەزى ھاقىنى پلا گەرمىي ب ئاوايەكى بەرجاڧ يا بلندە، ئەقە ل وى دەمى ل ھەزى زقىستانى سەرما ھند يا شىدايى نىنە و ژ نەخىشە و ھىلىن يەكسانىن گەرمىي ديار دىبىت كو دەمى ژ باشوورى پارىزگەھى بەرەڧ باكوور و باكوورى رۇژەلاتى وى بچىن پلەيىن گەرمىي نىم دىن، ھەرەسا ئىك ژ تايبەتمەندىيىن سەقايى دەقەرى ئەو ھەزىن گەرمىي بەرجاڧ د ناقتەرا پلەيا گەرمىي يا شەقى و رۇژى يا ھاقىنى ھەبە و ئەو ژىكجوداھى ل ھەزى زقىستانى كىم دىبىت، لى دو فاكتەر كەلەژانا تەھرا ھاقىنى كىم دكەن، ئىك: نافنجىيا شەھا رىژەيى كو ل ھەبىقن گەرمىن ھاقىنى نىزمىن ناسىت توومار دكەت و ل خىزىرانى دگەھىتە ۳۳،۱۱% ئ و ل تىرمەھى ژى دگەھىتە ۳۰،۶۹% ئ و ل تەباخى ژى دگەھىتە ۳۷% ئ. دو: بايى ھوینى چىاي و دۆل و نھالان يى پىرىيا جاران پىشتى نىقا شەقى دەھىت و پلەيا گەرمىي كىم دكەت و ھەوايەكى ھوین دەنتە خەلكى و گەشتىيارىن دەقەرى، ژ بەر ھندى، ھەبىقن ھاقىنى يىن پارىزگەھى ب ھەبىقن گەشتىيارى و سەيرانكرى دەنتە ھىمارتن^(۱۷)، ژ بەر ھندى، شەھا رىژەيى (الرطوبة النسبية)، پىشتى گەرمىي، ژ لايى گىرنكىي قە ب رەگەزى سەقايى يى دووى دەنتە ھىمارتن ژ بەركو رۇلەكى گىرنكى د دەستىشانكرنا رەھتى و چالاكىيا مۇقى دا ھەبە، ئەقە ژى ب رىيا،

بەرەف باشوورۇ رۇئافايى باژىرى دچىت و دگەھىتە رووبارى ھىشكەرۇيى ژ قىكگەھىشتنا گەلىن بىسىرى و دۇلا ھىتوونى ل باشوورۇ رۇژھەلاتى باژىرى پىك دەھىت و دىنە ئىك رىژگەھ و درژىتە ناف رووبارى دىجلە ل باكوورۇ باژىرى مووسل ب دووربا نىزىكى ۳۰ كىلۇمەتران.

ژ لايى باكوور قە سرتا چىايى كەمەكا و بىسكى و ژ رۇژھەلات قە گوندى بادى، چىايى سپىرىز و ژ باشوور قە باژىرى دھۆك و چىايى سىپى و ژ رۇئافا قە سرتا چىايى بىخىرى توخىبىن ھەوزىن وان رووبارىن نافىرى نە^(۱۸).

رەھەندى گەشتىارى ژى د قى بىافى دا ژ ئەنجامدانا چالاكى و پىزابوونىن جودا جودا ديار دىت، ژ وانا: مەلەقانى: دىئاندايە كەسىن مەلەقانىيان د چەمىن گەرمافا و سىندۇرى و كانىين خۇپىستى دا دكەن بىنە دىتن كو رىژبەكا بلىد يا كىرىتى د وان چەم و كانىيان دايە و ژ لايى نوژدارى قە ب كىر چارەكرنا گەلەك نەخۇشىين پىستى و گەھ و رۇماتىزمى دەھىن و دىنە جەھىن باش بۇ پىشنىخىستنا گەشتىارىيا چارەكرنى ژ نەخۇشىيان ئەقە ژ لايەكى، ژ لايەكى دىقە، دىئاندايە داروبار و گىيا و شىنكاتى و بىستانىن ل ھەردو رەخىن رووبارى دھۆك بىنە دىتن و ئەقە بىنە ئەگەرى وى چەندى گەشتىار ب ئاوابەكى بەرفرەھ قەسىت كەنى، سەربارى ھىدى، ئافا رووبارى دھۆك د چەپ وچىر و نھالىن جودا جودا را دچىت و دىمەنەكى خۇپىستىن جوان و دلغەكەر پەيدا دكەت و بوويە ئەگەرى بەلاقبوون و ئەنجامدانا ھەزا وىنەگرتن و ماسىگرتن و گەپانى، ھەروەسا ژ لايى گەشتىارى قە گىرنگىيا قى رووبارى د جەھى باژىرى دھۆك ب خۇ دايە دەمى رىژگەھا وى د ناف باژىرى را بەرفە باشوورۇ رۇئافا دچىت، ئەقە ژى بوويە ئەگەرى خۇشبوونا پلەيا گەرمىيا سەقاي، سەربارى قى، بايەكى ھوبىن ژ دەرى گەلىن دھۆك دەھىت، قى ژى باژىرقانىيا دھۆك پالدايە ب پرۇژى جوانكرنا قى رووبارى رابىت و كۆمەلگەھەكا گەشتىارىيا تمام ھەر ژ چاىخانە و گازىنو و خوارنگەھىن تايەت ب

خۇشكرنا سەقاي دا دەمى رووبەرىن ئافى بەرفرەھ بن يان بۇ ساخوونەقى ژ ھىندەك نەخۇشىيان دەھىنە ب كار ئىنان^(۱۹)، ھەر بۇ نموونە (كانىين كىرىتى = كانىين گۆگردى) ل گوندى (گەرمافا) كو پىر ژ دو كىلۇمەتران دوورى سەنتەرى باژىرى دھۆكى يە ل سەر رىيا كەقنا دھۆك - زاويەتە و دىتە ژدەرى سەركەكى ئافا دەرياچەيا دھۆك و پىشكەكا سكرى مووسل يا ب رەخ توخىبى وى يى باشوورۇ رۇژھەلات قە، ئەقە سەربارى ئافا ھەردو رووبارىن دھۆك و ھىشكەرۇي، دىجلە و خابوور، زى يى مەزن و ئافىن بەفر و بارانى كو ب گىرنگىرىن ژدەرىن سەركەكى بىن ئافا سەرعەرد و بىنەرد دەھىنە ھىمارتن^(۲۰).

ژدەرىن ئافى بىن پارىزگەھا دھۆك ب سەر قان پىشكان دا دەھىنە دابەش كىر:

ئىك: رووبار:

أ- رووبارى دھۆك:

رووبارى دھۆك، پىستى پرۇژى (چەم بەرەكات) ب ژدەرى سەركەكى دووى يى ئافا قەخوارنى بۇ باژىرى دھۆك دەھىنە ھىمارتن، د ھىندەك رەوشان دا ژى دىتە ژدەرى سەركەكى و ئىكانەيىن ئافا باژىرى دەمى پەمپىن (ئامىرىن ئافى بىن) چەم بەرەكات يا دكەقىتە رەخى راستى يى دەرياچەيا سكرى مووسل تووشى ژ كاركەقتەنەكا تەكىكى دىن، د سەعەتەكى دا تبابا ۲۰۰۰ مەترىن سىجايىن ئافى ژ ھەوزا رووبارى بۇ دھۆك دەھىنە پالدان و ھەوز ژ ھىمارەكا چەمان^(۲۱) (رووباران) پىك دەھىت، لى چەمىن سەركەكى چەمى گەرمافايە ب درىژىيا (۲۹،۴۰۰ كم) ان يى ژ باكوورۇ رۇئافا دىت و چەمى سىندۇرى يە ب درىژىيا (۱۰،۴۰۰ كم) ان يى ژ باكوورۇ رۇژھەلات دىت، كانىين بەردەوام ژى بىن رىژبەكا بلىد يا كىرىتى تىدايە ئافى ددەنە قان ھەردو چەمان، ژ بەر ھىدى، ب درىژىيا سالى ئاف ژ بەر دچىت و پىستى ھەردو چەم دگەھنە ئىك، رووبارى دھۆكى پىكدىين كو ئەقە ژى د ناف باژىرى دھۆك را بەرفە باشوور دچىت و باژىرى دكەتە دو پىشك و پاشى

دىمەنن دلشەكەر و جھين جوانين وەسا كو گەلەك
بنەماين گەشتياري بۇ راكىشانان گەشتياريان بۇ
دەقەرى لى ھەين، ھەرچەندە گەلەك ژ وان دېرنياس
نينن و د بياقى گەشتياري دا نەھاتينە ب كار ئينان.
ھەرەسا ل ناف عەردى پارىزگەھى، رووبارى دىجلە
تېكەلى دو چەمىن دى يىن گرنگ دىبىت كو ئەو ژى زى
يى مەزن و خابوورن و ھەردو ب رووبارىن ھەردەمى يىن
ئافا وان ھەر دزەلىت دەينە ل قەلەمدان و تبابەكا
مەزن يا ئافا رووبارى دىجلە كو نىزىكى ۵۶٪ يى ۷
كۇما ئافا وى رووبارى ژ چەمىن دى دەيت و رىزا مايى
ژى (ئانكو ۴۴٪) ئ ئەو ئافە يا ل ناف عەردى تركيا
دەيتە د ناف وى رووبارى دا^(۳۳).

ج- رووبارى خابوور:

رووبارى خابوور ژ بلنداھيىن (شەرىفان مەھمەدان)
و (دەريا نوداغ) يىن دكەقىتە باشوورى رۇژھەلاتى تركيا
دزىت و نىزىكى ۳۰۰-۳۵۰ مەتران ژ ئاستى رووبى
دەريايى بلندترە، رووبەرى گىشتىي حەوزا رووبارى ۱۶۱۸
مەترىن چوارگۆشەيە، لى درىژيا وى ل ناف عەردى
پارىزگەھى ۱۶۰ كىلۆمەترە و نزمى و بلنداھى يىن
پك لى ھەنە، ھەر بۇ نمونە، ۷۵٪ ژ رووبەرى رووبارى
دەقەرەكا چىايى يا ئاسى يە و رووبەرى مايى ژى
دكەقىتە عەردى بانى يى پارىزگەھى، رووبارى دىجلە ل
باكوورى گوندى (جالىك) دەيتە ناف عەردى عىراقى
و دۇلا (نھالا) وى ھەتا دكەھيتە باژىرې زاخۇ گەلەك
يا ب چەپ وچىرە^(۳۴).

ئافا نھالا (سەرەروو) ل باكوورى چىايى مەتىنا
ل رۇژھەلاتى و ئافا دۇلا بانىا (سپنە) يا رۇژئافا ل
باشوور دەيتە د ناف دا و پىشتى دەيتە ناف توخىيى
بەرەف رۇژئافا پاشى بەرەف باكوورى رۇژئافا چەپ
دەت و رووبارى (رووگەرم) درىژىتە د نافدا و د ناف
نھالەكا خاروقىچ را دچىت ھەتا ژ باژىرې زاخۇ دەرياز
دىبىت، پاشى بەرەف رۇژئافا دچىت ھەتا دكەھيتە
رووبارى (ھىزل) ل دۇرىن نەھ كىلۆمەتر و نىشان ل
رۇژئاقايى باژىرې زاخۇ و ئافا ھۇمارەكا شىف و نھالان
درىژىتە د ناف دا، ژ وانا: نھالا شەرانىش كو سىلاف

خوارىن سەرى و جھين بىنقەدانى لى ئافا بكتە،
سەريارى قى ھەمىن، ھەر ب ئافا رووبارى دەھۆك دو
سىلاف ل دەرى گەلىن دەھۆك ل جھين گەلەك
بلند ھاتينە چى كرن و دىمەنن دەقەرى جوانتر لى
كرە^(۳۹).

ب- رووبارى دىجلە:

سەروكانىين قى رووبارى دكەقنە باشوورى
رۇژھەلاتى تركيا و ژ دو سەروكانىين سەرەكى پىك
دەين، يا ئىكى: سەروكانىيا رۇژئافا كو دىژىن دىجلە
و ل باژىرې ئامەدى (دىبارەكرى) ل باكوورى دەرياپچەيا
(كوچەك) ھ و ۱۰۰۰-۲۰۰۰ مەتران ژ ئاستى رووبى
دەريايى بلندترە^(۴۰)، لى سەروكانىيا رۇژھەلات يا ئافى
دەتە ھۇمارەكا چەمان كو يىن ژ ھەمىان گرنگتر
(باتمان سوو) يە يى ژ چىايىن ھەكارى دزىت و (كارزان
جاي) و (بۇتان سوو) و (ھازر) ھ يى ژ چىايىن ھنداقى
پىشكا باشوورى بەھرا وانى دزىت، بلندىيا حەوزا
رۇژھەلاتى يا دىجلە ل نافقەرا ۲۰۰۰-۴۰۰۰ مەترىيە
و ل ھندەك پىشكان ژى نىزىكى ۵۰۰۰ ھزار مەترىيە
ژ ئاستى رووبى دەريايى، پىشتى سەروكانىيا رۇژئافا
دكەھيتە يا رۇژھەلات، رووبار بەرەف باشوور پاشى
بەرەف رۇژھەلات دچىت و ل نك گوندى پىشبايرى
دەيتە ناف توخىيى عىراقى^(۴۱).

درىژيا رووبارى دىجلە ھەر ژ قىنگەھىشتنا
ھەردو رووباران و ھەتا توخىيى عىراقى — تركيا ۱۰۰
كىلۆمەترە و رووبەرى حەوزا رووبارى دىجلە و چەمىن
وى ب نىزىكى ۲۵۸ ھزار كىلۆمەتر چوارگۆشە دەيتە
تەخمىن كرن و گەلەك باران و بەفر لى دبارىت و
تېكرىيا بارانبارىنا سالانەيا ل سەر وى حەوزى ۸۰۰
(ملم) ھ، ھەرەسا ئافا سالانەيا درىژىتە رووبارى و
ھەمى پىشكىن وى ب ۴۸،۷۰ مىليار مەترىن سىجا
دەيتە تەخمىن كرن^(۴۲).

رىزگەھا رووبارى دىجلە تەنگ و كوور دىبىت دەمى
دەيتە ناف توخىيى پارىزگەھى و كەفر و تەحت و
خاروقىچى و سىلاف و شىركىن ئافى لى مئشە دىن،
ئەفە دگەل خورسىتى دەقەرى دىنە ئەگەرى پەيدابوونا

د- رووبارى زى يى مەزن:

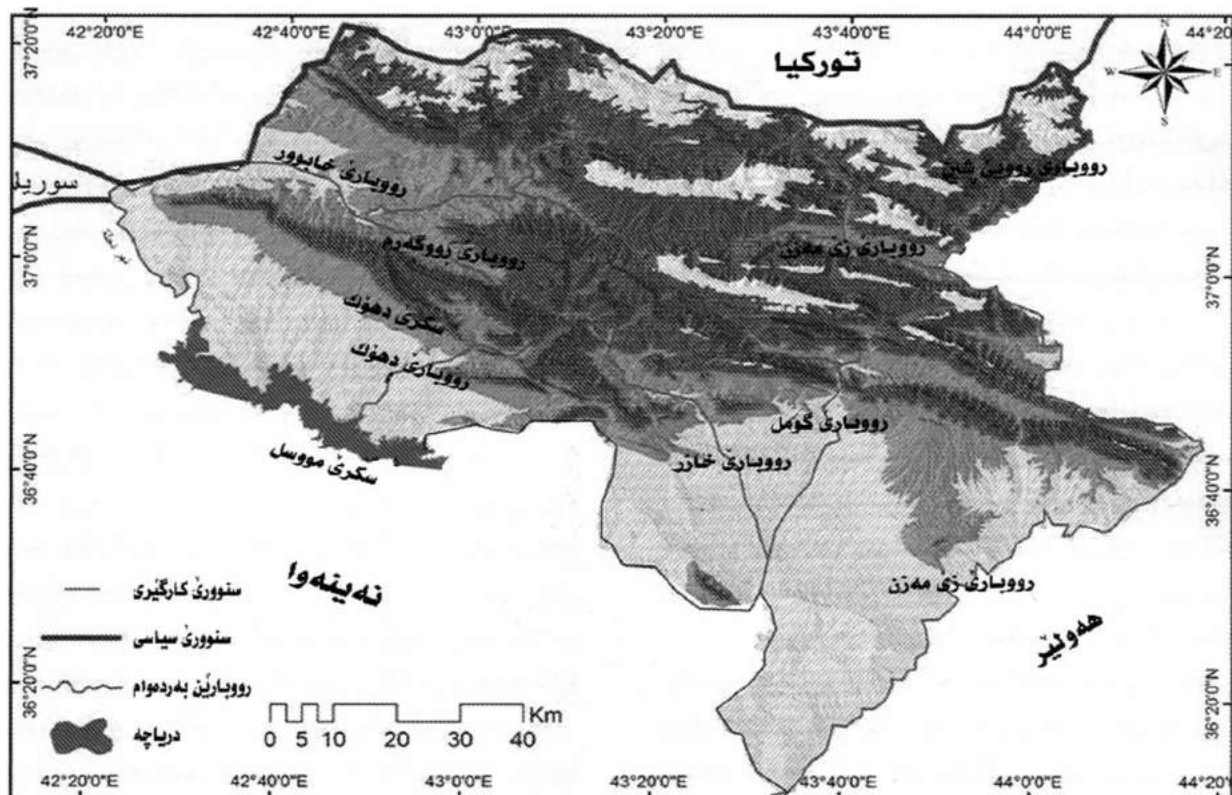
زى يى مەزن (زى بادىنان) ب گرنكترىن چەمىن رووبارى مەزن دەھىتە ل قەلەمدان، ھەرھەسا ئەو ئىكە ژ وان رىزگەھىن رووبارەنە يىن د ئاف ئەمدى پارىزگەھى را دەرياز دىن و ئەو رووبار ژ سرتەكا چىيى يا ئاسى يا فرەئاراستەيا دكەھىتە پشكىن بلندىن رۇزھەلاتى ھەوزا دىجلەي دزىت، كو ئەو زى پشكەكە ژ بلنداھىن (ھەكارى) كو بلنداھىيا وان ب پتر ژ ۴۰۰۰ ھزار مەتران ژ ئاستى روويى دەريايى دەھىتە تەخمىن كرن^(۳۷).

ل دەستپىكى ئافا وى رووبارى ژ باكوور بەرھەف باشوور ل نك دۆلەكا چىيى يا تەنگ يا دكەھىتە دەفەرەكا بلنداھى و نزمى يىن رك لى ھەين دزەلەيت و ئافا گەلەك دۆل و نھالان دەھىتە سەر، پاشى بەرھەف رۇزئافا پاشى جارەكا دى بەرھەف باشوور چەپ دەدەت و

و سەيرانگەھەك لى ھەيە، نھالا بىجۆ، پشنتى دكەھىتە ھىزل رىزگەھا وى بەرفرەھ دىبەت و ئافا وى بەزەكتر لى دەھىت ھەتا درزىتە رووبارى دىجلەي ل باكوورى گوندى پىنشايرى^(۳۵).

فرەھىيا رووبارى خابوور ل دەمى لەھى و لىمىشتان ل ئاقبەر ۲۷۰-۳۶۰ مەترىيە و ئافا وى رىزەيا ۲،۲۱٪ زى ئى ژ كۇما ئافا رووبارى دىجلە پىك دىنەيت و لەزاتىيا ئافا رووبارى ل نك بازىررى زاخۇ دكەھىتە ۱،۳۴ مەتران د چركەيەكى دا، ئەفە ل وى دەمى ئەف لەزاتىيە د رەوشا مەزاختنا بلندا ئافى دا دكەھىتە ۲،۳۱ مەتران د چركەيەكى دا، ھەرھەسا پرا بەرى (پرا دەلال) (كول ئاف خەلكى ب پرا ھەباسىكى بەرنىاسە) دكەھىتە رۇزھەلاتى بازىررى زاخۇ و ل سەر رووبارى خابوورى يە ب ئىك ژ جەھىن شوپىنوارى و گەشتىيارىن گرنك دەھىتە ل قەلەمدان و گەشتىيار ژ ھەمى دەفەرەن عىراقىن قەست دكەنى^(۳۶).

نەخشەيى (۳)

پىرىيا جاران دەرىجەيىن دەستىرد ل كوردستانى ل دەقەرىن چىيى و نىف چىيى دەينە دانان ئەقە زى ب رىيا دانانا سكران ل وان دەقەران، ھەر بۇ نەموونە سكرىن ل سەر ھندەك چەمىن رووبارى فورات و رووبارىن دى ھاتىنە دانان بووينە دەرىجە ل دەرىن چىيى يىن خۇرستەكى دلشەكەر ھەين، ھەر بۇ نەموونە، ھەردو دەرىجەيىن سكرى دەۋك و مووسل، ھەرە بىزىن زى قى داويى داخووزيا جىھانى و خۇجھى ل سەر دەقەرىن گەشتىارى يىن ئاقى زىدەبوويە و ئەو داخووزى نىزىكى ۱۵٪ ئى ژ كۇما گەشتىارىيا جىھانى بوويە^(۴۳).

۱- دەرىجەيا دەۋك:

ئەق دەرىجەيە نىزىكى دو كىلۇمەتران ل باكوورى سەنتەرى بازىرى دەۋكى يە ل دەرى گەلىن دەۋك ل سەر رووبارى دەۋك پىشتى ھەردو چەمىن سىندۇرى و گەرماقا دگەھنە ئىك، ئەقە سەربارى سەروكانىن دى يىن ئاقى ژ كانىن كىرىتى يىن ب درىزىيا سالى ئاقا وان بەردەوامە^(۴۴).

دەرىجەيا دەۋك رووبەرەكى ئاقىيە و ژ ئاقاكرنا سكرى دەۋك پەيدا بوويە و ئاقاكرنا وى سكرى و پاشبەندىن وى ل سالا ۱۹۹۰ ئى تمام بووينە، درىزىيا سكرى ۱۱۳ مەتر و بلندىيا وى ۱۴ مەترە، لى بلندىيا روويى سەرقەبى ئاقا سكرى ۱۴۰ مەترە ژ ئاستى روويى دەريايى و شىيانا قەگرتنا ۵۲ مىلۇن مەترىن سىجايىن ئاقى ھەيە، ژ وى زى ۴،۳۹ مىلۇن مەترىن سىجايىن ەمبارا مرىيە و رووبەرى سكرى ل دۇرىن ۱،۸ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.

ئارمانجا سەرەكى ژ ئاقاكرنا سكرى قەگرتنا ئاقا بەفر و بارانىيە ل ھەردو ۋەرىن زىستانى و بەھارى و بەردانا وى يە ب ئاۋايەكى رىكخستى ل ۋەزى ھىشىكى ھاقىنى بۇ ئاقدانان نىزىكى ۱۱ ھزار دۇنەمىن ەردى ل ھەردو دەشتىن مالتايى و سىمىلى، ھەروەسا ب كارىننانا ئاقا وى يە بۇ خودانكرنا ماسىيان ل ئاقا ھەوزا سكرى يا ئاقا وى رىزەيەكا بلند يا خوۋى يا كىرىتى تىدا ھەي، دىسا بۇ ئاقاكرنا گوندەكى

بەرەق نەھالەكا تەنگ يا گەلەك ب چەپ وچىر دەلەيت، پاشى ل رۇزئاقىن گوندى (چالى) يا دكەقەيتە باكوورى قەزا ئامبىدى دەريازى ئاق توخىبى عىراقى دىبى^(۴۵)، پىشتى ھىكى د كۇمەلگەھا دىرەلوكى را دەرياز دىبى و قەستا باشوورى رۇزھەلات دكەت و چەمى (روويى شىن) درىتتە د ئاق دا^(۴۶) و پىشتى چەمى (سپنە) يى رۇزھەلات دگەھىتى، بەرەق باشوورى رۇزھەلات د ئاق چىايىن شرىن و پىرس دچىت و د دەقەرا بارزان را دەرياز دىبى كو ئەو توخىبەكى ئاقبەرە ل ئاقبەرا توخىبىن پارىزگەھى دگەل پارىزگەھا ھەولير و دەقەرەكە ب ھاقىنگەھىن جوانىن (ۋەكى پىرس و گەلىن زەنتە) يىن قەزا ئاكرى ئاقدارە^(۴۷).

درىزىيا رووبارى زى يى مەزىن نىزىكى ۳۹۲ كىلۇمەتران و پانىيا ھەوزا وى نىزىكى ۵۸۱۰ ھزار كىلۇمەتر چوارگۇشەيە و ۱۴٪ ئى ژ ئانكو نىزىكى ۱۱۱۰۰ كىلۇمەترىن چوارگۇشە ل دەرقەى توخىبىن ھەرنما كوردستانى يە، لى رووبەرى مايى يى زى يى مەزىن د ئاق ەردى ھەرىمى دايە ژ وانا زى ل پارىزگەھا دەۋكە، مەزاختنا سالانەيا ئاقا زى يى مەزىن نىزىكى ۴۲۹ مەترىن سىجايە د چركەبەكى دا، ھەروەسا تىكرىيا ئاقا سالانەيا ل سالىن ۱۹۶۰-۱۹۹۰ ئى بۇ دەھات ۱۳،۸۳ مىليار مەترىن سىجا بوو^(۴۸)، ب دەھان چەمىن دى زى ھەنە ئاقا وان ژ بلنداھىيىن سرتا چىايىن (گارە، مەتىنا، بەروارى بالا، شەرانش، ئاكرى، پىرس) دزىت ھەر بۇ نەموونە، چەمىن، سپنە، گۇمل، شەرانش، نەنەك، مارسىس، برىشو (زەنتە) و كانى ماسى، سەربارى ھەردو چەمىن ھىزل و روويى شىن يىن ژ باشوورى كوردستانا تركىيا دزىن^(۴۹) بىرە نەخشەيى ژمارە (۳).

دوو: دەرىجەيىن پارىزگەھا دەۋك:

دەرىجەيىن دەستىردىن (دەستىكرىن) ل دەقەرا قەكۇلىنى ھەين ب ژىدەرىن سەرەكى يىن ئاقى دەينە ھىمارتن و بنەمايىن گەشتىارىن مەزىن بۇ كاركرنى ل سەر بزاقا گەشتىارى ل دەقەرى ب ھەمى جۇرىن وى قە ھەنە، دەينە تىبىنى كرن زى كو

بشېت بگهھىتە كانىيىن كىبرىتى يىن گەرماقا و ئەو كانى وەك جھەك بۇ ساخلەمبوونى و بۇ چارەكەرنى ژ نەخۇشسىيان و وەك جھىن گەشتىيارى يىن دەقەرئى بىتە ب كار ئىنان و پاركەكا گەشتىيارى ل گىزىرتى ل نىقا دەرياچەيى (گرى عەمى) بىتە دانان و يەختەكا (گەمىيەكا) گەشتىيارى بىتە پەيدا كرن داکو ل گەپىانين ل نىقا دەرياچەيى بىتە ب كار ئىنان و وەرزشىن ئاقى بىتە كرن، وەكى ئاقپاشدانكانى (تجذيف) ل سەر ئاقى و مەلەقانى و نىچىرى و يارىن دى يىن وەرزشى.

ھەرۋەسا دىشاندايە وزەيا كارەبى ژ ئاقا سكرى دھۆك ژ رەخى دەرقەيى تۇنىلا ئاقدانى بىتە بەرھەم ئىنان ئەقە ژى پىشتى ب كوورىيا نىزىكى ۳۰ مەتران ل بن رووبەرى سەررقەيى ئاسايى يى عەردى ھەلكۇلان د ويستگەھى دا دەھتە كرن و دىشاندايە ل پاشەرپۇژى ۲،۱۰۰ مىكاواتىن وزەيا كارەبى ژى بىتە بەرھەم ئىنان^(۴۷).

ب- دەرياچەيا سكرى مووسل:

دەرياچەيا مووسل رووبەرەكى ئاقىيە ژ ئافاكرنا سكرى مووسل پەيدا بوويە و دكەقتە باكوورى رۇژئاقايى مووسل، ھەرۋەسا ل باشوورى رۇژئاقايى باژىرى دھۆكە، ل دۇرىن ۳۶۰۰ مەتران دىرژ و ۱۳۱ مەتران بلندە، لى بلندىيا ئاستى سەررقەيى ئاقا سكرى دگەھىتە ۳۳۶ مەتران ل سەر ئاستى روويى دەريايى، شىانا بلندا سكرى بۇ قەگرتنا ئاقى ۱۲،۵ مىليار مەترىن سىچايە، لى تبابا عمباركەرنى دگەھىتە ۱۱،۴۳ مەترىن سىچايىن ئاقى و دىشېت د چركەبەكى دا ۵۶۰۰ مەترىن سىچايىن ئاقى بەمەزىتخىت^(۴۸).

ئارمانج ژ دانانا وى سكرى كۇنتىرۇلكرنا ئاقا رووبارى دىجلە بوو بۇ پاراستنى ژ مەترسىيا لەھى و لىمىشتان و بۇ ئاقدانا عەردىن بەرفرەھىن چاندنى و بەرھەمئىنانا وزەيا كارەبى بوو بۇ دەقەرئى باكوورى عىراقى، ھەرۋەسا بۇ چىكرنا دەرياچەبەكا دەستكرد بوو ل جھەكى نىف چىايى يى رووبەرىن بەرفرەھىن پارىزگەھا دھۆك و مووسل ب خۇقە دگىرىت و دىبىتە

گەشتىيارىيە ل رەخ وروپىن سكرى، ئەقە سەربارى ب كارئىنانا ئاقا وى بۇ چاندنا گەلەك جۇرىن فىقى و جۇرىن گىاي (زەرزەواتى) داکو ب دىرژىيا سالى ھەبن و بۇ خودانكرنا گىاندارىن چىايى و پەيداكرنا كارى ل جھ و سازىن گەشتىيارى يىن دەھتە پىشېنى كرن ل دووف پلانان و ل دووف پىشېنبارىن ھەر ئىك ژ وەزارەتا ئاقدانى ب ھەماھەنگى دگەل سازىيا گىشتىيا گەشتىيارى و سەفەرى ل سالىن ھەشتى يىن سەدساللا بۇرى پىشكىش كرىن بىنە ئافاكرن، لى پىرىيا وان پىشېنباران ژ بەر رەوشىن پەيوەندىدار ب ئىمناھى و سەربازى يىن ل دەمىن بۇرى دەقەر تىرا دەرياز بووى نەھاتنە ب جھ ئىنان، ژ بلى پىرۇژى سكرى يى ئاقا قەخوارنى دەتە باژىرى دھۆك و رەخ وروپىن باژىرى^(۴۹).

پىشتى ساللا ۱۹۹۱ ئ دەرياچەيا سكرى دھۆك بوويە ئىك ژ جھىن گەشتىيارىن سەرەكى ل باژىرى دھۆك، ئەقە ژى ژ بەر جوانىيا جھى وى و ھويناىيا سەقايى وى و ژ بەر گەلەكىيا ژىدەرىن وى يىن ئاقىيە كو ئەو ژى رووبارى دھۆك و ھىكەپۇ و ژ بەر زۇرىيا ئاقىن وى يىن كانزايى يە، ل سەر قى بنواشەي، پىدقىيە ئەف سامانى ژىنگەھى بىتە ب كار ئىنان و چاقدان لى بىتە كرن و بىتە پاراستن و ل سەر بنەمايىن ھۇنەرى بىتە ب كار ئىخستىن ب ئاوايەكى وەسا د خزمەتا وەرار و گەشەپىدانا گەشتىيارىيا دەقەرئى دا بىت^(۴۱).

تۇكە ل قى جھى گەلەك جھىن بىنقەدانى و گازىنۇ و خوارنگەھىن خوارنىن سەرىن و فرۇشگەھىن (كىشكىن) ئەھلى ل ھەردو رەخىن گەلى ل سەر رىيا دچىتە دەرياچەيى ھەنە، ئەقە سەربارى سەيرانگەھا گەلى و باخچە كو ئەقە ھەمى رحەتى و خۇشىيەكى بۇ سەيرانى و گەشتىياران پەيدا دكەن و چەندىن جۇرىن خوارن و تەزىياتى و قەخوارنان پىشكىشى وان دكەن.

ل سەر قى بنەمايى مە بەھس كرى، وەسا دىبىن، كو پىدقىيە پىشتى پەيداكرنا پىگوھۆپەكى دى بۇ ئاقا قەخوارنى بۇ باژىرى دھۆك، ئاقا قەگرتىيا سكرى ل ھندەك جھان بىتە كىنم كرن ھەتا مۇق

ئاف را دەرياز دىت كارىگەريا خۇ ل سەر ھەبە، لى تىتى گىنگ بۇ بابەتى مە رۆلى وى ئافىبە د چالاكىيا مروفى دا، ژ وانا ژى چالاكىين دەمبۇراندنى و گەشتىارى، ئەفە ژى ب رىيا دياردا كانىين كانزايى و كانىين گەرمين ل دەفەرىن جودا جودا ھەين و گىردايى رەوشىن خۇرستى نە و ئەو رەوش ژ جەھەكى بۇ جەھەكى دى يى پارىزگەھى دەنتە گوھورين، ھەرەسا ب كارىنانا فان ب ئاوايەكى وەسا د خزمەتا بزاقا گەشتىارى و ھەرار و دانانا وان سازى و خزمەتان دا بىت يىن پەيوەندى ب قى جۇرى گەشتىارىن قە ھەين.

دشاندايە ژى ئافا ژىزەھىيا پارىزگەھى ل سەر فان جۇران بىتە دا بەش كىر:

۱- سەروكانى و كانىين ئافا تامخۇش (ئافا فەخوارنى):

پارىزگەھدا دھۆك ب زورى و مشەبىيا جەين ئافا سەروكانى و كانىين ئافا تامخۇش ئافدارە و ھەبوونا وان بووينە تەوەرئ سەرەكىن زىانا مروفى ھەتا پلەبەكا وەسا ھەبوونا وان سەروكانىيان بۇشاتبىيا ئاكنجىيان ل پىرىيا دەفەرىن پارىزگەھى و جۇرى ژيارا وان و بەرھەمى وان يى ئابوورى دەستىشان بىكەت، ھەرەسا ھەتا پلەبەكى ژى ئاكنجى گىردايى دابەشبوونا جوگرافىيا وان ژىدەرىن ئافى نە، ھەرەسا جۇرى فان ئافان ژى ب جۇرەكىن ناياب بۇ ب كارىنانا مروفى دەنتە ل قەلەمدان و ژ باشتىرىن جۇرىن ئافى يە ل كوردستانى ب تايبەتى و ل عىراقى ب گىشتى ژ بەرگو رىزەبەكا كىم يا خوئ يا ھەلبىيا (ب رىزا ۲۴۰-۳۵۰ مىللىگرام د لىترەكى دا) د ئاف ئافا وى دا ھەبە^(۱) و ئافەكا زەلالە و تبابەكا ئافنجى يا ماددىن كىمىياوى و فىزىياى و بەكتىرئولۇجى تىدا ھەنە و پىرىيا جاران ب كىر فەخوارنى ھەتا بۇ كاروبارىن ئافمالى و ب كارىنانىن پىشەسازى دەنتە و ب سەدان ژ فان كانى و سەروكانىيان ھەنە و ھەر ئەون يىن ل باژىر و ھافىنگەھىن بەرەلاقىن پارىزگەھى ھەين، ھەر بۇ نمونە و يىن ژ ھەمىان گىرنگىر: ل بامەرىن،

جەھەكى جوان و بالكىش و گەشتىار دى شىت ب خۇشى و رحەتى دەمى خۇ يىن قالا لى ببورىنىت و يارى يىن وەزىشى يىن ئافى و چالاكىين دەمبۇراندنى بىكەت، ئەفە سەرىارى زىدەكرنا سامانى ماسىيان. سىكر و دەرياجەيا مووسل بىنەمايىن راکىشانانا گەشتىارى لى ھەنە و ھەر كەسەك دىت ب ساناهى بگەھىتىن، چونكى ل جەھەكى باشە ل سەر وى دوريانا نىفدەولەتيا عىراقى ب تركيافە گىرى دەت ژ مووسل بۇ زاخۇ، ئەو دەرياجە دكەفیتە لايى چەپى يى رووبارى دىجلە و ل دۇرىن ھەفت كىلۆمەتران دوورى رىيا گىشتىيە^(۲).

ھەرچەندە ژى دەرياجەيا سىكرى مووسل رووبەرەكى مەزن ھەبە كو نىزىكى ۱۰۰ كىلۆمەتر چوارگۇشەبە و ەردەكى بەرفرەھى پارىزگەھدا دھۆك ب خۇفە دگىرت ل سەر توخىبى وى دگەل پارىزگەھدا مووسل (نەينەوا)، لى كارگىرىيا پارىزگەھدا دھۆك ئەو شىيانىن خۇرستى بۇ چالاكىرنا بزاقا گەشتىارى ب كار نەئىيانە، ژ بلى پىرۇژى چەم بەرەكات يى بۇ ئافا فەخوارنى بۇ باژىرى دھۆك و دەوروبەرىن وى و بۇ ئافدانا ھندەك ەردىن چاندنى ل دەردۇرىن دەرياجەين دەنتە ب كار ئىنان، ژ بەر ھندى، پىدقىبە لايەنىن تايبەتمەند ل پارىزگەھى ھەماھەنگىن دگەل وەزارەتا باژىرقانى و گەشت وگوزارا ھەرىما كوردستانى بىكەت و ب رزى دەست ب دانانا پلانين پىشئىخستنا كەرتى گەشتىارى ل دەفەرى بىكەت، ئەفە ژى ب رىيا پەيداكىرنا شىيانىن ماددى و كار ب ساناهىكىرىن پىدقى بۇ دانانا گەلەك پىرۇژەين گەشتىارى و خزمەتكارى و زىدەكرنا رووبەرىن كەسك و ب كارىنانا ئافا دەرياجەين بۇ خودانكرنا ماسىيان و ئەنجامدانا ھندەك يارىن وەزىشى يىن ئافى و نىچىرى و ئىنانا يەختەكا(گەمىەكا) گەشتىارى بۇ فەگوھاستنا گەشتىاران و سەيرانكرنى ل نىقا دەرياجەين و.. ھتد^(۳).

س: ئافا ژىزەھى (بەھەد):

گىركىيا ئافا ژىزەھى ل دووف بىكەھاتا وى يا كىمىياوى يان ژى ل دووف جوداھىيا پلەيا گەرمىيا وى يە، ھەرەسا تەخا كەفەر و تەحتىن ئەو ئاف د

وھكى ھۆيىن فەگھواستىن و ھەواندىن و كادىرنى گەشتىياري و نوژدارى يىن تايبەتمەند د قى بياقى دا بيت، ھەرھەسا ژ بەر كىمىيا ژىرخانىن وھكى نەخۇشخانە و بىنگەھىن ساخلىمىن و خىزمەتىن دى يىن گەشتىياري و لاوازييا ھۆيىن راگەھاندىن بيت بۇ رىكلامكرىن بۇ قان جھان و لاوازييا رىكخستىنا جھىن ئاڧا كانزايى بيت ل دووق پىدقى و ب كارئىنانا وئ ئاڧى، ئەڧە ژى دىبىتە ئەگەرئى ھىندئى چاڧدان و ب كارئىنانا قان جھىن گىرنگىن گەشتىياري يا كىم بيت، ژ بەر ھىندئى، فەكۆلىنا ژىدەرىن ئاڧى ل پارىزگەھى و پۆلىنكرىنا شىيانىن وئ يىن گەشتىياري گىرنگىيەكا مەزىن ھەيە، ئەڧە ژى ژ بەر وئ پەيوەندىيا موكم يا ل ئاڧىرا چالاكىيا گەشتىياري ژ لايەكى و ژىدەرىن ئاڧى ژ لايەكى دىڧە ھەي^(۵۷). بىنيرە نەخشەيى ژمارە (۳).

بەرگى رووھكى (كەڧەرى) رووھكى - الفطاء النبائى:

بەرگى رووھكى، قىچا ج رووھكى خۇرستى بيت يان داروبار بن بۇ گەشتىياريى ھاتبەنە چاندن، ژ بەر گەلەك ئەگەرەن، دىنە ئىك ژ پىنكھاتىن گىرنگىن گەشتىياري، ژ وانا، جوانى و گەشتىيەكا دلڧەكەر ددەنە ژىنگەھى خۇرستى، نەخاسمە ژى بۇ سەنتەرىن گەشتىياري و ئەڧ داروبارە ھارىكارىن د كىمكرىنا تەحرا ھافىنى و سىروسەڧەما زڧىستانى دا دكەن، ھۆسا سەڧايەكى ساخلىمىن لەشخۇشكەر ددەنە خەلكى و ژىنگەھى دپارىزن ب ھەڧبەركرىن دگەل ەردىن دى يىن بىن داروبار، ئەڧە ژ بلى ئەڧ داروبارە دىنە ژىدەرىن گەلەك پىشەسازىن قەگۆھىز، ژ وانا: پىشەسازىن خوارنى و پىشەسازىن فۆلكلورى يىن مىللى، ھەرھەسا دىنە پەناگەھىن خۇرستى بۇ گەلەك گىاندار و بالندەيىن كووقى كو ئەڧە ب خۇ ژى ئىكە ژ بىنەمايىن گەشتىيارييا خۇرستى^(۵۸).

بەرگى رووھكى يىن پارىزگەھى ژى ئەڧىن خوارى ب خۇڧە دگىرىت:

شەرمىن، بازلان، سيارەتىكا، كانىيا مالا، سەرسىنكى، قەدشنى، سولاقى، شەرانش، كانى زەركى، مەمى يى، مىرا و.. ھتد^(۵۹).

ب- كانىيىن ئاڧىن كانزايى:

گەلەك كانىيىن كانزايى ل دەڧەرىن جودا جودا يىن پارىزگەھى ھەنە و ھژمارا وان ژ دەھ كانىيىن زىدەترە، ھندەك ژ وان ب كىر قەخوارنى و چاندنى ھندەك ژى ب كىر خۇششستنى و چارەكرىن ژ نەخۇششيان دەھىن، ھەرچەندە ژى گەلەك ژ وان كانىيىن ھەنە و ئاڧا وان يا بۆشە و سەخلىمىن كىمىياوى يىن تايبەت ھەنە، لى ھەتا نۆكە ل دەڧەرى د ھەرازا گەشتىيارييا چارەكرىن دا نەھاتىنە ب كار ئىنان، گىرنگىرىن تايبەتمەندىيا قان كانىيىن ژى ئەوھ كو ئاڧا وان د پلەبەكا بلندا گەرمىن دايە و ژ ۳۶ پلەيىن سەدى زىدەترە^(۶۰)، ھەرھەسا زەنگىن ب ماددىن كىرىتىدى (گۆگىدى)، ھەرھەسا سىويراتىيا وئ ب رىژەبەكا بلندە، ئەڧە ژى ژ بەر تەخىن جىسسون (گىچى) و ئەنھارىدرايت CUSO₄، ۲H₂O و ماددىن نەڧتى يىن د وان كەڧرىن وئ ئاڧى قەدگىرىت^(۶۱)، گىرنگىرىن كانىيىن كانزايى يىن ئاڧدار يىن رىژەبەكا زۆر يا ماددىن كىرىتىد تىدا ھەيىن كانىيىن گەرمافانە كو پتر ژ دو كىلوۋمەتران دوورى سەنتەرى باژىرى دھۆكى نە ل سەر رىيا كەڧنا دھۆك - زاويتە و ئەو ژىدەرى سەرەكى يىن ئاڧا دەرياچەيا دھۆكى بە^(۶۲) و دشىاندايە بۇ چەند ھىلەكان بىتە دابەش كرىن:

۱- شەرانش - مىرگاتىن - زاخۇ.

۲- كانى ماسى - ھارىنا - شىناڧا.

۳- ئەردەنا - بىبادى - بامەرنى.

۴- سىلاڧى - سەرى ئامىدىن - كانى سۆر.

۵- سىلاڧ و كانىيىن ئاشاوا^(۶۳).

سەرىبارى قى ژى ھەزكرىنا خەلكى بۇ سەرەدانا جھىن ژىدەرىن ئاڧا كانزايى ل پارىزگەھى بۇ دەمبۇراندن و چارەكرىن ژ نەخۇششيان ژ لايى خەلكى دەڧەرى و دەڧەرى دەڧەرى ل ئاستەكى پىدقى نىنە، دىبىت ئەڧە ژى ژ بەر كىمىيا ھەبوونا خىزمەتگوزارىن

ئىك: كەمەرا دارستانىن خۇرستى:

دارستانىن خۇرستى يىن پارىزگەھى ۋەكى دارستانىن ل پشكىن دى يىن ھەرنما كوردستانا عىراقى، ژ خىزان ۋ رەگەز ۋ جۇرئىن جودا جودا يىن داروبارى پىك دەھىن ۋ پىرىيا دارىن ل دارستانىن دەفەرى ھەين ژ جۇرى دارىن بەلگەھىن ۋ ب رەگەزىن سەرەكى يىن وان داستانان دەھىنە ھژمارتن ۋ ۸۵٪ ژ رووبەرى دارستانىن خۇرستى يىن ھەرنما چىيى يا عىراقى دنخىقن، ژ فان جۇران ژى جۇرى سەر ب رەگەزى بەرووى (دېندار، مازى، بەروى) ۋ ھەر جۇرەك ژ جۇرئىن ژىگۇتى ژ لايى گرنكىن قە كارىگەرىن خۇ يىن جودا جودا ل سەر داخووزيا گەشتىارى ھەنە، ب ئاۋايەكى گشتى ژى دىشىن بىژىن كو ھندى رووھكى خۇرستى زۇرت ۋ بلندتر بىت، بۇ گەشتىاران ۋ ھەزىن وان بالكىشترە داكو ل وئىرى چالاكىن خۇ يىن گەشتىارى ئەنجام بەن، ژ بەر ھندى، گرنكىيا دارستانان ۋ كارىگەرىيا وان ل سەر كەرتى گەشتىارى مەزنترە ژ ۋى گرنكىيا تراشۇك ۋ شىنكاتىن كورت ل سەر ۋى كەرتى ھەين^(۵۹).

خىزان ۋ جويىن دى يىن ۋەكى گووز، سماق، كەزان، چنار، سىپىندار (ھەردو جۇرئىن ستوونى ۋ تابەلافا)، بىھۆك، بەناف، مېتك (اس)، كاژ ۋ رووھكىن مايى ژ فان جۇران ۱۵٪ ئى ژ رووبەرى دارستانىن خۇرستى يىن دەفەرا چىيى يا عىراقى پىك دئىن^(۶۰).
دەفەرىن خۇرستى يىن پارىزگەھى ل دووفا پىكھاتا جۇرئىن وان بۇ سى پشكان دەھىنە دابەش كرن كو ئەو ژى ئەفەنە:

أ- دەفەرا دارستانىن كاژان (برويتا):

كەمەرا فان دارستانان ل پارىزگەھى ل ناقبەرا ھەردو ھىلىن پانى يى ۳۶،۵۰-۰۳۷ ل باكوور ۋ ھەردو ھىلىن دىرئى ۳۶،۱۵-۰۳۷،۴۰ ل رۇژھەلات دىرئى دىت^(۶۱)، كو ئەفە ژى ۋەكى شىرتەكا زرافە د رىيا خۇ دا گرئىن نزمىن ل ناقبەرا دەھۆك ۋ زاۋىتە ۋ سەرسنك ل رۇژنافا ھەتا گەلىن ئەترىش ل رۇژھەلاتى دىسمىت ۋ ئەف دارە ل سەر بلنداھىيا نىزىكى ۶۰-

۱۲۰۰ مەتران ۋ ب تىكرايا بارانبارىنا سالانەما ۷۰۰ (ملم) ان شىن دىت، ھەروەسا ل سەر كەمەرا ناخا رەنگ خاكىيا سۇر كو ل دەفەرا زاۋىتە ۋ رەخ وروپىن ۋى ھەيە شىن دىت ۋ رووبەرى فان دارستانان ۵۰۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە^(۶۲).

سەربارى كاژىن ل ھەردو دەفەرىن زاۋىتە ۋ ئەترىش ھەين، ھندەك دارىن دى ژى دگەل دارستانىن برويتا ھەنە، ۋەكى كاژ (كاژا ھەلەبى)، كاژا تىكرا، (العدرا، بندار (ارز اللبىنى)، ئەو جۇرى كاژىن بۇ عىد مىلادان دەھىتە ب كار ئىنان، ۋەكى كاژايە لى بەژنكورتە، بەروى، مازى، كاژا ستوونى (بىلادى)، كەزان، گوھىشك، سماق، ھتد^(۶۳)، لى رووھكى گىيى يى ل دەفەرى ھەي ژ جۇرى چاتر، ئادارۇك (كول ئادار)، جاترك ۋ ھتد^(۶۴).

ب- دەفەرا دارستانىن بەلگەھىن (بەروى):

پىرىيا رووھكى خۇرستىن قى دەفەرى ژ دارستانىن بەروپىان ب ھەمى جۇرئىن ۋى قە پىكدەھىت، كەمەرا دىرئىوونا خۇرستىيا قى رووھكى ل دەفەرى ل بلنداھىيەكا نىزىكى ۸۰۰-۱۸۰۰ مەترايە ل سەر ئاستى دەريايى^(۶۵)، ئەف دارستانە ب ئاۋايەكى خۇرستى ژ دوورتىن خالا باكوور ۋ باكوورى رۇژھەلاتى عەردى پارىزگەھى ل سەر توخىبىن سىياسى يى عىراقى دگەل ھەر ئىك ژ تىركىيا ۋ ئىرانى د چارچۇقى بازىنەيىن پانى يىن ۳۶،۵۵-۰۳۷،۲۰۰ ل باكوور ۋ ھىلىن دىرئى ۴۲،۲۵-۰۴۴،۱۰۰ ل رۇژھەلات دىرئى دىن، دەفەرىن دارستانىن بەروپى ھەر ژ باكوورى پارىزگەھى ھەتا سەرسنكى ۋ ئامىدىن ۋ سىلاقى د سرتا چىيىن گارە ۋ مەتىنا را بەرەف باكوورى باژىرى زاخۇ ھەتا دەفەرا كانى ماسى ۋ چىيىن شەرانىش ۋ بەروارى بالا ۋ نىرۋە رىكان ۋ چىيىن ئاكىرى دىرئى دىن ۋ ئەف دارستانە ل بلنداھىيا ۱۳۰۰ مەترانە ژ ئاستى روويى دەريايى^(۶۶).

فەرەنگىيا دەفەرا دارستانىن خۇرستى يىن پارىزگەھا دەھۆك ب ئاۋايەكى گشتى ژ لايى ژىنگەھى قە نىزىكى دارستانىن ئەورۇپى - سىبىرى

ئەف دەقەرە دكەقېتە ل ناقبەرا ھەردو ھېلىن پانىن ۳۰۰-۵۰۰ مەم و گرنكترىن شىنكاتىن وئ كەنگر، سەركىن شەكرۇكا (ايتمول المتوج)، جەھداسى (شوفان)، بەبىن (كولىكەكا زەر و سىپىه) كو ھافىنى پشكەكا وان وەكى ئىتمول و كەنگران دىنە ھستىرى، ھەرەسا ل توخىبى قى دەقەرئ ھندەك دارىن دەقەرئىن دارىستانان ھەنە و ل بلندىيا چىا و گران شىن دىن، لى گىايىن چۆلى ل بەتەنن نزم شىن دىن و كەمەرا خۇرستىيا ھەبوونا وان زى دەقەرئىن بانى و گرانە كو ب راستى زى ئەقە دەقەرەكا قەگوھىزە ل ناقبەرا شىنكاتىن چىايى و گىايىن بىبانى و توخىبى وئ يى باشوور زى گونجايە دگەل ھىلا بارانى يا ۲۰۰ مەم، ئەقە ل وى دەمى توخىبى وئ يى باكوور گونجايە دگەل توخىبى باشوور دەقەرا چىايى يا پارىزگەھى^(۷۳).

ھەرەسا درىژبوونا خۇرستىيا قى كەمەرى د دەشتىن وەكى سىدى و بامەرنى و سىتەك و دەشتىن دى را دبۇرىت و ئەوئ سەرەدانا قى دەقەرئ بكتە ھەكە بەرەف رۇژھەلات بچىت و قەستا باتىفا بكتە، قى دىاردى باش دى بىنىت، ھەرەسا ئەو رىقىنگى ز سەنتەرى باژىرى دھۆك دەردكەقېت و بەرەف ئامىدىن بچىت، نەخاسمە ھەكە دگەلىن سىيارەتىكا را دەرياز بىت، دى تىبىنى كەت كو دەشتا بامەرنى ل سەر ھىلا دەشتا سىدى بە.

فەرە بىژىن كو ئەف دەشتە ل وەرژىن بارانبارىنى دىنە دەقەرئىن كەسكىن گەھشتى و پىر شىنكاتى نەخاسمە زى ھەر ز نىقا وەرژى پاپىزى ھەتا داويىا بەھارى و كەسكاتىيا قى شىنكاتى چەند ھەبىقەكىن ھافىنى زى بەردەوام دبىت، نەخاسمە ل سەنتەرىن سەرەكى بىن گەشتىارىن بىن پارىزگەھى و ئەف دەشتە وەك چەروانىن خۇرستى بىن باش مفا زى دەھىتە وەرگرتن، ئەقە سەرىارى كو بۇ چاندنا گەلەك دەرامەتىن چاندنى دەھىنە ب كار ئىنان.

ھىدى بەرەف باكوور و رۇژھەلاتى قان دەشتان زى بچىن، دەھىتە تىبىنى كرن كو بەرگى رووەكى ھىدى ھىدى دبىتە گىابەكى بۇشتىر و بىچەك درىژىر و

بە و نە نىزىكى جۇرى دارىستانىن دەريا سىپى يا ناقىنە ھەرچەندە ھندەك دارىن وان ھەقشىوئى دارىن چىايىن ھەوزا رۇژھەلاتى يا وئ دەريايى نە و دارىن ھەردەم كەسك ل قان دارىستانان نىن^(۷۴).

چ- دەقەرا دارىستانىن دۆل و نھال و كىنارىن رووباران:

ئەف دارىستانە ب رەخ كىنارىن رووباران و رەخ وروپىن جۇپىن مەزىنن ئافى و دۆل و نھالىن چىايى و چەمىن رووبارىن سەرەكى بىن دەقەرئ را دچن ھەنە، ھەر بۇ نەموونە، رووبارى دىجلە و چەمىن وى (خابوور، زى بى مەزىن، ھىزل، رووئ شىن، كانى ماسىن)، دارىن قان دارىستانان ب بلنداھىيا ۶۰۰-۱۵۰۰ مەتران ل سەر ئاستى دەريايى شىن دىن و گەلەك ھەز ژ ئافى دكەن، بىھۆك زى بلندىن دارە ل دەقەرئ ھەمى^(۷۵)، دگەل قان داران زى دارىن گووزى، چنارى، سىپىندار، و قوغا سىپى و رەش بىن ب ئاوابەكى بەرەف رەھ بۇ ئافاكرن و گەرمكرنى دەھىنە ب كار ئىنان ھەنە^(۷۶)، ئەقە سەرىارى ھەبوونا دارىن توپىان، روپلى، تىسك (التىن البرى) و (التىفاح البرى) ھەنە^(۷۷)، رووبەرى قان دارىستانان ب ۸۰ ھزار دۇنەمان دەھىتە تەخمىن كرن و ل پارىزگەھىن عىراقى ب درىژىيا ھەردو رووبارىن دىجلە و فورات و چەمىن وان ھەنە^(۷۸).

دوو: كەمەرا گىايى و ئىتبى تەر (شەدار):

ئەف كەمەرە بنى و بەتەنن زىرى بىن چىايىن پارىزگەھا دھۆك ب خۇقە دگىت كو بلندىيا قى كەمەرى ل ناقبەرا ۳۰۰-۵۰۰ مەترانە ژ ئاستى دەريايى، ئەقە ل وى دەمى بلندىن توخىبى قى كەمەرى ل ھندەك جەھىن چىايى نىزىكى ۸۰۰ مەترابە^(۷۹)، ھەر بۇ نەموونە، ل پشكىن باشوور رۇژئاقا و رۇژئاقا كول دەستىپىكا بەتەنن باشوور چىايىن باژىرى دھۆكى نە، نەخاسمە بىن دكەقە ھىداقى ھەوزا رووبارى دھۆك و چىايى ئاكرى و.. ھتد.

عەردىيە كۆ ھارىكارە بۇ پاراستنا قى ژيانا كووقى، ئەفە سەرىارى سەقايى وئ و ھەبوونا كەفەرەكا تىر شىنكاتى، رامانا قى ژى ئەوھ كو ھەزا دىننا گىئاندارىن كووقى ل ژىنگەھا وان يا خۇرستى ھارىكارە بۇ راکىشاننا ھژمارەكا مەزن يا گەشتىاران بۇ ھەرىمى^(۷۷).

سەرىارى قى چەندى، ئەف سامانى خۇرستىن دىشاندايە بىتە ھۆكارەكى نوو بى گەشتىارى، گەفا قىبوونى ل سەر پەيدا بوويە، ئەفە ژى ژ بەر زۇرىيا ب كارىنانا چەكى ئاگرىن بىنى ھندى گىنگىيا وى سامانى بۇ ئابوورى نەتەوھىيى بىتە زانين، سەرىارى دارپىن و چەراندا زىدە كو ھەر ئەو داروبار و شىنكاتى خوارىن بۇ گىئاندارىن گىاخۇر و وان دپارىن.

ژ بەر ھندى، پىدقىيە لايەنن پەيوھەندىدار دەملەست مابى خۇ د قى مەسەلى دا بکەن و ژيانا كووقى يا مابى ژ قىبوونى بپارىن و كارەكى وەسا بکەن نقتى قى ژيانى بىتە پاراستن و وەرار پى بىتە دان و ھندەك ياسا بۇ پاراستنا ژيانا كووقى بىنە دەرىخستىن، داكو بىتە ژىدەرەكى باش بۇ گەشتىارى و ئابوورى نەتەوھىيى، نەخاسمە ژى كو ژيانا كووقى ل پارىزگەھى ھندەك سەخلەتىن جىاواز ھەنە و ل دەقەرىن دى نىنن، ژ وانا:

أ- بالندەيىن ھەردەمى (ئەوین مشەخت نابن): ھندەك بالندەيىن خۇجھى نە ب دىژىيا سالى ل دەقەرى ھەنە كو بىن ژ ھەمىان گىنگىر ئەقەن خوارى نە: كەو، پۇر، تقىرك (كەقۇك)، سۇسك... ھتد.

ب- بالندەيىن مشەخت: ئەو بالندەنە بىن ل وەرەكە دەستىشانكىرى ل دەقەرى ھەن، وەكى: كەتىك، زەرژىرى، ئەلھۇ، نەج الما، قورت... ھتد.

ج- گىئاندارىن كووقى: ھىچ، رووقى، پەزكووقى، مامز، گورگ، بەرازى كووقى، كىرويشك، پىنگى پىنىنى، سقۇرە، ھەفتىار، سىخور، ژىژى، داركۆكە، نىقر (گىقر)^(۷۸).

ژ يا بۇرى ديار دىت كو بىنەمىن بەردەستىن گەشتىارىيا خۇرستى ل پارىزگەھا دەھوكا كو ئەو ب خۇ لايەنن بەرچاقكرنا گەشتىارى نە، وەكى

بلندىيا عەردى زىدەتر لى دەھت و باران پتر لى دبارىت، ئەفە ل وى دەمى ئەف بەرگە ژ لايىن باشوور و روژئاقا وەكى رووھكىن بىابانى لى دەھىن^(۷۹).

ژيانا كووقى (الحياة البرية) Wild life:

بالندە و گىئاندارىن كووقى و ماسى بىن د رووبار و دەرىچەيان دا ھەن، دىنە جھى گىنگىپىدانا گەشتىاران و دىنە ئىك ژ بىنەمىن جوگرافى بىن خۇرستى بىن كارىگەر د كەرتى گەشتىارى دا، ھەبوونا ھژمارەكا زۇر يا بالندە و گىئاندارىن كووقى تىشتەكى باشە بۇ ئەوین ھەزا نىچىرى ھەن و بۇ خۇشپىرىن ب دىننا چەندىن جوړىن وان بالندە و گىئانداران نەخاسمە ژى كو ھندەك ژ وان ژ جوړىن دەگمەن بن و جھى پويتەدانا قەكۆلەرىن جىھانى بن^(۷۵)، گەلەك دەولەت و ھەرىم گىنگىيەكا مەزن دەنە گىئاندار و بالندەيىن دەگمەن و رىكارىن پىدقى بۇ پاراستنا وان ب كار دىنن و ل پاركىن نىشتىمانى بىن پەرزانكىرى دەھنە خۇقەكرن و باش دەھتە پاراستن و ژ لايىن دەولەتى قە دەھنە چاقدان كو ئارمانج ژ دانانا وان پاركان پاراستنا جوړ و نقتى وان گىئاندارىن كووقى و بالندەيىن دەگمەنە ژ بەرزەبوونى و باشتركرنا جوړى وانە و رزگاركرنا وانە ژ مەترسىيا قىبوونى و راھىلانا بەرەللا ژ بەركو ئەف سامانە سامانەكى نىشتىمانىيە وەكى ئەفە ل دەولەتىن روژھەلاتى ئەفرىقىا و ھندەك دەولەتىن ئەورۇپى ھەن و دىنە جھىن باش بۇ راکىشاننا گەشتىاران^(۷۶).

دەقەرا چىيى يا ھەرىما كوردستانا عىراقى، ژ وانا ژى دەقەرا قەكۆلىن ل سەر دەھتە كىر، ھەرىما ئىكانەيە ل عىراقى يا ھەتا نۇكە ھندەك ژيانا كووقى يا دەگمەن لى ھەى، ئەفە ژى ژ بەر جھى وئ بى جوگرافى يە بى دكەقىتە چارچوقى مشەختبوونا سالانەيا بالندەيان ژ باشوور بەرەف باكوور و ژ بەر ھەقسووياتىيا وئ يە دگەل كىشۇەرى ئەورۇپا، ھەروەسا ژ بەر خۇرستى ھەمەرەنگى رووین

ھارىكارى د گەھشتنا گەشتياران دا نەكەت و ھۆيىن قەگۈھاستن و گەھاندن پىش نەئىخيت و سازيىن گەشتيارى نەدانيت و خزمەتكارى و ب ساناهىكرنان بۇ ھەميان بەردەست نەكەت كو ل دووڧ ھمز و داخووزى ئاراستەيىن گەشتياران بن. ھەرۈسا پىدقۇيە پىرۇسسىنا پلاندانانى ل بەرچاڧ بىتە ۋەرگرتن داکو باشتىن جەيىن كونجاي بۇ پىزراپوون يان ۋەرارا چالاكيا گەشتيارى و جورىن گەشتياريا پەيوەندى ب لايەنن ئىنگەھى قە ھەين بىنە دەستىنشان كرن.

زەمىنەكە ۋەسا دەيتە ل قەلەمدان يا پىشەسازيا گەشتيارى ل سەر خۇ رادگىرت و دشاندايە ئەڧ بنەمايە بىنە ھارىكار بۇ بەلاڧوونا بنگەھ و جەھ و سازيىن گەشتيارى و بۇ دەستىنشانكرنا جورىن گەشتيارى و تەۋەرئىن بزاقا قەستكرنا گەشتياران ب ئاۋايەكى ۋەسا كو ھمز و ئاراستەيىن گەشتياران ب جەھ بىنيت ئەڧە ژ لايەكى، ژ لايەكى دىڧە ژى، ۋەسا ديارە ئەو بنەما ژ لايىن گەشتيارى قە دنەزۇك بن ھەكە مەۋڧ دەست نەھەلنيت و پشكدارىن د بەرچاڧكرنا جوانيا وان فۇرم و كىلەھىيان و

ژىدەر:

۱. نيشان سورين موسيس. مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك. رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الاداب - جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۴، ص ۵۹-۱۱.
۲. د. نيشان سورين موسيس. مخطط جغرافي لتطوير السياحة في منطقة الكلي و بحيرة سد دهوك، اطروحة الدكتوراه المقدمة الى المعهد العالي للدكتوراه في الاداب العلوم الانسانية و الاجتماعية، الجامعة اللبنانية، ۲۰۱۵، ص ۱۱.
۳. نامق رقيب السورجي، محافظة دهوك، مطبعة الاديب — بغداد (۱۹۸۱) ص ۱۱.
۴. د. شاكرك خصبك، العراق الشمالي/ دراسة النواحية الطبيعية والبشرية، مطبعة شفيق، بغداد ۱۹۷۳، ص ۲۰.
۵. د. ازاد محمد امين، مقدمة في الجغرافية السياحية مع دراسة تطبيقية عن القطر العراقي، ص ۹۰-۹۱، جامعة بغداد، ۱۹۸۰.
۶. نيشان سورين مرسيس، معنويات صناعة الياقة في محافظة دهوك، ژندهري بهري، بپ ۱۷.
۷. محمد ازهر سعيد السماك و آخرون، العراق دراسة اقليمية، مطبعة دار الليث، ج ۱، الموصل، ۱۹۸۵، ص ۱۹.
۸. نياز عبد العزيز حطاب تقييم سياحي لمناخ اقليم جبال كوردستان العراق، رسالة ماجستير، مقدمة الى كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۱۹۹۸، ص ۱۳.
۹. هاشم خضير الجنابي، مدينة دهوك-دراسة في جغرافية المدن، مطبعة الامانة العامة لادارة الثقافة والشباب منظمة الحكم الذاتي، الموصل، ۱۹۸۰، ص ۲۹.
۱۰. محمد الطائي، تحديد اقسام سطح العراق، حملة الجمعية الجغرافية العراقية، المجلد الخامس، حزيران، بغداد، ۱۹۱۹، ص ۲۹.
۱۱. نامق رقيب السورجي، ژندهري بهري، بپ ۱۸.
۱۲. د. شاكرك خصبك، ژندهري بهري، بپ ۲۷.
۱۳. ھەر ئەو ژىدەر، بپ ۲۳.
۱۴. ھەر ئەو ژىدەر، بپ ۲۹-۳۰.
۱۵. عبد الكريم فندي و آخرون، دليل محافظة دهوك، مطبعة كلية الشريعة، دهوك، ۱۹۹۰، ص ۲۰.
۱۶. علي حسن موسى، المناخ والسياحة، مع نموذج تطبيقي سورية ومصر، دار الانوار للطباعة و النشر دمشق، ۱۹۹۸، ص ۲۳.
۱۷. محمد خميس الزوكة، صناعة السياحة من منظور جغرافي، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، ۱۹۹۲، ص ۱۲۱.
۱۸. ازاد محمد امين، التنمية السياحية و اثرها على صياغة البيئة و الطبقة، المؤتمر العربي الثاني للادارة البيئة شرم الشيخ، مصر، ۲۳-۲۵ تشرين الثاني، ۲۰۰۴، ص ۸۸.

١٩. د. نيشان سورين مرسيس، مخطط جغرافي لتطوير السياحة البيئية في منطقة الكلي وبحيرة سد دهوك/ ژندهري بهري، بپ ١٠.
٢٠. احمد محمد صوفي، مخطط لتطوير السياحة في شمال العراق-منطقة الدراسة ومحافظه دهوك، رسالة الدبلوم العالي، مقدمة الى كلية الهندسة مركز التخطيط الحضري والاقليمي، جامعة بغداد، ١٩٧، ص ٢٢٢٢٢٢٢٢.
٢١. عبد الكريم فندي واخرون، ژندهري بهري، بپ ٢٣.
٢٢. نيشان سورين مرسيس/ مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك- تحليل جغرافي، ژندهري بهري، بپ ٩٣.
٢٣. همر نهو ژندهري، بپ ١٠١-١٠٣.
٢٤. د. نيشان سورين مرسيس، مخطط جغرافي لتطوير السياحة البيئية في منطقة الكلي وبحيرة سد دهوك، ژندهري بهري، بپ ٦٥.
٢٥. - ازاد محمد امين النقشبندي، التنمية السياحية واثرها على صياغة البيئة الطبيعية، ژندهري بهري، بپ ٨٩.
٢٦. - سامي مجيد جاسم، التنمية السياحية في منطقة الصدور وبحيرة حميرين وامكانية الجذب السياحي، اطروحة الدكتوراه مقدمة الى كلية التربية - ابن رشد، جامعة بغداد، ١٩٩٩، ص ٦٨.
٢٧. رمضان حمزة، واقع المياه الجوفية في محافظة دهوك، كوؤاراه دهوك، هژماره (٨) كانونا ئيكن، ١٩٩٩، بپ ٦٠.
- * - من بهيئا جهم ل شوونا بهيئا (رافدايا عهريه ب كارئينابه، وهركير.
٢٨. ٢٨. جعفر محمد طاهر حميد، دراسة في علاقة الامطار بالمياه السطحية المصرفة والحمولة العالقة في حوض نهر دهوك، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الزراعة والغابات، جامعة الموصل، ١٩٨٠، ص ١٦.
٢٩. د. نيشان سورين مرسيس، مخطط جغرافي لتطوير السياحة البيئية في منطقة الكلي وبحيرة سد دهوك، ژندهري بهري، بپ ٧٥-٧٦.
٣٠. جاسم محمد خلف، جغرافية العراق ص ٣١، القاهرة، ١٩٦٥، ص ٥٠.
٣١. محمد ازهر سعيد السماك واخرون، العراق دراسة اقليمية، مطبعة دار الكتب، ج ١، جامعة الموصل ١٩٦٥ ص ٤٩.
٣٢. محمد ازهر سعيد السماك، جاسم عبد العزيز الساعاتي، جغرافية الموارد الطبيعية، مطبعة دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ١٩٨٨، ص ١٤٢.
٣٣. محمد عبد الرزاق موسى البغدادي، جغرافية العراق السياحية، دار الكتب للطباعة، الجامعة المستنصرية، بغداد، ١٩٩١، ص ١١٥.
٣٤. قصي عبد الوهاب السهيل، احتمالية تردد الفيضانات والجفاف لنهر الخابور في زاخو، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية العلوم، جامعة بغداد، ١٩٩٠، ص ١.
٣٥. شاكرك خصبك، العراق الشمالي، ژندهري بهري، بپ ٩٩.
٣٦. نامق رقيب السورجي، ژندهري بهري، ص ٣٤.
٣٧. هاشم ياسين محمدامين الحداد، اطلس الموارد الطبيعية لمحافظة اربيل وادارة الارض فيها للاغراض الزراعية (دراسة كارتوغرافية- جغرافية) رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٠، ص ١٢٣.
٣٨. شاكرك خصبك، ژندهري بهري، بپ ٩٩.
٣٩. نامق رقيب السورجي، ژندهري بهري، بپ ٣٥.
٤٠. شاكرك خصبك، ژندهري بهري، بپ ٩٩-١٠٠.
٤١. هاشم ياسين محمد امين الحداد، ژندهري بهري، بپ ١٢٥-١٢٧.
٤٢. نيشان سورين مرسيس، مقدمات صناعة السياحة في محافظة دهوك تحليل جغرافي، ژندهري بهري، بپ ١٢٩.
٤٣. همر نهو ژندهري، بپ ١٣٠.
٤٤. جعفر محمد طاهر حميد، ژندهري بهري، بپ ٢.
٤٥. رمضان حمزة، سد دهوك الاروائي الواقع والطموح، كوؤاراه دهوك، هژماره (٧) نيسان ١٩٩٨، ص ١٠٤.
٤٦. د. نيشان سورين مرسيس، مخطط جغرافي لتطوير السياحة البيئية في منطقة الكلي وبحيرة سد دهوك، ژندهري بهري، ص ٧٨.
٤٧. - نيشان سورين مرسيس، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، تحليل جغرافي، ژندهري بهري، بپ ١٢٣.
٤٨. - رعد مجيد جاسم، مراقبة الخلفية الزلزالية سد الموصل، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية العلوم، جامعة بغداد، ١٩٨١، ص ١٦.
٤٩. محمد عبدالرزاق موسى البغدادي، ژندهري بهري، بپ ١٤١-١٤٢.

۵۰. د. نىشان سورىن موسيس، مخطط سياسى لتطوير السيادة البيئية في منطقة الكلي وبحيرة سد دهوك، ئىندەرى بەرى، بپ ۷۹.
۵۱. د. ازاد محمد امين واخرون، مقدمة في الجغرافية السياحية مع دراسة تطبيقية عن القطر العراقي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۱۲.
۵۲. نىشان سورىن موسيس، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، تحليل جغرافي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۳۹.
۵۳. مصلحة المصايف والسياحة، العراق، دليل السائح، مطبعة رمزي، بغداد، سال ل سەر نىنە، بپ ۸۸.
۵۴. رمضان حمزة، واقع المياه الجوفية في محافظة دهوك، ئىندەرى بەرى، بپ ۶۰.
۵۵. احمد محمد صوفي، ئىندەرى بەرى، بپ ۲۷.
۵۶. محمد عبدالرزاق موسى البغدادي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۴۷.
۵۷. نىشان سورىن موسيس، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، تحليل جغرافي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۴۰-۱۴۱.
۵۸. د. ازاد محمد امين، مقدمة في الجغرافية السياحية مع دراسة تطبيقية عن القطر العراقي، ئىندەرى بەرى، بپ ۴۱۹.
۵۹. نىشان سورىن موسيس، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، تحليل جغرافي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۴۳.
۶۰. د. محمد ازهر سعيد السماك، باسم عبد العزيز الساعاتي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۰۵.
۶۱. ياووز شفيق عبدالله اسس تنمية الغابات، ط ۱، الموصل، ص ۶۰.
۶۲. جميل نجيب عبد الله، الغابات الطبيعية في شمال العراق، مجلة كلية الآداب، مطبعة الحديثة، العدد (۵) السنة الرابعة، جامعة البصرة، ۱۹۷۱، ص ۲۱۴.
۶۳. رمضان حمزة، دور الغابات في تنظيم الدورة الهيدرولوجية وتنشيط الاقتصاد الوطني والسياحة، غابات صنوبر زاوية نموذجاً، كوفارا دهوك، هژماره (۱۵) كانوونا ئىكى، ۲۰۰۱، ص ۱۱۷.
۶۴. جميل نجيب عبدالله، ئىندەرى بەرى، ص ۲۱۵.
۶۵. علي حسين الشلش، العراق، مطبعة جامعة البصرة، البصرة، ۱۹۸۸، ص ۳۵.
۶۶. احمد محمد صوفي، ئىندەرى بەرى، بپ ۴۶.
۶۷. د. شاكر خصيباك، الاكرد دراسة جغرافية اثنوغرافية، مطبعة شفيق، جامعة بغداد، ۱۹۷۲، ص ۶۲.
۶۸. جميل نجيب عبدالله، ئىندەرى بەرى، بپ ۲۱۵.
۶۹. سمير فؤاد علي توفيق، رسول حمزة رسول، الغابات والتشجير في العراق، افاق جامعية، العدد (۴) السنة الثالثة، جامعة السليمانية، ۱۹۷۹، ص ۴۰.
۷۰. د. شاكر خصيباك، العراق الشمالي، ئىندەرى بەرى، ص ۸۲.
۷۱. بهاء بدرى حسين، الغابات المزروعة في العراق، توزيعها ووسائل تنميتها وطرق استثمارها وفوائدها، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الآداب، جامعة بغداد، ۱۹۸۲.
۷۲. جميل نجيب، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۰۹-۲۱۷.
۷۳. د. شاكر خصيباك، العراق الشمالي، ئىندەرى بەرى، بپ ۸۴-۸۵.
۷۴. نامق رقيب السورجي، ئىندەرى بەرى، بپ ۳۴.
۷۵. د. ازاد محمد امين واخرون، مقدمة في الجغرافية السياحية مع دراسة تطبيقية عن القطر العراقي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۱۳.
۷۶. محمد خميس الزوكة، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۴۱-۱۴۲.
۷۷. د. ازاد محمد امين واخرون، مقدمة في الجغرافية السياحية مع دراسة تطبيقية عن القطر العراقي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۱۴.
۷۸. نىشان سورىن موسيس، مقومات صناعة السياحة في محافظة دهوك، تحليل جغرافي، ئىندەرى بەرى، بپ ۱۱۰-۱۱۱.